

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
ANDIJON DAVLAT TEXNIKA INSTITUTI**

**“RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA
BUXGALTERIYA HISOB VA AUDIT
AMALIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR”
MAVZUSIDA RESPUBLIKA
ILMIY-AMALIY ANJUMANI**

2025-yil 24-aprel

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI
ANDIJON DAVLAT TEXNIKA INSTITUTI**

**“RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOB I VA AUDIT
AMALIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy
anjumani tezislari
TO‘PLAMI
24-aprel 2025- yil**

**МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И ИННОВАЦИЙ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

АНДИЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ

**СБОРНИК ТЕЗИСОВ
РЕСПУБЛИКАНСКАЯ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ НА ТЕМУ “ПРАКТИКА
БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АУДИТА
В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ”
24 апреля 2025 года**

**MINISTRY OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN
ANDIJAN STATE TECHNICAL INSTITUTE**

**COLLECTION OF THESES AND ARTICLES OF THE
REPUBLICAN SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE ON THE TOPIC “ACCOUNTING
AND AUDIT PRACTICE IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY: PROBLEMS AND
SOLUTIONS”
April 24, 2025**

ANDIJON – 2025

UO‘K 657.6-051:004(06)

KBK 65.053ya73+32.81

R32

Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi va audit amaliyoti: muammo va yechimlar. [konferensiya materiallari] – “Omadbek print number one” MCHJ. Andijon: 2025. – 587 b.

Ma’sul muharrir i.f.d., professor Q.H.Muftaydinov

Tahririyat hay’ati: i.f.d., prof. I.Y.Umarov, i.f.n., dots. M.B.Yusupova, i.f.n., prof. A.To‘xtaboyev, i.f.n. dots. M.Dadajonova, i.f.f.d., dots. D.Sarimsaqov,

Taqrizchilar: i.f.d., prof. A.Abdullayev, i.f.d. dots. A.S.Xojayev

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 3-iyuldagi “Ma’muriy islohotlar doirasida oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-200-son qarori 9-bandida belgilangan topshiriqlar ijrosini o‘z vaqtida va samaralari bajarilishini ta’minlash maqsadida Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2024-yil 27-dekabrda 490-son buyrug‘i 2-ilovasiga muvofiq 2025-yil 24-aprel kuni Andijon davlat texnika instituti respublika miqyosida ilmiy-amaliy anjuman o‘tkazildi.

Mazkur to‘plamda TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ITM, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti xuzuridagi Davlat Boshqaruvi Akademiyasi, O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Loyiha boshqaruvi milliy agentligi qoshidagi Abu Rayhon Beruniy nomidagi respublika Biznes va boshqaruv oliy maktabi, O‘zbekiston Respublikasi Davlat aktivlarini boshqarish agentligi huzuridagi Xususiylashtirish, raqobat va korporativ boshqaruvni rivojlantirish muammolarini tadqiq etish markazi, Respublika aholi bandligi va mehnatni muhofaza qilish ilmiy markazi, Qurolli kuchlari akademiyasi, Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti va oliy o‘quv yurt professor-o‘qituvchilari, olimlar va tadqiqotchilarning buxgalteriya hisobi va audit amaliyotchilari hamda Raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobining uslubiy va tashkiliy masalalari, Buxgalteriya hisobi va auditga raqamli texnologiyalarni tadqiq etish, Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirishning xorij tajribalari, Zamonaviy korxona va tashkilotlarda boshqaruv, tashkiliy-texnik va ijtimoiy-iqtisodiy tahlil masalalariga qaratilgan tadqiqot natijalari ilmiy tezislarda o‘z ifodasini topgan.

Konferensiya tezislari buxgalteriya hisobi va auditga raqamli texnologiyalarining rivojlantirish bilan bog‘liq institutlar va ilmiy izlanishlar olib borayotgan professor-o‘qituvchilar, ilmiy xodim-izlanuvchilar va magistantlar va talabalar uchun mo‘ljallangan.

Mazkur to‘plamga kiritilgan materiallarning mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va meyoriy hujjatlar sanasining to‘g‘riligiga hamda tanqidiy fikr-mulohazalarga mualliflarning o‘zlari ma’suldirlar.

ISBN : 978-9910-08-732-5

8556

© Andijon davlat texnika instituti
© Omadbek print number one

**TA'LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION
FAOLIYATNI SAMARALI TASHKIL ETISH MASALALARI**

t.f.d., prof. U.M.Turdialiyev
Andijon mashinasozlik instituti rektori

Bugungi kunda ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, ta'lim sifatini oshirish, ta'limda innovatsion texnologiyalarni keng joriy etishga yo'naltirilgan ko'plab innovatsiyalar yaratilmoqda va amaliyotga joriy etilmoqda. Mazkur innovatsiyalarning samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim muassasasida amalga oshirilayotgan innovatsion faoliyatning to'g'ri tashkil etilganligiga bog'liqdir.

Oliy ta'lim muassasalarida innovatsion faoliyat to'g'ri tashkil etilib, raqobatdardosh kadrlar tayyorlash maqsadida ta'limning sifat va samaradorligini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu munosabat bilan respublika oliy ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsion markazlar tashkil etmoqda. Markazlarda zamonaviy axborot texnologiyalarini oliy, politexnikum va umumta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etish, kafedralar va ilmiy-muammoviy laboratoriyalarning istiqbol va joriy rejalari, xalqaro va davlat grantlari hamda xo'jalik shartnomalari bo'yicha amalga oshirilayotgan tadqiqot ishlari natijalarini amaliyotga keng joriy etish, mintaqaviy ehtiyojlarni hisobga olgan holda ilmiy-tadqiqot ishlari natijalarini uzluksiz ta'lim tizimiga joriy etish, uzluksiz tarbiya va ta'lim sohalarda istiqboldagi rivojlanish jarayoni prognoz qilish, pedagogik diagnostika monitoringini yuritish, ma'naviy-ma'rifiy, milliy qadriyatlar, an'analar hamda kadrlar malakasini oshirish kabi sohalarda keng qamrovli ilmiy-amaliy faoliyat olib bormoqda.

Pedagogik innovatsiya markazlarini ochilishi bilan universitetlarda ilg'or innovatsion texnologiyalar asosida dars jarayonini tashkil etish bo'yicha namunali ishlar amalga oshiriladi. Jumladan, fakultetlarning dars o'tish xonalari texnik va estetik holati jihatidan talab darajasida tayyorlanadi, o'nlab auditoriyalar interaktiv panellar, elektron doskalar hamda kompyuter texnikasi bilan ta'minlangan bo'lib, axborot texnologiyalaridan foydalanib dars o'tishga moslashtirilgan. Bular talabalarning sifatli va samarali bilim olishlarida asosiy texnik vositalar bo'lib hisoblanadi. Shuning bilan birga hozirda darslarni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil qilish, yosh professor-o'qituvchilarning metodik mahoratini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Sababi hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalarda esa, ularni egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi.

Pedagog bu jarayonga shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olish va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik,

yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida talaba asosiy figuraga aylanadi.

Shuning uchun oliy o'quv yurtlari malakali kasb egalarini tayyorlashda zamonaviy o'qitish metodlari – interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalarning o'рни va roli benihoya kattadir. Bunda pedagogik texnologiya va pedagogik mahoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar talabalarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi.

Interaktiv metodlar – bu jamoa bo'lib fikrlashdan iborat deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

O'qituvchi va talabaning maqsadi bo'yicha natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq: natijaga erishishga qaratilgan, bunda talabalarning bilim saviyasi, guruh характери, sharoitga qarab ishlatilgan texnologiya tanlanadi, masalan, natijaga erishish uchun balkim, kompyuter bilan ishlash lozimdir, balkim film, tarqatma material, chizma va plakatlar, turli adabiyotlar, axborot texnologiyasi kerak bo'lar, bular o'qituvchi va talabaga bog'liq.

Bundan tashqari o'qitish jarayonini oldindan loyihalashtirish zarur, bu jarayonda o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitini, eng asosiysi, talabaning imkoniyati va ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoliyatini tashkil eta olishini hisobga olish kerak, shundagina, kerakli kafolatlangan natijaga erishish mumkin. Qisqa qilib aytganda, talabani ta'limning markaziga olib chiqish kerak.

O'qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olish kerak. Bunda o'qituvchiga u tomonidan bo'lajak darsni texnologik xaritasini har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, talabalarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi.

Bunday texnologik xaritani tuzish oson emas, chunki buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, pedagogik va axborot texnologiyalardan xabardor bo'lishi, shuningdek, juda ko'p metodlar, usullarni bilish kerak bo'ladi. Har bir darsni rang-barang, qiziqarli bo'lishi avvaldan puxta o'ylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq.

Darsning texnologik xaritasini qay ko'rinishda yoki shaklda tuzish bu o'qituvchining tajribasi, qo'ygan maqsadi va pedagogik mahoratiga bog'liq. Texnologik xarita qanday tuzilgan bo'lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo'lishi hamda aniq belgilangan maqsad, vazifa va kafolatlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to'liq o'z ifodasini topgan bo'lishi kerak. Texnologik xaritaning tuzilishi o'qituvchidan dars ishlanmasini yozishga asosiy

YALPI YIG'ILISH MA'RUZALARI

vosita bo'lib hisoblanadi, chunki bunday xaritada dars jarayonining barcha qirralari o'z aksini topadi.

O'qitish jarayonida talabalarga shaxs sifatida qaralishi, turli pedagogik texnologiyalar hamda zamonaviy metodlarning qo'llanilishi ularni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondoshish, mas'uliyatni sezish, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish, tahlil qilish, ilmiy adabiyotlardan unumli foydalanishga, eng asosiysi, o'qishga, fanga, pedagogga o'zi tanlangan kasbiga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytiradi.

Bunday natijaga erishish amaliyotda o'quv jarayonida innovatsion va axborot texnologiyalarni qo'llashni taqozo etadi. Ular juda xilma-xildir. Zamonaviy metodlar, o'qitishning samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik treninglar talabalarda mantiqiy, aqliy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, qobiliyatlarini rivojlantirishga, raqobatbardosh, yetuk mutaxassis bo'lishlariga hamda mutaxassislarga kerakli bo'lgan kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi.

Bunday o'qitish usullarini tashkil etish uchun pedagogning innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog'liq. Unga pedagogning tayinli muloqoti, qarama-qarshi fikrlarga nisbatan munosabati, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi inobatga olinishi lozim.

Pedagogning innovatsion faoliyati – o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va konsepsiyasini shakllantirish. Ushbu rejani amalga oshirish va tahlil qilish, samaradorlikka baho berishni qamrab oladi.

Xulosa qilib taytganda, innovatsion faoliyatni to'g'ri tashkil etish, ta'lim jarayonida yuzaga kelgan muammolarni aniqlash, muammoni hal etish variantlarini shakllantirish, muammoni hal etishga doir qaror qabul qilish hamda tanlab olingan qarorni amalga oshirish va uni baholash imkonini yaratib, tizimning alohida tarkibiy qismlaridagina emas, yaxlitlikda butun jarayonga doir muammolarni samarali hal etish imkonini beradi.

OLIY TA'LIM MUASSASALARI BOSHQARUV VA O'QUV JARAYONIGA KREDIT TIZIMINI TADBIQ ETISH MASALALARI **t.f.f.d. S.R.Aliyev- Andijon davlat texnika institutining o'quv ishlari** **bo'yicha prorektor, v.v.b. rektor**

Zamonaviy mutaxassisdan kasbiy kompetentlilik va noodatiy vaziyatlarda qaror qabul qilish, jamoada ishlash, axborotni mustaqil olish, tahlil qilish, samarali foydalanish, o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashuvchanlik talab etiladi. Bu sifatlarga ega mutaxassisni tayyorlash esa oliy ta'lim muassasalari oldida turgan dolzarb masalalardan. O'qitishning kredit tizimi sanab o'tilgan jihatlariga ega kadrlarni tayyorlashga keng imkoniyat yaratadi. Qulay va samarador mazkur tizim mehnat bozorining o'zgaruvchan ehtiyojini qoplovchi mexanizm sifatida namoyon bo'ladi,

ya’ni oliy o‘quv yurtlari bitiruvchilarining akademik harakatchanligini ta’minlaydi. Kredit tizimining ahamiyati shundaki, akademik dasturlar mehnat bozori talablariga mos holda tuziladi. O‘quv rejadagi fanlarning 50 foizi tanlov fani bo‘lib, o‘quv jarayoniga axboriy tizimlar joriy etiladi. Shuningdek, talabalarni o‘qitish va mehnat bozoriga tayyorlashga individual yondashilib, ular mustaqil ta’lim olishga yo‘naltiriladi. Individuallashtirilgan va differentsiyallashtirilgan o‘qitish tizimi ta’lim muassasalarining muqobiligi, o‘quv-dasturiy hujjatlarning harakatchanligi, o‘zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga moslashuvchanligiga asoslangan.

Kredit texnologiyasi murakkab tizim. Uning muvaffaqiyatli ishlashi ko‘plab omillarga, jumladan, o‘quv-moddiy ta’minot, xalqaro standartlarga javob beradigan tayanch darslik, talabalarning mustaqil ishlashini tashkil etish uchun muayyan shart-sharoit(kompyuter sinflari, videozallar)ga bog‘liq. O‘qitishning kredit tizimida oliy ta’lim muassasasi o‘quv jarayonida barcha zarur axborot manbalari: o‘quv va uslubiy qo‘llanma, elektron darslik, tarqatma materiallar, tarmoq ta’lim resurslariga kira olish imkoniyati mavjudligi muhim hisoblanadi.

Xo‘sh, O‘zbekiston oliy ta’limida kredit tizimini joriy etish qanday samara beradi? U qay darajada istiqbolli? O‘z-o‘zidan ma’lumki, O‘zbekiston ta’lim tizimi dinamik ravishda rivojlanishi hamda globallashtirish va axborotlashuv jarayoniga munosib javob bera olishi kerak. Shu sabab zarur axborotni mustaqil topadigan, unga ishlov berib, tahlil qiladigan va undan samarali foydalanadigan mutaxassislarni shakllantirishda o‘qitishning kredit tizimini keng tatbiq etish lozim.

G‘arblik hamkasblarimiz ayni kundagi davlat ta’lim standartimizni “rahbarlik qiluvchi” standart deb nomlashadi. Bu esa ta’lim mazmuni ishlab chiqarish va ilmfandagi zamonaviy taraqqiyot tufayli yuzaga kelayotgan tezkor o‘zgarishlar bilan barobar qadam tashlay olmayotganini ko‘rsatadi.

Bunday o‘zgarishlar ta’lim standartlarining amal qilish muddatiga ham ta’sir o‘tkazadi. Demakki, an’anaviy tizim o‘zini to‘la oqlamayapti, xalqaro standartlarga moslashish uchun oliy ta’limda kredit tizimini joriy etish kerak. Bu borada harakatlar boshlangan.

Oliy va oliy ta’limdan keyingi ta’lim tizimida O‘zbekistonning Bolonya jarayoniga qo‘shilishiga shart-sharoitlar yaratiladi va o‘quv jarayoniga an’anaviy tizim o‘rniga kredit tizimi kiritiladi. O‘zbekistonning Bolonya jarayoniga qo‘shilishining zarurati ta’lim sohasida ro‘y berayotgan obyektiv voqeliklar bilan bog‘liqdir. Xalqaro munosabatlarning to‘laqonli subyekt bo‘lgan O‘zbekiston hozirgi xalqaro taraqqiyot tendensiyalaridan chetda tura olmaydi. Mamlakatimizning Bolonya jarayoni ta’lim tizimiga qo‘shilishi xorijiy mamlakatlar bilan oliy ta’lim sohasidagi aloqalarni kengaytirishni ta’minlaydi. Buning natijasida joriy etiladigan kredit tizimi esa talabalarning mustaqil ishlashini rag‘batlantiradi. Individual ta’lim yo‘nalishining tanlov imkoniyatini, bakalavr, magistr va doktorantlarning akademik erkinligini ta’minlashga yordam beradi.

Kredit tizimida dars interfaol shaklda o‘tiladi va hafta davomida talabani mustaqil ishlashga yo‘naltiradi. Hafta oxirida har bir o‘qituvchi mashg‘ulot natijalarini jamlaydi va talabalar haftalik reytingi bilan tanishadi. Shunday qilib,

tahsil oluvchi o'z yo'nalishi muvaffaqiyatidagi o'sish yoki tushishni ko'rishi mumkin. Talaba bir marta yaxshi tayyorlanmay, kam ball olsa, uning o'rtacha bahosi tushib ketadi. Talabani ma'ruza, seminar mashg'ulotlariga kelmasdan, imtihondan avval esa hamma materiallarni yodlab yoki imtihonda tasodifan tanish savol tushib, imtihondan o'tishi holatlari uchramaydi.

Kredit texnologiyasi ta'lim oluvchilarga ishchi o'quv rejaga kiritilgan tanlov fanlarini tanlash, bu orqali individual o'quv rejasini shakllantirishda bevosita ishtirok etish huquqini beradi. Nafaqat fanlar, balki professor-o'qituvchilarni ham tanlash erkinligi beriladi. Ba'zi o'qituvchilar ularni talaba tanlamasa, bu holatni juda og'riqli qabul qiladi. Birinchi kurs talabalari hali pedagoglarni tanimaydi. Yuqori malakali, ammo qattiqqo'l o'qituvchining talabalarsiz qolish xavfi ham bor. Biroq oradan vaqt o'tib, hammasi o'z joyiga tushadi - talabalar talabchan, ammo yaxshi tayyorlaydigan o'qituvchini tanlaydi.

Talabalarga fanlarni tanlash imkoniyati berilishi ijobiy hol. Biroq birinchi kurs talabalari o'z imkoniyatini yaxshi chamalay olmaydi. Shuning uchun ikki-uchtadan ortiq qo'shimcha fanlarni tanlamaydi. Ba'zi talabalar yuqori kurslarda ham o'zlarini ortiqcha urintirmasdan, ikkita fanni tanlasam, yetarli, deb hisoblaydi. Ammo ish beruvchi yosh mutaxassisni ishga qabul qilayotganda uning bilim doirasi kengligi, mehnatsevarligi bilan qiziqadi. Kimdir moliya mutaxassisiga madaniyatshunoslik, mantiq yoki dinshunoslik nima uchun kerak, deyishi mumkin. Gap shundaki, mutaxassis har tomonlama chuqur bilimli bo'lgani ma'qul. Shuning uchun kreditlar hech qachon ortiqcha bo'lmaydi. Agar talaba dangasa bo'lmasa, to'rt yil davomida qo'shimcha yana bir ixtisoslikni egallaydi. Aynan mana shu imkoniyat tufayli talaba oliy ta'lim muassasasini muddatidan oldin tugatishi mumkin. Ayniqsa, yozgi semestrlar o'quv dasturlaridagi farqlarni bartaraf qilish, qo'shimcha ravishda o'qib-o'rganish, tezlashtirilgan ehtiyojlarni qanoatlantirish uchun tashkil etiladi.

O'zbekistondagi oliy o'quv yurtlarida o'qitishning kredit tizimini joriy etish natijasida fanlar bo'yicha bilimlarni unifikatsiyalash (birxillashtirish), baholashda subyektivlikni bartaraf etish, pedagoglarning o'z ustida ko'proq ishlashi, raqobat muhitini yaratishga erishiladi.

Yangi tizimga o'tishda muammolar ham kelib chiqishi mumkin. Masalan, ba'zi o'qituvchilarning yangi talablarga moslashishi qiyin. Yangi o'quv-metodik materiallarni tayyorlash yuklamaning ortishiga sabab bo'ladi. O'quv yuklamasini hisoblash metodikasi ham noaniq. O'qitishning innovatsion texnologiyalarini joriy etish va ularni takomillashtirish bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlar ham kelib chiqadi. 1-kurs talabalarining mustaqil ishlashga mas'uliyati yetarli emas. Bu, ayniqsa, dastlabki bosqichda, ya'ni semestr boshida seziladi.

Oliy ta'lim muassasasi talabani ilmiy manbalar bilan ishlash va cheksiz axborot olamida adashmaslikka o'rgatadi. O'qituvchi bilimlar ummonida kompas vazifasini bajaradi. Yangicha yondashuv tahsil oluvchilarning mustaqilligi, ijodiy faolligini oshirishga imkon beradi. Oliy ta'limdagi o'quv reja va dasturlarda moslashuvchanlikning yo'qligi, talabalar o'quv yuklamalarining ko'pligi, ishlab chiqarishdan ajralganlik kabi salbiy ta'sirlarni bartaraf etadi. Kredit tizimini joriy

etish ta'lim falsafasining o'zgarishi, ya'ni o'zlashtirishni nazorat qiluvchi turdan o'zini o'zi nazorat qiluvchi - rag'batlantiruvchi turga o'tishni anglatadi.

Ma'lumki, talabalarda yoshiga xos xususiyatlar ko'zga tashlanadi. Ular ruhiyatidagi o'ziga xosliklar romantizm, o'zini ko'rsatishga intilish, boshqalarning fikriga nisbatan qat'iylik va toqatsizlik, to'liq mustaqillikka ehtiyoj, shu bilan birga, hayotiy tajribaning yetishmasligida namoyon bo'ladi. O'qish davrida shaxsga aylanish va dunyoqarash shakllanishi, komillikka intilish, qiziqishlarning chuqurlashishi, hayot yo'lini ongli tanlash ro'y beradi.

Fikrimizcha, kredit tizimini joriy etishda milliy mentalitetimiz va yosh bilan bog'liq xususiyatlarni inobatga olgan holda talabalarning ma'naviy-ma'rifiy jihatdan rivojlanishiga yetarlicha e'tibor berish lozim. Buning uchun oliy ta'limda o'quv va tarbiya jarayonini uyg'un olib borish, olim, o'qituvchining ijtimoiy mavqeini oshirish, ya'ni talabalarning ularga havas qilishi, ergashishiga erishish maqsadga muvofiq. Shundagina o'qitishning kredit texnologiyasi yordamida yuksak ma'naviyatli, ijodkor, noodatiy fikrlaydigan, innovatsiya va tashabbuslarga boy mutaxassislarni yetishtirishga erishiladi.

YANGI IMKONIYATLAR - KICHIK VA O'RTA BIZNES SUB'EKTLARIDA BUXGALTERIYA XISOBINI RIVOJLANTIRISH TENDENTSIYALARI

Nosirov Ilhom Abbosovich, DSc, proff.,
Farg'ona Davlat Texnika Universiteti, Farg'ona

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng barcha sohalarda, jumladan, iqtisodiy sohada tub islohotlarni amalga oshirmoqda. Bu jarayonda kichik va o'rta biznesni (KO'B) rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki KO'B zamonaviy iqtisodiyotning asosiy tayanchi va harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Respublikamizda keyingi yillarda KO'Bni qo'llab-quvvatlash, uni yanada rivojlantirish bo'yicha katta ishlar amalga oshirilmoqda. Buning natijasida KUB sohasida sezilarli o'sish va ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Mazkur maqolada O'zbekistonda KUBni rivojlantirish istiqbollari va yangi imkoniyatlari hamda ularni amalga oshirish yo'llari yoritilgan.

O'zbekistonda KO'Bni rivojlantirishga doir qonunchilik bazasi shakllantirildi va doimiy takomillashtirib borilmoqda. Bu borada "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik to'g'risida"gi qonun, "Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, himoya qilish va rag'batlantirish to'g'risida"gi qonun, "Investisiya faoliyati to'g'risida"gi qonun va boshqa qonunlar qabul qilingan. Shuningdek, 2019 yilda "O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish konsepsiyasi" tasdiqlandi. Bu hujjatda KO'Bni rivojlantirishning strategik yo'nalishlari, asosiy vazifalar va ularni amalga oshirish chora-tadbirlari belgilab berildi [1].

Kichik va o'rta biznes sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda:

YALPI YIG'ILISH MA'RUZALARI

- KO'B sub'yektlarining soni tez sur'atlar bilan oshib bormoqda. 2021 yilda KUB sub'yektlari soni 573,4 ming tani tashkil etib, 2016 yilga nisbatan 2 barobarga oshgan.

- KO'Bning YAIMdagi ulushi yildan-yilga ortib bormoqda. 2021 yilda KO'B YAIMdagi ulushi 54,9% ni tashkil etgan.

- KO'Bda band aholining soni ham izchil ortib bormoqda. 2021 yilda KO'Bda band aholi soni 12,4 mln. kishini tashkil etgan.

- KO'B sub'yektlari eksporti hajmi va tuzilishida ham ijobiy o'zgarishlar yuz bermoqda. 2021 yilda KO'B eksportining umumiy eksportdagi ulushi 30,4%ni tashkil etgan.

Shunday qilib, O'zbekistonda KO'Bni rivojlantirishga doir olib borilayotgan islohotlar samarali natijalar bera boshladi [2].

Kichik va o'rta biznes (KO'B) sub'yektlarida buxgalteriya hisobini rivojlantirish tendensiyalari so'nggi yillarda jahon va mahalliy miqyosda sezilarli o'zgarishlarga uchragan. Bu tendensiyalar raqamlashtirish, avtomatlashtirish, qonunchilikning liberallashtirish va kadrlar salohiyatini oshirish kabi bir qator omillarga bog'liq. Quyida KO'Bda buxgalteriya hisobini rivojlantirishning asosiy tendensiyalari keltirib o'tamiz:

1. Raqamlashtirish va avtomatlashtirish

Onlayn buxgalteriya dasturlari (masalan, QuickBooks, Zoho Books, 1S, ODOO va h.k.) keng qo'llanila boshladi [3].

Elektron hisob-fakturalar va hisobotlar davlat organlari bilan tez va shaffof aloqani ta'minlamoqda.

Cloud (bulut) texnologiyalar biznes egalariga istalgan joydan o'z hisobotlarini kuzatish imkonini bermoqda.

2. Qonunchilikdagi soddalashtirish va muvofiqlashtirish

Soliq hisobotlarini taqdim etish jarayoni soddalashtirilayotgani KO'B uchun yengillik yaratmoqda.

Mahsus soliq rejimlari (yakka tartibdagi tadbirkorlar, patent tizimi va h.k.) buxgalteriya yuritishni osonlashtirmoqda.

IFRS (Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari) talablariga moslashish orqali shaffoflik oshmoqda.

3. Outsourcing xizmatlarining o'sishi

Ko'pgina KO'B buxgalteriya hisobini ichki xodimlar emas, balki buxgalteriya xizmatlari ko'rsatuvchi kompaniyalarga topshirmoqda.

Bu xarajatlarni kamaytirish va mutaxassislar bilimidan samarali foydalanish imkonini beradi.

4. Kadrlar malakasini oshirish

Buxgalterlar uchun doimiy malaka oshirish kurslari va onlayn treninglar talabga aylandi.

Texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalari (Excel, buxgalteriya dasturlari, Power BI) har qachongidan ham muhimroq bo'ldi.

5. Ekologik va ijtimoiy mas'uliyatli hisobotlar

YALPI YIG'ILISH MA'RUZALARI

Ayrim KO'Blar korporativ ijtimoiy javobgarlik (CSR) va ESG (Environmental, Social, Governance) hisobotlarini kirita boshlamoqda.

Bu xalqaro bozorga chiqish yoki investor jalb qilishda muhim ahamiyatga ega.

6. Raqobat va biznesni shaffof boshqarish zarurati

Buxgalteriya hisobi faqat davlatga hisob berish vositasi emas, balki biznes qarorlarini qabul qilishda asosiy instrumentga aylanmoqda [4].

Real vaqtdagi hisobotlar asosida biznes tahlillari olib boriladi.

Umuman olganda, O'zbekistonda KO'Bni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar mavjud bo'lib, ularni amalga oshirish orqali KO'B sohasida sifat va miqdoriy jihatdan o'sishga erishish, shuningdek, uning YAIM va bandlikdagi ulushini yanada oshirishga erishish mumkin. Bu esa iqtisodiy o'sishni tezlashtirish, aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 5 iyundagi "O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5761-sonli Farmoni.

2. Abdullayev A.M. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning dolzarb masalalari // Iqtisodiyot va innovasion texnologiyalar. 2020. № 1.

3. Koba Ye.Ye. Sovershenstvovaniye ucheta i vnutrennego kontrolya v organizatsiyax malogo biznesa // Ekonomika i predprinimatelstva. 2015. № 3. S. 963-966.

4. Gaybullaev Rakhim Murodovich. (2022). CHARACTERISTICS OF ACCOUNTING IN THE ECONOMIC ACTIVITY OF SMALL ENTERPRISES I, PROBLEMS AND IMPROVEMENT. World Economics & Finance Bulletin (WEFB), 17, 139-142.

РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ КИЧИК ВА ЎРТА КОРХОНАЛАР ФАОЛИЯТИ АУДИТИНИ ЎТКАЗИШГА ТАЪСИРИ

Муйдинов Эркин Джамалдинович, и.ф.н, доцент

Тошкент давлат иқтисодиёт университети, Андижон

Ўзбекистон республикасини рақамлаштирилган иқтисодиётга ўтаётганлиги муносабати билан онлайн бизнес платформаларни ривожланишига инвестициялар киритиш жараёни сезиларли даражада ривожлана бошлади. Мамлакатимизда умумий савдо айланмасининг 4% ташкил қилаётган, лекин ўта тез суръатлар билан ўсиб бораётган электрон тижорат 2004 йили биринчи марта қонун билан тартибга солинган. Мазкур қонунга 2015 ва 2022 йиллари тегишли тузатиш ва ўзгартиришлар киритилган. Хозирги кунда E-commerce платформасида йиллик айланмаси 300 млн. АҚШ долларида кам бўлмаган 50 та маркетплейс рўйхатдан ўтган. 2023 йили Ўзбекистонда электрон тижорат бозори ҳажми 543 млн. АҚШ долларини ташкил қилди. 2027 йилга бориб бу айланма қийматини 1 млрд. АҚШ долларига қадар ошиши кутилмоқда [1]. Янги қоидаларга кўра ҳозирда электрон тижорат билан фақат ҳуқуқий

шахслар шуғулланиши мумкин. Халқаро ва миллий амалиётдан маълум бўлишича, бу соҳада асосан кичик ва ўрта бизнес корхоналари мувоффақиятли фаолият кўрсатиб келишмоқда. Электрон савдодан кенг фойдаланувчи тармоқлар қуйидагилардан иборат:

- интернет савдо (маркетплейслар, агрегаторлар, интернет дўконлар...);
- микрокредит ташкилотлари;
- туризм бўйича хизматлар кўрсатиш;
- китоб ва журналлар савдоси;
- реклама бизнеси;
- таълим соҳаси вхк

Бундан ташқари электрон савдо корхоналарнинг расмий сайти орқали маҳсулотларини сотиш, хизматларини кўрсатиш ва ишларини бажаришнинг бир йўналиши бўлиши ҳам мумкин. Бу ҳолатда, кичик корхона МХХС га кўра ушбу сайтини яратиш учун қилинган капитал харажатларни бошқа активлардан ажратиб ҳисобга олиши мумкин бўлса ва уни назорат қила олса ҳамда ундан иқтисодий самара кўрилиши эҳтимоли мавжуд бўлса бу актив аудит объекти сифатида НМАлар таркибида ҳисобга олинади.

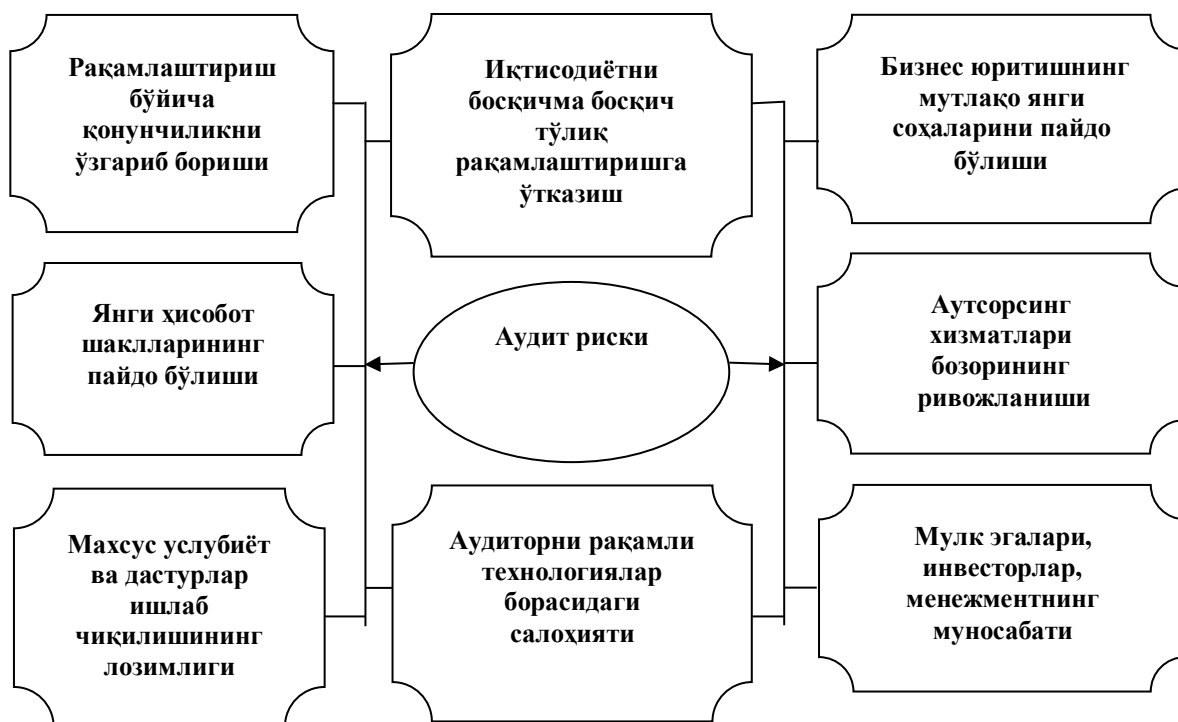
Рақамли технологиялар ва сунъий интелектдан фойдаланган ҳолда фаолият юритаётган кичик ва ўрта корхоналар фаолиятини аудиторлик текширувидан ўтказилаётганда бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботни тартибга солувчи ҳужжатлар билан биргаликда корхоналар томонидан қуйидаги ҳужжатлар талабларига риоя қилиниши текширилади:

- “Электрон тижорат тўғрисида”ги қонун;
- Электрон тижоратни амалга ошириш қоидалари;
- “Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида”ги қонун;
- “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги қонун;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори;
- Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги ҳузуридаги Рақамли трансформация марказининг электрон ҳамкорлик порталида маълумотларни жойлаштириш ва харидларни амалга ошириш тартиби тўғрисидаги низом;
- Давлат харидлари билан боғлиқ тартибларни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби тўғрисидаги низом;
- Улгуржи ва чакана савдо фаолиятини амалга ошириш тартиби тўғрисидаги низом;
- Ўзбекистон Республикасида “Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонун қоидалари.

Халқаро миқёсда аудиторлик фаолиятига сунъий интелект ва бошқа рақамли технологияларни жорий қилиш аудиторлик текширувлари сифати ва самарадорлигини ошиши, аудит жараёнида йўл қўйиладиган жиддий хатоларни камайишига ижобий таъсир кўрсатиб, миқозга янада асосланган таҳлил натижаларини тақдим қилиш имконини яратади. Эътиборли ҳолатлардан яна бири шундан иборатки рақамли технологиялар келажакда ўз

ўрнига эга бўлиши кутилаётган “Рақамли аудит” ва “Вертуал аудит” деган янги тушунчаларни юзага келтирди ва амалиётга киритди.

Бироқ бундай замонавий технологияларни қўллаш бир томондан, аудит текширувини ўтказишга кетаётган вақтни тежаш, қисқа муддат ичида ўта катта хажмдаги маълумотларни қайта ишлаш ҳамда мунтазам ёки масофада туриб аудит билан On-line шуғулланиш имконини яратса, иккинчи томондан аудит рискин сизиларли тарзда ошишига сабаб бўлувчи мутлақо янги омилларни юзага келтириб чиқармоқда.

1- расм. Рақамлаштиришга оид аудит рисига таъсир қилувчи омиллар гуруҳлари

Манба: Тадқиқодчи томонидан ишлаб чиқилган

Уларни муҳимлари сифатида қуйидагиларни мисол қилиш мумкин:

- электрон тижоратни амалга оширувчи технологияларни тез суръатлар билан ривожланиб бориши шароитида улардан фойдаланиш шартларини тартибга солувчи қонунчилик амалиётни ортда қолаётганлиги;

- тегишли эҳтиёт чоралари қўрилмаган тақдирда интернетга уланган миждонинг серверига киберхужумни амалга оширилиши натижасида унинг маълумотларини ўғирланиши ва/ёки уларга ўзгартириш киритилиши эҳтимолининг мавжудлиги;

- компания томонидан электрон савдони олиб боришда қўлланилаётган техника ва технологияни тез янгиланиб бориши натижасида улардан тўғри ҳамда самарали фойдаланиш борасидаги ходимлари тажрибасини доим ортда қолиб бориши;

- рақамли технологиялар қўлланиладиган фирибгарликларнинг янги турларини пайдо бўлаётгани;

■ аудиторни электрон тижоратни ҳуқуқий базасини, унда қўлланилаётган рақамли технологиялар ва айнан шундай соҳалар учун махсус ишлаб чиқилган дастурий таъминотларни ишлаш хусусиятларини билиш даражаси;

■ аудит жараёнида сунъий интеллектни қўллаш, рақамли технологиялардан воситасида катта ҳажмдаги маълумотлар базаси (Big data) билан ишлаш, блокчейн ва XBRL технологияларининг имкониятларидан фойдаланиш амалиётини оммалашиб бораётгани натижасида ИТ соҳасидаги экспертларга эҳтиёжнинг ошиб бораётганлиги;

■ аудит жараёнида қўлланиши мумкин бўлган рақамли технологиялар ва уларнинг дастурий таъминоти қийматининг юқорилиги ҳамда уларни ўзлаштириш учун аудиторлардан жуда кўп вақт талаб қилиши вхк.

Бизнинг фикримизча, рақамли технологияларни аудиторлик фаолиятида қўллаш натижасида юзага келиб аудит risksига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган омилларни умумий тарзда қуйидагича гуруҳлаштириб ўрганиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. <https://www.spot.uz/ru/2024/05/03/e-commerce/>

“YASHIL” IQTISODIYOT KONSEPSIYASI NUQTAI NAZARIDAN IQTISODIY TAHLILNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich,

*Farg‘ona davlat texnika universiteti, “Iqtisodiyot” kafedrası mudiri, i.f.d.,
professor, e-mail: i.ismanov@ferpi.uz, +998 93 644 42 37*

Annotatsiya. Hozirgi davrda ekologik barqarorlik va uyg‘un iqtisodiy rivojlanish masalalari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ularni hal qilishning asosiy usullaridan biri “yashil” iqtisodiyot konsepsiyasi hisoblanadi. Shu asnda, mazkur maqolada biz ushbu konsepsiyaga asoslangan iqtisodiy tahlilning innovatsion yondashuvlari, ko‘rsatkichlari va amaliyotda qo‘llanilishini batafsil ko‘rib chiqamiz. Tadqiqotda “yashil” iqtisodiyot tushunchasi va uning iqtisodiy tahlilga ta‘sirini batafsil ko‘rib chiqamiz. Biz “yashil” iqtisodiyotning asosiy tamoyillarini, shuningdek, uning doirasida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan iqtisodiy tahlil usullarini batafsil tahlil qilamiz. Bundan tashqari, tadqiqot jarayonida “yashil” iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy tahlilni qo‘llashning ijobiy va salbiy tomonlari o‘rganilib, ushbu yo‘nalishni yanada rivojlantirish bo‘yicha yangicha yondashuvlari taklif etildi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, barqaror rivojlanish, iqlim o‘zgarishlari, iqtisodiy tahlil, iqtisodiy resurslar, moliyaviy va ijtimoiy omillar, iqtisodiy tizimlar, barqaror rivojlanish va o‘rish.

KIRISH

Dunyoda globallashtirish, ilmiy-texnik taraqqiyot va raqamlashtirish jarayonlari misli ko‘rilmagan sur‘atlar bilan rivojlanayotgan sharoitda, hozirgi dunyoda

iqtisodiy tizim sezilarli o'zgarishlarga duch kelmoqda. Bu vaziyat o'ziga xos ssenariylar asosida rivojlanishning yangi innovatsion yondashuvlarini shakllantirishga sabab bo'lmoqda.

Iqtisodiy tizim asosida uchta asosiy o'yinchi yotadi: davlat, kompaniyalar va uy xo'jaliklari. "Yashil" iqtisodiyot inson va tabiatning uyg'un yashashiga qaratilgan konsepsiyadir. Yashil iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlantirish deganda, xorijiy mualliflarning klassik tasavvurlariga ko'ra, barqaror iqtisodiy o'sish va aholi turmush darajasini oshirishga hissa qo'shadigan iqtisodiy tizim tushuniladi. Buning uchun atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, tabiatga salbiy ta'sirni kamaytirish, ekologiyaga zarar yetkazmaydigan innovatsion texnologiyalardan foydalanish zarur.

Ko'pgina ekspertlar "yashil" iqtisodiyotni samarali iqtisodiy tizim namunasi sifatida ko'rishadi. Biroq, amaliyotda bu yondashuvni amalga oshirish bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda:

1. Yuqori boshlang'ich moliyaviy resurslar. Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, energiya tejamkor ishlab chiqarish jarayonlari va ekologik transport kabi ekologik xavfsiz texnologiyalarni qo'llash katta moliyaviy resurslarni talab qiladi. Kichik va o'rta kompaniyalar ko'pincha bu xarajatlarni davlat yordamisiz o'zlari qoplay olmaydilar.

2. Texnologik rivojlanish darajasining pasligi. Ba'zi texnologiyalar, masalan, vodorod energetikasi va energiya to'plash tizimlari hali kerakli rivojlanish darajasiga yetmagan. Quyosh batareyalari va akkumulyatorlar ishlab chiqarish nodir metallar va boshqa cheklangan resurslarga bog'liq bo'lib, bu qo'shimcha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Xalqaro ekologik standartlar va tartibga solish chora-tadbirlarida izchillikning yo'qligi ham ekologik xavfsiz rivojlanish yo'llariga o'tishni qiyinlashtirmoqda.

3. Ijtimoiy-iqtisodiy muammolar. Ekologik toza texnologiyalardan foydalanish bir qator ijtimoiy-iqtisodiy muammolar bilan bog'liq. Agar ekologiya sohasida yetarli miqdorda ish o'rinlari yaratilmasa, bu ko'mir sanoati va neftni qayta ishlash kabi an'anaviy tarmoqlarda ishsizlikning ko'payishiga olib kelishi mumkin. O'tish davrining boshida energiya va tovarlar narxi oshishi mumkin, bu esa aholining noroziligiga sabab bo'ladi. Iste'molchilar va biznes yanada ekologik toza, ammo qimmatroq yechimlarga o'tishga tayyor bo'lmasligi mumkin. "Yashil" iqtisodiyotning uzoq muddatli afzalliklari to'g'risidagi ma'lumotlarning yetishmasligi ham uni joriy etish yo'lida to'siq bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, xulosa qilish mumkinki, "yashil" iqtisodiyot konsepsiyasi dolzarb muammo va vazifalarni hal qilish uchun yangi imkoniyatlarni ochib beradi. Biroq, uni amalga oshirish uchun ko'plab ko'rsatkichlarni tahlil qilish talab etiladi. Shu munosabat bilan iqtisodiy tahlilni takomillashtirish va uni rivojlantirishning yangi voqelikni hisobga oladigan zamonaviy yondashuvlarini ishlab chiqish zarur, deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Har qanday davlatning barqaror rivojlanishi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik tarkibiy qismlarning uyg'unligiga bog'liq. Uzoq vaqt

davomida olimlar va siyosatchilar rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda ushbu uch sohaning uyg‘un o‘zaro ta‘sirini ta‘minlaydigan maqbul strategiyalarni izlab keldilar.

Bu izlanishlar natijasida “yashil iqtisodiyot” tushunchasi shakllandi. Bir necha o‘n yildirki, u faol muhokama qilinmoqda, uni takomillashtirish va hayotga tatbiq etish bo‘yicha turli takliflar ilgari surilmoqda. Iqtisodiy adabiyotlarda “yashil iqtisodiyot”ning ko‘plab ta‘riflari mavjud bo‘lib, ular uning turli jihatlarini aks ettiradi. Biroq, bizning fikrimizcha, ushbu tushunchaning mohiyatini quyidagi ta‘rif eng aniq ifodalaydi:

“Yashil iqtisodiyot” - bu atrof-muhit sifatini yaxshilashga qaratilgan, zararli moddalar chiqindilarini kamaytirish va chiqindilarni qisqartirish orqali amalga oshiriladigan iqtisodiyotdir. Bunday yondashuv resurslardan yanada samarali va tejamkor foydalanishni ta‘minlaydigan, shu bilan birga atrof-muhitga salbiy ta‘sirni kamaytiradigan yangi texnologiyalarni ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Fikrimizcha, “Yashil iqtisodiyot”ning asosiy vazifasi ekotizimlarning ahamiyatini va ularning mamlakat hamda jahon iqtisodiyotiga ta‘sirini anglab yetishdir. U tugab qolishi mumkin bo‘lgan resurslardan mas‘uliyatli foydalanish va tugamaydigan resurslarni oqilona qo‘llashga qaratilgan. Shundan kelib chiqib “Yashil iqtisodiyot”ning o‘ziga xos xususiyatlari, o‘z ichiga oladi:

- tabiiy resurslardan oqilona foydalanish;
- tabiiy kapitalni saqlash va ko‘paytirish;
- atrof-muhit ifloslanishini kamaytirish;
- karbonat angidrid gazi chiqindilarini qisqartirish;
- ekotizim xizmatlari va biologik xilma-xillikning yo‘qolishini oldini olish;
- daromadlar va bandlikning o‘sishi;
- aholi turmush sifatini yaxshilash.

“Yashil iqtisodiyot” g‘oyasi barqaror rivojlanish masalalariga qaratilgan iqtisodiyot fani va falsafasining turli sohalari konsepsiyalarini o‘zida birlashtiradi.

“Yashil iqtisodiyot” tarafdorlari hozirgi iqtisodiy tizim mukammal emasligini ta‘kidlaydilar. Garchi u ayrim odamlar va guruhlar hayotida ba‘zi yaxshilanishlarga olib kelgan bo‘lsa-da, uning atrof-muhit va umuman jamiyatga salbiy ta‘siri juda kattadir, buni oqibatlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- iqlim o‘zgarishi;
- cho‘llanish;
- biologik xilma-xillikning yo‘qolishi;
- tabiiy resurslarning tugab borishi;
- keng miqyosdagi qashshoqlik;
- chuchuk suv, oziq-ovqat va energiya tanqisligi;
- insonlar va mamlakatlar o‘rtasidagi tengsizlik.

Bularning barchasi hozirgi va kelajak avlodlar uchun jiddiy xavf tug‘dirmoqda. Aynan shu sababli “yashil iqtisodiyot” tushunchasi tobora ommalashib bormoqda.

Avvalo, atrof-muhitning ifloslanishi muammosiga qisman bo‘lsa ham yechim topish kerak. “Yashil iqtisodiyot” neft va gaz kabi hozirda tez tugab borayotgan resurslardan oqilona foydalanishga intiladi. Shu bilan birga, u shamol, suv va dengiz to‘lqinlari energiyasi kabi tuganmas resurslardan samarali foydalanishni taklif qiladi.

Bundan tashqari, barqaror rivojlanish, ya’ni tabiatning qayta tiklanishiga imkon beradigan rivojlanish tamoyillarini aniqlash zarur. Bu esa jamiyatning tabiatga munosabatini o‘zgartirishni taqozo etadi. Biroq, qashshoqlik sharoitida zamonaviy postindustrial texnologiyalarni rivojlantirish emas, balki omon qolish vazifasi birinchi o‘ringa chiqadi.

Insoniyatning yashab qolishi va barqaror rivojlanishini ta’minlash uchun “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish zarur. Bu uzoq muddatli istiqbolda atrof-muhitga sezilarli zarar yetkazmagan va kelajak avlodlar uchun xavf tug‘dirmagan holda odamlarning hayot sifatini yaxshilashga hissa qo‘shadigan iqtisodiy tizimni yaratishni nazarda tutadi [6, 7, 8].

Shundan kelib chiqib O‘zbekistonda ham “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish borasida ko‘plab islohotlar amalga oshirilmoqda, jumladan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”dagi qarori [1]. Bundan tashqari, ushbu qaror ijrosini ta’minlash, shuningdek, respublikada “yashil” infratuzilmalar uchun xususiy kapital jalb etilishini kengaytirish, “yashil” iqtisodiyot sohalarida moliyaviy vositalarni rivojlantirishda “yashil” turdagi faoliyatni tasniflash mezonlarini joriy etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi ko‘plab qarorlar qabul qildi [2].

Yuqoridagilardan kelib chiqib belgilangan maqsadlarga erish uchun ko‘plab indikatorlarni tahlilini amalga oshirish zarur, bu o‘z o‘zida asos hisoblangan iqtisodiy tahlilni ham tub mohiyatini o‘zgarishiga olib keladi, bunda zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish mavjudlarini modernizatsiya qilish va moliyaviy mexanizmlarni rivojlantirish muhimdir.

METODOLOGIYA. Tadqiqot davomida turli xil yondashuvlar qo‘llanildi. Xususan, iqtisodiy resurslarning cheklanganligi sharoitida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish zarurati qiyosiy-tahliliy, funksional va boshqaruv tahlillaridan foydalangan holda ko‘rib chiqildi. Ushbu o‘tishni amalga oshirish uchun xalqaro tashkilotlar tomonidan taklif qilingan tamoyillar va vositalar taqqoslanadi. Shuningdek, “yashil” iqtisodiyotning axborot resurslari va uning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun ilm-fan sohasi mutaxassislari, inson kapitalini rivojlantirishning dolzarb masalalari muhokama qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Atrof-muhit, moliyaviy va ijtimoiy omillar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan hozirgi dunyoda yangi yo‘nalish - “yashil” iqtisodiyot konsepsiyalari vujudga keldi. Bu rivojlanishga iqtisodiy va ekologik masalalarning taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuch sifatida aylanishi sabab bo‘ldi. Jahon banki prognozlariga ko‘ra, 2024 va 2025-yillarda jahon iqtisodiyotining o‘sishi mos ravishda 2,7 va 3,0 foizgacha o‘sadi [3]. Biroq,

zamonaviy tendensiyalarni hisobga olgan holda xulosa qilish mumkinki, kelajakda inflyatsiya darajasini pasaytirish, energiya bozorlarida muvozanatga erishish va yangi global inqirozlarning oldini olish zarur.

Zamonaviy dunyoda mavjud iqtisodiy tizimni insonlar hayot sifatiga putur yetkazmasdan saqlab qolishning iloji yo'q. Asosiy muammolardan biri sayyoramizdagi resurslarning cheklanganligi va ularning Yer aholisi o'sish sur'atiga nisbatan sekin tiklanishidir.

Butunjahon tabiatni muhofaza qilish jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi 40 yil ichida bioxilma-xillik holatini aks ettiruvchi Tirik sayyora indeksi 30 foizdan ortiqqa pasaygan [4]. Hozircha bu jarayon sekinlashayotganining hech qanday belgilari ko'rinmayapti. Insoniyat jiddiy o'zgarishlar ostonasida turibdi. Shubhasiz, hozirgi vaziyat tezkor choralar ko'rishni taqozo etadi va o'rta muddatli istiqbolda barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqish, loyihalarni amalga oshirish darkor.

Ilm-fan sohasi mutaxassislari va ekspertlar "yashil" iqtisodiyot bir qator dolzarb ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy muammolarning yechimi bo'lishi mumkin, degan fikrda yakdil. Muammo shundaki, iqtisodiyot tabiat va jamiyat o'zaro ta'sir qiladigan murakkab tizimning bir qismi, xolos. Va bu elementlar birgalikda rivojlanadi, lekin har doim ham oldindan aytib bo'lmaydi. Ko'rinib turibdiki, bugungi kunda jahon iqtisodiyoti uchun yangi iqtisodiy o'sish nazariyasi zarur. U dolzarb ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy vazifalarni hal qilish uchun iqtisodiy vositalardan samarali foydalanishga yordam berishi kerak.

Lekin "yashil" iqtisodiyot fanda nisbatan yangi yo'nalish, shuning uchun biz uni rivojlantirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqdamiz. Taxminan o'ttiz yil oldin iqtisodiyot ilmda "yashil iqtisodiyot" atamasi paydo bo'ldi. O'sha paytda u turli xil iqtisodiy jarayonlarni ifodalash uchun qo'llanilib, ko'plab xilma-xil va hatto zid talqinlarga ega edi.

Bugungi kunda jahon ilmiy hamjamiyatida "yashil iqtisodiyot" tushunchasining yagona asosiy talqini shakllanib, u ancha aniq va muayyan tus oldi. "Yashil iqtisodiyot"ning asosiy jihatlari bo'yicha munozaralar deyarli yakuniga yetdi. Texnologiya sohasida ushbu atamani yanada faolroq qo'llash tendensiyasi kuzatilmoqda: amaliy fanda "yashil" kimyo, "yashil" qurilish, "yashil" sanoat va boshqa yangi yo'nalishlar paydo bo'lmoqda.

Google Scholar statistikasiga ko'ra, hozirgi vaqtda "yashil iqtisodiyot" muammosiga 45 mingdan ortiq ilmiy ishlar bag'ishlangan [5]. Atrof-muhitga g'amxo'rlik qilishga yo'naltirilgan iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy tahlil ekologik omillarni, shuningdek, barqaror rivojlanish tamoyillarini va tabiatga salbiy ta'sirni kamaytirishga intilishni hisobga oladigan jarayon hisoblanadi [9, 10].

Yashil iqtisodiyotning maqsadi — ekologik tahdidlarni kamaytirish va tabiiy boyliklarning kamayishiga yo'l qo'ymaslik bilan birga, odamlarning hayot sifatini yaxshilash va ijtimoiy adolatni ta'minlashga hissa qo'shadigan iqtisodiy tizimni yaratishdan iborat.

YALPI YIG'ILISH MA'RUZALARI

Shundan kelib chiqib fikr yuritsak an'anaviy iqtisodiy tahlil, odatda, daromad, xarajat va foyda kabi moliyaviy ko'rsatkichlarga e'tibor qaratadi. Shu bilan birga, "yashil" iqtisodiyotni tahlil qilish atrof-muhitga ta'sir, resurslardan foydalanish va ijtimoiy samaradorlik kabi kengroq jihatlarni hisobga oladi. Bu ma'noda quyidagi qiyosiy jadval yordamida, tahlil usullari o'rtasidagi farqlarni yaqqol ko'rsatishga urindik.

1-jadval.

Tahlil shakllari o'rtasidagi taqqoslash

№	Yo'nalishlar	An'anaviy iqtisodiy tahlil	"Yashil" iqtisodiyotdagi tahlil
1	Asosiy maqsad	Foydani oshirish, xarajatlarni kamaytirish	Barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlik
2	Indikatorlar	YAIM, rentabellik, ishlab chiqarish hajmi	Karbon izi, energiya samaradorligi, resurs tejamkorligi
3	Tahlil obyekti	Korxona, bozor, soha	Inson, tabiat, resurslar va jamiyat
4	Vaqt doirasi	Qisqa muddatli samaradorlik	Uzoq muddatli barqarorlik
5	Chiqindilar, ta'sirlar	E'tibordan chetda qoladi	Muhitga ta'sir tahlil qilinadi
6	Hisob-kitob usullari	Moliyaviy hisob-kitoblar	Ekologik-iqtisodiy baholash, CBA, LCA va h.k.

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinadiki an'anaviy iqtisodiy tahlil asosan moliyaviy samaradorlikka qaratiladi: mahsulot qancha xarajat bilan ishlab chiqildi, qancha foyda keltirdi, bozordagi raqobat darajasi. "Yashil" iqtisodiyotda esa asosiy e'tibor tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitni ifloslantirmaslik va kelajak avlodlar uchun barqaror iqtisodiy muhit yaratishga qaratilgan. An'anaviy tahlilda chikindilar yoki resurs tugashi nazarda tutilmasligi mumkin, ammo "yashil" yondashuvda bu asosiy omillardan biri hisoblanadi.

"Yashil" iqtisodiyotda iqtisodiy tahlil yangi paradigmani talab qiladi. Agar an'anaviy tahlil faqat moliyaviy natijalarga asoslansa, "yashil" tahlilda ekologik barqarorlik, resurs tejamkorlik va kelajak avlodlar uchun xavfsiz muhitni yaratishga qaratilgan ko'rsatkichlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Yashil iqtisodiyot doirasida amalga oshiriladigan iqtisodiy tahlilning asosiy jihatlari fikrimizcha quyidagilardan iborat bo'lishi ma'qul:

- tabiiy resurslardan foydalanish natijadorligining tahlili.
- xo'jalik faoliyatining atrof-muhitga ta'sirini o'rganish.
- issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va uglerod gazini kamaytirish usullarini ishlab chiqish.
- ekologik xavfsiz texnologiyalarni joriy etishdan olinadigan iqtisodiy samarani hisoblash.
- ishlab chiqarish va iste'molning barqaror modellariga o'tishning ijtimoiy-iqtisodiy natijalarini tadqiq etish.

Yuqoridagilarda ko'rinadiki "yashil" iqtisodiyot konsepsiyalari nuqtai nazaridan iqtisodiy tahlil ekologik omillarni iqtisodiy modellarga integratsiyalash, ishlab chiqarish va iste'molning an'anaviy usullarini qayta ko'rib chiqish, shuningdek, karbonat angidrid chiqindilarini kamaytirish uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanishni nazarda tutadi.

"Yashil" iqtisodiyot zahirida barqaror rivojlanish, tabiiy resurslardan samarali foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish uchun iqtisodiy rag'batlar yaratish tamoyillari yotadi. Uzoq muddatli ekologik va ijtimoiy oqibatlarni hisobga olish muhim bo'lib, bu an'anaviy iqtisodiy modellarning samaradorligini baholash yondashuvlarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

"Yashil" iqtisodiyot konsepsiyalari bozor mexanizmlarini o'zgartirishga yordam beradi va ekologik toza tarmoqlarda ish o'rinlarini yaratish uchun yangi imkoniyatlar ochadi. Ular energetika, qishloq xo'jaligi va ishlab chiqarishda innovatsiyalarni rag'batlantiradi, bu esa odamlarning hayot sifatini yaxshilash va atrof-muhitni saqlashga yordam beradi.

Shuni yodda tutish kerakki "Yashil" iqtisodiyot konsepsiyalari taraqqiy etishi, davlat iqtisodiy siyosati darajasida bo'lmog'i zarur, bu ma'muriy, iqtisodiy va tartibga soluvchi vositalarni o'z ichiga olgan chora-tadbirlar kompleksini ifodalaydi. Ma'muriy choralar belgilangan me'yor va qoidalarga rioya etilishini ta'minlashga qaratilgan. Ular resurslardan foydalanish va atrof-muhitni ifloslantirish bo'yicha turli qarorlar, ko'rsatmalar va cheklovlarni o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy tahlil nuqtai nazaridan qaraganda ushbu chora-tadbirlar nafaqat "yashil iqtisodiyot"ga o'tishni rag'batlantirishga qaratilgan bo'lishi, balki barcha resurslarda samarali va oqilona foydalanishni talab etadi, fikrimizcha u quyidagilarni o'z ichiga olishi lozim:

- davlat siyosatining resurslardan nooqilona foydalanishga qarshi kurash strategiyalarini shakllantirish va ularni amalga oshirish, nazorat, monitoringi;
- samarali soliqqa tortish tizimi toza texnologik ta'minotni rag'batlantirish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish;
- innovatsion va ekologik istiqbolli loyihalar uchun subsidiyalar tizimini joriy etish va uning natijadorligining muntazam tahlilini olib borish.
- ekologik toza, atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatmaydigan mahsulotlarni sotib olish tizimini joriy etish, va bu boradagi loyihalar tahlili;
- tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan xalqaro kreditlarni samaradorligi va natijadorligining tahlilini olib borish.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Shunday qilib xulosa qilib aytganda, "yashil" iqtisodiyot tamoyillarini hisobga olgan holda iqtisodiyotni tadqiq etish barqaror rivojlanishni ta'minlashning asosiy vositasidir. Bunday tahlil nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlarni baholaydi, balki atrof-muhit va jamiyat uchun uzoq muddatli oqibatlarni ham tahlil qiladi. Shundan kelib chiqib bizningcha "yashil" iqtisodiyot konsepsiyasi nuqtai nazaridan iqtisodiy tahlilning zamonaviy yondashuvlari quyidagilarni o'z ichiga olishi zarur:

1. Barqaror rivojlanish modellarini ishlab chiqishda ekologik talablar integratsiyasi. Barqaror rivojlanish modellari atrof-muhitga ta’sirini hisobga olgan holda ishlab chiqarish bunda innovatsion usullarini joriy etish. Misol tariqasida ma’lum bir lohiyani ishlab chiqishda ekologik oqibatlarni hisobga olgan holda baholash mezonlarni joriy etish

2. Tashqi omillar ta’sirini tahlil qilish va ekotizimlar xizmatlarini baholash. Bu sohada TEEB (The Economics of Ecosystems and Biodiversity) kabi ekotizim xizmatlari qiymatini baholash usullari faol qo‘llash. Ekologik xavflarni tahlil qilish uchun xavflarni baholash usullari ishlab chiqiladi va geoaxborot tizimlari qo‘llash.

3. Ekologik va moliyaviy bo‘lmagan hisobotlarni baholash tizimini takomillashtirish. Bunda atrof-muhitga ta’sirni baholash uchun “standart mezonlarni” ishlab chiqish, masalan, uglerod chiqindilari miqdori va suvdan foydalanish. Ekologik va moliyaviy bo‘lmagan ko‘rsatkichlari bilan bog‘liq katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish uchun “sun’iy intellektdan” foydalanish.

Yuqoridagilarni amalga oshirish hamda “Yashil” iqtisodiyotga o‘tish uchun davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, xalqaro hamkorlik, biznes va fuqarolarning faol ishtirokini o‘z ichiga olgan kompleks yondashuv zarur. Birgalikdagi sa’y-harakatlar tufayligina barqaror, adolatli va ekologik mas’uliyatli iqtisodiy tizimni yaratish mumkin.

Yakuniy xulosa qilib aytganda, “yashil” iqtisodiyot iqtisodiy tahlilga yangi yondashuvlarni talab qiladi. Iqtisodchilar va tahlilchilar yangi indikatorlardan foydalanishi, hayotiy sikl va karbon hisobotlarini tahlil jarayoniga joriy qilishi zarur. O‘zbekistonda bu boradagi islohotlar ijobiy samara bermoqda va kelgusida ilmiy va amaliy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2030-yilgacha O‘zbekiston respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori, 02.12.2022 yildagi PQ-436-son. <https://lex.uz/docs/-6303230>.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Milliy “yashil” iqtisodiyot taksonomiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori, 25.10.2023 yildagi 561-son. <https://lex.uz/docs/-6644013>

3. Чотчаева, А. М. (2025). МЕТОДЫ БОРЬБЫ С МИРОВОЙ ИНФЛЯЦИЕЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ. АКТУАЛЬНЫЕ И ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ 3, 58.

4. Ускова, Т. В. (2020). Устойчивость развития территорий и современные методы управления. Проблемы развития территории, (2 (106)), 7-18.

5. Вукович, Н. А. (2018). «Зеленая» экономика: перспективы развития в России. Российские регионы в фокусе перемен.—Ч. 2.—Екатеринбург, 2018, 2(12), 395-401.

6. Пшеничникова, О. В., & Щербаков, Д. Б. (2023). Инкорпорирование технократического подхода в систему механизмов и мер обеспечения

устойчивости развития в условиях реального перехода к зелёной экономике. УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ, (4), 375.

7. Карбекова, А. Б., & Самиева, К. Т. (2019). Формирование зеленой экономики-это основа устойчивого развития общества. Актуальные вопросы современной экономики, (3-1), 666-670.

8. Бутабоев, М., & Исманов, И. (2023). ЎЗБЕКИСТОННИНГ «ЯШИЛ» ИҚТИСОДИЁТГА ЎТИШ СТРАТЕГИЯСИ ВА УНИНГ МОЎЖИЯТИ. Iqtisodiyot va ta'lim, 24(1), 28-40.

9. Муминова, Э. А. (2023). САНОАТ ТАРМОҒИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТГА ЎТИШНИНГ ЗАРУРАТИ СИФАТИДА. Экономика и финансы (Узбекистан), (6 (166)), 7-11.

10. Хамдамов, А. Н. (2024). ЯШИЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРГА ИНВЕСТИЦИЯЛАР–ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ ИСТИҚБОЛИ. Science and innovation, 3(Special Issue 24), 5-9.

THE COMPLEXITY OF EVALUATING ISLAMIC FINANCE PERFORMANCE IN NON-ISLAMIC ECONOMIC ENVIRONMENTS

Abdul Jalil Mahama

Independent PhD Researcher; Faculty of Economics; Department: Finance and Credit; National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek.

Notwithstanding numerous scholarly studies in the field of Islamic finance, notably among which include, its impacts on economic growth in both Islamic and non-Islamic economies. However, challenges still exist in evaluating the possibilities of its implementation in a secular economy where the traditional conventional system had long serve as a catalyst for economic activities. Therefore, the integration of the Islamic finance model as an alternative requires in depth analysis of its challenges and techniques require to overcome them. Hence, this study seeks to investigate the factors or forces impacting negatively on the Islamic finance institutions ability to function in a competitive markets with rivals in secular economic environments. The emergence of the participation banks in Turkey, United Kingdom as well as niche based Islamic finance instruments in the European market serves as indicator to the sectors growth potential. Regardless of the religious inclination of the finance model, however it embodies a universal image of ethical investment aimed at serving diverse clientele in the financial markets. Previous empirically tested studies has revealed a significant relationship between human capital of banks senior management in Islamic finance, its boards independence and adequacy of Shariah Councils professionals to high efficiency of Islamic finance institutions (Mohamed, Meshabet, & Jarraya, 2021). Additionally, the application of Data Envelopment Analysis technique in another study revealed high operational efficiencies among IFIs in the GCC and Mena regions (Bahrini, 2016). Technical efficiencies of IFIs in Turkey and Malaysia (Yildirim, 2015), Among Islamic micro-finance institutions and conventional counterparts (Fersi & Boujelbene, 2021),

allocative efficiency among Islamic banks (Hassan, 2005), comparative studies among large Islamic banks and medium to small banks during the 1998-1999 financial crisis (Yudistira, 2004).

Factors affecting Islamic financial Institutions(IFIs) Efficiency in Non Islamic Economies

While the emergence of Islamic finance has contributed to economic growth in many non-Islamic economies, a thorough evaluation of external environmental factors especially those beyond the direct control of stakeholders could help provide valuable insights for the strategic management of Islamic financial institutions (IFIs). Therefore, such an assessment can inform decision-making processes, potentially reshaping operational dynamics while enhancing overall bank performance. These external factors include;

Regulatory Environment: The regulatory framework, including the formation and composition of Shariah Councils, the harmonization of legal and supervisory standards, and licensing requirements, exerts a substantial influence on the operational effectiveness of Islamic financial institutions (IFIs) in non-Islamic financial systems (Haqqi, 2014). In jurisdictions such as the United Kingdom and Malaysia, efforts have been made to reconcile regulatory requirements to support the coexistence of Islamic and conventional financial models (Hasan, 2009). Critical aspects of this regulatory alignment include determining the appropriate number of qualified Shariah scholars within central banking institutions, achieving consensus on financial regulations that can effectively govern a dual banking system, and establishing licensing criteria that encompass capital adequacy, institutional governance, anti-money laundering compliance, Shariah adherence, and procedures for license renewal. Hence, the establishment of the above is considered requirements is relevant to a smooth transition while its lack could delay affect the efficiency of Islamic finance integration (Davies & Green, 2013).

Market Conditions and Macroeconomic Factors: Studies has shown that, the efficiency and performance of Islamic financial institutions (IFIs) are significantly shaped by prevailing market conditions and broader macroeconomic indicators. Variables such as interest rate trends, inflation levels, gross domestic product (GDP) growth, unemployment rates, and the degree of competition from conventional banks, fintech firms, and other small to medium-sized Islamic banks alongside overall economic stability collectively influence the operational trajectory of IFIs (Badwan, Saleh, & Hamdan, 2024). Thus, the implementation of well-informed economic efficiency strategies becomes essential, hence, accounting for these influential market forces, IFIs may be better positioned to mitigate inefficiencies while enhancing their competitiveness within increasingly complex financial environments.

Global Economic Trends: As contemporary global economic dynamics are increasingly shaped by emerging geopolitical tensions, shifts in international trade policies, and patterns of foreign direct investment. These developments are often influenced by ideological divisions between proponents of a unipolar global order

largely which are largely backed by Western nations and the Global North. Advocates of a multipolar framework is widely and predominantly supported by countries in the Global South. Such ideological and structural shifts carry the potential to disrupt capital formation, destabilize stock markets, and influence the broader functioning of the global financial system. The evolving role of alliances such as BRICS exemplifies these transformative global trends and underscores the need for financial institutions to adapt to an increasingly fragmented international economic landscape (Peters, 2023).

Shariah Board Composition: While previous discussions have addressed the structural and organizational aspects of Shariah governance, the intellectual and human capital provided by experts in Fiqh (Islamic Jurisprudence) remains crucial. The expertise, independent judgment, and objective contributions of Shariah scholars, grounded in the principles of Islamic finance, are fundamental to ensuring the effective auditing of Islamic financial institutions' operations (Musiba & Alfattani, 2014). Therefore, the presence of a sufficient number of qualified members on Shariah boards or councils could significantly enhance the operational efficiency of Islamic financial institutions, particularly when such governance structures are effectively implemented in Uzbekistan.

Sukuk (Islamic Bonds) Issuance: Capital markets are considered as a prime platform for raising funds meant for investment purposes. Hence, considering the composition, pricing and secondary market development by banks in non-Islamic economies could help lure both international and domestic investors to contribute investment funds which in the long-run can increase the robustness and resilience of Uzbekistan Islamic Capital Market. Tarek et.al (2014) posited that, a stronger capital structure in terms of higher capital flows directly increases efficiency of Islamic financial institutions.

Islamic Window Operations: The introduction of Islamic and conventional instruments (Sukuk, Musharaka, Ijarah, Murabaha and Mudarabah) under the dual model become imperative and gives the government of Uzbekistan options as to the type of bond to nominate based on the needs of the project. The integration of Islamic based sukuk and conventional bonds could thus be provided to serve diverse clients. This situation would likely increase competition and financial inclusivity with a potential of impacting positively on Islamic banks efficiency. The practice of this integrating different financial instruments such as sukuk and conventional bonds under the dual model would therefore require strict adherence to international practices (Oseni & Hassan, 2014).

While considering the potential contribution of Islamic finance to economic development, its equally significant to assess the factors that affect its implementation in a secular economy where majority of the financial markets clients are Muslims, therefore, the incorporation of the two rival models under the dualist framework could yield positive returns in investments. Furthermore, policymakers and other financial sector stakeholders should consider an objective evaluation of the factors discussed above and how that could be embedded in the new financial

architecture when the necessary guidelines are adhered towards amendment of conventional sectors financial bills by the legislature and the subsequent introduction of Islamic finance in Uzbekistan.

References

1. Bahrini, R. (2016). Technical efficiency analysis of MENA Islamic banks during and after the global financial crisis. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 4(2), 15-24.
2. Fersi, M., & Boujelbène, M. (2021). Financial and social efficiency analysis of Islamic microfinance institutions. *International Journal of Emerging Markets*, 18(4), 931-957.
3. Hassan, M. K. (2005). The Cost, Profit and X-Efficiency of Islamic Banks. In 12th ERF Annual Conference, 19th-21st . Cairo: Economic Research Forum.
4. Mohamed, E. B., Meshabet, N., & Jarraya, B. (2021). Determinants of technical efficiency of Islamic banks in GCC countries. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 12(2), 218-238.
5. Yildirim, I. (2015). Financial Efficiency Analysis in Islamic Banks: Turkey and Malaysia Models. 2(3).
6. Yudistira, D. (2004). Efficiency in Islamic Banking: An Empirical Analysis of Eighteen Banks. *Islamic*

KORXONANING EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISHDA SIFAT MENEJMENT TIZIMINING AHAMIYATI

Umarov Ilxomjon Yuldashevich

Andijon davlat texnika instituti “Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrası
mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori

Bugungi globallashuv davrida mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning xalqaro standartlar talablariga muvofiq sifatli bo'lishi va ularning raqobatbardoshligini ta'minlash eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bu esa nafaqat ichki bozorda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish, balki eksport salohiyatining ortishiga ham sezilarli darajada ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, hozirgi vaqtda ko'plab mahalliy korxonalar o'z faoliyatida xalqaro talablar asosida shakllantirilgan sifat menejment tizimini (SMT) joriy etishga alohida e'tibor qaratmoqda. Ayniqsa, ISO standartlariga asoslangan SMT mavjudligi — xorijiy investorlar va hamkorlar bilan samarali, ishonchli hamda uzoq muddatli hamkorlikni yo'lga qo'yish uchun zaruriy shartlardan biri sanaladi.

Sifat menejmenti tizimi – bu korxonaning faoliyat yo'nalishlari va darajalariga muvofiq ravishda belgilangan maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan, o'zaro bog'liq hamda o'zaro ta'sirda bo'luvchi elementlar majmuasidir. Ushbu tizim, asosan, korxonani samarali boshqarishga yo'naltirilgan strategik yondashuv bo'lib, mahsulot sifati bilan bog'liq maqsadlarga erishish va iste'molchilar talabini qondirishni ko'zda tutadi. Keng ma'noda olganda, sifat menejment tizimi korxonaning tashkiliy tuzilmasi, hujjatlari, ishlab chiqarish texnologiyalari, resurslar

va ichki ish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Bu tizim nafaqat sifat bilan bog'liq muammolarni hal etadi, balki umumiy boshqaruv samaradorligini oshirish, xodimlar faoliyatini muvofiqlashtirish, sifatli mahsulotlar ishlab chiqarish, yetkazib berish, savdo va boshqa sohalaridagi strategik boshqaruvni tizimli tarzda olib borish imkonini beradi. Shu tariqa, SMT korxonaning barcha bo'g'inlarida izchil va sifatga yo'naltirilgan yondashuvni shakllantirib, raqobatbardoshlik va barqaror rivojlanishni ta'minlaydi.

So'nggi yillarda mamlakatimiz korxonalarida xalqaro standartlar talablariga muvofiq sifat menejment tizimlarini (SMT) joriy etish yo'nalishida salmoqli ishlar amalga oshirildi. Ayniqsa, tizimning iqtisodiy samaradorligini anglagan tadbirkorlik subyektlari va yirik tarmoq tashkilotlari bu yo'nalishda faol qadamlar tashlamoqda. Har yili SMTni o'z faoliyatiga tatbiq etayotgan korxonalar soni ortib bormoqda. Bugungi kunga kelib, ISO 9001 xalqaro sifat menejment tizimi sertifikatiga ega bo'lgan korxonalar soni butun respublika bo'yicha 1111 tadan oshgan. Namangan viloyatida esa bu ko'rsatkich 103 ta korxonani tashkil etadi. Ushbu raqamlar sifat madaniyatining jamiyatimizda tobora chuqurlashib borayotganidan dalolat beradi.

Bundan tashqari, eksport hajmini oshirish, zamonaviy texnologiyalarga asoslangan mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish va tadbirkorlik subyektlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash orqali iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida tizimli islohotlar olib borilmoqda. Diversifikatsiya va tarkibiy o'zgarishlar natijasida yangi, innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish boshlangan. Sifat menejment tizimini korxonalarda joriy etish quyidagi asosiy afzalliklarni taqdim etadi: mahsulot va xizmatlarning xalqaro talablar darajasida ishlab chiqarilishi; eksport salohiyatining ortishi va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatining kengayishi; ishlab chiqarish jarayonlarida samaradorlikning oshishi va resurslardan oqilona foydalanish; iste'molchilar ishonchini kuchaytirish hamda bozordagi raqobatbardoshlikni mustahkamlash; boshqaruvning tizimlashtirilgan va shaffof mexanizmlar orqali amalga oshirilishi; xodimlarning malakasini oshirish va sifatga yo'naltirilgan ish muhitini shakllantirish.

Ushbu yondashuv orqali korxonalar nafaqat ichki bozorda, balki xalqaro miqyosda ham barqaror o'sish va rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Birinchidan, ISO 9000 sertifikati tashqi bozorda ishlaydigan korxonalarga zarur. Ba'zi hollarda uning mavjudligi tenderda ishtirok etishda muvoffaqiyat keltiradi, ya'ni tenderning majburiy shartlaridan biri bo'lishi mumkin. U korxonaning sifat g'oyalariga sodiqligini tasdiqlovchi xujjat bo'lib, shuning o'zi bilan korxona imiji oshadi. Sertifikatni yo'qligi yoki eksport mahsulotning narxini keskin tushishi yoki umuman shartnomadan voz kechishga olib kelishi mumkin.

Ikkinchidan, ISO 9000 sertifikati korxonaga chet el investorlarini jalb etadi. Bu motiv korxonalarni aksiyalashtirish, aksiyalarni sotish va qo'shma korxonalarni tashkil etishda ham, aniq loyihaga mablag'larni jalb qilishda ham qo'llanishi mumkin. Sertifikatning mavjudligi investi-sion xatarlarni kamaytirish omili bo'lib ham xizmat qiladi.

Uchinchidan, SMT ning ISO 9000 talablariga mosligini tasdiqlovchi xujjatning mavjudligi mijozlar, ta‘minotchilar, raqobatchilar, davlat organlari kabi ijtimoiy–iqtisodiy tuzilmalar o‘rtasidagi korxona mulkini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Xalqaro standartlarga mos keladigan SMTni joriy etgan korxonalar O‘zbekiston respublikasi xududida mahsulotning laboratoriya tadqiqotlari va testlarini o‘tkazishda foydalaniladigan jihozlar va ularga butlovchi mahsulotlar hamda ehtiyot qismlarini olib kirishda bojxona to‘lovlari va qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lashdan ozod etiladi.

Mamlakatdagi ilg‘or zamonaviy korxonalar tajribasi ko‘rsatmoqdaki ISO asosida sifat menejment tizimini joriy etish, ularning raqobatbardoshligini oshirish va bozor sharoitida barqaror faoliyat ko‘rsatishining muhim sharti bo‘lib, korxonlarga juda ko‘p afzalliklar beradi. Jumladan:

korxonada ishchan muhit qaror topishini ta‘minlash;

ishlab chiqaruvchi tomonidan sifatli va xavfsiz mahsulot barqaror ishlab chiqarilishi uchun barcha shart-sharoitlar ta‘minlash;

korxona mahsuloti yoki xizmatlari sifatini iste‘molchilar tomonidan belgilangan yoki kutilayotgan talablarga muvofiqligiga erishish va ushlab turish;

korxonada boshqaruv malakasi, ishlab chiqarish madaniyati, texnologik intizomni yaxshish;

korxonalarni samaradorligini oshirish, ishda aniq muvofiqlashtirish;

mavjud va potensial iste‘molchilarda korxona imkoniyatlariga ishonchni mustaxkamlash;

resurslardan unumli foydalanishni ta‘minlash, korxona faoliyatini takomillashtirib, mahsulot sifatining yaxshilanishiga olib kelish va iqtisodiy ko‘rsatkichlar ko‘tarilishi, sog‘lom ish muhiti shakllanishi va mutaxassislar yakdilligi va izlanuvchanligini ta‘minlash;

sifat boshqaruvi tizimida amalga oshiriladigan yangi bozor mexanizmi sifatli mahsulot tayyorlashni ta‘minlash va o‘zaro shartnomalarning to‘liq bajarilishida iste‘molchilar ishonchini yanada oshirish;

yangi bozor imkoniyatlarini ochilishi va amaldagi sotuv bozorlarini saqlab qolinishi;

yirikroq korxonalar bilan musobaqalashish imkoniyati (ya‘ni maqbul narxlar taklif qilinishi yoki narxlarni ushlab turish);

mahsulotlardan iste‘molchilar qoniqishini ta‘minlash, xodimlarning xavfsiz mehnat sharoitini yaratib berish, xavf va ziyonni minimal darajaga keltirish, korxonani atrof-muhitga bo‘lgan ta‘sirini kamaytirish va doimiy nazorat qilish.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, mamlakatimizda sifatni boshqarish sohasida amalga oshirilayotgan isloxtlarni uzluksiz davom ettirilishi barcha maxalliy ishlab chiqaruvchilar, qo‘shma korxonalar ishlab chiqarayotgan mahsulotlarni xalqaro miqyosda tan olinishining asosiy omillaridan biridir. Xalqaro sifat andozalariga muvofiq korxonalarda sifat menejment tizimini joriy qilish orqali korxonalarining faoliyatini yangi bosqichga ko‘tarish, eksport saloxiyatini oshirish,

ularning xam ichki, xam tashqi bozorlarda barqaror o‘rin egallashi hamda raqobatbardoshligini ta’minlashga erishish mumkin.

SANOAT KORXONALARINI INNOVATSION RIVOJLANISH STRATEGIYASINI QO‘LLAB-QUVVATLASH

Sarimsaqov Doniyor Xomidovich

Andijon davlat texnika instituti Muxandislik iqtisodiyot va boshqaruv fakulteti
dekani, i.f.f.d. (PhD) dotsent.

Tel: +998 99 005 32 56. E-mail: Asiqtisod@gmail.com.

ORCID ID: 0000-0002-8024-8342

Iqtisodiyotni rivojlanishining hozirgi bosqichida sanoat korxonalarining innovatsion rivojlanish strategiyasining davriy tarkibiy tuzilishi 1-rasmda keltirilgan tartibda bo‘lishi lozim deb hisoblaymiz. Bunda avvalo korxona rivojlanish strategiyasining maqsad va vazifalarini aniqlash lozim bo‘ladi. Korxonaning innovatsion rivojlanish strategiyasining maqsadi korxona innovatsion faoliyatining yo‘nalishidan kelib chiqqan holda belgilanib, belgilangan maqsadga mos ravishda korxona boshqaruvining funksional jihatlarida uning vazifalari o‘z aksini topadi [3].

Keyingi bosqichda korxonada innovatsion marketing tahlili amalga oshiriladi. Innovatsion marketing tarkibiy jihatdan marketing tadqiqotlari, benchmarking, korxonaning raqobatbardoshligi ko‘rsatkichlari tahlili, korxonaning biznes faoliyati tahlilini amalga oshirish va mavjud muammolarni aniqlash hamda ularning hal etishga qaratilgan qarorlar loyihasini ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi.

Korxonaning innovatsion rivojlanish strategiyasining keyingi davriy tarkibiy qismi bu innovatsion loyihani amalga oshirish bosqich hisoblanadi. Bunda quyidagilarga e’tiborni qaratish lozim bo‘ladi:

- innovatsion loyiha resurs ta’minotini baholash;
- innovatsion loyihani amalga oshirish bo‘yicha funksional vazifalarni korxona personalini o‘rtasida taqsimlash;
- innovatsion loyihani amalga oshirish jarayonining miqdor va sifat ko‘rsatkichlarini tahlil qilib borish;
- innovatsion loyihani amalga oshirish jarayonida vujudga kelgan turli muammolarni operativ hal etish va amalga oshirilgan chora-tadbirlar yuzasidan innovatsion loyihaga tegishli o‘zgartirishlar kiritish;
- innovatsion loyihani amalga oshirish jarayonlarining to‘liq yakunlanganligi yuzasidan tegishli xulosalarni shakllantirish.

Korxonaning innovatsion rivojlanish strategiyasining so‘nggi davriy tarkibiy qismi bu innovatsion loyiha natijalarini baholash bo‘lib, bunda quyidagilarni amalga oshirish zarur [5]:

- innovatsion loyihani ishlab chiqish jarayonidagi prognoz ko‘rsatkichlar bilan uni amalga oshirishda erishilgan natijalarni qiyosiy taqqoslash;
- innovatsion loyihani ishlab chiqish va uni amalga oshirishda yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar va erishilgan yutuqlarni aniqlash;

-korxonaning innovatsion faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha tegishli taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish;

-korxonaning innovatsion rivojlanish strategiyasida yo'l qo'yilgan hatoliklarga tuzatishlar kiritish;

-korxonaning innovatsion faoliyatida bevosita ishtirok etuvchi personal va ularning salohiyatini baholash.

Taklif etilayotgan korxonaning innovatsion rivojlanish strategiyasining davriy tarkibiy tuzilishi uzoq muddatli istiqbolda korxonaning barqaror innovatsion rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan bir qatorda, sanoat korxonalari innovatsion boshqaruvining uzluksiz ravishda takomillashib borishi uchun zamin yaratadi.

Shu o'rinda, sanoat korxonalarining innovatsion boqaruvi samaradorligini oshirishda davlat tomonidan ham tegishli shart-sharoitlarni yaratish lozim bo'ladi. Hozirda mamlakatimizda sanoat korxonalarining innovatsion boshqaruvini rivojlantirish, jumladan, mamlakatimiz iqtisodiyotini innovatsion rivojlantirish yo'liga o'tkazishda qator muammolar mavjud: [2]

-ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun mas'ul vazirlik va idoralar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik lozim darajada emas, ilmiy-tadqiqot muassasalar va laboratoriyalar faoliyati lozim darajada muvofiqlashtirilmagan;

-innovatsion menejment sohasida texnologiyalar transferini faol ilgari surish va amalga oshirishga qodir yuqori malakali mutaxassislar mavjud emas;

-ilmiy va innovatsion faoliyatni davlat tomonidan moliyalashtirish samarali va shaffof emas, budjetdan tashqari va xususiy jamg'armalar mablag'larini jalb etishni rag'batlantirish mexanizmlari mavjud emas, qarzni moliyalashtirishning ichki manbalari yetarli darajada rivojlanmagan;

-qayta tiklanuvchi va muqobil energiya manbalari, ikkilamchi resurslarni energetik utilizatsiya qilish sohalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish darajasi past;

-mamlakatning yalpi ichki mahsuloti hajmida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sektorining ulushi kam [6].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2022-2026 йилларга мўлжалланган янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида"ги ПФ-60-сонли Фармони. 28.01.2022 й. ПФ-60-сон 28.01.2022. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида (lex.uz)
2. Зайнуддинов Ш.Н., Расулов Н.М. Инновацион менеджмент (дарслик).- Т.: "Инновацион ривожланиш нашриёт-матба уйи", 2020. -Б.540.;
3. Расулов Н.М. Корпоратив тузилмаларда инновацион жараёнларни стратегик бошқариш услубиётини такомиллаштириш: (DSc) дисс. автореф. –Т., 2021, -Б.81;
4. Шодиева Д. Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланишини инвестициялашнинг назарий асосларини такомиллаштириш. (PhD) дисс. автореф. -Т.:2020 Б.58.

1-SHO'BA. RAQAMLI IQTISODIYOTDA BUXGALTERIYA HISOBINING USLUBIY VA TASHKILIY MASALALARI

Raqamli iqtisodiyot sharoitida boshqaruv va buxgalteriya hisobi

Bekbosinov K.K. v.b. dotsent
Qoraqalpoq davlat universiteti, Nukus.

Raqamli texnologiyalar biznes jarayonlarini tubdan o'zgartirishda davom etmoqda. Ayniqsa, korxonalar boshqaruvi va buxgalteriya hisobida avtomatlashtirish va raqamlashtirish jarayonlari tobora dolzarb masalaga aylanmoqda. Ushbu jarayonlar mehnat unumdorligini oshirish, moliyaviy shaffoflikni ta'minlash va korxonalarning raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Biroq, raqamlashtirish jarayonida qator muammolar yuzaga kelmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Raqamli iqtisodiyot – bu shunchaki texnologik o'zgarish emas, balki butun boshqaruv tizimini samarali tashkil qilish vositasidir” degan edi. [1]. Davlat rahbari raqamlashtirish jarayoni nafaqat iqtisodiyotning rivojlanishiga, balki inson kapitalini shakllantirishga ham xizmat qilishini qayd etgan. Uning fikriga ko'ra, mamlakatda IT infratuzilmasini rivojlantirish, kadrlar tayyorlash va texnologik innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash dolzarb masalalardan biridir.

Xalqaro ekspertlar, masalan, PwC mutaxassislari, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalarini korxonalarga keng joriy etish orqali buxgalteriya hisobi jarayonlarining avtomatlashtirilishini tezlashtirish mumkinligini ta'kidlamogda. Ularning fikricha, bu yondashuv kompaniyalarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi [2].

Xalqaro tajribaga ko'ra, Estoniya, Singapur va Germaniya kabi davlatlar raqamli iqtisodiyotga muvaffaqiyatli o'tish orqali biznes jarayonlarini sezilarli darajada takomillashtirdi [3]. O'zbekistonda ham davlat tomonidan raqamlashtirish jarayonlariga katta e'tibor qaratilib, “Elektron hukumat” va “Raqamli O'zbekiston–2030” dasturlari doirasida sezilarli islohotlar amalga oshirilmoqda [1].

1-jadval

O'zbekistonda buxgalteriya hisobining raqamlashtirilish darajasi yillar kesimida ko'rsatilgan [1]

Yil	Raqamlashtirilgan korxonalar ulushi (%)	IT infratuzilma investitsiyalari (mlrd so'm)
2018	25	150
2019	35	210
2020	45	280
2021	55	350
2022	65	420
2023	75	500

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, so'nggi yillarda raqamlashtirish jarayonlari sezilarli darajada rivojlangan. Biroq, bu jarayon hali ham to'liq yakunlanmagan.

Xalqaro tajribadan kelib chiqib, Estoniya va Singapur kabi davlatlarning muvaffaqiyatli modellari o'rganilishi kerak. Ushbu davlatlar davlat xizmatlarini to'liq raqamlashtirish orqali buxgalteriya hisobini yuritish jarayonlarini sezilarli darajada soddalashtirishga muvaffaq bo'ldi [3].

2-jadval

Ayrim davlatlardagi raqamlashtirish darajasi [3]

Davlat	Raqamlashtirish darajasi (%)	Moliyaviy investitsiyalar (mlrd \$)
Estoniya	90	2,1
Singapur	88	3,5
Germaniya	80	4,2
O'zbekiston	75	0,5

O'zbekiston hali ham rivojlanayotgan davlatlar qatorida bo'lib, moliyaviy investitsiyalar miqdori yetarlicha emasligi ko'rinib turibdi.

Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali korxonalar boshqaruvi va buxgalteriya hisobi jarayonlari yanada samarali, shaffof va xavfsiz bo'lishi mumkin [1]. Shu bilan birga, huquqiy, texnologik va moliyaviy muammolar yechilmasa, raqamlashtirish jarayoni sekinlashishi mumkin [4].

Hulosa qilib aytganda, raqamlashtirishni muvaffaqiyatli joriy etish uchun quyidagi omillarga e'tibor qaratish lozim:

buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga moslashtirish;

sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalaridan keng foydalanish;

kiberxavfsizlik choralari va moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish;

kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha kompleks dasturlarni amalga oshirish.

Raqamlashtirish jarayoni samarali bo'lishi uchun davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish, IT infratuzilmani rivojlantirish va kiberxavfsizlikni ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son. (2020), 35 b.

2.PwC. *Future Trends in Corporate Digitalization*. <https://www.pwc.com> (2021), 26 p.

3. Estoniya Raqamli Xizmatlar Agentligi. *Digital Governance Model in Estonia*. (2022), -19 p.

4. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi. *Raqamlashtirish va moliyaviy islohotlar hisoboti*. (2023), -38 b.

Qoraqalpog'iston Respublikasi tibbiy xizmatlar bozorida raqobat muhiti holatini tahlil qilish

**Jumanova Venera Arepbaevna Qoraqalpoq davlat universiteti assistenti
PhD**

Tibbiyot xizmatlari sifatini yaxshilash va tibbiyot xizmati biologik faol qo'shimcha, dori vositalari, tibbiy asbob-uskunalar, jihozini va narxlarini pasaytirish, tibbiy xizmatlar bozorida raqobat muhitini shakllantirish va vazifalarga erishishning eng samarali mexanizmidir.

Tibbiy xizmatlar bozorida avval, ta'minotining mavjud qarama-qarshi ta'siri va ularning raqobatli muhitni tahlil qilishini ko'rib o'tamiz:

1. Boshqa turdagi xizmatlardan farq qilgan holda, tibbiyot xizmatlari stuvor vazifaga ega, chunki sog'liqni saqlash qadr-qiymati mumkin bo'lgan xarajatlar bilan belgilanmaydi.

2. Tibbiyot xizmatlari har doim talabga mos, oligopoliya bozorida ammo tibbiyot xizmatlarining sifati past, chunki mijozlar ularga chora ko'rmaydilar.

3. Tibbiyot xizmatlari ko'rsatuvchi subyektlar bozorida ko'p tovar yetkazuvchilar bilan haqiqiy narxga ega emas.

4. Respublikasida mijozlar bevosita xizmatida qatnashish har xil usullari, tashkilot, korxonalar va mutaxassislarda tibbiyot xizmatlar narxi va ko'plab mutaxassislarning qanday darajada ko'rsatilishiga yetarlicha ma'lumotlarga ega emaslar.

5. Tibbiyot xizmatlarining kasalliklarning oldini olish, tashxislash, davolash va tibbiyot sug'urtasi mavjudligi bu esa tibbiyot xizmatlarining narxi o'rtasida qarama-qarshiliklar mavjudlidir.

6. Kasalliklarni oldini olish, tashxislash, davolash va bemorlarni reabilitatsiya qilishga qaratilgan tibbiy xizmatlari sifati mijozlar soniga va xizmatlari narxiga bog'liq bolmaydilar.

7. Mamlakatimizda tibbiy xizmatlar bozorida tibbiyot xizmatlari ko'rsatish tizimi innovatsiyalarni joriy qilish, Qoraqalpog'iston Respublikasida yangi tibbiyot va biotibbiyotlari mavjud.

Tibbiyotni rivojlantirish, xizmatlar usullarini, narx-novani oshirmasdan tibbiyot xizmatlari sifatini yaxshilashga rag'batlantirmaydi.

Qoraqalpog'iston Respublikasida murakkab tibbiyot xizmatlariga amalga oshiriladigan hamma oddiy tibbiyot xizmatlari, bulardan bir qancha bosqichlarini o'z ichiga oluvchi diagnostika xizmatlari ham bar. Ulardan shu jumladan, murakkab tibbiyot xizmatlarini, tibbiy yordamlar, diagnostika, terapevtik yoki reabilitatsiya komplekslari bosqichlari tashkil etadigan ansha oddiy va murakkab tibbiyot xizmatlarini tashkil qiladi.

Respublikamizda harakat etadigan tibbiy xizmatlar bozorida raqobat muhitini tahlil qilishda ishonchli ilmiy natija va aniq xulosalar olish maqsadida tadqiqotimizda sotsiologik statistika, anketa so'rovnomalari asosida tadqiqot usullaridan foydalanganmiz. Ular tibbiy xizmatlar bozorida raqobat muhitini

uanada shiqiriraq tahlil qilish, ijtimoiy statistikasining eng arzon va samarali vositasi hisablanadi va ommaviy tadqiqot usulilari fayda boladi.

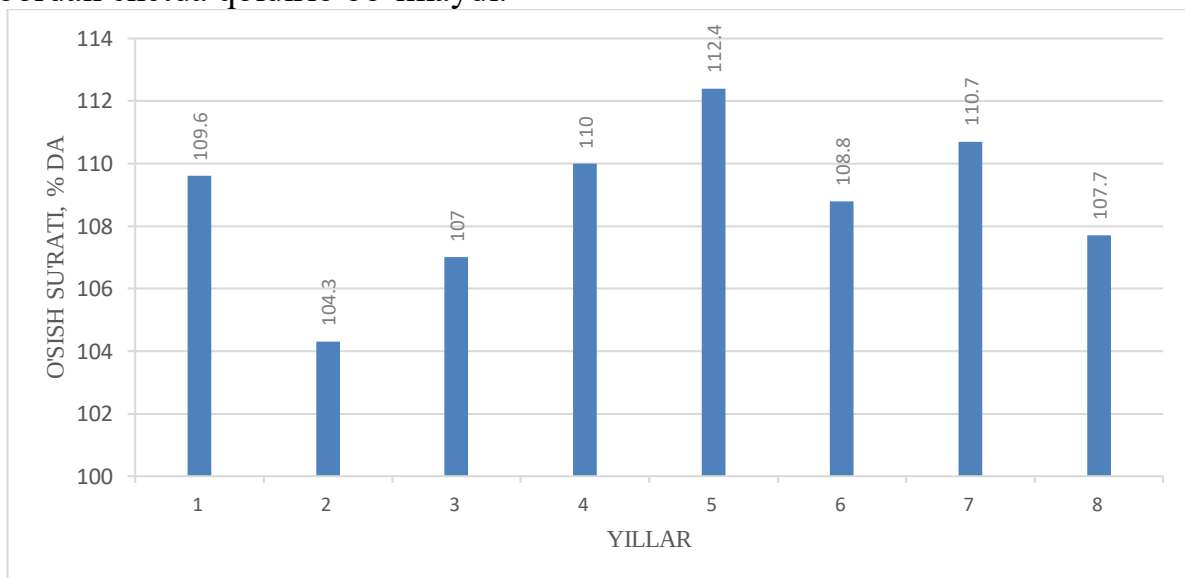
Bu esa tadqiqot ismizda sotsiologik tadqiqot bolip Qoraqalpog'iston Respublikasi tuman va shahar va qishloqlarida 2023-2024-yillarda faoliyat olib borayotgan barsha davlat va nodavlat tibbiyot xizmat ko'rsatuvchi subyektlari vakillari o'rtasida ashiq o'tkazildi.

Qoraqalpog'iston Respublikasida sotsiologik so'rovnomalarining maqsadi respondentlarning tibbiy xizmatlar bozorida raqobat muhitinini shakllanishi va rivojlanishi haqidagi fikr va mulohazalarini o'rganish asosida ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Tibbiy xizmatlar bozorida raqobatli muhitni Qoraqalpog'iston Respublikasi hududida raqobat muhitni shakllantirishga va rivojlantirishiga asosiy tarkibiy qismlari holatiga bog'liq: Xulasa qilib aytganimizda *taklif, narx va talab*

Ayniqsa tibbiy xizmatlar bozoriga nisbatan ketadigan vaqt ularda hudud aholisiga ko'rsatadigan tibbiyot tashkilotlari va korxonalarini beradigan tibbiy xizmat takliflari.

Narx sog'liqni saqlash bozoridagi raqobatli muhitning yana bir asosiy tarkibiy qismi bo'lib, uning tibbiyot xizmati ko'rsatuvchi tashkilot va korxonalarining raqobatga bardoshligiga ta'siri katta hisoblanadi va albatta buni e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi.

1-rasm. 2016-2023-yillarda Qoraqalpog'iston Respublikasida tibbiyot xizmatlariga iste'mol narxlarini indeksi tahlili¹

Respondentlar 2019-2022-yillarda ko'pchilik tibbiyot xizmatlarini ko'rsatuvchi tashkilot va korxonalarining deyarli 40 foizi pandemiya sababli o'z klinikalarida narxlarni jismoniy shaxslar uchun oshirishmaganini, 17 foiz subyektlar esa o'z klinikalarida hatto ba'zi turdagi tibbiyot xizmatlari uchun narxlarni 10 foizgacha kamaytirganini ta'kidlashgan.

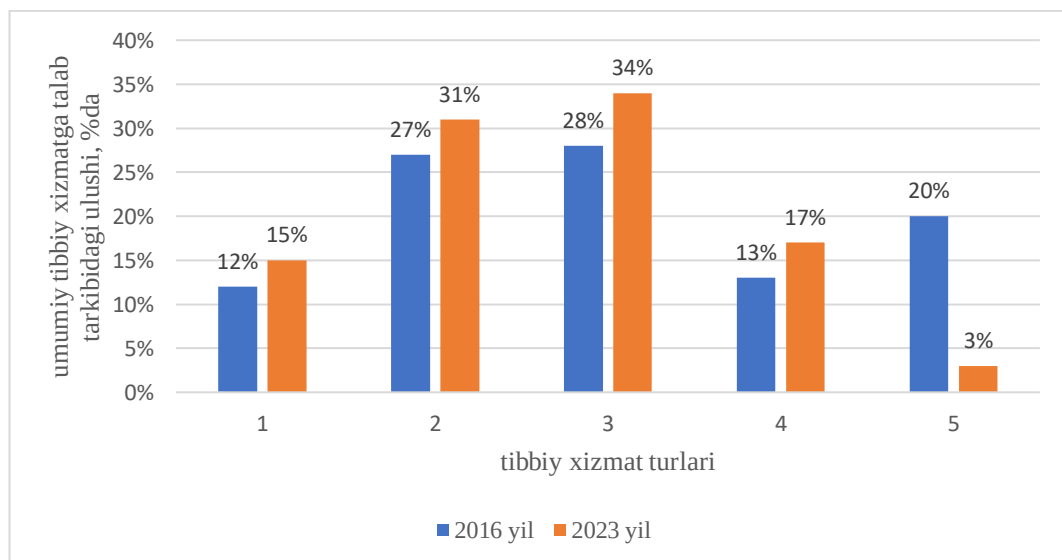
¹ Muallif hisob-kitoblari.

1-rasmdan ko'rinadiki, 2010-yilda Qoraqalpog'istonda nooziq-ovqat xizmatlarining IBI 10,6 foizni tashkil qilgan bo'lib, eng katta o'sish 2018-yilda 1112,4 foizni tashkil qilgan. 2023-yilda esa IBI o'sishi 107,7 foizni tashkil etgan va 2022-yilga nisbatan 3,0 punktgacha kamaygan va buni ijobiy baholash mumkin.

Xulasa qilganimizdek, hozirgi kunda Qoraqalpog'iston Respublikasidagi ko'pchilik xususiy klinikalar va davlat sektoridagi poliklinikalardagi ish hajmlari yuqori bo'lgan yoki aholi zich joylashgan va tarqoq joylashgan aholi yashash punktlariga tibbiyot yordamlar ko'rsatish xizmatlari olish bo'yicha uangi davlat buyurtmasi berilishi kutilmoqda. Buga asosiy sabablaridan biri ambulator xizmatlar ko'rsatish sifatlari chegaralanganligi ayniqsa sifatsiz, davlat tariflarining arzonligi, bu esac bozorga kirishda mijozlarning sonining kamligi, xususiy tibbiyot tashkilotlar va korxonalar uchun imtiyozlarning mavjud emasligi, mijozlarning shaxsiy ma'lumotlarini saqlash talablarining yuqoriligii kabi bashqa omillarni keltirish mumkin.

Qoraqalpog'iston Respublikasi aholisi 2016-2023-yillarda tibbiyot xizmatlariga bo'lgan talablari, fikrlari tahlil qilinganida, onsha boshqa tendensiyalar kuzatilganliga guaq bolganmiz:

- tibbiyot xizmatlari, davolash xarajatlari, davlat, mahalliy hokimiyat organlari, kasaba uyushmalari, boshqa xizmat korsatadigan tashkilot korxona, firmalar hisobiga, tadbirkorlik subyektlari xayriya mablag'lari hisobidan qoplanadigan kompleks tibbiyot xizmatlariga bo'lgan talablar o'sib borish tendensiyasi. Bunday o'sish mijozlarning bir joyda va arzon narxlarda, standart laboratoriya tekshiruvlaridan toki, mutaxassis bilan maslahatlashishgacha bo'lgan to'liq xizmatlarni olish xohshi bilan bog'liq;

-dunyoning rivojlangan davlatlari yoki umuman mamlakatimizning markaziy shaharlaridagi zamonaviy tibbiyot tashkilot va korxonalaridagidek hududda mijozlar tomonidan tibbiyot muassasasini tanlashda tibbiyot xizmatlarning sifati asosiy omil hisoblanadi Asosiy sabablari bul barsha mijozlar og'zaki va elektron

internet saytlari, televideniya, ijtimoiy tarmoqlar orqali ko'piraq ma'lumotlarga ega bo'lib, har xil reytinglar shu jumladan tibbiy xizmatlar tashkilot va korxonalarini haxlagani tanlash hihiqiga ega buladilar;

-yoqari qatlamdagi tibbiy xizmatlar korsatishlarni respondentlar analizlangadida, (*stomatologiya plastik jarrohliq, oftalmologiya va boshqalar*) xizmatlar amalga oshiridigan klinikalar tibbiyot xizmatlari turiga qarap talab 2016-yilga nisbatan 2023-yilda 4 foizga o'sgan. Bu esa pullik to'lovlar narqi yaqari bo'lgan xizmatlar (*kosmetologiya, ortopediya, implantologiya va h.k.*) va turli xil davolanish kurslari (*massaj, qo'lda terapiya, tamaki chekishni tashlash va boshqalar*) taalluqlidir.

Shu bilan birga, yuksak texnologik, kasalliklarga tashxis qo'yish va ularni oldini olish bilan bog'liq xizmatlar, kompleks davolash xizmatlariga ham talab shu davrda 4-7 foizgacha oshgan.

2016-2023-yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasida mavjut bolgan tibbiyot xizmatlariga bo'lgan talablar tarkibi tahliliy natijalariga ko'ra, tibbiy xizmatlar bozori yildan yilga rivojlanib, borayotganini ko'rishimiz mumkin. Shu jumladan, Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar faolligi, hukumatimizning tibbiy sohaga bo'lgan e'tibori hamda talablarining ko'payishi bilan mijozlarning xizmatlar hajmiga va sifati darajasidan xabardor bo'lishlik darajasi ortdi, ular tibbiy korxona va tashkilotlarda xizmatlar sifati va xizmat ko'rsatish darajasiga yuqori talablar qo'yilish boshlandi.

Aytish joizki, Qoraqalpog'iston Respublikasida ham aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini, jismoniy tarbiya va sport, to'g'ri ovqatlanishni, orqali imkon darajasida ko'proq aholi qatlamlarini, xotin-qizlar, nuroniylar, bolalar, yoshlar, jismoniy imkoniyati cheklangan fuqarolar o'rtasida targ'ib qilish, badantarbiya, fitnes, sayrga chiqish, velosipedda sayr qilish va kasalliklarni oldini olishga yo'naltirilgan tibbiy xizmatlarga qiziqish ortmoqda. Asosan hukumatimiz tarafidan "*Salomatlik uchun 5000 qadam*", "*Shahar piyodalar uchun!*", "*Yangi nafas*", "*Sog'lom tanda – sog'lom aql*", "*Mahalla-sektor-tuman (shahar)-viloyat-respublika bosqichlarini o'z ichiga olgan*" "*Besh tashabbus olimpiadasi*" kabi konsepiya va strategiyalarning amalga oshirilishi bilan bog'liqdir.

Shularni hisobga olgan holda, o'tkazilgan tahlillar natijasida, tibbiy xizmatlar bozorida raqobatli muhitni rivojlantirish dolzarb muammolari, istiqbolli rivojlanish tendensiyalari topildi, yani:

-jinsiga qarab tibbiyot xizmatlarga bo'lgan talablar tarkibida ayollarning ustunligi yuqori bolganligi aniq boldi (*Mo'ynoq, Qorao'zak, Bo'zatov, Nukus, Taxiato'sh va Nukus shahrida ularning ulushi 65 foizgacha yetadi*). Tibbiyot tashkilotlaridan birinchi o'rindan talablarning bu xili va bu toifadagi mijozlarga korsatilgan yangi xizmatlar va imtiyozlarni shakllantirishni talab qiladilar;

- Shunan kelip shiqip biz tashrif buyurishlar soni va ularning davolanish uchun ketadigan vaqtlarini qisqartirish lozim dep hisablaymiz. Bunda, istagan mijoz (bemor) va uning yaqin qarndoshlari kasallikiga tashhis qo'yish va davolash bilan bogliq muammolarni imkoni boricha qisqa va aniq vaqt orolig'ida,

malakali shifokorga eng kam va takror tashrif buyurishlar yordamida hal qilishiga intiladi;

-tibbiyotning birlamchi bo'g'ini hududlarda sifatli ishlamasligi natijasida ko'p vaziyatlarda bemorlar pullik tibbiyot xizmatlari tashkilotlariga tor toifadagi shifokorlariga murojat qilishlar soni ortmoqda, sababi ular umumiy amaliyot shifokorining dastlabki qabulini talab qilishmaydi;

- bemorlar kasalliklarning oldini olish, davolash, tashhis qo'yish va bemorlarni rehabilitatsiya qilishning oz invaziv, yuqori texnologik metodlaridan, atab aytganda, tibbiyot AKTidan foydalanuvchi tibbiyot korxonalari va tashkilotini tanlamoqda. Sababi ularning hammasi davolash samarasini oshiradi, davolash davri va xizmatlar narxini kamaytiradi;

- so'ngi vaqtlarda aholi o'rtasida dam olish kunlarida, 24/7 rejimida kecha va kunduz ishlovchi tibbiy korxonalari va tashkilotlarining xizmatlariga qo'yiladigan "ijobiy" talab ortishi kuzatilyapdi. Sababi, mehnatga layoqatli kasallarning ishidan bo'sh paytlarida shifokorga borish xohishi va vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik guvohnomalarini olishni istamasligi, sababi bu ularning moddiy farovonligini kamaytiradi;

-hususiy tibbiyot tashkilotlarida asosan qorinni, oshqozonni, tanadagi ortiqcha qismlarini oldirish va kichraytirish, oyoq va tish implantologiyasi kabi va onkologik tashhis qo'yish xizmatiga uanada talab ortayotganligini ko'ramiz;

-Zamonaviy tibbiyoti rivojlangan Koreya, Hindiston, Rossiya, Xitoy, mamlakatlaridan respondentlar an'anaviy va yetakchi doktorlarni jalb qilib, bemorlarga korsatiadigan tibbiyot xizmatlar bo'yicha barsha aksiyalar orqali chegirmalar alish dasturlari, barsha reklama kompaniyalari yordamida nodavlat tibbiyot korxonalarida boradigan mijozlar oqimi 15-25 foizgacha artmoqtmqda;

-Qoraqalpog'iston Respublikasida tibbiy xizmatlar bozorida tibbiyot xizmatlariga talablarning iqtisodiy siklliligi ham mavsumiyligi korinmoqda. Respondentlar fikrlarini xisobka olgan xolda , haftada boshlang'ich kunlari va oyning birinchi o'n kunligida tibbiyot korxonalar va tashkilotlariga murojaatlar takliflor soni kopayip va hafta oxirida kamayishini kuzatishimiz mumkin. Shu jumladan, qishki ham yozgi ta'tilda tibbiy korxona va tashkilotlariga murojaatlar soni kamayganligi kuzatilip malim bolgan.

Xulosada, Qoraqalpog'iston Respublikasida tibbiy xizmatlar bozorida xizmatlar ko'rsatish tibbiyot korxonala va tashkilotlarida barsha kasallar va bemorlar tashrifining an'anaviy vaqtlarida yuqari darajada tebranishlar kuzatilmoqta.

Adabiyotlar

- 1.Григорьева Н. С., Чубарова Т. В.Современное здравоохранение: экономика, политика управление М.: Авторская академия, 2013. 344 с.
2. Алешковский И.А., Ионцев В.А.Фактор в развитии России в демографич условиях глобализ // Демография, 2012, № 9.
3. Зверев В. В., Арыкбаев Р. К., Набиев Р. А.Региональная финансовая политика в сфере здравоохранения в условиях институциональных

преобразований // Экономика и предпринимательство. 2014. No 11–3 (52–3). С. 242–248.

4. Жуманова В.А. Дунё мамлакатларида тиббий хизматлар бозорини ривожлантиришнинг илғор тажрибалари ва хусусиятлари// Хоразм Маъмун Академияси ахборотномаси илмий журнали// 2023 йил, № 12/1 сон, Б.84-92.

5. Жуманова В.А. Худудларда тиббий хизматлар бозори рақобатбардошлигини оширишнинг объектив зарурияти ва ижтимоий-иқтисодий аҳамияти// Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети Ахборотномаси илмий журнали// 2023 йил, № 4 (62). Б.77-80.

РОЛЬ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО АНАЛИЗА В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УЗБЕКИСТАНА

Илмидин Ерматов, к.э.н., доцент.
Ферганский государственный технический
университет ilmidin.yormatov@mail.ru

В условиях быстроменяющейся экономической среды управленческий анализ становится важным инструментом для повышения эффективности работы предприятий. В Узбекистане, где проводятся активные реформы для улучшения бизнес-климата и повышения конкурентоспособности, роль управленческого анализа особо актуальна. Цель данной статьи – рассмотреть основные аспекты управленческого анализа и его влияние на эффективность предприятий в Узбекистане.

Управленческий анализ представляет собой систематическую оценку и интерпретацию данных, которые необходимы для принятия эффективных управленческих решений. Он включает в себя анализ финансовых показателей, производительности, качества обслуживания и других ключевых аспектов функционирования организации.

Согласно данным Государственного комитета Республики Узбекистан по статистике, в 2024 году рост ВВП страны составил 6,2%[1]. Это говорит о стабильном развитии экономики, однако для достижения устойчивого роста необходимо повысить эффективность предприятия. В 2024 году уровень безработицы в Узбекистане составил 5,8%, что указывает на необходимость оптимизации использования трудовых ресурсов[2].

Финансовый анализ является одним из ключевых компонентов управленческого анализа. Он позволяет определить финансовое состояние предприятия и выявить направления для его улучшения. По данным анализа финансовых отчетов, многие предприятия в Узбекистане сталкиваются с проблемами ликвидности и рентабельности.

Социально-экономический анализ позволяет учитывать внешние факторы, влияющие на работу предприятия. В Узбекистане, в условиях реформ, таких как либерализация экономики и поддержка

предпринимательства, важно учитывать социальные изменения, такие как уровень образования населения и структура занятости, для правильного управления ресурсами.

Примеры успешного применения управленческого анализа:

-В 2023 году "Узбекнефтегаз" провел успешный управленческий анализ своей деятельности. В результате были выявлены неэффективные процессы, и компания смогла сократить расходы на 15% и увеличить производительность на 20%[3].

-"Асака Банк" активно использует управленческий анализ для улучшения своих финансовых результатов. В результате анализа рынка было принято решение о расширении услуг, что привело к увеличению клиентской базы на 30% в 2021 году[4].

Несмотря на положительные тенденции, в Узбекистане существуют и проблемы, препятствующие эффективному управленческому анализу. К ним относятся:

1. Отсутствие достаточной информационной базы. Недостаток качественной информации для анализа - одна из основных проблем, с которыми сталкиваются компании.
2. Бюрократические барьеры. Чрезмерная бюрократия усложняет процесс принятия решений и делает его менее гибким.
3. Недостаточная квалификация кадров. Необходимость в повышении уровня образования и квалификации работников в области аналитики.

Управленческий анализ играет ключевую роль в повышении эффективности работы предприятий в Узбекистане. Применение его методов позволяет не только выявить проблемы, но и разработать стратегии для их решения. В условиях динамично меняющейся экономики управление на основе данных становится необходимым условием для успешной деятельности компаний. Поддержка государства в виде реформ и образовательных программ также способствуют внедрению эффективных аналитических инструментов.

Литература

1. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. "Экономические показатели Узбекистана." 2024 год. <https://www.gazeta.uz/ru/2024/07/17/gdp/>
2. В Узбекистане снизился уровень безработицы. <https://kun.uz/ru/news/2024/11/01/v-uzbekistane-snizilsya-uroven-bezrabortitsy>
3. Развитие корпоративного управления АО «Узбекнефтегаз» - шаг, важный для всей страны. <https://kun.uz/ru/news/2018/10/25/razvitie-korporativnogo-upravlenia-ao-uzbekneftegaz-sag-vaznyj-dla-vsej-strany>
4. Исмаилов, А. "Управление клиентскими услугами в Асака Банке." Финансовый журнал, 2021.

Buxgalteriya hisobining raqamli transformatsiyasi: O'zbekistondagi amaliy muammolar va yechimlar

Mamajonov Akramjon Turgunovich – Andjion qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti, "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrası mudiri, i.f.f.d., professor

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, dunyo miqyosida biznes jarayonlarini avtomatlashtirish va optimallashtirishga olib kelmoqda. Shu bilan birga, buxgalteriya hisobining raqamli transformatsiyasi bugungi kundagi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar va axborot tizimlarining rivojlanishi bilan birgalikda buxgalteriya hisobi yanada samarali, tezkor va aniq bo'lishi uchun yangi usullar va vositalar joriy etilmoqda. Ayniqsa, O'zbekistonda iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayoni natijasida buxgalteriya hisobining yondashuvlari, metodologiyasi va tashkiliy tuzilishi o'zgarayotganini ko'rish mumkin.

Bu maqolada O'zbekistondagi buxgalteriya hisobining raqamli transformatsiyasi jarayonidagi asosiy muammolar va ularni yechish uchun taklif etiladigan yechimlar ko'rib chiqiladi. Raqamli buxgalteriya tizimlarining afzalliklari, samaradorligi va raqamli transformatsiyaning iqtisodiy jarayonlarga ta'siri ham o'rganiladi.

Raqamli iqtisodiyot - bu texnologiyalardan foydalanish orqali iqtisodiy faoliyatni raqamlashtirishni anglatadi. Bu jarayon, ayniqsa, raqamli axborot tizimlari va sun'iy intellektni qo'llash orqali biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, resurslarni optimallashtirish va operatsiyalarni tezlashtirishni ta'minlaydi. Buxgalteriya hisobi esa har qanday tashkilotning iqtisodiy faoliyatini o'z vaqtida va to'g'ri hujjatlashtirish, moliyaviy ko'rsatkichlarni hisoblash va hisobotlar tayyorlash uchun zarur bo'lgan faoliyatdir.

Raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobi nafaqat moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va tahlil qilishni o'z ichiga oladi, balki xarajatlarni hisoblash, soliq tizimlarini optimallashtirish, hamkorlikda ishlashni osonlashtirish va biznesning umumiy samaradorligini oshirishga qaratilgan. O'zbekistonda buxgalteriya hisobining raqamli tizimlari joriy etilishi orqali iqtisodiy faoliyatni raqamlashtirish jarayoni ko'plab yangiliklarni taqdim etdi.

O'zbekistonda iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayoni bir necha yildan buyon davom etmoqda. 2019 yilda e'lon qilingan "Raqamli O'zbekiston 2030" dasturi doirasida iqtisodiy sektorlarni raqamlashtirishga katta e'tibor qaratilgan. O'zbekistonda buxgalteriya hisobining raqamli tizimlari joriy etilishi, birinchi navbatda, davlat sektori va davlat-xususiy sheriklik asosida faoliyat yurituvchi kompaniyalar uchun keng imkoniyatlar yaratdi.

Buxgalteriya hisobini raqamlashtirish jarayonida, O'zbekistondagi bir nechta yirik kompaniyalar, jumladan O'zbekiston temir yo'llari va O'zbekiston elektr energiya tizimi kabi davlat korxonalari, buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish uchun ERP tizimlarini (Enterprise Resource Planning) joriy etishgan. Bu tizimlar yordamida moliyaviy hisobotlarni tayyorlash, soliq hisoboti va boshqa turdagi

hisob-kitoblarni avtomatik ravishda amalga oshirish mumkin bo'ldi. Shuningdek, elektron imzo va raqamli hujjatlar orqali buxgalteriya faoliyati yanada soddalashtirildi.

Biroq, bu jarayonlarning samarali amalga oshirilishi uchun bir qator muammolar ham mavjud. O'zbekistonning ayrim kichik va o'rta biznes sub'ektlari raqamli tizimlarga o'tishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bu muammolar orasida tizimlarga nisbatan yuqori xarajatlar, malakali kadrlar yetishmasligi va texnologiyalarni tushunmaslik kabi masalalar mavjud.

Raqamli buxgalteriya tizimlari bir qator afzalliklarga ega bo'lib, ularning asosiylari quyidagilar:

1. **Tezkorlik va samaradorlik:** Buxgalteriya hisobi jarayonlarining avtomatlashtirilishi orqali vaqt teжалadi va operatsiyalarni tezda bajarish imkoniyati yaratiladi.

2. **Xatoliklarning kamayishi:** Avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida inson faktori bilan bog'liq xatoliklar kamayadi, bu esa moliyaviy hisobotlarning aniq va to'g'ri bo'lishini ta'minlaydi.

3. **Moliyaviy tahlil va prognozlash imkoniyatlari:** Raqamli tizimlar yordamida, xarajatlar va daromadlar haqida tez va aniq tahlil olib borish, prognozlash va qarorlar qabul qilish jarayoni soddalashadi.

4. **Shaffoflik va hisobdorlik:** Raqamli tizimlar orqali barcha moliyaviy operatsiyalarni izlash va kuzatish mumkin, bu esa tashkilotda shaffoflikni oshiradi.

O'zbekistonda buxgalteriya hisobining raqamli tizimlarini joriy etish jarayonida bir qator muammolar mavjud:

1. **Texnik va moliyaviy cheklovlar:** Ko'pgina kichik va o'rta biznes sub'ektlari raqamli tizimlarga o'tish uchun zarur bo'lgan moliyaviy va texnik resurslarga ega emas. Bunda xarajatlar va zaruriy texnik infratuzilma talablarining yuqoriligi muammo bo'ladi.

2. **Kadrlar malakasi:** Raqamli buxgalteriya tizimlari uchun malakali mutaxassislarning yetishmasligi jiddiy muammo hisoblanadi. Ushbu tizimlardan samarali foydalanish uchun xodimlarning tegishli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

3. **Ishonchli axborot xavfsizligi:** Raqamli tizimlarga o'tishda axborot xavfsizligini ta'minlash masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Bu, ayniqsa, moliyaviy ma'lumotlarning maxfiylikni himoya qilishga doir muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Hulosa qilib aytganda, biz ushbu muammolarni bartarf etish uchun quyidagi yechimlar va takliflarni keltiramiz:

1. **Texnik va moliyaviy qo'llab-quvvatlash:** Kichik va o'rta biznes sub'ektlariga raqamli tizimlarga o'tishda yordam berish uchun subsidiyalar yoki moliyaviy qo'llab-quvvatlash dasturlarini joriy etish.

2. **Ta'lim va malaka oshirish dasturlari:** Buxgalteriya hisobi bo'yicha malakali mutaxassislarni tayyorlash va ularni yangi raqamli tizimlarga

moslashishi uchun maxsus o'quv kurslari va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish.

3. Axborot xavfsizligini mustahkamlash: Raqamli tizimlar orqali ishlov berilayotgan moliyaviy axborotlarning xavfsizligini ta'minlash uchun zamonaviy xavfsizlik protokollari va kriptografik usullarni joriy etish.

Yuqoridagi taklif va hulosalar orqali O'zbekistonda buxgalteriya hisobining raqamli transformatsiyasi jamiyatda iqtisodiy faoliyatni optimallashtirish va modernizatsiya qilish uchun muhim qadam bo'lib xizmat qilmoqda. Biroq, ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun texnik, moliyaviy va kadrlar masalalarini hal qilish zarur. Shuningdek, raqamli buxgalteriya tizimlarining afzalliklari va samaradorligi, ularning joriy etilishiga to'sqinlik qiluvchi muammolarni hal qilish orqali yanada yuqori darajaga olib chiqilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 5 dekabrda "Raqamli O'zbekiston 2030" dasturi haqidagi qarori. (2019). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy hujjatlari.
2. Aliyev, M. (2018). "O'zbekistonda oliy ta'lim va raqamli iqtisodiyot: buxgalteriya hisobining yangi usullari". *O'zbekiston iqtisodiyoti va audit jurnali*, 15(4), 122-130.
3. Giddens, A. (2013). *Sociology* (7th ed.). Polity Press. (Buxgalteriya hisobining ijtimoiy va iqtisodiy o'lchamlarini tushunishda yordam beradi.)
4. Harris, T. & Reimer, M. (2019). "Accounting in the Digital Age: New Trends and Technologies." *Journal of Accounting and Technology*, 27(2), 33-45.
5. Shavkatov, S. (2020). "Raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobining integratsiyasi". *Ekonomika va buxgalteriya jurnali*, 25(3), 88-102.
6. Kushneryuk, I. (2021). "Digital Transformation in Financial Reporting". *International Journal of Accounting*, 32(6), 450-465.

Oziq-ovqat sanoatida qiymat zanjirini takomillashtirish zaruriyati

Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich

Dotsent vazifasini bajaruvchi.

Andijon davlat universiteti, Iqtisodiyot kafedrası. Andijon shahri.

Qiymat zanjiri g'oyasi ilmiy muomalaga dastlab 1985 yili AQShlik olim M.Porter[1] tomonidan taklif qilingan bo'lib, unda mahsulot istyemolchi qo'liga yetib borguncha qanday qilib o'zida qiymat jamlashi mumkinligini to'g'risida tushuntirib o'tgan. M.Porterning qiymat zanjiriga yondashuviga ko'ra, u kompaniyaning mahsulotni yaratish, bozorga olib chiqish, sotish, istyemolchiga yetkazib berish va unga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan ichki faoliyat turlari va ularning yig'indisi sifatida tavsiflanadi.

Oziq-ovqat sanoatida qiymat zanjirining xususiyatlari va uni boshqarish

muammolarini muhokama qilishdan avval, uning ahamiyatiga to'xtalib o'tish kerak. Bugungi kunda, dunyo mamlakatlarida fermerlar yetishtirayotgan qishloq xo'jalik mahsulotlari to'g'ridan-to'g'ri istyemol bozoriga yetib bormasdan, ko'plab xizmat ko'rsatuvchi korxonalar orqali supermarketlar ixtiyoriga kelib tushadi. Bu jarayonda turli xil tashkilotlar mahsulotga nisbatan xilma-xil xizmatlarni ko'rsatadilar va qiymat yaratish jarayonini ketma-ketlik asosida tartiblashtirib, yakuniy tayyor mahsulotning to'liq qiymatini shakllantiradilar. Ilmiy adabiyotlarda ushbu jarayonni olimlar "qiymat zanjiri" deb nomlaganlar va bu atama bugungi kunda nafaqat rivojlangan, balki rivojlanayotgan davlatlarda ham keng tarqalmoqda. Vikipediya saytida "qiymat zanjiri" atamasiga quyidagicha ta'rif berilgan: "qiymat zanjiri bu firmaning faoliyati bilan bog'liq operatsiyalar tarmog'i bo'lib, unda istyemolchiga qiymatga ega mahsulot va yoki xizmatni yetkazib berishga oid barcha harakatlar amalga oshiriladi"[2].

"Xalqaro taklif qiymat zanjiri menejmenti" deb nomlanuvchi jurnal muxarrirlarining yondashuviga ko'ra[3], qiymat zanjiri bu – firmaning barcha faoliyatiga tegishli ishlarda birgalikda ishlash bo'lib hisoblanadi va o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: rejalashtirish, operatsiyalar, mehnat resurslari menejmenti, monitoring va nazorat.

Oziq-ovqat sanoatida qiymat zanjirini takomillashtirishda yordamchi xizmatlar deb nomlanuvchi bozor subyektlari faoliyati ham jiddiy ahamiyatga ega. Yakuniy mahsulotni ishlab chiqaruvchi korxona ushbu turdagi vositachi korxonalar bilan hamkorlikni to'g'ri yo'lga qo'ya olishi ko'p jihatdan bozordagi muvaffaqiyatga ta'sir ko'rsatadi. Buning uchun ishlab chiqaruvchi korxona qiymat zanjiri ishtirokchilari bilan hamkorlik qilish rejasini ishlab chiqish va uni amalga oshirish uchun yetarli miqdorda mablag', infrastruktura obyektlari va vositalari hamda malakali boshqaruv xodimlariga ega bo'lishi lozim. Oziq-ovqat sanoatida qiymat zanjirini yaratishdagi mavjud to'siqlarni ko'rsatishda V.Bokelman va M.Adamseged[4] quyidagi holatga asosiy e'tiborni qaratganlar: "kichik fermer xo'jaliklarida hosil miqdori va uning sifati ko'zda tutilgan salohiyat darajasidan ancha oz. Buning sababi esa quyidagilar:

- fermer xo'jaliklari uchun ishlab chiqarish resurslarining narxini yuqoriligi, urug'larning sifati pastligi, o'simliklar kasalliklarining hosil yetishtirishga salbiy ta'sirini kuchliligi, ularga qarshi kurashishda xo'jalik rahbarlarida bilimlarning yetishmasligi;
- iqlim o'zgarishi tufayli tabiat ta'sirining kuchayib ketishi, ayniqsa, suv taqchilligi, yerlarni sho'rlanishining tezlashib ketishi, yog'in miqdorini kamayib ketishi, havoning ortiqcha isib ketayotganligi;
- qiymat yaratish zanjirining hamma bosqichlarida qayta ishlash juda zaif rivojlantirilgan;
- mahsulotni yo'qotish darajasi 50% tashkil etadi. Buning sababi - muzlatgichlar quvvatining yetishmasligi va hosilni yig'ib olgandan keyingi saqlash xizmatining sifati pastligi;
- infratuzilma tizimini yuqori darajada rivojlanmaganligi va zaif rivojlangan

savdo tizimi;

➤ fermerlar uchun bozorga to'g'ridan – to'g'ri kirib borish imkoniyatini yo'qligi. Bozorga kirib borish imkoniyati infrastruktura tashkilotlarining xizmatini qanchalik darajada fermer uchun qulayligi va mavjudligi bilan bog'liq.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasida ushbu xizmatlarning hammasi ham oziq-ovqat maxsulotlari bozorida mavjud bo'lmisligi mumkin, yoki xizmatning sifati bugungi kundagi O'zbekiston Respublikasining jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan iqtisodiyoti va umuman bozor iqtisodiyoti talablariga javob bermasligi ma'lum. Shu sababdan, oziq-ovqat sanoatida qiymat zanjirining muammolarini o'rganishga ham maxalliy ham xorijiy tashkilotlar tomonidan oxirigi yillarda e'tibor kuchayib bormoqda. Qiymat zanjirini yaratishda uning ishtirokchilarini to'g'ri aniqlab olish va ularning o'zaro munosabatlarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Global miqyosda olganda, agrobiznes ishtirokchilari istyemol bozorlaridagi o'zgarishlar, oziq-ovqat xavfsizligi, ishlab chiqarish va qayta ishlash texnologiyalari va qat'iy bozor standartlaridan kelib chiqib, bozor transformatsiyasi jarayoni bo'yicha katta tajriba to'pladilar. Shuningdek, hosilni yig'ib olgandan keyingi yo'qotishlarni kamaytirish, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari, yangi vujudga kelayotgan milliy, mintaqaviy va xalqaro bozorlar haqida ma'lumotlar olish muhim ahamiyat kasb etmoqda. J.Bijman, R.Muradian S.Sechin bu o'zgarishlarni milliy va xalqaro miqyosda qiymat zanjiriga ta'sir ko'rsatuvchi quyidagi omillarning inikosi deb baholaydilar va ularni daromad, ulgurcha savdo miqyosini tez o'sishi va qiymat zanjiridagi to'siqlar hamda qonunchilik muhitidagi o'zgarishlardan kelib chiqib, quyidagicha izohlaydilar[5]:

➤ istyemolchilarning daromadini tez ortib borayotgani ulgurcha savdo assortimentini shakllantirish strategiyalarini paydo bo'lishiga olib keldi;

➤ ulgurja oziq – ovqat savdosining tez o'sib borishi narx omili bo'yicha raqobatni keltirib chiqarmoqda va sifatga bo'lgan talabni yanada kuchaytirib yubormoqda;

➤ qiymat zanjirida ishtirokchilarning talablarida o'zgarishlarni kelib chiqishi kuzatilmoqda;

➤ qiymat zanjiridagi to'siqlarni yengib o'tish uchun ishtirokchilar tomonidan axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash imkoniyatlari ko'payib bormoqda;

➤ oziq-ovqat mahsuloti xavfsizligi haqida qayg'urish ishlab chiqarish omillaridan foydalanish va hosilni yetishtirishdan keyingi menejmentga ta'sir qiladi;

➤ aholi sonini yuqori o'sish sur'atlari, o'rta qatlamni yuzaga kelishi, shuningdek, urbanizatsiya jarayonining kuchayishi istyemolchilarning diyeta talablarini xam kuchaytirib yubormoqda;

➤ qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning boshqa sahalariga nisbaton olganda iqlim o'zgarishlariga o'ta sezgir hisoblanadi.

Yuqorida ko'rib chiqilgan omillarning ta'siri qiymat zanjiri ishtirokchilarini

barchasining hatti-harakatlarini muvofiqlashtirish va birgalikda jamoa bo'lib harakat qilishi kerakligini anlatmoqda. Chunki, jamiyatdagi o'zgarishlar biznes muhitini ham o'zgarishiga olib keladi va u qiymat zanjiri ishtirokchilarining munosabatlarini yangilanishiga sabab bo'ladi. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, oziq-ovqat sanoatida raqobat muhitini boshqarishning ilmiy asoslangan rejasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish milliy xo'jalikning ushbu tarmog'ini barqaror rivojlanishiga zamin yaratib beruvchi muhim omil bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Porter.M.E. The competitive advantage: creating and sustaining superior performance. New York.: Simon and Schuster. 1985.
2. Value chain. www.wikipedia.com
3. A.Fearne. 1996. Editorial, International Journal of Supply Chain Management, Vol.1, No.2.
4. Bokelmann.W., Adamseged.M.E. Contributing to a better understanding of the value chain framework in developing countries. the 5 th International Conference of the African Association of Agricultural Economists, September 23-26, 2016, Addis Ababa, Ethiopia.
5. Bijman. J., Muradian R.and Cechin A. (2011). Agricultural cooperatives and value chain coordination. In: Helmsing, A.H.J. and S. Vellema (eds.) Value chains, social inclusion and economic development: contrasting theories and realities. Routledge, New York, NY, USA.
6. Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich. OZIQ-OVQAT SANOATIDA QIYMAT ZANJIRNING SHAKLI VA UNI BOSHQARISH XUSUSIYATLARI. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2020 yil 82-92 betlar.
7. Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich. Oziq-ovqat sanoatida qiymat zanjiri asosida raqobatbardoshlikni boshqarishning xorij tajribasi. "ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O'RNI" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi. 14-son 20.02.2022. 143-149 betlar.
8. Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich. Oziq-ovqat sanoatida qiymat zanjiri menejmenti. "TA'LIM SIFATI: ISLOHOTLAR, MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. 1-qism. 5-iyun 2024-yil. ISBN 978-5-907839-90-8. 367-371 betlar.

BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBINING AN'ANAVIY SHAKLLARINI TAKOMILLASHTIRISH IMKONIYATLARI

Sobirov Zahiriddin Mirzoxid o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich "Buxgalteriya hisobi va audit"
yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Odilbekov Shahbozbek "Buxgalteriya hisobi va menejment"
kafedrası i.f.f.d.(PhD) katta o'qituvchisi

Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayoni iqtisodiy munosabatlarning barcha sohalarida chuqur islohotlarni taqozo etdi. Ayniqsa, buxgalteriya hisobi tizimi ushbu o'zgarishlarga tez moslashishi, iqtisodiy jarayonlarga oid aniq va tezkor axborotlar bilan ta'minlashi lozim bo'lgan. Hisob yuritish shakllari korxonada buxgalteriya amaliyotining tashkiliy asosini belgilab beruvchi muhim omildir. O'zbekistonda bugungi kunda jurnal-order, memorial-order, oddiy shakl va avtomatlashtirilgan shakllar amalda mavjud bo'lib, ularning har biri muayyan afzallik va kamchiliklarga ega. Bozor sharoitida korxona samaradorligini ta'minlash, moliyaviy intizomni mustahkamlash, ichki nazoratni kuchaytirish uchun buxgalteriya hisobining an'anaviy shakllarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish zarurati dolzarb ahamiyat kasb etmoqda[1].

An'anaviy hisob shakllari – bu yillar davomida tajribada sinovdan o'tgan, buxgalteriya amaliyotida keng qo'llanilayotgan shakllar bo'lib, ularga jurnal-order shakli, memorial-order shakli, oddiy shakl, hisob-jurnal shakli va boshqalar kiradi. Har bir shakl o'ziga xos xususiyatlarga ega: jurnal-order shakli muvofiqlashtirilgan, tizimli va nazoratga qulay bo'lsa, memorial-order shakli kichik korxonalar uchun soddaligi bilan ajralib turadi. Ammo ularning aksariyati qo'lda yoki yarim avtomatik shaklda yuritiladi, bu esa zamonaviy axborot texnologiyalari talablari bilan to'la mos kelmaydi[2].

Bozor iqtisodiyoti rivojlangan sari raqobat kuchayadi, boshqaruv tezlik va aniqlik talab qiladi. Bu esa hisob shakllarini avtomatlashtirish, raqamlashtirish va zamonaviy ERP tizimlari (masalan, 1C, SAP, Oracle) bilan integratsiyalashni talab qiladi. Ayniqsa, jurnal-order shaklining avtomatlashtirilgan variantlarini joriy etish orqali xatoliklar kamayadi, tezlik oshadi, inson omiliga bog'liqlik kamayadi. Hisob shakllarining boshqaruv hisobi bilan uyg'unligi ham hozirgi kunda muhim yo'nalish hisoblanadi[3].

2023–2024 yillarda O'zbekistonning 100 ta yirik va o'rta korxonasida o'tkazilgan tahlil natijalariga ko'ra, 60 foiz korxonalar hanuz jurnal-order shaklining yarim avtomatik ko'rinishida ish yuritmoqda. Faqatgina 25 foiz korxonalar to'liq avtomatlashtirilgan shaklga o'tgan. Qolgan 15 foiz kichik biznes subyektlari oddiy shakldan foydalanmoqda. Shu bilan birga, avtomatlashtirilgan hisob shaklidan foydalanayotgan korxonalarda buxgalteriya xatoliklari soni 40

foizga kamaygan, hisobotlarni tayyorlash muddati esa 2–3 baravarga tezlashgan[4].

Bundan tashqari, memorial-order shaklidan foydalanayotgan kichik korxonalarda hisobotlar moslashuvchan, ammo yirik korxonalarda u samarasiz bo'lib qolmoqda. Shuningdek, hisob shakllarining raqamlashtirilgan shaklga o'tishidagi asosiy to'siqlar – bu texnik infratuzilmaning yetishmasligi, xodimlarning malakasizligi va dasturiy vositalarga bo'lgan yuqori xarajatlardir. Tahlil shuni ko'rsatmoqdaki, buxgalteriya hisobining an'anaviy shakllarini saqlab qolgan holda, ularni raqamli imkoniyatlar bilan uyg'unlashtirish eng maqbul yo'l hisoblanadi[5].

Buxgalteriya hisobining an'anaviy shakllari – bu yillar davomida sinovdan o'tgan va o'zining amaliy ahamiyatini yo'qotmagan tizimlardir. Biroq bozor iqtisodiyoti talablariga javob beruvchi sifatli va tezkor buxgalteriya axborotini taqdim etish uchun ushbu shakllarni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish zarur. Bu jarayonda hisob shakllarining avtomatlashtirilgan variantlarini joriy etish, ERP tizimlarini qo'llash, buxgalteriya xodimlarining raqamli savodxonligini oshirish va normativ hujjatlarni moslashtirish dolzarb masalalar qatoriga kiradi. Aynan shunda buxgalteriya hisobi korxona boshqaruvida strategik axborot manbaiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to'g'risida”gi Qonuni. – O'RQ-439, 2016-y.
2. Milliy buxgalteriya hisobi standartlari to'plami. – Toshkent: Moliya vazirligi, 2023-y.
3. Salimov B.T. “Buxgalteriya hisobining shakllari va ularni avtomatlashtirish”, – T.: Iqtisodiyot, 2022-y.
4. Xolmatova M., “Axborot texnologiyalarining buxgalteriya hisobiga ta'siri”, – Toshkent, 2023-y.
5. www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi rasmiy sayti.
6. ERP tizimlari va buxgalteriya hisob integratsiyasi bo'yicha uslubiy qo'llanma, 2023-y.

AKTIVLARNI BAHOLASHDA ISHLATILADIGAN STRATEGIYALAR VA ULARNING SAMARADORLIGI

Sotvoldiyev Alisher- Andijon davlat texnika instituti dotsenti,

Muxtorova Oyshaxon- Andijon davlat texnika instituti talabasi

Aktivlar baholash jarayoni tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, risklarni boshqarish va investitsiya qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayon bank faoliyatining asosiy jihatlaridan biri bo'lib, u bankning umumiy moliyaviy holatini va uning bozor sharoitlariga moslashuvchanligini belgilaydi. Aktivlarni baholash, asosan, bankning balansida

joylashgan aktivlarning qiymatini aniqlash va tahlil qilishdan iborat [1]. Bu jarayon moliyaviy hisobotlarni tayyorlash, kapitalni boshqarish va risklarni minimallashtirish uchun zarur. Banklar o'z aktivlarini to'g'ri baholash orqali ularning qiymatini aniq belgilashi va shu asosda moliyaviy hisobotlarini tayyorlashi kerak. Bu esa investorlar, kredit beruvchilar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun bankning moliyaviy holatini tushunishga yordam beradi. Agar aktivlar noto'g'ri baholansa, bu bankning moliyaviy ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, natijada investorlarning ishonchi pasayadi va bankning obro'siga zarar yetadi.

Banklar o'z aktivlarining qiymatini bilish orqali potentsial xavflarni aniqlash va boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, agar bankning kredit portfeli noto'g'ri baholansa, bu bankning kredit riskini oshiradi. Kreditlar to'lanmagan taqdirda, bank katta yo'qotishlarga uchraydi. Shuning uchun, aktivlarni baholash jarayonida risklarni aniqlash va baholashga alohida e'tibor berilishi lozim [2]. Bu jarayon davomida banklar turli xil baholash usullarini qo'llashlari mumkin, masalan, diskontlangan naqd pul oqimlari (DCF), bozor qiymati yoki xarajatlar usuli. Banklar o'z aktivlarini baholash orqali qaysi investitsiyalarni amalga oshirish kerakligini aniqlashlari mumkin. Agar biror aktivning qiymati yuqori baholanayotgan bo'lsa, bank ushbu aktivga investitsiya kiritishni o'ylashi mumkin. Boshqa tomondan, agar aktivning qiymati past baholanayotgan bo'lsa, bank uni sotish yoki boshqa strategik qarorlar qabul qilishni ko'rib chiqishi mumkin. Bu jarayon investitsiya strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bankning kelajakdagi o'sishi va rivojlanishi uchun zarurdir. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar va raqamli transformatsiya aktivlarni baholash jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi. FinTech innovatsiyalari va ma'lumotlar tahlili yordamida banklar aktivlarni tezkor va aniq baholash usullarini joriy etishlari mumkin. Bu esa banklarga raqobatbardoshligini oshirish va bozor sharoitlariga tezkor moslashish imkonini beradi.

Aktivlarni baholash jarayoni moliyaviy tahlilning muhim jihatlaridan biri bo'lib, bu jarayon banklar va boshqa moliyaviy institutlar uchun juda ahamiyatlidir. Aktivlarni baholashda bir necha asosiy metodologiyalar mavjud [3]. Ular orasida diskontlangan naqd pul oqimlari (DCF), bozor qiymati va xarajatlar usullari eng keng tarqalgan hisoblanadi.

Diskontlangan naqd pul oqimlari usuli. Diskontlangan naqd pul oqimlari usuli aktivning kelajakdagi naqd pul oqimlarini hisobga olib, ularning hozirgi qiymatini aniqlashga qaratilgan. Bu usulda, aktivdan kutilayotgan naqd pul oqimlari prognoz qilinadi va ular diskontlanadi, ya'ni hozirgi vaqtga keltiriladi. Diskontlash jarayoni uchun odatda risk darajasiga mos keladigan diskont stavkasi qo'llaniladi. Bu usulning afzalliklari orasida uning kelajakdagi naqd pul oqimlariga asoslanganligi va aktivning ichki qiymatini aniq baholash imkonini berishi bor. Biroq, DCF usuli ham o'ziga xos kamchiliklarga ega. U kelajakdagi naqd pul oqimlarini aniq prognoz qilishni talab qiladi, bu esa ko'pincha qiyin

bo'ladi. Shuningdek, diskont stavkasini tanlashda ham noaniqliklar mavjud bo'lishi mumkin.

Bozor qiymati usuli. Bozor qiymati usuli aktivning qiymatini bozor sharoitlariga qarab belgilaydi. Bu usulda, aktivning o'xshashlari yoki raqobatchilari bilan solishtiriladi va ulardan olingan ma'lumotlar asosida baho beriladi [4]. Masalan, agar biror kompaniya aktsiyalari bozorida savdo qilinayotgan bo'lsa, uning bozor kapitalizatsiyasi va aktsiyalar narxi aktivning bozor qiymatini aniqlashda asosiy ko'rsatkich hisoblanadi.

Bozor qiymati usulining afzalliklari orasida uning tezkorligi va osonligi bor. Bu usul orqali baholash jarayoni ko'pincha boshqa usullarga qaraganda tezroq amalga oshiriladi. Biroq, bu usul ham ba'zi kamchiliklarga ega. Masalan, bozor sharoitlari o'zgarishi mumkin, bu esa aktivning qiymatini noto'g'ri belgilashga olib kelishi mumkin. Shuningdek, agar bozorda faqat cheklangan miqdordagi ma'lumotlar mavjud bo'lsa, solishtirish qiyinlashadi.

Xarajatlar usuli. Xarajatlar usuli aktivning qiymatini uning yaratish yoki qayta tiklash xarajatlari asosida belgilaydi. Bu usulda, aktivni yaratish yoki qayta tiklash uchun zarur bo'lgan barcha xarajatlar hisobga olinadi. Xarajatlar usuli asosan moddiy aktivlar, masalan, bino yoki uskunar baholashda qo'llaniladi. Bu usulning afzalliklari orasida uning aniq va oson hisoblanishi bor. Xarajatlar usuli orqali aktivning qiymatini aniqlashda xarajatlar asosida baho berish mumkin, bu esa ko'plab holatlarda foydali bo'lishi mumkin. Biroq, xarajatlar usuli ham kamchiliklarga ega. Masalan, bu usul aktivning bozor talabini hisobga olmaydi va shuning uchun uning qiymati bozor sharoitlariga mos kelmasligi mumkin.

Aktivlarni baholash jarayoni banklar va moliyaviy institutlar uchun muhim ahamiyatga ega [5]. Diskontlangan naqd pul oqimlari, bozor qiymati va xarajatlar usullari kabi metodologiyalar har biri o'ziga xos afzalliklari va kamchiliklariga ega. DCF usuli kelajakdagi naqd pul oqimlariga asoslangan holda aktivning ichki qiymatini aniqlasa, bozor qiymati usuli bozor sharoitlarini hisobga oladi. Xarajatlar usuli esa aktivning yaratish yoki qayta tiklash xarajatlariga tayangan holda baholash imkonini beradi. Har bir metodologiya to'g'ri qo'llanishi bankning moliyaviy holatini yaxshilash va investitsiya qarorlarini qabul qilishda muhim rol o'ynaydi.

Raqamli transformatsiya va FinTech innovatsiyalari aktivlarni baholash jarayonida sezilarli o'zgarishlarga olib kelmoqda. Ushbu jarayonlar nafaqat baholash metodologiyalarini, balki moliyaviy xizmatlarning taqdim etilish usullarini ham o'zgartiradi. Keling, bu ta'sirni misollar va tahlillar orqali ko'rib chiqamiz.

Ma'lumotlarni tahlil qilish va sun'iy intellekt. Raqamli transformatsiya jarayonida ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari aktivlarni baholashda qo'llanilishi mumkin [6]. Masalan, kompaniyalar o'zlarining moliyaviy ko'rsatkichlarini, bozor tendensiyalarini va raqobatchilar faoliyatini tahlil qilish uchun katta hajmdagi ma'lumotlarni (big data) to'playdilar va analiz qiladilar.

- Sun'iy intellekt yordamida aktivlardan kutilayotgan naqd pul oqimlarini aniqroq prognoz qilish mumkin. Masalan, SI algoritmlari tarixiy ma'lumotlar asosida kelajakdagi daromadlarni hisoblashda yordam beradi.

- An'anaviy usullarda inson faktori ko'pincha xatolarni keltirib chiqaradi. Raqamli transformatsiya va SI buni minimallashtirishga yordam beradi.

Blockchain texnologiyasi. FinTech sohasidagi eng muhim innovatsiyalardan biri blockchain texnologiyasidir. Bu texnologiya aktivlarning egalik huquqlarini va tranzaksiyalarni xavfsiz va shaffof tarzda qayd etishga imkon beradi.

- Blockchain orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar har doim qayd etiladi va o'zgartirilmaydi, bu esa aktivlarning baholash jarayonida ishonchlilikni oshiradi. Masalan, ko'chmas mulk kabi aktivlar uchun egalik huquqlarini tasdiqlash jarayoni tezlashadi va osonlashadi.

- FinTech yechimlari, masalan, avtomatlashtirilgan baholash platformalari orqali aktivlarning qiymatini tezda aniqlash mumkin. Bu investorlar uchun foydali bo'lishi mumkin, chunki ular tezkor qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Crowdfunding va peer-to-peer lending. Raqamli platformalar orqali investorlar to'g'ridan-to'g'ri kompaniyalarga yoki loyihalarga investitsiya qilishlari mumkin. Bu jarayonlar aktivlarni baholashga ta'sir qiladi.

- Investorlar turli xil loyihalarga kichik summalarda investitsiya qilib, risklarni diversifikatsiya qilishlari mumkin. Bu esa baholash jarayonida risklarni hisobga olishda yangi yondashuvlarni talab qiladi.

- Raqamli platformalar yangi biznes modellarini yaratishga imkon beradi, bu esa an'anaviy baholash metodologiyalarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Raqamli transformatsiya va FinTech innovatsiyalari aktivlarni baholash jarayoniga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Ma'lumotlarni tahlil qilish, sun'iy intellekt, blockchain texnologiyasi va raqamli platformalar orqali investorlar va moliyaviy institutlar uchun baholash jarayonlari yanada samarali va aniq bo'lib bormoqda [7]. Ushbu texnologiyalar yordamida naqd pul oqimlarini prognoz qilish, shaffoflikni oshirish va yangi biznes modellarini baholash jarayonlari osonlashmoqda.

Xulosa qilib aytganda, maqolada tijorat banklarida aktivlarni baholashda qo'llaniladigan asosiy strategiyalar va ularning samaradorligi chuqur tahlil qilindi. Aktivlarni baholash jarayoni banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, risklarni boshqarish va investitsiya qarorlarini qabul qilishda muhim rol o'ynaydi. Diskontlangan naqd pul oqimlari, bozor qiymati va xarajatlar usullari kabi metodologiyalar har biri o'ziga xos afzalliklar va kamchiliklarga ega bo'lib, ularning samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq. Maqolada keltirilgan misollar va tahlillar orqali, raqamli transformatsiya va FinTech innovatsiyalarining aktivlarni baholash jarayoniga ta'siri ham muhim ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatildi. Ushbu yangi texnologiyalar banklarga yanada aniqroq va tezkor baholash usullarini joriy etishga imkon beradi, bu esa ularning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Natijada, tijorat banklari uchun

optimal aktivlarni baholash strategiyalarini tanlashda to'g'ri yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash muhimdir. Bu, o'z navbatida, banklarning moliyaviy ko'rsatkichlarini yaxshilash, risklarni minimallashtirish va bozor sharoitlariga moslashish imkoniyatlarini kengaytiradi. Maqola, banklar uchun aktivlarni baholash jarayonini yanada samarali qilish uchun foydali tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.Ismanov, N.Toshmamatov, S.Buzruksanov. Moliyaviy hisob va hisobot: Darslik – T.: Sano-standart, 2019. - 560 b.
2. B. Isroilov, Buxgalteriya hisobi nazariyasi: Darslik - Toshkent: Tafakkur , 2020. - 240 b
3. A. Karimov, J.E. Kurbanbayev, S.A. Jumanazarov Buxgalteriya hisobi Toshkent «Iqtisod-moliya» O'quv qo'llanma - 2019yil.
4. G'ulomova F. Buxgalteriya hisobini mustaqil o'rganuvchilar uchun qo'llanma. –T.: “NORMA” nashriyoti, 2019 y.
5. Mamatkulov M.Sh., Tabayev A.Z. “Buxgalteriya hisobi” o'quv amaliyoti uchun o'quv qo'llanma. – T.: 2022: - 126 b.
6. Zebiniso, Xatamova, and Egamberdiyev Shavkatbek. "ACCOUNTING AND ECONOMIC ANALYSIS: AN INTEGRATED APPROACH TO CALCULATING FINANCIAL INDICATORS." *Modern education and development* 19.4 (2025): 8-13.
7. Muxlisa Toshtemirova, and Egamberdiyev Shavkatbek. "THE ROLE OF ACCOUNTING IN TAX POLICY: ITS IMPACT ON ECONOMIC DEVELOPMENT." *Modern education and development* 19.4 (2025): 14-19.

ASOSIY VOSITALAR HISOBINI YURITISHNING AHAMIYATI VA UNING ASOSIY VAZIFALARI

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich,
Namangan davlat texnika universiteti, “Buxgalteriya hisobi” kafedrası
mudiri, i.f.d., dotsent
Muxidinov Ayubbek Nuritdinovich,
Namangan davlat texnika universiteti tayanch doktoranti,
e-mail: ayubbek1988@gmail.com, +998 99 978 3736

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar moliya-xo'jalik faoliyatini amalga oshishda asosiy vositalarning ahamiyati yuqoridir. Ta'kidlash lozimki, asosiy vositalar xo'jalik faoliyati bilan shug'ullanuvchi subyektlarda nafaqat ishlab chiqarish, balki xizmat ko'rsatish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Buning boisi, ular xo'jalik faoliyati bilan shug'ullanuvchi subyektlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydigan asosiy ishlab-chiqarish texnika bazasini o'z ichiga oladi.

Mohiyatan asosiy vositani mohiyati shundan iboratki, “Asosiy vositalar” nomli 5-son BHMSning 7-bandiga asosan, asosiy vositalar deb - uzoq davom

etadigan vaqt mobaynida moddiy ishlab chiqarish sohasida ham, noishlab chiqarish sohasida ham amal qiladigan, shuningdek ijaraga berish uchun foydalaniladigan moddiy aktivlarga nisbatan aytiladi [3].

Korxonalarda asosiy vositalarni hisobga olish asosan quyidagilarni ta'minlashi lozimdir:

- asosiy vositalarning harakati bilan bog'liq muomalalarni hujjatlarda o'z vaqtida va to'g'ri rasmiylashtirish;

- asosiy vositalarning olinishi, joyi o'zgartirilishini to'g'ri va o'z vaqtida aks ettirish;

- asosiy vositalarni boshqa aktivlardan ajratilgan holda guruhlariga bo'lib, ularni hisobga olishni tashkil qilish;

- asosiy vositalarni joriy hisobda hamda buxgalteriya balansida tegishli talablarga va me'yoriy hujjatlarga asosan to'g'ri va o'z vaqtida baholash va ularni sotib olinganidan keyin hisobdan chiqarilishiga qadar turgan joyi (foydalanish joyi) bo'yicha mavjudligi va saqlanishini, ayrim hollarda ularning saqlanishi uchun ma'sul bo'lgan shaxslar bo'yicha nazorat qilish;

- asosiy vositalarning eskirishini to'g'ri va o'z vaqtida hisoblab chiqish hamda uni hisobda to'g'ri aks ettirish;

- ta'mirlash bo'yicha xarajatlarni aniqlash va bu maqsadlar uchun ajratilgan mablag'larning oqilona ishlatilishini nazorat qilish;

- eskirgan, xo'jalik subyekti uchun ortiqcha bo'lgan asosiy vositalarni o'z vaqtida hisobdan chiqarishni ta'minlash va boshqalar.

Xususiyatlarini hisobga olgan holda asosiy vositalar bajaradigan vazifasiga ko'ra ishlab chiqarish va noishlab chiqarish vositalariga tasniflanadi. Ishlab chiqarish asosiy vositalari deganda bevosita moddiy ne'matlarni yaratishda ishtirok etadigan vositalar tushuniladi. Noishlab chiqarish asosiy vositalari guruhiga esa uy-joy va kommunal-xo'jalik maishiy xizmatlari, sog'likni saqlash, ta'lim xizmatlari faoliyatida foydalaniladigan asosiy vositalari kiritiladi.

Asosiy vositalar obyektlardan foydalanish darajasiga ko'ra ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatida quyidagi guruhlariga ajratiladi:

1. Foydalanilayotgan asosiy vositalar;
2. Zaxirada turgan asosiy vositalar;
3. Ishlamayotgan asosiy vositalar.

Guruhlariga ajratish asosiy vositalar borasidagi muhim jarayonlardan biri hisoblanadi va bu ulardan foydalanish samaradorligini baholash, eskirgan vositalarni almashtirish, keraksiz asosiy vositalarni boshqa korxonalarga ijaraga berish yoki sotish to'g'risida Qaror qabul qilish, shuningdek ularning eskirishini hisob-kitob qilish uchun zarur.

Natural-moddiy tarkibiga ko'ra asosiy vositalar quyidagi guruhlariga ajratiladi, xususan ularga:

- tasnifga ko'ra - yer;
- tasnifga ko'ra - yerni obodonlashtirish bo'yicha kapital sarflar;
- tasnifga ko'ra - mashina va jihozlar;

- tasnifga ko'ra - transport vositalari;
- tasnifga ko'ra - asbob-uskunalar;
- tasnifga ko'ra - ishlab chiqarish inventarlari;
- tasnifga ko'ra - xo'jalik inventarlari;
- tasnifga ko'ra - ish hayvonlari va maxsuldor chorva;
- tasnifga ko'ra - ko'p yillik daraxtlar va boshqa asosiy vositalar.

Xususan, yer amaldagi qonunchilikka binoan korxonaga mulk tarzida berilgan yer maydoni O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksining 17-moddasiga binoan, "yuridik shaxs ushbu kodeks va boshqa qonun hujjatlariga muvofiq doimiy egalik qilish, doimiy fonda, muddatli (vaqtincha) foydalanish, ijaraga olish va mulk huquqi asosida yer uchastka ega bo'lishlari mumkin" [2].

Yerning qiymatiga uni xarid qilishda amalga oshiriladigan to'lovlar, jumladan, kuchmas mulk agentlik komission to'lovlari, advokatlik xizmati uchun harid qilishdagi xizmat haqi to'lovlari, drenaj qiymati, shuningdek, yerni tozalash va boshqa xarajatlar qo'shiladi.

Yerni obodonlashtirish bo'yicha kapital sarflar tarkibiga yerning unumdorligini oshirish bilan bog'liq bo'lgan xarajatlar, shuningdek, avtomobil va boshqa transport turlari uchun to'xtash joylarini barpo etish kabi xarajatlar kiradi.

Ta'kidlash lozimki, binolar va imoratlarga:

- ishlab chiqarish korpuslari;
- tsexlar;
- boshqarma binolari;
- omborxonalar;
- turar-joy binolari;
- kommunikatsiya vositalari;
- boshqa ishlab chiqarish, ma'muriy-xo'jalik va ijtimoiy-maishiy maqsadlardagi obyektlar.

Inshootlarga mehnat jarayoni va uning natijalarini o'zgartirmagan holda chiqarish jarayonlarining texnikaviy yoki umumiy vazifalarini bajarishga qiladigan obyektlar (neft va gaz quduqlari, shaxta yo'llari, avtomobil ko'priklari, suv omborlari va boshqalar) kiradi.

Mashina va jihozlar asosiy vositalarning asosiy turi hisoblanadi hamda ular quyidagi guruhlardan tarkib topadi:

-ish mashinalari va jihozlari mehnat predmetlariga mexanik, termik kimyoviy yoki boshqa yo'sinda texnologik ishlov berishga, ularni ishlab chiqarish jarayonida, qazib olish, eritish, tayyorlashga xizmat qiladigan qurilmalar (stanoklar, apparatlar, agregatlar) dir;

-o'lchov va rostlash asboblari hamda qurilmalari va laboratoriya jihozlari foydalaniladigan texnika ishidagi turli parametr (ko'rsatkich)larni o'lchash, ishlab chiqarish jarayonlarini bshqarish, xomashyo, materiallar va tayyor mahsulotlar sifatini tekshirish, namlik darajasi, shovqin ta'siri va boshqalarni o'lchashda ishlatiladi. Ularga manometrlar, tarozilar, mikroskoplar, dispatcherlik nazorati va boshqalar kiradi.

Bir so'z bilan aytganda asosiy vositalarni xususiyatiga ko'ra guruhlariga ajratish, ularni tasniflar muhim masala hisoblanadi. Chunki, ularni ishlatilish manzilidagi holati, saqlash sharoitlariga asoslangan holda eskirish hisoblanadi.

Asosiy vositalardan samarali foydalanish bugungi kunda eng dolzarb masalalardan hisoblanadi, boisi asosiy vositalarni samarali ishlashi ular tomonidan ishlab chiqariladigan mahsulotlar tannarxini past bo'lishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining Yer Kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi milliy standarti" (Asosiy vositalar" nomli 5-son BHMS).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi 4611-son "Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risidagi" Qarori. 24.02.2020-yil. Toshkent.
5. A.Karimov, A.Ibragimov, N.Rizayev, N.Inomova. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari. Toshkent "Nihol print ok" nashiryoti. 2021-yil.
6. www.lex.uz
7. www.stat.uz
8. www.ziyounet.uz

ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СТРУКТУРА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Илмидин Ерматов, к.э.н., доцент. Ферганский государственный
технический университет ilmidin.yormatov@mail.ru

Цифровая трансформация охватывает практически все аспекты бизнес-практики и управления, включая бухгалтерский учет. В условиях глобализации и стремительного развития технологий предприятия сталкиваются с необходимостью адаптации к новым реалиям, что требует пересмотра традиционных подходов к ведению учета. В Узбекистане внедрение цифровых технологий в бухгалтерские процессы стало совершенно необходимым для повышения эффективности, так как это позволяет значительно сократить время на обработку данных, минимизировать ошибки и улучшить качество отчетности.

Актуальность цифровизации бухгалтерского учета в Узбекистане также обусловлена стремлением к повышению прозрачности и устойчивости бизнеса. Автоматизация учетных процессов позволяет организациям более оперативно реагировать на изменения в рыночной среде и выполнять требования законодательства. Важно отметить, что внедрение современных цифровых решений не только оптимизирует управление финансами, но и способствует формированию более надежной

и адаптивной структуры, способствующей эффективному развитию бизнеса в условиях современных вызовов.

Цифровая трансформация бухгалтерского учета включает в себя внедрение новых технологий и инструментов, которые автоматизируют и оптимизируют учетные процессы. Это подразумевает переход от традиционных методов ведения учета к современным системам, основанным на облачных технологиях, больших данных (Big Data) и искусственном интеллекте (ИИ). Согласно данным Госкомстата Узбекистана, в последние годы наблюдается устойчивый рост инвестиций в цифровизацию бизнес-процессов, что является важным фактором для улучшения качества бухгалтерского учета [1].

Организационная структура бухгалтерского учета включает в себя несколько ключевых компонентов:

- управление процессами учета – установленный порядок обработки финансовой информации. Это включает в себя стандарты и процедуры для записи, хранения и анализа данных.

- технические средства – оборудование и программные средства, необходимые для ведения учета. Использование современных программных решений, таких как 1С: Бухгалтерия и SAP, помогает автоматизировать учебный процесс.

- специализированный персонал – квалифицированные сотрудники, которые обеспечивают точность и соответствие учетной информации. Важно, чтобы бухгалтеры имели навыки работы с новыми технологиями и знания в области цифрового учета.

Организационная структура бухгалтерского учета также подразумевает четкую иерархию и распределение обязанностей. Она может включать следующие уровни:

- руководство – определяет стратегию бухгалтерского учета и отвечает за соответствие законодательным требованиям.

- главный бухгалтер – координирует работу бухгалтерского отдела, контролирует процессы учета и составляет финансовую отчетность.

- бухгалтеры – выполняют операционные задачи, включая ведение учета, подготовку отчетности и взаимодействие с налоговыми органами.

Цифровая трансформация в бухгалтерском учете предлагает ряд преимуществ:

1. Автоматизация процессов – автоматизация рутинных задач позволяет снизить вероятность ошибок и высвобождает время для более стратегической работы.

2. Улучшение отчетности – возможность получения актуальной и точной отчетности в режиме реального времени повышает прозрачность бизнеса и укрепляет доверие со стороны пользователей отчетности.

3. Снижение затрат – использование облачных решений может сократить затраты на оборудование и обслуживание, так как не требуется поддержка локального сервера [2].

Несмотря на преимущества, цифровизация бухгалтерского учета также сталкивается с рядом вызовов:

1. Необходимость обучения персонала – работники бухгалтерии должны быть обучены работе с новыми системами и технологиями.

2. Безопасность данных – использование цифровых технологий увеличивает риски утечек данных и кибератак. Важно внедрить надежные меры безопасности для защиты конфиденциальной информации [3].

3. Проблемы интеграции – неправильно подобранные системы учета могут привести к проблемам интеграции, что затруднит обработку данных и снизит эффективность.

В Узбекистане наблюдается ряд успешных примеров внедрения цифровых решений в бухгалтерский учет. Например, республиканские банки активно применяют современные системы учета, что позволяет им не только повышать эффективность работы, но и улучшать клиентский сервис.

Одним из ярких примеров успешной цифровизации бухгалтерского учета в Узбекистане является использование системы "Молия" — это автоматизированная система бухгалтерского учета, разработанная специально для удовлетворения потребностей местных предприятий. Она охватывает все аспекты учета и отчетности, включая ведение расчетов с поставщиками и покупателями, начисление заработной платы, налоговый учет и формирование финансовой отчетности. Эта система существенно упрощает процесс управления ресурсами, позволяя фирмам мгновенно получать актуальные данные о финансовом состоянии и результатах деятельности. Благодаря интеграции различных модулей и автоматизации рутинных задач, пользователи могут сосредоточиться на стратегическом планировании и принятии обоснованных управленческих решений, что в конечном итоге приводит к повышению общей эффективности работы бизнеса и его конкурентоспособности на рынке (4).

Цифровая трансформация бухгалтерского учета в Узбекистане открывает новые возможности для повышения эффективности управления и прозрачности в финансовых процессах. Однако для успешного внедрения цифровых технологий необходимы соответствующие организационные изменения, обучение персонала и внимание к вопросам безопасности данных. В будущем, стабильное интегрирование новых технологий в бухгалтерский учет станет важным фактором конкурентоспособности отечественных предприятий на рынке.

Литература

1. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. (2022). Отчет о цифровизации экономики. Доступно по адресу: stat.uz (<https://stat.uz>)

2. Кузнецова, Е. Н. (2021). Автоматизация бухгалтерского учета: Проблемы и перспективы. "Экономика и управление", 56(3), 30-35.
3. Нурмухамедов, А. (2023). Кибербезопасность в финансовых учреждениях Узбекистана. "Современные тенденции", 98(1), 15-20.
4. Министерство финансов Республики Узбекистан. (2023). Обзор системы "Молия". Доступно по адресу: minfin.uz (<https://minfin.uz>)

RAQAMLI IQTISODIYOTDA BUXGALTERIYA HISOBINING USLUBIY VA TASHKILIY JIHATLARI TAHLILI

Baxromov Azizbek Alisher o'g'li

Andijon davlat texnika institute, "Buxgalteriya hisobi va menejment"
kafedrasi assistenti, aliwerovichazizbek@gmail.com

Raqamli iqtisodiyot zamonaviy dunyoda iqtisodiy faoliyat yuritishning yangi shakli sifatida paydo bo'ldi. U iqtisodiyotni raqamlashtirish, axborot texnologiyalarini joriy etish, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (big data) kabi zamonaviy vositalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu o'zgarishlar nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida, balki buxgalteriya hisobining yuritilishida ham muhim rol o'ynamoqda. Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobining uslubiy va tashkiliy jihatlarini tahlil qilinadi.

Raqamli iqtisodiyot va buxgalteriya hisobi o'rtasidagi bog'liqlik. Raqamli iqtisodiyotda barcha jarayonlar elektron tarzda amalga oshiriladi. Moliyaviy operatsiyalar, hisobotlar, audit, nazorat tizimlari raqamli formatda yuritiladi. Buxgalteriya hisobi esa bu jarayonlarning asosiy elementi bo'lib, raqamli axborot tizimlariga tayangan holda faoliyat yuritadi. Masalan, 1C, SAP, QuickBooks, Xero kabi dasturlar yordamida hisob-kitoblar yuritiladi, real vaqtda ma'lumotlar yangilanadi.

Uslubiy jihatlar. Uslubiy jihatlar buxgalteriya hisobining prinsip, metod va tamoyillarini o'z ichiga oladi. Raqamli iqtisodiyotda quyidagi metodologik o'zgarishlar yuz bermoqda:

- Ma'lumotlar real vaqtda qayd etilishi: buxgalteriya hisobi endi vaqt bo'yicha kechikmaydi, har bir operatsiya zudlik bilan raqamli tizimga kiritiladi.
- Bulutli texnologiyalar: hisob ma'lumotlarini saqlash va ularga istalgan joydan kirish imkoniyati mavjud.
- Sun'iy intellekt yordamida tahlil: xarajatlar va daromadlar tahlili avtomatlashtirilgan tizimlar orqali amalga oshirilmoqda.
- Avtomatik kodlash va tasniflash: operatsiyalar avtomatik ravishda tegishli kodlarga ajratiladi.

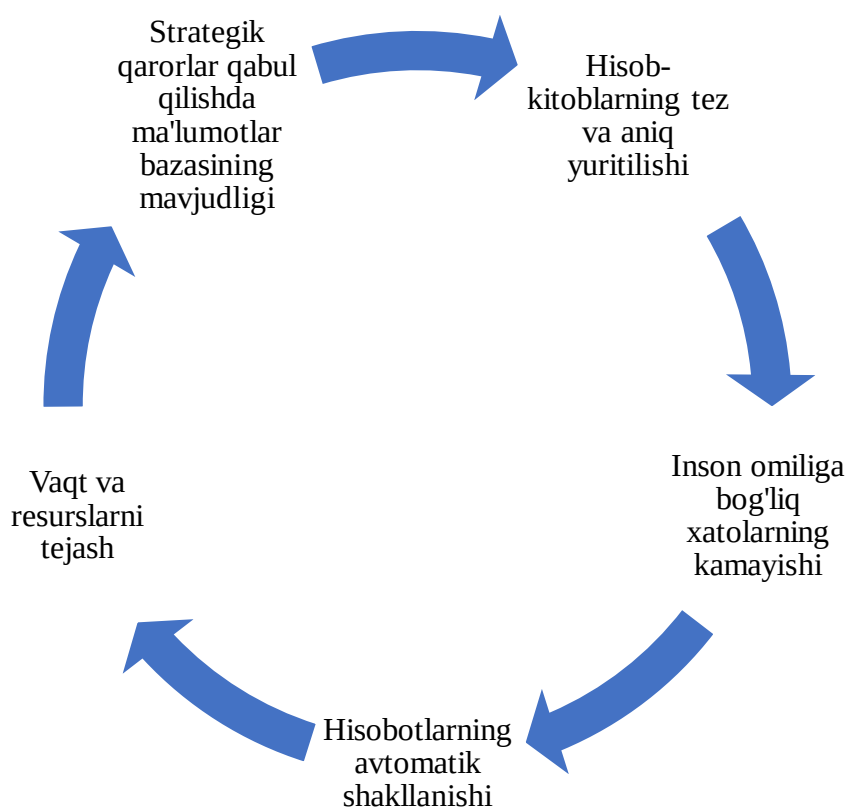
3. Tashkiliy jihatlar. Tashkiliy jihatlar buxgalteriya xizmatining tashkil etilishi, xodimlar faoliyati va axborot tizimlarining integratsiyasi bilan bog'liq. Raqamli iqtisodiyotda quyidagi tashkiliy o'zgarishlar kuzatilmoqda:

✚ Buxgalteriya xodimlarining malakasi oshirilmoqda: raqamli texnologiyalarni biladigan mutaxassislar talab qilinmoqda.

✚ Buxgalteriya xizmatining markazlashtirilishi: yirik korxonalar barcha filiallar buxgalteriyasini yagona markazda yuritmoqda.

✚ Masofaviy ish tizimi: pandemiya davridan so'ng masofaviy buxgalteriya yuritish kengaydi.

✚ Axborot xavfsizligi: ma'lumotlar bazasini himoyalash masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

1-rasm. Raqamli buxgalteriya hisobining afzalliklari

Muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari quyidagilardan iborat:

✓ Texnologik infratuzilmaning yetishmasligi: kichik korxonalar uchun maxsus imtiyozlar, subsidiyalar berilishi lozim.

✓ Xodimlarning raqamli savodxonligi pastligi: doimiy o'quv kurslari, treninglar tashkil etilishi kerak.

✓ Kiberxavfsizlik muammolari: zamonaviy himoya vositalari va siyosatlarni ishlab chiqish muhim.

✓ Huquqiy bazaning takomillashmaganligi: buxgalteriya hisobining raqamli shakli uchun alohida qonunchilik bazasi yaratilishi zarur.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tubdan o'zgarib bormoqda. Uning uslubiy va tashkiliy jihatlarini zamonaviy texnologiyalar, avtomatlashtirilgan tizimlar, sun'iy intellekt va bulutli texnologiyalar bilan

boyitilmoqda. Shu sababli, buxgalteriya xizmati vakillari raqamli iqtisodiyot talablariga moslashishlari, o'z malakalarini muntazam oshirib borishlari zarur. Shuningdek, davlat darajasida ham bu sohaga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Keltirilgan tahlillar asosida raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobining yangi modeli shakllanayotganini ta'kidlash mumkin. Bu modelda inson omilining o'rni o'zgarib, texnologiyalar yetakchi kuchga aylanmoqda. Shu bilan birga, buxgalterning faqat hisob yurituvchi emas, balki tahlil qiluvchi, prognoz qiluvchi va strategik fikrlovchi mutaxassisga aylanishi kutilmoqda. Buxgalteriya kasbining mazmuni tubdan o'zgarib, raqamli kompetensiyalar, tahliliy fikrlash, moslashuvchanlik kabi kompetensiyalar yetakchi o'ringa chiqmoqda. Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobining uslubiy va tashkiliy jihatlarini chuqur o'rganish, mavjud muammolarni aniqlab, ularning yechimlarini ishlab chiqish, shuningdek, innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali buxgalteriya hisobining samaradorligini oshirish mumkin. Bu esa nafaqat alohida xo'jalik yurituvchi subyektlar, balki mamlakat iqtisodiy tizimining barqarorligi va ochiqligi uchun muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

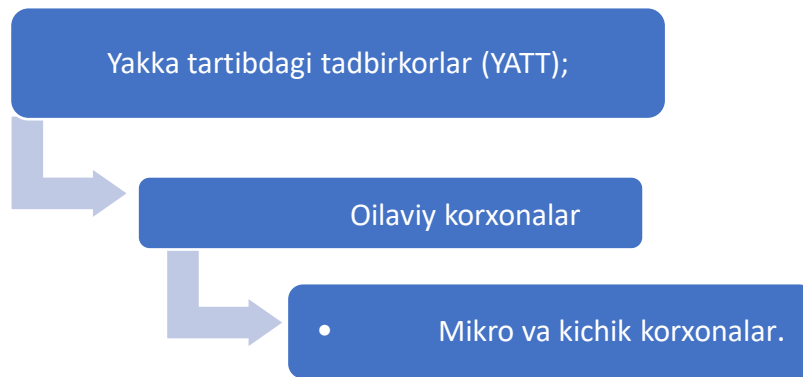
- 1.Karimov A.A. "Buxgalteriya hisobi asoslari", Toshkent, 2021.
- 2.Gulyamov S.S. "Raqamli iqtisodiyot nazariyasi va amaliyoti", Toshkent, 2022.
3. Бахромов Азизбек Алишер Ўғли (2022). ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ТЕХНОЛОГИИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В УЗБЕКИСТАНЕ. Colloquium-journal, (6 (129)), 33-37.

KICHIK BIZNES SUB'EKTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINING YURITILISHI

Bo'stonova Nilufar Abdusamatovna , katta o'qituvchi

Andijon davlat texnika instituti

Kichik biznes mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida milliy daromadni shakllantirish, bandlikni ta'minlash va hududiy rivojlanishga sezilarli hissa qo'shadi. O'zbekiston Respublikasida ham kichik biznes sub'yektlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu sub'yektlar faoliyatining shaffofligi, samaradorligini ta'minlashda buxgalteriya hisobining ahamiyati beqiyosdir. Buxgalteriya hisobi - bu korxona faoliyatining moliyaviy natijalarini aniq aks ettiruvchi tizim bo'lib, u orqali tadbirkorlar o'z mablag'lari harakatini nazorat qilish, soliqlarni to'g'ri hisoblash hamda davlat organlari oldida hisobdor bo'lish imkoniga ega bo'ladi. Ayniqsa, kichik biznes subyektlari uchun buxgalteriya hisobi soddalashtirilgan tartibda yuritilishi ularning hisobot topshirishdagi yuklamasini kamaytiradi va faoliyatni qulay tashkil qilish imkonini beradi.

1- Rasm.Kichik biznes subyektlari

Kichik biznes subyektlari - xodimlar soni va yillik aylanmasi jihatidan cheklangan korxonalar bo'lib, ularning buxgalteriya hisobi yirik korxonalarnikidan sezilarli darajada farq qiladi.

Ushbu farqlar asosan quyidagi xususiyatlarda namoyon bo'ladi:

1. Soddashtirilgan buxgalteriya hisobi.Bu xususiyati, kichik korxonalar, ayniqsa yakka tartibdagi tadbirkorlar va mikrofirmalar odatda soddashtirilgan hisobot tizimidan foydalanadilar.Hisoblar rejasining faqat muhim va asosiy moddolari yuritiladi.Natijada operatsiyalar soni kam, moliyaviy harakatlar oddiy bo'lgan subyektlar uchun qulaylik yaratadi.
2. Yagona buxgalter yoki tashqi xizmat ko'rsatish.Kichik biznes subyektlarida shtatda alohida buxgalter bo'lmaydi.Hisobni yuritish uchun tashqi buxgalterlik xizmatlari (outsourcing),qisqa muddatli yollangan mutaxassislar jalb qilinadi.
3. Buxgalteriya hujjatlari kam sonli.Kichik biznesda operatsiyalar soni kam bo'lgani sababli hujjatlar (fakturalar, hisob-fakturalar, hisob-kitob dalolatnomalari) soni ham oz bo'ladi.Hisob yuritishda asosan birlamchi hujjatlar asosiy manba sifatida xizmat qiladi.
4. Elektron dasturlar va onlayn xizmatlardan foydalanish.1C, kabi dasturlar orqali avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimi joriy etilishi mumkin.Davlat soliq qo'mitasining my.soliq.uz kabi portallari orqali soliq hisobotlari elektron shaklda yuboriladi.
5. Soliqqa tortish tizimining soddashtirilgan shakllari.Yagona soliq to'lovi (YST) yoki soddashtirilgan soliq tizimi asosida faoliyat yurituvchi korxonalar soliq hisobotlarini kamroq shakllarda topshiradilar.Bu esa byurokratik yukni kamaytirishga yordam beradi.

6. Moliyaviy savodxonlik darajasi past bo'lishi mumkin. Ayrim kichik tadbirkorlar moliyaviy hisobotlar mazmuni va buxgalteriya standartlarini to'liq tushunmasliklari mumkin. Bu esa noto'g'ri hisobot tayyorlash xavfini oshiradi.

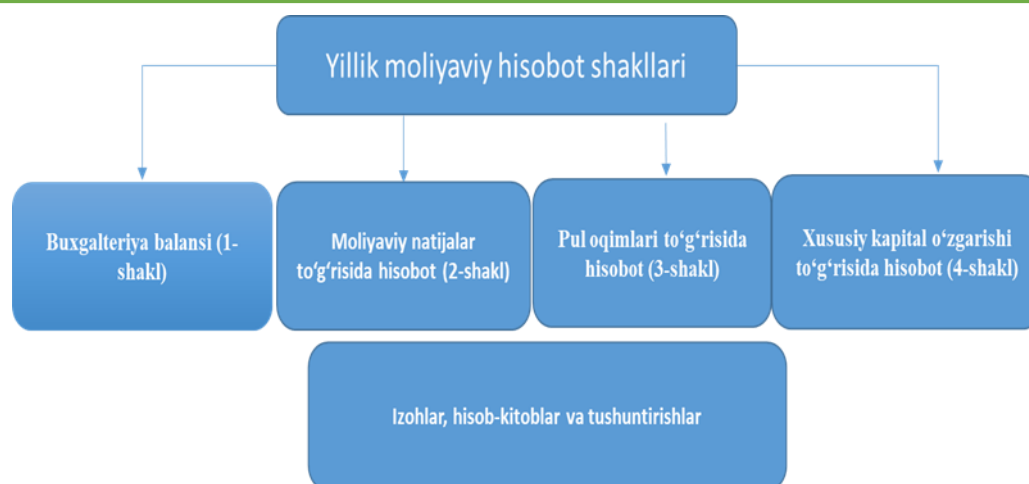
O'zbekiston Respublikasida kichik biznes subyektlari uchun buxgalteriya hisobi va hisobotlarni yuritish tartibi "Kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan soddalashtirilgan tartibda hisob yuritish va hisobotlar tuzish to'g'risida"gi buxgalteriya hisobi milliy standartida belgilangan. Ushbu standart kichik biznes subyektlariga soddalashtirilgan buxgalteriya hisobini yuritish imkonini beradi, bu esa ularning moliyaviy faoliyatini samarali boshqarishga yordam beradi.

Kichik biznes subyektlarida quyidagi buxgalteriya hisobi shakllaridan foydalanadilar. Ular quyidagilardan iborat

1. **Soddalashtirilgan buxgalteriya hisobi:** Bu shakl kichik korxonalar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda buxgalteriya hisobi soddalashtirilgan tartibda yuritiladi. Bu usul kichik biznes subyektlariga moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda qulaylik yaratadi.
2. **Yagona buxgalteriya registrlari:** Bu shaklda barcha moliyaviy operatsiyalar yagona daftar yoki registrda qayd etiladi. Bu usul kichik biznesda buxgalteriya hisobining iqtisodiy mohiyatini tushunishga yordam beradi.
3. **Elektron buxgalteriya dasturlari yordamida hisob yuritish:** Kompyuter dasturlari orqali hisob yuritiladi. Bu usul moliyaviy operatsiyalarni avtomatlashtirishga va soliq hisobotlarini elektron shaklda topshirishga imkon beradi.
4. **Naqd pul asosidagi buxgalteriya hisobi:** Bu shaklda faqatgina real naqd pul kirimi va chiqimi asosida hisob yuritiladi. Bu usul kichik hajmdagi operatsiyalarga ega bo'lgan bizneslar uchun mos keladi.
5. **Hisoblash asosidagi buxgalteriya hisobi:** Bu shaklda daromad va xarajatlar ularning yuzaga kelgan vaqtiga qarab hisobga olinadi. Bu usul kengroq moliyaviy operatsiyalarga ega bo'lgan kichik biznes subyektlari uchun mos keladi.

Kichik biznes subyektlari uchun moliyaviy va soliq hisobotlarini to'g'ri va o'z vaqtida tayyorlash muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi milliy standartlariga (BHMS) muvofiq, kichik biznes subyektlari quyidagi yillik moliyaviy hisobot shakllarini tayyorlaydilar:

2- rasm. Moliyaviy hisobot shakllari

Kichik korxonalar va mikrofirmalar faqat buxgalteriya balansi (1-shakl) va moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot (2-shakl)dan iborat bo'lgan yillik moliyaviy hisobotni taqdim etadilar[1]

Buxgalteriya hisobi moliyaviy intizomni ta'minlash, soliqlarni aniqlik bilan hisoblash va hisobotlarni shaffof yuritishda asosiy vositadir. Afsuski, kichik biznes subyektlarida buxgalteriya hisobini tashkil etishda qator muammolar kuzatilmoqda.

Kichik biznes subyektlarining ko'pchiligi malakali buxgalterni ishga olish imkoniga ega emas. Natijada hisob noto'g'ri yuritiladi, bu esa soliqlarni hisoblashda va hisobot topshirishda xatolarga olib keladi. Ko'plab yakka tartibdagi tadbirkorlar va oilaviy korxona egalari buxgalteriya asoslarini chuqur bilmasligi tufayli hisob-kitoblarda chalkashliklarga yo'l qo'yadi. Davlat tomonidan raqamlashtirish jarayonlari joriy qilinayotgan bo'lsa-da, ko'plab kichik tadbirkorlar zamonaviy hisob dasturlaridan foydalanishda qiynalmoqda[2].

Kichik biznes subyektlarida buxgalteriya hisobining to'g'ri yuritilishi ularning faoliyatining shaffofligi va barqarorligining kafolati hisoblanadi. Yuqorida ko'rib chiqilgan muammolarni tizimli yondashuv asosida bartaraf etish orqali nafaqat kichik tadbirkorlarning moliyaviy intizomi mustahkamlanadi, balki umuman iqtisodiyotning sog'lom rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhit shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Ikromiddin Sirojiddinov, Akbarjon Isomuxamedov Kichik biznesda soddalashtirilgan buxgalteriya hisobi . Darslik.Namangan 2022

2.Abdusamatovna, B. N. (2024). The Main Development Directions And Problems of the Digital Economy in Uzbekistan. *Miasto Przyszłości*, 55, 1182-1185.

3. Odiljanovna, H. S. (2024). INNOVATIVE DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES. IMRAS, 7(5), 295-298.

Яширин иқтисодиётни бартараф этишнинг солиқ омиллари таъсирчанлигини ошириш йўналишлари хусусида

Иззаев Ғ. -ТДИУ мустақил изланувчиси.

Жаҳоннинг деярли барча мамлакатларида яширин иқтисодиёт мавжуд бўлиб, унинг улуши турли мамлакатларда турлича. Олимларнинг яширин иқтисодиётга муносабатлари ҳам турличадир. Баъзилар уни иқтисодий тараққиётга, давлат иқтисодиётининг бошқарувига салбий таъсир ўтказиши ва жиноий фаолият юритилишининг негизини ташкил қилишида тўлалигича айблаб салбий баҳоласа, бошқалар иқтисодиётнинг янги йўналишларига асос солувчи ва инновациялар, авваламбор яширинча, кейин эса расмий тараққий этишини эътироф этадилар.

Яширин иқтисодиёт нафақат иқтисодий ижтимоий тузилмалар, жамиятдаги иқтисодий муносабатларни ўз ичига олувчи мураккаб ижтимоий-иқтисодий воқелик, балки, аввало, жамият томонидан назорат қилиб бўлмайдиган, мамлакат аҳолисининг бир қисмини ташкил қилувчиларнинг шахсий ва гуруҳий манфаатларини қондириш, яъни катта миқдорда қўшимча даромад (фойда) олишни кўзлаб давлат органлари бошқаруви ва назоратидан яширган ҳолда, давлат ва нодавлат мулкидан ҳамда иқтисодий бойлик, тадбиркорлик қобилиятидан жиноий йўл билан фойдаланишдир. У ошкор расмий иқтисодиёт билан чамбарчас боғланган бўлиб, унинг таркибий қисмидир. Ҳар бир яширин фаолият бир-биридан тубдан фарқ қилади. Шунинг учун ҳам яширин иқтисодиёт муаммоларини ҳал қилиш учун унинг асосий соҳа ва сегментларини кўрсатиб ўтиш лозим.

Яширин иқтисодиёт (shadow economy) деб давлат ҳисоби ва назоратидан ташқарида ривожланадиган ва шу сабабдан расмий статистикада акс этмайдиган хўжалик фаолиятига айтилади.

Жаҳон миқёсида яширин иқтисодиётни бартараф этиш мақсадида солиқ сиёсатининг ҳозирги замон талабларига мослашувчанлигини таъминлашнинг диққат марказида – айнан солиқ омиллари таъсирчанлигини ошириш масаласи ётганлигини алоҳида таъкидлаш жоиз. Ижтимоий-иқтисодий ривожланиш молиявий асосларининг шаклланишига ижобий таъсир этишнинг самарали усулларида бири - яширин иқтисодиётни бартараф этишнинг солиқ омиллари таъсирчанлигини оширишдир. Жаҳон солиқ амалиёти, тараққий этган мамлакатларнинг солиққа тортишга оид бой ижобий тажрибалари билан қиёслаганда Ўзбекистон Республикасида замонавий талабларга жавоб берадиган солиқ тизими модернизацияси ва самарали солиқ маъмуриятчилигини шакллантириш ўзининг илк қадамларини қўяётганлиги, унинг тараққиёти иқтисодиёт равнақи учун муҳим механизм эканлиги солиқ тизимидаги

шиддатли ислохотларнинг боришини, бу соҳага оид солиқ амалиётидаги тизимли ўзгаришларни реал баҳоланишнинг катта аҳамиятини белгилайди. Бугунги кунда кўплаб мунозараларга сабаб бўлаётган солиқ тизими ислоҳининг алоҳида бир йўналиши сифатида солиқ интизомини мустаҳкамлаш мақсадида солиқ маъмуриятчилиги самарали фаолиятини ташкил этишга оид муносабатларни ўрганиш муҳим аҳамиятга эга.

Дунёнинг тараққий этган давлатларида ҳозирги глобаллашув шароитда солиқ юкини камайтириш, солиқ турларини унификация қилиш ва солиқ ставкасини пасайтириш, солиқларни тўлаш ва солиқ ҳисоботларини тақдим этишнинг электрон тизимини ривожлантиришда замонавий ахборот технологияларини қўллаш, бизнесни юритиш учун қулай инвестицион иқлим ва ишбилармонлик муҳитини яратиш масаласига алоҳида эътибор берилмоқда. Жаҳон солиқ амалиётининг ривожланиш тенденцияларида солиқ интизомини мустаҳкамлашда инновацион иқтисодиётни рағбатлантиришга оид давлат чоралари муҳим аҳамият касб этмоқда.

Мустақиллик йиллари давомида мамлакатимиз солиқ тизими мураккаб ривожланиш ва тараққиёт йўлини босиб ўтди ва бу борадаги ислохотлар изчил такомиллашиб бормоқда. Жумладан, истиклолнинг дастлабки йилларида, мамлакатимиз солиқ тизими давлат бюджети тақчиллигини камайтириш ва даромад қисмини мустаҳкамлашга йўналтирилиб, корхоналар даромадларига юқори ставкаларда солиқ солиниши белгиланган бўлса, солиқ ислохотларининг кейинги босқичларида корхоналарнинг маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини оширишини рағбатлантириш, экспорт қилувчи корхоналарни қўллаб-қувватлаш, хорижий инвестицияларни жалб қилишни рағбатлантиришга ўтилди.

Бу борада Президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан сўнги пайтларда қабул қилинаётган Фармон ва қарорлар молиявий ҳавфсизлик мақсадида солиқ интизомини мустаҳкамлашга қаратилган солиқ сиёсатини эркинлаштириш, тадбиркорликни ривожлантириш, ижтимоий соҳани рағбатлантириш ҳамда солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш, шунингдек бюджет даромадлари барқарорлигини таъминлашга қаратилаётганлиги бежиз эмас. Чунки, бозор иқтисодиётининг талабларидан келиб чиқиб барча ижтимоий-иқтисодий соҳалар каби мамлакатимиз солиқ тизимида бир қатор долзарб муаммолар кўзга ташланиб қолди. Бу борада “Солиқ юкини изчиллик билан камайтириш, солиқ солиш тизимини соддалаштириш ва солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш иқтисодиётни жадал ривожлантириш ҳамда мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлигини яхшилаш”² энг муҳим ҳисобланади. Хусусан, солиқ юкининг юқорилиги, хўжалик юритувчи

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги ПФ-5468-сонли “Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида”ги Фармони. – www.lex.uz 62

субъектлар ўртасидаги унинг номуносиват тақсимланиши, солиқ маъмурчилигидаги номукамалликлар туфайли солиқларни ҳисоблаш ва тўлашдаги муаммолар, солиқ тўловчилар билан солиқ органлари ўртасидаги муносабатлар, тадбиркорлик субъектлари фаолиятига тўсқинлик қиладиган назорат функцияларининг ҳаддан ташқари кўплиги шулар жумласидандир.

Жаҳон амалиётида қўлланиладиган усулларнинг турли-туманлиги яширин иқтисодиёт таркиби ҳажмининг миқдори ва натижалар тўғрилиги мезонини баҳолашнинг ягона услубияти йўқлигидан далолат беради.

Ҳар бир мамлакатнинг ўзига хослиги, статистик материалларда камчиликларнинг мавжудлиги ҳар бир конкрет ҳодисада ушбу ҳодисага мос бўлган усул ёки бир қанча усуллар комбинациясидан иборат бўлган усулларни танлашга асосланади. Ҳар хил усулларни комплекс тарзда қўллаш яширин иқтисодиётни объектив баҳолашнинг йўналишларидан саналади.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, мамлакатнинг иқтисодий ҳавфсизлиги нуқтаи назаридан яширин иқтисодиёт миқёсини ўлчашнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда амалга ошириш зарур. Яширин иқтисодиётнинг миқёси иқтисодий ўсиш суръатлари, турмуш даражаси, ижтимоий ҳимоя сифатига таъсири кучли эканлигини эътиборга олган ҳолда пинҳоний характердаги жараёнларни иложи борида реалроқ ўлчаш ўта муҳимдир.

Buxgalteriya hisobi va audit sohasida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo'yicha xorij tajribasi

Jamolxonova Muxlisa Nasrullo qizi

*Andijon davlat texnika instituti "Buxgalteriya hisobi va menejment"
kafedrasi assistenti*

Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot dunyo miqyosida iqtisodiy jarayonlarning bosh harakatlantiruvchi kuchiga aylanmoqda. Audit sohasida ilg'or texnologiyalar asosida faoliyat yuritish, xatolik va firibgarliklarni avtomatik tarzda aniqlash, real vaqt rejimida monitoringni tashkil etish zaruratga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.04.2020 yildagi PQ-4699-son "Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" qarorida raqamli iqtisodiyotni yanada rivojlantirishning qo'shimcha vazifalari belgilab berilgan.[1] Yurtimiz hududidagi so'nggi yillardagi iqtisodiy o'zgarishlar sababli, mamlakatimizda iqtisodiyotni yanada keskin rivojlantirish va takomillashtirish, xo'jalik yurituvchi sub'yektlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish bugungi kunda dolzarb masala bo'lib bormoqda. Yaqindagina tasdiqlangan keng jamoatchilik muhokamasi natijasida "Harakatlar strategiyasidan - Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyiliga asosan ishlab chiqilgan yettita ustuvor yo'nalishdan iborat 2022 - 2026- yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini amalga oshirishga

oid davlat dasturi tasdiqlandi.[2] Unga ko'ra Taraqqiyot strategiyasi 3-bo'limi milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash dep nomlandi va aynan shu bulimning 25-maqsadida Raqamli iqtisodiyotni asosiy "drayver" sohaga aylantirib, uning hajmini kamida 2,5 baravar oshirishga qaratilgan ishlarni olib borishni keltirib o'tgan. Tadqiqot sohasining hozirgi holati (ya'ni moliyaviy audit) vaqt o'tishi bilan adabiyotda bahsli farazlarga aylangan IT ta'sirini ta'kidlaydi. IT ning global ta'siri uzluksiz evolyutsiyani boshdan kechirdi, bunga qarshi yirik kompaniyalarning aksariyati raqobatbardosh bo'lib qolish va buxgalteriya hisobi va auditning professional sohalarida, ayniqsa Blockchain texnologik davrida shaffoflikni ta'minlash uchun ushbu texnologik tendentsiyaga rioya qilishni tanladilar.[3] Ushbu sohadagi xorij tajribasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, AQSh tajribasida "Big Four" audit kompaniyalari (PwC, Deloitte, EY, KPMG) sun'iy intellekt va "continuous audit" (uzluksiz audit) tizimlaridan foydalanmoqda. Raqamli audit moliyaviy hisobotlarni real vaqt rejimida tahlil qilish imkonini bermiqda. Germaniya tajribasida SAP platformasiga asoslangan integratsiyalashgan audit tizimlari olib borilmoqda. Bunda AI orqali xatolik va risklarni oldindan aniqlash amaliyoti mavjud. Singapur tajribasi ACRA tomonidan elektron hisobot (e-XBRL) formati majburiy joriy qilingan. Blockchain texnologiyasi orqali ma'lumotlarning haqqoniyligini ta'minlash mumkin bo'ldi. Xitoyda esa "Robot-auditor"lardan foydalanish yo'lga qo'yilgan. Mamlakatimiz olimlari ham aynan shu sohani o'rganish maqsadida bir qancha ilmiy izlanishlar olib borgan. Xursandovning ta'kidlashicha, raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalarini kengaytirish uchun hali ko'plab imkoniyatlar mavjud. Boshqa sohalarda bo'lgani kabi, bank tizimida ham texnologik innovatsiyalarni yanada joriy qilish zarur. Shu sababli, birinchi navbatda, kichik va o'rta biznes sub'ektlariga raqamli tizimlarni joriy etish uchun imtiyozlar va subsidiya dasturlarini ishlab chiqish lozim. Bu, o'z navbatida, kichik tadbirkorlikning raqamli infratuzilmani qabul qilishini tezlashtiradi. Ikkinchidan, bank tizimida kadrlar tayyorlash masalasiga alohida e'tibor qaratish zarur.[4]

Raqamli iqtisodiyot — bu iqtisodiy faoliyatning raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, bulutli texnologiyalar, "Big Data" va boshqa raqamli vositalar orqali amalga oshirilishidir. Audit bu sharoitda:

- Tezkor,
- Avtomatlashtirilgan,
- Real vaqtli monitoringga asoslangan bo'lishi kerak.

Quyidagi 1-jadvalda zamonaviy raqamli texnologiyalarning auditga qanday ta'siri bo'lishi haqida keltirib o'tganmiz.

1-jadval

Raqamli texnologiyalarning auditga ta'siri

Texnologiya	Auditga ta'siri

AI (Sun'iy intellekt)	Avtomatik xatoliklarni aniqlash, firibgarlik riskini baholash
Big Data	Katta hajmdagi ma'lumotlar tahlili, tendensiyalarni aniqlash
Blockchain	Soxtalashtirishning oldini olish, ma'lumotlarning aniqligini ta'minlash
Cloud Computing	Masofaviy audit, hujjatlarni tezkor tekshirish imkoniyati
RPA (robotlashtirilgan jarayonlar)	Audit jarayonlarini avtomatlashtirish (masalan, hujjatlarni saralash)

Manba: Muallif tomonidan tuzilgan

AI yordamida katta hajmdagi buxgalteriya hujjatlari va moliyaviy hisobotlar avtomatik tarzda tahlil qilinadi. AI algoritmlari xatoliklarni, anomalialarni, va ehtimoliy firibgarliklarni insondan ko'ra tezroq aniqlaydi. Bu auditorning asosiy e'tiborini strategik tahlilga qaratish imkonini beradi. Bu amaliyot orqali auditorlar tezlik va aniqlikka, sub'ektiv qarorlarni kamaytirish hamda firibgarlik risklarini oldindan aniqlashga erishishlari mumkin bo'ladi.

Big Data texnologiyalari orqali auditorlar millionlab yozuvlar, operatsiyalar va transaksiyalarni real vaqt rejimida tahlil qila oladi. Bu esa audit strategiyasini ilgari prognozlashga yordam beradi va risklarni chuqur baholash imkonini yaratadi. Afzalliklari:

- Har tomonlama tahlil
- Yangi tendensiyalarni aniqlash
- Kutilmagan muammolarni oldindan ko'rish

Ushbu texnologiyalar nafaqat audit jarayonlarini soddalashtiradi, balki ularning aniqligi, ishonchliligi va tezligini oshiradi. Raqamli texnologiyalarning auditga joriy qilinishi O'zbekistonda ham dolzarb bo'lib, bu sohaga investitsiyalar va mutaxassislar tayyorlashga alohida e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.04.2020 yildagi PQ-4699-son – “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida” qarori;

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son “2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” . <https://lex.uz/docs/-5841063>;

3. Lavinia Mihaela – “Emerging IT Technologies for Accounting and Auditing Practice” 732 pg;

4. K.M Xursandov, R.B Xamdamova – “Buxgalteriya hisobotlarida axborot texnologiyalarining ro'li” Volume 01, Issue 07, 2024

QURILISH KORXONALARIDA MOLIYAVIY NATIJALAR TAHLILI

Mamutova Amina Raxmetovna,
Qoraqalpoq davlat universiteti assistenti

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishning asosiy maqsadi foyda olishga qaratilganligi uchun korxonalar ko'proq foyda olishga harakat qiladi. Shuning uchunda, foyda miqdorida jamiyatning korxona jamoasining va har bir korxona xodimining manfaati o'z ifodasini topadi. Shuning uchun ham foyda iqtisodiy kategoriya hisoblanib, u o'zida ishlab chiqarish va taqsimot orqali tovar pul munosabatlarini shakllantiradi. Xo'jalik yurituvchi subyekting olgan foydasi qancha ko'p bo'lsa, har bir xodimni shuncha ko'p qo'llab quvvatlashga, korxonani har tomonlama rivojlantirib, takror ishlab chiqarish fondlari mablag'larini ko'paytirish uchun imkoniyat yaratiladi.

Moliyaviy natija korxona faoliyatining foyda summasi va rentabellik drajasida ifodalangan yakunidir.

Quyida iqtisodchi olimlar tomonidan moliyaviy natijalar tog'risida yuritilgan fikrlarni keltirib o'tamiz.

Natija (lotin tilidan *resultatus*- ifodalash aks ettirish) tushunchasi-pirovard yakun, oqibat, biror bir tugallangan faoliyat, mavjudlik nimaningdir rivojlanishkabi tushunchalarni anglatadi [1].

Moliyaviy natijalar – bu xo'jalik yurituvchi subyektning ma'lum hisobot davrida tadbirkorlik faoliyati jarayonida o'ziga qarashli mablag'ning oshishi yoki kamayishidir. Buxgalteriya hisobida bunday faoliyat natijasi hisobot davridagi barcha foydalar va zararlarni hisoblash yo'li bilan aniqlanadi.

Respublikamiz iqtisodchi olimlarining fikricha, moliyaviy natija bu, daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi farq hisoblanadi. Jumladan, Yo.A. Mahmudalieva o'zining izlanishida «foyda – daromad summasining qilingan xarajatlardan oshgan qismi» ekanligini qayd etadi [5]. Ushbu ta'rifda moliyaviy natija foyda ekanligi va u daromad va xarajat o'rtasidagi farq sifatida aniqlanishini ko'rish mumkin.

Moliyaviy natijaga bunday qarashlarni A.K. Polishukning fikr-mulohazalarida ham uchratish mumkin: yakuniy natija – foyda yoki zarar – daromad va xarajatlar o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi [2].

I.V. Peshanskaya ham har qanday boshqa faoliyat singari bank moliyaviy natijasi (foyda yoki zarar) daromad va xarajatlar o'rtasidagi farq sifatida hisob-kitob qilinadi deb aytib o'tgan [3].

Korxonalarning moliyaviy tomonda barqaror bo'lishida ularning ish faoliyati davomida olgan foydasining to'g'ri shakllantirilishi bilan bog'liq hisoblanadi. Sababi korxonalarda foyda shu yerda ishlovchi xodimlarning moddiy ta'minlanishining, korxonalarda ishlab chiqarish faoliyatini kengaytirishning, ishlab chiqarishda fantexnika yutuqlarini, yangi texnologiyalarni joriy qilish kabi ishlarning asosiy moddiy manbasi bo'ladi.

Foyda moddiy ishlab chiqarishda tadbirkorlik faoliyati davomida yaratiladi. Ishlab chiqarish omillari (mehnat, tijorat banklarining kapital) va korxonalarning foydali ishlab chiqarish faoliyati birikishi natijasida mahsulot ishlab chiqariladi, u iste'molga sotilganda, tovar bo'lib hisoblanadi.

Tovar-pul munosabatlari sharoitida korxona darajasida sof daromad foyda shaklini oladi. Tovarlar bozorida korxonalar nisbatan alohida tovar ishlab chiqaruvchi bo'lib maydonga chiqadilar. Bozorda mahsulotga narx belgilab, uni iste'molchilarga sotadilar. Sotish natijasida ular pul tushumini oladilar, bu esa daromad olinganligini anglatadi. Moliyaviy natijani aniqlash uchun tushumni mahsulot ishlab chiqarishga ketgan xarajat bilan taqqoslash kerak.

Agar tushum xarajatlardan yuqori bo'lsa, moliyaviy natija foyda olinganligidan dalolat beradi. Tadbirkor doimo foyda olishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi, lekin bunga doim ham erisha olmaydi. Agar tushum xarajatlarga teng bo'lsa, unda faqat mahsulot ishlab chiqarish va sotish xarajatlari qoplanib olingan bo'ladi. Bunday holatda zarar ko'rilmaydi, lekin ishlab chiqarish, ilmiytexnik va ijtimoiy rivojlanishning manbai hisoblangan foyda ham olinmaydi.

Agar korxona xarajatlari tushumidan ko'p bo'ladigan bo'lsa, u zarar ko'radi, ya'ni mafiy moliyaviy natijaga erishadi. Bunday holat korxonano ancha murakkab moliyaviy ahvolda solib qo'yadi.

Xarajatlar tarkibi ... haqidagi Nizomda keltirilgan xarajatlarning klassifikatsiyasi eng avvalo buxgalteriya hisobida xarajatlarni to'liq, tog'ri aks ettirishga, shuningdek korxonalarning moliyaviy hisobotini tuzish uchun uning faoliyati moliyaviy natijalarini aniqlashga yo'naltirilgan.

Qurilish tashkilotlarida moliyaviy natijalar to'g'risidagi ma'lumotlar mahsulot tannarxini (bu holda ob'ektlarni qurish) hisoblashda asosiy rol o'ynaydi. Xarajatlarni to'g'ri hisoblash xarajatlarni aniqroq baholashga, foydani prognoz qilishga, byudjetni rejalashtirishga va boshqaruv qarorlarini qabul qilishga yordam beradi. Quyidagi 1-jadvalda respublikamizda faoliyat yuritayotgan qurilish korxonalarida moliyaviy natijalar to'g'risidagi ma'lumot keltirilgan.

1-jadval

Qurilish korxonalarida moliyaviy natijalar to'g'risidagi ma'lumot, mlrd so'm [4]

Xarajat moddolari	Jami	Yillar				
		2019	2020	2021	2022	2023
Mahsulot (tovar, ish va xizmat)larni sotishdan sof tushum	408551,5	49099,7	55975,0	85416,2	98643,5	119417,1
Sotilgan mahsulot (tovar, ish va xizmat)larning tannarxi	350830,7	41066,5	47444,8	72976,5	85191,1	104151,8
Yalpi foyda	57720,8	8033,1	8530,2	12439,8	13452,4	15265,3
Yalpi foyda rentabelligi, %	16,5	19,6	18,0	17,0	15,8	14,7
Davr xarajatlari, jami	42127,6	4817,5	5834,4	9378,2	10753,6	11343,9
Asosiy faoliyatning boshqa daromadlari	7796,9	926,5	895,9	1237,0	2509,0	2228,5
Foyda solig'ini to'lagunga qadar foyda (zarar (-))	13452,0	3033,5	2244,7	2507,6	2858,1	2807,9
sof foydasi (zarar (-))	9269,7	2368,6	1600,6	1586,9	1882,0	1831,6
Sof foyda rentabelligi, %	2,6	5,8	3,4	2,2	2,2	1,8

Moliyaviy natijalar to'g'risidagi to'g'ri ma'lumotlar qurilish tashkilotlarida xarajatlar narxini hisoblashda, xarajatlarni aniqroq rejalashtirishga, loyihaning

rentabelligini baholashga va qurilishning barcha bosqichlarida xarajatlarni boshqarishga yordam beradi. Natijada, tahlil xarajatlarni kamaytirish va umumiy samaradorlikni oshirish uchun asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Shuningdek, qurilish tashkilotlarida moliyaviy ko'rsatkichlar to'g'risidagi ma'lumotlar resurslardan qanchalik samarali foydalanilishini va loyiha qanchalik foydali ekanligini tushunishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Лысов И.А. Понятие, сущность и значение финансовых результатов // Вестник НГИЭИ. – 2015. – № 3(46) – С. 60-64
2. Полищук А.К. Банковский учёт и отчетность. – М.: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 1998. – с. 205
3. Пещанская И.В. Организация деятельности коммерческого банка. Учебное пособие –М.: ИНФРА-М, 2001. – с. 320
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat statistika agentligi ma'lumoti

RAQAMLI IQTISODIYOTDA BUXGALTERIYA HISOBINING TASHKILY TUZILMASI VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

***Mavrulov Ravshan Nematjonovich
Namangan Davlat texnika universiteti
iqtisodiyot kafedras (PhD) o'qituvchisi***

Raqamli iqtisodiyot - bu dunyo miqyosida iqtisodiy jarayonlarni internet, ma'lumotlar tarmoqlari, sun'iy intellekt (AI), katta ma'lumotlar (Big Data), blokcheyn va boshqa zamonaviy texnologiyalar orqali boshqarish tizimidir. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, ayniqsa, sanoat, savdo va xizmat ko'rsatish sohalaridagi iqtisodiy faoliyatni yangi darajaga olib chiqdi. Bu o'zgarishlar, o'z navbatida, moliya va buxgalteriya hisobining shakllanishiga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Buxgalteriya hisobining asosiy maqsadi tashkilotning moliyaviy holatini o'rganish, qarorlar qabul qilishda yordam berish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdir. Buxgalteriya hisobi tizimi, an'anaviy usullardan raqamli tizimlarga o'tish orqali ko'plab yangiliklarni o'z ichiga oladi. Raqamli texnologiyalar buxgalteriya hisobini samarali boshqarishga imkon beradi, chunki ular ma'lumotlarni tez va to'g'ri tahlil qilish, hisob-kitoblarni avtomatlashtirish va xatoliklarni kamaytirish imkonini yaratadi. Raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobining tashkiliy tuzilmasi nafaqat buxgalteriya bo'limining an'anaviy vazifalarini bajarishni, balki yangi texnologiyalarni joriy etishni ham o'z ichiga oladi. Bulutli texnologiyalar, ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari, avtomatlashtirilgan hisobotlar va sun'iy intellekt yordamida ishlovchi tizimlar buxgalteriya hisobini ilg'or darajaga ko'taradi. Boshqacha aytganda, buxgalteriya faoliyati yangi texnologiyalar yordamida samarali ishlash uchun yangilanmoqda

va bu jarayon tashkilotlarning moliyaviy boshqaruvini yanada ishonchliroq qilishga yordam beradi.

Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobining samarali ishlashini ta'minlash uchun tashkilotlarning xodimlari yangi texnologiyalarni o'zlashtirishi, zamonaviy tizimlarni tushunishi va ulardan to'liq foydalanishga tayyor bo'lishi zarur. Xodimlar malakasi, raqamli vositalarni o'rganish va integratsiya qilish buxgalteriya hisobining rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshiriladigan avtomatlashtirish jarayonlari, o'z navbatida, buxgalteriya hisobining sifatini va samaradorligini oshiradi.

Shu o'rinda, maqolada raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobining tashkiliy tuzilmasi va unga ta'sir etuvchi omillarni ko'radigan bo'lsak

Texnologik innovatsiyalar - Avtomatlashtirish, sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyatlari buxgalteriya hisobini yanada samarali va tezkor qilishga yordam bermiqda.

Yuqori tezlikdagi internet tarmog'i - Bulutli texnologiyalar va onlayn platformalar yordamida moliyaviy ma'lumotlar tez va samarali tarzda uzatilmoqda.

Ma'lumotlar xavfsizligi - Blokcheyn va shifrlash texnologiyalari yordamida ma'lumotlarni xavfsiz saqlash imkoniyatlari.

Ijtimoiy va huquqiy omillar - Yangi qonunchilik, soliq siyosati va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar buxgalteriya hisobining tashkilotdagi funksiyasiga ta'sir ko'rsatadi.

Xodimlar malakasi va tayyorgarlik darajasi - Bu yerda kadrlar tayyorlash va ularni yangi texnologiyalar bilan tanishtirish muhim rol o'ynamoqda.

Buxgalteriya hisobining avtomatlashtirilgan tizimlariga o'tish so'nggi yillarda juda keng tarqalgan. Masalan, 2022 yilda global miqyosda buxgalteriya xizmatlarini avtomatlashtirish darajasi 40% ga yetgan bo'lsa, 2025 yilga borib bu ko'rsatkich 60% gacha oshishi prognoz qilinmoqda. Shu bilan birga, buxgalteriya tizimlaridan foydalanuvchi tashkilotlar soni yil sayin ortib bormoqda, chunki raqamli tizimlar orqali moliyaviy hisobotlarning aniqligi va tezligi sezilarli darajada oshgan.

Mavzuga oid taklif va tavsiyalarni quyidagi misollar orqali ko'rishimiz mumkin

Buxgalteriya tizimlarini modernizatsiya qilish - Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, ayniqsa, bulutli tizimlar va avtomatlashtirishga e'tibor qaratish zarur.

Xavfsizlikka alohida e'tibor qaratish - Ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash uchun zamonaviy shifrlash texnologiyalaridan foydalanish.

Huquqiy muhitni yaxshilash - Buxgalteriya hisobining rivojlanishi uchun zarur bo'lgan yangi qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobining tashkiliy tuzilmasi va uning faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish, bu

sohaning rivojlanishining kelajagini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar buxgalteriya hisobining tezligi, aniqligi va samaradorligini oshirishda katta rol o'ynaydi. Shu bilan birga, tashkilotlar raqamli texnologiyalarni to'liq joriy etish va malakali kadrlarni tayyorlash orqali buxgalteriya hisobini yanada samarali tashkil etishlari mumkin. Buxgalteriya hisobining zamonaviy tizimlari, o'z navbatida, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va raqamli iqtisodiyotda muvaffaqiyatli ishlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, A. (2023). *Raqamli iqtisodiyot va uning rivojlanishidagi buxgalteriya hisobining roli*. Tashkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti.
2. Murodov, Z. (2024). *Buxgalteriya hisobining zamonaviy yondashuvlari va ularning innovatsion rivojlanishi*. Buxoro: "Fan" nashriyoti.
3. Sharipov, B. (2022). *Raqamli texnologiyalar va buxgalteriya xizmatlarini avtomatlashtirish*. Tashkent: "Innovatsiyalar" nashriyoti.
4. World Economic Forum (2024). *Global Digital Transformation and its Impact on Accounting*. Geneva: WEF.

DAVLAT SEKTORIDA BUDJETDAN TASHQARI MABLAG'LAR SARFLANISHI HISOBI VA AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Mitillaev Ibroximjon Tursunpulatovich

Andijon davlat texnika instituti "Buxgalteriya hisobi va menejment"
kafedrası

Budjet tashkilotlarida "Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Yo'riqnomaning 306-bandi[1]ga ko'ra budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha ustama xarajatlar 210-"Taqsimlanadigan xarajatlar" subschotida hisobga olib borilishi belgilab berilgan.

Ushbu Yo'riqnomaning 307-bandiga ko'ra, bir necha kalkulyatsiya ob'ektlari mavjud bo'lganda, yoki tashkilotning faoliyati bir nechta manbalardan moliyalashtirilganda, shuningdek amalga oshirilgan xarajatlarni qaysi mahsulot (ish, xizmat)larga tegishli ekanligini aniqlash murakkab bo'lgan hollarda ushbu xarajatlar 210-"Taqsimlanadigan xarajatlar" subschotida hisobga olinadi. Ustama xarajatlar, aniq sharoitlarga qarab ayrim buyumlar, qishloq xo'jalik mahsulotlarining turi yoki ishlab chiqarish tarmoqlari bo'yicha ishlab chiqarish ishchilarining, ilmiy xodimlarning va shu kabilarning ish haqlariga mutanosib ravishda yoki sarflangan materiallar yoki bevosita xarajatlar jamiga qarab taqsimlanadi.

Bunda, ustama xarajatlar 210-"Taqsimlanadigan xarajatlar" subschotining kreditiga va 090-"Tovar (ish, xizmat)larga xarajatlar" subschotning (yoki boshqa tegishli subschotlarning) debetiga yozib hisobdan chiqariladi (har bir mahsulot, ish yoki xizmatlar turlari bo'yicha).

Umuman olganda, budjet tashkilotlarida budjetdan tashqari mablag'lar hisobi bilan bog'liq bo'lgan muammolardan biri tadbirkorlik faoliyati xarajatlarining umumiy summasini uning alohida turlari orasida taqsimlash

hisoblanadi. Amaliyotda ko'plab budjet tashkilotlari "Taqsimlanadigan xarajatlar" yoki "Xarajatlarni taqsimlash" subschotidan foydalanmaydi va buni ortiqcha yoki qator qo'shimcha buxgalteriya yozuvlarini talab etuvchi ortiqcha mehnat deb hisoblaydilar va bu esa, o'z navbatida buxgalteriya hisobini yuritish qoidalari buzilishiga va soliqqa qoplanuvchi bazani noto'g'ri hisoblab chiqishga olib keladi.

Bizning fikrimizcha, budjetdan tashqari mablag'lar bilan bog'liq bo'lgan umumiy xarajatlarni taqsimlashda bu kabi xarajatlarni taqsimlash bazasi sifatida maxsulotlarni sotishdan, xizmatlarning har bir turidan olingan daromadlarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Shu munosabatda biz quyidagi amallarni bajarishni taklif etamiz:

- hisobot davri daromadiga tegishli bo'lgan olingan barcha mablag'larning umumiy summasini aniqlash;
- budjetdan tashqari mablag'larning har bir turidan olingan, hisobot davriga tegishli bo'lgan mablag'lar summasini hisoblab chiqish;
- budjetdan tashqari mablag'larning har bir turi uchun xarajatlarni taqsimlash koefitsientini hisoblab chiqish. **Buni quyidagicha hisoblash mumkin:**

$$Kxt = \sum \text{BTD bo'yicha daromadlar} \div \text{BTD alohida turi bo'yicha daromad}$$

Bu yerda Kxt-xarajatlarni taqsimlash koefitsienti

Undan keyin bilvosita xarajatlarning umumiy summasi ("Taqsimlanadigan xarajatlar" subschotining debet aylanmasi) hisoblab chiqilgan koefitsientga proporsional tarzda taqsimlanadi va "Taqsimlanadigan xarajatlar" subschotning kreditidan 090-"Tovar (ish, xizmat)larga xarajatlar" subschotining (yoki boshqa tegishli subschotlarning) debetiga hisobdan chiqariladi.

Tadbirkorlik faoliyatidan qilinadigan xarajatlarni rejalashtirish va ishlatish ma'lum me'yorlar asosida amalga oshirilishi lozim. Jumladan: respublika xududida safar xizmatlari xarajatlarini qoplash me'yorlari; vakillik xarajatlari me'yorlari, reklama xarajatlari, kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash xarajatlari, avtomobil transportida yonilg'i moylovchi materiallar xarajatlari me'yorlari va boshqalar.

Tadbirkorlik faoliyatining faqat bitta turi mavjud bo'lgan OTMlarida (masalan, pulli ta'lim xizmati ko'rsatish) barcha xarajatlar bevosita hisoblanadi.

Bir nechta kalkulyatsiya ob'ektlari mavjud bo'lgan sharoitlarda bilvosita xarajatlar oldindan "Taqsimlanadigan xarajatlar" subschotida hisobga olinadi.

Xarajatlar hisobini to'g'ri tashkil etishda ma'lum belgilar bo'yicha iqtisodiy asoslangan tasnifni qo'llay olish zarur. Ular ichida eng asosiylari: xarajatlar tarkibi va iqtisodiy mazmuni, xarajatlarning mahsulot tayyorlash jarayonidagi o'rni va vazifasi, mahsulot tannarxiga kiritilishi usuli, ishlab chiqarish hajmiga nisbati va boshqalar. Shu munosabatda oliy o'quv yurtida ta'lim xarajatlarini tasniflash muammosini batafsil tahlil qilish va uning amaliy rivojlanishi yo'nalishlarini belgilash zarur.

Ta'lim xizmatlari tannarxini shakllantiruvchi muhim xarajatlar guruhini taklif etamiz. Ushbu tasnif 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Oliy o'quv yurtlari ta'lim xizmatlarining xarajatlari tasnifi³

Tasnif belgilari	Xarajatlar bo'linmalari
Iqtisodiy unsurlar bo'yicha	Xarajatlarning iqtisodiy elementlari
Tannarx moddalari bo'yicha	Tannarx kalkulyatsiyasi moddalari
Xo'jalik jarayoni sub'ektlari bo'yicha	Mas'uliyat markazlari va paydo bo'lish joylari bo'yicha xarajatlar
Xarajatlarni kiritish ob'ektlari bo'yicha	Xarajatlarning kalkulyatsiya ob'ektlari
Texnik-iqtisodiy vazifasi bo'yicha	Asosiy va ustama xarajatlar
Hisob ob'ektlari xarajatlariga kiritish usuli bo'yicha	Bevosita va bilvosita-taqsimlanadigan xarajatlar
Iqtisodiy umumiylik (bir turda bo'lish)darajasi bo'yicha	Bir unsurli va kompleks xarajatlar
Ishlab chiqarish hajmiga bog'liqligi darajasi bo'yicha	O'zgaruvchan va doimiy xarajatlar
Paydo bo'lish sohasiga nisbati bo'yicha	Ishlab chiqarish va noishlab chiqarish xarajatlari
Tannarxga kiritish usuliga bog'liqligi bo'yicha	Ma'lum davr xarajatlari va mahsulot birligining xarajatlari
Xarajatlash maqsadga muvofiqligi bo'yicha	Ishlab chiqariluvchi va ishlab chiqarilmaydigan

Budjet muassasasi xarajatlari hisobini iqtisodiy unsurlar va kalkulyatsiya moddalari bo'yicha (tarmoq hususiyatlaridan kelib chiqqan holda), tannarxga kiritilishi usuli bo'yicha (bevosita va yuklama), texnik-iqtisodiy omillar bilan aloqasi bo'yicha (shartli-doimiy va shartli-o'zgaruvchan (ustama)), me'yorlashtirish, limitlash va boshqa maqsadlarda tashkil etadi.

Xizmat hajmi birligining tannarxini kalkulyatsiyalash usuli va kalkulyatsiya ob'ektlari o'rtasida ustama xarajatlarni taqsimlash bazasini tanlash muassasa tomonidan mustaqil ravishda yoki ta'sischining funktsiya va vakolatlarini amalga oshiruvchi organ tomonidan amalga oshiriladi. Muassasaning hisobot davri ichida amalga oshirilgan umumiy xo'jalik xarajatlari muassasa tomonidan tasdiqlangan hisob siyosatiga binoan ko'rsatilgan xizmatlar tannarxiga taqsimlanadi, taqsimlanmaydigan xarajatlar qismida esa, joriy moliyaviy yil xarajatlari o'sishiga taqsimlanadi.

Budjet muassasasi tomonidan xizmatlarni ilgari surish jarayonida amalga oshirilgan xarajatlar summasi aylanma ortiqcha xarajatlariga kiritiladi. Xizmat ko'rsatish xarajatlari sintetik schot guruhining analitik kodiga ega bo'lgan schotda hisobga olinadi.

Budjet muassasasi ishining qay darajada ishonchli va aniq bo'lishi ta'lim xizmati yoki yo'nalishining hisoblab chiqilgan tannarxi hajmiga bog'liq bo'ladi, tannarx esa o'z navbatida bilvosita xarajatlar taqsimlanishining ma'lum bir usuli

³ Муаллиф томонидан тузилган.

qo'llanilishining natijasiga aylanadi. Ta'lim xizmatining tannarxini hisoblab chiqish uchun bilvosita xarajatlar taqsimlanishi bazasini hisoblab chiqishning mavjud usulini ko'rib chiqish lozim. Ushbu usullarni qo'llab bitta talabani o'qitishning bitta shakli, mutahassislik yoki bitta kursning ta'lim xizmatlari tannarxini hisob-kitob qilishni taklif etamiz.

Umuman olganda, daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi aloqa to'g'ri aniqlanmasa yoki bilvosita yo'l bilan aniqlansa, daromadlar va xarajatlar soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda, daromadlar va xarajatlar teng o'lchamli tan olinishi tamoyili hisobga olingan holda taqsimlanadi.

Teng o'lchamlilik tamoyili ta'lim muassasasining mablag'larini ma'lum yo'qotishlarsiz sarflashga imkon bera olmaydi, masalan, ta'lim jarayonini rivojlantirishga bir vaqtning o'zida sarflanishi zarur bo'lgan moliyaviy yo'yilmalar zaruriyati paydo bo'lganda (masalan, kompyuter sinflarini sotib olish, qozonxonalarni qayta jihozlantirish, ichki kichik stansiyalarda transformator jihozlarni almashtirish va boshqalar) to'planishi kerak bo'lgan katta mablag'lar summasi talab etiladi.

Daromadlar hisoblashning teng o'lchamli tamoyili aynan shunday bo'lishi kerak va yetishmayotgan summa to'planadi. Biroq to'plash jarayonida joriy davrda daromadlar va xarajatlar o'rtasida farq yuzaga keladi va uning natijasida foyda solig'i paydo bo'ladi va buning natijasida to'plangan summaning ma'lum qismi darhol yo'qolib qoladi. Bu kabi yo'qotishlarga yuz tutmaslik uchun daromadlar va xarajatlar smetasini shakllantirish usulini o'zgartirish zarur.

Ayni daromadlar va xarajatlarni hisoblab yozish tamoyili aniq shakllantirilgan smeta mavjud bo'lishi kerakligini taqozo etadi va unga nisbatan tegishli hisoblash amalga oshiriladi.

Yuqorida sanab o'tilgan muammolarni hisobga olgan holda quyidagi harakatlar variantini taklif etamiz:

1. Budjetdan tashqari faoliyat bo'yicha daromadlar va xarajatlar smetasini tuzish zarur.
2. Daromadlar va xarajatlarni rejalashtirish markazi tuzilishi kerak. (bo'lim, boshqarma, rejalashtirish guruhi) .

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.07.2020 y., 10/20/2169-5/1123-son "Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risidagi" Yo'riqnoma, 306-band.
2. Vahobov A. va boshqalar. Budjet - soliq siyosati yaxlitligi. O'quv qo'llanma. - T.: Iqtisod va moliya. 2005. 285 b.
3. Malikov T., Xaydarov N. Davlat budjeti. O'quv qo'llanma, T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2007, 84 b.
4. Malikov T., Xaydarov N. Budjet: tizimi, tuzulmasi, jarayoni. O'quv qo'llanma, T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2008, 84 b.
5. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. 2016 yil 13 aprel, O'RQ-404-son. "Xalq so'zi" 2016 yil 14 apreldagi 73 (6508)-soni.
6. "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi Qarori. 1999 yil 5 fevral № 54. O'zbekiston Respublikasi Hukumatining qarorlari to'plami, 2015 y., 9-son, 100-modda; 2016 y., 17-son, 176-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 15.04.2020 y., 09/20/217/0426-son.
7. Mexmonov S.U. Budjet hisobi. – T.: Fan va texnologiya, 2012. - 352 b.

XIZMAT KO'RSATISH SOHASINING IQTISODIY MEXANIZMINI MOHIYATI VA NAZARIY ASOSLARI **Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich** Samarqand iqtisodiyot va servis instituti mustaqil izlanuvchisi

Tadqiqotimizda xizmatlar sohasini iqtisodiy mexanizmini tasniflashda va ular tavsifini keltirishda xizmatlar faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalarning amalga oshiradigan xizmatlarini o'ziga xos maxsus xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yondashish maqsadga muvofiqdir. Chunki, iqtisodiy mexanizmlarning takomillashganligiga qarab ularning xizmat ko'rsatish korxonalarining mehnat unumdorligi, daromadlari, resurslarga nisbatan sig'imi, kadrlar bilan ta'minlanganligi pirovardida samaradorligiga ta'siri turli korxonalarda turli iqtisodiy sikllilik davrlarida natija ko'rsatkichlari tafovutli ya'ni differensial darajada bo'ladi deb hisoblaymiz.

Tadqiqotlarimizning natijalari o'zbek tilidagi adabiyotlarda iqtisodiy mexanizmlar yaxlit holda aniq ifoda etilmaganligini qolaversa, mavjud iqtisodiy adabiyotlarda korxonalarning iqtisodiy mexanizmlari, uning unsurlari xususida aniq bir to'xtamga kelinmaganligini ko'rsatmoqda. Masalan, iqtisodiy nazariyaga oid adabiyotlarda esa asosan bozor mexanizmi va uning unsurlariga e'tibor qaratilgan. Ayrim iqtisodiy adabiyotlarda, iqtisodiy mexanizmlar xo'jalik mexanizmi tarkibida tadqiq qilingan. Bundan ko'rinib turibdiki, xizmatlar sohasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi iqtisodiy mexanizmlarni tasniflashdan

oldin “xo’jalik mexanizmi”, “bozor mexanizmi”, “iqtisodiy mexanizm”, “tashkiliy-iqtisodiy mexanizm” tushunchalariga to’xtalib o’tish maqsadga muvofiqdir.

Iqtisodiy faoliyat sohalari va tarmoqlarida xo’jalik mexanizmi mazmuni va tarkibiy unsurlari bir-biridan farqlanadi. Masalan, xo’jalik mexanizmining sanoat, qishloq xo’jaligi, savdo va boshqa sohalarning ham o’ziga xos xususiyatlaridan kelib chiquvchi unsurlari mavjud [1].

Nazariy tahlillarimiz iqtisodiy adabiyotlarda berilgan xo’jalik mexanizmi haqidagi fikrlarni umumlashtirgan holda shuni ta’kidlash kerakki, uning mazmuni va unsurlari xususida ikki xildagi yondoshuvlar mavjudligidan dalolat beradi [2]:

1. Xo’jalik mexanizmi iqtisodiy mexanizmdan keng tushuncha bo’lib, iqtisodiy mexanizmlar xo’jalik mexanizmi tarkibiga kiradi;
2. Xo’jalik mexanizmi bozor iqtisodiyoti sharoitida bozor mexanizmini ifoda etadi.

Birinchi guruh yondoshuvlarda iqtisodiy mexanizm xo’jalik mexanizmining asosini tashkil etishi va xo’jalik mexanizmida asosiy o’rin tutishi e’tirof etiladi va iqtisodiy mexanizmlarga korxona xo’jalik faoliyatini tartibga soluvchi iqtisodiy dastaklar va vositalar yig’indisi sifatida qaraladi.

Ikkinchi guruh yondoshuvlar esa bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning xo’jalik mexanizmi ularning bozor mexanizmini ifodalashini e’tirof etib, bozor mexanizmiga bozor iqtisodiyotining amal qilishini tartibga solish va iqtisodiy jarayonlarni uyg’unlashtirishda qo’llaniladigan dastak va vositalar to’plami sifatida qaraydi.

Iqtisodiy mexanizm tushunchasini ham, uning unsurlarini ham turlicha talqin etish mavjud. Masalan, A.O’lmasov “Iqtisodiy mexanizm - bu iqtisodiy taraqqiyotni ta’minlovchi va bir-birini taqozo etuvchi vositalardir” deb qarab, u bir necha unsurlarning yaxlitigidan tashkil topishini e’tirof etadi va iqtisodiy mexanizm unsurlariga iqtisodiy rag’batlar, ishlab chiqarish, ayirboshlash va iste’molni tashkil etish, iqtisodiy faoliyatning ixtisoslashuvi, iqtisodiy faoliyat kooperatsiyasi va xo’jalik aloqalarini o’rnatish usullarini kiritadi[3].

Xuddi shunday qarashni A.Ishmuhammedov, M.Eshov va M.Sunnatovlarning “Bozor iqtisodiyoti va biznes asoslari” o’quv qo’llanmasida ham ko’rish mumkin. A.M.Fridman iqtisodiy mexanizmga korxonaning oldinga qo’yilgan maqsadlariga erishishdagi xo’jalik yuritishning tashkiliy-huquqiy va iqtisodiy shakl va usullari majmuasi sifatida qaraydi va uning tarkibi jamiyat rivojlanishining turli bosqichlarida o’zgarib turishini e’tirof etadi [4]. Shu yerda bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy mexanizm unsurlariga iqtisodiy qiziqish, tijorat hisobi, moddiy rag’batlantirish, tahlil va rejalashtirish, narxlashtirish, soliqqa tortish, xo’jalik yuritishning tashkiliy-huquqiy shakllari va boshqalar kirishini ta’kidlaydi. Bulardan ham ko’rinib turibdiki, xo’jalik mexanizmi va iqtisodiy mexanizm tushunchalari mazmun jihatidan farq qiladi. Xo’jalik mexanizmi iqtisodiy dastak va vositalardan tashqari ularni amalda qo’llovchi

organlar hamda xo'jalik faoliyatini boshqarishning ma'muriy, ijtimoiy-psixologik, huquqiy vositalarini ham o'z ichiga oladi.

Xizmatlar faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalarning iqtisodiy mexanizmi maishiy xizmatlarga bo'lgan jamiyat ehtiyojlarini to'liq qondirishda, ular maqsadiga erishishida qo'llaniladigan iqtisodiy dastaklar va vositalar yig'indisidir degan xulosaga kelish mumkin.

Xizmatlar sohasini rivojlantirish va uning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishda va mavzunini tadqiq etishda mikro, mezo va makroiqtisodiy darajada qarash maqsadga muvofiq. Chunki, iqtisodiy mexanizmning takomillashganlik holati turlicha bo'ladi. Shuningdek, iqtisodiy mexanizmlarni tor va keng ma'noda qarash mumkin. Keng ma'noda iqtisodiy mexanizmlar bu – xizmatlar sohasini rivojlantirishda qo'llaniladigan o'zaro bog'liq tashkiliy-ma'muriy va iqtisodiy tadbirlar tizimi bo'lib, unga samaradorlik ko'rsatkichlarining maqsadli parametrlarini rejalashtirish, ishlab chiqish, amalga oshirish, nazorat qilish bilan bog'liq butun faoliyat kiradi. Tor ma'noda esa iqtisodiy mexanizm faqat iqtisodiy tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy mexanizmning konsepsiyasi milliy iqtisodiyotning aniq tarmog'i yoki mintaqasini rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlariga erishishning qaysi jihatlariga qaratilganligiga bog'liq bo'ladi.

Bundan ko'rinib turibdiki, xizmatlar sohasida iqtisodiy mexanizmlarning tasniflanishi ham ularning qaysi maqsadda amalga oshirilayotganiga bog'liq bo'ladi. Biz mavzuga metodologik jihatdan to'g'ri yondashish maqsadida xizmatlar sohasida iqtisodiy mexanizmlarini tasniflanishiga e'tibor qaratamiz.

Yuqorida ta'kidlanganidek xizmatlar iqtisodiy mexanizmlarini yaxlit holda va ularni qismlarga ajratgan holda tasniflash mumkin.

Bizningcha xizmatlar sohasida iqtisodiy mexanizmlari deyilganda soha korxonalarining rentabelligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan mutanosib ravishda shakllangan samarali boshqaruv usullari, tashkiliy tuzilma subyektlar tomonidan ishlab chiqilgan me'yorlar majmuasi tushuniladi. Bu quyidagi unsurlardan tashkil topadi:

birinchidan, xizmatlar sohasini tashkil qilish shakllari, xizmat ko'rsatish korxonalari va tadbirkorlikning shakl va turlari, ularning ixtisoslashishi, koopersiyalashuvi, asosiasiyalashuvi va hokazolar;

ikkinchidan, xizmatlar sohasini boshqarish tartibi, usul va shakllari;

uchinchidan, xizmatlar sohasida qo'llanilayotgan iqtisodiy rag'batlantirish shakllari, usullari, iqtisodiy dastaklar (narx, ish haqi, foyda kabilar);

to'rtinchidan, xizmatlar sohasining davlat organlari va iqtisodiyotning boshqa subyektlari bilan moliyaviy, kredit, pul munosabatlari, oldi-sotdi va xo'jalik aloqalari;

beshtinchidan, mahsulot ishlab chiqarish, ayriboshlash, va xizmatini tashkil etish bilan bog'liq munosabatlarga ta'sir qiluvchi ijtimoiy-psixologik omillar;

oltinchidan, xizmatlar sohasida mafjud korxonalari faoliyatini tartibga solishning huquqiy shakl va usullari. Qonunlar, davlat organlarining me'yoriy

hujjatlari, ko'rsatmalari, umumiy ovqatlanish korxonalarining nizomi va hokazolar;

yettinchidan, davlatning iqtisodiy siyosati;

sakkizinchidan, raqobat, jur'at, xavfsizlik, tijorat sirlarining shakl va usullari.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Инновационные перспективы США, ЕС, Японии (технологические приоритеты и методология их формирования). Отв. ред. чл.-корр. РАН А.А.Дынкин М., ИММО РАН, 2004,

2. Мухаммедов М.М. ва бошқ. Минтақа иқтисодиётининг замонавий муаммолари. Монография. – Т.: LESSON PRESS, 2020.;

3. Пардаев М.Қ. Иқтисодий таҳлил назарияси. Дарслик. (учинчи қайта ишланган нашри) – Т.: “Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи” ДУК, 2020. – 588 б.;

4. Эргашев Р.Х. Хизмат кўрсатиш корхоналари фаолияти самарадорлигини ошириш йўллари. // Инновацион ривожланиш асосида миллий иқтисодиётни модернизациялаш: муаммолари, ечимлари ва истикболлари. – Қарши: РИАА., 2015 – Б. 259-261;

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARINI USLUBIY HAMDA ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Shukurov Umidbek G'ulomjon o'g'li,

Andijon davlat texnika instituti “Iqtisodiyot” kafedrası stajyor-o'qituvchisi

Raqamli iqtisodiyot sharoitida amaldagi qishloq xo'jaligi korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni muntazam ravishda oshirib borish-bu obyektiv zaruriyat hisoblanadi. Chunki, mamlakatimizda yildan yilga axolini soni o'sib bormoqda. Bu esa mahsulot ishlab chiqarishni intensiv usullaridan samarali foydalanishni taqozo etadi. Intensiv usullarning yakuniy natijasi - bu raqobatbardosh mahsulot hisoblanadi. Raqobatbardosh mahsulot esa sifati yuqori va tannarxi arzon mahsulotdir.

Mahsulot sifatini oshirish masalasida qator ilmiy tadqiqotlar olib borildi va amaliy natijalar olinmoqda. Ammo tannarxni pasaytirish masalasi bugungi iqtisodiyotning markaziy masalasiga aylangan. Chunki, bugun qishloq xo'jaligida yetishtirilgan mahsulotlarning davlat xarid baholari va shu mahsulotlarni yetishtirish uchun sarflangan resurslarning xarid baholarining o'sishida juda katta farq saqlanib kelmoqda. Shu asosda qishloq xo'jaligida mahsulot yetishtirish xarajatlarini optimallashtirish, tarmoqda eng kam xarajatlar hisobiga eng ko'p va sifatli mahsulot ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish orqali iqtisodiy samaradorlikka erishish eng muhim iqtisodiy muammolar qatoriga kiradi.

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish, hamda mehnatkashlarni moddiy farovonligini yuksaltirish nafaqat iqtisodiy sohadagi, balki ko'p jihatdan ijtimoiy sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlar bilan bevosita bog'liqdir. Bu masalada albatta tarmoqda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar hajmini ko'paytirish va

sifatini oshirish hamda eng asosiysi mahsulot tannarxini bosqichma-bosqich optimallashtirish alohida o'rin tutadi.[1]

Mehnatni tashkil etishda texnologik, texnikaviy, biologik, ijtimoiy va pedagogik fanlar sohasida erishilgan yutuqlar ishlatiladi. Demak, resurslar mavjudligi hali hamma narsani hal etmaydi mavjud resurslar maksimal darajada iqtisodiy foyda beradigan sohalarga yo'naltirilishi lozim. O'zbekiston Respublikasi xilma-xil tabiiy resurslarga boy mamlakat bu vazifani mamlakat hayotida kapital va menejment hal etishi zarur.

Amerika iqtisodiyotidagi tajriba ham buni ma'qullaydi, korxona bo'yicha ishlab chiqarish jarayonlari asosiy va yordamchi jarayonlarga bo'linadi: Asosiy texnologik jarayonlar yordamida xomashyo materiallarning shakli, yirikligi, tuzilishi, ko'rinishi va xususiyatlari o'zgaradi, yordamchi jarayonlar asosiy jarayonlarning uzluksiz, bir me'yorda, ritmda, mo'tadil borishini ta'minlaydi. [2]

Ular yordamida olingan mahsulotlar asosiy ishlab chiqarishga xizmat qiladi, ularga asbob anjomlar ishlab chiqarish, ehtiyot qismlar va boshqalar kiradi, xizmat qiluvchi jarayonlarga asosiy va yordamchi jarayonlarning bir me'yorda muvaffaqiyatli borishini ta'minlovchi jarayonlar kiradi. Bunday ishlarni mashinasozlik korxonasida xo'jaliklari bajaradi, lekin, korxonada asosiy jarayonlar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ishlab chiqarish jarayonlarini hayotda murakkab jarayon va ular odatda bir necha fazalarga, bosqichlarga bo'linadi.

Tayyorlov;

Qayta ishlash;

Yig'ish yoki mahsulot ishlab chiqarish.

Har bir ishlab chiqarish fazasi bir qancha xususiy jarayonlardan iborat, ular tayyor mahsulot ustidan nisbatan tugallangan jarayonlarni ifodalaydi xususiy jarayonlar texnologik jarayonlarga bo'linadi. Har qanday jamiyatning iqtisodiy tizimi tabiiy resurslar, ish kuchi, texnologiya, zaruriy tadbirkorlik va boshqaruv qobiliyatini birlashtiruvchi mexanizmdan iborat. Har qanday iqtisodiy tizimning pirovard maqsadi —kishilarning ehtiyojini tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash orqali qondirishdan iborat.[3]

Ishlab chiqarish jarayonida ishlatiladigan resurslar miqdorini o'zgartirishga turlicha vaqt ketganligi tufayli qisqa va uzoq muddatli davrlarga ajratiladi. Qisqa mudatli davr bu korxona o'zining o'zgarimas ishlab chiqarish quvvatidan intensiv foydalanish darajasini o'zgartirish uchun yetarli miqdoridagi davr hisoblanadi.[4]

Hozirgi davrda mamlakatimiz hududida bir necha yuzlab tarmoqlar va sohalarda xalqimizning iste'moli va ishlab chiqarishning o'zi uchun zarur bo'lgan iste'mol buyumlari va asbob-uskunalar ishlab chiqariladi ishlab chiqarishning eng yirik sohalari sanoat, qishloq xo'jaligi, transport va aloqa, qurilish, savdo, tayyorlov tashkilotlari, kommunal va uy — joy xo'jaliklari, turli xil texnik va boshqa xizmat ko'rsatish sohalaridan iborat. Har bir mamlakat o'z taraqqiyotining shu davrdagi bosqichi uchun zarur va qulay bo'lgan tarmoqlar tarkibini vujudga keltirishga harakat qiladi. Bunda resurslar cheklanganligi hisobga olinib ishlab chiqarishni o'stirish va xalqning talabini qondirish uchun o'ta zarur bo'lgan,

mamlakat mudofaa qobiliyatini mustahkamlashga, chet ellar bilan bo'ladigan hamkorlikni yuksaltirishga imkon beradigan tarmoqlarga alohida e'tibor beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. 1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5853-son Farmoni.

2. B. Nosirov, M. Primqulov, F. Sobirova. Fermer xo'jaliklarida mexnatunumdorligini oshirishning innovatsion imkoniyatlari. "Ilm, fan, madaniyat, texnika va texnologiyalarning zamonaviy yutuqlari hamda ularni iqtisodiyotga tadbiqu" mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to'plami. 1035-1037 betlar <https://andmiedu.uz/>

3. F.I.Sobirova. Improving productivity in animal husbandaryby improving product quality. European Journal of Agricultural and Rural Education 54-57 page Vol. 3 No. 12, December 2022 ISSN: 2660-5643 <https://www.scholarzest.com>

4. H.Baratov, D.To'lanov. Qishloq xo'jaligida korxonalarida mehnat munosabatlarini takomillashtirish yo'llari. Agroiqtisodiyot ilmiy-amaliy agroiqtisodiy jurnal / 2 (28) 2023.

5. Yuldasheva Shaxnoza, Olimjonova Farogat. (2023). AGRICULTURAL DEVELOPMENT POTENTIAL. INNOVATIVE RESEARCH IN SCIENCE, 2(3), 66–70. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7778308>

DISTINCTIVE PRINCIPLES OF REVENUE ACCOUNTING UNDER NAS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND IFRS

Toshpulatova M.I.

Tashkent State University of Economics

Assistant Lecturer, PhD researcher. Department of Financial Accounting and Reporting

Tashkent, Uzbekistan

This article explores the various definitions of revenue under the National Accounting Standards of the Republic of Uzbekistan (NAS RUz) and the International Financial Reporting Standards (IFRS), and examines the challenges involved in transitioning from NAS to IFRS in revenue accounting.

Keywords: core operating income, revenue, contract, revenue accounting improvement, transformation

Revenue, alongside net profit, is identified as a key component of financial reporting when assessing an organization's financial position. Investors and other external users of financial statements primarily evaluate the amount and structure of revenue recognized during the reporting period, particularly in comparison with prior periods and with similar entities.

The integration of Uzbekistan's economy into the global market increases investor demands for reliable, neutral, and objective financial data on revenue from all activities (operational, financial, and investment). This necessitates the further harmonization and standardization of national accounting standards with IFRS. A key step in this direction was the Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan No. PP-4611 dated February 24, 2020, "On Additional Measures for the Transition to IFRS."

Let us begin with the term "revenue." Uzbek legislation does not define this term. NAS RUz No. 2, "Revenue from Core Activities," states only that revenue is part of income from current operations. It defines core revenue as: "inflows during the period arising in the ordinary course of an entity's activities that lead to an increase in equity, excluding contributions from owners." In contrast, IFRS 15 defines income as an increase in economic benefits during the reporting period in the form of inflows or enhancement of assets or a decrease in liabilities, resulting in an increase in equity not related to contributions from equity participants.

Today, it is crucial to develop methodological guidance for the practical application of rules for revenue recognition, measurement, and reporting. IFRS 15 provides a model for revenue recognition consisting of five steps. The first step includes the rules for identifying the appropriate contract with a customer. According to the standard, a contract is an agreement between two or more parties that gives rise to enforceable rights and obligations. The contract must be approved by both parties, either in writing or verbally. The rights of each party and the payment terms must be identified in relation to the transfer of goods or services. Additionally, since a contract reflects commercial terms, the risks, timing, and amount of future economic benefits to the organization may change.

It is important to note that IFRS 15 does not apply to lease contracts, insurance contracts, and financial instruments.

The second step is identifying the separate performance obligations in the contract. A performance obligation is either a distinct good or service, or a bundle thereof; or a series of distinct goods or services that are substantially the same and have the same pattern of transfer to the customer.

The next step involves determining the transaction price. The transaction price is the amount of consideration that the seller expects to receive in exchange for transferring goods or services, excluding amounts collected on behalf of third parties. The transaction price may be a fixed amount and may include non-cash consideration (such as bonuses, discounts, incentive programs, and others). According to IFRS 15, if the price includes variable consideration, the entity must

estimate the amount of consideration, including the variable portion. The transaction price should be calculated based on the expected value, weighting the anticipated amounts by the probability of their receipt. In other words, the amount of revenue to be recognized is determined by discounting all future inflows using the time value of money. In comparison, national standards contain neither references nor rules on how to perform such an assessment.

The fourth step in revenue recognition is allocating the transaction price. For a contract that contains more than one performance obligation, the company must allocate the transaction price to each obligation in proportion to the expected fulfillment of each obligation. Similarly, this aspect is not applied in practice under NAS RUz No. 2 in the Republic of Uzbekistan.

The final, fifth step involves recognizing revenue at the moment the performance obligation is fulfilled. According to IFRS 15, the transaction price must be allocated to each contractual obligation and recognized when the obligation is fulfilled. This corresponds to the transfer of control over a good or service to the customer. The performance obligation may be fulfilled either over time (in which case control over the good or service is transferred to the customer gradually), or at a specific point in time (where control remains with the seller until the object is transferred at a certain moment).

Thus, the comparison above allows us to conclude that the IFRS standard sets out more clearly and structurally the requirements for revenue accounting, highlighting significant areas and issues. The unification and convergence of national accounting standards will allow organizations to objectively present financial information on revenue and financial performance, which is a positive factor that will help external users understand the financial statements of organizations.

Another aspect concerns the understanding of the term “gross income.” Although the term is used in the Conceptual Framework for Financial Reporting, it is not defined. It would be appropriate to use the term “income” instead of “gross income” and to provide a clear definition of the term. Specifically, it is suggested that the item “Other income from operating activities” be renamed “non-core operating income” or simply “other income.” After determining gross profit, it would be reasonable to include a profit indicator called “operating profit,” and its use would help align income accounting with international standards and increase the transparency and reliability of financial reporting.

We must also not forget the impact of technology on revenue accounting. The implementation of modern software solutions and the automation of processes can significantly simplify the transition to IFRS, ensuring accuracy and timeliness in reporting. This, in turn, contributes to increased trust in financial information by stakeholders.

References:

1. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan No. PQ-4611, 24.02.2020. <https://lex.uz/docs/4746047M>
2. Conceptual Framework for Financial Reporting, A.V., 09.09.2016, No. 475-1. http://bhms.uz/?page_id=20
3. NAS RUz No. 2 "Revenue from Core Economic Activity," A.V., 20.08.1998, No. 41. http://bhms.uz/?page_id=20
4. IFRS 15 "Revenue from Contracts with Customers" – Detailed application: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/eycom/ru_ru/topics/assurance/ifrs/ey-applying-ifrs-revenue-ifrs-15-rus.pdf
5. Hock Training blog – New IFRS Concept: <https://www.klerk.ru/buh/articles-/97184/>
6. Recognition of assets under IFRS: <https://finotchet.ru/articles/590/>
7. Recognition and classification of assets under IFRS: <https://finotchet.ru/articles/590/>
8. Popadyuk Kirill – Revenue recognition under the new standard: https://www.cfin.ru/ias/msfo/IFRS15_Revenue.shtml
9. E.Yu. Shatunov – Features of applying the new revenue recognition model under IFRS [Part 1], Auditor Journal No.7, 2020. https://gaap.ru/articles/Osobennosti_primeneniya_novoy_modeli_priznaniya_vyru_chki_po_MSFO/

**RAQAMLI IQTISODIYOTDA BUXGALTERIYA HISOBINING
USLUBIY VA TASHKILIY MASALALARINI TAKOMILLASHTIRISH**

Umarov Ilxomjon Yuldashevich

Andijon davlat texnika instituti professori

Raxmonov Muxammadeldor

Andijon qishloq ho'jaligi va agrotexnologiyalar instituti,

“Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasi assisenti

Raqamli iqtisodiyot sharoitida an'anaviy buxgalteriya hisob tizimi o'z funksional imkoniyatlari bilan zamonaviy iqtisodiyotni to'liq qamrab ololmaydi. Chunki raqamlashtirish jarayoni faqat ma'lumotlarni elektron shaklga o'tkazish

bilangina cheklanib qolmay, balki butun boshqaruv, tahlil va rejalashtirish mexanizmlarini avtomatlashtirish, real vaqt rejimida axborot olish imkoniyatlarini yaratish, shaffoflik va aniqlik darajasini oshirish kabi strategik ustuvor yo'nalishlarni ham o'z ichiga oladi. Buxgalteriya hisobi esa har qanday iqtisodiy sub'yekt faoliyatining asosiy axborot manbai hisoblanadi. Shu sababli buxgalteriya hisobining uslubiy va tashkiliy jihatlarini raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish dolzarb masalaga aylangan.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ham raqamli iqtisodiyotga o'tish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Prezident farmon va qarorlari asosida "Elektron hukumat", "Raqamli O'zbekiston – 2030", "Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali", "Raqamli soliq xizmati", "Elektron hisob-fakturalar" tizimlari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Bularning barchasi iqtisodiy muomalalarda axborot almashinuvi tezligi, shaffoflik va samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, buxgalteriya hisobi tizimi uchun raqamlashtirish vositasi sifatida "1C", "SAP", "Oracle", "ERP" tizimlarining keng joriy etilishi, hisobotlar avtomatlashtirilgan shaklda tayyorlanishi, raqamli audit tizimlarining shakllanishi – bu yo'nalishdagi ijobiy o'zgarishlarning dalilidir.

Biroq raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobini yuritishda bir qator muammolar ham mavjud. Avvalo, mavjud buxgalteriya standartlari va normativ-huquqiy hujjatlar raqamli aktivlar, intellektual mulk, kriptovalyutalar kabi yangi iqtisodiy obyektlarni to'liq qamrab olmaydi. Bu esa ularning hisobi, baholanishi va hujjatlashtirilishida uslubiy noaniqliklar va tafovutlar keltirib chiqaradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida ishlaydigan avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlari bilan ishlash uchun yuqori malakali, IT-savodxon mutaxassislar talab etiladi. Afsuski, joylarda kadrlar malakasining yetarli emasligi, texnik ta'minotning sustligi, xavfsizlik masalalariga e'tibor yetarlicha qaratilmasligi hali ham buxgalteriya tizimini to'laqonli raqamlashtirishga to'sqinlik qilmoqda.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, buxgalteriya hisobi sohasida nafaqat texnik-modernizatsiya, balki chuqur uslubiy va tashkiliy islohotlarga ehtiyoj borligi ayon bo'ladi. Bu borada, bir tomondan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, avtomatlashtirilgan dasturiy mahsulotlardan foydalanish, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari asosida ishlovchi tizimlarni tatbiq etish muhim ahamiyatga ega bo'lsa, ikkinchi tomondan, buxgalteriya hisobi tizimining normativ-huquqiy bazasini takomillashtirish, xalqaro va milliy standartlar o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash, shuningdek, yangi iqtisodiy obyektlarni hisobga olishga doir aniq metodik ko'rsatmalarni ishlab chiqish zarurdir.

Raqamli iqtisodiyotda hisob-kitoblar tezkor, aniq va shaffof bo'lishi talab qilinadi. Biroq mavjud buxgalteriya standartlari ba'zan bu talablarni qondira olmaydi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHS) va milliy standartlar

o'rtasida tafovutlar mavjudligi, raqamli aktivlar (masalan, kriptovalyutalar) hisobini yuritish mexanizmining yo'qligi — asosiy muammolardan hisoblanadi.

Raqamli aktivlar, intellektual mulk, IT xizmatlar va raqamli platformalar — bular yangi buxgalteriya obyektlari bo'lib, ularning baholanishi, amortizatsiyasi va balansda aks ettirilishiga oid aniq uslubiy yondashuvlar hali to'liq ishlab chiqilmagan.

Buxgalterlar endilikda faqat hisob-kitob yurituvchi emas, balki ma'lumotlar tahlilchisi, IT bo'yicha asosiy foydalanuvchi bo'lishi zarur. Bu esa ularning raqamli savodxonligini oshirishni, yangi dasturiy vositalarni egallashini taqozo etadi.

Ma'lumotlar raqamli formatda saqlanayotganligi sababli ularni himoya qilish muhim masalaga aylangan. Xavfsizlik protokollari, maxfiylik siyosati va ma'lumotlarni zaxiralash tizimlari yo'lga qo'yilishi zarur.

Bugungi kunda "1C: Buxgalteriya", SAP, Oracle kabi ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari orqali avtomatlashtirilgan hisob yuritilishi keng ommalashmoqda. Bunday tizimlar inson omili xatolarini kamaytiradi, hisobotlarni tez va aniq taqdim etadi.

"Bulutli" texnologiyalar yordamida buxgalteriya ma'lumotlariga istalgan joydan kirish mumkin. Bu kichik va o'rta biznes uchun qulay yechim bo'lib, dasturiy ta'minot xarajatlarini kamaytiradi.

Blokcheyn orqali tranzaksiyalarni kuzatish va hujjatlarning haqiqiyligini tasdiqlash imkoniyati mavjud. Bu esa moliyaviy hisobotlarning ishonchligini oshiradi.

AI asosidagi dasturlar operatsiyalarni avtomatik tahlil qiladi, kamchiliklarni aniqlaydi va hisobotlar tayyorlaydi. RPA (Robotic Process Automation) yordamida odatiy va takrorlanuvchi buxgalteriya ishlarini avtomatlashtirish mumkin.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobini takomillashtirish — bu davr talabi. Uslubiy jihatdan yangi aktivlar, xizmatlar va texnologiyalarni qamrab oluvchi yondashuvlar ishlab chiqilishi kerak. Tashkiliy jihatdan esa kadrlar malakasi, axborot xavfsizligi, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish kabi yo'nalishlarda jiddiy chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Shodmonov, Yo.M., & Axmedova, G.X. (2022). "Buxgalteriya hisobi va auditda raqamli texnologiyalar". – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.

2.Deloitte Touche Tohmatsu Limited (2021). "The future of accounting in the digital economy: Global outlook and best practices". – Deloitte Insights.

БАҲОЛОВЧИ ТАШКИЛОТЛАР РЕЙТИНГИНИ БАҲОЛАШ ВА РЭНКИНГИНИ АНИҚЛАШ МЕХАНИЗМИНИНГ ТАШКИЛИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Ташпулатов Гиёс Тохирович

**Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги
Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби доценти, (PhD)**

Ўзбекистонда амалдаги иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий ислохотларнинг давом эттирилиши, мамлакатимизнинг 2030 йилгача ривожланиш стратегиялари [1, 2]га мувофиқ тартибга солиш ва регуляциялаш механизмларини такомиллаштиришни талаб қилмоқда. Ўзбекистон-2030 стратегиясида мамлакатимизнинг глобал рақобатбардошлигини ошириш, ишбилармон муҳитни яхшилаш ва мамлакатнинг барқарор ривожланишини таъминлашга қаратилган кенг кўламли мақсад ва вазифаларни белгилайди. Бу стратегияда рақобатни тартибга солиш, бозорнинг ишончли ва шаффоф механизмларини шакллантириш муҳим устувор вазифа сифатида белгиланган.

Бу жараёнда баҳоловчи ташкилотлар рейтингини баҳолаш ва рэнкингини аниқлаш механизмининг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш муҳим аҳамиятга эга. Рейтинглار нафақат иқтисодий, балки ижтимоий ва сиёсий соҳаларда ҳам самарали қарорлар қабул қилиш, инвесторлар ва аҳоли учун ишончли ва объектив маълумотлар тақдим этишга ёрдам беради. Мамлакатдаги иқтисодий жараёнларнинг муттасил тартибга солиниши ва оптималлаштирилиши, рейтинг ташкилотларининг мустақил ва объектив ишлашини талаб қилади.

Замонавий баҳоловчи ташкилотлар рейтингини баҳолаш ва рэнкингини аниқлаш механизмининг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга доир илмий-амалий асарларимизда [3, 4, 5, 6] ўз аксини топган.

Ўзбекистонда мулк қийматини баҳолаш хизматлари бозорининг ҳозирги кундаги муаммолари сифатида профессионал фаолият юритувчи баҳоловчи ташкилотларнинг ахборот шаффофлиги (транспарентлиги), рақобатдорлиги ва улар рейтинг баҳолари ва рэнкингини ҳолисона белгиловчи агентликларнинг йўқлигини кўрсатиш мумкин. Ушбу муаммолар сабабли, баҳоловчи ташкилотлар учун уларнинг потенциал мижозлари томонидан асосли танланилишида ишончли ва сифатли рейтинг баҳоларнинг муҳимлиги ушбу бозор иштирокчилари томонидан объектив зарурат сифатида эътироф этилмоқда. Бунда, рейтинг ва рэнкингни баҳолаш ташкилотларининг катта роль ўйнаши уларга ушбу бозор иштирокчилари томонидан нафақат катта ишонч, масъулият ва жавобгарлик юклатилиши, балки уларни белгиланган тартибда аниқ ва ишончли маълумотлар билан мунтазам таъминланиши зарурати билан белгиланади.

Рейтинг агентликларининг ҳуқуқий механизми – бу рейтингларни баҳолаш, рэнкингини аниқлаш ва тарқатиш жараёнларини тартибга солувчи

қонун ва меъёрий ҳужжатлар, шунингдек, рейтинг агентликларининг фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан регламентловчи принциплар, механизмлар ва механизмлардан иборатдир. Рейтинг агентликларининг ҳуқуқий механизмини ишлаб чиқиш, уларнинг ишини шаффоф ва объектив тарзда ташкил этиш, шунингдек, ҳуқуқий жавобгарликни тартибга солишга қаратилган.

Ўзбекистонда баҳоловчи ташкилотлар рейтинги ва рэнкингини баҳолашда рейтинг ташкилотларини тартибга солиш учун янги қонунчиликни қабул қилиш, рейтинг ташкилотларининг ишлаш механизмини, уларнинг мустақиллигини, ҳисоботларининг аниқлигини ва тажрибасини такомиллаштириш имконини беради. Шунингдек, рейтинг фаолиятини тартибга солиш учун “Баҳоловчи фаолиятга оид янги қонун” ишлаб чиқилиши лозим. Зеро, бу қонун рейтинг ташкилотларининг ишлаш тартибини аниқ белгилайди, уларнинг вазифаларини, стандартларини ва халқаро кўрсаткичларга мослашиш талабларини назарда тутди.

Бу қонунчилик рейтинг ташкилотларининг фаолиятини тартибга солиш, уларнинг ишлаш механизмларини белгилаш ва рейтингларнинг аниқлиги, объективлиги ҳамда шаффофлигини таъминлашга ёрдам беради.

Бу янги қонун қуйидагиларни ўз ичига олиши лозим:

-янги қонун рейтинг ташкилотларининг ишлаш тартибини, уларнинг вазифаларини ва масъулиятларини аниқ белгилайди. Ҳар бир рейтинг ташкилоти учун аниқ стандартлар, баҳолаш методологиялари ва ёрдамчи усуллар белгилаш лозим;

-рейтинг ташкилотлари мустақил бўлиши керак, яъни уларнинг ишига ташқи омиллар, хусусан, давлат органлари ёки бошқа иқтисодий иштирокчиларнинг таъсири минимал бўлиши керак. Қонун ушбу мустақилликни таъминлайди;

-рейтинг ташкилотларининг баҳолаш жараёни шаффоф бўлиши, уларнинг ҳисоботларининг аниқ ва ишончли бўлиши керак. Қонун, ушбу ташкилотлардан маълумотларнинг тўғри ва аниқ бўлишини талаб қилади;

-баҳоловчи ташкилотлар фаолиятини халқаро стандартларга мос бўлиши зарур. Янги қонун рейтинг ташкилотларига халқаро рейтинглар ва баҳоловчи стандартларга мослашиш талабларини киритади, бу эса глобал иқтисодий муҳитда рақобатбардошликни оширишга ёрдам беради.

Мамлакатимизда “Ўз-ўзини тартибга солиш” қонунининг ишлаб чиқилиши рейтинг ташкилотларининг ишини мустақил тартибда амалга ошириш имконини беради. Ушбу қонун рейтинг ташкилотларининг стандартлар ва қонун талабларига мос фаолият юритишини таъминлашга хизмат қилади. Бундай қонун рейтингларнинг самарадорлигини, ишончлилигини ва аниқлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга.

“Ўз-ўзини тартибга солиш” қонуни рейтинг ташкилотларининг ишини мустақил ва шаффоф тартибда амалга ошириш имконини беради. Ушбу қонун рейтингларнинг ишончлилигини, аниқлигини ва самарадорлигини

оширишга хизмат қилади, бу эса иқтисодий жараёнларда ишончли қарорлар қабул қилишни таъминлайди. Қонун рейтинг ташкилотларининг фаолиятига юқори даражадаги тартиб, масъулият ва шаффофлик ўрнатишга йўналтирилган бўлиб, умумий иқтисодий ва молиявий муҳитга ижобий таъсир кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон-2030” стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” 2023 йил 11 сентябрдаги №ПФ-158-сон фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақамли Ўзбекистон-2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш тўғрисида” 2020 йил 05 октябрдаги №ПФ-6079-сон фармони.
3. Ташпулатов Г.Т. Ўзбекистондаги баҳоловчи ташкилотлар рейтинги ва рэнкингини баҳолашнинг принципи ва методологияси. // “Молия ва Банк иши” БМА илмий электрон журнали. №5, 2020 йил октябр. – б.18-26. www.journal.bfa.uz.
4. Ташпулатов Г.Т. “O'zbekistonning xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash muammolari: nazariya, amaliyot va strategiya” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallar to'plami. 2023-yil 17 noyabr. 230-236 b.
5. Ташпулатов Г.Т. “Баҳолаш хизматлари бозорини ривожлантиришда ўз-ўзини тартибга солиш институтининг зарурлиги ва аҳамияти.”// “Молиявий технологиялар” илмий электрон журнали. 4-сон, 2024 йил. 284-296 бетлар.
6. Ташпулатов Г.Т. Янги Ўзбекистонда баҳоловчи ташкилотлар рейтингини баҳолаш ва рэнкингини аниқлаш механизмининг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришнинг зарурлиги.”// “Яшил иқтисодиёт ва тараққиёт” ижтимоий, иқтисодий, технологик, илмий оммабоп журнал. №3, 2025 й. март, 757-763-бетлар.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ НА СОВРЕМЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Усманова Зулфия Мусаевна

тарший преподаватель кафедры «Экономика»

Ферганский государственный технический университет, Фергана

Управление организацией представляет собой многоуровневую и сложную систему, включающую не только организационную структуру, но и управленческие процессы, целевые установки и методы достижения целей. Каждая организация функционирует как система, в которую входят различные элементы, взаимодействующие между собой в условиях постоянного динамического равновесия. Эти элементы объединяются в более крупные образования — компоненты.

В структуре любой организации, рассматриваемой как единая управляемая система, можно выделить два основных компонента:

- субъект управления (управляющая подсистема);
- объект управления (управляемая подсистема).

В составе управляющей системы организации выделяют несколько ключевых подсистем:

1. Структура управления, включающая функциональные структуры;

- схемы организационных взаимоотношений организационные структуры;
- профессиональную подготовку персонала.

2. Техническая база управления, охватывающая систему документооборота;

- информационные каналы; - компьютерную и офисную технику, мебель.

3. Управленческий процесс, включающий:- системы коммуникации;

- схемы управленческих процессов; процедуры разработки и реализации решений; - информационное обеспечение.

4. Методология управления, определяющая: цели и задачи;

- принципы и закономерности; - методы и управленческие функции;
- технологии и практики управления.

Систему управления можно рассматривать как в статике — в виде определённого механизма (механизма управления), так и в динамике — как совокупность управленческих действий и деятельности [2].

Высокая эффективность и слаженность всех структурных подразделений организации является основой её успешной работы и максимизации прибыли.

В условиях стремительного развития технологий, глобализации и постоянных изменений на рынке, современным предприятиям необходимо непрерывно совершенствовать методы управления для обеспечения своей конкурентоспособности, устойчивости и роста. Эффективное управление играет ключевую роль в достижении стратегических целей и адаптации к изменениям внешней среды [3].

Внедрение цифровых технологий является одним из ключевых направлений совершенствования управления. Использование информационных систем, таких как ERP, CRM, BI и другие, позволяет повысить прозрачность бизнес-процессов, ускорить принятие решений, улучшить коммуникацию между подразделениями и повысить общую эффективность предприятия. Искусственный интеллект и машинное обучение также открывают новые возможности для автоматизации и анализа данных.

Адаптивные и гибкие организационные структуры более предпочтительны в современное время. Традиционные иерархические структуры становятся менее эффективными в условиях быстрого изменения внешней среды. Современные предприятия стремятся к децентрализации управления, внедрению проектных и матричных структур, а также развитию

автономных команд. Это способствует повышению ответственности, мотивации сотрудников и скорости реакции на изменения [1].

Развитие корпоративной культуры и лидерства на сегодняшний день являются наиболее приоритетными. Успешное управление невозможно без эффективных лидеров и сильной корпоративной культуры. Лидеры нового поколения должны обладать гибкостью, стратегическим мышлением, способностью вдохновлять команду и способствовать инновациям. Корпоративная культура, ориентированная на сотрудничество, открытость, обучение и инновации, создает основу для устойчивого развития.

Управление изменениями главная составляющая менеджмента современности. Современные предприятия сталкиваются с постоянными изменениями: внедрение новых технологий, трансформация бизнес-моделей, изменение требований клиентов. Эффективное управление изменениями включает в себя планирование, коммуникацию, обучение персонала и мониторинг результатов. Успешные компании активно вовлекают сотрудников в процессы трансформации, снижая сопротивление и повышая вовлеченность.

Отдельное внимание по нашему глубокому убеждению следует обратить на процессы цифровизации в управлении предприятиями. Управление на основе данных Data-driven становится всё более актуальным.

Использование аналитики, больших данных и прогнозных моделей позволяет принимать более обоснованные решения, минимизировать риски и выявлять новые возможности для роста. Компании, активно инвестирующие в аналитику и развитие компетенций в области данных, получают конкурентные преимущества.

В заключении следует отметить то, что совершенствование методов управления на современных предприятиях требует комплексного подхода, включающего технологические инновации, организационные изменения, развитие человеческого капитала и использование данных. Только те компании, которые готовы к постоянному обучению и адаптации, смогут успешно конкурировать в условиях современной экономики.

Использованная литература:

1. Usmonov, M. M. (2022). TOPICAL ISSUES OF IMPROVING ECONOMIC MODELS OF ENTERPRISE MANAGEMENT. *Наука сегодня: вызовы и решения [Текст]: материалы между*, 53.
2. Усмонов, М. М. (2021). К актуальным вопросам совершенствования экономических моделей управления предприятием. In *Наука сегодня: проблемы и перспективы развития* (pp. 47-49).
3. Тухтасинова, М. М. (2020). АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ПОДДЕРЖКИ ПРЕДПРИЯТИЙ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ. In *МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИНИ ИНВЕСТИЦИЯЛАШНИНГ МОЛИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ВА ИННОВАЦИОН ЖИҲАТЛАРИ* (pp. 340-345).

КОРХОНАЛАР ФАОЛИЯТИНИ БОШҚАРИШДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ АХБОРОТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСЛУБИЙ ВА ТАШКИЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Абдурауф Абдуллаев- Андижан давлат техника институти
“Бухгалтерия ҳисоби ва менежмент” кафедраси профессори, иқтисодиёт
фанлари доктори,

Ойбарчин Абдуғофурова - магистрант

Корхоналарни бошқариш жараёни турли хил маълумотларга асосланади, улар пировардида ахборот тизимининг мазмунини ташкил қилади. Ахборот оқимларининг умумий ҳажмида иқтисодий ахборотларнинг улуши 90% дан ортиғини ташкил этса, уларнинг 80% ва ундан кўпроғи бухгалтерия ҳисобига тўғри келади. Шу муносабат билан бухгалтерия ҳисоби ахборотларининг мазмуни ва ўзига хос хусусиятларини бошқарув ахбороти билан боғлиқ ҳолда кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир, бу Л.Паччолининг фикрича, бошқариладиган объект ва унинг ҳолати тўғрисидаги ахборотлар ва бошқарув объектининг ҳолати тўғрисидаги умумлаштирувчи хулосалар чиқариш ва барча бошқарув функцияларини амалга оширишни таъминлайдиган бошқарув қарорлари қабул қилинишда муҳим аҳамиятга эга.

Шу билан бирга, бухгалтерия ҳисоби ва унинг ахборотини ҳўжалик фаолиятини бошқаришнинг кучли воситасига, ҳўжалик юритиш усуллариининг асосий қуролига айлантириш зарур. Бошқарув қарорларининг тўғрилиги бухгалтерия ҳисобида ҳосил бўлган маълумотларнинг ҳаққонийлиги, ўз вақтида олинганлиги ва унинг аналитик хусусиятига боғлиқ (Ларионов А.Д., 1989).

Бухгалтерия ҳисоби ахборотлари ёрдамида ҳал қилинадиган масалаларнинг жуда муҳимлигини ҳисобга олиб, биз унинг моҳиятини аниқлашни зарур деб ҳисоблаймиз. Чунки бухгалтерия ахборотларига турли иқтисодчилар томонидан берилган талқинларда бухгалтерия ҳисоби ахборотларининг ўзигагина хос хусусиятлар ажратиб кўрсатилмайди. Кўпгина олимлар "бухгалтерия ахборотлари" тушунчасини фарқламайдилар, уни "ҳисоб маълумоти" тушунчаси билан аралаштириб юборадилар, бухгалтерия ахборотларига нисбатан улар "маълумотлар" атамасини ишлатадилар.

Бухгалтерия ҳисоби ахборотларининг турли жиҳатларини назарий томонини таҳлилига асосланиб, биз бухгалтерия ахбороти бу доимий, узлуксиз кузатиш, ўлчаш, шунингдек, тегишли шаклларда қайд этилган бухгалтерия ҳисоби усулининг ўзига хос элементларидан фойдаланиш натижасида олинган бошқариладиган объектнинг умумий ҳолатини ва унга таъсир қилишнинг ўзига хос томонларини акс эттирирадиган маълумотлар йиғиндиси деб ҳисоблаймиз.

Бухгалтерия ахборотлари меҳнат маҳсулининг барча хусусиятларига эга, хусусан:

1. Бухгалтерия ҳисоби ахборотлари узоқ давр фойдаланиладиган меҳнат маҳсули ҳисобланади. Фойдаланиш жараёнида у ўзининг истеъмол хусусиятларини йўқотмайди, гарчи у тайёр маҳсулот (бошқарув қарори) таркибига кирмаса ҳам, унинг мазмунини ташкил этади. Бухгалтерия ҳисоби ахборотларининг бу хусусияти уни шакллантиришнинг муайян ўзига хослигини назарда тутади. Шундай қилиб, ахборот массивларини яратиш билан боғлиқ энг катта иш ва харажатлар дастлабки босқичда - йиғиш босқичида содир бўлади. Ушбу босқичда ахборотнинг асосий мезони корхона фаолиятини назорат қилишдан ташқари унинг бошқарув мақсадларига мувофиқлиги ҳисобланади.

2. Бухгалтерия ҳисоби ахборотлари бошқарув ишининг предмети сифатида раҳбарларга бошқариладиган объектни ҳақиқий ҳолатдан керакли ҳолатга ўтказишда бошқарув ишининг маҳсули бўладиган янги қарор яратишга имкон беради.

3. Бухгалтерия ҳисоби ахборотлари меҳнатнинг алоҳида туридир, чунки у ўз-ўзини ривожлантиришга қодир (маълумотларнинг микдорий тўпланиши бошқариладиган объектнинг ривожланиш тенденциясини аниқроқ кузатиш имконини беради).

4. Бухгалтерия ҳисоби ахборотлари бошқарув ишининг предмети бўлиб, ишлаб чиқаришнинг ўзгарувчан шароитида ўз қийматини сақлаб қолиш учун доимий равишда қайта гуруҳлашни талаб қилади.

5. Шу билан бирга бошқарув хизматлари томонидан иш предмети сифатида фойдаланиладиган бухгалтерия ҳисоби ахборотлари, ўзи ҳам бошқарилиши керак.

6. Бухгалтерия ҳисоби ахборотлари иш предмети бўлиб, ресурснинг барча хусусиятларига эга, чунки уни олиш, қайта ишлаш ва яратиш, сақлаш ва узатиш, сотиш ва сотиб олиш, улардан фойдаланиш самарадорлигини ҳисоблаш мумкин. Бухгалтерия ахборотининг ресурс сифатида ўзига хос хусусияти унинг оқимларини ошириш тенденциясидир.

Бухгалтерия ҳисоби ахборотлари энг муҳим бошқарув ресурсидир. Бошқа барча ресурслар - инсонлар, вақт, пул, материаллар - унинг ёрдами билан бошқарилади. Афсуски, мутлақ энг муҳим мавзу - бухгалтерия ахборотлари ва бошқаруви - тўғри ишлаб чиқилмаган. Шунинг учун бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш муаммолари бошқарув эҳтиёжларидан алоҳида кўриб чиқилади ва ҳар доим ҳам улар билан боғлиқ бўлмайди.

Шу билан бирга, бухгалтерия ҳисоби корхонанинг иқтисодий фаолиятининг барча томонларини шу жумладан унинг техник, ташкилий ва иқтисодий ривожланиши жараёнларини, шунингдек, иқтисодий ўзгаришларнинг ўзига хос шароитида ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишни акс эттириши керак. Бусиз бухгалтерия ҳисоби ишлаб чиқаришни оптимал бошқариш воситаси бўла олмайди.

Замонавий шароитда бошқарув технологияси бухгалтерия ҳисоби

назарияси ва амалиётининг ривожланишига сезиларли таъсир кўрсатади ва бўшқарув учун бухгалтерия ҳисобининг энг муҳим аҳамияти оқибатларни эмас, балки сабабларни аниқлаш бўлади.

Юқоридагилар бошқарув жараёнига нисбатан бухгалтерия ҳисоби ахборотларига қўйиладиган талаблар мажмуасини ишлаб чиқишни тақозо этади. Бошқарув қарорларининг даражалари ва турларидан келиб чиқиб, бухгалтерия ахборотларига қўйиладиган талаблар:

- ахборот айланмасининг минимал ҳажми мазмун жихатдан максимал бўлиши;

- турли даражадаги бошқарувни таъминловчи минимал бошланғич ва максимал ҳосилавий маълумотлар;

- ахборот ҳажми бошқарув қарорларини қабул қилиш учун етарли даражада кенг қамровли бўлиши;

- ахборот ҳаракатланиш барча босқичларида унинг манбасини тўғри танлаш, шунингдек ишончлилиги ва тўлиқ узатилиши таъминланиши;

- истеъмолчи томонидан қўшимча ишлов беришни талаб қилмайдиган ва қарор қабул қилишда дарҳол фойдаланишга яроқли бўлган маълумотларнинг олиниши;

- истеъмолчиларни уларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда бухгалтерия ахборотлари билан мақсадли таъминлашлардан иборат бўлиши мумкин.

Ўз навбатида, ахборот сифати унинг муайян муаммоларни ҳал қилишга таъсирининг хусусиятлари билан белгиланади. Бухгалтерия ҳисоби ахборотларининг хусусиятларини аниқлаш уларнинг молиявий ва бошқарув ҳисобидаги намоён бўлишини фарқлаш имконини беради, бу бухгалтерия ҳисобининг ушбу турларининг асосларини ишлаб чиқишда долзарбдир ва муҳим аҳамиятга эга.

Бу муаммоларни ҳал қилиниши эса корхоналар иқтисодий фаолиятига баҳо беришда зарур бўлган бухгалтерия ахборотларини бошқариш тизимини самарали ишлашини таъминлайди.

ЯШИРИН ИҚТИСОДИЁТ ТУРЛАРИНИ ФАРҚЛАШ МЕЗОНЛАРИ ВА МДҲ ДАВЛАТЛАРИГА ХОС БЕЛГИЛАРИ ХУСУСИДА

Иззаев Ғ. -ТДИУ мустақил изланувчиси.

Яширин фаолиятнинг турларини фарқлашнинг уч мезонидан фойдаланилади: уларни «оқ» («биринчи», расмий) иқтисодиёт билан боғлиқлиги ҳамда иқтисодий фаолиятнинг субъектлари ва объектлари. Шунингдек назардан яширин иқтисодиётни уч секторга ажратиш мумкин: «иккинчи» («оқ ёқалилар»), «кулранг» («норасмий»); «қора» («махфий») яширин иқтисодиёт. Яширин иқтисодиётни ўрганиш ва таҳлил этиш тахминан ярим асрдан буён давом этаётган бўлса ҳам, олимлар ва таҳлилчиларда уни таҳлил қилишнинг ягона ёндашуви ханузгача мавжуд эмас. Масалан, инглиз тилидаги манбаларда «informal eco- ному»,

«underground economy», «shadow economy», «black economy» каби атамаларни учратиш мумкин ва бу атамалар турли тадқиқотчиларда турли маънони англатади.

«Иккинчи» яширин иқтисодиёт – бу «оқ» иқтисодиёт ишчи ва ходимларининг ўз иш жойларида яширинча қонун билан тақиқланган иқтисодий фаолияти бўлиб, ушбу фаолият аввал яратилган миллий даромадни яширин қайта тақсимланишига олиб келади. Бу фаолият билан, асосан, бошқарув персоналидаги «салобатли одамлар» («оқ ёқалилар») шуғулланганлиги сабабли яширин иқтисодиётнинг ушбу тури «оқ ёқали» деб номланади. Жамият нуқтаи-назаридан «иккинчи» яширин иқтисодиёт ҳеч қандай янги товар ва хизматларни яратмайди. «Иккинчи» иқтисодиётдан бир неча одамлар томонидан олинган наф (даромад) бошқа одамларнинг йўқотишлари эвазига амалга оширилади. «Иккинчи» яширин иқтисодиёт – шахсий эҳтиёж ва давлат томонидан ҳисобга ва рўйхатга олинмайдиган эҳтиёжларни қондириш мақсадида алоҳида фуқаролар ўртасида ва уларнинг норасмий бирлашмалари ўртасидаги мустақил иқтисодий муносабатлардир. Бу муносабатлар фуқароларнинг давлатнинг хўжалик механизмидаги хатолар, аҳоли талаблари, хоҳишлари инобатга олинмаслигига қарши акс таъсиридир. Булар энг аввало:

а) солиқларни тўлашдан бўйин товлашни рағбатлантирадиган даражада молия ва солиқ сиёсатининг заифлиги;

б) ноқонуний ресурслар манбаларига таянишга мажбур этадиган даражада ривожланган бозор тизимининг мавжуд эмаслиги;

в) ҳаддан зиёд ва шу жумладан, қонунларга хилоф равишда маъмурийлаштирилганлик.

«Кулранг» яширин иқтисодиёт – қонун томонидан тақиқланмаган, лекин рўйхатга олинмайдиган товар ва хизматларни ишлаб чиқариш ва реализацияси билан шуғулланувчи иқтисодий фаолиятдир.

«Қора» яширин иқтисодиёт (уюшган жиноятчилик иқтисодиёти) – қонун томонидан таъқиқлаб қўйилган товар ва хизматларни ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ ноқонуний иқтисодий фаолиятдир. «Қора» яширин иқтисодиёт расмий иқтисодиётдан «кулранг» иқтисодиётга нисбатан кўпроқ равишда ажралгандир. Кенг маънода «қора» яширин иқтисодиётга нормал иқтисодий ҳаётга тўғри келмайдиган, уни бузадиган барча фаолият турлари киради.

Яширин иқтисодиётнинг ривожланиши, биринчи навбатда, давлат томонидан иқтисодиётни тартибга солишдаги заифлик натижасида вужудга келадиган муносабат сифатида қабул қилиниши керак. Тартибга солиш чекловларсиз бўлмайди. Пухта ўйланмаган чекловлар уларга амал қилмаслиқни юзага келтиради. Айниқса, ушбу чекловларнинг ўрнини чекланаётганларга нисбатан маълум наф белгиланмаса, яширин иқтисод эса шу билан бирга бирор наф келтирса. Яширин иқтисодиётнинг кўп турлари (масалан, солиқ тўлашдан бош тортиш) давлат томонидан тартибга

солишнинг камчиликлари: бошқарувнинг бюрократлаштирилганлиги, юқори солиқ ставкалари ва ҳ.к. билан изоҳланади.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, энг яхши марказлаштирилган бошқарув ти- зимида эга мамлакат ҳам яширин иқти- содиёт ҳажмини камайтириши мумкин, аммо бутунлай йўқ қила олмайди. Энг паст солиқ ставкалари ҳолатида ҳам маълум бир солиқ тўловчилар солиқ тўлашдан қочади.

Иккинчи томондан қараганда, замонавий яширин иқтисодиёт фақатгина бозор эркинлигини чеклаш натижасида вужудга келмаган, балки бозор муносабатларининг табиатидан ҳам юзага келгандир. Бозор ҳўжалиги фойдани илоҳийлаштиришга, даромадга сиғинишга асосланган ҳолда шакллантирилади. Шу сабабдан бир лаҳзада катта даромадга эга бўлиш имконияти юзага келганда баъзи инсонлар ёки инсонлар гуруҳи жамият манфаатларидан ўзларининг манфаатларини юқори қўйишади. Бойликка эга бўлиш иштиёқи кўпроқ «иккинчи» ва «қора» яширин иқтисодиёт учун хосдир.

Бозор муносабатларига ўтиш даврида МДХ мамлакатларида юқори яширин (энг аввало юқори даражада криминаллашган) иқтисодий муносабатлар тизими шакллана бошлади ва у бир қатор хусусиятлари билан тавсифланади.

Биринчидан, яширин иқтисодиёт катта улушга эга бўлиб, иқтисодиётнинг доминант, норасмий ва ғайриҳуқуқий муносабатлар муҳим ўрин тутувчи секторига айланиб бормоқда. Баъзи МДХ мамлакатларида давлат аппаратининг ёппасига коррупциялашгани, ҳуқуқ ва суд тизими ролининг сустлиги, уларнинг маъмурий аппаратга, яширин молиявий капиталга тобелиги бугунги куннинг реал воқелигидир.

Иккинчидан, иқтисодиёт соҳасида мо- лиявий гуруҳлар (кланлар) шаклланди. Улар йирик капитал қўйилмаларини бошқарадиган давлат ҳокимияти органлари «қаноти» остида бўлган ҳокимият ҳўжалик тузилмаси бўлиб, кенг кўламдаги тадбиркорлик (энг аввало, тижорат) фаолияти билан шуғулланадилар. Ўз фаолияти билан бу молия гуруҳлари бозорда, асосий товар гуруҳлари бозорида ва, айниқса, ташқи савдода рақобат курашини чеклайдилар. Яширин молия капиталининг иқтисодиётдаги монопол ҳукмронлиги орқали ўта катта даромадларни олишнинг яна бир оқибати аҳоли катта қисмининг қашшоқлашувидир.

Учинчидан, яширин иқтисодиётнинг ри- вожланиши оқибатида мамлакатнинг бюджет тизими бузилади, унинг даромад ва харажатларини тақиқлаш ёки камайтириш, чеклашлар юзага келади. Молия капитали гуруҳлари бюджет маблағларидан катта даромадлар олиш учун фойдаланадилар, бюджет маблағлари ва давлат мулки бўйича турли қинғир ишларни амалга оширадилар, давлатни бундай шароитларда молиявий муаммоларни ҳал қилиш учун қарз маблағларини олишга мажбур этадилар. Шу билан бирга, бу воқелик иқтисодиётнинг реал сектори қисқариши, кор-

хоналар кўп қисмининг синуши ва охир-оқибатда, уларнинг деярли 30 фоизи банкротликка учрашига, учдан икки қисмини эса банкротлик поғонасига олиб келади.

Тўртинчидан, яширин иқтисодиёт миллий даромадни истеъмол қилишига, фойданинг яширинча қайта тақсимланишига олиб келади. Яширин даромадларнинг ортиб бориши, уларни яшириш ишбилармонларга хизмат кўрсатувчи ноишлаб чиқариш тузилмаларининг юзага келишига сабаб бўлади. Аҳоли аксарият қисмининг турмуш фаровонлигини таъминловчи (халқ истеъмол буюмларини ишлаб чиқариш, соғлиқни сақлаш, таълим ва ш.к.лар) иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳалари инқирозга юз тутди.

Бешинчидан, яширин иқтисодиёт вакиллари ўз капиталининг асосий қисмини хорижга олиб чиқиб жойлаштирадilar. Экспертларнинг фикрича, Россиядан олиб чиқиб кетилган капитал 150-300 миллиард АҚШ долларини ташкил қилади. Бу тизим барқарор равишда такрор ишлаб чиқилади ва бу такрор ишлаб чиқаришнинг бош механизми, шаклланган криминал молиявий капитал умумдавлат миқёсида иқтисодий-сиёсий қарорлар қабул қилишда амалда доминант ролига эга бўлиб, бошқа барча хўжалик субъектлари ичида юқори рақобатдош бўлади.

Яширин иқтисодиёт авж олган шароитда хўжалик субъектлари ҳокимиятда, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларида «ҳимоячи»лари йўқ бўлганлиги учун охир-оқибатда банкротликка юз тутадilar. Корхоналар бозор иқтисодиёти шароитида таваккалига ишлайдилар, итоаткор бўладilar, тузилмаларида солиқ ва тўловларни ўз вақтида тўлайдилар.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, иқтисодиёт хавсизлиги нуқтаи назардан, яширин иқтисодиётга оид тадқиқотларни мунтазам олиб бориш лозим. Уни расмийлаштириш борасида кўпроқ маъмурий эмас, шундай иқтисодий механизмларни ишлаб чиқариш ва жорий қилиш лозимки, иқтисодиётнинг барча субъектлари учун яширин иқтисодиётда эмас, тўлиқ расмий фаолият юритиш каттароқ наф келтирсин. Бу масала барча Ҳамдўстлик давлатлари учун нафақат ўта мураккаб, балки ўта долзарб масаладир.

BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDITGA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISH YO‘LLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Umarov Ilxomjon Yuldashevich

Andijon davlat texnika instituti professori

Toshpo‘latov Asron

Andijon davlat universiteti

Iqtisodiyot kafedراسи mustaqil izlanuvchisi

Buxgalteriya hisobi - bu tashkilotning moliyaviy va xo‘jalik faoliyatini aks ettiruvchi, moliyaviy holatini tahlil qilish, boshqaruv qarorlarini asoslash, soliqqa

tortish, tashqi va ichki hisobotlarni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydigan muhim tizimdir. Audit esa, buxgalteriya hisobi orqali shakllantirilgan moliyaviy axborotning to'g'riligini, qonuniyligini va ishonchliligini baholovchi nazorat mexanizmi sifatida xizmat qiladi. Demak, bu ikki soha o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar taraqqiyoti tufayli buxgalteriya va audit tizimlari yangi bosqichga o'tmoqda. Avval qo'lda bajarilgan ko'plab hisob-kitoblar, hujjatlashtirish jarayonlari, ma'lumotlar tahlili hozirda maxsus dasturiy ta'minotlar, avtomatlashtirilgan tizimlar va sun'iy intellekt asosida bajarilmoqda. Bu esa inson omilini kamaytirish, xatoliklar ehtimolini pasaytirish, ish samaradorligini oshirish hamda vaqtni tejash imkonini bermoqda. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar nafaqat katta korxonalar, balki kichik va o'rta biznes subyektlari tomonidan ham faol qo'llanilmoqda. Masalan, buxgalteriya hisobi yuritish uchun keng tarqalgan 1C, SAP, QuickBooks, Xero, Zoho Books kabi dasturlar foydalanuvchilarga real vaqt rejimida ma'lumotlar bilan ishlash, avtomatik hisobotlar shakllantirish, soliqlarni hisoblash va tahlil qilish imkonini bermoqda. Shuningdek, audit sohasida ham raqamli vositalar — masalan, blokcheyn texnologiyasi, ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimlari, robotlashtirilgan audit dasturlari keng joriy etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan so'nggi yillarda raqamlashtirish sohasida olib borilayotgan islohotlar, xususan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasidagi chora-tadbirlar buxgalteriya va audit tizimlarining ham raqamli muhitga integratsiyalashuvini jadallashtirmoqda. Davlat soliq qo'mitasi tomonidan joriy etilgan "Elektron hisob-faktura", "my.soliq.uz" portali, elektron raqamli imzo (ERI) kabi xizmatlar biznes yuritishda ochiqlik, shaffoflik va ishonchlilikni oshirmoqda. Bu holat esa moliyaviy nazoratning sifatli amalga oshirilishiga, budjet intizomi va qonuniylikning mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.

Shunga qaramay, bu sohadagi raqamli transformatsiya jarayonlari hali to'liq yakuniga yetgani yo'q. Dasturiy ta'minotlarning lisenziyalash muammolari, texnik infratuzilmaning ayrim hollarda yetarli emasligi, mutaxassislarning raqamli ko'nikmalarining past darajada bo'lishi, axborot xavfsizligi bilan bog'liq tahdidlar bu yo'nalishda mavjud muammolar sirasiga kiradi. Shu bois buxgalteriya va audit tizimlarida raqamli texnologiyalarni samarali va kompleks asosda joriy etish bo'yicha takomillashtirish yo'llarini ishlab chiqish, tegishli mexanizmlar va infratuzilmani yaratish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli tadbiq etish uchun avvalo buxgalterlar va auditorlarning raqamli savodxonligini oshirish, ularni zamonaviy IT vositalari bilan ishlashga o'rgatish zarur. Buning uchun oliy o'quv yurtlarida buxgalteriya va audit bo'yicha o'quv dasturlarini zamonaviylashtirish, amaliy mashg'ulotlarga e'tibor kuchaytirish, xalqaro standartlar asosida darslik va qo'llanmalarni ishlab chiqish lozim. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar asosida ish yurituvchi dasturiy mahsulotlarni mahalliyashtirish, ularni

moslashtirish va arzonlashtirish ham foydalanuvchilar sonining ko'payishiga olib keladi.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida barcha sohalarda, jumladan, buxgalteriya hisobi va audit tizimlarida zamonaviy raqamli texnologiyalardan keng foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shunga qaramay, ushbu texnologiyalarni amaliyotga samarali joriy etishda bir qator tizimli va texnik muammolar mavjud bo'lib, ular bu sohaning to'laqonli raqamlashtirilishini sekinlashtirmoqda. Quyida ushbu muammolar kengroq tahlil qilinadi.

Raqamli texnologiyalarni samarali qo'llash uchun buxgalterlar, auditorlar va moliyaviy mutaxassislar zamonaviy dasturiy ta'minot, avtomatlashtirilgan tizimlar, ma'lumotlar bazalari va axborot xavfsizligi haqida yetarli bilim va ko'nikmaga ega bo'lishlari lozim. Afsuski, ayni vaqtda ko'plab tashkilotlarda ishlayotgan buxgalterlar an'anaviy uslubda ishlashga odatlangan bo'lib, raqamli tizimlarga moslashish jarayoni sust kechmoqda. Bu esa, yangi texnologiyalarni joriy qilishda qarshilikka olib keladi. Shuningdek, kasbiy ta'lim muassasalarida ham bu sohadagi darsliklar va o'quv-uslubiy qo'llanmalar yetarlicha yangilanmagan.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun yuqori darajadagi kompyuter texnikasi, internet tarmog'i, serverlar, dasturiy ta'minotlar, bulutli xizmatlar va boshqa infratuzilmalar zarur. Ammo O'zbekistondagi ko'plab kichik va o'rta korxonalarda bu infratuzilmaning to'liq shakllanmaganligi seziladi. Masalan, internet tezligi pastligi, doimiy elektr energiyasi uzilishlari, kompyuterlar va serverlarning eskirganligi texnologiyalarni joriy qilishda jiddiy to'siqlarni yuzaga keltiradi. Bu holat ayniqsa, qishloq joylaridagi tashkilotlarda ko'proq kuzatiladi.

Raqamli muhitning kengayishi bilan birga axborot xavfsizligi masalasi yanada dolzarb bo'lib bormoqda. Kiberxurujlar, ma'lumotlar o'g'irlanishi, zararli dasturiy ta'minotlar (viruslar), xakerlik hujumlari buxgalteriya va audit ma'lumotlarining xavfsizligiga tahdid solmoqda. Tashkilotlar o'z axborot tizimlarini himoya qilish uchun zarur choralarni ko'rmasalar, bu moliyaviy yo'qotishlar va qonuniy muammolarga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, auditda maxfiy ma'lumotlar bilan ishlanayotgani bois, axborot xavfsizligi darajasi yuqori bo'lishi talab qilinadi.

Yangi texnologiyalarni joriy etishda ularni tartibga soluvchi qonunchilik bazasi ham dolzarb ahamiyatga ega. O'zbekiston qonunchiligida raqamli texnologiyalar, elektron hujjatlar, elektron imzo, onlayn hisobotlar bo'yicha muayyan yutuqlar bo'lsa-da, bu soha hali to'liq tartibga solinmagan. Ayniqsa, raqamli audit, sun'iy intellektdan foydalanish, blokcheyn asosida tasdiqlangan ma'lumotlar bo'yicha amaliy huquqiy asoslar yetarli emas. Bu esa yangi texnologiyalarni keng miqyosda tatbiq etishni murakkablashtiradi.

Ko'pgina raqamli buxgalteriya dasturlari xorijiy kompaniyalar tomonidan ishlab chiqilgan. Ularning ko'pchiligi chet tilida bo'lib, mahalliy qonunchilikka to'liq moslashtirilmagan. Natijada, foydalanuvchilar ularni to'liq va samarali

ishlatishda qiynalishadi. Mahalliy ishlab chiqaruvchilarning dasturiy mahsulotlari esa son jihatdan kam va funksional jihatdan cheklangan. Shu sababli, raqamli dasturlarni ishlab chiqish va lokal ehtiyojlarga moslashtirish bugungi kunning muhim vazifasidir.

Tashkilotlar foydalanayotgan turli tizimlar — buxgalteriya, soliq, audit va moliyaviy nazorat dasturlari o'zaro uzviy bog'lanmagan holatda faoliyat yuritmoqda. Bu esa axborotlarning takrorlanishi, noaniqliklar, samarasizlik va inson omiliga bog'liq xatoliklarni keltirib chiqaradi. Yagona platformalarga asoslangan integratsiyalashgan tizimlarning yetishmasligi raqamli transformatsiyaning to'laqonli amalga oshishiga to'sqinlik qilmoqda.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda buxgalteriya hisobi va audit faoliyati moliyaviy axborotning aniqligi, shaffofligi va ishonchliligini ta'minlashda hal qiluvchi o'rin tutadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi bu ikki muhim sohani tubdan o'zgartirib, raqamli texnologiyalar asosida qayta shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Buxgalteriya va audit tizimlariga raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat ish faoliyatining avtomatlashtirilishiga, balki nazoratning aniq, samarali va uzluksiz bo'lishiga ham zamin yaratadi. Biroq bu jarayonni to'liq amalga oshirish uchun mavjud imkoniyatlar bilan bir qatorda mavjud muammolarni ham chuqur tahlil qilish zarur. Avvalo, buxgalteriya hisobi va audit tizimlarining raqamlashtirilishi ish unumdorligini oshiradi, inson omiliga bog'liq xatoliklarni kamaytiradi, hisobotlarni tez va aniq shakllantirish imkonini beradi, soliq va moliyaviy nazoratda aniqlikni ta'minlaydi. Masalan, elektron hujjatlar aylanishi, onlayn hisob-kitoblar, avtomatik tahlil va sun'iy intellektga asoslangan audit dasturlari buxgalteriya ishlarining sifatini mutlaqo yangi bosqichga olib chiqmoqda. Raqamli vositalar, xususan, 1C, SAP, QuickBooks, Zoho Books kabi dasturlar yirik va kichik tashkilotlarda keng qo'llanilayotgani bu fikrning yaqqol isbotidir. Shuningdek, raqamli texnologiyalar orqali davlat idoralari bilan o'zaro axborot almashinuvi soddalashtirilib, elektron hisob-fakturalar, ERI (elektron raqamli imzo), my.soliq.uz portali kabi vositalar orqali soliqqa oid jarayonlar avtomatlashtirilmoqda. Bu esa mamlakatda "raqamli iqtisodiyot" konsepsiyasi asosida ochiqlik va shaffoflikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Biroq bu raqamli texnologiyalarni amaliyotda joriy etish bilan bog'liq qator muammolar ham mavjud bo'lib, ular bu jarayonning keng ko'lamda va izchil amalga oshirilishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ulardan eng muhimlaridan biri — bu mutaxassislarining raqamli savodxonligi yetarli emasligi. Ko'plab buxgalterlar va auditorlar zamonaviy dasturlarni to'liq o'zlashtirmagan, bu esa ularda yangi texnologiyalarni qo'llashga nisbatan qo'rquv va ishonchsizlik tug'diradi. Bu holatni bartaraf etish uchun doimiy malaka oshirish, qayta tayyorlash kurslari, amaliy mashg'ulotlar va IT sohasida integratsiyalashgan o'quv dasturlari joriy etilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Raxmatov Q.R., Yunusova N.M. “Audit asoslari”. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2020.
2. Axmedova D.A. “Buxgalteriya hisobi va auditda axborot texnologiyalari”. T.: TDIU, 2022.
3. Raxmonov F.T. “Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishda zamonaviy yondashuvlar”. – Ilmiy maqola, TDIU, 2021.

ISHLAB CHIQUARISH KORXONALARIDA XARAJATLAR HISOBI VA TANNARXNI KALKULATSIYA QILISH

Abdug'ofurova Oybachin Maxmudjon qizi
Andijon davlat texnika instituti magistranti

Ishlab chiqarish korxonalarida xarajatlar turkumlanishi va tannarxni kalkulasiya qilish muhim moliyaviy va iqtisodiy jarayonlardan biridir. Bunda xarajatlarni to'g'ri tahlil qilish va tasniflash, ularni samarali boshqarish hamda tannarxni to'g'ri hisoblash korxonaning iqtisodiy holatini yaxshilash va rentabellikni oshirishda katta ahamiyatga ega.

Buxgalteriya hisobiga oid adabiyotlarda ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxini kalkulyasiya qilish deyarli har doim bitta mavzu sifatida ko'rib chiqiladi. Aslida bu bitta mavzu emas, balki bitta masalaning ikki tomoni ekanligiga e'tibor qaratmoqchimiz. Mahsulot tannarxi – bu bir birlik mahsulot ishlab chiqarish bilan bevosita va bilvosita bog'liq bo'lgan barcha xarajatlarning pul ko'rinishidagi ifodasidir. Amaliyotda hamda nazariy jihatdan odatda tannarxni aniqlash yoki hisoblash jarayoni esa kalkulasiya qilish yoki kalkulasialash, deyiladi.

Demak, bir birlik mahsulot ishlab chiqarish uchun amalga oshirilgan xarajatlar yig'indisini topish haqida gap ketyapti. Xarajatlar yig'indisini topish uchun barcha xarajatlarni, avvalom bor, tegishli tartibda hisobga olish kerak. Ularni sintetik hisobga olish uchun esa maxsus ishlab chiqarish schyotlari ishlab chiqilgan. Jumladan, asosiy ishlab chiqarish va umumishlab chiqarish xarajatlari schyotlari eng muhim schyotlardan hisoblanadi.

Bir qarashda ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish uncha murakkab jarayonga o'xshamaydi. Shunchaki, hamma ishlab chiqarish xarajatlarini bir joyga yig'ishning va ularni mahsulot birligiga taqsimlashning o'zi qifoyadek ko'rinadi. Aslida aynan ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish eng murakkab va, shu bilan birga, eng muhim jarayondir.

Xarajatlar juda turli tuman bo'lganligi sababli ularni to'g'ri hisobga olish uchun ularni bir biridan ajratib olish kerak. Bunda xarajatlarning turkumlanishi muhim element hisoblanadi.

Xarajatlar turkumlanishi ishlab chiqarish jarayonlarining har bir bosqichida yuzaga keladigan xarajatlarning turlarini ajratib ko'rsatishdan iborat. Biz uchun eng muhim turkumlashlardan biri ishlab chiqarish xarajatlarini 2 ga

bo'linishidir: to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita xarajatlar: To'g'ridan-to'g'ri xarajatlar – mahsulot yoki xizmatni ishlab chiqarish uchun bevosita sarflanadigan xarajatlar. Bilvosita xarajatlar – mahsulotni ishlab chiqarish jarayoniga bevosita bog'liq bo'lmagan, lekin ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish, unga xizmat ko'rsatish va uni boshqarish bilan bog'liq bo'lgan xarajatlardir. Bunday turkumlash xarajatlarni hisobga olish tartibini belgilashda muhimdir. To'g'ri xarajatlarni bevosita tannarxga kiritish, bilvosita xarajatlarni esa alohida hisobga olib, yig'ilgan xarajatlarni kalkulyatsiya ob'ektlari bo'yicha taqsimlashni talab etadi. Ko'rib turganimizdek, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish mahsulot tannarxini kalkulyatsiya qilishning negizi hisoblanadi. Biroq ishlab chiqarish xarajatlari yig'indisini aniqlash bu tannarxni kalkulyatsiyalash emasligini unutmasligimiz kerak.

Tannarxni to'g'ri hisoblash, shu asosda narxlarni belgilash va rentabellikni tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi. Tannarxni kalkulyatsiya qilish uchun bir nechta asosiy usullar mavjud. To'g'ridan-to'g'ri usulda, mahsulotning ishlab chiqarilishiga bevosita ta'sir qiladigan xarajatlar (to'g'ridan-to'g'ri xarajatlar) hisobga olinadi. Bu usulda xom ashyo, ish haqi va boshqa ishlab chiqarishga bevosita bog'liq xarajatlar tanlanadi. O'rtacha xarajat usulida barcha xarajatlar (to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita) ishlab chiqarilgan mahsulotlar soniga bo'linadi. Bu usul yordamida mahsulotning umumiy tannarxi aniqlanadi. To'liq xarajatlar usulida barcha xarajatlar – to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita xarajatlar – mahsulotlar soniga teng ravishda taqsimlanadi. Bu usulda xarajatlarning barcha turlari hisobga olinadi va mahsulotning haqiqiy tannarxi aniqlanadi. Sanab o'tilgan usullar amaliyotda eng ko'p qo'llaniladigan an'anaviy usullardir.

Yuqoridagi usullar bilan birgalikda xalqaro tajribada shakllangan bir necha xil boshqa usullarni ham ko'rib chiqamiz. P.A. Lunin «tannarx – buxgalteriya hisobining markaziy kategoriyasi» [2] deb hisoblab, nazoratni o'rnatish, ishlab chiqarishning samardorligini oshirish, qiyoslama tahlilini o'tkazish kabilarda muhim ko'rsatkich ekanligini ta'kidlashganligini qayd etadi. Xorijdagi ilmiy ishlarda tannarx masalasini turli jihatlarida va turli omillar bilan bog'lagan holda o'zgarish tendentsiyalarini aniqlashga doir tadqiqotlar salmoqli o'rinni egallaydi. Ayrimlar «tannarx hisobi – rivojlanayotgan mamlakatlarda buxgalteriya hisobining yangi tendentsiyasi» [3] deb baholaydi.

Xalqaro tajribada mavjud kalkulyatsiyalash usullaridan biri variativ usuldir. Variativ (o'zgaruvchan) xarajatlar usulida o'zgaruvchan xarajatlar alohida hisoblanadi, doimiy xarajatlar esa umumiy xarajatlardan chiqariladi. Bu usulning maqsadi - xarajatlarning o'zgarishiga qarab rentabellikni boshqarishdir. Tannarxni hisoblashda asosiy komponentlar, ya'ni **xom ashyo va materiallar, ishchi kuchi** hamda bilvosita xarajatlar belgilangan bo'ladi.

Tannarxni to'g'ri hisoblash, boshqarish va tahlil qilish korxonalar uchun juda muhim, chunki bu jarayon mahsulot narxini to'g'ri belgilashga yordam beradi, xarajatlarni optimallashtirish imkonini yaratadi va rentabellikni oshirishga xizmat qiladi. Xarajatlarni to'g'ri tasniflash, ularni boshqarish va

hisoblash usullarini samarali qo'llash, mahsulot narxlarini aniq belgilashga va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Adabiyotlar

1.Игнатенко Н.Н., Вылегжанина Е.В. Себестоимость как фактор финансовой результативности предприятия. <https://cyberleninka.ru/article/n/sebestoimost-kak-faktorfinansovoyrezultativnosti-predpriyatiya/viewer>

2.Лунин П.А. Учет затрат и калькулирование себестоимости научно-технической продукции <https://www.dissercat.com/content/uchet-zatrat-i-kalkulirovanie-sebestoimosti-nauchno-tekhnicheskoi-produktsii-na-primere-otra-3/2021> (№ 00053) <http://iqtisodiyot.tsue.uz> 40 “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2021 yil

3.Product Costing for Decision Making in Certain Variable-Proportion Technologies //Journal Management Accounting Research (2007) 19 (1): 51–70. <https://doi.org/10.2308/jmar.2007.19.1.51>

HISOB SIKLI VA MOLIYAVIY HISOBOT TAYYORLASH TARTIBI

Usmonova Kamola Quvonchbek qizi

Andijon davlat texnika instituti

Hisob sikli va moliyaviy hisobot tayyorlash tartibini to'g'ri tashkil qilish korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirishda, moliyaviy shaffoflikni ta'minlashda va xalqaro bozor bilan integratsiyani kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega. Hisob siklining har bir bosqichini to'g'ri bajarish, moliyaviy hisobotni xalqaro standartlarga muvofiq tayyorlash va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali korxonalar boshqaruv qarorlarini yanada samarali qabul qila oladi.

O'zbekiston sharoitida ushbu masala iqtisodiy islohotlar, xalqaro moliyaviy standartlarga o'tish, investitsiyalarni jalb qilish va raqobatbardoshlikni oshirish nuqtayi nazaridan alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, hisob va hisobot jarayonlaridagi mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqish kelgusidagi rivojlanish uchun zamin yaratadi.

Moliyaviy hisobot tayyorlash tartibi va hisob sikli, odatda, quyidagi muhim bosqichlardan iboratdir: hisob-kitob yuritish, tranzaksiyalarni qayd etish, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va auditdan o'tish. Ushbu tezisda, hisob sikli va moliyaviy hisobot tayyorlash jarayoni batafsil tahlil qilinadi, ularning o'zaro bog'liqligi va tashkilotlar uchun ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Hisob sikli — bu moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va moliyaviy faoliyatni tahlil qilish uchun barcha hisob-kitoblarni va tranzaksiyalarni qayd etish jarayonini o'z ichiga olgan tizimdir. Hisob sikli bir necha bosqichlardan iborat bo'lib, bu bosqichlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Tranzaksiyalarni aniqlash - kompaniyaning barcha moliyaviy operatsiyalari va tranzaksiyalarini to'g'ri aniqlash va qayd etish zarur. Bular to'lovlar, xarajatlar, investitsiyalar va boshqa operatsiyalarni o'z ichiga oladi.

- Tranzaktsiyalarni qayd etish - har bir tranzaksiya moliyaviy hisob-kitoblar orqali qayd etilishi kerak. Bu jarayonda moliyaviy operatsiyalar muayyan hisob raqamlarida aks ettiriladi, bu esa keyinchalik moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda asos bo'lib xizmat qiladi.

- Jurnal yozuvlari - hisob raqamlaridagi o'zgarishlar va tranzaktsiyalarni ko'rsatish uchun jurnal yozuvlari tayyorlanadi. Har bir yozuvda debit va kredit muvozanatini saqlash zarur.

- Hisob-kitoblar balansini tekshirish - hisob-kitoblarning to'g'ri aks ettirilganligini tekshirish uchun balansga nazar tashlanadi.

- Moliyaviy hisobotlar tayyorlash - hisob sikli oxirida, barcha tranzaktsiyalar to'g'ri qayd etilgandan so'ng, moliyaviy hisobotlar tayyorlanadi.

Moliyaviy hisobotlar tayyorlash jarayoni, hisob siklining ajralmas bir qism bo'lib, quyidagi hujjatlarni tuzishni o'z ichiga oladi:

- Balans - bu hisobot kompaniyaning aktivlari, passivlari va kapitali haqida ma'lumot beradi.

- Daromadlar va zararlar to'g'risidagi hisobot - bu hisobot kompaniyaning daromadlarini, xarajatlarini va foydasi yoki zararini ko'rsatadi.

- Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot - bu hisobot kompaniyaning pul oqimlari, ya'ni daromadlar, to'lovlar, sarmoyalar va qarzlar haqidagi ma'lumotlarni taqdim etadi.

Hisob-kitoblar va boshqa moliyaviy hujjatlar tayyorlashda muayyan usullar va standartlarga amal qilinadi:

GAAP (Generally Accepted Accounting Principles) — Amerika Qo'shma Shtatlarida amalda bo'lgan moliyaviy hisobotlar tayyorlash bo'yicha standartlar.

IFRS (International Financial Reporting Standards) — xalqaro moliyaviy hisobotlar tayyorlash standartlari.

Buxgalterla amaliy tajribasi shuni ko'rsatmoqda-ki, moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda ba'zi xatoliklar yuz berishi mumkin, masalan, tranzaktsiyalarni noto'g'ri qayd etish, balansning muvozanatsizligi, hisob raqamlarida noto'g'ri aks ettirilgan summalar, soliq hisob-kitoblari va boshqa hisob-kitoblarni noto'g'ri amalga oshirish. Ushbu xatoliklarning oldini olish uchun kompaniyalar o'z ichki audit tizimini kuchaytirishi, moliyaviy nazoratni takomillashtirishi va zamonaviy hisoblash texnologiyalaridan foydalangan holda hisob-kitoblarni optimallashtirishi kerak.

Hisob sikli va moliyaviy hisobot tayyorlash jarayonlarini samarali boshqarish uchun bir qator usullarni qo'llash mumkin:

Avtomatlashtirish, jarayonlarni avtomatlashtirish hisob-kitoblarni tezlashtiradi va xatoliklarni kamaytiradi. Dasturiy ta'minot yordamida operatsiyalarni qayd etish, hisobotlarni tayyorlash va tahlil qilish mumkin.

Ichki nazorat tizimlari, hisob siklini samarali boshqarish uchun ichki nazorat tizimlari yaratilishi kerak. Bu tizimlar, operatsiyalarni tekshirish, xatoliklarni aniqlash va hisobotlarni to'g'ri tayyorlashni ta'minlaydi.

Buxgalteriya xodimlarining malakasini oshirish, hisob siklini samarali boshqarish uchun buxgalteriya xodimlarining bilim va malakasi yuqori bo'lishi zarur. Ularning to'g'ri va samarali ishlashlari hisobotlarning aniqligini ta'minlaydi.

Xatoliklarni kamaytirish, har bir bosqichda xatoliklarni aniqlash va ulardan qochish uchun ehtiyotkorlik bilan ishlash kerak. Ma'lumotlar to'g'ri kiritilganini va yakuniy hisobotlarda barcha ma'lumotlar aks etganini tekshirish orqali ta'minlash zarur.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayev, Sh. (2019). Hisob va moliya asoslari. Tashkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
2. Shamsiyeva, Z. (2020). Hisob sikli va uni tashkil etishning zamonaviy usullari. Toshkent: Iqtisodiy nazorat va audit ilmiy nashriyoti.
3. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi (2020). Moliyaviy hisobotlar va ularni tayyorlash tartibi: O'zbekiston amaliyoti. Toshkent: Moliya vazirligi nashriyoti.
4. Chirokov, I. S. (2018). Auditing: Moliyaviy hisobotlarni tekshirish metodikasi. Moskva: Yuridik adabiyot nashriyoti.

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА КОРХОНАЛАРДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Абдурауф Абдуллаев- Андижан давлат техника институти

“Бухгалтерия ҳисоби ва менежмент” кафедраси профессори, иқтисодиёт
фанлари доктори, **магистрант Гулмира Рахматжонова**

Бозор муносабатлари ва иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш масаласи ҳозирги куннинг муҳим масалаларидан биридир. Чунки, бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш даражаси аввало корхонадаги бошқарув даражасига ва охир-оқибат корхоналарнинг ҳўжалик ва молиявий фаолияти самарадорлиги даражасига бевосита таъсир кўрсатади.

Кўпгина тадқиқотчилар “ташкил этиш” тушунчаси ўрнига “бухгалтерия ҳисобини оқилона ташкил этиш” атамасидан фойдаланиш лозим деб ҳисоблайдилар ва уни ҳўжалик операциялари устидан аниқ, ўз вақтида ва тўлиқ назорат қилишда сарфланган маблағлар ва меҳнатнинг энг кам харажати ҳамда бошқарувни ахборот таъминоти билан боғлайдилар [2, 3, 4, 5, 6,].

Бизнинг фикримизча бухгалтерия ҳисобини асосий функцияси “бошқарувни ахборот билан таъминлаш мақсадида энг кам меҳнат ва маблағлар сарфлаш ҳисобига содир бўлган ҳўжалик операциялари устидан ўз вақтида, ёппасига ва тўлиқ назоратни амалга оширишдан иборат” деб таърифлаш мумкин.

Америкалик иқтисодчилар нуқтаи назаридан, корхоналарда бухгалтерия ҳисобининг асосий вазифаси ҳужжатлардаги мавжуд иқтисодий

маълумотларни тўплаш, уларни жамлаш ва кейинчалик компанияларнинг фаолияти ва молиявий ҳолати тўғрисида ҳисобот беришдир [7].

А.Эйнтховеннинг бу борадаги талқини ўзига хос ва жуда долзарб бўлиб, унда бухгалтерия ҳисобига кўплаб боғланувчилар билан ташқи муҳитда боғланган қуйи тизимлардан ташкил топган миқдорий маълумотлар тизими сифатида қаралади [8].

Бухгалтерия ҳисоби тизимини ахборот нуқтаи назаридан талқин қилиш орқали Л.З.Шнейдман унинг моделини "...хўжалик фаолияти фактлари тўғрисидаги маълумотлар ва бухгалтерия ҳисоби шакллари бухгалтерия ҳисоби ва ҳисобот кўрсаткичларини шакллантириш учун бухгалтерия ходимлари, техник воситалар ҳамда услубий аппарат уйғунлашган ҳолдаги йиғиндиси" сифатида ифодалаш мумкинлигини таъкидлайди [10]. Ушбу моделда бухгалтерия ҳисоби тизими ўзаро боғлиқ элементларнинг муҳим тўплами (маълумотлар, бухгалтерия ҳисобининг шакли ва методологияси, бухгалтерия ҳисоби воситалари, бухгалтерия ходимлари)га эга бўлади. Бироқ, бунда тизимни ташкил этувчи танлашнинг асоси, механизми кўрсатилмаган. Ахборот аспектининг устунлиги тизимнинг бошқа талқинларида ҳам мавжуд.

Россиялик иқтисодчи олимлар В. Ф. Палий ва Я.В. Соколовнинг фикрига кўра "ҳисоб тизими деганда корхоналарнинг хўжалик фаолиятини бошқариш ва назорат қилиш учун маълумотларни умумлаштирувчи ўзаро боғлиқ счётларни кузатиш, ўлчаш, таснифлаш тизими тушунилади" [9].

Хорижий ва маҳаллий иқтисодчиларнинг бухгалтерия ҳисоби тизими ҳақидаги фикрларини таҳлили шуни кўрсатадики, тизимнинг шаклланишидаги мураккаблик унинг мазмуни билан эмас, балки шаклланиш асослари билан белгиланади. Бу соҳадаги қарашларни таҳлили ҳисоб тизимига: ахборот, боғлиқлик назарияси, кибернетик, тизимли ёндашувлар мавжудлигини кўрсатади. Уларнинг ҳар бирини ҳисобга олган ҳолда ва айниқса тизимли ёндашувга эътибор қаратган ҳолда шуни таъкидлаш керакки, меъёр ва намуна сифатида бухгалтерия ҳисоби тизими ўзининг оптимал таркибий қисмларини етарлича аниқ белгилай олмаган. Шу сабабли, бухгалтерия ҳисоби тизимининг элементлари бўйича фикрларда сезиларли фарқланишлар мавжуд.

Корхоналарининг амалий фаолияти таҳлили бухгалтерия ҳисобини ташкил этишда қуйидаги камчиликлар мавжудлигини кўрсатади:

- қишлоқ хўжалик корхоналарининг бухгалтерия ҳисобининг бошқарувнинг янги талабларига мос келмаслиги;
- корхоналарнинг бухгалтерия бўлимларида жорий бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини ташкил этиш бўйича ишлаб чиқилган режаларнинг йўқлиги;
- ҳужжатлаштириш ва бухгалтерия ҳисоби регистрларининг аниқ ташкил этилган тизими, иш жараёнининг тўлиқ жадвали тузилмаганлиги;
- бухгалтерия ҳисоби жараёнининг мураккаблиги: айрим хўжалик операцияларининг аналитик ҳисобда асоссиз такрорланиши, кераксиз

оралиқ маълумотларни талаб этилиши, қишлоқ хўжалик корхоналари, айниқса, фермер хўжаликлари учун бухгалтерия ҳисобининг расмий услубий асосларининг йўқлиги;

- ҳисобот даври давомида бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг нотекис айланиши ва уни қайта ишлаш тизимининг мураккаблиги;

- бухгалтерия ҳисоби функцияларини фақат тугалланган хўжалик операцияларини рўйхатга олиш, бошланғич ҳужжатларни назорат қилиш, бухгалтерия ҳисоби регистрлари ва ҳисобот шакллари тайёрлашгагина қаратилганлиги;

- корхонада бухгалтерия ҳисобини баҳолаш тизимининг йўқлиги ва хоказолар.

Бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг юқори сифати унинг самарадорлиги ва ишончлилиги, ҳар бир ходим учун қулай бўлган оддий ҳисоб шакллари ва усулларида фойдаланишга асосланиш шарт. Ушбу шартлардан келиб чиқиб, корхонада бухгалтерия ҳисобининг ҳолатини баҳолашнинг асосий кўрсаткичлари тақдим этилаётган маълумотларнинг соддалиги, самарадорлиги, тўлиқлиги ва мақсадга мувофиқлиги билан белгиланиши керак.

Бозор муносабатлари ва иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида бухгалтерия ҳисоби режали иқтисодиётга нисбатан принципиал жиҳатдан ажралиб турадиган қатор функцияларни бажариб, бу ҳолат корхоналар фаолиятини бошқаришдаги юзага келадиган қуйидаги ҳолатлар билан асосланади:

Биринчидан, бу бозор муносабатлари ва иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида мулк таркиби ўзгариб, янги мулк шакллари вужудга келиши, давлат мулки унинг турларидан бирига айланиб бориши билан боғлиқ бўлиб, корхонага ўз маблағларини киритиб унинг фаолият натижаларидан манфаатдор бўлган янги мулкдорлар синфи пайдо бўлади.

Иккинчидан, корхона рақобатда устунлиikka эришиш ва зарур молиявий натижаларни таъминлайдиган бошқарув қарорларини излашга мажбур бўлади. Шу мақсадда у бозор конъюнктурасини ўрганади, ўз фаолиятини мустақил равишда режалаштиради, етказиб берувчилар ва харидорларни топади, нархларни мустақил равишда белгилайди.

Учинчидан, бюджетдан молиялаштириш ва давлат томонидан ажратиладиган кредитга кўп ҳолларда корхона учун молиявий ресурсларнинг асосий манбаи сифатида қаралишига барҳам берилади. Корхона нафақат харидорлар ва сотиш бозорлари, балки тижорат банкларининг кредит ресурслари, шунингдек, бошқа потенциал инвесторларнинг маблағлари учун ҳам рақобатга киришади.

Натижада, корхона, бир томондан:

- бошқарув қарорларини қабул қилиш ва уларнинг натижаларини баҳолаш учун ўз вақтида ва тўлиқ асосланган маълумотга эга бўлиши тақозо этилади;

• бошқа томондан эса, корхона унга сармоя киритган инвесторларга тегишли маълумотларни тақдим этиш, бозор муносабатлари ва иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида ҳам корхонада солиқ тўловларининг тўғрилиги тўғрисида давлат органларига ҳисобот бериш мажбурияти сақланиб қолади.

Бундай шароитда корхоналарда иқтисодий ва молиявий интизомни мустаҳкамлаш, мулкни асраш, ресурслар билан таъминланиш даражасини яхшилаш бўйича чора-тадбирлар тизимининг муҳим бўғини бўлган бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботининг янги стандартлаштирилган методологиясини жорий этиш ҳисобланади.

Бухгалтерия ҳисоби тизимини шакллантиришга ёндашувларни ишлаб чиқишда энг муҳим омиллар: бухгалтерия ҳисобининг мақсадли функцияси, унинг методологияси ва ташкил этилиши, шунингдек, бухгалтерия ҳисобига таалуқли масалаларни ҳал этиш даражаси деб қаралиши керак.

Бухгалтерия ҳисоби эътиборидан четда қолган айрим ҳолатлар корхонадаги бухгалтерия ҳисоби масалаларини ҳал қилишда корхонанинг ҳақиқий ҳисоб сиёсатини акс эттирмайди. Ҳисоб сиёсати, корхонада бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг жорий ва стратегик масалаларини ҳал этишни ўзида акс эттириши керак.

Бизнинг фикримизча бухгалтерия ҳисоби сиёсати — **корхонада ташкил этилган бухгалтерия ҳисобининг услубий, техник ва ташкилий жиҳатларига мос келадиган хўжалик операцияларини амалга ошириш учун танлаб олинган қоидалар, тартиблар, анъаналар ва ўзига хос шакл ва усуллар тўпламидан иборат бўлиши керак**".

Натижада, ташкилий томон бухгалтерия ҳисоби тузилмасининг турини, бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш шаклини танлаш ва унга мос келадиган бухгалтерия ҳисоби счётлар режасини ва иш жараёни жадвалини ишлаб чиқишни таъминлайди.

Корхонада қабул қилинган ҳисоб сиёсатининг техник жиҳати, биринчи навбатда, ахборотни қайта ишлашда қўлланиладиган техник воситаларнинг турлари ва улардан фойдаланишни ўз ичига олади.

Юқоридагилардан хулоса қилиб шуни таъкидлаш керакки, ҳар бир корхона ўз ҳисоб сиёсатини ишлаб чиқишда, уни амалга оширишда умумқабул қилинган доимийлик принципларига асосланиши, бу расмий норматив ҳужжатларда акс эттирилиши лозим. Ҳисоб сиёсатининг ўтган йилга нисбатан ўзгариши корхонанинг йиллик ҳисоботини тузишда ҳисобга олиниши ва тушунтирилиши керак.

Адабиёт:

1. Белов Н.Г. Единая система учета в сельском хозяйстве.- М.: Статистика.
2. Евстигнеев Е.Н. Применение теории массового обслуживания в бухгалтерском учете.- М.: Финансы и статистика, 1986.-96с.
3. Кузминский А.Н., Сопко В.В. Организация бухгалтерского учета и

экономического анализа в промышленности.- М.: Финансы и статистика, 1984- 200с.

4. Палий В.Ф., Соколов Я.В. Теория бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика, 1984.-279с.

5. Белебева И. А., Савлук П.Т. Бухгалтерский учет в сельскохозяйственных предприятиях.- К.: Выща школа, 1987.-277с.

6. Шнейдман Л.З. Учетная политика при переходе России к рыночной экономике: Автореф. дисс. д-ра экон.наук.-М., 1995.-38с.ка при переходе России к рыночной экономике: Автореф. дисс. д-ра экон.наук.-М., 1995.-38с. при переходе России к рыночной экономике: Автореф. дисс. д-ра экон.наук.-М., 1995.-38с.

VALYUTA SCHETI BO'YICHA OPERATSIYALAR AUDITI

Adaxamjonova Muxayyoxon Anvarbek qizi

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo‘nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Akbarova Nilufar Ne'matjonovna

„Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrası assistenti

Global iqtisodiy aloqalarning kengayishi bilan korxonalarda xorijiy valyutada amalga oshiriladigan operatsiyalar soni ortib bormoqda. Bu esa valyuta hisobvaraqlarining buxgalteriya hisobi va ularni nazorat qilish tizimini kuchaytirishni taqozo etadi. Valyuta operatsiyalarining turli xususiyatlarga ega bo'lishi, almashuv kurslaridagi o'zgaruvchanlik, xalqaro to'lovlar bilan bog'liq huquqiy va moliyaviy talablar audit jarayonida chuqur va tizimli yondashuvni talab qiladi. Shu sababli valyuta schetlari bo'yicha operatsiyalar auditi korxonaning moliyaviy shaffofligini ta'minlash, xalqaro hisob-kitoblarda ishonchlilikni kafolatlashda muhim rol o'ynaydi[1].

Valyuta scheti bu korxonaning xorijiy valyutada to'lov va qabul qilish operatsiyalarini amalga oshiruvchi asosiy hisobvaraqlaridan biridir. Ushbu hisoblar orqali eksport-import to'lovlari, kredit va depozit operatsiyalari, xizmatlar uchun transchegaraviy hisob-kitoblar bajariladi. Valyuta operatsiyalarining buxgalteriya hisobida aniq va shaffof yuritilishi buxgalteriya siyosatining asosiy talablaridan biridir. Operatsiyalar hisobda O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy kursi asosida milliy valyutaga aylantirilib aks ettiriladi[2].

Audit jarayonida valyuta hisobvaraqlarining to'g'ri yuritilishi, bank hujjatlarining mavjudligi va ular buxgalteriya yozuvlari bilan mos kelishi, konvertatsiya kurslari asosida hisoblangan summalarning aniqligi tekshiriladi. Auditorlar valyuta tushumlari, to'lovlar, balansdagi xorijiy valyutadagi qoldiqlar, kurs farqlari, konvertatsiya xarajatlari va ularning to'g'ri aks ettirilishini nazorat qiladi. Bundan tashqari, auditorlar xalqaro amaliyotda qabul qilingan standartlarga (IAS 21 – “Foreign Currency Transactions”) ham e'tibor qaratadi.

2023–2024 yillarda tijorat korxonalarida olib borilgan audit tahlillariga ko'ra, xorijiy valyutadagi operatsiyalar bilan bog'liq buxgalteriya xatoliklari asosan kurs farqlari noto'g'ri aks ettirilgani, konvertatsiya operatsiyalari bo'yicha asoslovchi hujjatlarning yetishmasligi va bank ko'chirmalari asosida buxgalteriya yozuvlari bilan nomuvofiqliklar mavjudligi aniqlangan. 40 ta o'rta korxonada o'tkazilgan ichki audit natijalariga ko'ra, umumiy aniqlangan xatoliklarning 27% aynan valyuta hisobvaraqlari bilan bog'liq bo'lgan[3].

Shuningdek, tahlil shuni ko'rsatadiki, audit jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi past bo'lsa, xatoliklarni aniqlash imkoniyatlari cheklanadi. ERP tizimlaridan foydalanuvchi korxonalarda esa operatsiyalar avtomatik tarzda qayd etiladi, kurs farqlari va ularning moliyaviy hisobotlardagi ta'siri real vaqt rejimida aks ettiriladi. Bu esa auditni soddalashtirib, aniqligini oshiradi[4].

Valyuta schetlari bo'yicha operatsiyalar auditini – bu moliyaviy nazorat tizimining muhim bo'g'ini bo'lib, xorijiy valyutadagi operatsiyalarning qonuniy, to'liq va ishonchli yuritilishini ta'minlaydi. Auditorlar bu jarayonda faqatgina buxgalteriya yozuvlarini emas, balki bank hujjatlari, konvertatsiya operatsiyalari va ular bilan bog'liq soliq oqibatlarini ham chuqur tahlil qilishi lozim. Raqamli texnologiyalarni auditda keng qo'llash, xalqaro standartlarga asoslanish va malakali auditor kadrlarni jalb etish valyuta operatsiyalari auditining sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Audit tizimi shaffof, real va tahliliy bo'lishi orqali korxonaning xorijiy moliyaviy faoliyati ustidan to'liq nazoratni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining “Auditorlik faoliyati to'g'risida”gi Qonuni. (O'RQ-41, 2021)
2. Markaziy bankning “Valyuta operatsiyalarini tartibga solish qoidalari”, 2023-yilgi tahrir
3. Milliy buxgalteriya hisobi standarti – MBHS 21 “Valyuta operatsiyalari hisobi”
4. IAS 21 – *The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates* (IFRS Foundation)
5. Axmedova D. “Valyuta operatsiyalarida audit nazorati”. – T.: Iqtisodiyot, 2022
6. www.cbu.uz – O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti
7. Deloitte (2023). “Audit of Foreign Currency Accounts in Emerging Markets”

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBI VA SOLIQQA TORTISH XUSUSIYATLARI

Islombek Rasulov

Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi 2 - bosqich talabasi

Andijon davlat texnika instituti

Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruvi fakulteti

Ilmiy rahbar: Katta o'qituvchi Bo'stonova Nilufar Abdusamatovna

Kichik biznes subyektlari iqtisodiy tizimning muhim qismi bo'lib, ular milliy iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo'shadi, yangi ish o'rinlarini yaratadi, raqobatni oshiradi va mahalliy bozorni to'ldiradi. Shu bilan birga, kichik biznes subyektlari ko'plab qiyinchiliklarga duch keladi, xususan, buxgalteriya hisobi va soliqqa tortish tizimining to'g'ri tashkil etilishi zarur. Kichik biznesning muvaffaqiyatli faoliyati uchun ularning moliyaviy faoliyatini samarali boshqarish va soliqqa tortish tizimiga rioya qilish katta ahamiyatga ega.

Kichik biznes - bu o'z faoliyatini kichik miqyosda olib boradigan subyektlar bo'lib, ularning boshqaruvi odatda o'ziga xos va shaxsiy qarorlar asosida amalga oshiriladi. Kichik bizneslar, ayniqsa, rivojlanayotgan iqtisodiy tizimlarda:

- Ish o'rinlari yaratadi: Kichik bizneslar yangi ish o'rinlarini taqdim etadi, ayniqsa yoshlar va ayollar uchun.
- Mahalliy bozorni to'ldiradi: Kichik bizneslar mahalliy ehtiyojlarni qondiradi va hududiy iqtisodiyotni rivojlantiradi.
- Innovatsiya va raqobatni rivojlantiradi: Yangi mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqish orqali bozordagi raqobatni oshiradi, shu bilan birga narxlarni pasaytiradi va sifatni yaxshilaydi.

Kichik biznes subyektlari mamlakatning iqtisodiy o'sishida muhim rol o'ynaydi. Ammo, ular ko'pincha katta korxonalar bilan solishtirganda, cheklangan resurslarga ega bo'lib, moliyaviy boshqaruv va soliqqa tortish tizimlarini samarali tashkil etishda muammolarga duch kelishadi[1].

Kichik biznesda buxgalteriya hisobining o'рни va xususiyatlari shundan iboratki, buxgalteriya hisobi - bu har qanday biznesning asosiy elementlaridan biridir. Kichik biznes subyektlari uchun buxgalteriya hisobi asosan quyidagi maqsadlarga xizmat qiladi:

1. Moliyaviy holatni boshqarish: Kichik biznes subyektlari o'zlarining moliyaviy holatini aniqlash, qayerda xarajatlarni qisqartirish va daromadlarni oshirish mumkinligini baholash uchun buxgalteriya hisobi ma'lumotlaridan foydalanadilar.

2. Soliq majburiyatlarini to'g'ri hisoblash: Buxgalteriya hisobi soliqqa tortish uchun zarur bo'lgan barcha ma'lumotlarni to'plashda yordam beradi. Buxgalteriya hisobining to'g'ri yuritilishi soliqqa tortish tizimini soddalashtirish va adolatli soliq to'lashni ta'minlashda muhimdir.

3. Moliyaviy hisobotlarni tuzish: Kichik bizneslar o'z faoliyatining moliyaviy holatini aks ettiruvchi hisobotlarni tuzishlari kerak. Bu hisobotlar soliq organlariga taqdim etish uchun zarur bo'ladi.

Kichik biznesda buxgalteriya hisobini yuritishning o'ziga xos xususiyatlariga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, ular quydagilar :

- Soddashtirilgan hisob-kitoblar: Kichik bizneslar odatda murakkab buxgalteriya tizimlarini ishlatishmaydi. Ko'pincha soddashtirilgan tizimlar yoki qo'lda hisob-kitoblar amalga oshiriladi.

- Cheklangan resurslar: Kichik bizneslarda ko'pincha faqat bitta yoki ikkita buxgalter bo'ladi, bu esa hisob-kitoblarni to'g'ri amalga oshirishni qiyinlashtiradi.

- Texnologiyalardan foydalanish: Kichik bizneslar raqamli buxgalteriya tizimlaridan foydalanishni o'ylashlari kerak, chunki bu nafaqat hisob-kitoblarni tezlashtiradi, balki xatoliklarni kamaytiradi[2].

Kichik biznes subyektlarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun buxgalteriya hisobini va soliqqa tortish tizimini samarali tashkil etish zarur. Quyidagi choralarga e'tibor qaratish lozim:

1. Buxgalteriya hisobini raqamlashtirish: Elektron buxgalteriya tizimlari yordamida kichik bizneslar ko'proq samaradorlikka erishishi mumkin. Raqamli tizimlar hisob-kitoblarni tezlashtiradi va xatoliklarni kamaytiradi.

2. Soliq qonunchiligiga rioya qilish: Kichik bizneslar o'z faoliyatini soliqqa tortish qonunlariga muvofiq ravishda yuritishlari kerak. Soliq to'lovlarini o'z vaqtida amalga oshirish, soliqqa tortish tizimining turli rejimlariga to'g'ri o'tish va soliq imtiyozlaridan foydalanish zarur.

3. Moliyaviy hisobotlarni to'g'ri tuzish: Buxgalteriya hisoboti to'g'ri tashkil etilishi va har oyda moliyaviy hisobotlar tayyorlanishi kerak. Bu soliqqa tortish tizimini soddashtiradi va buxgalteriya faoliyatini tartibga soladi[3].

Kichik biznes subyektlari uchun buxgalteriya hisobi va soliqqa tortish tizimi to'g'ri tashkil etilishi kerak. Buxgalteriya hisobining to'g'ri yuritilishi va soliqqa tortishning aniq va adolatli bo'lishi kichik biznesning rivojlanishi va moliyaviy holatining barqarorligini ta'minlaydi. Kichik bizneslarni qo'llab-quvvatlash va ularga soliq imtiyozlari berish orqali mamlakat iqtisodiyotining o'sishiga hissa qo'shish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R. A. Xusanov. "Buxgalteriya hisobi asoslari". T.: 2020.
2. A. A. Abdurakhmanov. "Soliqqa tortish tizimi". T.: 2021.
3. Abdusamatovna, B. N. (2024). FORMY VOZDEYSTVYA LOGO BUSINESS AND MIGRATION K STOYCHIVOMU SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION. IMRAS, 7(5), 289-294.
4. M. A. Karimov. "Soliq siyosati va kichik biznes". T.: 2022.
5. Odiljanovna, H. S. (2024). INNOVATIVE DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES. IMRAS, 7(5), 295-298.

Raqamli texnologiyalar asosida buxgalteriya hisobining tashkiliy va uslubiy asoslarini modernizatsiya qilish yo'llari

Isroilov Muhammadyusuf Azizbek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

Isroilov2701@gmail.com

Zamonaviy iqtisodiyotda raqamli texnologiyalar o'zining muhim o'rni va ahamiyatini tobora oshirmoqda. Buxgalteriya hisobi bundan mustasno emas: axborot tizimlari va avtomatlashtirilgan platformalar moliyaviy jarayonlarning tezroq, aniqroq va shaffofroq yuritilishiga zamin yaratadi. "1C: Buxgalteriya", "SAP ERP" va "Oracle Financials Cloud" [1] kabi vositalar asosida ishlash buxgalteriya bo'limlariga real vaqt rejimida operativ hisobot tayyorlash, xatoliklarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi. Shu bilan birga, elektron imzo, blokcheyn texnologiyalari va bulutli saqlash xizmatlari kabi yangicha usullar buxgalteriya jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Ushbu tezisda raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobining tashkiliy va uslubiy asoslarini modernizatsiya qilish yo'llari ko'rib chiqiladi. Buxgalteriya bo'limlari tarkibida IT mutaxassislarini jalb qilish, raqamli hujjat aylanishi va ichki audit tizimlarini avtomatlashtirish kabi tashkiliy chora-tadbirlar, shuningdek, xalqaro standartlarga (IFRS, GAAP) [2] mos avtomatlashtirilgan hisobotlar, blokcheyn hamda sun'iy intellekt vositalari orqali uslubiy yangilanishlar muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot maqsadi – korxonalarda moliyaviy boshqaruv sifatini oshirish va operatsion samaradorlikni ta'minlash yo'lida raqamli buxgalteriya tizimini takomillashtirishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Raqamli transformatsiya bugungi iqtisodiy jarayonlarning ajralmas qismiga aylangan. Ayniqsa buxgalteriya hisobi tizimida bu jarayonning ahamiyati beqiyosdir. Avvalgi yillarda buxgalteriya amaliyoti asosan qog'oz shaklida yuritilib, katta hajmdagi hujjatlar bilan ishlashni, ularni saqlash, ajratish va tahlil qilishni talab qilgan bo'lsa, hozirda bu jarayonlarning aksariyati raqamli vositalar yordamida avtomatlashtirilmoqda. Buxgalteriya hisobining raqamlashtirilishi orqali nafaqat inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklar kamaymoqda, balki hisob jarayonining tezligi va aniqligi ham ortmoqda.

Raqamli buxgalteriya tushunchasi keng qamrovli bo'lib, u raqamli texnologiyalar orqali moliyaviy axborotlarni yig'ish, qayta ishlash, tahlil qilish va saqlash tizimini o'z ichiga oladi. Bunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida ishlovchi platformalar – masalan, "1C: Buxgalteriya", "SAP ERP", "Oracle Financials Cloud" kabi zamonaviy tizimlar asosiy vosita sifatida ishlatiladi [3]. Bu platformalar orqali har bir buxgalteriya amaliyoti — bu to'lovlar, soliq hisoboti, asosiy vositalar harakati, ish haqi hisoblash va boshqa moliyaviy operatsiyalar avtomatik tarzda, real vaqt rejimida bajariladi.

Tashkiliy jihatdan qaralganda, buxgalteriya bo'limining o'zi ham raqamli sharoitga moslashishi lozim. An'anaviy buxgalterning vazifalari endilikda ma'lumotlarni kiritish va hisoblashdan iborat bo'lmay, balki ularni tahlil qilish, avtomatik tizimlar bilan ishlash, dasturiy platformalardan samarali foydalanish va yangi texnologiyalarni joriy qilishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Shu bois, kadrlar tayyorlashda ham o'zgarishlar zarur: buxgalterlar endi IT-savodxon bo'lishi, axborot xavfsizligi, elektron hujjat aylanishi va raqamli arxiv tizimlari bilan ishlay olish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur.

Yirik tashkilotlar bu borada muayyan yutuqlarga erishmoqda. Misol uchun, O'zbekistonning bir qancha sanoat korxonalarida "1C: Buxgalteriya" dasturining avtomatlashtirilgan modullari joriy qilingan. Ushbu tizimlar orqali har bir moliyaviy harakat yagona elektron platformada qayd etiladi va avtomatik ravishda tegishli buxgalteriya yozuvlariga tushiriladi. Masalan, mahsulot sotuvlaridan tushgan mablag' bank tizimi orqali qabul qilinadi va buxgalteriya dasturida avtomatik ravishda daromad yozuvi yaratiladi. Bu esa inson aralashuvisiz, aniqlik va tezlikni ta'minlaydi [2].

Metodologik jihatdan buxgalteriya hisobi tizimi xalqaro standartlarga, xususan IFRS (Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari) va GAAP (Amerika umumiy qabul qilingan buxgalteriya prinsiplariga) mos holda tashkil etilishi zarur [2]. Raqamli tizimlar bu borada ham katta yordam beradi: ular ushbu standartlar asosida avtomatik hisobotlar tayyorlay oladi, shuningdek, moliyaviy natijalarni xalqaro formatda vizual ko'rinishda taqdim etadi. Bu investorlar, soliq organlari va boshqa manfaatdor tomonlar uchun juda qulay.

Shuningdek, hisobotlarning sifati va chuqurligini oshirishda sun'iy intellekt (AI) va mashinali o'rganish (ML) texnologiyalari keng imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Bu texnologiyalar orqali tizimlar buxgalteriya yozuvlarida xatoliklar va g'ayritabiiy o'zgarishlarni aniqlay oladi, xatarlarni baholaydi va prognozlar ishlab chiqadi. Bu esa moliyaviy nazorat darajasini keskin oshiradi.

O'zbekistonda elektron davlat xizmatlari platformalari orqali buxgalteriya amaliyotlarini raqamlashtirish bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. "Elektron hisob-faktura" tizimi, "Soliq.uz" portali orqali soliq hisobotlarini yuborish va "my.gov.uz" portali orqali boshqa ruxsatnoma va axborotlar almashinuvi joriy etilgan. Bu esa biznes yuritishni soddalashtiradi, byurokратиyani kamaytiradi va jarayonlarni tezlashtiradi [4, 5].

Raqamli transformatsiya jarayonida duch kelinayotgan muammolar ham yo'q emas. Avvalo, bu texnologik tengsizlik — barcha tashkilotlarda zarur infratuzilma, kompyuter texnikasi va dasturiy ta'minot mavjud emas. Bundan tashqari, ko'plab buxgalterlar hali ham an'anaviy uslubda ishlashga o'rgangan bo'lib, yangi tizimlarga o'rganishda muammolarga duch kelmoqda. Bundan tashqari, axborot xavfsizligi va maxfiylik masalasi ham dolzarb bo'lib qolmoqda: moliyaviy ma'lumotlar juda muhim hisoblanadi va ularning o'g'irlanishi yoki buzilishi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Bunday muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi tavsiyalar muhim: Davlat darajasida kichik va o'rta biznes subyektlariga subsidiya asosida zamonaviy buxgalteriya dasturlarini joriy etishda yordam berish. Kadrlar malakasini oshirish bo'yicha onlayn va oflayn kurslarni tashkil etish, buxgalterlarga raqamli vositalarni amaliy o'rgatish. Dasturiy ta'minot ishlab chiquvchilar bilan mahalliy hamkorlikni kuchaytirish, xalqaro tajribalarni jalb qilish. Axborot xavfsizligi bo'yicha qat'iy protokollar va muhofaza mexanizmlarini ishlab chiqish.

Yana bir muhim jihat — buxgalteriya bo'limlari tashkilotning umumiy strategiyasiga mos holda transformatsiya qilinishi kerak. Ya'ni, faqat buxgalteriya jarayonlarini emas, balki moliyaviy boshqaruv tizimini raqamlashtirish lozim. Bu degani, moliyaviy prognozlash, byudjetlashtirish, kassa oqimlarini rejalashtirish, investitsion tahlil kabi yo'nalishlar ham raqamli tizimlar yordamida bajarilishi kerak. Buning uchun korxonalarda yagona integratsiyalashgan raqamli platformalarni joriy qilish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli buxgalteriya hisobi bugungi kunda oddiy operatsion vosita emas, balki tashkilotning moliyaviy sog'lomligini ta'minlovchi strategik tizimga aylanmoqda. Uni to'g'ri yo'lga qo'yish orqali tashkilotlar samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va investorlar ishonchini qozonishlari mumkin.

Raqamli texnologiyalar buxgalteriya hisobi tizimini keskin o'zgartirish, moliyaviy nazoratni mustahkamlash hamda qaror qabul qilish jarayonlarini tezlashtirish imkonini beradi. Tashkiliy nuqtai nazardan, buxgalteriya va IT bo'limlari integratsiyasini kuchaytirish, malakali kadrlarni tayyorlash va bulutli infratuzilmalar joriy etish muhimdir. Uslubiy jihatdan esa xalqaro standartlarga mos avtomatlashtirilgan hisobotlarni, blokcheyn va sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash lozim.

Amaliyotda O'zbekistonda "1C: Buxgalteriya" va davlat raqamli platformalari (Elektron hisob-faktura, Soliq.uz) samarali ishlamoqda [4]. Ulardagi tajriba ko'rsatadiki, bosqichma-bosqich modernizatsiya va kadrlar savodxonligini oshirish orqali korxonalarda moliyaviy boshqaruv sifati sezilarli darajada yaxshilanadi. Kelajakda raqamli buxgalteriya — bu nafaqat xarajat va daromadlarni qayd etish, balki moliyaviy prognoz va strategik boshqaruvning ajralmas qismiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. IFRS Foundation. International Financial Reporting Standards. <https://www.ifrs.org>
2. Financial Accounting Standards Board (FASB). Generally Accepted Accounting Principles (GAAP). <https://www.fasb.org>
3. 1C Company. 1C: Accounting ERP. <https://1c.ru>
4. State Tax Committee of the Republic of Uzbekistan. Soliq.uz. <https://www.soliq.uz>
5. My.gov.uz – Government Services Portal of Uzbekistan. <https://my.gov.uz>

BIZNES REJA- MUVAFFAQIYATLI BIZNESNING KALITI

Luqmonov Shukrullo Raxmatjon o'g'li

Andijon davlat texnika institute Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv
fakulteti Bank ishi va auditi 4-kurs talabasi

Mamlakatimizda tadbirkorlikni rivojlantirish iqtisodiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Sababi, biznes vakillariga qulay imkoniyat yaratilgan va ularning muammolariga yechim topishga alohida e'tibor qaratilgan yurtda, albatta, yuksalish bo'ladi. Mamlakatimizda tadbirkorlarga munosabat butunlay o'zgarib, davlat tadbirkorlarning muammolari, murojaat va takliflarini tinglaydigan, ularga yechim topadigan samarali tizim yaratilayabti. Ortiqcha tekshirishlar barham berilib biznes bilan shug'ullanish istagida bo'lgan ming-minglab yoshlarga faoliyatini boshlashi uchun zarur sharoitlar yaratilyabti. Tadbirkotlik faoliyatini rivojlantirish uchun tijorat banklari tur xildagi kreditlarni bermoqda. Bu borada banklarning asosli talablaridan biri- bu "biznes reja". Biznes reja — bu tadbirkorning biznes faoliyatini rejalashtirish, boshqarish va rivojlantirish uchun zarur bo'lgan asosiy hujjatdir. U nafaqat investorlar va kredit tashkilotlari uchun, balki tadbirkorning o'ziga ham biznesning istiqbollari, imkoniyatlarini va xavflarini baholashda muhim vosita hisoblanadi. Biznes reja orqali tadbirkor o'zining maqsadlarini aniq belgilab, ularga erishish yo'lini rejalashtiradi, resurslarni oqilona taqsimlaydi va bozor talablariga moslashadi.

Iqtisodiyotning bozor munosabatlariga o'tishi bilan korxonalarda ishlab chiqiluvchi oldingi texnika-sanoat-moliya rejalari, qurilish-moliya rejalari, transportmoliya rejalari tarmoq xususiyatlaridan kelib chiqib o'z o'rnini biznes-rejalarga bo'shatib berdi. Biznes rejada biznes falsafasi, korxonaning joriy va istiqboldagi strategiyasi aks ettiriladi. Ko'pchilik, ayniqsa, amaliyotchilar ushbu hujjatni tayyorlashning nafaqat muhim, balki juda murakkab ekanligidan ham xabardorlar. «Bir lahzada tayyorlanuvchi biznes-reja» kitobi mualliflari Gustav Berl va Pol Kirshnerning «biznes-rejaga ega bo'lib, siz professionalga aylanassiz, o'z biznesingizni rivojlantirishingiz mumkin bo'ladi» deb aytganligi bejiz emas, albatta. Haqiqatdan ham, biznes-reja bu biznes ummonidagi mayoq, biznesning hozirgi va kelajakdagi holatining suratidir. U yangi paydo bo'layotgan biznesning yuragidir.

Biznes reja – tadbirkorlik faoliyatining barcha asosiy tadbirkor to'qnashishi mumkin bo'lgan muammolarni tahlil qiluvchi, ularni bartaraf etish usullari belgilanadigan hujjatdir.

Biznes reja nima uchun kerak? Korxonaga biznes-reja nima uchun kerakligini tushunish uchun uni qo'llashning quyidagi variantlariga e'tibor qaratish lozimdir:

- Kompaniyaning ichki muammolarini hal qilish. Bunday holda, hujjatning maqsadi istiqbollarni, kuchli tomonlarini, shuningdek zaif tomonlarini, kamchiliklarini va turli tahdidlarni aniqlashdir. Bunday reja muayyan mahsulotni yoki umuman kompaniya faoliyatini xolisona baholash imkonini beruvchi boshqaruv vositasi sifatida ishlatiladi.

- Uchinchi shaxslar va tashkilotlarga taqdim etish. Tashqi biznes-reja firma uchun foydali shaxslar va kompaniyalarni jalb qilish uchun ishlatiladi. Bular davlat

idoralari, bank muassasalari, turli fondlar, biznes hamkorlar yoki investorlar bo'lishi mumkin.

Tadbirkorlar, ayniqsa yangi boshlanuvchilar, katta yo'qotishlar yoki hatto biznesni yopish xavfi bilan bog'liq faoliyatni amalga oshiradilar. Katta xarajatlarga olib keladigan xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni oldindan ko'ra bilish va shu bilan birga yaqin kelajakdagi daromad darajasini oqilona baholash kerak. Tadbirkorga biznes-reja aynan shu uchun kerak - malakali tahlil va aniq rejalashtirish yordamida yangi biznesni muvaffaqiyatli boshlashga tayyorlaniladi.

Biznes rejaning asosiy bo'limlari:

1. Tashkilot va biznes ta'rifi

Bu bo'limda tadbirkor o'z g'oyasini batafsil tushuntiradi: kompaniya nima ish bilan shug'ullanadi, qanday mahsulot yoki xizmat taklif qiladi, uning bozordagi ehtiyoji va farqli jihatlari nimalardan iborat.

2. Bozor tahlili

Tadbirkorlik faoliyatining asosiy omillaridan biri — bozorni chuqur tahlil qilishdir. Raqobatchilar, iste'molchi ehtiyojlari, soha dinamikasi, mavjud tendensiyalar va istiqbollari o'rganiladi.

3. Marketing strategiyasi

Mahsulot yoki xizmatni qanday qilib bozorda ilgari surish, reklama qilish, iste'molchilarga yetkazish, mijozlar bazasini kengaytirish strategiyasi ishlab chiqiladi.

4. Moliyaviy reja

Moliyaviy reja biznes rejaning markaziy qismidir. Unda loyiha xarajatlari, daromadlar prognozi, kredit to'lovlari jadvali, investitsion ehtiyojlar va kutilayotgan rentabellik ko'rsatiladi.

5. Risklarni tahlil qilish

Har qanday biznesda tavakkalchiliklar mavjud. Shu sababli, bu bo'limda iqtisodiy, siyosiy va tashqi omillar tufayli yuzaga keladigan xavflar aniqlanadi va ularni boshqarish yo'llari ko'rsatiladi.

Biznes reja — bu tadbirkorlik jarayonida yo'qotiladigan vaqtdan, mablag'dan va noto'g'ri qarorlar qabul qilishdan himoya qiluvchi hujjatdir. To'g'ri tuzilgan biznes reja nafaqat biznesni muvaffaqiyatga olib keladi, balki moliyaviy barqarorlikni, raqobatbardoshlikni va rivojlanish istiqbolini kafolatlaydi. Shuning uchun ham har bir tadbirkor o'z loyihasini boshlashdan oldin, albatta, professional biznes reja tayyorlashi shart!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. ISMANOV I. N., DAVLYATOVA G.M., BUZRUKXONOV S.M. Biznesni rejalashtirish. Darslik. Toshkent. 2020

2. Abduqodirov, A. (2019). Biznes va tadbirkorlik asoslari. Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti

3. Toxirovna H. S. BIZNES REJA–KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK FAOLIYATINING ASOSI //PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE. – 2024. – T. 2. – №. 13. – C. 283-285.

4. Rasulovna Q. N. BIZNES REJANING TARKIBIY QISMLARI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2025. – T. 63. – №. 1. – C. 72-75.

ICHKI VA TASHQI AUDITNING O'RNI VA O'ZARO BOG'LIQLIGI

Ismoilov Shukurbek

Andijon davlat texnika institute Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ichki audit tashkilot ichidagi jarayonlarni, resurslarni va risklarni baholashda muhim rol o'ynaydi. U tashkilotning ichki nazorat tizimini mustahkamlash, samaradorlikni oshirish va risklarni boshqarish uchun zarur bo'lgan vositalarni taqdim etadi. Ichki audit jarayonlari tashkilotning strategik maqsadlariga erishishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonlar orqali tashkilot ichidagi turli xil faoliyatlar va resurslar tahlil qilinadi. Ichki audit jarayonlari orqali tashkilotning moliyaviy va operatsion jarayonlari baholanadi [1]. Bu baholashlar tashkilotning moliyaviy hisobotlarining ishonchligini ta'minlash, xarajatlarni optimallashtirish va daromadlarni oshirishga yordam beradi. Ichki auditorlar tashkilotning moliyaviy tizimlarini tekshirib, xatoliklar va kamchiliklarni aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Ular shuningdek, budjetlashtirish va moliyaviy rejalashtirish jarayonlarini yaxshilash uchun tavsiyalar berishadi.

Ichki audit jarayonlari risklarni baholashda ham muhim ahamiyatga ega. Tashkilotlarda turli xil risklar mavjud bo'lib, ularning ichida moliyaviy, operatsion, bozor va strategik risklar mavjud. Ichki auditorlar bu risklarni aniqlash, baholash va boshqarishda yordam berishadi. Ular risklarni kamaytirish uchun zarur bo'lgan nazorat mexanizmlarini taklif etadilar. Bu esa tashkilotning barqarorligini ta'minlash va uning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Ichki audit jarayonlari tashkilotning resurslarini samarali boshqarishda ham muhim rol o'ynaydi. Resurslar, jumladan, inson resurslari, moddiy resurslar va moliyaviy resurslar ichki audit orqali tahlil qilinadi. Auditorlar resurslarning qanday ishlatilishini va ularning samaradorligini baholaydilar. Bu esa tashkilotga resurslardan foydalanishni optimallashtirish va isrofnı kamaytirishga yordam beradi.

Auditorlar jarayonlarni tahlil qilib, ularning qanday qilib yaxshilanishi mumkinligini aniqlaydilar. Ular jarayonlardagi kamchiliklarni aniqlab, ularni bartaraf etish uchun takliflar berishadi. Bu jarayonlarning samaradorligini oshirish orqali tashkilot o'z maqsadlariga tezroq erishadi [2]. Bundan tashqari, ichki audit tashkilot ichidagi madaniyatni rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Ichki auditorlar tashkilot xodimlari bilan yaqindan ishlaydi va ularning

fikrlarini eshitish orqali nazorat tizimlarini yaxshilashga yordam beradi. Bu esa xodimlarning ishtirokini oshiradi va ularning tashkilotga bo'lgan sadoqatini kuchaytiradi.

Tashqi audit - bu tashkilotlarning moliyaviy hisobotlarini mustaqil auditorlar tomonidan baholash jarayonidir. U tashqi muhitdan kelib chiqadigan talablar va standartlarga muvofiqlikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, tashkilotning moliyaviy hisobotlarining ishonchliligini tasdiqlashda muhim rol o'ynaydi. Tashqi audit, asosan, moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish jarayonida yuzaga keladigan xatoliklar va kamchiliklarni aniqlashga yordam beradi.

Tashqi audit jarayoni bir necha bosqichdan iborat. Birinchi bosqichda auditorlar tashkilotning moliyaviy hisobotlarini tahlil qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'playdilar. Bu ma'lumotlar moliyaviy hisobotlar, buxgalteriya hujjatlari, shartnomalar va boshqa tegishli hujjatlarni o'z ichiga oladi. Auditorlar ushbu ma'lumotlarni to'plab, ularni tahlil qilish orqali tashkilotning moliyaviy holatini aniqlaydilar.

Ikkinchi bosqichda auditorlar tashkilotning ichki nazorat tizimini baholaydilar. Ichki nazorat tizimi tashkilotning moliyaviy hisobotlarini tayyorlash jarayonida yuzaga keladigan risklarni kamaytirishga qaratilgan. Auditorlar ichki nazorat tizimining samaradorligini baholash orqali, xatoliklar va firibgarliklarni aniqlash imkoniyatini oshiradilar. Agar ichki nazorat tizimi kuchli bo'lsa, auditorlar moliyaviy hisobotlarni tayyorlash jarayonida yuzaga keladigan risklarni kamaytirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Uchinchi bosqichda auditorlar moliyaviy hisobotlarni to'liq va aniq tahlil qiladilar. Bu jarayonda auditorlar hisobotlarning barcha qismlarini, jumladan, balans, foyda va zarar hisobi va pul oqimlari hisobi kabi hujjatlarni ko'rib chiqadilar. Auditorlar hisobotlarning umumiy ko'rinishini, shuningdek, har bir qismni alohida tahlil qilib, ularning haqiqiylikni va ishonchliligini aniqlaydilar. Bu jarayon davomida auditorlar moliyaviy ko'rsatkichlarni o'zaro solishtirish va statistik tahlil usullaridan foydalanadilar.

To'rtinchi bosqichda auditorlar o'z tahlillari asosida xulosa chiqaradilar. Agar auditorlar moliyaviy hisobotlarda hech qanday xato yoki kamchilik aniqlamasa, ular tashkilotning moliyaviy hisobotlarini tasdiqlaydilar. Bunday holda auditorlar tashkilotga "auditorlik xulosasi" beradilar, bu esa tashkilotning moliyaviy hisobotlarining ishonchliligini tasdiqlaydi [3]. Agar xatoliklar yoki kamchiliklar aniqlansa, auditorlar ularni tuzatish uchun tavsiyalar berishadi.

Tashqi auditning asosiy maqsadi tashkilotning moliyaviy hisobotlarini tashqi tomonlarga, jumladan, investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga ishonchli ma'lumot sifatida taqdim etishdir. Tashqi audit orqali tashkilot o'z moliyaviy holatini yaxshilash, investorlarning ishonchini oshirish va bozor raqobatbardoshligini kuchaytirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, tashqi audit tashkilotning imijini yaxshilashga va uning faoliyatini yanada shaffof qilishga yordam beradi. Bundan tashqari, tashqi audit jarayoni tashkilotning

qonuniy talablariga muvofiqligini ta'minlaydi. Ko'pgina mamlakatlarda kompaniyalar uchun moliyaviy hisobotlarni tashqi auditdan o'tkazish majburiydir. Bu esa tashkilotning qonunlarga rioya qilishini ta'minlaydi va uning faoliyatini tartibga soluvchi organlar oldida mas'uliyatini oshiradi.

Ichki va tashqi auditlar tashkilotning moliyaviy va operatsion faoliyatini baholashda muhim rol o'ynaydi [4]. Ularning o'zaro aloqasi va ta'siri, tashkilotning umumiy strategik maqsadlariga erishishda katta ahamiyatga ega. Ushbu ikki audit turi bir-birini to'ldiradi va tashkilotning barqarorligi, shaffofligi va muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Ichki audit, tashkilotning ichki nazorat tizimini baholash va takomillashtirishga qaratilgan jarayondir. Bu audit turi, ichki auditorlar tomonidan amalga oshiriladi va tashkilotning ichki jarayonlari, siyosatlari va amaliyotlarini tahlil qiladi. Ichki auditning asosiy maqsadi, xatoliklar, firibgarliklar va boshqa muammolarni aniqlash, shuningdek, ichki nazorat tizimini kuchaytirishdir. Ichki auditorlar, tashkilotning strategik maqsadlariga erishishda zarur bo'lgan resurslarni samarali boshqarish uchun tavsiyalar beradilar.

Tashqi audit esa mustaqil auditorlar tomonidan amalga oshiriladi va tashkilotning moliyaviy hisobotlarini baholashga qaratilgan. Tashqi auditorlar, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini tasdiqlash, qonuniy talablar va xalqaro standartlarga muvofiqlikni ta'minlashda yordam beradi. Tashqi audit orqali tashkilot o'z moliyaviy holatini investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga ishonchli tarzda taqdim etadi.

Ichki auditning tashqi auditga ta'siri juda muhimdir. Ichki auditorlar tomonidan amalga oshirilgan tahlillar va tavsiyalar, tashqi auditorlar uchun asosiy ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi. Agar ichki nazorat tizimi kuchli bo'lsa, tashqi auditorlar moliyaviy hisobotlarni tasdiqlash jarayonida ko'proq ishonch hosil qiladilar. Bu esa tashkilotning moliyaviy holatini yaxshilaydi va investorlarning ishonchini oshiradi. Shuningdek, ichki audit orqali aniqlangan kamchiliklar va muammolar tashqi audit jarayonida oldini olishga yordam beradi.

Aksincha, tashqi audit ichki auditga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tashqi auditorlarning tavsiyalari va xulosalari ichki auditorlarning ishini takomillashtirishga yordam beradi. Tashqi audit jarayonida aniqlangan xatoliklar yoki kamchiliklar ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish uchun zarur bo'lgan o'zgarishlarni kiritishga undaydi. Shu tarzda, tashqi audit ichki auditning sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ularning o'zaro aloqasi tashkilotning umumiy strategik maqsadlariga erishishda muhim ahamiyatga ega. Ichki va tashqi auditlar birgalikda tashkilotning moliyaviy holatini yaxshilash, risklarni boshqarish va ichki nazorat tizimini takomillashtirishga yordam beradi. Bu jarayonlar orqali tashkilot o'z resurslarini samarali boshqarish, xarajatlarni kamaytirish va foydani oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bundan tashqari, ichki va tashqi auditlar tashkilotning shaffofligini oshirishga yordam beradi. Moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi va ichki nazorat tizimining samaradorligi, investorlar va boshqa

manfaatdor tomonlarga tashkilotning faoliyatini tushunishga yordam beradi. Bu esa tashkilotning imijini yaxshilaydi va bozor raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, ichki va tashqi auditlar o'zaro aloqada bo'lib, tashkilotning umumiy strategik maqsadlariga erishishda muhim ahamiyatga ega. Ichki audit tashqi auditga tayanch bo'lib xizmat qiladi, tashqi audit esa ichki auditorlarning ishini takomillashtiradi. Ularning hamkorligi tashkilotning moliyaviy holatini yaxshilash, risklarni boshqarish va shaffoflikni oshirishga yordam beradi. Shu sababli, har bir tashkilot ichki va tashqi auditlarni samarali ravishda amalga oshirishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamatkulov M.Sh., Tabayev A.Z. "Buxgalteriya hisobi" o'quv amaliyoti uchun o'quv qo'llanma. – T.: 2022: - 126 b.
2. G'ulomova F. Buxgalteriya hisobini mustaqil o'rganuvchilar uchun qo'llanma. –T.: "NORMA" nashriyoti, 2010 y.
3. Moliyaviy tahlil. Darslik. / B.A.Xasanov, M.Y.Raximov, Z.A.Muqumov, A.I.Aliqulov, A.B.Jumanova, N.SH.Xajimuratov, R.B.Xasanova; – T.: "Iqtisodiyot", 2019. – 736 b.
4. Pardayev M.Q., Isroilov J.I., Isroilov B.I. Iqtisodiy tahlil. O'quv qo'llanma. T.:Print Line Group, 2017.-533 b.

TIJORAT BANKLARINING OPERATSION XARAJATLARI, ULARNING TARKIBI VA BANK FAOLIYATIGA TA'SIRI

Ismoilov Oyatillo

Andijon davlat texnika institute Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi 4-kurs talabasi

Tijorat banklari moliya tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, ularning samarali ishlashi iqtisodiy rivojlanishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Banklar, asosan, moliyaviy resurslarni to'plab, ularni iqtisodiy subyektlarga, masalan, korxonalarga va shaxslarga kredit sifatida taqdim etish orqali iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi. Ular bozorni moliyalashtirishning asosiy manbai hisoblanadi va iqtisodiy o'sish uchun zarur bo'lgan investitsiyalarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Tijorat banklarining asosiy vazifalaridan biri – jamg'armalarni to'plash va ularni samarali taqsimlashdir. Banklar omonatlarni qabul qilib, mijozlarga turli xil moliyaviy xizmatlarni taklif etadi. Bu jarayon orqali ular jamg'armalarni investitsiya qilishga tayyor bo'lgan subyektlarga yo'naltiradi [1]. Masalan, tijorat banklari ishlab chiqarish sektoridagi korxonalarga kreditlar berish orqali yangi ish o'rinlarini yaratishga yordam beradi va iqtisodiyotning rivojlanishini rag'batlantiradi. Bundan tashqari, tijorat banklari moliya bozorlarida likvidlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat kredit berish bilan cheklanmay, balki turli xil moliyaviy instrumentlar orqali aktivlar va passivlarni boshqaradi. Bu jarayon iqtisodiyotda pul oqimlarini barqarorlashtirishga yordam

beradi. Banklar, shuningdek, tijorat faoliyatining xavf-xatarlarini boshqarish uchun turli xil moliyaviy vositalarni taklif etadilar, bu esa iqtisodiy subyektlarning strategik qarorlar qabul qilishini osonlashtiradi.

Tijorat banklari o'z faoliyatida innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali ham iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shmoqda. Masalan, raqamli banking va onlayn xizmatlar bank xizmatlarini yanada qulay va tezkor qilishga yordam beradi. Bu esa mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshiradi va banklarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Innovatsion yechimlar yordamida banklar xarajatlarni kamaytirish va samaradorlikni oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa oxir-oqibatda iqtisodiyotning umumiy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [2]. Shuningdek, tijorat banklari iqtisodiy rivojlanishda ijtimoiy mas'uliyatni ham hisobga olishlari kerak. Ular mahalliy jamoalarga investitsiya qilish va ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Misol uchun, banklar ekologik toza texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yoki kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun maxsus dasturlarni amalga oshirish orqali iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin.

Tijorat banklari shuningdek, davlat siyosatini amalga oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Ular davlat tomonidan belgilangan moliya siyosati va iqtisodiy strategiyalarni amalga oshirishda ishtirok etadilar. Banklar orqali amalga oshiriladigan kreditlash dasturlari va investitsiya loyihalari davlatning iqtisodiy maqsadlariga erishishda muhim ahamiyatga ega.

Tijorat banklarining operatsion xarajatlari bank faoliyatining samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Ushbu xarajatlar bankning umumiy moliyaviy holatini va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Banklarning operatsion xarajatlari bir nechta asosiy komponentlardan iborat bo'lib, ularning har biri bankning umumiy xarajatlar tuzilmasida muhim ahamiyatga ega.

Banklarning operatsion xarajatlarning eng katta qismini ish haqlari tashkil etadi. Bu xarajatlar bank xodimlarining maoshlarini, bonuslarini va boshqa imtiyozlarini o'z ichiga oladi [3]. Bank xodimlari, jumladan, menejerlar, moliya mutaxassisleri, mijozlarga xizmat ko'rsatish xodimlari va texnik mutaxassislar, bankning muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. Ularning professional tajribasi va malakasi bankning xizmat ko'rsatish sifatini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, yuqori malakali xodimlarni jalb qilish va saqlab qolish uchun banklar ko'pincha raqobatbardosh ish haqlarini taklif qilishlari kerak, bu esa operatsion xarajatlarni oshiradi.

Banklarning ofis xarajatlari binolarni ijaraga olish, kommunal xizmatlar, ta'mirlash va boshqa ofis bilan bog'liq xarajatlarni o'z ichiga oladi. Banklar o'z mijozlariga qulay sharoitlar taqdim etish maqsadida zamonaviy va qulay ofis joylariga ega bo'lishi zarur. Ofis xarajatlari, shuningdek, uskunalar va mebel xaridlarini ham o'z ichiga olishi mumkin. Bularning barchasi bankning brendini shakllantirishda va mijozlarga yuqori sifatli xizmat ko'rsatishda muhimdir.

Hozirgi kunda banklar uchun texnologik investitsiyalar juda muhim ahamiyatga ega. Raqamli banking xizmatlari va onlayn platformalar banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Texnologik investitsiyalar dasturlarni rivojlantirish, axborot texnologiyalari infratuzilmasini yangilash va kiberxavfsizlikni ta'minlash uchun zarurdir. Ushbu investitsiyalar bankning samaradorligini oshirish va mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilashga yordam beradi. Biroq, texnologik rivojlanish ham katta xarajatlarni talab qiladi, bu esa banklarning operatsion xarajatlariga ta'sir qiladi.

Banklarning marketing xarajatlari brendni rivojlantirish, mijozlarni jalb qilish va mavjud mijozlar bilan munosabatlarni mustahkamlash uchun sarflanadi. Marketing faoliyati reklama kampaniyalari, tadbirlar, mijozlarga xizmat ko'rsatish strategiyalari va boshqa marketing vositalarini o'z ichiga oladi. Samarali marketing strategiyalari bankning raqobatbardoshligini oshiradi va yangi mijozlarni jalb qiladi. Biroq, marketing xarajatlari ham bankning umumiy operatsion xarajatlariga qo'shiladi. Bundan tashqari, banklarning operatsion xarajatlariga boshqa turli xil xarajatlari ham kiradi. Masalan, huquqiy xizmatlar, audit va nazorat xizmatlari, sug'urta to'lovlari va boshqa qo'shimcha xizmatlar uchun to'lovlar. Ushbu xarajatlari bankning faoliyatini xavfsiz va qonuniy yuritish uchun zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklari moliya tizimining ajralmas qismi sifatida iqtisodiy rivojlanishga katta ta'sir ko'rsatadi. Ularning samarali ishlashi nafaqat moliyaviy resurslarni to'plash va taqsimlashda, balki ijtimoiy mas'uliyatni bajarishda, innovatsion texnologiyalarni joriy etishda va davlat siyosatini amalga oshirishda ham namoyon bo'ladi. Shuning uchun tijorat banklarining faoliyatini yaxshilash va ularning samaradorligini oshirish iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik (Toshkent Moliya instituti. - Toshkent: "Noshir", 2012. 712-bet.
2. Mamatkulov M.Sh., Tabayev A.Z. "Buxgalteriya hisobi" o'quv amaliyoti uchun o'quv qo'llanma. – T.: 2022: - 126 b.
3. G'ulomova F. Buxgalteriya hisobini mustaqil o'rganuvchilar uchun qo'llanma. –T.: "NORMA" nashriyoti, 2010 y.

Ilmiy raxbar: "Buxgalteriya hisobi va menejment" kafedrası katta o'qituvchisi G.Sativaldiyeva

INNOVATSION RIVOJLANISHDA TIJORAT BANKLARINING O'RNII: "IPAK YO'LI" BANKI MISOLIDA

Ma'rufjonov Ro'zimuhammad Davronbek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-kurs talabasi

“Ipak Yo‘li” banki – O‘zbekiston moliya sektorining innovatsion rivojlanishida faol ishtirok etayotgan yetakchi tijorat banklaridan biridir. U zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, mijozlarga raqamli xizmatlar ko‘rsatish va iqtisodiyotning turli sohalariga investitsiyalar yo‘naltirish orqali innovatsion rivojlanishga hissa qo‘shmoqda. Innovatsion rivojlanish nafaqat banklarning texnologik yangilanishini, balki xizmatlar sifatini oshirish, raqobatbardosh muhit yaratish, mijozlar ehtiyojini to‘liq qondirish va xizmat ko‘rsatish tezligini oshirishga ham xizmat qiladi. Bank sohasidagi raqamli texnologiyalar, masalan, mobil ilovalar, internet banking, sun‘iy intellekt asosidagi maslahat tizimlari va blokcheyn texnologiyalari, mijozlarga xizmat ko‘rsatish usullarini tubdan o‘zgartirib yubordi. Mazkur tezisda aynan “Ipak Yo‘li” banki misolida innovatsion rivojlanishning amaliy jihatlarini, bankning bu yo‘nalishdagi tashabbuslari, erishilgan natijalari va istiqboldagi rejalar tahlil qilinadi.

1. "Ipak Yo‘li" bankining innovatsion yondashuvlari

Bank o‘z faoliyatida raqamli texnologiyalarni keng joriy etmoqda. Masalan, mobil ilovalar, internet-bank xizmatlari, QR-kod orqali to‘lov tizimi, raqamli kreditlash platformalari joriy qilindi. Bu esa mijozlar uchun qulayliklar yaratibgina qolmay, bank faoliyatining samaradorligini oshirdi.

2. Startap va texnologik loyihalarni qo‘llab-quvvatlash

"Ipak Yo‘li" banki kichik biznes va startaplar uchun imtiyozli kreditlar ajratib, ularni rivojlantirishga ko‘mak bermoqda. Ayniqsa, IT va innovatsion sohalarda faoliyat yuritayotgan yosh tadbirkorlar uchun moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati kengaytirilmoqda.

3. Raqamli xavfsizlik va xizmatlar sifati

Bank raqamli xavfsizlik sohasida ilg‘or texnologiyalarni joriy qilgan. Kiberxavfsizlik choralarini kuchaytirish orqali mijozlar ishonchini oshirishga erishilmoqda. Shuningdek, sun‘iy intellekt asosida ishlaydigan xizmatlar mijozlarga tez va aniq maslahat berish imkonini yaratmoqda.

4. Moliyaviy inklyuzivlikni ta'minlash

"Ipak Yo‘li" banki aholining turli qatlamlariga, ayniqsa chekka hududlardagi aholiga bank xizmatlaridan foydalanish imkonini bermoqda. Bankning raqamli ofislar va masofaviy xizmatlar orqali faoliyat yuritishi moliyaviy inklyuzivlikni oshiradi.

“Ipak Yo‘li” banki O‘zbekiston bank sektorida innovatsion rivojlanishga faol hissa qo‘shayotgan muassasalardan biridir. Bank tomonidan zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, raqamli xizmatlar ko‘lamini kengaytirish, mijozlarga qulaylik yaratish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar e‘tiborga molikdir. Shu bilan birga, bankning startaplar va yosh tadbirkorlarni moliyalashtirish,

moliyaviy inklyuzivlikni oshirish, chekka hududlarda yashovchi aholi qatlamlariga xizmat ko'rsatishni yaxshilash yo'lidagi sa'y-harakatlari innovatsion rivojlanishning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Kelajakda bank faoliyatini raqamlashtirish, sun'iy intellekt va "big data" texnologiyalarini keng joriy etish orqali samaradorlikni oshirish, mijozlar bilan ishlashni avtomatlashtirish imkoniyatlari kengayadi. Shu sababli, "Ipak Yo'li" banki misolida ko'rib chiqilgan innovatsion yondashuvlar boshqa banklar uchun ham amaliy ahamiyatga ega bo'lib, ularni rivojlanishga undaydi va moliyaviy tizimda raqobatbardoshlikni oshiradi. Agar ushbu matnlarni .docx hujjatga joylashtirib berishimni istasangiz, bu xizmat yana ishga tushganida ayting — men tayyor holda joylab beraman. Yoki o'zingiz qo'lda joylashtirishni xohlasangiz, shunchaki matnni nusxalashingiz kifoya.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vahobov A.V., Ishonqulov N.F. "Bank ishi va innovatsion moliyaviy xizmatlar". – T.: Iqtisodiyot, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobotlari, 2023.
3. Ipak Yo'li banki rasmiy sayti – www.ipakyulibank.uz
4. Raximov M.Y., Kalandarova N.N. "Fintech va raqamli bank xizmatlari". – T.: Iqtisodiyot, 2020.

Mikrokreditlash tizimining aholi ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishdagi o'rni

Maxsudov Mirjalol

Andijon davlat texnika institute 4-kurs Iqtisodiyot yo'nalishi talabasi
maxsudovmirjalol21@gmail.com +998905716432

Mikrokreditlash tizimi zamonaviy iqtisodiyotda kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlovchi muhim mexanizmlardan bir hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ham mustaqillikdan so'ng ushbu tizim bosqichma-bosqich shakllanib, hozirda ijtimoiy-iqtisodiylikka xizmat ko'rsatish muhim vositaga aylanmoqda. kapital, zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi mikrokreditlashni yangi bosqichga olib chiqdi.

Mikrokreditlash shakllanish davri (190-yillar oxiri – 2000-yillar boshlarida) Mustaqillikning dastlabki yillarida iqtisodiy rivojlanishi bilan bir qatorda, aholi kreditlash tizimi ham shakllana boshladi. Bu davrda mikrokreditlar keng tarqalmagan bo'lsa-da, banklar tomonidan kichik hajmdagi kreditlar orqali ayrim tadbirkorlik faoliyati moliyalashtiriladi. 2002 yilda "Mikromoliyaviy faoliyat to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi esa ushbu sohaning huquqiy asoslarini belgilab berdi.

Mikrokreditlash loyiha bosqichi 2010-yilda kelib, mikrokreditlash tizimlari keng darajada kengaydi. shaxsiy, imtiyozli kreditlar, kreditlash mexanizmlari va extiyojmand qatlamlarga yo'llangan ijtimoiy dasturlar joriy etildi, rivojlanishdagi asosiy yutuqlar sifatida e'tirof etish mumkin bo'lgan voqealar;

- Tijorat bank mikrokredit mahsulotlarining ko'lamini kengayishi;

- “Ayollar daftari” va “Yoshlar daftari” kabi dasturlar orqali aholining zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash;

- Nodavlat mikromoliyaviy faoliyatning kengayishi;

- Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki kabi xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikdagi kichik biznesni moliyalashtirish.

Raqamli moliyalashtirish jarayoni (2020 yildan hozirgi kungacha) Raqamli texnologiya mikrokreditlash uchun sifat yangi bosqichga olib chiqildi. Elektron bank xizmatlari, onlayn kreditlash, masofaviy identifikatsiya va mobil ilovalar orqali kredit arizalarini yuborish mikromoliyalashtirishda qulayliklar yaratdi. 2021–2023 yillardagi Prezident farmon qarorlariga muvofiq:

- Mikrokredit tashkilotlari soni oshirildi;

- Yoshlar va xotin-qizlar uchun alohida kredit liniyalari ajratildi;

- Aholining savodxonligini oshirishga chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Mikrokreditlashning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati Bugungi kunda mikrokreditlash tizimi moliyaviy kichik biznesni rivojlantirish, balki ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga xizmat qilmoqda: ishsizlik tufayli; kambag'allikni oshirish; aholining tadbirkorlik faoliyatini ishlab chiqarish; oilaviy tadbirkorlik va xizmat ko'rsatish sohaslarini qo'llab-quvvatlash.

Xulosa qilib aytganda Mikrokreditlash tajribasi va rivojlanishi O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish, aholini daromad resurslari bilan ta'minlash va ijtimoiy tenglikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Raqamli moliyalashtirish jarayonida esa bu tizim yanada kengayishga ega bo'lib, aholini jalb qilishda foydadan biriga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari

2. 2021–2023 yillar oralig'ida qabul qilingan mikromoliyaviy faoliyat va rejalashtirish moliyalashtirishga oid hujjatlar.

3. "Yoshlar va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash yanada kengaytirilgan chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmon (2021).

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDITNI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJ TAJRIBALARI.

Muxtorova Husnidaxon Farhodjon qizi.

Andijon davlat universiteti Iqtisodiyot yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich.. Andijon davlat universiteti, Iqtisodiyot kafedrasasi. Dotsent vazifasini bajaruvchi

Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi va audit sohasi tubdan o'zgarib bormoqda. Axborot texnologiyalarining jadal sur'atlar bilan rivojlanishi ushbu sohalarda ishlash uslublarini yangilab, faoliyat samaradorligini oshirish va inson omiliga bog'liq xatoliklarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Raqamlashtirish jarayonlari nafaqat ish faoliyatini avtomatlashtirdi, balki ilg'or global tajribalarni o'rganish va amaliyotga joriy etish imkoniyatlarini ham

kengaytirdi. Buning natijasida buxgalteriya va audit sohasida yangicha yondashuvlar shakllanib, zamonaviy texnologiyalar asosida raqamli yechimlar keng qo'llanilmoqda.

Mazkur o'zgarishlar xalqaro miqyosda yagona yondashuv va standartlarning zarurligini yanada oshiradi.

Xalqaro buxgalteriya standartlarining shakllanishi 1973-yilda Xalqaro Buxgalteriya Standartlari Qo'mitasining (IASC) tashkil topishi bilan boshlangan. Bu qo'mita dastlab 9 ta davlatning professional buxgalteriya tashkilotlarini birlashtirgan bo'lib, ular orasida Avstraliya, Kanada, Fransiya, Yaponiya, Meksika, Yangi Zelandiya, Birlashgan Qirollik, Irlandiya va AQSh bo'lgan. Qo'mitaning asosiy maqsadi - butun dunyo mamlakatlari uchun yagona va tushunarli buxgalteriya standartlarini ishlab chiqish edi. 2005-yilgacha ushbu xalqaro standartlar ikki asosiy yo'nalishda ishlatilgan: Milliy standartlarga ega bo'lmagan davlatlar (masalan, Papua Yangi Gvineya, Indoneziya) ushbu standartlarni to'g'ridan-to'g'ri qo'llagan; Ba'zi davlatlar esa ularni o'z milliy standartlarini takomillashtirishda asos sifatida ishlatgan[1].

BMT tomonidan o'tkazilgan bir tadqiqotda 46 ta davlatning milliy hisob tizimlari o'rganilgan va ularning o'rtasida katta tafovutlar borligi aniqlangan[2]. Rivojlangan davlatlarda ko'plab kompaniyalar foydani kamaytirish yoki oshirish maqsadida rezerv tizimlaridan foydalanishgani kuzatilgan. 13 ta davlatning milliy hisob tizimi chuqur o'rganilganda, shundan 4 tasida (Germaniya, AQSh, Angliya, Yaponiya) buxgalteriyada ishlatiladigan baholash uslublari qonuniy tarzda belgilangani ma'lum bo'lgan. Bu esa, odatda, davlat manfaatini ko'zlagan holda minimal baholash asosida foydani ko'rsatishga majbur etgan. Boshqa 8 davlatda esa (Avstraliya, Belgiya, Kanada, Fransiya, Italiya, Norvegiya, Shvetsiya, Shveytsariya) kompaniyalar uchun qulay bo'lgan sharoitlar yaratilgan va milliy iqtisodiyotni tashqi bozorda rivojlantirish maqsad qilingan. Shuningdek, ba'zi davlatlarda kompaniyalar xorijiy valyutasida hisob yuritishni afzal ko'rgan. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, bu borada Fransiya, Yaponiya, Norvegiya, Niderlandiya, Angliya va Shveytsariya firmalari uchun eng qulay shart-sharoitlar mavjud. Avstraliya va AQSh firmalari uchun esa bu nisbatan cheklangan.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi va audit jarayonlarining tubdan o'zgarib borayotganini dunyo tajribasi, xususan Xitoy misolida ham yaqqol ko'rish mumkin. Mamlakatda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi axborot almashinuvi to'liq raqamlashtirilgan [3] bo'lib, bu audit faoliyatini yanada samarali tashkil etish imkonini bermoqda. Xitoyda mavjud tizim auditorlarga real vaqt rejimida moliyaviy ma'lumotlarga kirish imkonini taqdim etadi. Bu esa o'z navbatida audit tekshiruvlarini odatdagidek orqaga qarab emas, balki ayni paytdagi holatni baholagan holda olib borish imkoniyatini yaratmoqda. Ya'ni auditorlar korxona yoki tashkilotlarda sodir bo'layotgan moliyaviy harakatlarni zudlik bilan aniqlab, aniqlangan muammolarga tezkor tavsiyalar berish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar. Bundan tashqari, Xitoyda joriy etilgan moliyaviy monitoring tizimlari orqali hukumat davlat byudjetidan ajratilayotgan

mablag'larning harakatini real vaqt rejimida kuzatib boradi. Shunday yondashuvlar nafaqat shaffoflikni ta'minlash, balki byudjet intizomini mustahkamlashda ham muhim rol o'ynaydi. Bu tizimlar orqali hisobotlar avtomatik tarzda shakllantiriladi, bu esa inson omiliga bog'liq xatoliklarni kamaytiradi. Mazkur raqamli yondashuvlar Xitoy tajribasida o'zini oqlagani va buxgalteriya hamda audit sohasida yuqori darajadagi aniqlik, tezlik va ishonchlilikni ta'minlagani sababli, uni boshqa davlatlar, jumladan, O'zbekiston sharoitida ham moslashtirilgan holda qo'llash bo'yicha izlanishlar olib borilyotgani va raqamlashtirish jadal rivojlanyotgani sabab yangi yutuqlarga erishilmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shunday xulosaga kelish mumkin: raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi va audit jarayonlarini takomillashtirish uchun xorij tajribasi katta ahamiyatga ega. Xorij tajribalari, ayniqsa, raqamli audit tizimlari, avtomatik hisobotlar kabi yondashuvlar orqali auditning samaradorligini oshirish va tizimlarni shaffof qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu, o'z navbatida, iqtisodiy boshqaruvni yanada samarali va ishonchli qilishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalarni buxgalteriya va audit jarayonlariga qo'llashning muvaffaqiyatli tajribalari ko'rsatishicha, bunday tizimlar nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki moliyaviy xatoliklarni kamaytirish va resurslarni tejashda ham katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Accounting theory 7 th edition Iayne Codfrey, Allan Hodcson, Ann Taka, Jane Hamilton, Scott Holmes, 74-79 b.
2. United Nations. (1979). National accounting practices in 70 countries: Volume I. United Nations. <https://digitallibrary.un.org/record/11092>
3. Lardy, N. R. (2020). The Handbook of China's Financial System. Princeton University Press.

BAHOLARNI SHAKLLANTIRISDA XARAJATLAR YONDOSHUV METHODINING XUSUSIYATLARI

Qoraboyev Xurshidbek Xusanboy ogli,

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo'nalishi 4-kurs talabasi

Andijon davlat texnika instituti

Ilmiy rahbar : katta o'qituvchi Sotvoldiyeva Gulchehra

Hozirgi sharoitda baholarni aniqlashdagi eng oqilona yondoshuvlardan biri baholarni faol shakllantirish hisoblanadi. U baholarning belgilanishini sotishni boshqarish siyosati doirasida eng foydali ishlab chiqarish hajmi, ishlab chiqarishning o'rtacha xarajatlari va operatsiyalar foydaliligining maqsadli darajasiga erishish maqsadida tashkil etishni ko'zda tutadi. Baholarni boshqarish orqali sotishning kerakli hajmi va unga mos keladigan o'rtacha xarajatlarning miqdoriga erishiladiki, bu narsa oxir oqibatda, xo'jalik yurituvchi sub'yektlar tomonidan amalga oshiriladigan operatsiyalar foydaliligining ko'zda tutilgan darajasiga olib chiqadi. Bozor iqtisodiyotida tovarlarning turli guruhlariga mos

ravishda baholarning harakatchan tizimi amal qiladi. Baho turlarini tizimlashtirish uchun turli belgilar bo'yicha ularni tasniflash amalga oshiriladi.

Baholarni shakllantirishda xarajatli yondoshuv metodida xojalik yurituvchi subektlarning tovarlarni ishlab chiqarish va sotish haqiqiy xarajatlari asosiy tayanch nuqta sifatida qabul qilinadi. Baholarni shakllantirishning bu metodi tarixiy jihatdan eng qadimgi (eski) va eng ishonchli hisoblanadi. Uning zaminida xojalik yurituvchi subektlar mahsulotni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarining buxgalteriya hujjatlari bilan tasdiqlangan (isbotqilingan) xarajatlaridan iborat bo'lgan haqiqiy asos yotadi. Ma'lum darajada bunday yondoshuvning obro'si baholarni shakllantirishni barcha xarajatlarga normal daromadlarni to'liq olish va ularning ishlab chiqarilgan tovarlar o'rtasida to'g'ri taqsimlanishining xojalik yurituvchi subektlar uchun zarurligini nazarda tutuvchi iqtisodiy nazariya orqali qo'llab-quvvatlanishi bilan belgilanadi.

Biroq baholarni shakllantirishning xarajatli metodi ba'zi bir kamchiliklarga ega. Xususan, ko'p hollarda mahsulot birligiga to'g'ri keluvchi xarajatlarning salmog'ini, bu narsa ushbu yondoshuvga ko'ra bahoning asosi bo'lishiga qaramasdan, baho aniqlanganiga qadar uni o'rnatishning iloji yo'q.

Baholarni shakllantirishga yondoshuvlarni taqqoslash quyidagi xulosani chiqarishga imkon beradi: bilimli menejer, bu sohadagi uning qarori haqiqiy xarajatlarni qoplash va faoliyatning tarkib topgan sharoitlarida ko'zda tutilgan foydaning tegishli miqdorini olishning zarurligi bilan belgilangan birpaytda, baholarni shakllantirishning passiv yo'lini tanlamasligi kerak. Bu yerda passiv baholarni shakllantirish deyilganda baholarni qat'iy tarzda xarajatlar metodi asosida yoki raqobatchilarning baho bo'yicha qarorlari ta'siri ostida o'rnatilishi(aniqlanishi) nazarda tutilayapti.

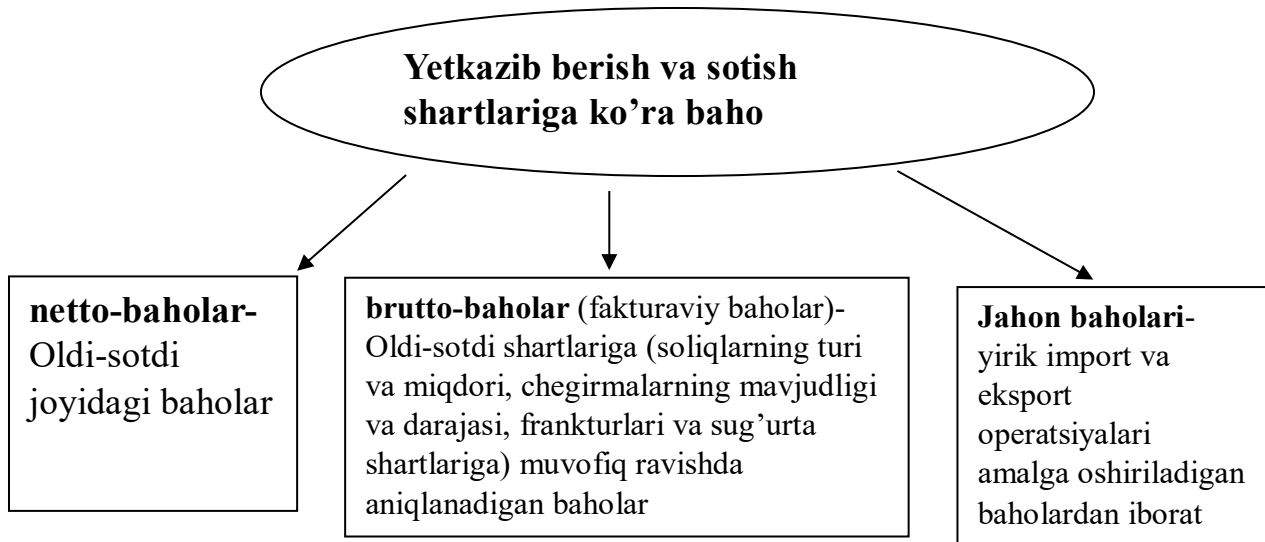
Muammoni hal etishga bunday yondoshuv baholarni shakllantirish xarajatli metodining "kuchsiz" bozorlarda (kon'yunkturasi yomonlashib borayotgan bozorlarda) juda yuqori baholarni yoki "kuchli" bozorlarda (talab o'sib borayotgan bozorlarda) juda past baholarni o'rnatish odatidan qochishga imkon beradi. Baholarni shakllantirishning xarajatli metodidan voz kechish oson ish emas. Chunki bu narsa xojalik yurituvchi subektlarning menejerlaridan yangi mahsulotni ishlab chiqarishga investitsiyalar boshlangunga qadar baho bo'yicha ularning pozitsiyalarini aniqlashni taqozo etadi. Buning uchun yangi buyumlarni yaratish algoritmini to'liq o'zgartirish, baholarni shakllantirishning qimmatli (boylikli) yondoshuviga o'tish kerak.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari tomonidan o'z mahsulotlarini davlatga sotish sotib olish(yoki xarid) baholarida amalga oshiriladi. Smeta qiymatida qurilish mahsulotlari (binolar, inshootlarva b.)ning bahosi to'lanadi.

Aylanmaga xizmatqilish xarakteri bo'yicha baholar quyidagicha farqlanadi; ulgirji baholar; chakana baholar; sotib olish baholari; smeta qiymati.

Shuning uchun ham bunday vaziyatda XYuS ta'minotchisi mutaxassisining asosiy vazifasi sotib oluvchilar to'lashga tayyor bo'lgan bahoda katta miqdordagi buyurtmalarni olmaslik bilan belgilanadi. XYuS marketologiva

ta'minotchilarning o'zigaxos bo'lgan san'ati sotib oluvchilardan tovarning haqiqiy bahosini o'zida iloji boricha ko'proq aks ettirishi mumkin bo'lgan bahoda to'lashga tayyor ekanliklariga erishish orqali ifodalanadi.

1-rasm. Yetkazib berish va sotish shartlariga ko'ra baho turlari.

Bir vaqtning o'zida, firmaning yangi mahsulotini qanday bahoda sotib olishga tayyor ekanliklari xususida sotib oluvchilarga murojaat qilish hato hisoblanadi. Sotib oluvchilar bunday vaziyatda yangi tovarni yetarli darajada baholay olmaslikka va uning bahosini iloji boricha pasaytirishga harakat qilishlari tufayli ularning yuqoridagi savolga javoblari salbiy bo'lishi mumkin. Amaliyotda sotuvning haqiqiy bahosi marketing tadqiqotlarining natijalari bilan kamdan-kam hollardagina bir-biriga mos tushadi.

Xulosa qilib shuni aytish nunkinki, baholarni shakllantirishning to'g'ri strategiyasini tanlash korxonaning bozordagi mavqeini mustahkamlashga kuchli ta'sir qiladi. Xarajatlar asosida baholash an'anaviy usul bo'lsa-da, u ba'zan bozor talablariga mos kelmasligi mumkin. Shu boisdan, kompaniyalar iste'molchilarning xarid qilish qobiliyatini va raqobatbardoshlikni hisobga olgan holda moslashuvchan baho siyosatini yuritishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. <http://arm.sies.uz/wp-content/uploads/2020/12/1-Bahoni-shakllantrish>. Oquv-qollanma.-2007.pdf
2. Buxgalyeriya hisobi nazariyasi (B.Xashimov Toshkent-2003)
3. Mamatkulov M.Sh., Tabayev A.Z. "Buxgalteriya hisobi" o'quv amaliyoti uchun o'quv qo'llanma. – T.: 2022: - 126 b.
4. Raximov M. Iqtisodiyot sub'ektlari Moliyaviy holatining tahlili. O'quv qo'llanma. T.: Iqtisod-Moliya, 2015.

2-SHO'BA. BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDITGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISH

Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash jarayonida moliyaviy richaglardan foydalanish imkoniyatlari va ularning omilli tahlili

Muftaydinov Kiyomidin

Andijon davlat texnika instituti,

“Iqtisodiyot” kafedrası professori, iqtisod fanlari doktori

Jamiyatimizda bugungi davrdagi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy jarayonlar bir-biriga uzviy bog'liq holda amalga oshmoqda. Bizga ma'lumki jamiyat taraqqiyoti va yuqori rivojlanishini ta'minlashda barqarorlik, aholining farovonligini ta'minlash va korxonalarning raqobatbardoshligini mustahkamlashda asosiy omillardan biri sanaladi.

Bu borada mamlakatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyevning Samarqandda o'tkazilgan “II O'zbekiston xalqaro iqtisodiy forumi ishtirokchilariga” yo'llagan murojaatnomasida “mamlakatimizda 2022-2026-yillarda inklyuziv va barqaror iqtisodiy o'sishga erishish, inson kapitalini rivojlantirish va kambag'allikni kamida 2 barobarga qisqartirishni maqsad qilganmiz”[1], deb ta'kidladi. Bundan ko'rinib turibdiki mamlakatning iqtisodiy barqarorligiga juda ko'p natijalar, xususan aholining farovonligiga bog'liq. Bu bog'liqlik albatta, o'z-o'zidan sodir bo'lmaydi, ularning o'zgarishi juda ko'p omillarga bog'liq ekan. Iqtisodiy jarayonlarni baholashda iqtisodiy tahlil asosida o'zgarishlarga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlashda, ularni boshqaruv qarorlarini ilmiy jihatdan asoslangan holda qabul qilishida, korxonalar faoliyatini barqarorligini ta'minlashda zarur bo'ladi.

Moliyaviy barqarorlik masalasi iqtisodiy barqarorlik tarkibida mavjud. Bu iqtisodiy barqarorlik jarayonida aktivlar, moddiy, moliyaviy va mehnat resurslarni o'zida mujassam etganligi bilan ajralib tursa, korxonalarning samarali faoliyatini tashkil qilishda moliyaviy resurslarning yetarliligi pirovardida moliyaviy barqarorlikni o'zida namoyon qiladi.

Bugungi kunda xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning raqobat muhitida faoliyat ko'rsatar ekan, demak ular moliyaviy barqaror bo'lmasa, kasodga uchrashi va o'z faoliyatini to'xtatishi ham mumkin bo'ladi.

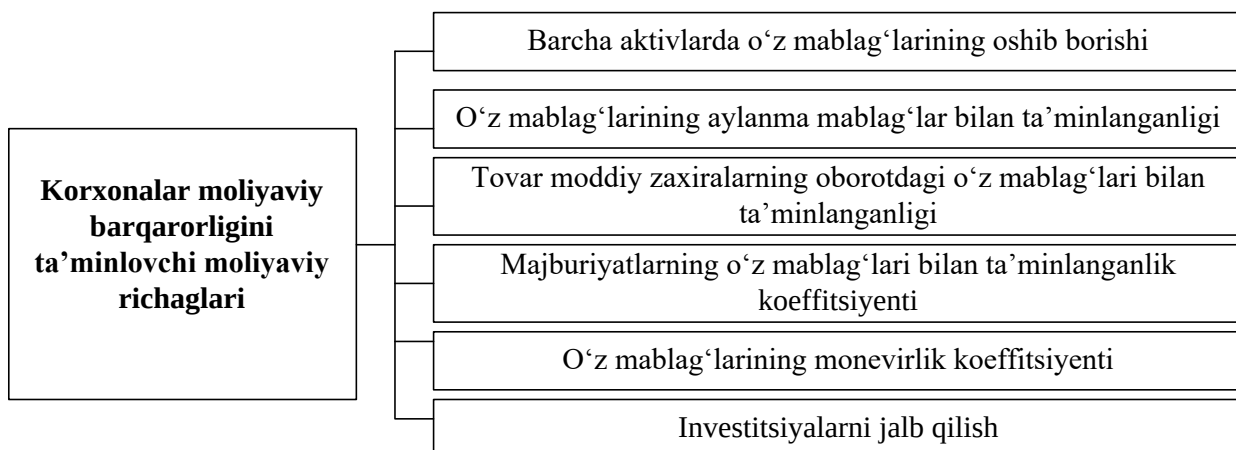
Shu sababli moliyaviy barqarorlikning uzluksizligini ta'minlash ob'yektiv zaruriyatga aylanmoqda. Bunda ushbu kategoriyanı tavsiflovchi ko'rsatkichlarga baho berib, har bir ko'rsatkichga ta'sir qiluvchi omillarni hisoblashni taqozo qiladi. Masalaning ushbu jihati mazkur mavzuning o'ta dolzarb muammoning yechimiga bag'ishlanganligidan dalolat beradi.

Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda moliyaviy richaglardan foydalanish imkoniyatlari mavjud. Moliyaviy richag so'zining mazmuniga ahamiyat berib, uning tabiatini ochib berish lozim deb hisoblaymiz. Buning uchun turli manbalardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Birinchi galda “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”dan (5 jildlik) foydalanish lozim, deb hisoblaymiz. Chunki unda har bir atamaning mazmuni aniq ifoda etilgan. Mazkur manbada richag so‘ziga [to‘qmoq, so‘yil, gavron] degan so‘zlardan iboratligi qayd etilgan. Bundan kelib chiqib, unga quyidagicha 2 ta izoh berilgan. “1. Biror tayanch nuqtasiga ega bo‘lgan va oz kuch bilan katta kuchni muvozanatga keltiradigan oddiy qurilma; pishang. *Yukni richag yordami bilan ko‘tarmoq*. 2. Biror ishni bajarish, boshqarish uchun xizmat qiladigan dastali pishang” [2]. Bundan ko‘rinadiki, moliyaviy richag deganda birorta moliyaviy muammoni hal qilishda foydalaniladigan dastakni tushunish mumkin.

Korxonaning moliyaviy barqarorligi juda ko‘p natijalarga, yuqori samaradorlikda faoliyat ko‘rsatishga, to‘lov qobiliyatini barqarorligi, investitsion jozibadorlikning oshib borishi va shu kabi bir qancha omillarga bog‘liqligini ko‘rish mumkin. Mualliflik tadqiqotlari asosida, moliyaviy barqarorlik korxonalarda aktivlarning tarkibiy tuzilishi, pul oqimlari yo‘nalishlari va ulardan samarali foydalanishga bog‘liq.

Tadqiqotlar asosida yuqoridagi nazariy qarashlarni tahlili asosida korxonalarda moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash jarayonida bir qator richaglardan foydalanish zarur ekanligini ko‘rsatadi. Quyida ushbu richaglarning o‘zaro bir-biriga bog‘liqligi keltirilgan (1-rasm).

1-rasm. Moliyaviy barqarorlikni korxonalarda ta‘minlashda o‘zaro bog‘liqligini tavsiflovchi moliyaviy richaglar modeli [3]

Mazkur rasmdan moliyaviy barqarorlikni korxonalarda ta‘minlovchi moliyaviy richag tarkibidagi asosiy joyni hamma aktivlardagi o‘z mablag‘lari hissasi (Ao‘zh)ning ko‘payib borishi tashkil qiladi. Ushbu ko‘rsatkichni aniqlash quyidagi formula asosida amalga oshiriladi:

$$Ao'zh = O'zm / Ak ;$$

Bunda: O‘zm – o‘zlik mablag‘larining summasi;

Ak – barcha aktivlar summasi.

Moliyaviy barqarorlikni korxonada ta‘minlashda bu ko‘rsatkichning muntazam tarzda oshishi, yoki bo‘lmasa uzluksiz tarzda bir xil darajada saqlanib qolishi maqsadga muvofiq. Agar ushbu qonuniyat saqlanib qolsa korxonaning moliyaviy barqarorligi ta‘minlanib turish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Moliyaviy richaglarni ko'rsatuvchi ko'rsatkichlardan biri **o'z mablag'larni aylanma mablag'lari bilan ta'minlanganlik darajasi (O'zay)**da sanaladi. Ushbu ko'rsatkichni quyidagi formula asosida aniqlanadi:

$$O'zay = Aym / O'zm$$

Bu yerda: Aym – aylanma mablag'larning qiymati.

Ushbu ko'rsatkich o'zlik mablag'larini qancha qismini aylanma mablag'lar bilan ta'minlanganini ifodalaydi. Ushbu ko'rsatkich ham bir maromda bo'lib turishi korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlab turish imkoniyatini beradi.

Tovar-moddiy zaxiralarning oborotdagi o'z mablag'lari bilan ta'minlanish ko'effitsiyenti (Ktmz.oo'm). Ushbu ko'rsatkichni hisoblashda korxonaning aylanmadagi o'z mablag'lari (Oo'm) uning tovar-moddiy zaxiralari (TMZ)ga bo'lish asosida aniqlanadi. U quyidagi formula asosida aniqlashni tavsiya etamiz:

$$Ktmz.oo'm = \frac{Oo'm}{Tmz}$$

Har bir korxonada moliyaviy barqarorligini ta'minlashda uning aylanma (oborot)dagi o'zlik mablag'lari tovar-moddiy zaxiralarga bog'liq bo'lishligi lozim. Ushbu mutanosiblik masalaning hal bo'lishida alohida o'rin tutadi.

O'z mablag'larini manyovrlik ko'effitsiyenti (Ko'zm) ushbu ko'rsatkich moliyaviy barqarorlikni korxonalarda ta'minlashda alohida o'rin tutadi. Bu ko'rsatkich o'z aylanma mablag'larni o'z kapitaliga nisbati asosida aniqlanadi va u quyidagi formulada namoyon bo'ladi:

$$Ko'zm = \frac{O'am}{O'zk}$$

Bu yerda: Ko'zm – o'z mablag'lari manyovrlik ko'effitsiyenti;

O'am – korxonaning o'z aylanma mablag'lari;

O'zm – korxonaning o'z mablag'lari.

Mazkur ko'effitsiyent orqali korxonaning o'z mablag'lari qancha qismi joriy davrdagi o'z faoliyatlarini moliyalashtirishda ishtirok etganligini va qancha qismi kapitallashtirishdagi ishtirokini ko'rsatib beradi. Tadqiqotlarimiz ko'rsatishicha uning 0,5 ko'effitsiyentga teng bo'lganligi optimal sanaladi. Agar korxonada bu daraja saqlanadigan bo'lsa, pirovardida korxonada moliyaviy barqarorlik muntazam tarzda ta'minlanishiga erishish mumkin bo'ladi.

Moliyaviy barqarorlikni korxonalarda ta'minlash jarayonida majburiyatlarning mavjudligi va ularni o'z mablag'lari orqali ta'minlanganlik ko'effitsiyenti (Kmo'z) aniqlash ham muhim o'rin tutadi.

Shu sababli moliyaviy richaglar tarkibiga ushbu ko'rsatkich ham kiritildi. Buni aniqlashda quyidagi formula asosida aniqlashni tavsiya qilamiz:

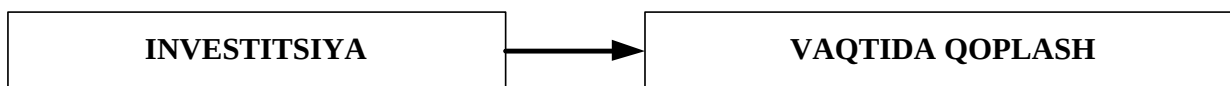
$$Kmo'z = Maj : O'zm$$

Bunda: Maj – majburiyatlar (qarz kapital);

O'zm – korxonaning o'z mablag'lari.

Xo'jalik sub'yektlarda moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsiyalarni jalb qilish asosiy o'rin tutadi. Lekin ushbu investitsiyalar birinchi navbatda, aniq maqsadga mo'ljallangan bo'lishi, ikkinchidan, uni qoplashning aniq yo'llari hal

qilinganligi zarur bo'ladi. Investitsiyalarni o'z vaqtida qoplash zarur. U quyidagicha ifodalanadi:

Bugungi kunda investitsiyalar har bir korxonada iqtisodiy taraqqiyotiga ta'sir qilidigan richaglardan biri sanaladi. Shu tufayli investitsiyalarning joriy etilishida ularning asosiy yo'nalishlari, korxonaning maqsadlariga mos ekanligiga alohida e'tibor berish kerak.

Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi moliyaviy richaglardan biri tovar-moddiy zaxiralarning oborotdagi o'z mablag'lari bilan ta'minlanganligidir. Moliyaviy barqarorlikni muntazam ta'minlab turishida tovar-moddiy zaxiralarga bog'liq richaglarning o'rni va ahamiyati katta. Shu sababli bu ko'rsatkich tahliliga ham yetarlicha ahamiyat berish maqsadga muvofiqdir.

Moliyaviy barqarorlikda xo'jalik sub'yektlariga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash tartiblari bir qator usullar asosida amalga oshiriladi. Buning uchun eng avvalo, ushbu ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqliklarini aniqlab olishni taqozo qiladi. Ushbu jarayonni ifodalovchi formula yuqorida keltirilgan edi. Masalaning mohiyatidan kelib chiqib, uni quyidagi shaklda berishni maqsadga muvofiq, deb topdik:

$$Ktmz. oo'm = \frac{Oo'm}{Tmz} (1)$$

Bunda "Oo'm"ni topish uchun o'z mablag'larining umumiy summasidan uzoq muddatli asosiy vositalar qiymati ayriladi. Mazkur summani aniqlashda aynan uzoq muddatli asosiy vositalar summasi asosida topish mumkin va bu quyidagicha hisoblash mumkin:

$$Oo'm = O'm - Uma ; (2)$$

Bu yerda: Uma – uzoq muddatli aktivlar;

O'm – jami o'z mablag'larini summasi.

Ushbu formuladagi ko'rsatkichlarni (1) formuladagi ko'rsatkichga almashtirsak quyidagi natija hosil bo'ladi:

$$Ktmz. oo'm = \frac{O'm - Uma}{Tmz} (3)$$

Yuqoridagi formula asosida xulosa qilsak, natija ko'rsatkichi o'zgarishiga, ya'ni korxona moliyaviy barqarorligi uchta omil:

1. Korxonaning o'z mablag'lari hajmi;
2. Korxonaning uzoq muddatli aktivlari.
3. Tovar-moddiy zaxiralarni ta'sir etayotganligini ko'rish mumkin.

Mazkur formula asosida olinadigan natijalarning o'zgarishiga ta'sir qiluvchi omillarni iqtisodiy tahlilni zanjirli almashtirish usuli asosida aniqlash imkoniyati mavjud. Bunda birinchi galda natijaning farqi ($\Delta Ktmz. oo'm$) aniqlanadi. Bu quyidagi formula yordamida amalga oshiriladi:

$$\Delta Ktmz. oo'm = \frac{O'm.h - Uma.h}{Tmz.h} - \frac{O'm.r - Uma.r}{Tmz.r} (4)$$

Tahlil asosida olingan natija ko'rsatkichlari bo'lgan moliyaviy barqarorlikni korxonada o'zgarishiga birinchi omil, ya'ni o'z mablag'lari jami hajmi o'zgarishi ta'sirini ($\Delta Ktmz.oo'm.o'm$) aniqlashda natijani birinchi omilning haqiqiy o'zgarishi va qolgan omillarning rejadagi miqdori bilan qayta hisoblab olinadi ($\frac{O'm.h-Uma.r}{Tmz.r}$) va undan natijaning rejadagi miqdori ($\frac{O'm.r-Uma.r}{Tmz.r}$) ayiriladi.. Bu quyidagi formula orqali hisoblanishi mumkin:

$$\Delta Ktmz.oo'm.o'm = \frac{O'm.h-Uma.r}{Tmz.r} - \frac{O'm.r-Uma.r}{Tmz.r} \quad (5)$$

Korxonalarda moliyaviy barqarorlikka bog'liq natija ko'rsatkichlariga ikkinchi omil ta'sirin baholashda, ya'ni uzoq muddatli aktivlar asosida o'zgarish ta'sirini ($\Delta Ktmz.oo'm.uma$) aniqlash uchun natijani shu ikkinchi omilni haqiqiy miqdorini qayta hisoblash asosida quyidagi olinadi ($\frac{O'm.h-Uma.h}{Tmz.r}$) va buning natijasida birinchi omil o'zgarishiga qayta hisoblangan miqdori ($\frac{O'm.h-Uma.r}{Tmz.r}$) ayiriladi. Ushbu omilni natija ko'rsatkichi o'zgarishiga ta'siri quyidagi formula bilan hisoblanadi:

$$\Delta Ktmz.oo'm.uma = \frac{O'm.h-Uma.h}{Tmz.r} - \frac{O'm.h-Uma.r}{Tmz.r} \quad (6)$$

Xo'jalik sub'yektlarida moliyaviy barqarorlik o'zgarishiga tovar-moddiy zaxiralar (TMZ) qiymatining o'zgarishi ta'sirini aniqlashda ($\Delta Ktmz.oo'm.tmz$) uchinchi, ya'ni tovar-moddiy zaxiralar (TMZ) qiymatini haqiqiy miqdorini qayta hisoblab olishadi ($\frac{O'm.h-Uma.h}{Tmz.h}$) va bu natijani ikkinchi omilning o'zgarishi uchun hisoblangan miqdoridan ($\frac{O'm.h-Uma.h}{Tmz.r}$) ayiriladi. Bu quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$\Delta Ktmz.oo'm.tmz = \frac{O'm.h-Uma.h}{Tmz.h} - \frac{O'm.h-Uma.h}{Tmz.r} \quad (7)$$

Xo'jalik sub'yektlarida moliyaviy barqarorlik o'zgarishiga barcha omillarni ta'siri umumiy yig'indisi natijasining umumiy farqiga ($\Delta Ktmz.oo'm.$) teng bo'ladi. Bu quyidagi formuladan foydalangan holda hisoblanadi:

$$\Delta Ktmz.oo'm = \Delta Ktmz.oo'm.o'm \pm \Delta Ktmz.oo'm.uma \pm \Delta Ktmz.oo'm.tmz: \quad (8)$$

Mazkur usulda amaliy ma'lumotlarni qo'llash asosida yechadigan taqdirda, korxonalar moliyaviy barqarorgining o'zgarishiga qaysi omillarning ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatganligini aniqlash imkoniyati mavjud bo'ladi. Muallif tomonidan olib borilgan tahlillar orqali korxonada boshqaruv qarorlarini qabul qilinishida ijobiy ta'sir ko'rsatgan omillarni ushlab turishga hamda ularni yanada oshirishga, aksincha korxona faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatgan omillarni alohida e'tibor berilib, undagi kamchiliklarni bartaraf etish yuzasidan tegishli chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarur bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.Mirziyoyevning "II O'zbekiston xalqaro iqtisodiy forumi ishtirokchilariga" yo'llagan murojaatnomasi. // "Xalq so'zi" gazetasi. 2022-yil 4-noyabr. 226 son. – 1-bet.

2. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80000 dan ortiq so'z va so'z birikmalari. J. Sh. N-Tartibli: T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" DIN, 2006. – 387 bet.
3. Рахимов М.Ю., Каландарова Н.Н. Молиявий таҳлил. Дарслик. – Т.: —Иқтисод-молия, 2019. – 736 бет. Рахимов М.Ю., Каландарова Н.Н. Молиявий таҳлил. Дарслик. – Т.: —Иқтисод молия, 2019. – 736 бет.
4. Пардаев М.Қ. Иқтисодий таҳлил назарияси. Дарслик. – Т.: —Фан ва технологиялар нашриёт-матбаа уйи, 2022. - 588 бет.
5. Абдукаримов И.Т, Абдукаримова Л.Г., Смагина В.В. Анализ финансово хозяйственной деятельности предприятия. Учеб. Пособие. – Томбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 2005. – 600 С.
6. Абдукаримов И.Т., Пардаев М.Қ., Исроилов Б.И., Усманова Д.Қ. Финансовый анализ. Учебное пособие. – Т.: —ИQTISODIYOTI нашриёти, 2023. – 352 бет. – 22,0 б.т.

TARAQQIYOT VA STRATEGIK BOSHQARUV HISOBI

Yusupova Malika Botiraliyevna,

Iqtisod fanlari nomzodi, dotsent, Andijon davlat texnika instituti

Taraqqiyot so'zi hayotimizda bugun alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ta'limda, maishiy hayotimizda, umuman hamma sohada taraqqiyot jarayoniga tan bermay iloji yo'q. Bu esa bizdan zamonga moslashishni, intilishni, taraqqiyotga mos qadam tashlashni talab etadi.

Taraqqiyot fan-ta'lim rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. Iqtisodiy hayotdagi shitob o'zgarishlar insoniyatga xizmat qiluvchi har qanday fanning, ayniqsa iqtisodiy fanlarning ana shu o'zgarishlarga moslashishini talab etadi.

Progress boshqaruv hisobini ham fan va amaliy soha sifatida chetlab o'tmagan. XX asr 80-yillari oxiriga kelib an'anaviy boshqaruv hisobi yondashuvlariga nisbatan tanqidiy fikrlar bildirilib, biznesning zamonaviy raqobat muhitiga mos keladigan yangicha yondashuvlar targ'ib qilina boshlandi. Jumladan, yangicha yondashuv sifatida strategik boshqaruv hisobi haqida fikrlar bildirila boshlashdi. Shunga qaramay, strategik boshqaruv hisobining mohiyati hamda mazmuniga haligacha to'liq aniqlik kiritilgani yo'q.

Boshqaruv hisobi haqida fikr yuritila boshlashi bilanoq uning asosiy vazifasi xo'jalik sub'ekti strategiyasini ishlab chiqish va ro'yobga chiqarish uchun axborot ta'minoti sifatida qo'llab quvvatlovchi tizim sifatida tavsiflangan. Erkin raqobat muhitida tashkilotlar missiyasi, unga mos ravishda vazifalarining aniq belgilanishi ham muhim ahamiyatga ega.

Strategik boshqaruv hisobi nomi ham strategiya, strategik reja ishlab chiqish kabi vazifalar, ular bilan bog'liq qarorlarni qabul qilish uchun axborot ta'minoti hamda an'anaviy boshqaruv hisobining kengayishiga zarurat tufayli tug'ilgan. Bu zarurat tufayli birinchi bo'lib, strategik boshqaruv hisobi nomini 1981 yilda Simmondz taklif etgan [1, 861-bet].

1980 yildan boshlab uzoq yillar davomida strategik boshqaruv hisobi potentsial izlanishlar sohasi bo'ldi. 1980 yillar oxirida Buyuk Britaniya buxgalter-analitiklar Instituti boshqaruv hisobi rivojlanishi tahlilini amalga oshirish uchun moliyaviy mablag'lar ajratgan. Bu tadqiqotlar natijasida "Boshqaruv hisobi: revolyutsiya emas, evolyutsiya" nomli nashr yuzaga kelgan. Mazkur nashrning mualliflari Bromuich va Bximanilar tomonidan yana bir kitob – "Boshqaruv hisobi: taraqqiyot yo'llari" nomli asar dunyoga kelgan. Mualliflar bu ishlarini amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasi sifatida taqdim etib, qiziquvchi shaxslarning e'tiborini strategik boshqaruv hisobiga, uning kelajak rivoji nuqtai nazaridan, jalb etdilar. Strategik boshqaruv hisobiga e'tibor kuchayganiga qaramay, 1996 yilda ham strategik boshqaruv hisobining kontseptual asoslari ishlab chiqilmagan edi.[1, 860-b.]

Strategik boshqaruv hisobining zarurati, uning mohiyati yuzasidan Simmondz (1981), Broumich va Bximani (1990), Lord (1996), Tomkins va Karr (1996), Innez (1998) kabi olimlar tadqiqotlar olib borganlar va asarlar yaratganlar. Tadqiqotlarimiz ko'rsatishicha, izlanishlar hali davom etyapti. Xususan, strategik boshqaruv hisobi haqida Robin Roslender va Susan J Hart (2010), Ejona Duchi (2021), Chaya V.T., Chupaxina N.I.(2022) kabi olimlar tomonidan izlanishlar davom etmoqda.

Strategik boshqaruv hisobining mohiyatini yoritish maqsadida turli olimlar va mutaxassislar tomonidan aytilgan fikrlarni ko'rib chiqamiz [1, 860-861-b.]:

Muallif	Fikr
Simmondz (1981)	O'z shaxsiy biznesi strategiyasini ishlab chiqish va kuzatish uchun ishlatiladigan o'z shaxsiy biznesi va raqib biznesini tahlil qilish usuli
Lord (1996)	An'anaviy boshqaruv hisobi ichki yo'naltirilganligidan chetga chiqish va raqiblar haqida axborot olish kabi yo'nalishlarga ega hisobdir
Bromuich (1990)	Firmaning mahsulot bozorlari va raqobatchilarning xarajatlari va xarajat tuzilmalari to'g'risida moliyaviy ma'lumotlarni taqdim etish va tahlil qilish, bir qator davrlar davomida firma va uning raqobatchilarining ushbu bozorlardagi strategiyalarini monitoring qilish.
Wilson (1995)	Strategik boshqaruv hisobi - bu boshqaruv hisobiga aniq strategik masalalar va muammolarga urg'u beradigan yondashuv: U boshqaruv hisobini, barqaror raqobatdosh ustunlikka erishish vositasi sifatida ustun strategiyalarni ishlab chiqish uchun, moliyaviy ma'lumotlardan foydalaniladigan kengroq kontekstga joylashtiradi

Albatta, yuqorida keltirilgan ta'riflar shu masala yuzasidan barcha fikrlar emas, biroq ular strategik boshqaruv hisobining mohiyatini yoritishga turtki bo'la oladi.

Moskva davlat universiteti professori V.T.Chaya va Stavropol texnologik instituti dotsenti N.I.Chupaxinalar boshqaruv hisobi tizimining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarning biri sifatida strategik rivojlanish va rejalashtirishni qo'llab-quvvatlashni ta'kidlashgan [3].

Yuqoridagilar asosida strategik boshqaruv hisobiga quyidagicha ta'rif berish mumkin, deb hisoblaymiz: "Strategik boshqaruv hisobi – kompaniyalarning bozordagi

ustunligini ta'minlovchi strategik rejalarini ishlab chiqish va uning ro'yobga chiqarilishiga axborot ta'minoti hamda faoliyat monitoringi orqali ko'maklashuvchi tizimdir". Bunday ta'rif strategik boshqaruv hisobining quyidagi o'ziga xos vazifalarini belgilab beradi:

1. Kompaniya raqobatbardoshligini ta'minlovchi har qanday ma'lumot bilan ta'minlash. Bu esa strategik boshqaruv hisobining tashqi dunyoga yo'naltirilganligini, jumladan raqib kompaniyalar haqidagi ma'lumotlarni taqdim etishni talab etadi.

2. Kompaniyaning tanlagan strategik o'rnini va boshqaruv hisobning o'zaro bog'liqligini aniqlash. Bu esa bozorning nafaqat bugungi, balki ertangi kunini ko'ra bilish, kompaniyaning bugungi va istiqboldagi o'rnini tahlil hamda bashorat qilish asosida uning rivojlanishini ta'minlashni anglatadi.

3. Kompaniyaning kelajakdagi raqobat ustunligini ta'minlash uchun bugun uning xarajat omillarini optimallashtirish choralarini ko'rish.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, boshqaruv hisobi ma'lumotlarining marketing tadqiqotlari, iqtisodiy tahlil, byudjetlashtirish, istiqbolni prognozlash, ishlab chiqarish hajmi, tannarxni tizimli nazorat qilish, mehnat mahsulini moliyaviy asoslash, investitsion loyihalar yuzasidan qarorlar qabul qilish kabi strategik masalalarda qo'llanilishi tobora kengaymoqda.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Друри К. Управленческий и производственный учет. Учебник. Пер. с англ. - М.: Финансы и статистика, 1999 г.
2. Robin Roslender va Susan J Hart (2010) "Strategic Management Accounting: Lots in a Name"
3. Чая В.Т., Чупахина Н.И. Перспективы развития управленческого учета.
4. Ejona Duchi "Strategic Management Accounting – Evolution of the concept", <https://www.dpublication.com/wp-content/uploads/2021/05/05-9615.pdf>
International conference jn modern Research in Manajement, Economics and Accounting, 14-16 may, 2021. Paris, France

ИСКУСТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ

Сарсенбаев Бахитжан Абдулгазиевич, Доктор философии по
экономическим наукам (PhD), Доцент кафедры «Финансы»

Ибрагимов Анвар Мухтарович, Магистрант кафедры «Финансы»
Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, город

Финансовые институты, такие как банки, страховые компании и инвестиционные фонды, выполняют важную роль в экономике, обеспечивая перераспределение капитала и поддержку экономического развития. Однако их деятельность сопряжена с различными рисками (кредитными, рыночными, операционными, регуляторными), что требует постоянного совершенствования методов их управления. В современных условиях традиционные подходы к управлению рисками зачастую не справляются с возрастающей сложностью

финансовой среды. Применение технологий ИИ и МО открывает новые перспективы: повышение точности анализа, оперативное обнаружение аномалий и автоматизация принятия решений.

Применение ИИ и МО в управлении рисками

Современные алгоритмы машинного обучения способны эффективно обрабатывать большие объёмы данных, выявлять скрытые закономерности и прогнозировать потенциальные угрозы. Основные направления применения данных технологий включают:

- Анализ кредитных рисков. Автоматизированные системы скоринга позволяют более точно оценивать платежеспособность заемщиков [1].
- Фрод-мониторинг. Алгоритмы обнаружения аномалий обеспечивают раннее выявление мошеннических операций и снижают операционные потери [2].
- Прогнозирование рыночных рисков. Использование нейронных сетей и регрессионных моделей способствует улучшению точности прогнозирования волатильности активов и позволяет оптимизировать инвестиционные портфели [3].

Международный опыт и перспективы для Узбекистана

Ведущие мировые финансовые центры, такие как США, Китай и страны Европы, уже давно внедряют ИИ для повышения эффективности управления рисками. Американские банки, например, успешно используют алгоритмы машинного обучения для скоринга и мониторинга транзакций, что позволяет им оперативно реагировать на изменения в рыночной среде [4]. В Китае крупные финансовые институты применяют ИИ для анализа кредитоспособности и выявления мошеннических схем [5].

В Узбекистане цифровизация финансовой сферы набирает обороты: государственная политика поддерживает внедрение инновационных технологий, однако остаются проблемы, связанные с недостатком квалифицированных специалистов, ограниченным доступом к качественным данным и высокой стоимостью внедрения решений. Развитие инфраструктуры и подготовка кадров могут стать ключевыми факторами успешной интеграции ИИ в систему управления рисками.

Применение ИИ и МО в управлении рисками финансовых институтов представляет собой перспективное направление, способное повысить эффективность работы и устойчивость финансового сектора. Международный опыт демонстрирует, что данные технологии позволяют существенно сократить операционные потери и повысить качество принятия управленческих решений. Для Узбекистана важно продолжать развивать цифровую инфраструктуру, совершенствовать образовательные программы и поддерживать пилотные проекты, направленные на внедрение инноваций в финансовую сферу.

Литература:

1. Hilpisch Y. Python for Finance: Mastering Data-Driven Finance. — Boston: O'Reilly Media, 2018.

2. López de Prado M. Advances in Financial Machine Learning. — Hoboken: Wiley, 2018.
3. Ant Financial. Использование искусственного интеллекта в управлении кредитными рисками. — Пекин, 2021.
4. JPMorgan Chase. Алгоритмы машинного обучения для обнаружения мошенничества. — Нью-Йорк, 2020.
5. Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-358 от 14 октября 2024 года Об утверждении Стратегии развития технологий искусственного интеллекта до 2030 года. — Ташкент, 2024.

БАҲОЛОВЧИ ТАШКИЛОТЛАР РЕЙТИНГИНИ БАҲОЛАШ ВА РЭНКИНГИНИ АНИҚЛАШ МЕХАНИЗМИНИНГ ИЖТИМОЙ ВА ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИ МАСАЛАЛАРИ

Ташпулатов Гиёс Тохирович

*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги
Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби доценти, (PhD)*

Ҳозирги кунда рейтинг ва баҳоловчи ташкилотлар иқтисодий жараёнларнинг шаффофлигини таъминлашда, мамлакатнинг халқаро имиджи ва инвестиция климатига катта таъсир кўрсатади. Баҳоловчи ташкилотлар ва рейтинг тизимлари фақат иқтисодий қарорлар қабул қилишда эмас, балки ижтимоий адолат ва халқ фаровонлигини оширишда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, рейтинг тизимлари давлатлар ва ташкилотлар орасидаги ишончни таъминлашда муҳим восита ҳисобланади.

Ўзбекистондаги рейтинг тизимларининг тўғри ва объектив ишлаши, уларнинг самарадорлигини ошириш ва ижтимоий-иқтисодий жараёнларга таъсирини баҳолаш давлат ва жамият учун катта аҳамиятга эга. Рейтинглارнинг тўғри аниқланиши ва уларга таяниш, мамлакатнинг халқаро майдондаги рақобатбардошлигини ва иқтисодий барқарорлигини оширишга хизмат қилади. Бунинг учун рейтинглار механизмларини такомиллаштириш, уларни ижтимоий-иқтисодий асосларга, ҳуқуқий ва сиёсий нормаларга асослантириш керак.

Тадқиқотнинг долзарблиги Ўзбекистонда амалга оширилаётган ижтимоий ва иқтисодий ислохотларнинг муваффақиятли амалга оширилишида рейтинг тизимларининг аҳамиятининг ортганлиги билан боғлиқ. Республикадаги барқарор ривожланиш учун рейтинглارнинг объектив, ишончли ва мустақил ишлаши муҳимдир. Шунингдек, рейтинглар механизмининг ижтимоий ва иқтисодий асосларини такомиллаштириш, халқаро иқтисодий муносабатларда Ўзбекистоннинг мавқеини яхшилаш, инвестиция климатига ижобий таъсир кўрсатиш ва халқ фаровонлигини оширишга қаратилган муҳим омилдир. Мақолада ушбу тизимни такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари, ихтиёрий ва ҳуқуқий механизмлар ҳамда уларнинг ижтимоий ва иқтисодий таъсирлари ҳар томонлама таҳлил қилинган.

“Ўзбекистон-2030” стратегиясидаги яна муҳим вазифа мамлакатнинг узоқ муддатли ривожланишини таъминлаш, иқтисодий ва ижтимоий барқарорликни ошириш, халқаро рейтинглардаги ўрнини яхшилашга қаратилган. Бу стратегия доирасида баҳоловчи ташкилотлар рейтинги ва рэнкингини аниқлаш механизмларини такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мазкур механизмларни такомиллаштиришда ижтимоий ва иқтисодий асосларни чуқур таҳлил қилиш муҳим ҳисобланади ва улар қуйидагиларда намоён бўлади.

1. Ижтимоий ва иқтисодий аҳамият. Ижтимоий ва иқтисодий асослар рейтинг тизимларини амалга оширишда кўплаб муҳим жиҳатларга асосланади.

Иқтисодий оқибатлар:

- Инвестициялар: Яхши рейтинглар мамлакатнинг инвестиция климатига ижобий таъсир кўрсатади. Ҳозирги кунда мамлакатга инвестициялар ҳажми (2024 йил ҳолатида) 15-20% га ошган бўлса, 2030 йилга бориб, бу кўрсаткични 50% га ошириш мақсади қўйилган.

- Бўш иш ўринлари: Рейтинг тизимларининг яхшиланиши ишбилармонлик муҳитини ўзгартиради, янгидан иш ўринларининг яратилишини таъминлайди. Мисол учун, 2023 йилда ишсизлик даражаси 10,5% бўлган бўлса, 2030 йилга келиб бу кўрсаткич 4-5% га камайиши кутилмоқда.

- Иқтисодий ривожланиш: Ҳар бир рейтинг, ишончли ва объектив бўлгани ҳолда, иқтисодий жараёнларнинг барқарорлигини таъминлайди. Янги рейтинг тизимлари орқали ишлаб чиқариш ва савдо ҳажмининг ўсиши 8-10% га ошиши мумкин.

Ижтимоий оқибатлар:

- Фаровонлик: Яхши рейтинг тизимлари мамлакатнинг халқаро рейтингларидаги ўрнини яхшилашга ёрдам беради, бу эса халқ фаровонлигини оширишга хизмат қилади. Мисол учун, 2023 йилда Ўзбекистондаги кам таъминланганлик кўрсаткичи 27% ни ташкил этган бўлса, 2030 йилга бориб, аҳолининг кам таъминланган қисми 10-12% га камаяди.

- Ҳукуқий муҳофаза: Рейтинглар тизими давлатнинг ҳукуқий механизмнинг ишончилигини оширади. Бу, ўз навбатида, жамиятдаги адолатни таъминлашга ёрдам беради. 2024 йилга келиб, ҳукуқий давлат ва адолат принципларига амал қилиш даражаси 30% га ошди.

- Ижтимоий шаффофлик: Рейтинг тизимлари ижтимоий жараёнлар ва давлат хизматларининг шаффофлигини таъминлашга ёрдам беради. 2030 йилга келиб, давлат томонидан олиб бориладиган хизматларда шаффофлик ва жамоатчиликнинг иштирок этиш даражаси 40-50% га ошиши кутилмоқда.

2. Рейтинг тизимларининг такомиллаштирилиши ва уларнинг ижтимоий-иқтисодий таъсири.

- Халқаро рейтинглар: Рейтинглар халқаро баҳолашда муҳим ўрин тутди. Агар 2023 йилда Ўзбекистоннинг халқаро рейтингларидаги ўрни 120-130-ўрин атрофида бўлса, 2030 йилга келиб бу кўрсаткич 50-60-ўринга кўтарилиши кўзда тутилади.

- Шаффофлик ва фойда: Рейтинг тизимлари халқаро инвестициялар ва молия бозорлари учун аниқ ва ишончли маълумотларни тақдим этиши орқали иқтисодий самарадорликни оширади. 2023 йилда рейтингларнинг таъсирида иқтисодий ўсиш 5-6% бўлган бўлса, 2030 йилга келиб, иқтисодий ўсиш 7-8% га ошиши кутилмоқда.

3. Сиёсий ва ҳуқуқий механизмлар.

- Қонунчиликнинг янгиланиши: Рейтинг тизимларини ёки механизмларни амалга ошириш учун ҳуқуқий ва сиёсий асослар мустаҳкам бўлиши лозим. 2024 йилда Ўзбекистондаги қонун чиқаришнинг 20-30%и рейтингларнинг аниқлигига, шаффофлигига йўналтирилган бўлса, 2030 йилда ушбу кўрсаткич 60-70% га етиши мумкин.

- Ташкилотларнинг мустақиллиги: Рейтинг тизимлари ишлаши учун мустақил баҳоловчи ташкилотларнинг фаолият кўрсатиш мустаҳкам бўлиши керак. 2024 йилда мустақил ташкилотлар сони 10-15та бўлган бўлса, 2030 йилга келиб уларнинг сони 30-40га ошади.

Мазкур таҳлилга кўра, “Ўзбекистон-2030” стратегияси [1] доирасида баҳоловчи ташкилотлар рейтингини баҳолаш ва рэнкингини аниқлаш механизмларининг такомиллаштирилиши [2, 3, 4 ,5] иқтисодий ва ижтимоий ривожланишга катта таъсир кўрсатади. Шу билан бирга, рейтинг тизимларини аниқлаш ва уларни кўзга кўринарли қилиш орқали мамлакатнинг халқаро имиджи, иқтисодиёти ва жамиятидаги барқарорликни таъминлашга йўналтирилган муҳим ислохотлар амалга оширилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон-2030” стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” 2023 йил 11 сентябрдаги №ПФ-158-сон фармони.

2. Ташпулатов Г.Т. Ўзбекистондаги баҳоловчи ташкилотлар рейтингини ва рэнкингини баҳолашнинг принципи ва методологияси. // “Молия ва Банк иши” БМА илмий электрон журнали. №5, 2020 йил октябр. – б.18-26. www.journal.bfa.uz.

3. Ташпулатов Г.Т.л“O'zbekistonning xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini yaxshilash muammolari: nazariya, amaliyot va strategiya” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallar to'plami. 2023-yil 17 noyabr. 230-236 b.

4. Ташпулатов Г.Т. “Баҳолаш хизматлари бозорини ривожлантиришда ўз-ўзини тартибга солиш институтининг зарурлиги ва аҳамияти.”// “Молиявий технологиялар” илмий электрон журнали. 4-сон, 2024 йил. 284-296 бетлар.

5. Ташпулатов Г.Т. Янги Ўзбекистонда баҳоловчи ташкилотлар рейтингини баҳолаш ва рэнкингини аниқлаш механизмининг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришнинг зарурлиги.”// “Яшил иқтисодиёт ва тараққиёт” ижтимоий, иқтисодий, технологик, илмий оммабоп журнал. №3, 2025 й. март, 757-763-бетлар.

Qo'shma korxonalarda boshqaruv hisobi ahamiyati va dolzarbligi **Hamroyeva Zuhra**

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Iqtisodiyot "Moliyaviy hisob va hisobot " kafedrası
assistenti

Iqtisodiy sharoitning bugungi holatida mamlakatimizda xo'jalik yurituvchi subyektlarda samarali boshqaruvni tashkil qilish borasida qator ishlar olib borilmoqda. Bizga ma'lumki, iqtisodiyot tun-u kun o'zgarishda bo'ladi, bugungi kun iqtisodiy vaziyat ertaga teng bo'lmay qolishi mumkin. Boshqaruv hisobi nafaqat ishlab chiqaruvchi korxonalarda balki barcha tarmoq yo'nalishlari bo'yicha muhim hisob turi hisoblanadi.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning samarali amalga oshirilishi uchun boshqarishning turli sohalarida o'zgarishlar bo'lishi o'ta muhim. Bozor munosabatlarining shakllanishi natijasida korxonalarni boshqarishda yangi talablar paydo bo'lmoqda. O'zbekiston iqtisodiyotining zamonaviy o'tish bosqichi tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishi va turli xil mulkchilik shakllariga o'tish bilan tavsiflanadi. Bu o'z navbatida samarali boshqarishning zarurligini taqozo etadi. Samarali boshqarish o'z navbatida ishlab chiqariladigan mahsulot raqobatbardoshligini va buning natijasida iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Qo'shma korxonalarda boshqarish tizimini barpo qilish, ishlab chiqarishni tashkil qilish va uning turiga to'la mos keluvchi boshqaruv yaratishdan va bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruvning har bir bo'g'inining ishlab chiqarish texnika, xo'jalik ijtimoiy va moliyaviy faoliyatini boshqarish bo'yicha hamma funktsiyalarning bajarilishi zaruratidan kelib chiqadi. Bu muammolarning yechimi boshqaruvni isloh qilish boshqaruv funktsiyalarini samarali taqsimlash boshqaruv maqsadini aniq belgilash bo'yicha bir qator tadbirlarni o'tkazish orqali amalga oshiriladi.

Lekin hozirgi bozor sharoitida qo'shma korxona va tashkilotlarda hamon boshqaruv tuzilmasida ortiqcha bo'g'inlar mavjud bo'lib, bular o'z navbatida yuqorida ta'kidlaganimizdek, mehnat unumdorligining pasayishiga va pirovard natijada korxonaning yakuniy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli bozor iqtisodiyotini erkinlashtirish sharoitida korxonalarda boshqaruvning tashkiliy tuzilmasini bozor talablariga moslashtirish, ya'ni takomillashtirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanganligi ham mazkur maqola mavzusining dolzarbligini tasdiqlaydi.

Hozirgi paytda qo'shma korxonalarda boshqarish amaliyotida ko'pgina muammolar kelib chiqmoqda. Bularning ba'zilar korxonaning haqiqiy mulk egalari va boshqaruvchilar(menejerlar)ning o'zaro munosabatlardagi o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Sababi oldingi korxonaning bitta mulk egasi o'rniga endilikda bir nechitasi paydo bo'lmoqda. Korxona menejerlarining korxonaning yangi mulk egalari oldida yechishi lozim bo'lgan va javob berishi talab etiladigan vazifalarining doirasi tubdan o'zgardi. Oxirgi yillarda loyiha tashkilotlari xodimlari orasida yoshlar ulushining

kamayib ketishi, yosh mutaxassislarning o'z ixtisosliklari bo'yicha ishlashi va shu kabi boshqa muammolar o'z yechimi kutib turibdi. Ma'lumki, bozor munosabatlariga o'tish ishlab chiqarish va bozorning samarali o'zaro ta'sirini, davlat boshqaruvi va korxonalarining o'z-o'zini boshqarishning mutanosib nisbatda bo'lishini ta'minlovchi takomillashgan xo'jalik mexanizmini yaratishga yo'naltirilgandir. Yuqorida fikrlarning o'ziyam maqola mavzusining dolzarbligidan dalolatdir.

O'zbekiston iqtisodiyotining hozirgi rivojlanish holatida, hamda kichik va xususiy biznes salohiyatining kundan-kunga oshib borayotganligini inobatga olib, tovar mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'paytirish, aholi bandligini ta'minlash va mulkdorlar sinfini shakllantirishni tezlashtirish uchun mahalliy xom-ashyo negizida buyumlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish yirik va kichik korxonalar o'rtasidagi kooperatsiya aloqalarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy davlatlarning yirik va kichik korxonalar hamkorligini rivojlantirishga oid tajribalarini o'rganish bugungi kunda kichik biznesni ishlab chiqarish maydonlari bilan ta'minlash, mahsulotni sotish jarayoni va marketing xizmatini tashkil etishdagi muammolarni xal etishda muhim ahamiyatga egadir.

Bu esa o'z-o'zidan boshqaruv hisobi sohasida ulkan vazifalarni yuzagakeltiradi. Mamlakatimizda bozor iqtisodiyoti taraqqiy etgan mamlakatlar tajribasini inobatga olgan holda boshqaruv hisobi, hisobot va nazoratning milliy tizimishakllandi va rivojlanmoqda. O'zbekistonda xususiy mulk huquqini himoya qilishva uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish jarayonlari samaradorligini ta'minlash maqsadida boshqaruv hisobini tashkil qilish xalqaro standartlardarajasida bo'lishini taqozo qiladi. Bu esa bitiruv malakaviy ishining dolzarbilingini belgilaydi.

Qo'shma korxonalarni tashkil etish va ularning ish yuritishining samaradorligini, korxonalarning maqsadiga, strategiyasiga erishish jarayonlarida vujudga keladigan muammolarni hal etish uchun vazifa va yo'nalishlarni ishlab chiqishdan iboratdir. Shunday qilib, qo'shma korxonalar hozirgi sharoitda, iqtisodiy munosabatlar muhitida hamkorlikning eng rivojlangan shakli sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu korxonalar shunday shakllardan biriki, bunda halqaro hamkorlik qatnashchilari boshqa shakldagi korxonalarda bir xil sharoitda, amalga oshirilmagan iqtisodiy manfaatlarini hal etish mumkin bo'ladi.

Qo'shma korxonalarning boshqaruv hisobining e'tiborli jihatlaridan biri shundaki undagi axborotlar korxonaning rivojlanishiga bevosita o'z ta'sirini o'tkazadi, shu sababli bu axborotlarni qay tarzda kim tomonidan shakllantirilganligi ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Qo'shma korxonalar o'z maqsadlari va strategiyalarini amalga oshirishlarida vujudga keladigan muammolarni hal etish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirishlari lozim.

1. O'z mahsulotlarini sotishda tashqi bozorlarni segmentlarga bo'lish.
2. Qo'shma korxona mahsulotiga bo'lgan talabni maqsadli yo'naltirilgan holda o'rganish.
3. Iste'mol bozorida mavjud bo'lgan raqobatchilarni o'rganish.
5. Sotishga mo'ljallangan mahsulotlarni sug'urtalash.
6. Qo'shma korxona mahsulotlarini tashqi yarmarka va ko'rgazmalarda reklama

qilish.

Qo'shma korxonalar faoliyatida boshqaruv hisobi yuritishni yo'lga qo'yishdagi mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish chora tadbirlarini ishlab chiqish, boshqaruv hisobini yuritilishini xalqaro talablar doirasida ishlab chiqish hamda shu orqali takomillashtirish, korxonalarda ichki nazorati tizimini mukammal tashkil etish yo'llarini izlab topish, amalga tadbiq etish va uning samaradorligini baholashni o'rganish zaruriyati mavjud.

Qo'shma korxonalarda boshqaruv hisobini tashkil etishda ichki tartib qoidalarining belgilanishi tizimlashtiriladi, ya'ni :

-qo'shma korxona xodimlarning mehnat taqsimotini javobgarlik markazlari bo'yicha aniqlashtiriladi;

- samarali boshqaruv hisobini tashkil etish hamda ichki nazoratni samarador ishlashini ta'minlash bo'yicha takliflar beriladi;

- ishlab chiqarish korxonalaridagi boshqaruv buxgalteriya bo'limi tashkil etish bo'yicha tizim ishlab chiqildi va ularning belgilangan muddatlarda hisobot topshirilishini ta'minlash tekshiruvi takomillashtiriladi;

-korxonaning o'zi ko'zlagan foydaga erishishida samarali yo'llar tizimlashtiriladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, qo'shma korxonalarini o'z iqtisodiy faoliyati samarali tashkil qilishda boshqaruv hisobini ahamiyati va o'zni katta. Boshqaruv hisobini tashkillashtirish korxonaning iqtisodiy foydasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va qo'shma korxonalarning tarkibiy tuzilmalari, bo'limlari va bo'linmalari faoliyatlariga to'g'riga ta'sir ko'rsatadi. Boshqaruv hisobining yuritilishi kelgusi davrdagi ishlab chiqarishni rejalashtirish uchun kerakli bo'ladigan aniq, asosli ma'lumotlarni yetkazib beradi. Bu esa pul mablag'larini noto'g'ri yo'naltirilishini, tovar moddiy zahiralarinig turib qolishini oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlis palatalariga qilgan Murojaatnomasi.2024 yil

2. O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi milliy standartlari. –T.: O'zR. 2011-y.

3. M.A.Baxrushina Бухгалтерический управленческий учет: Учебник – М.: Омега-Л, 2007

4. B. A. XASANOV, A. A. XASHIMOV Boshqaruv hisobi – T.:Cho'lpon nomidagi nashriyot 2012

5.A.X.PARDAYEV, B.X.PARDAYEV Boshqaruv hisobi. – T.:G'afur G'ulom nomidagi nashriyot 2008

6. M.Sharifxo'jayev, Y. Abdullayev Menejment: Darslik. – T.: "O'qituvchi" 2001.

7.O.Jumanov Boshqarish hisobi: Iqtisodi rivojlangan mamlakatlarning tajribasi.

Audit sohasida raqamli transformatsiya va avtomatlashtirishning ahamiyati

Jamolxonova Muxlisa Nasrullo qizi

Andijon davlat texnika institute "Buxgalteriya hisobi va menejment"
kafedrası assistenti

Audit sohasida raqamli transformatsiya va avtomatlashtirishning ahamiyati so'nggi yillarda kuchayib bormoqda. Global iqtisodiyotdagi o'zgarishlar, texnologiyalarning tez rivojlanishi va biznes jarayonlarining murakkablashuvi auditorlik faoliyatining yanada innovatsion yondashuvlarga ehtiyojini ta'minladi. Raqamli transformatsiya va avtomatlashtirish audit sohasining samaradorligini oshirishi, xatoliklarni kamaytirishi va resurslarni tejashga imkoniyat yaratishi bilan birga, bu jarayonlar auditorlarning roli va vazifalarini ham tubdan o'zgartirmoqda. Bugungi kunda, an'anaviy auditorlik metodlaridan raqamli vositalar va avtomatlashtirilgan tizimlarga o'tish auditorlik xizmatlarini tez, aniq va shaffof amalga oshirish imkoniyatini yaratmoqda.

Raqamli transformatsiyaning paydo bo'lishi deyarli barcha sohalarda inqilob qildi va auditorlik kasbi bundan mustasno emas. Texnologik yutuqlar, xususan, ma'lumotlar tahlili, sun'iy intellekt va blokcheyndagi yutuqlar auditorlarning roli va mas'uliyatini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Ushbu transformatsiya auditorlarga katta hajmdagi ma'lumotlar to'plamini tahlil qilish imkonini beradi, bu esa avvalgidan ko'ra ishonchli va amaliy ma'lumotlarni taqdim etadi [1]. Biroq, bu texnologik o'zgarishlar ham imkoniyatlar, ham qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, chunki ular auditorlardan samarali va dolzarb bo'lib qolish uchun yangi ko'nikmalarni rivojlantirishni talab qiladi [2].

Texnologiya rivojlanishda davom etar ekan, auditorlar zamonaviy audit talablariga javob berish uchun raqamli vositalar bo'yicha o'z malakalarini oshirishga umid qilmoqda. Auditorlar risklarni aniqlash va kamaytirish, audit sifatini yaxshilash va tashkilotlarning moliyaviy ahvoli haqida chuqurroq ma'lumot berish uchun raqamli vositalardan tobora ko'proq foydalanishlari kutilmoqda.

Ushbu siljish doimiy ta'lim olish va audit sohasida raqamli vositalarga moslashish zarurligini ta'kidlaydi, bu auditorlarning rollari va samarali audit uchun zarur bo'lgan malakalar to'plamining tubdan o'zgarishini bildiradi [3]. Shunday qilib, raqamli transformatsiya audit jarayoniga va auditor roliga qanday ta'sir qilishini tushunish manfaatdor tomonlar va auditorlik kasbining kelajagi uchun juda muhimdir.

Raqamli transformatsiya orqali auditorlar katta hajmdagi ma'lumotlarni tez va aniq tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida ma'lumotlarni real vaqtda tahlil qilish, xatoliklarni va nomuvofiqliklarni tezda aniqlash mumkin. Bu auditorlik jarayonlarini tezlashtiradi va yanada ishonchli natijalar olishga yordam beradi. Avtomatlashtirilgan jarayonlar yordamida inson faktori kamayadi. Bu esa xatoliklar, hisob-kitoblar va hisobotlar to'g'risida noaniqliklarning oldini olishga yordam beradi. Raqamli tizimlar audit jarayonlarida takrorlanadigan vazifalarni avtomatik ravishda bajarishi mumkin, bu auditorlarning asosiy tahlil qilish va strategik

qarorlar qabul qilishga ko'proq e'tibor qaratishiga imkon yaratadi. Avtomatlashtirish, ayniqsa, takrorlanadigan va vaqt talab qiluvchi vazifalarni bajarishda katta yordam beradi. Auditorlar manual ishlarni avtomatik tizimlarga o'tkazib, o'z vaqtlarini murakkab va analitik vazifalarga yo'naltirishlari mumkin. Bu orqali xarajatlar va resurslar samarali boshqariladi. Raqamli texnologiyalar yordamida auditorlik hisobotlari va tahlillari aniq va shaffof bo'ladi. Bu, ayniqsa, kompaniyalar va mijozlar o'rtasida ishonchni oshiradi, chunki barcha ma'lumotlar raqamli platformalar orqali oson va tezkor ravishda tekshirilishi mumkin. Avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida audit jarayonlarini real vaqt rejimida kuzatish va monitoring qilish mumkin. Bu auditorlarga vaqtida xatoliklarni aniqlash va tuzatish imkoniyatini beradi. Misol uchun, moliyaviy hisobotlarda yoki soliq to'lovlarida yuzaga keladigan noaniqliklarni tezda aniqlash mumkin.

So'nggi yillarda raqamli transformatsiya iqtisodiyotning barcha sohalarida katta o'zgarishlarni olib keldi va audit ham bu jarayondan chetda qolmadi. Raqamli audit - bu yangi texnologiyalarni, xususan, sun'iy intellekt (AI), mashina o'rganish (ML), katta ma'lumotlar (big data), bulutli hisoblash (cloud computing), va blokcheynni auditing jarayonlariga integratsiya qilishni o'z ichiga oladi. Bu texnologiyalar auditoriya amaliyotlariga innovatsion yondashuvlarni kiritish bilan birga, ularning samaradorligi, aniqligi, va shaffofligini oshirish imkoniyatini ham beradi. So'nggi yillarda raqamli audit va yangi texnologiyalarning auditing jarayonlariga integratsiyasi bo'yicha qilingan ilmiy tadqiqotlar muhim yutuqlarga erishdi Braynjolfsson va McAfee sun'iy intellekt va mashina o'rganish texnologiyalarining auditing jarayonlariga qo'llanilishi auditorlar uchun yangi imkoniyatlarni taqdim etishini ta'kidlaydi [4]. Ularning tadqiqotlari sun'iy intellekt algoritmlarining moliyaviy hisobotlardagi anomalialarni aniqlash, hiyla-nayranglarni oldindan ko'ra olish, va katta hajmdagi tranzaksiyalarni avtomatik ravishda tekshirishda samaradorligini ko'rsatdi. Nakamoto tomonidan taqdim etilgan blokcheyn texnologiyasi tranzaksiyalarni shaffof va o'zgarimas qilib saqlash imkoniyatlari haqida ma'lumot beradi [5]. Biggs va kumar tadqiqotlarida blokcheynning auditing jarayonlarida real vaqt rejimida tranzaksiyalarni kuzatish, tasdiqlash va saqlash imkoniyatlari tahlil qilingan. Blokcheynning auditorlar uchun bir nechta foydali tomonlari, jumladan, tranzaksiyalarning autentikligini ta'minlash va o'zgarishlarni aniq qayd etish imkoniyatlari ko'rsatilgan [6].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Smith, A. (2018). Data analytics and the evolution of audit methodology. *Auditing Insights*, 17(2), 10- 18.
2. Jones, D. (2019). Skill requirements for modern auditors. *CPA Journal*, 89(1), 25-31.
3. Chen, Y., & Lin, T. (2019). Advances in technology and their implications for audit practice. *Accounting Horizons*, 33(2), 45-59.
4. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). The Business of Artificial Intelligence: What It Can – and Cannot – Do for Your Organization. *Harvard Business Review*, 3-15.

5. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. Bitcoin.org, 1-9.
6. McAfee, A., & Brynjolfsson, E. (2012). Big Data: The Management Revolution. Harvard Business Review, 60-68.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA ASOSIY VOSITALAR HISOBINI AVTOMATLASHTIRISH IMKONIYATLARI

Bo'stonova Nilufar Abdusamatovna

katta o'qituvchi Andijon davlat texnika instituti

Raqamli iqtisodiyot - bu raqamli texnologiyalar va internet orqali amalga oshiriladigan iqtisodiyfaoliyat hisoblanadi. Ushbu maqolada raqamli buxgalteriyaning roli va ahamiyati, uningraqamliiqtisodiyotdagi o'rni, afzalliklari va muammolari ko'rib chiqiladi. Hozirgi kunda axborot texnologiyasining jadal rivojlanishi davriga guvoh bo'lib turibmiz. Axborot texnologiyasining ishlab chiqarish jarayonida joriy etish ham yuqori samaraga ega bo'lmoqda. Xuddi shu kabi buxgalteriya hisobini axborot texnologiyalari orqali yuritish ham yuqori samara berishi hech kimga sir emas. Bu borada, mamlakatimizda yetarlicha amaliy tajriba o'rttirilgan. Masalan, IC: Buxgalteriya dasturiy ta'minotini milliy qonunchiligimizga moslashtirilishi yoki 1UZ, BEM dasturiy ta'minotlarining ishlab chiqilishi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Bundantashqari, bizning fikrimizcha, har bir xo'jalik yurituvchi shaxs o'z faoliyati xususiyatidan, salohiyatidan kelib chiqib, buxgalteriya hisobini yuritish uchun dasturiy ta'minot ishlab chiqishi yoki faqatgina o'zi foydalanadigan dasturiy ta'minot sotib olishi mumkin.

“Buxgalteriya hisobi to'g'risida”gi qonunning 1- va 5-moddalarida buxgalteriya hisobini tashkilot hamda hisobot tuzish bilan bog'liq munosabatlar ushbu qonun va boshqa qonunhujjatlar bilan tartibga solinishi hamda buxgalteriya hisobini yuritish qoidalari buxgalteriya hisobistandartlari bilan belgilanishi o'zaro bog'lanishini ko'rsatib berilgan [1]. 1-son BHMS “Hisob siyosati va moliyaviy hisobot”ga asosan hisob siyosati deganda buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobot tuzishning qoidalari va asoslariga muvofiq buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobot tuzish uchun xo'jalik yurituvchi subyektning rahbari tomonidan qabul qiladigan usullar yig'masi tushuniladi. Buxgalteriya hisobi usullariga ularni guruhlariga ajratish va xo'jalik faoliyati faktlariga baholash, aktivlar qiymatini to'lash, hujjatlar aylanishini, inventarizatsiyadan o'tkazishni tashkil etish usullari, buxgalteriya hisobi schyotlarini qo'llash usullari, hisob registrlari tizimlari, ma'lumotlarni qayta ishlash va boshqa tegishli usullar kiritiladi. Demak, ma'lumotlarni axborot texnologiyalarida qayta ishlashini korxona hisob siyosatida aks ettirilishi kerak. Bugungi kunda texnologiyalar hayotimizning barcha sohalariga kirib kelmoqda. Ayniqsa, korxona va tashkilotlarda yuritiladigan buxgalteriya hisobi ham asta-sekin raqamli shaklga o'tmoqda. Har qanday korxonada asosiy vositalar – ya'ni uskunalar, binolar, transport vositalari kabi uzoq muddat foydalaniladigan aktivlar mavjud. Ularning to'g'ri va aniq hisobga

olinishi juda muhimdir. Shu bois, raqamli texnologiyalar yordamida asosiy vositalar hisobini avtomatlashtirish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda.

Asosiy vositalar - bu ishlab chiqarish jarayonida uzoq muddat (bir yildan ortiq) foydalaniladigan, o'zining jismoniy shaklini saqlagan holda qiymatini bosqichma-bosqich mahsulot (ish, xizmat) tannarxiga o'tkazadigan moddiy aktivlardir. Ularning to'g'ri va o'z vaqtida hisobga olinishi, amortizatsiya ajratmalari va eskirish ko'rsatkichlarining aniqligi moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlaydi.

Zamonaviy iqtisodiyotda raqamli texnologiyalar har bir sohada tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Xususan, bu o'zgarishlar buxgalteriya hisobi tizimida, jumladan, asosiy vositalarni hisobga olish jarayonida yaqqol namoyon bo'lmoqda. An'anaviy hisob yuritish uslublarining o'rnini bosayotgan zamonaviy axborot tizimlari asosiy vositalarni aniqlash, baholash, ularni hisobga olish, amortizatsiya ajratish hamda tahlil qilish jarayonlarini soddalashtiribgina qolmay, bu ma'lumotlarning aniqligi va ishonchliligini ta'minlaydi[2].

Raqamli texnologiyalar yordamida asosiy vositalarning harakatini real vaqt rejimida kuzatish, ularning texnik holatini monitoring qilish va samaradorligini baholash imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa nafaqat buxgalteriya hisobining sifatini oshiradi, balki boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim axborot manbai sifatida xizmat qiladi. Shunday ekan, asosiy vositalar hisobida raqamli texnologiyalarning roli kundan-kunga ortib bormoqda va bu sohaga zamonaviy yondashuvlarni joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlari quyidagi yo'nalishlarda asosiy vositalar hisobini optimallashtiradi:

- **Ro'yxatga olish va identifikatsiya:** RFID, QR-kod yoki shtrix-kod texnologiyalari orqali asosiy vositalarni aniq belgilash va tezkor inventarizatsiya qilish imkoniyati yaratiladi.

- **Amortizatsiyani hisoblash:** Dasturlar avtomatik ravishda tanlangan usul asosida amortizatsiya hisoblab, hisobotga kiritadi.

- **Harakatlarni nazorat qilish:** Asosiy vositalarning o'zgarishi (yangi obyektlar kirimi, chiqimi, modernizatsiyasi) dastur orqali avtomatik ravishda qayd etiladi.

- **Integratsiya:** ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari orqali asosiy vositalar hisobini moliyaviy, soliq va boshqaruv hisobi bilan integratsiyalash imkoniyati mavjud.

Bugungi kunda asosiy vositalar hisobi bo'yicha keng tarqalgan dasturiy ta'minotlarga quyidagilar kiradi:

- **1C: Buxgalteriya** — asosiy vositalar harakatini, amortizatsiya hisobini va qayta baholash jarayonlarini yuritadi.

- **SAP ERP** — katta korxona va konsernlar uchun mo'ljallangan bo'lib, asosiy vositalar hayotiy tsiklini boshqarishni ta'minlaydi.

- **Oracle NetSuite** — moliyaviy hisobot, aktivlar boshqaruvi va audit imkoniyatlari bilan boyitilgan.

- **Zoho Books, QuickBooks** — kichik va o'rta biznes subyektlari uchun qulay interfeys va funksionallikka ega.

Afzalliklar va istiqbollar

Raqamli texnologiyalar yordamida asosiy vositalar hisobining avtomatlashtirilishi quyidagi afzalliklarni beradi:

- Inson omilining kamayishi va xatoliklarning oldini olish
- Hisobotlar tayyorlashda tezkorlik va aniqlik
- Resurslardan samarali foydalanish
- Real vaqt rejimida monitoring qilish imkoniyati
- Uzoq muddatli aktivlarni samarali boshqarish

Kelajakda sun'iy intellekt asosida asosiy vositalar boshqaruvini yanada mukammallashtirish, moliyaviy tahlilga yo'naltirilgan avtomatik tavsiyalar tizimi yaratish rejalashtirilmoqda.

Xulosa qilib aytganimizda raqamli texnologiyalar asosida asosiy vositalar hisobining avtomatlashtirilishi buxgalteriya hisobining sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qilmoqda. Korxonalar bu tizimlarni joriy etish orqali o'zlarining moliyaviy boshqaruvini takomillashtiradi, resurslardan samarali foydalanish va ishonchli hisobot shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa zamonaviy raqamli iqtisodiyotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonuni, yangi tahriri – 2023-yil.
2. Uzoqov B.E., Safarov Z.Sh. "Raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobi" – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2023.
3. Sultonov A.K. "Amaliy buxgalteriya hisobida axborot tizimlari" – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2022.
4. Teshabayeva, O., & Hamidova, S. (2023). The Importance of Labor Productivity in Increasing the Economic Efficiency of Industrial Enterprises. Journal of Marketing and Emerging Economics.

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

**Сативалдиева Гулчехра Худайбердиевна, старший преподаватель
кафедры «Бухгалтерский учёт и менеджмент».**

В современных условиях для повышения конкурентноспособности хозяйствующих субъектов значимым становится вопрос использования передовых информационных технологий почти во всех сферах деятельности, в том числе и в бухгалтерском учете, который является основным инструментом управления любым объектом. Для внедрения и развития цифровой экономики в первую очередь необходимо усовершенствовать действующие информационно-телекоммуникационных технологии, что откроет новые пути и возможности для ведения бухгалтерского учета.

Необходимо отметить в Республике Узбекистан на сегодняшний день

переосмысление роли и места бухгалтерского учета в цифровой экономике приобретает особо важную роль.

Рост конкуренции на рынке даёт возможность делать ставки на внедрение инноваций и новых технологий, а также поиск возможностей применения технологии блок - чейн, искусственного интеллекта . А также их применение в управлении субъектами бизнеса с помощью которых можно прийти к формированию единого информационного пространства, которые одинаковы для всех заинтересованных лиц.

В целом период внедрения, применения и развития информационных технологий в бухгалтерском учете можно разделить на следующие этапы:

- применение электронных таблиц Microsoft Excel;
- внедрение специализированных программных продуктов;
- применение интегрированных ERP систем управления предприятием и облачных технологий.

Однако при ведении учёта по перечисленным выше технологиям имеются ряд недостатков, такие как :

- увеличение риска потерь и искажения информации;
- снижение качества данных;
- отсутствие возможности получения учётной информации с учетом временной стоимости денег;

На современном этапе развития информационных технологий, то есть внедрение искусственного интеллекта и технологии блокчейн помогут решить эти проблемы.

В последнее десятилетие увеличилось количество компаний, которые внедряют концепцию цифровой трансформации [1], включающую в себя не только использование новых технологий (например, машинное обучение, приложения искусственного интеллекта, Интернет вещей, блокчейн), но и изменения ключевых бизнес-элементов, включая стратегию, бизнес-модель, бизнес-процессы [2].

Технология «блок-чейн, которая приобретает всё большую популярность в сфере ведения учёта представляет собой непрерывную последовательность (список) блоков. Что позволяет сохранять имеющуюся информацию структурно. Нужно отметить, что каждый следующий друг за другом блок четко тесно связан с предыдущим. Но при этом каждый этап исключает возможность изменения данных. То есть технология «блок-чейн, основанная на учете, предлагает новый способ хранения и распределения информации. Данная инновационная технология позволяет решить проблему, когда бухгалтеры хранят данные в разных местах и при этом не имеют возможности их объединения и проверки.

Именно применение технологии «блок - чейн позволяет определить право собственности на активы, а также стоимости их покупки и продажи [3].

Следовательно технология «блок - чейн присущи важные свойства для применения в бухгалтерской службе, так например, информации, которая

создана в блокчейне, можно доверять, даже если доверие к контрагенту отсутствует, поскольку транзакция может быть осуществлена, только если она одобрена обеими сторонами сделки [4].

Технология «блок-чейн» позволяет сформулировать такое пространство, где каждый участник рынка может оценить информацию, в свою очередь искусственный интеллект даёт многовариантные отчеты учитывая риски. С помощью инновационной технологии можно разместить информацию для хранения в удобной общедоступной системе, к которой имеют доступ аудиторы и сторонние организации.

Таким образом, в заключение можно отметить, использование цифровых технологий во всех сферах деятельности – это веление и требование современной экономики. Так как внедрение и использование цифровых технологий в процесс ведения бухгалтерского учёта является началом цифровизации учёта путём введения инноваций для сбора, передачи и хранения учётных данных. Исходя из этого можно сделать вывод, что путём цифровизации бухгалтерского учёта во – первых можно быстрее собрать и обработать бухгалтерскую информацию, во-вторых обеспечить надёжное их хранение, в – третьих оперативно информировать заинтересованных пользователей. Ещё одним преимуществом перехода к цифровому бухгалтерскому учёту является то, что у руководителей хозяйствующих субъектов появилась возможность за короткое время и в необходимых направлениях получить большой объём бухгалтерской информации для принятия управленческих решений.

Список литературы:

- 1.Vukshic V. B., Ivanchic L., Vugec D. C. A Preliminary Literature Review of Digital Transformation Case Studies Conference Proceedings, Rome Italy Sep 17–18, 2018, 20 (9) Part VIII P. 952–957. [Электронный ресурс]: URL: www.researchgate.net/publication/327906148_A_Preliminary.
- 2.Literature_Review_of_Digital_Transformation_Case_Studies.
- 3.Флоринский А. Внедрение MachineLearning — способ ускорить рост бизнеса [Электронный ресурс]: URL: [//www.comnews.ru/digital-economy/content/117622/opinions/2019-02-11/vnedrenie-machine-learning-sposob-uskorit-rost-biznesa#ixzz5kOEgSZkS](http://www.comnews.ru/digital-economy/content/117622/opinions/2019-02-11/vnedrenie-machine-learning-sposob-uskorit-rost-biznesa#ixzz5kOEgSZkS).
- 4.Маличенко И. Заменит ли бухгалтеров блокчейн [Электронный ресурс]: URL: www.bitcryptonews.ru/blogs/blokchejn/zamenitli-buxgalterov-blokchejn

Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashning moliyaviy mustahkamligi bilan bo'liq omillarini tahlil qilish usullari

Muftaydinov Bobir

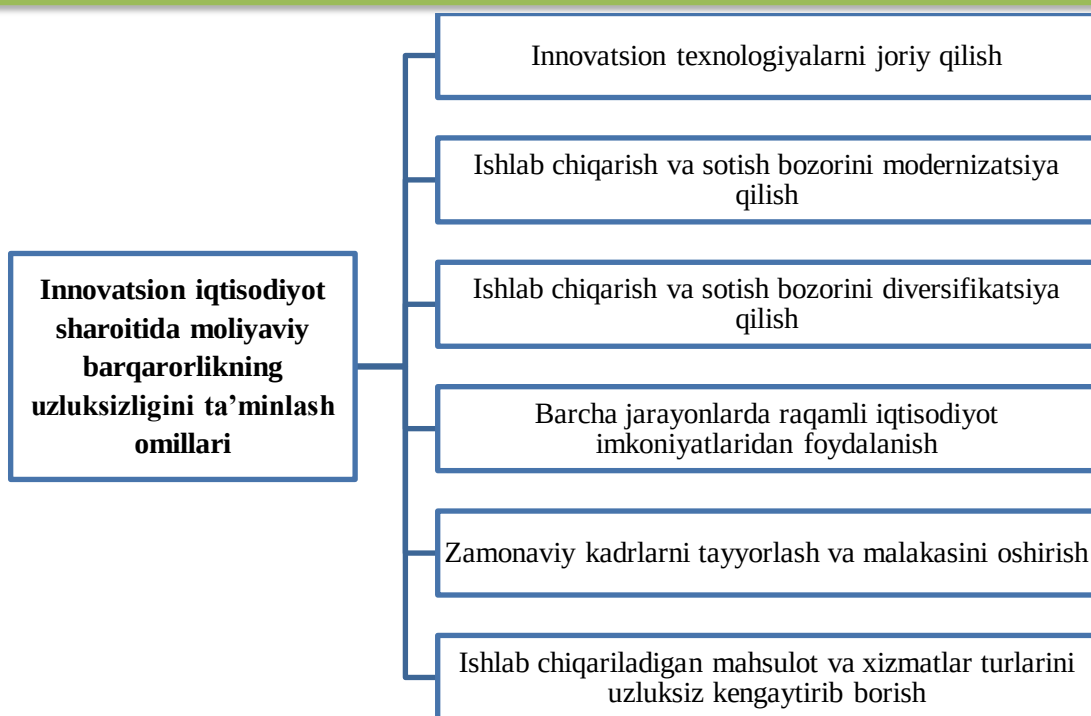
Andijon qishloq ho'jaligi va agrotexnologiyalar instituti,
"Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrası assisenti,
iqtisod fanlari falsafa doktori (PhD)

Hozirgi paytda korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda zararsizlik nuqtasi va moliyaviy mustahkamlikni ta'minlash va ushbu ko'rsatkichlarning omillar tahlilini amalga oshirish masalasi hozirgi innovatsion iqtisodiyot sharoitida dolzarb hisoblanadi. Chunki, moliyaviy barqarorlik iqtisodiy tushunchalar ichida aniq ko'rsatkich bo'lib, bevosita korxonalar faoliyatining holatiga baho berish imkoniyatini yaratadi. Bunda barcha passivlar, kreditlarning summasini barcha aktivlar miqdori bilan qoplash imkoniyati yaratilgan bo'lishi lozim. Bu ta'minot ma'lum bir davr uchun emas, balki doimiy ravishda shu holat ta'minlangan bo'lsa korxona moliyaviy jihatdan barqaror sifatida baholanadi. Agar ushbu prinsip doimiy ravishda ta'minlanib turadigan bo'lsa, korxonalar moliyaviy jihatdan mustaqil va mustahkam hisoblanadi. Bunday holatda korxona faoliyatida zararsizlik nuqtasidan past holatga ham yo'l qo'yilmasligi lozim bo'ladi.

Moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari oila xo'jaliklaridan tortib, barcha xo'jalik yurituvchi subyektlar, mikro va makro darajagacha bo'lgan holatni baholashda qo'llaniladi. Bugungi raqobat muhiti yaratilgan, xususiy sektorga ustuvorlik berilgan bir pallada har bir korxona raqobatbardosh bo'lishi kerak. Raqobatbardoshlikni ta'minlashning bitta yo'nalishi bu – moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichi bo'lib hisoblanadi.

Korxonalar o'z faoliyati davomida mahsulotni uzluksiz ravishda ishlab chiqarishni ta'minlash uchun xom ashyo va materiallar bilan ham uzluksiz ta'minlab turilishi lozim. Bu ma'lum darajada pul mablag'larini talab qiladi.. Shu tufayli ushbu masalalarda ham uzilish bo'lmaslikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Bunda shuni inobatga olish lozimki, to'lov ham qisqa va uzoq muddatga mo'ljallangan bo'ladi. Buning ham uzluksizligini ta'minlash uchun ishlab chiqarilgan mahsulotlar (ishlar, xizmatlar) ham tizimli ravishda sotilib turishligi lozim. Shu orqali korxonaga pul tushumi ta'minlanib turiladi. Ushbu jarayon hamisha bir xil barqaror bo'lmasligi mumkin. Bunday sharoitda korxona faoliyatiga bank kreditlari jalb qilinadi. Nima bo'lgan taqdirda ham korxonalar moliyaviy barqarorlikni ta'minlab turishi uchun doimiy ravishda to'lov qobiliyatiga ham ega bo'lib turishligini taqozo qiladi.

Korxonalarining moliyaviy barqarorligini uzluksiz ravishda ta'minlash uchun bugungi innovatsion iqtisodiyot sharoitida bir qancha omillarga tayanishni taqozo qiladi. Bularning o'zaro bog'liqligi quyidagi rasmda keltirilgan (1-rasm).

1-rasm. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida korxonalar moliyaviy barqarorligining uzluksizligini ta'minlash omillari [1]

Rasmdan ko‘rinib turibdiki, innovatsion iqtisodiyot sharoitida xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy barqarorlikning uzluksizligini ta‘minlash uchun bir qancha omillarni inobatga olish lozim ekan. Bularga quyidagilar kiritilgan:

Birinchidan, xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy barqarorligini ta‘minlash uchun korxona innovatsion texnologiyalarni joriy qilishni taqozo qiladi. Chunki, hozirgi raqobat sharoitida barcha sohalarida ilg‘orlikni ta‘minlash lozim bo‘ladi. Bunga o‘z navbatida, innovatsion texnologiyalarni joriy qilmasdan erishish qiyin bo‘ladi. Shuni qayd etish joizki, innovatsion texnologiyalar ham ma‘lum miqdordagi xarajatlarni talab qiladi. Shu tufayli ushbu holatni to‘g‘ri ta‘minlash uchun hisob-kitoblar ham ilmiy jihatdan asoslangan bo‘lishi lozim.

Ikkinchidan, xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy barqarorligini ta‘minlash uchun bugungi jadal rivojlanayotgan paytda ishlab chiqarish va sotish bozorini modernizatsiya qilishni ham taqozo qiladi. Chunki bir hududda yoki bitta bozorda ma‘lum davrda oldingi ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlarga talab kam bo‘lib qolishi mumkin. Shu tufayli ishlab chiqarish va sotish bozorlarni modernizatsiya qilish orqali takomillash-tirish lozim bo‘ladi.

Uchinchidan, xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy barqarorligini ishlab chiqarish va sotish bozorini diversifikatsiya qilish ham dolzarb masalalardan biriga kiradi. Chunki bitta bozor bilan chegaralanish hozirgi paytda yuqori samaradorlikka va mos ravishda, moliyaviy barqarorlikka erishish qiyin kechadi. Ushbu holatlar korxonalar moliyaviy barqarorligini va raqobatbardoshligini mustahkamlashga katta omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

To‘rtinchidan, xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy barqarorligini ta‘minlash uchun barcha jarayonlarda raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan

foydalanish lozim bo'ladi. Chunki, raqamli iqtisodiyot ortiqcha vaqtni ortiqcha sarflamaslik, xodimlar mehnatini tejash, texnologik jarayonlarni tezlashtirish imkoniyatlarini ham beradi. Yana bir muhim jihat raqamli texnologiyalar orqali ishlab chiqarish va boshqarishni takomillashtirishga bag'ishlangan tartib-tamoyillari va texnologiyalarning ham oxirgi yutuqlaridan xabardor bo'lib turiladi. Ushbu xabardorlik nafaqat mamlakatimiz miqyosida, balki dunyo miqyosida ham sodir bo'lgan yangiliklar to'g'risida ma'lumot olish imkoniyatlarini yaratadi.

Beshinchidan, xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun talabga javob beradigan zamonaviy kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish ham lozim bo'ladi. Chunki ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlari innovatsion va raqamli texnologiyalarga asosan amalga oshirish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda. Bu jarayon bevosita kadrlar tomonidan amalga oshiriladi. Bu esa, kechagiga nisbatan bugun, bugungiga nisbatan ertangi texnologiyalarni boshqara oladigan kadrlarning bo'lishini taqozo qiladi. Shu tufayli kadrlar malakasini shu yangi texnologiyalarga mos holda oshirib borish ham moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim omillaridan biri sifatida maydonga chiqmoqda.

Oltinchidan, xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun ishlab chiqariladigan mahsulot va xizmatlar turlarini uzluksiz kengaytirib borishni ham taqozo qiladi. Chunki hozirgi tez o'zgarishlar zamonida mahsulotlarning turlariga bo'lgan talablar ham o'zgarib bormoqda. Shu tufayli yangi mahsulotga ehtiyoj ham vaqt o'tishi bilan ortib borishi tayin. Bunday sharoitda yana malakali kadrlarga ehtiyoj ortib boradi va mos ravishda yangi xizmatlar turlariga ham ehtiyoj ortib boradi. Bularning hammasi har bir xo'jalik yurituvchi subyektlarda izchillik bilan tizimli ravishda bozorni o'rganib borishni va faoliyatini shunga moslashtirishni taqozo qiladi.

Korxonalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda, uning iqtisodiy va moliyaviy mustahkamligi muhim ahamiyatga ega bo'ladi. chunki ushbu holat ta'minlanmasa, moliyaviy jihatdan barqaror rivojlanishni ta'minlash ham biroz murakkab bo'ladi. Shu tufayli hozirgi raqobat muhiti shakllangan va innovatsion rivojlanish amalga oshirilayotgan paytda korxonalarining iqtisodiy va moliyaviy mustahkamligini ma'lum ko'rsatkichlar bilan baholash va tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Пардаев М.Қ. Иқтисодий таҳлил назарияси. Дарслик. – Т.: —Фан ва технологиялар нашриёт-матбаа уйи, 2022. - 588 бет.
2. Абдукаримов И.Т, Абдукаримова Л.Г., Смагина В.В. Анализ финансовой деятельности предприятия. Учеб. Пособие. – Томбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 2005. – 600 С.
3. Абдукаримов И.Т., Пардаев М.Қ., Исроилов Б.И., Усманова Д.Қ. Финансовый анализ. Учебное пособие. – Т.: —IQTISODIYOTI нашриёти, 2023. – 352 бет. – 22,0 б.т.

4. Рахимов М.Ю., Каландарова Н.Н. Молиявий таҳлил. Дарслик. – Т.: —Иқтисод-молия, 2019. – 736 бет. Рахимов М.Ю., Каландарова Н.Н. Молиявий таҳлил. Дарслик. – Т.: —Иқтисод молия, 2019. – 736 бет.

5. Пардаев М.Қ., Мамасаотов Т.Х., Пардаев О.М. Модернизация, диверсификация ва инновация – иқтисодие ўсишнинг муҳим омиллари. Монография. – Т.: —Наврўз нашриёти, 2014. – 104 бет.

6. Максютлов А.А. Экономический анализ. Учебное пособие. – М.: —ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – С. 543.

INNOVATIVE DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF MANAGEMENT IN TEXTILE AND KNITWEAR INDUSTRY ENTERPRISES

Khamidova Shakhzoda Odilzhanovna

Andijan State Technical Institute, assistant. shhzdhamidova@gmail.com

Tel: 99891 494 80 07

In the context of the digital economy, many countries around the world are prioritizing the introduction of innovative projects into industrial enterprise management practices as part of state policies aimed at ensuring stable economic growth. This leads to the creation of new consumer values, enhances production efficiency and financial stability of industrial enterprises, and increases the global competitiveness and innovation development index indicators of national economic sectors.

Industrial enterprises are engaging in innovative activities to increase competitiveness and adapt to new market demands. Innovation is a systematic process of introducing technical-technological, organizational-economic, and socio-economic novelties that determine new economic outcomes. As a result of globalization and intense competition, the importance and role of innovation are steadily growing.

Measures are being implemented in our country's industry to introduce innovative technologies and improve highly efficient quality control and management systems using modern digital economy tools.

Issues of managing innovation and innovation-related activities in companies have been deeply studied by foreign economists such as B. Tricker, M. Weber, I. Ansoff, P. Doyle, D. Collis, S. Montgomery, L. Edvinsson, S. Malone, R. Kaplan, D. Norton, D. Johnson, and K. Schultz.

The main tool for achieving market leadership is innovation in the technical and technological fields. Key differences lie in the level of novelty of innovations, the characteristics of innovation initiators, and the sequence of implementing product and technological innovations. However, the common feature among various approaches is the conceptual strategic orientation rather than purely technological aspects of innovation.

Undoubtedly, there are no "standard" models for strategic innovative development. Some studies identify specific criteria for choosing innovation

development strategies, which include: the speed of renewing and expanding fixed assets, the degree of entering new markets, the level of product innovation creation, the rate of increase in innovation financing, the availability of research and development infrastructure, and the growth rates of production and profits.

However, achieving strategic goals does not solely depend on how clearly criteria reflecting changes in the enterprise's production sector are defined. Innovative activity causes changes in all structural and functional areas of the enterprise, which, in turn, leads to inconsistencies in the overall business plan. As a result, the enterprise may face imbalances in its economic system. Therefore, a key characteristic of an innovation development strategy is ensuring appropriate proportionality in the development of individual functional and structural elements within the chosen strategic direction.

As an economic category, the concept of "equilibrium" does not have a single, universally accepted definition. In modern research on economic systems at various levels, "equilibrium" and "proportionality" are often used as synonyms. Differences usually stem from the chosen goals, specific objects of study (national, regional economic systems, industrial complexes), and approaches to interconnecting economic resources. Igor Ansoff defined "equilibrium" as a combination of strategic elements in which economic success is achieved based on an optimal balance of costs, revenues, and time. From the perspective of strategic planning, he views equilibrium as ensuring the continuous growth and profitability of an organization by aligning the life cycles of demand and technology.

Innovation, first and foremost, is characterized by the effectiveness of investments in economic development. It involves replacing outdated production tools with more efficient, environmentally friendly, and resource-saving technologies. Innovation activity is the process of creating competitive products based on new production technologies. This process includes everything from the emergence of an idea and setting objectives to its implementation, organizing production, manufacturing, sales, and obtaining economic benefits.

In our view, the innovative development of industrial enterprises is the qualitative transformation of production organization and management methods based on the active implementation of scientific developments and the advanced achievements of scientific and technological progress by leveraging the opportunities of the digital economy. Thus, innovative development contributes to the formation of a technological structure and the production of competitive products that meet societal needs.

In recent times, the availability of scientific potential and the implementation of incentive measures to support local enterprises have improved the entrepreneurial environment. However, the effectiveness of innovative activity in industrial enterprises remains low.

The innovative development of a country is determined by the intensity of innovation development and implementation processes carried out by individual enterprises forming the national economy. At the same time, the industrial sector plays

a crucial role in a country's innovative progress. The independence of any country—both economic and political—is directly linked to the level of industrial development. The industrial sector is the backbone of the national economy and accelerates the development of other sectors. One of the most important current trends in modern development is accelerating the pace of innovation in industrial production and shortening the life cycle of products.

The experience of developed countries such as the USA, Japan, Germany, the UK, and France—as well as newly industrialized countries of Southeast Asia and China—shows that industrial innovation activity accounts for 75–90% of GDP growth.

For Uzbekistan, increasing the innovation activity of industrial enterprises is a key strategic task. Solving this issue is critical not only for improving the dynamics of major economic indicators but also for integrating the national economy into the global economic system. To increase innovation activity in industrial enterprises, it is necessary to implement measures aimed at creating favorable conditions to support and develop innovation processes. Nowadays, various tools are used to stimulate innovation development. Among them are budget subsidies (for funding, implementing targeted programs, launching state company projects) and the development of innovation infrastructure (e.g., technoparks, innovation incubators, and special economic zones).

However, when striving to achieve high innovation development results comparable to developed countries, there are frequent cases of blindly copying foreign theoretical and practical models at both the national and enterprise levels, with local specificities rarely taken into account. The innovation development strategies of leading countries have evolved over many years of focused efforts and the establishment and implementation of the necessary foundations.

From this perspective, it is advisable to develop a model for innovative development of industrial enterprises in Uzbekistan that is aimed at achieving specific goals while considering the actual state of the economy, its unique characteristics, the development levels of local enterprises, and the factors that directly or indirectly influence innovation development at the micro, meso, and macro levels.

References:

1. President of the Republic of Uzbekistan Sh. MIRZIYOYEV "Measures for Further Development of the Light Industry and Encouraging the Production of Finished Products" PQ-4453, 16.09.2019, lex.uz
3. Martabakhon Dadajonova *, Abdurashid Tukhtabayev¹, Gulchehra Sativaldiyeva¹, Umirzok Kholiyorov², and Shahzoda Hamidova¹, Harnessing Green Bonds for Sustainable Development: An Empirical Impact and Insight, E3S Web of Conferences
4. Abdusamatovna, B. N. (2024). The Main Development Directions And Problems of the Digital Economy in Uzbekistan. *Miasto Przyszłości*, 55, 1182-1185.

ПСИХОЛОГИЯ УПРАВЛЕНИЯ: ВЛИЯНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ НА ОРГАНИЗАЦИОННОЕ ПОВЕДЕНИЕ В УЗБЕКИСТАНЕ

Илмидин Ерматов, к.э.н., доцент

Ферганский государственный технический университет

ilmidin.yormatov@mail.ru

В условиях динамично меняющейся экономики и глобальных вызовов, таких как пандемия COVID-19, роль эффективного лидерства и управления организациями становится все более значимой. Лидерские качества становятся ключевыми факторами, влияющими на организационное поведение, эффективность команд и достижение стратегических целей. В данной статье рассматривается влияние лидерских качеств на организационное поведение в Узбекистане, с использованием статистических данных и примеров из различных отраслей.

Лидерство можно определить как способность оказывать влияние на людей и организовывать их действия для достижения общих целей. Это понятие охватывает широкий спектр качеств, включая коммуникабельность, эмпатию, умение принимать решения и стратегическое планирование. Лидеры, обладающие этими качествами, способны вдохновлять своих сотрудников, создавая атмосферу доверия и сотрудничества, что является основой для успешной работы команды.

Эффективное лидерство играет ключевую роль в формировании продуктивного организационного поведения. Оно создает условия, в которых сотрудники чувствуют себя вовлеченными и мотивированными, что, в свою очередь, повышает их удовлетворенность работой. Когда лидеры активно поддерживают своих подчиненных и способствуют их развитию, это приводит к улучшению общей производительности и достижению стратегических целей организации. Таким образом, влияние лидерства на мотивацию и удовлетворенность сотрудников является важным аспектом успешного управления.

Исследования показывают, что определенные лидерские качества могут существенно повлиять на организационное поведение. В Узбекистане наблюдаются следующие ключевые аспекты:

1. Коммуникационные навыки. Лидеры с высоким уровнем коммуникационных навыков создают открытую атмосферу, способствующую обмену идеями и оптимизации рабочих процессов. По данным исследования, проведенного в 2022 году, 75% сотрудников предприятий заявили, что открытая коммуникация с руководством значительно повышает их мотивацию и продуктивность [1].

2. Эмоциональный интеллект. Лидеры, обладающие высоким уровнем эмоционального интеллекта, способны понимать эмоциональные состояния своих сотрудников и управлять ими. Это позволяет создавать более сплоченные команды и снижать уровень стресса на рабочем месте.

Важность различных параметров лидерства для сотрудников[1].**Таблица 1.**

№	Параметр	Процент сотрудников, отмечающих важность
1	Открытая коммуникация	75%
2	Чувство вовлеченности	70%
3	Эмоциональная поддержка	65%
4	Прозрачность решений	68%

3. Стратегическое мышление. Лидеры, мыслящие стратегически, могут принимать обоснованные и дальновидные решения, что способствует стабилизации и росту организаций. По данным Всемирного банка, 62% опрошенных руководителей отметили, что наличие четкой стратегии развития повышает уверенность сотрудников и их преданность организации [2].

Организационная культура существенно влияет на поведение работников и общую атмосферу в коллективе. Лидеры формируют эту культуру, задавая тон и пример для подражания. В Узбекистане наблюдается тенденция к переходу от авторитарного стиля управления к более демократичным и вовлеченным подходам. Примеры изменений в организационной культуре:

- С переходом на цифровизацию. Руководители организаций внедряют современные ИТ-решения и разрабатывают стратегии по оптимизации бизнес-процессов. Это, в свою очередь, требует переосмысленный стилий лидерства. В 2023 году, более 40% организаций сообщили о внедрении электронных систем управления проектами, что улучшило их эффективность на 30%.

- Обучение и развитие сотрудников. Лидеры, понимающие важность профессионального роста своих сотрудников, инвестируют в программы обучения и повышения квалификации. Это не только увеличивает продуктивность, но и улучшает моральный климат в коллективе.

Рассмотрим более подробно, как лидерство влияет на производительность труда в организациях Узбекистана. Согласно данным Министерства труда и социальной защиты Республики Узбекистан, в 2021 году средняя производительность труда в организациях с высокими лидерскими качествами была на 20% выше, чем в тех, где таких качеств не наблюдалось [3].

В заключение, лидерские качества являются основополагающими для формирования эффективного организационного поведения и достижения устойчивого развития организаций в Узбекистане. В условиях современных вызовов и изменений, переход к более прогрессивным и демократическим стилям управления способствует не только увеличению мотивации и

удовлетворенности сотрудников, но и повышению общей производительности трудовых процессов.

Сравнение производительности труда в организациях с разными стилями лидерства[4]

Таблица 2.

№	Параметр	Организации с высокими качествами лидерства	Организации с низкими качествами лидерства
1	Средняя производительность труда (в млн. сум)	250	200
2	Уровень вовлеченности сотрудников (%)	80	55
3	Среднее время на выполнение проектов (в днях)	30	45

Источник: Министерство труда и социальной защиты Республики Узбекистан.

Это, в свою очередь, позволяет организациям успешно адаптироваться к требованиям рынка и достигать своих стратегических целей.

Рекомендации:

1. Развитие программ обучения для лидеров. Внедрение образовательных программ, направленных на развитие лидерских качеств и эмоционального интеллекта.

2. Создание благоприятной организационной культуры. Стимулирование открытой коммуникации и вовлеченности среди сотрудников.

3. Поддержка цифровизации. Активное внедрение современных технологий и практик управления для повышения эффективности организации.

Литература:

1. Исследование, проведенное в 2022 году среди 300 сотрудников предприятий Узбекистана. <https://strategy.uz/index.php?news=2023&langru>
2. Всемирный банк. (2023). "Роль эффективности управления в укреплении организаций". <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/about/annual-report/strengthening-the-organization>
4. Министерство труда и социальной защиты Республики Узбекистан (2022). "Отчет о состоянии рынка труда". <https://niei.by/uploads/files/Konferenc-2023/tom-1.pdf>

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA BUXGALTERIYA VA AUDITDA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INTEGRATSIYASI

Ruzieva Dilnoza Abdusamatovna

stajyor - o'qituvchi, Qoraqalpoq davlat universiteti

Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt tizimlari har bir sohaning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Axborot texnologiyalari rivoji, ayniqsa raqamli iqtisodiyotning shakllanishi va kengayishi, davlatlar oldiga mutlaqo yangi imkoniyat va chaqiriqlarni olib chiqmoqda. An'anaviy iqtisodiy faoliyatning raqamli texnologiyalar orqali transformatsiya qilinishi jarayonini ifodalovchi raqamli iqtisodiyot nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarini, balki boshqaruv, ta'lim, sog'liqni saqlash, moliya va ayniqsa buxgalteriya hamda audit tizimlarini tubdan o'zgartirishga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda sun'iy intellekt dasturlarining davlat boshqaruvi tizimlarida keng qo'llanilishi, qaror qabul qilishda aniqlikni oshirish, inson resurslaridan samarali foydalanish, korrupsiya xavfini kamaytirish, byurokratik to'siqlarni qisqartirish va xizmatlar sifati va tezligini oshirish kabi muhim afzalliklarni keltirib chiqarmoqda. Shu bois, raqamli transformatsiya jarayoni bugungi global tendensiyalar bilan hamohang tarzda O'zbekiston Respublikasida ham faol joriy etilmoqda.

Xususan, buxgalteriya hisobi va audit sohalarida sun'iy intellekt imkoniyatlarini keng joriy etish davlat va xususiy sektordagi moliyaviy shaffoflikni ta'minlash, hisobotlarda inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytirish, real vaqt rejimida monitoring va tahlil imkoniyatini yaratish orqali iqtisodiyotni yanada raqobatbardosh va ochiq qilishda muhim rol o'ynaydi. Aynan bu sohalarida raqamli yechimlar va SI algoritmlarining qo'llanilishi moliyaviy nazorat samaradorligini oshirish, audit jarayonlarini avtomatlashtirish, hujjatlar va operatsiyalarni chuqur tahlil qilish, xatoliklarni oldindan aniqlash va soliq qonunchiligiga rioya etilishi ustidan real nazorat o'rnatishda beqiyos imkoniyatlarni yaratadi. Shu nuqtai nazardan, raqamli iqtisodiyot va sun'iy intellekt dasturlarining davlatning barcha sohalariga, ayniqsa buxgalteriya va audit amaliyotlariga integratsiyalashuvi zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Bu esa nafaqat iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish, balki davlatning raqamli suverenitetini ta'minlashda ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Buning tasdig'i sifatida mamlakatimizda ko'plab islohatlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Yangi O'zbekistonni barpo etish va izchil rivojlantirish yo'lida qabul qilingan muhim strategik hujjatlar – "Raqamli O'zbekiston–2030"[1], "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"[2] hamda "O'zbekiston–2030"[3] strategiyalarida mamlakatning barcha hududlari va tarmoqlarida raqamli transformatsiyani amalga oshirish, zamonaviy raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, raqamli infratuzilmani yanada takomillashtirish kabi ustuvor yo'nalishlar belgilab olingan. Shu bilan birga, 2030-yilgacha BMTning Elektron hukumatni rivojlantirish indeksida dunyoning eng

ilg'or 30 davlati qatoriga kirish, shuningdek O'zbekistonni mintaqadagi yetakchi "IT-hub"ga aylantirish kabi yuksak maqsadlar ham belgilangan.

Zamonaviy texnologik taraqqiyot davrida "raqamli iqtisodiyot" tushunchasi iqtisodiy sohada muhim o'rin egallamoqda. Bu atamaga turli manbalarda turlicha yondashuvlar mavjud bo'lib, har bir manba raqamli iqtisodiyotning ma'lum bir jihatini yoritishga intiladi. Sh.Soatovanning fikriga ko'ra, raqamli iqtisodiyot — bu iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalarni raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish va boshqarish tizimidir.[4] Ya'ni, bu iqtisodiyot turli sohalarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish orqali samaradorlikka erishishni nazarda tutadi.

Raqamli iqtisodiyot nafaqat tovar va xizmatlar aylanishi bilan cheklanmaydi, balki u biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, elektron to'lov tizimlarini keng joriy etish, onlayn savdo platformalari orqali mahsulotlarni realizatsiya qilish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish kabi keng ko'lamli yo'nalishlarni ham o'z ichiga oladi. Shu jihatdan qaraganda, u faqatgina iqtisodiy faoliyatning yangi shakli emas, balki butun jamiyat hayotini o'zgartiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Dunyo miqyosida iqtisodiyot va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi buxgalteriya hisobi tizimining ham modernizatsiyasiga zamin yaratdi. An'anaviy hisob yuritish usullarining o'rnini bosib kelayotgan avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlari hisob-kitoblarni yanada aniqroq, shaffofroq va tezroq amalga oshirish imkonini bermoqda. Bu esa nafaqat vaqt va resurs tejashga, balki iqtisodiy tahlillarni tezkorlik bilan amalga oshirishga ham xizmat qilmoqda.

Buxgalteriyada 1C, SAP, Xero kabi dasturlar, bulutli tizimlar, sun'iy intellekt, mashina o'rganishi va blokcheyn texnologiyalari ish unumdorligini oshirish va hujjatlarning ishonchililigini ta'minlashda dunyo miqyosida keng qo'llanilmoqda. Ayniqsa, RPA texnologiyalari orqali oddiy vazifalar avtomatlashtirilmoqda.

Auditda esa ACL, IDEA, TeamMate+ kabi dasturlar, AI platformalari, ma'lumotlar vizualizatsiyasi va kiberxavfsizlik vositalari auditorlik ishlarining aniqligi va tezligini oshiradi. Kelajakda esa AI integratsiyasi, real vaqtli audit va virtual audit usullari ustuvor yo'nalish bo'lishi kutilmoqda.

Ushbu texnologik yechimlar korxonalarga nafaqat o'z faoliyatini raqamlashtirish, balki davlat organlari bilan o'zaro axborot almashinuvida ham yuqori samaradorlikka erishish imkonini bermoqda. Natijada, raqamli iqtisodiyotning buxgalteriya hisobiga integratsiyalashuvi mamlakat iqtisodiy tizimining shaffofligi va barqarorligini oshirishda muhim omillardan biriga aylanmoqda.

Zamonaviy buxgalteriya tizimlariga avtomatlashtirish texnologiyalarining joriy etilishi buxgalterlar va auditorlar ish faoliyatining samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. An'anaviy usullarga nisbatan, avtomatlashtirilgan tizimlar hujjatlarni avtomatik to'ldirish, katta hajmdagi ma'lumotlarni tez va aniqlik bilan qayta ishlash, axborotni turli shakllarda taqdim etish imkonini beradi. Bu esa qo'lda bajariladigan ishlarining hajmini kamaytiradi, arifmetik va inson omiliga bog'liq xatoliklarni minimallashtiradi.

Bunday tizimlar hujjatlarni raqamli shaklda saqlash va ulardan foydalanish imkonini yaratib, ekologik va iqtisodiy jihatdan samaradorlikni ta'minlaydi.

Avtomatlashtirilgan hisob tizimlari auditorlar uchun ham qulayliklar yaratadi. Ular audit jarayonida zarur hujjat va hisobotlarni tizimli tarzda tahlil qilish, tafovutlarni aniqlash va real vaqt rejimida verifikatsiya qilish imkonini beradi. Shuningdek, qonunchilikdagi o'zgarishlarga moslashuvchanligi tufayli auditorlar faoliyatini amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar asosida olib borish imkoniga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, buxgalteriya hisobining avtomatlashtirilishi nafaqat hisob yuritish jarayonini, balki audit tekshiruvlarining aniqligi, tezligi va ishonchliligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son, <https://lex.uz/ru/docs/-5030957>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son, <https://lex.uz/uz/docs/-5841063#-5843878>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "“O'zbekiston — 2030” strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son, <https://lex.uz/docs/-6600413>
4. Shirinov, U. (2020). ACCOUNTING IN THE DIGITAL ECONOMY: SIGNIFICANCE AND ADVANTAGES. International Finance and Accounting, 2020(3), 23. <https://core.ac.uk/download/pdf/336866658.pdf>

O'zbekistonda moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda fiskal siyosatdan foydalanish ustuvor yo'nalishlari

Azamatov Po'lat To'lgunovich

erkin tadqiqotchi

Mamlakatda moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda fiskal siyosatdan foydalanishning ahamiyati ko'plab ilmiy asarlarda o'z aksini topgan. Bunda milliy iqtisodiyotda byudjet-soliq siyosatining rolini oshirish va uning ta'siri ostida iqtisodiy o'sish vujudga kelishiga xizmat qiladi. Makroiqtisodiy nazariyadan ma'lumki, yalpi talabning barqaror ushlab turilishi yalpi taklifning ishlashini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotimizlar asosida amalga oshirilgan tahlillar va ishlab chiqilgan ilmiy xulosalar asosida qator taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishga harakat qildik. Unda dastlab iqtisodiyotda o'sishni ta'minlashning asosiy omillaridan biri bo'lgan yalpi talabni shakllantirishga nisbatan fiskal siyosatning tendensiyalarini tizimlashtiramiz.

Bizningcha, iqtisodiyotda o'sishni ta'minlash uchun xarajatlar va investision faoliyatni samarali boshqarish muhim hisoblanadi. Shuningdek, byudjet xarajatlarining ortishi yoki kamayishi monetar omillarning o'zgarishiga albatta ta'sir qilishini inobatga olish zarur hisoblanadi. Bu esa, fiskal ko'rsatkichlar uchun ma'lum bir mezonlarni ishlab chiqish va ularga asoslangan moliyaviy xavfsizlik monitoringini amalga oshirib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Fiskal va monetar ko'rsatkichlarning shakllanishi va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash borasida quyidagi mezonlarni mavjud bo'lishiga erishish muhim hisoblanadi. Bunda xarajatlarning iqtisodiy o'sishga ta'siri nuqtai nazaridan tavsiyalarni ilgari surishga e'tibor beramiz.

Birinchidan, davlat tomonidan ishlab chiqarish jarayonlarini rag'batlantiruvchi xususiyatdagi xarajatlarning umumiy hajmi ulushini jamiga nisbatan 15 foizdan kam bo'lmashini ta'minlash lozim. aholini uy-joy bilan ta'minlash, iqtisodiyot xarajatlari va markazlashgan investsiyalarni moliyalashtirish kabi byudjet xarajatlari yo'nalishlari iqtisodiyotda davlatning investision faoliyatini amalga oshirish kanalini o'zida ifodalab beradi.

Mazkur ko'rsatkichning ushbu foizdan kam bo'lishi iqtisodiyotda davlatning iste'molchi sifatidagi roini pasaytirishga olib keladi va ishlab chiqarishni mablag' bilan ta'minlash imkoniyatini susaytiradi. Natijada, mamlakatda davlat xaridarining pasayishi vujudga keladi va moliyaviy xavfsizlikka nisbatan passiv tahdidning shakllanishiga zamin shakllanadi. Xalqaro tajribada mazkur ko'rsatkich mezoni yuqori bo'lsada, mamlakatimiz iqtisodiyoti xususiyatlari va tahlillarimiz asosida ushbu mezonni taklif qilish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Agar ushbu raqamning kamayishi vujudga kelsa infratuzilma va ishlab chiqarish salohiyati pasayadi. Bu esa, xususiya sektorning investision faoliyatga ishonchini pasaytirishga olib keladi. Natijada, xususiy sektorning soliq salohiyati ham pasayib, byudjetda defisit muammosining vujudga kelishiga zamin yaratadi va davlat qarzi zanjirini shakllantiradi.

Ikkinchidan, ijtimoiy soha xarajatlarning samaradorligi 80 foizdan kam bo'lmashiga erishish. Bunda ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya harajatlari bilan bog'liq turli dasturlarning samaradorligini monitoring qilib borish muhim hisoblanadi. Aks holda ishlab chiqarish imkoniyatlarini pasaytirib, inflyasiyani rag'batlantirib, iqtisodiy muvozanatni buzishi mumkin bo'ladi.

Ta'lim tizimida har bir sarflangan byudjet xarajatlarning samaradorlik darajasi xarajat-natija mezoni asosida baholanishi lozim bo'ladi. bunda ta'lim sifati, bitiruvchilarning oliy ta'lim bilan qamrab olishdagi natijadorlik kabilarga erishish lozimligi bilan alohia ahamiyatga ega hisoblanadi. Shuningdek, sog'liqni saqlash tizimida sarf etilgan xarajatlar hisobiga o'rtacha umr ko'rish va mehnat resurslari mehnatga layoqatlilik darajasining saqlab turilishiga erishish nazarda tutiladi.

Ma'lumki, iqtisodiyotda pul massasini oshirishga olib keladigan ikki manba mavjud. Bunda monetar tashkilot tomonidan milliy pul birligining emissiya qilinishi pul massasini oshirib, inflyasion jarayonlarni oshishiga olib kelishi mumkin. Mazkur jarayonda pul massasi monetar tashkilot tomonidan rag'batlantirilishi inobatga olinsa, uning hajmini tartibga solishga imkoniyatlar mavjulligini kuzatish mumkin. Biroq, pul massasini oshiradigan ikkinchi kanal bo'lgan byudjet xarajatlari monetar tashkilot tomonidan bevosita boshqarilishiga imkoniyat mavjud emas. O'z navbatida, ushbu holatda iqtisodiyotda inflyasion jarayonlarni jilovlashga nisbatan monetar tashkilot qo'lida bo'lmashligi mumkin. Shu boisdan, byudjetning eng yirik ulushga ega bo'lgan xarajatlarni tartibga solish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Ijtimoiy soha xarajatlari to'g'ridan-to'g'ri qo'shilgan qiymat yaratmasligini inobatga olsak, uning noto'g'ri taqsimoti iqtisodiyotda yirik resurslarning samarasizligini keltirib chiqaradi.

Davlatning ijtimoiy xususiyatdagi xarajatlarga yo'naltirayotgan mablag'larining ulushi 2019-2024 yillarda 70 foizdan oshiq miqdorda saqlanib qolayotganligi uning inflyasiyaning oshishiga va davlat qarzining ortishiga olib kelishi mumkinligi bilan izohlash mumkin. Bu esa, milliy iqtisodiyotda inflyasion kutilmalarning ortishiga shart-sharoitning vujudga kelishi uchun omillarning mavjudligini ko'rsatib beradi.

Bizningcha, byudjetning ijtimoiy xarajatlari uchun yo'naltirilgan mablag'larining ulushini mo'tadil tendensiyaga olib kelish va undagi asosiy e'tiborni xarajatlarning samaradorligiga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BARQAROR IQTISODIY O'SISHNI TA'MINLASHDA BYUDJET-SOLIQ SIYOSATINING ROLI

Hamidova Shahzoda Odiljanovna
Andijon davlat texnika instituti, assistent

Raqamli iqtisodiyot dunyoning barcha mamlakatlari uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Internet, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), blokcheyn va narsalar interneti (IoT) kabi texnologiyalar iqtisodiyotning barcha sohalarini, shu jumladan, soliqqa tortish jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Raqamli iqtisodiyot – bu iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalarni raqamli texnologiyalarni qo'llash asosida amalga oshirish tizimi hisoblanadi. 1995 yilda amerikalik dasturchi Nikolas Negroponte “raqamli iqtisodiyot” terminini amaliyotga kiritgan va hozirda bu atama butun dunyodagi siyosatchilar, iqtisodchilar, jurnalistlar, tadbirkorlar – deyarli barcha tomonidan qo'llanilmoqda. 2016 yilda Butunjahon banki dunyodagi raqamli iqtisodiyotning ahvoli haqida ilk marta ma'ruza e'lon qilgan. Nufuzli xalqaro tashkilotlar olib borgan tahlillar natijasiga ko'ra, raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotni kamida 30 foizga oshirish imkoniga ega bo'lib, xufyona iqtisodiyotga barham berishda ham muhim rol o'ynaydi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish sharoitida soliqqa tortish tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Buning natijasida soliq sohasida mutlaqo yangi — adolatli, shaffof va izchil tizim yaratildi. O'tgan yetti yilda soliq tizimini isloh qilishga qaratilgan bir qator muhim hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, yangi tahrirdagi Soliq kodeksining qabul qilinishi, unda to'g'ridan-to'g'ri qo'llanuvchi normalarning joriy etilishi, soliqlar sonining 13 tadan 9 taga kamaytirilishi va 2026-yilga borib soliq yukini 25 foizgacha kamaytirish hamda 120 milliard dollarlik investitsiyalarni jalb etish kabi maqsadlar belgilangan.

Ma'lumki, soliqlarni joriy etish, ularni undirish mexanizmlarini shakllantirish va amalga oshirish, shuningdek, bu jarayonlarni raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirish kabi harakatlar yig'indisi soliq siyosatini tashkil etadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida ushbu siyosat nafaqat an'anaviy fiskal boshqaruv vositasi, balki davlat moliyasini zamonaviylashtirishning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Bugungi kunda soliq siyosati faqatgina iqtisodiy-moliyaviy boshqaruv bilan cheklanmay, balki sun'iy intellekt, Big Data, blokcheyn kabi ilg'or texnologiyalar orqali shaffoflikni ta'minlash, soliq ma'lumotlarini tahlil qilish va samaradorlikni oshirish imkoniyatlarini ham o'z ichiga oladi. Aynan raqamli yechimlar yordamida jamiyatda yaratilgan yalpi ichki mahsulot va milliy daromadning ma'lum qismini davlat manfaatlari yo'lida markazlashtirilgan raqamli budget tizimlariga samarali va o'z vaqtida jalb qilish imkoniyati kuchaymoqda.

Soliq siyosati raqamli iqtisodiyot muhitida fiskal va byudjet siyosati yo'nalishlarini aniqlashda strategik vositaga aylanmoqda. Agar davlat iqtisodiy faollikni oshirish va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish maqsadida soliq yukini kamaytirs, bunda raqamli byudjet tizimlari orqali daromadlar va xarajatlarni muvozanatli boshqarish zarur bo'ladi. Shu orqali davlat iqtisodiyotdagi o'sishni qo'llab-quvvatlaydi, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi va moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni yo'lga qo'yadi.

Iqtisodiy taraqqiyotni rivojlantirish bu sohaga oid nazariy va amaliy masalalarni chuqur o'rganishni taqozo etmoqda. Chunki hududlarning tabiiy-iqtisodiy salohiyati va imkoniyatlaridan samarali foydalanish mamlakatda iqtisodiy o'sishning asosiy vositasi hisoblanadi. Iqtisodiy barqaror o'sish jamiyatning rivojlanish yo'lini va taraqqiyot darajasini belgilaydi. Iqtisodiy o'sish, eng avvalo, tovar va xizmatlar miqdorining ortishi va o'zgarishida namoyon bo'ladi. Keng ma'noda bu, jamiyatda takror ishlab chiqarish hajmining ortishi, ishlab chiqaruvchi kuchlar rivojlanishi va aholining turmush darajasining yaxshilanishi bilan ifodalanadi.

Shuningdek, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda byudjet-soliq siyosatini to'g'ri va ishonchli boshqarish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Bu borada ko'plab iqtisodchi olimlar ilmiy-amaliy tadqiqotlar olib borib, o'z nazariyalarini amaliyotga tatbiq etganlar. Iqtisodiy o'sish mexanizmlari o'rganilib, maxsus modellar yaratilgan. Zamonaviy iqtisodiy nazariyada iqtisodiy o'sishning asosi qisqa muddatli ko'rsatkichlardan ko'ra, uzoq muddatli istiqbolda ishlab chiqarish hajmi va ishlab chiqaruvchi kuchlarning o'sishi bilan bog'liq bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy o'sish nazariyasi XVIII asr o'rtalarida Angliyadagi sanoat inqilobi natijasida shakllangan. Bu davrda aholining real daromadlari 10 barobar oshgan. XX asr boshlarigacha iqtisodiy o'sish bo'yicha yetarli statistik ma'lumotlar mavjud bo'lmagan. Iqtisodiy o'sish nazariyasining asoschisi sifatida Yozef Shumpeter tan olinadi. Shuningdek, Saymon Kuznets, Fernan Brodel, Teodor Shults, Gari Bekker, Maykl Porter, Nikolay Kondratev kabi olimlar ham o'z hissasini qo'shgan. Angus Meddison esa real YIM va iqtisodiy o'sishni baholash bo'yicha muhim tadqiqotlar olib borgan.

Iqtisodiy o'sish ekstensiv va intensiv turlarga bo'linadi. Ekstensiv o'sish – ishlab chiqarish resurslari hajmining ortishi (mehnat, kapital, resurslar) hisobiga yuzaga keladi. Intensiv o'sish esa texnologiyalarni modernizatsiya qilish, ilm-fan yutuqlarini ishlab chiqarishga joriy etish orqali mehnat unumdorligini oshirish bilan bog'liq.

O'zbekiston mustaqil taraqqiyotining ilk bosqichidanoq ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning ichki omillariga tayanib, izchil iqtisodiy siyosat olib bordi. Yuqori

texnologiyali sanoat tarmoqlarini yaratish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, xomashyoni qayta ishlash orqali qo'shimcha qiymat yaratish kabi yo'nalishlar ustuvor etib belgilandi.

Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha quyidagi natijalar qayd etildi:

- qat'iy pul-kredit islohotlari natijasida inflyatsiya darajasi 9–11% atrofida saqlanmoqda;
- samarali byudjet-soliq siyosati tufayli mamlakat byudjeti profitsit bilan yakunlanmoqda;
- iqtisodiyotni modernizatsiya qilish natijasida raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish va tashqi savdo balansining ijobiy ko'rsatkichi ta'minlanmoqda.

Iqtisodiy o'sish milliy iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanish dinamikasi bo'lib, u mikro va makro darajada yuz beradi. Mikroiktisodiy o'sish – bu korxona yoki tarmoq doirasidagi natijalar bilan bog'liq bo'lsa, makroiqtisodiy o'sish umumiy iqtisodiy salohiyatni bildiradi.

Tadqiqotlar asosida quyidagi taklif va xulosalar ilgari suriladi:

- hududiy resurslar taqsimoti va infratuzilmani rivojlantirish asosida iqtisodiy rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish;
- iqtisodiy o'sishning inklyuzivligini ta'minlash, kambag'allikni kamaytirish dasturlarini amalga oshirish va muvofiqlashtirish;
- ijtimoiy ta'minotning minimal standartlarini belgilash va aholi daromadlarining tabaqalashuvini chuqur tahlil qilish.

O'zbekiston iqtisodiyotini barqaror, jadal va mutanosib rivojlantirish, ishlab chiqarishni texnik va texnologik jihatdan yangilash, eksport salohiyatini oshirish orqali barqaror iqtisodiy o'sish yo'lida quyidagilar ustuvor yo'nalish sifatida belgilanadi:

- yetakchi tarmoqlarni modernizatsiya qilish, mahsulot raqobatbardoshligini oshirish;
- zamonaviy ilm-fan va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish;
- mintaqaviy ishlab chiqarishni rivojlantirish va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish;
- resurslarni tejaydigan texnologiyalarni qo'llash va eksport imkoniyatlarini kengaytirish.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, ushbu maqola orqali byudjet-soliq siyosatining raqamli iqtisodiyot sharoitida barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi o'rni yanada dolzarb ahamiyat kasb etayotgani ko'rsatib berildi. Raqamli texnologiyalar — sun'iy intellekt, Big Data, blokcheyn, IoT kabi ilg'or yechimlarni soliqqa tortish tizimiga keng joriy etish orqali iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini raqamlashtirish, moliyaviy oqimlar ustidan shaffof nazoratni ta'minlash va xufyona iqtisodiyotning oldini olish imkoniyati yuzaga kelmoqda.

Shu orqali mamlakat iqtisodiyotini barqaror, jadal va muvozanatli rivojlantirishga, iqtisodiy tarmoqlar va korxonalarni chuqurlashtirish, texnik va texnologik yangilanishlar asosida ularning samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishga erishiladi. Raqamli transformatsiya sharoitida byudjet-soliq siyosatini ilg'or yondashuvlar asosida takomillashtirish, eksport salohiyatini kengaytirish, tarmoqlarni

diversifikatsiya qilish O'zbekistonda uzoq muddatli va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning asosiy ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017 - 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son
2. Sarev V.V. (2004) "Investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligi reytingi." -SPb; Pyotr, - 19 b.
3. Zaynalov J. R. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik / J.R. Zaynalov, S.S. Aliyeva, Z.O.Axrorov, Z.J. Rasulov va boshq. - T: 2020. – 370 b.
4. Abdusamatovna, B. N. (2022). WAYS OF DEVELOPING SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN UZBEKISTAN. Finland International Scientific Journal of Education. Social Science & Humanities, 10(12), 690-695.
5. Abdusamatovna, B. N. (2023). THE ROLE OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN THE DEVELOPMENT OF OUR COUNTRY. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(5).

Vazirlik va idoralar ichki audit xizmatlari tomonidan axborot texnologiyalaridan foydalanishni rivojlantirish

Nasimov Fazliddin Sirojevich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan moliyaviy islohotlar tarkibida axborot texnologiyalaridan foydalanishni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida qayd etilmoqda. Buning natijasida xayotimizga axborot texnologiyalarini keng tadbiq etish jarayoni boshlangan. Bu jarayon ayniqsa davlat boshqaruvi tizimida jadal sur'atlar bilan namoyon bo'lmoqda.

Hususan, davlat boshqaruvining moliyaviy ta'minoti hisoblangan davlat budjetini shakllantirish, ijro etish, ularning ijrosini nazorat qilish, budjet tizimi budjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlash, shuningdek ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonini avtomatlashtirishga ham katta e'tibor berilmoqda. Buning uchun bir necha avlod dasturiy majmualar ishlab chiqildi va doimiy takomillashtirib borilmoqda.

Xozirda ushbu maqsadlar uchun davlat moliyasini boshqarish axborot tizimi ishlab turibdi. Bundan tashqari, budjet tashkilotlari buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish maqsadida budjet tashkilotlarining avtomatlashgan tizimi dasturiy majmuasi yaratilgan.

Bu kabi dasturiy majmualarni yaratilishi sababli juda katta hajmdagi elektron ma'lumotlar bazasi paydo bo'lmoqda va bu budjet jarayonining ajralmas qismi hisoblangan moliyaviy nazoratga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Bir tomondan elektron ma'lumotlar qayta ishlash va tahlil qilishni osonlashtirsa boshqa tomondan qog'oz shaklidagi birlamchi hujjatlarning kamayib borishi sababli moliyaviy nazoratni dasturiy majmualarga "ko'chirish"ni taqozo etmoqda. Bu esa albatta barcha darajadagi moliyaviy nazorat tuzilmalarining axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini oshirishni talab qiladi. Bunda asosiy e'tibor moliyaviy xato va kamchiliklarni oldini olishga qaratilishi juda muhim hamda buning uchun vazirlik va idoralar ichki audit xizmatlari faoliyatida axborot texnologiyalaridan foydalanishni rivojlantirish ustuvor masala hisoblanadi.

Chunki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-avgustdagi PQ-3231-son "Ta'lim va tibbiyot muassasalarini moliyalashtirish mexanizmini hamda davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qarori bilan ayrim vazirlik va idoralarda tashkil etilgan ichki audit va moliyaviy nazorat xizmatlarining asosiy vazifasi sifatida budjet mablag'larining noqonuniy sarflanishi va talon-toraj qilinishi holatlarining profilaktikasini ta'minlash va ularning oldini olish belgilangan.

Shu nuqtayi nazardan bugungi kunda vazirlik va idoralar ichki audit xizmatlari tomonidan axborot texnologiyalaridan foydalanishni rivojlantirish bo'yicha ishlarni jadallashtirish juda zarur hisoblanadi. Shu bilan birga ushbu masalada muammolar ham mavjud. Ulardan ayrimlari sifatida quyidagilarni aytib o'tish mumkin:

1. Vazirlik va idoralar ichki audit xizmatlari tomonidan axborot texnologiyalaridan xususan dasturiy majmualardan foydalanish imkoniyati yetarli emas;
2. Dasturiy majmualarda statistik modullar rivojlanmagan va ularda asosan individual ma'lumotlar ya'ni bir tashkilot doirasidagi ma'lumotlar shakllanadi;
3. Bir nechta dasturiy majmualar ma'lumotlarini o'zaro integratsiya qilish rivojlanmagan;
4. Dasturiy majmualardagi ma'lumotlarni o'zaro taqqoslash yo'li bilan xato va kamchiliklar riskini aniqlovchi hamda ularni baholash orqali ma'lum qiluvchi sun'iy intellekt asosida ishlovchi modullar yaratilmagan;
5. Ichki audit xizmatlari xodimlarining dasturiy majmualarda ishlash tajribasi yetarli emasligi;
6. Ichki audit xizmatlari xodimlarining dasturiy majmualardan foydalanish bo'yicha vakolat va majburiyatlarini belgilab beruvchi normativ-huquqiy hujjat mavjud emas.

Ushbu muammolarni bartaraf etilishi orqali vazirlik va idoralar ichki audit xizmatlari tomonidan qonunni buzish holatlarini, ularni sodir etishga imkoniyat yaratuvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish bo'yicha ishlarni yangi bosqichga olib chiqish mumkin deb hisoblaymiz. Buning uchun esa quyidagi takliflarni bildiramiz:

1. Ichki audit xizmatlari xodimlariga dasturiy majmualardan foydalanish bo'yicha vakolat berish va undan foydalanish tartibini o'z ichiga olgan normativ-huquqiy hujjat ishlab chiqish;

2. Dasturiy majmualarda hususan budjet tashkilotlarining avtomatlashgan tizimida budjet tashkilotlarining turdosh ma'lumotlarini jamlovchi statistik modullar yaratish;

3. Dasturiy majmualar ma'lumotlarini integratsiya qilish orqali sun'iy intellekt asosida risklar tahlilini amalga oshiruvchi "smart modullar" yaratish;

4. Ichki audit xizmatlari xodimlarining axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish uchun maxsus kurslar tashkil etish va ular malakasini doimiy oshirishni yo'lga qo'yish.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MAHALLIY BYUDJETNING AHAMIYATI

Axmadjonov Sodiq Solievich

Andijon davlat texnika instituti

"Iqtisodiyot" kafedrası katta o'qituvchisi

Tel: +998999068812

E-mail: Ahmadjonov@gmail.com

Yangilanayotgan O'zbekistonda barqaror va samarali raqamli iqtisodiyotni shakllantirish borasida amalga oshirib kelinayotgan islohotlar bugungi kunda o'zining natijalarini namoyon etmoqda. Jumladan, qisqa vaqt ichida iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish aholi daromadlarining o'sishini ta'minlash samarali tashqi savdo hamda investisiya jarayonlarini kuchaytirish, qishloq xo'jaligini isloh qilish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini barqaror rivojlantirish, bank-moliya tizimi faoliyatini mustahkamlashda ahamiyatli yutuqlar qo'lga kiritiladi.

Bugungi yangilanayotgan O'zbekistonda davlat byudjeti parametrlarini optimal variantlarda tayyorlash va amaliyotga tatbiq etish kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib hisoblanadi. Byudjet(ning. budget — hamyon, mablag') — belgilangan muddat (yil, kvartal) uchun ishlab chiqilgan, me'yorlashtirilgan hamda qonuniy ravishda tasdiqlangan daromadlar va xarajatlar yig'indisi.

Byudjet davlat darajasida - Davlat byudjeti, shuningdek viloyat, tuman (mahalliy hokimiyat), xo'jalik sub'yektlari, oila yoki shaxs darajasida tuzilishi mumkin. Byudjetni tuzish va belgilangan tartibda tasdiqlash o'z navbatida uning amal qilishi hamda bajarilishi ustidan nazorat yuritishni talab qiladi. Byudjetda xarajatlarning daromadlardan ortib ketishi Byudjet taqchilligi muammosini keltirib chiqaradi, shu bois doimiy ravishda ularning muvofiqligi ta'minlab boriladi. O'zbekiston Respublikasining Byudjet tizimi tuzilishi va uni boshqarish asoslari, davlat byudjetini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, ijro etish tartibi va boshqa masalalar O'zbekiston Respublikasining «Byudjet tizimi to'g'risida» qonuni bilan tartibga solinadi.

O'zbekiston Respublikasida byudjet tizimini isloh qilish va mahalliy byudjetlarni samarali boshqarishning hozirgi kundagi amaliyoti iqtisodchilar oldiga uning qator yangi muammolariga yechim topishini ko'ndalang qilib qo'ymoqda.

O'zbekiston Respublikasida byudjet tizimi taraqqiyotning hozirgi bosqichi davlatning yaxlit byudjet va ijtimoiy siyosatning manfaatlari mushtarakligini ta'minlash asosidagi o'ta ma'suliyatli vazifalarini samarali bajarilishini talab etmoqda-ki, ushbu vazifaning ikki jihatini ajratib ko'rsatish muhimdir:

- birinchidan, davlat ijtimoiy siyosatining joylardagi ijobiy ijrosi yoki hududiy iqtisodiyot doirasidagi muammolarning keskinlashuviga yo'l qo'ymaslik va,

- ikkinchidan, mahalliy byudjetlar huquq va majburiyatlarining kengayib borishi sharoitida shunga mos tarzda ularning imkoniyatlarini yaxshilanishining zarurligi.

Ushbu har ikki jihatning o'zaro bog'liq tarzda birgalikda olib borilishi mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining hozirgi kundagi o'ta muhim muammosini ijobiy hal etishga imkon beradi. Jumladan, mamlakatimiz moliya-byudjet tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar hududiy iqtisodiyot muammolarining keskinlashuvi sharoitida mahalliy byudjetlar imkoniyatlarini yanada oshirish zaruriyatini ko'rsatmoqda.

O'z

bekistonda hududiy iqtisodiyot va mahalliy byudjetlar moliyaviy manbalarini mustahkamlash yo'nalishlarining ilmiy tadqiqi hozirgi kunda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu zaruriyatni ongli tarzda mushohada etgan holda izlanishning asosiy yo'nalishlari belgilab olinganki, ular qatorida quyidagilarni alohida ta'kidlab o'tish maqsadga muvofiqdir:

1. Mahalliy byudjetlar imkoniyatlarining mazmuni, omillari va hudud ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga ahamiyatini tatbiq etish.

2. Yangi sharoitlarda mahalliy byudjetlarni "moliyaviy tenglashtirish" siyosati orqali boshqarishning dastaklari amal qilishi xususiyatlarini tahlil etish.

3. Byudjetlararo munosabatlar amaldagi mexanizmni mahalliy byudjetlar imkoniyatlari shakllanishining omili, kompleks tahlilni amalga oshirish.

4. Mahalliy byudjetlar rivojlanish istiqbollarini belgilashda ularning imkoniyatlarini oshirish yo'nalishlari bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish.

- O'zbekiston Respublikasida mahalliy byudjetlar imkoniyatlarini oshirish yuzasida islohotlar quyidagi dolzarb masalalarni o'z ichiga olishi lozim;

- mahalliy byudjetlarning o'z va birlashtirilgan daromadlarini oshirish;

- davlatlarning markazlashgan moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, byudjetlararo munosabatlarni mukammallashtirish orqali mahalliy byudjetlar imkoniyatlarini oshirish;

- byudjet jarayoni va yangi byudjet tasnifini takomillashtirish;

- hududiy iqtisodiyot muammolarini ijobiy hal etish imkonini beruvchi mahalliy byudjetlar samarali ijrosini ta'minlash mexanizmlarni yaratishdan iborat bo'lib qolmoqda.

Bu jarayon bevosita mahalliy byudjetlarning ma'suliyatini oshirishga xizmat qiladi. Chunki unda mamlakat aholisi istiqomat qiladi. Bu jarayonning moliyaviy manbasi bo'lib mahalliy byudjetlar hisoblanadi. Mahalliy byudjetlar oldiga O'zbekiston Respublikasining taraqqiyoti bo'yicha bir qator vazifalarni qo'yadi.

1. Mamlakatimizda qabul qilingan taraqqiyot strategiyasi asosida iqtisodiy muammolar oqibatlarining oldini olish va bartaraf qilish, shu asosda iqtisodiy o'sishning uzoq muddatli barqaror sur'atlarini va iqtisodiyotning muvozanatli rivojlanishini ta'minlash;

2. Tarkibiy o'zgartirishlarni davom ettirish va iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, buni birinchi navbatda, xalqaro sifat standartlariga javob beradigan, ichki va tashqi bozorlarda talab yuqori bo'lgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirilgan iqtisodiyotning eng muhim tarmoqlarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash yo'li bilan amalga oshirish;

3. Qishloq turmushi sifatini va qiyofasini tubdan yaxshilashga, qishloq joylarida ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmasini jadal rivojlantirishga, mulkdorning, tadbirkorlik va kichik biznesning maqomi, o'rni va ahamiyatini tubdan qayta ko'rib chiqishga, fermer xo'jaligining rivojlanishini har tomonlama qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan uzoq muddatli, o'zaro chuqur bog'langan chora-tadbirlar keng kompleksini amalga oshirish;

4. Aholi bandligini ta'minlash, uning turmush sifatini oshirishning eng muhim omili sifatida xizmatlar ko'rsatish sohasi va kichik biznesni jadal rivojlantirish;

5. Mamlaktni modernizatsiya qilish va aholi bandligini oshirishning eng muhim omili sifatida ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmani yanada rivojlantirish;

6. Banklar ishini yanada takomillashtirish, aholi va xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning bo'sh mablag'larini tijorat banklaridagi depozitlarga jalb qilishni rag'batlantirish.

Mahalliy byudjetlar daromadlarini ko'paytirish, mahalliy hokimiyat organlarini ushbu byudjetlarni tuzish, ijro etishdagi huquqlarni kengaytirish bilan bog'liqdir.

Davlat byudjeti ijrosida qatnashuvchi barcha organlarda davlat byudjetining daromadlari va xarajatlarini xisobga olish asosida byudjet tasnifi yotadi. Byudjet tasnifi davlat byudjetini tuzish, kurib chiqish, qabul qilish xamda ijro etish maqsadida byudjet ma'lumotlarini bir tizimga solish uchun foydalanish va u byudjet ma'lumotlari xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma'lumotlari bilan qiyoslanishini ta'minlash maqsadida davlat byudjeti tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek uning taqchilligini moliyalashtirish manbalarini guruxlash xisoblanadi. Byudjet tasnifi xamma byudjetlarni bir yagona davlat byudjetiga jamlash imkoniyatini yaratadigan aso-siy tashkiliy funksiyani amalga oshiruvchi xujjatgina bulib qolmay, u katta iqtisodiy ahamiyatga xam egadir. Tasnifda davlat byudjeti daromadlari va xarajatlari bir xil alomatlari buyicha guruxlanadi va ular bulinmalar deb yuritiladi. Bulimlar, toifalar, paraqraflar, moddalar, kichik moddalar va elementlar byudjet tasnifi bulinmalari bulib xisoblanadi.

Byudjet tasnifi qonunchilikda belgilangan tartibda Uzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Turli darajadagi byudjetlar yagona byudjet tasnifi kursatkichlari doirasida shakllantiriladi va ijro etiladi, ya'ni tasnif ob'yektlariga berilgan guruxlashtirish kodlari buyicha daromadlar va xarajatlar guruxlanadi.

Byudjet ma'lum vaqt — hafta, oy yoki yil davomida daromad va xarajatlarning umumiy miqdorini ko'rsatib beradi. U davlat, kompaniya, ma'lum bir inson yoki oilaniki bo'lishi mumkin.

Ma'lumki, mahalliy byudjetga soliqlar va boshqa daromadlar asosan oyning uchinchi o'n kunligida tushadi va bu o'z navbatida byudjet tashkilotlarining ish haqi to'lovlarini o'z vaqtida moliyalashtirilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu holatlarni bartaraf etish maqsadida, shuningdek shahar tumanlarda byudjet tashkilotlarining asosiy qismini tahlil va sog'liqni saqlash muassasalari tashkil qilishini inobatga olib, mazkur sohalar bo'yicha ish haqi xarajatlarini o'z vaqtida mablag' bilan ta'minlash maqsadida respublika byudjetidan maqsadli ijtimoiy transfertlar ajratilishi belgilandi.

Shuningdek, mahalliy byudjetning daromadlarining asosiy manbasi bo'lgan soliqlar va yig'implarning stavkalari tasdiqlandi va quyidagilar byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari etib belgilandi:

- mahalliy byudjetlarning daromad bazasini mustahkamlash, ular xarajatlarning tasdiqlangan parametrlarini o'z vaqtida va maqsadli moliyalashtirish, ijtimoiy soha hamda infratuzilma ob'yektlarini yanada rivojlantirish va tegishli darajada saqlashni tahminlash yuzasidan mahalliy davlat hokimiyati organlari hamda moliya va soliq organlarining javobgarligini kuchaytirish;

- tegishli byudjetlarning daromadlarini shakllantirish qismida mahalliy davlat hokimiyati organlarining byudjetga oid vakolatlarini aniq-puxta chegaralash;

- soliqlar va yig'implarning bahzi turlari bo'yicha tushumlarni mahalliy davlat hokimiyati organlari tasarrufida qoldirish hisobiga ularning o'z daromad bazasini kengaytirishdagi faoliyatini kuchaytirish;

- yirik soliq to'lovchilardan tushadigan ba'zi soliq turlari bo'yicha tushumlarni respublika byudjeti hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlarning viloyat byudjetlari, tumanlar va shaharlar byudjetlari o'rtasida taqsimlash;

- tumanlar va shaharlarning bir tekis rivojlanishini tahminlash uchun joylardagi davlat hokimiyati organlariga mahalliy soliqlarning ayrim turlari bo'yicha stavkalarni pasaytirish va ko'paytirish vakolatlarini berish;

- ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha xarajatlarni va ko'zda tutilmagan sarf-xarajatlarni moliyalashtirishda mahalliy davlat hokimiyati organlari mustaqilligini oshirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Mahalliy byudjetlarni shakllantirishda joylardagi davlat hokimiyati organlarining vakolatlarini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2017 yil 7 iyundagi PF-5075-sonli Farmoniga muvofiq mahalliy davlat hokimiyati organlarining daromad olishdagi vakolatlarini oshirish va sarf-xarajatlardagi majburiyatlarini chegaralash bo'yicha tartibi 2018-yilning 1-yanvaridan boshlab viloyatlardv mahalliy byudjetiga nisbatan joriy etildi, bunda quyidagilar nazarda tutildi:

a) quyidagi daromadlar: tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha qat'iy belgilangan soliq, jismoniy shaxslarning mulk solig'i, jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i, ayrim turdagi tovarlarning chakana savdosi huquqi uchun hamda ayrim turdagi xizmatlarni ko'rsatish huquqi uchun yig'implar, bozorlardan tushadigan

daromadlar bo'yicha tushumlar to'la hajmda tumanlar va shaharlarning byudjetlariga; yagona yer solig'idan, yuridik shaxslarning yer solig'idan, yuridik shaxslarning mulkidan olinadigan soliqlardan, yagona soliq to'lovi ajratmalaridan, benzin, dizelg'yonilg'isi va gaz istehmoli solig'idan, abonent raqamidan foydalanganlik uchun tegishli qismi tushumlaridan ularni viloyat byudjeti, tuman va shaharlarning byudjetlari o'rtasida taqsimlagan holda viloyatning mahalliy byudjetiga;

suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq va davlat bojining tegishli qismi (lisenziyalar berish uchun davlat boji va patent bojlari bundan mustasno) to'liq hajmda, shuningdek, davlat aktivlarini sotishdan va davlat mulkini ijaraga berishdan olinadigan tushumlarning 25 foizi – viloyat byudjetiga o'tkaziladi;

b) jismoniy shaxslarning daromad solig'idan, yuridik shaxslarning foyda solig'idan (to'lov manbaida norezidentlardan undiriladigan soliqlar bundan mustasno), qo'shilgan qiymat solig'i, tegishli tovarlar bo'yicha aksiz solig'i, yer qahridan foydalanganlik uchun soliq, jarimalar va yig'implarning tegishli qismi bo'yicha olinadigan tushumlarni O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining tasdiqlangan parametrlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasining Respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti va viloyatlarning mahalliy byudjetlari o'rtasida taqsimlash, shuningdek, tegishli qismda ajratilayotgan soliqlardan olinayotgan tushumlarning belgilangan prognozlarini oshirib bajarilishi summalarini tegishli byudjetlarning tasarrufida qoldiriladi;

Yuqorilardan kelib chiqib xulosa qilib aytganda, Yangi O'zbekistonning taraqqiyotida mahalliy byudjetlarni optimal shakllantirish va undan samarali foydalanishni to'g'ri tashkil etish hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini modernizatsiyalashtirishda katta ahamiyatga ega. Bu esa yurtimizda ijtimoiy davlatning xalq farovonligi yo'lida olib borayotgan faoliyatida ijobiy natijalarga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti tasnifini kullash buyicha yuriqnoma (O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2010 yil 11 oktyabrda 2146-son bilan ruyxatga olingan).
2. Ostonaqulov M. Davlat byudjeti gazna ijrosining buxgalteriya xisobi. -T.:2009 yil.
3. M. Ostonaqulov. Byudjet hisobi va tasnifi. Журнал Экономика и финансы (Узбекистан), 2010 yil.
4. Mahalla institutining jamiyat hayotidagi rolini mustahkamlash va moliyaviy imkoniyatini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida” 2022 yil 16 avgust, PQ-353-son O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori.
5. 2017 yil 8 avgustdagi “Hududlarning jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashga doir ustuvor chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-3182-sonli qarori.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 28 dekabrda “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-4904-sonli Farmoni.

ASOSIY VOSITALARNI BAHOLASH VA ULARNING HARAKATINI HUJJATLASHTIRISH

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich

Namangan davlat texnika universiteti,

“Buxgalteriya hisobi” kafedrası mudiri, i.f.d., dotsent,

Muxidinov Ayubbek Nuritdinovich

Namangan davlat texnika universiteti tayanch doktoranti

e-mail: ayubbek1988@gmail.com, +998 99 978 3736

Asosiy vositalarni samarali ishlashi bugungi kunda korxonalar uchun muhim masala hisoblanadi. Asosiy vositalarni baholash borasida quyidagi mulohazalarga to'xtalib o'tishimiz mumkin. “Asosiy vositalar” nomli 5-son BHMga binoan asosiy vositalar quyidagi baholarda baholanadi [2]:

- Dastlabki qiymat;
- Sotish qiymati;
- Tugatish qiymati;
- Qoldiq qiymati;
- O'rnini qoplash qiymati.

Dastlabki qiymat - aktivni xarid qilishda haqiqatda to'langan pul mablag'lari yoki uni barpo etishda amalga oshirilgan haqiqiy xarajatlardir. Xarid qilishning haqiqiy qiymati asosiy vositani harid qilish va uni ishlatish uchun tayyor holga keltirishda qilingan barcha xarajatlarni, ya'ni: harid narxi, yuridik yig'img'lar va boshqa xarajatlarni o'z ichiga oladi.

Tashkilot tekinga olgan asosiy vositalarning dastlabki qiymati ekspert yo'li bilan bozor narxida baholangan qiymat bo'yicha tan olinadi. Tekinga olingan asosiy vositani kirim qilingan sanada amal qilgan narx asosida joriy bozor qiymati shakllantiriladi. Amaldagi narx to'g'risidagi ma'lumotlar ham hujjatlar va ekspert yo'li bilan tasdiqlanishi kerak.

Sotish qiymati asosiy vositalarni bitim paytida manfaatdor taraflar o'rtasida ayirboshlash mumkin bo'lgan summadir.

Tugatilish qiymati chiqib ketishga doir kutilayotgan xarajatlarni chiqarib tashlagan holda aktivning foydali xizmati natijasida uni tugatish paytida bo'ladigan aktivlarning taxmin qilinayotgan qiymatidir.

Asosiy vositani xo'jalik yurituvchi subyektning o'zi tomonidan yaratilgan va uni chiqimlarini aniq belgilash mumkin bo'lgan hollarda asosiy vosita haqiqiy tannarx aks ettiriladi. Ba'zi vaqtlarda asosiy vositalarni qayta baholashga ehtiyoj ko'p. Asosiy vositalarni qayta baholaganda asosiy vositaning butun zanjiri qayta baholash kerak. Qayta baholash natijasida asosiy vositaning balans qiymati ko'paygan holda ko'payish avvalgi bahodan oshadigan summada 8510- “Aktivlarni qayta baholash va to'zatislar” hisob varag'ining kreditida aks ettirilishi lozim. Qayta baholash natijasida asosiy vositaning balans qiymati kamaygan bo'lsa, bu kamayish avvalgi bahodan oshgan summada xarajat sifatida tan olinadi.

Korxonaning asosiy vositalar harakatini hisobga olishda quyidagi shakll foydalaniladi:

AV-1 shakli. Asosiy vositalarni qabul-topshirish dalolatnomasi. Dalolatnoma bir obyekt uchun yozilib, buxgalteriyaga beriladi va asosiy vositani hisobga olish inventar kartochkalariga yozish uchun asos bulib xizmat qiladi.

AV-2 shakli. Ta'mir qilingan, tiklangan va takomillashtirilgan obyekt qabul qilish-topshirish dalolatnomasi.

AV-3 shakli. Asosiy vositalarni hisobdan chiqarish to'g'risida dalolatnoma.

AV-4 shakli. Avtotransport vositalarini hisobdan chiqarish dalolatnomasi.

AV-6 shakli. Asosiy vositalarni hisobga olish inventar kartochkasi. Asosiy vositalarni qabul-topshirish dalolatnomalari va ushbu obyekt texnik xujjatlari xar bir obyektga inventar kartochkasi ochiladi.

AV-7 shakli. Asosiy vositalarni hisobga olish bo'yicha inventar kartochka ro'yxati.

AV-8 shakli. Asosiy vositalar harakatini hisobga olish kartochkasi. Guruhlari bo'yicha asosiy vositalar harakatini hisobga olish uchun qo'llaniladi. Karxona ma'lumotlari asosida asosiy vositalar harakati haqidagi hisobot to'ldiriladi.

AV-9 shakli. Asosiy vositalar inventar ro'yxati.

Asosiy vositalar korxonaga kelib tushganda rahbar tayinlagan komissiya xo'jalik obyekt bo'yicha alohida qabul qilish-topshirish dalolatnomasi (ro'yxat)ni rasmiylashtirishi lozim (AV-1 shakli). Dalolatnomada obyekt tavsifi, turgan joyi, sotib olingan manbai, chiqarilgan yoki ko'rilgan yili, ishga tushirilgan sana, obyektning natijalari, uning texnik shartlarga muvofiqligi va boshqalar ko'rsatilishi lozim.

Asosiy vositalarni qabul qilish-topshirish umumiy dalolatnomasi bilan turi va narxi bir xil xo'jalik inventarlari, asboblari, stanoklar rasmiylashtirish mumkin. Qabul qilish-topshirish dalolatnomasiga pasportlar, ish tartibi, yo'riqnomalar ilova qilinadi. Hisobga qabul qilingan asosiy vositalar obyektiga inventar raqami (soni) beriladi, masalan 001 dan 099 gacha inventar raqami binolarga, 100 dan 199 gacha inshootlarga, 200 dan 299 ga qadar bo'lgan raqamlar qurilmalariga beriladi va xokazo.

Asosiy vositalarni qabul qilish-topshirish dalolatnomasi ilova xujjatlar bilan birga korxona buxgalteriyasiga topshiriladi. Buxgalteriya dalolatnoma asosida belgilangan namunadagi inventar varaqasi ochadi (AV-6 shakli). Bu varaqada obyekt haqidagi barcha ma'lumotlar qayd etiladi (dastlabki yoki tiklanish qiymati, amortizatsiya ajratmalari me'yori, kirim qilingan paytdagi eskirish darajasi). So'ngra inventar varaqalari asosiy vositalarning tasnif guruhlari bo'yicha maxsus ro'yxat tuziladi (AV-7 shakli).

Ro'yxatda qayd qilingan varaqalar asosiy vositalar kartotekasida tarmoq tasnif guruhlari, guruh ichida esa turgan joyi, foydalanish joyi va turlari bo'yicha guruhlangan tartibda saqlanadi. Xarakatsiz asosiy vositalar obyektlari varaqalari alohida guruhlanadi. Asosiy vositalarning chiqimi dalolatnoma bilan rasmiylashtiriladi va bu inventar varaqasiga qayd qilinadi, sungra varaqa kartotekadan olib qo'yiladi. Qayta olingan asosiy vositalar obyektlari tiklanish qiymati bo'yicha varaqaning

“tamirlash, modernizatsiyalash” bo’limiga yoziladi. Qayta baholash chog’ida belgilangan eskirish summasi varaqaning tegishli bo’limida ko’rsatiladi.

Hamma moddiy javobgar shaxslar asosiy vositalarni o’z javobgarligiga olganini inventarizatsiya ro’yxatiga imzo qo’yib tasdiqlab beradi, asosiy vositalarning keyingi tushumlarida esa birlamchi xujjatlarga imzo qo’yadi. Asosiy vositalarning xar qanday ko’chishi (boshqaga berish, tugatish va boshqalar) moddiy javobgar shaxslarning ishtirokida rasmiylashtiriladi.

Olingan, hisobdan chiqarilgan korxona ichida joyi o’zgartirilgan (ko’chirilgan) asosiy vositalarning inventar varaqalari tegishli qaydlar o’tkazilganidan keyin oy oxirigacha joy-joyiga qo’ymay, alohida saqlanadi. Chunki xar oyda shu varaqalar asosida asosiy vositalar amortizatsiyasi (eskirish) hisob-kitoblari tuziladi, ularning xar bir turi bo’yicha kirim, chiqim aylanmalari jamlanadi va asosiy vositalar harakatini hisobga olish varaqasi to’ldiriladi.

Umuman olganda asosiy vositalarni baholash va uarni hujjatlashtirish korxonani asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi va bu korxona ish faoliyatiga ta’siri yuqoriligi bilan ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to’g’risida”gi Qonuni.
2. O’zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi milliy standarti” (Asosiy vositalar” nomli 5-son BHMS).
3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi 4611-son “Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlariga o’tish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlari to’g’risidagi” Qarori. 24.02.2020-yil. Toshkent.
4. A.Karimov, A.Ibragimov, N.Rizayev, N.Inomova. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari. Toshkent “Nihol print ok” nashiryoti. 2021-yil.
5. www.lex.uz
6. www.stat.uz
7. www.ziynet.uz

Халқаро стандартлар талаблари асосида акциядорлик жамиятларининг молиявий ҳисоботини такомиллаштириш

Абдусаломова Гулчеҳра Мирзо қизи

Тошкент давлат иқтисодиёт университети, Кўшма дастурлар магистранти
abdusalomovagulchehra0@gmail.com
 (orcid. 0009-0001-4621-3058)

Жаҳонда иқтисодиётни янада жадал ривожлантириш, халқаро бозорларга интеграция қилишда акциядорлик жамиятларининг молиявий ҳисоботларини халқаро стандартлар асосида тузиш, ҳамда хорижий инвесторларнинг кўламини янада ошириш долзарб аҳамиятга эга. Шунга кўра, ҳозирги кунда акциядорлик жамиятлари сони Германияда 5250 та, АҚШда 5000 та, Жанубий Кореяда 2500 та, Японияда 3800 та, Францияда 1200 та, Буюк Британияда 2000 та, Россияда 52331 га яқинни ташкил қилади. Бу эса, МХХСларни тан олувчи давлатлардаги

акциядорлик жамиятларининг молиявий ҳисоботларини халқаро стандартлар асосида тузиш бўйича хориж тажрибаси амалиётидан миллий тизимимизда кенг фойдаланиш бугунги кунда энг долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Жаҳонда иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитида акциядорлик жамиятларида бухгалтерия ҳисоби ва аудитни халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш муҳим устувор йўналишлардан бири ҳисобланиб, хусусан, Ўзбекистон Республикаси жаҳон иқтисодиётига фаол интеграциялашмоқда, бу эса бухгалтерия ҳисоби тизимини халқаро стандартларга мувофиқ такомиллаштиришни талаб қилади. Ҳозирги кунда молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини жорий этилиши молиявий маълумотларнинг шаффофлиги ва ишончлилигини оширади, инвесторларнинг ишончини мустаҳкамлайди ҳамда хорижий инвесторларни жалб қилишга ёрдам беради.

Ўзбекистонда акциядорлик жамиятлари мустақиллик йилларидан бошлаб миллий стандартлар асосида бухгалтерия ҳисобини юритиб келмоқда. Аммо, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сонли “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора – тадбирлар тўғрисида” ги қарорига [1] асосан, тижорат банклари, суғурта ташкилотлари, акциядорлик жамиятлари ҳамда йирик солиқ тўловчи тоифасига кирувчи юридик шахслар молиявий ҳисоботни халқаро стандартлар асосида тузиши ва тақдим этиши тартиби жорий этилган. Бу эса, хорижий инвестор ва потенциал қарз берувчиларнинг ишончини оқлашга ҳамда уларнинг ушбу жамият тўғрисида қарорлар қабул қилиш учун имкон беради.

Акциядорлик жамиятларини ташкил этилиши, фаолият кўрсатиши акциядорларни ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, хорижий инвесторларнинг жозибадорлигини ошириш ҳамда жаҳон стандартлари талабларига риоя этилишига хизмат қилади. Республикамизда фаолиёт юритаётган акциядорлик жамиятлари сони қуйидаги (1-жадвалда) келтириб ўтилган.

1-жадвал

Республикамизда фаолият юритаётган акциядорлик жамиятлари сони

№	Кўрсаткичлар	2019	2020	2021	2022	2023
1	Акциядорлик жамиятлари сони	635	649	640	671	621
2	Устав фонди миқдори, минг сўм	66 413 876	109 428 501	152 819 005	182 611 517	172 996 748
3	Хорижий инвестиция иш-тирокидаги акциядорлик жамиятлари	9	10	10	13	7
4	Қўшма корхона шаклида-ги акциядорлик жамиятлари	67	69	67	73	47

Юқоридаги жадвалдан кўришимиз мумкинки, 2023 йилда акциядорлик жамиятлари сони 621 та бўлиб, шундан хорижий инвестиция иштирокидаги

акциядорлик жамиятлари сони 7 та, улуши 1,1% ни, қўшма корхоналар шаклидаги акциядорлик жамиятлари сони 47 та, улуши 7,5% ни ташкил этади. Демак, хулоса қилиш мумкинки, акциядорлик жамиятларида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари талаблари асосида такомиллаштириб бориш бугунги куннинг асосий масалаларидан бирига айланди.

Хулоса қилиб таъкидлаш мумкинки, молиявий ҳисобот шакллари халқаро стандартларга мувофиқлаштириш асосида хорижий ва бўлғуси инвестор, кредиторлар ва қарз берувчилар учун қарорларни қабул қилиш, пировардида Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-4611-сонли қарорида белгиланган вазифалар ижросини таъминлаши ҳамда корхонага инвестиция оқимини кўпайтириш имкониятини яратади.

Акциядорлик жамиятларида молиявий ҳисоботларни тузишда миллий стандартлардаги ҳисоботларни йил охирида трансформация қилиш йўли билан тузилади. Аммо бу катта харажат талаб қилмасда, акциядорлик жамиятлари учун бухгалтерия ҳисобини юритиш эмас, молиявий ҳисоботни МҲХС асосида тузишни таъминлайди. Акциядорлик жамиятлари молиявий ҳисоботларни тузиш учун 8-сонли БҲХС “Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳоларидаги ўзгаришлар ва хатоликлар” [2] номли стандартга асосан “Ҳисоб сиёсати” ни йил бошида халқаро стандарт асосида тузишни талаб этади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сонли “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора – тадбирлар тўғрисида”ги қарори.
2. Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари 8-сонли “Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳоларидаги ўзгаришлар ва хатоликлар”

ASOSIY VOSITALAR HISOBİ YUZASIDAN TURLI TALQINLAR

Raxmatjonova Gulmira Erkinboy qizi

1-bosqich magistratura talabasi

Andijon davlat texnika instituti, Andijon

Har qanday ishlab chiqarish jarayonining asosini inson mehnati tashkil etadi. Bu uning faoliyati uchun zarur shart sifatida mehnat vositalari va ob'ektlari mavjudligini nazarda tutadi. Ishlab chiqarish jarayonida korxona xodimlari mehnat qurollari yordamida mehnat predmetlariga ta'sir etib, ularni har xil turdagi tayyor mahsulotga aylantiradilar. Mehnat vositalari (mexanizmlar, binolar, jihozlar, inshootlar va boshqalar) va mehnat ob'ektlari korxonaning asosiy aktivlari hisoblangan qiymat shaklida ifodalangan ishlab chiqarish vositalarini tashkil qiladi. Korxonaning moddiy bazasini mehnat vositalari va mehnat ob'ektlari tashkil etadi, ular ishlab chiqarish vositalariga birlashtiriladi. Mehnat vositalari - asosiy fondlarning moddiy tarkibi. Asosiy vositalar ishlab chiqarish jarayonida qayta-qayta ishtirok etadi, shu bilan birga

o'z tabiiy shaklga ega bo'lib, ularning qiymatini asta-sekin, qismlarga bo'lib ishlab chiqarilgan mahsulotlarga o'tkazadi.

Asosiy vositalar — ishlab chiqarishni tashkil etishda va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda eng muhim resurslardan biridir. Ularning to'g'ri hisob-kitobi va boshqaruvi, resurslarni samarali ishlatishga yordam beradi. Shu bilan birga, asosiy vositalarning hisobini yuritish, jamiyat va iqtisodiyotning uzoq muddatli rivojlanishi uchun zarurdir, chunki bu vositalar ko'pincha iqtisodiy o'sishning asosiy manbalaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy vositalar to'g'risida juda ko'p ma'lumotlar mavjud va ular turli adabiyotlarda turlicha talqin etilgan. Men ushbu tadqiqotim davomida ularning bir qanchasini keltirib o'tmoqchiman.

Asosiy vositalar— korxona tomonidan uzoq muddat davomida xo'jalik faoliyatini yuritishda mahsulot ishlab chiqarish, ishlarni bajarish yoki xizmatlar ko'rsatish jarayonida yoxud ma'muriy va ijtimoiy-madaniy vazifalarni amalga oshirish maqsadida foydalanish uchun tutib turiladigan moddiy aktivlar.[1] 5-son BHMSning 6-bandiga muvofiq asosiy vositalar, agar:

a) korxonada kelgusida aktiv bilan bog'liq iqtisodiy foyda tushishiga ishonch bo'lsa;

b) aktivning qiymati aniq baholangan bo'lsa, aktiv sifatida tan olinadi. 16-sonli "Asosiy vositalar" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standart (MHXS)da quyidagi ta'rif keltirilgan; jumladan, asosiy vositalar moddiy ko'rinishdagi (material) aktivlar hisoblanib, ular kompaniyaning ishlab chiqarish faoliyatida va ma'muriy maqsadlarda foydalaniladi, shuningdek, foydalanish muddati bir yildan ortiq boradi.

"Buxgalteriya hisobi" darsligi mualliflari K.B. Urazov va M.E. Po'latov fikrlariga e'tibor qaratsak "Asosiy vositalar — korxona tomonidan uzoq muddat davomida xo'jalik faoliyatini yuritishda mahsulot ishlab chiqarish, ishlarni bajarish yoki xizmatlar ko'rsatish jarayonida yoxud ma'muriy va ijtimoiy-madaniy vazifalarni amalga oshirish maqsadida foydalanish uchun tutib turiladigan moddiy aktivlar" [2]

F.T. Abduvaxidov, I.N.Qo'ziyev, Sh.X. Dadabayevlarning „Buxgalteriya hisobi“ darsligida esa quyidagicha ta'rif berilgan. „Asosiy vositalar deb, uzoq muddat o'zining tabiiy ko'rinishini saqlab turadigan, asta-sekin eskiradigan va ishlab chiqarilayotgan mahsulot qiymatiga o'z qiymatini asta-sekin o'tkazadigan mehnat vositalariga aytiladi.“ [3]

Rossiya Federatsiyasi Soliq kodeksiga asosan Asosiy vositalar ishlab chiqarish va ishlab chiqarish uchun mehnat vositasi sifatida foydalaniladigan 12 oydan ortiq foydalanish muddatiga ega bo'lgan mulkning bir qismidir. [4]

Asosiy vositalar – bu kompaniya egalik qiladigan va o'z faoliyatida daromad olish uchun foydalanadigan uzoq muddatli aktivlar, ya'ni moddiy xususiyatlar. Bir yil ichida asosiy vositalarni iste'mol qilish yoki naqd pulga aylantirish kutilmaydi. Asosiy vositalar kapital sifatida ham tanilgan. Ular odatda kompaniyaning balansida joriy aktivlardan alohida ko'rsatiladi. Ushbu aktivlar korxonaning normal faoliyatida qayta sotish uchun emas, balki mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish maqsadida kompaniya tomonidan saqlanadi.[5]

Olimlarning fikrlaridan shuni anglash mumkinki, asosiy vositalar tashkilotning iqtisodiy va ishlab chiqarish faoliyatida muhim ro'l o'ynaydi. Ularning samarali ishlatilishi va to'g'ri hisobga olinishi tashkilotning moliyaviy holatini yaxshilashga yordam beradi. Asosiy vositalarning buxgalteriya hisobini yuritishda aniq va shaffof yondashuv zarur, bu esa ularning amortizatsiyasi, baholanishi va hisobga olinishi bilan bog'liq barcha jarayonlarning to'g'ri yuritilishini ta'minlaydi. Asosiy vositalar nafaqat ishlab chiqarish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi, balki tashkilotning iqtisodiy holatini aniqlashda ham muhim rol o'ynaydi. Asosiy vositalarning to'g'ri baholanishi va hisoblanishi tashkilotning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhimdir.

Asosiy vositalar hisobini takomillashtirish, asosan, hisob-kitoblar, amortizatsiya, nazorat va soliq masalalariga e'tibor qaratishni talab qiladi. Ushbu jarayonlar to'g'ri amalga oshirilsa, korxona moliyaviy holatini yaxshilaydi, resurslarni samarali boshqarishga yordam beradi va soliqlarni to'g'ri hisoblashni ta'minlaydi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standarti (5-sonli BHMS)
2. Urazov K.B., Po'latov M.E. Buxgalteriya hisobi. Darslik. — T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2020y.
3. Abduvaxidov F.T., Qo'ziyev I.N., Dadabayev Sh.X. Buxgalteriya hisobi. Darslik. - T.: TDIU, 2019y.
4. Rossiya Federatsiyasi Soliq Kodeksi
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_19671/
5. https://uz.wikipedia.org/wiki/Asosiy_vositalar

BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDITGA SOHASIGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISHNING AHAMIYATI

Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich

Andijon davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrası Dotsent vazifasini bajaruvchisi,

Mamadaliyeva Muattarxon No'monjon qizi

Andijon Davlat Universiteti talabasi

Hozirgi rivojlanayotgan XXI asrda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi keskin oshmoqda. Ayniqsa, bu iqtisodiyotning ko'pgina tarmoqlarida, xususan, buxgalteriya hisobi va audit sohaslarida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirib chiqarmoqda. Raqamli yangilanishlar bu sohalarga yuqori o'zgarishlarga sabab bo'luvchi samaradorlik, xavfsizlik va tezkorlikni namoyon qiladi. Avtomatlashgan raqamli texnologiyalar buxgalteriya hisobi va auditni yanada shaffof tarzda bo'lishini, aniq va ishonchli qilishda muhim vosita hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-fevraldagi PF-5349-sonli "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi[1] farmonini ijro etish bo'yicha respublikamizda raqamli iqtisodiyotni bir qancha tizimlarga tadbqiq qilish uchun zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish bo'yicha sharoitlar yaratilib kelinmoqda. Shu jumladan, Vazirlar

Mahkamasining 2018-yil 31-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni joriy qilish va yanada rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi [2] qaror qabul qilindi hamda unda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning maqsadlari ko‘rsatib berilgan. O‘zbekistonda raqamli texnologiyalarni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan siyosat va tashabbuslar mamlakatimiz iqtisodiyotini yangilash va kamchiliklarni ta‘minlashga xizmat qilmoqda.

Raqamli texnologiyalar, shu qatorda, sun‘iy intellekt va blokcheyn, buxgalteriya hisobining aniq, to‘g‘ri va adolatli ishlashini ta‘minlashga asos bo‘ladi. Masalan, sun‘iy intellekt asosida yaratilgan dasturlar buxgalteriya sohasiga oid operatsiyalarni avtomatik ravishda qayd etadi, bu esa o‘z navbatida bir qancha xatolik va kamchiliklarni kamaytirishga yordam beradi. Blokcheyn orqali esa barcha operatsiyalarni qayd etish va tasdiqlash jarayonlari shaffoflikni oshiradi va audit jarayonlarini sezilarli tarzda tezlashtiradi.

Buxgalteriya – bu xizmat faoliyati. Uning vazifasi iqtisodiy qarorlarni qabul qilishda, muqobil harakatlar yo‘nalishi bo‘yicha oqilona tanlov qilishda foydali bo‘lgan iqtisodiy subyektlar to‘g‘risida miqdoriy ma‘lumotlarni, birinchi navbatda moliyaviy xarakterdagi ma‘lumotlarni taqdim etishdir [3].

Odatdagi buxgalteriya tizimlari ancha vaqt va ishchi kuchi resursini talab qilgan bo‘lsa, bugungi kunda raqamli hisoblashlar tufayli ba‘zi jarayonlar raqamlashtirilmoqda. Buxgalteriyaning ba‘zi dasturlari orqali moliyaviy jarayonlarni yuritish nafaqat korxonadagi moliyaviy boshqaruv nazoratini kuchaytiradi, shuningdek, real vaqt mobaynida ma‘lumot olish imkonini yaratadi. Buxgalteriya hisobi uchun, istalgan muhitda raqamli resurslardan foydalanish va faoliyat yuritish uchun, bular valyutami, ijtimoiy munosabatlarni yoki tashkilot bo‘lishidan qat‘iy nazar, to‘liq taqsimlangan mexanizmni ishlatishga imkon beradi[4]. Shu bilan birga, e-hisoblar, online bank tizimlari, moliyaviy tahlil vositalari va sun‘iy intellekt asosidagi dasturlar audit sohasiga katta imkoniyat va sharoitlar yaratib bermoqda.

Iqtisodiyotdagi aloqalarning globallasuvi va raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o‘tishi muhim hisoblanadi[5]. Chunki, raqamli texnologiyalarning jadallasuvi natijasida iqtisodiy faoliyatning ko‘lami va tezligi oshmoqda. Avtomatlashgan texnologiyalarni buxgalteriya tizimiga joriy etish xalqaro miqyosda samarali amalga oshirilgan tajribaga asoslanadi. Bunday usullar nafaqat, bu sohada barqaror xizmat sifatini ko‘rsatishni ta‘minlaydi, balki online soliq boshqaruvi orqali davlat byujetining to‘planishini ham optimallashtiradi.

Raqamli texnologiyalarni buxgalteriya hisobi va audit sohalarida tadbiq etishda bir qator afzalliklar va kamchiliklarni kuzatish mumkin:

Afzalliklari:

1) aniqlik va tezkorlik - AI va avtomatlashtirilgan tizimlar inson omiliga bog‘liq bo‘lgan xatoliklarni minimallashtiradi. Bu esa hisob-kitoblarni aniq va tezkorligini oshirib, hisobotlar samaradorligini oshiradi;

2) ma'lumotlar xavfsizligi – blokcheyn texnologiyasi orqali buxgalteriya hisobotlari o'zgaras va aniq saqlanadi, bu esa audit jarayonining shaffofligini oshiradi.

Kamchiliklari:

1) texnik tomondan yetishmaslik – ko'pchilik kichik va o'rta korxonalarda zamonaviy texnik vositalar yetarli emas;

2) kadrlar malakasining pastligi – raqamli texnologiyalar bilan ishlay oladigan malakali mutaxassislar yetishmasligi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, shunday xulosaga kelish mumkin: raqamli texnologiyalarni buxgalteriya hisobi va auditga tadbqiq qilish hisobni tashkil etish, yuritish va hisobotlarni tuzish jarayonlarini tartibga solishga imkoniyatini oshiradi, bu esa jarayonlarning samaradorligini oshirishga va xatolarni kamaytirishga yordam beradi va zamonaviy iqtisodiyotni rivojlanishi uchun bir vosita bo'ladi.

Avtomatlashtirilgan hisobotlar orqali ma'lumotlar aniq, tezkor va shaffof tarzda bo'ladi. Bu rivojlanish ortidan sohalarning faoliyati tubdan o'zgarishi hamda butunlay yangi bosqichga ko'tarilishi ham kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni. 2018-yil 19-fevral.

2. Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni joriy qilish va yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. 2018-yil 31-avgust.

3. Durdona Adashboy qizi Razzakova. Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya xisobini avtomatashtirishning roli va ahamiyati. www.scientificprogress.uz. 2021 yil.

4. Ayupov R.H., Boltaboyeva G.R. Raqamli iqtisodiyot asoslari. Darslik. T.: TMI, 2020, 575 bet.

5. Tulovov Erkinjon To'liq o'g'li. "Qurilish-Pudrat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish". Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertatsiyasi AVTOREFERATI. Toshkent -2023. TDIU.

НОДАВЛАТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ МОЛИЯВИЙ МАБЛАҒЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Юлдашев Хушнидбек Сойибжон ўғли

Турон университети Андижон филиали

Ўқув-услубий бўлими бошлиғи

Нодавлат олий таълим муассасаларининг молиявий манбалари ва уларнинг шаклланиши бўйича олиб борилган таҳлиллар асосида қуйидаги натижаларни келтириш мумкин. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, хусусий олий таълим

муассасалари ривожланган мамлакатларда таълим тизимининг ажралмас қисми ҳисобланиб, улар молиявий барқарорлигини таъминлаш учун турли манбалардан фойдаланадилар. Хорижий олимлар фикрига кўра, хусусий университетлар ўз маблағларини асосан талабалар тўловлари, хусусий сектор сармоялари, давлат субсидиялари ва илмий тадқиқотлардан тушган даромадлар орқали шакллантирадилар. Улар молиявий барқарорликка эришиш учун молиялаштириш манбаларини диверсификация қилиш зарурлигини таъкидлайдилар.

Ўзбекистон ва Россия олимларининг қарашлари ҳам шуни кўрсатадики, нодавлат олий таълим муассасалари молиявий барқарорликка эришиш учун бюджетдан ташқари маблағлардан самарали фойдаланиши зарур. Ўзбекистонда Президент томонидан қабул қилинган фармон ва қарорлар нодавлат университетлар учун қатор имтиёзлар яратиб, уларнинг мустақил молиялаштириш имкониятларини кенгайтирган. Россияда эса хусусий университетлар молиялаштиришни талабалар контракти ва тадқиқот фаолияти орқали олиб боради, аммо бу жараёнда давлат иштирокининг етарлича эмаслиги муаммо сифатида кўриб чиқилмоқда.

АҚШ, Германия, Япония, Хитой ва Қозоғистонда хусусий олий таълим муассасалари турли молиявий моделлар асосида фаолият юритади. АҚШда улар эркин бозор модели бўйича молиялаштирилиб, талабаларнинг таълим учун тўловлари, хусусий сармоялар ва грантлар асосий манбалар ҳисобланади. Германия ва Японияда аралаш молиялаштириш модели қўлланиб, давлат субсидиялари ва хусусий сектор маблағлари биргаликда ишлатилади. Хитойда хусусий университетлар молиялаштиришни давлат билан ҳамкорликда олиб бориб, стратегик дастурлар доирасида бюджет маблағларидан ҳам фойдаланади. Қозоғистонда эса хусусий таълим муассасалари асосан талабалар тўловлари ва корпоратив сармоялар орқали молиялаштирилади.

Статистик маълумотларнинг етишмовчилиги нодавлат олий таълим муассасаларининг иқтисодиётга таъсирини аниқ баҳолашга тўсқинлик қилмоқда. Ҳозирда мавжуд маълумотлар асосида, АҚШда хусусий олий таълим муассасаларининг молиявий улуши ЯИМнинг 1,2% - 1,7% ни ташкил қилиши маълум бўлса-да, бошқа мамлакатлар учун аниқ кўрсаткичлар очиқ манбаларда мавжуд эмас. Бу эса, нодавлат олий таълим муассасаларининг жаҳон иқтисодиётидаги ўрнини баҳолашда маълумотлар базасини кенгайтириш зарурлигини кўрсатади.Н

одавлат олий таълим муассасаларининг молиявий манбалари ва уларнинг шаклланишини таҳлил қилиш асосида қуйидаги хулосалар ва таклифлар илгари сурилади.

Биринчидан, нодавлат олий таълим муассасалари жаҳон амалиётида таълим тизимининг ажралмас қисми ҳисобланади ва уларнинг молиявий барқарорлиги давлат ёрдами, хусусий сектор сармоялари, талабалар тўловлари ва илмий тадқиқотлардан тушган даромадлардан иборат. Ўзбекистонда эса мазкур муассасаларни ривожлантириш учун ҳуқуқий асослар яратилган, лекин уларнинг

молиялаштириш манбалари ҳали тўлиқ шаклланмаган. Шу сабабли, хусусий секторнинг таълим соҳасидаги иштироки янада кенгайтирилиши зарур.

Иккинчидан, нодавлат олий таълим муассасалари ўз маблағларини диверсификация қилиш орқали молиявий барқарорликни таъминлаши мумкин.

Учинчидан, таълим сифатини ошириш орқали нодавлат олий таълим муассасалари ўзларига бўлган талабни кучайтириши ва молиявий барқарорликка эришиши мумкин. Германия, Финляндия ва Жанубий Корея тажрибаси шуни кўрсатадики, университетлар халқаро даражадаги таълим дастурларини жорий этиш, нуфузли ўқитувчиларни жалб қилиш ва илмий тадқиқотларни ривожлантириш орқали ўз нуфузини оширишлари мумкин.

Тўртинчидан, нодавлат олий таълим муассасаларининг иқтисодий таъсирини аниқ баҳолаш учун статистик маълумотлар очиқлиги ва таҳлили такомиллаштирилиши зарур.

Хулоса қилиб айтганда, нодавлат олий таълим муассасаларининг молиявий барқарорлигини таъминлаш ва уларнинг мамлакат иқтисодийотида қўшаётган ҳиссасини ошириш учун давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигини кучайтириш, молиявий манбаларни диверсификация қилиш, таълим сифатини ошириш ва расмий статистик маълумотларни очиқлаштириш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Altbach, Philip G., and Jane Knight. "The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities." *Journal of Studies in International Education*, 2007. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1028315307303542>

2. Levy, Daniel C. "Private Higher Education: Patterns and Trends." *International Higher Education*, 2009. <https://ejournals.bc.edu/index.php/ihe/article/view/8003>

3. Marginson, Simon. "Global Trends in Higher Education Financing: The Role of Private Funding." *Asian Pacific Education Review*, 2013. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12564-013-9255-2>

4. Goodman, Joshua, and Sarah Turner. "The Design of Financial Aid in Higher Education: The Role of Grants and Loans." *Journal of Economic Perspectives*, 2014. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.28.1.33>

5. Douglass, John A. "The Rise of the For-Profit Sector in US Higher Education and the Brazilian Effect." *European Journal of Education*, 2012. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1465-3435.2012.01524.x>

6. Валиев, Шамсиддин. "Ўзбекистонда олий таълим олишнинг оммавийлашув даврида олий таълим муассасаларини молиялаштиришнинг асосий хусусиятлари." Иқтисодий тараққиёт ва таҳлил, 2023. <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/507>

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАРКАЗИЙ БАНКИНИНГ ВАЛЮТА СИЁСАТИ: МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР

Сотволдиев Алишер

Андижон давлат техника институти доценти,

Анварова Дилдора

Андижон давлат техника институти талабаси

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг сўнгги беш йиллик валюта сиёсати мамлакат иқтисодиётини барқарорлаштириш ва ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этди. Ушбу даврда амалга оширилган ислохотлар ва чора-тадбирлар қуйидаги ҳуқуқий асослар ва статистик маълумотлар билан тасдиқланади:

1. Ҳуқуқий асослар. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг фаолияти ва валюта сиёсати қуйидаги асосий қонун ва меъёрий ҳужжатлар билан тартибга солинади. "Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида"ги Қонун (2019 йил 11 ноябрда қабул қилинган): Ушбу қонун Марказий банкнинг мақсадлари, вазифалари ва ваколатларини белгилайди. Қонуннинг 5-моддасига мувофиқ, Марказий банкнинг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат:

- Нархлар барқарорлигини таъминлаш;
- Банк тизимининг барқарорлигини таъминлаш;
- Тўлов тизимларининг барқарор ишлашини таъминлаш.

Шунингдек, 12-моддада Марказий банкнинг вазифалари сифатида пул-кредит ва валюта сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, инфляция даражасини мониторинг қилиш ва прогнозлаш, валюта операциялари бўйича ҳисоботларни юритиш каби масалалар белгиланган. "Валютани тартибга солиш тўғрисида"ги Қонун (2003 йил 11 декабрда қабул қилинган): Ушбу қонун валюта операцияларини тартибга солиш, валюта бозорини ривожлантириш ва валюта назоратини амалга ошириш тартибларини белгилайди.

2. Валюта сиёсатидаги асосий ўзгаришлар ва уларнинг натижалари

2017 йил 5 сентябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-5177-сонли Фармони қабул қилинди. Ушбу фармонга [1] мувофиқ, жисмоний ва юридик шахсларга хорижий валютани эркин сотиб олиш ва сотиш имконияти яратилди, валюта айирбошлаш курслари бозор механизмлари асосида шакллантирила бошлади. Бу чора-тадбирлар натижасида валюта бозорида шаффофлик ошди ва инвестиция муҳити яхшиланди.

2018 йилдан бошлаб, Марказий банк инфляцияни назорат қилиш мақсадида инфляция таргетлаш режимига ўтди. Бу борада асосий фоиз ставкасини белгилаш ва пул-кредит инструментларидан фойдаланиш орқали инфляция даражасини пасайтиришга қаратилган чоралар кўрилди. Масалан, 2020 йилда инфляция даражаси 11,1 фоизни ташкил этган бўлса, 2024 йилда бу кўрсаткич

9,5 фоизгача пасайди. Ушбу кўрсаткични 2026-йилга қадар 5 фоизгача пасайтириш ва унинг барқарорлигини таъминлаш режаси қўйилган [2].

Марказий банк миллий валюта курсини барқарорлаштириш мақсадида валюта интервенциялари амалга оширди. 2019 йил давомида маҳаллий ишлаб чиқарувчилардан 36,6 трлн сўм қийматидаги монетар олтин сотиб олинди ва бу ортиқча ликвидликни стерилизация қилиш мақсадида 33,6 трлн сўм эквивалентида хорижий валюта сотилди. Бу чоралар инфляция босимини камайтириш ва пул массасининг кескин ошишини олдини олишга қаратилган эди [3].

Сўнгги беш йил ичида АҚШ долларининг сўмга нисбатан курси сезиларли даражада ўзгарди. 2019 йил 18 июнда 1 АҚШ доллари 8 535,74 сўмга тенг бўлган бўлса, 2024 йил 7 декабрда бу кўрсаткич 12 837,10 сўмни ташкил этди. Бу миллий валюта қадрсизланишининг давом этаётганини кўрсатади [4].

Хулоса ва таклифлар

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг сўнгги беш йиллик валюта сиёсати ислохотлари иқтисодийни либераллаштириш, инфляцияни назорат қилиш ва инвестиция муҳитини яхшилашга қаратилган. Қабул қилинган ҳукукий ҳужжатлар ва амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида валюта бозорида шаффофлик ошди, миллий валюта курси бозор механизмлари асосида шакллантирилди ва инфляция даражаси пасайтирилди. Шу билан бирга, миллий валюта қадрсизланиши ва ички бозорда нархларнинг ошиши каби муаммолар ҳам кузатилди.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг охириги беш йиллик валюта сиёсати иқтисодийни барқарорлаштириш ва инвестиция муҳитини яхшилашга хизмат қилди. Бироқ, девальвация таъсири ва кредит ресурсларининг чекланганлиги каби муаммолар мавжудлигича қолмоқда. Шунинг учун қуйидаги таклифлар илгари сурилади:

- Инфляцияни таргетлаш сиёсатини такомиллаштириш;
- Валюта бозоридаги шаффофликни ошириш;
- Миллий валютани барқарорлаштириш чораларини кучайтириш;
- Узоқ муддатли валюта сиёсати стратегиясини шакллантириш;
- Миллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш учун имтиёзли кредит механизмларини ривожлантириш.

Бу таклифлар Ўзбекистоннинг иқтисодий барқарорлигини таъминлашга хизмат қилиши мумкин.

Фойданилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 05.09.2017-йилдаги "Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-5177-сонли Фармони. <https://lex.uz/docs/3326421>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги "2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегия- си тўғрисида"ги ПФ-60-сон Фармони. <https://lex.uz/docs/5841063>.

3. Ўзбекистон Республикаси миллий статистика қўмитаси маълумотлари. <https://stat.uz/uz/>
4. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотлари. <https://cbu.uz/uz/>

BOSHQARUV HISOBINING FUNKSIYALARI VA VAZIFALARI

Yusupova Malika Botiraliyevna,

Andijon davlat texnika instituti Iqtisod fanlari nomzodi, dotsent

Kobilova Kamola

Andijon davlat texnika instituti BHA yo'nalishi 4-kurs talabasi

Boshqaruv hisobining mohiyatini yoritish davomida uning korxona faoliyati hamda boshqaruvining samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutishiga ishonch hosil qildik. Boshqaruv hisobi – bu korxona faoliyatining samaradorligini oshirish, xarajatlarni nazorat qilish, strategik qarorlar qabul qilish va kelajak rejalashtirish uchun muhim vosita hisoblanadi. U korxonaning ichki menejerlari uchun axborot taqdim etib, biznes jarayonlarini optimallashtirishga xizmat qiladi. Quyida boshqaruv hisobining asosiy jihatlarini kengroq yoritish maqsadida boshqaruv hisobining asosiy funktsiyalarini ko'rib chiqamiz.

Boshqaruv hisobi korxonalarda, ***birinchi navbatda, xarajatlarni boshqarish*** funktsiyasini bajaradi. Korxona moliyaviy barqarorligini ta'minlashda eng muhim omillardan biri – xarajatlarni samarali boshqarishdir. Bu jarayonda boshqaruv hisobi quyidagi vazifalarni bajaradi:

- Xarajatlarni rejalashtirish – korxona ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonida qaysi resurslarni qanday hajmda va qachon ishlatishini aniqlash.
- Xarajatlarni nazorat qilish – belgilangan byudjet doirasida sarf-xarajatlarni boshqarish va ortiqcha xarajatlarga yo'l qo'ymaslik.
- Xarajatlarni tahlil qilish – ishlab chiqarish jarayonidagi samarasiz yo'qotishlarni aniqlash va ularni kamaytirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish.

Zamonaviy korxonalar xarajatlarni boshqarishda Activity-Based Costing (ABC) kabi yondashuvlardan foydalanmoqda. Bu tizim orqali xarajatlar mahsulot yoki xizmatlarning aniq turlariga taqsimlanib, samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, Target Costing usuli xarajatlarni nazorat qilishda mahsulot narxini oldindan belgilash va unga muvofiq ishlab chiqarish jarayonlarini moslashtirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, boshqaruv hisobi **qaror qabul qilish** jarayonida muhim funktsiyani bajaradi. Boshqaruv hisobi menejerlarga ishonchli va tahliliy ma'lumotlar taqdim etish orqali korxonani samarali boshqarishga yordam beradi. Qaror qabul qilish jarayoni quyidagilarga asoslanadi:

- Iqtisodiy tahlil – korxona faoliyatining turli ko'rsatkichlarini baholash va ulardan kelajak strategiyalarini shakllantirish uchun foydalanish.
- Muqobil variantlarni solishtirish – turli strategik qarorlarni o'zaro taqqoslab, ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash.

- Xavflarni baholash – har qanday biznes qarorining ehtimoliy xavf va imkoniyatlarini o'rganish va shunga mos ravishda choralar ko'rish.

Xalqaro amaliyotda qaror qabul qilish jarayonida Balanced Scorecard (BSC) tizimi keng qo'llaniladi. Ushbu model biznesning faqat moliyaviy natijalariga emas, balki mijozlar bilan ishlash sifati, ichki jarayonlar samaradorligi va innovatsion rivojlanish darajasiga ham e'tibor qaratadi.

Uchinchidan, boshqaruv hisobi kelajakni rejalashtirish va strategik maqsadlarni belgilashda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Uning yordamida korxonalar o'z faoliyatini quyidagi yo'nalishlarda rivojlantirishlari mumkin:

- Uzoq muddatli rejalashtirish – bozor sharoitlarini tahlil qilish va kompaniyaning uzoq muddatli strategiyasini shakllantirish.

- Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash – resurslarni oqilona taqsimlash va uzoq muddatli rentabellikni oshirish.

- Innovatsiyalarni joriy etish – bozor talablariga mos holda yangi mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqish.

Masalan, Yaponiya korxonalarida Kaizen Costing tizimi orqali doimiy yaxshilash va xarajatlarni optimallashtirishga e'tibor qaratiladi. Yevropa va AQSh kompaniyalari esa Just-in-Time (JIT) tizimidan foydalanib, ishlab chiqarish jarayonlarining moslashuvchanligini oshirish orqali samaradorlikka erishadilar.

Jahon tajribasida boshqaruv hisobi korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirishda va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Masalan:

- AQSh kompaniyalari boshqaruv hisobini zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiya qilib, qaror qabul qilish jarayonini avtomatlashtirishga e'tibor qaratadilar.

- Yevropa davlatlari esa ekologik va ijtimoiy masalalarni ham hisobga oladigan hissa qo'shilgan qiymat tahlili (Value-Added Analysis) modelini rivojlantirishmoqda.

O'zbekistonda boshqaruv hisobi tizimi hali to'liq rivojlanmagan bo'lsa-da, oxirgi yillarda uni joriy etishga bo'lgan ehtiyoj va e'tibor ortib bormoqda. Bu jarayonda quyidagi omillar muhim rol o'ynaydi:

- Xalqaro standartlarga moslashish – O'zbekiston korxonalari xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) mos keladigan boshqaruv hisobi tizimlarini joriy etishi zarur.

- Texnologik rivojlanish – avtomatlashtirilgan axborot tizimlari (ERP, SAP) orqali boshqaruv hisobini takomillashtirish.

- Kichik va o'rta biznes uchun yondashuvlar – yirik kompaniyalarga xos bo'lgan murakkab tizimlardan tashqari, soddalashtirilgan boshqaruv hisobi modellari ham ishlab chiqilishi kerak.

Boshqaruv hisobi korxonalar uchun muhim strategik vosita bo'lib, xarajatlarni optimallashtirish, tezkor va ishonchli qaror qabul qilish hamda uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Pardaev A. Boshqaruv hisobi, O'quv qo'llanmasi - T.: "G". G'ulom nomidagi matbaa ijodiy uyi", 2002

2. Hasanov B. Boshqaruv hisobi. Darslik - T.: "Cho'lpon nomidagi NMIU", 2013

3. Hasanov B. Boshqaruv hisobi. Darslik - T.: "O'zbekiston milliy kutubxonasi", 2005
4. Cherednichenko D. Организация управленческого учета - <https://finacademy.net/materials/article/sushchnost-i-znachenie-upravlencheskogo-ucheta>

BYUDJET TASHKILOTLARIDA MOLİYAVIY NATIJALAR HISOBİ

Rustamov Sultonbek

Andijon Davlat Texnika Instituti

Buxgalteriya hisobi va auditi yo'nalishi 3-kurs talabasi

Moliyaviy natijalar – bu xo'jalik sub'ektlarida ma'lum bir hisobot davrida xo'jalik jarayoni natijasida o'ziga qarashli mablag'larni oshishi yoki kamayishidir. Moliyaviy natijalar ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin. Ijobiy moliyaviy natija bu foyda, salbiy moliyaviy natija bu zarar. Budjet tashkilotlarida moliyaviy natijalar deganda tashkilotning barcha daromadlari (tushumlari, budjet mablag'lari bo'yicha g'aznachilik orqali amalga oshirgan kassa xarajatlari) va hisoblangan barcha xaqiqiy xarajatlarining o'zaro solishtirilishi (ayrilishi) natijasida kelib chiqadigan aktivning sof qiymati tushuniladi. Yoki boshqacha qilib aytganda, budjet tashkilotlarining moliyaviy natijasi bu tashkilotning barcha aktivlari (nomoliyaviy aktivlari, moliyaviy aktivlari va debitorlari)dan uning majburiyatlarini (kreditorlik qarzlari) ayirmasi natijasida hosil bo'ladigan aktivning sof qiymati deb tushunish mumkin. Moliyaviy natijalar hisobini tashkil etishda buxgalteriya hisobi oldiga quyidagi vazifalar qo'yiladi:

- Moliyaviy natijalarni belgilangan tartibda shakllantirish;
- Moliyaviy natijalar bilan bog'liq muomalalarni o'z vaqtida buxgalteriya hujjatlari hamda hisob registrlarida aks ettirish;
- Buxgalteriya hisobvaraqlarida moliyaviy natijalar holati to'g'risida to'liq hamda aniq ma'lumotlarni shakllantirish;
- Moliyaviy natijalar bo'yicha hisobotlarni tuzish hamdaular bo'yicha asoslangan buxgalteriya axborotlarini shakllantirish. Budjet tashkilotlarining daromadlari bu aktivning sof qiymatini (moliyaviy natijani) oshishiga sabab bo'luvchi tashkilot aktivlarini oshishi yoki uning majburiyatlarini kamayishidir. Buni quyidagi xolatlar bo'yicha asoslash mumkin, jumladan budjet tashkilotlariga homiylik mablag'larini kelib tushishi natijasida uning aktivlari (moliyaviy aktivlari) oshadi, ya'ni mazkur muomala buxgalteriya hisobida Debet 112 va Kredit 262 yozuvi bilan rasmiylashtiriladi. Mazkur operatsiya natijasida tashkilotning moliyaviy aktivlari (pul mablag'lari) oshdi.[1]

Budjet tashkilotining budjet mablag'lari bo'yicha joriy yilga moliyaviy natijalari bu tashkilotning budjet mablag'lari hisobiga moliya yili mobaynida, ya'ni hisobot yilining 1-yanvaridan 31 dekabrigha qadar bo'lgan davr mobaynida amalga oshirilgan kassa xarajatlari (bunda moliya yiliga qo'shimcha vaqt mobaynida o'tgan moliya yili uchun amalga oshirilgan kassa xarajatlari ham hisobga olinishi lozim) va mazkur vaqt mobaynida budjet mablag'lari hisobidan amalga oshirilgan xaqiqiy xarajatlarini

solishtirish natijasida olingan ko'rsatkichdir. Budjet mablag'lari bo'yicha moliyaviy natija

23 "Budjet mablag'lari bo'yicha joriy yilga moliyaviy natijalar" schyotida hisobga olinadi.

23 "Budjet mablag'lari bo'yicha joriy yilga moliyaviy natijalar" schyoti hisobda quyidagi subschyotlarga bo'linadi:

230 "Budjet mablag'lari bo'yicha joriy yilga moliyaviy natijalar";

231 "Budjet mablag'lari bo'yicha xaqiqiy xarajatlar";

232 "Budjetdan moliyalashtirish".

231 "Budjet mablag'lari bo'yicha xaqiqiy xarajatlar"

subschyotida tashkilotni saqlash va boshqa tadbirlar uchun budjet mablag'lari hisobidan amalga oshirilgan haqiqiy xarajatlari hisobga olinadi. Budjet mablag'lari bo'yicha amalga oshirilgan xaqiqiy xarajatlar yil davomida 231 "Budjet mablag'lari bo'yicha xaqiqiy xarajatlar" subschyotning debetida aks ettirilib boriladi, bunda, hisob-kitoblar va boshqalarni hisobga oluvchi subschyotlar kreditlanadi. Yil oxirida 231 "Budjet mablag'lari bo'yicha xaqiqiy xarajatlar" subschyot debetida aks ettirilgan barcha xaqiqiy xarajatlar budjet mablag'lari bo'yicha joriy yilga moliyaviy natijalarni hisobga oluvchi 230 "Budjet mablag'lari bo'yicha joriy yilga moliyaviy natijalar" subschyotining debetiga yozib, hisobdan o'chirish yo'li bilan yopiladi va subschyot bo'yicha yil oxirida qoldiq qolmaydi.

Budjet tashkilotlarida amalga oshirilgan kassa va xaqiqiy xarajatlarning analitik hisobi 294-son shakldagi kassa va xaqiqiy xarajatlarni hisobga olish daftarida yuritiladi.[2]

Yakuniy moliyaviy natija - bu budjet tashkilotining hisobot yili yakunida daromadlar va harajatlar smetalari ijrosi bo'yicha daromadlar bilan haqiqiy harajatlar o'rtasida yuzaga keladigan farqidir. Shuningdek budjet tashkilotining yakuniy moliyaviy natijasi barcha aktivlarining (nomoliyaviy aktivlari, moliyaviy aktivlari va debitorlari) umumiy summasidan uning majburiyatlarini (kreditorlik qarzlarini) ayirmasiga tengdir. Budjet tashkilot faoliyatining yakuniy bo'yicha moliyaviy natijalari 28 "Yakuniy moliyaviy natijalar" schyotida aks ettiriladi. Agarda, yil yakunlari bo'yicha yakuniy moliyaviy natijalarini hisobga oluvchi subschyotlarda umumiy holda kredit qoldig'ining qolishi tashkilotning barcha aktivlarini (nomoliyaviy aktivlari, moliyaviy aktivlari, debitorlar) umumiy summasi tashkilot majburiyatlarining umumiy summasidan ortiq bo'lganligini, debet qoldig'ining qolishi esa, tashkilotning umumiy majburiyatlari summasi uning barcha aktivlari (nomoliyaviy aktivlari, moliyaviy aktivlari, debitorlar) umumiy summasidan ortib ketganligini bildiradi.[3]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Abdullayev, Sh.M.** "Byudjet hisobida buxgalteriya va mavzuni tahlil qilish" Toshkent: O'zbekiston, 2020.
2. **Karimov, AR** "O'zbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish va hisobot tizimi" Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.

3. Rahmonova, GN "Byujet tashkilotida hisobot va uni amalga oshirish"
Toshkent 2024

**NAQD PULSIZ HISOB-KITOB TIZIMI VA ULARNING
ELEMENTLARI**

Komilov Omadjon Xursandbek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

“Muhandislik Iqtisodiyot va boshqaruv” fakulteti

Bank ishi va audit yo'nalishi “116”- guruh 4-kurs talabasi

Iqtisodiyotda yuzaga keladigan pulli munosabatlarda pul shakllaridan foydalanish xususiyatlari va to'lov usullariga ko'ra pul aylanishi naqd pulsiz aylanishga va naqd pulli aylanishga bo'linadi. Chakana savdo va aholiga pullik xizmat ko'rsatish, asosan naqd pulda amalga oshiriladi. Bundan tashqari, naqd pulli aylanishga kommunal xizmatlar uchun to'lovlar, ishchi-xizmatchilarga ish haqi va shunga tenglashtirilgan to'lovlarni to'lash, sug'urta tashkilotlariga badallar to'lash, uy-joy qurilishi va boshqa maqsadlar uchun aholi tomonidan olingan kreditni naqd pul ko'rinishida qaytarish bilan bog'liq to'lovlarning to'lanishi kiradi.

Iqtisodiyotda bo'ladigan pul aylanishining 80-90 foizini naqdsiz pul aylanishi tashkil etadi. Naqdsiz pul aylanishi naqd pulsiz hisob-kitob shakllari asosida olib boriladi. Naqd pulsiz hisob kitoblarning keng ishlatilishiga ko'p tarmoqli bank tizimining rivojlanishi, davlat tomonidan makroiqtisodiy jarayonlarni o'rganish va uni tartibga solish nuqtai-nazaridan davlatning qiziqishi, mulkchilik shakllarining ko'payishi va turli mulkchilik munosabatlarining kengayib borishi asos bo'ladi.

Naqd pulsiz hisob-kitoblar deganda, turli mulkchilik shaklidagi korxona va tashkilotlarning tovar ayriboshlash, xizmat ko'rsatish va tovarsiz operatsiyalar bo'yicha bir-biriga bo'lgan talab va majburiyatlarni naqd pul ishlatmasdan pul mablag'larini bir hisobvarag'dan ikkinchi hisobvarag'ga o'tkazish orqali amalga oshirilishi tushuniladi.

Iqtisodiyotda naqd pulsiz hisob-kitoblar ma'lum tizim asosida olib boriladi. Naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi o'z ichiga hisob-kitoblarni tashkil qilish tamoyillari, shakllari, usullari hamda naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil qilish oldida qo'yilgan talablarni oladi.

Naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimining elementlarining har birini alohida ko'rib chiqamiz.

1930-1932 yillarda o'tkazilgan kredit reformasi davrida kiritilgan va sobiq ittifoq davrida mavjud bo'lgan naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi iqtisodiyotni boshqarishning ma'muriy-buyruqbozlik usullariga asoslangan edi. Naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimi birinchi navbatda ishlab chiqarish va realizatsiya qilish rejalarini bajarish nuqtai nazaridan mahsulot sotuvchi korxona qiziqishlariga xizmat qilar edi. Naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil qilish tamoyillari korxonalarning shartnoma majburiyatlarini bajarish uchun iqtisodiy qiziqishlar javabgarligi chegaralangan, qat'iy qilib belgilangan edi. Bu tamoyillar quyidagicha belgilangan:

1. Bank naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil qiladi va ularning bajarilishi ustidan nazorat qiladi;
2. To'lov vaqti qat'iy belgilangan, ya'ni barcha to'lovlar tovar jo'natilgandan yoki xizmat bajarilgandan so'nggina o'tkaziladi, avans to'lovlari, tijorat kreditiga ruxsat etilmas edi;
3. To'lovchining roziligi - to'lov o'tkazilishining asosi sifatida tan olinadi;
4. Qaysi sohada, qaysi hollarda naqd pulsiz hisob-kitob shakllarini ishlatilishi oldindan belgilab qo'yilgan, bank u yoki bu hisob-kitob shakllarini tanlashga aralashar edi.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil qilish tamoyillari to'lovchining to'lovga va kreditga layoqatlilik qobiliyatini hisobga olmas edi.

Hozirgi kunda naqd pulsiz hisob-kitoblarning birinchi tamoyili mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, xo'jalik yurituvchi subyektlar o'z mablag'larini bankdagi hisob varaqlarida saqlashlari va barcha operatsiyalarni bank orqali o'tkazishlari lozimligini bildiradi. Bozor munosabatlari sharoitida hisob-kitoblarning bank orqali o'tkazilishi bozor ishtirokchilarining iqtisodiy mustaqilligi bilan qo'shib olib borilishi kerak.

Naqd pulsiz hisob-kitoblar oldiga bir qator talablar qo'yiladi. Hisob-kitoblarni amalga oshirish jarayonlarida ularga amal qilish talab qilinadi. Bu talablar quyidagilar:

Birinchidan, aylanma mablag'larning aylanishining uzluksizligini ta'minlash lozim, ya'ni xo'jalikda ishlab chiqarishning rivojlanishiga to'siq bo'lmasligi kerak. Xo'jalik yurituvchi subyektlarga tegishli bo'lgan mablag'lar doimiy harakatda bo'lishi kerak. Ularning doimiy ravishda doiraviy aylanishda bo'lishi naqd pulsiz hisob-kitoblarning ijobiy ta'siri natijasida bo'ladi.

Ikkinchidan, naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirishning muddatligi deb qarash mumkin. Bu talabning mohiyati shundan iboratki, naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirish vaqt jihatidan ularning ma'lum bir davrda, yoki ma'lum bir muddatda amalga oshirilishini taqozo qiladi. Ularni amalga oshirish vaqti qanchalik kam bo'ladigan bo'lsa, naqd pulsiz hisob-kitoblar shunchalik tez amalga oshirilsa, xo'jalik yurituvchi subyektlar bo'lgan mol yetkazib beruvchilar, xizmat ko'rsatuvchilar va iste'molchilar o'rtasida molni yetkazib berish va ularning pulini undirib olish shunchalik qisqa va tez muddatlarda amalga oshirilsa, naqd pulsiz hisob-kitoblarning samaradorligi shuncha yuqori bo'ladi.

Uchinchidan, to'lovlarni amalga oshirishdagi javobgarlik masalasi hisoblanadi. Naqd pulsiz hisob-kitoblarning amalga oshirishning oldiga qo'yilgan bu talab ham, naqd pulsiz hisob-kitoblarning mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Bu talabning mavjud bo'lishi yuqoridagi ikki talabning bajarilishida o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirishda javobgarlikning bo'lishi, pul mablag'larining doiraviy aylanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Javobgarlikning bo'lmasligi aksincha, mablag'larning kunlarda aylanishini sekinlashtiradi. Mablag'lardan yetarli darajada samarali foydalanmaslik oqibatida noto'lovlarning haddan tashqari oshib ketishiga, pirovardida mamlakat iqtisodiyotining izdan chiqishiga olib keladi.

Naqd pulsiz hisob-kitoblar zamonaviy bank tizimi faoliyatining ajralmas qismidir. Bu tizimning to'g'ri va aniq yo'lga qo'yilishi iqtisodiyotda moliyaviy intizomni mustahkamlash, ishlab chiqarish va xizmatlar sohasida barqaror pul muomalasini ta'minlash imkonini beradi. Ayniqsa, elektron to'lov tizimining rivojlanishi hisob-kitoblarning tezkorligini ta'minlab, notijorat to'lovlar hajmini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Kelgusida ushbu tizimni yanada takomillashtirish, xususan, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Astanov X.Z. Pul-kredit orqali muvofiqlashtirish. O'quv qo'llanma. - T.: "Iqtisodiyot". 2015 y. 121 b.
2. Banklarda buxgalteriya hisobi. Darslik, II nashri. A.Omonov, T. Qoraliyev, TMI, -T.: "Iqtisod-Moliya", 2014. 241 b.
3. Qoraliyev T.M., Abdullayev Yo.A. "Bank ishi" o'quv qo'llanma. - T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2009. - 580
4. Navro'zova K., N.G'.Karimov. Banklarda buxgalteriya hisobi. Darslik. - T.: Moliya, 2012. -320 bet.
5. Navruzova K.N., Ortikov O A. Naqd pulsiz hisob-kitoblar va to'lov tizimi -T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2014 y.

MAQSADLI FONDLAR MABLAG'LARINI OLISHDA BUXGALTERIYA HISOBINING O'RN

Sharobiddinov Ahrorbek Qosimjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

"Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar :Akbarova Nilufar Ne'matjonovna

„Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrasida katta o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida davlat maqsadli fondlari alohida institut sifatida muhim o'rin egallaydi. Ular orqali ijtimoiy himoya, bandlikni ta'minlash, sog'lig' saqlash, pensiya va ijtimoiy sug'urta tizimlarini moliyalashtirish kabi ijtimoiy-iqtisodiy ko'tariladi. Davlat maqsadli fondlari faoliyati, hujjatlar mablag'lari va undan foydalanish tartibi maxsus qonunlar, me'yoriy hujjatlar va byudjet-soliq siyosatga ishonchli. Ush fondlar bilan bevosita munosabatga ega bo'lgan sub'ektlar — bu byudjet tashkilotlaridir. Ushbu tashkilot fondlar bilan'zaro hisob-kitoblarni o'z vaqtida olib borishi, ajratilayotgan mablag'lar bo'yicha qonunchilikka egalikni to'liq o'z zimmasiga oladi.

Shu nuqta'i nazardan, buxgalteriya byudjet tashkilotining davlatning maqsadli jamg'armalari bilan ishlashdagi asosiy boshqaruv hisob harakatdan biri hisoblanadi. Hisob, mablag'larni olish jarayonida buxgalteriya muhim vazifalarni: asoslovchi hujjatlarni ishlab chiqish funksiyasi, hisob-kitoblarni amalga oshirish, buxgalteriya yozuvlarida to'g'ri aks va hisobotlarni tuzish. Buxgalteriya hisobining to'g'ri yuritilishi moliyaviy mablag'lar o'z vaqtida olinishi, balki baholash maqsadli sarfi nazorat nazoratni ham ta'minlash.

So'nggi paytlarda dasturiy ta'minotni joriy etish va buxgalteriya avtomatlashtirilgan usullarini yaxshilash yo'nalishda qator tizimlar amalga oshirilmoqda. "Elektron byudjet" tizimi, "Soliq mobil ilovasi", "Davlat moliyasi–2025" strategik yo'nalishlari bo'yicha davlat va byudjet tashkilotlarini ishlab chiqarish, fondlar bilan o'zaro hisob-kitoblarni optimallashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Ushbu tezis mavzusi "Maqsadli fondlar mablag'larini olishda buxgalteriya hisobining o'rne" — jismoniy va amaliy tajriba ega bo'lib, u buxgalteriya hisobi vositasida davlat maqsadli fondlaridan mablag'larni samarali jalb qilish va ularni to'g'ridan-to'g'ri aks mexanizmlarini ilmiy tahlil qilish ko'zda tutadi. Mavzuning o'rganilishi byudjetning foydasini o'zgartirish, fondlar bilan samarali hamkorlik qilish, sifatli intizomni samaraliga xizmat qiladi.

Shu asosda ilmiy ishning maqsadi — davlat maqsadli fondlaridan mablag' olish jarayonida buxgalteriya hisobi o'rnini ochib berish, amaliy yordam va takliflar ishlab chiqarishdan iborat.

Davlatning moliyaviy yordamning muhim manbai bo'lib, shaxsiy xavfsizlik va ijtimoiy yordamning ijtimoiy himoyasini ta'minlash, shaxsiy xavfsizlik va ijtimoiy siyosatning amaliyotga tatbiq etishdan iboratdir. Bunday fondlarga, Pensiya jamg'armasiga, Ijtimoiy sug'urta jamg'armasiga, Bandlikka ko'maklashish jamg'armasiga va boshqa ijtimoiy yo'nalishdagi fondlarni aniqlash mumkin. Ular orqali byudjetga maqsadli resurslar ajratiladi. Buxgalteriya, pul mablag'larini olishda buxgalteriya hisobini tashkil etish va amaldagi qonunchilikni ushlab turish uchun katta ahamiyatga ega.

Buxgalteriya hisobi, avvalo, davlat fondlari bilan munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy jarayonlar. Tashkilot fondlaridan mablag' olish uchun tegishli hujjatlarni rasmiylashtirish, zarur hisob-kitoblarni tayyorlaydi va ularga murojaatlarni amalga oshirish. Bu jarayonlarda har bir harakat hujjat bilan mustahkamlangan bo'lishi, u esa o'z nazorat buxgalteriya yozuvlarida aniq aks ettirilishi kerak. Shu bois, buxgalteriya hisobi — davlat fondlari bilan hisob-kitoblarning ishonchli ishonchli asosidir.

Bundan tashqari, buxgalteriya hisobidan har bir mablag' ajratilishi alohida hisobvaraqda tartibga solinadi. Ularning harakatini monitoring qilish, maqsadli foydalanish, sarflanish yo'nalishlarini tahlil qilish aynan buxgalteriya yozuvlari orqali amalga oshirish. Bu asosiy davlat tashkilot ichki boshqaruviga, balki tashkilot nazorat va audit tizimlariga ham tayanadigan ishonchli ma'lumotlar bazasini ta'minlaydi. Masalan, Pensiya jamg'armasidan mablag' olish jarayonining ish staji, mehnat xarajatlari, oylik maosh miqdori kabi parametrlar buxgalteriya materiallari asosida olingan. Agar ushbu hujjatlar noto'g'ri yuritilgan bo'lsa yoki hujjatlar mavjud tafovutlar mavjud bo'lsa, jamg'armaga ajratilgan mablag' ajratilishi yoki umuman rad etilishi mumkin.

So'nggi olib borilayotgan qayta hisob yuritish tubdan o'zgartirilmoqda. Masalan, "Elektron byudjet" axborot tizimi, "Hisob.uz" portali yoki elektron soliq hisobotlari kabi platformalar davlat fondlari bilan hisob-kitoblarni real vaqt rejimida yuritishga imkon yaratadi. Bu esa inson omiliga bog'liq xatolarni ko'rsatadi, vaqt va resurslarni

tejavshga xizmat qiladi. Shu bilan birga, buxgalteriya hisobi avtomatlashtirilgani sari unga bo'lgan talablar, mas'uliyat va aniqlik darajasi ham ortmoqda. Bu jarayonda galter mutaxassislarining malakasi, zamonaviy dasturlarni bilish va qonunchilikdagi o'zgarishlarni kuzatib borishi hal qiluvchi shaxsdan biridir.

Amaliyotda uchrayotgan muammolardan biri — byudjet tashkilotlarining ayrimlarida buxgalteriya tizimi eskicha qo'lda olib borilishi, bu asosiy hujjat bo'lib, mablag' so'rash, hisob yuritish va hisobot berish jarayonlarida sustkashlikka keladi. Bundan tashqari, buxgalteriya tushunmovchilik hujjatlarini noto'g'ri rasmiylashtirish, bir-biriga kelmasligi fondlar bilan-kitoblar bo'yicha hujjatlar ishlab chiqaradi. Shu bois, hisobining buxgalteriya texnik kuchi bilan, balki tashkiliy va yuridik yordam ham takomil ishlab zarur.

Taxlillar ko'rinishidagi, davlat fondlari bilan samarali hisob-kitob yuritgan shuni o'z faoliyatida saqlab qolishga erishgan, elektron xavfsizlik kafolatlaridan to'la. Boshqa tomondan, hisob-kitoblarda yo'l qo'yilgan xatolar esa tashkilotlarni fondlar bilan munosabatda qiyin ahvolga solgan, alohida ularga nisbatan javobgarlik jarimalar qo'llanilgan.

Shunday qilib, buxteriya hisobi davlat maqsadli fondlaridan mablag'larni, ularning maqsadli yo'llarini muhim rol o'ynaydi. Tashkilotlar buxgalteriya hisobini to'g'ri yuritgan holda fondlar bilan samarali va ishlab chiqarish munosabatlarni yo'lga qo'yadi, o'zining ijtimoiy samaradorligini monitoring qilishga ega bo'ladi. Bu esa barqaror barqarorlikni, balki jamiyatdagi ijtimoiyning ta'minlanishi ham kafolatlaydi.

Maqsadli mablag'larni jalb qilish jarayoni byudjet tashkilotlari uchun nihoyatda muhim bo'lib, bu jarayonda buxgalteriya hisobi markaziy, boshqaruviy va axborotli rolni ishga tushirish. Buxgalteriya hisobi fondlarga taqdim etilgan ma'lumotlarning aniqligi, amaliyligi va huquqiy talablar asosida rasmiy hujjatlarni ta'minlash. Aynan buxgalteriya orqali mablag' sarflashoid barcha-kitoblar, kerakli ko'rsatkichlar va zarur hujjatlar shakllantiriladi. Ushbu ko'rsatuvlar va hujjatlar davlat fondlari tomonidan qo'llab-quvvatlashda asosiy ishonch omili, chunki ular tashkilotning qo'llab-quvvatlashi, moliyaviy resurslari va ularning maqsadli jamg'armasini ifodalaydi.

Buxgalteriya hisobi samarali hisoblangan taqdirda, fondlar-kitoblar soddalashtirilgan, mablag'larni olish va ulardan ancha kichik yo'nalishlarda ishlab chiqarish jarayoni tez va tiklangan kechadi. Qonunchilikda qonunchilikka rioya qilish me'yorlariga rioya qilish esa qonunchilikka tegishli. Jismoniy, tashkilot ishlab chiqarish, ishlab chiqarishni tartibga solish va ijtimoiy mas'uliyatli faoliyatni amalga oshirishni saqlash o'rtadi.

Zamonaviy tendensiyalar buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishni ishlab chiqarish masalaga aylantirmoqda. Elektron hisob tizimlarining joriy etilishi orqali hisob fondlar bilan o'-kitoblar real vaqt rejimida olib boriladi, bu esa inson omilidan kelib chiqqan xatolarni minimal va samaradorlikni olib keling. , buxgalter kadrlarning doimiy malakasi va amaldagi qonunlardan yuqori bo'lishi, hisob-kitoblar sifatini yanada yuqori darajaga olib chiqadi. Chunki fondlar bilan ishlashda har bir noto'ri yoki noto'liq'lumot byudjet tashkiloti uchun ma'lumot yo'qotish, vaqt talablari va ishonchni yo'qotishdan to'g'ri keladi.

Xulosa qilib hisob, buxgalteriyai texnik texnik jarayon, balki strategik korxona ega tizimdir. U orqali byudjet tashkilotlari davlat maqsadli fondlari bo'lgan vositalarni samarali, obodonlashtirish va oziq-ovqat mahsulotlarini olib boradi, bu esa davlat yordamini boshqarishning sifatini nazorat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. (2023 yilgi tahriri)
2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining buxgalteriya standartlari bo'yicha normativ hujjatlar.
3. X.A.Maxkamova, S.Yu. Xasanova – "Byudjet hisobi va tahlili", Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2021 y.
4. R.M.Islomov – "Moliya nazorati va davlat maqsadlari fondlari bilan ishlash", Toshkent: 2020.
5. Amaliy buxgalteriya jurnali – 2023-yil, 8-son, "Maqsadli fondlar va hisob yuritish muammolari".

Raqamli iqtisodiyotning elektronlashtirish infratuzilmasini tarmoqlararo integratsiyasi

Jabborova Oydinoy

Andijon davlat texnika institute Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv fakulteti 4-kurs Iqtisodiyot ta'lim yo'nalishi talabasi

Dunyoning deyarli barcha davlatlarining tashqi va ichki iqtisodiy faoliyati an'anaviy iqtisodiyot va savdo aloqalaridan uzoqqa chiqib ketishga ulgurdi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida telekommunikatsiya xizmatlarini rivojlanishi hamda raqamli platformalarining paydo bo'lishi tufayli yuzma-yuz uchrashuvlarga bo'lgan ehtiyoj yo'qolib bormoqda. Har qanday mahsulotni sotib olish uchun hatto oddiy iste'molchi ham uydan chiqmay turib telekommunikatsiya xizmatlarini masofadan turib amalga oshirish imkoniyatiga ega. Raqamli iqtisodiyotning ishlab chiqarish va rivojlanishi zamonaviy infratuzilmalarning, elektron resurslarning infratuzilmasining (ERI) keng miqyosda joriy etilishini talab qilmoqda. Bugungi kunda iqtisodiy investitsiyalarda samaradorlikka erishish, resurslardan yuk tashish, xizmat ko'rsatish ishlab chiqarish va sifatini oshirishda ERI muhim omil sifatida e'tirof etilmoqda. Elektron resurslarning infratuzilmasining turli iqtisodiy va iqtisodiy integratsiyalashuvi, yangi sanoat, qishloq xo'jaligi, bank-moliya, sog'liqni saqlash, transport va xizmat ko'rsatish sohalarida keng miqyosda foydalanish orqali xizmatlar sifati yaxshilashga va ortiqcha vaqtni isrof bo'lishini oldini olish tejalgan resurslarni moddiy texnik bazani yaxshilashga xizmat qilishi orqali iqtisodiy samaradorlikka erishishimiz mumkin bo'ladi. Integratsiya jarayonlari o'rtasida raqamli axborot olishi, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va sun'iy intellekt asosidagi yechimlar orqali kompleks iqtisodiy ta'minlash mumkinligi asoslab beriladi.

Elektron infratuzilma — bu faqat texnik vositalar majmuasi emas, balki tarmoqlar o'rtasida axborot almashinuvi, xizmat ko'rsatishning tezkorligi, shaffoflik va

xavfsizlikni ta'minlaydigan kompleks tizimdir. Elektronlashtirish orqali iqtisodiyotning real sektori, bank-moliya tizimi, transport-logistika, sog'liqni saqlash, ta'lim, qishloq xo'jaligi kabi tarmoqlar o'zaro bog'lanadi va raqamli axborot oqimlari asosida ishlashni boshlaydi. Bu esa tarmoqlar o'rtasida samarali hamkorlikni shakllantirish, vaqt va xarajatlarni qisqartirish, inson omiliga bog'liq xatoliklarni kamaytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, tarmoqlararo integratsiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun mustahkam texnik baza, yuqori tezlikdagi internet tarmog'i, ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlovchi chora-tadbirlar, hamda raqamli savodxonlikka ega malakali kadrlar zarur. Raqamli infratuzilmani tarmoqlararo integratsiya qilish — bu bir yo'nalishdagi islohot emas, balki jamiyatni raqamli rivojlanishga olib chiquvchi tizimli yondashuvdir. Integratsiya jarayonida “Elektron hukumat”, “Raqamli xizmatlar portali”, “Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali”, “ERP tizimlar”, “blokcheyn texnologiyasi” va “sun'iy intellekt” asosidagi yechimlar muhim rol o'ynaydi. Bu tizimlar orqali davlat va xususiy sektor o'rtasida axborot uzatish, hisob-kitob, monitoring va tahlil qilish ishlari avtomatlashtiriladi.

Ma'lumki, **«Raqamli O'zbekiston — 2030» dasturini ishlab chiqish** yuzasidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonini qabul qilish chora-tadbiri belgilangan edi. Unda telekommunikatsiya sohasi, davlat xizmatlarini ko'rsatish, iqtisodiyotning real sektori tarmoqlari, sog'liqni saqlash, davlat kadastr va boshqa sohalarda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, bu borada «Raqamli O'zbekiston — 2030» dasturini tasdiqlash; elektron hukumatning texnik infratuzilmasini takomillashtirish; inson kapitalini rivojlantirish hamda kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish; davlat xizmatlarini raqamli shaklga transformatsiya qilish va axborot ekotizimini rivojlantirish; davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash, aholining elektron ishtiroki darajasini oshirish; axborot xavfsizligini, axborot resurslari va tizimlarining himoyasini ta'minlash; raqamli iqtisodiyot va elektron hukumat sohasidagi yagona vakolatli organni belgilash hamda Hukumat, vazirlik va idoralar, mahalliy davlat hokimiyati organlarida rahbarning raqamli texnologiyalar va elektron hukumat masalalari bo'yicha o'rinbosari lavozimini joriy etish kabi masalalar nazarda tutilgandi. Rivojlanishning asosiy maqsadi – elektron infratuzilmasining iqtisodiy tizimi bilan qanday uyg'unlashayotganini, bu integratsiyaning amaliy jihat va mavjud to'siqlarini aniqlashda alohida o'rganiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyotning elektronlashtirish infratuzilmasini tarmoqlararo integratsiya qilish orqali mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligi, samaradorligi va innovatsion salohiyati ortadi. Bunday yondashuv nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi, balki davlat boshqaruvida ham ochiqlik, ishonchlilik va aholi ishtirokini oshiradi. Raqamli iqtisodiy elektron infratuzilmaning tarmoqlararo integratsiyasi zamonaviy boshqaruv va xizmat ko'rsatish tizimlarining ajralmas qismiga aylanib bormoqda kelajakni bu siz tassavur qilish qiyin. Bu jarayon iqtisodiyotning turli soha – bank-moliya, sog'ida saqlash, qishloq xo'jaligi, transport-logistika va boshqalarda samaradorlikni oshirish, inson omiliga bog'liq xatoliklarni yangilash, vaqt va xavfsizlikni yaxshilash imkonini beradi. “Raqamli O'zbekiston

2030” dasturi asosida davlat xizmatlarini raqamlashtirish, axborotlashtirishni ta'minlash va malakali kadrlar tayyorlash kabi yo'nalishlarda olib borilayotgan ishlab chiqarish mamlakatning hajmi transformatsiyasini jadallashtirmoqda. Uzoq muddatda bu integratsiya O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror bardoshligini oshirish, innovatsion omillarga zamin hudud va jamiyatda ochiqlik ishtirokchilikni ta'minlashdan iborat bo'lib qolmoqda. Agar mendan ushbu sohada o'z pozitsiyami bildirishlarini so'rasalar men albatta raqamli texnologiyalarni qo'llab quvvatlayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi bo'yicha farmon va qarorlari. – www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi raqamli transformatsiya bo'yicha qarorlari. – www.gov.uz
3. “Elektron hukumat to'g'risida”gi Qonun, 2015 yil – www.lex.uz
4. Karimov, B. (2020). Raqamli iqtisodiyot: nazariy asoslari va boshqaruv yo'nalishlari . Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
5. Tursunov, BO, & Rahmonov, FX (2021). Raqamli iqtisodiyot va elektron infratuzilma innovatsiyalar.. – “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” jurnali, №3.
6. Abdullaev, A. (2022). Elektron hukumat va kompyuter texnologiyalari integratsiyasi . – “Axborot texnologiyalari va aloqalar” jurnali, №4.
7. Markaziy Osiyo uchun Jahon banki (2021). Markaziy Osiyo uchun raqamli iqtisodiyot: imkoniyatlar va muammolar . – www.worldbank.org

TIJORAT BANKLARINING DAROMADLARI VA XARAJATLARI TAHLILI

Xakimjonov Azizbek

Andijon davlat texnika institute Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv fakulteti 4-kurs talabasi

Bank tizimi har qanday davlatning iqtisodiy infratuzilmasida asosiy o'rin tutadi. Ayniqsa, tijorat banklari mamlakat ichki iqtisodiy muhitini rivojlantirish, moliyaviy xizmatlar ko'lamini kengaytirish va biznes subyektlariga zarur kredit resurslarini yetkazib berishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, banklar faoliyatining moliyaviy tahlili, xususan daromad va xarajatlar nisbatining o'rganilishi muhim ahamiyatga ega [1]. Tijorat banklarining daromadlari va xarajatlari ularning foydaliligi, rentabelligi hamda uzoq muddatli barqarorligini belgilab beradi. Bank daromadlari ikki asosiy turga bo'linadi: foizli daromadlar (asosiy kredit faoliyatidan keladigan tushumlar) va foizsiz daromadlar (komissiya va xizmat haqlari, valyuta operatsiyalari va investitsiyalar). Xarajatlar esa foiz xarajatlari (depozitlar bo'yicha to'lovlar), operatsion xarajatlar (maoshlar, ijaralar va boshqa xizmatlar) hamda zaxira ajratmalardan iborat [2].

Tijorat banklarining daromadlari va xarajatlarini tahlil qilishda ularning moliyaviy holati, foydalilik darajasi va resurslardan foydalanish samaradorligi haqida

muhim ma'lumotlar olinadi. Daromadlar, avvalo, bankning iqtisodiy faoliyatidan tushadigan mablag'larni ifodalab, quyidagi turlarga bo'linadi:

1. **Foizli daromadlar** – kreditlar, lizinglar va boshqa moliyaviy xizmatlar orqali olinadigan asosiy daromadlardir. Bu daromadlar bankning asosiy faoliyatidan kelib chiqadi va kredit portfeli sifatiga bog'liq.

2. **Foizsiz daromadlar** – bank xizmatlari (plastik karta xizmatlari, komissiyalar, transchegaraviy operatsiyalar) orqali olinadigan mablag'lardir. So'nggi yillarda foizsiz daromadlar ulushi oshib bormoqda, bu esa banklar diversifikatsiyasining belgisidir [3].

Xarajatlar esa bank faoliyatida moliyaviy resurslardan foydalanish narxini ifodalaydi. Ular quyidagi asosiy guruhlariga ajratiladi:

• **Foiz xarajatlari** – mijozlar depozitlariga to'lanadigan foizlar, xorijiy va ichki qarzlar uchun ajratiladigan mablag'lar.

• **Operatsion xarajatlar** – xodimlarga to'lovlar, ijara va texnik xizmatlar, reklama va marketing xarajatlari.

• **Zaxira ajratmalari** – kredit portfelining sifati yomonlashgan hollarda, yo'qotishlarni qoplash uchun ajratiladigan zaxiralar.

Daromad va xarajatlar nisbatining tahlili bankning foydali faoliyat yuritayotganini yoki yo'qligini aniqlashda muhim mezon bo'lib xizmat qiladi. Masalan, foyda marjasi (Net Interest Margin) ko'rsatkichi foizli daromadlar va foiz xarajatlar orasidagi farqni bildiradi va banklarning kredit siyosatini baholash imkonini beradi [4].

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Karimov A.A. (2023). *Banklar faoliyatida moliyaviy tahlil usullari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Ergashev M.X. (2024). *Moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili*. Samarqand: Ma'rifat.
3. Qodirov S.J. (2022). *Tijorat banklarining daromad va xarajatlari boshqaruvi*. Toshkent: Ilm Ziyo.
4. Saidov I.N. (2024). *Moliyaviy tahlil: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Moliyachi nashriyoti.

KORXONALARDA KAPITAL QO'YILMALAR HISOBI VA AUDITI

Erkinov Mirzoxid Baxtiyor o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar :Odilbekov Shahbozbek

“Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrasi katta o'qituvchisi, i.f.f.d

Hozirgi iqtisodiy islohotlar sharoitida korxonalarda investitsion faoliyatning samaradorligi bevosita kapital qo'yilmalar hisobining to'g'riligiga va audit tizimining puxtaligiga bog'liq. Kapital qo'yilmalar – bu korxonaning ishlab chiqarish salohiyatini oshirishga qaratilgan uzoq muddatli moliyaviy sarmoyalardir. Ularning to'g'ri hisobga olinishi nafaqat moliyaviy hisobotlarda aniqlikni ta'minlaydi, balki strategik qarorlar

qabul qilishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, buxgalteriya hisobi va ichki audit mexanizmlarini takomillashtirish orqali investitsiyaviy xavflarni kamaytirish va samaradorlikni oshirish zaruriyati tobora ortib bormoqda.

Kapital qo'yimlar buxgalteriya hisobining muhim va tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, ular korxonaning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasiga asoslangan investitsion faoliyatini ifodalaydi. Kapital sarmoyalar odatda asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, qurilish-montaj ishlari, modernizatsiya va rekonstruksiya kabi yo'nalishlarga qaratiladi. Hisobga olish jarayonida bu mablag'larning manbalari, yo'nalishlari, iqtisodiy mazmuni va foydalilik darajasi alohida ahamiyat kasb etadi. Amaliyotda kapital qo'yimlarning turli shakllari mavjud bo'lib, ularga to'g'ridan-to'g'ri moliyalashtirish, moliyaviy lizing, grant va kreditlar orqali moliyalashtirish kabi usullar kiradi. Ularning har birini buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirish moliyaviy shaffoflikni ta'minlash uchun muhimdir[1].

Buxgalteriya hisobi kapital qo'yimlarni dastlabki tan olishda ularning haqiqiy qiymatini belgilaydi, bu esa moliyaviy hisobotlarda asosiy vositalarning baholanishiga ta'sir ko'rsatadi. Investitsion harakatlarning har bir bosqichi – rejalashtirish, amalga oshirish, hisobga olish va monitoring jarayonlari uzviy bog'liq bo'lib, buxgalteriya axboroti orqali boshqaruv qarorlari qabul qilinadi. Kapital qo'yimlarni to'g'ri baholash, ularni aktivlarga aylantirish tartibi, amortizatsiya siyosati, ularning iqtisodiy umri davomida monitoringi buxgalteriya hisobotining aniqligini belgilovchi asosiy omillardandir[2].

Ichki audit kapital qo'yimlar jarayoniga doir nazorat vositasi sifatida kapital sarmoyalarning to'g'ri yo'naltirilishi, byudjet asosida moliyalashtirilgan mablag'larning maqsadli ishlatilishini, korxonadagi investitsiya harakatlarining natijadorligini tahlil qiladi. Ichki audit faqat hujjatlarni tekshirish bilan cheklanmay, balki investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholash, risklarni aniqlash, amalga oshirilayotgan loyihalarining korxona rentabelligiga ta'sirini o'rganish, ularni iqtisodiy mezonlar asosida tahlil qilishga xizmat qiladi[3]. Ayni paytda ichki audit korxona rahbariyatiga muhim tavsiyalar berish, moliyaviy resurslar oqimini boshqarishda asos bo'la oladigan axborotlar bilan ta'minlash orqali investitsion boshqaruvning strategik mexanizmlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Korxonalarda ichki auditning yetarli darajada avtomatlashtirilmagani, integratsiyalashgan axborot tizimlarining yo'qligi, auditorlar malakasining turlicha bo'lishi kabi omillar, bu sohaning zaif tomonlaridandir. Shu sababli, kapital qo'yimlar hisobi va ularni nazorat qilish tizimlarini modernizatsiyalash, ilg'or xalqaro tajribalardan foydalanish, raqamli audit texnologiyalarini joriy etish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda[4].

2024 yil natijalariga ko'ra O'zbekistonning yirik sanoat korxonalarida kapital qo'yimlarning o'sish sur'ati 8,7%ni tashkil etdi. Quyidagi jadvalda ba'zi ko'rsatkichlar aks ettirilgan:

Ko'rsatkichlar	2022 y.	2023 y.	2024 y.
Kapital qo'yimlar hajmi (mlrd so'm)	45 120	49 870	54 210

Auditdan o'tgan kapital loyihalar (%)	61%	68%	72%
Audit natijasida aniqlangan kamchiliklar (mlrd so'm)	3 500	2 980	2 300

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, audit qamrovi kengaymoqda va aniqlangan moliyaviy xatoliklar kamaymoqda. Bu ichki audit tizimining sifat jihatdan rivojlanayotganini ko'rsatadi[5]. Shunga qaramay, ko'plab korxonalarda hisobotlar elektron shaklda yuritilmasligi va audit jarayonlari avtomatlashtirilmaganligi sezilarli muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Kapital qo'yilmalarni hisobga olish va audit qilish tizimlarini takomillashtirish korxonaning umumiy moliyaviy holati, investitsiya samaradorligi va aktivlar harakatchanligini yaxshilash imkonini beradi. Buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga yaqinlashtirish, ichki auditning mustaqilligini ta'minlash, zamonaviy axborot tizimlarini joriy etish bu yo'nalishdagi asosiy takliflardir. Shuningdek, mutaxassislarni muntazam tayyorlash va tajriba almashishni yo'lga qo'yish ham zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. (O'RQ-439, 2016)
2. Milliy buxgalteriya hisobi standartlari. – Toshkent: Moliya vazirligi nashriyoti, 2023.
3. Boshqaruv hisoboti va audit asoslari / M.Abdullayeva. – T.: Iqtisodiyot, 2022.
4. IFRS Foundation. IAS 16 – Property, Plant and Equipment.
5. Deloitte. (2023). Capital investment audit practices in emerging markets.

IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA MAHSULOT SIFATINI BAHOLASH VA BUXGALTERIYA NAZORATI MEKANIZMLARI

Usmonov Ozodbek Mansurjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

"Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar :Odilbekov Shahbozbek

"Buxgalteriya hisobi va menejment" kafedrası i.f.f.d.(PhD) katta o'qituvchisi

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash bugungi kun korxonalaridan nafaqat texnik yangilanish, balki mahsulot sifatining uzluksiz oshirib borilishi, resurslardan oqilona foydalanish va samarali boshqaruvni talab qilmoqda. Shu bilan birga, bu jarayonda mahsulot sifati ko'rsatkichlarini to'g'ri baholash va ularni buxgalteriya nazorati orqali muntazam monitoring qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda mahsulot sifati bevosita foyda, tannarx, bozor ulushi va mijozlar ishonchiga ta'sir ko'rsatuvchi strategik omilga aylangan. Shuning uchun mahsulot sifati ko'rsatkichlarini raqamli axborot tizimlari orqali aniqlik bilan baholash va buxgalteriya hisoboti vositasida nazoratga olish korxona faoliyatida muhim o'rinni egallaydi[1].

Mahsulot sifatini baholashda zamonaviy iqtisodiy yondashuvlar hisob tizimlarining integratsiyalashgan va tahliliy imkoniyatlariga asoslanadi. Sifat – bu mijoz talablariga mos keladigan mahsulotning funksional, texnik va iqtisodiy jihatdan barqaror ko'rsatkichlar to'plami bo'lib, uni raqamli hisob va tahlil mexanizmlarisiz aniqlash imkoniyati cheklangan. Shu sababli, mahsulot ishlab chiqarish bosqichidan tortib, sotuvgacha bo'lgan barcha jarayonlarda buxgalteriya nazorati orqali sifat monitoringi yuritilishi zarur[2].

Zamonaviy buxgalteriya tizimlari, jumladan ERP va BI (Business Intelligence) platformalari mahsulot sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlashda katta ahamiyatga ega. Ular mahsulot tannarxini elementlar bo'yicha tahlil qilish, ishlab chiqarish jarayonlarida sodir bo'ladigan isroflarni aniqlash, nuqsonli mahsulotlar bo'yicha hisobotlar tayyorlash imkonini beradi. Buxgalteriya nazorati faqat moliyaviy ko'rsatkichlar asosida emas, balki sifatga ta'sir etuvchi xarajatlar, mehnat unumdorligi, texnik xizmatlar sarfi va boshqa ichki ko'rsatkichlar orqali ham baholanishi mumkin. Aynan shu yondashuv mahsulot sifati va moliyaviy samaradorlik o'rtasida bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi[3].

So'nggi yillarda iqtisodiyotni modernizatsiyalash doirasida O'zbekiston sanoat korxonalarida axborot texnologiyalariga asoslangan buxgalteriya tizimlari joriy qilinmoqda. 2023-yilda O'zbekiston Statistika agentligi tomonidan o'tkazilgan so'rovda ishtirok etgan 500 ta yirik ishlab chiqarish korxonalaridan 60 foizi mahsulot sifati ustidan nazorat olib borishda buxgalteriya hisobi axborotlaridan foydalashini bildirgan. Jumladan, ishlab chiqarish tannarxining aniqligi, nuqsonli mahsulotlar hajmini kuzatish, resurs isroflarining bahosi orqali mahsulot sifati va korxona foydaliligi o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinmoqda[4].

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, mahsulot sifatini baholashda faqat texnik yoki laborator mezonlarga tayanish yetarli emas. Mahsulot ishlab chiqarish jarayonida sodir bo'layotgan har bir o'zgarish buxgalteriya ko'rsatkichlariga aks etadi.. Shu sababli, sifatni moliyaviy nuqtayi nazardan tahlil qilish buxgalteriya nazorati tizimi orqali sifat menejmentini takomillashtirish imkonini yaratadi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida mahsulot sifatini baholash va uni buxgalteriya nazorati orqali monitoring qilish korxonaning raqobatbardoshligini oshirish, moliyaviy barqarorligini ta'minlash va boshqaruv qarorlarining aniqligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy axborot tizimlariga asoslangan hisob tizimlari mahsulot sifatiga ta'sir etuvchi xarajatlar va risklarni oldindan aniqlab, ularni bartaraf etish imkonini beradi. Bu esa korxonada ichki nazorat va strategik boshqaruvning kuchayishiga olib keladi. Shu bois, buxgalteriya axborotlaridan mahsulot sifatini tahlil qilishda faol foydalanish va sifat menejmenti tizimlari bilan integratsiyalash eng dolzarb yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda[5].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-439.
2. ISO 9001:2023 – Sifat menejmenti tizimlari. Sertifikatsiyalash talablari.
3. Xolboyev A. "Sifat menejmenti va korxona nazorati tizimlari". – T.: 2022.

4. Moliya vazirligi buxgalteriya hisobi standartlari, 2023-yil nashri.
5. www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi rasmiy sayti.
6. ERP va BI tizimlari bo'yicha uslubiy qo'llanma, 2023.
7. Deloitte Tahliliy Hisobotlari – "Financial Control and Quality Integration", 2022.

TIJORAT BANKLARIDA AMORTIZATSIYA QILINADIGAN AKTIVLAR HISOBINI YURITISH

Ashuraliyeva Mashhura Sayidvali qizi

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

"Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi talabasi

Tijorat banklari faoliyatida foydalaniladigan moddiy va nomoddiy aktivlar, xususan bino-inshootlar, kompyuter texnikasi, dasturiy ta'minot, mebel va boshqa ishlab chiqarish vositalari eskirishga uchraydi. Ularning qiymatini bosqichma-bosqich amortizatsiya qilish orqali bank moliyaviy natijalarini aniq aks ettiradi. Amortizatsiya faqat hisobiy jarayon emas, balki aktivlardan foydalanish davrida ularning qiymatini iqtisodiy jihatdan tasniflash, ularni moliyaviy hisobotda adolatli aks ettirishga xizmat qiladi. Shu bois, amortizatsiya qilinadigan aktivlar hisobining to'g'ri yuritilishi banklarning moliyaviy barqarorligini ifodalaydigan muhim ko'rsatkichlardan biridir.

Tijorat banklarida foydalaniladigan bino-inshootlar, kompyuter texnikasi, dasturiy mahsulotlar, aloqa vositalari kabi moddiy va nomoddiy aktivlar foydalanish davomida eskirishga uchraydi. Ularning qiymati bosqichma-bosqich kamayadi va bu jarayon buxgalteriya hisobida amortizatsiya tarzida aks ettiriladi. Amortizatsiya – bu aktivning xizmat muddati davomida xarajat sifatida tan olinishi bo'lib, u bankning moliyaviy natijalarini realizm asosida aks ettirishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonda aktivning xarid bahosi, xizmat muddati, qoldiq qiymati va tanlangan amortizatsiya usuli asosiy mezon hisoblanadi.

Tijorat banklarida amortizatsiyalanuvchi aktivlarga, odatda, xizmat binolari, texnik uskunalar, IT infratuzilmasi va dasturiy ta'minotlar kiradi. Ular uzoq muddat davomida foyda keltiruvchi iqtisodiy resurslar bo'lib, ularning qiymatini to'g'ri hisoblash moliyaviy hisobotlarning aniqligini ta'minlaydi. Banklar ushbu hisob-kitoblarda milliy buxgalteriya standartlari bilan bir qatorda IAS 16 va IAS 38 kabi xalqaro standartlarga ham amal qiladilar.

Amaliyotda eng ko'p qo'llaniladigan usul – bu to'g'ri chiziqli amortizatsiya usuli bo'lib, u oddiyligi va nazoratga qulayligi sababli keng tarqalgan. Bu usulda aktiv qiymati xizmat muddati davomida teng ulushlarda xarajatga o'tkaziladi. Misol uchun, kompyuter uskunolari odatda 3–5 yil, dasturiy mahsulotlar 2–4 yil, bino-inshootlar esa 20–30 yilga mo'ljallanadi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, amortizatsiya nafaqat buxgalteriyaviy, balki soliq siyosati nuqtayi nazaridan ham muhim hisoblanadi. Amortizatsiyaning noto'g'ri hisoblanishi daromad va xarajatlarni nisbatini buzadi va foyda ko'rsatkichlariga salbiy

ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli aktivlar holatini baholash, texnik xizmatlar, yangilanishlar va foydalanish intensivligi kabi omillar doimiy nazoratda bo'lishi zarur. Hozirgi vaqtda bu jarayonlar ko'plab tijorat banklarida avtomatlashtirilgan ERP tizimlari (masalan, 1C:Bank, SAP) orqali yuritilmoqda, bu esa aniqlikni oshiradi va inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytiradi.

2024-yilda o'tkazilgan tahlillarga ko'ra, O'zbekiston tijorat banklarida amortizatsiya qilinadigan aktivlar umumiy aktivlar tarkibida o'rtacha 8–12% ni tashkil etadi. Ko'plab banklar ushbu aktivlar amortizatsiyasini Excel dasturlarida yoki lokal buxgalteriya platformalarida yuritmoqda. Shuningdek, ba'zi banklarda aktivlar eskirish davri real foydalanish muddati bilan mos kelmasligi aniqlangan. Bu holat moliyaviy hisobotlarda aktivlarning qiymatini noto'g'ri aks ettirishga, natijada daromad va xarajatlar ko'rsatkichlarining buzilishiga olib kelmoqda.

Misol uchun, 2023-yilda "X" bankda o'tkazilgan ichki audit jarayonida 23 ta asosiy vositaning eskirish muddati noto'g'ri belgilangani va 3,2 mlrd so'mlik amortizatsiya xarajatlari ortiqcha hisoblanganligi aniqlangan. Bu moliyaviy hisobotga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Shuningdek, tahlillar ko'rsatmoqda-ki, zamonaviy ERP tizimlari orqali amortizatsiya hisobini avtomatik tarzda yuritayotgan banklarda xatoliklar sezilarli darajada kamaygan va audit xarajatlari 18% gacha qisqargan.

Tijorat banklarida amortizatsiya qilinadigan aktivlar hisobi — bu moliyaviy hisobotlarning to'g'riligini ta'minlovchi asosiy hisob yo'nalishlaridan biridir. Amortizatsiya usullarini to'g'ri tanlash, eskirish muddatlarini real foydalanish shartlariga mos ravishda belgilash, buxgalteriya siyosatini doimiy ravishda yangilab borish, audit talablariga mos ravishda yuritish – bankning moliyaviy barqarorligiga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan hisob tizimlaridan foydalanish va xalqaro standartlarga muvofiqlikni oshirish orqali buxgalteriya hisobining ishonchliligi va shaffofligini ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. (O'RQ-439, 2016)
2. Milliy buxgalteriya hisobi standarti – MBHS 5 "Asosiy vositalar"
3. IAS 16 – *Property, Plant and Equipment*, IFRS Foundation
4. IAS 38 – *Intangible Assets*, IFRS Foundation
5. G'ulomov S., "Bank buxgalteriyasi va moliyaviy hisobot", T.: 2022
6. www.cbu.uz – O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti
7. Amaliy tahliliy hisobotlar – O'zbekbankaudit, 2023

TIJORAT BANKLARIDA MAJBURIYATLAR HISOBI

Qodirova Mehribonu Masirjon qizi

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo‘nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Akbarova Nilufar Ne‘matjonovna

„Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrası katta o‘qituvchisi

Tijorat banklarining moliyaviy faoliyati asosan mijozlardan jalb qilingan mablag‘lar va boshqa moliyaviy manbalar asosida tashkil etiladi. Bank majburiyatlari bankning qisqa va uzoq muddatli moliyaviy qarzlarni, depozit hisobvaraqlari, boshqa moliyaviy institutlardan olingan kreditlar va majburiy to‘lovlar kabi ko‘rinishlarda aks ettiriladi. Majburiyatlar buxgalteriya hisobining passiv qismini tashkil etadi va bankning moliyaviy barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida bank majburiyatlarini to‘g‘ri va tizimli hisobga olish, ularning tahlilini yuritish va moliyaviy hisobotlarda haqqoniy aks ettirilishini ta’minlash moliyaviy nazoratning eng muhim elementidir[1].

Tijorat banklarida majburiyatlar bankning moliyaviy tuzilmasining ajralmas va muhim qismini tashkil etadi. Ular mazmun va iqtisodiy mazkur manbalar asosida bir nechta asosiy guruhlariga ajratiladi: jismoniy va yuridik shaxslarning turli muddatli depozitlari, boshqa banklardan va moliyaviy institutlardan olingan kredit mablag‘lari, hisob-kitob va to‘lov majburiyatlari, sug‘urta zaxiralari, shuningdek, shartli moliyaviy majburiyatlar. Har bir turdagi majburiyat bank faoliyatining moliyaviy barqarorligini, likvidligini va operatsion xavfsizligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Mazkur majburiyatlar buxgalteriya hisobida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining me’yoriy hujjatlari, bankning o‘z hisob siyosati hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) talablariga muvofiq yuritiladi. Buxgalteriya tizimida majburiyatlar odatda passiv hisobvaraqlarda qayd etiladi. Ularning har bir turi bo‘yicha alohida analitik hisob yuritilishi bankning moliyaviy holatini to‘g‘ri tahlil qilish va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi.

Jumladan, jismoniy shaxslarning depozit mablag‘lari “2200 – Jismoniy shaxslar omonatlari” hisobvarag‘ida, yuridik shaxslarning depozitlari esa “2210 – Yuridik shaxslar omonatlari” hisobvarag‘ida aks ettiriladi. Ushbu hisobvaraqlar orqali mijozlar mablag‘lari hajmi, muddatlari, foiz stavkalari va boshqa parametrlar bo‘yicha batafsil axborot shakllantiriladi. Bank tomonidan olingan kreditlar va boshqa moliyaviy majburiyatlar esa tegishli shartnomalar asosida tuzilgan foiz stavkalari, qaytarish muddati, ta’minot turlari va boshqa shartlarga muvofiq hujjatlashtiriladi hamda ularning hisobda to‘g‘ri aks ettirilishi ta’minlanadi.

Majburiyatlarning hisobga olinishi jarayonida ularning muddati, amortizatsiya rejasi, hisoblangan foiz summalari, shartnoma shartlarining bajarilishi kabi ko‘rsatkichlar muntazam ravishda tahlil qilinib, buxgalteriya yozuvlarida o‘z ifodasini topadi. Bu esa bankning to‘lovga layoqatliligini baholash, risklarni aniqlash hamda moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

2023-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekiston tijorat banklarida umumiy majburiyatlar hajmi 456 trillion so'mdan oshdi. Bu ko'rsatkichning asosiy qismini (taxminan 73 foiz) mijozlarning depozit mablag'lari tashkil etdi. Shuningdek, banklar o'z likvidligini ta'minlash uchun boshqa banklardan va xalqaro moliyaviy institutlardan qarz mablag'lari jalb qilishni kengaytirmoqda[3].

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ko'plab banklarda majburiyatlar bo'yicha buxgalteriya hisobi avtomatlashtirilgan tizimlar orqali yuritilmoqda, biroq ayrim hollarda xatoliklar va nomuvofiqliklar ham uchrab turibdi. Jumladan, depozit muddatining noto'g'ri qayd etilishi, foiz hisobining noto'g'ri yuritilishi yoki shartnoma shartlarining hisobda aks ettirilmasligi kabi kamchiliklar aniqlangan. Xalqaro amaliyotda bunday majburiyatlar audit orqali doimiy monitoring qilinadi va buxgalteriya hisoboti bank risklarini baholashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi[4].

Tijorat banklarida majburiyatlar hisobi bank faoliyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U nafaqat moliyaviy holatni ifodalaydi, balki risklarni boshqarish, likvidlikni ta'minlash, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini kafolatlashga xizmat qiladi. Zamonaviy buxgalteriya tizimlarida bank majburiyatlarini aniq, tizimli va xalqaro standartlarga muvofiq yuritish orqali boshqaruv samaradorligini oshirish mumkin. Bu borada bank xodimlarining malakasini oshirish, raqamlashtirish darajasini kengaytirish, xalqaro amaliyotni tatbiq etish va auditorlik nazoratini kuchaytirish dolzarb vazifalar sirasiga kiradi[5].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. (O'RQ-580)
2. Markaziy bankning buxgalteriya hisobiga oid normativ hujjatlari (2023-yilgi tahrir)
3. Milliy buxgalteriya hisobi standartlari. – Toshkent: Moliya vazirligi, 2023
4. IFRS 9 – *Financial Instruments* (Xalqaro moliyaviy hisobot standarti)
5. Xasanov U. "Bank buxgalteriyasi va moliyaviy nazorat", T.: 2022
6. www.cbu.uz – O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy veb-sayti
7. O'zbekiston bank sektorining 2023-yil yakunlari bo'yicha statistik byulleteni.

Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotning xalqaro standartlarga moslashtirilishi

Odiljonov Asadbek Axmadjon O'g'li,

Andijon davlat texnika instituti

"Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar - Dotsent M.B.Yusupova

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida xalqaro hisob tizimi taraqqiy ettirilishida aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari, davlat uluhiga tegishli bo'lgan xo'jalik jamiyatlarida va yirik soliq to'lovchilarning moliyaviy

hisobotlarni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida tayyorlashi muhim hisoblanadi.

Jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashish O'zbekiston iqtisodiyoti uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda. Bu jarayonning maqsadi – O'zbekistonni global iqtisodiyotga chuqurroq qo'shish, ya'ni xalqaro savdo, sarmoya va boshqa iqtisodiy jarayonlarga faol ishtirok etishdir. Demak, integratsiyalashish jarayonida moliyaviy tizimni va hisob siyosatini rivojlantirish, global iqtisodiyotning talablari bilan moslashtirish zarur bo'ladi.

O'zbekistonda milliy hisob standartlari moliyaviy hisob va hisobotlarni olib borish uchun belgilangan tartib va qoidalarni anglatadi. Bu standartlar mamlakat ichidagi iqtisodiy faoliyatni yaxshiroq tushunish va tartibga solish uchun kerak.

O'zbekistonda hozirga qadar 20 dan ortiq milliy hisob standartlari ishlab chiqilgan va amalda qo'llanilmoqda. Bu raqamni misol qilib keltirish, mamlakatda hisob siyosatining rivojlanishiga e'tibor qaratadi.

Ma'lumki, moliyaviy holatni baholashda noaniqliklar bolish ehtimoli mavjud, chunki iqtisodiy faoliyatda ko'p omillar bir-biriga ta'sir ko'rsatadi. Milliy hisob standartlari o'z navbatida bu noaniqliklarga javob topish imkonini beradi. Misol uchun, aktivlarni tan olish, daromad va xarajatlarni aniqlash, va mulkni haqiqiy qiymatini baholash kabi masalalar bo'yicha aniqlik yaratishga yordam beradi. Bu usullar orqali iqtisodiy sub'ektlar (korxonalar, tashkilotlar) moliyaviy holatini to'g'ri baholash mumkin bo'ladi.

Moliyaviy hisobotlar iqtisodiy sub'ektlarning moliyaviy faoliyatini ko'rsatadigan hujjatlar bo'lib, ular barcha moliyaviy jarayonlarni ko'rsatishi kerak. Milliy hisob standartlari ularni likvidlikka asoslangan holda guruhlash va to'g'ri aks ettirish tartibini belgilaydi.

Moliyaviy hisobotlar faqat raqamlar emas, balki iqtisodiy jarayonlar va ularning o'zgarishlari to'g'risidagi aniq tasavvur beradi. Bu hisobotlar, shuningdek, global standartlarga muvofiq bo'lishi zarur, chunki bu jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvning muhim bir qismidir.

Moliyaviy hisobotlarning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bu moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotdir. Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot moliyaviy natijalar, ya'ni daromadlar, xarajatlar hamda ularning natijasi hisoblanmish foyda va zarar to'g'risidagi moliyaviy ma'lumotlarni foydalanuvchilarga taqdim etadi.

Ma'lumki, xalqaro standartlar asosida mamlakatimizda ishlab chiqilgan moliyaviy hisobotlar kontseptual asoslarida moliyaviy hisobotlar aktivlar, majburiyatlar, kapital va ulardagi o'zgarishlar haqidagi axborotni taqdim etishi ko'rsatib o'tilgan. Shuni alohida ta'kidlab o'tishimiz zarurki, aynan moliyaviy natijalar – bu aktivlar, majburiyatlar va kapitalning o'zgarishini aks ettiruvchi ko'rsatkichlardir. Demak, mazkur hisobot shakli xalqaro standartlarda belgilangan holda axborot taqdim etish uchun xizmat qiladi.

Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot, uning mazmuni va uning tuzilish tartibi 3-sonli milliy buxgalteriya hisobi standarti bilan belgilangan. Ushbu standartning mazmuni shuni ko'rsatmoqdaki, moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot

ko'rsatkichlari xalqaro standartlarga yaqinlashtirilgan. Jumladan, korxonalar hisobotni tuzishda ko'rsatkichlarni, ya'ni daromadlar va xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni faoliyat turlari kesimida aks ettiradi. Daromad va xarajatlar operatsion, moliyaviy faoliyat bo'yicha alohida aks ettiriladi.

Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotning xalqaro standartlarga mos kelishini ifodalovchi yana bir jihati – bu xo'jalik sub'ekti umumxo'jalik faoliyati natijalarini ifoda etuvchi ko'rsatkichlar alohida bo'limlarda, uning faoliyatiga aloqador bo'lmagan favqulodda foyda yoki zarar esa ajratib ko'rsatilgan. Shunisi e'tiborga loyiqki, favqulodda foyda yoki zarar soliqqa ta'sirini inobatga olgan holda, ya'ni soliq samarasini inobatga olgan holda ko'rsatilishi milly standartda ham belgilangan.

Xulosa qilib aytganda, buxgalteriya hisobining xalqaro standartlarga uyg'unlashuvi mamlakatimizda talab darajasida olib borilmoqda. Bu ushbu jarayon yetarli va tugallangan, degani emas, chunki iqtisodiy hayot o'zgarmoqda, xorijiy investitsiyalar tobora ko'proq kirib bormoqda. Bu esa buxgalteriya hisobining takomillashuvi davom etishini va hali ko'p muammolarni hal qilish zarurati mavjudligini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni, 2016 yil 13 aprel, O'RQ-404-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, 2017 yil 7 fevral, PF-4947-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Korxonalar tomonidan xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish to'g'risida"gi qarori, PQ-4611-son, 2020 yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobining 3-sonli BHMS «Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot», <https://lex.uz/mact/829520>
5. International Financial Reporting Standards (IFRS) Foundation. IFRS Standards and Interpretations. www.ifrs.org

RAQAMLI TEXNALOGIYANI JORIY ETISH TOVAR-MODDIY ZAXIRALAR QIYMATINI BAHOLASH USULLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YOLLARI

Mahmudova Mubina

Andijon dalat texnikainstituti

Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar – Iqtisod fanlari nomzodi, dotsent M.B.Yusupova

Raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha sohalariga, xususan iqtisodiyot va moliya tizimiga jadal sur'atlarda kirib kelmoqda. Buxgalteriya hisobi va audit sohasi ham bu jarayondan mustasno emas. Raqamli vositalar, masalan, sun'iy intellekt (AI), bulutli texnologiyalar, katta ma'lumotlar (Big Data), ERP tizimlari – buxgalterlik operatsiyalarini soddalashtiribgina qolmay, balki aniqlik va tezlikni oshiradi. Ayniqsa,

tovar-moddiy zaxiralarni baholashda raqamli yondashuvlar orqali sub'ektivlik darajasi kamayadi va real vaqt rejimidagi tahlil imkoniyati yaratiladi.

Tovar-moddiy zaxiralarni baholash — buxgalteriyada zaxiralarni xarid qilish (yoki ishlab chiqarish) xarajatlarini aniqlash va ularni balansda aks ettirish tartibidir. Zaxiralarni baholash usullari zaxiralarning tannarxi qanday aniqlanishiga bog'liq. Tovar-moddiy zaxiralarni baholashda quyidagi usullar keng qo'llaniladi:

➤ FIFO (First In First Out). Bu usulda birinchi sotib olingan yoki ishlab chiqarilgan zaxiralar birinchi bo'lib realizatsiya qilinadi. Balansda esa oxirgi kirgan zaxiralar qoladi. Afzalligi: Inflyatsiya davrida balans qiymati yangiroq va real bo'ladi. Kamchiligi: Yaxshi natijalar bermagan holatda soliq ko'payishi mumkin.

➤ O'rtacha og'irlangan qiymat usuli. Har bir kirimda zaxiralar bo'yicha o'rtacha tannarx aniqlanadi. Har bir chiqim shu o'rtacha qiymatda baholanadi. Afzalligi: Zaxira qiymatlarida keskin farqlar bo'lmaydi. Kamchiligi: Bozor sharoitlaridagi tez o'zgarishlarga aniq javob bermasligi mumkin.

➤ Aniq identifikatsiya usuli. Har bir tovar birligining tannarxi alohida hisobga olinadi. Qimmatbaho, noyob yoki yirik birliklar (masalan, avtomobillar, asbob-uskunalar) uchun ishlatiladi. Afzalligi: Aniq va shaffof hisob-kitob. Kamchiligi: Kichik zaxiralar uchun qo'llash qiyin va mehnat talab qiladi.

An'anaviy tarzda bu usullar qo'lda yoki lokal dasturiy vositalarda yuritilsa, raqamli texnologiyalar ularni avtomatlashtirish imkonini beradi.

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida tovar-moddiy zaxiralarni samarali boshqarish — bu korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlaydigan muhim omillardan biridir. Bu borada **raqamli texnologiyalardan** foydalanish zaxiralarni **aniq, tez va samarali** baholash imkonini beradi. Ularning foydali ta'raflari;

✓ ERP tizimlari (masalan, 1C, SAP) zaxiralar harakatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi.

✓ AI va Big Data texnologiyalari orqali narx o'zgarishlari, talab prognozlari va zaxiralar aylanishi avtomatik tahlil qilinadi.

✓ Blockchain texnologiyasi zaxiralarga oid ma'lumotlarning ishonchliligi va o'zgarmasligini ta'minlaydi.

Raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tovar moddiy zaxiralarni baholash samaradorligin oshirish yshllari quyidagilardir:

- ERP tizimlar bilan integratsiyalashgan baholash modullarini joriy etish;
- Real vaqt rejimida avtomatik zaxira baholovchi tizimlarni ishlab chiqish;
- AI asosida baholash algoritmlarini ishlab chiqish;
- Buxgalterlar va auditorlar malakasini raqamli texnologiyalar bo'yicha oshirish.

Buxgalteriya hisobida raqamlashtirishdan foydalanishning, albatta, auditga ham ta'siri bo'ladi. Auditorlar TMZlar auditida raqamlashtirishni quyidagicha qo'llashlari mumkin:

- Raqamli texnologiyalar yordamida auditorlar;
- Baholash usullarining to'g'riligini tez va aniq tekshiradi;
- Zaxiralar aylanishini vizual ko'rinishda tahlil qiladi;
- Xatoliklarni aniqlash uchun avtomatik tizimlardan foydalanadi.

Raqamli texnologiyalarni buxgalteriya hisobi va audit tizimlariga integratsiya qilish, ayniqsa, tovar-moddiy zaxiralarni baholashda katta afzalliklarga ega. Bu nafaqat ish unumdorligini oshiradi, balki inson omili sababli yuzaga keladigan xatoliklarni kamaytiradi. Shu boisdan, raqamli transformatsiyaga tayyor bo'lish, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish va ulardan to'g'ri foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tovar-moddiy zahiralar qiymatini baholash usulini tanlash kompaniyaning moliyaviy hisobotlari va soliq majburiyatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun to'g'ri usulni tanlashda quyidagi omillarga e'tibor berish zarur:

1. Iqtisodiy sharoitlar. Inflyatsiya darajasi, bozordagi narxlar o'zgarishi va iqtisodiy inqirozlar kabi iqtisodiy omillar qiymat baholash usuliga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, inflyatsiya davrida FIFO usulini qo'llash kompaniya foydasini oshirishga olib kelishi mumkin, chunki eski zahiralar arzon narxda baholanadi. Aksincha, LIFO usulini qo'llash soliqlarni kamaytirish uchun foydalidir, chunki oxirgi sotib olingan, yuqori narxli zahiralar birinchi bo'lib sotiladi.

2. Tovar turlari va ularning xususiyatlari. Tovarlar turlari va ular bilan bog'liq risklar ham usul tanlashda muhim omil hisoblanadi. Masalan, oziq-ovqat mahsulotlari va tez eskiradigan mahsulotlar FIFO usulida baholanishi kerak, chunki ularning tezda eskirishi mumkin. Boshqa tomondan, qimmatbaho zargarlik buyumlari yoki noyob san'at asarlari uchun maxsus aniqlash usuli samarali bo'ladi, chunki har bir tovar alohida kuzatiladi.

3. Hisobdorlik talablari va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari. Tovar-moddiy zahiralar qiymatini baholash usulini tanlashda kompaniya faoliyat yuritadigan hududda amal qilayotgan hisobdorlik talablari va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS yoki GAAP) muhim rol o'ynaydi. Masalan, LIFO usulidan faqatgina ba'zi mamlakatlarda foydalanishga ruxsat beriladi, shu sababli xalqaro standartlarga moslashgan kompaniyalar FIFO yoki o'rtacha og'irlashtirilgan qiymat usullarini afzal ko'rishi mumkin.

Tovarlar narxlari tez-tez o'zgarib turadigan bo'lsa, kompaniya usulni tanlashda narxlarning barqarorligini hisobga olishi lozim. Agar narxlar o'zgarmas yoki minimal o'zgarishlarga ega bo'lsa, o'rtacha og'irlashtirilgan qiymat usuli to'g'ri tanlov bo'lishi mumkin. Agar narxlar o'zgarmasa, usullar o'rtasidagi farq ham minimal bo'ladi.

Soliq nuqtai nazaridan yondashilsa, birinchi navbatda, kompaniya foydasini kamaytirish va soliqlarni optimallashtirish maqsadida tovar-moddiy zahiralar qiymatini baholash usulini tanlaydi. Inflyatsiya davrida LIFO usuli, yuqori narxli mahsulotlarni birinchi bo'lib sotish orqali kompaniyaning foydasini kamaytirishi va soliq majburiyatlarini pasaytirishi mumkin. FIFO usuli esa daromadni oshiradi, chunki eski zahiralar arzon narxda sotiladi va sotish narxining o'sishiga ta'sir qiladi.

Zahiralar qiymatini baholash usullari global miqyosda va mamlakatlar bo'yicha o'zgarib borayotgan iqtisodiy sharoitlar, moliyaviy hisobotlar talablari va texnologik yutuqlar bilan bog'liq holda rivojlanmoqda. Quyidagi tendensiyalarni ko'rib chiqish mumkin:

❖ Zahira baholashni avtomatlashtirish uchun korxonalar ko'proq ERP tizimlaridan foydalanishga o'tmoqda. Bu tizimlar yordamida zahiralar harakati, qiymati va narxlar o'zgarishi real vaqtda monitoring qilinadi, bu esa kompaniyaga to'g'ri baholashni ta'minlashda yordam beradi.

❖ Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va GAAP tizimlari global iqtisodiy integratsiya jarayonida muhim rol o'ynamoqda. Bu standartlar tovar-moddiy zahiralar qiymatini baholash usullarini bir xil normativlarga asoslashni talab qiladi. Bunga ko'ra, ko'plab kompaniyalar FIFO yoki o'rtacha qiymat usullarini qo'llashga o'tmoqda.

❖ Bozor sharoitlari tez o'zgarib turadi, ayniqsa texnologik yangiliklar va global iqtisodiy inqirozlar davrida. Ushbu o'zgarishlarga moslashish uchun kompaniyalar ko'proq dinamik va moslashuvchan baholash usullarini tanlashga intilmoqda. Bunday usullar tez o'zgaruvchan bozor sharoitlarida aniq va samarali baholash imkoniyatini yaratadi.

Tovar-moddiy zahiralar qiymatini baholash usullari kompaniyaning moliyaviy holati va soliqlarini to'g'ri aks ettirishda muhim ahamiyatga ega. FIFO, LIFO, o'rtacha og'irlashtirilgan qiymat usuli, maxsus aniqlash va LCM usullari har biri turli sharoitlarda va tahlil qilish uchun zarur bo'lgan aniq ko'rsatkichlar bilan qo'llaniladi. Shuningdek, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, iqtisodiy sharoitlar, soliq siyosati va bozor o'zgarishlari kompaniyaning zahira baholash usulini tanlashda e'tiborga olinishi lozim bo'lgan omillardir. Bugungi kunda texnologik yutuqlar va avtomatlashtirish yordamida bu jarayonlarni yanada samarali va aniq qilish imkoniyatlari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nazarov Q.X., Xodjayeva M.O. "Buxgalteriya hisobi", O'quv qo'llanma – T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2020.
2. Muxitdinov R. "Buxgalteriya hisobi nazariyasi". – T.: Iqtisodiyot, 2021.
3. Rasulov S.S., Normurodov S.T. "Raqamli iqtisodiyot: nazariy asoslari va rivojlanish istiqbollari" – T.: Iqtisodiyot, 2022.
4. Yunusova M. "Zamonaviy buxgalteriya tizimlarida raqamli texnologiyalar roli" // Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – T.: TDIU, 2023.
5. Utegenova R.S. "Raqamli texnologiyalarni buxgalteriya hisobiga tadbiq etishning afzalliklari" // "Iqtisodiyot va innovatsiya" ilmiy jurnali, №4, 2023.

SANOAT ISHLAB CHIQRISH KORXONALARIDA ASOSIY FONDLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Sativaldiyeva Gulchexra Xudayberdiyevna

“Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrası katta o‘qituvchisi

Zokirova Shaxnozabonu Salohiddin qizi

“Buxgalteriya hisobi va audit” ta’lim yo’nalishi 2-bosqich talabasi

Hozirgi iqtisodiyotni erkinlashtirish va modernizatsiyalashtirish sharoitida mulkchilik shaklidan qat’iy nazar korxona, tashkilot va firmalarda iqtisodiy samaradorlikka oid masalalar o’ta muhim hisoblanadi. Chunki aynan iqtisodiy jihatdan kerakli darajada salohiyatga ega bo’lmasdan faoliyatni to’g’ri tashkil etish va kelgusidagi rivojlanish istiqbollari haqida o’ylash qiyin hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan “2022-2026 yillarga mo’ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” da “milliy iqtisodiyot barqarorligini ta’minlash va yalpi ichki mahsulotda sanoat ulushini oshirishga qaratilgan sanoat siyosatini davom ettirib, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini 1,4 baravarga oshirish; sanoatning yetakchi tarmoqlari va iqtisodiyotni yanada liberallashtirish hamda transformatsiya jarayonlarini yakunlash; yirik sanoat tarmoqlari va hududiy korxonalar o’rtasida sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish; sanoat tarmoqlarida mehnat unumdorligini oshirish dasturlarini keng joriy qilish; ishlab chiqarishni jadal rivojlantirish orqali sanoatni yanada modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hamda tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasini kengaytirish vazifalari belgilab berilgan” [1]

Asosiy fondlar ishlab chiqarish moddiy-texnika bazasining asosi hisoblanadi. Korxonaning ishlab chiqarish quvvati va mehnatning texnik jihatdan qurollanish darajasi asosiy fondlarga bog’liq bo’ladi. Ma’lumki, jahon iqtisodiy rivojlanishida sanoat ishlab chiqarishi yuqori bo’lgan davlatlar iqtisodiy taraqqiyotining asosiy omili bo’lgan sanoat tarmoqlaridagi tuzilmaviy o’zgarishlar, asosiy ishlab chiqarish fondlaridan samarali foydalanish bilan bog’liqligiga asoslanadi. Xususan, “sanoat ishlab chiqarishida asosiy fondlardan samarali foydalanish va uni boshqarishning dasturiy ta’minoti jahon bozorida 2020 yilda 3 milliard AQSH dollaridan 2024 yilda 5,2 milliard AQSH dollarigacha o’sishi prognozqilinmoqda” [2]. Asosiy fondlarni boshqarish dasturi texnik xizmat ko’rsatish jarayonlarini soddalashtirishda, ishlab chiqarishdagi mavjud asosiy fondlarning xizmat muddatini uzaytirish va samaradorlikni oshirish uchun xizmat qiladi.

O‘zbekistonda olib borilayotgan islohotlar va tarkibiy o’zgarishlarni amalga oshirishda ishlab chiqarishni texnik va texnologik modernizatsiyalash hisobidan energetika resurslariga bo’lgan ehtiyojni to’liq qondirish, yuqori samaradorlikka erishish, asosiy ishlab chiqarish fondlari energiya sig’imini kamaytirish va tejankor texnologiyalarni joriy etish orqalita’minlash zarurligi ko’rsatib o’tilgan [3]. Ushbu belgilangan vazifalarning sanoat korxonalarida amalga oshirilishi ishlab chiqarishni

texnik va texnologik jihatdan yangi darajaga ko'tarishga, asosiy fondlardan samarali foydalangan holda tejamkorlikni ta'minlashga xizmat qiladi

Mamlakatimizning sanoat ishlab chiqarish korxonalarida asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini oshirish, texnik va texnologik qayta jihozlashni yanada jadallashtirish, zamonaviy moslanuvchan texnologiyalarni keng joriy etishga alohida ehtibor qaratilmoqda.

Ishlab chiqishni modernizatsiya qilish texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash o'z –o'zidan mamlakatda tovarlar ishlab chiqarish jarayonida asosiy fondlardan foydalanilgan barcha turdagi iqtisodiy resurslarni oqilona ishlatishga asos bo'ladi. Yaqin va uzoq istiqbolda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishning barqaror o'sib borishga iqtisodiyotgi va uning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashni va ko'lamini kengaytirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish borasida islohotlar zamin yaratadi.

Sanoat ishlab chiqarish korxonalarida asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini oshirish asosida korxonalarni rivojlantirish va raqobatbardoshligini oshirish imkoniyati ortadi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, sanoat ishlab chiqarish korxonalarida asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini oshirishda quyidagilar tavsiya etiladi.

Tashkiliy yo'naltishlar bo'yicha: asosiy fondlarning faqat korxonaga ish beradigan qisminigina olish; asosiy fondlarnig ortiqcha qismini ushlab turmaslik; eskirgan va mahnaviy talabga javob bermaydigan asosiy vositalarni hisobdan chiqarish;

- asosiy fondlarga amortizatsiya hisoblashning muvofiq shakllarni belgilash;

Texnik yo'nalishlar bo'yicha: asosiy fondlarni tahmirlash choralarini ko'rish; eskirgan asosiy fondlarni yangilarga almashtirish; ekspluatatsion yo'nalishlar bo'yicha: bir va ko'p smenalik ish faoliyatini tashkil etish; ishlab chiqarish xajmiga qarab asosiy fondlarni texnik holat va harakatini boshqarish; asosiy fondlar qarovi bo'yicha mahsul shaxslarni ajratish; asosiy fondlar bo'yicha javobgarlik markazlarini belgilash.

takomillashtirish, ishlabchiqarilayotgan mahsulotlar siqatini oshirish, zamonaviy texnika va texnologiyalarni ishlab chiqarishga tadbiq etish tarmoqni modernizatsiyalash muhimdir. Shu asosiy muammolarini yechish uchun sanoatni transformatsiyalash va korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish zarur hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdukarimov I.T. va boshqalar Korxona iqtisodiy salohiyati tahlili.-T.: Iqtisodiyot va huquq dunyosi, 2003,—256 b.
2. Akromov E.A. Korxonalarning moliyaviy holati tahlili.- T.: Moliya, 2010, - 223 b.
3. Abdukarimov I.T. va boshqalar. Korxona iqtisodiy salohiyati tahlili.- T.: Iqtisodiyot va huquq dunyosi, 2010, — 256 b.
4. A.Vahobov va boshqa Moliyaviy va boshqaruv tahlili: Darslik.- T.: "Sharq", 2010. - 480 b.

3-SHO'BA. RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDITNI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJ TAJRIBALARI

AUTSORSING XIZMATLARI NING SIFATINI BAHOLASH

Nasiba Ergasheva

Qarshi davlat texnika universiteti dotsenti, i.f.f.d.(PhD)

Autsorsingni tashkil etishning zamonaviy shakllari, dunyo autsorsing xizmatlari bozori va uning geografiyasidagi asosiy tendensiyalar, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ahamiyati, tarkibi va o'ziga xos xususiyatlari, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini ta'minlashning sifat jihatidan baholash mezonlari, autsorsing xizmatlarini rivojlantirish yo'nalishlari, autsorsingni tashkil etishda innovatsion yondashuvlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish kabilar bu borada amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari - mamlakatimizdagi uzluksiz ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'inidir. Bu maktabgacha ta'lim tashkilotlariga 3-7 yoshli bolalarni qabul qilinadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy vazifasi beg'ubor, murg'ak qalbli yosh bolalarni sog'lom o'stirish, umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, yoshiga mos ravishda zamonaviy bilim va tarbiya berish hamda ma'naviy yuksaltirishdan iboratdir. Natijada yosh bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qamrab olish darajasi 2024 yilda 3-7 yoshli bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi 74,4 foizga, jumladan, 6 yoshli bolalarni maktabgacha tayyorlov tizimi bilan qamrab olish darajasi 92 foizga yetkaziladi. Bolalar bog'chalaridagi mutaxassis pedagoglar bolalarning qobiliyati imkoniyatlarini aniqlab qiziqishlarini o'rganib, ota-onalarga bolalar tarbiyasi bo'yicha zarur tavsiyalar berishi lozim. Shuning uchun ham ota-onalar maktabgacha ta'lim tashkilotlari bilan muntazam aloqada bo'lishlari kerak.

O'zbekiston iqtisodiyotida autsorsing xizmatlari yaqin yillarda paydo bo'ldi. Bu autsorsing shartnomalarini faol ravishda tuzishni boshlagan mahalliy tashkilot va kompaniyalar uchun yangi xizmat ko'rsatish sohasi. Fikrimizcha, autsorsing xizmatlaridan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida foydalanish xavfi, samaradorligi va sifatini baholash mahalliy amaliyotda tarqalishini cheklovchi omillardan biri – ulardan foydalanishning ishlab chiqilgan to'g'ri mexanizmning yo'qligi hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing xizmatlaridan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida foydalanish xavfi, samaradorligi va sifatini baholash autsorsing loyihalaridan foydalanish mexanizmida risklarni boshqarishning eng muhim bosqichlaridan biridir. Iqtisodiy adabiyotlarda bu konsepsiyaning ko'plab ta'riflari mavjud. Biroq, umumiy holatda, xavf deganda xavf omillari va turlarini aniqlash va ularni miqdoriy baholashning tizimli jarayoni tushuniladi. Demak, xavflarni tahlil qilish metodologiyasi bir-birini to'ldiruvchi sifat va miqdoriy yondashuvlarni birlashtiradi. Shu bilan birga, xavfni sifatli tahlil qilishning asosiy vazifasi xavfning manbalari va sabablarini, uning paydo bo'lish bosqichlari va ishlarini aniqlashdir.

Xavf – bu ehtimollik toifasi, shuning uchun noaniqlikni baholash va uning darajasini miqdoriy aniqlash jarayonida ehtimollik hisob-kitoblari qo'llaniladi. Bunday

baholash autsorsing loyihasidan foydalanish maqsadga muvofiqligi to'g'risida qaror qabul qilish uchun keyingi tahlil obyekti bo'ladigan yo'qotishlar nuqtayi nazaridan eng mumkin bo'lgan xatarlarni va yo'qotishlar bo'yicha muhimlarni aniqlash imkonini beradi. Ehtimollarni baholash, shuningdek, namunaviy tadqiqotlarning amaliy imkoniyatlarini aniqlashga va kelajakdagi harakatlarni bashorat qilishga yordam beradi. Bunday munosabatlarni o'rganish ular qat'iy, funksional bog'liq emasligi bilan murakkablashadi. Ushbu o'zgaruvchiga ta'sir qiluvchi barcha asosiy omillarni (masalan, foyda, xavf) aniqlash juda qiyin bo'lishi mumkin. Ushbu o'zaro ta'sirlarning aksariyati tasodifiy, noaniq va statistik kuzatishlar soni bilan cheklangan. Bunday sharoitda matematik statistika (ya'ni ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish nazariyasi) iqtisodiy modellarni qurish va ularning parametrlarini baholash, iqtisodiy ko'rsatkichlarning xususiyatlari va ularning o'zaro bog'liqlik shakllari to'g'risidagi farazlarni sinab ko'rish imkonini beradi, bu esa pirovard natijada xizmat qiladi. Iqtisodiy tahlil va prognozlash uchun asos bo'lib, asoslangan iqtisodiy qarorlar qabul qilish imkoniyatini yaratadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, autsorsing xizmatlaridan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida foydalanish xavfini sifatli baholashdan maqsad ham moliyaviy, xo'jalik va boshqaruv faoliyatiga ta'sir ko'rsatadigan xavflarning asosiy turlarini aniqlashdir. Ushbu yondashuvning afzalligi shundaki, tahlilning dastlabki bosqichida maktabgacha ta'lim tashkilot rahbari xavflarning miqdoriy tarkibi bo'yicha xavf darajasini vizual ravishda baholashi mumkin va bu holatda u ma'lum bir qarorni amalga oshirishdan bosh tortishi mumkin.

Autsorsing xizmatlaridan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sifatli xavfning sifatli tahlilining yakuniy natijalari, o'z navbatida, miqdoriy tahlil uchun dastlabki ma'lumot bo'lib xizmat qiladi, ya'ni faqat qaror qabul qilish algoritmining muayyan operatsiyasini amalga oshirish jarayonida mavjud bo'lgan xavflar baholanadi.

Miqdoriy xavfni tahlil qilish bosqichida uning raqamli qiymatlari hisoblanadi. Mumkin bo'lgan zarar ham aniqlanadi va uning namoyon bo'lishining xarajatlar smetasi beriladi. Nihoyat, miqdoriy baholashning yakuniy bosqichi xavfga qarshi choralar tizimini ishlab chiqish va ularning xarajatlar ekvivalentini hisoblashdir. Miqdoriy xavfni tahlil qilishning eng keng tarqalgan usullari statistik, analitik, ekspert baholash usuli, analogiya usulidir.

Autsorsing xavfini miqdoriy baholashning roli, agar muqobil yechimlar to'plamidan eng katta foyda keltiradigan optimalni tanlash mumkin bo'lganda sezilarli darajada oshadi. Xavfni minimallashtirish maqsadlariga muvofiq eng kam xarajat va yo'qotish bilan eng yaxshi natijaga erishish ehtimoli. Bu yerda ko'rib chiqilayotgan autsorsing jarayonlarining elementlarini aniqlash, miqdoriy baholash, baholash va taqqoslash, iqtisodiy ko'rsatkichlar tizimida ularning tavsifi bilan munosabatlarni, tendensiyalarni, qonuniyatlarni aniqlash kerak.

Sifat ko'rsatkichlarini tahlil qilish ularni baholash tizimini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Mijozlarning qoniqish darajasini baholash usullari sohasidagi tadqiqotlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan sifat parametrlarini aniqlash va baholash masalalariga ham qator ilmiy tadqiqotlar bag'ishlangan. Bu kabi tadqiqotlarda mijozlar

ehtiyojini qondirish va ularning qoniqish konsepsiyasi xizmat sifati tushunchasini o'z ichiga qamrab oladi.

Sifat parametrlarini baholashdagi muammolar va murakkabliklar baholash mezonlarini rasmiylashtirish, umumlashtirish va tahlil qilish, shuningdek, ularni o'lchash usullarini aniqlash kabilar bilan bog'liq hisoblanadi. Xizmatlar sifatini baholashning mavjud usullarining asosiy kamchiliklari ko'pincha ishlab chiquvchilarning muammolarni hal qilishga yetarlicha e'tibor bermasligi va baholash tizimiga kiritilgan muhim parametrlarni tanlashning xizmatlar ko'lamiga bog'liqligi bilan izohlanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xizmat haqidagi ma'lumotlar to'liq va ishonchli bo'lishi, ko'rsatilgan xizmatlarning berilgan axborotlarga mos tushishi talab qilinadi. Bunda xizmat ko'rsatish qoidalari, mijozlarning huquqlari, nomaqbul sifat va xizmatlar hajmi uchun da'vo arizasi berish tartibi va boshqalarning ishonchliligi ta'minlanishi lozim. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing xizmat narxi va undan foydalanish bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlar, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ayrim toifalari uchun belgilangan imtiyozlar to'g'risidagi ma'lumotlarning mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlariga autsorsinglar xizmatlarini ko'rsatish sifatini kompleks baholashning mazmunli tahlili quyidagi asosiy usullarni aniqlash imkonini beradi:

a) haqiqatda ko'rsatiladigan maktabgacha ta'lim tashkilotlari autsorsing sifatini mavjud standartlariga muvofiqligini monitoring qilish;

b) ko'rsatilayotgan xizmat sifatini aniqlash bo'yicha iste'molchilar fikrini o'rganish, sotsiologik tadqiqotlar;

v) ko'rsatilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari autsorsing xizmatlarining sifat standartlariga muvofiqligini tekshirish bo'yicha nazorat choralari ishlab chiqish va amalga oshirish.

Amaldagi sifatni baholash usullarini tadqiq qilish shuni ko'rsatadiki, aksariyat holatlarda ko'rsatiladigan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing xizmatlari sifatini baholash so'rovnomalar monitoringi, sotsiologik so'rovlar qo'llaniladi, shu bilan birga, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing xizmatlarini ko'rsatish sifatini baholash uchun foydalaniladigan barcha parametrlar to'plami shartli ravishda ikkita asosiy guruhga bo'linadi:

a) avtomatik ravishda olinishi mumkin bo'lgan ma'lumotlar to'plamini aniqlash. Ushbu guruh uchun quyidagi parametrlarni ajratish mumkin: autsorsing xizmatni qabul qilish vaqti; rejalashtirilgan vaqti; xodimlarning xatti-harakatlari ustidan shikoyat qilish imkoniyati; maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xizmatlarini ko'rsatishda tovarlar va xizmatlarni iste'mol qilish normalariga rioya qilish va boshqalar;

b) ekspert baholash. Bunday holda maktabgacha ta'lim tashkilotlari autsorsing xizmat ko'rsatish sifatini baholash uchun ishlatiladigan asosiy parametrlar to'plami: iste'molchi uchun xizmatdan foydalanish imkoniyati; xodimlar malakasi; xizmatdan qoniqish darajasi; xizmat ko'rsatish shartlari: qulaylik, xushmuomalalik va boshqalar; autsorsing xizmatlarini ko'rsatishdagi tartib-qoidalarga rioya qilinishi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida outsorsingni amalga oshirish natijalarini baholashda ushbu parametrlar majmuasidan foydalanish outsorsing xizmatlari sifatini oshirishning asosiy vositalaridan biri sifatida qaralishi lozim. Yuqorida ta'kidlanganidek, outsorsing qo'shimcha raqobatdosh ustunliklarni ta'minlaydigan biznes jarayonlarini boshqarishning zamonaviy modelidir, shu bilan birga, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish uchun xususiy kompaniyalarning zaxiralaridan foydalanish ushbu afzalliklarning asosiy manbayi hisoblanadi.

Autsorsingga topshirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sifatini o'lchash tartibini quyidagi asosiy bosqichlar bilan tavsiflash mumkin: 1) baholash holatini aniqlash; 2) ko'rsatkichlar tizimini shakllantirish; 3) xususiyatlarni o'lchash uchun shkalani shakllantirish; 4) taqqoslash asosini tanlash va asoslash; 5) yagona ko'rsatkichlarni yig'ish. Baholash holatini aniqlash bosqichida baholash subyektlarini belgilash talab qilinadi, shuningdek cheklovchi omillar aniqlanadi. Baholash holatiga nisbatan aniqlik ikki yo'l bilan amalga oshirilishi mumkin.

Birinchi yondashuv – maktabgacha ta'lim tashkilotlari muhim belgilari va xususiyatlarini aniqlash va ularni tasniflash. **Ikkinchi yondashuv** maktabgacha ta'lim tashkilotlarida outsorsing jarayonlar majmuyi sifatida taqdim etishga asoslanadi va ushbu xizmatdagi individual jarayonlarni va ularning muhim xususiyatlarini taqsimlashni o'z ichiga oladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida outsorsing xizmatining tanlangan xususiyatlarini o'lchash uchun shkalani shakllantirish bosqichi ko'rsatkichlarni belgilashni o'z ichiga oladi. Bular tashqi ajralib turadigan ko'rsatkichlari, masshtab turini aniqlash (nominal, tartibli, intervalli), o'lchov birliklari (bo'linmalar soni), shuningdek, birlamchi o'lchovning haqiqiyliigi, mustahkamligi va aniqligini tekshirish.

Asosiy bosqichlardan biri – bu taqqoslash bazasini tanlash, individual va o'rtacha hisob-kitoblar bo'lishi mumkin. O'rtacha baholar me'yoriy, indeksli, istiqbolli, ideal, reagnostik yoki prognostik ma'lumotlardan foydalanishga asoslangan va boshqalar sifatida tuzilishi mumkin. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida outsorsing xizmati sifatini baholash shkalasi sifatida 0 dan 1 gacha yoki 0 dan 100 gacha bo'lgan oraliqda normallashtirilgan shkalalardan foydalanish, keyinchalik baholashning yakuniy natijalarini to'rt darajali intervalli koeffitsiyentlari shkalaga qisqartirish tavsiya etiladi (1-jadval).

Shuni alohida ta'kidlash mumkinki, bir vaqtning o'zida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida outsorsing sifatiga qo'yiladigan talablar, ularning normativ va haqiqiy qiymati, sifat talablaridan chetga chiqish ko'rsatkichlari taqqoslanadi. Autsorsingga topshirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida outsorsing ko'rsatish sifatining yakuniy bahosini olish uchun normallashtirish mexanizmlari, ustuvor baholash tartib-qoidalari, yagona ko'rsatkichlarni yig'ish va ulardan foydalangan holda barcha mezonlar uchun baholash qiymatlarini umumlashtirish kerak, bu ma'lumotlarni umumlashtirish va integral ko'rsatkichlarni hisoblash imkonini beradi.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida outsorsing sifatini o'lchash va baholashning mavjud usullarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular asosan xizmatlar

ko'rsatish tizimlari va muddatining tashqi bahosini olishga (ya'ni iste'molchi nuqtayi nazaridan baholash) qaratilgan.

1.-jadval

Autsorsing bilan shug'ullanuvchi korxonaga topshirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sifatini baholashning taxminiy shkalasi [1]

Baho	Interval (umumiy masshtabdagi ulushi, foiz)	Sifat
Baho 1	0-50	Autsorsing sifati maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sifat standartiga minimal darajada mos keladi
Baho 2	50-80	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing sifat standarti ma'lum darajada buzilgan holda taqdim etiladi. Buni osongina tuzatish mumkin.
Baho 3	81-90	Autsorsing sifati umumiy hisobda maktabgacha ta'lim tashkilotlarining sifat standartiga mos keladi.
Baho 4	91-100	Autsorsing sifati maktabgacha ta'lim tashkilotlarining to'liq sifat standartlariga to'liq mos keladi

Autsorsing xizmatlaridan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida foydalanish xavfi, samaradorligi va sifatini baholash quyidagi natijalarga erishish maqsad qilinadi:

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini mos vazifalariga yo'naltirishga erishish uchun sharoit yaratish;

- barcha darajadagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarini ma'muriy-iqtisodiy jihatdan ta'minoti sifatini oshirish;

- autsorsing shartnomasida so'ralayotgan natijalar sifatini va yetkazib beruvchining javobgarligini batafsil ko'rsatish imkoniyati (xizmatning shaffofligini oshirish);

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarining tegishli faoliyat sohasidagi eng raqobatbardosh va samarali faoliyat ko'rsatayotgan tashkilotlarni jalb qilish;

- kam xarajat evaziga innovatsion texnologiyalardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash;

- atrof-muhit sharoitlariga moslashish qobiliyatini oshirish;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlariga kommunal xizmatlarni yetkazib beruvchini o'zgartirishni soddalashtirish;

- barcha resurslaridan foydalanish samaradorligi va ularni kamaytirish imkoniyatlarini oshirish.

Bularning barchasi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida autsorsing texnologiyasidan foydalanishning asosiy maqsadi bo'lgan xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashga bevosita ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda —2017-2021 yillarga maktabgacha ta'lim tashkilotlari tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida Qarori

2. Урозов Б.К. ва бошқалар. Хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарида бухгалтерия ҳисоби ва аудитнинг долзарб масалалари. – Т.: “Иқтисодиёт” нашриёти, 2011. – 260 б.

3. Ergasheva N. Outsourcing xizmatlarining iqtisodiy mohiyati va ahamiyati. // “Servis” ilmiy-amaliy jurnali. – Samarqand, 2023 – № 1. – B. 91-95.

4. Ergasheva N. Outsourcing xizmatlari bozorini baholash. // Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi. 3/2 – 2023, № 21. – B. 191-193. (OAK 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari; Milliy nashrlar №21)

ZAMONAVIY KORXONA VA TASHKILOT HODIMLARINI TIBBIY SUG'URTALASH

Umurzakova Mo'tabarxon Nodir qizi

O'zMU “ Moliya va kredit ” kafedrası dotsenti, PhD

E-mail: motabar.umurzaqova@mail.ru

Zamonaviy korxona va tashkilotlar uchun xodimlarning farovonligi va sog'ligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Bunga erishish uchun ko'plab kompaniyalar tibbiy sug'urta tizimlaridan foydalanadi. Tibbiy sug'urta, xodimlarga sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini beradi, bu esa ularning samaradorligini oshirishga va kompaniyaning umumiy muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi. Ushbu maqolada zamonaviy korxonalarda tibbiy sug'urtaning ahamiyati, uning xodimlar uchun foydalari, va kompaniyalar uchun iqtisodiy samarasi tahlil qilinadi.

Zamonaviy korxona va tashkilotlar uchun tibbiy sug'urta tizimi juda muhim bo'lib, uning xodimlar va tashkilotlar uchun iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati yuqori. Bu mavzu bo'yicha mavjud bo'lgan ilmiy adabiyotlar turli yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: tibbiy sug'urtaning xodimlar uchun foydalari, tashkilotlar uchun iqtisodiy samarasi, va sug'urta tizimining turli modellarini taqqoslash. Quyida bu mavzu bo'yicha amalga oshirilgan asosiy tadqiqotlar va ularning tahlili keltirilgan.

Birinchi navbatda, tibbiy sug'urtaning xodimlar salomatligiga bo'lgan ta'siri ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan. *Gabel (2018)* tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotda, tibbiy sug'urtaning xodimlar salomatligini yaxshilash va ularning ishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishdagi roli tahlil qilingan. Tadqiqotda, tibbiy sug'urta orqali sog'liqni saqlash xizmatlarining arzonlashishi va mavjudligi xodimlar uchun motivatsiyani oshirishi, ish samaradorligini yaxshilashi va kasallikdan davomiy ta'tilga chiqish ehtimolini kamaytirishi ko'rsatilgan. Bu o'z navbatida korxonalarning iqtisodiy samaradorligini oshiradi [1].

Boshqa bir qator tadqiqotlar tibbiy sug'urta tizimlarining turli modellarini solishtiradi va ularning korxonalar uchun qanday foydalari borligini ko'rsatadi. *Taylor va Anderson (2019)* tomonidan olib borilgan tadqiqotda, xususiy va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan sug'urta tizimlarining o'zaro taqqoslanishi amalga oshirilgan. Tadqiqotda xususiy sug'urta tizimining ko'proq individual ehtiyojlarga mos kelishini, lekin uni arzonlashtirishda ba'zi muammolar borligini ta'kidlagan. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan tizim esa keng qamrovni ta'minlashda samaraliroq bo'lishi

mumkin, lekin u tizimning samaradorligi va uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashda qiyinchiliklar keltirib chiqarishi mumkin.

Jackson va Williams (2020) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda, tibbiy sug'urtaning xodimlarning ishga bo'lgan motivatsiyasi va sadoqatiga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqotda sug'urta dasturlariga qatnashish xodimlar orasida kompaniyaga bo'lgan sadoqatni oshiradi va ishdagi ruhiyatni yaxshilaydi. Sug'urta dasturlarining moslashuvi va xodimlarga taqdim etiladigan qulay shartlar tashkilotning muvaffaqiyatli rivojlanishiga yordam beradi [2].

Tibbiy sug'urta dasturlarining joriy etilishi va ularning tashkilotdagi muvaffaqiyatli amalga oshirilishi haqida *Miller (2021)* tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda sug'urta dasturlarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishining asosiy omillari ko'rsatilgan. Bu omillar orasida xodimlar ehtiyojlarini aniqlash, dastur uchun to'g'ri modellarni tanlash va sug'urta kompaniyalari bilan samarali hamkorlik qilish alohida e'tibor qaratilgan [3].

Yuqorida keltirilgan adabiyotlar tibbiy sug'urtaning zamonaviy korxonalarda qanday ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Tibbiy sug'urta, xodimlar salomatligini yaxshilash orqali nafaqat ularning ish samaradorligini oshiradi, balki korxonalar uchun iqtisodiy foyda keltiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sug'urta dasturlarining muvaffaqiyatli joriy etilishi, kompaniyaning uzoq muddatli rivojlanishi va xodimlar orasidagi motivatsiyani oshirishi mumkin. Tibbiy sug'urta tizimining turli modellarini taqqoslash va ular o'rtasidagi farqlarni hisobga olish, korxonalarga o'z ehtiyojlariga mos keladigan eng samarali tizimni tanlashda yordam beradi.

Tibbiy sug'urtaning zamonaviy korxonalarda keng qo'llanilishi, xodimlar uchun sog'liqni saqlash xizmatlariga kirishni osonlashtiradi. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy jihatlarni ko'rsatdi:

- Xodimlar uchun afzalliklar: Tibbiy sug'urta, xodimlarning kasalliklar va yaralanishlar tufayli ish joyidan uzoqlashish ehtimolini kamaytiradi, bu esa kompaniyaning ish faoliyatini yaxshilaydi. Sug'urta orqali xodimlar sog'liqni saqlash xizmatlaridan arzonroq va qulayroq foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

- Korxonalar uchun iqtisodiy foyda: Tibbiy sug'urta kompaniyalar uchun xodimlarning sog'lig'ini saqlashga qaratilgan investitsiya sifatida xizmat qiladi. Sog'lom xodimlar, ishga kamroq vaqtni yo'qotishadi va umumiy samaradorlikni oshiradilar.

- Xodimlarning ishga bo'lgan motivatsiyasi: Sug'urta xodimlar orasida kompaniyaga nisbatan yuqori sadoqatni rivojlantiradi va ularning ishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. Tibbiy sug'urta dasturlariga qatnashish, xodimlarga o'z sog'lig'iga nisbatan mas'uliyatni his qilish imkonini beradi.

Tibbiy sug'urtaning zamonaviy korxonalarda muvaffaqiyatli qo'llanilishi, birinchi navbatda, xodimlarning sog'lig'ini yaxshilashga qaratilgan ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. Biroq, tashkilotlar uchun bu tizimning amaliyoti ba'zi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Xususan:

- Xarajatlar: Tibbiy sug'urta tizimining joriy etilishi kompaniya uchun sezilarli xarajatlarni keltirib chiqarishi mumkin, ayniqsa, agar xodimlar soni ko'p bo'lsa. Biroq, uzoq muddatda sog'lom xodimlar tashkilotning umumiy samaradorligini oshiradi.

- Tibbiy xizmatlar sifati: Ba'zi xodimlar tibbiy sug'urtaning sifatiga nisbatan xavotirlar bildirishadi. Tashkilotlar, shuningdek, xodimlar uchun tibbiy xizmatlarning sifatini ta'minlashga e'tibor qaratishlari kerak.

- Dasturlarni moslashtirish: Har bir tashkilotning ehtiyojlari farq qiladi, shuning uchun sug'urta dasturlarini tashkilotning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirish muhimdir.

Zamonaviy korxona va tashkilotlar uchun tibbiy sug'urta tizimi, xodimlar salomatligini yaxshilash va ish faoliyatining samaradorligini oshirish uchun muhim vositadir. Xodimlar uchun qulay sharoitlarni yaratish, ularning motivatsiyasini oshiradi, shu bilan birga, tashkilotning iqtisodiy foydasini oshiradi. Tibbiy sug'urta dasturlarining samarali joriy etilishi va ularni to'g'ri boshqarish, korxona va tashkilotlarning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlashga yordam beradi.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Gabel, S. (2018). The Impact of Health Insurance on Employee Productivity. *Journal of Health Economics*, 37, 123-135.
2. Jackson, P., & Williams, J. (2020). Health Insurance as a Motivator for Employee Loyalty and Productivity. *Employee Relations Journal*, 48(3), 210-225.
3. Miller, R. (2021). Implementing Successful Health Insurance Programs in Corporations. *Corporate Health Management Review*, 5(1), 55-72.

AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA TAHLILIIY AMALLAR QO'LLASHDA TREND TAHLILINING XUSUSIYATLARI

Tajekeev Ziyatdin Kobeyzinovich,

PhD dotsent Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Auditorlik faoliyatining O'zbekiston Respublikasida rivojlanishi 1992 yildan beri bir qancha bosqichlardan o'tdi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng iqtisodiy paradigma o'zgarib bozor iqtisodiyotiga asoslangan yangi iqtisodiy tizimga o'tish maqsad etib qo'yildi. Mulkchilik shakli davlat tasarrufidan turli xil mulk shakllariga o'tishi jarayonining boshlanishi, moliyaviy nazorat tizimida ham tub islohotlarning amalga oshirilishiga olib keldi.

Shuningdek, 2018 yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoev tomonidan «O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» Qarorida[1] O'zbekistonda auditorlik faoliyatning rivojlanishiga to'siq bo'layotgan asosiy 5ta masala ko'rsatib o'tildi. Undagi ko'rsatib o'tilgan beshinchi masalada, AFMSning AXSiga to'liq mos emasligi, bu esa xorijiy investorlarda mahalliy korxonalar moliyaviy hisobotlarining haqqoniyligini tushunish ko'nikmasining shakllanmayotganligi alohida ta'kidlab o'tildi.

Hozirgi paytda qabul qilingan huquqiy me'yoriy hujjatlardan qat'iy nazar biznes sub'ektlarini auditorlik tekshiruvdan o'tkazishda va ularga sifatli xizmatlar ko'rsatishda bir qator uslubiy muammolar mavjudligicha qolib kelmoqda. Shu boisdan ham, AXSini biznes sub'ektlarini auditorlik tekshiruvdan o'tkazishda qo'llashda uslubiy jihatlariga e'tibor kuchaymoqda. Lekin, AXSni biznes sub'ektlarini auditorlik tekshiruviga tadbiiq etishda amaliy - uslubiy tomonlari noaniqligicha yoki yetarlicha tadqiq qilinmasdan qolib ketmoqda.

Tahliliy amallarning biri hisoblangan trend tahlilini auditda qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, ko'rsatkichlardagi o'zgarishlar tarixidan kelib chiqqan holda schyotlar qoldig'ini yilma - yil oddiy taqqoslashni, grafiklarni va moliyaviy ma'lumotlarni tahlil qilishni, koeffitsientlar gistogrammalarini va balans schyotlari qoldiqlari prognozlarini o'z ichiga oladi. Trend tahlilida bitta omil ta'sirini, u xam bo'lsa oldingi hisobot davrlaridagi schyot qoldiqlari asosida hisoblashlarni va kutilmalarni ishlab chiqishni nazarda tutadi. Auditor qo'shimcha tekshirish uchun kutilmagan natijalarni aniqlash uchun taxminlarni ishlab chiqishi va qaror qabul qilish qoidalarini yoki chegaralarini oldindan belgilashi shart[2].

Trend tahlilida asos (bazis) davr (t_1) sifatida olinadi, va unga nisbatan boshqa davrlar o'zgarishi shaklida aniqlanadi. Bazis davr auditorning qaroriga bog'liq bo'lib, barcha davrlardagi ko'rsatkichlar 100%ga ko'paytirilib, bazis davr ko'rsatkichiga (a_i) taqsimlanadi. Shu tarixa barcha yillardagi o'zgarishlar ma'lum bir davrga nisbatan aniqlanadi (1-jadval).

1-jadval.

Trend tahlilini bajarish texnikasi.

Davr	t_i (bazis) davr)	t_{i+1}	t_{i+2}	t_{i+3}	...	t_{i+n}
Ko'rsatkich	a_i	a_{i+1}	a_{i+2}	a_{i+3}	...	a_{i+n}
Foiz	100%	$a_{i+1} * 100\% / a_i$	$a_{i+2} * 100\% / a_i$	$a_{i+3} * 100\% / a_i$	...	$a_{i+n} * 100\% / a_i$

Trend tahlilining afzalligi shundaki, mavjud holatga qator yillar bo'yicha baho berishga va o'zgarishlarni tadqiq qilishga yordam beradi. Xususan, ma'lumotlarning reprezentativligi va illyustrativligi oshib, undagi og'ishishlarni tezda payqashga imkon beradi.

Trend tahlili o'tkazishda sakkizta ketma ketlikdagi ishlar bajariladi. Ularga bazaviy davrni tanlab olish; o'tgan davrlardagi moliyaviy ma'lumotlarni bazaviy davrdagi ma'lumotga nisbatan foizini aniqlash; joriy davr foizlarini o'tgan davr foizlari bilan taqqoslash; joriy davr bilan o'tgan davrlar o'rtasidagi foiz hisobidagi ko'tilmagan o'zgarishlarni tahlil qilish; 4 qadamdagi masala mavjud bo'lsa, gipotezalarni (farazlarni) ilgari surish va eng maqbulini tanlash; og'ishishlardagi yoki chetlanishlardagi tafovutlarni muhimlik darajasiga takqoslash; muhim xatoliklar, chalkashliklar, firibgarliklar mavjud bo'lsa, korxona rahbariyatidan so'rash va tuzatish kiritishni so'rash; tuzatish kiritilmasa, izohli yoki modifikatsiyalangan salbiy audit xulosasini tuzish.

Trend tahlilida aniqlangan og'ishish yoki auditor kutilmasiga mos kelmaydigan ko'rsatkichlar bo'yicha farazlar ilgari suriladi. Farazlarning qay biri eng to'g'ri ekanligini tekshirib chiqish kerak bo'ladi. Bunda auditorlar guruhi aqliy hujum usulidan foydalanishi, mijoz korxona xodimlari bilan suhbatlar o'tkazilishi va tushuntirishlar so'rashi maqsadga muvofiq[3]. Bexavioristik tadqiqotlarga ko'ra, auditorlar tomonidan bir variantning to'g'riliigi to'g'risidagi faraz ma'qullangandan so'ng boshqa variantni ko'rib chiqish ehtimoli kam bo'lish to'g'risida fikrlar mavjud. Auditorlar guruhi eng avvalo o'zlarining professoinal skeptizmga suyanan holda farazlarni (izohlar) oldindan ishlab chiqqani ma'qul.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori 2018 yil 19 sentyabr', PQ-3946-son. (<https://lex.uz/ru/docs/3914502>)
2. Karla M. Johnstone, Audrey A. Gramling, and Larry E. Rittenberg. Auditing: A Risk-Based Approach to Conducting a Quality Audit, Ninth Edition. USA 2014, 2012 South-Western, Cengage Learning – P 572 (874)
3. JoanneM. Flood. Wiley Practitioner's Guide to GAAS 2016: Covering all SASs, SSAEs, SSARs, PCAOB Auditing Standards, and Interpretations. USA.: 2016. John Wiley & Sons, Ltd. – P 107 (959).

DAVLATNING O'Z HUDUDIDA XALQARO KOMPANIYALAR FAOLIYATIGA YONDASHISH PRINSIPLARI

Dadajonova Martabaxon Mahmudovna

iqtisod fanlari nomzodi dotsent, Andijon davlat texnika instituti.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida: “Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo'lsa, o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishiga erishgan. SHu sababli ham investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o'zbekcha qilib aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Biz faqat investitsiyalarni faol jalb qilish, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini ishga tushirish hisobidan iqtisodiyotimizni jadal rivojlantirishga erishamiz. Iqtisodiyotdagi ijobiy natijalar esa, ijtimoiy sohada to'planib qolgan muammolarni tizimli hal etish imkonini yaratadi. Buni hammamiz chuqur tushunib olishimiz va ishimizni shu asosda tashkil etishimiz shart. Xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish uchun mamlakatimizning investitsiya salohiyatini to'la namoyon etish choralari ko'rishimiz kundalik hayotimizdan joy olgan eng dolzarb masalalardan biri bo'lmog'i lozim” [1], deb ta'kidlab, xorijiy investitsiyalarning iqtisodiyotni rivojlantirishdagi g'oyat muhim ahamiyatini va uni jalb qilishning dolzarbligini e'tirof etadi. SHu nuqtai nazardan olib qaraganimizda, davlat xorijiy xalqaro kompaniyalar bilan o'z munosabatlarini vakolatga ega davlat muassasalari va jamoat tashkilotlarining xalqaro kompaniyalar faoliyatini barqarorlashtirishga qaratilgan qonunchilik, ijro va nazorat xususiyatidagi tadbirlar tizimi yordamida tashkil qiladi.

90-yillar oxirlarida ko'p davlatlar milliy hukumatlarining e'tibori xalqaro moliyaviy oqimlar hajmining keskin ko'payishi va dinamikasining o'zgarishiga qaratilgan bo'lib, ularga qisqa muddatli moliyaviy majburiyatlar, investitsion oqimlar va spekulyativ kapital harakati kiradi. Xalqaro kompaniyalar tomonidan amalga oshiriluvchi moliyaviy oqimlar qabul qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotiga bevosita ta'sir etadi, va Osiyodagi qator rivojlanayotgan davlatlar achchiq tajribasining ko'rsatishicha, ularning davlat tomonidan nomuvofiq tartibga solinishi davlatdagi va dunyodagi makroiqtisodiy vaziyatni izdan chiqarishi mumkin.

Xalqaro kompaniyalar investitsion faoliyatini davlat tomonidan tartibga solishning eng keng tarqalgan vositalariga milliy firmalar hissadorlik kapitalida xorijiy investor ulushini cheklash, ishlab chiqarishni boshqarishdagi cheklashlar, foydani taqsimlashda maksimal ulushni aniqlash, litsenziyalar, patentlar berish shartlari, buxgalterlik hisobotini tekshirish kiradi. Bundan tashqari, chet el kompaniyalarining sanoatning ayrim tarmoqlari, xizmat sohalari (telekommunikatsiya, transport, aloqa, televidenie) kirishi ta'qiqlanadi. Rossiyada, masalan, konversiya, nodir metallarni qazib olish va ishlov berish, kommunikatsiyalar kabi xalq xo'jaligining strategik tarmoqlari bilan bog'liq loyihalarda chet el firmalari ishtiroki cheklangan.

Qabul qiluvchi mamlakatda xalqaro kompaniyalarning xorijiy filiallarini tashkil etish maqsadlarini besh toifaga ajratish mumkin:[2]

1. Sotish bozorlarini kengaytirish. Bosh kompaniya qabul qiluvchi mamlakatda tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish yoki turli xizmatlar ko'rsatishni tashkil etadi. Bunda chet el korporatsiyasi ishlab chiqarish uchun o'z mahsulotini ishlab chiqarish texnologiyasini, boshqarish tajribasini va o'z tovar belgisidan foydalanish huquqini beradi.

2. Eksport hajmini ko'paytirish. Xalqaro kompaniyalar eksportining tobora ko'p qismi ularning xorijiy filiallariga to'g'ri kelmoqda. Korporatsiyalar xorijiy ishlab chiqarishni rivojlantirish maqsadida arzon ishchi kuchi va ko'p tabiiy resurslarga ega qabul qiluvchi mamlakatlarga kapital kiritadi. Xorijiy filial samarali faoliyat ko'rsatishining zaruriy sharti sifatida mahalliy va mintaqaviy sig'imli sotish bozorlarining mavjudligi hisoblanadi.

3. Xomashyo va materiallar bilan ta'minlash. Xalqaro kompaniyalar xorijiy filiallarining aksari qismi TMK tizimi firmalarini, shu jumladan, bosh kompaniyani tabiiy resurslar bilan ta'minlash maqsadida amal qiladi.

4. Antiqa texnologiyalarni xarid qilish. SHu maqsadda xalqaro kompaniyalar yuqori ilmiy potensialga ega, ya'ni tadqiqot markazlari, universitetlar, texnologik parklar, intellektual —inson kapitali mavjud bo'lgan mamlakatlarda (AQSH, Yaponiya, Evropa Ittifoqi davlatlari) o'z xorijiy korxonalarini tashkil qiladi.

5. Faoliyat samaradorligini oshirish. Xalqaro kompaniyalarning xorijiy korxonalari faoliyatida masshtab samarasi ustunliklari, vertikal va gorizontal xalqaro ishlab chiqarish integratsiyasi qo'llaniladi.

Qabul qiluvchi mamlakat davlati TMKning quyidagilarga yordam berishiga intiladi:

- ular amal qilayotgan mamlakat ichki va tashqi havfsizligini saqlash;

- aholining optimal real daromad olishiga shart-sharoit yaratish va bandlik darajasini oshirishni ta'minlash;
- aholi salomatligini saqlash va atrof-muhit muhofazasi;
- madaniyat, texnika, fan, maorif darajasini ko'tarish.

Turli davlatlarning o'z iqtisodiyotiga chet el investorlarini jalb qilish dasturlarida umumiy belgilarni ko'rish mumkin. **Birinchidan**, barcha davlatlar reklama materiallarini tarqatish, maxsus seminarlar, uchrashuvlar, majlislarni asosan davlat darajasida o'tkazish yo'li bilan xorijiy kapital jalb qilayotgan mamlakat — obro'sini oshirishga intiladi. **Ikkinchidan**, bu dasturlar xorijiy sarmoyadorlarni qayd qilishda byurokratik tadbirlarni engillashtirish va soddalashtirishni nazarda tutadi. Nihoyat dasturlarda xorijiy investorlarga moliyaviy imtiyozlar berish (bu rivojlanayotgan va o'tish iqtisodiyoti davridagi mamlakatlar uchun xarakterli) ko'zda tutiladi[3].

Qabul qiluvchi mamlakatning o'z iqtisodiyotiga xalqaro kompaniyalarni jalb qilish bo'yicha tadbirlarni quyidagi guruhlariga ajratishimiz mumkin:

1) Tartibli tadbirlar – qabul qiluvchi mamlakat hududida xalqaro kompaniyalar filiallari faoliyatiga ruxsat berish tartibini soddalashtirish bo'yicha ma'muriy va qonuniy me'yorlarni kiritish.

2) Soliq imtiyozlari – chet el firmalarini soliqdan ozod qilish yoki kamaytirish. Bu imtiyozlar foydaga soliq solishga tegishli, shuningdek —soliq ta'tillarini kiritish (xalqaro kompaniya xorijiy filial korxonasini ishga tushirish davrigacha foydaga soliq solishdan ozod qilish), ijtimoiy sug'urtaga to'lovlardan ajratmalar miqdorini kamaytirish, kapital repatriatsiyasi va foydani xorijga chiqarishda soliqlardan ozod qilishda namoyon bo'ladi.

90-yillarda xalqaro kompaniyalar sarmoyalarini jalb qiluvchi mamlakatlar o'rtasida soliq raqobati keskinlashdi, negaki aynan soliqqa tortish xalqaro kompaniyalar joylashish o'rnini tobora ko'proq aniqlamoqda. Bunday raqobat qabul qiluvchi mamlakatlarning iqtisodiyotiga umuman salbiy ta'sir ko'rsatadi, ya'ni davlat daromadlari va chet el investitsiyalari qisqarishiga olib keladi. 90- yillar oxirida ayrim xalqaro tashkilotlar (masalan, OESR, EI) milliy va xalqaro kompaniyalar uchun soliq stavkalari o'rtasidagi farqlarni nazorat qilishni o'rnatish maqsadida bu tashkilotlarga a'zo mamlakatlar soliq rejimini o'rganish uchun ekspertlar ishchi guruhini tashkil etdilar.

1) Imtiyozli shartlarda subsidiyalar va qarzlar. Bularga mahalliy moliyaviy tashkilotlarning imtiyozli shartlar bilan xorijiy investorlarga bergan kreditlari, qonuniy hujjatlar bilan rasmiylashtirilgan amortizatsiya fondiga (firmaning normal faoliyat ko'rsatishini ta'minlovchi kapital qo'yilmalarni takror ishlab chiqarishni moliyalashtirishga xizmat qiluvchi maxsus fond) to'lovlarning qisqartirilgan muddatlari kiradi. Amortizatsiya fondiga to'lovlarga soliq solinmaydi. Bundan tashqari, ayrim davlatlar xorijiy investorlarga energiya tashuvchilar uchun haq to'lashga subsidiyalar va firma xodimlari ish xaqiga subsidiyalar ajratadi.

2) Savdo imtiyozlari import bojlarini kamaytirish yoki ulardan ozod qilishni ifodalaydi. Eksportga nisbatan savdo imtiyozlari eksportni moliyalash, eksport kafolatlarini berish va eksport bojaridan ozod qilishdan iborat.

3) Xorijiy firmalar tadbirkorlik faoliyatiga ko'maklashish. U erkin tadbirkorlik hududlarini (xorijiy kelib chiquvchi tovarlar odatdagi bojxona to'lovlarisiz ishlab chiqarilishi, qadoqlanishi, saqlanishi, sotilishi, xarid qilinishi mumkin bo'lgan qabul qiluvchi mamlakat hududining bir qismi) tashkil qilish; qabul qiluvchi mamlakat iqtisodiyoti ustuvor tarmoqlari rivojlanishini rag'batlantirish; konstessiyalarni (davlat tomonidan xorijiy firmaga o'z mamlakati hududida faoliyat yuritish: foydali qazilmalar qazib chiqarish, sanoat korxonalarini qurish va ishga tushirish va boshqa huquqlarning berilishi) moliyalashtirish, kapitallar bozorida davlat preferensiyalari, ITTKIni qo'llab-quvvatlash; raqobatlashayotgan tovarlar va xizmatlar importini ta'qiqlash; milliy valyutani devalvatsiyadan saqlash choralari; qarz kafolatlari, qoloq mintaqalar hududida tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish; xususiylashtirishda ishtirok etishda namoyon bo'ladi.

Xulosa o'rinda shuni aytishimiz mumkinki, so'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan investitsiya siyosatidan ko'zlangan eng asosiy maqsad xorijiy investitsiyalar ishtirokida tashkil etilayotgan korxonalarining mahsulot yoki xizmatlarini eksportga yo'naltirishdan iborat. Buning uchun mahalliy korxonalarimiz negizida tashkil etilayotgan korxonalar faoliyatini yangicha tashkil etish, ulardagi hissabay ishtirok etish, ya'ni aksiyalar ulushiga asosan tomonlarning qaror qabul qilishida ishtirok etish, eng asosiysi xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarining mahsulot yoki xizmatlarini tashqi bozordagi raqobatbardoshligini oshirishga erishish kabilar muhim ahamiyat kasb etadi. Bizningcha yuqoridagi tadbirlarni amaliyotga joriy etilishi milliy iqtisodiyotga investitsiya loyihalarni faol jalb etilishiga va investitsiya muhitining barqarorligini ta'minlashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. «Xalq so'zi» gazetasi, 2018 yil 29 dekabr № 271-272. 2. Андрианов В.Д. Россия: экономический и инвестиционный потенциал. – М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1999.

3. Чараева М.В. Финансовое управление реальными инвестициями организаций: учебное пособие / М.В. Чараева. Москва: Альфа-М, 2014.

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА И АУДИТА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Холикова Дурдона Бунёдjon кизи

Ассистент преподаватель кафедры “Цифровая экономика и финансовые технологии” “University of Managament and Future technologies” город Ташкент

В последние десятилетия цифровизация охватывает все сферы экономики, что неизбежно затрагивает и бухгалтерский учёт и аудит. В условиях цифровой экономики важно адаптировать традиционные методы ведения учёта и проведения аудита, учитывая новейшие технологии, такие как искусственный интеллект, блокчейн, большие данные и облачные вычисления. Многие

зарубежные страны активно внедряют инновационные технологии в эти процессы, что способствует улучшению прозрачности, эффективности и достоверности финансовой информации.

Одним из наиболее перспективных направлений является использование блокчейна для обеспечения прозрачности и безопасности бухгалтерского учёта. Страны, такие как Эстония, активно развивают системы, основанные на блокчейне, которые позволяют автоматизировать процессы учёта и повысить доверие к финансовой отчетности. [Chen, H., & Wang, J. *Blockchain Technology in Accounting: A Review and Future Prospects*. International Journal of Accounting Information Systems, 34, 1-16. 2019]

Применение блокчейна позволяет сократить количество ошибок и мошенничества, а также обеспечивает более высокий уровень защиты данных.

Использование искусственного интеллекта (ИИ) и машинного обучения в бухгалтерии и аудите помогает автоматизировать рутинные операции, такие как классификация и проверка транзакций. В США и Великобритании активно развиваются платформы, которые анализируют большие данные для предсказания финансовых рисков и предоставления более точной и своевременной информации для принятия решений. Это позволяет аудиторам сосредоточиться на более сложных задачах, таких как анализ финансовых моделей и оценка рисков.

Облачные решения становятся всё более популярными в бухгалтерии и аудите, так как они позволяют значительно упростить процессы хранения и обмена данными. Компании, такие как QuickBooks и Xero, предлагают облачные платформы для малого и среднего бизнеса, обеспечивая доступ к бухгалтерскому учёту в любое время и с любого устройства. В свою очередь, аудиторские фирмы используют облачные технологии для улучшения координации с клиентами, а также для более эффективной работы с данными.

Важно отметить, что процесс цифровизации требует создания новых регулирующих стандартов и норм. В Европейском Союзе, например, активно развиваются стандарты для цифровых бухгалтерских систем и аудиторских процедур, учитывающие особенности блокчейн-технологий и других инноваций. [European Commission *The Digital Economy and Society Index (DESI) Integration of Digital Technologies in Businesses*. 2020] Международная федерация бухгалтеров (IFAC) также разрабатывает рекомендации по цифровому учёту и аудиту, что способствует унификации подходов и повышению глобального уровня доверия к финансовой информации.

Преимущества цифровизации бухгалтерского учёта и аудита очевидны: повышение точности и эффективности, снижение затрат, улучшение доступа к данным и улучшение взаимодействия с клиентами. Однако, на пути внедрения цифровых технологий существует ряд вызовов. Это и необходимость адаптации законодательства, и преодоление сопротивления со стороны специалистов, не готовых работать с новыми технологиями, и проблемы с кибербезопасностью. Важным элементом является обучение специалистов новым навыкам и

повышение уровня цифровой грамотности в сфере бухгалтерии и аудита. Для более конкретного и пошагового решения проблемы совершенствования бухгалтерского учёта и аудита в условиях цифровой экономики, можно выделить несколько ключевых этапов внедрения и адаптации цифровых технологий в эту сферу. Вот пример пошагового подхода:

Анализ существующих процессов:

-Провести аудит текущих процессов бухгалтерского учёта и аудита на предмет их эффективности, точности и технологической устарелости.

- Оценить уровень цифровизации: используются ли в компании облачные сервисы, автоматизация, искусственный интеллект, блокчейн и другие технологии.

-Определить существующие проблемы: задержки, ошибки, высокие затраты на обработку данных, недостаточная прозрачность.

Оценка потребностей и возможностей:

-Определить, какие цифровые инструменты могут быть полезны для компании (например, автоматизация учёта, улучшение аналитики с помощью ИИ, использование блокчейн-технологий для повышения прозрачности и безопасности).

- Оценить доступные решения на рынке (облачные платформы, ИТ-сервисы, программное обеспечение для учёта и аудита).

Определение целей:

- Постановка четких целей цифровизации: повышение точности учёта, автоматизация рутинных процессов, улучшение взаимодействия с клиентами и другими заинтересованными сторонами, повышение безопасности данных.

Выбор технологий:

- Оценка и выбор технологий, которые будут внедрены. Это могут быть:

- Облачные решения для автоматизации учёта и хранения данных.
- Искусственный интеллект для анализа данных и предсказания рисков.
- Блокчейн для повышения прозрачности и безопасности финансовых операций.

- Системы аналитики и обработки больших данных для улучшения принятия решений.

Обучение и подготовка персонала:

- Организовать тренинги и обучающие программы для сотрудников бухгалтерии и аудиторов. Это может включать обучение использованию новых программных решений, основам работы с ИИ, облачными сервисами и блокчейном.

- Обеспечить поддержку и консультирование сотрудников в процессе перехода на новые технологии.

Переход к цифровому бухгалтерскому учёту и аудиту требует внимательного подхода, начиная от оценки текущих процессов и технологий до внедрения инновационных решений и их постоянной оптимизации. Однако, успешная реализация этой трансформации позволит значительно повысить

эффективность, точность и безопасность финансовой отчётности, что является ключевым в условиях цифровой экономики.

Использованная литература:

1. Granlund, M., & Malmi, T. *Digitalization in Accounting: Opportunities and Risks for the Profession*. Journal of Accounting and Organizational Change, 16(3), 353-376. 2020

2. KPMG *Digital Transformation in Audit: The Future of Auditing in a Digital World*.

KPMG (небольшой доклад от консалтинговой компании) 2021

3. PwC *The Future of Finance and Accounting: Digital Transformation and Emerging Technologies*. PwC (пресс-релиз или исследовательский отчет) 2020

4. European Commission *The Digital Economy and Society Index (DESI) 2020: Integration of Digital Technologies in Businesses*. 2020

5. Chen, H., & Wang, J. *Blockchain Technology in Accounting: A Review and Future Prospects*. International Journal of Accounting Information Systems, 34, 1-16. 2019

WHEN REAL ESTATE IS SOLD HIS LEGAL STATUS

Majidov Amirkhon Abdumalik ogli

Independent researcher at the scientific research center

“Scientific foundations and problems of the development of the economy of Uzbekistan” under the Tashkent State University of Economics

e-mail: amirxon23@mail.ru ORCID: 0009-0003-0382-8436

In fact, real estate is of particular importance in the market economy and is one of the types of property. Therefore, real estate in terms of its value and necessity and importance for individuals, it is more valuable than other assets and the function of a property base that can be «leaned on» does. It should be noted that today's world financial crisis is the main real estate and related mortgages as one of the reasons violations of the laws in the field of loans are shown. This is the case as a result of the crisis in the banking and financial system all over the world a decrease in real estate prices was observed.

However, these situations are permanent not to reduce the importance and value of the property for individuals is an obvious fact. Therefore, it is related to the sale of real estate the relevance of studying issues of legal regulation of relations today is increasing daily.

Real estate sales contracts are always important fulfilled the task of the transaction. Real estate is separate in economic relations having a place, formalizing such transactions in all periods carried out through the officialization of the state. Even today it is immovable property is not only a shelter for a person and the main asset, but also a business activity the main object of implementation, and the place of determination of the entrepreneur's legal address performs its function.

Also, the state in relation to the plots of land on which real estate is located transition from ownership to private ownership is today's modern citizenship is one of

the necessary conditions of the transaction. Therefore, it is related to real estate. In transactions, the object of the transaction is land together with real estate as property plots are also in circulation. In particular, when real estate is sold the land plot on which it is located is also a component of real estate transitions from the seller to the buyer is observed. Considering these circumstances, the privatization of real estate plots today from the point of view of the requirements of the market economy and modern citizenship as a necessary event that is being implemented at the same time based on their relationship can be evaluated.

As recognized above, real estate is primarily land plot and objects integrally connected with it. Real estate objects to the change of legal attitude to the plot where they are located when they are sold will bring [1].

When real estate is sold, the owner owns the land not to the person who keeps the plot or buys the real estate but can sell it to a third party. However, this situation is in the hands of the buyer impediment to the realization of property rights in relation to the immovable property entered not to do so, otherwise, the principles of property rights may be violated, a special norm is defined in the civil legislation.

In developed foreign countries, the state owns the property, land strict control of the plot's intended use, and compliance with the legal regime does. In the French civil code, soil, unless land plots are used which allowed a decrease in productivity or harmed the interests of society cases where land can be taken away from owners are foreseen[2].

The law means the right to a certain part of the land plot the issuer does not have any right, but only the land plot use of a certain limited part of real estate for a specified purpose the right to use the part necessary for example, a warehouse was purchased on the basis of a contract for the sale of real estate.

However, the commodity ownership rights to the plot of land where the warehouse is located belong to the seller were preserved. In this situation, the buyer will import the cargo to the warehouse the land needed for the use of equipment necessary for storage will have the right to use the plot. «Immovable» expressed in the norm of the plot of land where the property is located and necessary for its use. A part of the phrase «certain part» is defined as the basis of relevant cadastral documents.

In our opinion, the phrase «part of the plot of land necessary for use». to be determined by the court based on the nature of the real estate object must. In this case, the court was prepared by an expert of the state cadastral body necessary to use the real estate object based on the reference it is necessary to determine the part of the land plot. Such part of the plot of land determination is usually made by mutual agreement of the parties or the parties they can apply to the state cadastral organization in this matter.

The terms and conditions of the lease of land plots are subject to the agreement of the parties determined and confirmed in the contract.

In this case, the person who bought the real estate object owns the said object land plot lease agreement is written and accordingly should be formalized. Of course, the parties to the contract are doing business the land that was created on the basis of the

sale of real estate in the case of subjects the contract for the lease of the plot is drawn up in writing and the term is based on the state will be registered. However, the situation is completely different when it comes to citizens.

Lease of citizens' property, even if it is immovable property and not always properly legalized[3].

If the conditions for the use of the relevant part of the plot of land are to sell it if it is not specified by the contract, the real estate of the seller's plot of land located and to use this real estate for the intended purposes reserving the right to limited use (servitude) of the necessary part remains.

In conclusion, it can be said that in any case, real estate the land necessary for the use of the buyer's real estate upon sale will have the right to use the plot without paying a fee, and this is his right is kept unchanged in any case.

Literature:

1. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Ч.2. -М.: Статут, 1997. -209 с.

2. Akmaljon Rakhimjonov, N.F. Imomov. (2021). Improving the creation of a land information base for the privatization of land plots in the republic of Uzbekistan and foreign experience in this area. "The American journal of social science and education innovations", pp. 160-165

3. Бобоқулов С.Б. Ижара муносабатларининг тарихий ривожланиш босқичлари ва бозор иқтисодиёти шaroитида ижара шартномаси конструкцияларини табақалаштириш муаммолари.-Тошкент: Илм-3иё, 2008.-76

RAQAMLI IQTISODIYOT VA BUXGALTERIYA HISOB SOHASIDAGI KADRLAR TAYYORLASH: XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

Mavrulov Ravshan Nematjonovich

Namangan Davlat texnika universiteti iqtisodiyot kafedrası (PhD) o'qituvchisi

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va uning buxgalteriya hisobi sohasiga ta'siri, o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarda malakali kadrlar tayyorlashni talab qilmoqda. O'zbekiston hukumati bu borada bir qator qarorlar va qonunlar qabul qilgan bo'lib, ular raqamli iqtisodiyot va buxgalteriya hisobi sohasidagi mutaxassislarni tayyorlashni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-apreldagi "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi" qarori raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga yo'naltirilgan strategik hujjat bo'lib, buxgalteriya hisobi va boshqa sohalarda raqamli texnologiyalarning kengayishini ta'minlashni maqsad qilgan. Strategiyada quyidagi asosiy yo'nalishlar ko'rsatilgan:

- Raqamli infratuzilma va platformalarni rivojlantirish.
- Axborot texnologiyalari va sun'iy intellektning joriy etilishi.
- Buxgalteriya va moliyaviy xizmatlar sohasida raqamli ko'nikmalarni oshirish.

Mazkur strategiyada raqamli iqtisodiyotga o'tish va uning ta'sirini barcha sohalarga, jumladan, buxgalteriya hisobiga to'liq tatbiq qilish zaruratini ko'rsatadi. Bu,

o'z navbatida, buxgalteriya hisobida raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Raqamli iqtisodiyotning o'sishi bilan, buxgalteriya hisobi sohasida kadrlarni tayyorlash tizimi yanada rivojlanishi kerak, chunki bu sohada talab etiladigan ko'nikmalar o'zgaradi.

Buxgalteriya hisobi sohasidagi o'zgarishlar raqamli texnologiyalarni keng qo'llashni talab qilmoqda. Raqamli texnologiyalar buxgalteriya sohasiga kirib kelganligi, buxgalterlar uchun yangi imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, ayni paytda ularni yangi ko'nikmalar bilan ta'minlash zaruriyatini ham yuzaga keltirdi. Avvalgi hisob-kitoblar va moliyaviy hisobotlarni qo'lda tayyorlash jarayoni endi avtomatlashtirilgan tizimlar va maxsus dasturlar yordamida amalga oshiriladi. Bu o'zgarishlar, ayniqsa, buxgalteriya hisobi va auditga oid yangi texnologiyalarni talab qilmoqda.

Raqamli texnologiyalar yordamida buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish, ma'lumotlarni real vaqtda qayd etish va tahlil qilish imkoniyatlarini yaratmoqda. Shuningdek, sun'iy intellekt va boshqa ilg'or texnologiyalar buxgalteriya hisobi jarayonlarini tezlashtirish va xatoliklarni minimallashtirishga xizmat qilmoqda. Biroq, raqamli texnologiyalarni buxgalteriya hisobi tizimiga muvaffaqiyatli joriy etish uchun malakali kadrlar tayyorlash zarur.

O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayoni keng ko'lamli islohotlar va yangi qonunlar qabul qilishni talab qilmoqda. Bu jarayonni qo'llab-quvvatlash maqsadida O'zbekiston hukumati raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan bir qator strategik hujjatlar va qarorlar qabul qilgan. Ushbu qarorlar, raqamli texnologiyalarni joriy etish va buxgalteriya hisobi sohasida zamonaviy kadrlar tayyorlashni maqsad qilgan. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, raqamli iqtisodiyotning O'zbekiston iqtisodiyotidagi ulushi 2023 yilda 15% ga yetgan. Bu ko'rsatkichning o'sishi, ayniqsa, buxgalteriya hisobi va moliya sohalarida raqamli texnologiyalarni qo'llash bilan bog'liq. Mavzuga oid taklif va tavsiyalarni ko'radigan bo'lsak;

Ta'lim Dasturlarini Yangilash O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot va buxgalteriya hisobi sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash uchun ta'lim dasturlarini yangilash zarur. Xorijiy tajribalarni o'rganib, ilg'or texnologiyalarni o'z ichiga olgan o'quv kurslari yaratish lozim.

Buxgalteriya Hisobi Dasturlarini Rivojlantirish Buxgalteriya hisobi dasturlarini takomillashtirish va ularni raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish zarur. Sun'iy intellekt, blockchain va boshqa texnologiyalarni hisob-kitob tizimlariga integratsiya qilish bo'yicha takliflar ishlab chiqish muhimdir.

Xalqaro Hamkorlikni Kengaytirish Xalqaro tashkilotlar va xorijiy universitetlar bilan hamkorlikni kuchaytirish, ta'lim tizimiga innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha tajriba almashish lozim.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak raqamli iqtisodiyot va buxgalteriya hisobi sohasida kadrlar tayyorlashni takomillashtirish uchun xorijiy tajribalarni o'rganish va joriy etish zarur. O'zbekistonning ta'lim tizimida raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish orqali buxgalteriya hisobi sohasida malakali mutaxassislar tayyorlash mumkin bo'ladi.

Shuningdek, davlat va xususiy sektor hamkorligida buxgalteriya hisobi sohasidagi o'zgarishlarga tayyor bo'lgan kadrlar tayyorlash tizimi yaratish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi" qarori. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-apreldagi qarori. (<https://lex.uz/docs/4792157>)
2. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi va auditni rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar" to'g'risidagi qonun. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 18-fevraldagi qonuni, № 1320. (<https://lex.uz/docs/5109070>)
3. Maqsudov, T. (2022). "Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi: O'zbekiston tajribasi va istiqbollari." O'zbekiston Milliy Universiteti nashri.
4. Xolmatov, B. (2021). "Buxgalteriya hisobi va auditni raqamlashtirish: Yangi talablar va imkoniyatlar." Tashkent: Iqtisodiyot va texnologiya universiteti.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ АУДИТА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Кдырбаев Амир Марат улы

Каракалпакский государственный университет имени Бердака
e-mail: kdirbaevamir8@gmail.com тел: (+998) 99-242-33-00

Наступил новый технологический этап – внедрение цифровых технологий. Ключевую роль в цифровой трансформации отечественного сельского хозяйства играют большие данные (Big Data) и соответствующая аналитика. Эти данные включают информацию веб-сайтов хозяйствующих субъектов, учетных систем и социальных сетей, а также полученную с помощью дистанционного зондирования Земли, цифровых датчиков. Анализ больших данных позволяет получать важную информацию о состоянии почвы, урожайности, погодных условиях и другую, что помогает аграриям принимать обоснованные решения[1]. Современные цифровые технологии, такие как большие данные, интернет вещей, цифровые платформы и другие позволяют фермерам и предпринимателям получать актуальную информацию о рыночной ситуации, погодных условиях, урожайности и других важных параметрах в режиме реального времени[2]. Оптимизация производственных процессов с помощью цифровых технологий, эффективная логистика и высокая производительность труда вывели Нидерланды на лидирующие позиции в мире. Созданная «пищевая долина», идейным центром которой является Вагенингенский университет, подняли страну в мировые лидеры по экспорту продовольственной продукции и показателям в цифровых рейтингах.

Аудиторская деятельность сегодня является средством подтверждения достоверности бухгалтерской (финансовой) отчетности в интересах учредителей, кредиторов, инвесторов, страховых организаций и общества в целом, поэтому вопрос развития аудита является особо актуальным, особенно в условиях, когда все отрасли народного хозяйства выбирают цифровые методы сбора, управления и контроля за информационными потоками. В таких условиях

аудитор должен владеть спецификой работы систем автоматизации учетно-аналитических процессов а также рационально использовать свои ресурсы, чтобы работа производилась быстро и качественно. Исследования показывают, что можно выделить три основных инновационных направления развития экономики, которые оказывают существенное влияние на порядок организации современного аудита: 1. Диджитализация окружающей среды; 2. Работа с большими данными (так называемыми «Big Data»); 3. Учет и формирование отчетностей в режиме реального времени.

Применительно к аудиторской деятельности следует уделить особое внимание применению тех или иных информационных технологий в зависимости от этапа аудиторской проверки. В таблице 1 представлен выбор технологий в соответствии с целями и содержанием каждого из четырех этапов.

Аудит в сельском хозяйстве отличается рядом значительных особенностей, которые отражают неоднородность и многогранность данной отрасли. Причины здесь естественные: процесс хозяйствования связан с земельными ресурсами и животными, а также здесь присутствует социальный фактор - в сельском хозяйстве уживается большое количество организационно-правовых форм хозяйствования. По результатам исследования Grant Thornton и ACCA потребность в аудиторах и бухгалтерях в ближайшее время будут определять три фактора технологического развития: «новые технологии глобальных коммуникаций, умные машины и новый медиа-контент».

Таблица 1

Способы автоматизации аудиторских процедур[3]

№	Этап аудиторской проверки	Технология/Решение	Содержание технологии
1	Рассмотрение предложения об аудиторском задании	Поисковый робот со встроенной функцией перевода текстов, облачные технологии	В рамках «интернет-разведки» робот проверяет степень добросовестности предпринимателя – аудируемого лица, анализируя данные в СМИ, на сайтах государственных органов, на сайтах текущих и потенциальных клиентов аудитора. Также он может рекомендовать аудитору принятие или отклонение предложений клиента, проанализировать качество результатов работы предшествующего аудитора.
2	Планирование аудита	Робот, выполняющий функции IT-аудитора и аудитора финансовой отчетности	Робот может анализировать финансовую отчетность и при этом выявлять исправления в документах, проверять на подлинность подписи и печати. Также робот сверяет данные аудируемой организации со среднеотраслевыми показателями на предмет наличия существенного риска искажений в отчетности.
3	Сбор аудиторских доказательств	Робот, проверяющий предоставленные к аудиту данные с доказательствами в официальных интернет-источниках	Робот может сверять права на основные средства организации (земельные участки, недвижимое имущество) с данными государственных реестров, с информацией на сайтах государственных органов.
		Робот с возможностью распознавания объектов, лиц	Робот просматривает видеозапись процесса инвентаризации на складе, определяет лица членов инвентаризационной комиссии, сверяет состав комиссии с регламентом и подтверждает присутствие или отсутствия членов комиссии. Робот-дрон с высоты может проанализировать какой-либо объект в труднодоступной местности.
4	Формирование мнения о достоверности отчетности	Робот осуществляющий сбор и анализ первичной документации	Робот-помощник низкого уровня квалификации обрабатывает первичную учетную документацию.

Кроме того, вероятнее всего, изменится функционал, выполняемый аудитором: вместо подтверждения отчетности он будет оценивать эффективность системы менеджмента в организации и достоверность противоречивых доказательств. Использование роботизированных решений в аудите позволит расширять масштаб проверок, избегая возможных рисков и

неполноты информации, присущих процедурам сбора доказательств, что можно рассматривать как преимущество

Таким образом, будущее развитие аудита уже невозможно представить без использования современных технологических решений, направленных на повышения скорости и качества обработки информации, объем которой постоянно увеличивается. При этом задача аудитора состоит в регулярном совершенствовании профессиональных знаний, а также в обучении знаниям и навыкам в области использования информационных технологий и обеспечения информационной безопасности на всех этапах аудиторской деятельности.

Список литературы

1. Основные тренды цифровой трансформации экономики. Н.Н. Масюк, М.А. Бушуева, З.В. Брагина [и др.]. Владивосток: Владивостокский государственный университет экономики и сервиса, 2022. 144 с.
2. Набоков В.И., Некрасов К.В., Скворцов Е.А. Роботизация отечественного сельскохозяйственного производства // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. 2022. № 3. С. 155-160.
3. Селезнева И.П., Ситнов А. А. Аудит в условиях цифровизации экономики России: риски, возможности и ограничения. <https://cyberleninka.ru/article>.

TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN KICHIK BIZNESNI MIKROKREDITLASH TIZIMI TAKOMILLASHTIRISH

Urinboyev Abrorbek Maxmudjonovich

O'zMU Iqtisodiyot fakulteti

“Moliya va kredit” kafedrasida mustaqil izlanuvchisi

Yangi O'zbekiston iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes subyektlari mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida, bandlik darajasini oshirishda, eksport salohiyatini kengaytirishda va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishda muhim rol o'ynamoqda. Shu boisdan ham ko'plab davlatlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasi ham kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va uni rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. Bunda mikromoliyalash, xususan mikrokreditlash tizimi asosiy vositalardan biri sifatida qaraladi.

Mikrokreditlar — bu kichik hajmdagi, odatda garovsiz yoki minimal ta'minot bilan taqdim etiladigan moliyaviy resurslar bo'lib, ular ayniqsa past daromadli aholi qatlamlari va yangi tashkil etilgan kichik bizneslar uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmi hisoblanadi. Shu bilan birga, amaldagi mikrokreditlash tizimining samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularga kredit olishga oid byurokratik to'siqlar, foiz stavkalarining yuqoriligi, qaytarilish darajasining pastligi, moliyaviy savodxonlik yetishmasligi kabi muammolar kiradi.

O'zbekiston Respublikasida esa mikrokreditlash tizimi 2000-yillardan boshlab bosqichma-bosqich rivojlantirilmoqda. 2006-yilda qabul qilingan “Mikromoliyalash tashkilotlari to'g'risida”gi Qonun asosida mikromoliyaviy xizmatlarni ko'rsatishga ruxsat etilgan. Bugungi kunda O'zbekistonda:

- ❖ 80 dan ortiq mikromoliyaviy tashkilotlar faoliyat yuritmoqda;
- ❖ 2023 yilda mikrokreditlar hajmi 8,4 trln so'mni tashkil etdi;
- ❖ Mikrokreditlarning 64% i ayollar va yosh tadbirkorlarga berilgan [1].

Bundan tashqari, “Har bir oila – tadbirkor” va “Yoshlar – kelajagimiz” dasturlari orqali ko'plab mikrokreditlash mexanizmlari joriy qilinmoqda. Mazkur mexanizmlar kichik biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlashda ijobiy natijalar bermoqda, ammo tizimda quyidagi muammolar ham mavjud:

- ❖ Kredit olish uchun hujjatlar va garov talablarining murakkabligi;
- ❖ Kredit portfellarining sifatiga ta'sir qiluvchi yuqori xatarlar;
- ❖ Moliyaviy savodxonlikning yetishmasligi;
- ❖ Foiz stavkalarning nisbatan yuqoriligi.

Dunyo miqyosida oladigan bo'lsak mikrokreditlash bo'yicha muvaffaqiyatli tajriba Hindiston, Indoneziya, Keniya va Peru kabi davlatlarda ham kuzatiladi. Masalan:

- ❖ Hindistonda “Self-Help Groups (SHG)” orqali ayollarni mikromoliyaviy tizimga jalb etish orqali ularning iqtisodiy mustaqilligiga erishilgan;
- ❖ Keniyada “M-Pesa” mobil moliya texnologiyasi orqali mikrokreditlar yetkazib berish avtomatlashtirilgan;
- ❖ Peruda kredit tarixini yaratish bo'yicha ma'lumotlar bazalari kichik tadbirkorlar uchun moliyaviy ishonchlilikni oshirishga xizmat qilmoqda [2].

Bugungi kunga kelib, kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda mikrokreditlashning roli ortib borayotgan bo'lsada, uning samaradorligi hamon bir qator tizimli muammolar bilan chegaralangan. Yuqorida keltirilgan nazariy yondashuvlar va xalqaro tajribalarni O'zbekiston misolida tahlil qilar ekanmiz, bir qancha jihatlarga e'tibor qaratishimiz zarur.

Mikrokreditlash hajmining o'sish tendensiyasi. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda 2020 yilda mikrokreditlar hajmi 3,1 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2023 yilga kelib 8,4 trln so'mga yetgan. Bu 2,7 baravarlik o'sishni anglatadi [3]. Ko'rishimiz mumkinki bu raqamlar davlat siyosatining bu boradagi ijobiy dinamikasini ko'rsatadi, ammo bu hajmning yuqori bo'lishi samaradorlikni afsuski kafolatlamaydi.

Kreditlar taqsimotidagi nomutanosiblik. 2023 yil yakuniga ko'ra mikrokreditlarning 64 foizi ayollar va yoshlar guruhiga to'g'ri kelgan. Bu ijtimoiy qo'llab-quvvatlash yo'nalishi bo'yicha ijobiy, biroq sektorlar kesimida analiz qilinganda, kreditlarning 70% dan ortig'i savdo va xizmat ko'rsatish sohasiga to'g'ri kelmoqda. Ishlab chiqarish, texnologik tadbirkorlik, agrosanoat yo'nalishlarining ulushi esa 15% dan kam. Bu esa mikrokreditlar real iqtisodiy faoliyatga yetarlicha transformatsiya qilinmayotganidan dalolat beradi va bu holat iqtisodiy o'sishga uzoq muddatda salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Moliyaviy savodxonlik pastligi va xatarli kreditlar ulushi. Mikromoliyalash tashkilotlarining ma'lumotiga ko'ra, 2023 yilda berilgan mikrokreditlarning qaytmaslik koeffitsienti 5,8% ni tashkil etgan. Bu ko'rsatkich 2021 yilda 3,7% edi. O'sishning asosiy sabablari quyidagilardir:

- ❖ Kredit oluvchilar tomonidan noto'g'ri investitsion yo'nalish tanlanishi;
- ❖ Hisob-kitob yuritish va qarz boshqaruvi ko'nikmalarining yetishmasligi;
- ❖ Bozor talablari va xarajat darajasi o'rtasidagi nomuvofiqlik [4].

Bu holatda moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha maxsus dasturlar joriy etilishi zarur. Xususan, mahalliy hokimiyatlar, banklar va nodavlat tashkilotlar tomonidan "startapga tayyorlik" testlari va treninglar taklif va tatbiq qilinishi ham yaxshi samara beradi deb ayta olamiz.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak kichik biznes subyektlari milliy iqtisodiyotning harakatchan va barqaror o'suvchi segmenti sifatida tobora katta ahamiyat kasb etib borayotgani sharoitida ularni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, ayniqsa, mikrokreditlash tizimi samaradorligini oshirish masalasi strategik muhim yo'nalishga aylanmoqda. O'zbekistonda mikrokreditlash tizimi son jihatidan kengayib borayotgan bo'lsa-da, sifat va natijaviylik jihatidan tizimli muammolar mavjud. Eng avvalo, mikrokreditlar hajmi sezilarli darajada oshgan (2020 yildagi 3,1 trln so'mdan 2023 yilda 8,4 trln so'mgacha), ammo bu mablag'larning katta qismi qisqa muddatli va past daromadli savdo-soha faoliyatlariga yo'naltirilmoqda. Ishlab chiqarish, texnologik tadbirkorlik va eksport yo'naltirilgan loyihalarning ulushi esa anchagina past bo'lib qolmoqda. Bu esa mamlakat ichki ishlab chiqarish salohiyatining yetarli darajada qo'llab-quvvatlanmayotganini anglatadi. Shuningdek, foiz stavkalarining yuqoriligi (26–30%) kichik biznes uchun moliyaviy yuklamani orttirib, ularning kredit qaytarish imkoniyatlarini cheklamoqda. Natijada, qaytmas kreditlar ulushi 5,8% ga yetib, tizim barqarorligiga tahdid solmoqda. Bundan tashqari, moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi, kredit vositalaridan noto'g'ri foydalanish, monitoring va nazorat mexanizmlarining yetarlicha ishlamasligi samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu boisdan, mikrokreditlash tizimini tubdan isloh qilish va uning samaradorligini oshirish uchun quyidagi kompleks yondashuvlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

1. *Moliyaviy savodxonlik dasturlarini kengaytirish* – kredit oldi maslahatlari, biznes-reja tayyorlash bo'yicha treninglar va onlayn platformalarni mahalliy tillarda joriy etish;

2. *Mobil va raqamli texnologiyalarni joriy qilish* – kredit ariza topshirish, monitoring va to'lovlarni avtomatlashtirish orqali tranzaksion xarajatlarni kamaytirish;

3. *Xalqaro tajribani lokal sharoitda moslashtirish* – masalan, Keniya va Hindiston tajribasidagi "mobil mikrokredit" va "o'z-o'ziga yordam guruhi" mexanizmlarini mahalliy shartlarga mos tarzda tatbiq etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. GSMA (2023). "Mobile Money in Emerging Markets" – Kenya M-Pesa Case Study.
2. Muhammad Yunus (2007). *Creating a World Without Poverty: Social Business and the Future of Capitalism*. Public Affairs Publishing.
3. Microfinance Barometer (2023). *Convergences Report on Global Microfinance Trends*. Paris. Available at: <https://www.convergences.org>

4. ADB (Asian Development Bank). (2021). *Microfinance in Central Asia: Current State and Future Potential*. Manila: ADB Publications.

5. <https://cbu.uz>

6. <https://www.mixmarket.org>

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA IQTISODIYOTNI
RAQAMLASHTIRISH JARAYONIDA BANK TIZIMIDAGI
O‘ZGARISHLAR TAHLILI**

Akbarova Nilufar Ne‘matjanovna

Andijon davlat texnika instituti

“Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrası

Bugungi kunda barcha soxalar kabi “Bank sohasi”da ham yangi texnologiyalar juda keng qo‘llanilmoqda. Bank faoliyatida yangi kompyuter texnologiyalari, kredit kartalari va pul-moliya bozorida muhim innovatsiyalarni joriy etilmoqda. Shuni aloxida ta’kidlash joizki, banklar ijtimoiy tarmoqlarga, mobil internetga va hattoki, onlayn o‘yinlar e’tiborini tortadigan yangi reklama kanallarini juda faollik bilan rivojlantirmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 12-may kungi “2020–2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi farmonida tegishli ushbu soha strategiyasi va uni amalga oshirish bo‘yicha yo‘l xaritasi ham tasdiqlandi. Hujjat asosida kelgusidagi 5 yil davomida bank sohasini o‘zgartirishning konseptual asoslari, 34 2-sho‘ba. Biznesni qo‘llab-quvvatlash jarayonlarida boshqaruv va marketing tamoyillari va yo‘nalishlari belgilab olindi. Unga ko‘ra, bank sohasida o‘rta muddatli islohotlarning asosiy yo‘nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

- xususiylashtirish;
- moliyaviy sektorni qayta qurish;
- mijozlarga yo‘naltirilgan xizmatlar, kreditlash mexanizmlari va biznes jarayonlarini avtomatlashtirish orqali xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash va kengaytirish;
- kadrlar malakasini oshirish [1].

Bank innovatsiyalari - yangi bank mahsulot va xizmatlarining yig‘indisi sifatida mijozlarga foyda olishda yordam beradigan yangiliklar kiritishni joriy qilish orqali resurslar salohiyatini shakllantirish va joylashtirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish jarayonida qo‘shimcha daromad olishga qaratilgan yangi texnologiyalar sohasida bank faoliyatining maqsadi va natijasi haqida sintetik tushunchadir.

Aksariyat global banklar raqamli yoki mobil shaklga o‘tishni qo‘llab – quvvatlamoqda. Bugungi kunga kelib, banklar mijozlarining salmoqli qismini online dunyoga to‘laqonli moslashgan va busiz hayotini tasavvur qilolmaydigan yosh avlod tashkil etadi. Shunisi qiziqki, dunyo aholisining 90 foizini 30 yoshgacha bo‘lganlar tashkil etishini hisobga olsak, bank xizmatlarini raqamlashtirish banklar uchun hayotiy zaruratga aylanib bormoqda [2].

1980-yillar oxirlariga kelib, Angliyaning National Westminster Bank telefon aloqasi asosida mijozlarga masofadan turib xizmat ko'rsatishning kashfiyoti amaliyotga joriy etilgan. 1995-yil "to'g'ridan-to'g'ri Biznesni qo'llab-quvvatlash jarayonlarida boshqaruv va marketing banking" muvaffaqiyatlari dastlabki virtual banklar paydo bo'lishiga olib keldi. Banklarning aksariyati global tarmoqda o'z saytlariga ega, lekin ular asosan reklama va axborot berish maqsadlarida foydalaniladi. Ayrim banklar qimmatli qog'ozlar xarid qilish va sotishga talabnomalar berish imkonini beradigan dasturiy mahsulot xarid qildi, internet orqali bank hisob raqamlarini boshqarish tizimi – uy bankingini ishlab chiqdilar. Bu tizim valyutani konvertasiya qilish, kommunal xizmatlar uchun pul to'lash, pul o'tkazmalarini uydan turib o'tkazishga imkon beradi[3]. Virtual bank xizmatlari bir onda bajariladigan va kamxarjliligi bilan an'anaviy banklardan alohida ajralib turadi. 24/7 formatda faoliyat olib boradigan raqamli banklar mijozlar potensialining kattagina qismini egallagan desak, aslo adashmagan bo'lamiz. 2000 - yillarda online banking e-savdoda namoyon bo'la boshladi. Osiyodagi dastlabki litsenziyalangan raqamli banklar Xitoy, Singapur, Janubiy Koreya, Yaponiya, Tayvan va Gong Kongda joriy etilgandir.

Prezidentning - O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Farmoni imzolanganach, bank tizimiga chakana bank xizmatlariga ixtisoslashgan —raqamli banklar va bank bo'linmalarini tashkil etish hamda innovatsion bank texnologiyalaridan foydalangan holda mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yanada kengaytirish vazifasi yuklatilgan. Shundan kelib chiqib, Respublikamizda 2020-yilda Anorbank va TBC banklar dastlabki raqamli banklar sifatida ro'yxatdan o'tkazilgan. Anorbank va —TBC banklar o'z mijozlariga mobil ilovalar yoki statsionar kompyuterlar orqali to'liq raqamli xizmatni taqdim etmoqda. Bu shundan dalolat beradiki, raqamli bank mijozi 24/7 tizimida bank xizmatlaridan foydalanishi mumkin[4]. Ya'ni bunda, raqamli bank tizimida mijozga mobil dasturi, mobil dasturga asosan esa yuqori texnologiyali IT-infratuzilma bilan ta'minlangan bank operatsiyalarini amalga oshirish mumkin. O'zbekistonda davlat ishtirokidagi banklar anchani tashkil etadi. Shuning uchun ularni raqamlashtirish mamlakat YAIM o'sishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Davlat banklarining raqamli transformatsiyasi O'zbekistonda iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri bo'la oladi.

Xulosa sifatida, tijorat banklarining transformatsiya jarayoni va raqamli bank tizimida ishlashga o'tishi bu – yangi axborot texnologiyalarini rivojlanishi hamda butun dunyo raqamlashtirish poygasiga munosib javob hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, balki ortiqcha xarajatlarni ham birdek kamaytiradi. Boshqacha qilib aytganda, raqamli moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish mamlakat bank-moliya tizimi ravnaqining muhim yo'nalishi bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyevning "2020–2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida" gi farmoni. 2020 yil 12-may

2. Depozit.uz —O'zbekistondagi raqamli banklar va ularning istiqbollari 26-iyul 2021 yil.

3. Назаршоев Н.М., Гужина Г.Н., Гужин А.А., Ежкова В.Г. Стратегия развития бизнеса как инструмент управления конкурентоспособностью// Инновации и инвестиции. 2016. № 4. С. 90-92.

4. Петрухина Е.В., Гужин А.А., Величко Н.Ю., Нижарадзе Л.Д., Волкова А.В., Овешникова Л.В. Современные теории менеджмента, Орёл, 2014. - 110 с.

QURILISH TASHKILOTLARIDA INVESTITSIYA LOYIHASI TANNARXINI SHAKLLANTIRISH

Mamutova Amina Raxmetovna

Qoraqalpoq davlat universiteti assistenti

Qurilish loyihasini boshlashdan avval investitsiya loyihalari qiymatini aniqlash usullariga alohida e'tibor qaratiladi. Ushbu bosqichda baholashning o'ziga xos xususiyati qurilish loyihasi xarajatlariga yuzasidan qabul qilingan asosiy qarorlarning hal qiluvchi ta'siri bilan texnologik va xarajatlar ko'rsatkichlarining o'rtasidagi yuqori noaniqligidir. Loyiha qiymatini har tomonlama, ammo adekvat baholash loyihaga kapital qo'yilmalarning samaradorligini kafolatlashi mumkin.

Qurilishda investitsion loyiha narxini aniqlashda tannarxga ta'sir qiluvchi ko'rsatkichlar va omillar ta'sirini modellashtirish orqali aniqlash maqsadga muvofiq.

Ta'kidlash keraki, har bir loyiha, uning murakkabligi va uni bajarish uchun zarur bo'lgan ish hajmidan qat'i nazar, o'z rivojlanishida ma'lum holatlardan o'tadi: "loyiha hali mavjud bo'lmagan" holatdan "loyiha endi mavjud bo'lmagan" holatga qadar. Ishbilarmonlar uchun loyiha boshlanishi uni amalga oshirishning boshlanishi va uni amalga oshirish uchun mablag' sarflashning boshlanishi bilan bog'liq.

Taklifimizga ko'ra, modellashtirish usulidan foydalangan holda qurilish xarajatlar smetasiga mos keladigan investitsiya loyihasining qiymatini aniqlash shartli ravishda 4 bosqichga bo'linishi mumkin:

- loyiha qiymatini aniqlashning tarkibi va usulini aniqlash;
- shu kabi loyihalar haqida ma'lumot to'plash;
- texnologik qurilmalarning analoglarini kerakli ko'rsatkichlarga solishtirish va kamaytirish;
- modellashtirish usulidan foydalangan holda o'xshash loyihalar asosida qurilish loyihasiga jalb etiladigan investitsiya loyihasining qiymatini aniqlash.

Shunisi e'tiborga loyiqlik, qurilish loyihasini shakllantirishga mas'ul loyiha menejeri universal mutaxassis bo'lishi, qurilish muhandisi, menejeri, iqtisodchisi, moliyachisi bilimlarini o'zida mujassam etgan bo'lishi, shuningdek, iqtidorli tashkilotchining barcha fazilatlariga ega bo'lishi kerak.

Modellashtirish usuli, o'z navbatida, quvvat omili yoki qisqartirilgan hajmlar usuli bo'yicha (agar jismoniy hajmlar va mehnat xarajatlari to'g'risida ma'lumotlar mavjud bo'lsa) tartiblanadi.

Shunga ko'ra, qurilish loyihasiga jalb etiladigan investitsiya loyihasi bo'yicha tannarxni aniqlashda quyidagi bosqichlar asosida amalga oshiriladi.

1-bosqich. Qurilishda investitsiya loyihasining tarkibi va qiymatini aniqlash usuli. Bir qator sanoat qurilishi loyihalarida investitsiya loyihasining tannarxini shakllantirish uchun odatiy xarajatlar tarkibi va asoslari quyidagi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Xarajatlarning tarkibi va investitsiya loyihasi tannarxini shakllantirish asoslari¹

№	Xarajatlar tarkibi	Umumiy xarajatlar miqdoridagi ulushi	Hisoblash usuli (Tannarxni shakllantirish asoslari)
1.	Loyihani joriy etishdan oldingi xarajatlar	2-3%	Tuzilgan shartnomalar bo'yicha haqiqiy ma'lumotlar (litsenziyalar, texnik-iqtisodiy asoslar), kelgusi shartnomalar bo'yicha prognoz ma'lumotlari (biznes-rejani ishlab chiqish uchun mehnat xarajatlari va o'rtacha bozor narxlar prognozi, tegishli hujjatlar asosida)
2.	Texnologik qurilish xarajatlari	65-85%	Quvvat omilidan foydalangan holda shunga o'xshash loyihalar asosida
3.	Qurilish ob'yektining umumiy xarajatlari	8-15 %	Quvvat omilidan foydalangan holda shunga o'xshash loyihalar asosida
4.	Loyihani boshqaruv xarajatlari	2-4%	Ishlab chiqilgan reja yoki modellastirish usuli orqali
5.	Zaxira (rezerv)	5-15%	Loyihaning umumiy taqdim etilayotgan qiymatida foiz. Bu ko'rsatkuch mutaxassislar tomonidan aniqlanadi, bu loyihadan oldini hujjatlarni ishlab chiqishning murakkablik darajasiga bog'liq

2-bosqich. O'xshash ob'ektlar haqida ma'lumot to'plash. Bunda o'xshash ob'ektlar haqidagi ma'lumotlar turli manbalardan to'planadi va o'zaro tekshiriladi. Ushbu bosqichda quyidagilarga alohida e'tibor berilishi kerak:

- qurilishning hududiy-iqlim sharoitlari;
- qurilmalarning texnologik ko'rsatkichlari;
- qurilish maydonchalarining o'lchamlari, joylashuv xususiyatlari;
- taxminiy mehnat xarajatlari, materiallarning fizik hajmlari;
- uskunaning og'irligi va o'lchamlari;
- taklif etilayotgan qurilishning texnologik jihatdan maqsadga muvofiqligi;
- amalga oshirilgan investitsiya loyihalari qiymati, ularning alohida bosqichlari va tarkibiy qismlari.

¹ Olib borilgan tadqiqotlar natijasida muallif takliflari asosida ishlab chiqilgan

3 - bosqich. Texnologik o'rnatish ko'rsatkichlarini solishtirish. Tanlangan o'xshash ob'ektlarning ko'rib chiqilayotgan ob'ekt bilan o'xshashligini tahlil qilish (loyihaning asosiy texnik tavsiflari, rejalashtirish ko'lamo, texnologik yechimlar, texnologik o'rnatishlarning tarkibi, uchastkalarining o'lchamlari va sxemalarning xususiyatlari).

4-bosqich. Modellashtirish usuli yordamida tannarxni shakllantirish. Tanlangan analoglar asosida ob'ektlarning tannarxini modellashtirish amalga oshirilishi mumkin:

- o'xshash ob'ekt qiymati bo'yicha to'liq ma'lumotlar mavjud bo'lganda sig'im koeffitsienti bo'yicha;

- jismoniy hajmlar, taxminiy mehnat xarajatlari va boshqalar to'g'risida ma'lumotlar mavjud bo'lsa, qisqartirilgan hajm usulidan foydalangan holda.

Tannarxni aniqlash maqsadida xarajatlarni modellashtirish bir vaqtning o'zida ikkita usuldan foydalanishni va bajarilgan hisob-kitoblarni taqqoslashni o'z ichiga oladi. Narxlardagi tafovut 40% dan oshmasligi kerak deb taxmin qilimiz. Agar nomuvofiqlik kattaroq bo'lsa, 2 va 3-bosqichlarga qaytish tavsiya etiladi, xususan:

- tanlangan analog ob'ektlar va ulardan analog sifatida foydalanish imkoniyatlari haqidagi ma'lumotlarni aniqlashtirish;

- maydon o'lchamlarini va boshqalarni istisno qilish uchun texnologik qurilmalarning tarkibini aniqlashtirish.

Loyihani hujjatlashtirish va yakuniy investitsiya loyihasi bo'yicha qarorni qabul qilish tannarxi to'g'ridan-to'g'ri hisoblash usuli yordamida, muhandislik hujjatlari bo'yicha jismoniy hajmlar, katta turdagi ishlarning birlik narxlari va asbob-uskunalar narxi, shu jumladan uzoq ishlab chiqarish tsikllari asosida shakllantiriladi va quyidagi hujjatlarga asoslanadi:

- muhandislik tizimlari va tarmoqlari uchun texnik yechimlar;
- jarayonning asosiy sxemalari;
- uskunalar ro'yxati va sxemasi;
- uzoq davrli uskunalar uchun maxsus buyurtmalar;
- qurilish-montaj ishlari hajmining jamlanma hisobi;
- loyihani amalga oshirishning bosqichma-bosqich jadvali;
- loyihaning umumiy qiymatini hisoblash va boshqalar.

Respublikamiz amaliyotida buni loyiha hujjatlarini tayyorlash va tasdiqlash bosqichida loyihani amalga oshirish bosqichi bilan taqqoslash mumkin.

Xarajatlarni hisoblashning to'g'riligini oshirish uchun xalqaro qurilish narxlari tizimidagi individual yondashuvlar va amaliyotlar tajribasidan keng foydalanish maqsadga muvofiq:

bazaviy-indeks usuli bilan bir qatorda qurilish xarajatlarini baholashning resurs usulini qo'llash;

loyihalashning turli bosqichlari uchun xarajatlar smetalarida turli darajadagi batafsillik tamoyillarini qo'llash;

allaqachon belgilangan standartlar va uslubiy yondashuvlarni o'zgartirish uchun ob'ektlarni qurish uchun qilingan haqiqiy xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash jarayonlarini tashkil etish;

xarajat ko'rsatkichlari, smeta qiymatini hisoblashda qo'llaniladigan usullar to'g'risidagi ma'lumotlarning asosiy manbai allaqachon amalga oshirilgan investitsiya loyihalari to'g'risidagi ma'lumotlar va ularning tarkibidagi individual xarajatlarning qiymati;

axborot almashish, tajribani rivojlantirish va yagona standartlarni o'rnatishga yordam beruvchi professional jamoalarning faol ishi;

investitsiya loyihalari hayotiy tsiklining barcha bosqichlarida xarajatlarni taqqoslash va tahlil qilish.

Tannarxni to'g'ri hisoblash boshqaruv qarorlarini sezilarli darajada aniqlik bilan asoslash imkonini beradi.

Ko'pincha qurilishda ular ob'ektning narxini rejalashtirilgan hisob-kitobsiz amalga oshiradilar va haqiqiy xarajatlarning taxminiy qiymatlar bilan taqqoslanadi. Tannarxni hisoblashda eng optimal yondashuv bu qurilish loyihalarining rejalashtirilgan narxini hisoblash va keyin loyihalar yoki buyurtmalar bo'yicha haqiqiy xarajatlarni hisobga olish hisoblanadi.

Qurilish tashkilotining moliyaviy tizimi smeta va o'z hisob-kitoblari asosida qurilish loyihasining rejalashtirilgan tannarxini kalkulyatsiya qilish va keyinchalik rejalashtirilgan, haqiqiy ko'rsatkichlarni taqqoslash uchun bir xil tuzilmadagi haqiqiy xarajatlarni hisobga olishi kerak. Ushbu ma'lumot qaror qabul qiluvchilar uchun onlayn bo'lishi ta'minlash kerak.

INNOVATSION BOSHQARUV ASOSIDA KORXONALARNING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH

Irisov Jahongir Xursanbekovich

Andijon Davlat texnika instituti

“Buxgalteriya hisobi va Menejment” kafedrasida asisstant o'qituvchisi

jahongirmirzo0078@gamil.com

Bugungi kunda globallashuv jarayonlari, texnologik innovatsiyalar va bozordagi o'zgarishlar korxonalarining samarali boshqaruv tizimini yaratishni talab etmoqda. Raqobatbardoshlikni oshirish faqat an'anaviy usullarga tayanish bilan emas, balki innovatsion boshqaruv tamoyillaridan samarali foydalanish orqali amalga oshirilishi mumkin. Ushbu maqolada innovatsion boshqaruv mexanizmlarining korxonalarga ta'siri, ularni amaliyotga tatbiq etish usullari va xalqaro tajribalar tahlil qilinadi. Innovatsion boshqaruvning mohiyati va uning ahamiyati Innovatsion boshqaruv – bu yangicha fikrlash, zamonaviy texnologiyalar, innovatsion strategiyalar va raqamli transformatsiyalar asosida korxonaning faoliyatini takomillashtirish jarayonidir. U quyidagi jihatlar bilan farqlanadi raqobat ustunligini ta'minlash – yangi texnologiyalar va strategiyalar orqali bozorda yetakchilik qilish resurslardan samarali foydalanish – ishlab chiqarish, moliyaviy va inson resurslarini optimal taqsimlash bozor talablariga moslashish – tezkor qaror qabul qilish va o'zgaruvchan muhitga moslashish yangi mahsulot va xizmatlarni yaratish – innovatsion mahsulotlar orqali mijozlar ehtiyojini qondirish. raqobatbardoshlik tushunchasi va uni oshirish omillari

Korxonaning raqobatbardoshligi quyidagi asosiy omillarga bog'liq Mahsulot sifati va innovatsion yondashuv – mijoz talablariga mos yangi mahsulotlar yaratish xarajatlarni optimallashtirish – ishlab chiqarish jarayonlarida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash marketing strategiyalari – raqamli marketing, brend yaratish va mijozlarga yo'naltirilgan xizmatlarni taklif etish zamonaviy boshqaruv tizimlari – Lean, Agile, Six Sigma kabi tizimlarni joriy qilish. Dunyo tajribasiga nazar tashlasak, Yevropa va AQSh kompaniyalari innovatsion boshqaruv orqali raqobatbardoshlikni oshirishga katta e'tibor qaratmoqda. Masalan, Tesla avtomobilsozlik kompaniyasi elektr transport vositalarini ishlab chiqarishda ilg'or texnologiyalarni qo'llab, bozor yetakchisiga aylangan. Innovatsion boshqaruv tamoyillari Korxonalarning innovatsion boshqaruv tizimini rivojlantirish uchun quyidagi tamoyillar muhim ahamiyatga ega Strategik rejalashtirish – uzoq muddatli maqsadlarni belgilash va innovatsiyalarni rejalashtirish Raqamli transformatsiya – IT texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish Kreativlik va tadbirkorlik madaniyati – xodimlarni yangi g'oyalar yaratishga rag'batlantirish barqaror rivojlanish – ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy mas'uliyatni inobatga olish. Korxonalarda innovatsion boshqaruvni joriy etish bosqichlari Innovatsion boshqaruvni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun quyidagi bosqichlarni bajarish zarur tahlil va diagnostika – mavjud boshqaruv tizimi va raqobatbardoshlik darajasini baholash;

Raqobatbardoshlik – korxonalarning bozordagi mavqeini mustahkamlash va saqlab qolish imkoniyatlarini ifodalovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Bugungi global iqtisodiy muhitda innovatsion boshqaruv korxonalarning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim strategiyalaridan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu tahlilda innovatsion menejment nazariyalari, ilmiy adabiyotlar va O'zbekiston hamda xalqaro tajriba asosida korxona raqobatbardoshligini oshirish usullari tahlil qilinadi. Innovatsion boshqaruv va raqobatbardoshlikning nazariy asoslari Innovatsion boshqaruv (innovation management) – bu tashkilotlarda yangi mahsulotlar, jarayonlar va biznes modellarni yaratish va rivojlantirish orqali strategik ustunlikka erishish jarayonidir. Shumpeter (1942) tomonidan ilgari surilgan “kreativ destruktsiya” nazariyasiga ko'ra, eski texnologiyalar o'rnini yangi innovatsiyalar egallaydi, bu esa korxonalarni doimiy ravishda rivojlanishga majbur qiladi. Tursunov B. – O'zbek korxonalarida innovatsion boshqaruv va uning samaradorligi. Sattorov Sh.R. – Innovatsion iqtisodiyot va biznesni rivojlantirish mexanizmlari. Mirzayev A. – O'zbekiston sanoat korxonalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish.

Porter (1985) o'zining “Raqobat ustunligi” nazariyasida korxonalar raqobatbardoshligini oshirish uchun uchta asosiy strategiyani ilgari surgan xarajatlar ustunligi strategiyasi – innovatsiyalar orqali ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish. Differensial strategiya – bozorda o'ziga xos mahsulot yoki xizmatlarni taklif qilish. Fokushlash strategiyasi – muayyan bozor segmentiga yo'naltirilgan innovatsion yechimlarni ishlab chiqish. Bu strategiyalar bugungi zamonaviy innovatsion menejmentda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Ushbu tadqiqotlarda korxonalarning innovatsion faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha tavsiyalar berilgan bo'lib, asosiy e'tibor innovatsion infratuzilmani yaratishga qaratilgan.

Teece D.J. (2018). "Business Models and Dynamic Capabilities" – Innovatsion biznes modellar va strategik ustunlik. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsion menejment nafaqat texnologik rivojlanishni, balki tashkilotlarning ichki boshqaruv tizimini ham o'zgartirishni talab qiladi.

Innovatsion boshqaruv asosida korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish masalasi bugungi kunda nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham muhim hisoblanadi. Muhokamada quyidagi jihatlar bo'yicha ko'rib chiqamiz.

Innovatsion boshqaruvning real ta'siri va cheklovlari Innovatsion boshqaruvning korxona raqobatbardoshligini oshirishdagi o'rni ko'plab tadqiqotlarda isbotlangan bo'lsa-da, uning real ta'siri korxonaning o'ziga xos sharoitlariga bog'liq. Masalan, rivojlangan mamlakatlarda innovatsion boshqaruvning amaliy samarasini darhol ko'rish mumkin, chunki

- *Korxonalarning moliyaviy resurslari yetarli.

- *Innovatsion infratuzilma yaxshi shakllangan.

- *Yangi texnologiyalar va bilimlarga ochiqlik yuqori darajada.

Ammo, O'zbekiston yoki boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarda quyidagi cheklovlar mavjud Innovatsion loyihalarga yetarlicha sarmoya ajratilmasligi.

Kadrlar malakasining pastligi va innovatsion tafakkurning sustligi. Innovatsion boshqaruv bo'yicha huquqiy va institutsional tizimning sustligi.

Shu sababli, innovatsion menejmentni joriy etishda korxonalarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Innovatsion strategiyalarni tanlash muammosi Porterning (1985) nazariyasiga ko'ra, har qanday korxona uch xil strategiya orqali raqobatbardoshlikka erishishi mumkin:

Xarajatlar ustunligi strategiyasi – innovatsiyalar orqali ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish.

O'zbekiston sharoitida innovatsion menejmentni rivojlantirish istiqbollari

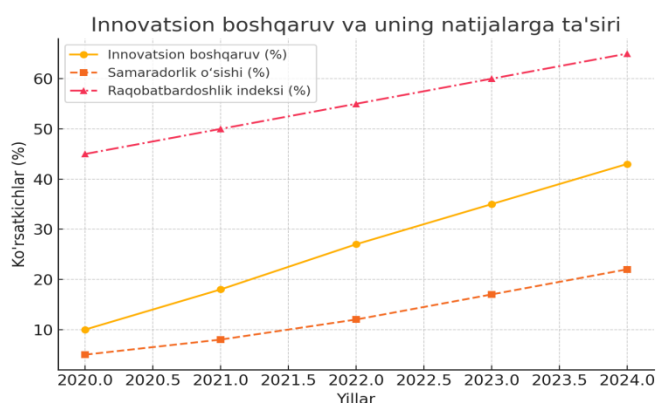
So'nggi yillarda O'zbekistonda innovatsion boshqaruvni rivojlantirish uchun quyidagi harakatlar amalga oshirildi Startap ekotizimi rivojlantirilmoqda – davlat va xususiy sektor hamkorligida startap akseleratorlari tashkil qilinmoqda.

Kadrlar yetishmovchiligi – innovatsion boshqaruv bo'yicha mutaxassislar kam.

Mahalliy korxonalar global bozorga chiqish uchun yetarli resurslarga ega emas.

Shu bois, O'zbekistonda innovatsion menejmentni rivojlantirish uchun quyidagi choralar taklif qilinadi ilm-fan va biznes integratsiyasini mustahkamlash.

Innovatsion ta'lim tizimini kuchaytirish va kadrlar tayyorlash. Korxonalarga innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda qulay shart-sharoitlar yaratish.

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki 2020-2024 yillar oraligida inovatsion boshqaruv darajasi korxonalarning samaradorlik darajasi, samaradorlik o'sishi va raqobatdoshlik indeksi ko'rsatkichlari berilgan. Innovatsion boshqaruv darajasi 2020-yilda innovatsion darajasi 10% bo'lgan bo'lsa, 2024 yili 43% ga yetgan. Bu ko'rsatkich har yili o'rtacha 8-9 % ga oshgan bu esa korxonalarda innovatsiyalarga bo'lgan etibor sezilarli darajada oshganligini ko'rsatadi. Samaradorlik o'sishi 2020-yilda atigi 5 % bo'lgan bo'lsa 2024 yilda

22 % ga yetgan. Innovatsion boshqaruv darajasi ortgani sayin samaradorlik o'sishi ham ortadi. 2022-yilda innovatsion boshqaruv 27 % bo'lganda samaradorlik 12 % ga yetgan, 2024 –yilda esa bu mos ravishda 43 % va 22 % bo'lgan. Bu natijalar innovatsion boshqaruvni kuchaytirish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish mumkinligini tasdiqlaydi. Innovatsion boshqaruv zamonaviy iqtisodiy sharoitda korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolaning yakunida quyidagi xulosalar qilish mumkin: innovatsion yondashuv va samarali boshqaruv orqali korxonalar o'z mahsulot va xizmatlarining sifatini oshirish, xarajatlarni optimallashtirish, yangi bozor segmentlarini egallash va barqaror raqobat ustunligini ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion faoliyat to'g'risida Qonun (O'RQ–562-son, 24.07.2019 yil) – Innovatsion faoliyatning huquqiy asoslari, innovatsion loyihalar va dasturlarni amalga oshirish tartibi, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari belgilangan.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Innovatsion rivojlanish strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni (PF–5544-son, 21.09.2018 yil) – Innovatsion rivojlanish strategiyasining maqsadlari, ustuvor yo'nalishlari va asosiy vazifalari belgilangan.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Korxonalar raqobatbardoshligini oshirish va ishlab chiqarish samaradorligini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarori (PQ–4424-son, 26.08.2019 yil) – Raqobatbardoshlikni oshirish va innovatsion loyihalarni rivojlantirish chora-tadbirlari belgilangan.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” to'g'risidagi Farmoni (PF–60-son,

28.01.2022 yil) – Taraqqiyot strategiyasida innovatsion boshqaruv, sanoat va iqtisodiyotni raqobatbardosh rivojlantirishga qaratilgan islohotlar ko'zda tutilgan.

6.Porter M. “Raqobat ustunligi. Raqobat afzalliklariga erishish va ularni saqlash”. – Moskva: Alpina Pablisher, 2015.

7.Kotler F., Keller K. L. “Marketing menejment” – Toshkent: IQTISODIYOT, 2020.

8.Axmedov M., To'xtayev B. va boshqalar. “Strategik boshqaruv”. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.

9.Bekmurodov Sh., Kadirov N. “Innovatsion menejment” – Toshkent: Iqtisodiyot va moliya, 2021.

10.Xamidov U., Karimov S. “Korxonalarni strategik boshqarish va raqobatbardoshlik”. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

НЕОБХОДИМОСТЬ ЦЕЛЕСООБРАЗНОЙ СИСТЕМЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЁТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Г.Х. Сативалдиева

старший преподаватель кафедры «Бухгалтерский учёт и менеджмент»

Для принятия эффективных управленческих решений в условиях динамичного развития рыночной экономики предприятию требуется целесообразная система информационного обеспечения, объективно отражающая сложившуюся экономическую ситуацию. Основные требования к информационному обеспечению управления - это полнота, объективность и оперативность получения и анализа информации.

Информационное обеспечение управления - это связь информации с системами управления предприятием и управленческим процессом в целом. Оно состоит в сборе и переработке информации, необходимой для принятия обоснованных управленческих решений. Передача информации о положении и деятельности предприятия на высший уровень управления и взаимный обмен информацией между всеми её взаимосвязанными подразделениями осуществляются на базе современной цифровой техники и технологии и других технических средств связи.[1]

Информация выступает сегодня как один из первостепенных ресурсов. По отношению к объекту исследования информация бывает внутренней и внешней.

Система внутренней информации - это данные статистического бухгалтерского, оперативного учета и отчетности, плановые данные, нормативные данные, разработанные на предприятии и т.д.

Система внешней информации - это данные статистических сборников, периодических и специальных изданий, конференций, деловых встреч, официальные, хозяйственно-правовые документы и т.д.

В деятельности крупных предприятий передача информации является неперенным и первостепенным фактором нормального её функционирования. При этом особое значение приобретает обеспечение оперативности и достоверности сведений. Для многих предприятий внутрифирменная система информации решает задачи организации технологического процесса. Информация играет важную роль в предоставлении сведений для принятия управленческих решений и является одним из факторов, обеспечивающих снижение издержек производства и повышение его эффективности.

Информация об организационно-функциональной структуре предприятия включает:

- перечень подразделений;
- иерархия подразделений;
- основные функции подразделения;
- численность сотрудников в подразделениях;
- функциональное назначение подразделений, должностные обязанности сотрудников.

Информация о документах, участвующих в документообороте предприятия. Все типы документов можно разбить на две группы:

- типовые нормативные документы;
- внутренние документы, существующие только на данном предприятии.

Разнообразная аналитическая информация, представляемая обычно в виде отчетов, и подводящая итоги функционирования предприятия за определенный период.

Статистическая информация о деятельности предприятия необходима для проведения сравнительного анализа и прогнозирования.

В целом комплексная информационная система - это система управления финансово-хозяйственной деятельностью предприятия, обеспечивающая принятие согласованных и обоснованных управленческих решений на базе качественной информации, получаемой с помощью современных управленческих и информационных технологий.

Информационное обеспечение представляет собой совокупность базы данных и системы управления базой данных, системы входной и выходной информации, а также унифицированную систему документации. Информационное обеспечение включает в себя всю экономическую информацию предприятия, способы ее представления, хранения, преобразования. Информационное обеспечение организуется на основе технического и программного обеспечения и является по отношению к ним обеспечением более высокого уровня. [2]

Необходимо отметить, что для обеспечения управленческой деятельности хозяйствующих субъектов информация также выступает важнейшим ресурсом наряду с энергетическими, материальными, трудовыми, финансовыми и другими ресурсами, и это в свою очередь требует особого подхода к построению

информационной системы управления ими. Множество внешних и внутренних информационных потоков и разнообразие видов информации говорит о том, что современная информационная система управления хозяйствующими субъектами должна быть сложной. Ряд специалистов в сфере бухгалтерского учета утверждают, что в общей совокупности экономической информации более половины всего ее объема составляют данные бухгалтерского учета.

В зависимости от того, для кого она предназначена бухгалтерская информация может носить характер: информационный; контрольный; аналитический.

Бухгалтерская информационная система представляет собой подсистему комплексной информационной системы управления предприятием и занимает в ней центральное место.

Задача комплексной системы хозяйствующих субъектов заключается в том, чтобы упорядочить информационные потоки, минимизировать объемы первичной информации за счет сокращения ее дублирования, предоставить эффективный доступ к информационным ресурсам предприятий менеджерам всех уровней для принятия оптимальных управленческих решений.

Бухгалтерская информационная система взаимодействует с другими информационными системами как внутри предприятия, так и за её пределами.

Большое значение в работе бухгалтера имеет информация нормативно - правового характера, поэтому использование справочно-правовых информационных систем становится частью профессиональной деятельности бухгалтерской службы предприятия.[3]

Не менее важно для бухгалтерской информационной системы взаимодействие с информационными системами внешних пользователей.

В заключение нужно отметить, что связь бухгалтерской информационной системы с другими информационными системами внутренних и внешних пользователей повышает уровень требований к профессиональной компетентности бухгалтера, поскольку бухгалтер должен не только владеть теорией и практикой бухгалтерского учета, но и иметь навыки работы в конкретной бухгалтерской информационной системе, уметь подготовить информацию для информационных систем внешних пользователей.

Практика показывает, что сегодня в условиях цифровизации работодатель ищет не просто бухгалтера, а бухгалтера с продвинутыми знаниями в области информационных технологий.

Список литературы:

- 1.Друи К. Управленческий и производственный учет / К. Друи. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. С. 3.
- 2.Иванов В.В. Формирование системы управленческого учета на основании процессных методов управления компанией [Электронный ресурс]: Internet resource: <http://www.upruchet.ru>.
- 3.Кондраков Н.П. Бухгалтерский учет [Текст]: учебное пособие / Н.П. Кондраков, М.А. Иванова. М.: Инфра-М, 2006. 368 с.

4. Кондратова И.Г. Основы управленческого учета [Текст]: учебное пособие / И.Г. Кондратова. М.: Финансы и статистика. 160 с.
5. Якимова О.Ю. Формирование структуры информационного обеспечения предприятия. http://sisupr.mrsu.ru/-1/pdf/18_Yikimova.pdf, с. 3.

Socio-economic and organizational-technical analysis of the mechanism for developing a competitive small business model in modern enterprises

Ibragimov Ulmas Raxmanovich

PhD student at Namangan State Technical University

The global economy has seen an unprecedented shift in the structure and operation of small and medium-sized enterprises (SMEs), especially in the post-pandemic digital era. SMEs contribute significantly to economic growth, innovation, and employment, yet they often lack the structural advantages of larger corporations. Hence, it becomes essential to develop competitive business models that are sustainable, agile, and innovation-driven. This paper presents a dual-pronged analysis organizational-technical and socio-economic of the mechanisms involved in creating such models. It argues that the convergence of digital tools, human capital optimization, and socio-economic awareness forms the foundation for competitive advantage in the SME sector.

Socio-Economic Factors- Labor Market Dynamics Access to skilled labor and the ability to upskill existing employees play a crucial role in sustaining competitiveness. Flexible work arrangements and inclusive workplace policies are increasingly relevant in attracting and retaining talent. Consumer Trends and Preferences Modern consumers demand ethical production, sustainability, and digital convenience. SMEs must monitor market trends and incorporate feedback mechanisms to stay aligned with customer expectations. Regulatory Environment Government policies, tax incentives, and funding schemes can either enable or hinder business growth. Understanding and leveraging these socio-political instruments is vital for long-term viability. Economic Instability and Risk Management Economic uncertainty from inflation to global supply chain disruptions necessitates robust risk management frameworks. Scenario planning, diversification and financial literacy are key components.

Organizational-Technical Mechanisms- Digital Transformation and Automation digital tools and automation have become essential for improving operational efficiency. Big data analytics allow small businesses to scale processes, optimize supply chains, and personalize customer experiences. Lean and Agile Operations. The adoption of lean principles enables small enterprises to reduce waste, enhance flexibility, and respond quickly to market changes. Agile project management fosters a culture of continuous improvement and adaptability. Technological Infrastructure Investments in ICT infrastructure support seamless integration between departments, improve data-driven decision-making, and enhance cybersecurity, which

is critical for maintaining stakeholder trust. Organizational Design A flatter hierarchy, cross-functional teams, and decentralized decision-making promote innovation and employee engagement. SMEs must align their organizational structure with strategic goals and technological capabilities.

Integrated Model for Competitive Advantage- This study proposes an integrated model that combines: Technological Innovation (ERP systems, digital marketing), Organizational Agility (agile methodology, decentralization), Human Capital Development (training, leadership), Market Responsiveness (CRM, market research), Socio-Economic Alignment (ethical standards, community involvement). The model emphasizes iterative development, where feedback from both internal (employees, systems) and external (market, policy) environments continuously refines strategy and operations. Case Studies and Practical Applications In future research, applying this model across different industries (e.g., retail, manufacturing, services) can highlight sector-specific adaptations. Examples include tech startups leveraging for customer service or family-run businesses adopting e-commerce platforms during economic downturns.

To thrive in today's volatile business landscape, small enterprises must adopt a competitive business model that integrates organizational-technical efficiency with socio-economic adaptability. Only through this dual analysis can modern SMEs achieve sustainable growth, innovation, and resilience in a highly competitive environment.

References

1. Drucker, P. (2006). Innovation and Entrepreneurship. HarperBusiness.
2. Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2010). Business Model Generation. Wiley.
3. Christensen, C. M. (1997). The Innovator's Dilemma. Harvard Business Review Press.
4. European Commission (2023). Annual Report on European SMEs 2022/2023. Retrieved from <https://ec.europa.eu/>
5. Porter, M. E. (1985). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. Free Press.
6. McKinsey & Company. (2022). How SMEs can navigate the digital transformation. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/>
7. World Bank. (2021). Small and Medium Enterprises (SMEs) Finance. Retrieved from <https://www.worldbank.org/>
8. OECD. (2022). The Digital Transformation of SMEs. Retrieved from <https://www.oecd.org/>

Banklarda moliyaviy xavfsizlik kategoriyasining vujudga kelishi

Qobilov Muxammad Ayubxon Yusufjon o'g'li

Tashkent International University mustaqil izlanuvchisi

Moliyaviy institutlarning moliyaviy barqarorligi yuzasidan ko'plab muhokamalar yuzaga kelayotgan bo'lsada, ulardagi qarashlarda umumiylik mavjudligini ko'rish

mumkin. Unda moliyaviy faoliyatning tashqi va ichki ta'sirlarga nisbatan munosib javob qaytara olishi va turli inqirozli holatlarga duch kelmasligi bilan ifodalanishi bilan izohlanadi. Moliyaviy institutlari qatoriga ko'plab sub'ektlarni kiritish mumkin bo'ladi. Jumladan, banklar, sug'urta kompaniyalari, investision kompaniyalar va davlatning boshqa moliya institutlari shular sirasiga kiritiladi.

Banklarda moliyaviy xavfsizlik masalasining vujudga kelishi uning barqaror moliyaviy faoliyatni amalga oshira olishi bilan izohlanadi. Banklarda moliyaviy tahdidlarga qarshi tura olishi iqtisodiy jarayonlardagi turli inqirozli holatlarning vujudga kelishi orqali ifodalanib keladi. Jahon iqtisodiyoti tajribasida yuz bergan ko'plab iqtisodiy inqirozlar banklarning oldiga ko'plab va turli rakurslardan aks etadigan savollarni kun tartibiga chiqardi.

Ko'plab olimlarning tadqiqotlari va ilmiy xulosalarida moliya institutlari, xususan banklarning moliyaviy xafsizligi uchta rakursdan ajratgan holda shakllantirilgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Birinchidan, standart iqtisodiy jarayonlarning vujudga kelishi jarayonida bankning standart moliyaviy barqaror faoliyati borasidagi ilmiy xulosalar bo'lib hisoblanadi. Ikkinchidan, iqtisodiy inqirozlarning vujudga kelishi fonida banklarning turli iqtisodiy va siyosiy tahdidlarga nisbatan faoliyatini saqlab qolishi bilan izohlanadi, desak to'g'ri bo'ladi. Uchinchidan, inqirozli davrdan keyingi holatlarda markaziy regulyatorning yondashuvlarining xususiyatlari kabi jihatlarni keltirish mumkin.

Banklarning moliyaviy xavfsizligiga nisbatan yondashuvlar o'tgan asrning ikkinchi yarmidan so'ng rivojlana boshlagan. Bunda asosiy sabablardan biri iqtisodiy inqirozlarning keng tus olishi bilan bog'liq ekanligini alohida ta'kidlash lozim. Jumladan, 1930 yilda Buyuk depressiya inqirozining vujudga kelishi bank tizimining barqarorligiga nisbatan yondashuvlarning o'zgarishiga olib keldi. Natijada, bank tizimining barqarorligiga nisbatan ishonchni shubha ostida qolishiga olib keldi.

E.Vayt tomonidan e'lon qilingan maqolada 1930 yildagi bank inqirozining o'ziga xos xususiyatlari borasida ilmiy xulosalar asoslashga harakat qilingan. U tadqiqotlari asosida bank inqirozining mazkur davrida institutsional zaiflik va jiddiy nazorat mexanizmining mavjud emasligi bilan ko'rsatib beradi [1]. Uning fikricha, bank inqirozining asosiy sabablari sifatida tarmoqlararo bank diversifikasiyasining McFadden Act kabi qonunlar bilan to'sib qo'yilganligi, Markaziy bank (Federal Reserve) o'zining faoliyatida bank tizimini nazorat qilish funksiyasini to'laqonli amalga oshirmaganligi, inflyasiya va deflyasiyani boshqarishdagi xatoliklar likvidlik bilan bog'liq muammolarni kengaytirganligi kabilarni keltirib o'tadi. E.Vayt tomonidan bank moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda likvidlik, diversifikasiya, markazlashgan nazorat kabi konsepsiyalarga e'tibor berishni taklif etadi.

E.Vikker tomonidan olib borilgan tadqiqotda ham 1930 yildagi bank inqirozi bilan bog'liq holatlar tahlil qilingan [2]. U tomonidan ham bank inqiroziga turli "vahimali yoki mish-mishli holatlar" emas, balki bank muammolarining majmuidan iborat ekanligini qayd etib o'tadi. Monetar nomarkazlashuvning zaifligi mamlakatdagi milliy bank inqirozining oldini olmaganligi, statistik ma'lumotlarning kamligi inqirozni bag'olashda Markaziy bank kech qolganligini kabilarni ko'rsatib o'tadi.

Uning fikricha, banklararo hamkorlik, o'zaro ma'lumot almashinuvi va markazlashgan monetar siyosat bank inqirozining oldini olishga xizmat qilishini ta'kidlab o'tadi.

Bizningcha, bank moliyaviy xavfsizligining zarurligi borasida olib borilgan tadqiqotlarda banklarning kredit siyosati bilan birga ular faoliyatini tartibga soladigan pul-kredit siyosatining roli ham muhim ekanligini ko'rish mumkin. Shu nuqtai nazardan, bank inqirozi va moliyaviy xavfsizligiga nisbatan vujudga kelgan dastlabki quyidagilar ilmiy xulosalarni keltirish mumkin:

Birinchidan, bank inqirozining vujudga kelishi moliyaviy siyosatning institutsional zaifligi va hududiy mustaqillikning o'zaro hamkorlik fonida emasligi.

Ikkinchidan, markazlashmagan monetar siyosat, statistik ma'lumotlarning etishmasligi, diversifikasiyaning mavjud emasligi kabi holatlar shular siraisga kiradi.

Uchinchidan, inqirozli holatlarning oldini olishda monetar siyosat intervensiyasi va nazorati, banklarning o'zaro hamkorligi kabi holatlar keltirib o'tilganligini qayd etish lozim.

1985 yilda D.Xamilton o'zidan oldingi ikki tadqiqotga nisbatan farqli ilmiy yondashuvlarni keltirib o'tadi va ayrim tanqidiy fikrlarni asoslashga harakat qiladi [3]. Uning tahlillarida mazkur inqirozli holatlar iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy tizimlarning o'zaro ta'sirining murakkab tuzilmaga ega ekanligi bilan ifodalanishi qayd etilgan. Uning fikricha, E.Vayt va E.Vikker xulosalari iqtisodiy omillar bilan bog'liq ekanligini ko'rsatib o'tadi. Ularning tahlillarida ijtimoiy-siyosiy omillar etarlicha o'rganilmaganligini ko'rsatishga urinadi. D.Xamiltonning fikricha, ijtimoiy va hududiy disbalans, aholi o'rtasidagi moliyaviy savodxonlikning pastligi, monetar tashkilotning banklarni tartibga solishda mintaqaviy muvozanatni ta'minlashga e'tibor bermasligi bilan bog'liq ekanligini ko'rsatib o'tadi. Shuningdek, ayrim kredit turlari ipoteka va kichik biznes uchun cheklanganligi inqirozli holatlarga ta'sir etganligini asoslashga urg'u beradi.

Fikrimizcha, banklarning inqirozli holatlarga tushib qolishida iqtisodiy omillar bilan birga, ijtimoiy-siyosiy omillarni ham inobatga olish zarur ekan. Shu boisdan, monetar tashkilot tomonidan ijtimoiy ko'rsatkichlarni ham inobatga olgan holda amalga oshirish muhim hisoblanadi. Bu borada, aholining moliyaviy savodxonligi, kredit turlarining milliy qadriyatlarga emas, balki iqtisodiy mezonlar asosida tartibga solinishi kabi jihatlar shular jumlasiga kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. White, E. N. (1984). A Reinterpretation of the Banking Crisis of 1930. The Journal of Economic History, 44(1), 119-138.
2. Wicker, E. (1980). A Reconsideration of the Causes of the Banking Panic of 1930. The Journal of Economic History, 40(3), 571-583.
3. Hamilton, D. E. (1985). The causes of the banking panic of 1930: Another view. The Journal of Southern History, 51(4), 581-608.

O'ZBEKISTONDA BUXGALTERIYA HISOBINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Zokirov Muhammadali Qodirjon o'g'li
Andijon davlat texnika instituti magistranti

Bugungi kunda Respublikamizda xalqaro a'loqalarni yanada yaxshilash, xalqaro moliya bozorlariga kirish, xorijiy investorlarni jalb qilish uchun ularni barchaga tushunarli xalqaro buxgalteriya standartlariga muvofiq tuzilgan zaruriy axborotlar bilan taminlash, shuningdek, hisob va audit sohalari mutaxassislarini xalqaro standartlar bo'yicha tayyorlash tizimini takomillashtirish bo'yicha ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda.

Ushbu maqsadlarni amalga oshirish uchun hukumatimiz tomonidan ko'plab huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevralda "Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar talablari darajasida tuzishni yanada takomillashtirish" ga qaratilgan PQ-4611-sonli qarori qabul qilindi.

Mazkur qarorga ko'ra 2021-yil 1-yanvardan boshlab aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari va yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiritilgan yuridik shaxslar: ushbu sanadan boshlab moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida buxgalteriya hisobi yuritilishini tashkil etishi hamda 2021-yil yakunlaridan boshlab hisobotlarni moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga muvofiq tayyorlashi belgilangan.

Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartarga o'tishning ertaroq muddatlari nazarda tutilgan yuridik shaxslar bundan mustasno. Buxgalterlarni xalqaro sertifikatlash doirasida "Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartari bo'yicha moliyaviy hisobot" fanini muvaffaqiyatli topshirganligi to'g'risida hujjatga yoxud "Certified International Professional Accountant (CIPA)", "Association of Chartered Certified Accountants (ACCA)", "Solicitors Regulation Authority (SRA)" va "Diploma in International Financial Reporting (DipIFR)" sertifikatlaridan (keyingi o'rinlarda — xalqaro buxgalter sertifikati) biriga ega kamida uch nafar mutaxassis miqdorida moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarni sifatli qo'llash uchun yetarli bo'lgan buxgalteriya xizmati xodimlari bilan ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu Prezident qarorida shu kabi yana bir qancha chora-tadbirlar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Bu kabi qarorlar va chora-tadbirlardan ko'zlangan asosiy maqsadlarga to'xtalib o'tmoqchimiz:

Birinchidan, 179 ta davlat foydalanadigan, barcha davlatlar tan olgan, xalqaro professional buxgalterlar tomonidan tuzilgan, korxona va tashkilotlarning moliyaviy holatini aniq, tog'ri, ishonchli va taqqoslanuvchan tarzda tuzilishini ta'minlovchi, korxona aktivlarini borttirib, yani-orttirib ko'rsatmasligini hamda majburiyatlarini kamaytirib ko'rsatmasligini ta'lab qiluvchi, moliyaviy hisobotlarni shakllantirishda uning moddalarini aniqliligini oshirish, buxgalteriya operatsiyalarini xalqaro standartlarga javob beradigon tarzda hisobotlarda aks ettirish va moliyaviy hisobotlardan foydalanuvchilarga ishonchli axborotlarni yetkazilishini ta'minlovchi moliyaviy hisobotlarnig xalqaro standartlaridan foydalanish;

Ikkinchidan, bizning moliya bozorlarimizdagi qimmatli qog'ozlarni xalqaro moliya bozorlarida sotilishini ta'minlash, sotish darajasini oshirish va valyuta oqimining kirib kelishiga xizmat qiladi;

Uchinchidan, yagona xalqaro standartlardan foydalanish orqali mamlakatimiz investitsion jozibadorligini oshirish, mamlakatimizda xalqaro kompaniyalar ko'payishini ta'minlash ko'zda tutilgan, shuningdek yagona tizimdan foydalanib moliyaviy hisobotlarni tuzish ularning natijadorligini oshiradi va tuzish xarajatlarini qisqartiradi.

Moliyaviy hisobotlar xalqaro standartlaridan foydalanish ko'plab imkoniyatlar yaratib beradi, biroq mamlakatimizda ushbu jarayonlarni amalga oshirish bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Albatta, har qanday rivojlanayotgan davlatlarda ma'lum bir tizimni butunlay yangilash va uni o'zgartish yetarlicha miqdorda vaqt va mutaxasislarni talab qiladi. Mazkur tizimga tez fursatlarda o'tilmayotganligining asosiy sababi yurtimizda yetarlicha malakaga ega va xalqaro standartlarga javob bera oladigan mutaxasislarning yetishmovchiligidir.

Mavjud muammo orqali keng qamrovda Respublika miqyosida buxgalteriya hisobini yurituvchi hisobchilarni o'qitish, o'quv materiallarini xorijiy manbalardan aniq va tog'ri tarjima qilish va foydalanuvchilarga yetkazib berish kabi muammolar kelib chiqmoqda. Hususan, kelajakda malakali kadr bo'lishligini ta'minlovchi Oliy ta'lim muassasalarida ham talabalarimizga moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari bo'yicha ta'lim bera oluvchi malakali o'qituvchilarni yetishmovchiligi va o'quv materiallari bilan ta'minlanmaganligi ushbu tizimga o'tishni sekinlashtirmoqda.

Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartari buxgalterlarni iqtisodchi va moliyachi sifatida fikrlashga undaydi.

Presidentimiz qarorini ijrosini ta'minlash maqsadida Moliya vazirligi buyurtmasiga asosan "Norma professional rivojlanish markazi" tomonidan tashkillashtirilgan bepul MHXS asoslari va Moliyaviy hisobot kurslarini ko'rishimiz, undan istalgan paytda foydalana olishimiz va o'z ustimizda ishlash imkoniyatimizni oshirishimiz lozim. Bu esa MHXS ga o'tishni yanada rivojlantirish imkoniyatini yaratadi.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, MHXS ga o'tish mamlakatimizni yanada rivojlantirish, xalqaro bozorlarga kirib borish va investorlarni jalb qilishga katta hissa qo'shadi. Shu boisdan OTMlarda ta'lim olayotgan qiziquvchan talabalarimizni xorijiy davlatlarga MHXS bo'yicha yetarlicha nazariy va amaliy bilimlarni olib kelishni davlat tomonidan moliyalashtirilgan holda ta'minlashni yo'lga qo'yish sohada ulkan natijalarga erishilishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonuni. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., №. 404.
2. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. - T.: Adolat, 2019. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2007 y., №. 52 (I); 2017 y.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan "Moliyaviy hisobotni xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611-sonli Qarori. 24.02.2020 yil.

4. Tashnazarov S.N, Tashnazarova D.S. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma.-S.: SamISI, 2018 yil. 421 b.

XALQARO MOLIVAVIY HISOBOT STANDARTLARI, AFZALLIKLARI VA XALQARO TAJRIBA

Yusupova Malika Botiraliyeva

Andijon davlat texnika instituti

Rustamov Javlonbek

Andijon davlat texnika institute "BHA" yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Moliyaviy hisobot standartlari sohasida xalqaro tajribani o'rganish va joriy etish glaballashuv sharoitida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda biz ushbu masalada xalqaro tajribaga murojaat etdik.

Yevropa Ittifoqi (YI) moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarini (MHXS) joriy qilish bo'yicha katta tajribaga ega. 2005-yildan boshlab YI hududidagi barcha yirik korporatsiyalar o'zlarining konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarini MHXS asosida tayyorlashi shart qilib belgilangan. Bu qaror Yevropa Komissiyasi tomonidan moliyaviy hisobotlarni yagona tizimga moslashtirish va shaffoflik darajasini oshirish maqsadida qabul qilingan.

Bu islohotlar natijasida YI davlatlari korxonalarida quyidagi ijobiy o'zgarishlar yuz berdi:

Investitsiyalar hajmining ortishi – aniq va shaffof hisobot yuritish xorijiy investorlar uchun YI kompaniyalariga sarmoya kiritishni qulaylashtirdi.

Buxgalteriya amaliyotining rivojlanishi – MHXS'ning joriy etilishi buxgalteriya hisobini yuritish va audit jarayonlarini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqdi.

YI tajribasi shuni ko'rsatadiki, MHXSni joriy qilish moliyaviy shaffoflikni oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy taraqqiyotni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi.

AQShda moliyaviy hisobotlar Umumiy qabul qilingan buxgalteriya hisobi tamoyillari (GAAP) asosida yuritiladi. GAAP AQSh uchun maxsus ishlab chiqilgan standartlar to'plami bo'lib, u moliyaviy hisobotlarni yuritishning qat'iy qoidalarini belgilaydi. Shunga qaramay, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHS) bilan uyg'unlashish va yaqinlashish jarayoni davom etmoqda.

So'nggi yillarda AQShning Moliyaviy hisobot standartlari kengashi (FASB) va Xalqaro buxgalteriya standartlari kengashi (IASB) GAAP va MHXS o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirish maqsadida hamkorlik qilmoqda. Bu jarayon "konvergentsiya" deb nomlanib, global moliyaviy hisobotlarning taqqoslanish imkoniyatlarini yaxshilashga qaratilgan. Hozirgi kunda AQSh kompaniyalari asosan GAAP bo'yicha hisobot yuritadi. Biroq, xalqaro miqyosda faoliyat yurituvchi yirik korporatsiyalar

MHXS bilan tanish bo'lishlari va ayrim holatlarda ushbu standartlarga mos keluvchi hisobotlar tayyorlashlari talab etiladi. Xususan, xalqaro auditorlik va buxgalteriya firmalarida ishlovchi mutaxassislardan har ikkala standart bo'yicha bilimga ega bo'lishi kutiladi. AQSh moliyaviy hisobot yuritishda GAAP standartlariga asoslangan holda ishlaydi. Biroq, xalqaro bozordagi jarayonlar MHXSning ahamiyatini oshirmoqda va AQSh kompaniyalari ushbu xalqaro standartlarga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda. GAAP va MHXS o'rtasidagi farqlarni bartaraf etish bo'yicha olib borilayotgan konvergentsiya jarayoni kelajakda moliyaviy hisobot yuritish tizimining global darajada uyg'unlashuviga turtki berishi kutilmoqda.

Rossiya va Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) davlatlari moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarini (MHXS) joriy etishda turlicha yondashuvlardan foydalanib kelmoqda. Har bir mamlakat o'zining iqtisodiy sharoitlari va milliy qonunchiligiga mos ravishda ushbu standartlarni integratsiya qilishga harakat qilmoqda.

Rossiya tajribasi Rossiya Federatsiyasi 1998-yildan boshlab MHXSni milliy buxgalteriya hisobiga moslashtirish jarayonini boshlagan. Bu islohotlar natijasida Rossiya buxgalteriya hisobi standartlari (RBHS) MHXS talablariga moslashtirildi. 2004-yildan e'tiboran aksiyadorlik jamiyatlari va yirik kompaniyalar uchun MHXS asosida moliyaviy hisobot tayyorlash majburiy qilib belgilandi. Shu bilan birga, kichik va o'rta biznes subyektlari hali ham milliy buxgalteriya standartlaridan foydalanishda davom etmoqda.

MDH davlatlarining tajribasi MDH davlatlari orasida MHXSni joriy etish sur'ati va usullari turlicha bo'lib, ayrim davlatlar bu jarayonda ilg'or qadamlarni tashlashgan. Masalan, Qozog'iston 2003-yildan boshlab MHXS ni milliy buxgalteriya hisobining asosiy tamoyili sifatida qabul qilib, barcha yirik korxonalar uchun ushbu standartlarga mos keluvchi moliyaviy hisobot yuritishni majburiy qilib belgilagan. Ozarbayjon va Ukraina ham MHXS'ni milliy buxgalteriya standartlariga integratsiya qilish bo'yicha muhim islohotlarni amalga oshirib, xalqaro standartlarga yaqinlashish yo'lida jiddiy qadamlar qo'ydi.

O'zbekiston tajribasi O'zbekistonda MHXSga o'tish bo'yicha tub o'zgarishlar 2020-yilda qabul qilingan PQ-4611-sonli Prezident qaroriga asosan amalga oshirilmoqda. 2021-yil 1-yanvardan boshlab aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta kompaniyalari va yirik soliq to'lovchilar moliyaviy hisobot yuritishda xalqaro standartlarga amal qilishga o'tishlari belgilandi. Rossiya va MDH davlatlari MHXSni joriy etishda sezilarli muvaffaqiyatlarga erishdi, bu esa ularning xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyasini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Biroq, har bir davlatning bu standartlarni qabul qilish tezligi va usuli milliy iqtisodiy sharoitlar hamda huquqiy tartibga solish mexanizmlariga bog'liq ravishda farqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni, 2016 yil 13 aprel, O'RQ-404-son.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, 2017 yil 7 fevral, PF-4947-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Korxonalar tomonidan xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish to'g'risida"gi qarori, PQ-4611-son, 2020 yil.
4. International Financial Reporting Standards (IFRS) Foundation. IFRS Standards and Interpretations. www.ifrs.org
5. Nobes, C., & Parker, R. (2020). Comparative International Accounting. Pearson Education.
6. Alexander, D., Britton, A., & Jorissen, A. (2022). International Financial Reporting and Analysis. Cengage Learning.
7. Ball, R. (2006). International Financial Reporting Standards (IFRS): Pros and Cons for Investors. Accounting and Business Research, 36(1), 5-27.
8. Epstein, B. J., & Jermakowicz, E. K. (2010). IFRS Interpretation and Application. Wiley.
9. De George, E. T., Ferguson, C. B., & Spear, N. A. (2013). How Much Does IFRS Cost IFRS Adoption and Audit Fees. The Accounting Review, 88(2), 429-462.
10. <https://lex.uz/docs/-4746047>

AUDIT TEKSHIRUVIDA TAHLILIIY AMALLARNI QO'LLASHDA KREATIV USULLAR

Allamberganova Sayera Farxadovna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti 1-kurs magistranti,

Kaljanov Dauletiyar Baxtiyar uli

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

O'zbekistonda audit sohasida shu paytgacha uch bora qonunning qabul qilinishi sohaning dinamik rivojlanishi qanchalli kuchli ekanligidan darak beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yuqorida ta'kidlab o'tilgan PQ-3946 sonli Qarori[2], «Auditorlik faoliyati to'g'risidagi» O'RQ-677 sonli Qonun[3], auditorlik faoliyatida xalqaro audit standartlarini qo'llash borasida «O'zbekiston Respublikasi hududida qo'llash uchun auditning xalqaro standartlarini tan olish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida»[4] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori, shuningdek moliyaviy hisob sohasida PQ-4611 sonli «Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarorining[5] qabul qilinishi sohaning yana ham tizimli rivojlanishiga olib keldi.

Hisob-kitoblar mavjud bo'lmagan hollarda tahliliy usullar talab qilinadigan yagona dalil bo'lishi mumkin nisbiy ahamiyatga ega bo'lib, ba'zi hollarda schyotlarni izolyatsiya qilish uchun tahliliy amallar qo'llaniladi yoki boshqa mavjud yoki yo'qligini aniqlash uchun teran o'rganilishi kerak bo'lgan moliyaviy operatsiyalar tekshirish uchun bajarilishi kerak bo'lgan qadamlar, masalan, korxonani ushlab turishning umumiy xarajatlari joriy davr oldingi davr uchun bir xil xarajatlar va farq bilan

solishtirilib tekshiriladi va agar farq mavjud bo'lsa, o'sish yoki kamayish sababini aniqlash kerak[6].

Tahliliy amallar usullari, shuningdek, ma'lumotlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish uchun mo'ljallangan kitoblarda qayd etilgan, ularni oldingi davrlardagi ma'lumotlar bilan taqqoslash yoki solishtirish kutilgan ma'lumotlar bilan, og'ishlarni aniqlash va ularning sabablarini aniqlash[7].

Auditda tahliliy amallarda evristik usullarni ham qo'llash maqsadga muvofiq. Ushbu usulda bir guruh mutaxassislarning professional mulohazasiga asoslangan ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash usullarining maxsus guruhi. Evristik usullarni kreativ deb ham atash mumkin, chunki ular bir guruh odamlarning ijodiy fikrlashiga tayanadi[8]. Unda ekspert tanlash, analogiya, suhbat (savol-javob, nazorat savollari), Del'fi, aqliy hujum usullari qo'llaniladi (1-jadval).

1-jadval

Evristik tahlil (Kreativ tahlili) turlari va ularga tavsif

Kreativ usul turlari	Tavsif
Aqliy hujum (Brainstroming)	Aqliy hujum audit jarayonida ko'p qo'llaniladigan jamoaviy turli xil masalalarga javob topish usuli bo'lib, uning natijasida eng to'g'ri farazlar ishlab chiqiladi. Sifatli farazlarni ishlab chiqishda aqliy xujum sessiyasida qatnashayotgan auditorlarning tajribasi va bilimi asosiy omil hisoblanadi
Delfi	Eskpertlar guruhi o'rtasida savol – javob o'tkazishga asoslangan usul bo'lib, asosan uch bosqichda o'tkaziladi. Dastlabki ekspertlar guruhini shakllantirish (20 kishidan oshmagan), asosiy bosqichda yechimi kutilayotgan muammoga ko'p bosqichli o'tkazilgan savolnomalardan keyin kelinadigan yechimlar topiladi, uchinchi bosqichtahliliy bosqich deb nomlanib yakuniy tavsiyalar ishlab chiqiladi.
Analogiya	Mavqum bo'lgan muammoni unga uxshash bo'lgan holatlarga taqqoslagan holda yechim izlash usuli hisoblanadi.
So`rov	Savol berish asosida repondentdan (infomant) olangan ma'lumotlar asosida audit farazlarini ishlab chiqishga yoki audit tekshiruvini qaysi uchastkalarga ko'proq e'tibor karatishni bilishga qaratilgan verbal-kommunikatsion uslubdir.

Audit guruhi gipotezalarni ilgari surishda va qaysi gipoteza eng to'g'ri degan xulosaga kelishda aynan ushbu usullardan qay birini tanlash quyilgan audit vazifalariga bog'liq bo'ladi. Aqliy hujum auditorlarni uchun mo'ljallangan guruh muhokamasimijozning risklarini, xususan, tashkilotda firibgarlikning mavjudligi bilan bog'liq risklarni ijodiy baholashga undash usuli hisoblanadi[9]. Aqliy hujum ko'pi bilan bir soatcha davom etishi va u quyidagi tamoyillar asosida kechishi lozim:

1. O'zaro hurmat va hamkasblarni tanqid qilmaslik;
2. Fikr bildirishda erkinlik va minbar ochiqqligi;

3. Fikrlarning ko'pligini rag'batlantirishi, fikrlar ko'pligi va xilma xilligi bo'lishligi.

Umuman olganda auditda tahliliy amallardan samarali foydalanish auditga sarflanadigan vaqt va mehnat xarajatlarini maqbullashtirishga olib keladi. Aqliy hujum va so'rov o'tkazish usullari odatda tanish bo'lgan usullar hisoblanadi. Auditni samarali o'tkazishda qo'yilayotgan masalaning murakkabligidan kelib chiqib, ayrim paytlarda delfi va analogiya usullarining ham qo'llanilishi ishonchli dalillarni olishga imkon beradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori 2018 yil 19 sentyabr', PQ-3946-son. lex.uz

3. O'zbekiston Respublikasi «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni, 2021 y. 25-fevral. O'RQ-677-son. (lex.uz/docs/5307886).

4. «O'zbekiston Respublikasi hududida qo'llash uchun auditning xalqaro standartlarini tan olish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida» O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 11.04.2022 yildagi 171-son (lex.uz/ru/docs/5952173).

5. «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 24.02.2020 yildagi pq-4611-son (lex.uz/docs/4746047).

6. Jarbou, Youssef Mahmoud (2004) "The role of the external auditor in evaluating evidentiary evidence in the audit process, even though most of it is convincing and not decisive evidence," Department of Accounting - Faculty of Commerce, Islamic University - Gaza

7. Keshari, Chinmaya, Sahoo, Muvvala, Sudhakar, venkata, Ramana, Satyanarayana, Kanhu, Charan, Panda (2018). validation of Analytical Procedures- A Review.

8. Analiz finansovoy otchetnosti: ucheb.posobie dlya studentov, A 64 obuchayushixsya po spetsial'nostyam «Finansi i kredit», «Buxgalt.uchet, analiz i audit» / pod red. O. V. Yefimovoy, M. V. Mel'nik. -2-e izd., ispr. i dop. - M.: Izd-vo OMEGA-L, 2006. –S 84 (408)

9. Karla M. Johnstone, Audrey A. Gramling, and Larry E. Rittenberg. Auditing: A Risk-Based Approach to Conducting a Quality Audit, Ninth Edition. USA 2014, 2012 South-Western, Cengage Learning – P 285 (874).

ASOSIY VOSITALAR BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISHNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI

**Raxmatjonova Gulmira Erkinboy qizi, 1-bosqich magistratura talabasi
Andijon davlat texnika instituti, Andijon shahri**

Asosiy vositalar (asosiy kapital) iqtisodiy faoliyatning asosiy elementlaridan biri bo'lib, tashkilotlar faoliyatida muhim ahamiyatga ega. Asosiy vositalar yordamida ishlab chiqarish jarayonlari amalga oshiriladi va ular tashkilotning uzoq muddatli resurslarini tashkil etadi. Ularning buxgalteriya hisobini talab darajasida yuritish moliyaviy hisobotning to'g'riligi va aniq bo'lishini ta'minlaydi. Asosiy vositalarning buxgalteriya hisobini yuritishning me'yoriy-huquqiy asoslari esa ishlab chiqarish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ro'l o'ynaydi. Ushbu tadqiqotimiz davomida asosiy vositalarning buxgalteriya hisobini yuritishning me'yoriy-huquqiy asoslarini ko'rib chiqamiz.

Asosiy vositalar – bu uzoq muddat davomida ishlab chiqarish jarayonida foydalaniladigan va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradigan aktivlardir. Asosiy vositalar yirik inshootlar, uskunalar, transport vositalari, kompyuterlar, ofis jihozlari kabi ko'plab turli xil materiallar va obyektlarni o'z ichiga oladi. Ularning qiymati amortizatsiya jarayoniga asoslanib, har yili qisqaradi, ammo ularning moliyaviy ahamiyati va boshqarilishi tashkilotning uzoq muddatli muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi.

F.T. Abduvaxidov, I.N. Qo'ziyev va Sh.X. Dadabayevlar muallifligidagi "Buxgalteriya hisobi" darsligida asosiy vositalarning mahsulot (ish va xizmat)lar ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etishi haqida to'xtalib uning bevosita ishlab chiqarish quvvatlarini baholash mezoni sifatida e'tirof etadi "Asosiy vositalar deb, uzoq muddat o'zining tabiiy ko'rinishini saqlab turadigan, asta-sekin eskiradigan va ishlab chiqarilayotgan mahsulot qiymatiga o'z qiymatini asta-sekin o'tkazadigan mehnat vositalariga aytiladi" [1] deb ta'riflaydi.

Asosiy vositalarning buxgalteriya hisobini yuritish o'ziga xos talablarga ega bo'lib, bu jarayon nafaqat ularning xarid qiymatini, balki amortizatsiya, ta'mirlash, yangilash, sotish va boshqa holatlar bilan bog'liq harakatlarni ham o'z ichiga oladi.

Asosiy vositalarning xarid qiymati asosan, sotib olish narxi, transport va o'rnatish xarajatlari, bojxona to'lovlari va boshqa tegishli xarajatlarni o'z ichiga oladi. Asosiy vositalar xarid qilinganda ularning xarid qiymati (to'liq xarajatlar) buxgalteriya balansida aks ettiriladi.

Amortizatsiya bu - asosiy vositalar qiymatining yillik kamayishini ifodalovchi tushunchadir. Amortizatsiya jarayoni buxgalteriya hisobining eng muhim qismlaridan biridir. Amortizatsiya tizimi tashkilotlarning soliq to'lovlari va moliyaviy hisobotlarini aniqlashda yordam beradi. Odatda, amortizatsiya tizimi tanlab olingan usulga (to'liq, teng miqdorda yoki ish faoliyatiga qarab) qarab amalga oshiriladi.

Asosiy vositalar yaroqsiz holatga kelganda yoki sotilganda, ular buxgalteriya hisobidan chiqariladi. Bu holatda, asosiy vositalarning qolgan qiymati va amortizatsiya

ham hisobga olinadi. Sotishdan olingan daromadlar va xarajatlar buxgalteriya hisobotida aks ettiriladi.

Asosiy vositalarning buxgalteriya hisobini yuritishning huquqiy asoslari nafaqat davlat tomonidan ishlab chiqilgan qonunlar va normativ hujjatlar, balki xalqaro buxgalteriya standartlari (IFRS) va Milliy moliya standartlariga ham asoslanadi. O'zbekiston Respublikasida asosiy vositalarning buxgalteriya hisobini yuritish Davlat tomonidan tasdiqlangan quyidagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi:

Buxgalteriya hisobining Milliy Standartlari-O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining rivojlanishi bilan bog'liq ravishda, asosiy vositalar bilan ishlash bo'yicha maxsus standartlar ishlab chiqilgan. Bu hujjatlar asosiy vositalarning xaridi, amortizatsiya, ta'mirlash va hisobotlarni yuritish bo'yicha aniq ko'rsatmalar beradi. [2]

Moliyaviy Hisobotning Standartlari-asosiy vositalarning moliyaviy hisobotda aks ettirilishi uchun moliyaviy hisobotlarni taqdim etish va tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Bu hisobotlar tashkilotning moliyaviy barqarorligini va kelajakdagi rejalashtirishni ta'minlash uchun zarur. [3]

O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi-asosiy vositalarning amortizatsiyasi va ularning soliqdagi ta'siri to'g'risida ko'rsatmalar beradi. Tashkilotlar soliq imtiyozlaridan foydalanish, amortizatsiya va boshqa soliq muammolarini hal qilish uchun shu me'yorlarga amal qilishlari lozim. [4]

Xalqaro buxgalteriya standartlari (IFRS)- asosiy vositalarning buxgalteriya hisobini yuritishda umumjahon amaliyotini ta'minlaydi. IFRS 16 "Ijara shartnomalari"[5] va IFRS 9 "Moliyaviy instrumentlar"[6] asosiy vositalarning moliyaviy hisobotlarini tayyorlashda keng qo'llaniladi. Xalqaro standartlar tashkilotlar uchun asosiy vositalarning baholash, amortizatsiya va sotilish jarayonlarini tartibga soluvchi qoidalarni belgilaydi.

Asosiy vositalar buxgalteriya hisobini yuritish tashkilotning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda va ishlab chiqarish jarayonlarini samarali boshqarishda muhim omil hisoblanadi. Ularning me'yoriy-huquqiy asoslari, xususan, O'zbekiston Respublikasining buxgalteriya va soliq qonunchiligi, shuningdek xalqaro buxgalteriya standartlari asosida tashkil etilishi zarur. Asosiy vositalar bilan ishlashda malakali yondashuv va to'g'ri hisob-kitoblar tashkilotning moliyaviy hisobotlarini aniq va ishonchli qilishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Malikov T.S., Olimjonov O.O. Moliya. Darslik– T.: “Iqtisod-Moliya” 2019.
2. Бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари. Тўплам. – Ўзбекистон Бухгалтрлар ва аудиторлар Миллий Ассоциацияси, 2001 йил.
3. Международные стандарты финансовой отчетности. <https://time-to-study.ru/pages/msfo/common.html>
4. O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi.
5. 16-son Moliyaviy hisobot xalqaro standarti - IFRS "Ijara shartnomalari".
6. 9-son Moliyaviy hisobot xalqaro standarti - IFRS "Moliyaviy instrumentlar".

RAQOBATBARDOSHLIK VA INNOVATSIYALAR SHAROITIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA TA'SIR ETUVCHI ZAMONAVIY OMILLAR

Lutfullayeva Gulshanoy Bohodirjon qizi

Turon universiteti 1-kurs magistrant Iqtisodiyot mutaxassisligi

O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik faoliyati mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda bu yo'nalishda tub islohotlar olib borilmoqda va tadbirkorlik uchun qulay muhit yaratilmoqda. So'nggi yillarda qabul qilingan bir qator qaror va farmonlar mazkur jarayonni tezlashtirdi.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-avgustdagi PQ–4796-sonli [1] qarorida tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash, ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar belgilangan. Shuningdek, "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston Taraqqiyot Strategiyasi"da [2] ham xususiy sektor salohiyatini oshirish, biznes yuritish sharoitlarini yengillashtirish ustuvor yo'nalish sifatida qayd etilgan.

Shu boisdan tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarni chuqur o'rganish, ularni tahlil qilish va tizimli ravishda baholash dolzarb ahamiyatga ega. Bu omillarni aniqlash orqali hukumat, tadbirkorlar va mutaxassislar uchun samarali qarorlar ishlab chiqish imkoniyati paydo bo'ladi.

Tadbirkorlik faoliyatiga oid nazariy va amaliy manbalarda ushbu sohani rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar har xil yondashuvlar bilan tahlil qilingan.

P. Drucker tadbirkorlikni innovatsion faoliyat sifatida ko'radi va tashabbuskorlik, yangilik kiritish omillarini ustuvor deb hisoblaydi [3].

P. Druckerning tadbirkorlikni innovatsion faoliyat sifatida baholashi zamonaviy iqtisodiy sharoitda o'z dolzarbligini yo'qotmagan, balki yanada muhim ahamiyat kasb etgan qarashdir. Haqiqatan ham, bugungi global bozor sharoitida oddiy takrorlovchi, an'anaviy faoliyat bilan raqobatbardosh bo'lish qiyin. Shu boisdan, Drucker ta'kidlaganidek, tadbirkorning tashabbuskorligi, o'zgacha fikrlashi va yangilik kiritishga intilishi — muvaffaqiyatning asosi hisoblanadi.

Innovatsiya nafaqat yangi mahsulotlar va texnologiyalar yaratishda, balki xizmat ko'rsatish uslublari, marketing strategiyalari va mijozlar bilan ishlash tamoyillarida ham o'z aksini topadi. Bunda tadbirkor o'z sohasida mavjud muammolarga boshqacha yondashadi, mavjud imkoniyatlardan yangicha foydalanadi va shunday yo'l bilan o'z biznesiga noyoblik bag'ishlaydi.

Shuningdek, P. Druckerning bu qarashi O'zbekiston sharoitida ham nihoyatda ahamiyatli, chunki mamlakatimizda ham innovatsion fikrlaydigan, yangi yondashuvlarga ega bo'lgan tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat darajasida islohotlar olib borilmoqda.

J. Schumpeter esa iqtisodiy rivojlanish jarayonida tadbirkorning roli — "yaratuvchi buzuvchi" roliga ekanini ta'kidlaydi [4].

O'zbekiston tadqiqotchilardan T. Jo'rayev tadbirkorlik muhitiga iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy va texnologik omillarning ta'siri haqida fikr yuritadi. T. Jo'rayev o'zining "Tadbirkorlik nazariyasi va amaliyoti" nomli ilmiy-uslubiy qo'llanmasida "Tadbirkorlik muhitining shakllanishida eng muhim omillar — bu iqtisodiy barqarorlik, huquqiy kafolatlar va infratuzilmaning rivojlanganlik darajasidir. Shu bilan birga, axborot texnologiyalari bilan integratsiyalashgan tadbirkorlik modeli muvaffaqiyatga olib keladi", deb ta'kidlaydi[5].

Jahon banki, UNDP va Global Entrepreneurship Monitor ma'lumotlarida esa raqobatbardoshlik, infratuzilma, moliyaviy manbalarga kirish imkoni asosiy tashqi omillar sifatida ko'rsatiladi.

Tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar quyidagilar:

Ichki omillar:

1. Tadbirkorning shaxsiy fazilatlar. Bilim, tajriba, psixologik barqarorlik, liderlik qobiliyati.
2. Moliyaviy imkoniyatlar. O'z kapitali, kreditlarga kirish, investitsiya jalb qilish.
3. Biznes modeli va strategiyasi. Mahsulot sifati, marketing, narx siyosati.
4. Kadrlar salohiyati. Malakali ishchi kuchi, motivatsiya, o'qitish tizimi.
5. Innovatsion yondashuv. Texnologiyadan foydalanish, avtomatlashtirish, IT integratsiyasi.

Tashqi omillar:

1. Iqtisodiy muhit. Inflyatsiya darajasi, iqtisodiy barqarorlik, soliq siyosati.
2. Yuridik va tartibga soluvchi baza. Qonunlar, litsenziyalar, ruxsatnomalar.
3. Raqobat muhiti. Sohadagi boshqa korxonalarning faolligi, import va eksport imkoniyatlari.
4. Infratuzilma. Transport, aloqa, logistika, energiya ta'minoti.
5. Siyosiy va ijtimoiy muhit. Hukumat qo'llab-quvvatlashi, korrupsiya darajasi, aholining iste'mol qobiliyati.

Tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar juda murakkab va o'zaro bog'liq tizimni tashkil etadi. Ularni tahlil qilish va to'g'ri boshqarish orqali tadbirkorlik muhitini yanada yaxshilash, ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy o'sishni jadallashtirish mumkin.

Davlat tomonidan yaratilgan imkoniyatlar va imtiyozlar ushbu jarayonni qo'llab-quvvatlasa-da, ichki boshqaruv, innovatsion yondashuv va samarali strategiyalar orqali muvaffaqiyatli natijaga erishish mumkin. Shunday ekan, har bir tadbirkor va soha mutaxassisi ushbu omillarni tahlil qilib, faoliyatini shunga moslashtirishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 03.08.2020 yildagi "O'zbekiston Respublikasining milliy statistika tizimini yanada

takomillashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ- 4796-son qarori. <https://lex.uz/docs/-4926736>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

3. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship, 1985.

4. Schumpeter J. The Theory of Economic Development, 1934.

5. Jo'rayev T. Tadbirkorlik nazariyasi va amaliyoti, Toshkent, 2021.

Aholi bandligini baholashda xorijiy davlatlar ilg'or tajribalaridan foydalanish **Iminov Zafarjon Maxammatibroximovich**

Andijon davlat texnika instituti

Aholining mehnat bozoridagi bandligi siyosatida kuzatilayotgan o'zgarishlar, shuningdek, statistik ma'lumotlarni mehnat faoliyati shakllari kesimida yig'ish amaliyotini turli mamlakatlarda bosqichma-bosqich tadbiq qilish jarayoni oldingi qabul qilingan xalqaro standartlarni qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Masalan, 2013-yilning oktyabrida bo'lib o'tgan "Mehnat statistiklarining XIX xalqaro konferensiyasi (19-MSXK)" mamlakatlarga shu sohaga tegishli amaldagi statistika dasturlarini yangilash va integratsiya qilishga yordam beradigan mehnat faoliyati statistikasi, bandlik va ishchi kuchidan unumli foydalanmaslik standartlarini o'rnatishga yo'naltirilgan I-Rezolyutsiyani ko'rib chiqdi va tasdiqladi.

Ushbu rezolyutsiya bilan ishlab chiqarishning barcha turlari (haq to'lanadigan va to'lanmaydigan) tan olindi va inson mehnat faoliyatini tavsiflaydigan bir-biridan farq qiladigan 5 ta mehnat faoliyati shakli ajratib ko'rsatildi:

1. Bandlik ("bandlik" tushunchasiga haq yoki daromad uchun mehnat sifatida aniqlik kiritildi).

2. O'z ehtiyoji uchun mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish bo'yicha mehnat faoliyati.

3. Ko'ngilli (volontyor)lar mehnat faoliyati.

4. Stajorlar kasbiy-texnik tayyorgarlikdan o'tayotgan shaxslarning haq to'lanmaydigan mehnati.

5. Boshqa mehnat faoliyati turlari (ushbu rezolyutsiyada ko'rsatilmagan).

Shuningdek, 19-MSXK tomonidan kiritilgan standartlar yangi tushunchalarni tasdiqladi:

ko'ngillilar – boshqalar manfaati yo'lida majburiy bo'lmagan ko'ngilli mehnat faoliyati bilan shug'ullanayotgan shaxslar;

ishchi kuchidan samarali foydalanmaslik unga bo'lgan talab va taklif o'rtasidagi nomuvofiqlikni keltiradi, buning natijasida esa ish o'rinlariga bo'lgan ehtiyojning qoplanmasligi yuzaga keladi. Ishchi kuchidan samarali foydalanmaslik quyidagi ko'rsatkichlar bilan tavsiflanadi:

- ish vaqti davomiyligi tufayli to'liq bo'lmagan bandlik;

- ishsizlik;

- potensial ishchi kuchi – band yoki ishsiz bo'lmagan, mehnatga layoqatli yoshdagi shaxslar, shuningdek:

a) “ish qidirishga” harakat qilgan, “ishlashga tayyor bo'lmagan”, lekin milliy sharoit xususiyatlaridan kelib chiqib qisqa muddat oraliqda mehnat faoliyatini boshlashga hozir bo'lganlar (ya'ni, ishga kirishishga tayyor bo'lmagan nomzodlar);

b) “ish izlashga” harakat qilmagan, lekin ishlashni istagan va “ishga kirishishga tayyor” bo'lganlar (ya'ni, ish qidirish bilan shug'ullangan, ishga joylashishga tayyor shaxslar).

Mehnat statistikasi ma'lumotlarining asosiy manbasi ishchi kuchini o'rganishdir (IKO'). Hamdo'stlik mamlakatlarida ishchi kuchini tadqiq qilish jarayonida aholini qamrab olish uchun turli yosh chegaralari qo'llaniladi: Ozarbayjon, Qozog'iston, Qirg'iziston, Moldovada – 15 yosh va undan kattalar, Armaniston va Tojikistonda – 15-75, Belarusda – 15-74, Ukrainada – 15-70 yosh. MSXKsi esa “katta yoshdagi aholi mehnat faoliyatini to'la qamrab olish imkonini ta'minlash uchun yoshning yuqori chegarasini belgilamaslik”ni tavsiya qiladi. Ushbu tavsiyalarga muvofiq Rossiya 2017-yilda, Ukraina 2020-yilda yoshning yuqori chegarasini bekor qildi.

19-MSXK tomonidan yangi standartlar qabul qilingach, MDH davlatlarida ko'rsatkichlarni xalqaro miqyosda taqqoslashni yaxshilash maqsadida mehnat bozori statistikasi amaliyotiga yangi konsepsiyalar, tushuncha va atamalarni joriy qilish yuzasidan faol ishlar boshlandi.

Masalan, 2017-yil Ozarbayjonda yangi standartlarni amaliyotga tadbiq qilishga kirishildi. Hozirgi bosqichda, yangi rezolyutsiya talablaridan kelib chiqib, bandlar va ishsizlar, ish vaqti davomiyligi tufayli to'liq band bo'lmaganlar soni to'g'risida ma'lumot olish maqsadida ishchi kuchini o'rganish dasturi va uslubiy qoidalar qayta ko'rib chiqilmoqda.

Shuningdek, ishchi kuchi tarkibiga kirmaydigan faoliyat turlari: o'z ehtiyoji uchun mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish faoliyati, stajorlar / kasbiy-texnik tayyorgarlikdan o'tayotgan shaxslarning haq to'lanmaydigan mehnati, ko'ngillilar mehnat faoliyati, potensial ishchi kuchi o'rganilmoqda va inobatga olinadi. Bu ma'lumotlar asosida quyidagi ko'rsatkichlarni hisob-kitob qilish rejalashtirilgan: ishchi kuchi ishtiroki darajasi, bandlik darajasi, ishsizlik darajasi, ish vaqti davomiyligidan kelib chiqqan to'liq bo'lmagan bandlikning ishsizlikni ham inobatga olgandagi jami ko'rsatkichi, ishsizlik va salohiyatli ishchi kuchining jami ko'rsatkichi, unumli foydalanilmagan ishchi kuchining umumiy ko'rsatkichi.

Armaniston 19-MSXK qarorlarini hisobga olib, 2017-yilning oxiridan yangi konsepsiya va tushunchalarga o'tish yuzasidan tayyorgarlik ishlarini boshladi. I-Rezolyutsiyani o'rganib, 2018-yilning yanvar oyidan ishchi kuchini o'rganish usullari qayta ko'rib chiqilgan, xodimlar o'qitilgan, ular o'rtasida yangi usullar sinovdan o'tkazilgan. Ko'rsatkichlar to'plamini qayta ko'rib chiqish rejasi loyihalashtirilgan, shuningdek, kelgusida retrospektiv qayta hisob-kitoblar nazarda tutilgan.

2018-yilgacha ishchi kuchini o'rganish so'rovnomasiga “o'z ehtiyoji uchun mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish bo'yicha mehnat faoliyati” haqida savol kiritilgan edi. Ushbu mehnat faoliyati turini chuqurroq o'rganish maqsadida

IKO' so'rovnomasining yangidan qo'shilgan bo'limlaridagi savollar soni ko'paytirildi (masalan, "K bo'limi. Stajorlar va kasbiy-texnik tayyorgarlikdan o'tayotgan shaxslarning haq to'lanmaydigan mehnati" va hokazo).

Stajorlar va kasbiy-texnik tayyorgarlikdan o'tayotgan shaxslarning haq to'lanmaydigan mehnati IKO' so'rovnomasida qisman bor edi, 2018-yil yanvar oyidan unga qo'shimcha savollar kiritilgan.

Barcha asosiy mehnat faoliyati turlarini to'liq qamrab olish maqsadida ("boshqa mehnat faoliyati turlari"dan tashqari) 2018-yil IKO' so'rovnomasiga o'z ehtiyoji uchun mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish bo'yicha mehnat faoliyati va ko'ngillilar mehnat faoliyatini baholash uchun zarur savollar qo'shilgan. Ishsizlar va ish vaqti davomiyligi tufayli qisman band shaxslar soni ko'rsatkichlari tavsiyalarga muvofiq keladi hamda 2008-yildan boshlab hisoblab kelinadi, potensial ishchi kuchiga kiruvchi shaxslar soni esa 2014-yildan boshlab sarhisob qilinadi. Shu sababli mamlakatda unumli foydalanilmagan ishchi kuchi hisobini ham olish imkoni mavjud.

Belarusda 2012-yildan boshlab aholi bandligi muammolarini o'rganish maqsadida uy xo'jaliklarida tanlanma tadqiqot o'tkaziladi va undagi bandlar va ishsizlar soni hisobini olib borish tartibi 19-MSXK tavsiya qilgan standartlarga mos keladi. Shuning uchun ham ishchi kuchining ishtiroki, bandlik va ishsizlik darajasi 2012-yildan boshlab inobatga olinadi. Tavsiyalarga muvofiq, ish qidirmagan, lekin ishga joylashishga tayyor shaxslar soni 2015-yildan, ish qidirgan, ammo shu zahoti ishlashga tayyor bo'lmaganlar soni esa 2017-yildan beri yuritiladi.

2016-yil noyabr oyida MDH Statistika qo'mitasi taklifi bilan Belarusda 19-MSXK qaroriga muvofiq "Ko'ngillilar mehnat faoliyati", "O'z ehtiyoji uchun mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha mehnat faoliyati", "O'z ehtiyoji uchun xizmat ko'rsatish bo'yicha mehnat faoliyati" mehnat faoliyat turlarini o'lchash modullariga oid usullar sinab ko'rildi. Bunda MDH Statistika qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan usuldan foydalanildi.

Sinovlar natijasi muayyan mehnat faoliyati turlarini atroflicha o'rganishga imkon beradigan maxsus savollar to'liq qamrab olingani, shuningdek, yetarlicha tahliliy jadvallarni shakllantirish mumkinligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, sinovlar ayrim savollarda noaniqlik va mavhumlik borligini ma'lum qildi. Sinov natijalari MDH Statistika qo'mitasi saytida mavjud bo'lib, ulardan MDH ishtirokchi-davlatlarining statistika xizmatlari foydalanishi mumkin.

Mamlakatda 2017-yildan boshlab unumli foydalanilmagan ishchi kuchini anglatuvchi potensial ishchi kuchi va ish vaqti davomiyligi sabab to'liq bo'lmagan bandlik, 2018-yildan ko'ngillilar mehnat faoliyati va o'z ehtiyoji uchun mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha mehnat faoliyatini tavsiflaydigan ko'rsatkichlariga oid ma'lumotlar shakllantirilmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, mamlakatda stajorlar yoki kasbiy-texnik tayyorgarlikdan o'tayotgan shaxslarning haq to'lanmaydigan mehnat bilan mashg'ul qismi sonini hisobga olib borish hozircha rejalashtirilmagan.

Qozog'istonda 2016-yildan boshlab mehnat bozorida band bo'lganlar, o'z ehtiyoji uchun mahsulot ishlab chiqarayotganlar va ishsizlar soni ko'rsatkichlari 19-

MSXK I Rezolyutsiyasi uslubi bo'yicha shakllantirilmoqda va statistika qo'mitasi saytida har chorakda e'lon qilib borilmoqda. Bu ma'lumotlar asosida ishchi kuchi ishtiroki, bandlik va ishsizlik darajasi hisoblanadi.

2017-yil yangi standartlarga muvofiq IKO' so'rovnomasiga o'zgarishlar kiritilgan va shu yili "Qozog'iston Respublikasi mehnat bozorining asosiy indikatorlari"da stajorlar yoki kasbiy tayyorgarlikdan o'tayotgan shaxslarning ish haqi to'lanmaydigan mehnati; ko'ngillilar faoliyati; ish izlayotgan, lekin shu zahoti ishga tushishga tayyor bo'lmaganlar va ish izlamayotgan, biroq ishga tushishga hozir shaxslar to'g'risidagi ko'rsatkichlar e'lon qilingan. Mamlakatda o'z ehtiyoji uchun xizmatlar ko'rsatish bilan bandlar sonini hisoblash hozircha nazarda tutilmagan.

2018-yil 19-MSXK uslubiyotini joriy qilish ishlari yakunlangan. Mamlakatda qisman band (ish vaqti davomiyligi bo'yicha) shaxslar soni ko'rsatkichlari shakllantirilgan. Shuningdek, ishsizlik va to'liq bo'lmagan bandlikning (ish vaqti davomiyligi bo'yicha) umumiy holati va unumli foydalanilmagan ishchi kuchi ko'rsatkichlari ham sarhisob qilingan.

Qirg'izistonda 2015-2017 - yillarda ishchi kuchini o'rganish yuzasidan sinov tadqiqotlari o'tkazilgan. Sinov uchun "Mehnat faoliyatining asosiy turi" va "Haq yoki daromad olish uchun ishlash" so'rovnomalari asos qilib olingan. Yig'ilgan axborotlar ma'lumotlar bazasiga kiritilgan, ular qayta tekshirilgan va birlamchi mikroma'lumotlar bazasi yaratilgan. 2018-yildan tajriba tariqasida, 2020-yildan doimiy asosda 19-MSXK tavsiyalariga muvofiq bandlar va ishsizlar soni; o'z ehtiyoji uchun mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish bilan mashg'ul shaxslar soni; ish izlayotgan, ammo shu zahoti ishga joylashishga tayyor bo'lmagan, ish izlamagan, lekin shu paytning o'zida ishga kirishishga tayyor shaxslar soni hisoblab kelinmoqda.

Ish vaqti davomiyligidan kelib chiqib qisman band shaxslar; stajorlar yoki kasbiy-texnik tayyorgarlikdan o'tayotganlarning haq to'lanmaydigan mehnati; ko'ngillilar mehnat faoliyati ko'rsatkichlarini hisoblab borish hozircha nazarda tutilmagan.

Rossiyada 19-MSXK yangi standartlariga ko'ra 2015-yildan boshlab potensial ishchi kuchi tarkibiga kiruvchi shaxslar (ya'ni, ish qidirayotgan, lekin ishga joylashishga tayyor bo'lmaganlar va ish izlamayotgan, biroq ishlashga tayyor bo'lganlar) soni, 2016-yildan esa bandlar soni; o'z ehtiyoji uchun mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha ish faoliyati bilan mashg'ul bo'lgan shaxslar soni; stajorlar yoki kasbiy tayyorgarlikdan o'tayotganlarning ish haqi to'lanmaydigan mehnati bilan shug'ullanayotganlar soni; ko'ngillilik asosida mehnat faoliyati bilan mashg'ul bo'lganlar soni hisoblab borilmoqda. Mamlakatda ishsizlar to'liq 19-MSXK uslubi asosida hisoblanadi.

2016-yilda Rossiya statistika qo'mitasi har bir mehnat faoliyati shaklining soni, mehnat faoliyatidagi ishtiroki va hajmi (ishlagan vaqtining soatbay o'lchami) yuzasidan dastlabki ma'lumotlarni olgan.

2017-yil mamlakatda "tabiiy oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar" ko'rsatkichlarini to'laqonli shakllantirish maqsadida IKO' so'rovnomasiga qo'shimcha savollar kiritilgan, "o'z ehtiyoji uchun mahsulot ishlab chiqarish bilan band shaxslar" ko'rsatkichlari uchun yoqilg'i tayyorlash bo'yicha savollar qo'shilgan.

Rossiyada o'z ehtiyoji uchun xizmatlar ko'rsatish bilan band shaxslar sonini hisoblash hozircha nazarda tutilmagan.

2019-yilda statistika amaliyotiga "Ish vaqti davomiyligi va ishsizlik hisobi nuqtayi nazaridan qisman bandlarning umumiy ko'rsatkichi" hamda "Unumli foydalanilmagan ishchi kuchining umumiy ko'rsatkichi" kiritilgan.

Hamdo'stlikka kiruvchi mamlakatlarda hozircha boshqa turdagi mehnat faoliyatlari (haq to'lanmaydigan jamoat ishlari va sud yoki boshqa muqobil tashkilot qarori bilan ozodlikdan mahrum qilish joylarida bajariladigan ishlar yoki haq to'lanmaydigan harbiy yoki fuqaroviy xizmat va hokazolar) hisobini olib borish rejalashtirilmayapti.

MDH ishtirokchi davlatlari statistika xizmatlari tanlanma tadqiqotlar natijasini turli davriylikda e'lon qilib bormoqda: har oyda – Rossiya; har chorakda – Belarus, Qozog'iston, Moldova, Ukraina, Armaniston (asosiy ko'rsatkichlar); yilda bir marta – Ozarbayjon, Qirg'iziston, Armaniston (keng ko'lamli ko'rsatkichlar); 5-6 yilda bir marta – Tojikiston.

O'zbekiston Respublikasida hozirda mehnat statistikasi ko'rsatkichlarini Milliy hisoblar tizimi (MHT-2008) asosida takomillashtirish ishlari olib borilmoqda. Xususan, eng tasosiy e'tibor norasmiy bandlik holatini to'la aniqlash, ma'lumotlar qamrovini oshirishga qaratilmoqda va bunda MDH hududidagi boshqa davlatlarning tajribalaridan keng foydalanib kelinmoqda. Lekin bu borada birinchi galda mamlakatimizdagi o'ziga xos jihatlari va mavjud qonunchilik me'yorlarini ham takomillashtirib borish eng dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Aholi bandligi to'g'risida"gi Qonuni (20.10.2020 yildagi O'RQ-642-son). lex.uz.
2. Abdurahmonov Q.X., Shoyusupova N.T., Bakiyeva I.A. Mehnat iqtisodiyoti: Darslik. – T.: TDIU, 2011. – 237 b.
3. Berkinov B.B., Ashurova D.S., Abdullayev M.K. Mintaqalarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini prognozlash. O'quv qo'llanma. – T.: TDIU, 2011-y. – 178 b.
4. Umarova M.A. O'zbekiston Respublikasi mehnat bozorini statistik prognozlashning metodologik asoslari. Monografiya. T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2021. - 204 b.
5. Yuldoshev Z.T. Aholini ro'yxatga olish natijasi band va ishsiz aholi soni ko'rsatkichlarining shakllanishi va bu sohadagi xorijiy tajriba. "O'zbekiston statistika axborotnomasi" ilmiy elektron jurnali. 2020 yil, 2-son.
6. Yuldoshev Z.T. Aholi bandligining statistik ko'rsatkichlar tizimi tahlili. "O'zbekiston statistika axborotnomasi" ilmiy elektron jurnali. 2021 yil, 4-son.
7. Asraqulov A.S. O'zbekistonda aholi bandligidagi tendensiyalarning ekonometrik tadqiqi / Iqtisodiyot va ta'lim. - 2019, №5. 86-89-b.
8. <http://www.stat.uz>
9. <http://www.cisstat.com>

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ВЫГОДА В РАЗВИТИЕ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА

Адхамов Ифтихор Хусанбоевич

АКБ «Хамкорбанк» главный специалист отдела привлечения и продаж корпоративных клиентов

В Постановлении Президента Республики Узбекистан «О мерах по ускоренному развитию химической промышленности» определены ключевые приоритеты дальнейшего роста и диверсификации отрасли. Основные направления включают: расширение ассортимента химической продукции с высокой добавленной стоимостью, востребованной как на внутреннем, так и на внешнем рынке, за счёт глубокой переработки углеводородного сырья и минеральных ресурсов; создание новых и модернизация действующих производственных мощностей, ориентированных на удовлетворение внутреннего спроса в минеральных удобрениях и укрепление экспортного потенциала; снижение доли государства в уставном капитале предприятий, активное привлечение прямых иностранных инвестиций, развитие кооперационных связей между предприятиями и субъектами предпринимательства для углублённой переработки базовой продукции; развитие научных исследований и внедрение инноваций в производство, особенно в области глубокой переработки природных ресурсов и внедрения передовых технологий; повышение качества проектно-инжиниринговых и диагностических работ, а также создание эффективной системы подготовки и переподготовки кадров по всем направлениям химии и химических технологий [1].

Как известно многим нефть является природным источником. В нашей стране имеется более 160 месторождений нефти. Нефть — это природный источник углеводородов, известный многим как основное сырьё для производства топлива и других химических продуктов. В Республике Узбекистан насчитывается более **160 месторождений нефти**.

С физико-химической точки зрения нефть представляет собой **маслянистую жидкость**, состоящую из смеси газообразных, жидких и твёрдых углеводородов. Её окраска варьируется от жёлтой и светло-бурой до почти чёрной. Характерный неприятный запах, **меньшая плотность по сравнению с водой** (в пределах **730–860 кг/м³**) — ещё одни важные свойства нефти.

В результате первичной переработки нефти получают: очищенный газ, воду, серосодержащие соединения, нафтеновые кислоты и их соли.

После предварительной очистки нефть подвергается **фракционной перегонке**, в ходе которой её разделяют на несколько фракций в зависимости от температуры кипения: **Бензин** - первая фракция, содержащая углеводороды с числом атомов углерода от C₄ до C₁₂; температура кипения- **35-95 °С.**; **керосин** - смесь углеводородов с C₉ по C₁₆, кипящая при **200–300 °С.** **Мазут** — тяжёлая фракция, содержащая углеводороды, кипящие при температуре **выше 300 °С.** [2]

Бензин - представляет собой смесь углеводородов состоящих в основном из предельных 25-61%, непредельных 13-45%, нафтовых 9-71%, ароматических 4-16% углеводородов. Свойства бензина: способности к испарению, горению, воспламенению, образованию отложений, а также коррозионная активность и стойкость к детонации. Бензин активно испаряется при температуре выше 30⁰, и с повышением температуры испарение происходит интенсивнее. Название марки бензина состоит из буквенно-цифрового обозначения. Значение октанового числа указывает на такое свойство, как стойкость бензина к детонации. Цифра эта относительная. Рассматривая химические свойства бензина, следует основной упор сделать на то, насколько долго состав углеводородов останется неизменным, поскольку при длительном хранении более легкие соединения испаряются, и эксплуатационные свойства сильно ухудшаются. Особенно остро эта проблема стоит в том случае, если из топлива с меньшим октановым числом (например, АИ-92) получили бензин более высокой марки (АИ-95) путем добавления в его состав пропана или метана. Их антидетонационные свойства выше, чем у изооктана, но и испаряются они очень быстро. Государственный стандарт требует, чтобы химический состав бензина любой марки, будь то АИ-92, 95 или 98 оставался неизменным не менее пяти лет при соблюдении правил хранения. [3]

В целях установления единых требований к автомобильному и авиационному бензину, дизельному и судовому топливу, топливу для реактивных двигателей и мазуту Кабинет Министров Республики Узбекистан в 2017 году принял закон "О техническом регулировании" и постановил:

1. Утвердить Общий технический регламент о требованиях к автомобильному и авиационному бензину, дизельному и судовому топливу, топливу для реактивных двигателей и мазуту согласно приложению и ввести его в действие по истечении шести месяцев со дня официального опубликования.

2. Агентству "Узстандарт" совместно с уполномоченными органами принять меры по отмене обязательного характера и обеспечению добровольности при применении нормативных документов по стандартизации автомобильного и авиационного бензина, дизельного и судового топлива, топлива для реактивных двигателей и мазута со дня введения, в действие утвержденного настоящим постановлением Общего технического регламента в установленном порядке.

3. АО "Узбекнефтегаз", Агентству "Узстандарт" совместно с Национальной телерадиокомпанией Узбекистана обеспечить широкое информирование населения, органов государственного и хозяйственного управления, субъектов предпринимательской деятельности о целях, содержании и порядке применения утвержденного Общего технического регламента...[4]

В основе постановления этого закона министерство финансов Узбекистана выделил АО «Узнефтепродукт» и подконтрольным ему нефтеперерабатывающим заводам беспроцентную ссуду в размере 2 триллионов сумов для импорта углеводородного сырья и готовых

нефтепродуктов. Помимо этого, решением руководства страны импортируемое сырье и топливо до 2020 года освобождено от уплаты таможенных платежей, а нефтеперерабатывающий завод – от уплаты налога на прибыль, с направлением высвобождаемых средств на модернизацию, техническое и технологическое перевооружение производственных мощностей. Но все эти меры, как видно из результатов статистической отчетности, дают лишь временный эффект и проблемы нефтегазовой отрасли Узбекистана носят не сезонный характер, как не раз заявляли чиновники, а системный. В 2018 году производство автомобильного бензина в Узбекистане в отличие от предыдущего года стало расти. Всего в прошлом году оно увеличилось в республике на 3,7процента до чуть более 1,1 млн.тонн.

Тем более что Казахстан нарастил экспорт сырой нефти в узбекском направлении на 38 процентов до 228,67 тысячи тонн. Хотя при этом цена импортируемой в Узбекистан углеводородного сырья выросла с 426,38 доллара за тонну в 2017 году до 598,55 доллара за тонну в 2018 году или на 40,4 процента. В настоящее время в Узбекистане действует три нефтеперерабатывающих завода – Бухарский, Ферганский и Алтыарыкский, совокупной мощностью 11,12 миллиона тонн. Однако мощности предприятий загружены только на 60-70 процентов, что зачастую приводит к дефициту моторного топлива, который приходится устранять с помощью не совсем рыночных механизмов.

Процесс прямой перегонки это очень происходит при атмосферном давлении и закрытой емкости, в которую установлена газоотводящая трубка. При нагреве из нефти начинают испаряться летучие составы: Температура от 35 до 200 °С – получаем бензин Но при таком методе есть очень много минусов: Мы получаем очень мало топлива — так из одного литра получается всего 150 мл. бензина. Полученный бензин очень низкого октанового числа, примерно около 50 – 60 единиц. В общем, этот процесс безнадежно устарел, в современных условиях он просто коммерчески не выгоден.

В связи с недостатком жидких видов топлива в республике, возникает необходимость для производства синтетических видов жидкого топлива. Перспективы развития производства синтетического бензина в Узбекистане позволяют рассуждать о поддержке производства синтетического топлива, что принесёт более низкие цены на бензин и уменьшения дефицита жидких видов энергоносителей в Узбекистане.

Список источников:

1. Постановлении Президента Республики Узбекистан от 25.04.18 г. N ПП-3983 «О мерах по ускоренному развитию химической промышленности республики Узбекистан»
2. И.Аскарлов, К.Гопиров "Основы химии", издательство «Узбекистон миллий энциклопедияси» Ташкент-2013
3. <http://autoleek.ru/avtomobilnye-zhidkosti/toplivo/sostav-i-vidy-benzina.html>
4. <http://www.lex.uz/docs/3420358>
5. <https://www.gazeta.uz/ru/2018/12/17/oil/>

6. https://autoprivat.ru/remont_avto/kak_iz_nefti_poluchayut_benzin.html

Sanoat 4.0 ga o'tgan korxonalar boshqaruvi samaradorligini oshirishning innovatsion yondoshuvlari

Axmadjonov Mashxurbek Maxmudovich

Xamkorbank ATB Korporativ mijozlarni jalb kilish va sotish bulimi yetakchi mutaxassisi

Bugungi raqobatga asoslangan biznes muhiti sharoitida kompaniyalar samaradorlikni oshirishga qaratilgan boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilishda ulkan ma'lumotlar (Big Data) bilan ishlashda muayyan qiyinchiliklarga duch kelmoqda. "Aqlli" tahlil vositalariga ega bo'lmalik oqibatida qator kompaniyalar ulkan ma'lumotlarni boshqarishga tayyor emaslar.

Ma'lumki, har bir sanoat inqilobi ortidan ishlab chiqarish samaradorligining ortishi yuz bergan. Hozirgi kunda dunyoning yetakchi mamlakatlari to'rtinchi sanoat inqilobiga (Sanoat 4.0, "Industry 4.0") o'tish bo'yicha o'z strategiyalarini faol ishlab chiqmoqdalar va ilg'or tashabbuslarni ilgari surmoqdalar. "Sanoat 4.0" konsepsiyasi ilk bor 2011 yilning noyabrida Germaniya Hukumati tomonidan 2020 yil uchun yuqori texnologiyalar strategiyasi sifatida ilgari surildi. 2013 yilning aprel oyida Germaniyaning Gannover shahrida bo'lib o'tgan sanoat yarmarkasida "Sanoat 4.0" atamasi yana bir bor tilga olindi va Germaniyaning milliy strategiyasi sifatida qaraladigan bo'ldi. Biroq ko'p o'tmay ushbu konsepsiya ommalashib, yangi sanoat inqilobini ifodalash uchun qo'llanila boshladi.

To'rtinchi sanoat inqilobi mehnat resurslari, jarayonlar, tizimlar va mashinalarning moddiy va raqamli integratsiyasini ko'zda tutib, kiberfizik tizimlar (Cyber-Physical System, CPS), hamkorlik qiluvchi robotlar, virtual reallik, mukammal ma'lumotlar tahlili, sensorlar, 3-D nashr kabi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi.

"Sanoat 4.0"ning maqsadi real vaqt rejimida ishlab chiqarish jarayonidagi insonlar, mahsulotlar va qurilmalarning o'zaro munosabatlariga asoslanuvchi yuqori moslashuvchan, personallashtirilgan va raqamli mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarish modelini qurish hisoblanadi.

To'rtinchi sanoat inqilobi sharoitida ishlab chiqarishni yanada raqamlashtirish, axborot sig'imini oshirish, ixtisoslashuv va ekologik barqaror bo'lishini rag'batlantirish maqsadida raqamli va aqlli fabrikalarni yo'lga qo'yishda kiberfizik tizimga tayaniladi. Bunda kiberfizik tizimlar deganda mukammal tahlil tizimlarini fizik uskunalar bilan birgalikda kommunikatsion texnologiyalarga integratsiyalashuviga aytiladi [1]. Kiberfizik tizim hisoblash, kommunikatsiyalar va nazoratning integratsiyalashgan tizimidir [2].

Sanoat 4.0 uchun zarur bo'lgan muhim texnologiyalar sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish o'rinlidir:

1. Kiberfizik tizimlardan kiberfizik ishlab chiqarish tizimlariga (Cyber-Physical Production Systems) o'tish. 2006 yilda ilk bor virtual va moddiy dunyoni birlashtirishini

ifodalovchi konsepsiya sifatida Dj.Truchard (Dr. James Truchard) tomonidan kiritilgan.

2. Mobil internet va buyumlar interneti texnologiyalari

3. "Bulutli" hisoblash texnologiyasi.

4. Ulkan ma'lumotlar va takomillashgan tahlil vositalari. Raqamlashtirish davri biznes sektorlariga kirishdagi cheklovlarning sezilarli darajada pastligi, ko'lam samarasining yuqoriligi, shuningdek, biznes modellari va innovatsiyalar hisobiga jadal sur'atlarda harakatlanuvchi yangi raqobatchilarning paydo bo'lishiga zamin yaratdi. Tashkilotlar iste'molchilar uchun qiymat yaratish va raqobatdagi ustunliklarini mustahkamlashda axborot va kommunikatsion texnologiyalardan tobora kengroq foydalanmoqdalar. Raqamlashtirish sharoitida menejerlarning roli va vazifalari ham tabiiyki o'zgarib boradi. Raqamli texnologiyalar davri sanoatning barcha tamoqlarida o'zgarishlarni rag'batlantirgan holda, qaror qabul qilish, ularning ijrosi va teskari aloqalar jarayonlarini takomillashtirishni taqozo etmoqda. Shunga mos ravishda, rahbar xodimlar asosiy e'tiborini qiyinchiliklarsiz transformatsiyalanadigan global malaka va kompetensiyalarni rivojlantirish va o'zlashtirishga qaratmoqdalar.

O'zbekistonda ham raqamli iqtisodiyotni shakllantirishning normativ-huquqiy bazasini mustahkamlash yo'lida muhim qadamlar qo'yilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 3 iyuldagi "O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3832-sonli qarori qabul qilinib, unga muvofiq, raqamli iqtisodiyotni joriy etish va rivojlantirish sohasidagi vakolatli organ belgilandi, kripto-aktivlar aylanmasi va uni tartibga solish masalalariga aniqlik kiritildi. E'tiborli jihati shundaki, mamlakatimizda kripto-aktivlar aylanmasi maxsus normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadigan bo'ldi.

Bundan tashqari, yuridik va jismoniy shaxslarning kripto-aktivlar aylanmasi bilan bog'liq operatsiyalari, jumladan norezidentlar tomonidan amalga oshiriladigan operatsiyalar soliq solinadigan obyekt hisoblanmaydi, mazkur operatsiyalar yuzasidan olingan daromadlar esa soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha soliq solinadigan bazaga kiritilmaydi.

Shuningdek, kripto-aktivlar aylanmasi sohasidagi faoliyatni amalga oshirish uchun belgilangan tartibda litsenziya olgan shaxslar tomonidan o'tkaziladigan kripto-aktivlar aylanmasi bilan bog'lik valyuta operatsiyalariga valyutani tartibga solish to'g'risidagi qonun hujjatlari normalari tatbiq etilmaydi.

2018-2024-yillar uchun qabul qilinadigan «Blokcheyn» texnologiyalarini rivojlantirish dasturida kripto-aktivlar aylanmasi sohasidagi faoliyatni, jumladan mazkur faoliyatni tashkil etishning huquqiy asoslarini yaratish orqali joriy etish va rivojlantirish, bunda kripto-aktivlarni mahalliy va xalqaro kripto-birjalarda realizatsiya qilish imkoniyatini nazarda tutish, 2025 yil 1 yanvardan boshlab «blokcheyn» texnologiyalarini davlat organlari faoliyatiga, jumladan boshqa davlat organlari va tashkilotlari bilan hamkorlik qilishda, davlat xaridlarini amalga oshirishda, davlat xizmatlarini ko'rsatishda, shaxs to'g'risidagi ma'lumotlarni verifikatsiyalashda tatbiq etish, ustav fondida davlatning ishtiroki ustuvor bo'lgan yirik tijorat tashkilotlarining korporativ boshqaruvi tizimiga, jumladan biznes-jarayonlarni takomillashtirish, ishlab

chiqarish, ma'muriy va operatsion jarayonlarni maqbullashtirish, shuningdek, zamonaviy menejmentni tatbiq etish va resurslarni boshqarish uchun tatbiq etish ko'zda tutilgan.

Hozirgi kunda texnologiyalar bois biznes muhitida yuz berayotgan jadal o'zgarishlar, mijozlar va raqobatchilarning globallasuvi, tartibga solish va savdoning yanada murakkablashuvi, aksiyaga eagalikning konsratsiyalashuvi va aksiyador faolligining ortishi, malakali iqtidorlarga global darajada kurash kabi tendensiyalari yuz bermoqda. Bunga javoban kompaniyalar korporativ boshqaruvida ham qator o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Xususan, direktorlar kengashining boshqaruv raisi va umuman menejment bilan munosabatlari qayta ko'rib chiqilmoqda. Zarurat bois, direktorlar kengashi "nazorat qilish"dan "hamkorlik qilish"ga tomon faoliyatini o'zgartirmoqda.

Ayni paytda, "hamkorlik modeli" quyidagi tarkibiy qismlarni taqozo etadi: boshqaruv raisini tanlash jarayonini rejalashtirish va muvaffaqiyatli amalga oshirish; strategiyani ishlab chiqish bilan faol shug'ullanish; risklarni aniqlash va ularni yumshatish rejalarini ishlab chiqish; aksiyadorlarga e'tiborni kuchaytirish va shu orqali ularning ishonchini mustahkamlash; natijadorlikni samarali rag'batlantirish.

Shunday qilib, hisobdor va vakolatlaridan to'g'ri va samarali foydalana oladigan boshqaruv bilan birgalikda faoliyat yuritish orqali direktorlar kengashi barcha manfaatdor tomonlar uchun yuqori darajada o'zgaruvchan raqamli iqtisodiyot sharoitida ham muhim va uzoq muddatli qiymat yaratishi mumkin.

Fikrimizcha, jadal o'zgarishlar sharoitida aksiyadorlik jamiyatlari boshqaruvi samaradorligini oshirishda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq sanaladi:

- innovatsiyalar va konvergensiya sharoitida raqobat strategiyasini nazorat qilish;
- risklarni boshqarish takomillashtirish orqali bozorni egallash imkoniyatlarini oshirish;
- o'zgaruvchan geosiyosiy va tartibga solish muhitiga moslashish;
- uzoq muddatli kapitalni taqsimlash strategiyalarini optimallashtirish;
- iqtidorlarni topish va kelajak ishchi kuchini jalb etish;
- strategik muvofiqlashtirish orqali direktorlar kengashi tarkibini mustahkamlash.

Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida raqamli texnologiyalar orqali qayta tiklanuvchi muqobil energiya manbalaridan foydalanishda

Rustambekov Xurshidbek Mashxurbekovich

Xamkorbank ATB Korporativ mijozlarni jalb qilish va sotish bulimi yetakchi mutaxassisi

Zamonaviy sharoitda Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalarining samarali ishlashi uchun loyihalashtirish va boshqaruv qarorlarini shakllantirishning barcha bosqichlarida to'liq axborot ta'minoti zarur. Buning muhim sharti - hududiy

elektr tarmoqlari korxonalarida yagona axborot makonini yaratish, uning yordamida barcha avtomatlashtirilgan korxonalarni boshqarish tizimlari tez va samarali ravishda axborot almashish imkoniyatiga ega bo'lishidir.

Raqamli ishlab chiqarish konsepsiyasi butun qiymat zanjirini qamrab oladi va ishlab chiqarish operatsiyalari samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonasining yagona dinamik ko'p bosqichli tizim sifatida korxona boshqaruvi nuqtai nazaridan tizimli ko'rinishi raqobatbardosh ishlab chiqarishni yaratishda ko'plab masalalarni hal qilishga yordam beradi. Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalaridagi muammolar o'z navbatida texnologik jarayonlar va ijtimoiy-iqtisodiy omillarni, shuningdek, korxonani boshqarish bilan bog'liq bo'lgan tashkiliy muammolarni ham o'z ichiga qamrab oladi. Ishlab chiqarishda ishonchli va tezkor ma'lumotlar asosida boshqaruv qarorlarini tez va samarali qabul qilish, tayyor mahsulotlar sifatini oshirish va jahon bozorida muvaffaqiyatli raqobatlasha olishi zarur. Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida barcha ishlab chiqarish jarayonlari to'liq avtomatlashtirilgan bo'lishi kerak: ishlab chiqarishni texnologik tayyorlash, materiallar va butlovchi qismlar bilan ta'minlash, elektor sarfini rejalashtirish, mahsulot tannarxi va sotish.

Xo'jalik yurituvchi subyektni boshqarish faoliyati muhim axborot tizimini aks ettiruvchi jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon boshqaruv tizimi, obyekt hamda tashqi muhit holatlari to'g'risida ma'lumot beradi. Bunda ayniqsa, axborot tizimi yangi takror ishlab chiqarish faoliyatini rejalashtirish, strategik maqsadlarni tahrirlash, boshqaruvni rivojlantirish jarayonlarini oldindan ko'ra bilish, kelayotgan huquqiy, rejalashtirish va analitik ma'lumotlarini jamlab, qayta ishlov berish kabi muhim vazifalarni bajaradi. Korxonada qayta tiklanuvchi muqobil energiya manbalaridan foydalanishda raqamli texnologiyalarni qayta ishlash jarayoniga quyidagi talablar qo'yiladi: ma'lumotlarning to'liqligi va yetarliligi; axborotni o'z vaqtida taqdim etish; ma'lumotlarning ishonchiligi; axborotni qayta ishlash samaradorligi; foydalanuvchilarning o'zgaruvchan axborot ehtiyojlariga moslashuvchanligi [1, C- 505].

“Raqamli ishlab chiqarish” bu g'oyalarni, bilimlarni va texnologiyalarni, dasturiy mahsulotlarni ishlab chiqarish jarayonlariga qo'llashdir.

“Raqamli inqilob”ning asosi har qanday shaklda va hajmda ma'lumotni istalgan joydan to'plash va uzatish imkoniyatidir.

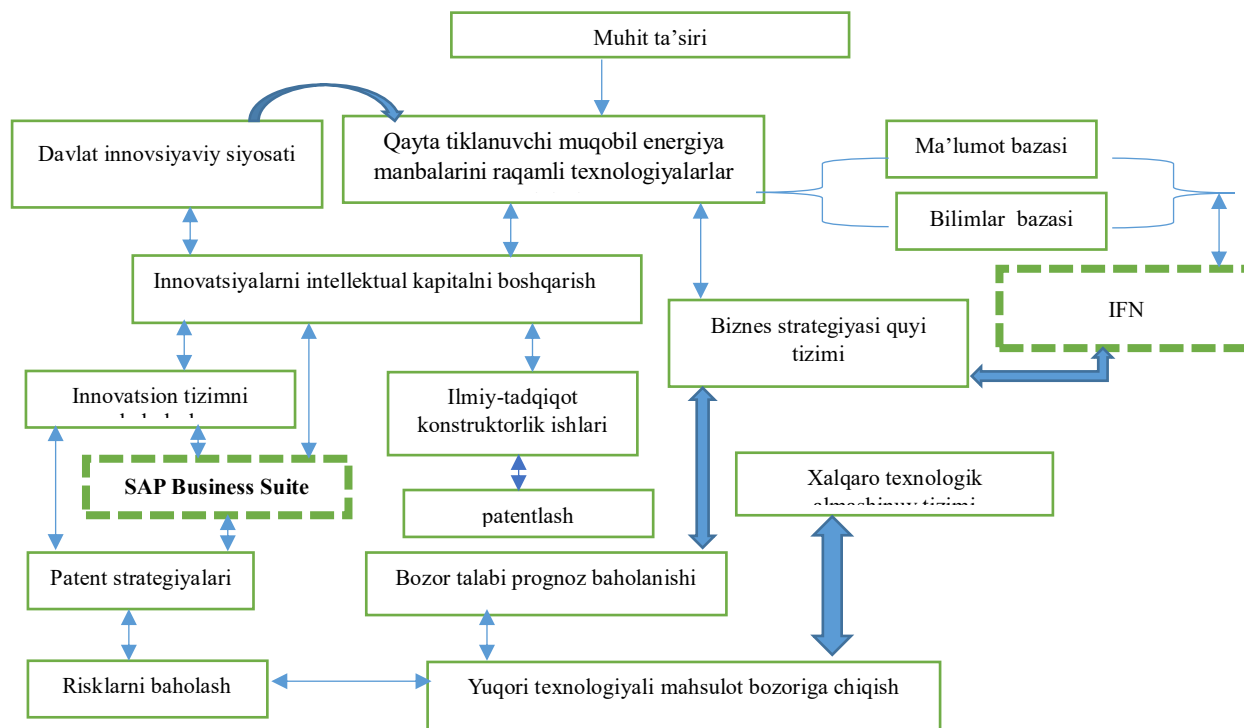
Umumiy “raqamli ishlab chiqarish”ga muvaffaqiyatli o'tish asosida rejalashtirish vositalarini o'zgartirish, ishlab chiqarish jarayonlarini tekshirish va modellashtirish, mahsulotning hayotiy siklini boshqarish optimallashtirilgan.

Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida yangi mahsulotlarni sotuv davrining qisqarish sharoitlari boshqaruv uslubiyatini takomillashtirishni taqozo etadi. Korporativ axborot tizimlari esa korxonalar faoliyatini boshqarish uchun yangi texnologiyalar, ishlab chiqarish tajribasi va tashqi muhitdagi o'zgarishlar to'g'risida eng zaruriy ma'lumotlarni beradi. Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalari resurslarini boshqarish (ERP tizimlari), ta'minot zanjirlari (SCM) va mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish (CRM) bo'yicha kompleks yechimlar har qanday korxona samaradorligini oshiradi, buyurtmalar yoki boshqa majburiyatlar o'z

vaqtida bajarish bilan mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilaydi, sheriklar bilan samarali o'zaro aloqalarni tashkil qiladi, ta'minot zanjirini talab o'zgarishi bilan sinxronizatsiya qiladi. SAP CRM - bu quydagi imkoniyatlarni taqdim etadi: ma'lumotlarni to'liq va tezkor ravishda olish, kadrlarni doimiy o'qitish jarayonini ta'minlash, biznesdagi tashkiliy o'zgarishlarni tezkor va strategik rejalashtirish sifatini oshirish [1, C- 506].

DSS tizimlari - qarorlarni qo'llab-quvvatlash tizimlari menejmentning yuqori darajasida qo'llaniladi hamda strategik maqsadlarni shakllantirish, rejalashtirish, resurslarni va moliyalashtirish manbalarini jalb qilish vazifalarini hal qilish uchun mo'ljallangan. Vazifalar axborotni tahliliy qayta ishlashni talab qiladigan murakkab biznes-jarayonlarni amalga oshirishga qaratilgan. Rasmiylashtirish darajasi tizimning samaradorligini va olingan ma'lumotlar asosida qaror qabul qilishda odamlarning ishtirok etish darajasi bilan belgilanadigan avtomatlashtirish darajasini belgilaydi. Boshqarish va qaror qabul qilish jarayonlari korxonaning funksional quyi tizimining bir qismidir [2, c.100-107].

Hozirda hududiy elektr tarmoqlari korxonalari SAP (System Analysis and Program Development) modullaridan foydalanishni boshladilar: SAP Process Integration - korporativ darajadagi integratsiya yechimi, SAP Master Data Management - korxona darajasida meyoriy va ma'lumotnomalarni boshqarish tizimi, SAP Knowledge Management - platformasi (bilimlarni boshqarish bo'yicha) va SAP Business Intelligence (avvalgi Business Warehouse) - korporativ ma'lumotlar omborlari va biznes analitika yaratish uchun platforma.

1-rasm. Hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida qayta tiklanuvchi muqobil energiya manbalaridan foydalanishda raqamli texnologiyalarni tatbiq etish tuzilmasi

SAP modullarni tatbiq etish orqali korxonalarda boshqaruv bo'yicha yagona axborot tizimi yaratishga erishiladi. SAP dasturiy moduli investitsiya faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo'lib, loyiha faoliyatini boshqarish, loyiha portfellarini boshqarishni soddalashtirishga xizmat qiladi va boshqarish jarayonlarini avtomatlashtirishni osonlashtiradi.

1-rasmda Hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida qayta tiklanuvchi muqobil energiya manbalaridan foydalanishda raqamli texnologiyalarni tatbiq etish tuzilmasi berilgan. Ushbu tuzilma hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida axborot texnologiyalariga asoslangan ma'lumotlar bazasi va yuqorida qayd etilgan intellektual bilimlar bazasi bilan o'zaro bog'liq bo'lgan quyi tizimlarning tarkibiy uyg'unlashuviga asoslangan. Bunda ichki va tashqi muhitdagi barcha kiruvchi ma'lumotlar, xususan, korxonaning mijozlari, iste'molchilar, hamkor-sheriklar, raqobatchilar to'g'risidagi barcha ma'lumotlar yagona tizimda markazlashtirilgan holda saqlanadi. Keng qamrovli SAP Business Suite hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida yangi mahsulotni ishlab chiqarish jarayonlarini tezlashtiradi. Bu borada yangi mahsulot sifatini, ishlab chiqarish resurslarini maqsadli bozorda raqobatbardoshligini va xususiyatlari jihatidan aavalgisidan yaxshiroq bo'lgan mahsulotni yaratish imkoniyati vujudga keladi.

Samarali innovatsion faoliyat infratuzilmani quyi tizimlarini boshqarishni, texnologik auditning quyi tizimlarini, axborot texnologiyalariga asoslangan baholashni, xalqaro shartnomalarning quyi tizimini va intellektual axborot tizimini o'z ichiga olgan innovatsion boshqaruv tizimini yaratish orqali amalga oshiriladi [3, -c. 65].

Hududiy elektr tarmoqlari korxonalari ichida yagona axborot makonini shakllantirishda yaxlit axborot muhiti ushbu korxona tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarning hayotiy siklining barcha bosqichlarini qamrab oladi. Bunday CALS dasturi (Continuous Acquisition and Life cycle Support) mahsulotning hayotiy sikli va ta'minoti uchun doimiy axborot ta'minotini amalga oshiradi. CALSni tashkiliy qo'llab-quvvatlash turli xil hujjatlar, sanoat mahsulotlarining hayot sikli ishtirokchilarining rollari hamda javobgarligini tartibga soluvchi kelishuvlar va ko'rsatmalar to'plami bilan ifodalanadi.

CALSning maqsad va vazifalarini amalga oshirishda quyidagi asosiy tamoyillarga rioya qilish kerak:

- AS va ularning quyi tizimlari o'rtasida axborot almashinuvi jarayonlarida ma'lumotlarni taqdim etish va talqin qilishning birligi, bu dastur ontologiyalari va tegishli ma'lumotlarni taqdim etish tillarini ishlab chiqishni belgilaydi;

- hayot sikli markazining barcha ishtirokchilari uchun istalgan vaqtda va istalgan joyda ma'lumotlarga ega bo'lish, bu zamonaviy telekommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni belgilaydi. Mahsulot haqida, texnologik muhit, ishlov berish va boshqarish dasturlari texnologiyasi, yig'ish va o'rnatish texnologiyasi, boshqarish va sinovdan o'tkazish to'g'risida umumiy ma'lumotlar bazasi bo'lishi kerak.

Bunday holda, quyidagi dasturiy ta'minot va tizimlardan foydalaniladi: -mahsulot va uning konfiguratsiyasi to'g'risidagi ma'lumotlarni boshqarish (PDM tizimlari - Product Data Management) (Mahsulot ma'lumotlarini boshqarish);

-loyihani boshqarish (Project Management);

-texnik hujjatlarni yaratishda va o'zgartirishda vazifalar oqimini boshqarish (WF - Work Flow tizimlari);

-hayot siklining ishlab chiqarishdan keyingi bosqichlarida mahsulotlarni axborot bilan ta'minlash;

-biznes-jarayonlarni funksional modellashtirish, tahlil qilish va biznes jarayonlar reinjiningi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Тенденции развития экономики и промышленности в условиях цифровизации / под ред. д-ра экон. наук, проф. А.В. Бабкина. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2017. С- 505.

2. Формирование устойчивого позиционирования предприятий на основе развития информационных систем/Устинова Л.Сборник научных трудов, Вестник РГАИС, т.3,2012. с.100-107.

3. Устинова Л.Н. Развитие интеллектуальных информационных систем в управлении предприятием. - М.: Научно-технический журнал «МГОУ-XXI-Новые технологии», №1, 2011.

OTMDA YUQORI MALAKALI KADRLAR TAYYORLASH MENEJMENTI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI TAKLIF VA TAVSIYALAR

Valiyev Abdugulom Soyibovich

Xamkorbank ATB Korporativ mijozlarni jalb qilish boshkarmasi boshlig'i

Bugungi kunda ta'lim sohasidagi mavjud muammolar hamda O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi tezkor va chuqur o'zgarishlar kadrlar tayyorlash milliy siyosatini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Bu esa oliy ta'lim tizimi va kadrlar tayyorlash modelini isloh qilish zarurligini kun tartibiga chiqardi. Afsuski, hozirgi paytda oliy ta'lim muassasalarida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni samarali boshqarishda qator muammolar mavjud. Jumladan: OTMlarda ta'lim sifatini oshirish va zamonaviy talablarga javob beradigan professional kadrlar yetishtiradigan samarali boshqaruv tizimi hali to'liq shakllanmagan; ilmiy tadqiqotlar bilan faol shug'ullanish, innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etish va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi loyihalarni tashkil etish borasida ishlarni muvofiqlashtirishda muammolar mavjud; xalqaro standartlarga mos ta'lim sifatini ta'minlash orqali OTMlarni mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy va ilmiy markazlariga aylantirish masalalari yechimini topmagan; O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari xalqaro nufuzli reytinglarda, jumladan, dunyodagi 500 ta eng yaxshi universitetlar ro'yxatida ishtirok etmayapti; ish beruvchilarning bitiruvchilarga bo'lgan talab va ehtiyojlari to'liq o'rganilmagan, natijada ularga moslashuvchi aniq, maqsadli

marketing strategiyalari ishlab chiqilmagan: korxona va tashkilotlarda OTMlarining intellektual mulkidan, professor - o'qituvchilarning ilmiy-pedagogik salohiyatidan, bilim va tajribasidan, maslahatchilik va kasbiy qayta tayyorlash xizmatlaridan samarali foydalanish amaliyoti deyarli joriy etilmagan; O'zbekiston Respublikasida 10000 nafar aholiga to'g'ri keluvchi talabalar va bitiruvchilar soni hamda "Inson taraqqiyoti indeksi" ko'rsatkichlari yaqin o'n yillikda MDH davlatlarining o'rtacha ko'rsatkichlaridan past darajada; o'rta maktab, AL, KHK va OTMlarida ayrim fanlar takrorlangan davriy yo'nalishlar va mavzular asosida o'qitilayotganligi bilimlarning eskirishiga, barcha toifadagi ta'lim ishtirokchilarining o'qish muddatlari jihatidan ortiqcha vaqt sarflashlariga va fanlar bo'yicha topshiriladigan hisobotlar sonining oshirilishiga sabab bo'lmoqda; OTMlari bilan korxonalar o'rtasida talabalarning malakaviy amaliyot o'tkazish sifati talablar darajasida emas va b.

Eng muhimi, hozirgi davrda OTMlarini bitirib chiqayotgan yuqori malakali kadrlarning faqat umumkasbiy, ilmiy-texnikaviy va nazariy-amaliy tayyorgarliklari yetarli emas, balki ulardan tafakkurlaridagi mukammallik, jamiyatdagi asosiy jarayonlar va kasbiy rivojlanish masalalariga befarq bo'lmaslik hamda jamiyat hayotiga daxldorlik hissi bilan yashash talab qilinadi. Bu muammolarni bartaraf etish mamlakatda jahon andozalariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlashni ta'minlovchi, shu sohaga mas'ul etilgan raqobatbardosh OTMlari faoliyatini samarali boshqarish orqali amalga oshiriladi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev jamiyatdagi muammolarni bartaraf etishda yuqori malakali kadrlarning salohiyati masalasiga to'htalib, shunday deydilar: "Biz ko'plab dasturlarni qabul qilmoqdamiz, lekin ularni amalga oshiradigan, tashabbuskor va vatanparvar, yuqori malakali kadrlar yetarlimi?"

Mamlakatda yurtimiz mustaqilligi va iqtisodiyotini rivojlantirish, xalqimizning farovon turmushini ta'minlash, jumladan ta'lim tizimidagi barcha asosiy muammolarni bartaraf etish maqsadida harakatlar strategiyasi [3] ishlab chiqildi. Sohaga mas'ul etib tayinlangan rahbar va soha mutaxassisleri tomonidan mazkur hujjatning taraqqiyotning yangi «o'zbek modeli» deb nomlanayotganligi bu dasturning dolzarblik darajasi va ahamiyatini yanada oshiradi. Mazkur hujjatning 4-qismida ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, jumladan, ta'lim va fan sohasini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish vazifalari belgilangan. Bundan tashqari oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish, OTMlarida ta'lim sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish, OTMlari reytingini baholash tizimini joriy etish masalalari Prezidentimiz Farmonlari, qarorlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlari [4] da o'z aksini topgan.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etishda o'z hissamizni qo'shish maqsadida OTMlarida yuqori malakali kadrlar tayyorlashni boshqarish samaradorligini oshirishga oid ilmiy-nazariy, amaliy va uslubiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqdik. Respublikamizda oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash, o'rta muddatli oliy ta'limni rivojlantirishning innovatsion strategiyalarini tuzish va samarali boshqarish, OTMlarida raqobatbardosh yuqori malakali kadrlar tayyorlashni boshqarish samaradorligini oshirishda ishlab chiqilgan ilmiy takliflarimiz va ularning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati quyidagicha:

Harakatlar strategiyasi talablariga muvofiq OTMlarining jamiyat intellektual salohiyatini yuksaltirish, kadrlar tayyorlashni boshqarish samaradorligini oshirishdagi missiyasi, maqsadi, boshqarish mexanizmlari, strategiyasi, taktikasi, natija va sifat ko'rsatkichlarini xalqaro meyorlarga yetkazish kerak. Mazkur ilmiy taklifning amaliyotga joriy etilishi har bir bosqichda ta'lim ishtirokchilarining vazifalari va mas'uliyatlilik darajasini oshirib, boshqarish samaradorligini o'rtacha 9,0 foizga oshirilishiga olib keldi;

zamonaviy innovatsion iqtisodiyotda natijalarga yo'naltirilgan kontrolling menejment tamoyiliga muvofiq "butun umr davomida ta'lim" (life-learning) konsepsiyasiga o'tish, oliy ta'lim tizimida fanlar sonini optimallashtirish, bakalavrlar va magistrlar tayyorlash muddatini mos ravishda uch va bir yilgacha qisqartirish asosida kadrlar tayyorlashni boshqarish samaradorligini oshirish maqsadga muvofiq. Bu ilmiy taklifga ko'ra bitiruvchilarning har uch yilda bir marta onlayn tizimi orqali bir oylik muddatda malakasini oshirilishi va attestatsiyadan o'tkazilishi, OTMlarida har bir bosqichda olingan bilimlarning eskirmasligi, uzluksiz ta'limning oldingi bosqichlarida o'tilgan fanlarning takrorlanmasligi va ularning o'rniga yangi zamonaviy fanlar o'qitilishi natijasida jamiyat a'zolarining intellektual potentsiali, jamiyatda oliy ma'lumotlilar soni va mamlakatning inson taraqqiyoti indeksi ko'rsatkichlari oshiriladi;

kadrlar tayyorlashni boshqarishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirishda matematik modellar yordamida tizimning iqtisodiy o'sishga elastiklik koeffitsiyentini hamda mutlaq va nisbiy "sof" ta'sirini aniqlash yuzasidan marjinal ijtimoiy naf bilan marjinal ijtimoiy xarajatlarni taqqoslash metodologiyasini va transaksion xarajatlarni pasaytirish strategiyalari(ta'lim jarayonida "ustoz-shogird", avtomatlashtirilgan, innovatsion boshqaruv,

OTM faoliyatining komponentlari bo'yicha qiyosiy tahlil etish (benchmarking), axborot-kommunikatsion va pedagogik texnologiyalar, antiplagiat hamda INTRANET ichki boshqaruv tizimlari)ni qo'llash zarur. Bu ilmiy taklifning amaliyotga joriy etilishi quyidagi ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni keltirib chiqardi: mazkur metodologiya har bir bitiruvchiga sarflangan 1 so'mlik xarajatlar 3,7 so'mlik sof daromad keltirdi, OTMlarida transaksion xarajatlarni pasaytirish strategiyalarining qo'llanilishi o'quv jarayonini boshqarish samaradorligini o'rtacha 7-8 foizga oshirdi;

kadrlar tayyorlashni boshqarish samaradorligini oshirishda OTMlarida ta'lim sifatini oshirishning ko'p bosqichli modelidan hamda OTM menejmentining sifat darajasini oshirish, kvalimetriya usulini joriy etish maqsadida "sifat-ko'lam-xarajatlar" ilmiy konsepsiyasini samarali boshqarishga yo'naltirilgan "natijalar menejmenti"("Management by objectives")ning amaliy algoritmidan foydalanish muhim. Mazkur ilmiy taklifning qo'llanilishi ratsional qarorlar qabul qilish bilan bir davrda boshqarish xarajatlarini 16,0 foizga kamaytirdi, OTMlari bitiruvchilarining umumiy reytingini 0,1 ballga oshirilishiga, har bir talabaga sarf-xarajatlarning 0,78\$ (6,3 ming so'm)ga kamaytirilishiga olib keldi hamda muhandislik va muhandislik ishi, ishlab chiqarish va qayta ishlash tarmoqlari ta'lim sohasi bo'yicha OTMni bitirgan bakalavrning o'z mehnat faoliyatida jamiyatga 141,7 mln.so'm va magistrning esa

195,6 mln.so'm iqtisodiy naf keltirishi aniqlandi. Taklif etilgan kvalimetriya usuli orqali OTMlarini bitirgan va korxonalarda ishlayotgan yuqori malakali kadrlarning jamiyatga keltirgan umumiy ijtimoiy-iqtisodiy samarasini hisoblash imkoniyati yaratildi;

yuqori malakali kadrlar tayyorlashni boshqarish samaradorligini oshirishda professor-o'qituvchilarning takomillashtirilgan sifat modelini qo'llash maqsadga muvofiq. Mazkur ilmiy natija norma ijodkorligida maqsadli foydalanilgan, uning amaliyotga joriy etilishi professor-o'qituvchilar faoliyatini baholashning mezonlarini belgilab berdi, ularni OTMga tanlov asosida ishga qabul qilishda sifat modeli ko'rsatkichlari jihatidan ilmiy-pedagogik salohiyatini yuksaltirish va kadrlar qo'nimsizligini kamaytirish natijasida oliy ta'lim sifatini 11-12 foizga oshirish hamda OTMlariga yo'naltirilayotgan sarf-xarajatlarni joriy darajaga nisbatan 9-10 foizga pasaytirishga olib keldi;

OTMlarida o'qish davrida egallagan bilimi, malakasi va boshqa intellektual imkoniyatlariga muvofiq bakalavrlarga tabaqalashtirilgan-toifali diplomlar va "Bakalavrning intellektual, ma'naviy va boshqaruvchilik qobiliyatlari reytingi" ilovasini berish kerak. Bu taklif DTSlari talablarini o'zlashtirish darajasiga ko'ra o'quv jarayonida talabalarning raqobatlashuvi hamda ish beruvchilarga bakalavr to'g'risida muhim ma'lumotlar sifatida ularning ikkinchi ilovadagi qobiliyatlari reytingi ko'rsatkichlariga asosan ishga qabul qilish imkoniyatini beradi;

Demak, yuksak iqtisodiy bilim, uquv, ko'nikma va kasb-malaka darajasiga ega bo'lgan xodimlar yalpi ichki mahsulot va milliy daromadni yaratishda, iqtisodiy o'sishni ta'minlashda yetarlicha hissa qo'shishlari aniq. Yuqori malakali kadrlarning jamiyatda munosib o'z o'rinlarini egallashlari, aholining yuqori ijtimoiy tabaqasiga va toifasiga ko'tarilishlari, yuqori oylik maoshli lavozim, yuksak obro' va hurmat-e'tiborga ega bo'lish imkoniyatlarining oshirilishi, ularning kasbga moslashuvi, tajriba va malaka orttirishi yoshlarimiz kelajagini ta'minlash va xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan abadiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёевнинг Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати –Ўзбекистон Либерал-демократик партиясининг VIII съездидаги “Демократик ислохотларни изчил давом эттириш, халқимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараққиёт кафолатидир” номли маърузаси. – Т., 2016. Манба: [http: press-servis.uz](http://press-servis.uz)

2. [Электронный ресурс]. // Центр гуманитарных технологий. 2007-2015. URL:[http:// gtmarket.ru/news/state](http://gtmarket.ru/news/state)

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси” тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли фармони. – Т., 2017 йил 7 февраль.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-4958-сонли фармони. – Т., 2017 йил 16 февраль; Ўзбекистон Республикаси Президентининг

“Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли (2017 йил 21 апрель), “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3151-сонли (2017 йил 27 июль), “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3775-сонли (2018 йил 5 июнь) қарорлари. Манба: <http://press-servis.uz>; Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Республика ОТМлари рейтингини баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги 371-сонли қарори. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Т., 2013. 1. 10-модда. 2012 йил 29 декабрь.

XALQARO VALYUTA FONDINI JAHON IQTISODIYOTIGA TA'SIRI THE IMPACT OF THE INTERNATIONAL MONETARY FUND ON THE WORLD ECONOMY

H.N.Ubaydullayev

Andijon davlat texnika instituti “Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv” fakulteti
“Bank ishi va audit” yo'nalishi [Tel:+998882550212](tel:+998882550212) Email: dehyzpa0207@gmail.com

Xalqaro Valyuta Fondi (XVF) jahon iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Uning moliyaviy yordam va siyosatlari global iqtisodiy o'sish, moliyaviy barqarorlik va ijtimoiy rivojlanishga ta'sir ko'rsatadi. Quyida XVFning jahon iqtisodiyotiga ta'sirini yanada chuqurroq tahlil qilamiz.

Global Iqtisodiy O'sish Prognozlari

XVF global iqtisodiy o'sish prognozlarini muntazam yangilab turadi. 2022-yilda global yalpi ichki mahsulot (YIM) o'sishi taxminan 3,5 foizni tashkil etdi. 2023-yil uchun prognozlar 3 foizga pasayganini ko'rsatmoqda, [1] bu esa global iqtisodiy faollikning sekinlashishini anglatadi. Ukrainadagi urush, energiya va oziq-ovqat narxlarining oshishi, shuningdek, ko'plab mamlakatlarda inflyatsiya va asosiy stavkalarining oshishi kabi omillar bu pasayishga sabab bo'lmoqda.

2.Markaziy Osiyo Mamlakatlariga Ta'siri

Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun XVF prognozlari alohida ahamiyatga ega. 2023-yilda ushbu mintaqada YIM o'sishi 2,5 foizga pasayishi kutilmoqda, bu esa 2022-yildagi 5,4 foizlik o'sishdan sezilarli darajada pastdir. Bu o'zgarishlar mintaqadagi iqtisodiy barqarorlikka ta'sir ko'rsatishi mumkin.

3. COVID-19 Pandemiyasi Davridagi Rol

COVID-19 pandemiyasi davrida XVFning roli yanada muhimlashdi. Pandemiya tufayli jahon iqtisodiyoti to'xtab qolganini qayd etgan XVF, rivojlanayotgan davlatlarga moliyaviy yordam ko'rsatish orqali ularning sog'liqni saqlash va iqtisodiy inqirozlarni yengib o'tishlariga ko'maklashdi. Bu yordamlar mamlakatlarning iqtisodiy barqarorligini saqlab qolishga yordam berdi.

4. Iqtisodiy Siyosat va Ijtimoiy Ta'sir

XVF tomonidan tavsiya etilgan iqtisodiy siyosatlar, jumladan, pul-kredit va soliq siyosatidagi o'zgarishlar, ba'zan ijtimoiy oqibatlariga olib keladi. Misol uchun, ba'zi mamlakatlarda XVFning kreditlari siyosiy va iqtisodiy inqirozlarga olib kelgan. Bu holatlar XVFning siyosatlari va yordam shartlarining ijtimoiy ta'sirini ko'rsatadi.

5. Kreditlar va Qarzdorlik

XVFning kreditlari ba'zi mamlakatlarda qarzdorlik muammolarini keltirib chiqardi [2]. Misol uchun, Gretsiya, Ukraina va Portugaliya kabi mamlakatlar XVFga katta miqdorda qarz olib, bu ularning iqtisodiy va siyosiy barqarorligiga ta'sir ko'rsatdi. Bu holatlar XVFning qarz berish siyosatining uzoq muddatli ta'sirini ko'rsatadi.

6. Xalqaro Moliyaviy Barqarorlikka Qo'shgan Hissa

XVFning global moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi hissasi katta. U global iqtisodiy inqirozlar paytida tezkor moliyaviy yordam ko'rsatish, iqtisodiy siyosat bo'yicha maslahatlar berish va texnik yordam ko'rsatish orqali mamlakatlarga yordam beradi. Bu esa jahon iqtisodiyotining barqarorligini saqlab qolishga yordam beradi.

7. Tanqidlar va Takliflar

XVFning siyosatlari ba'zan tanqid qilinadi. Ba'zi ekspertlar, XVFning kredit shartlari ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni kuchaytirishi mumkinligini ta'kidlaydilar. Shuningdek, XVFning qarorlar qabul qilishdagi strukturasidagi notengliklar ham tanqid qilinadi. Bu tanqidlar XVFning siyosatlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Xalqaro Valyuta Fondi o'zining moliyaviy resurslari orqali krizisga uchragan davlatlarga yordam ko'rsatadi [3]. Misol uchun, davlatlar o'z iqtisodiyotini barqarorlashtirish uchun fondan qisqa muddatli kreditlar olishlari mumkin. Bu yordam iqtisodiy inqirozlarni oldini olishga va moliyaviy barqarorlikni tiklashga yordam beradi. Biroq, ba'zi hollarda, bu yordamning shartlari iqtisodiy muammolarni yanada kuchaytirishi mumkin. Masalan, fondning ba'zi kreditlar va yordam shartlari, davlatlarning jamg'arma va ijtimoiy dasturlarni qisqartirishini talab qiladi, bu esa aholi orasida ijtimoiy nohaqlikni kuchaytiradi. Xalqaro Valyuta Fondining rivojlanayotgan mamlakatlarga ko'rsatgan ta'siri keng qamrovli va turlicha. Boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar kabi, ular ham iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun XVFning moliyaviy yordamidan foydalanishadi. Biroq, rivojlanayotgan davlatlar ko'pincha yordam olishda ko'proq siyosiy va iqtisodiy shartlarga duch keladilar, bu esa ular uchun muammolarni yanada murakkablashtiradi. Shuningdek, XVF tomonidan qo'llaniladigan siyosatlar ba'zida o'zgarishlar va islohotlarga olib kelishi mumkin, ammo bu jarayonlar har doim ham muvaffaqiyatli bo'lmaydi.

Xalqaro Valyuta Fondi jahon iqtisodiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Uning moliyaviy yordam va iqtisodiy maslahatlari orqali davlatlarga barqarorlikni ta'minlashga yordam berishdagi roli alohida ahamiyatga ega. Biroq, XVFning siyosatlari va yordam shartlari ba'zan ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni kuchaytiradi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun. Shuning uchun XVFning jahon iqtisodiyotiga ta'siri nafaqat ijobiy, balki ba'zan salbiy ham bo'lishi mumkin. Ushbu

muammolarni hal qilish uchun, XVFnning siyosatlari va yordam shartlari haqida yanada kengroq va balansli yondashuv zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. www.cbu.uz
2. www.mfa.uz
3. daryo.uz

KADRLAR SIYOSATI VA MEHNATNI TASHKIL ETISHNING XORIJ TAJRIBALARI

Begiyeva Mahliyo Muzaffarbek qizi

Andijon davlat texnika institute "Iqtisodiyot" yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ilmiy raxbar: Umurzakova Zamira Salijanovna

Kadrlar siyosati mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining asosiy omillaridan biridir. Yaxshi kadrlar siyosati yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, ularni rivojlantirish va samarali ishlashni ta'minlashga yordam beradi. Mehnat resurslarini samarali boshqarish, jamiyatda barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishga erishish uchun kadrlar siyosati muhim ahamiyatga ega.

Mehnatni tashkil etishning xorij tajribalari — bu mehnat bozorini samarali boshqarish va ishchilarni yuqori samaradorlikda ishlashini ta'minlash bo'yicha xorijiy mamlakatlar tomonidan ishlab chiqilgan tizim va yondashuvlarni o'rganish va tahlil qilish jarayonidir. Xorijiy tajribalar, har bir mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sharoitlariga qarab farq qiladi, ammo umumiy maqsad hamma joyda mehnat bozorini samarali tashkil etish va ishchilarning farovonligini ta'minlashdir.[1]

Mehnatni tashkil etishda xorijiy tajribalarning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

1. Mehnat bozorini modernizatsiya qilish. Ko'plab rivojlangan mamlakatlar, masalan, Yaponiya va Germaniya, mehnat bozorini innovatsion texnologiyalar, avtomatlashtirish va raqamlashtirish orqali modernizatsiya qilishni o'zlarining asosiy ustuvor yo'nalishlari sifatida belgilaydilar. Bu yondashuv, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash va ishchilarning ish samaradorligini oshirishga qaratilgan.

2. Ta'lim va malaka oshirish. Yaponiya, Singapur va Shvetsiya kabi mamlakatlar mehnatni tashkil etishda ta'lim va malaka oshirish tizimlariga katta e'tibor qaratadilar. Dual ta'lim tizimi, masalan, Germaniya va Avstriyada ishlab chiqilgan, bu tizimda o'quvchilar o'z ta'limlarini amaliy ish tajribasi bilan birga olishadi. Bu yondashuv ishchilarning bozor talablariga mos keladigan malakalarga ega bo'lishini ta'minlaydi.

3. Mehnat qonunlari va huquqiy himoya. Fransiya va Shvetsiya kabi mamlakatlar mehnatni tashkil etishda ishchilarning huquqlarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratadilar. Ularning mehnat qonunlari, ishchilarning ijtimoiy himoyasini ta'minlash, xavfsiz ish sharoitlarini yaratish va tenglikni ta'minlashga qaratilgan.

4. Ijtimoiy hamkorlik va dialog. Shvetsiya va Daniyada ishchilar va ish beruvchilar o'rtasida kuchli ijtimoiy hamkorlik mavjud. Ushbu mamlakatlarda ishchilar o'z huquqlarini himoya qilish uchun tashkilotlar orqali faol qatnashadi.

Shuningdek, ish beruvchilar bilan o'zaro muloqot va hamkorlik mehnat bozorida barqarorlikni ta'minlaydi.

5. Moslashuvchan mehnat bozori. AQSh va Buyuk Britaniya kabi davlatlarda mehnat bozorining moslashuvchanligi katta ahamiyatga ega. Bu yondashuvda ishchilar o'z ish vaqtlarini va ish joyini o'zgartirishda erkinlikka ega bo'lishadi, shuningdek, qisqa muddatli va arzon ish o'rinlari ko'proq mavjud.

6. Ijtimoiy himoya tizimi. Shvetsiya va Daniyada davlat ishchilarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirgan. Bu mamlakatlar mehnat bozoridagi barcha qatnashchilarni (ayollar, nogironlar, yoshlar) qo'llab-quvvatlash tizimlarini o'rnatgan va ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan dasturlarni amalga oshirishgan.

7. Mehnatni optimallashtirish. Ba'zi davlatlar, masalan, Germaniya va Singapur, mehnat jarayonini optimallashtirishga e'tibor qaratib, resurslarni samarali ishlatish uchun yangi yondashuvlar ishlab chiqishadi. Bu yondashuv, ishchilarning ishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish va ish faoliyatini yaxshilashni ko'zda tutadi.

Xorijiy tajribalardan foydalanish orqali O'zbekistonda ham mehnat bozorini yaxshilash, kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va ishchilarni malaka oshirish dasturlarini kengaytirish mumkin.

Xorijiy tajribalardan foydalanish, O'zbekistonning kadrlar siyosati va mehnatni tashkil etish tizimini samarali rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, har bir mamlakatning o'ziga xos sharoitlarini hisobga olgan holda, ushbu tajribalar moslashtirilishi zarur.

Mehnatni tashkil etishda har bir davlatda o'ziga xos muammolar mavjud bo'lib, bu muammolarni hal qilish samarali iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy farovonlikka erishish uchun juda muhimdir. Quyida mehnatni tashkil etishning asosiy muammolari va ularni hal etish uchun taklif etilayotgan echimlar ko'rib chiqiladi:

1. Mehnat bozorida kadrlar yetishmovchiligi.

Muammo: Ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda, shu jumladan O'zbekiston, malakali va tajribali ishchilarning yetishmasligi seziladi. Bu, o'z navbatida, iqtisodiy o'sishga to'sqinlik qilmoqda va ish beruvchilarning talablariga javob beradigan ishchilarni topishda qiyinchiliklarga olib kelmoqda.[2]

Echimlar: Ta'lim va malaka oshirish tizimini takomillashtirish: Mamlakatda ta'lim tizimini mehnat bozorining talablariga moslashtirish kerak. Ta'lim va kasbiy tayyorgarlik kurslarini ko'paytirish, dual ta'lim tizimini joriy etish, zamonaviy kasblarni o'rgatishga qaratilgan dasturlarni rivojlantirish zarur. Xalqaro malakali ishchilarni jalb etish: Xorijiy mutaxassislarni jalb etish orqali mehnat bozoridagi bo'shliqni to'ldirish mumkin.

2. Ishsizlik darajasi

Muammo: Yuksak ish o'rinlari yaratilgan bo'lsa-da, yoshlar va ayrim ijtimoiy guruhlar orasida ishga joylashishda qiyinchiliklar mavjud. Ishsizlik darajasi yuqori bo'lishi, ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin.

Echimlar: Ishga joylashish dasturlarini kengaytirish: Yoshlarni va qobiliyatli ishchilarni ishga joylashtirish uchun ijtimoiy dasturlar va grantlar tashkil etilishi zarur. Maxsus yoshlar va kam ta'minlangan guruhlar uchun ishga joylashish kurslari tashkil

qilish. Ish o'rinlari yaratilishi: Kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, yangi ish o'rinlari yaratish va yoshlarni tadbirkorlikka rag'batlantirish orqali ish o'rinlarini ko'paytirish mumkin.

3. Mehnat shartlari va ishchilar huquqlari.

Muammo: Ba'zi hollarda, ishchilar o'z huquqlarini bilmasligi yoki zaif huquqiy himoyaga ega bo'lishi mumkin. Bu, o'z navbatida, ishchilarning mehnat shartlaridan norozi bo'lishi, ish muhitining yomonlashishi va mehnat unumdorligining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Echimler: Mehnat qonunlarini mustahkamlash: Mehnat qonunlarini kuchaytirish, ishchilar huquqlarini himoya qilish, ish o'rinlarida xavfsizlikni ta'minlash va ishchilarga ijtimoiy yordam ko'rsatish tizimini kuchaytirish. Mehnat nazorati: Mehnat bozoridagi nazoratni kuchaytirish va ish beruvchilarni ishchilarning huquqlariga rioya qilishga majbur qilish. Ishchilarning mehnat huquqlarini himoya qilish bo'yicha ko'proq tashkilotlar va huquqiy yordam tizimlarini yaratish.

4. Mehnat bozorida moslashuvchanlikning yetishmasligi.

Muammo: Mehnat bozorining talablariga moslashuvchanlikning yetishmasligi, ishchilarning tez o'zgarayotgan bozor sharoitlariga moslashishga qodir bo'lmashligi.

Echimler: Moslashuvchan ish joylarini yaratish: Moslashuvchan ish vaqtlarini, masofaviy ishlarni va qisqa muddatli shartnomalarni qo'llash orqali ishchilarni tezkor ravishda ishga joylashtirish mumkin. Ishchilarni qayta tayyorlash: Ishchilarning yangi kasblarga tayyorlanishi uchun treninglar va malaka oshirish kurslarini joriy etish. Bu, ayniqsa texnologiyalar va raqamli sohalarda talab katta bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashda muhim.

5. Ijtimoiy adolatsizlik va tengsizlik

Muammo: Mehnat bozorida ayollar, yoshlar va nogironlar kabi ijtimoiy guruhlar uchun teng imkoniyatlar yaratishdagi kamchiliklar mavjud. Bu tengsizlik ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin.

Echimler: Gender tengligini ta'minlash. Ayollarga ish o'rinlarida teng imkoniyatlar yaratish va ularning professional rivojlanishiga ko'maklashish. Nogironlar uchun ish o'rinlari yaratish: Nogironlarga mo'ljallangan ish o'rinlarini yaratish, ularni ta'lim va malaka oshirish kurslari bilan ta'minlash, hamda ularning ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlash.

6. Mehnatning avtomatizatsiya va raqamlashtirishga ulanishi.

Muammo: Raqamli texnologiyalar va avtomatizatsiyaning rivojlanishi ko'plab an'anaviy ish o'rinlarini yo'qotishga olib kelmoqda, bu esa ishchilarning yangi ko'nikmalarni o'zlashtirishini talab qiladi.

Echimler: Texnologiyaga moslashish: Ishchilarni yangi texnologiyalar va raqamli ko'nikmalarga o'qitish, shuningdek, yangi texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun maxsus kurslar va treninglar tashkil etish. Raqamli iqtisodiyotda ish o'rinlarini yaratish: Texnologiyalar va startaplarni rivojlantirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish va avtomatizatsiya jarayonida ishchilarning ish joylarini saqlab qolish.

Mehnatni tashkil etishda yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun davlat va jamiyatning birgalikdagi harakatlari zarur. Kadrlarni tayyorlash, ish joylarini

yaratish, mehnat shartlarini yaxshilash, hamda ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar yordamida bu muammolarni bartaraf etish mumkin. Bunda har bir mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarini inobatga olish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maxmudov E.X. «Korxona iqtisodiyoti» - T.: TDIU 2004. - 208 bet
2. Abdurahmonov Q.X., Xolmo'minov SH.R. va boshqalar. «Personalni boshqarish», o'quv qo'llanma, T.:2004.

TIJORAT BANKLARINING XIZMATLARI VA ULARNING IQTISODIY TIZIMDAGI AHAMIYATI

Madaminov Bunyodbek Mansur o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-kurs "Iqtisodiyot" yo'nalishi talabasi

Ilmiy raxbar: Umurzakova Zamira Salijanovna

Tijorat banklari har qanday mamlakat iqtisodiyotining ajralmas qismi bo'lib, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, investitsiyalarni rag'batlantirish va pul oqimlarini boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Tijorat banklari jamg'armalarni yig'ib, ularni iqtisodiyotga investitsiya qilish orqali kapital harakatchanligini oshiradi. Investitsiyalarni rag'batlantirish-Banklar tadbirkorlik va sanoatni rivojlantirish uchun kredit mablag'lari ajratadi, bu esa iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi.

Pul-kredit siyosatini yuritish-Foiz stavkalari va kredit siyosati orqali banklar inflyatsiyani nazorat qilishga yordam beradi. Iste'mol xarajatlarini oshirish-Banklar aholiga kreditlar taqdim etib, iste'mol darajasining oshishiga hissa qo'shadi. Xalqaro savdoni rivojlantirish-Tijorat banklari xalqaro savdo operatsiyalarini moliyalashtirish va valyuta almashinuvini ta'minlaydi.[1]

Tijorat banklariga, bizning fikrimizcha, shunchaki «korxona» emas, balki «maxsus korxona» deb qarash zarur. Chunki tijorat banklari ssuda kapitali harakatini amalga oshiradi va shu asosda bank o'z aksiyadorlariga, paychilariga foyda olishni ta'minlaydi. Tijorat banklari- bank tizimining muhim bo'g'ini bo'lib, kredit resurslarining asosiy qismi shu banklarda yig'iladi va bu banklar huquqiy, jismoniy shaxslarga o'z xizmatlarini ko'rsatadilar. Bank bu shunday korxonaki, unda xomashyo bo'lib depozit va qo'yilmalar hisoblansa, oxirgi tovar – bu berilgan ssudalardir.

Tijorat banklari to'g'ridan-to'g'ri mikromiqyosda (yuqori daromadli individual yoki korxona faoliyatini qo'llab-quvvatlash) va makromiqyosda (milliy iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlash) muhim rol o'ynaydi. Kreditlash va moliyaviy resurslarni taqdim etish orqali banklar iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi.

Tijorat banklarining foiz stavkalari va kredit siyosati inflyatsiya darajasini va iqtisodiy barqarorlikni boshqarishda muhim vosita hisoblanadi. Banklar monetar siyosatni amalga oshirishda markaziy bank bilan hamkorlik qiladilar, bu esa iqtisodiy o'sish va barqarorlikni ta'minlaydi.

Tijorat banklari sarmoyalar va kreditlar orqali innovatsion texnologiyalarni va yangi bizneslarni qo'llab-quvvatlaydi. Bu jarayon iqtisodiyotning modernizatsiyasi va raqobatbardoshligini oshiradi.

Tijorat banklarining xizmatlari

1. Depozit xizmatlari. Tijorat banklari mijozlarga turli xil depozitlarni qabul qilishni taklif etadi, bu xizmatlar aholining tejash imkoniyatlarini ta'minlaydi va kapitalning aylanishini ta'minlashga yordam beradi.

2. Kredit xizmatlari. Banklar kreditlar berish orqali iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi, shu jumladan, uy-joy qurilishi, biznesni rivojlantirish va boshqa investitsion loyihalar uchun. Kreditlash iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo'shadi, ishlab chiqarishni kengaytiradi va yangi ish o'rinlari yaratadi.

3. To'lov va hisob-kitob xizmatlari. Banklar to'lov tizimlari, hisob-kitob va pul o'tkazmalari xizmatlarini taqdim etadi, bu esa savdo va xizmatlar bozorini soddalashtiradi. Elektron to'lovlar, internet-banking kabi xizmatlar tijorat banklarining eng muhim xizmatlaridan biri hisoblanadi.

4. Valyuta ayirboshlash xizmatlari. Banklar valyutalar orasidagi ayirboshlashni amalga oshiradi, bu xalqaro savdo va investitsiyalar uchun zarur. Xalqaro moliya bozorida ishtirok etish orqali tijorat banklari iqtisodiy tizimga mustahkam bog'lanadi.

5. Investitsion xizmatlar. Tijorat banklari o'z mijozlariga qimmatli qog'ozlar sotib olish, sarmoya qilish va investitsiya portfellari yaratish xizmatlarini taklif etadi. Bu xizmatlar bozorni jonlantiradi va korxonalar uchun yangi sarmoya imkoniyatlarini yaratadi.

Depozit va qo'yilmalar jalb qilingan qarz mablag'lari, berilgan ssudalar esa – joylashtirilgan mablag'lar bo'lib hisoblanadi.[2]

Tijorat banklarining asosiy funksiyalari-Depozitlarni qabul qilish. Banklar aholining bo'sh mablag'larini omonatlar sifatida qabul qiladi. Kreditlash-Tijorat banklari yirik korxonalar, kichik biznes va jismoniy shaxslarga kreditlar ajratadi. To'lov tizimlarini boshqarish-Banklar plastik kartalar, mobil ilovalar va internet-banking orqali to'lovlarni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Investitsion faoliyat-Banklar korxonalarga investitsion loyihalar uchun mablag' ajratadi. Valyuta operatsiyalari-Tijorat banklari valyuta ayirboshlash va xalqaro pul o'tkazmalari bilan shug'ullanadi. Moliyaviy maslahat va boshqaruv xizmatlari-Banklar mijozlarga moliyaviy rejalashtirish va aktivlarni samarali yo'naltirish bo'yicha maslahat beradi.

Banklarning iqtisodiyotda bajaradigan yana bir o'ziga xos xususiyatlaridan biri, bu ularning xo'jalik yurituvchi subyektlar, aholi va davlat tashkilotlari o'rtasida amalga oshiriladigan hisob - kitoblarni tashkil etishi va ularning ustidan tegishli nazorat ishlarini amalga oshirish hisoblanadi. Ma'lumki, bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik subyektlari o'rtasida har kuni bir necha yuz minglab pul o'tkazmalari amalga oshiriladi. Bularning barchasi banklar tomonidan amalga oshiriladi va tartibga solib turiladi. Shu sababli ham banklar iqtisodiyotimizning yetakchi va asosiy bo'g'ini hisoblanadi.[3]

O'z navbatida, banklarning iqtisodiyotdagi rolini yuqori yoki pastligiga qator omillar ta'sir qiladi. Masalan: Aholi va mijozlarning banklarga bo'lgan ishonchining

mustahkamligi. Xalqaro bank amaliyoti va mustaqillikdan keyin bosib o'tilgan qisqa davrda yig'ilgan tajribalarning natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, bozor iqtisodiyotining asosiy o'zagi asosan o'zaro ishonch va halollikka tayanadi. Agar mazkur holatni aholi va mijozlarning banklarga bo'lgan ishonchi yo'qolishi bilan bog'lab ko'radigan bo'lsak, banklarga nisbatan ishonch yo'qolishi oqibatida ularning jamiyatdagi rolini pasayishiga olib keladi. Bu esa nafaqattijorat banklarining faoliyatiga balki iqtisodiyotda ularning tutgan o'rnining pasayishiga ham olib kelishni mumkin.

Banklarning iqtisodiyotdagi rolini oshishi yoki pasayishiga nafaqat ularning sayi harakatlari, balki milliy iqtisodiyotning rivojlanganlik darajasi va raqobatbardoshligi bevosita ta'sir qiladi. Chunki, banklar milliy iqtisodiyotdan ajralgan holda, alohida subyekt sifatida samarali faoliyat yuritishi mumkin emas. Chunki, ular iqtisodiyotning ajralmas va yaxlit eng asosiy qismi ya'ni tayanchi hisoblanadi.

Bugungi kunda O'zbekiston bank tizimi yuqori konsentratsiyasi bilan ajralib turadi: barcha bank aktivlarining 86% hali davlatga, 70% esa 5 ta davlat banklari (Milliy bank, Asaka bank, Sanoat qurilish bank, Ipoteka bank va Agro bank) ga qarashli. Shuningdek, kreditlarga nisbatan davlat ulushi bo'lgan bank omonatlarining ulushi 31,5 foizni tashkil etishi qayd etildi. Taqqoslash uchun, xususiy banklarda bu ko'rsatkich 100% ga teng.

Mamlakatimizda bank-moliya tizimini shakllantirishda shu jumladan, tijorat banklarining investitsion jozibadorligini oshirish masalalari, shuningdek, hukumat tomonidan mamlakat bank sektorini modernizatsiya qilish bo'yicha qabul qilingan bir qator oqilona qarorlar o'z taqbig'ini topmog'i lozim. Ana shundagina, banklar tijorat samaradorligini oshirish o'rta va uzoq muddatli strategiyani shakllantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Omonov A.A., Koraliev t.M "Pul va banklar" Darslik. T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2019 y. - 461 b.
2. Kunarov R.R. va Bo'riev J.P. Tijorat banklari dividend siyosati xususiyatlari. // Xalqaro moliya va hisob. №4. 2020 yil.
3. Markazi Bank (2023). O'zbekiston Respublikasi bank tizimi rivojlanishining asosiy yo'nalishlari.

XALQARO MOLIVAVIY HISOBOT STANDARTLARI VA ULARNING AHAMIYATI

**Ilmiy rahbar - dotsent Malika Botiraliyevna Yusupova
Rustamov Javlonbek**

Andijon davlat texnika instituti BHA yo'nalishi 4-kurs talabasi

Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari (MHXS) buxgalterlar faoliyatini qiyinlashtiradigan murakkab qoidalar to'plami emas, balki buxgalteriya hisobi tizimining asosiy tamoyillariga tayanuvchi tizimdir. Uning asosiy maqsadi korxonalarning moliyaviy holati haqida xolis va ishonchli ma'lumotlarni taqdim etishdan iboratdir. Ma'lumki, MHXS respublikamizda hisob va hisobot tizimini takomillashtirishda muhim vosita sifatida qaralgan. Axborotning aniq va foydali

bo'lishi uchun yoki to'g'ridan-to'g'ri xalqaro standartlar joriy etiladi, yoki milliy buxgalteriya hisobi va hisobot tizimi shu standartlar asosida shakllantiriladi. O'zbekistonda ikkinchi yo'l tanlangani ma'lum.

2017-2021 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning Harakatlar strategiyasida moliya-bank tizimi, real sektor korxonalarini rivojlantirish, ularni diversifikatsiya qilish va sifatini oshirish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratilgan [2]. Bu esa, o'z navbatida, buxgalteriya hisobi tizimini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish zaruratini keltirib chiqaradi. Shuningdek, mamlakat iqtisodiyotining turli tarmoqlarini, jumladan sanoat sohasini rivojlantirish, investitsiyalarni jalb etish va yangi ish o'rinlari yaratishda moliyaviy hisobotni xalqaro standartlarga mos ravishda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlarda moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida shakllantirish xorijiy kapital bozorlaridan samarali foydalanish, investorlar ishonchini oshirish va kompaniyalar uchun xarajatlarni qisqartirish imkonini beradi. Shuningdek, moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarga mos ravishda tayyorlanishi ularning tushunarli bo'lishini ta'minlash bilan birga, yuqori salohiyatli investorlarni jalb etishga ham hissa qo'shadi. Bundan tashqari, xalqaro standartlar asosidagi moliyaviy hisobot subyektning moliyaviy barqarorligini baholashda hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyatga ega.

Ayniqsa, xorijiy kapital ishtirok etuvchi kompaniyalar uchun xalqaro standartlarga muvofiq moliyaviy hisobot yuritish korporativ boshqaruvning asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlar asosida takomillashtirilishi turli davlatlarning moliyaviy hisobotlaridagi eng yaxshi tajribalarni o'z ichiga olib, umumiy qabul qilingan standartlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda ham mazkur jarayonga alohida e'tibor qaratilib, MHXS ning xo'jalik yurituvchi sub'yektlarda joriy etilishi investorlar uchun qulay muhit yaratish va moliyaviy hisobot tizimini takomillashtirishga yo'naltirilgan. Bu jarayon O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni bilan tartibga solinadi.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MXHS) – bu Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha Kengash (MHXSK) tomonidan ishlab chiqilgan me'yoriy hujjatlar to'plamidir.

Bugungi kunda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari butun dunyoda keng qo'llanilmoqda hamda tan olinmoqda. Ushbu standartlarning eng muhim afzalliklaridan biri – moliyaviy ma'lumotlarning shaffofligi va xolisligini ta'minlashidir. Bu esa investorlar va banklar uchun biznes subyektining rivojlanish istiqbollari baholash hamda sarmoya kiritish bo'yicha qaror qabul qilish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Moliyaviy hisobot xalqaro standartlarini (MHXS) joriy etish mamlakatimiz yirik korxonalariga xalqaro moliya bozorlarida faol ishtirok etish imkoniyatini taqdim etadi. Bu esa, o'z navbatida, xorijiy investorlarning aksiyalar va obligatsiyalarni sotib olishi orqali korxonalarga sarmoya kiritish imkoniyatini oshiradi. Shu bois, ushbu islohotlar korxonalarimizning jahon bozorlarida mustahkam o'rin egallashiga xizmat qiladi.

MHXS larni joriy etish O'zbekiston iqtisodiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu standartlar investorlar ishonchini oshirish, moliyaviy axborotning shaffofligi va taqqoslanishini ta'minlash, biznes subyektlarining xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish kabi qator ustunliklarni taqdim etadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, rivojlangan mamlakatlar, xususan Yevropa Ittifoqi davlatlari, AQSh, Rossiya va MDH mamlakatlarining ko'pchiligi MHXS ni qabul qilish orqali iqtisodiy taraqqiyotga erishmoqda. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda MHXS larni joriy etish bo'yicha muhim qadamlar tashlangan bo'lib, 2021-yildan boshlab aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta kompaniyalari va yirik soliq to'lovchilar uchun ushbu standartlar majburiy etib belgilandi. Bu esa moliyaviy hisobot yuritish tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro miqyosda raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni, 2016 yil 13 aprel, O'RQ-404-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, 2017 yil 7 fevral, PF-4947-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Korxonalar tomonidan xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish to'g'risida"gi qarori, PQ-4611-son, 2020 yil.
4. International Financial Reporting Standards (IFRS) Foundation. IFRS Standards and Interpretations. www.ifrs.org
5. Nobes, C., & Parker, R. (2020). Comparative International Accounting. Pearson Education.
6. Alexander, D., Britton, A., & Jorissen, A. (2022). International Financial Reporting and Analysis. Cengage Learning.
7. Ball, R. (2006). International Financial Reporting Standards (IFRS): Pros and Cons for Investors. Accounting and Business Research, 36(1), 5-27.
8. Epstein, B. J., & Jermakowicz, E. K. (2010). IFRS Interpretation and Application. Wiley.
9. De George, E. T., Ferguson, C. B., & Spear, N. A. (2013). How Much Does IFRS Cost IFRS Adoption and Audit Fees. The Accounting Review, 88(2), 429-462.
10. <https://lex.uz/docs/-4746047>

BARQAROR RIVOJLANISH TAMOYILLARIGA ASOSLANGAN INVESTITSİYALARNING KORXONA SAMARADORLIGIGA TA'SIRI

Obidov Sanjarbek

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

Barqaror rivojlanish tamoyillari - bu ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik jihatlarni birlashtirgan holda, hozirgi va kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan asosiy printsiplar to'plamidir. Ushbu tamoyillar quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

➤ Ekologik barqarorlik - tabiiy resurslarni muhofaza qilish va ekologik tizimlarni saqlab qolishga qaratilgan. Bu iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikni saqlash va atrof-muhitni himoya qilishga yo'naltirilgan harakatlarni o'z ichiga oladi.

➤ Ijtimoiy adolat - har bir insonning teng huquqlarga ega bo'lishini ta'minlash, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va jamiyatda adolatli sharoitlar yaratish. Bu tamoyil ijtimoiy integratsiya va jamoatchilik ishtirokini rag'batlantirishni nazarda tutadi.

➤ Iqtisodiy barqarorlik - barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy resurslarni samarali boshqarish. Bu ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishga qaratilgan.

➤ Resurslardan oqilona foydalanish - tabiiy resurslarni samarali va ehtiyotkorlik bilan ishlatish, chiqindilarni kamaytirish va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rag'batlantirish.

➤ Mahalliy hamjamiyatlarni qo'llab-quvvatlash - mahalliy jamoalarning ehtiyojlarini hisobga olish va ularning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash. Bu mahalliy iqtisodiyotlarni rivojlantirish va madaniyatni saqlashga yordam beradi.

➤ Kelajak avlodlarga mas'uliyat - hozirgi faoliyatlarimiz kelajak avlodlarga qanday ta'sir ko'rsatishini hisobga olish. Barqaror rivojlanish tamoyillari hozirgi davrda qarorlar qabul qilishda kelajakni ham inobatga olishni talab qiladi.

Ushbu tamoyillar birgalikda barqaror rivojlanishni ta'minlaydi va ijtimoiy, iqtisodiy hamda ekologik jihatlarni uyg'unlashtirishga yordam beradi. Barqaror rivojlanish, shuningdek, global muammolar — iqlim o'zgarishi, resurslarning kamayishi, ijtimoiy tengsizlik va boshqa muammolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda korxonalar uchun barqaror investitsiyalarni amalga oshirish nafaqat ijtimoiy mas'uliyat, balki raqobatbardoshlikni oshirish va uzoq muddatli foyda olish imkoniyatlarini kengaytirishning muhim vositasi hisoblanadi. Barqaror rivojlanish tamoyillari asosida amalga oshirilgan investitsiyalar korxonalarga resurslardan samarali foydalanish, ijtimoiy va ekologik masalalarni hal qilish va bozor talablariga moslashish imkonini beradi [1].

Barqaror investitsiyalar — bu iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarini birlashtirgan holda amalga oshiriladigan investitsiyalar. Ular qisqa muddatli foyda olishdan ko'ra, uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan.

Barqaror investitsiyalar orqali korxonalar resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

✓ *Energiya samaradorligi.* Barqaror investitsiyalar energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etishni o'z ichiga oladi. Masalan, quyosh panellari yoki energiya tejoychi uskunalari yordamida energiya iste'molini kamaytirish mumkin. Bu nafaqat xarajatlarni kamaytiradi, balki korxonaning ekologik izini ham qisqartiradi.

✓ *Resurslarni qayta ishlash.* Barqaror investitsiyalar chiqindilarni kamaytirishga va qayta ishlash jarayonlarini yaxshilashga qaratilgan. Masalan, ishlab chiqarish jarayonida chiqadigan chiqindilarni qayta ishlash orqali yangi mahsulotlar ishlab chiqarish mumkin.

✓ *Samarali ta'minot zanjiri.* Barqaror investitsiyalar ta'minot zanjirining barcha bosqichlarida resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Bu, masalan, mahalliy yetkazib beruvchilar bilan hamkorlik qilish orqali transport xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi.

Barqaror investitsiyalar korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Buning bir necha asosiy omillari mavjud:

1. Brend imijini yaxshilash
2. Yangi bozorlarni ochish
3. Innovatsion yechimlar

Barqaror rivojlanishga e'tibor berish korxonaga ijobiy imij yaratadi. Mijozlar ko'pincha ekologik jihatdan mas'uliyatli brendlarni afzal ko'radilar, bu esa sotuvlarni oshiradi. Barqaror investitsiyalar orqali korxonalar yangi bozor segmentlariga kirish imkoniyatiga ega bo'lishadi [2]. Masalan, ekologik toza mahsulotlarga talab oshganligi sababli, korxonalar ushbu segmentda raqobatlashish imkoniyatini qo'lga kiritadilar. Barqaror investitsiyalar innovatsion texnologiyalarni joriy etishga yordam beradi. Bunday yechimlar ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish va mahsulot sifatini oshirishga olib keladi.

Barqaror investitsiyalar uzoq muddatli foyda olish imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi. Buning bir necha sabablari mavjud:

❖ Risklarni kamaytirish - barqaror investitsiyalar korxonalarning ijtimoiy va ekologik risklarini kamaytirishga yordam beradi. Masalan, iqlim o'zgarishi bilan bog'liq risklarni hisobga olgan holda, korxonalar energiya manbalarini diversifikatsiya qilish orqali o'z faoliyatlarini xavfsizroq qiladi.

❖ Moliya manbalarini jalb qilish - barqaror rivojlanishga qaratilgan loyihalar ko'pincha xalqaro tashkilotlar va investorlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Bu esa korxonalarga qo'shimcha moliya manbalarini jalb qilish imkonini beradi.

❖ Uzoq muddatli strategiyalar - barqaror investitsiyalar orqali korxonalar uzoq muddatli strategiyalar ishlab chiqadilar. Bu strategiyalar

jamiyat va atrof-muhit ehtiyojlarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi, bu esa korxonaning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Barqaror rivojlanish tamoyillari iqtisodiyot, ekologiya va ijtimoiy mas'uliyatni birlashtirgan holda, kelajak avlodlar ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqishni nazarda tutadi. Ushbu tamoyillar korxonalar va jamiyatlar uchun uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ularning asosiy elementlari energiya samaradorligi, chiqindilarni kamaytirish va ijtimoiy mas'uliyatdir.

Energiya samaradorligi barqaror rivojlanishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi [3]. Bu energiya resurslaridan maksimal darajada samarali foydalanishni anglatadi. Energiya samaradorligini oshirish orqali korxonalar nafaqat xarajatlarni kamaytirish, balki atrof-muhitga salbiy ta'sirni ham minimallashtirishi mumkin. Masalan, energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish, mavjud uskunalarni modernizatsiya qilish va energiya manbalarini diversifikatsiya qilish energiya iste'molini sezilarli darajada qisqartirishi mumkin. Bunday yondashuvlar, o'z navbatida, korxonalarning raqobatbardoshligini oshiradi, chunki energiya xarajatlari kamayishi natijasida ishlab chiqarish jarayonlari yanada samarali bo'ladi.

Chiqindilarni kamaytirish barqaror rivojlanishning yana bir muhim elementi hisoblanadi. Korxonalar ishlab chiqarish jarayonida chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashga e'tibor qaratishi kerak. Bunday yondashuvlar nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishga yordam beradi, balki iqtisodiy jihatdan ham foydali bo'lishi mumkin. Chiqindilarni kamaytirish uchun korxonalar birinchi navbatda ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishlari zarur. Bu jarayonda chiqindilarni qayta ishlash va ulardan yangi mahsulotlar yaratish imkoniyatlarini ko'rib chiqish muhimdir. Masalan, qishloq xo'jaligi mahsulotlaridan olinadigan chiqindilarni organik o'g'it sifatida foydalanish orqali ularni yo'qotmaslik mumkin. Bu nafaqat resurslardan samarali foydalanishga, balki yerning unumdorligini oshirishga ham yordam beradi [4].

Ijtimoiy mas'uliyat barqaror rivojlanish tamoyillarining muhim komponentidir. Korxonalar o'z faoliyatida ijtimoiy mas'uliyatni hisobga olishlari lozim, chunki bu ularning brend imijini yaxshilaydi va mijozlar ishonchini oshiradi. Ijtimoiy mas'uliyat jamiyatdagi ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishga qaratilgan faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Korxonalar ijtimoiy mas'uliyatni amalga oshirish orqali mahalliy jamoalarga yordam berishi, xayriya tadbirlarida ishtirok etishi va ishchilarining huquqlarini himoya qilishi mumkin. Masalan, ish joylarida xavfsizlikka e'tibor berish va xodimlar uchun qulay sharoitlar yaratish orqali korxonalar ijtimoiy mas'uliyatni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu nafaqat ishchilarning motivatsiyasini oshiradi, balki ularning ishlab chiqarish samaradorligini ham yaxshilaydi.

Barqaror investitsiyalar, ya'ni iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan mas'uliyatli investitsiyalar, zamonaviy biznes muhitida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Biroq, barqaror investitsiyalarni amalga oshirishda bir qator qiyinchiliklar va imkoniyatlar mavjud. Ushbu maqolada ushbu muammolarni tahlil qilib, muvaffaqiyatli misollarni keltiramiz.

Barqaror investitsiyalar ko'pincha an'anaviy investitsiyalarga nisbatan yuqori boshlang'ich xarajatlarni talab qiladi [5]. Masalan, qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tish yoki ekologik toza texnologiyalarni joriy etish katta moliyaviy resurslarni talab qiladi. Bu, ayniqsa, kichik va o'rta bizneslar uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

Barqaror investitsiyalar haqida yetarli ma'lumot va bilimga ega bo'lmashlik, qaror qabul qilish jarayonini murakkablashtiradi. Ko'plab korxonalar barqaror rivojlanish tamoyillarini qanday amalga oshirishni bilmaydi va bu ularning innovatsion imkoniyatlarini cheklaydi. Ba'zi mamlakatlarda barqaror investitsiyalarni qo'llab-quvvatlovchi siyosatlar va normativ-huquqiy bazalar yetarli darajada rivojlanmagan. Bu esa investorlarni jalb qilish va barqaror loyihalarni amalga oshirishda qiyinchiliklar tug'diradi.

Barqaror investitsiyalar ko'pincha ijtimoiy o'zgarishlarni talab qiladi, bu esa jamoatchilik tomonidan qarshilikka duch kelishi mumkin. Masalan, yangi ekologik loyihalar mavjud ish o'rinlarini yo'qotishi yoki mahalliy aholi uchun noqulayliklar keltirib chiqarishi mumkin.

Barqaror investitsiyalar yordamida korxonalar o'z brendlarini mustahkamlash va raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatiga ega. Ekologik toza mahsulotlar va xizmatlar iste'molchilar orasida tobora ommalashib bormoqda. Barqaror investitsiyalar orqali korxonalar yangi bozorlarni egallash imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, qayta tiklanuvchi energiya manbalari sohasida o'sayotgan talab yangi biznes imkoniyatlarini yaratadi. Barqaror rivojlanishga qaratilgan investitsiyalar ko'pincha innovatsion texnologiyalar va yechimlarni ishlab chiqishga olib keladi. Bu esa korxonalar uchun yangi mahsulotlar va xizmatlar yaratish imkonini beradi.

Barqaror investitsiyalar ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga yordam beradi. Korxonalar o'z faoliyatlari orqali jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, bu esa ularning obro'sini oshiradi. Tesla kompaniyasi barqaror investitsiyalar sohasida muvaffaqiyatli misol sifatida ko'rib chiqilishi mumkin. Ularning elektr transport vositalari va energiya saqlash tizimlari nafaqat atrof-muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, balki kompaniya uchun yuqori daromad keltirmoqda. Unilever kompaniyasi o'z mahsulotlarini barqaror manbalardan ishlab chiqarish orqali ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirmoqda. Ular barqaror qishloq xo'jaligi amaliyotlarini qo'llab-quvvatlaydi va chiqindilarni kamaytirishga qaratilgan strategiyalarni amalga oshirmoqda. Patagonia brendi ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish orqali muvaffaqiyat qozonmoqda. Ular o'z mijozlariga ekologik mas'uliyatni oshirishga yordam beradigan strategiyalarni taklif etmoqda, bu esa ularning brend imijini kuchaytirmoqda.

Barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan investitsiyalar korxonalar uchun nafaqat iqtisodiy foyda, balki ijtimoiy va ekologik mas'uliyatni ham ta'minlaydi. Ushbu maqolada ko'rsatilganidek, barqaror investitsiyalar korxonaning samaradorligini oshirishga bir qator yo'llar bilan ta'sir ko'rsatadi. Birinchidan, barqaror amaliyotlar orqali xarajatlarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlari yaratiladi. Ikkinchidan, ekologik toza mahsulotlar va xizmatlar iste'molchilar orasida ommalashib borayotganligi sababli, korxonalar

raqobatbardoshligini oshiradi. Uchinchidan, barqaror rivojlanishga yo'naltirilgan investitsiyalar innovatsiyalarni rag'batlantiradi, bu esa yangi bozorlarni egallash va brend obro'sini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, ijtimoiy mas'uliyatni oshirish orqali korxonalar o'z mijozlari va jamoatchilik bilan mustahkam aloqalar o'rnatadi. Natijada, barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan investitsiyalar korxonaning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi va jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan investitsiyalar - bu zamonaviy biznes strategiyasining ajralmas qismi bo'lib, kelajakda korxonalar uchun yanada muhim ahamiyat kasb etishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.S.Qosimov. Investitsiya loyihalar tahlili. Darslik. – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2021 – 192 b.
2. Qosimov M.S., Abduvaliyev A. Loyihalar tahlili. O'quv qo'llanma. T: TDIU 2018 “Iqtisodiyot” 112 b.
3. M.S.Qosimov, G.Ya. Muxamedjanova. Investitsiya loyihalari tahlili. Toshkent:TDIU 2011 y.208 b.
4. Колмикова Т. С. Инвестиционный анализ. Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 204 с.
5. Qosimov M.S., Investitsiya loyihalar tahlili. Darslik. T: TDIU. 2019. “Iqtisodiyot” 167 b.

XALQARO VALYUTA FONDINING TASHKIL TOPILISHI VA RIVOJLANISHI

H.N.Ubaydullayev

Andijon davlat texnika instituti

“Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv” fakulteti

“Bank ishi va audit” yo'nalishi

Tel:+998882550212

Email:dehyzpa0207@gmail.com

Xalqaro valyuta fondi, Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF; International Monetary Fund) – BMT ning ixtisoslashgan muassasasi, a'zo mamlakatlarning valyuta hamkorligini amalga oshiradigan xalqaro tashkilot. 1944-yilda BrettonVuds (AQSH) da o'tkazilgan xalqaro valyutamoliya kongressida Jahon banki bilan bir vaqtda ta'sis etilgan (qarang BrettonVuds bitimi). 1947-yil mart oyidan o'z faoliyatini boshlagan. 182 mamlakat a'zo Shtab kvartirasi Vashingtonda [1].

2024-yilda XVJ global iqtisodiy barqarorlikni saqlashga qaratilgan faoliyatini davom ettirdi. Jahon iqtisodiyotida inflyatsiya darajasi 2022-yildagi eng yuqori cho'qqisidan pasayib, markaziy banklarning muvofiqlashtirilgan sa'y-harakatlari natijasida barqarorlikka erishildi. Biroq, ayrim davlatlarda inflyatsiya bosimi saqlanib qoldi, bu esa pul-kredit siyosatini ehtiyotkorlik bilan olib borishni talab etdi.

2025-yil 3-aprelda XVJ Marokashga 4,5 milliard AQSh dollari miqdorida ikki yillik moslashuvchan kredit liniyasini tasdiqladi. Ushbu mablag'lar Marokashning

tashqi moliyaviy zaxiralarini mustahkamlash va global iqtisodiy noaniqlik sharoitida iqtisodiy xavflarni kamaytirishga qaratilgan. Marokash hukumati ushbu mablag'lardan faqat zarurat tug'ilganda foydalanishni rejalashtirmoqda.

2025-yil aprel oyida Argentina XVJ bilan 20 milliard AQSh dollari miqdoridagi yangi dastur bo'yicha muzokaralar olib bordi [2]. Ushbu dastur mamlakatning valyuta zaxiralarini tiklash va investorlar ishonchini oshirishga qaratilgan. Biroq, bozor ishtirokchilari valyuta siyosati va kapital nazorati borasidagi noaniqliklar sababli ehtiyotkorlik bilan munosabat bildirmoqda.

2025-yil aprel oyida AQSh Prezidenti Donald Trump tomonidan joriy etilgan yangi tariflar global iqtisodiyotga "sezilarli xavf" solishi mumkinligi haqida XVJ bosh direktori Kristalina Georgieva ogohlantirdi. U AQSh va uning savdo hamkorlarini kelishmovchiliklarni konstruktiv hal etishga chaqirdi, chunki ushbu tariflar global savdo hajmining qisqarishiga olib kelishi mumkin.

Efiopiya 2025-yil aprel oyida Rasmiy Kreditorlar Qo'mitasi bilan 8,4 milliard AQSh dollari miqdoridagi qarzini qayta tuzish bo'yicha dastlabki kelishuvga erishdi [3]. Ushbu kelishuv asosiy qarz summasini kamaytirmasdan, to'lov muddatlarini uzaytirish va 2028-yilgacha 2,5 milliard AQSh dollari miqdorida qarz xizmatini yengillashtirishni nazarda tutadi

XVJ 2025-yil mart oyida Togo Respublikasiga tashrif buyurib, Makroiqtisodiy rivojlanish va siyosatlar bo'yicha muzokaralar olib bordi. Ushbu tashrif 2024-yilda boshlangan Kengaytirilgan Kredit Dasturining ikkinchi ko'rib chiqish doirasida amalga oshirildi.

Xalqaro valyuta jamg'armasining rahbar orgagshari – Boshqaruvchilar kengashi va Muvaqqat qo'mita. Boshqaruvchilar kengashi – oliy organ bo'lib, har bir a'zo – mamlakat tomonidan 5 yilga tayinlanadigan boshqaruvchilar va ularning o'rinbosarlari (odatda, a'zo mamlakatlar moliya vazirlari yoki Markaziy banki boshqaruvchilari)dan tashkil topadi. Kengash har yili sessiyaga yig'iladi. Muvaqqat qo'mita Xalqaro valyuta jamg'armasining 24 boshqaruvchisidan iborat bo'lib, bir yilda 2-marta yig'iladi va Boshqaruvchilar kengashi oldida xisob beradi. Xalqaro valyuta jamg'armasining ijroiya organlari – Ijroiya kengash, unga doimiy asosda eng katta kvotalarga ega bo'lgan mamlakatlar tomonidan tayinlanadigan yoki mamlakatlar guruhi saylaydigan 24 ijrochi direktor kiradi. Ijroiya kengash majlislari har haftada 3-marta o'tkaziladi. Ijroiya kengash ijrochi direktorii saylaydi. Xalqaro valyuta jamg'armasi kapitalida kvotasini hisobga olgan holda 7 ta rivojlangan mamlakatlarga ovozlarning 45%, shu jumladan, AQSH ga 18% to'g'ri keladi. Xalqaro valyuta jamg'armasi kreditlari to'lov balansidagi nomuvozanatlik sabablariga kura bir necha turlarga bo'linadi. Xalqaro valyuta jamg'armasining oddiy krediti to'lov balansidagi vaqtinchalik tangliklarni bartaraf etish maqsadlarida 1 yilgacha muddatga SDRrya beriladi (uni 4—5 yilgacha cho'zish imkoniyati bilan). Katta miqdordagi kreditlar foiz bilan „STEND Bay“ shartnomasini tuzgan mamlakatlarga Xalqaro valyuta jamg'armasi barqarorlashtirish dasturi bajarilishiga qarab ajratiladi.

Xalqaro valyuta jamg'armasining BMT ning ixtisoslashgan muassasasa hisoblanadi. Xalqaro valyuta fondining maqsadlari asosan bu valyuta bo'yicha

muamolarga yordam beradi, ularni rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratib xalqaro valyutalarning o'sishiga o'zining salmoqli ta'sirini o'tkazadi.

FOYDLANILGAN ADABIYOTLAR

1. www.cbu.uz. – O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki veb sayti.
2. wikipedia.org.
3. www.lex.uz. – O'zbekiston qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy ba'zasi rasmiy sayti.

MOLIYAVIY BOZORLARNI BANKLARNING INVESTITSION FAOLIYATIGA TA'SIRI

Murodov Jamshidbek

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

Moliya bozorlari iqtisodiy tizimning ajralmas qismi bo'lib, ular banklarning investitsion strategiyalarini shakllantirish va amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Moliya bozorlari, asosan, mablag'larni jalb qilish va taqsimlash jarayonlarini o'z ichiga oladi. Bu jarayonda, investorlar va qarz oluvchilar o'rtasida aloqalar o'rnatiladi, bu esa iqtisodiy o'sishni ta'minlashga yordam beradi. Banklar moliya bozorlarida faol ishtirok etib, o'z investitsion strategiyalarini shakllantirishda bir qator muhim omillarga e'tibor beradilar. Moliya bozorlari turli xil instrumentlarni, masalan, aksiyalar, obligatsiyalar, valyuta va boshqa moliyaviy vositalarni taklif etadi. Banklar ushbu instrumentlarni tahlil qilib, o'z portfellari uchun eng maqbul variantlarni tanlaydilar.

Banklar, o'z investitsion faoliyatlarida risklarni minimallashtirish maqsadida diversifikatsiya strategiyalarini qo'llaydilar [1]. Moliya bozorlaridagi turli xil aktivlar va instrumentlar banklarga o'z mablag'larini turli yo'nalishlarda tarqatish imkonini beradi, bu esa risklarni kamaytirishga yordam beradi.

Moliya bozorlaridagi o'zgarishlar, masalan, foiz stavkalari, inflyatsiya darajasi va iqtisodiy o'sish sur'atlari banklarning investitsion qarorlariga bevosita ta'sir qiladi. Banklar ushbu omillarni hisobga olgan holda o'z investitsion strategiyalarini ishlab chiqadilar va amalga oshiradilar. Shuningdek, moliya bozorlaridagi global tendensiyalar ham banklarning investitsion faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Global moliya bozorlarida yuz berayotgan o'zgarishlar mahalliy banklarga yangi imkoniyatlar va qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Masalan, xalqaro kapital oqimlari yoki global iqtisodiy inqirozlar banklarning investitsion strategiyalarini qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. Bundan tashqari, moliya bozorlarining likvidligi ham banklarning investitsion faoliyatiga ta'sir qiladi. Likvidlik darajasi yuqori bo'lgan bozorlar banklarga tezda aktivlarni sotish yoki xarid qilish imkoniyatini beradi. Bu esa banklarga bozor sharoitlariga mos ravishda o'z investitsion strategiyalarini tezda o'zgartirish imkonini yaratadi.

Yana bir muhim jihat shundaki, moliya bozorlarining samaradorligi banklarning investitsion strategiyalariga ta'sir ko'rsatadi. Samarali moliya bozorlari investorlarning

qarorlarini tez va aniq qabul qilishlariga yordam beradi. Bu esa banklarga o'z investitsion strategiyalarini yanada samarali amalga oshirish imkonini beradi.

Umuman olganda, moliya bozorlari banklarning investitsion strategiyalarini shakllantirishda va amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi [2]. Ular risklarni boshqarish, diversifikatsiya qilish, iqtisodiy sharoitlarni hisobga olish va global tendensiyalarni kuzatish imkoniyatlarini taqdim etadi. Banklarning muvaffaqiyatli investitsion faoliyati ko'p jihatdan moliya bozorlarining holatiga bog'liqdir. Shu bois, moliya bozorlari va banklarning o'zaro aloqalari iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biridir.

Moliya bozorlari iqtisodiy tizimning muhim qismi bo'lib, ular mablag'larni jalb qilish va taqsimlash jarayonlarini o'z ichiga oladi. Moliya bozorlarining strukturasini, funktsiyalarini va banklar uchun taqdim etadigan imkoniyatlarini tushunish, iqtisodiy faoliyatni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Moliya bozorlari bir nechta asosiy qismlardan iborat:

1. Kapital bozori - bu bozor uzoq muddatli moliyaviy instrumentlar, masalan, aksiyalar va obligatsiyalar savdosi uchun mo'ljallangan. U moliyaviy resurslarni uzoq muddatli investitsiyalar uchun taqdim etadi.

2. Pul bozori - bu qisqa muddatli moliyaviy instrumentlar, masalan, depozit sertifikatlar va davlat qimmatbaho qog'ozlari savdosi uchun mo'ljallangan. Pul bozori likvidlikni ta'minlaydi va qisqa muddatli moliyaviy ehtiyojlarni qondiradi.

3. Valyuta bozori - bu bozor turli valyutalar o'rtasidagi almashuvni ta'minlaydi. Valyuta bozori global savdo va investitsiyalar uchun zarur bo'lgan valyuta likvidligini ta'minlaydi.

4. Derivativlar bozori - bu bozor kelajakdagi moliyaviy instrumentlarning narxini belgilash uchun foydalaniladigan vositalarni, masalan, opsiyonlar va futureslarni o'z ichiga oladi. Derivativlar risklarni boshqarish va spekulyatsiya qilish uchun ishlatiladi.

Moliya bozorlari bir qancha muhim funktsiyalarni bajaradi:

✓ Moliya bozorlari investorlar va qarz oluvchilar o'rtasida mablag'larni samarali taqsimlashga yordam beradi. Investorlar o'z kapitalini turli xil instrumentlarga yo'naltirish orqali foyda olish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

✓ Moliya bozorlari risklarni diversifikatsiya qilish imkoniyatini taqdim etadi. Investorlar turli xil aktivlarga sarmoya kiritish orqali risklarni kamaytirishi mumkin.

✓ Moliya bozorlari aktivlarning narxlarini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Bozor sharoitlari va talab-taklif asosida aktivlarning narxi o'zgaradi, bu esa investorlar uchun muhim ma'lumot manbai hisoblanadi.

✓ Moliya bozorlari likvidlikni ta'minlaydi, ya'ni investorlar o'z aktivlarini tezda sotish yoki xarid qilish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu esa investorlarning xohishlariga mos ravishda harakat qilishlariga imkon beradi.

Moliya bozorlari banklar uchun bir qator imkoniyatlarni taqdim etadi:

➤ Banklar moliya bozorlaridan foydalanib, o'z investitsion portfellarini shakllantirishi mumkin. Turli xil aktivlarga sarmoya kiritish orqali banklar risklarni boshqarishi va daromad olish imkoniyatlarini oshirishi mumkin.

➤ Banklar pul bozorida qisqa muddatli moliyaviy instrumentlar orqali likvidlikni boshqarishi mumkin. Bu ularga kundalik operatsiyalarini samarali amalga oshirish imkonini beradi.

➤ Derivativlar bozori banklarga risklarni hedj qilish imkoniyatini yaratadi. Masalan, banklar foiz stavkalari yoki valyuta kurslaridagi o'zgarishlardan himoyalaniş uchun opsiyonlardan foydalanishi mumkin.

➤ Moliya bozorlaridagi innovatsiyalar banklarga yangi moliyaviy mahsulotlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Bu esa ularning raqobatbardoshligini oshiradi va mijozlarga yanada kengroq xizmat ko'rsatish imkonini yaratadi.

Moliya bozorlarining banklar uchun risklar va imkoniyatlar yaratishi, shuningdek, investitsion qarorlar qabul qilish jarayonidagi ahamiyati, iqtisodiy tizimning murakkab va dinamik tabiatini aks ettiradi. Moliya bozorlarining banklar bilan aloqasi ko'plab jihatlarni o'z ichiga oladi, bu esa moliyaviy muassasalar uchun turli xil imkoniyatlar va risklarni keltirib chiqaradi. Moliya bozorlarining banklar uchun quyidagi risklar va imkoniyatlar yaratadi:

✓ Moliya bozorlarida mavjud bo'lgan turli xil moliyaviy instrumentlar banklarga o'z investitsion portfelli diversifikatsiyasini ta'minlash imkonini beradi. Aksiyalar, obligatsiyalar, derivativlar va boshqa instrumentlar orqali banklar risklarni kamaytirishi va daromad olish imkoniyatlarini oshirishi mumkin. Diversifikatsiya, o'z navbatida, bankning umumiy moliyaviy barqarorligini oshiradi.

✓ Pul bozori va boshqa qisqa muddatli instrumentlar banklarga likvidlikni boshqarish imkoniyatini taqdim etadi. Banklar kundalik operatsiyalarini amalga oshirishda zarur bo'lgan likvidlikni ta'minlash uchun qisqa muddatli aktivlardan foydalanishi mumkin. Bu, ayniqsa, tezkor moliyaviy ehtiyojlar paydo bo'lganda muhimdir.

✓ Derivativlar bozori banklarga risklarni hedj qilish imkoniyatini beradi. Masalan, foiz stavkalari yoki valyuta kurslari o'zgarishidan kelib chiqadigan risklarni kamaytirish uchun opsiyonlar va futureslardan foydalanish mumkin. Bu banklarga o'z moliyaviy pozitsiyalarini himoya qilishga yordam beradi va noaniqliklarni kamaytiradi.

✓ Moliya bozorlaridagi innovatsiyalar banklarga yangi moliyaviy mahsulotlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Bu esa ularning raqobatbardoshligini oshiradi va mijozlarga yanada kengroq xizmat ko'rsatish imkonini yaratadi. Yangi mahsulotlar orqali banklar o'z mijozlari ehtiyojlarini yaxshiroq qondirishga erishadilar.

✓ Moliya bozorlarida narxlarning o'zgarishi banklar uchun katta risklarni keltirib chiqarishi mumkin. Aksiyalar yoki obligatsiyalar narxining keskin pasayishi banklarning investitsion portfellariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu holat banklarning moliyaviy natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi va investorlarning ishonchini yo'qotishiga olib kelishi mumkin.

✓ Agar bank qisqa muddatli moliyaviy instrumentlarga sarmoya kiritgan bo'lsa, lekin bu instrumentlarni tezda sotib olish imkoniyatiga ega bo'lmasa, ular likvidlik muammolari bilan duch kelishi mumkin. Bu holatda bankning moliyaviy barqarorligi xavf ostiga tushadi.

✓ Moliya bozorida kredit berish jarayonida banklar kredit risklariga duch keladi. Agar qarz oluvchilar o'z majburiyatlarini bajara olmasa, bu bankning moliyaviy holatiga salbiy ta'sir qiladi. Kredit risklarini boshqarish uchun banklar ehtiyotkorlik bilan kredit siyosatini ishlab chiqishlari zarur.

Moliya bozorlarining banklar uchun taqdim etadigan imkoniyatlari va risklari investitsion qarorlar qabul qilish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Banklar investitsiya strategiyalarini ishlab chiqishda bozor sharoitlarini, narx dinamikasini va mavjud risklarni hisobga olishlari zarur [3]. Moliya bozoridagi o'zgarishlarni diqqat bilan kuzatish, banklarga to'g'ri investitsion qarorlarni qabul qilishda yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, moliya bozorlari banklar uchun ko'plab imkoniyatlarni va bir vaqtning o'zida risklarni taqdim etadi. Ularning samarali boshqarilishi va tahlil qilinishi banklarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta'minlaydi va iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shadi. Shunday qilib, moliya bozorlarini tushunish va ulardan foydalanish, banklarning investitsion qarorlarini qabul qilish jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Investitsiyani tashkil etish va moliyalashtirish: R.X. Karlibayeva; Oliy ta'lim fan, fa va innovatsiyalar vazirligi, - T.: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019. - 124 bet.
2. Нешиной А.С. Инвестиции Учебник. - М.: "Дашков К" 2020, 124-б.
3. Rashidov O.Yu., Karlibayeva R.X., "Investitsion loyihalarni moliyalashtirish" - T.: TDIU, 2021.

XALQARO STANDARTLARNI TURLI MAMLAKATLARDA JORIY QILISH TAJRIBASI

Isroilov Ikromjon Ismoiljon o'g'li

Andijon Davlat Texnika Instituti

4-kurs "Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: dotsent Yusupova Malika Botiraliyevna

Xalqaro buxgalteriya va moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) global biznes va moliya sohasida yagona til yaratishga yordam beradi, bu esa korxonalar va investorlar o'rtasidagi ishonchni oshiradi. IFRS ning keng tarqalishi, dunyo bo'ylab korxonalarga o'z faoliyatini shaffof va taqqoslanadigan tarzda olib borish imkonini beradi. Xalqaro standartlarning joriy etilishi, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasida moliyaviy ma'lumotlarning yaxshiroq moslashuvini ta'minlashga yordam beradi. Ushbu standartlarning qo'llanilishi iqtisodiy o'sish va barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib, mamlakatlar iqtisodiyotlarini global bozorlarga yaxshiroq integratsiya qiladi.

IFRS ning ta'rifi va qo'llanilish sohasi:

IFRS (International Financial Reporting Standards) — bu xalqaro moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etishda qo'llaniladigan aniq qoidalardan iborat tizimdir. Ular global miqyosda kompaniyalar va tashkilotlar tomonidan malakali va shaffof moliyaviy hisobotlarni taqdim etishga yordam beradi.

IFRS ni qabul qilishning foydalari va muammolari:

IFRS ni joriy etish orqali kompaniyalar o'z faoliyatini xalqaro miqyosda solishtirish imkoniyatiga ega bo'lishadi, shuningdek, investitsiyalarni jalb qilish va kapital bozorlarida raqobatbardoshligini oshiradi. Ammo, IFRSni to'liq qabul qilishda resurslar va vaqtni talab qiladigan murakkabliklar mavjud, bu esa kichik va o'rta bizneslar uchun muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Xalqaro standartlar va ularning ahamiyati

Xalqaro standartlar – bu butun dunyo bo'ylab iqtisodiy faoliyatni normallashtirish va shaffoflikni ta'minlash uchun yaratilgan qoidalar to'plamidir. Ularning asosiy maqsadi turli mamlakatlardagi tashkilotlar va kompaniyalar o'rtasida bir xil tamoyillar asosida hisob-kitoblarni olib borish, shuningdek, biznes jarayonlarini boshqarishda samaradorlikni oshirishdir. Xalqaro standartlar, ayniqsa, moliyaviy hisobotlar, soliq siyosati va investitsiya qarorlarini qabul qilishda katta ahamiyatga ega. Ular korxonalar va davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni kuchaytiradi va global miqyosda integratsiyani ta'minlaydi.[1]

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) hamda boshqa xalqaro tarmoqlar uchun ishlab chiqilgan qoidalar, masalan, xalqaro auditi yoki mehnat qonunchiligi, investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga aniq, to'liq va shaffof ma'lumotlarni taqdim etishga yordam beradi. Bu esa iqtisodiyotni yanada barqarorlashtiradi va xavfni kamaytiradi. Biroq, xalqaro standartlarni joriy etish, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun murakkab bo'lishi mumkin, chunki bu yangi tizimni o'zlashtirish, moliyaviy hisobotlarni yangilash va tegishli infratuzilmani yaratishni talab qiladi. Biroq, ushbu qadamlar butun dunyoda iqtisodiy o'sish va biznesning rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim o'rin tutadi.

Xalqaro standartlar nafaqat xalqaro miqyosda iqtisodiy jarayonlarni yagona tizim asosida boshqarishni ta'minlaydi, balki mamlakatlar ichida ham barcha iqtisodiy sub'ektlar o'rtasidagi adolatni, shaffoflikni va raqobatbardoshlikni mustahkamlaydi. Shunday qilib, xalqaro standartlar joriy etish va qo'llash iqtisodiy rivojlanishning yangi imkoniyatlarini yaratishga xizmat qiladi.[2]

O'zbekistonda Xalqaro Standartlarni Joriy Etish Tajribasi

O'zbekistonda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini (IFRS) joriy etish jarayoni yaqinda boshlangan bo'lsa-da, bu sohada jiddiy qadamlar tashlanmoqda. 2019-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangan qarorlar va farmonlar orqali mamlakatda IFRSga asoslangan tizimni yaratish bo'yicha muhim yondoshuvlar belgilandi. Bu qarorlar moliyaviy shaffoflikni oshirish, iqtisodiy raqobatbardoshlikni ta'minlash va xalqaro moliya tizimi bilan integratsiyani rivojlantirishni maqsad qilgan.

2020-yilda O'zbekistonda yirik korxonalar va banklar uchun xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish majburiyati qo'yildi. Buning natijasida, O'zbekistonning ko'plab yirik kompaniyalari va moliyaviy muassasalari xalqaro tizimga o'tish jarayonini boshladilar. Bu jarayon, asosan, kompaniyalar va ularning hisob-kitob tizimlarida jiddiy o'zgarishlarni talab qildi, chunki O'zbekistonning oldingi buxgalteriya tizimi va xalqaro standartlar orasida bir qator farqlar mavjud edi.[3]

Biroq, IFRSni joriy etishdagi asosiy muammolar orasida quyidagilarni keltirish mumkin:

- Mahalliy ishchi kuchining xalqaro standartlarga bo'lgan tayyorgarligi,
- Buxgalteriya tizimi va audit bo'yicha o'quv kurslarini tashkil etish zarurati,
- Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikning rivojlanishiga qaratilgan yangi qonun hujjatlari va reglamentlarni joriy etish.

Shuningdek, O'zbekiston hukumatining bu borada olib borgan sa'y-harakatlari, xalqaro auditorlik va buxgalteriya tizimlari bo'yicha ta'limni kuchaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarida xalqaro tajriba asosida islohotlar o'tkazish orqali bu jarayonni yengillashtirishni maqsad qilgan. Shu bilan birga, kichik va o'rta biznes uchun xalqaro standartlarga o'tish qiyin bo'lishi mumkin, bu esa qo'shimcha qo'llab-quvvatlash va tizimli o'qitishni talab qiladi.

O'zbekiston uchun xalqaro standartlarni joriy etish jarayoni, mamlakatning global iqtisodiyotga integratsiyasini kuchaytirish, moliyaviy hisobotlarda shaffoflikni oshirish va investorlar uchun ishonchni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun tizimli yondoshuv zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 24 apreldagi PF-4720-sonli "Aktsiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 21 dekabrda PQ-2454-sonli "Aktsiyadorlik jamiyatlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori
3. Yusupova M.B. «Moliyaviy hisobot xalqaro standartlari», Monografiya, AndMI -2020

BUXGALTERIYA HISOBIGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISHNING AHAMIYATI VA ISTIQBOLLARI

Ermatov Muhammadamin Akmaljon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi talabasi

Zamonaviy biznes muhitida buxgalteriya hisobi tashkilotlarning moliyaviy jarayonlarini samarali boshqarish va strategik qarorlar qabul qilish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli transformatsiya va texnologik innovatsiyalar tufayli buxgalteriya sohasida yangi imkoniyatlar paydo bo'lmoqda. Bulutli texnologiyalar,

sun'iy intellekt, blokcheyn va boshqa zamonaviy vositalar buxgalteriya hisobi jarayonlarini avtomatlashtirish, ma'lumotlar tahlilini tezlashtirish va xavfsizlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.[1] Bugungi kunda buxgalteriya hisobi nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlarni ro'yxatga olish, balki ulardan strategik rejalashtirishda foydalanishga yo'naltirilmoqda. Innovatsion texnologiyalar yordamida tashkilotlar ma'lumotlarni real vaqt rejimida kuzatish, o'zaro integratsiyalangan tizimlar orqali jarayonlarni optimallashtirish va xatoliklar darajasini minimal darajaga tushirish imkoniga ega bo'lmoqda.[2] Zamonaviy buxgalteriya hisobida qo'llanilayotgan innovatsion texnologiyalarning mohiyati, ular yordamida erishilayotgan samaradorlik ko'rsatkichlari hamda bu texnologiyalarning amaliyotda qo'llanilishi tahlil qilinadi. Globallashtirish, iqtisodiy raqobatning kuchayishi, axborot oqimlarining keskin ortishi buxgalteriya hisobida zamonaviy texnologik yondashuvlarga ehtiyojni oshirmoqda. Mazkur sharoitda buxgalteriya tizimining avtomatlashtirilgan dasturlar asosida yuritilishi, sun'iy intellekt, bulutli xizmatlar, katta hajmdagi ma'lumotlar (Big Data) bilan ishlash kabi ilg'or raqamli texnologiyalarning tadbiriq buxgalteriyaning aniqligi, shaffofligi va samaradorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.[5]

Hozirgi zamonda buxgalteriya hisobi tashkilotlar faoliyatida nafaqat moliyaviy operatsiyalarni nazorat qilish vositasi, balki ularning raqobatbardoshligini oshirishda muhim strategik vosita sifatida xizmat qilmoqda. Zamonaviy texnologiyalar yordamida buxgalteriya jarayonlari tobora avtomatlashtirilib, bu esa ish vaqtini tejash, inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytirish hamda resurslardan samarali foydalanish imkonini bermoqda. Xususan, bulutli texnologiyalar yordamida ma'lumotlarni real vaqt rejimida saqlash va ulardan tezkor foydalanish imkoniyati yuzaga keldi.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt (AI) asosida yaratilgan tizimlar buxgalteriya hisobida ma'lumotlarni avtomatik tarzda qayta ishlash, tahlil qilish hamda kelajakdagi moliyaviy holatni prognoz qilishda keng qo'llanilmoqda. AI algoritmlari yordamida tashkilotlar moliyaviy xavflarni oldindan baholashi, xatoliklarni aniqlashi va soliq hisob-kitoblarini optimallashtirishi mumkin.

Shuningdek, blokcheyn texnologiyasi buxgalteriya sohasida moliyaviy operatsiyalarning shaffofligi va ishonchliligini ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Ushbu texnologiya har bir operatsiyani o'zgartirish imkonsiz bo'lgan tarzda qayd etadi, bu esa ayniqsa xalqaro tranzaksiyalar va katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlashda muhim afzalliklar beradi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali erishiladigan samaradorlik turli ko'rsatkichlar orqali baholanadi. Jumladan, moliyaviy natijalar yaxshilanishi — xarajatlarni qisqartirish va foyda marjasining oshishi, ish jarayonlarining tezlashuvi — hujjat aylanishi va hisobotlarni tayyorlash muddatining qisqarishi, shuningdek, inson omiliga bog'liq xatoliklarning kamayishi bu boradagi muhim natijalardandir. Biroq bu texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishda ba'zi muammolar ham mavjud. Jumladan, texnologik vositalarning yuqori narxi kichik korxonalar uchun moliyaviy yuk bo'lishi mumkin. Shuningdek, xodimlarning yangi tizimlarga moslashuvchanligi past bo'lishi va texnologiyalarni joriy etishning murakkabligi ham muhim muammolardan hisoblanadi[4].

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun tashkilotlar xodimlarni muntazam ravishda malaka oshirish kurslariga jalb etishlari, texnologiyalarni bosqichma-bosqich joriy etish uslubidan foydalanishlari hamda mavjud davlat dastaklaridan foydalangan holda bu jarayonni amalga oshirishlari lozim.[3]

Yaqin kelajakda buxgalteriya hisobi sohasidagi texnologiyalar yanada takomillashishi kutilmoqda. Shu bilan birga, ularni amaliyotga tatbiq etishdagi mavjud muammolarni bartaraf etish yo'llarini izlash hamon dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qodirov A., Norqulova D. "Buxgalteriya hisobi asoslari". Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
2. Jumayev A. "Axborot texnologiyalari va buxgalteriya hisobi". Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2021.
3. Nazarov Q.H., Kadirov N.S. "Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobining zamonaviy yo'nalishlari". Ilmiy maqola, 2023.
4. IFRS Foundation. "Technology and the future of accounting". London, 2022.
5. www.accountingtoday.com — Raqamli buxgalteriya sohasidagi dolzarb yangiliklar.

RAQAMLI TEXNOLOGIYANING TA'LIMDAGI AHAMIYATI

Mutalibov Abdulloh

Andijon davlat texnika instituti 1-kurs talabasi

Тел. +998 91 497 65 05

Ilmiy rahbar: "Iqtisodiyot" kafedrasi dotsenti Axunov Muxammadamin

Zamonaviy raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy qilish, respublika ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan o'quvchi va talabalarda zamonaviy raqamli texnologiyalarga oid ko'nikmalarni shakllantirish hamda rivojlantirish hozirgi kunning eng zarur vazifalaridan hisoblanadi. Internet tizimi raqamli texnologiyalar taqdim etishi mumkin bo'lgan xizmatlarni pedagogik jarayonda foydalanishni bevosita innovasion texnologiyalar deb aytish mumkin. Lekin, respublikaning ko'pgina ta'lim muassasalarida Internet tarmog'iga kirish imkoniyati paydo bo'lishi bilan, undan to'g'ri foydalanish uchun, raqamli texnologiyaning didaktik imkoniyatlarini, ta'limdagi ahamiyati, o'rnini va chegaralarini to'g'ri tasavvur qilish lozim. Raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan ta'limiy axborotlar makoni elektron axborot resurslari deb nomlash qabul qilingan.

Hech kimga sir emaski, ko'plab professional sohalarda raqamli texnologiyalardan foydalanish asosiy talab hisoblanadi. Albatta, bu ta'limga ham tegishli. Endi raqamli o'qituvchilar kontentni yanada samarali etkazib bera oladilar, shuning uchun o'qish imkoniyatlari ancha kengayadi. Bugungi kunda o'qituvchilar dunyoning turli burchaklaridan, boshqa institut va universitetlardan kelgan hamkasblari bilan muloqot qilishlari, konferentsiyalar turli uchrashuvlar va seminarlar, videokonferentsiyalar, onlayn suhbatlarda ishtirok etishlari mumkin. Ta'limda raqamli texnologiyalar - bu raqamli texnologiyalarga asoslangan zamonaviy ta'lim muhitini tashkil etish usulidir.

Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar juda katta tezlikda rivojlanmoqda. Faoliyatning ko'p sohalari raqamli tizimga o'tmoqda: masalan, kasalxonalar, ovqatlanish korxonalari, ta'lim muassasalari va xokazolar. Mutaxassislar maktab o'quv dasturining elektron formatga o'tishi haqida tobora ko'proq gapirishmoqda. Bu g'oya amalga oshganda nafaqat ta'lim tizimi, balki uning ma'nosi va maqsadi ham o'zgaradi. Hozircha kelajakdagi o'zgarishlar haqida batafsil gapirish qiyin, lekin hozir nima o'zgarishini aytishimiz mumkin. O'quv materiallari, rejalar, darslar, jurnallar va kundaliklarning barchasi onlayn versiyalarga o'tadi. Talaba darslarni uydan chiqmasdan, Internet orqali o'tkazishi mumkin bo'ladi. Elektron manbalar yaratiladi, ularda talaba darslar haqida batafsil ma'lumot topadi. Maktablar esa zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlanadi: kompyuterlar, planshet panellari. Har bir «Yangi O'zbekistonda islohotlarni amalga oshirishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish» mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya Andijon 27-29 oktabr 2021 yil 130 muassasada axborot tarkibiga kirish uchun Internet aloqasi bo'ladi. O'qituvchilar yangi ta'lim tizimini o'rganishlari va shu orqali ish tashkil qilishlari kerak. Raqamlashtirish - bu materialni o'z-o'zidan o'rganish. O'qituvchi yordamchi, kurator vazifasini bajaradi, u bilan faqat kerak bo'lgandagina bog'lanish kerak bo'ladi. Kelajakdagi tizim mustaqil ishni nazarda tutganligi sababli, bola bolalikdan bilishga intilishi kerakligini tushunadi. Kelajakda bunday tarbiya insonning xarakterini yanada mustahkam qiladi. O'qituvchilarning ortiqcha g'amxo'rliqi bo'lmasa, talaba yaxshi natijalarga erishadi. O'quvchilar bir vaqtning o'zida bir nechta darslik va daftarlarni olib yurishlari kerak, ular katta joyni egallaydi va sumkada og'irligi insonga noqulaylik ayrim xollarda ziyon etkazishi ham mumkin. Raqamli ta'lim insonni ortiqcha qog'ozbozlikdan qutqaradi. Barcha darsliklar va qo'llanmalar kompyuterga mos keladi, ishchi kitoblar esa planshetga almashtiriladi. Raqamli ta'limga o'tish Internet - texnologiyalarni yaratishda muhim bosqichdir. Hozir fan tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda, har kuni yangi tuzilmalar paydo bo'ladi. Ta'limni raqamlashtirish o'quvchilarga kelajakda axborot dunyosini yaxshiroq boshqarishga yordam beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, raqamli texnologiyalar ta'limni takomillashtirish uchun juda ko'p imkoniyatlarni beradi, lekin ularning ta'lim jarayoniga integratsiyasi uzoq emas. Ta'limning raqamli transformatsiyasini raqamli tafovutni bartaraf etish muammolariga yechim sifatida qarash mumkin. Ta'lim tizimi - bu axborot ishlab chiqarish, har doim axborot muhitida amalga oshiriladi. Oxirgi o'n yilliklarda biz "qog'oz" dan "raqamli" ta'lim axborot muhitiga o'tishga guvoh bo'lamiz. Rivojlanishning turli bosqichlarida bu o'tish kompyuterlashtirish, axborotlashtirish, bugungi kunda esa - tegishli sohani raqamlashtirish deb ataldi. Shunday qilib, raqamli inqilobning yangi bosqichi raqamli texnologiyani ta'limda qo'llash uchun asos yaratadi, bu esa raqamli texnologiyani berilgan vazifalarni hal etishning ishonchli vositasiga aylantiradi. Raqamli ma'lumotlarning mohiyati ta'limni o'zgartirish, raqamli texnologiyadan foydalanishga asoslangan o'quv jarayonini shaxsiylashtirishga harakat qiladi. Uning asosiy xususiyati shundan iboratki, raqamli texnologiyalar an'anaviy "qog'oz" yordamida bajarilishining murakkabligi tufayli ilgari ommaviy ta'limda munosib o'rin egallay olmagan yangi pedagogik amaliyotlardan (tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va o'tkazishning yangi

modellari) foydalanishga yordam beradi. O'tgan o'n yil ichida raqamli texnologiya zamonaviy yuqori texnologiyali sanoat, xizmat ko'rsatish tarmoqlari va davlat idoralarining kundalik faoliyatini yaxshilashga yordam berdi. Kelgusi o'n yil ichida ular axborot -kommunikatsiya texnologiyalarining yangi yutuqlari tufayli ta'lim muassasalari faoliyatini yaxshilashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.McGreal, W.Kinuthia, S.Marshall. Open Educational Resources: Innovation, Research and Practice. Commonwealth of Learning and Athabasca University, Vancouver, 2013. pp. 6-49.
2. V.S.Xamidov, D.A.Sobirova. «Ta'limda multimedia tizimlari va masofaviy o'qitish metodlari» moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Oliy ta'lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish bosh ilmiy-metodik markazi. Toshkent-2015 y. 64 b.
3. <https://www.udemy.com/> 4. <https://www.coursera.org/>
4. Замонавий таълимда рақамли технологиялардан фойдаланиш истикболлари. Хашимова Д.П., Парпиева Р.А. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2020 yil.
5. М.Ахунов. Инсон эҳтиёжлари ва ёшларнинг маънавий тарбияси. “Илмий хабарнома” журналы, №4, Андижон, 2013 йил.

TIJORAT BANKLARIDA MOLIYAVIY RESURSLARNI TASHKIL ETISHNING ROLI

Yigitaliyeva Muxlisaxon

Andijon davlat texnika instituti

Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv fakulteti 4-kurs talabasi

Hozirgi zamonaviy iqtisodiy sharoitda tijorat banklarining moliyaviy resurslarini samarali tashkil etish nafaqat ularning ichki barqarorligi, balki milliy iqtisodiyotning umumiy raqobatbardoshligiga ham bevosita ta'sir qiladi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmonida qayd etganidek, “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi”da bank tizimini chuqur isloh qilish, moliyaviy resurslar samaradorligini oshirish va tijorat banklari faoliyatini liberallashtirish asosiy maqsadlardan biri sifatida belgilangan [1]. Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining barqaror va raqobatbardosh faoliyat yuritishi, eng avvalo, ularning moliyaviy resurslarini qanday shakllantirishi va boshqarishiga bevosita bog'liqdir. Moliyaviy resurslar bank faoliyatining “hayotiy qon tomirlari” hisoblanib, ularning optimal tarkibi va to'g'ri tashkil etilishi orqali banklar o'z xizmatlarini kengaytirishi, kreditlash salohiyatini oshirishi va bozordagi o'z pozitsiyasini mustahkamlashi mumkin [2]. Ayniqsa, bank tizimida investitsiya va kredit operatsiyalarining kengayishi, aholi va xo'jalik sub'yektlari bilan to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy munosabatlarning chuqurlashuvi bu resurslarning sifat va miqdor ko'rsatkichlarini doimiy tahlil qilish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Tijorat banklarining moliyaviy resurslari – bu bank tomonidan jalb etilgan va o'z faoliyatida

foydalaniladigan moliyaviy mablag'lar majmuidir. Ular quyidagi asosiy manbalardan shakllantiriladi: jismoniy va yuridik shaxslarning omonatlari, boshqa banklar va moliya institutlaridan olingan qarzlar, bankning o'z mablag'lari, chiqarilgan obligatsiyalar va boshqa moliyaviy vositalar.

Moliyaviy resurslarning samarali tashkil etilishi bir nechta omillarga bog'liq: birinchidan, banklar o'z resurs bazasini shakllantirishda ishonchli va uzoq muddatli omonatlar portfelini yaratishi lozim; ikkinchidan, resurslar tarkibi diversifikatsiya qilingan bo'lishi kerak; uchinchidan, raqobatbardosh foiz siyosati yuritilishi va zamonaviy bank xizmatlari ko'rsatish orqali mijozlarni jalb qilish lozim²

Banklarda moliyaviy resurslarni tashkil etishda hisobga olinadigan muhim jihatlardan biri bu — **tashkiliy yondashuv**dir. Har bir bank o'z ichki siyosatiga, bozor holatiga va strategik maqsadlariga qarab resurslarni shakllantirishda o'z modelini tanlaydi. Masalan, ayrim banklar omonatlar bo'yicha maksimal hajmga erishishni maqsad qilsa, boshqalar tashqi moliyaviy institutlar bilan hamkorlikka e'tibor qaratadi. Shuningdek, ayrim banklar qimmatli qog'ozlar chiqarish orqali ham resurs jalb etish yo'lidan boradi. Moliyaviy resurslarni tashkil etishda banklar **moliyaviy barqarorlik va likvidlik darajasini** doimiy nazorat ostida ushlab turishlari zarur. Sababi, ortiqcha qarz yoki qisqa muddatli majburiyatlar bank faoliyatining xavf ostida qolishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, zamonaviy banklar risklarni boshqarish tizimlari, moliyaviy ko'rsatkichlarni baholash vositalari hamda rejalashtirish mexanizmlarini doimiy takomillashtirishmoqda [3].

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Jo'rayev R. Tijorat banklari faoliyati va resurslarini boshqarish. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2023. – B. 15–27.
2. O'ralov R. Bank tizimida raqamli transformatsiya. – Toshkent: Iqtisodchi, 2023. – B. 41–52.
3. Ergashev M. Tijorat banklarining innovatsion faoliyati. – Toshkent: Fan, 2023. – B. 66–78.

BANK INVESTITSİYALARINING MILLIY IQTISODIYOTDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Murodov Jamshidbek

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

Banklar iqtisodiy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi, chunki ular moliyaviy resurslarni jalb qilib, ularni samarali investitsiyalarga yo'naltirish orqali iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi. Ularning asosiy vazifalaridan biri - jamg'armalarni to'plash va ularni investitsiya qilishdir. Bu jarayon iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, ish o'rinlari yaratish va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi ham ushu bank sohasida ko'plab qonun hujjatlarini qabul qilgan. Ulardan banklar uchun eng katta huquqiy hujjati hisoblanadigan Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 22-iyulda qabul qilingan, Senat tomonidan

² Ergashev M. "Tijorat banklarining innovatsion faoliyati". – Toshkent: Fan, 2023. Bet 66-78

2019-yil 11-oktabrda ma'qullangan "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" gi O'RQ-580-sonli qonuni muhim ahamiyatga egadir [1]. Bu qonun hujjati barcha banklarni faoliyatini tartibga solish uchun asos hisoblanadi.

Banklar, asosan, uchta asosiy funktsiyani bajaradi: moliyaviy vositachilik, kredit berish va investitsiyalarni boshqarish. Moliyaviy vositachilik orqali banklar individual va korporativ mijozlardan jamg'armalarni to'playdi va ularni boshqa mijozlarga kredit sifatida taqdim etadi. Bu jarayon orqali banklar iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi, chunki ular resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi. Masalan, bir korxona o'z faoliyatini kengaytirish uchun mablag'ga muhtoj bo'lishi mumkin, bank esa ushbu mablag'ni boshqa mijozlar tomonidan to'plangan jamg'armalardan taqdim etishi mumkin.

Kredit berish jarayoni banklarning iqtisodiyotdagi o'rnini yanada mustahkamlashga yordam beradi. Banklar tomonidan beriladigan kreditlar tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi, yangi ish o'rinlari yaratadi va iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi. Shuningdek, banklar innovatsion loyihalarni moliyalashtirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish orqali yangi texnologiyalarni rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Innovatsiyalar esa, o'z navbatida, ishlab chiqarishni samaradorligini oshiradi va raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Banklarning investitsiya faoliyati ham iqtisodiy rivojlanishga katta ta'sir ko'rsatadi. Ular nafaqat korporativ sektorni, balki infratuzilma loyihalarini ham moliyalashtiradi. Masalan, transport, energetika va kommunikatsiya sohalarida amalga oshirilayotgan loyihalar banklarning investitsion faoliyatidan kelib chiqadi. Bunday loyihalar iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashga yordam beradi va aholi farovonligini oshiradi. Shu bilan birga, banklar risklarni boshqarish usullarini qo'llab-quvvatlaydi. Ular kredit berish jarayonida mijozlarning moliyaviy holatini tahlil qilish orqali kredit risklarini kamaytirishga harakat qiladi [2]. Bu esa banklarning barqarorligini ta'minlash va iqtisodiyotning umumiy barqarorligini saqlashda muhim ahamiyatga ega. Banklar tomonidan amalga oshiriladigan risklarni boshqarish strategiyalari, shuningdek, iqtisodiy inqirozlar paytida bank tizimining mustahkamligini saqlashga yordam beradi.

O'zbekiston misolida banklar iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda faol ishtirok etmoqda. O'zbekistonning bank tizimi investitsion faoliyatni rag'batlantirishga qaratilgan turli dasturlarni amalga oshirmoqda. Banklar, davlat tomonidan belgilangan iqtisodiy siyosatga muvofiq, kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Bu esa iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlash va yangi ish o'rinlari yaratishga xizmat qiladi.

Moliyaviy sektorni izchil isloh qilish davomida qator chora-tadbirlar amalga oshirildi va natijada ilg'or bank biznesini yuritish hamda ushbu sektorda raqobat muhitini kuchaytirish uchun zarur huquqiy shart-sharoitlar yaratildi.

Xususan, xalqaro standartlarga muvofiq keladigan va moliyaviy sohaga xorijiy investitsiyalar kiritish uchun jozibador huquqiy muhitni yaratadigan O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi, "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi, "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi

hamda "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi yangilangan qonunlari qabul qilindi.

Shu bilan birga, bank sohasidagi hozirgi holat tahlili bank sektorida davlatning yuqori darajadagi aralashuvi, davlat ishtirokidagi banklarda menejment va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatining yetarli emasligi, iqtisodiyotda moliyaviy vositachilikning past darajasi kabi bank sektorini iqtisodiy yangilanishlar va jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda.

Moliyaviy xizmatlarning ommabopligini oshirish, banklarning hududlarga kirib borishini kengaytirish va barcha aholi punktlarida bir xil turdagi xizmatlar ko'rsatilishini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha choralar ko'rilishi lozim.

Bank tizimiga zamonaviy servis yechimlari asosida axborot texnologiyalarini, moliyaviy texnologiyalarni keng joriy etish, axborot xavfsizligini lozim darajada ta'minlash, shuningdek, moliyaviy xizmatlar ko'rsatishda inson omili ta'sirini kamaytirish bo'yicha tezkor chora-tadbirlar ko'rish talab etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-martdagi PF-5953-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturida belgilangan vazifalardan kelib chiqqan holda, shuningdek, xususiy sektor rivojlanishini rag'batlantirish, banklarning investitsiyaviy jozibadorligini, bank xizmatlari ommabopligi va sifatini oshirish uchun bank sektorini tubdan transformatsiya qilish maqsadida quyidagilar O'zbekiston Respublikasida bank sektorini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari etib belgilandi:

- "...moliya bozorida teng raqobat sharoitlarini yaratish, kreditlashni faqat bozor shartlari asosida amalga oshirish, banklarning davlat resurslariga qaramligini pasaytirish, bank xizmati ko'rsatishni modernizatsiya qilish, banklarning samarali infratuzilmasini yaratish va faoliyatini avtomatlashtirish, shuningdek, banklar faoliyatiga xos bo'lmagan funksiyalarni bosqichma-bosqich bekor qilish orqali bank tizimining samaradorligini oshirish;
- kredit portfeli va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlarining mo'tadil o'sishiga amal qilish, muvozanatlashgan makroiqtisodiy siyosat yuritish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish va xalqaro amaliy tajribaga ega bo'lgan menejerlarni jalb qilish, moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish orqali bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash;
- davlat ulushi mavjud tijorat banklarini kompleks transformatsiya qilish, bank ishining zamonaviy standartlarini, axborot texnologiyalari va dasturiy mahsulotlarni joriy etish, banklardagi davlat aksiyalari paketini zarur tajriba va bilimga ega bo'lgan investorlarga tanlov asosida sotish, shuningdek, davlat ulushi mavjud tijorat banklari va korxonalarni bir vaqtning o'zida isloh qilish orqali bank sektorida davlatning ulushini kamaytirish;

- yetarli darajada xizmat ko'rsatilmayotgan va zaif qatlamlarda davlat ishtirokini kuchaytirish va manzilli chora-tadbirlarni amalga oshirish, aholi va kichik biznes uchun masofaviy xizmatlarni keng joriy qilish, kamxarj xizmat ko'rsatish nuqtalari tarmog'ini rivojlantirish, shuningdek, respublika yagona moliya tizimining o'zaro to'ldiruvchi qismi sifatida nobank kredit tashkilotlarining shakllanishi va rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish orqali moliyaviy xizmatlar ommabopligini va sifatini oshirish... [3]"

Bank investitsiyalari iqtisodiy o'sish, ish o'rinlari yaratish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va infratuzilmani rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ular iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydigan asosiy moliyaviy vositalar sifatida xizmat qiladi va iqtisodiyotning turli sohalarida samarali ta'sir ko'rsatadi.

Birinchidan, bank investitsiyalari iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim ahamiyatga ega. Banklar, asosan, jamg'armalarni to'playdi va ularni turli loyihalarga yo'naltiradi. Bu jarayon orqali banklar korxonalarni moliyalashtiradi va ularning o'sishini ta'minlaydi. Masalan, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini ochish yoki mavjudlarini kengaytirish uchun banklar tomonidan beriladigan kreditlar tadbirkorlik faoliyatini kuchaytiradi. Ushbu jarayon iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi, chunki yangi ishlab chiqarish quvvatlari bozorga yangi mahsulotlar olib keladi va raqobatni oshiradi.

Ikkinchidan, bank investitsiyalari ish o'rinlari yaratishda ham muhim rol o'ynaydi. Banklar tomonidan moliyalashtirilgan loyihalar ko'pincha yangi ish o'rinlarini yaratadi. Masalan, yangi fabrikalar yoki xizmat ko'rsatish markazlari ochilganda, bu joylarda ishchilar talab qilinadi. Natijada, banklar iqtisodiyotda ish bilan ta'minlash darajasini oshiradi va aholi farovonligini yaxshilashga yordam beradi. Ish o'rinlari yaratish, ayniqsa, yosh avlod uchun muhimdir, chunki bu ularning kelajagini ta'minlaydi va iqtisodiy barqarorlikni oshiradi.

Uchinchidan, bank investitsiyalari innovatsiyalarni rag'batlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Innovatsion loyihalar ko'pincha katta moliyaviy resurslarni talab qiladi va banklar bu resurslarni taqdim etish orqali yangi texnologiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Banklar innovatsion startaplarni moliyalashtirishda faol ishtirok etishi mumkin, bu esa yangi g'oyalar va mahsulotlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Innovatsiyalar esa, o'z navbatida, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi va raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Shuningdek, banklar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan ilmiy-tadqiqot va rivojlantirish (RD) loyihalari yangi texnologiyalarni yaratishga xizmat qiladi.

Sanoat ishlab chiqarishining kengayishi va diversifikatsiyasi uchun banklar moliyaviy resurslarni taqdim etadi. Yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish va mavjudlarini modernizatsiya qilish uchun zarur bo'lgan kreditlar sanoat korxonalariga o'z faoliyatlarini kengaytirish imkonini beradi. Bu esa iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi va mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshiradi. Masalan, O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash sanoati rivojlanmoqda, bu jarayonda banklar tomonidan berilayotgan investitsiyalar muhim rol o'ynaydi.

O'zbekistonning infratuzilmasini rivojlantirish uchun banklar transport, energetika va aloqa sohalarida loyihalarni moliyalashtirmoqda. Yangi yo'llar,

ko'priklar va energetika stansiyalarini qurish uchun zarur bo'lgan mablag'lar banklar tomonidan taqdim etilishi mumkin. Bu esa iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlaydi va aholi hayot sifatini oshiradi. Infratuzilmaning rivojlanishi, shuningdek, boshqa sohalarning o'sishini ham qo'llab-quvvatlaydi.

Xulosa qilib aytganda, banklar iqtisodiy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi. Ular moliyaviy resurslarni jalb qilib, ularni samarali investitsiyalarga yo'naltirish orqali iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi. Banklarning kredit berish va investitsiya faoliyati iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, ish o'rinlari yaratish va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shuningdek, banklar risklarni boshqarish orqali iqtisodiyotning barqarorligini saqlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 22-iyulda qabul qilingan, Senat tomonidan 2019-yil 11-oktabrda ma'qullangan "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" gi O'RQ-580-sonli qonuni.
2. I.R.Toymuhamedov "Bank ishi". O'quv qo'llanma, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2020, 144 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 12.05.2020 yildagi PF-5992-son.

XALQARO TAJRIBA: RIVOJLANGAN MAMLAKATLARNING OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA BUXGALTERIYA HISOBI VA NAZORAT TIZIMI

Allakov Yo'ldoshbek Xamza o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

"Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar :Odilbekov Shahbozbek

"Buxgalteriya hisobi va menejment" kafedrası i.f.f.d.(PhD) katta o'qituvchisi

Oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy boshqaruvi murakkab tuzilishga ega bo'lib, universitetlar va institutlar o'z faoliyatlarini turli moliyaviy manbalar asosida yuritadilar. Davlat byudjeti, talabalarning kontrakt to'lovlari, ilmiy grantlar, xayriya mablag'lari va xalqaro moliyaviy ko'maklar oliy ta'lim muassasalarining asosiy moliyaviy manbalaridir. Ushbu mablag'larning to'g'ri hisobga olinishi, taqsimlanishi va ishlatilishi uchun samarali buxgalteriya hisobi va nazorat tizimi zarur.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy nazoratning aniq yo'lga qo'yilishi universitetlarning barqaror rivojlanishi va moliyaviy shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi. Jahon banki va Xalqaro moliya instituti (IMF) ma'lumotlariga ko'ra, AQSh va Yevropa mamlakatlarida oliy ta'lim muassasalari moliyaviy boshqaruvni avtomatlashtirilgan tizimlar asosida yuritadi, ichki va tashqi audit mexanizmlarini joriy qiladi hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) muvofiq ish olib boradi[1].

O'zbekiston oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish doirasida moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu

tadqiqotda rivojlangan davlatlardagi ilg'or tajribalar tahlil qilinib, ularning O'zbekiston sharoitiga mos tatbiq etish yo'llari o'rganiladi.

Rivojlangan mamlakatlarning oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va nazorati turli moliyaviy boshqaruv modellariga asoslanadi. Masalan, AQSh universitetlari asosan mustaqil moliyaviy boshqaruv modeliga asoslanib, davlat mablag'lari bilan bir qatorda grantlar, tadbirkorlik faoliyati va homiylik mablag'lari hisobidan moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi. Harvard va MIT kabi nufuzli universitetlarda ichki audit tizimi kuchli bo'lib, universitet budjetining har bir elementi nazorat qilinadi va shaffof hisobot taqdim etiladi[2].

Buyuk Britaniya universitetlarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy nazorat Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) asoslanib yuritiladi. Har yili universitetlarning moliyaviy faoliyati mustaqil auditorlar tomonidan tekshiriladi va natijalar jamoatchilikka ochiq e'lon qilinadi[3]. Shuningdek, moliyaviy shaffoflikni oshirish uchun elektron moliyaviy boshqaruv tizimlari joriy etilgan.

Germaniya oliy ta'lim muassasalarida davlat moliyaviy nazorati juda qat'iy bo'lib, universitetlarning budjet taqsimoti federal va mahalliy darajada muvofiqlashtiriladi. Shuningdek, universitetlarning tadqiqot loyihalari uchun grant mablag'lari alohida buxgalteriya hisobi yuritiladigan tizimda nazorat qilinadi. Germaniyada oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy boshqaruvi shaffoflik tamoyiliga asoslanadi va moliyaviy hujjatlar rasmiy davlat organlari tomonidan tekshiriladi[4].

Janubiy Koreya tajribasi shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalarida avtomatlashtirilgan moliyaviy boshqaruv tizimi keng joriy etilgan. Universitetlarning buxgalteriya hisobi to'liq raqamlashtirilgan bo'lib, barcha moliyaviy operatsiyalar real vaqt rejimida nazorat qilinadi. Soliq tushumlarining taqsimlanishi, tadqiqot mablag'lari va stipendiyalar bo'yicha aniq hisobotlar yuritiladi.

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va nazorat tizimini rivojlangan mamlakatlar tajribasi asosida takomillashtirish uchun quyidagi omillar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. **Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiqlik** – oliy ta'lim muassasalari IFRS standartlariga mos ravishda moliyaviy hisob yuritishi zarur.
2. **Ichki va tashqi audit tizimini kuchaytirish** – universitetlarning moliyaviy shaffofligini ta'minlash uchun mustaqil auditorlik tekshiruvlari yo'lga qo'yilishi lozim.
3. **Elektron buxgalteriya tizimlarini joriy etish** – moliyaviy jarayonlarni avtomatlashtirish orqali inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytirish mumkin.
4. **Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirish** – universitetlarning moliyaviy barqarorligini oshirish uchun grantlar va xususiy investitsiyalar jalb qilinishi kerak.

Rivojlangan mamlakatlarning oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va nazorat tizimi yuqori darajada tashkil etilgan bo'lib, bu universitetlarning moliyaviy barqarorligi va shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi[5]. O'zbekiston oliy ta'lim tizimida buxgalteriya hisobini takomillashtirish uchun xalqaro tajribani o'rganish va zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish muhimdir. Xalqaro standartlarga

muvofig buxgalteriya hisobini yuritish, ichki audit tizimini kuchaytirish va moliyaviy jarayonlarni avtomatlashtirish orqali O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy shaffoflik va samaradorlikni oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirzayeva N.R., Ismoilov X.A. *"Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy boshqaruv"*, Toshkent, 2021.
2. Nikolaeva S.A. *"Buxgalteriya hisobi va audit"*, Moskva, 2020.
3. Kieso D., Weygandt J. *"Intermediate Accounting"*, Wiley, 2021.
4. Samuelson P., Nordhaus W. *"Macroeconomics"*, McGraw-Hill, 2020.
5. Kaplan R., Norton D. *"Financial Management in Higher Education"*, Harvard Business Press, 2019.
6. Germaniya ta'lim vazirligi moliyaviy hisobotlari – <https://www.bmbf.de>
7. IFRS Foundation – "Financial Reporting Standards for Educational Institutions" (2021). <https://www.ifrs.org>

KORXONANING ISHLAB CHIQARISH QUVVATINI OSHIRISH YO'LLARI

Karimov Shahzodbek Mannobjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: "Iqtisodiyot" kafedrası katta o'qituvchisi Saidahmedov N.

Zamonaviy iqtisodiyotda ishlab chiqarish korxonalarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan ularning mavjud ishlab chiqarish quvvatidan qanday foydalanayotgani va bu quvvatni qanchalik samarali oshira olayotganiga bog'liq. Ishlab chiqarish quvvati — bu korxonaning mavjud texnik vositalar, ishchi kuchi, ishlab chiqarish maydonlari hamda boshqa resurslar asosida ma'lum vaqt oralig'ida ishlab chiqara oladigan mahsulot hajmidir. Bu ko'rsatkich korxonaning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham ishlab chiqarish quvvatini oshirish har qanday sanoat subyekti uchun strategik vazifa hisoblanadi. Bozorda raqobat kuchayib borayotgan bir paytda, ishlab chiqarish quvvatini faqatgina miqdoriy emas, balki sifat jihatdan ham oshirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Korxonalar ishlab chiqarishni ko'paytirish bilan birga, xarajatlarni optimallashtirish, mahsulot sifatini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali doimiy rivojlanishga intilmoqda. Bunday yondashuv korxonaning uzoq muddatli barqaror faoliyat yuritishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ishlab chiqarish quvvatini oshirishning birinchi muhim yo'nalishi — texnologik yangilanishlar va raqamlashtirishdir. Texnik jarayonlarga avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish, robotlashtirilgan texnologiyalarni ishlab chiqarishga jalb qilish, sun'iy intellekt va IoT (Internet of Things) yechimlarini qo'llash orqali ishlab chiqarish jarayonlari tezlashadi, inson omilidan bog'liqlik kamayadi va ishlab chiqarish hajmi keskin oshadi. Misol uchun, zamonaviy dastgohlar yordamida ilgari bir necha soat talab qilgan operatsiyalar bir necha daqiqada bajarilishi mumkin. Bu esa ishlab chiqarish siklini qisqartirib, ko'proq mahsulot ishlab chiqarish imkonini beradi.

Keyingi muhim yo'nalish — mehnat unumdorligini oshirishdir. Xodimlar malakasi, ularning ishlab chiqarishdagi ishtiroki va motivatsiyasi ishlab chiqarish samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xodimlar uchun doimiy o'quv kurslarini tashkil etish, kasbiy malaka oshirish dasturlarini amalga oshirish va mehnatga haq to'lash tizimini samarali tashkil etish orqali korxona nafaqat ishchi kuchidan to'liq foydalangan bo'ladi, balki innovatsion fikrlovchi, mas'uliyatli va sadoqatli jamoani shakllantiradi. Bu esa ishlab chiqarish barqarorligining asosiy omilidir. Yana bir muhim omil — ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanishdir. Ko'plab korxonalarda mavjud quvvat to'liq ishlatilmaydi yoki umuman to'xtab qolgan uskunalar bo'ladi. Shu sababli mavjud uskunalarning texnik holatini yaxshilash, ularni to'g'ri rejalashtirib ishlatish, xizmat ko'rsatish muddatlarini nazorat qilish va eskirgan texnologiyalarni yangilariga almashtirish ishlab chiqarish hajmiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Uskunalar samaradorligini oshirish uchun TPM (Total Productive Maintenance — Umumiy mahsuldor texnik xizmat) tizimini joriy etish ham yaxshi natija beradi. Ishlab chiqarish maydonlarini optimallashtirish, logistika va material oqimlarini to'g'ri tashkil etish ham quvvatni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Mahsulot ishlab chiqarishning har bir bosqichini tahlil qilish orqali ish joylarining joylashuvi, xomashyo harakati va yarim tayyor mahsulotlar oqimi yanada qulay va samarali tashkil etiladi. Bunda “lean production” (samarali ishlab chiqarish) konsepsiyasi, ya'ni isrofgarchilikni yo'q qilish va jarayonlarni soddalashtirish asosiy o'rinda turadi. Ishlab chiqarish quvvatini oshirishda ekologik jihatlarni hisobga olish ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Resurslarni tejash, chiqindilarni qayta ishlash, energiya samarador texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligi oshiriladi, xarajatlar kamayadi, atrof-muhit muhofazasi ta'minlanadi. Bu yo'nalishda xalqaro tajribadan foydalanish, “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini joriy etish korxonaning ijobiy imijini yaratish bilan birga, qo'shimcha foyda manbai bo'lishi ham mumkin.

Korxonaning boshqaruv tizimini takomillashtirish ham ishlab chiqarish quvvatini oshirishning muhim vositalaridan biridir. Yaxshi rejalashtirilgan, aniq strategik maqsadga ega va zamonaviy boshqaruv texnologiyalaridan foydalangan holda faoliyat yuritayotgan korxonalarda ishlab chiqarish hajmi doimiy o'sib boradi. Masalan, ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlarini joriy etish orqali resurslar harakati, ombor holati, xarajatlar va mahsulot yetkazib berish jarayonlari yagona tizimda boshqariladi. Bu esa boshqaruv qarorlarining tezkor va aniq qabul qilinishiga xizmat qiladi. Mazkur jihatlarni amaliyotda to'liq aks ettirgan korxonalardan biri sifatida “Uz Auto Motors” aksiyadorlik jamiyatini ko'rsatish mumkin. Ushbu kompaniya so'nggi yillarda o'z ishlab chiqarish quvvatini oshirish maqsadida bir qator texnologik va boshqaruv islohotlarini amalga oshirdi. Jumladan, kompaniyada yangi press-xolda ishlab chiqarish liniyasi ishga tushirildi. Bu liniya orqali avtomobil korpusining asosiy qismlari avtomatlashtirilgan tartibda yuqori aniqlikda ishlab chiqarilmoqda. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonlari uzluksiz monitoring qilinadi, sifat nazorati real vaqt rejimida amalga oshiriladi. Natijada, kompaniya yiliga 300 mingdan ortiq avtomobil ishlab chiqarish quvvatiga ega bo'lib, nafaqat ichki bozor, balki tashqi bozorlar talabini ham qondirishga muvaffaq bo'ldi. Shu bilan birga, kompaniya o'z xodimlarining

malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratib, kasbga yo'naltirilgan trening dasturlarini yo'lga qo'ydi. Xodimlar avtomobilsozlik sohasidagi eng yangi texnologiyalar bilan ishlashni o'rganmoqda. Bu esa nafaqat ishlab chiqarish hajmini, balki mahsulot sifatini ham oshirishga olib keldi.

Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarish quvvatini oshirish — bu kompleks va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, texnologik yangilanish, mehnat unumdorligi, boshqaruv samaradorligi va resurslardan oqilona foydalanishni o'z ichiga oladi. Har bir korxona o'zining holatidan kelib chiqib, bu omillarning qaysi biri ustuvorligini aniqlashi va mos strategiyalar ishlab chiqib, amaliyotga tatbiq etishi zarur. Ana shundagina ishlab chiqarish quvvati oshadi, mahsulot hajmi va sifati yaxshilanadi, korxona raqobatbardoshligi kuchayadi va iqtisodiy barqarorlikka erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Q.X. *Ishlab chiqarish iqtisodiyoti*. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
2. Karimov M. *Sanoat korxonalarini boshqarish asoslari*. — Toshkent: "Ilm Ziyο", 2021.
3. Uzbekistan Economic Review, 2023-yilgi nashrlari.
4. UzAuto Motors AJ rasmiy veb-sayti: www.uzautomotors.com
5. Porter M. *Raqobat ustunligi. Strategiyalarni yaratish va saqlab qolish*. — Moskva: Alpina Publisher, 2022.

SANOAT KORXONALARINING MOLIYAVIY BARQARORLIKNI TA'MINLASH

Rasuljonov Abdubosit

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot yo'nalishi 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Dadaboyeva Marg'uba Mamasoliyevna

Andijon davlat texnika instituti "Iqtisodiyot" kafedrası dotsenti

Shaxs nuqtai nazaridan qaraydigan bo'lsak, moliyaviy barqarorlik deganda kishining moliyaviy imkoniyatlari hamda moliyaviy majburiyatlari o'rtasidagi yuqori ijobiy farqni, korxona nuqtai nazaridan olib qaralsa, tahlillar natijasida pul oqimlarini hamda majburiyatlarini samarali boshqarishda tushunishimiz mumkin.

Korxonaning samarali moliyaviy boshqaruvi asosan kelajakdagi moliyaviy xavflarni oldindan aniqlash qobiliyatiga bog'liq bo'lib, uning muhim tarkibiy qismi korxona faoliyatini chuqur tahlil qilishdan iborat. Korxonaning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun risklarni baholash va boshqarish jarayonini avtomatlashtirish imkonini beradigan model muhimdir, chunki korxonalar ish jarayonining uzluksizligini ta'minlash hamda loyihalarni amalga oshirishda ortiqcha vaqt yo'qotishlarning oldini olish muhim sanaladi. Bu esa kompaniyaning yanada mustahkam o'sishiga olib kelib, korxonaning moliyaviy holatini yaxshilash va aniq moliyaviy natijalarga erishishga xizmat qiladi. Bugungi o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitda ko'plab korxonalar beqaror bozor muhitida faoliyat yuritishga majbur bo'lib, bu ularning turli moliyaviy xavflarga ko'proq duch kelishiga sabab bo'ladi [1]. Eng

asosiy tahdidlardan biri esa to'lov qobiliyatining yo'qolish xavfi hisoblanadi. Davlatning iqtisodiy barqarorligi va xalqaro maydondagi mavqei ko'p jihatdan ushbu hududda joylashgan korxona, kompaniya va tashkilotlarning moliyaviy holatiga bog'liq. Korxonalar samarali ishlashi va rivojlanishi esa milliy daromad hamda yalpi ichki mahsulot o'sishining muhim omili sanaladi.

Moliyaviy barqarorlik sanoat korxonalari uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, ularning uzluksiz ishlashi, samarali rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Sanoat korxonalari o'z ishlab chiqarish jarayonlarini moliyalashtirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va bozorda mustahkam o'rin egallash uchun barqaror moliyaviy muhitga tayanadi. Moliyaviy barqarorlik sharoitida korxonalar kredit resurslarini o'z vaqtida jalb qilish, investitsion loyihalarni amalga oshirish va xarajatlarni optimallashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi [2].

Moliyaviy barqarorlikka erishgan korxonalar quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi:

- bozor munosabatlarining turli sharoitlarida ham faoliyat yuritib olishi;
- korxona pul mablag'larining erkin harakatlanishi;
- moliyaviy resurslarning bozor talablariga mos kelishi;
- moliyaviy resurslar holatining ishlab chiqarishni rivojlantirish, to'lov qobiliyatini saqlash va kredit olish imkoniyatini ta'minlay olishi;
- ishlab chiqarish zaxiralari va xarajatlarning mavjud manbalar bilan qoplanishi.

Sanoat korxonalari uchun barqaror valyuta kurslari va inflyatsiyaning nazorat ostida bo'lishi import qilinadigan xomashyo va uskunalarning narxining keskin o'zgarishidan himoyalashga yordam beradi. Bu esa ishlab chiqarish tannarxini barqaror ushlab turish va mahsulot narxlarini boshqarish imkonini yaratadi. Shuningdek, moliyaviy institutlarning ishonchli faoliyati sanoat korxonalariga uzoq muddatli kreditlar olish hamda investitsiyalarni jalb qilishda yordam beradi, bu esa korxonalarning innovatsion loyihalarini rivojlantirish va ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishga zamin yaratadi [3]. Moliyaviy barqarorlik, shuningdek, sanoat korxonalari uchun tavakkalchiliklarni kamaytiradi. Masalan, barqaror moliyaviy muhitda korxonalar kutilmagan foiz stavkalari o'zgarishidan yoki moliyaviy bozorlarning beqarorligidan zarar ko'rmaydi. Bu ularga moliyaviy resurslarni samarali boshqarish va daromadlarni oshirish imkonini beradi. Natijada, moliyaviy barqarorlik sanoat korxonalarining nafaqat joriy faoliyatini barqaror olib borish, balki yangi ish o'rinlari yaratish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishiga zamin yaratadi.

Moliyaviy barqarorlikka ta'sir etuvchi omillar ikkiga ya'ni tashqi va ichki omillarga bo'linadi:

Ichki omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Korxona faoliyatining tarmoq xususiyatiga mos kelishi;
- Ishlab chiqarilayotgan mahsulot va ko'rsatilayotgan xizmatlarning tarkibi;
- Ustav kapitalining shakllanishi va to'langan miqdori;
- Xarajatlar hajmi hamda ularning daromadlarga nisbatan dinamikasi;
- Mol-mulk va moliyaviy resurslar holati, shu jumladan, zaxira va rezervlarning tarkibi va tuzilishi.

Tashqi omillarga esa:

- Iqtisodiy sharoitlar va xo'jalik yuritish imkoniyatlari;
- To'lov qobiliyatining holati;
- Xaridorlarning daromad darajasi;
- Davlatning soliq va kredit siyosati;
- Tashqi iqtisodiy aloqalar va boshqa omillar.

Umumiy barqarorlik darajasining yuqori yoki past bo'lishi turli sabablar bilan bog'liq bo'lib, ularning har biri korxona moliyaviy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi[4].

Sanoat korxonalarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash korxonaning uzoq muddatli rivojlanishi va raqobatbardoshligini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonni amalga oshirish uchun, avvalo, samarali moliyaviy rejalashtirish va byudjetlashtirish tizimini yo'lga qo'yish zarur. Korxona daromad va xarajatlarini aniq tahlil qilib, moliyaviy resurslarni maqbul taqsimlashi va foydani maksimal oshirish strategiyasini ishlab chiqishi kerak.

Moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda kredit siyosatini to'g'ri yuritish ham katta ahamiyatga ega. Sanoat korxonalari o'z kredit reytingini yaxshilash, foiz stavkalari bo'yicha tavakkalchiliklarni kamaytirish va moliyaviy institutlar bilan ishonchli hamkorlikni yo'lga qo'yishi lozim. Shu bilan birga, korxona mablag'laridan samarali foydalanish va investitsiya loyihalarini puxta tahlil qilish orqali moliyaviy risklarni minimallashtirishi muhim. Shuningdek, xarajatlarni optimallashtirish va samaradorlikni oshirish ham moliyaviy barqarorlikka ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonda energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va xomashyo sarfini kamaytirish orqali tannarxni pasaytirish mumkin.

Diversifikatsiya ham muhim omillardan biri bo'lib, korxona o'z mahsulot turlarini kengaytirish, yangi bozorlarni o'zlashtirish va eksport imkoniyatlarini rivojlantirish orqali daromad manbalarini ko'paytirishi lozim. Shu bilan birga, moliyaviy nazorat va audit tizimini kuchaytirish, hisob-kitoblarning shaffofligini ta'minlash va korrupsiyaga qarshi kurashish ham barqarorlikka hissa qo'shadi [5].

Yuqori kapital rentabelligi, asosan, investorlar uchun muhim bo'lib, bu korxona uchun moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi. Korxonaning qisqa muddatli majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish qobiliyati ham uning barqaror faoliyat yuritishida muhim rol o'ynaydi. Bu borada likvidlik ko'rsatkichlari asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. Hozirgi likvidlik ko'rsatkichi korxonaning qisqa muddatli majburiyatlarini to'lash uchun mavjud bo'lgan aktivlar nisbatini bildiradi. Agar bu ko'rsatkich 1 dan yuqori bo'lsa, bu korxonaning o'z majburiyatlarini vaqtida bajara olishini anglatadi. Tez likvidlik ko'rsatkichi esa ushbu ko'rsatkichni inventarizatsiyasiz hisoblash orqali yanada real baho beradi va korxonaning haqiqiy likvidligini aniqlashga yordam beradi.

Aktivlarning samaradorligi esa korxonaning mavjud resurslardan qanday foydalanayotganini ko'rsatadi. Bu boradagi asosiy ko'rsatkichlardan biri – aktivlar aylanishi bo'lib, u aktivlar orqali qancha daromad olinayotganini bildiradi. Yuqori

aylanish darajasi resurslarning samarali ishlatilayotganini anglatadi. Shuningdek, zarba nisbati korxonaning xomashyo va mahsulot ishlab chiqarishdagi samaradorligini o'lchaydi.

Korxonaning moliyaviy barqarorligi, shuningdek, uning o'sish sur'atlari bilan ham chambarchas bog'liqdir. Yillik savdo hajmi o'sishi korxonaning barqaror rivojlanayotganini, foyda o'sishi esa daromadlarining muntazam ko'payib borayotganini ko'rsatadi.

Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun korxona tomonidan amalga oshirilishi lozim bo'lgan asosiy chora-tadbirlar quyidagilardan iborat:

Birinchidan, moliyaviy rejalashtirish va byudjetlashtirish tizimini joriy etish kerak. Har bir yil uchun aniq moliyaviy rejalar tuzilib, daromadlar va xarajatlar tahlil qilinadi. Bu rejalarda investitsiyalar, kreditlar, soliq to'lovlari va boshqa moliyaviy harakatlar batafsil ko'rsatiladi.

Ikkinchidan, korxona xarajatlarini optimallashtirish orqali moliyaviy resurslardan yanada samarali foydalanishi mumkin. Bu energiya va xomashyo sarfini kamaytirish, ishlab chiqarishni avtomatlashtirish, ortiqcha ish kuchidan voz kechish va logistika xarajatlarini qisqartirish orqali amalga oshiriladi.

Uchinchidan, mahsulotlar va xizmatlar diversifikatsiyasi barqaror daromad manbalarini yaratadi. Korxona yangi mahsulot turlarini ishlab chiqarib, yangi bozorlarni o'zlashtiradi, eksport salohiyatini oshiradi va bu orqali moliyaviy xavflarni kamaytiradi.

To'rtinchidan, moliyaviy nazorat va audit tizimini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Korxonada ichki va tashqi audit tizimi faol ishlashi, moliyaviy operatsiyalar shaffofligi ta'minlanishi, korrupsiyaga qarshi qat'iy choralar ko'rilishi lozim.

Beshinchidan, kredit siyosatini to'g'ri olib borish zarur. Kredit mablag'lari faqat iqtisodiy asoslangan va rentabelli investitsiyaviy loyihalar uchun jalb qilinishi lozim. Bundan tashqari, korxona o'z kredit tarixini yaxshilab, moliyaviy institutlar bilan ishonchli aloqalarni yo'lga qo'yishi kerak.

Oltinchidan, zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirish mumkin. Avtomatlashtirilgan moliyaviy hisobot tizimlari, real vaqt rejimida monitoring qilish imkoniyati va raqamli audit mexanizmlari orqali moliyaviy xatoliklar kamaytiriladi.

Yettinchidan, innovatsion loyihalarga investitsiyalar yo'naltirish orqali uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlash mumkin. Yangi texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, mahsulot sifati yaxshilanadi va bozordagi raqobatbardoshlik ortadi.

Xulosa qilib aytganda, sanoat korxonalari yuqoridagi choralarni amalga oshirish orqali moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, iqtisodiy o'sishga erishish va raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — T.: O'zbekiston, NMIU 2014-y.-73-b.

2. S.I.Abdullayev, M.Dusurboyev. Korxonalarda moliyaviy barqarorlikni ta'minklash yo'nalishlari. Tahlil va tadqiqotlar jurnali. 2023-y.
3. E.Sh. Shodmonov, D.Sh. Bababekova, B.O. Turxonov. Korxona iqtisodiyoti va innovatsiyalarni boshqarish. Darslik. Toshkent "Iqtisod-Moliya" – 2020-y.
4. U.M. Mirzayev. Korxonalarning moliyaviy barqarorlik ko'rsatgichlari. Journal of Scientific Focus, 5(100). 2023-y. 360-363-b.
5. S.A. Nabieva Sanoat korxonalarini rivojlantirishda investitsiya faoliyatni amalga oshirishning zamonaviy usullari. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. 2023-y. 34-39-b.

INNOVATSIYALARNI BOSHQARISHDA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH

Dadajonova Martabaxon Mahmudovna

Andijon davlat texnika instituti iqtisod fanlari nomzodi, dotsent

Qutbidinov Shohjahon Azizbek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti Menejment yonalishi talabasi

Innovatsiya ko'p tarmoqli fan (uning tarkibiy qismlari orasida iqtisodiyot, huquq, menejment, sosiologiya, psixologiya, kibernetika, falsafa va boshqalar mavjud), innovation muammolar va innovation faoliyatni tadqiq qilish usullari atrofida birlashtirilgan nazariy masalalarni qamrab oladigan, turli xil ilmiy fanlarni integratsiyalashgan. bilimlarning mustaqilligi va o'ziga xosligini saqlab qolgan holda amaliy samaradorligini oshirishga qaratilgan. Bu borada, J.Shumpeter "Innovatsiya predmeti turli innovatsiyalarni tarqatish, yaratish va rivojlantirishdir" – deb ta'rif beradi. J.Shumpeter o'z ishlariga asoslanib, innovatsiyalar siklik rivojlanish sabablari ekanligini ishonchli isbotlab berdi va innovatsiyaga asos soldi[1].

"Innovatsiya"ning fan sifatidagi asoslari bir qator mutaxassis olimlarning tadqiqotlarida uchraydi, ular jamiyat iqtisodiy rivojlanishining davrliligini turli innovatsiyalar asosida davriy ravishda asoslarini o'zgartirib, tahlil qilishgan. "Innovatsiya" atamasi birinchi marta XX asr oxirida ilmiy amaliyotda qo'llanilgan. 1980- yillarda Sankt-Peterburg texnologiya universiteti professori V.Kolosov ilmiy faoliyatning yo'nalishi sifatida innovatsiyalarni prognozlash usullari va innovatsiyalarni yaratishning ilmiy metodologiyasini, shuningdek, innovatsiyalarni rejalashtirish, tashkil etish va joriy etish usullarini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar olib brogan[2].

O'z navbatida, "Management" tushunchasi ingliz tilidan o'zlashtirilgan keng qamrovli tushunchadir ("to management" - boshqarish), u o'z navbatida lotincha "manus" (lotin tilidan tarjimasi - qo'l) so'zidan kelib chiqqan. Tadqiqotlardan ko'rinadiki, ko'pchilik olimlar "boshqaruv" va "menejment" ni o'xshash atamalar deb bilishadi. Ayni paytda, shuni ta'kidlaymizki, bu tushunchalarni farqlash zarur, chunki boshqarish tabiat va jamiyatdagi munosabatlar hamda hodisalarning umumiy tizimini (odamlarni boshqarish, mashina haydash, davlatni boshqarish) qamrab oluvchi ancha kengroq tushunchadir va menejment korxona maqsadiga erishish uchun ijtimoiy boshqaruvning umumiy tamoyillariga (odamlarni boshqarish, tashkilotni boshqarish,

ishlab chiqarishni boshqarish) tegishli bo'lgan torroq tushunchadir. "Menejment" tushunchasini birinchi marta ilmiy lug'atga amerikalik muhandis F.Teylor kiritgan.

Innovasion faoliyatni boshqarishni o'rganish "innovatsiya" va "novatsiya" tushunchalarining mohiyati va farqlarini oydinlashtirishni taqozo etadi. Shu bilan birga, ularni farqlash kerak, chunki "innovatsiya - intellektual faoliyat mahsulidir" va "innovatsiya - innovasion faoliyatning yakuniy natijasidir". Iqtisodiyot faniga kiritilgan "innovatsiya" atamasining asoschisi avstriyalik olim Y. Shumpeter bo'lib, u 1912-yilgi "Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi" asarida "Yangi kombinatsiya – eskirgan mahsulotlarni ozgina yaxshilash orqali emas, balki ishlab chiqarish sifatini uskunalar, lekin butunlay yangi kapitalni o'zlashtirish orqali ishlab chiqarish hajmini oshirish demakdir" -deb ta'kidlaydi[3].

Xorijda innovatsion jarayonni boshqarishga bag'ishlangan ancha ilmiy va amaliy adabiyotlar mavjud. Ularda innovatsiyalarni turli jihatlarini yoritilgan. Yapon innovatsion menejmenti usullari Yevropa va Amerika usullaridan keskin farq qiladi. Bu bilan yaponlar unumliroq boshqaradi, deb bo'lmaydi. Yevropa va Yaponiyaning usullari faqat boshqa tekisliklarda yotadi va ularning bir-biri bilan kesishishi juda kam ro'y beradi. Uning asosiy farqi nima? Avvlambor bu boshqaruvning nimaga yo'naltirilganligiga bog'liq. Masalan, Yaponiyada boshqaruv markazida mehnat resurslari yotadi. Yapon boshqaruvchisi korxona samaradorligini oshirish uchun mehnat unumdorligini oshirishga harakat qiladi. Yevropa va Amerikada esa asosiy maqsad kam ish va harakat qilib, ko'p daromadga erishish yotadi.

Hozirgi paytda jahon hamjamiyatining rivojlangan mamlakatlarida an'anaviy ilmiy texnika taraqqiyotida innovatsion, ilmiy texnologik tartibga jadal o'tish jarayoni ro'y bermoqda. Innovatsion tartibning avvalgisidan farqi shundaki, fanning shakllanishi va davlat tomonidan moliy'alashtirish tizimidan texnologik va ilmiy innovatsiyalar barcha turlarini davlat tomonidan rag'batlantirishga o'tish kuzatilmoqda.

AQSH davlat innovatsiya siyosatining obyekti — bu asosan xususiy biznesdir. Davlatning bu boradagi siyosati mavjud ilmiy-texnik yutuqlardan xo'jalikda foydalanishga, ilmiy-texnik majmuada ichki aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan. Davlat innovatsiya siyosatining usul va vositalari ancha keng. Bunga u yoki bu ma'noda biznesning innovatsion faolligini rag'batlantiruvchi turli xil davlat tadbirlari kiradi. Amerikalik mutaxassislarning ta'kidlashicha, eng samarali tashkiliy shakllardan biri universitet — sanoat, tadqiqot markazlari sanaladi. Davlat ishtirokida tashkil etiladigan bunday markazlar doirasida juda keng ko'lamdagi ilmiy-texnik masalalarni hal etish imkoni mavjud[4].

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish korxona raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Har bir mamlakat o'ziga xos boshqaruv modeliga ega bo'lsa-da, ulardan ayrim samarali tamoyillarni O'zbekiston sharoitida ham qo'llash imkoniyatlari mavjud.

Yaponiyada boshqaruv tizimi inson omiliga qaratilgan bo'lib, xodimlarga ishonch, doimiy bandlik, guruh bo'lib qaror qabul qilish kabi yondashuvlar asosida shakllangan. Ishlab chiqarishda sifatni nazorat qilish, tozalik va tartibni saqlash, xodimlarning lavozim jihatdan o'sishiga imkon yaratish bilan ajralib turadi.

Shuningdek, sifat to'garaklari, innovatsiyalarni taklif qilish tizimi va uzluksiz o'qitish tamoyillari muhim o'rin tutadi[4].

AQSHda esa innovatsion boshqaruv asosan xususiy biznesga tayangan holda rivojlangan. Davlat ilmiy-texnik loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashi orqali yangi texnologiyalarni amaliyotga joriy etishni rag'batlantiradi. Universitetlar, sanoat korxonalari va tadqiqot markazlari o'rtasidagi hamkorlik innovatsion faoliyatning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

O'zbekiston sharoitida xorij tajribasidan foydalangan holda quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Kichik firmalarni yirik korxonalar atrofida uyushgan shaklda rivojlantirish;
- Innovatsion loyihalarni davlat buyurtmasi asosida moliyalashtirish;
- Ilmiy-tadqiqot muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida mustahkam hamkorlik yo'lga qo'yish;
- Xodimlarning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun motivatsion tizim yaratish.

Xulosa qilib aytganimizda, innovatsion boshqaruv sohasida xalqaro tajribani o'rganish va uni milliy sharoitga mos holda joriy etish orqali korxonalar samaradorligini oshirish, ilmiy-texnik rivojlanishni jadallashtirish imkoniyatlari mavjuddir. Yaponiyaning inson omiliga asoslangan boshqaruvi va AQSHning xususiy sektor faolligini qo'llab-quvvatlovchi tizimi O'zbekiston uchun dolzarb tajriba manbai bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Санто Б. “Инновации как средство экономического развития”. М.: Прогресс, 2000.
2. Alimova S. (2024). The role of information technology in the personnel management system. Modern Science and Research.
3. Shadiyev A. K. (2023). Functions and methods of educational management. American Journal of Public Diplomacy.
4. Jumayeva Z. (2024). Development of creative industries and prospects in Uzbekistan. Modern Science and Research.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MAHSULOTNING RAQOBATBARDOSHLILIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Ne'matjonov Mirjalol

Andijon davlat texnika insituti

Buxgalteriya hisobi va auditni yo'nalishi 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: **G.Sativaldiyeva**

“Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrası katta o'qituvchisi

So'nggi yillarda butun dunyoda iqtisodiyot raqamli asosga o'tmoqda. Internet, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, sun'iy intellekt, blokcheyn, katta hajmdagi ma'lumotlar (Big Data) kabi vositalar iqtisodiy faoliyatni tubdan o'zgartirib yubordi.

Bunday o'zgarishlar mahsulot ishlab chiqarish, ularni bozorda ilgari surish, marketing va iste'molchiga yetkazish jarayonlariga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida mahsulotning raqobatbardoshligi — bu korxonaning bozorda yashab qolishi va rivojlanishining eng muhim omilidir. Endilikda nafaqat mahsulot sifati, balki uni raqamli kanallar orqali targ'ib qilish, zamonaviy texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish va yetkazib berish usullari ham raqobat ustunligini belgilaydi.[1]

Raqamli iqtisodiyot – bu barcha iqtisodiy faoliyatlar, jumladan ishlab chiqarish, savdo, moliya va xizmat ko'rsatishning raqamli texnologiyalar yordamida olib borilishi. Bu jarayonda asosiy resurs — **ma'lumot (data)** hisoblanadi. Raqamli iqtisodiyot quyidagi xususiyatlarga ega:

- Tezkor axborot almashinuvi;
- Internet asosida ishlovchi global bozorlar;
- Yangi ish o'rinlarining paydo bo'lishi;
- Raqobatning kuchayishi;

Raqamli iqtisodiyotda muhim texnologiyalar:

- **Sun'iy intellekt (AI):** ishlab chiqarishni optimallashtiradi, xizmat sifatini oshiradi.
- **Katta ma'lumotlar (Big Data):** mijozlar istaklarini tahlil qilishda yordam beradi.
- **Bulutli texnologiyalar (Cloud computing):** ma'lumotlarni istalgan joydan boshqarish imkonini beradi.
- **Elektron to'lov tizimlari:** tezkor va xavfsiz to'lovlar amalga oshiriladi.

Mahsulotning raqobatbardoshligi – bu mahsulotning bozorda muvaffaqiyatli sotilishi va iste'molchilar talabini qondirish qobiliyatini ifodalovchi iqtisodiy kategoriya. Mahsulot raqobatbardoshligi quyidagi omillarga bog'liq:

- Sifat – mahsulotning iste'mol qiymati, chidamliligi, dizayni va funksional imkoniyatlari.

- Narx – raqobatchi mahsulotlarga nisbatan maqbulligi.
- Innovatsionlik – mahsulotning texnologik yangiligi va o'ziga xosligi.
- Brend va imidji – mijozlar ishonchi va bozordagi obro'si. Marketing va xizmat ko'rsatish – reklama, sotuvdan keyingi xizmat va mijoz bilan munosabatlar.

Mahsulot qanchalik arzon, sifatli va bozor talablariga mos bo'lsa, uning raqobatbardoshligi shunchalik yuqori bo'ladi. Mahsulotning raqobatbardoshligi muhimligi. Mahsulotning raqobatbardosh bo'lishi kompaniya va iqtisodiyot uchun bir qator muhim jihatlarga ega:

1. Bozorda muvaffaqiyatli sotilish. Raqobatbardosh mahsulot iste'molchilarning ehtiyojlarini yaxshiroq qondiradi va ko'proq talabga ega bo'ladi.

2. Foyda va daromadning oshishi. Raqobatbardosh mahsulot yuqori savdo hajmi va barqaror daromad olib keladi.

3. Brend imidjining mustahkamlanishi. Sifatli va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish kompaniyaning obro'sini oshirib, mijozlarning sadoqatini kuchaytiradi.

4. Bozor ulushini kengaytirish. Raqobatbardosh mahsulot kompaniyaga raqiblarini ortda qoldirib, yangi mijozlarni jalb qilish imkonini beradi.

5. Iqtisodiy rivojlanish va eksport salohiyatini oshirish. Yuqori raqobatbardosh mahsulot xalqaro bozorga chiqish imkonini yaratadi va milliy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

6. Innovatsiyalar va samaradorlikni oshirish. Kompaniyalar raqobatga dosh berish uchun doimiy ravishda texnologik yangiliklar va samarali boshqaruv tizimlarini joriy etishga intiladi.[2]

Umuman olganda, mahsulotning raqobatbardoshligi kompaniyaning uzoq muddatli muvaffaqiyati va iqtisodiy barqarorligi uchun hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida raqobat ustunligini qo'lga kiritish uchun korxonalar zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanishi lozim. Raqamli marketing bu — mahsulot yoki xizmatlarni internet orqali targ'ib qilish strategiyasidir. Uning asosiy afzalligi — maqsadli auditoriyani aniq belgilash va qisqa vaqt ichida katta auditoriyaga chiqish imkoniyatidir. Muhim vositalar:

- ✓ **SMM (Social Media Marketing)** — mahsulotni Instagram, Telegram, TikTok kabi ijtimoiy tarmoqlarda targ'ib qilish. Misol: "IMZO" kompaniyasi Instagramda yangi mahsulotlar haqida doimiy postlar chiqaradi va mijoz fikrlarini o'rganib, mahsulotlarini takomillashtirib boradi.
- ✓ **Kontekstli reklama (Google Ads, Yandex Direct)** — xaridorlar mahsulotni qidirganda reklamani yuqorida ko'rishadi.
- ✓ **E-mail marketing** — sodiq mijozlarga yangiliklar va chegirmalar haqida xabar yuborish orqali ularni ushlab turish.
- ✓ **SEO (Search Engine Optimization)** — mahsulot veb-saytini qidiruv tizimlarida birinchi sahifaga chiqarish orqali trafikni ko'paytirish.

Marketing xarajatlari nisbatan kam bo'lishi bilan birga, mahsulot bozorda ko'proq taniladi va mijozlar soni oshadi. **Mijozlar bilan ishlashni raqamlashtirish (CRM tizimlari)ga o'tish lozim.** CRM (Customer Relationship Management) — bu mijozlar bilan aloqa qilish, ularning ehtiyojlarini aniqlash va ularni boshqarishga mo'ljallangan dasturiy ta'minotdir. Mijozlarning harid qilish tarixi, qiziqishlari va ehtiyojlari haqida ma'lumot to'playdi. Har bir mijozga individual yondashuv imkonini yaratadi. Sodiqlik dasturlarini samarali tashkil etadi (masalan, bonus tizimlari). Misol: "Texnomart" do'koni xaridorlarga maxsus chegirmalar va bonuslar taklif qilib, ularni doimiy mijozga aylantiradi. Mijozlar soni ortadi, ular uzoq muddat davomida brendga sodiq qoladi, shikoyatlar kamayadi.[3]

Raqamli iqtisodiyotda mahsulotni nafaqat do'konlarda, balki onlayn savdo maydonchalari orqali sotish keng quloq yoymoqda. Onlayn savdoning afzalliklari:

- 24/7 ishlaydi, geografik cheklov yo'q.
- Xarajatlar kamayadi (ijara, ishchi kuchi va h.k.).

➤ Mahsulotlar haqida mijozlar fikrini to'plash va baholash mumkin

Zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish mahsulot tannarxini kamaytiradi va sifatni barqaror saqlab turishga yordam beradi. Texnologiyalar:

- **IoT (Internet of Things)** — uskunalarni masofadan boshqarish va nazorat qilish imkonini beradi.
- **AI (Sun'iy intellekt)** — sifat nazoratini avtomatik tarzda olib boradi.
- **3D print texnologiyasi** — namunaviy mahsulotlarni tezda yaratadi.

Misol: "GM Uzbekistan" zavodi ishlab chiqarish liniyalarini avtomatlashtirish orqali yillik ishlab chiqarish hajmini 2 va 2.5 barovarga oshirgan. Natijada:

- Ishlab chiqarish samaradorligi ortadi.
- Inson omiliga bog'liq xatoliklar kamayadi.
- Mahsulot narxi arzonlashadi va bozorda raqobatdosh bo'ladi

Raqobatbardosh mahsulot — bu zamon talablariga moslashgan, texnologik jihatdan yangilangan mahsulotdir. Dizayn va funksionallik ustida doimiy ishlash foydalanuvchi talabini qondiradi. "Samsung" har yili yangi model telefon chiqaradi, ular sun'iy intellektli kamera, energiya tejamkor tizimlar bilan boyitilgan bo'ladi.

Bu keltirilgan usullar — bu raqamli iqtisodiyotning asosiy vositalari bo'lib, ular mahsulotni bozorda ajratib turishga xizmat qiladi. Korxona bu usullardan kompleks foydalanadigan bo'lsa, mahsuloti nafaqat raqobatbardosh, balki bozorda yetakchi o'ringa chiqishi mumkin.

Mahsulotning raqobatbardoshligi kompaniya va iqtisodiyot uchun muhim afzalliklar bersa-da, u bilan bog'liq qiyinchiliklar ham mavjud. Shu sababli, kompaniyalar to'g'ri strategiya ishlab chiqib, bozor talablariga moslashishi kerak.

Keliong yaxshisi bu haqida bir necha mashhur biznesmen va olimlarni gapini ko'rib chiqamiz. Masalan, Steve Jobs (Apple asoschisi) u raqobatbardoshlik haqida shunday deydi: "Siz shunchaki raqobatga qarab ish tutmasligingiz kerak. Aksincha, siz mijozga e'tibor qaratishingiz va ular uchun eng yaxshi mahsulotni yaratishga intilishingiz kerak." bunda Steve Jobs shunday demoqchiki raqobatbardoshlik sharoitida sifat diomo yuqori bo'lishini takidlamoqda. Ya'na bir shaxs Peter Drucker (Menejment bo'yicha ekspert) u shundfay aytadiki: "Biznesning maqsadi – mijoz yaratishdir. Eng yaxshi strategiya esa raqobatchilardan yaxshiroq xizmat ko'rsatishdir." Bu ekspert hm Jobs gapini qo'llab quvvatlayotgandek. Eng muhimi Elon Musk (Tesla va SpaceX asoschisi) aytadiki: "Agar siz biror narsa qilishni istasangiz va u muhim deb hisoblasangiz, ehtimoliy muvaffaqiyatsizliklardan qo'rqmasligingiz kerak. Raqobat bardoshli bo'lish uchun doimo o'zgarish qilish zarur." Raqobat payita hamma narsa o'sishga majbur, chunki o'smas ekan raqobatchilari undan o'zib ketaveradi. Raqobat sharoiti har bir davlatning yoki korxonaing rivojlanishiga sabab bo'luvchi omillardan biri.[4]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish va eksport salohiyatini oshirish to'g'risida"gi farmonlari va qarorlari.

2. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi materiallari.
3. Musk, E. (2021). Innovating the Future. Tesla Inc.
4. Internet manbalari:
 - www.stat.uz (O'zbekiston statistika qo'mitasi)
 - www.worldbank.org (Jahon banki rasmiy sayti)
 - www.economist.com (The Economist tahliliy maqolalari)

USTAMA XARAJATLARNI TAQSIMLASHNING AN'ANAVIY USULLARI: XALQARO TAJRIBA VA BIZNING AMALIYOT.

Yusupova Malika Botiraliyevna

Andijon davlat texnika instituti, Iqtisod fanlari nomzodi, dotsent

Jamoliddinova Surayyoxon Sardorbek qizi

Andijon davlat texnika instituti

"Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ustama xarajatlar - bu ma'lum bir mahsulot yoki xizmatga bevosita bog'liq bo'lmagan xarajatlardir. Bularga ijara haqi, kommunal xizmatlar, ma'muriy ish haqi, amortizatsiya kabi moddalar kiradi. Ustama xarajatlar, odatda, ishlab chiqarish darajasiga nisbatan o'zini tutishiga qarab doimiy, o'zgaruvchan va yarim o'zgaruvchan xarajatlarga bo'linadi. Xarajatlarni hisobga olishda ushbu ustama xarajatlar ishlab chiqarish xarajatlari to'g'ri aks ettirilishini ta'minlash uchun turli taqsimlash usullaridan foydalangan holda mahsulot yoki xizmatlarga taqsimlanadi.[1]

Boshqaruv hisobida ustama xarajatlarni taqsimlash mahsulot tannarxini to'g'ri aniqlash, raqobatbardosh narxlarni belgilash va rentabellikni tahlil qilish uchun zarurdir. U korxonalarga kommunal xizmatlar va texnik xizmat ko'rsatish kabi bilvosita xarajatlarni taqsimlashga yordam beradi, bu esa yaxshiroq qarorlar qabul qilish, byudjetlashtirish va resurslarni taqsimlash imkonini beradi. An'anaviy usullar, masalan, buyurtma xarajatlarini hisoblash, oldindan belgilangan stavkalardan foydalanadi, faoliyatga asoslangan xarajatlarni hisoblash kabi ilg'or usullar esa faoliyatni boshqarishga asoslangan aniqroq taqsimotni ta'minlaydi.

Ish buyurtmasi xarajatlari kabi an'anaviy usullar oldindan belgilangan stavkalardan foydalanadi, Faoliyatga asoslangan xarajatlar kabi ilg'or usullar esa xarajatlarni harakatlantiruvchi faoliyatga asoslangan aniqroq taqsimlashni ta'minlaydi.

Yevropa Ittifoqi (YI) mamlakatlarida ustama xarajatlarni taqsimlash asosan moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) va Yevropa Ittifoqining o'ziga xos hisob siyosatiga asoslanadi.[3] Yevropa Ittifoqida ustama xarajatlarni taqsimlashning asosiy yondashuvlari quyidagilardan iborat:

1. Faoliyatga asoslangan xarajatlar (ABC) - xarajatlar ishlab chiqarish jarayonlari va faoliyatga qarab taqsimlanadi, bu esa xarajatlarni aniqroq taqsimlashni ta'minlaydi.

2. Mahsulot va xizmatlar bo'yicha taqsimlash - ustama xarajatlar ishlab chiqarish hajmi yoki mahsulot yoki xizmat bilan bog'liq faoliyat kabi ma'lum mezonlar asosida taqsimlanadi.

3. To'g'ridan-to'g'ri taqsimlash usuli - ustama xarajatlar to'g'ridan-to'g'ri mahsulot yoki xizmatlarga taqsimlanadi, shuning uchun bu usul kichik kompaniyalar uchun ko'proq mos keladi.

4. Integratsiyalashgan tizim - 2005-yilda Yevropa Ittifoqi moliyaviy hisobotlarni MHXSga muvofiq tayyorlashni majburiy qilib qo'ydi, hisobotlarning shaffofligini va qo'shimcha xarajatlarni taqsimlashni yaxshiladi.

Yevropa Ittifoqidagi tajriba shuni ko'rsatadiki, xarajatlarni to'g'ri va shaffof taqsimlash, shuningdek, xalqaro investorlar uchun aniq hisobotlar moliyaviy shaffoflikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Qo'shma Shtatlarda ustama xarajatlarni taqsimlash umumiy qabul qilingan buxgalteriya hisobi tamoyillari (GAAP) bilan tartibga solinadi. Kompaniyalar ustama ishlab chiqarish xarajatlarni taqsimlash uchun bir nechta usullardan foydalanadilar:

1. To'g'ridan-to'g'ri taqsimlash - xarajatlar mahsulot yoki xizmatlarga to'g'ridan-to'g'ri taqsimlanadi, odatda oddiy jarayonlarga ega bo'lgan kichik biznesda qo'llaniladi.

2. Faoliyatga asoslangan xarajatlar (ABC) - yirik va o'rta biznesda keng tarqalgan bo'lib, bu usul xarajatlarni faoliyat (masalan, moddiy ta'minot, ishlab chiqarish jarayonlari) asosida taqsimlaydi va xarajatlarni batafsil tahlil qilish imkonini beradi.[4]

3. Proporsional taqsimlash - qo'shimcha xarajatlar ishlab chiqarilgan mahsulot miqdori, foydalanilgan resurslar yoki umumiy ish vaqti kabi omillar asosida taqsimlanadi, bu odatda kichik korxonalar tomonidan qo'llaniladi.[5]

4. Absorbsion kalkulyatsiya - bu usul yirik ishlab chiqarish korxonalarida keng qo'llaniladi, bunda barcha ishlab chiqarish xarajatlari, shu jumladan, ustama xarajatlar mahsulotga taqsimlanadi.

5. MHXSga rioya qilish - Rossiya kompaniyalari, ayniqsa yirik xalqaro firmalar o'z ustama xarajatlarini MHXSga tobora yaqinlashtirmoqda, bu esa jahon bozorlarida shaffoflik va hisobdorlikni oshirishga yordam beradi.[3]

6. Shartnoma asosida taqsimlash - Ba'zi kompaniyalar, ayniqsa yirik loyihalarda, subpudratchilar yoki hamkorlar bilan tuzilgan shartnomalar asosida xarajatlarni taqsimlaydilar.

7. Dastlabki hisoblash usullari - qo'shimcha xarajatlar dastlabki hisob-kitoblar asosida baholanadi, ko'pincha kichik korxonalarda qisqa muddatli hisobot uchun ishlatiladi.

O'zbekistonda ustama xarajatlarni taqsimlash amaliyotiga iqtisodiy va moliyaviy tizimlar o'rtasidagi bog'liqlik, xalqaro tajriba va milliy amaliyot ta'sir ko'rsatadi. O'zgarishlar va yangilanishlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, an'anaviy usullar ustunlik qilmoqda.[2] O'zbekistonda ustama xarajatlarni taqsimlashning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. An'anaviy usullar - Odatda kichik va o'rta biznes tomonidan qo'llaniladigan bu usul ishlab chiqarilgan birliklar soni yoki ishlab chiqarish vaqti kabi oson o'lchanadigan parametrlar asosida qo'shimcha xarajatlarni taqsimlaydi.

2. Faoliyatga asoslangan xarajatlar (ABC) - yirik sanoat kompaniyalari tomonidan qo'llaniladigan ABC xarajatlarni faoliyatga qarab taqsimlaydi, bu esa ustama xarajatlarni aniqroq va adolatliroq taqsimlashni ta'minlaydi.[4]

3. Absorbsion kalkulyatsiya - yirik ishlab chiqarish korxonalarida keng qo'llaniladigan usul bo'lib, bunda barcha ishlab chiqarish xarajatlari, shu jumladan, ustama xarajatlar mahsulotga taqsimlanadi, narx va xarajatlar to'g'ri belgilanadi.

4. Proporsional taqsimlash - o'rta va kichik biznes korxonalari tomonidan qo'llaniladigan bu usulda qo'shimcha xarajatlar ishlab chiqarish hajmi yoki ishlab chiqarishga sarflangan vaqtga qarab taqsimlanadi.

5. Shartnoma asosida taqsimlash - O'zbekistondagi ba'zi kompaniyalar qo'shimcha xarajatlarni subpudratchilar yoki biznes hamkorlar bilan tuzilgan shartnomalar asosida taqsimlaydi.

6. Xalqaro standartlarga (MHXS) moslashish - O'zbekistondagi yirik kompaniyalar jahon bozori talablarini qondirish uchun ustama xarajatlarni taqsimlash bo'yicha xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini (MHXS) tobora ko'proq qabul qilmoqdalar.

7. Milliy qoidalarga rioya qilish - O'zbekistonda ustama xarajatlarni taqsimlash amaliyoti buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot qonunlariga rioya qilishi, soliq tizimlarining shaffofligi va muvofiqligini ta'minlashi lozim.

O'zbekistonda ustama xarajatlarni taqsimlash iqtisodiy muhitga moslashtirilgan an'anaviy va zamonaviy usullarni birlashtiradi, yirik tarmoqlar va kichik korxonalar o'rtasidagi resurslar va iqtisodiy sharoitlarga asoslangan amaliyotdagi farqlarni o'z ichiga oladi. O'zbekistonda, ayniqsa, kichik va o'rta biznes korxonalari uchun ishlab chiqarish hajmi yoki vaqti bo'yicha oddiy taqsimlash kabi ustama xarajatlarni taqsimlashning an'anaviy usullari keng qo'llaniladi. Ushbu usullar tejamkor va samarali bo'lsa-da, ular har doim ham mahsulot yoki xizmatlarning haqiqiy narxini aniq aks ettirmasligi mumkin, bu esa faoliyatga asoslangan xarajatlar (ABC) usuli kabi yanada ilg'or usullarni qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni. O'RQ-404-son – Toshkent, 2016-yil, 13-aprel, <https://lex.uz/ru/docs/-90762>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori, PQ-4611-son, 2020 yil. <https://lex.uz/docs/-4746047>
3. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) fondi. IFRS Standards and Interpretations. www.ifrs.org
4. Друри К. Управленческий и производственный учёт. Учебник Пер. с англ. –М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010г <https://www.litres.ru/book/k-druri-22673406/upravlencheskiy-i-proizvodstvennyy-uchet-67580315/>
5. Charles T. Horngren, Srikant M. Datar and Madhav V. Rajan, Cost Accounting: Managerial Emphasis. Academic textbook . Pearson Education, 2012y <https://vera.staff.unri.ac.id/files/2015/11/Cost-Accounting-A-Managerial-Emphasis-by-Horngren-Datar-Rajan-14th-Global-Edition.pdf>

TO'QIMACHILIK SANOATIDA MAHSULOT TANNARXINI KAMAYTIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MASALALARINI XORIJ TAJIRIBASI ASOSIDA TAHLIL QILISH

Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna

Farg'ona davlat texnika universiteti assistenti,

Xusanova Ruhshona Umidjon qizi

Farg'ona davlat texnika universiteti talabasi

Zamonaviy raqobatbardosh iqtisodiyot sharoitida to'qimachilik sanoati dunyo bo'ylab strategik ahamiyatga ega tarmoqlardan biri bo'lib, uni rivojlantirishda mahsulot tannarxini optimallashtirish asosiy omillardan biri bo'lib hisoblanadi. Mahsulot tannarxining pasaytirilishi, bir tomondan, korxona foydaliligini oshirsa, ikkinchi tomondan, ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshlikni kuchaytiradi. Bugungi kunda xorijiy davlatlar, xususan, Buyuk Britaniya, Turkiya, Xitoy va Bangladesh tajribasi ushbu yo'nalishda muhim tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni ishlab chiqqan.

Mazkur maqolada mahsulot tannarxini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarning ilmiy asoslari, xorijiy mamlakatlar tajribasi hamda ularning O'zbekiston sharoitida qo'llanish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Mahsulot tannarxi – bu mahsulot ishlab chiqarish va realizatsiyasi uchun sarflangan barcha moddiy va nomoddiy resurslar yig'indisi bo'lib, u asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlardan biridir. Tannarxning yuqoriligi korxonaning raqobatbardoshligini kamaytiradi, foyda marjasini qisqartiradi va investitsion jozibadorlikni pasaytiradi. Shuning uchun tannarxni kamaytirish ishlab chiqarish jarayonining barcha bosqichlarida optimal boshqaruv qarorlarini qabul qilishni talab etadi [1].

To'qimachilik mahsuloti tannarxni kamaytirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi: resurslardan oqilona foydalanish (xomashyo, energiya, suv); mehnat unumdorligini oshirish; ta'minot zanjirini optimallashtirish; yalpi chiqindilar va brak miqdorini kamaytirish; avtomatlashtirish va raqamlashtirishni joriy qilish.

Yuqoridagi masala yuzasidan Buyuk Britaniya tajribasiga nazar tashlasak, bu davlatda to'qimachilik mahsuloti tannarxni kamaytirishda asosiy e'tibor ta'minot zanjirini optimallashtirish va xarid strategiyasini takomillashtirishga qaratilgan. Iqtisodchi olim S.Komal o'zining dissertatsiyasida Buyuk Britaniya to'qimachilik sanoatidagi xarid va ishlab chiqarish zanjirlarini tahlil qilib, quyidagilarni ta'kidlaydi:

Xomashyoni mahalliy ishlab chiqaruvchilardan emas, balki ishonchli xalqaro yetkazib beruvchilardan ommaviy xarid qilish orqali xarajatlar kamaytirishga erishish mumkin. "Just-in-time" (aniq vaqtda yetkazib berish) tizimi asosida ortiqcha zaxiralarni saqlashga ehtiyoj qolmaydi. Mahalliy bozorda tannarxga ta'sir qiluvchi omillar real vaqt rejimida monitoring qilinadi [1]. Shuningdek, ishlab chiqarish jarayonlarining raqamlashtirilishi orqali tannarx tuzilmasidagi yashirin xarajatlar aniqlanib, ularni bartaraf qilish imkoniyati yaratishga erishiladi.

To'qimachilik sanoati mahsulotini ishlab chiqarish bo'yicha yetuk davlatlardan biri bo'lib hisoblangan Turkiya tajribasiga nazar tashlasak, Turkiyada klasterlarga davlat yordami yuqoriligini ko'rishimiz mumkin. Turkiya to'qimachilik sanoati Yevropaga yaqinligi, logistika qulayliklari va barqaror davlat siyosati bilan ajralib turadi. Tannarxni kamaytirishning asosiy omili – klasterlash tizimi hisoblanadi.

Turkiyada to'qimachilik klasterlari geografik jihatdan bir joyda jamlangan bo'lib, bitta hududda ip-kalava, bo'yash, tikuv va tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchilari mavjud. Bu esa logistika xarajatlarini 20–25% gacha qisqartirish imkonini beradi [2]. Davlat tomonidan energiya subsidiyalari, soliq imtiyozlari va eksportni qo'llab-quvvatlash dasturlari joriy etilgan. Klasterlash orqali korxonalar o'rtasidagi kooperatsiya kuchayib, har bir korxona o'ziga ixtisoslashgan bo'lim sifatida faoliyat yuritadi. Natijada, umumiy tannarx pasayadi, raqobatbardoshlik esa oshadi.

To'qimachilik sanoatini avtomatlashtirish va raqamli transformatsiyasi Xitoy to'qimachilik sanoatida muhim o'rin tutadi. Korxonalarda sensorli boshqaruv, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalari joriy qilinmoqda. Ishlab chiqarish bosqichlari real vaqtda monitoring qilinadi, energiya va materiallar sarfi doimiy tahlil qilinadi, xodimlar soni kamaytirilib, mehnat xarajatlari 30–35% ga qisqartirilgan. Xitoyda ayniqsa "smart factory" konsepsiyasi asosida ish olib borilayotgan korxonalarda mahsulot tannarxi raqobatchilarga nisbatan 10–15% past bo'lishi kuzatilmoqda [3].

Mehnatga asoslangan ishlab chiqarish va eksport narxi strategiyasi xususida Bangladesh davlatining tajribasida ko'riladi. Bangladesh to'qimachilik sanoati arzon ishchi kuchi va eksportga yo'naltirilgan siyosat bilan tanilgan. Tannarxni kamaytirishda Bangladeshda quyidagi jihatlar muhim: ishchi kuchi narxi juda past bo'lib, umumiy tannarxning 15–20% ini tashkil etadi, ekologik toza ishlab chiqarish tizimlari joriy qilinib, energiya tejamkorligi kuchaytirilgan. Bangladesh tajribasi shuni ko'rsatadiki, arzon mehnat bilan birga ekologik va raqamli transformatsiya bosqichma-bosqich olib borilmoqda.

O'zbekiston sharoitida ham raqamli transformatsiya, ilm-fan bilan integratsiyalashgan innovatsion ishlab chiqarish, eksportni qo'llab-quvvatlovchi mexanizmlarni kengaytirish orqali mahsulot tannarxini kamaytirish va sanoat raqobatbardoshligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Komal, S. (2024). Evaluating and prioritising supply chain management strategies in the UK textile industry. Sheffield Hallam University.
2. Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash, to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini tubdan isloh qilish hamda sohaning eksport salohiyatini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. 2023-yil 10-yanvar. PF-2-son.
3. Dilshodaxon Eshmuhammadovna Safarova, & Gulbahor Mahmudovna Gaybullayeva (2021). TO'QIMACHILIK KORXONALARI FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA MOLIVAVIY RESURLARDAN FOYDALANISH YO'LLARI. Scientific progress, 2 (2), 1295-1300.

4-SHO'BA. ZAMONAVIY KORXONA VA TASHKILOTLARDA BOSHQARUV, TASHKILIY-TEXNIK VA IJTIMOY-IQTISODIY TAHLIL MASALALARI

INNOVASION FAOLIYATNI SOLIQ IMTIYOZLAR YORDAMIDA MOLIYAVIY RAG'BATLANTIRISH Baxriddinov Nodirbek Zamirdinovich

NamDTU iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), kafedra dotsenti

Soliqlar mamlakat iqtisodiyotini poydevori hisoblanadi va dalat byudjetining asosiy manbaidir. Shunday ekan, mamlakat iqtisodiy taraqqiyoti uchun korxonalar innovatsion faoliyatiga soliqlardan imtiyozlar berilishi, shu korxonalarni iqtisodiy o'sishiga sabab bo'ladi. So'nggi yillarda sanoati rivojlangan va yangi sanoatlashgan mamlakatlar tomonidan amalga oshirilgan soliq imtiyozlarining eng tipik turlariga quyidagilar kiradi: soliq imtiyozlari; soliq solinadigan bazadan hisobdan chiqarish; soliqqa tortishni kechiktirish (amortizatsiya va vaqtinchalik chegirmalar uchun soliq imtiyozlari); yillik korporativ daromaddan yil davomida qilingan ilmiy-tadqiqot ishlariga sarflangan xarajatlarni chegirib tashlash [1].

Soliq imtiyozi sanoat firmalariga allaqachon hisoblangan daromad solig'ini malakali ilmiy-tadqiqot ishlariga sarflangan xarajatlarning ma'lum foiziga teng miqdorda kamaytirish imkonini beradi.

Investitsion soliq krediti (soliq majburiyatlari summasidan chegirib tashlangan investisiyalar qiymatining ulushi) yangi texnika, asbob-uskunalar, texnologiyalar va boshqalarni joriy etishga investitsiya kiritgan korxonalarga beriladi va chegirma shakliga ega bo'ladi. Xarajatlarning foizi sifatida belgilanadi va kompaniya foydasiga hisoblangan soliq summasidan chegirib tashlanadi. Ba'zi mamlakatlarda (Kanada, Niderlandiya) bu chegirma tadqiqot va ishlanmalarga sarflangan mablag'ga mutanosibdir, boshqalarida (AQSH, Yaponiya, Fransiya) - ma'lum, qonuniy ravishda belgilangan vaqt davomida ushbu xarajatlarning oshishini ko'rsatadi.

Rivojlangan mamlakatlarda ilmiy-texnikaviy va innovatsion siyosatni rag'batlantirish uchun yuqorida ko'rib chiqilgan yo'nalishlardan tashqari, innovatsion tashkilotlarni davlat tomonidan rag'batlantirishning boshqa vositalari ham mavjud. AQSH va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida innovatsion tashkilotlarni boshqa qo'llab-quvvatlash sohasida innovatsiyalarni davlat tomonidan rag'batlantirish vositalari 1-jadvalda keltirilgan.

Innovatsiyalarga davlat ta'sirining o'ziga xos shakli, shuningdek, texnologik rivojlanishni uzoq muddatli prognozlash va rejalashtirish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlashdir. Dunyo uzoq muddatli strategik rejalashtirishga o'tmoqda, ko'pgina mamlakatlarda kamida 15 yilga ilmiy-texnikaviy rivojlanish rejalari ishlab chiqilmoqda[2].

1-jadval.

Innovatsion tashkilotlarni boshqa qo'llab-quvvatlash sohasida innovatsion faoliyatni davlat tomonidan rag'batlantirish vositalari

Innovatsion faoliyatni davlat tomonidan rag'batlantirish vositalari	Mamlakatlar
Atoqli olim va innovatorlarni ma'naviy rag'batlantirishni amalga oshirish (davlat mukofotlarini topshirish, faxriy unvonlar berish)	AQSH, Avstriya, Bolgariya, Buyuk Britaniya, Vengriya, Germaniya Federativ Respublikasi, Daniya, Ispaniya, Litva Respublikasi, Niderlandiya, Norvegiya, Polsha, Serbiya Respublikasi, Slovakiya Respublikasi, Finlyandiya, Fransiya, Chexiya, Shveysariya, Shvesiya
Amaldagi qonunchilik, sud tizimi va intellektual mulk egalarining huquqlarini himoya qilishni ta'minlaydigan nazorat mexanizmlari asosida intellektual mulk huquqlarini himoya qilishning samarali tizimini yaratish.	
Mintaqaviy va federal darajadagi individual innovatsion klasterlar o'rtasidagi axborot to'siqlarini engib o'tish uchun sharoit yaratish, innovatsiyalar marketingi	
Ilmiy jamiyatlar doirasida amalga oshirilayotgan olimlar va ilmiy xodimlar faoliyatini muvofiqlashtirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish.	
Lisenzialash va patent ma'lumotlari almashinuvi bilan bog'liq xizmatlarni ko'rsatishda yordam berish	
Korxonalarini yirik sanoat birlashmalariga - birlashmalarga birlashtirish, ular mamlakatda ularga a'zo kompaniyalarning manfaatlarini ifodalaydi va ular uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish bo'yicha tadbirlarni amalga oshiradi.	
Akademik universitetlarga yuqori texnologiyali mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun innovatsion texnologiyalarni rivojlantirishda muhim rol o'tkazish	AQSH, Avstriya, Bolgariya, Buyuk Britaniya, Vengriya, Germaniya Federativ Respublikasi, Daniya, Ispaniya, Niderlandiya, Norvegiya, Finlyandiya, Fransiya, Shveysariya, Shvesiya
Tajribali ishbilarmonlar bilan maslahatlashish, seminarlarda ishtirok etish, axborot tarmoqlaridan foydalanish imkoniyatini va texnologik rivojlanish bilan shug'ullanuvchi boshqa kichik kompaniyalar bilan tajriba almashish imkoniyatini taqdim etishni o'z ichiga olgan startaplarni qo'llab-quvvatlash markazlarini tashkil etish.	
Sanoat parklari infratuzilmasini yaratish, ular hududida joylashgan kompaniyalar boshqaruviga zarur xizmatlar: axborot-konsalting, yuridik, moliyaviy, shuningdek soliq, transport va bojxona xizmatlari, subsidiyalangan konsalting, nanotexnologiyalarni turli sohalarda amaliy qo'llash. faoliyati	
Nanotexnologiya institutlari va texnologiya korxonalarining hukumatlar, universitetlar, tadqiqotchilar, jamoatchilik, jismoniy shaxslar, kichik va o'rta biznes sub'ektlari, mintaqaviy rivojlanish agentliklari, mahalliy ma'muriyatlar, ilmiy-tadqiqot institutlari, texnologiya va innovation provayderlar bilan yaqin hamkorlik qilishlari uchun shart-sharoitlar yaratish.	AQSH, Avstriya, Bolgariya, Buyuk Britaniya, Vengriya, Germaniya Federativ Respublikasi, Daniya, Ispaniya, Niderlandiya, Norvegiya, Finlyandiya, Fransiya, Shveysariya, Shvesiya
Xususiy tadbirkorlar va kompaniyalarga biznesni boshlashning dastlabki bosqichidan texnologiya transferi va ekspluatatsiya jarayonigacha bo'lgan keng ko'lamli masalalar bo'yicha maslahat va yordam ko'rsatadigan texnologik korxonalarni yaratish	
Ixtirolardan tijorat maqsadlarida foydalanish uchun bepul lisenzialar davlat tadqiqotlari jarayonida patentlangan va federal hukumatga tegishli	AQSH

Ilmiy-texnika taraqqiyotini davlat tomonidan tartibga solish va rag'batlantirish hozirda dunyoning barcha mamlakatlarida, shu jumladan rivojlangan mamlakatlarda ham amalga oshirilgan va amalga oshirilmoqda. Har qanday davlatning muvaffaqiyatli ilmiy-texnik rivojlanishi uchun ilmiy-texnikaviy va investisiya faoliyatini davlat tomonidan rag'batlantirish vositalari tizimi, jumladan, innovatsion siyosatni amalga oshirishning ma'muriy va bilvosita usullarini keng ishlab chiqish kerakligi shu davlatni jahon talablariga mos ravishda qadam tashlab borishga ko'mak beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gosudarstvennoye regulirovaniye innovatsionnoy deyatelnosti: ofis. sayt[Elektronnyy resurs]. URL: http://know.su/link_3568_1.html.
2. Rol gosudarstva v stimulirovaniy rynka innovatsiy: ofis. sayt[Elektronnyy resurs]. URL: http://otherreferats.allbest.ru/economy/00087590_0.html.
3. Zarubejnyy opyt gosudarstvennogo regulirovaniya innovatsionnoy deyatelnosti: ofis. Sayt [Elektronnyy resurs]. URL: <http://www.e-college.ru/xbooks/xbook166/book/index>.
4. Obzor innovatsionnykh klasterov v inostrannykh gosudarstvax: ofis. sayt[Elektronnyy resurs]. URL: <http://www.subcontract.ru/Docum/>.

SANOAT KORXONALARIDA PERSONALNI INNOVATSION BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdullayev Mirzohid G'ayiberdiyevich I.f.f.d, (PhD)

Andijon davlat universiteti, Iqtisodiyot kafedrası dotsenti

Kuchli raqobat sharoitida yashab qolishni va o'z faoliyatini davom ettirishni istagan har bir korxona doimiy ravishda o'z faoliyatini yaxshilash yo'llarini izlashi kerak. Bunday vaziyatda korxona ixtiyoridagi barcha turdagi resurslardan oqilona foydalanishga e'tibor qaratish lozim. Eng muhim manbalardan biri bu korxona personalidir. Korxona muvaffaqiyatini kaliti - bu korxonaning o'z malakalari, qobiliyatlari, malaka va g'oyalarga ega bo'lgan personalidir. Personal doimiy rivojlanishi, uni boshqarishga yangi yondashuvni izlash korxonani muvaffaqiyatli faoliyatini zaruriy elementlari hisoblanadi [1].

Personal har qanday korxonaning ajralmas qismidir, chunki har qanday korxona – bu umumiy maqsad bilan birlashtirilgan insonlarning o'zaro ta'siri yig'indisidir. Personalni boshqarish ham xuddi korxonani boshqarish kabi bu o'zaro ta'sir elementi hisoblanadi. Mahalliy adabiyotda personalni boshqarish tushunchasi bo'yicha umumiy fikr mavjud emas, ammo bir nechta yondashuvni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Institutsional yondashuv. Ushbu yondashuv nuqtai nazaridan, personalni boshqarishga korxonada ishlaydigan personaldan eng samarali foydalanish uchun korxonani strategik rivojlantirish maqsadlarini amalga oshirishga va taktik vazifalarni bajarishga qaratilgan turli xil subyektlarning turli xil faoliyati sifatida qoraladi.

2. Mazmunli (funktional) yondashuv. Ushbu yondashuv personalni boshqarish funksiyalarini, korxonada ishlashdan maqsad va vazifalarni taqsimlashga asoslanadi. U ushbu maqsadlarga erishish uchun qanday harakatlar, jarayonni amalga oshirish kerakligini ko'rsatadi. Institutsional yondashuvdan farqli ravishda, bu yondashuv

personalni boshqarish korxona uchun qanday ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Bu personalni boshqarish haqida uni alohida faoliyat turi ekanligi va o'ziga xos mazmunga ega bo'lgan yaxlit tizim sifatida qaraladi.

3. Tashkiliy yondashuv. Ushbu yondashuv nuqtai nazaridan personalni boshqarishni mehnat faoliyati samaradorligini va korxonani raqobatbardoshligini ta'minlaydigan o'zaro bog'liq iqtisodiy, tashkiliy va ijtimoiy-psixologik usullar majmuasi sifatida tavsiflanadi. Bu yerda obyekt va subyekt o'zaro ta'siri haqida so'z boradi, personalni boshqarish funksiyalarini amalga oshirish mexanizmlari, texnologiyalari, vositalari va tartiblari ko'rib chiqiladi [2].

Personalni boshqarish tizimini o'zgartirish, takomillashtirish juda ko'p o'zgaruvchilarni hisobga olishni talab qiladigan murakkab jarayon hisoblanadi. Shu bilan birga, personalni boshqarish tizimidagi o'zgarishlarning o'zini ham innovatsiyalar nuqtai nazaridan ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, qo'llash joyiga qarab, yangiliklarning uchta guruhi ajratiladi:

1. Mahsulot ko'rinishida - ishlab chiqarish yoki iste'mol sohasida qo'llaniladigan yangi mahsulotlar.
2. Texnologik - eski yoki yangi mahsulotlarni ishlab chiqarishning yangi usullari.
3. Boshqaruv - boshqaruv apparati tomonidan qo'llaniladigan yangi ish usullari [3].

Quyidagi xususiyatlar innovatsiya uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega:

-ular har doim original yechimlardan iqtisodiy foydalanish bilan bog'liq. Bu narsa ularning texnik ixtirolardan farqini bildiradi;

-foydalanuvchiga muayyan iqtisodiy va/yoki ijtimoiy foyda keltirishi. Bu foyda innovatsiyalarning bozorga kirishi va tarqalishini oldindan belgilab beradi;

-innovatsiyadan avval biror joyda qo'llanilganligidan qat'i nazar, korxonada birinchi marta qo'llanilishini bildiradi. Boshqacha qilib aytganda, individual korxona nuqtai nazaridan, hatto taqlid ham innovatsiya xarakteriga ega bo'lishi mumkin;

-ijodkorlikka muhtoj va xavf bilan bog'liq. Innovatsiyalarni bir-biri bilan uzviy bog'lanmagan jarayonlarda yaratish va amalga oshirish mumkin emas, lekin barcha ishtirokchilardan ularga bo'lgan ehtiyoj va ijodkorlikni aniq tushunishni talab qiladi.

Boshqaruv innovatsiyalari o'rnatilgan amaliyotdan sezilarli darajada farq qiladigan va ma'lum bir tashkilotda birinchi marta qo'llaniladigan har qanday tashkil etilgan qarorlar, tizimlar, protseduralar yoki boshqaruv usullari sifatida belgilanishi mumkin. Shu bilan birga, yangilik ushbu tashkilotdagi boshqaruv amaliyoti bilan bog'liqligini hisobga olish kerak. Innovatsion jarayon - bu boshlang'ich holatni yakuniy holatga o'zgartirish jarayonida bir-birini almashtiradigan innovatsion holatlar to'plamidir. Innovatsion jarayon turli darajalarda amalga oshirilishi mumkin: makrodarajada, mintaqaviy, korxona yoki bo'linma darajasida [4].

Innovatsiyalarni samarali amalga oshirishning hal qiluvchi omili tashkilot personal va ularning unga bo'lgan munosabatidir. Shu sababli, innovatsiyalarni amalga oshirishda menejerlarning vazifasi personalning psixologik tayyorgarligini shakllantirishdan iborat bo'lib, u innovatsiyalarni amalga oshirishning ishlab chiqarish jihatidan va iqtisodiy zarurligini, innovatsiyaning shaxsiy va jamoaviy ahamiyatini, innovatsiyalarni amalga oshirish usullarini anglashda, shuningdek, innovatsiyalarni amalga oshirishda shaxsan ishtirok etishda namoyon bo'ladi.

Innovatsiyalarni bosqichma-bosqich joriy qilish kerak, chunki korxona va uning xodimlari vaqt birligida cheklangan miqdordagi o'zgarishlarga chiday oladi [5].

Ushbu ishda olib borilgan tadqiqotlar quyidagi xulosalar chiqarishga imkon berdi:

Birinchidan, personalni boshqarish tizimi korxonaning umumiy boshqaruv tizimining nisbatan avtonom va o'ziga xos quyi tizimidir; inson faoliyatini boshqarishning o'zaro bog'liq jarayonlari majmui; mehnat jarayoniga va korxona personaliga ta'sir qiluvchi turli subyektlarning faoliyatini amalga oshirish; mehnat faoliyati jarayonida inson xulq-atvoriga ta'sir qilish usullari majmui, shuningdek, subyekt va boshqaruv obyektining o'zaro ta'siri jarayoni.

Ikkinchidan, innovatsiya sifatida personalni boshqarish tizimi umuman innovatsiyaning belgilari va xususiyatlariga ega. Shunga ko'ra, personalni boshqarish tizimidagi o'zgarishlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ularning o'z vaqtida, imkoniyati va samaradorligini baholash, personalning qarshiligi imkon qadar past bo'lishini va innovatsiyalarning samaradorligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan barcha ishlarni amalga oshirish kerak. Innovatsiya sifatida personalni boshqarish tizimining o'ziga xos xususiyatlari haqida gapiradigan bo'lsak, personalni boshqarish bo'yicha konsepsiya va modelni yaratish, personalni boshqarish strategiyasi va siyosatini ishlab chiqish, shuningdek, personalni boshqarishning turli omillarini hisobga olish zarurligini ajratib ko'rsatish mumkin. Personalni boshqarish tizimi, va umuman boshqaruv tizimi ma'lum maqsadlarni belgilash va ularning bajarilishini nazorat qilish mexanizmlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Adabiyotlar:

1. Абдуллаев М.Г. Основные элементы эффективности системы управления персоналом. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности. Материалы Международной научно-практической конференции (Часть 1) (7 апрель 2020 г., Россия, Махачкала). 222-227 стр.

2. Абдуллаев М. Personal malakasini oshirish asoslari. Хоразм Маъмун Академияси Ахборотномаси. № 2.

3. Abdullayev M. Analysis of the efficiency of the use of personnel at light industry enterprises in Andijan region. // Хиндистон. Novateur Publications JournalNX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. ISSN: 2581-4230. iyul, 2022 yil. 86-94 bet.

4. Abdullayev M. Analysis of Factors Affecting the Efficiency of Personnel Management. // Испания. SPANISH JOURNAL OF INNOVATION AND INTEGRITY (SJII). Table of Content - Volume 8 (Jul 2022). 87-94 bet.

5. Балашов Ю.К. Оценка персонала - основа кадровой политики зарубежных фирм. Журнал Кадры предприятия. № 9, 2003.

6. Бреддик У. Менеджмент организации. М.: «Инфра-М», 1997.

7. Нурматов Д.Н., Абдуллаев М.Г. Теоретические аспекты влияния социально-экологических факторов на эффективное использование трудовых ресурсов. Номер: 2 (92) Год: 2014 Страницы: 30-31. 14.02.2014. Издательство: Редакция Журнала научных публикаций аспирантов и докторантов (Курск).

8. Федорова Н.В., Минченкова О.Ю. «Управление персоналом организации». М.: Издательство КноРус, 2010

Zamonaviy tashkilotlarda rahbar kadrlar uchun buxgalteriya hisobi tizimini o'qilona tashkil etishning dolzarbligi masalalari

To'xtabaev Abdurashid Tursunovich

i.f.n., professor, AndDTI "Buxgalteriya hisobi va memnejment" kafedrası professori
[toxtabayevabdurashid @gmail.com](mailto:toxtabayevabdurashid@gmail.com)

Jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan murakab jarayonlar, bozor kon'yunkturasining keskin o'zgarib, raqobat tobora kuchayib borayotgan bir sharoitda mamlakatni yanada barqaror va jadal sur'atlar bilan rivojlantirish mutlaqo yangicha yondashuv hamda tamoyillarni ishlab chiqish va amalga oshirishni taqozo etayotir.

Mavjud salohiyat va imkoniyatlardan yanada samarali foydalanish, sifatli, arzon va xaridorgir mahsulotlar ishlab chiqarish, "O'zbekistonda ishlab chiqarilgan" belgisi bilan dunyo bozorlariga chiqish ko'p jihatdan yetuk mutaxassis kadrlarga bog'liq. Bugungi davr zamonaviy bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lgan muxandislar, moliya-iqtisod, korporativ boshqaruv menejerlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida mutaxassislarni tayyorlashni tubdan takomillashtirishni va mazkur sohalarida iste'dodli yosh kadrlarni qo'llab-quvvatlashni talab etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentinig 2024 yil 7 fevraldagi "Iqtisodiyot sohalarida uchun kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida ta'kidlanganidek, "Jahon bozorida raqobatning tobora keskinlashuvi sharoitida mamlakat iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashda ta'lim sifati va ilmiy salohiyatni ko'tarish orqali kadrlar tayyorlash tizimining samaradorligini yanada oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda".[2]

Mamlakatda ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, ularni eng zamonaviy, ilg'or texnika va texnologiyalar bilan jihozlash, innovatsiya jarayonlarini takomillashtirish, ilm-fan, yangi texnika sohalarida ilg'or ishlanmalarni yaratish va joriy qilish, ularning huquqiy va iqtisodiy mexanizmlarini zamon talablari asosida qayta tashkil qilish – dolzarb vazifa sanaladi.

Chunki, ayrim tarmoq va korxonalarda zamonaviy, ilg'or texnika va texnologiyalarni ishlab chiqib, joriy qilish, yangi bozorlarni o'zlashtirish hamda tashkilot holatini tahlil qilish, uning kuchli bosh omillarini baholash, strategik rivojlanishini belgilash, ichki-tashqi o'zaro bog'lanishlarini muvofiqlashtirish, ayniqsa, tashkilot samaradorligini ta'minlash va boshqarishda hamon oqsoqliklarga yo'l qo'yilayotgani bor gap.

Yana bir muhim masala – bu bugungi sharoit xodimlar manfaati va huquqlarini himoya qilish, moddiy rag'batlantirish mexanizmlarini yangilash, ularning burch va majburiyatlarini bajarishlari bo'yicha mas'uliyatini oshirish, yuqori foyda bilan ishlashga undovchi omillarni kuchaytirishni talab etmoqda.

Bularning barchasi, shubhasiz, iqtisodiyot soha va tarmoqlarining yuqori malakali, mas'uliyatli va yetuk kadrlar bilan qay darajada ta'minlanganligiga bog'liq.

Ularda ayniqsa, boshqaruv kadrlarini tanlash, joy-joyiga qo'yish va yangilashga, ular tarbiyasiga, ma'naviyatiga, salohiyatiga xizmat qiladigan mukammal tizimni shakllantirishga katta e'tibor qaratilgan. Qachonki rahbar har jihatdan mukammal va namuna bo'lsa, odamlarni ishontira olsa, ularni boshini biriktirib, o'z ortidan ergashtira olsa, rivojlanish yanada jadallashadi.

Darhaqiqat, insoniyat sivilizatsiyasining barcha davrlarida, har qanday tuzumda, buni xohlaymizmi-yo'qmi, boshqaruv kadrlari hamma narsani hal qilgan va shunday bo'lib qolaveradi. Biz oldimizga qanday vazifa qo'ymaylik, qanday muammoni yechish zarurati tug'ilmasin, gap oxir-oqibat, baribir kadrlarga va yana kadrlarga borib taqalaveradi.[6]

Jahon tajribasidan ma'lumki, rahbar(menejer)ning bilim saviyasi qanchalik past bo'lsa, kasbiy mahorati ham shunchalik past bo'ladi, to'rachilik va sansalorlik esa shuncha yuqori bo'ladi. Aksincha, rahbarning intellektual salohiyati qanchalik yuqori bo'lsa, uning ma'naviy-axloqiy jihatlari, tashkilotchilik, tadbirkorlik va tashabbuskorlik qobiliyatlari ham yuqori bo'ladi. Boshqaruv kadrlari bilan ishlashda quyidagi masalaga ham alohida e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugun boshqaruv kadrlarining ikki toifasi mavjud: turli mulk shaklidagi biznes sohalari menejerlari hamda davlat idoralari va tashkilotlari rahbarlari.

Davlat tashkiloti rahbarlari davlat va xalq o'rtasida ko'pri (bufer) vazifasini bajaradi. Ular davlatning ishongan vakili hisoblanib, jamiyat manfaatlarining himoyachisi sifatida faoliyat olib boradilar.

Biznes sohalari boshqaruv kadrlari esa shaxsiy, jamoa va jamiyat manfaatlarining mutanosibligini, uyg'unligini ta'minlash bo'yicha faoliyat ko'rsatadilar.

Mazkur faoliyatlarni muvaffaqiyatli olib borish uchun boshqaruv kadrlaridan davlat siyosatini, islohotlarning mazmun mohiyatini, zamonaviy boshqaruv asoslarini, bozor iqtisodiyoti ko'nikmalarini va moliyaviy-xo'jalik faoliyatini muntazam tahlil qilish hamda nazorat qilishni chuqur bilish talab etiladi. Buning uchun boshqaruv kadrlariga o'z bilimlari, malaka va ko'nikmalarini muntazam oshirib borishlari uchun yetarli shart sharoit yaratilishi lozim.

Har qaysi inson buyuk kuch sohibidir. Faqat uni uyg'ota bilish kerak. Ana shu jihatdan bugungi rahbarlik mas'uliyati – ancha murakkab. Boshqalardagi kuch-g'ayratni uyg'otish uchun, eng avvalo, rahbarning o'zi kuchli, g'ayratli, kerak bo'lsa qudratli bo'lishi shart.

Rahbarning boshqalarga o'rnak bo'lishi muhim xususiyatlardan biri bo'lsa, yana biri o'z atrofida fidoyi insonlarni birlashtira olishidir. Bugungi rahbar izlanuvchan, tadbirkor, qat'iyatli, kerak bo'lsa, qattiq qo'l bo'la olishi, davlat va xalq manfaati yo'lida fidoiy bo'lishligi, boshqalarni ham shunga safarbar qila olishi zarur.

Shu bilan birga u odamlarda ertangi kunga ishonchni o'yg'ota bilishi lozim. Davr bugungi rahbardan, yangi davr rahbaridan aynan shuni talab qilmoqda. Davr odamlarni o'zgartiradi, odamlarni saralaydi. Hamma ham rahbar bo'lib tug'ilmaydi. Rahbarlik ilohiy fazilat qolaversa, u tinimsiz izlanish, intilish, bilim va tajribaning mahsulidir.[8]

Buning boisi, kadrlar jamiyatni harakatga keltiradi, xalqning ijodiy kuchlarini, tashabbus va intilishini uyg'otadi, uning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy hayotini jonlantiradi. Qachonki rahbar har jihatdan mukammal va namuna bo'lsa, odamlarni ishontira olsa, ularni boshini bir qilib, o'z ortidan ergashtira olsa rivojlanish yanada jadallashadi. Bejizga yapon donishmandlari «Yaxshi rahbar gurunch yetishtiradi, yomoni kurmak o'stiradi, aqllisi yerga ishlov beradi, uzoqni ko'zlovchisi kadr tayyorlaydi» deb aytmaganda.[7]

Xali-hanuz ayrim boshqaruv kadrlari zamonaviy menejment va marketing asoslarini, biznesni baholashni, ilg'or xorijiy tajribalarni, ilm-fan yutuqlarini muntazam kuzatib borish ko'nikmalarini yetarli darajada egallay olmayapti.

Hozirgi kunga kelib davlat idoralari, biznes tuzilmalari va ijtimoiy sohalarni boshqarish bo'g'inlarida yangi sharoitlar talabiga javob beradigan kadrlar yetishmovchiligi muammosiga ro'baro' kelindi. Kadrlarni tanlash, joy-joyiga qo'yish va yangilash tizimidagi nuqsonlar va kamchiliklar tufayli el-yurt, davlat ishonib topshirgan vakolatlarni suiiste'mol qilish, mahalliychilik, urug'-aymoqchilik, poraxo'rlik, kalondimog'lik kabi illatlar uchrayotganligi ham bor gap.[6]

Shu bilan birga ayrim soha, tarmoq va korxonalarda mahsulot bozorlari va tashkilot holatini tahlil qilish, uning kuchli bosh omillarini baholash, strategik rivojlanishni belgilash, mahsulot bozorlarini tadqiq qilish, ichki va tashqi bog'lanishlarni muvofiqlashtirish, ayniqsa, ishlab chiqarish va boshqarish samaradorligini ta'minlashda hamon oqsoqliklarga yo'l qo'yilayotgani ham hech kimga sir emas.

Joylarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan, malakali kadrlar va mutaxassislarining yetishmasligi, amaldagi kadrlarning ayrimlarida tafakkurning stishmasligi ham xududlarda amalga oshirilishi belgilangan islohotlar va ishlarimizga har qadamda to'siq bo'lib turganini ham xolisona tan olishimiz kerak.

Bular o'z navbatida kutilgan umumdavlat darajasidagi natijalarga erishishga ma'lum darajada to'g'anoq bo'lmoqda. Shuning uchun davr jamiyat tafakkurini, kadrlar salohiyatini yangi bozor munosabatlari, milliy- ma'naviy talablar asosida yangilashni taqozo etmoqda.

Shu bilan birga joylarda amaliyotchi kadrlar bilan suhbatlarda ularning boshqaruv samaradorligini ta'minlash, loyihaviy tahlil, tizimli va holatli yondashuv, optimal qarorlar qabul qilish kabi masalalarda bilim va tajribalari yetishmayotganligi, zamonaviy menejment asoslarini, biznesni baholashni, ilg'or xorijiy tajribalarni, ilm-fan yutuqlarini muntazam kuzatib borish va joriy qilish ko'nikmalarini yetarli darajada egallay olmayotgani namoyon bo'lmoqda.

Bu borada 2022 yilning 4 avgust kuni bo'lib o'tgan Davlat xizmatini isloh qilish va boshqaruvda natijadorlikni oshirish chora-tadbirlariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishida Davlat rahbari ta'kidlaganidek, "Qobiliyatni aniqlash, o'qitish, ishni yaxshilashga o'rgatadigan yaxlit tizim bo'lmagani uchun ayrim mutasaddilar vazifalarini eplay olmayapti. Umuman, rahbarlarni tanlash, tayyorlash va motivatsiya berish yo'lga qo'yilmagani ijrodagi oqsoqliklarning asosiy sabablaridan biri bo'lib qolmoqda".[3]

Bugun zamonaviy tashkilotlar faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarishda va ta'kidlab o'tilgan kamchiliklarni bartaraf etishda eng muhim omil bo'lib, ularning axborot salohiyati va undan maqsadga muvofiq foydalanish, shuningdek ushbu jarayonlarni huquqiy ta'minlash hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida tashkilotda buxgalteriya hisobini to'g'ri tashkil etish va yuritish mexanizmlarini takomillashtirish hamda ilg'or raqamli texnologiyalarni qo'llashning muqim chora-tadbirlarini amalga oshirishni talab etmoqda.

Yuqoridagilar buxgalteriya hisobini to'g'ri tashkil etish va yuritish tashkilot boshqaruvi tizimida yetakchi o'rinni egallaydi. Binobarin, bugungi ijtimoiy-iqtisodiy

sharoitlarda tashkilotda buxgalteriya hisobini tashkil etish va yuritishga alohida e'tibor qaratishga to'g'ri kelmoqda. Chunki u xalqaro standartlar talabiga javob berishi, ichki va tashqi foydalanuvchilarning axborot ehtiyojlarini qondirishi, faoliyat samaradorligini oshirishning qo'shimcha imkoniyat va rezervlarini aniqlashi, umuman olganda «tajorat tili» bo'lishi kerak.[5]

Tashkilotlarda buxgalteriya hisobini tashkil etish hozirgi O'zbekiston qonunchiligida majburiy talab sifatida belgilangan. Buxgalteriya hisobini tashkil etish deganda, korxona faoliyati to'g'risida ishonchli ma'lumot olish va ishlab chiqarish resurslari va tayyor mahsulotdan oqilona foydalanishni nazorat qilish maqsadida hisobni tuzish shartlari va elementlari tizimi tushuniladi.[1]

Buxgalteriya hisobini tashkil etish natijasida, barcha ma'lumot shunday tarzda taqdim etilishi kerakki, uning har bir foydalanuvchisi korxona ma'lumotlarini solishtirish, tahlil qilish va qiyoslash imkoniyatiga ega bo'lsin. Buning uchun buxgalteriya hisobi i ma'lumotlari korxona qo'llaydigan buxgalteriya hisobini tashkil etishning bir xil prinsip va qoidalari asosida ro'yxatga olinishi, baholanishi, guruhlanishi va umumlashtirilishi kerak.[4] Buxgalteriya hisobini tashkil etishni takomillashtirish amaldagi qonun va normativ hujjatlar doirasida amalga oshirilishi lozim.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, buxgalteriya hisobi tizimini to'g'ri tashkil etish va yuritish texnologik jarayonlarni nazorat qilish, unga o'zgartirishlar, yangiliklar kiritish va innovatsiyalarni joriy etish imkoniyatini berib. rahbarlar, menejerlar va boshqa mutaxassislar tomonidan moliya-xo'jalik faoliyatini yaqindan tahlil qilish, shu asosda boshqaruv qarorlarini qabul qilish va ishlab chiqarishni rejalashtirish, rivojlantirish hamda istiqbolni belgilashda eng muhim omil hisoblanadi. Bu zamonaviy rahbarlar uchun buxgalteriya hisobi tizimini oqilona tashkil etishning dolzarbligini belgilaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). Toshkent sh. 2016-yil 13-aprel, O'RQ-404-son.
2. Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va yangi O'zbekiston.–T.:«O'zbekiston»,2024 y.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2021 y.
4. Безруких П.С. Бухгалтерский учет: учебник / П.С. Безруких, Н.П. Кондраков, В.Ф. Палий. – М.: Бухгалтерский учет, 2010. – 450 с.
5. Глушков И.Е. Бухгалтерский учет на современном предприятии: эффективное учебное пособие по бухгалтерскому учету / И.Е. Глушков. – Новосибирск: Экор, 2009. – 150 с.
6. Тўхтабоев А. Жойларда кадрлар билан ишлашни такомиллаштириш масалалари. Монография. –Андижон: «ANDIJON NASHRIYOTI», 2002 й. 214 б.
7. А.Т. Тўхтабоев. Менежер фазилатлари / Амалий қўлланма. –Т.: «MATRIX PRINT» МЧЖ, 2008й. 172 б.
8. То'xtaboyev A.T. Tashkiliy xatti-harakatlar. Darslik. –Т.: "Universitet", 2021y. 260 bet.

ЗНАЧИМОСТЬ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ «ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО УНИВЕРСИТЕТА» НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНА

Лямкина Виктория Александровна,

доктор философии PhD по экономическим наукам, и.о.доцент,
начальник отдела международного сотрудничества,
Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности,
г. Ташкент

В современном мире университеты играют все более важную роль не только в образовании и научных исследованиях, но и в социально-экономическом развитии регионов. Концепция «предпринимательского университета», ориентированного на коммерциализацию научных разработок, развитие предпринимательства и подготовку кадров для инновационной экономики, становится все более актуальной. «Предпринимательский университет» рассматривается как ключевой драйвер экономического роста, повышения конкурентоспособности региона и улучшения качества жизни населения.

Однако, оценка влияния «предпринимательского университета» на социально-экономическое развитие региона представляет собой сложную задачу, требующую комплексного подхода и учета множества факторов. Необходимо учитывать не только прямые экономические эффекты, такие как увеличение числа предприятий и рабочих мест, но и косвенные, связанные с развитием инновационной инфраструктуры, формированием человеческого капитала и изменением социальной среды.

Проблемы влияния университетов на социально-экономическое развитие регионов достаточно широко освещены в научной литературе. Однако, концепция «предпринимательского университета», как специфической формы организации высшего образования, ориентированной на предпринимательство и инновации, требует более детального изучения.

Большинство ученых рассматривают «предпринимательский университет» как ключевой элемент инновационной экосистемы региона. К числу наиболее известных исследователей в этой области можно отнести Б. Кларка, Г. Ицковица, Е.В. Балацкого, А.О. Грудзинского, А.Г. Муминова, Р.И. Нурымбетова, Г.К. Абдурахманову и др.

Б. Кларк анализирует процессы трансформации классических университетов в предпринимательские, выделяя ключевые факторы успеха и организационные модели [7]. Г. Ицковиц развивает концепцию «тройной спирали» (Triple Helix), в которой университет, бизнес и государство взаимодействуют для стимулирования инноваций и экономического развития [3]. Российские ученые, такие как Е.В. Балацкий, А.О. Грудзинский подчеркивают необходимость интеграции университетов в инновационную систему страны, развития сотрудничества с бизнесом и коммерциализации научных разработок [1,2]. В работах ученых Узбекистана, таких как А.Г. Муминов, Р.И. Нурымбетов, Г.К. Абдурахманова, рассматриваются вопросы развития инновационной деятельности, коммерциализации научных разработок

и подготовки кадров для инновационной экономики [5,6]. Особое внимание уделяется необходимости внедрения цифровых технологий в образовательный процесс, развития цифровых компетенций у студентов и преподавателей, а также создания цифровой инфраструктуры в «предпринимательском университете» [4].

Значимым является разработка методологии оценки влияния «предпринимательского университета» на социально-экономическое развитие региона, включающая следующие этапы:

1. Определение ключевых показателей социально-экономического развития региона: ВРП, инвестиции, занятость, уровень жизни населения, уровень инновационной активности.

2. Оценка вклада «предпринимательского университета» в развитие человеческого капитала: число выпускников, занятых в экономике региона, уровень их заработной платы, участие в инновационной деятельности.

3. Оценка вклада «предпринимательского университета» в развитие инновационной деятельности: количество научных публикаций, патентов, коммерциализированных разработок, созданных стартапов.

4. Оценка влияния «предпринимательского университета» на развитие инновационной инфраструктуры: наличие технопарков, бизнес-инкубаторов, инновационных центров.

5. Оценка влияния «предпринимательского университета» на социальную среду региона: уровень образования населения, уровень инновационной культуры, уровень социальной активности.

На наш взгляд, «предпринимательский университет» оказывает значительное положительное влияние не только на экономику региона, но и на его социальную среду. Его вклад в развитие человеческого капитала выражается как в увеличении числа квалифицированных специалистов, занятых в экономике региона, и повышении их заработной платы, так и в повышении общего уровня образования населения, благодаря образовательным программам и проектам, ориентированным на широкую публику. Внедрение концепции «предпринимательского университета» также способствует развитию инновационной деятельности, созданию новых предприятий и привлечению инвестиций в регион, созданию технопарков, бизнес-инкубаторов и инновационных центров, что в свою очередь формирует благоприятную инновационную культуру в обществе.

При этом, эффективность деятельности «предпринимательского университета» в формировании благоприятной социально-экономической среды зависит от ряда факторов, включая государственную поддержку, сотрудничество с бизнесом и наличие квалифицированных кадров.

Для повышения эффективности влияния «предпринимательского университета» на социально-экономическое развитие региона и усиления его положительного воздействия на социальную среду необходимо усилить государственно-частную поддержку, в том числе финансирование научных исследований, развитие инновационной инфраструктуры и стимулирование предпринимательской деятельности, а также поддержку образовательных и

социальных инициатив университета; развитие сотрудничества с бизнесом, в том числе создание совместных лабораторий, организация стажировок и коммерциализация научных разработок, а также привлечение бизнеса к реализации социальных проектов университета; усиление международного сотрудничества и т.д [8].

В заключении, подчеркнем, что «предпринимательский университет» является важным инструментом для стимулирования не только экономического, но и социального развития региона. Эффективное управление «предпринимательским университетом», развитие сотрудничества с бизнесом, активное внедрение цифровых технологий и ориентация на социальную ответственность позволят значительно повысить его вклад в экономический рост, повышение конкурентоспособности региона, улучшение качества жизни населения и формирование прогрессивной социальной среды.

Литература

1. Балацкий Е.В. Университетские эндаументы и конкурентоспособность российских вузов. М.: Буки Веди. 2017.— 84 с.
2. Грудзинский А. О. Университет как предпринимательская организация // Социологические исследования. – 2004. – № 4. – С. 113–121.
3. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии / пер. с англ. под ред. А.Ф. Уварова. Томск: Изд-во ТУСУР, 2010.
4. Лямкина В. А. Влияние трансформации образования на развитие предпринимательского университета в условиях цифровизации // Цифровая трансформация образования: современное состояние и перспективы. – 2024. – С. 243.
5. Муминов А. Г. Реформы в образовании Узбекистана: состояние и перспективы // Бюллетень науки и практики. 2019. Т. 5. №8. – С.202–208. <https://doi.org/10.33619/24142948/45/22>.
6. Нурибегов Р.И., Абдурахмонова Г. Қ. Рақобатбардош кадрлар тайёрлашда узлуксиз таълим тизимининг ўрни ва аҳамияти // “Иқтисодийёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, 2018 – 1–10 б.
7. Clark B.R. Creating entrepreneurial universities: organizational pathways of transformation. Issues in Higher Education / B.R. Clark. – New York: IAU Press, 1998. – 180 p.
8. Lyamkina V. Issues of formation of a management mechanism for entrepreneurship universities in the conditions of transformation of the economy of Uzbekistan // Economics and Innovative Technologies. – 2024. – Т. 12. – №. 1. – С. 89-98.

MOLIYA TIZIMINING MAMLAKAT IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI

Tuychiyev Abduraxmon G'ofurovich

Toshkent Davlat iqtisodiyot Universiteti Andijon fakulteti “Mutaxassislik, ijtimoiy-gumanitar va aniq fanlar” kafedrası dotsenti a.tuychiyev69@gmail.com

Moliya tizimining rivojlanishi mamlakat tarixi bilan chambarchas bog'liqdir. Mamlakatimiz o'z mustaqilligiga erishilganidan so'ng, respublikamiz moliya tizimining yangi asoslari yaratila boshlandi. Ushbu tizimning pravord maqsadi milliy iqtisodiyotni barqaror holatga keltirish va moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash va boshqarishdan iboratdir. Mustaqillikning ilk yillarida mamlakatimizda tijorat banklari, moliyaviy institutlar va muassasalar, shuningdek, moliyaviy risklarni oldini olish maqsadida sug'urta kompaniyalari tashkil etildi.

1995 yilda O'zbekiston Respublikasining Markaziy Banki tashkil etilib, u moliyaviy barqarorlikni saqlash va davlat pul siyosatini amalga oshirish vazifasini bajarishni o'z zimmasiga oldi. O'zbekiston moliya tizimining eng muhim jihatlaridan biri xususiy sektorga bo'lgan e'tibor bo'ldi. Xususiy moliya institutlari ko'paygani sayin iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashda o'z rolini oshira boshladi.

2000-yillarda O'zbekistonda moliya tizimida tub o'zgarishlar ro'y berdi. Xalqaro moliya muassasalari, jumladan, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg'armasi bilan hamkorlik kuchaydi. Ushbu hamkorlik moliya resurslarini jalb qilish va moliya tizimining xususiy sektor bilan integratsiyasini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Davlat dasturlari doirasida kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish uchun qator dasturlar amalga oshirildi.

Hozirgi paytda O'zbekiston moliya tizimida islohatlar amalga oshirish davom etmoqda hamda ular asosida ushbu tizim yanada jadal rivojlanmoqda. Misol tariqasida quyidagilarni aytish mumkin: Zamonaviy moliyaviy texnologiyalarni amaliyotga joriy qilinishi, innovatsion xizmatlar turlarini ko'payib borishi, moliyaviy instrumentlar hamda moliyaviy vositachilar sonining oshib borishi, mobil ilovalar xizmatlaridan foydalanuvchilar bank operatsiyalarini mobil telefonlar orqali amalga oshirish imkoniyatlariga ega bo'lmoqdalar. Bundan tashqari, moliya tizimida innovatsiyalarni joriy etilishining yana bir muhim jihati - bu ma'lumotlar va analitika sohasidagi yangiliklardir. Katta ma'lumotlar (Big data), sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari kabi innovatsiyalar moliyaviy tahlilni yanada aniq va tezkor amalga oshirish imkonini yaratishi shular jumlasidandir [1].

Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirishda, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda moliya tizimining barcha sohalarida jadal ishlar olib borilmoqda. Moliyaviy tizimni rivojlanishi natijasida iqtisodiyotni diversifikatsiyalash va modernizatsiyalashtirish uchun harakatlar davom etmoqda.

O'zbekistonda moliya tizimini rivojlantirishning asosiy maqsadi iqtisodiy o'sishni ta'minlash, moliyaviy barqarorlik hamda sog'lom raqobat muhitini yaratishga qaratilgandir. Moliya tizimi mamlakat iqtisodiyotining ajralmas qismi bo'lib, iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish hamda turli iqtisodiy sub'yektlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi. Moliya tizimi o'z ichiga davlat moliyasi, moliyaviy institutlar, xo'jalik yurituvchi sub'yektlar, uy xo'jaliklari, moliyaviy bozorlar, moliyaviy instrumentlar va moliyaviy siyosatni oladi. Bularning barchasi biri-biri bilan o'zaro bog'liq bo'lib, moliya tizimida iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi va rivojlantiradi:

Birinchidan, moliya tizimining asosiy unsurlaridan biri moliyaviy institutlardir. Ular banklar, sug'urta kompaniyalari, investisiya fondlari kabi muassasalardan iborat

bo'lib, ular keng ko'lamli moliyaviy xizmatlarni taqdim etadi. Masalan, banklar aholi va korxonalar uchun omonat va hisob-kliring xizmatlarini ko'rsatadi, sug'urta kompaniyalari esa risklarni kamaytirish va ularni boshqarish bilan bog'liq funksiyalarni bajaradi;

Ikkinchidan, moliyaviy bozorlar xavf va foyda o'rtasida muvozanatni saqlashda muhim ro'l o'ynaydi. Ular yangi moliyaviy instrumentlarni yaratish, mavjud instrumentlarni sotish va sotib olish imkoniyatlarini taqdim etadi. Masalan, aksiyalar va obligatsiyalar bozorida investorlar o'z sarmoyalarini joylashtirishi va foyda olish imkoniyatlarini yaratishi mumkin. Moliyaviy bozorlar moliya tizimining samaradorligini oshiradi va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi;

Uchinchidan, moliyaviy instrumentlar moliya tizimining yana bir muhim qismidir. Ular turli xil aktivlar va passivlarni hisobga oladi, jumladan aksiyalar, obligatsiyalar va kreditlar. Moliyaviy instrumentlar investorlar va qarz oluvchilar o'rtasidagi munosabatni belgilaydi va bu aloqalar moliya dasturlarini rivojlantirishga hissa qo'shadi. Natijada, moliya tizimining iqtisodiy muhitda muhim rolini ko'rsatib beradi. Ular resurslarni taqsimlash va risklarni boshqarishda muhim ahamiyatga egadir.

Moliyaviy tizimning qoidalari va qonunlari iqtisodiyotning xususiyatlarini belgilaydi. Moliya tizimi davlat moliyasidan tortib, banklar, sug'urta kompaniyalari, fond bozorlariga qadar mavjud muassasalarni o'z ichiga oladi. Qonunchilik, shuningdek, moliyaviy bozorlarning ochiqqligini va tartibga solinishini ta'minlashda muhim ro'l o'ynaydi. Bunga misol sifatida moliya va bank sektori uchun qoidalarining ishlab chiqilishi, investorlarning himoyasi va moliyaviy shaffoflikni ta'minlashni keltirish mumkin. Qonunlar va moliya tizimi munosabati vaqt o'tishi bilan o'zgarib turadi. O'zgarishlar, ko'pincha iqtisodiy sharoitlar, bozor talab va takliflari bilan bog'liq. Masalan, iqtisodiy krizis paytida davlatlar banklarni va boshqa moliya institutlarini qo'llab-quvvatlash uchun qonunlarni o'zgartirishi mumkin. Bu kabi o'zgarishlar moliya tizimining barqarorligini saqlash va iqtisodiy ishonchni tiklash uchun zarur hisoblanadi. Natijada, qonunchilik moliya tizimining asosiy poydevori hisoblanadi. Moliya tizimining muvaffaqiyati va barqarorligi qonunlarning amalga oshirilishi, muxandisligi va nazorati bilan bevosita bog'liqdir. Qonunchilik, o'z navbatida, moliyaviy operatsiyalarning qonuniyligi va optimalligi uchun zarur mezonlarni belgilaydi. Shuning uchun, qonunchilik va moliya tizimi o'rtasidagi o'zaro aloqalar har qanday mamlakat uchun xalqaro moliyaviy tizimda ishonchli ishtirok etishning asosini tashkil etadi.

Moliya tizimi xalqaro aloqalar sohasida muhim ro'l o'ynaydi. Har bir davlatning moliyaviy resurslari, tashqi savdo munosabatlari, investitsiya strategiyalari va xalqaro kredit tizimlari iqtisodiy o'sish va rivojlanish uchun imperativdir. Moliya tizimining xalqaro muvozanatini ta'minlashda bir qator muhim elementlar mavjud. Birinchidan, xalqaro valyuta tizimi mamlakatlar o'rtasida moliyaviy almashuvlarni amalga oshirishda asosiy jihatdir. U davlatlar o'rtasida valyuta kurslarini belgilaydi va xalqaro savdoda ishtirok etuvchi sub'yektlar uchun har bir transaktsiyaning moliyaviy shartlarini tartibga solindi.

Xalqaro aloqalarning yana bir muhim jihati investorlar o'rtasidagi aloqalardir. Xalqaro aloqalar doirasida moliya tizimi, shuningdek, qo'shni davlatlar o'rtasida

iqtisodiy integratsiyani ta'minlashda ham muhimdir. Mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy integratsiya, masalan, iqtisodiy ittifoqlar va savdo bitimlari orqali kuchayadi. Bu esa moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi va iqtisodiy barqarorlikni oshiradi. Moliyaviy munosabatlar o'zaro bog'liqlikni kuchaytiradi va bu jarayonlar mamlakatlar o'rtasida yanada mustahkam iqtisodiy aloqalar o'rnatilishiga olib keladi. Hozirgi zamonning dinamik va o'zgaruvchan tabiatida har bir sohada qiyinchiliklar va muammolar vujudga kelmoqda. Bu qiyinchiliklar sanoat, iqtisodiyot, ta'lim va boshqa ko'plab sohalarda namoyon bo'ladi. Ularni aniqlash va hal etish muammolarni yengish uchun muhimdir. Sanoat sohasida muhim muammolardan biri texnologik yangilanishlardir. Yangiliklar tez o'zgarayotgani sababli, korxonalar o'zlarini moslashtirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Buning yechimi sifatida korxonalar innovatsion texnologiyalarni joriy etishlari va xodimlarni qayta tayyorlash dasturlarini ishlab chiqishlari lozim. Shuningdek, mahalliy bozorlarni o'rganish va global tendentsiyalarni hisobga olish muhimdir. Iqtisodiyotda moliyaviy masalalarda ham jiddiy muammolar payqo bo'moqda. O'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlar va mablag' manbalarining kamayishi iqtisodiy barqarorlikka tahdid soladi. Bu jarayonda davlat muassasalari bilan xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish va moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash dolzarb vazifa sifatida ko'riladi.

Moliya tizimining samarali ishlashi milliy iqtisodiyotni barqarorligi va uni iqtisodiy o'sishini ta'minlashga yordam beradi. Bundan tashqari investitsion faollikni tashkil etishda ham muhim ro'l o'ynaydi. Banklar moliyaviy tizimning eng muhim tashkilotlaridan biri hisoblanadi. Ular naqd pulni to'plash va uni investitsiyalarga aylantirish orqali iqtisodiyotni rivojlantirishga yordam beradi. Banklar depozitlarni qabul qilib, ularni kreditlar orqali sarflaydilar, shuning uchun ular iqtisodiy muhitda likvidlikni ta'minlaydilar. Shuningdek, ular biri-birini moliyalashtirish va aktivlarni boshqarish imkoniyatlarini ham taqdim etadilar.

Investitsiya fondlari iqtisodiyotga moliyaviy resurslarni jalb etish orqali bozorning rivojlanishiga hissa qo'shadi. Ular investorlarning mablag'larini jamlab, ularni diversifikatsiyalash orqali xavf-xatarlarni kamaytirib, turli xil aktivlarga yo'naltiradilar. Bu, o'z navbatida, yangi biznes turlarini rivojlantirish va iqtisodiy o'sishga erishish imkoniyatlarini yaratadi. Davlat moliya muassasalari esa moliya bozorining barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Ular iqtisodiy siyosatni amalga oshirishda, moliyaviy monitoring va nazoratni olib borishda hamda ijro hukumatining moliyaviy resurslarini boshqarishda qatnashadilar.

Xulosa qilib aytganda, moliya tizimi korxona va tashkilotlarning iqtisodiy samaradorligini oshirishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida ijtimoiy farovonlikni ta'minlaydi hamda ko'plab investitsiyalar kiritish uchun zarur imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish moliya sohasini global miqyosda rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash esa, davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlik qilish, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish kabi masalalarni yechimini topishda samara beradi, natijada jamiyat taraqqiyotini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. бМаликов Т.С. Молия: амалий жиҳатлар (2-қисм). Ўқув қўлланма. Тошкент – «Nihol print» ОК – 2022. 364 bet.

2. Hahn Christopher. Finanzierung von Start-up-Unternehmen. Praxisbuch für erfolgreiche Gründer: Finanzierung, Besteuerung, Investor Relations. Herausgeber. trustberg LLP. Berlin, Deutschland. Berlin im Sommer 2018.-304 S.
3. Атаниёзов Ж.Х. – Ўзбекистонда интеграциялашган тузилмаларни шакллантиришнинг истиқболли йўналишлари. “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 1, февраль, 2018 йил. 5-20 б.
4. Шоҳаъзамий Ш.Ш. Тизимли молия ижиниринги. Монография. –Т.: Фан ва технология, 2012.-796 б.
5. Туйчиев, А. Г. (2019). Международные и региональные тенденции и проблемы финансирования инноваций и их трансферта в малый бизнес. Финансовый менеджмент, (5), 62-71.

KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH IMKONIYATLARI

Raxmatulla Ergashev

Qarshi davlat texnika universiteti professori, i.f.d.

Milliy va xalqaro hamjamiyat tomonidan ko'plab sa'y-harakatlarga qaramay kambag'allik dunyoda eng keng tarqalgan va davom etayotgan ijtimoiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, "...koronavirus pandemiyasi davrida 2021-yilda kunlik daromadi 1,90 AQSh dollarigacha bo'lgan kambag'allar soni 711 million kishini tashkil etdi, bu esa dunyo aholisining 10 foizini tashkil etadi" [1]. 2030-yilga borib "...dunyo iqtisodiyotidagi iqtisodiy xavflar, iqlim o'zgarishlari hamda boshqa sabablar tufayli jahonda kambag'allar soni 68 milliondan 132 milliongacha ko'payishi kutilmoqda" [2]. Ushbu ma'lumotlar esa aholi o'rtasida kambag'allikni qisqartirish hamda ularni ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish, kambag'allikdan chiqish yo'llari, xususan xususiy tadbirkorlikni keng yo'lga qo'yish, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamini doimiy ish o'rinlari bilan ta'minlash orqali daromad manbaini vujudga keltirish lozimligini ko'rsatmoqda.

Yangi O'zbekiston sharoitida aholi o'rtasida kambag'allikni qisqartirish borasida boshlagan ishlarni yangi bosqichga olib chiqib, "inson – jamiyat – davlat" tamoyili asosida islohotlar qat'iy davom ettirib kelinmoqda. Xususan, bunda hududlarda kambag'allikni qisqartirishda va aholi daromadlarini oshirib borishda yangicha ishlash, ya'ni "mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish" [3], bu ishlarga "tadbirkorlik sub'ektlarini manfaatli hamkorlik asosida jalb qilish va ularga qo'shimcha qulayliklar yaratish" [4] kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Shu nuqtai-nazardan, kundalik hayotida zarur bo'lgan resurslar uchun yetarli mablag'ga ega bo'lmagan kambag'al, kam ta'minlangan aholini tadbirkorlikni rivojlantirish asosida kambag'allikdan chiqarish imkoniyatlari oshirish masalalari bu borada amalga oshirilayotgan tadqiqot ishlarining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Yaqin istiqbolda iqtisodiy islohotlarning pirovard maqsadi – kambag'allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirishdan iborat bo'ladi. Ushbu strategik maqsadlarga hamma uchun teng imkoniyat yaratadigan yuqori iqtisodiy o'sish hisobiga erishiladi", deya ta'kidladi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, O'zbekistonda 2030-yilgacha eng avvalo,

qishloq xo'jaligini rivojlantirish strategiyasi qabul qilindi. Chunki, qashshoqlikni qisqartirishning Xitoy tajribasi ushbu islohotdan muvaffaqiyat qozongan. Bunda qisqa vaqt ichida qashshoqlikni kamaytirish bo'yicha tizimli ishlar boshlandi. Uning amalga oshirilishi qishloq xo'jaligining amaldagi amaliyotini sezilarli darajada o'zgartirdi, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga ko'proq erkinlik va imtiyozlar yaratib berdi. Bu esa aholining qashshoqlikdan chiqib, o'z-o'zini ish bilan ta'minlash orqali asosiy iste'mol xarajatlarini qoplashga imkon beradigan aholi daromadga ega bo'lish imkonini berdi.

Hozirgi sharoitda Qashqadaryo mintaqasida kambag'allikni qisqartirish uchun amalga oshirilayotgan islohotlar davomida viloyat aholisining ehtiyojmand qismi manzilli qo'llab-quvvatlanmoqda, zaruriy ijtimoiy ta'minot bilan qamrab olinmoqda. Ayniqsa, Qashqadaryo mintaqasining geografiyasi va iqlimi, aholining tez o'sib borayotgani va uning zaif ekotizimiga zarar yetkazuvchi iqtisodiy faoliyati tufayli kambag'allar soni ham oshmoqda.

Xususiyl tadbirkorlikni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashning rivojlanish jarayonida, mintaqa yalpi ichki hududiy ulushining ortishida va iqtisodiyotning mazkur sektoridagi bandlik darajasida o'z aksini topdi.

Bizning fikrimizcha, kambag'allikni qisqartirishda xususiyl tadbirkorlikning quyidagi o'ziga xos xususiyatlarini belgilab olish lozim:

- aholiga kerakli mahsulot va xizmatlarni aniqlashning marketing tadqiqotlarini o'tkazish ko'nikmasini shakllantirish;
- bozor talabini o'rganish hamda sifatli va hamyonbop mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun kam xarajatli yo'llarni topish va usulini shakllantirish;
- kam ta'minlangan oilalar ehtiyojini aniqlash va shunga mos tovarlar ishlab chiqarish va narxlar kalkulyatsiyasini shakllantirish;
- nisbatan qisqa muddatlarda aholi ehtiyoji uchun zarur tovarlar va xizmatlarga bo'lgan talabni qondira olish qobiliyati;
- dastlabki sarmoya va investitsiyalar hajmining nisbatan kichikroq hajmda ekanligi;
- qisqa muddatda yangi ishchi o'rinlari barpo etish hamda bandlik muammosini hal etishga ko'maklashish imkoniyati;
- biznes g'oya egasining yoki xususiyl tadbirkorning vazifalarini amalga oshirishda bevosita ishtiroki.

Kambag'allikni qisqartirishda xususiyl tadbirkorlikning mintaqada bandlik muammosini hal etish, bozorning mo'l-ko'lligini ta'minlash hamda iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishdagi imkoniyatlarini inobatga olib, bu sohaning rivojlanishiga alohida e'tibor berilmoqda. Hozirgi paytda ushbu soha nafaqat iqtisodiyotning o'sish sur'atlarini jadallashtirishda, nihoyatda muhim bo'lgan bandlik va aholi daromadlarini oshirish masalalarini hal etishda ham yetakchi o'rin tutmoqda.

Tahlillar ko'rsatishicha, kambag'allikni qisqartirishda xususiyl tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyati asta-sekin kengayib bormoqda. Qashqadaryo viloyatida uning umumiy eksport hajmidagi ulushi 2024-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra 15,9 foizni tashkil etmoqda, bu ko'rsatkich 2005-yilga nisbatan 10,6 foizga oshgan¹. Ularning

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining Qashqadaryo viloyati filiali ma'lumotlari.

asosiy eksport mahsulotlarini - qishloq xo'jaligi, to'qimachilik, ishlov beruvchi, xalq amaliy san'ati buyumlari tashkil etmoqda.

Ushbu ko'rsatkich, ya'ni mintaqada bandlik darajasining kamayishi quyidagi sabablarga ko'ra vujudga kelgan. Birinchidan, mintaqaning qishloq joylarda xususiy tadbirkorlik bilan kam shug'ullanishi evaziga; ikkinchidan, aholi o'zini o'zi band qilmasligi hamda boqimandalikka berilganligi; uchinchidan, davlat tomonidan berilayotgan imtiyozli kreditlar, subsidiyalar va hokazolar.

O'zbekiston Respublikasida pul inflyatsiyasining yiliga 12-15 foiz bo'lgani aholi jon boshiga umumiy daromadlarning xarid qobiliyati pasayib borishiga salbiy ta'sir qilib mamlakatda kambag'allar soni ko'payishining sabablaridan biri bo'lib qolmoqda. Qashqadaryo mintaqasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlantirilishi natijasida aholining tadbirkorlikdan olayotgan daromadlari salmog'i o'sib bormoqda. Bu yerda biznesning daromadlar manbaini yuzaga keltirishda uning o'zni yuqori darajada baholanib boradi. Boisi, birinchidan, xususiy sektordagi iqtisodiy faoliyat bozor qoidalariga binoan yuz berib, tabiiy ravishda bozor daromadining ma'lum turini yuzaga chiqaradi. Ikkinchidan, xususiy ishlab chiqarishda innovatsiyalarni ishlab chiqarishga keng joriy etish, talabga tez moslashish va ixtisoslashish orqali daromad topish mexanizmi amal qiladi. Uchinchidan, raqobat muhitining kuchli ekanligi resurslardan samarali foydalanib, mahsulot tannarxini pasaytirish orqali manfaatdorlikni yuzaga chiqarishga qaratilgan bozor qonunlari uzluksiz amal qiladi. Mamlakatda aholi jon boshiga real umumiy daromadlari viloyatlar kesimida ham bir-biridan farq qiladi.

Aholi umumiy daromadlari tarkibida 2024-yilda respublika tashqarisidan kelib tushgan pul o'tkazmalar Qashqadaryo viloyatida 16,4 foizni tashkil etdi. Real daromadlarning xarid qobiliyatiga inflyatsiya o'z ta'sirini ko'rsatadi hamda iste'mol tovarlari indeksini o'zgartiradi. Amaliyotda iste'mol tovarlari indeksining o'zgarishi bo'yicha hisoblanadigan inflyatsiya darajasi iste'mol savatchasidagi tovar va xizmatlar narxlarining o'rtacha o'zgarish sur'atlarini aks ettiradi. Iste'mol tovarlar indeksini hisoblashda foydalanilgan tovar va xizmatlar narxi bu mamlakat bo'ylab chakana savdo do'konlaridan olingan o'rtacha narxlar bo'lib, iqtisodiyotdagi tovar va xizmatlarning umumiy narxlar darajasini keng qamrovda o'lchashga imkon beradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 28-aprel 250-son "Moddiy yordam va ko'makka muhtoj oilalarni, xotin-qizlar va yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi va unga ko'ra, O'zbekistonda "Temir daftar", "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" kabi manzilli, har bir shaxs bilan individual va tizimli ravishda muntazam ish olib borishni tashkil qiluvchi moddiy yordam va ko'makka muhtoj oilalar bo'yicha mutlaqo yangi tizim tashkil topdi.

"Temir daftar" - ijtimoiy ahvoli va turmush sharoiti og'ir hamda sektor rahbarlari tomonidan alohida nazoratga olingan oilalarni qayd etish, muammolarini aniqlash, bartaraf etish va nazoratini olib borish bo'yicha ma'lumotlar bazasi hisoblanadi.

Har bir sektor bo'yicha mahallabay "Temir daftar"ga quyidagi toifadagi oilalar kiritiladi:

- kam ta'minlangan oila, deb e'tirof etilgan oilalar;

- ijtimoiy yordamga muhtoj I va II guruh nogironligi bo'lgan a'zolari mavjud oilalar;

- kam ta'minlangan yakka-yolg'izlar va keksalar;

- boquvchisini yo'qotgan ehtiyojmand oilalar;

- ko'p (4 va undan ortiq) farzandli moddiy ko'makka muhtoj oilalar;

- mehnatga layoqatli ishsiz a'zolari mavjud ehtiyojmand oilalar;

- tibbiy yordamga muhtoj ehtiyojmand oilalar (surunkali yoki og'ir nogironlikka olib keluvchi kasallikka chalingan va nogironlik guruhi belgilanmagan a'zolari mavjud yetarli daromad manbaiga ega bo'lmagan oilalar);

- noturar joylarda istiqomat qilayotgan, o'zi yoki birgalikda yashovchi oila a'zolarining nomida turar joy bo'lmagan ehtiyojmand oilalar.

Oilalarning muammolari, ehtiyojlari va qiziqishlari quyidagi shakllarda:

- boshqaruv ofisi tomonidan birlashtirilgan mahallalarda fuqarolar yig'inlari xodimlari, doimiy vakillar va mahalla faollari bilan birgalikda barcha yo'nalishdagi muammolarni uyma-uy yurish orqali;

- ijtimoiy ahvoli va turmush sharoiti og'ir oilalarning murojaatlarini ko'rib chiqish orqali;

- ehtiyojmand oilalarni o'rganish bo'yicha o'tkazilgan so'rovnoma natijalari orqali o'rganiladi.

Sektor shtabi kotibi, mahalla fuqarolar yig'ini xodimlari, doimiy vakillar va mahalla faollari tomonidan ehtiyojmand oilalar a'zolarining qiziqishlari, muammolari va oilalarning ijtimoiy holati to'g'risidagi jamlanma ro'yxat 3 kundan oshmagan muddatda shakllantiriladi. Tahlil natijalari asosida sektorlar rahbarlari tomonidan 7 kundan oshmagan muddatda "Temir daftar"ga kiritiladigan oilalarning ro'yxatlari hamda ularning muammolarini bartaraf etishga qaratilgan "Yo'l xaritasi" loyihasi imzolangan holda xalq deputatlari tuman (shahar) Kengashlariga tasdiqlash uchun kiritiladi.

"Temir daftar"dagi oilalarning ishsiz a'zolari bandligini ta'minlash quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

tuman (shahar)lar hokimliklari tomonidan investitsiya bo'limlari, aholi bandligiga ko'maklashish markazlari, tijorat banklari bilan hamkorlikda tarmoq va hududiy investitsiya dasturlariga kiritilgan loyihalarda yaratilayotgan yangi ish o'rinlariga ishga joylashtirish;

tuman (shahar)lar hokimliklari tomonidan aholi bandligiga ko'maklashish markazlari bilan birgalikda mavjud vakansiya va zaxira (kvota) ish o'rinlariga ishga joylashtirish hamda haq to'lanadigan jamoat ishlariga jalb qilish;

tuman (shahar)lar hokimliklari tomonidan qishloq xo'jaligi bo'limlari bilan birgalikda kooperativlarga jalb etish, g'alladan bo'shagan yerlarda takroriy ekin ekish va oborotdan chiqib ketgan yerlarni o'zlashtirish hisobiga bandlikni ta'minlash;

tuman (shahar)lar hokimliklari tomonidan soliq idoralari, tijorat banklari, aholi bandligiga ko'maklashish markazlari bilan birgalikda kasb-hunar va tadbirkorlikka o'qitishni tashkil etish, tadbirkorlik va hunarmandchilikka jalb etish, o'zini o'zi mustaqil ravishda band qilishni rivojlantirishga doir faoliyatni tashkil etish orqali bandlikka ko'maklashish;

tuman (shahar)lar hokimliklari tomonidan markazlashgan manbalar hisobiga amalga oshirilayotgan qurilish obyektlari hamda barcha manbalar hisobiga uy-joy qurilishi obyektlariga ishga joylashtirish tuman (shahar) hokimliklari, mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash bo'limi, fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari tuman kengashi, tijorat banklari bilan hamkorlikda "Temir daftar"ga kiritilgan oilalarda tomorqadan samarali foydalanishni tashkil etish orqali bandlikni ta'minlashda quyidagi yo'nalishlarda ko'maklashadi:

- yengil konstruksiyali issiqxonalar o'rnatish;
- parranda, asalari, quyon, baliq va bedana boqishni yo'lga qo'yish;
- "Tomorqa xizmati" tashkilotlari va "Dala do'konlari"ni tashkil etish.

Kreditlar "Temir daftar"ga kiritilgan va xususiy tadbirkorlik bilan shug'ullanish

Kreditlar "Temir daftar"ga kiritilgan va xususiy tadbirkorlik bilan shug'ullanish istagida bo'lgan fuqarolarning tadbirkorligini yo'lga qo'yish va rivojlantirishga yo'naltiriladi. Xalq deputatlari Nishon tumani Kengashi tomonidan tasdiqlangan ro'yxatlar asosida "Temir daftar"ga kiritilgan oilalarga "Saxovat va ko'mak" jamg'armasi mablag'lari hisobidan bir martalik moddiy yordam berildi.

Qashqadaryo viloyati Nishon tumani "Temir daftar"ga kiritilgan, uy-joyini ta'mirlashga muhtoj oilalarga ko'maklashish sektor rahbari tomonidan jismoniy va yuridik shaxslarning homiylik xayriyalari va qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi.

Ijtimoiy ahvoli va turmush sharoiti og'ir oilalar quyidagi hollarda "Temir daftar"dan chiqariladi:

- bandligi ta'minlangan yoki doimiy daromad manbaiga ega bo'lganda;
- bir martalik moddiy yordam ko'rsatish orqali muammosi hal etilganda oila a'zosining roziligi bilan;
- malakali tibbiy xizmat ko'rsatilganda;
- to'liq davlat ta'minotiga olinganda ("Mehribonlik", "Saxovat" va boshqa ixtisoslashtirilgan muassasalarga o'tkazilganda);
- aniqlangan boshqa muammolari qonuniy hal etilganda;
- yolg'iz yashaydigan ehtiyojmand fuqaro ozodlikdan mahrum etilganda yoki vafot etganda;
- oila a'zosining murojaatiga asosan;
- "Temir daftar"ga noqonuniy kiritish holati aniqlanganda;
- boshqa davlatlarga doimiy yashash uchun chiqib ketganda.

Olib borilgan tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatadiki, kambag'allikni yengishda quyidagi asosiy qadamlarni qo'yish kerak deb hisoblaymiz, ya'ni:

birinchidan, mehnat bozorida ish joylarini yaratish. Bu ish joylarida ishlayotgan odam yetarli darajada daromad olishi kerak;

ikkinchidan, sog'liqni saqlash, kasbga yo'naltirish bo'yicha ijtimoiy dasturlarni ishlab chiqish;

uchinchidan, xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish va yuritish. Bu borada natija yaxshilansa, ish joylari yaratiladi, odamlarda pul mablag'lari ko'payib, kambag'allikni kamaytirish imkoniyatiga ega bo'linadi.

Aholi daromadlarini oshirishda o'zini o'zi band qiluvchilarni, ayniqsa o'ta yuqori malaka va katta boshlang'ich kapital talab qilmaydigan tomorqachilik ko'lamini

yanada kengaytirish zarur. Qishloq oilalarini xususiy tadbirkorlikka jalb qilish uchun amaldagi fermerchilikka muqobil tarzda kichik yer xo'jaliklari sinfini, ya'ni tomorqachilar kooperatsiyasini shakllantirish kerak. Tomorqa va dehqon xo'jaliklari mahsuloti eksporti to'la erkinlashtirilishi lozim. Ishsiz bo'lgan yoshlar, daromadi oz bo'lgan ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarga har bir tumanda 200-250 gektar yerlarni 15-30 sotixdan bo'lib berish zarur. Natijada kambag'al qatlam qisqarib, o'z daromadiga ega bo'ladi, yoshlar ish bilan ta'minlanib bozorlar to'kinligiga erishiladi.

Qashqadaryo viloyatida aholi farovonligining ta'minlanishi aholi daromadlari va zaruriy ehtiyojlarni qondirish, iste'mol darajasi va tarkibi, uy-joy, toza ichimlik suvi, tabiiy gaz, suv, elektr energiyasi bilan ta'minlanganlik, ta'lim, sog'liqni saqlash kabi ko'rsatkichlar bilan o'lchanadi. Har bir tumanda aholi farovonligining yaxshilanishi orqali kambag'allikning qisqarishiga asta-sekin yo'l ochiladi.

Qashqadaryo viloyatida aholi farovonligini bugungi kun talablari darajasida, deb bo'lmaydi. Zamonaviy texnologiyaga asoslangan pullik xizmat sifatli, biroq aholi daromadiga nisbatan qimmat narxlarda xizmat ko'rsatiladi. Natijada barcha aholi ham bu xizmatlardan foydalana olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. The World Bank. <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty>. Accessed Jan. 13, 2022.

2. Jahon banki ma'lumotlari asosida [https:// www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview#1](https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview#1).

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 16 avgustdagit 450-son "Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish masalalari bo'yicha tuman (shahar) hokimlarining yordamchilari faoliyati samaradorligini yanada oshirish bo'yicha namunaviy konsepsiyani tasdiqlash to'g'risida" qarori.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12 iyundagi PF-93-son "Kambag'allikni qisqartirishda tadbirkorlik subyektlari bilan o'zaro manfaatli hamkorlik o'rnatishga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida" gi farmoni.

5. R.X.Ergashev «Aholi daromadlarini oshirish orqali kambag'allikni qisqartirish yo'nalishlari», – Samarqand: «Servis» jurnali – 2022, № 3 – B. 66-72.

РОЛЬ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОЗДАНИИ И РАЗВИТИИ ЭФФЕКТИВНЫХ ЗЕЛЁНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Алиева Эльнара Аметовна

д.ф.э.н. (PhD), доцент кафедры «Экономика» Наманганского государственного технического университета, город Наманган

Первое внимание глобальным последствиям загрязнения окружающей среды начались в период Второй мировой войны. В результате чего более 400 000 добровольцев собирали бумагу, метал и другие военные отходы. Рэйчел Карсон начала предупреждать о последствиях химических пестицидов, а врачи доказали о развитии заболеваний, связанных с ядерной радиацией. XX век является эпохой зарождения экологического движения, которое стремилось

сохранить экосистемы и ресурсы, одновременно повышая осведомленность о последствиях неконтролируемых технологий. [1]

Сегодня цивилизация сталкивается с серьезными экологическими вызовами, требующими поиска устойчивых решений. Зелёные технологии становятся ключевым инструментом снижения негативного воздействия на окружающую среду и повышения эффективности использования природных ресурсов. Современные экономические теории всё чаще рассматривают зелёные технологии как ключевой фактор устойчивого развития. Осознанность глобальных последствий промышленных отходов и выбросов углеводородов, а также значимости «зеленных технологий» достигло государственного уровня. В связи с этим создаются национальные стратегии и программы по развитию зеленых технологий. [2]

В Узбекистане в 2019 году была принята Стратегия по переходу Республики на «зеленую экономику» в период с 2019 по 2030 годы. Главной целью Стратегии является достижение устойчивого экономического прогресса, который способствует социальному развитию, снижению уровня выбросов парниковых газов, климатической и экологической устойчивости, посредством интеграции принципов «зеленой» экономики в реализуемые структурные реформы. Основными задачами перехода Республики Узбекистан на «зеленую» экономику установлено:

- повышение энергоэффективности экономики и рациональное потребление природных ресурсов путем технологической модернизации и развития финансовых механизмов;

- включение в приоритетные направления государственных инвестиций и расходов «зеленых» критериев, основанных на передовых международных стандартах;

- содействие в реализации пилотных проектов по направлениям перехода к «зеленой» экономике посредством развития механизмов государственного стимулирования, государственно-частного партнерства и активизации сотрудничества с международными финансовыми институтами;

- развитие системы подготовки и переквалификации кадров, связанной с рынком труда в «зеленой» экономике, за счет стимулирования инвестиционных вложений в образование, укрепления сотрудничества с ведущими зарубежными образовательными учреждениями и научно-исследовательскими центрами;

- принятие мер по смягчению негативного воздействия экологического кризиса в Приаралье;

- укрепление международного сотрудничества в сфере «зеленой» экономики, в том числе путем заключения двусторонних и многосторонних договоров. [3]

Установленные задачи требуют разработки эффективных инноваций, отвечающих требованиям и принципам зеленой экономики, что невозможно без осуществления инновационной деятельности. Следовательно, современная инновационная деятельность должна быть направлена не только на создание конкурентоспособных инноваций, способствующий повышению прибыли субъектов предпринимательства, но и учитывать приоритетные цели и задачи

развития зеленой экономики. Современная инновационная деятельность должна быть направлена на создание эффективных зелёных технологий, который представляют собой совокупность научных и технических решений, направленных на минимизацию экологического ущерба. Они включают возобновляемые источники энергии, технологии переработки отходов, энергоэффективные производства и другие методы, способствующие устойчивому развитию. Инновации в этой сфере позволяют не только снизить уровень загрязнения, но и повысить экономическую эффективность предприятий.

Анализ теоретических подходов о сущности и значимости зелёных технологий в развитии экономики позволяет выделить несколько концептуальных подходов к определению их роли в экономике.

1. Сторонники экологической экономики и концепции устойчивого развития (Daly, 1996; Pearce, Markandya & Barbier, 1989) утверждают, что экономический рост должен учитывать ограниченность природных ресурсов и минимизировать негативное влияние на окружающую среду. Зелёные технологии, такие как возобновляемая энергетика, экологически чистое производство и ресурсосберегающие инновации, рассматриваются как инструмент для достижения устойчивого развития без ущерба для будущих поколений.

2. В рамках неоклассического подхода (Solow, 1956) зелёные технологии рассматриваются как фактор производственной функции, влияющий на эффективность использования ресурсов. Согласно теории эндогенного роста (Romer, 1990), инвестиции в зелёные технологии способствуют технологическому прогрессу, повышению производительности труда и созданию новых рынков.

3. Сторонники теории инноваций и технологического уклада, такие как Фримен (Freeman, 1995) и Перес (Perez, 2002), рассматривают зелёные технологии как часть нового технологического уклада, сменяющего предыдущие циклы развития. В их работах подчёркивается, что переход к зелёным технологиям аналогичен промышленным революциям прошлого, создавая новые отрасли и изменяя структуру экономики.

4. Согласно институциональному подходу (North, 1990), развитие зелёных технологий во многом зависит от наличия эффективных институтов, таких как государственные программы поддержки, нормативно-правовая база и международное сотрудничество. В странах с благоприятными условиями наблюдается более активное внедрение зелёных инноваций.

5. В рамках политики «зелёного» роста (OECD, 2011) подчёркивается необходимость интеграции экологических и экономических целей. Циркулярная экономика (Ellen MacArthur Foundation, 2013) предлагает минимизировать отходы за счёт повторного использования материалов, что повышает ресурсную эффективность и снижает зависимость от первичных ресурсов.

Анализ эмпирических данных показывает, что страны, активно инвестирующие в зелёные технологии, демонстрируют более высокий уровень устойчивого экономического роста. В Германии программа *Energiewende*

обеспечила создание 300 000 рабочих мест в секторе возобновляемой энергетики. В Китае развитие зелёных технологий позволило снизить уровень загрязнения и повысить энергоэффективность промышленности. В Узбекистане внедрение солнечных электростанций способствует энергетической независимости и снижению выбросов CO₂.

Таким образом, зелёные технологии становятся неотъемлемым элементом современной экономики, обеспечивая баланс между экономическим ростом и сохранением природных ресурсов.

Примеры успешных инновационных решений включают:

Германия. Программа "Energiewende", направленная на переход к возобновляемым источникам энергии, привела к значительному увеличению доли солнечной и ветровой энергетики.

Швеция. Внедрение циркулярной экономики и повторного использования отходов позволило достичь минимального уровня загрязнения.

Китай. Активное использование электрического транспорта и развитие технологий хранения энергии.

Узбекистан. Проект солнечной электростанции в Навои мощностью 100 МВт, что способствует увеличению доли чистой энергии в энергобалансе страны.

К приоритетным реформам, проводимым в Узбекистане относятся разработанная и внедренная система «зеленных сертификатов», которая подтверждает, что продукция производится за счет возобновляемых источников энергии и с использованием экологически чистых технологий, а также позволяющая отслеживать все связанные с этим процессы.

Согласно внедряемому порядку, один сертификат «зелёной энергии» подтверждает выработку 1000 кВт.ч электроэнергии с использованием возобновляемых источников энергии. Органом, ответственным за ведение системы сертификатов, в частности, регистрацию объектов генерации, выпуск, выдачу объектам генерации и ведение учёта движения сертификатов, является Министерство экономики и финансов.

Сертификаты приобретаются предприятиями, обеспечивающими себя энергией из экологически чистых источников минимум на 30%. «Узбекгидроэнерго» запустило продажу сертификатов «зеленой энергии» в июле 2023 года и планирует ежегодно выпускать и реализовывать до 7 млн сертификатов. Доходы от продажи сертификатов «зеленой энергии» освобождены от налога на прибыль, что стимулирует развитие рынка возобновляемой энергетики. Соответствующая поправка в Налоговый кодекс Узбекистана была утверждена президентом в феврале 2024 года. [4]

Несмотря на позитивные тенденции, остаются барьеры, связанные с высокими затратами на внедрение и недостатком квалифицированных кадров. Для преодоления этих трудностей необходимы государственная поддержка, международное сотрудничество и активное участие бизнеса.

Выводы и практические рекомендации.

Инновационная деятельность играет ключевую роль в развитии зелёных технологий, обеспечивая их эффективность и широкое распространение.

Поэтому сегодня, при выборе инновационных проектов, необходимо разработать эффективный инструментарий их оценки, включающий не только финансовые и экономические показатели, но и социальные и экологические. [5]

Для дальнейшего роста данного направления необходимы:

- расширение государственной поддержки в виде субсидий и налоговых льгот для компаний, внедряющих зелёные инновации;
- создание научных центров и развитие образовательных программ по зелёным технологиям;
- стимулирование частных инвестиций через льготное кредитование и государственно-частное партнёрство;
- применение цифровых технологий для оптимизации энергопотребления и управления отходами.

Реализация этих мер позволит ускорить переход к устойчивой экономике и повысить конкурентоспособность предприятий.

Список литературы:

1. Что такое «зеленные технологии»? <https://myqrcards.com/poleznye-statyi>
2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по повышению эффективности реформ, направленных на переход Республики Узбекистан на «зеленую» экономику до 2030 года», от 02.12.2022 г. № ПП-436
3. Постановление Президента Республики Узбекистан «Об утверждении Стратегии по переходу Республики Узбекистан на «зеленую экономику» на период с 2019-2030 годов», от 04.10.2019г <https://lex.uz/docs/4539506>
4. Выступление Президента Ш.Мирзиёева на Международном конгрессе «Доля возобновляемой энергии достигнет 54%» 13.12.2024 <https://uz24.uz/ru/articles/energiya-25-2-13>
5. Алиева, Э. (2024). Оценка инновационной активности предприятия. Экономическое развитие и анализ, 2(7), 240-247.

KORXONALAR IQTISODIY SOLOHIYATIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI TAHLILIIY MODELLASHTIRISH

Saliev Bahodir Kamilovich

TDIU dotsenti, i.f.n.

Barqaror iqtisodiy o'sish orqali aholi farovonligini ta'minlash "O'zbekiston – 2030" strategiyasining ustivor yo'nalishlari orasida alohida muhim ahamiyatga ega bo'lgan masalalar qatorida ko'rsatib o'tilgan. Unga muvofiq "Yalpi ichki mahsulot hajmini 160 milliard dollarga va uning jon boshiga ko'rsatkichini 4 ming dollarga yetkazish" nazarda tutilgan.

Yalpi ichki mahsulot hajmini oshirish xar bir xo'jalik yurituvchi subektlar faoliyatini ratsional tashkil qilish, yangi texnika va texnologiyalardan oqilona foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish va materiallardan samarali foydalanish va boshqalar evaziga mahsulotlar ishlab chiqarish va sotish hajmini keskin oshirishni talab qiladi.

Ma'lumki, mahsulotlar ishlab chiqarish va sotish hajmini oshirish yuqorida nomlari keltirib o'tilgan omillarni alohida xolda o'rganish, albatta muhim ahamiyatga

ega. Lekin ularni o'zoro bog'liqlikda o'rganish va barcha ichki va tashqi omillar evaziga foydalanmayotgan imkoniyatlarni aniqlash yanada muhimroq ahamiyatga kasb etadi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni mahsulotlar ishlab chiqarish va sotish hajmini oshirish imkoniyatlarini chuqur va atroflicha o'rganishdan asosiy maqsad uning o'sish sur'atini ob'ektiv baholashni ta'minlashdir. Bu masalani xal kilishda ho'jalik yurituvchi sub'ektlarning buxgalteriya balansi asosiy ma'lumotlar manbai bo'lib hisoblanadi. Chunki, unda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatining moddiy asosini tashkil kiluvchi mavjud resurslari (moddiy va moliyaviy resurslari) va ularni tashkil topish manbalari aks ettiriladi. Shu nuktai nazardan iqtisodiy resurslar (xo'jalik yurituvchi sub'ekt aktivlari - A) va ularni tashkil topish manbalar ($o'z - X_s$ va qarz - M sarmoyasi) orasidagi qat'iy deterministik bog'lanish bo'lib, uni quyidagi ko'rinishda ifodalash mumkin: $A = X_s + M$. (1)

Keltirilgan balans modeliga asosan xo'jalik yurituvchi sub'ektning resurs solohiyatini oshirish bir tomondan, mablag'lar manbasini ko'paytirish va, ikkinchi tomondan ular orasidagi nisbatni o'zgartirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Balans unsurlari orasida yuqori (1) da ko'rsatib o'tilganday kat'iy funksional bog'lanish mavjudligini hisobga olib, ularni o'zgarishini – o'sish yoki kamayish (Δ) sur'atini quyidagicha ifodalaymiz: $\Delta A = \Delta X_s + \Delta M$. (2)

Agar xo'jalik yurituvchi sub'ekt hususiy kapitali xajmining o'zgarishi asosan dividend siyosati (to'lanadigan dividendlar va kayta investitsiyalangan foyda – I_f ko'rsatkichlari nisbatiga) va aksionerlik kapitali o'zgarishlariga bog'liqligini hisobga olsak, u holda yuqorida keltirilgan modelni biroz o'zgartirib, $A = X_k + I_f + M$. (3)

ko'rinishga keltirishimiz mumkin. Bu yerda X_k – qayta investitsiyalangan foyda chegirilgandan keyingi xususiy kapital, ya'ni $X_k = X_s - I_f$. (4)

Yuqorida keltirilgan modeldan ko'rinish turibdiki, xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'z faoliyatini moliyalashtirish uchun uchta manbadan foydalanishi mumkin bo'lib, bular: (a) o'z xo'jalik faoliyatining natijasi (kayta investitsiyalangan foyda); (b) ustav kapitalini ko'payishi (qo'shimcha aksiyalar chiqarish, pay va badallar kiritish); (v) chetdan jalb kilingan mablag'lar (bank krediti olish, obligatsiya chiqarish va x.k).

Moliyalashtirishning asosiy manbalari sifatida qaralayotgan va yuqorida sanab o'tilgan manbalarini qaysi biri afzal va qaysi biri kamroq jozibadorligi ko'pchilikka ma'lum. Bizning maksadmiz ularni baholash emas, balki ular o'zgarishiga ta'sir ko'rsatadigan ko'p sonli omillarni hisobga olgan holda moliyalashtirish manbalarni modellashtirish imkoniyatlarini ko'rib chiqishdan iborat.

Modellashtirishning boshlang'ich unsuri bo'lib taxminlashtirilayotgan buxgalteriya hisobotini tuzish hisoblanadi. Buning uchun quyidagi usullardan foydalanish maqsadga muvofiq: (a) xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatini nisbatan to'liq tavsiflash imkoniyatini beradigan alohida ko'rsatkich dinamikasidan kelib chiqib, hisobotning alohida moddalarini taxminlashtirish; (b) hisobotning xususiy moddalarining dinamikasi va o'zoro bog'liqligidan kelib chiqib uning alohida moddalarini taxminlashtirish.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatini umumlashtiruvchi, natijaviy ko'rsatkichlaridan biri sotish xajmi (Q) bo'lib, uning o'sishiga qarab xo'jalik yurituvchi sub'ektning rivojlanishiga baho berish mumkin. Chunki, sotish hajmini

o'sishi, ma'lum ma'noda xo'jalik yurituvchi sub'ekt aktivlarini proporsional o'sishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan, **sotish xajmini o'sish sur'ati (t)** va aktivlarni o'sish surati (ΔA) o'rtasidagi o'zaro bog'lanishni $\Delta A = A * t$. (5) ko'rinishida ifodalash mumkin.

Aktivlar o'sishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslar manbai - xususiy kapitali hisoblanadi. Xususiy kapital tarkibida esa asosiy e'tibor, qayta investitsiyalanadigan foyda (I_d)ga qaratilishi lozim, chunki, ustav kapitalini ko'paytirishning hamma vaqt ham imkoni bo'lavermaydi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, xususiy kapitalni ko'payishiga ta'sir etuvchi omillarni - qayta investitsiyalanadigan foyda ulushi (d), sotish rentabelligi (R_x) va sotish xajmi (S)ni ham hisobga olib uning o'sishini $X_s = d * R_x * S(1+t)$. (6) ko'rinishida tasvirlash mumkin. Demak, aktivlarni o'sishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan qo'shimcha mablag'lar manbasin (Q_{mm})ni quyidagicha hisoblanishi mumkin:

$$Q_{mm} = \Delta A - \Delta I_f = A * t - d * R_x * S(1+t). (7)$$

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt, agar moliyalashtirish manbalarining kat'iy tuzilmasiga ega bo'lsa, ya'ni o'z va qarz kapitali o'rtasidagi nisbatlarni optimal darajasiga erishgan bo'lsa, uni ko'payishi bilan qarz mablag'lari manbalari ham mutonosib oshib boradi, ya'ni moliyaviy bog'liqlik koeffitsienti $C = M / X_s$ (qat'iy nisbatda) bo'lsa, u holda $\Delta M = C * \Delta X_s$. (8)

ko'rinishga ega bo'ladi. Ushbu o'zaro bog'liqlikni yuqoridagi formulaga qo'yib, uni matematik jihadan biroz o'zgartirsak, u holda quyidagi formulaga ega bo'lishimiz mumkin $t = d * R_x / (1 - d * R_x)$. (9)

Keltirilgan modeldan ko'rinish turibdiki, xo'jalik yurituvchi sub'ektning iqtisodiy salohiyatini oshirish ikkita asosiy omil: xususiy kapital rentabelligi (R_x) va foydani qayta investitsiyalash koeffitsienti (d) ga bog'lik. Agar xususiy kapital rentabelligini o'zi sotish rentabelligi (R_s), resurs qaytimi (Q_a) va moliyaviy bog'liklik koeffitsienti (S) kabi omillarga bog'liqligini hisobga olsak, u holda yukoridagi modelni quyidagi ko'rinishga keltirish mumkin:

$$t = (d * C * R_s * Q_a) / (1 - d * C * R_s * Q_a) / (10).$$

Keltirilgan model qat'iy deterministik xarakterga ega bo'lib, u maxsulot xajmini o'sish sur'ati orkali ifodalanuvchi xo'jalik yurituvchi sub'ektning iqtisodiy salohiyati va uni belgilovchi omillar o'rtasidagi bog'lanishni o'zida aks ettiradi. Bu omillar xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliyaviy-xo'jalik faoliyatini turli tomonlarini – ishlab chikarish (resurs kaytimi), moliyaviy (mablag'lar manbalari), mulkdorlar va xo'jalik yurituvchi sub'ekt raxbar xodimlari orasidagi munasabat (dividend siyosati) va xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyati samaradorligi (sotish rentabelligi) kabilarni tavsiflash imkoniyatlari beradi.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Вельте Йёрг. Коллекция формул для анализа экономики предприятия. М., Финансы и статистика», 2010
2. Савиных В.Н. Математическое моделирование производственного и финансового менеджмента / В.Н. Савиных. - М.: КноРус, 2018. - 256 с.

XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA RESURSLARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI

Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
mustaqil izlanuvchisi

Raqamli iqtisodiyotni rivojlanishi sharoitida xizmat ko'rsatish korxonalari resurslardan oqilona foydalanish yo'llarini aniqlovchi vosita sifatida ishlab chiqarish (xizmat ko'rsatish) samaradorligini oshirishning manbalari va omillarini tadqiq etish muhim hisoblanadi. Hozirgi vaqtda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar milliy iqtisodiyotning samarali rivojlanishiga qaratilishi zarur. Bunda xizmat ko'rsatish sohasini samarali rivojlantirish aholiga ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirishni hamda ularning turli xil talablarini to'liq qondirishni nazarda tutadi.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlar milliy iqtisodiyot samaradorligini oshirishga qaratilishi lozim. Uning tarkibiy qismi bo'lib hisoblangan xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish aholini xizmat sifatini oshirish uning turli xildagi talablarini qondirish muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Xizmat ko'rsatish korxonalari samaradorligini tahlil qilishda uning unumdorlik bilan o'zaro aloqadorligini baholash muhim o'ringa ega bo'lib, bunda unumdorlik umumiy samaradorlikni aniqlashda miqdoriy yondashuvni belgilovchi ko'rsatkich hisoblanadi. Xizmat ko'rsatish tarmoqlarining kengayib borishi rivojlangan mamlakatlarning yalpi ichki mahsulot tarkibini ham o'zgarishiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda muayyan davlatni rivojlangan davlatlar qatoriga qo'shish uchun uning yalpi ichki mahsulot tarkibida xizmat ko'rsatish sohasining ulushi 65-70 foizdan yuqori bo'lishi asosiy mezon hisoblanadi [1].

Respublikamiz iqtisodiyoti rivojlanishining bugungi kundagi bosqichida servis xizmatlari soni va sifatiga qo'yilayotgan talablar oshib bormoqda. Bu esa xizmat ko'rsatish tarmoqlarida iqtisodiy o'sishning omillarini aniqlash hamda iqtisodiy samaradorlikka erishishni zarurat etadi. Shuningdek, xizmat ko'rsatish korxonalarining milliy va xalqaro bozorlardagi mavqeyi va raqobatbardoshligini oshirish hamda xizmatlar sifatini oshirish hisobiga uning eksporti hajmini ko'paytirish sohada iqtisodiy o'sishga erishishda muhim omil hisoblanadi [2].

Korxonalarda samaradorlikni tahlil qilishda uning unumdorlik bilan o'zaro aloqadorligini baholash muhim o'ringa ega bo'lib, bunda unumdorlik umumiy samaradorlikni aniqlashda miqdoriy yondashuvni belgilovchi ko'rsatkich hisoblanadi. Xizmat ko'rsatish korxonalarida mehnat unumdorligini aniqlashda yaxlit soha bo'yicha yalpi mahsulot, ish bilan band bo'lganlar soni ko'rsatkichlaridan foydalaniladi [3].

Hozirgi davrda mehnat unumdorligining yangi konsepsiyasi xarajatlarni kamaytirishga asoslangan, vaqt jihatidan kengayib boradigan samarali va doimiy imkoniyatlarga ega bo'lgan iqtisodiy resurslar tejamkorligini aynan o'zi bo'lmay, balki iste'mol jarayonida ishtirok etuvchi insonning o'zini rivojlanishidagi sifat o'zgarishlardan iboratdir [4]. Ushbu konsepsiyani amalga oshirish ishlab chiqarishning muhim ekanligi bo'yicha darajalashtirilgan. Istiqbolli ijtimoiy ehtiyojlarga qaratishni taqozo etadi. Mehnat unumdorligini oshirish yalpi ichki mahsulot dinamikasini

aniqlash bilan birga, ishlab chiqarish chiqimlarini kamaytirish tamoyillariga javob beradi va bu bilan bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruv jarayonining pirovard natijalar mezonini bo'lib xizmat qiladi. Xizmat ko'rsatish sohasida mehnat unumdorligini oshirishning makroiqtisodiy ko'rsatkichlari ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish mutanosibliklarini, ularning bozordagi muvozanat shartlariga muvofiqligini nazorat qilish imkoniyatini beradi.

Xizmat ko'rsatish sohasi tarmoqlarida mehnat unumdorligini hisoblashda tarmoqda yaratilgan yalpi mahsulot hajmini jami tarmoqda band bo'lganlar soniga nisbati aniqlanadi:

$$MUt = YM / B$$

(1) bu yerda: MUt – xizmat ko'rsatish tarmog'ida mehnat unumdorligi ko'rsatkichi,

(2) YM – tarmoqda yaratilgan yalpi mahsulot,

(3) B – tarmoqda bandlar soni.

Xizmat ko'rsatish tarmoqlarida mehnat unumdorligini aniqlashning ushbu ko'rsatkichini joriy etish quyidagilarga asoslanadi:

1. Xizmat ko'rsatish sohasida faoliyatning bir qancha turlari bo'yicha xizmatlarni ishlab chiqarishning natijalar ko'rsatkichlarini qo'llash unumdorlikni hisoblash jarayonini murakkab qilib qo'yadi.

2. Respublikamizning milliy hisoblari tizimini tamoyillariga muvofiq statistika uchun ishchi-xodimga xarajatlar va ishlab chiqarish (xizmat ko'rsatish) hajmi kabi ko'rsatkichlar o'rtasida konkret aloqa mavjud emas. Mazkur ko'rsatkichlar o'rtasidagi munosabatlarni moddiy ishlab chiqarishning muayyan tarmoqlarida aniqlash mumkin. Xizmat ko'rsatish sohasining asosiy tarmoqlarida yalpi mahsulot hajmi ishchi kuchining qiymatida sarf-xarajatlar asosida aniqlanadi hamda yalpi qo'shilgan qiymat va mehnat sarfi o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalaydi. Shunga ko'ra, ko'pincha iqtisodiy samaradorlik nolga yaqin bo'ladi. Ba'zan noldan past bo'lish ehtimoli ham mavjud bo'ladi. Shuning uchun xizmat ko'rsatish korxonalarida mehnat unumdorligini hisoblashda tarmoqda band bo'lganlar ishchi-xodimlar statistikasidan foydalaniladi.

3. Taqdim etilayotgan tarmoqdagi statistik ma'lumotlarni iqtisodiyotning boshqa tarmoqlaridagi statistik ko'rsatkichlar bilan taqqoslash maqsadida yagona usul hamda yagona statistik baholash asosida amalga oshirish zarurdir. Mazkur holatda ishlab chiqarilgan xizmatlar, ishchi-xodimlarning o'rtacha soni, asosiy fondlar qiymatini turli darajadagi va turli tarmoq ko'rsatkichlari shakllanadi.

Xizmat ko'rsatish tarmoqlarida yalpi qo'shilgan qiymat (YQ) ko'rsatkichi qiymatga ega ko'rsatkich bo'lgani uchun, biz, deflyator (taqqoslash) usulini qo'lladik, ya'ni yalpi qo'shilgan qiymat hajmini taqqoslama ko'rinishda bayon qilamiz. Qiymat ko'rsatkichlarini taqqoslash maqsadida deflyatorlardan (taqqoslanuvchi indekslar) foydalaniladi.

Xizmat ko'rsatish jarayoni – bu xizmat ko'rsatuvchining iste'molchi bilan o'zaro munosabatda bo'ladigan faoliyati hisoblanadi. Xizmat ko'rsatish jarayoni tarmoq korxonalarining iqtisodiy resurslari orqali ta'minlanadi. Xizmat ko'rsatish jarayoni o'z tarkibiga iste'molchilarning buyurtmalarini tahlil etish, loyihalarni ishlab chiqarish, ya'ni tashkiliy-texnik vazifalar hamda xizmat ko'rsatish jarayonini realizatsiya qilish, xizmat sifatini oshirish hamda ularni iste'molchilarga yetkazish tartibi va sharoitlarini

o'z ichiga oladi. Iqtisodiyotning innovasion rivojlanishi sharoitida respublikamizda o'z faoliyatini amalga oshirayotgan soha mutaxassislari xizmatlar jarayonining barcha xususiyatlari yuzasidan yuqori kasbiy bilim darajasi va malaka talablariga ega bo'lishi lozim. Bu esa xizmat ko'rsatish korxonalarida iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish evaziga xizmat ko'rsatish natijadorligiga erishishni hamda xizmatlar sifatini yaxshilashni ta'minlaydi.

Xizmatlar sifati ko'pincha xizmatlarni ishlab chiqarish uslublariga bog'liq bo'ladi. Xizmat ko'rsatish uslublari servis korxonalari va tashkilotlarining turlari va ixtisoslashuviga bog'liq. Xizmat ko'rsatish sifatiga mehnat sharoitlari bevosita bog'liq bo'lib, ushbu jarayonda iste'molchiga ta'sir etadi. Xizmat ko'rsatish korxonasi faoliyatining samaradorligi korxonalar rahbarlarining tashkiliy-boshqaruv va tashkiliy-iqtisodiy jarayonlarini ilmiy asosda tashkil etishiga bog'liq. Xizmat ko'rsatish korxonasining tashkiliy-boshqaruv faoliyati o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- xizmat ko'rsatish korxonasining faoliyatini rejalashtirish, xizmatlar bozori kon'yunkturasining yoki xizmatlar assortimentining o'zgarishi natijasida korxona rivojlanishining istiqbolini belgilash;
- ishlab chiqarish va noishlab chiqarish xarajatlarini baholash;
- xizmatlar assortimenti va sifat darajasini inobatga olgan holda texnologik asbob uskunalar va texnik vositalar tarkibini optimallashtirish;
- iste'molchilar bilan ishlash uchun ijtimoiy-psixologik layoqatga ega bo'lgan mutaxassislarni tanlash;
- xizmat ko'rsatish xodimlari kasbiy mahorati va malaka darajasini oshirish;
- mehnat unumdorligini oshirish hisobiga intensiv rivojlanishni ta'minlash;
- ishlab chiqarish jarayoni va xizmat ko'rsatish faoliyatini texnik qurollantirish;
- ishlab chiqarish xizmat ko'rsatish xarajatlari samaradorligini baholash;
- xizmat ko'rsatish natijalarini oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон: жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш / ЎзФА, Иқтисодиёт инти; А.Ф.Расулевнинг таҳрири остида. – Т.: KONSAUDITINFORM-NASHR, 2011. – 408 б.

2. **Мухаммедов М.М.** ва бошқ. Минтақа иқтисодиётининг замонавий муаммолари. Монография. – Т.: LESSON PRESS, 2020.;

3. Меджитов А.И. Организационно-экономические основы государственного регулирования инновационного предпринимательства в сфере услуг региона // дисс. экон. наук. – М.: 2011. – С. 121. https://new-disser.ru/product_info.php?products_id=729859

4. Зайналов Ж.Р. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришда инновациянинг аҳамияти. // Хизмат кўрсатиш соҳаси тармоқларини ривожлантириш истиқболлари. Республика илмий-амалий анжумани. – СамИСИ, 2015. – 229-231 бб.

Особенности конкурентоспособной модели малого бизнеса

Ибрагимов Улмас

базовый докторант Наманганского инженерно-технологического института, e-mail: ulmas_ibragimov@mail.ru

Современные модели достижения конкурентоспособности требуют адаптации к структурным изменениям в экономике. Это обусловлено тем, что с каждым годом увеличивается количество субъектов предпринимательства, а также формирование спроса определяется уровнем доходов населения, выходом на рынок субъектов с более высоким уровнем конкурентных преимуществ, предложением ассортимента продукции по доступным ценам и внедрением новых маркетинговых стратегий. В результате возникает необходимость внедрения новых моделей, обеспечивающих конкурентоспособность малого бизнеса.

В зависимости от своего масштаба конкуренция подразделяется на два типа - внутриотраслевая и межотраслевая конкуренция [1]. Внутриотраслевая конкуренция представляет собой соперничество между предприятиями одной и той же отрасли за более благоприятные условия производства и сбыта товаров, а также за получение дополнительной прибыли. Межотраслевая конкуренция — это борьба между предприятиями различных отраслей за достижение наивысшей нормы прибыли.

В экономической литературе выделяются четыре формы конкуренции внутри одной отрасли [2]: совершенная конкуренция, чистая монополия, монополистическая конкуренция и олигополия:

- Совершенная конкуренция предполагает наличие большого количества предприятий, производящих однородную продукцию. На высокоорганизованном рынке множество продавцов предлагают свою продукцию, и при этом существует огромное число покупателей и потребителей этого товара;

- Чистая монополия характеризуется тем, что отрасль представлена одной единственной фирмой, которая является монопольным производителем (или поставщиком) конкретного товара или услуги. В условиях монополии фирма осуществляет значительный контроль над ценой;

- Монополистическая конкуренция сочетает в себе элементы как монополии, так и конкуренции. В этой модели десятки производителей однотипной продукции конкурируют между собой за достижение выгодных цен и объемов производства;

- Олигополия характеризуется ограниченным числом предприятий в отрасли, которые обладают доминирующим положением. Это ключевая особенность олигополии: если на рынке товаров или услуг доминируют относительно немногие производители, такая отрасль считается олигополистической.

Обеспечение конкурентоспособности субъектов предпринимательства возможно и за счёт адаптации к рыночным требованиям. Для этого необходимо учитывать вышеуказанные формы конкуренции. Наиболее важным аспектом

является обладание устойчивыми конкурентными преимуществами, что обеспечивает субъекту прочное конкурентоспособное положение [3]. Однако это требует выполнения достаточно сложных практических задач и, при необходимости, обладания финансовой независимостью. Поскольку у субъектов предпринимательства, обладающих финансовой самостоятельностью, стратегия обеспечения конкурентоспособности основывается на чётко определённых целях.

Изучение и применение путей повышения конкурентоспособности субъектов малого бизнеса в экономической науке и практике представляет собой многогранную проблему, требующую системного подхода, разработки механизма обеспечения конкурентных преимуществ и его поддержки [4]. В этой связи важными задачами системного характера являются определение элементов данного механизма и формирование взаимосвязей между ними для повышения конкурентоспособности.

Для формирования механизма повышения конкурентоспособности субъектов малого бизнеса необходимо осмысление совокупности взаимосвязанных задач. Такой механизм целесообразно разрабатывать на основе комплекса организационных, технологических и управленческих задач, включающих определённые структурные элементы, а именно: цели, задачи, принципы, методы, средства и инструменты [5].

Предложение и рекомендации. Повышение конкурентоспособности субъектов малого бизнеса представляет собой сложный и многогранный процесс, требующий комплексного подхода, ориентированного на адаптацию к быстро меняющимся рыночным условиям. В условиях усиления конкуренции как внутри отрасли, так и между отраслями, малые предприятия должны выстраивать собственные модели устойчивого развития, основанные на чётко сформулированных целях и стратегиях.

Формирование эффективного механизма повышения конкурентоспособности предполагает интеграцию организационных, технологических и управленческих решений, а также использование современных инструментов и методов управления. Финансовая самостоятельность, гибкость, способность к инновациям и рациональное использование инфраструктурных возможностей становятся важнейшими условиями достижения устойчивого положения на рынке.

Использованная литература

1. Rubio-Andrés M, Linuesa-Langreo J, Gutiérrez-Broncano S, Sastre-Castillo MÁ. How to improve market performance through competitive strategy and innovation in entrepreneurial SMEs. *International Entrepreneurship and Management Journal*. 2024 Sep;20(3):1677-706.
2. Primario S, Rippa P, Secundo G. Peer innovation as an open innovation strategy for balancing competition and collaboration among technology start-ups in an innovation ecosystem. *Journal of Innovation & Knowledge*. 2024 Apr 1;9(2):100473.
3. Mumuni AI, Appiah GO. Analysis of Top Management Team Characteristics on Sustainable Competitive Advantage with Gender Diversity Perspective. *Open Journal of Business and Management*. 2025 Feb 8;13(2):1118-36.

4. Алексеева НВ, Улезько АВ. Сущность и особенности конкурентоспособности субъектов малого агробизнеса. Вестник Воронежского государственного аграрного университета. 2014(4):124-32.
5. Бариленко ВИ, Бердников ВВ, Гавель ОЮ. Аналитическое обоснование перспективных бизнес-моделей компаний малого бизнеса. Управленческие науки. 2014(4 (13)):67-76.

Milliy iqtisodiyotda risklar darajasini tahlil qilish zarurati

Qodirov Ural Safar o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Risk tushunchasi mamlakatning umumiy iqtisodiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muhim elementlardan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham risk, risk tahlili va uni baholash ko'plab olimlar va tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Qisqacha aytganda, ba'zi mualliflar riskni moliyaviy yo'qotishning noaniqligi, yo'qotishning yuzaga kelishidagi noaniqlik va kutilgan natijadan salbiy og'ish ehtimoli bo'lgan holat sifatida e'tirof etadilar [1]. Kengroq ma'noda, risk ma'lum bir vaqt oralig'ida yuzaga keladigan natijalarning o'zgarishi va natijalarga salbiy ta'sir ko'rsatadigan hodisalarning noaniqligi yoki oldindan aytib bo'lmaydiganligi sifatida aniqlanadi. Umuman olganda, risk - bu noaniq va oldindan aytib bo'lmaydigan narsa, bu kutilganidan farq qiladigan narsaning natijalariga katta darajada ta'sir qilishini tushunish mumkin. Shu ma'noda, risk to'g'ri boshqarilishi, hal qilinishi va kamaytirilishi kerak bo'lgan salbiy hodisa hisoblanadi.

Mamlakat iqtisodiyoti kontekstidagi risk ma'lum bir mamlakatdagi noqulay makroiqtisodiy va siyosiy hodisalar tufayli yuzaga keladigan potentsial moliyaviy yo'qotishlar sifatida tavsiflanadi [2]. Shu sababli, mamlakat riski dinamik risk hisoblanadi, bunda kutilmagan hodisalar tendensiyalarni o'zgartiradi va davr mobaynida diversifikatsiya qilinadi. Mamlakat miqyosida risklarning yuzaga kelish ehtimoli, shu bilan birga, mamlakat iqtisodiyotining iqtisodiy holati va umumiy qulayligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin xorijiy investitsiyalar va mamlakat ichidagi iqtisodiy faoliyatdir. Bundan tashqari, agar mamlakat iqtisodiyoti boshqa qo'shni davlatlar bilan xalqaro savdoga bog'liq bo'lsa, tashqi muhitning o'zgarishi ham mamlakat iqtisodiyotiga ta'sir qiladi. Bunday holda, tashqi muhit yoki xalqaro bozorlardagi kutilmagan o'zgarishlar mamlakat riski haqidagi tasavvurni o'zgartiradi [3]. Masalan, 1970-yillardagi neft yoki energetika inqirozi, 2006-2008 yillardagi global moliyaviy inqiroz yoki boshqa xalqaro inqirozlar xalqaro maydonda katta rol o'ynagan.

Bir qancha olimlar va tadqiqotchilar mamlakatdagi risklarni toifalarga ajratadilar. Ba'zi tadqiqotchilar mamlakat risklarini oltita asosiy risk toifasiga ajratadilar, boshqalari esa ushbu oltita asosiy risk toifalari tez globallashtirish va mamlakatning xalqaro hamjamiyatni shakllantirishdagi o'zaro aloqalari tufayli tez-tez bir-biriga ustma-ust tushishini ta'kidlaydilar. Bundan tashqari, ba'zi boshqa olimlar mamlakat riski faqat iqtisodiy va siyosiy risk sifatida tasniflanadi, deb ta'kidlaydilar. Shunga qaramay, mamlakat riskini har tomonlama va batafsil tekshirish uchun risklarning keng

toifalaridan foydalanish zarur. Umuman olganda, mamlakat risklarining oltita toifasi ajratib ko'rsatiladi, bularga, transfer riski, valyuta kursi riski, joylashuv riski, suveren risk, iqtisodiy risk va siyosiy risklardan tarkib topgan, ushbu risklarni batafsil tahlil qilish va baholash mamlakat riski darajasini aniqlash imkonini beradi [4].

Dunyoning ko'plab mamlakatlarida davlat qarzi muammoli bo'lib bormoqda. Mamlakatning qarzi ortib borayotgan bir paytda, bu hukumatning o'z qarzi majburiyatlarini bajara olmaslik riskini oshiradi. Masalan, rivojlangan iqtisodiyotlar va mintaqalarda, jumladan, Yevropa Ittifoqi (YI)da davlat qarzining o'rtacha darajasi YaIMning 60% dan ortig'ini tashkil etadi va davlat qarzi YaIMga nisbatan o'rtacha qarzi darajasidan oshib ketgan bir qator holatlar mavjud, jumladan, Italiya (105%), Gretsiya (85% va Belgiya (79%). Davlat qarzi qanchalik yuqori bo'lsa, hukumatning defolt yoki bankrot bo'lish ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. O'zbekistonda kreditlarning Yalpi ichki mahsulotga nisbati jadal sur'atlar bilan o'sib bormoqda, bu esa moliyaviy riskka duchor bo'lmoqda. Bu xarajat yuki hisoblanadi va O'zbekiston Markaziy banki kreditning Yalpi ichki mahsulotga 75 foizdan oshib ketishi jiddiy suveren qarzi riskiga olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydi [5].

Iqtisodiy risk ham mamlakatga xos riskning bir qismi sifatida iqtisodiy risk siyosiy risk bilan chambarchas bog'liq, chunki iqtisodiy siyosat mamlakatdagi siyosiy motivlar va manfaatlarga asoslangan holda shakllantirilgan. Iqtisodiyot siyosatidagi o'zgarishlar mamlakatdagi siyosiy muhitning o'zgarishi bilan bog'liq bo'lib, u mahalliy va xalqaro biznes muhiti uchun qulay yoki noqulay bo'lishi mumkin. mamlakatning investitsion jozibadorligiga va mamlakatning umumiy makroiqtisodiy holatiga ko'p jihatdan ta'sir qiluvchi muhim risk siyosiy risk hisoblanadi. Bu hukumat tomonidan korxonalar faoliyat yuritadigan muhitga katta ta'sir ko'rsatadigan "o'yinlar nazariyasini" o'zgartirish riski sifatida qaraladi [6]. Siyosiy risk siyosiy tuzilma yoki uning siyosatida o'zgarishlar sodir bo'lgan hollarda yuzaga keladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, makroiqtisodiy kontekstda qaraganda mamlakatga xos risklar tushunchalari va xususiyatlarini inobatga olgan holda oltita asosiy risk turlari mavjud. Risklarning ba'zilari o'zaro bog'liq bo'lsa, boshqa risklar boshqa turdagi risklardan kelib chiqadi. Umuman olganda, ushbu olti turdagi risklarni siyosiy, iqtisodiy va moliyaviy kontekstlarga bo'lish mumkin. Ushbu risklarni aniqlash, tahlil qilish va baho berish mamlakatda barqaror iqtisodiy o'sish ta'minlanishida, qulay investitsion muhit yaratilishida va buning natijasida korxona va tashkilotlarning raqobatbardoshlik qobiliyatlari yaxshilanishida shuningdek ularning boshqaruv, tashkiliy-texnik va ijtimoiy-iqtisodiy jihatlarida ijobiy tendensiyalar ta'minlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Huebner, S.S. Kenneth B. and Robert, S. (1982). Cline, Property and Liability Insurance. 3rd Edition, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, NJ. p. 3.
2. Greene, M.R. and Trieschman, J. (1988). Risk and Insurance. 7th Edition, South-Western Pub. Co., Cincinnati, Ohio, p. 1.
3. Williams, C. A. and Heins, R.M. (1989). Risk Management and Insurance. 6th Edition, McGraw-Hill Book Co., New York, p. 8
4. Dzidrov M. and Dzidrov M. (2010). Political and Economic Risk Analysis Case study of Macedonia. The Conference Based Business Management, pp. 552-556.

5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, (2022). Qarz yuki va risklar tahlili [online] from: https://cbu.uz/upload/medialibrary/d2b/sgogth2w69ops1yh9y94jnxk552w0f78/Debt_burden_analysis_and_risks.pdf [Accessed 10/01/2025]

6. Butler, K. C. and D. Castelo, J. (1998). A note on political risk and the required return on foreign direct investment. *Journal of International Business Studies*, 29 (3), pp. 599–606.

Improving the Efficiency of Innovation Implementation in Entrepreneurship

Xudayberdiyev Otabek

Assistant of the "Economics" Department at Namangan Institute of Engineering and Technology

Modern economic conditions necessitate the implementation of innovations into production processes, the assurance of competitiveness, and the execution of strategic planning tasks in enterprise management. Through the digitalization and computerization of the sector, the application of innovative products, as well as the development of existing production, are becoming key priority areas for every entrepreneur.

The primary expected outcome of implementing innovative technologies is the acceleration of the production process and the reduction of production costs, which will undoubtedly lead to an increase in the enterprise's overall profit [1]. However, under modern market conditions, reducing production costs is not always feasible in ensuring product competitiveness, as it often depends on various external factors. Nevertheless, there remains an opportunity to conduct consistent research aimed at accelerating the production process and improving organizational and technological aspects.

One of the effective solutions to this issue is the application of modern methods of labor organization and the implementation of management optimization techniques in enterprises of the textile industry [2]. However, it is impossible to carry out these processes effectively without ensuring a fair distribution of workload among employees and increasing the production capacity of equipment.

The introduction of advanced machinery and technologies in the modern textile and knitwear industry significantly enhances the overall efficiency of enterprise operations and has a substantial impact on improving the quality of work performed by employees [3]. One of the technologies that contributes to achieving high performance is the implementation of expert systems in organizing production processes through the use of artificial intelligence models.

Artificial intelligence systems are opening new prospects for the textile and knitwear industry: their application accelerates the process of clothing collection development, enables demand forecasting for new products, generates personalized design recommendations, and enhances the efficiency of business management [4]. During the pandemic, the flow of financial and other resources significantly slowed down, highlighting the necessity of introducing modern innovative technologies across various sectors, including the light industry.

The term “data quality” encompasses processes and technologies aimed at identifying, analyzing, and correcting errors in data, which in turn helps optimize data flows within operational business processes and supports more effective managerial decision-making.

The data circulating within the apparel industry can be associated with the following business processes:

- goods production;
- logistics;
- marketing;
- accounting;
- human resource management;
- procurement activities;
- warehouse management;
- raw material quality control;
- finished product quality control;
- design and development of new models.

■ Production data is specific and unique to different areas of activity. In the sewing industry, the main categories of production data include the following:

- labor distribution schemes;
- the technological sequence of sewing individual garment components;
- production schedule;
- design and technological documentation:
- technical sketches;
- technological description of the model, including all technical requirements and product design features;
- product specification card containing all samples of required materials and accessories;
- specification of cut parts, including all repetition markings;
- specification of basic and auxiliary patterns;
- size chart of the product and the corresponding patterns;
- material consumption table;
- layout map of patterns for the sample model;
- modular cards for products, including assembly diagrams of components;
- labeling and packaging description of finished products.

All information related to the production process is accumulated at the central point of enterprise management. In the course of product manufacturing, the chief technologist and the production manager determine the operational mode, taking into account the dynamics and specific characteristics of the processes [5].

All information regarding the enterprise's production process is consolidated at the management center. During product manufacturing, the chief technologist and the production manager determine the working mode, taking into account the dynamics and specific characteristics of the processes [6]. To achieve the strategic objectives set by the enterprise, a production calendar schedule, labor distribution scheme, and technological sequence for the manufacturing of garments are developed, along with the preparation of design and technological documentation.

In conclusion, the integration of innovative technologies, particularly artificial intelligence and expert systems, into the textile and apparel industry presents substantial opportunities for enhancing production efficiency, product quality, and overall enterprise competitiveness. The optimization of business processes through high-quality data management and digitalization plays a crucial role in modern production systems. The study underscores the strategic importance of centralizing production data, aligning labor distribution with technological requirements, and preparing detailed technical documentation to achieve organizational goals. As the textile industry continues to evolve, the ability to adapt to technological advancements will be a key determinant of long-term success and sustainability.

References

1. Carayannis EG, Samara ET, Bakouros YL. Innovation and entrepreneurship. Theory, policy and practice. 2015 Sep 13;218(10.1007):978-3.
2. Haddad MI, Williams IA, Hammoud MS, Dwyer RJ. Strategies for implementing innovation in small and medium-sized enterprises. World journal of entrepreneurship, management and sustainable development. 2020 Jan 27;16(1):12-29.
3. Bulturbayevich MB, Sharipdjanovna SG, Ibragimovich AS. Ways to Develop Entrepreneurship Through Innovation. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology.:1-5.
4. Petuskiene E, Glinskiene R. Entrepreneurship as the basic element for the successful employment of benchmarking and business innovations. Economics and Management. 2011 Jan 19;22(1):69-77.
5. Sutrisno S, Kuraesin AD, Siminto S, Irawansyah I, Ausat AM. The role of information technology in driving innovation and entrepreneurial business growth. Jurnal Minfo Polgan. 2023 May 27;12(1):586-97.
6. Williams LK, McGuire SJ. Economic creativity and innovation implementation: the entrepreneurial drivers of growth? Evidence from 63 countries. Small Business Economics. 2010 May;34:391-412.

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTISH BO'YICHA DAVLAT DASTURLARI BAJARILISHIDA HALQARO MOLIVAVIY INSTITUTLAR ISHTIROKI

Mirzaxalikh Bobir Baxtiyorovich,

Namangan muhandislik- texnologiya instituti, "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrasida, PhD. Tel.: +99894-152-81-88. bmirzahalikhov@gmail.com

O'zbekistonda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning maqsadi, aholi turmush darajasini oshirish, sog'lom turmush tarzini ta'minlash, sifatli ta'lim tizimini shakllantirish, toza suv bilan ta'minlanganlik darajasini oshirish, munosib ish o'rinlarini yaratish, iqtisodiy o'sish uchun shart-sharoitlar yaratish hamda infratuzilmani mustahkamlash orqali kambag'allikni qisqartirish va barqaror iqtisodii rivojlanishga erishishdir. Buning uchun esa barcha moliyaviy manbalar safarbar qilinishi lozim. BMT Taraqqiyot dasturining «O'zbekiston Respublikasida barqaror rivojlanishni moliyalashtirish hajmi» (BRMHB) hisobotiga ko'ra[1], O'zbekistonda

milliy BRMga erishish uchun yiliga 4,6-6 milliard AQSH dollari (milliy YAIMning 8-10 foizi) miqdoridagi investisiyalar talab etiladi.

Maqsadlarga erishilishi moliyalashtirilishida chet ellik investorlar ham muhim rol o'ynashlari mumkin. Shuning uchun O'zbekiston hukumati tegishli moliyaviy resurslarni muayyan maqsadli tadbirlar moliyalashtirilishini ta'minlovchi obligatsiyalar chiqarish imkoniyatlaridan foydalanmoqda. Bunday obligatsiyalar shaffoflik sohasidagi xalqaro va milliy maqsadlar hamda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (EIB) tamoyillariga mos holda chiqarilgani uchun ular chet ellik investorlar ishonchini qozonadi.

2018 yil 20 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 841-sonli qarori qabul qilindi. Unda tasdiqlangan Dastur doirasida 16 ta milliy BRM, 125 ta maqsadli ko'rsatkich va 206 ta indikator belgilandi. Mazkur yo'nalishda birinchi qadam 2020 yil noyabrda O'zbekiston Respublikasi tomonidan 2 trillion so'mlik uch yillik 14,5 foizli yevrobondlar chiqarilishi edi. Ular natijasida olingan mablag'lar maktablar, sog'liqni saqlash muassasalari, ichimlik suvi va kanalizatsiya quvurlari hamda yo'l infratuzilmasini qurish kabi rivojlanish sohasidagi bir qator loyihalarni amalga oshirishga imkon berdi. Shu bilan birga mazkur moliyaviy mablag'lar hisobidan ayollar, bolalar va ishsizlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ijtimoiy ta'minot dasturlari ham moliyalashtirildi.

Yashil» iqtisodiyotga o'tish davrida katta ta'sir ostida bo'lishi mumkin bo'lgan aholi va ularning yashash joylarini qo'llab-quvvatlash ustuvor yo'nalishlaridan biri: iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida energiyani tejash va energiya samaradorligini oshirish hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish bo'yicha tadbirlarni moliyalashtirish maqsadida ushbu tadbirlarga xalqaro moliya institutlari va xorijiy hamda mahalliy investorlarning mablag'larini jalb etishdir[2].

O'zbekiston birinchi marta 4,25 trln so'm miqdoridagi yashil suveren xalqaro obligatsiyalar hamda 660 mln dollar miqdoridagi xalqaro obligatsiyalarni London fond birjasida [3]. Yashil obligatsiyalar bo'yicha kelib tushadigan mablag'lar suv tejovchi texnologiyalarni joriy qilish, temir yo'l transporti va metro transportini rivojlantirish, sanitar tozalash ishlarini tashkil etish va aholi punktlarida tozalikni ta'minlash, shamol eroziyasiga va suv xo'jaligi ob'yektlarining qum bosishiga qarshi ihotada daraxtzorlari barpo etish kabi yashil loyihalarni moliyalashtirish uchun yo'naltiriladi.

Bunday loyihalarni tanlab olish jarayoniga Birlashgan millatlar tashkilotining rivojlanish dasturi (UNDP) jalb qilingan. Yashil obligatsiyalar dasturi bo'yicha «Sustainability» tomonidan ikkinchi taraf ijobiy xulosasi olingan. Milliy qimmatli qog'ozlarga investorlarni kizikishini yanada oshirish uchun, qo'yidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur deb o'ylaymiz [4]:

mahalliy qimmatli qog'ozlarga bo'lgan talabni rag'batlantirish maqsadida: investorlar uchun investitsiya muhitini yaxshilash, sug'urta kompaniyalari, pensiya jamg'armalari, investitsiya fondlari va boshqalar kabi institutsional investorlar ulushini oshirish zarur, soliq rejimi, investorlar huquqlariga rioya qilish uchun mas'uliyatni oshirish, investitsiya risklarini kamaytirish uchun yangi sug'urta vositalarini yaratish;

moliyaviy texnologiyalarni joriy etishni tezlashtirish zarur: bulutli texnologiyalar yangi yechimlarni amalga oshirish vaqtini qisqartirishi mumkin va katta ma'lumotlar foydalanuvchi xatti-harakatlarini tezda tahlil qilish va mahsulotlarni moslashtirishga yordam beradi; innovatsiya: Big Data va bulutning fintech yechimlari bilan integratsiyalashuvi yangi innovatsion mahsulotlar uchun imkoniyatlar ochadi, masalan, blokcheyn xizmatlari, kredit skoring uchun mashinani o'rganish va boshqalar, bu esa xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi: kompaniyalar kamaytirishi mumkin. bulutli yechimlarga o'tish orqali infratuzilmaga kapital xarajatlar va avtomatlashtirish va ma'lumotlardan samaraliroq foydalanish orqali operatsion xarajatlarni optimallashtirish;

yashil moliyalashtirish vositalarini faol joriy etish uchun sog'lom raqobatga asoslangan an'anaviy bozorni rivojlantirish zarur. "Yashil obligatsiyalar" kabi yangi moliyaviy vositalardan foydalanish zarur, bu esa o'z navbatida ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalarni moliyalashtirishni ta'minlaydi, masalan: energiya islohotini jadallashtirish. energiyadan samarali foydalanishni rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish zarur; energetika sohasida davlat-xususiy sheriklik loyihalariga "yashil energiya" bankining moliyalashtirish mahsulotlarini joriy etish orqali xususiy investorlarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, oqilona rag'batlantiruvchi vositalardan samarali foydalanish zarur. suvdan foydalanish. Ushbu loyihalarning amalga oshirilishi ish o'rinlarini ko'paytirish, shuningdek, aholi turmush darajasini oshirishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida mamlakatda qashshoqlik darajasini pasaytirishga ta'sir qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI.

1. De Pepe G. (2021), «O'zbekiston Respublikasida barqaror rivojlanishni moliyalashtirish hajmi» (BRMHB) hisoboti <https://Uzbekistan.un.org/en/109009-development-finance-assessment-republic-Uzbekistan>.
2. 2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasida «yashil» iqtisodiyotga o'tish va «yashil» o'sishni ta'minlash **DASTURI**. <https://lex.uz/docs/6303230?ONDATE2=11.10.2023&action=compare>
3. <https://www.gazeta.uz/uz/2023/10/06/green-bonds>
4. Mirzaxalikov B.B. Kambag'allik muammosi va unga qarshi kurashish masalalari. "Tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish va zamonaviy loyihalarni amalga oshirishda iqtisodiyotning dolzarb masalalari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami (2024-yil 5-6-noyabr). II-TOM. NamMTI, 2024, 230 b.

Agrosanoat majmuasini tashkiliy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirish asoslari Bekchanov Xalmurza Tursinbayevich

Korakalpogiston Respublikasi solik boshkarmasi boshligi, Nukus shahri
xalmurza.bekchanov@solliq.uz

Ma'lumki, dunyo aholisining umumiy soni tez sur'atda usib bormokda. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)ning tahlillariga ko'ra, 2023 yilda dunyo aholisi soni 8,1 mlrd. kishini tashkil etgan bo'lsa, mazkur ko'rsatkich 2050 yilga borib 9,7 mlrd. kishiga yetishi kutilmokda [8]. Bundan tashqari, so'ngi 10-15 yillarda ro'y

bergan hamda davom etayotgan geosiyosiy muammolar va global iqlim o'zgarishlarining iqtisodiyotga ta'siri, iqtisodiy jarayonlarning tarkibiy o'zgarishlari, shuningdek, sug'oriladigan yerlarning kamayishi, qurg'oqchilikning ortib borishi kabi omillar tufayli ko'pgina davlatlarda aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlay olmaslik muammosi kuzatilmokda.

Xususan, BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, hozirda 2,4 mlrd. nafar insonlar oziq-ovqat mahsulotlari bilan yetarli darajada ta'minlanmagan, shuningdek qariyb 735 mln. nafar insonlar esa ocharchilik muammosiga duch kelgan [9].

Fikrimizcha, dunyoda aholi sonining tez sur'atlarda o'sishi, atrof- muhit va iqlim o'zgarishlari hamda boshqa salbiy omillar mavjudligi sharoitida aholining oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'lik ta'minlashda agrosanoat majmuasi muhim ahamiyatga ega. Tugri insonlar oziqlanadigan aksariyat mahsulotlarning asosini qishloq xo'jaligida yetishtiriladigan va dengizdan olinadigan mahsulotlar tashkil etadi. Umuman olganda shuni alohida ta'kidlash joizki, aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash zanjirida agrosanoat majmuasining muhim roli shundaki, sanoat asosida qayta ishlangan (pishirish, qovurish, dudlash kabi usullar asosida) oziq-ovqat mahsulotlarining nafakat shakli va xususiyatlarini o'zgartirish mumkin, balki, yana muxim bir ijobiy xususiyati shundaki, sanoat asosida bundan qayta ishlash oziq-ovqat mahsulotlarini uzoqroq muddatlarda saqlash imkonini beradi. Bu esa tabiiy holatda saqlash muddati qisqa bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlari (xom ashyolari)dan samarali va uzoq muddatlarda foydalanishni ta'minlaydi. Bir so'z bilan aytganda agrosanoat majmuasi oziq-ovqat ta'minoti zanjirining ajralmasismi xisoblanadi.

Agrosanoat majmuasi – qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, ularni tayyorlash, qayta ishlash, saqlash va tayyor mahsulotni iste'molchilarga yetkazib beruvchi, yagona maqsadlarga bo'ysundirilgan tarmoq va xizmatlar yig'indisidir. Iqtisodiy fan mamlakat, region va mahsulot turlari bo'yicha «agrosanoat majmuasi» tushunchalarini farqlaydi. Mamlakat agrosanoat majmuasiga qishloq xo'jaligi, agrosanoat majmuasi tarmoqlari uchun ishlab chiqarish vositalari ishlab chiqaruvchi tarmoqlar, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tayyorlovchi, qayta ishlovchi, va tayyor, oxirgi mahsulotlarni iste'molchilarga yetkazib beruvchi tarmoqlar va xizmatlar kiradi. Bundan tashqari ushbu jarayonlarga xizmat ko'rsatuvchi ishlab chiqarish va ijtimoiy tuzilma ham uning tarkibiga kiradi [1].

Shuni ta'kidlash lozimki, bozor munosabatlari oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarni xom ashyo yetkazib beruvchilar va mahsulot ishlab chiqaruvchilarning manfaatlari mos keladigan tadbirkorlik usullarida berilgan iqtisodiy sharoit uchun eng oqilona mulkchilik shakllarini tanlashni taqozo etadi. Masalan, erkin foydalanish huquqiga ega ochiq aksiyadorlik jamiyatlarini tashkil etish mumkin. Shuningdek, xom ashyo yetkazib beruvchilar, qayta ishlash korxonalari va tayyor oziq-ovqat mahsulotlarni ishlab chiqaruvchilar tuzilmalarining joylashishi ham muhim sanaladi [2].

Iqtisodchi M.Rudnevning ta'kidlashicha, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sanoat asosida ishlab chiqarishini samarali tashkil etish yer, texnik va boshqa takror ishlab chiqarish vositalari, mehnat va moliyaviy resurslarning oqilona muvozanatini, ishlab chiqarish tarmoqlari va yordamchi sohalarning maqbul ravishda integratsiyalashuviga

bog'lik bo'lib, bu oziq- ovqat maxsulotlari ishlab chiqarishi rivojlanishini ta'minlashning asosiy shartidir [3]. Shuningdek, rivojlangan bozor iqtisodiyoti sharoitiga moslashtirilgan ishlab chiqarish faoliyat strategiyasi va boshqaruv strategiyasini tanlash ayrim tarkibiy qismlarni boshqalari bilan almashtirish yoki yangi elementlarni kiritish orqali tashkiliy mexanizmni o'zgartirishni takozo etadi. Masalan, agrosanoat majmuasining yirik korxonalari uchun maqbul bo'lgan, bozor iqtisodiyotining zamonaviy sharoitlariga moslashtirilgan tashkiliy tuzilmani ishlab chiqish - korxona faoliyatining samarali bo'lishini ta'minlashga imkon beradi [4].

Iqtisodchi M.Axmatilov o'z tadqiqotida agrosanoat majmuasini korxonalarini rivojlanish dasturlarining strategik maqsadi ichki resurslarni safarbar qilish va ulardan foydalanish hamda tashqi investitsiyalarni jalb qilish uchun yanada qulay shart-sharoitlarni yaratishdan iborat bo'lishi lozimligiga e'tibor qaratgan [5].

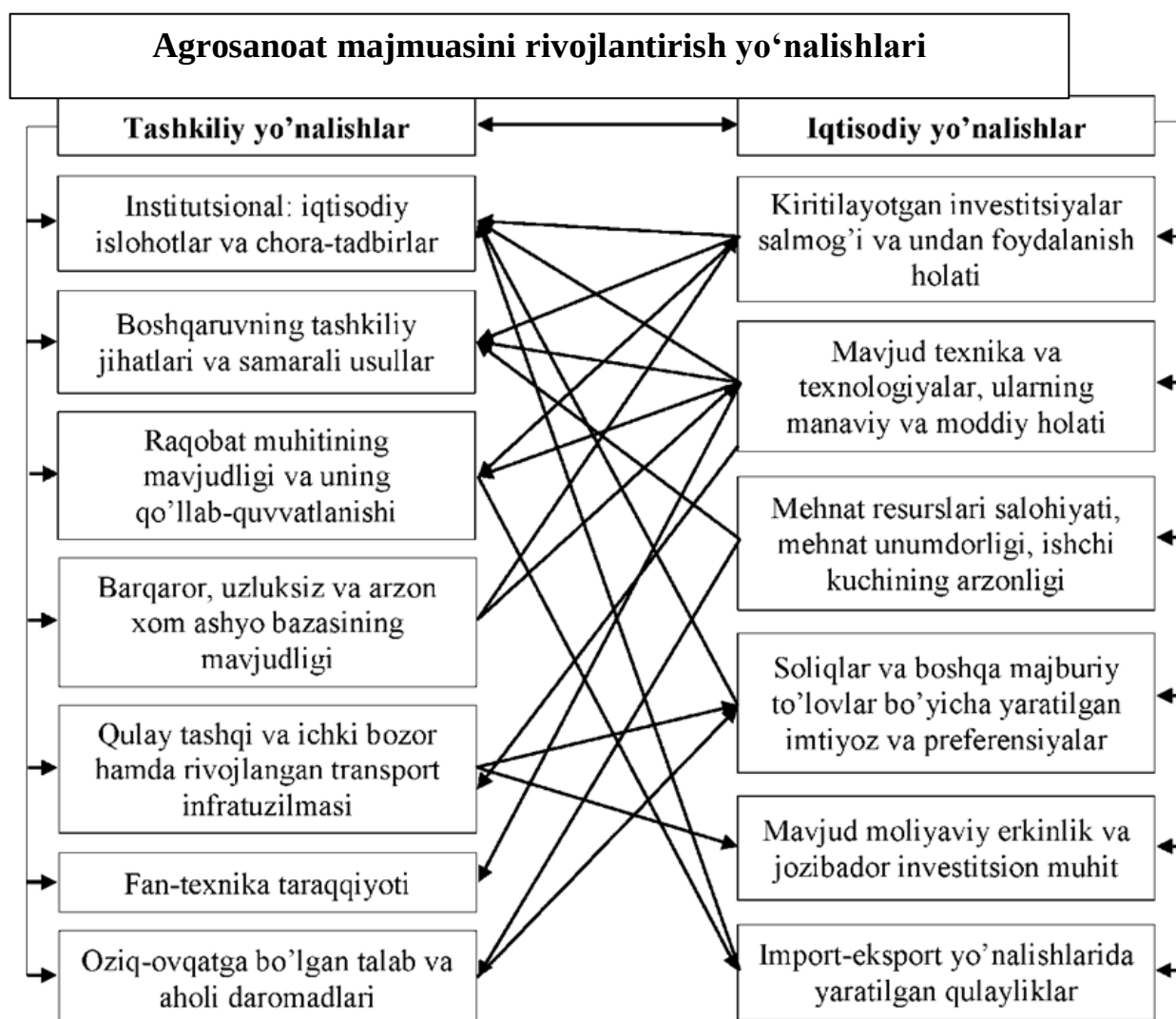
S.Doxolyan va M.Vartanovalar fikricha, oziq-okvat maxsulotlarini ishlab chiqarish quvvatlari samaradorligining past darajada bo'lishi tashkiliy-iqtisodiy jihatdan quyidagilarga bog'lik bo'ladi [6]:

- xom ashyo ishlab chiqarish hajmlari va ishlab chiqarish quvvatlari o'rtasidagi nomuvofiqlikning mavjudligi;
- xom ashyo ishlab chiqaruvchi va qayta ishlovchi korxonalar alohida joylarda, alohida subektlar tomonidan mustakil tashkil etiladi. Bu esa o'zaro hamkorlik masalalarini qiyinlashtiradi. Natijada moliyaviy resurslar tarqoq bo'lib, bu iqtisodiy nuqtai nazardan samarasizdir;
- qishloq xo'jaligi maxsulotlari yetishtirish salohiyati yukori bulgan hududlarda ko'p hosil yetishtirilsada, maxsulotlarni yig'ishtirish davrida hosilning sezilarli qismi nobud bo'ladi. Bu umumiy oziq-ovqat zanjirida samaradorlikning pasayishiga olib keladi.

Fikrimizcha, agrosanoat majmuasining tashkiliy-iqtisodiy jixatdan rivojlanishi birinchi navbatda, butun mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarga bog'lik. Shu bilan birga kechayotgan inflyatsiya, ishlab chiqarish vositalari, kredit resurslari tannarxining keskin oshishi, to'lovlarning amalga oshirilmaslighi, moliyaviy yordamning qisqarishi, aholining xarid qobiliyati pasayishi va boshqa salbiy omillar ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

D.Gorodilin tadqiqotida rivojlanayotgan bozorda agrosanoat majmuasi iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo'nalishlari sifatida tashkiliy boshqaruv konsepsiyasi va iqtisodiy institusional modellar ilgari suriladi. Bunda iqtisodiy rivojlanish xususiyatlari, iqtisodiy rivojlanish omillari va iqtisodiy hatti-harakatlarning o'ziga xos xususiyatlarini optimal tarzda hisobga olish maqsadga muvofiqligi ta'kidlanadi [7].

Xususan, agrosanoat majmuasini rivojlanishining tashkiliy jixatlari iqtisodiy isloxotlar, barkaror xom ashyo bazasi, bozor va transport infratuzilmasi, fan-texnika taraqqiyoti, boshqaruvning tashkiliy jihatlari va samarali usullari, raqobat muhitining mavjudligi kabilardan iborat bo'lsa, iqtisodiy jixatlari esa kiritilayotgan investitsiyalar, mehnat resurslari salohiyati, texnologiyalar, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha yaratilgan imtiyoz va preferensiyalar, moliyaviy erkinlik va jozibador investitsion muhitning mavjudligi kabilarni qamrab oladi, uni quyidagicha ifodalash mumkin (1-rasm).

1-rasm. Agrosanoat majmuasini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy yo'nalishlari.

Bizningcha, shu jihatdan agrosanoat mintaqaviy-iqtisodiy tizimini tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Agrosanoat mintaqaviy-iqtisodiy tizimi (AMIT) – bu qishloq va qishloq xo'jaligi hududlarini, institusional muhitning evolyusiyasini va agrosanoat faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini birlashtiruvchi hudud ichidagi hududiy tizim bo'lib, u tarixiy jihatdan shakllangan mahalliy udum va reproduktiv jarayonlarning o'ziga xosligini shakllantirishga qaratilgan hududiy birlikdir. Shujihatdan agrosanoat majmuasida qishloq va qishloq xo'jaligi hududlarini, institusional muhitning evolyusiyasi va agrosanoat faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini birlashtiruvchi hududiy agrosanoat mintaqaviy-iqtisodiy tizim sifatida qarash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

AMIT o'z tarkibiga kiruvchi ma'muriy tuzilmalar va agrar biznes tizimlarining ixtiyoriy qarori asosida iqtisodiy maqsadga muvofiqlik va birgalikdagi kuch va imkoniyatlarni birlashtirish vazifasidan kelib chiqib shakllanadigan jamoat birlashmasi hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Hakimov R., Otaqulov M., Yusupov E., Yusupov M. Agrosanoat majmuasi iqtisodiyoti - (o'quv qo'llanma) T., TDIU, 2003.-b.11-18 135 b.
2. Ataev X.B. Organizatsiya kommercheskoy deyatelnosti predpriyatiy pishchevoy promyshlennosti. Avtoreferat diss. k.e.n., Sankt-Peterourg.: SPUEI, 1994g. S.14
3. Rudnev M.Yu. Organizatsiya i upravlenie na predpriyatiyax pishchevoy i pererabatyvayushchey promyshlennosti. FGBOU VO «Saratovskiy GAU». - Saratov, 2018. - 70 s.
4. Ryabova N.V., Saidov Z.A. Sistema upravleniya biznes-protsessami v krupnykh kompaniyax pishchevoy promyshlennosti // Rossiyskoe predprinimatelstvo. - 2008. - Tom 9. - № 9. - S. 90-95.
5. Axmatilov M.A. Razvitie mexanizma upravleniya predpriyatiyami pishchevoy promyshlennosti. Avtoreferat diss. kand.ekon.nauk. Moskva: IREI, 2012g. S.12
6. Doxolyan S.V., Vartanova M.L. Analiz sostoyaniya pishchevoy i pererabatyvayushchey promyshlennosti v sub'ektax Severo-Kavkazskogo federalnogo okruga // Rossiyskoe predprinimatelstvo. - 2017. - Tom 18. - № 4. - S. 483-500.
7. Gorodilin D.Yu. Strategiya ekonomicheskogo rosta pishchevoy promyshlennosti v usloviyax razvivayushchegosya rynka. Avtoreferat diss. k.n.e., Saratov: SGSEU, 2005. S.7
8. <https://population.un.org/wpp/>
9. <https://www.fao.org/interactive/state-of-food-security-nutrition/en/>

СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ СОҲАСИДА ХУСУСИЙ ТИББИЁТНИНГ АҲАМИЯТИ

Даврон Кесимов

Қарши давлат техника университети мустақил изланувчиси

Ўзбекистон соғлиқни сақлаш соҳасидаги ислохотларининг дастлабки босқичлариданок янги маънодаги тубдан ислох этишда соғлом авлодни тарбиялаш ва тиббий хизмат кўрсатиш даражасини янги поғонага кўтариш ғоясини илгари сурди ва давлат сиёсати даражасига кўтарди.

Соғлиқни сақлаш соҳасидаги ислохотлар таркибидан аҳолининг тиббий хизмат кўрсатиш самарадорлиги ва сифатини хис этиб, ундан барчани баҳраманд бўлишини тубдан оширишни устувор вазифа қилиб қўйди. Шу мақсадда соғлиқни сақлашга бозор муносабатларининг салбий таъсирини энг кам даражага келтириб, янгиланиш шароитларида самарали бозор ислохотларини амалга ошириш юзасидан кенг қамровли ишлар олиб борилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси ва Жаҳон банки ўртасида тузилган шартнома асосида республикада соғлиқни сақлаш тизимининг бирламчи-санитария бўғинини мустақамлаш мақсадида “Саломатлик-1” “Саломатлик-2” ва “Саломатлик-3” лойиҳалари амалга оширилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3450-сонли “Хусусий тиббиёт ташкилотларини ривожлантириш бўйича қўшимча шарт-шароитларни яратиш тўғрисида”ги қарори асосида 2018-2019 йилларда ҳудудлар кесимида, ички ва хорижий инвестициялар ҳисобига

хусусий тиббиёт ташкилотларини ташкил этиш ва фаолиятини кенгайтириш бўйича параметрлар ишлаб чиқилди ва йўналишлари белгилаб олинди.

Ўзбекистонда иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида иқтисодиётни эркинлаштириш сиёсатидан келиб чиққан ҳолда, соғлиқни сақлаш тизимида хусусий инвестицияларни жалб этиш билан тиббий хизмат сифатини ошириш ва рақобат муҳитини яратишга интилинмоқда.

Халқаро тажриба ҳам шуни кўрсатадики, хусусий тиббиёт фақат тиббий суғурта билан боғлиқ эмас. Хусусий стационар ва амбулатор клиникалар, поликлиникалар, шифокорларнинг хусусий муассасалари ишлаб туришини тақозо этади. Шу мақсада республикада соғлиқни сақлаш соҳасида хусусий сектор ривожланишидаги ҳуқуқий база босқичма-босқич такомиллаштирилмоқда ва бу борада ижобий ишлар амалга оширилди. Қисқа даврда тиббий хизматлар бозорини ривожлантириш ва жаҳон андозаларига мос тизимни барпо этиш мақсадида соҳада таркибий ўзгаришларга эришилди.

Мамлакатимизда хусусий шифохоналар, амбулатор поликлиникалари, дорихоналар, дори-дармон ишлаб чиқарувчилар ва бошқа хусусий фаолият билан шуғулланувчилар учун қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида, улар фаолиятини тартибга солиш ва лицензиялаш тизимини соддалаштириш, солиқ ва кредит имтиёзлари бериш, кўрсатилаётган хизматлар ҳажми ва турларини кенгайтиришга қаратилган кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда.

Тиббий хизматлар бозорида фаолият кўрсатаётган хусусий тадбиркорлик субъектларининг миллий иқтисодиётдаги улушини ошириб боришга қаратилган чора-тадбирлар муайян самара бераётгани аниқ сезилмоқда. Тиббий хизматлар бозорининг миллий иқтисодиётдаги роли ва аҳамиятини ҳисобга олган ҳолда мамлакатда бу соҳани жадал ривожлантириш бўйича стратегик йўналишлар белгилаб олинган.

Натижада, аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш ҳажми ўсиб, у асосан клиника, дорихона, маслаҳат, ташхис қўйиш ва бошқа турли тиббий хизматлар ҳисобига рўй бермоқда. Бу ишлар қуйидаги шарт-шароитларга мувофиқ амалга оширилмоқда:

- мамлакатда қулай сиёсий-иқтисодий шароитнинг мавжудлиги;
- янги турдаги хизматларни тақдим этмоқчи бўлаётган тадбиркорлар гуруҳининг кўпаяётганлиги;
- тиббий хизматлар соҳасида хусусий мулкчиликни ривожлантиришга қаратилган ҳуқуқий базанинг такомиллаштирилаётганлиги;
- аҳоли таркибида сифатли тиббий хизматларга бўлган талабнинг ўсаётганлиги;
- Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтиш йўлини танлагани ва тиббий хизматларни бозор муносабатларига хос ривожлантириш зарурияти;
- республикада хорижий мамлакатлар билан мустаҳкам алоқанинг ўрнатилганлиги.

Ушбу шарт-шароитлар доирасида аҳолига тиббий хизматлар кўрсатишни ривожлантириш мақсадида пуллик тиббий хизматлар кўрсатиш тизими билан биргаликда, нодавлат муассасалар доираси кенгайиб ривожланиб бормоқда.

Бунда тиббий хизмат кўрсатиш сифатини такомиллаштириш ва рақобат муҳитини шакллантириш ҳамда аҳолини дори-дармонлар билан таъминлашнинг тартибга солиниши, даволаш муассасаларини замонавий тиббий техника, асбоб-ускуналар билан таъминлаш, тиббий хизматлар тури ва шакллари кенгайтиришни назарда тутиш муҳим вазифа этиб белгиланган.

Соғлиқни сақлашда хусусий секторнинг ривожланишида дорихоналар етакчилик қилаёпти. Мамлакатда фаолият юритаётган дорихоналарнинг деярли барчаси хусусий дорихоналар ҳисобланади. Маҳаллий фармацевтика тармоғини ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратилди. Фармацевтикага ихтисослашган 8 та эркин иқтисодий зона ишга туширилиб 600 турдаги дорилар ва 50 дан ортиқ тиббий буюмлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди. Буларнинг натижасида сўнгги икки йилда 41 та янги фармацевтика корхонаси ташкил этилиб, жами корхоналар сони 191 тага етди. Мамлакатда фаолият юритаётган дорихоналар сони қисқа даврда 13 баробардан ошиққа кўпайди.

Шу билан бирга, ишлаб чиқариш қувватлари етарли даражада эмаслиги, фармацевтика соҳасидаги тажрибаларнинг камлиги ҳамда ишлаб чиқарилаётган маҳаллий фармацевтика маҳсулотларининг тор ассортименти, ички бозор эҳтиёжларини тўлиғича қондирмаяпти ва хориждан келтириладиган фармацевтика маҳсулотлари импортига ҳаддан ташқари боғланиб қолишга сабаб бўлмоқда.

Тадқиқотлар кўрсатишича, мамлакатимизда аҳоли даромадларининг ўсиши ва хусусий секторнинг рағбатлантирилиши, аҳолининг сифатли ва замонавий тиббий хизматларга бўлган талаби ҳам, уни харид қилиш имкониятлари ҳам ўсиб бориш тенденциясига эга бўлишига сабаб бўлмоқда.

Таҳлилимизча, хусусий касалхоналар сони 2015 - 2021 йиллар оралиғида 406 тадан 637 тага кўпайиб, улардаги ўринлар сони 6697 тадан 18700 дан ортиққа ўсишига олиб келди. Ушбу ҳолат аҳолида хусусий тиббий хизматга бўлган талабнинг муттасил ошаётганлигини, соғлиқни сақлашда хусусий сектор ривожланишидаги ташкилий-ҳуқуқий ва иқтисодий асосларнинг такомиллашаётганлиги ва тадбиркорларда хусусий муассасаларни ташкил қилишга бўлган қизиқишининг кучаяётганлигидан далолат беради.

Бугунги кунда республикаимизда фаолият юритаётган давлат ва нодавлат шифохоналар сони 1281 тани шундан 637 тасини нодавлат шифохоналар ташкил этиб, улар улуши жамига нисбатан 49,7 фоизни ташкил этади. Шифохоналардаги ўринлар сони 153,4 мингтани ташкил этиб, шундан нодавлат шифохоналардаги ўринлар сони 18,7 мингтани, яъни жамига нисбатан 12,2 фоизини ташкил этди. Шу ўринда аҳолининг шифохона ўринлари билан таъминланганлиги бўйича таҳлиллар шуни кўрсатадики, республикада ҳар 10000 аҳолига нисбатан тўғри келадиган шифохона ўринлари сони 45,2 тани ташкил этади.

Аҳоли умумий таркибида қулай, сифатли ва замонавий тиббий хизматларга бўлган талабнинг ошиши ҳамда стационар даволанишдан кўра, амбулатор даволанишнинг афзалликлари туфайли сўнгги йилларда нодавлат шифохона муассасаларига нисбатан нодавлат амбулатор-поликлиникалар сонидан ва аҳолининг уларга қатновларидаги ўсиш тенденциялари кузатилмоқда.

Хусусий тиббиётга берилаётган эътибор самараси боис Жанубий Корея, Ҳиндистон, Туркия, Россия, АҚШ, Германия, Хитой ва бошқа тиббиёти ривожланган қатор хорижий давлатлар билан қўшма корхона шаклида, шунингдек, ушбу давлатлар инвестицияси иштирокидаги 100 яқин замонавий хусусий тиббиёт муассасалари фаолияти йўлга қўйилди.

Хуллас, соғлиқни сақлашда хусусий муассасаларнинг миллий иқтисодиётдаги аҳамияти тобора ортиб у асосан қуйидаги кўрсаткичлар орқали тавсифланмоқда:

- рўйхатдан ўтган, фаолият юритаётган хусусий корхоналар сони;
- хусусий корхоналарнинг ЯИМ даги улуши;
- аҳолининг иш билан бандлигидаги улуши;
- тиббий хизматлар экспортидаги улуши;
- кўрсатилаётган хизматларнинг ҳудудий ҳиссаси;
- кўрсатилаётган хизматларнинг аҳоли умр кўриш давомийлиги, касалликларнинг камайиши, оналар ва болалар ўлими камайишидаги ҳиссаси.

Мамлакатимизда, тиббий хизматлар кўрсатишда хусусий секторни ривожлантиришга берилаётган эътибор туфайли келгусида барқарор ривожланиши қуйидаги объектив зарурият ва маълум субъектив сабабларга асосланади:

биринчидан, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида тиббий хизматларни кўрсатиш ривожланишида миқдорий кўрсаткичлардан сифат кўрсаткичларига устуворлик берилди. Бундай шароитда соҳада хусусий секторни ривожлантириш ҳаётий заруриятга айланди;

иккинчидан, аҳоли даромадларининг изчил суръатларда ўсиши ва истеъмолчилар руҳиятининг ўзгариши оқибатида уларда соғлиқни сақлаш соҳасидаги стандарт хизматларга бўлган қизиқиш кескин қисқарди. Мамлакатда тиббий хизматларга бўлган талабнинг табақалашуви ва истеъмолнинг индивидуалашуви содир бўлди, ҳамда тиббий хизматлар бозори фаоллашувини таъминланди. Аҳолининг сифатли тиббий хизматларга бўлган замонавий талабини тўлароқ қондириш ва аҳоли учун танлов имкониятларини яратиш мақсадида тиббий хизматларнинг янги истиқболли шакллари таклиф этилмоқда;

учинчидан, ахборот олиш тизимининг кенгайиши, тадбиркорлик ва мулкка бўлган муносабатларнинг ўзгариши сабабли соғлиқни сақлаш соҳасида янги муҳит шаклланди;

тўртинчидан, янги иш ўринлари яратиш ва аҳолининг бир қисмини хусусий секторга жалб этиш орқали иш билан банд қилиш имкониятлари ортди;

бешинчидан, ушбу соҳада юқори натижаларга эришган хорижий мамлакатлар тажрибалари кўрсатишича, соғлом рақобат муҳитини шакллантирмай, тиббий хизматлар бозорида хусусий инвестицияларни жалб этмай бирон-бир жиддий ижобий ўзгаришларга эришиш қийинлиги ўз исботини топмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-2863-сонли “Хусусий тиббиёт ташкилотларини ривожлантириш бўйича қўшимча шарт-шароитларни яратиш тўғрисида” ги қарорига илова //Халқ сўзи газетаси 2017 йил 30 декабрь
2. Мирзиёев Ш.М. Билимли авлод-буюк келажакнинг, тадбиркор халқ-фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир.-Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. -18 б.
3. Султонова А.Ў. Соғлиқни сақлашни бозор муносабатлари орқали тартибга солишнинг халқаро амалиёти. и.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган дис. автореферати. -Т.: ТДИУ, 2001. – 21 б.
5. Туртаев М.Р. Маркетинг медицинских услуг в условиях рыночных реформ и пути его совершенствования. Автореферат дис. на соиск.учен.степени к.э.н. - Т.: ТГЭУ. 2005 - 23 с.
6. <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/10114-1234>
7. www.stat.uz маълумотлари асосида

САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА ИҚТИСОДИЙ ЎСИШГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР

Зафар Мирзаев

Қарши давлат техника университети мустақил изланувчиси

Саноат корхоналарида иқтисодий ўсишга эришиш тажрибалар негизида саноат корхоналарида иқтисодий ўсишни баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичларини такомиллаштириш, саноат корхоналарида иқтисодий ривожланишни таъминлаш, саноат корхоналарида иқтисодий ўсишнинг таҳлилини амалга ошириш, соҳада иқтисодий ўсишнинг самарали механизмларини такомиллаштириш, саноат корхоналарининг иқтисодий ривожланиш истиқболларини белгилаш каби илмий муаммоларни тадқиқ этиш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Ўзбекистонда саноат маҳсулотларини кўпайтириш ва сифатини ошириш орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш бўйича кенг қамровли иқтисодий ислохотлар олиб борилмоқда. «Маҳаллий саноат маҳсулотларининг рақобатбардошлигини ошириш ва уларни диверсификация қилиш, ҳудудларнинг мавжуд табиий ва иқтисодий ресурсларидан унумли фойдаланиш асосида саноат маҳсулотларини ривожлантиришнинг стратегия ва моделларини ишлаб чиқиш»[2] муҳим вазифалардан ҳисобланади. Буларни устувор вазифа сифатида белгиланганлиги саноат корхоналарининг иқтисодий ўсишини таъминлаш муҳимлигини билдиради.

Саноат корхоналарида иқтисодий ўсишнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини такомиллаштириш механизмларининг асосий мақсади – ушбу соҳада иқтисодий субъектлар фаолиятини самарадорлигини оширишнинг ҳаракатчан механизмини шакллантириш ҳисобланади. Бунда мазкур механизмни юзага чиқариш жараёнида соҳа корхоналарини

бошқаришнинг иқтисодий натижадорлигини ошириш; ишлаб чиқиладиган саноат маҳсулотлар сифатини ошириш ва рақобатбардошликка эришиш; иқтисодий ўсиш самарадорлигини оширишнинг иқтисодий усуллари ва воситаларини такомиллаштириш; хизматлар бозорида тадбиркорлик субъектлари ўртасида рақобат муҳитини шакллантирувчи омилларни тадқиқ қилиш; саноат маҳсулотларнинг замонавий турларини кенгайтириш; ишлаб чиқиладиган саноат маҳсулотлар қулайлиги ва оммабоплигини таъминлаш кабилар асосий вазифалар ҳисобланади.

Саноат корхоналарини ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражалари бўйича омиллари улар бир вақтнинг ўзида ушбу омиллар соҳасини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг воситалари сифатида ҳам шаклланади.

Саноат корхоналарида иқтисодий ўсишга эришиш бўйича корхоналар ва ташкilotлар хўжалик фаолиятига таъсир этувчи ташқи омиллар қуйидагилардан иборат:

- ривожланишнинг ижтимоий-иқтисодий омиллари: иқтисодий ўсишга эришиш, таркибий ислохотларни амалга ошириш;
- ривожланишнинг инновацион омиллари: кадрлар салоҳиятини ошириш, замонавий билим ва малака кўникмаларини ривожлантириш;
- қонунчилик тизимини ривожланиш хусусиятларига мувофиқлаштириш;
- рақобат муҳитини пайдо қилиш;
- истеъмолчилар эҳтиёж ва талабини тўлиқ қондириш и;
- хўжалик субъектини роли, форс-мажор асосида (табiiй офатлар, инқирозлар ва бошқалар) фаолият ўзгаришининг кутилмаган ҳолатлари.

Саноат корхоналарида иқтисодий ўсиш ва ресурсларни самарали бошқаришни аниқловчи ички омиллар бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- корхоналарнинг стратегик ривожланиши ва уларнинг муайян ўзига хос хусусиятларини белгилайдиган талаблар. Хизмат кўрсатиш корхонасининг стратегиясига мувофиқ келувчи бошқарувнинг самарали стратегияси ва меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланиш бўйича мақсад ва йўналишларни аниқлаш;
- корхонада ташкилий маданиятни шакллантириш: корхонани ташкилий маданияти шакллантириш асосида янгича усулларни бекор қилиш натижасида унинг оқибатлари жуда ҳам оғриқли бўлиши мумкин;
- корхонадаги молиявий ресурслардан фойдаланиш бўйича харажатларнинг мувофиқ даражасини аниқлаш;
- ресурслардан самарали фойдаланишга ёндашувлар: ресурслардан фойдаланиш хўжалик субъектлари томонидан жорий этиладиган технологиялар ҳамда малакалар тармоқли шаклланмаган корхоналар учун тармоқлига айланиш даражасида ривожланиш имкониятини беради;
- ресурсларни миқдор ва сифат хусусиятлари уларни келгусида ўзгариш имкониятлари хизмат кўрсатишнинг сифат кўрсаткичларига бевосита таъсир кўрсатади;
- корхонанинг ҳажми ҳамда унинг ҳудудий бўлиниши.

Ҳозирги кунда саноат корхоналари нафақат алоҳида мамлакат иқтисодиётида, балки бутун жаҳон иқтисодиётида муҳим рол ўйнайди. Кейинги

ўн йилликларда хизматларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши ва бандлар сони мунтазам ўсиб бормоқда.

Республикамиз ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг ҳозирги босқичида барқарор иқтисодий ўсишга эришишнинг муҳим шарти сифатида иқтисодий ўсишни нафақат миқдор жиҳатдан, балки сифат жиҳатидан ҳам таъминланишининг омиллари самарали тизимини шакллантириш майдонга чиқади. Бундай тизимни аниқлашда жаҳон иқтисодиёти тараққиётининг назарий асослари ва умумий қонуниятлари билан бир қаторда, миллий иқтисодиётнинг ҳозирги ривожланиш ҳолати хусусиятларини, иқтисодий ўсиш имкониятлари ва чекловларини ҳисобга олувчи ўзига хос хусусиятларини ҳам ҳисобга олиш муҳим аҳамият касб этади. Иқтисодий ўсишнинг омилларини аниқлаш унинг мазмуни ва табиатини тўлиқ очиқ бериш орқали таъминланади. Иқтисодий ўсишнинг мазмунига ёндашувларнинг таҳлилига кўра, уни тушуниш ва талқин этишга ягона ёндашув мавжуд эмас. Умумий тарзда, иқтисодий ўсиш моҳиятини аниқлашда уч хил йўналишдаги қарашларни ажратиш кўрсатиш мумкин:

- иқтисодий ўсиш ва иқтисодий ривожланиш тушунчалари ўзаро нисбати;
- иқтисодий ўсишнинг миқдорий ва сифат жиҳатдан аниқлаш;
- иқтисодий ўсишни давлат ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг ажралмас қисми сифатида қараш деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар шарҳи.

1. <https://www.imf.org/ru/Blogs/Articles/2023/01/30/global-economy-to-slow-further-amid-signs-of-resilience-and-china-re-opening>

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 9 сентябрдаги «Республика озиқ-овқат саноатини жадал ривожлантириш ҳамда аҳолини сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўлақонли таъминлашга доир чоратадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-4821-сон қарори.

3. Махкамова М.А. Формирование организационно-экономического механизма управления инновационной деятельностью на промышленных предприятиях Республики Узбекистан. Дисс. док. экон. наук. – Т.: 2004. – 291 с.;

4. Салимов Б.Т. Моделирование использования и развития производственного потенциала региона (на примере Сырдарьинской и Джизакской областей Республики Узбекистан): дисс д.э.н. - Т.: 1992.

АВТОТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИ БАҲОЛАШ

Норқобилов Жаҳонгир

Қарши давлат техника университети мустақил изланувчиси

Ўзбекистан Республикаси Давлат активларини бошқариш агентлиги томонидан 2020 йил 1 майда тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Ягона миллий баҳолаш стандартида автотранспорт воситаларини баҳолаш бўйича стандарт мавжуд эмас. Шу сабабли автотранспорт воситаларини баҳолашда умумий қоидаларга риоя қилинади, яъни баҳоловчилар кўп ҳолларда “Машина ва ускуналарни баҳолаш” номли 11-сон мулкни баҳолаш стандартидан фойдаланишади.

Автотранспорт воситалари мураккаб, кўп компонентли маҳсулотлар ҳисобланади. Ушбу объектларнинг қийматини баҳолашдан ўтказишда нафақат юқорида санаб ўтилган умумиқтисодий тамойиллар, балки тизимли ёндашув, функционал ёндашув, статистик моделлаштириш ва ҳаётий цикл тамойили каби илмий тадқиқотларда умумқабул қилинган ёндашувлар ҳам қўлланилади.

Тизимли ёндашув баҳолаш объектини ўзаро боғлиқ турли хил элементлардан ташкил топган ва бошқа тизимлар (ташқи муҳит) билан кириш ва чиқиш алоқаларига эга мураккаб техник тизим сифатида қарашни назарда тутди. Тизимнинг интегратив хоссалари алоҳида хусусиятларга эга ва тизимга кирувчи элементлар хоссаларининг алгебраик йиғиндисига олиб келмайди.

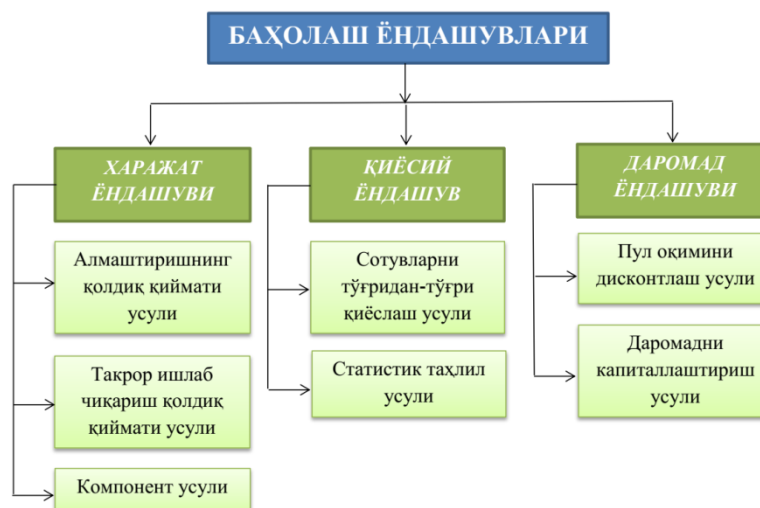
Функционал ёндашувнинг моҳияти шундан иборатки, ҳар қандай моддий объект маълум функцияни ташувчи сифатида қаралади. Функциялар фойдали ва фойдасиз бўлиши мумкин. Фойдасиз функцияларнинг мавжудлиги объектнинг оқланмаган қимматлашувига олиб келади. Функционал ёндашув тамойили қиймат таҳлили ва қиймат инжиниринги назариясининг асосида ётади.

Баҳолаш ёндашуви умумий методология билан бирлаштирилган баҳолаш усуллари йиғиндисидан иборат. **Баҳолаш усуллари** баҳолаш объекти қийматини мазкур усуллар учун муҳим бўлган ахборот асосида баҳолаш ёндашувларининг биттаси доирасида аниқлаш имконини берадиган тартиб-таомиллар кетма-кетлигидир.

Автотранспорт воситалари қийматини баҳолаш хизматлари “Ягона миллий баҳолаш стандарти”га мувофиқ 6-сон МБС “Баҳолаш ёндашувлари ва усуллари” талабларига риоя этган ҳолда қуйидаги ёндашувларни қўллаш билан амалга оширилади:

- қиёсий ёндашув;
- даромад ёндашуви;
- харажат ёндашуви.

Ҳар бир баҳолаш ёндашуви доирасида 6-сон МБС “Баҳолаш ёндашувлари ва усуллари”да белгиланган баҳолаш усуллари танлашни баҳоловчи баҳолаш мақсади, баҳолаш объектининг хусусияти ва ривожланиш имкониятлари, чекловчи шартлар, ахборот базаси мавжудлиги ва унинг тўлиқлигини ҳисобга олиб мустақил амалга оширади. Баҳолаш ёндашувларининг ҳар бири турли қўлланилиш усулларига эга (1-расм).

1-расм. Баҳолаш ёндашувлари ва усуллари

Автотранспорт воситаларини баҳолашда баҳолаш ёндашуви ва усулларини танлашдан кўзланган мақсад аниқ ҳолатларда фойдаланиш учун энг мос келадиган усулни топишдан иборат. Уларни танлашда қуйидагиларни ҳисобга олиш керак:

- баҳолаш мақсадларига мувофиқ тегишли баҳолаш базаси ва баҳолаш шарт-шароитлари;
- баҳолашга қўлласа бўладиган ёндашувлар ва усулларнинг нисбатан кучли ва заиф томонлари;
- авторанспорт воситалари, ёндашув ёки усулларнинг табиатини ҳисобга олган ҳолда тегишли бозор иштирокчилари қўллайдиган ҳар бир усулнинг мақсадга мувофиқлиги;
- усулни қўллаш учун зарур бўлган ишончли ахборотнинг борлиги.

Қиёсий ёндашув – баҳолаш объектини савдо битимлари ҳақидаги ахборотларга эга аналог объектлар билан қиёслашга асосланган объект қийматини баҳолашнинг усуллари йиғиндиси. Қиёсий ёндашув алмаштириш принципига асосланади, яъни бу принципга асосан рационал инвестор баҳолаш объекти учун ушбу объектга хос бўлган фойдалиликка эга аналог объектни сотиб олишда белгиланган қийматдан зиёд пул тўламайди.

Қиёсий ёндашувнинг усуллари қиёсий объектларнинг фаол бозори мавжуд бўлганда, айниқса, самаралидир. Агар бозор ахбороти жуда кам бўлса, олди-сотди битимлари доимий бўлмаса, бозор жуда монополлашган бўлса, бундай ҳолатда бу усулларда баҳолаш ишончсиз, баъзида эса имконсиз бўлади. Шунга қарамадан, айнан қиёсий ёндашув усуллари ҳақиқий бозор қиймати ҳақида тасаввур ҳосил қилишади.

Қиёсий ёндашув айнан бир хил объектлар ёки аналогларнинг сотилишига доир бозор маълумотларидан келиб чиқиб баҳолаш объектининг қийматини аниқлашга асосланади. Айнан бир хил объект ёки аналог билан битимлар тўғрисида ахборот мавжуд бўлмаганда, ишлаб чиқарувчи заводлар, етказиб берувчилар таклифлари тўғрисидаги ахборот асосида қиёсий ёндашувдан фойдаланиш мумкин.

Қиёсий ёндашувни қўллашда асосий талаб қиёслаш объектини (аналогни)

тўғри танлаш ҳисобланади. Қиёслаш объекти баҳолаш объектининг нафақат функционал, техник, технологик, жисмоний ва иқтисодий тавсифлари бўйича ўхшаш бўлиши, балки классификацион ўхшаш бўлиши, яъни баҳолаш объекти ва қиёслаш объекти вазифаси ҳамда энг асосий нархни ҳосил қилувчи параметрлари қийматлари бўйича битта классификацион гуруҳга мансуб бўлиши зарур.

Автотранспорт воситаларини баҳолашда қиёсий ёндашув қуйидаги усуллар ёрдамида амалга оширилади:

- сотувларни тўғридан-тўғри қиёслаш усули;
- статистик таҳлил усули.

Қиёсий ёндашувда **сотувларни тўғридан-тўғри қиёслаш усули** айнан бир хил ёки аналог объектлар нархига уларнинг баҳолаш объектидан фарқланишига қараб тегишли тузатишлар (қиймат ёки фоиз) киритиш орқали қўлланилади. Бунда аналог бўйича битимлар санаси баҳолаш санасига яқин бўлиши лозим. Автотранспорт воситаларини баҳолашда таққослаш бирлиги сифатида автотранспорт воситаси бирлиги олинади. Баҳоловчи ўз билими ва малакасида келиб чиқиб бошқа таққослаш бирлигидан фойдаланиши ҳам мумкин, масалан двигатель қуввати бирлигининг нархи, двигатель ҳажми бирлигининг нархи ёки бошқалар.

Баҳоловчи таққосланувчи битимларни қуйидагиларни ҳисобга олган ҳолда танлаши керак:

- бир нечта битимлар бўйича маълумотлар, қоида тариқасида, бир марталик битим ёки ҳодисага қараганда самарали ҳисобланади;
- жуда ўхшаш объектлар билан тузилган битимлар, ҳақиқий сотиш баҳоси мазкур битимда жиддий тузатишларни талаб қиладиган объектларга қараганда яхшироқ кўрсаткични беради;
- баҳолаш санасига яқинроқ амалга ошириладиган битимлар узоқроқ муддатларда, айниқса беқарор бозорларда амалга ошириладиган битимларга қараганда ишончлироқ бўлади;
- битимлар эркин бозор шартларида ўзаро бир-бирига боғлиқ бўлмаган тарафлар иштирокида содир этилган бўлса, бундай битимлар баҳолаш мақсадларида кўпроқ тўғри келади;
- баҳоловчида таққосланувчи объект тавсифини чуқурроқ тушуниш ва баҳолаш кўрсаткичларини таҳлил қилиш имконияти бўлиши учун, битим ҳақидаги тегишли ахборотдан фойдаланиш имкониятига эга бўлиши керак;
- таққосланувчи битимлар ҳақидаги ахборотни ишончли ва эътиборга молик манбадан олиш керак;
- амалга оширилган битимлар мўлжалланаётган битимларга (таклиф нархига) қараганда ишончлироқ бўлади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Ягона миллий баҳолаш стандарти, Ўзбекистон Республикаси Давлат активларини бошқариш агентлиги директорининг 2020 йил 1 майдаги 01/11-15/62-сон буйруғига 1-илова. <https://lex.uz/docs/4842496>

2. Оценка стоимости машин и оборудования. Учебное пособие/ Антонов В.П., Антонова Е.В. – М.: Ассоциация “Русская оценка”, 2005. – 254 с.;
3. Ковалев А.П., Кушель А.А. и др. Оценка стоимости машин, оборудования и транспортных средств. Учебник для ВУЗов – М.: Интерреклама, 2003. – 488 с.;
4. Юдин А.В. Оценка стоимости транспортных средств. – М.: Московская финансово-промышленная академия, 2005. – 75 с.
5. Беркинов Б., Кравченко А. Бизнесни баҳолаш: Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисод ва молия, 2007. – 152 б.

UY XO'JALIKLARINING DAROMADINI KO'PAYTIRISH- KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH OMILI

Shukurov Umidbek G'ulomjon o'g'li,

Andijon davlat texnika instituti “Iqtisodiyot” kafedrası stajyor-o'qituvchisi

Uy xo'jalik daromadlari oshirishdagi e'tibor bugungi kunda dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Bunda aynan mehnat bozorini, band va ishsiz aholini tarkibiy tahlil qilish, ishsizlarni manzilli aniqlash va ularning hisobini yuritish — mehnat bozorini tahlil qilish va ishsizlarning hisobini manzilli yuritish, iqtisodiyotning rivojlanib kelayotgan tarmoq va sohalarida mehnat resurslariga bo'lgan talabni prognoz qilish, mehnat bozoridagi tarkibiy muammolarni aniqlash va nomutanosibliklarning oldini olish, Xalqaro mehnat tashkiloti bilan faol hamkorlikda ishlash. Mehnatga layoqatli aholi qatlamida ularning xoxish istaklarini inobatga olgan holda bugungi kunda o'zini-o'zi band qilish bo'yicha 72 turdagi yo'nalishlar kesimida kreditlar ajratish va ularni qo'llab-quvvatlash, aholi bandligini ta'minlash dasturlarini shakllantirish, bo'sh ish o'rinlari hisobini yuritish, ishsizlarni ishga joylashtirish — har yil uchun hududlar, tarmoq va sohalar kesimida aholi bandligini ta'minlash dasturini ishlab chiqish va uning amalga oshirilishini muvofiqlashtirish, mavjud bo'sh ish o'rinlari hisobini yuritish va monitoring qilish, ishsiz fuqarolarni ishga joylashtirishni tashkil etish va ish beruvchilar bilan bog'lash. Kambag'allikni qisqartirish — kambag'allik dinamikasi va tarkibini tahlil qilish, oilalarni kambag'allikdan chiqarish individual rejalarining ishlab chiqilishini tashkil etish va ijrosini muvofiqlashtirish, aholini kambag'allikdan chiqarish bo'yicha amalga oshirilgan ishlarni joylarga chiqqan holda o'rganish hamda natijasi bo'yicha “Kambag'allikdan farovonlik sari” dasturini amalga oshirish bo'yicha respublika komissiyasiga ya'ni Respublika komissiyasi har oyda ma'lumot kiritib borish: Hokim yordamchilari faoliyatini muvofiqlashtirish — mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish masalalari bo'yicha tuman, shahar hokimining yordamchisi ya'ni “hokim yordamchisi” kasb faoliyatini uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, istiqbolli loyihalar bilan ishlash ko'nikmasi va malakasini oshirib borishni doimiy tahlil qilish, eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlarini ishlab chiqish va baholash, faoliyatida aniqlangan tizimli muammolarni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqish; Bugungi aynan bu bilan bog'liq davlat dasturlari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi “Kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini oshirish borasidagi chora-tadbirlarni yangi bosqichga olib chiqish to'g'risida”gi PF-143-son farmonga muvofiq “Kambag'allikdan farovonlik sari” dasturi qabul qilinganligi hamda

ushbu dastur ijrosini tashkil qilish vazifasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligiga yuklatilganligi ma'lumot uchun aytish mumkin.

Uy xo'jaliklarining daromadini ko'paytirish kambag'allikni qisqartirish uchun muhim omil hisoblanadi. Daromadning ortishi, uy xo'jaliklarining hayot darajasini yaxshilashga, ta'lim, sog'liqni saqlash, va boshqa ehtiyojlar uchun resurslarni oshirishga yordam beradi. Kambag'allikni qisqartirish uchun uy xo'jaliklarining daromadini ko'paytirishning ba'zi asosiy yo'llari:

1. Ta'lim va malaka oshirish: Uy xo'jaliklarining daromadini ko'paytirish uchun ko'pincha ta'lim va malaka oshirish zarur bo'ladi. Bu ishga joylashish imkoniyatlarini oshirishga yordam beradi va yuqori maoshli kasblarga o'tish imkonini yaratadi.

2. Ishsizlikni kamaytirish: Ish bilan ta'minlash va doimiy ish joylari yaratish uy xo'jaliklarining daromadini oshirishga yordam beradi. Ishsizlik darajasi kamayganda, kambag'allikning kamayishiga olib keladi.

3. Mikrocreditlar va kichik bizneslarni qo'llab-quvvatlash: Uy xo'jaliklariga mikrocreditlar yoki kichik bizneslar yaratish uchun moliyaviy yordam berish, ularning iqtisodiy holatini yaxshilashga yordam beradi.

4. Ijtimoiy himoya tizimi: Ijtimoiy himoya dasturlari, masalan, subsidiyalar, pensiyalar va ish bilan ta'minlash dasturlari, kambag'allikni kamaytirish va uy xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, uy xo'jaliklarining daromadlarini oshirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy rivojlanish uchun ham zarur. Bunday chora-tadbirlar orqali kambag'allikni kamaytirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlash mumkin.

Shavkat Mirziyoyevning "Kambag'allikdan farovonlik sari" mavzusidagi maruzasi O'zbekistonning kelgusi rivojlanish strategiyasini, aholining turmush darajasini oshirish, iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilganligini ko'rsatdi. Kambag'allikni qisqartirish, ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish, kichik biznesni rivojlantirish va barqaror rivojlanish jarayonlarini ta'minlash — bularning barchasi farovonlik sari qadam tashlash uchun zaruriy shartlardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Todaro, M. (2004). Economic Development. 8th Edition.
2. Ravallion, M. (2009). The Developing World's Bulging (But Vulnerable) Middle Class. World Development.
3. Banerjee, A., Duflo, E. (2019). Good Economics for Hard Times.
4. Sen, A. (1999). Development as Freedom.
5. <http://www.lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti
6. <https://www.imv.uz> – Iqtisodiyot va moliya vazirligi sayti

ZAMONAVIY KORXONALAR FAOLIYATINING IJTIMOY-IQTISODIY TAHLILI VA INVESTITSION DASTURLARNI BOSHQARISH ORQALI MINTAQA INNOVATSION SALOHIYATINI KENGAYTIRISH YO'LLARI

Azimov Olimjon Orifovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi, Buxoro shahar

Zamonaviy sharoitda korxonalar faoliyati nafaqat ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonlari bilan cheklanadi, balki keng ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tarmog'ida namoyon bo'ladi. Mintaqaning innovatsion salohiyatini yuksaltirishda korxonalar o'zining strategik ahamiyati bilan ajralib turadi, chunki ular investitsiya loyihalarini jalb etish, texnik-texnologik infratuzilmani takomillashtirish va bandlikni oshirish orqali hududiy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatadi[1].

Taraqqiy etgan davlatlar misolida korporativ boshqaruv, investitsion dasturlarni boshqarish va korporativ ijtimoiy mas'uliyat (CSR) tamoyillarini kuchli integratsiya qilgan korxonalar mintaqaviy innovatsion muhitga sezilarli hissa qo'shayotgani kuzatilmoqda[2]. Shuningdek, Rossiya va Turkiya tadqiqotlari ham bunday jarayonlarda ijtimoiy-iqtisodiy tahlil amaliyotini takomillashtirish korxonalarning ustuvor maqsadlaridan ekanini ta'kidlashadi [3].

Ushbu maqolada zamonaviy korxonalar faoliyati bo'yicha chuqur ijtimoiy-iqtisodiy tahlil o'tkazish, investitsion loyihalar boshqaruvi metodlarini qo'llash va texnik-texnologik omillarni rivojlantirish orqali hududiy innovatsion salohiyatni oshirish masalalari muhokama qilinadi[4].

Mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirishda korxonalarning ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatini har tomonlama tahlil qilish dolzarb masalalardan biridir. Bunday tahlil jarayonida ishlab chiqarish hajmi, daromad va xarajatlar nisbatlari, xodimlar mehnat unumdorligi, innovatsion faoliyat ko'rsatkichlari, bandlik darajasi, mahsulot sifat standartlari kabi bir qator omillar o'rganiladi[5].

Shvetsiyada olib borilgan tadqiqotlar korxona faoliyatini ijtimoiy-iqtisodiy tahlil qilish jarayonida "raqamli transformatsiya" va "barqaror rivojlanish" indikatorlariga alohida e'tibor qaratish lozimligini ta'kidlaydi[6]. Zero, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash korxonaning raqobatbardoshligini oshirishi bilan birga, iqtisodiy samaradorlikka ta'sir ko'rsatadi, ish joylarining sifatini yaxshilaydi va hududning innovatsion ekotizimini mustahkamlaydi[7].

Korxonaning ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatini tahlil qilish jarayonida quyidagi to'rtta omil alohida ajralib turadi. Birinchidan, mehnat unumdorligi texnologik modernizatsiya va kadrlar malakasini oshirish hisobiga oshadi[8], bu esa ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka katta ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchidan, daromad-xarajat struktura tahlili[9] korxonada investitsiya ajratish, texnik o'zgarishlar va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish imkonini aniqlashga xizmat qiladi. Uchinchidan, innovatsiya joriy etish[10] korxonada strategik qarorlar orqali amalga oshirilgan ekan, ijtimoiy-iqtisodiy tahlil natijalari bu jarayonning tayanchi bo'ladi. Nihoyat, bandlik va ish haqi masalasi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim, chunki raqamli texnologiyalar ish o'rinlarini optimallashtirish bilan birga yuqori malakali kadrlar uchun yangi imkoniyatlar ham yaratadi.

Mintaqa innovatsion salohiyatini kengaytirish uchun korxonalar o'z investitsion loyihalarini puxta rejalashtirib, bosqichma-bosqich boshqarishi zarur. Bunday dasturlar odatda quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

1. Loyihani rejalashtirish - loyiha maqsadi, moliyaviy rejasi, risklarni baholash, muddat va resurslar aniqlanadi. Turk iqtisodchilari bu bosqichda korxonalar ko'pincha xodimlar malakasini inobatga olmay, texnik infratuzilmani e'tiborsiz qoldirishi oqibatida loyihaning samaradorligi pasayishini ta'kidlaydi.

2. Loyiha doirasida zarur texnologik asbob-uskunalarni xarid qilish, kadrlarni o'qitish, jamoa shakllantirish va resurslarni taqsimlash bo'yicha amaliy ishlar olib boriladi. Ingliz tadqiqotchi Mintzberg menedjerlarning ijro bosqichida muhim qarorlar qabul qilishda ijtimoiy-iqtisodiy tahlil ko'rsatkichlaridan unumli foydalanishini qayd etadi.

3. Monitoring va baholash - kutilgan natija real ko'rsatkichlarga qanchalik mos kelishi, sarflangan mablag'lar, vaqt va resurslar rejaga muvofiq kechganini tahlil qilish. Nemis olimi Weber strategik qarorlar monitoringi, byurokratiya muammolarini minimallashtirish va investitsion loyihalarda ijtimoiy mas'uliyatni e'tiborga olish dolzarb ekani haqida yozgan.

Korxonalar investitsion dasturlarni samarali boshqarish orqali mintaqa innovatsion salohiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki:

- Texnik-texnologik yangilanish - loyiha davomida zamonaviy texnika va dasturiy platformalar joriy etilishi, robototexnika, sun'iy intellekt yoki axborot tizimlari qo'llanilishi ishlab chiqarish jarayonlarining sifatini oshiradi. Shvetsiya tadqiqotlarida yuqori texnologiyali ishlab chiqarish klasterlari paydo bo'lishi hududiy innovatsion muhitni kuchaytirishi qayd etilgan.

- Kadrlar malakasini rivojlantirish - har qanday investitsion loyiha kadrlar salohiyatini yangilashni, kasb-hunarni o'qitish, zamonaviy menejment uslublarini joriy etishni talab qiladi. Fransuz olimi Mucchielli bu jarayonni ijtimoiy jarayonlar nazariyasi bilan bog'lab, jamoaviy innovatsion faoliyat korxonada ijodiy potentsialni oshirishini ta'kidlaydi.

- Hududiy innovatsion klasterlarni shakllantirish - raqamli texnologiyalarga ixtisoslashgan korxonalar bir joyda to'planishi, ularning o'zaro kooperatsiyasi, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan hamkorligi mintaqaning innovatsion salohiyatini oshiradi. Germaniya misolida aynan klasterlash siyosati hududiy taraqqiyotga katta hissa qo'shgani ko'rsatib o'tiladi.

CSR (Corporate Social Responsibility) — bu korxonalar faqat o'z manfaatini emas, balki jamiyat, atrof-muhit va xodimlar manfaatlarini ham inobatga olishiga qaratilgan boshqaruv uslubi. Ingliz olimi Goleman emosional intellekt konsepsiyasida korxonalar CSR tamoyillarini qo'llash orqali ijtimoiy muhit bilan uyg'unlikka erishishini ko'rsatgan.

Investitsion loyihalar, texnik-texnologik rivojlanish va CSR strategiyalarini samarali amalga oshirishda risklarni baholash muhim bosqichdir. Bunda project management metodlari — masalan, PESTEL, SWOT, RACI, Monte-Karlo tahlili kabi usullar qo'llaniladi. Germaniya tajribasida risklarni barvaqt aniqlash va zarur xavfsizlik choralarini ko'rish investitsion loyihalarining uzoq muddatli samaradorligini kuchaytiradi.

Investorlar bilan hamkorlikkorxonada **ochiq hisobotlilik** (korxonaning moliyaviy holati, ijtimoiy majburiyatlari, risklarni boshqarish siyosati haqida to'liq ma'lumot taqdim etish), **strategik sherikchilik** (xorijiy investitsiyalar orqali mahalliy texnologik salohiyat va CSR strategiyalarini takomillashtirish) va **innovatsion infratuzilma** (ilmiy-tadqiqot muassasalari, texnoparklar, startap ekotizimlari bilan hamkorlik) kabi uchta asosiy yo'nalishda rivojlanadi. Shvetsiya tajribasi "hissadorlar bilan shaffof aloqa"ni boshqaruvdagi muhim tamoyil deya e'tirof etadi, Rossiya hamda Turkiya tadqiqotlari xorijiy investitsiyalar mahalliy korporativ boshqaruv va CSR siyosatini yuksaltirishini ko'rsatadi, fransuz olimi Mucchielli esa texnologik klasterlar va "aqlli shahar" loyihalaridagi korxona-investor hamkorligi innovatsiyalarni tezlatishini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, zamonaviy korxona faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy tahlili, investitsion dasturlarni bosqichma-bosqich boshqarish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish – bular hudud iqtisodiyotini yangi bosqichga olib chiqish, raqobatbardosh mahsulot yaratish hamda aholi farovonligini yuksaltirish uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Johansson, C. (2018). Kommunikation i organisationer. Lund: Studentlitteratur AB.
2. Armstrong, M. (2014). Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice. London: Kogan Page.
3. Журавлёв, В. (2012). Региональная экономика и информационные технологии. Москва: Юнити-Дана.
4. Mucchielli, A. (2013). Les processus sociaux. Paris: Armand Colin.
5. Kieser, A. (2010). Organisationstheorien. Stuttgart: Kohlhammer.
6. Weber, M. (1922). Wirtschaft und Gesellschaft. Tübingen: Mohr Siebeck.
7. Gerchikova, I.N. (2000). Менеджмент. Москва: Юнити-Дана.
8. Crozier, M. (1963). Le phénomène bureaucratique. Paris: Éditions du Seuil.
9. Öztürk, H. (2021). Eğitim Yönetimi ve Denetimi. Ankara: Pegem Akademi.
10. Mintzberg, H. (1979). The Structuring of Organizations. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

ЎЗБЕКИСТОНДА САНОАТ KLAUSTERLARI ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ КИЛИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ҲУКУКИЙ - МЕЎЁРИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Н. Саидахмедов

Андижон давлат техника институти “Иқтисодиёт” кафедраси катта
ўқитувчиси +998979910403 nematjon19602408@gmail.com

XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб жаҳон иқтисодиётида руй бераётган интеграция жараёнлари унинг байналминаллашуви ва глобаллашуви ривожланишига катта таъсир курсатмоқда. Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви бир томондан қушимча қиймат яратишнинг трансмиллий “занжирини” кузда тутган ҳолда, иккинчи тарафдан ишлаб чиқариш ва хизмат курсатиш соҳаларида ҳам рақобатни кучайтирмоқда. Интеграциялашувнинг кичик даражаси мамлакатлар иқтисодиётида янги хужалик юритиш тизимини шакллантириш йули ҳисобланиб, узаро провард маҳсулот ишлаб чиқарадиган ва географик яқин бўлган корхона ва ташкилотларни уз ичига олган “Кластер”лар яратишдир. Кластерларни шакллантиришдан мақсад - шаҳар, туман ва вилоят ичида жойлашган бир хил соҳа корхоналарини ва улар билан ягона технологик занжирда бўлган таълим, илмий, инжиниринг, консалтинг, стандартлаштириш, сертификатлаштириш ва бошқа хизматларни уйғунлаштириш - инновацион ишлаб чиқаришни ташкил этиш асосида рақобатбардош товарлар яратишга йўналтиришдан иборат.

Дунёнинг тараққий этган давлатлари ишлаб чиқаришни инновацион ривожлантириш ва диверсификациялаш асосида миллий иқтисодиётнинг барқарорлигини таъминлаш, экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш орқали жаҳон бозоридаги рақобатдошлигини кучайтиришга эришмоқдалар. 2021 йилда «жаҳон тўқимачилик бозорининг ҳажми 993,6 миллиард АҚШ доллариға баҳоланди, 2022 –2030 йиллар оралиғида йиллик ўсиш суръати 4,0 фоиз» бўлиши кўтилмоқда.[2]

Ҳозирги кунда дунё миқёсида енгил саноат корхоналарида ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш, маҳсулот таннархини аниқлаш ва хорижий инвестицияларни жалб этиш жараёнида бухгалтерия ҳисоби ва аудитни халқаро стандартларга мос равишда ташкил этиш устувор вазифа сифатида белгилаб олинди.

2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясига мувофиқ иқтисодиётимиз ривожланишининг муҳим тармоқларидан бири ҳисобланган енгил саноат корхоналариға йўналтирилаётган хорижий инвестицияларнинг самарадорлигини ошириш ҳамда замонавий техника ва технологиялардан фойдаланиш асосида тўқимачилик саноати маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 2 барабар ва чарм-поябзал маҳсулотлари ишлаб чиқаришни 3 барабарға кўпайтириш вазифаси белгиланган. [3] Мазкур вазифалардан келиб чиқиб, республикамиз енгил саноат корхоналарини ривожлантиришнинг ишлаб чиқариш харажатларини пасайтириш, фойдани ошириш ва молиявий барқарорликка эришиш стратегияси танлаб олинган.

Шунингдек, кластерлар билимларни бошқаришни қўллаб-қувватловчиси бўлганлиги сабабли корхоналарнинг рақобатбардош устунлигини сақлаб қолиш имкониятлари кенг ҳисобланади. Саноат кластерлари тармоқларнинг географик жойлашувидан келиб чиқади. Бундан ташқари, кластерларнинг ягона технологик занжирда фаолият юритиши бозорда рақобатдош устунлик яратишнинг асосий ҳисобланади. Шунга қарамай, саноат кластери самарасига турли омиллар таъсир қилади. Тадқиқот доирага кўриб ўтилган ишчи кучи, технология, молиявий ва маркетинг омилларин ўз ичига олган тўртта сабаб боғланишларнинг динамик тизими саноат кластери самарадорлигига таъсир этувчи омилларини аниқлаб олиш имкониятини яратиб беради. Шу сабабли, саноат кластери самарадорлигига алоқадор бўлган мураккаб муносабатларни динамик тизим моделлари уларни ривожланиши ва самарали фаолиятини таъминлашнинг методологик ёндашуви сифатида қараш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 22 июлдаги “Пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида”ги 397 – сонли қарори.
2. Портер М. Международная конкуренция. - М.: Международные отношения, 1993. С. 51,
3. Enright M. Regional Clusters and Economic Development: A Research Agenda, in Staber, U., Schaefer, N. and Sharma, B., (Eds.) “Business Networks: Prospects for Regional Development, Berlin”: Walter de Gruyter, pp. 190- 213.
4. Маршалл А. Принципы экономической науки, т. I – III. Пер. с англ. — М.: Издательская группа «Прогресс», 1993.
5. Бегаттин П. - Becattini G. From Marshalls to the Italian «Industrial Districts»/ www.copetitivness.org. 2015
6. Аҳмаджон Солиев, Зиёдулла Ҳакимов. “Кластер” назарияси ва уни амалиётда қўллаётган мамлакатлар тажрибасидан Наманган вилоятида фойдаланиш имкониятлари. BIZNES - ЭКСПЕРТ 1 ((73)-2014), 6
7. Chin-Huang Lina, Chiu-Mei Tungb, Chih-Tai Huang. Elucidating the industrial cluster effect from a system dynamics perspective. Technovation 26 (2006) 473–482. Elsevier Ltd. All rights reserved. doi:10.1016/j.technovation.2004.11.008.
8. Kogut, B., Zander, U., 1993. Knowledge of the firm and evolutionary theory of the multinational corporation. Journal of International Business Studies 24 (4), 625–645.
9. Bruun, P., Bennett, D., 2002. Transfer of technology to China: a Scandinavian and European perspective. European Management Journal February 20 (1), 98–106.
10. Lin, B.-W., 2003. Technology transfer as technological learning: a source of competitive advantage for firms with limited R&D resources. R&D Management 33 (3), 327– 341.

QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'I MA'MURCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI XUSUSIDA

Djabbarov Anvar Muxammadsaliyevich

TDIU mustaqil izlanuvchisi

Iqtisodiyotning erkinlashuvi jarayoni, fiskal siyosat va solik tulovchilar soliq salohiyatini oshirish muammolarining keskinlashuvi, solik tizimi modernizatsiyasining samarali vositalarini davlat tomonidan qo'llash ko'p jihatdan qo'shilgan qiymatni taksimlash samarali solik mexanizmi tashkil etilishiga ham bevosita bog'liqdir. Bugungi kunda ko'plab munozaralarga sabab bo'layotgan soliq tizimi islohining alohida bir yo'nalishi sifatida qo'shilgan qiymatni taksimlash samarali solik mexanizmini tashkil etish yunalishlarini o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Darxakikat, "solik yukini izchillik bilan kamaytirish, solik solish tizimini soddalashtirish va solik ma'murchiligini takomillashtirish iqtisodiyotni tezkor rivojlantirish xamda mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini yaxshilashning muxim shartlari xisoblanadi" [1].

Korxonalarining samarali faoliyat ko'rsatishi uchun xo'jalik mexanizmining barcha elementlari mukammal ishlashi zarur. Aynan shu yo'nalishda qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash va to'lash tartibiga alohida e'tibor qaratish kerak. Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash va to'lash tizimini takomillashtirishda rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganish muximdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev ta'kidlaganidek "Soliq ma'murchiligi shunday bo'lishi kerakki, qo'shilgan qiymat solig'i keng joriy qilinsa ham bu holat iste'mol tovarlarining narxi o'sishiga olib kelmasligi shart va zarur" [2].

Qo'shilgan qiymat solig'ining respublikamiz soliq amaliyotiga joriy etilishi davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishning barqaror manbasini yaratdi. Ko'plab rivojlangan mamlakatlardagi kabi respublikamiz davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda ham qo'shilgan qiymat solig'i eng asosiy moliyaviy resurs hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, mazkur soliq mexanizmidagi mavjud muammolar soliq tizimiga va davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida QQS ob'ektlarini soliqqa tortishning amaldagi tizimi ko'proq davlatning ijtimoiy funktsiyalarining, ijtimoiy adolat va tenglikka erishishning strategik vazifalari bajarilishini ta'minlashga emas, balki asosan joriy fiskal ehtiyojlarni hal etishga qaratilgan. Mazkur tizim mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish istiqbollari vazifalari talablariga javob bermaydi va takomillashtirishga muhtoj.

Soliq qonunchiligiga muvofiq 2019 yildan boshlab ko'chmas mulkdan tashqari asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar sotib olinganda uni sotib oluvchi qo'shilgan qiymat solig'i summasini 12 oy davomida teng ulushlarda hisobga olish huquqiga ega bo'ldi. Bu o'z navbatida xorijda chiqarilgan avtomobillarni sotib olishda bojxona idoralari tomonidan undirilgan qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olish orqali mamlakat ichidagi ishlab chiqarishdan undiriladigan QQS qisqartirishga olib kelmoqda. Shu bilan birga valyutani chetga chiqib ketishini rag'batlantirib, ichki avtomobil ishlab chiqaruvchilarni bozorini qisqarishini keltirib chiqarmoqda.

Qo'shilgan qiymat solig'i to'lashdagi ayrim imtiyozlar xizmat turlarini rivojlantirish jihatidan aniq asoslanmagan. Bunga misol qilib, Ichki ishlar organlari huzuridagi qo'riqlash bo'linmalari xizmatlari uchun berilgan imtiyozlarni keltirish mumkin. Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha imtiyozlarni faqat oxirgi iste'molchiga sotish paytidagina taqdim etish maqsadga muvofiq.

Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha hisobvaraqlar fakturalar bo'yicha qonun buzilishida asosiy sababchi mahsulot etkazib beruvchi hisoblansada, ham xaridor moliyaviy jarimaga tortilishi qonun jihatidan aybi bo'lmagan soliq to'lovchining moliyaviy jarimaga tortilishiga olib kelmoqda. Shuning uchun o'z mahsulotini sotish uchun hisobvaraqlar - fakturalarni noto'g'ri to'ldirib xaridorga ko'rsatgan mol etkazib beruvchiga nisbatan moliyaviy choralarni qo'llanilishi va xaridorda buning natijasida qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha chegirishlarni amal qilishini mustahkamlashga olib keladi.

Qo'shilgan qiymat solig'i ma'muriyatchiligini takomillashtirishga qaratilgan mulohazalarimiz quyidagilardan iborat:

1. Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha tabaqalashgan stavkalarni qo'llash zarur. Bunda, birinchi navbatda, oziq-ovqat tovarlariga, ijtimoiy ahamiyatga molik tovarlarga, bolalar assortimenti tovarlariga nisbatan tabaqalashtirilgan stavkalarni qo'llash ahamiyatlidir. Bu orqali aholining kam ta'minlangan qismini ijtimoiy himoya qilish masalasiga e'tibor qaratish mumkin.

2. Soddalashtirilgan tartibda QQS to'lashga o'tgan korxonalarda qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha tabaqalashtirilgan stavkalarning joriy etilgan bo'lsa-da, norezidentlar tomonidan amalga oshiriladigan soliq solinadigan oborotlar uchun qo'shilgan qiymat solig'i to'lash bo'yicha majburiyat yuklatilsa yoki tovarlarni import qilgan holatlarda QQSni 15 foizli stavkada hisoblab chiqarishi mazkur tartibda soliq to'lovchi korxonalar QQS hisobini yuritishda qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Shuning uchun ularga umumiy bo'lgan yagona mezon va stavka joriy etish maqsadga muvofiq.

3. Davlat sektori tomonidan moliyalashtiriladigan ish va xizmatlarning QQSdan ozod etilishi korxonalar iqtisodiy faoliyatiga salbiy ta'sir etmoqda, ularning investitsion faoliyatlarini chegaralab, ixtiyorlarida qoladigan foyda miqdorlarini kamaytirmoqda. Shu sababdan davlat sektori ish va xizmatlari bo'yicha QQSdan berilgan imtiyozlarni bekor qilinishi maqsadga muvofiqdir.

4. Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha nolli stavkani qo'llanilishi natijasida manfiy farq natijasida yuzaga keladigan ortiqcha to'lovlarni qaytarilishi to'liq hudud byudjetiga tushgan qo'shilgan qiymat solig'i tushumi hisobidan emas, reupublika tushumlari doirasida qaytarilishi maqsadga muvofiqdir. Bu bir tomondan ushbu mablag'larni qaytarilishini tezlashtirsa ikkinchi tomondan qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha hudud tushumlaridagi jiddiy kamayishlarni keltirib chiqarishni chegaralaydi.

5. Qo'shilgan qiymat solig'ini takomillashtirish sohasida eng jiddiy tahlil va optimallashtirishni talab qiladi, chunki u birinchidan, korxona-ishlab chiqaruvchining oraliq iste'mol tovarlari jarayonida narxni oshiradi. Ikkinchidan ikki yoqlama soliqqa tortishni nazarda tutadi. Shuning uchun, bizning fikrimizcha, QQSni soliqqa tortiladigan bazasi ichidan aktsiz solig'i, bojxona bojlarini chiqarib tashlash mezonini

kiritilishi adolat tamoyillariga to'g'ri keladi, chunki yuqori daromadli aholi qatlami iste'mol darajasining yuqoriligiga muvofiq yuqori soliq summasini to'laydi.

6. Amaldagi tovarlarni jo'natish tartibi korxonalarining soliq boqimandalarini ko'payishiga olib kelmoqda. Shundan kelib chiqib, mahsulot jo'natish jarayonida oldindan to'lov miqdorining kamida 30 foizga yetkazilishi soliq bo'yicha boqimandalarni, shuningdek boqimandalar salmog'idagi eng yuqori ko'rsatkichni egallab turgan QQS bo'yicha boqimanda miqdorlarini kamayishiga olib keladi hamda korxonada sog'lom moliyaviy muhitning yaratilishiga asos bo'lib xizmat qiladi.

7. Hozirgi kunda mamlakatimizda qo'shilgan qiymat solig'i ma'muriyatchiligi samarali faoliyatini ta'minlash yuzasidan quyidagilarni amalga oshirish lozim: qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha imtiyozlarni minimallashtirish; qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashdagi alohidalik va o'ziga xosliklarni bekor qilish; QQSni hisoblash mexanizmini soddalashtirilgan tartibini ishlab chiqish lozim.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi soliq siyosatini takomillashtirish kontseptsiyasi tugrisida" gi 29 iyun 2018 yildagi PF-5468-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. "Xalq so'zi" gazetasi. 29 dekabr 2018 yil.

INNOVATSION RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TURLI SOHALARGA QO'LLASH

Baxodir Abdullayev Abdugafforovich

Andijon davlat texnika instituti

PhD, doktorant, "Buxgalteriya hisobi va menejment" kafedrası

Raqamli texnologiya real vaqt rejimida xabar almashish, ovozli va video qo'ng'iroqlar, elektron pochta, ijtimoiy tarmoqlar va internetni ko'rish imkonini beruvchi aloqani kashf qildi (1-rasm). Bu global ulanishni osonlashtirdi va odamlarning o'zaro munosabati va hamkorlik qilish usullarini o'zgartirdi [1]. Raqamli saqlash, kommutatsiya va qayta ishlash texnologiyalari kabi raqamli aloqa texnologiyasidagi yutuqlar raqamli signallarni aloqa tizimlari bilan ulashni osonlashtirdi [2]. Bundan tashqari, raqamli aloqa tizimlari raqamli signallarni uzatish va qabul qilish uchun elektromagnit uzatgichlar va qabul qiluvchilar, to'liq uzatuvchi qurilmalar va sun'iy magnit o'tkazgichlardan foydalanadi [3]. Umuman olganda, raqamli aloqa texnologiyasi mijozlar va hamkorlar uchun uzluksizlikni taqdim etib, muloqotni oson, qulay va tezroq qildi [4].

1-rasmda aloqa texnologiyasi va uning raqamli texnologiyalar bilan bog'liqliklarini ko'rsatuvchi diagramma ko'rsatilgan [5].

1-rasm. Aloqa texnologiyasi va uning raqqamli texnologiyalar bilan bog'liqliklarini ko'rsatuvchi diagramma

Aloqa texnologiyasiga misollar:

1. Inqilobiy aloqa: WhatsApp kabi xabar almashish ilovalarini yoki Facebook kabi ijtimoiy media platformalari. Ushbu platformalar foydalanuvchilarga lahzali xabarlar jo'natish, ovozli va video qo'ng'iroqlar qilish, multimedia kontentini almashish va real vaqt rejimida butun dunyo bo'ylab odamlar bilan bog'lanish imkonini beradi, bu esa odamlarning muloqot qilish va hamkorlik qilish usullarini o'zgartiradi.

2. Raqqamli aloqa texnologiyasidagi yutuqlar: Zamonaviy smartfon raqqamli aloqa texnologiyasidagi yutuqlar aloqani qanday soddalashtirganiga misoldir. Smartfonlar foydalanuvchilarni turli aloqa tarmoqlariga uzluksiz ulash uchun raqqamli saqlash, qayta ishlash va almashtirish texnologiyalaridan foydalanadi. Foydalanuvchilar o'z qurilmalarida bir necha marta bosish orqali elektron pochta xabarlariga kirishlari, internetni ko'rib chiqishlari va qo'ng'iroq qilishlari mumkin.

3. Elektromagnit uzatgichlar va qabul qiluvchilardan foydalanish: Simsiz marshrutizatorlar raqqamli signallarni simsiz uzatish va qabul qilish uchun elektromagnit uzatgichlar va qabul qiluvchilardan foydalanadigan qurilmalarga misoldir. Ushbu qurilmalar raqqamli ma'lumotlarni uzatish uchun elektromagnit to'lqinlarga aylantiradi va raqqamli ma'lumotlarni dekodlash uchun kiruvchi to'lqinlarni qabul qilib, simsiz internetga ulanish imkonini beradi.

4. Mijozlarning tajribasini oshirish: Onlayn mijozlarni qo'llab-quvvatlash chatbotlari raqqamli aloqa texnologiyasi mijozlar tajribasini qanday yaxshilashiga misoldir. Ushbu chatbotlar real vaqt rejimida mijozlar bilan muloqot qilish, so'rovlarga javob berish, yordam ko'rsatish va muammolarni зудlik bilan hal qilish uchun sun'iy intellekt algoritmlaridan foydalanadi va shu orqali mijozlar ehtiyojini qondirish va sodiqlikni oshiradi.

5. Uzluksiz raqqamli aloqa qurilmalari: iPhone yoki Samsung Galaxy seriyasi kabi zamonaviy smartfonlar uzluksiz raqqamli aloqa qurilmalariga misol bo'la oladi. Bu smartfonlar turli xil aloqa texnologiyalarini, jumladan, ovozli qo'ng'iroqlar, xabar almashish, internetni ko'rish va ijtimoiy tarmoqlarni yagona qurilmaga birlashtirib, foydalanuvchilarga qulay va samarali muloqot tajribasini taqdim etadi.

Biznes va sanoat

Ish dunyosida raqqamli texnologiya barcha sohalarda unumdorlik, innovatsiyalar va raqobatbardoshlikni oshiradi. Avtomatlashtirish va ma'lumotlarni tahlil qilishdan elektron tijorat va raqqamli marketinggacha korxonalar operatsiyalarni soddalashtirish,

global bozorlarga chiqish va o'zgaruvchan iste'molchilar talablariga moslashish uchun raqamli vositalardan foydalanadi.

To'rtinchi sanoat inqilobi ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish va intellektuallashtirish bilan tavsiflanadi, bu esa samaradorlikni oshirish va moslashtirishga olib keldi [6]. Ushbu inqilob biznes va iqtisod uchun, xususan, ish va malaka oshirish, aqlli texnologiyalarni joriy etish, aqlli ishlab chiqarish va raqamlashtirish sohalarida muhim ta'sir ko'rsatdi [7]. Shu bilan birga, Sanoat 4.0 ning joriy etilishi strategik rejalashtirish, asosiy texnologiyalarni o'zlashtirish va ishlab chiqarish jarayonlarida integratsiyaga erishish zaruriyatini o'z ichiga olgan muammolarni ham keltirib chiqaradi. Sanoat 4.0 ishlab chiqarish jarayonlari, ma'lumotlarni boshqarish va raqobatbardoshlikning turli jihatlarini o'z ichiga olgan keng sohadir.

1. Ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish va intellektuallashtirish: Teslaning Gigafactory Sanoat 4.0 tamoyillarini namoyish etdi, bu yerda ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish uchun ilg'or robototexnika va avtomatlashtirish qo'llaniladi. Raqamlashtirish va intellektuallashtirish orqali Tesla elektr transport vositalarini ishlab chiqarishda yuqori samaradorlik va moslashtirish darajasiga erisha oladi, bu esa avtomobilsozlik sanoatini o'zgartirdi.

2. Biznes va iqtisodga ta'siri: Amazonning sun'iy intellekt (AI) va ma'lumotlar tahlilidan foydalanishi Sanoat 4.0 ning biznes va iqtisodiyotga ta'sirini ko'rsatdi. Mijozlarning xatti-harakati va afzalliklarini tahlil qilish orqali Amazon tavsiyalarni shaxsiylashtirishi, inventar boshqaruvini optimallashtirishi va ta'minot zanjiri samaradorligini oshirishi mumkin, natijada elektron tijorat sohasida o'sish va rentabellikni ta'minlaydi.

3. Amalga oshirish muammolari: Volkswagenning raqamli ishlab chiqarishga o'tishi Sanoat 4.0 texnologiyalarini an'naviy tarmoqlarda qo'llash bilan bog'liq muammolarni ko'rsatdi. Avtomatlashtirish va aqlli texnologiyalarga katta sarmoya kiritganiga qaramay, Volkswagen integratsiya muammolari va an'naviy ishlab chiqarish usullariga o'rganib qolgan xodimlarning qarshiliklariga duch keldi, bu esa Sanoat 4.0 tashabbuslarini amalga oshirishda strategik rejalashtirish va o'zgarishlarni boshqarish muhimligini ta'kidlaydi.

4. Menejment tadqiqotlarida sanoat 4.0: Siemens tomonidan ishlab chiqarish jarayonlarida raqamli egizaklarni tatbiq etishi menejmentni o'rganishda Sanoat 4.0 ning rolini ko'rsatdi. Jismoniy aktivlarning virtual nusxalarini yaratish orqali Siemens ishlab chiqarish jarayonlarini taqlid qilishi va optimallashtirishi, potentsial muammolarni aniqlashi va qarorlar qabul qilishni yaxshilashi mumkin, bu esa Sanoat 4.0 kontseptsiyalari raqobatbardoshlik va innovatsiyalarni rivojlantirish uchun boshqaruv amaliyotlarini qanday qayta shakllantirayotganini namoyish qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yati

1. Vimala, Saravanan., Murali, Ramachandran., Sowmiya, Soundharaj. "Exploring Various Digital Communication and its Classification." 1, undefined (2022). doi: 10.46632/rne/1/1/9
2. Kirino, Hideki., Kamo, Hiroyuki. "Digital communication system." undefined (2018).

3. Utkarsh, Kabra. "An Overview of ICT Technology Advancement." undefined (2023). doi: 10.1007/978-3-031-27765-8_1
4. Huang, Ren-Wen., Xin, Yang., Qiang, You., Chong-Jin, Ma., Chuang, Tsung, Jen. "Digital communication device." undefined (2013).
5. B.Abdullayev, A.Abdullayev. Raqamli innovatsion menejment. O'quv qo'llanma: ISBN : 978-9910-08-494-2 – 2024 yil / 168 b.
6. Maresova P. et al. Consequences of industry 4.0 in business and economics //Economies. – 2018. – T. 6. – №. 3. – S. 46.
7. Zhou K., Liu T., Zhou L. Industry 4.0: Towards future industrial opportunities and challenges //2015 12th International conference on fuzzy systems and knowledge discovery (FSKD). – IEEE, 2015. – S. 2147-2152.

KORPORATIV QIMMATLI QOG'OZLAR ORQALI INVESTITSIYA JALB QILISHNING TASHKILIY-HUQUQIY MEXANIZMLARI

Igitov Jurabek Kuzibekovich

Toshkent davlat transport universiteti mustaqil tadqiqotchi (90-961-22-70)

igitov2021@gmail.com

Korporativ qimmatli qog'ozlar iqtisodiy atamasiga milliy qonunchiligimizda aniq izoh keltirilmagan. Shunday bo'lsada ko'pgina qonun hujjatlarida korporativ qimmatli qog'ozlar atamasidan foydalanilgan.

Dastavval korporativ qimmatli qog'ozlarni mazmun-mohiyati, emissiya qilish va muomalaga chiqarishning xalqaro tartib-qoidolari va normative talablarini o'rganishni maqsadga muvofiq deb topdik. Qimmatli qog'ozlar komissiyalarining xalqaro tashkilotining (IOSCO) "Qimmatli qog'ozlarni tartibga solishning maqsadlari va tamoyillari" ga asosan qimmatli qog'ozlar va derivativlar bozorlari bozor iqtisodiyotining o'sishi, rivojlanishi va mustahkamlanishi uchun juda muhimdir[1]. Ular korporativ tashabbuslarni qo'llab-quvvatlaydi, yangi g'oyalardan foydalanishni moliyalashtiradi va moliyaviy risklarni boshqarishga yordam beradi.

Aksiyadorlik qimmatli qog'ozlari	• oddiy yoki imtiyozli aksiyalar kabi kompaniyadagi egalik manfaatlarini ifodalaydi
Qarz qimmatli qog'ozlari	• obligatsiyalar yoki veksellar kabi, investorlar tomonidan emitent kompaniyaga muntazam foizlar to'lash va asosiy qarzni to'lash evaziga berilgan kreditlarni ifodalaydi
Gibrid qimmatli qog'ozlar	• konvertatsiya qilinadigan obligatsiyalar yoki kapitalga o'xshash xususiyatlarga ega imtiyozli aksiyalar kabi qarz va kapitalning elementlarini birlashtiradi

1-rasm. IOSCO talqiniga ko'ra korporativ qimmatli qog'ozlar tarkibi

IOSCO tomonidan korporativ qimmatli qog'ozlarga to'g'ridan-to'g'ri tarif berilmagan bo'lsada, tashkilotning normative-huquqiy hujjatlariga ko'ra "korporativ qimmatli qog'ozlar" odatda korporatsiyalar yoki boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan kapitalni jalb qilish uchun chiqarilgan moliyaviy vositalarni anglatadi. Ushbu qimmatli qog'ozlar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin (1-rasm).

2-rasm. Korporativ qimmatli qog'ozlar bilan bog'liq savdo qoidalarini

IOSCOning a'zolari bo'lgan mamlakatlar fond birjalarida korporativ qimmatli qog'ozlar bilan bog'liq savdolar tashkilotning qoidalariga asosan o'rnatiladi va quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi (2-rasm):

Ma'lumotni oshkor qilish talablari: IOSCO korporativ qimmatli qog'ozlar emitentlari tomonidan ma'lumotlarni to'g'ri, o'z vaqtida va har tomonlama oshkor etilishi muhimligini ta'kidlaydi. Bu emitentning moliyaviy ahvoli, faoliyati, boshqaruvi va qimmatli qog'ozlar qiymatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan har qanday moddiy hodisalar yoki risklar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Korporativ boshqaruv: IOSCO korporativ qimmatli qog'ozlar emitentlari o'rtasida yaxshi korporativ boshqaruv amaliyotini qo'llab-quvvatlaydi. Bu Kuzatuv kengashi tarkibi, boshqaruv xodimlari uchun rag'bat va mukofot pullari, aksiyadorlar huquqlari va qarorlar qabul qilish jarayonlarida shaffoflik bo'yicha ko'rsatmalarni o'z ichiga olishi mumkin.

Investirlarni himoya qilish: IOSCO investirlarni ishonchli investitsiya qarorlarini qabul qilish uchun yetarli ma'lumotlarga ega bo'lishini ta'minlash orqali himoya qilishga intiladi. Bu korporativ qimmatli qog'ozlarni sotish va muomalada aylanishi bilan bog'liq qoidalar, shuningdek, firibgarlik, bozorni manipulyatsiya qilish va boshqa suiiste'mol amaliyotlarning oldini olish choralarini o'z ichiga olishi mumkin.

Bozor yaxlitligi: IOSCO korporativ qimmatli qog'ozlar bozorlarining yaxlitligi va samaradorligini saqlashga intiladi. Bu savdo amaliyotini tartibga soluvchi qoidalar va standartlarni, bozorni nazorat qilishni, ichki savdo va bozorni suiiste'mol qilishning boshqa shakllarini oldini olishni o'z ichiga oladi.

Transchegaraviy muammolar: Qimmatli qog'ozlar bozorlarining global xarakterini hisobga olgan holda, IOSCO korporativ qimmatli qog'ozlarni chiqarish va sotish bilan bog'liq transchegaraviy muammolarni hal qiladi. Bu turli yurisdiksiyalardagi qimmatli qog'ozlarni tartibga soluvchi organlar o'rtasidagi hamkorlikni, shuningdek, transchegaraviy takliflar va listinglarni osonlashtirish uchun tartibga soluvchi talablarni uyg'unlashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlarni o'z ichiga oladi.

“Qimmatli qog'oz deganda har qanday banknota, aksiya, g'aznachilik qog'ozlari, fyuchers, svop, obligatsiya, obligatsiya, qarzdorlik guvohnomasi, foizlar sertifikat yoki foydani taqsimlash bo'yicha har qanday bitimda ishtirok etish, garov-trast sertifikat, obuna sertifikat, o'tkaziluvchi aksiya, investitsiya shartnomasi, ovoz berish huquqiga ega ishonch sertifikat, qimmatli qog'ozlar uchun depozit sertifikat, neft, gaz yoki boshqa foydali qazilmalarga bo'lgan lotli bo'linmaydigan ulush, har qanday qimmatli qog'ozlar bo'yicha har qanday sotish, sotib olish, opsion yoki imtiyoz, qimmatli qog'ozlar guruhi yoki indeksi yoki milliy qimmatli qog'ozlar

birjasida chet el valyutasiga oid har qanday put, koll opsionlar yoki imtiyozlar yoxud umumiy holatda, "qimmatli qog'oz" deb nomlanuvchi har qanday foiz yoki vosita yoki yuqorida aytilganlarning har qandayiga qiziqish yoki ishtirok etish to'g'risidagi har qanday sertifikat, vaqtinchalik yoki oraliq davrdagi sertifikat, varrant yoki kafolat yoki obuna bo'lish yoki sotib olish huquqi."

Ushbu ta'rif korporativ qimmatli qog'ozlarning har xil turlarini, shu jumladan aksiyalarni (oddiy va imtiyozli), obligatsiyalarni va korporatsiyalar tomonidan investitsiya maqsadida chiqarilgan boshqa moliyaviy vositalarni o'z ichiga oladi.

Yuqorida qonunchilik normalarining korporativ qimmatli qog'ozlarga bog'liq bo'lgan ayrim bandlari keltirib o'tilgan bo'lib, ular ko'proq kompaniya tomonidan o'z faoliyatini moliyalashtirishda korporativ qimmatli qog'ozlardan foydalanishda qanday qoidalarga rioya etishlarini ko'rsatadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (ikkinchi qism). 01.03.1997
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat mulki qo'mitasi huzuridagi Qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish markazi bosh direktorining buyrug'i, 16.07.2004 yilda ro'yxatdan o'tgan, ro'yxat raqami 1384
3. O'zbekiston Respublikasi Qonuni, Qimmatli qog'ozlar bozorida depozitariylar faoliyati to'g'risida. 29.08.1998 yildagi 672-I-son
4. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2000-yil 21-martdagi "Bank tizimini yanada erkinlashtirish va isloh qilish borasidagi chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-2564-son Farmoni
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat mulki qo'mitasi huzuridagi Qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish markazi bosh direktorining 2004-yil 6-avgustdagi "Korporativ qimmatli qog'ozlar bilan repo bitishuvlarni amalga oshirish to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi buyrug'i
6. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida. 03.06.2015 yildagi O'RQ-387-son
7. IOSCO Objectives and Principles of Securities Regulation. <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD154.pdf>
8. Securities act of 1933. U.S. Securities and Exchange Commission, SEC. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-1884/pdf/COMPS-1884.pdf>

O'zbekistonda asosiy fondlardan foydalanishni iqtisodiy samaradorligi taxlili

Mamanazarov Tajimirza Abduvosievich

katta o'qituvchi. AQXAI

Asosiy fondlar iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismidir. Ular ishlab chiqarishning samaradorligini, mahsulot sifatini va umumiy iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. O'zbekistonda asosiy fondlar jamiyatning iqtisodiy faoliyatida muhim rol o'ynamoqda.

O'zbekistonda asosiy fondlardan foydalanishni iqtisodiy samaradorligini tahlil qilish, jamiyatning iqtisodiy o'sishini va rivojlanishini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Asosiy fondlar ishlab chiqarish jarayonlarida foydalaniladigan, uzoq muddat davomida xizmat qiladigan moddiy aktivlardir. Ularning samarali foydalanishini ta'minlash esa iqtisodiy samaradorlikni oshirishning asosiy shartlaridan biridir.

Fondning samaradorligi: Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini baholash uchun odatda kapitalga qaytish (ROI) va moliyaviy samaradorlik indikatorlari tahlil qilinadi.

Mahsulotning o'rtacha narxi: Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini aniqlash uchun mahsulotning o'rtacha narxini tahlil qilish muhim.

Ishchi kuchining samaradorligi: Ishchi kuchining samaradorligi ham asosiy fondlarning samarali foydalanishida muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonda 2020 yilda iqtisodiy islohotlar davomida asosiy fondlarni modernizatsiya qilish, innovatsiyalar joriy qilish va raqobatbardoshlikni oshirish maqsadida bir qator dasturlar qabul qilingan.

1. **Modernizatsiya:** Asosiy fondlarni modernizatsiyalashda zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yechimlardan foydalanish, ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish kerak.

2. **Davlat dasturlari:** Asosiy fondlardan samarali foydalanish uchun davlat tomonidan ishlab chiqarishni rag'batlantiruvchi dasturlar qabul qilinmoqda.

3. **Xususiy sektorning rivojlanishi:** Xususiy sektorning rivojlanishi asosiy fondlarning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini baholash uchun bir necha iqtisodiy ko'rsatkichlardan foydalaniladi:

1. **Kapitalga qaytish (ROI):** Ushbu ko'rsatkich asosiy fondlarga sarflangan mablag'larga nisbatan olingan daromadni ko'rsatadi.

$$ROI = \frac{\text{Daromad} - \text{Sarf-xarjat}}{\text{Sarf-xarjat}} \times 100$$

2. **Fondlarning ishlatish samaradorligi:** Asosiy fondlardan olingan mahsulot yoki xizmatlarning xajmi va iqtisodiy samaradorlikni ko'rsatadi. Fondlarning ishlatish samaradorligi = $\frac{\text{Mahsulot xajmi}}{\text{Asosiy fondlar xajmi}}$

3. **Ishchi kuchining samaradorligi:** Ishchi kuchining samaradorligini baholash, asosiy fondlarning samarali foydalanishini belgilaydi.

Ishchi kuchining samaradorligi = $\frac{\text{Mahsulot xajmi}}{\text{Ishchi kuch soni}}$

O'zbekistonda asosiy fondlardan foydalanish samaradorligi yildan yilga o'zgarib bormoqda. 2022 va 2023 yillardagi ma'lumotlarga ko'ra:

2022 yil:

ROI: 12%

Fondlarning ishlatish samaradorligi: 1.5

Ishchi kuchining samaradorligi: 200 mln so'm/ishchi

2023 yil:

ROI: 15%

Fondlarning ishlatish samaradorligi: 1.8

Ishchi kuchining samaradorligi: 220 mln so'm/ishchi

Solishtirish natijalari asosida, 2023 yilda asosiy fondlardan foydalanish samaradorligi oshgani ko'zga tashlanadi. ROI 3% ga oshgan, fondlarning ishlatish samaradorligi 0.3 ga o'sgan va ishchi kuchining samaradorligi ham 20 mln so'mga ko'tarilgan. Bu esa asosiy fondlarni modernizatsiyalash, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ishchi kuchini mustahkamlash bilan bog'liq.

Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini tahlil qilish, iqtisodiy ko'rsatkichlarni solishtirish asosida amalga oshirildi. O'zbekistonda asosiy fondlarning samarali foydalanishi iqtisodiyotning rivojlanishi va raqobatdoshligini oshirish uchun muhimdir. Ushbu tahlil, davlat va xususiy sektor uchun kelajakdagi strategiyalarni ishlab chiqishda asos bo'lishi mumkin.

Takliflar

1. **Investitsiyalarni rag'batlantirish:** Asosiy fondlarni modernizatsiya qilish uchun davlat investitsiyalari va xususiy sektorning ishtirokini oshirish.
2. **Ishchi kuchini malakali tayyorlash:** Ishchilarni mutaxassislashtirish va kasb-hunar ta'limi tizimini takomillashtirish.
3. **Texnologik yangilanish:** Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ularni samarali foydalanishini ta'minlash.

Maqola asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini iqtisodiy ko'rsatkichlar orqali to'liq yoritishni maqsad qilib, O'zbekiston iqtisodiyoti uchun muhim ma'lumotlarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar:

1. **Davlat statistika qo'mitasi.** O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy ko'rsatkichlari. www.stat.uz (2023 yilda olingan ma'lumotlar).
2. **Iqtisodiy tadqiqotlar markazi.** "Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligi va iqtisodiy rivojlanish" (2023 yil).
3. **Sherzod A.** "Asosiy fondlarni modernizatsiyalash va samaradorlik: O'zbekiston misoli". Iqtisodiy tahlil jurnali, 2023, №2, 45-58-betlar.
4. **Xalqaro moliya tashkilotlari.** "O'zbekistonda iqtisodiy islohotlar: asosiy fondlar va ulardan foydalanish samaradorligi" (2022 yil).
5. **Global iqtisodiy forum.** "Dunyodagi iqtisodiy samaradorlik indikatorlari" (2023 yil). www.weforum.org.

Chorvachilikni rivojlantirishda ozuqa ekinlarini yetishtirishda yerlardan samarali foydalanishning xuquqiy asoslari

Primqulov Marufjon Mirkomilovich

stajyor-o'qituvchi Andijon agrotexnologiya va qishloq xo'jaligi inistituti

Bozor iqtisodiyoti sharoitida qanday faoliyatni tashkil etish va amalga oshirish uchun ma'lum darajadagi asoslar mavjud bo'lishi shart. Mavjud bo'lishi shart asoslarga tashkiliy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqalar misol bo'ladi. Qishloq xo'jaligini

tashkil etuvchi ikki tarmoqdan biri bo'lgan chorvachilikning rivojlanishini normativ – huquqiy asoslarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Masalan, chorvachilik yo'nalishidagi chorvachilikka asoslangan fermer xo'jaliklari uchun har bir bosh shartli molga qancha yer ajratilishincha shartli mol bo'lganida xo'jalik tashkil etish mumkunligi, qanaqa soliq yoki kredit imtiyozlari berilishining normativ – huquqiy asoslari aniq bo'lmaganida xo'jalikni tashkil etish va rivojlantirish turli to'siqlar va yechib bo'lmamas muammolar bilan to'lib toshgan bo'lar edi.

Xozigi jadal suratlar bilan rivojlanayotgan iqtisodiyotning huquqiy negizi va rivojlanishida normativ – huquqiy hujjatlarga O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari, Qishloq xo'jaligi vazirligi, maxalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari qonun osti hujjatlarga kiritimiz mumkin

Qishloq xo'jaligining chorvachilik tarmoqlariga asosiy normativ – huquqiy xujjatlar O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi, Fermer xo'jaligi to'g'risida, Veterinariya to'g'risida, Dehqon xo'jaligi to'g'risidagi qonunlar xamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlarini sanab o'tishimiz mumkin.

“Chorvachilik va parrandachilikni qo'llab-quvvatlash, sohada yuqori qo'shilgan qiymat yaratish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar” to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.01.2025 yildagi PQ-34-sonli qarori chorvachilik yo'nalishidagi xo'jaliklarga juda katta imtiyozlar berayotganligini ko'rishimiz mumkin. Bu qaror orqali naslchilik korxonalari uchun ularning asosiy faoliyat turi bo'yicha foyda solig'i (tijorat banklarida joylashtirilgan mablag'lardan olingan foizlardan tashqari), mol-mulk solig'i, yer solig'i va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqlarni 50 foiz pasaytirilgan stavkada to'lash shaklidagi soliq imtiyozlarining amal qilish muddatini 2028 yil 1 yanvarga qadar uzaytirish, Osiyo taraqqiyot banki orqali pul mablag'larini jalb qilish va shunga o'xshash imtiyozli shart-sharoitlar yaratish to'g'risida oqilona rejalar tuzilgani ko'rishimiz mumkin.

2025-yilning 1-yanvar holatiga barcha toifadagi xo'jaliklarda yirik shoxli iqoramollar bosh soni **14389,8** ming boshga yetdi, (2024-yilning 1-yanvar holatiga nisbatan **1,8%** gako'p), sigirlar **5130,5** ming boshga (**1,7%** ga ko'p), qo'y va echkilar **24589,1** ming boshga (**2,0%** ga ko'p), parrandalar **106588,9** ming boshga (**3,4%** ga ko'p) yetdi. Yirik shoxli qoramollar ulushi viloyatlar miqiyosida taxlil qilinganda:

2024-yilga nisbatan eng yuqori o'sish sur'atlari Qoraqalpog'iston Respublikasi (**102,3%**), Surxondaryo (**102,1%**), Buxoro (**102,0%**), Qashqadaryo (**102,0%**), Namangan (**102,0%**), Andijon (**101,9%**), Jizzax (**101,8%**) va Samarqand (**101,8%**) viloyatlarida qayd etildi.

Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo'mitasining 2025 yil I-yarim yillik ish rejasida 1-ilova barcha fermer xo'jaliklarida ozuqabop ekinlari yetishtirish uchun ajratilgan 447,6 ming gektar asosiy maydonlarga, jumladan, 33,8 ming gektar yangi beda (shundan 89,2 ming gektar eski beda), 114,1 ming gektar silos uchun makkajo'xori, 40,7 ming gektar don uchun makkajo'xori, 22,7 ming gektar oqjo'xori, 6,2 ming gektar hashaki lavlagi hamda 140,7 ming gektar maydonga chorva uchun g'alla ekinlarini ekish 2025 yil 1-yarim yillik xisobida ekilishi belgilangan

tartibdaamalg oshirilishi belgilangan.Reja asosida belgilangan ozuqa yerlaridan samarali foydalanish taqazo etadi.

Yurtimizda chorva mollari bosh sonining oshishi bilan birga chorcachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish bo'yicha ham ijobiy ko'rsatkichlarga erishish bilan bir qatorda, aholi sonining tez o'sishi natijasini oziq-ovqat mahsulotga bo'lgan ehtiyojning ortishi, sanoatning xom ashyoga bo'lgan talabining o'sib borishi sharoitida chorcachilik tarmog'ining rivojlanishi uchun salbiy ta'sir ko'rsatayotgan muammolarni tadqiq qilish, chorcachilikda muhim va zarur bo'lgan yer maydonlaridan samarali va unumli foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari ozuqa bazasini yetishtirish uchun sug'oriladigan yer maydonlari yetishmovchiligi mavjud bo'lgan tumanlarda go'sht va sut mahsulotlariga bo'lgan iste'mol talabini to'liq qondirish maqsadida go'sht va sut mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlashni yo'lga qo'ygan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga viloyatlarning chegara va ozuqa yetishtirish yerlari yetarli bo'lgan xududlardan yetishmayotgan xududlarga yetkazib berish doirasida bir tumanda kooperatsiya usulida go'sht va sut mahsulotlarini yetishtirishni tashkil etish hamda boshqa tumanda ozuqa ekinlarini yetishtirish uchun belgilangan qarorlarni barcha imtiyozlar qo'llanilishi ta'minlash zarur deb xisoblaymiz.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 08.02.2022 yildagi PQ-120-sonli "O'zbekiston respublikasida chorcachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish bo'yicha 2022—2026 yillarga mo'ljallangan dasturni tasdiqlash to'g'risida" qarori. Toshkent sh 2022 y.
2. "Chorcachilik va parrandachilikni qo'llab-quvvatlash, sohada yuqori qo'shilgan qiymat yaratish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar" to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.01.2025 yildagi PQ-34-sonli qarori Toshkent sh 2025 y.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezident Farmoni bilan "O'zbekiston – 2030" strategiyasi Toshkent sh.
4. O'zbekiston respublikasi prezidenti huzuridagi statistika agentligi 2025 yil ma'lumotlari Toshkent sh 2025 y.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA ZAMONAVIY KORXONALARNING TASHKILIY-TEXNIK TAHLILI

Rahmonov Nodirjon Rahmonjon o'g'li
Qo'qon universiteti tadqiqotchisi, Qo'qon shahar

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi korxonalarining tashkiliy tuzilishi, texnologik jihozlanishi va boshqaruv usullariga tubdan ta'sir ko'rsatmoqda. Zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalar (AI, IoT, blockchain, bulutli hisoblash) korxonalarining samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi[1]. Ushbu tezisda raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalarining tashkiliy-texnik tahlilining asosiy jihatlari ko'rib chiqiladi.

Raqamli iqtisodiyot – bu axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, big data (katta ma'lumotlar) va boshqa zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan iqtisodiy

tizim[2]. Ushbu iqtisodiy tizimda korxonalar raqamli vositalardan foydalanish orqali samaradorlikni oshiradilar, yangi bozorlarni kashf etadilar va xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini ta'minlaydilar. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bilan birga, zamonaviy korxonalarning tashkiliy-texnik tuzilmalari ham o'zgarib bormoqda. Korxonalarning tashkilot tizimini va ishlab chiqarish jarayonlarini samarali tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu tahlil raqamli texnologiyalarni joriy etishda va korxonaning umumiy samaradorligini oshirishda asosiy omil bo'lishi mumkin[3].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020 yildagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi farmonining 2.3 bandida sanoat korxonalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy qilish dasturlarini ushbu korxonalarni texnologik qayta jihozlash dasturlari bilan uyg'unlashtirish; korxona ta'minotining barcha bosqichlarini avtomatlashtirish va boshqarishni ta'minlash, shuningdek, bu orqali logistika va xarid xarajatlarini qisqartirish; innovatsion avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va dasturiy mahsulotlarni joriy etish bo'yicha normativ-huquqiy bazani takomillashtirish; ishchi joylarni bosqichma-bosqich avtomatlashtirish hamda ishlab chiqarish jarayonlarini robotlashtirish, shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish singari dolzarb masalalar shular jumlasidandir.

Raqamli iqtisodiyot va korxonalarning rivojlanish jarayoni: Raqamli iqtisodiyotning asosiy elementlari, jumladan, axborot texnologiyalari, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish va internet-buyumlar (IoT) tizimi korxonalar faoliyatini shakllantiradi[3,4]. Ushbu elementlar orqali korxonalar nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, balki mahsulotlar va xizmatlarni marketing qilish, hamda mijozlar bilan o'zaro aloqalarni mustahkamlash imkoniyatlariga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, korxonalar raqamli platformalar orqali global miqyosda raqobatbardoshligini oshiradilar.

Korxonalarda tashkiliy-texnik tahlilning roli: Korxonalarning tashkiliy-texnik tahlili, ularning ichki va tashqi resurslarini, ishlab chiqarish jarayonlarini, va boshqaruv tizimini o'rganishni o'z ichiga oladi[5]. Raqamli iqtisodiyot sharoitida ushbu tahlil yanada muhim ahamiyat kasb etadi, chunki texnologiyalarni joriy etish jarayonida korxonalarga ko'plab yangi imkoniyatlar ochiladi. Bunda, avtomatlashtirish, sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili kabi texnologiyalar orqali boshqaruv samaradorligini oshirish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish mumkin.

Raqamli texnologiyalarni korxonalarda joriy etishning afzalliklari: Korxonalarda raqamli texnologiyalarni joriy etish quyidagi afzalliklarni ta'minlaydi:

- Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish: Avtomatlashtirish va raqamli tizimlar yordamida ishlab chiqarish jarayonlari tezlashadi va xatoliklar kamayadi[3].
- Xarajatlarni kamaytirish: Raqamli texnologiyalar orqali resurslardan samarali foydalanish imkoniyati paydo bo'ladi, bu esa ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi.
- Ma'lumotlarni tez va aniq tahlil qilish: Raqamli vositalar orqali katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish va ulardan foydalangan holda strategik qarorlar qabul qilish osonlashadi.

- Yangi bozorlarni ochish va xalqaro raqobatbardoshlik: Raqamli platformalar va e-tijorat orqali korxonalar yangi bozorlarni kashf etadilar va global miqyosda raqobatbardoshligini oshiradilar[6].

Korxonalarda raqamli iqtisodiyotga moslashuv: Raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalar o'zlarining tashkiliy-texnik tuzilmalarini zamonaviy texnologiyalarni joriy etish[7] orqali o'zgartirishga majbur. Bu jarayonda quyidagi qadamlar amalga oshirilishi kerak:

- Texnologik infratuzilmani mustahkamlash: Korxona ichki tizimlarida zarur bo'lgan axborot texnologiyalari va texnik vositalarni joriy etish[8].

- Kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish: Raqamli texnologiyalarni samarali foydalanish uchun kadrlar malakasini oshirish va ularga yangi texnologiyalarni o'rgatish zarur[3].

- Boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish: Korxonada boshqaruvni raqamli tizimlarga ko'chirish va ma'lumotlar bazasini yaxshilash[4].

Raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalarning tashkiliy-texnik tahlili ularning raqobatbardoshligini saqlab qolish va rivojlantirish, zamonaviy boshqaruvni optimallashtirish hamda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Korxonalar raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali resurslardan samarali foydalanish, xarajatlarni kamaytirish va yangi bozorlarni ochish[6] imkoniyatlariga ega bo'ladilar. Raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo'llash uchun, korxonalar o'zlarining tashkiliy-texnik tuzilmalarini yangilash va malakali kadrlarni tayyorlash zarur. Tashkiliy tuzilmani raqamlashtirish, texnologik jihozlarni yangilash va ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish zamonaviy korxonalar uchun muvaffaqiyat kalitidir. Kelajakda sun'iy intellekt, blokcheyn va avtonom tizimlarning rivojlanishi korxonalarning tashkiliy-texnik tizimlarini yanada takomillashtirishga olib keladi.

Hozirgi paytda zamonaviy korxonalarning tashkiliy tuzilmasini raqamli transformatsiyalash an'anaviy ierarxik tuzilmalardan tekis (flat) tuzilmalarga o'tish, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari (ERP, CRM) va sun'iy intellekt asosida qaror qabul qilish hamda masofaviy ish (remote work) va virtual jamoalarning samaradorligini oshirish bilan harakterlanadi.

IoT uskunalari orqali ishlab chiqarish jarayonlarini monitoring qilish, ma'lumotlarni tahlil qilish (Big Data analytics) va bashoratli texnik xizmat ko'rsatish (predictive maintenance), bulutli texnologiyalar va kiberxavfsizlik tizimlarini joriy etish[9] texnik jihatlarining zamonaviylashtirilishiga olib keladi

Raqamli iqtisodiyot xarajatlarni optimallashtirish (avtomatlashtirish, robotlashtirish), yangi biznes modellari (subscription model, platforma iqtisodiyoti), raqobatbardoshlikni oshirish[3] uchun innovatsion yechimlardan foydalanish kabi korxonalarga iqtisodiy ta'sir o'tkazadi

Adabiyotlar

1. Herter J., Ovtcharova J. (2016). A Model based Visualization Framework for Cross Discipline Collaboration in Industry 4.0 Scenarios // Procedia CIRP. Vol. 57. P. 398–403.

2. I.V. Tarasov. Industry 4.0: concept, concepts, development trends. / I.V. Tarasov. // Business strategy. Electronic scientific and economic journal. - 2018.No 6 (50) - p. 57-63.

3. Kambarov, J., Rakhmatov, U., Rakhmonov, N., & Sultanova, Y. (2020). Problems and solutions for the implementation of the industry-4.0 program in Uzbekistan. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, 12(2), 2677-2683.
4. Toxirov, R. S., & Raxmonov, N. R. O. G. L. (2021). DASTURIY TA'MINOT YORDAMIDA ZAMONAVIY BOSHQARUVNI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 1(1), 181-186.
5. Рахмонов Нодиржон, & Жўраев Асадбек. (2022). КИЧИК БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ ТАҲЛИЛИ. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(5), 101–109. Retrieved from <http://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/386>
6. Raxmonov, N. R., Xursanaliyev, B. F., Tashbayeva, S. A., & Jo'rayev, A. A. (2024). MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR. *University Research Base*, 1-377.
7. Yu.A. Plakitkin. L.S. Plakitkina. The Industry 4.0 and Digital Economy of the Russian Federation programs are opportunities and prospects in the coal industry. *Mining*. No. 1 (137) 2018, pp. 22–28
8. И.В. Тарасов. Индустрия 4.0: понятие, концепции, тенденции развития. / И.В. Тарасов. // Стратегии бизнеса. Электронный научно-экономический журнал. – 2018. № 6 (50) – с. 57-63.
9. Vial, Gregory. (2019) "Understanding digital transformation: A review and a research agenda". *The Journal of Strategic Information Systems* 28 (2): 118–144
10. Raxmonov, N. (2024). Ishlab chiqarish faoliyatini raqamlashtirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.
11. Raxmonjon o'g'li, R. N. (2024). MAMLAKATDA KICHIK BIZNES FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISHNING TAHLILI. *University Research Base*, 889-892.
12. Rakhmonov, N. (2024). IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF DIGITIZATION OF PRODUCTION ACTIVITIES. *Kokand University Research Base*.
13. Raxmonov, N. (2024). Internet buyumlari orqali kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini baxolash. *Qo'qon universiteti xabarnomasi*, 10(10), 61-64.
14. Raxmonjon o'g'li, R. N. (2023). кичик бизнес фаолиятини рақамлаштиришнинг ташкилий тизими ва ҳозирги ҳолати таҳлили. *Qo'qon universiteti xabarnomasi*, 36-43.
15. Coupette, J. (2015), "Digitalisierung zwischen Erwartung und Implementierung", *IM + io Fachzeitschrift für Innovation, Organisation und Management*, Vol. 1, pp. 69-75.

MEHNAT MAZMUNI VA PROFESSIONAL VAZIFALAR TAHLILI.

Dadajonova Martabaxon Mahmudovna

Andijon Davlat texnika instituti iqtisod fanlari nomzodi dotsent

Hozirgi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar sharoitida moliyaviy, iqtisodiy va moddiy resurslardan samarali foydalanish bilan birga albatta xodimlar rolini ham oshirib borish zarur. Buning uchun rahbarlar har bir xodim tashkilotning asosiy qadriyati ekanligini uni boshqarish jarayonida tan olishi lozim. XX asr oxiriga kelib, tashkilotlar inson hayotining universal shakliga aylanishga ulgurib, bir qancha maqsadga yo'naltirilganlik, faoliyat yuritishi va rivojlanishi, tartibga solingan tashkiliy tuzilmasi, alohida madaniyati, doimiy ravishda tashqi muhit bilan aloqadorligi, turli resurslardan foydalanishi kabi belgilariga ega bo'ldi. Ushbu belgilarning kombinatsiyasi har bir tashkilot uchun alohida xususiyatga ega bo'lib ular ichida mehnat mazmuni va professional vazifalar tahlili markaziy o'rinni egallaydi.

Kerakli xodimlarni yollash uchun rahbariyat ular xizmat vaqtida qanday vazifalarni bajarishini, bu ishlar qanday shaxsiy va ijtimoiy tavsiflarga egaligini aniq bilish zarur. Bu bilimlar ish mazmuni tahlili yordamida olinadi.

Bunday tahlilning bir necha usullari bor. Ulardan biri xodimni kuzatish va u bajarayotgan yuqori vazifa va harakatlarni aniqlash va qayd qilishni ko'zda tutadi. Boshqa usul - bunda axborotni xodimning bevosita boshlig'i bilan suhbatlashish orqali olish hisoblanadi. Uchinchi usul - xodimdan so'rovnoman to'ldirish yoki ishini va unga qo'yiladigan talablarni yoritish talab qilinadi[1].

Mehnat mazmunini tahlil qilishda olingan axborot asosida lavozim yo'riqnomasi ishlab chiqiladi, unda xodimning asosiy majburiyatlari, zaruriy bilim va ko'nikmalari, shuningdek, huquqlari ko'rsatiladi[2].

Professional vazifalar tahlili.

Professional vazifalar tahlili - ish joyi va lavozimlarning majburiyatlari bilan bog'lik xususiyatlari va ularning dinamik tavsifnomalarini o'rganish hisoblanadi.

Agar siz kichik korxonaga rahbarlik qilsangiz, ortiqcha rasmiyatchiliksiz xodimlar yollashingiz mumkin, chunki har bir xodim bajarishi kerak bo'lgan vazifalar sizga ma'lum. Biroq yirik korxonalarda, masalan, "Johnsons & Johnsons" kompaniyasida minglab xodimlar turli mehnat bilan mashg'ul bo'ladilar. Boshqaruvchilar har bir kasb xodimiga bo'lgan talablarni jiddiyoq va ob'ektiv baholash usulini qo'llashga majburlar. Bu usul professional vazifalar tahlili deyiladi.

Bunday tahlil qator savollarga javob berishi lozim. Berilgan mehnat qanday vazifalar bajarilishini talab qiladi? Berilgan ishni bajarish uchun qanday malaka va ko'nikmalar zarur? Berilgan ish qanday holatda (sharoitlarda) bajariladi? Mehnat yuqori tezkorlik bilan bog'liqmi (masalan: gazeta muxbiri) yoki bog'lik emasmi (masalan, bolalar bog'chasida tarbiyachilik)?

Bunday tahlilga zarur axborotni olish uchun mehnat resurslari bo'yicha ekspertlar, tadbirkorlar yoki kompaniya bo'linmalari rahbarlaridan shunday axborotlarni so'rab bilishlari, ijrochilar mehnatini bevosita kuzatish orqali bilishlari mumkin.

Xodimlar professional vazifalarini tahlil qilib, kadrlar bo'limi rahbari xizmatchilar uchun lavozim yo'riqnomasini yoki ishchilar uchun ishlab chiqarish

operatsiyalari ta'rifini va shuningdek, muayyan ish turi bajarilishi uchun zaruriy malakaviy talablarni ishlab chiqishi mumkin.

Lavozim yo'riqnomasi – tashkilotning ichki huquqiy hujjati bo'lib, xizmatchining boshqaruv apparatidagi vazifasi va o'ri, funksional majburiyatlari, huquqi, javobgarligi va uni rag'batlantirish masalalarini tartibga soladi.

Lavozim yo'riqnomasi shtat jadvaliga muvofiq boshqaruv personalining har bir lavozimi bo'yicha ishlab chiqiladi, hamda tarkibiy bo'lim haqidagi qoidalarining mantiqiy davomi hisoblaniladi. Lavozim yo'riqnomalari rahbar tomonidan kichik korxonalarda barcha xizmatchilari uchun, yirik va o'rta korxonalarda bo'lim boshliqlari uchun tasdiqlanadi.

Lavozim yo'riqnomalari umumiy qism, funksional vazifalar xaritasi, huquqlar, javobgarlik, rag'batlantirish kabi asosiy qismlardan iborat.

Lavozim yo'riqnomalari quyidagilarga imkoniyat yaratadi:

- funktional vazifalarning xizmatchilar orasida teng taqsimlanishi;
- muddatilik, mehnattalablik, davomiylik va bajarish muddatlarining miqdor ko'rsatkichlarini joriy qilish hisobiga vazifalarni o'z muddatida va ishonchli bajarilish darajasini oshirish;
- jamoda ijtimoiy-ruhiy muxitni yaxshilash, hamda boshliqlar va xizmatchilar o'rtasidagi kelishmovchiliklarni yo'qotish;
- xizmatchining funksional aloqalarini va boshqa mutaxassislar bilan aloqasini aniq belgilash;
- xizmatchining boshqaruvchilik qarorlarini tayyorlash va qabul qilish, hamda resurslardan foydalanish sohasidagi huquqlarini aniq belgilash;
- xizmatchilarning funksional vazifalari o'z vaqtida va sifatli bajarilishi uchun umumiy va shaxsiy javobgarligini oshirish;
- KOUT usulidan foydalanish hisobiga xizmatchilarning moddiy va ma'naviy rag'batlantirish samarasini oshirish (KOUT C++ dasturlash tilida kalit so'zi << bilan birgalikda chiqarish operatori yoziladi. Operator- bu dasturlash tilida aniq maqsadga yo'naltirilgan, ishni ya'ni C++ misol uchun chiqarish operatori, takrorlash operatori, shart operatorlari va bir qanchasini misol keltirsa bo'ladi. Operatorlardan so'ng bilan yakunladi).

-ish vaqtini boy berish va ortiqcha ishlanishining oldini olgan holda xizmatchilarni vaqt bo'yicha bir tekis bandligini ta'minlash.

Malakaviy talablar - berilgan ish turini eng yaxshi bajara oluvchi kishining ma'lumoti, malakasi va oldingi tajribasi haqidagi ma'lumotlarni keltirish bilan tavsifnomasi yoritilgan hujjatdir[3].

Xulosa qilib aytganda, rahbarning xar bir kursatayotgan xadi-xarakati bevosita xodimlar uchun ibrat-na'muna bo'lish bilan birga, ularning hurmati ham talab darajasida bo'lishi shart. Rahbar va jazolarning tashqi ko'rinishi yoki shakli (ifodalash oxangi, muomala va boshqalar), shuningdek ularni qo'llash usullari ham muhim ahamiyatga egadir. Agar ularning hammasi hisobga olinmasa, jazolash bevosita qarama-qarshi natijalar berishi mumkin. Ishdagi kamchiliklar ko'rsatilar ekan, rahbar xamisha odob madaniyati bilan gapirishi kerak va ayni paytda kishini haqorat qilmaslik, uning qadr-qimmatini erga urmaslik uning diqqat markazida turmog'i lozim.

Xullas, kishilarning professionallik qadr-qimmatini belgilaydigan, ularni jamoa a'zosi sifatida ta'riflaydigan sifat xarakteristikalarini har kanday jamoa rahbari uchun ayniksa, muxim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Вачугов Д.Д. Практикум по менеджменту: деловые игры: Учеб. пособ. Изд. 3-е. - М.: Высш. шк., 2004.
2. Волгин В.В. Автосервис. Производство и менеджмент: Учеб. пособ. М.: Дашков и К, 2004.
3. А.П.Егоршин. Управление персоналом. 2-е изд. Н.Новгород. 1999

O'ZBEKISTONDA YOSH KADRLAR TAYYORLASHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Axunov Muhammadamin Abduvasitovich

Andijon davlat texnika instituti "Iqtisodiyot" kafedrasini dotsenti, i.f.n.

E-mail: axunov@gmail.com Phone: +998972736877

Yangi O'zbekistonimizning barqaror va samarali iqtisodiyotini shakllantirish borasida amalga oshirib kelinayotgan islohotlar bugungi kunda o'zining natijalarini namoyon etmoqda. 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida mamlakatimiz ijtimoiy hayotida ta'lim sifatini oshirish masalalariga alohida ahamiyat qaratilgan.

Mamlakatimizda olib borilayotgan inqilobiy islohotlar jarayonlarida yoshlarning faol ishtirokini ta'minlash uchun ularning axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish qobiliyatlarini oshirish kunning dolzarb vazifalaridan bo'lib bormoqda. Hozirgi kunda jamiyatimiz taraqqiyotining barcha sohalari zahirida axborot kommunikatsiya texnologiyalari yotadi. Bugungi kunda qaysi bir sohani olmaylik uning rivojining zahirida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yotadi. Mahallalar, oilalar yoshlar tarbiyasining o'chog'i hisoblanadi. Yoshlar, asosan, shu joylarda toblanadilar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" nomli kitobida "Biz o'z oldimizga O'zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, ... islohotchi bo'lib maydonga chiqadigan, strategik fikr yuritadigan, bilimli va malakali yangi avlod kadrlarini tarbiyalashimiz zarur" deb ko'rsatilib o'tilgan [1-23 b.]. Ayniqsa, yangi kelajak avlod va uning qobiliyatlarini bunyodkorlik ruhida shakllantirish hamda rivojlantirishning imkoniyatlari va amaliyoti bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Bugungi yangilanayotgan O'zbekistonda yoshlarning dunyoqarashlarining shakllanishida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati oshib bormoqda.

XX asrning oxiri va XXI asrning boshlanishi "axborot asri" deb nomlana boshlandi, chunki XXI asrda axborotning roli doimiy ravishda oshib bordi va jamiyat taraqqiyotida katta ahamiyat kasb eta boshladi. Bunday jamiyatda ta'lim, bilim, axborot va muloqot insonning rivojlanishi va farovonligining asosini tashkil qiladi. Ayniqsa, aholi yashayotgan mahallalarda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish katta ahamiyatga ega bo'lib, mahallalar axborot tizimlari – axborotlarni

saqlash, qayta ishlash hamda uzatish metodlari yig'indisi yaratildi. "Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlash to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining qonunining 12-moddasida quyidagilar belgilangan:

- Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari: huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlashda ishtirok etadi;

- aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirishda ishtirok etadi;

- Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlashda qonun xujjatlariga muvofiq boshqa shakllarda ham ishtirok etishi mumkin. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolar huquqiy axborotni tarqatish hamda undan foydalanishni ta'minlash to'g'risidagi qonun xujjatlarining ijro etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishi mumkin [2]. Yoshlarning axborot kompetensiyasining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat: -Ma'lumot manbalarini to'g'ri tanlash qobiliyati;•

- Turli manbalardan ma'lumotlarni topish va o'zgartirish qobiliyati;•

- Texnik vositalardan foydalanish bo'yicha aniq ko'nikmalarga ega• bo'lish qobiliyati;

O'z faoliyatida kompyuter axborot texnologiyalaridan foydalanish qobiliyati yoshlarni AKT ta'sirlaridan asrash borasida qilinadigan ishlar quyidagilardan iborat: - Aloqa vositalaridan foydalanish hamda yoshlar ongiga salbiy tomonlarni ta'sirini kamaytirish choralari: - AKTdan foydalanish madaniyatini shakllantirish va ulardan o'z qobiliyatlarini shakllantirishda maqsadli ish yuritish; - kommunikatsiya vositalari va kompyuter o'yinlaridan mutaxassilar yordamida o'rganib, samarali foydalanish: - internet kafelar, ularning ijobiy va salbiy oqibatlari to'g'risida ma'lumotlarga ega bo'lish. Ayniqsa, nazoratsiz qolgan internet-kafelardan foydalanuvchilar o'zlari xohlagan ishlarni qilishi mumkin. Ular tafakkurimizga yot bo'lgan axborotlardan foydalanishi, xilma-xil odobsizlik va vahshiylikka yo'naltirilgan, eng yomoni ularning ruhiyatiga ta'sir qiluvchi o'yinlarni o'ynashi, tarbiyasini buzuvchi janrdagi musiqalarni tinglashi, fikrlarini salbiy harakatlarga jalb qiluvchi videofilmlarni tomosha qilishi mumkin. Axborot – kommunikatsiya texnologiyalari tizimining mohiyatini tushunish uchun hal qilayotgan muammolar mohiyatini tushunish zarur. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18 fevraldagi PF5938-sonli Farmonida "Fuqarolar yig'inlarining moddiy-texnika ta'minotini yaxshilash hamda sohaga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish" belgilangan [3]. Mahallalarda bugungi kunlarda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. "Oila-mahalla-maktab" munosabatlariga asoslanib ish olib borayotgan va an'anaga aylanib borayotgan bu tizim samarali natijalarga olib kelmoqda. Yangi O'zbekistonda yoshlarning ijtimoiy, siyosiy madaniy-ma'rifiy jarayonlardagi faol ishtirokini ta'minlash, ularni foydali mashg'ulotlar bilan band qilish maqsadida hukumatimiz tamonidan ta'lim-tarbiyaga oid ko'plab internet saytlari va axborot resurslari ishlab chiqilmokda hamda ommaviy foydalanishga yo'naltirilishi ta'minlanmoqda. Shu bilan birga yoshlarni AKT ta'sirlarndan asrash borasida ham bir qator qilinadigan ishlar belgilanib olingan. Aloqa vositalarndan foydalanishda internet va mobil aloqa tizimlari — multimedia va axborot tarqatuvchi vositalardan to'g'ri

foydalanish madaniyatini shakllantirish bilan birga uning salbiy oqibatlarini tushuntirish ishlari olib borilmoqda. Asosan AKTdan foydalanishning salbiy jixatlarini ikki turga ajratish mumkin: Birinchidan sixat-salomatlikka ta'sir etsa, ikinchidan yoshlar ma'naviy ongiga ta'sir qilishi mumkin. Jamiyatning quyidagi bug'inlarida AKTning salbiy xolatlarini oldini olish buyicha tushunchalar berish lozim: - Yoshlar ongiga salbiy tomonlarini ta'sirini kamaytirish choralari: - Oilada – AKTdan foydalanish tartib qoidalarini tushuntirish va nazorat ishlarini tashkil etish; Mahallada - AKT soxasi buyicha ota-onalar bilan uchrashuvlar tashkil etish, mavjud kompyuter xizmatlarini (internet kafe va boshka) nazorat qilish; O'quv muassasasida tushuntirish ishlarini olib borish; Foydalanilayotgan uyali aloqalar vositalarida saqlanayotgan ma'lumotlarni tekshiruvdan o'tkazib turish. Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, bugungi kun barkamol avlod yoshlarning tarbiyalashda axborot-komunikatsiya texnologiyalarini o'rganish yetakchi o'rinni egallaydi. Ya'ni, bugungi kunning zamonaviy malakali mutaxassisi bo'lishi uchun zamonaviy bilimdan orqada qolmasligimiz kerakligini kelajak avlod yoshlari ongiga singdirishimiz zarur bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. T., "O'zbekiston" nashriyoti, 2021 y. 82-bet.
2. "Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlash to'g'risida". Toshkent sh.,2017 yil 7 sentyabr,O'RQ-443-son
3. "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18 fevraldagi PF5938-sonli Farmoni". Toshkent sh., 2020 yil 18 fevral, PF-5938-son
4. Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari. Xashimova D.P., Parpiyeva R.A. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2020 yil.
5. M.Axunov. Inson ehtiyojlari va yoshlarning ma'naviy tarbiyasi. "Ilmiy xabarnoma" jurnali,№4, Andijon, 2013 yil.

KICHIK BIZNES RIVOJLANTIRISH MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANISHINING ASOSIY OMILI

Jo'raxonov Muzaffar Eskandarovich

Andijon davlat texnika instituti i.f.f.d. (PhD), dotsent

Ma'lumki, kichik biznes jahon mamlakatlari tajribasida o'zining yuksak natija va muvaffaqiyatlari bilan mustahkam o'rin egallagan bo'lib, aksariyat xalqlarda uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 60-70 foizni tashkil etadi. Kichik biznesning rivojlanishi iqtisodiyotdagi barqarorlik va samarali raqobat muhiti uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, ishsizlik masalasini samarali xal etish orqali bandlikni ta'minlash, iste'mol sektorini kengaytirish orqali talabni rag'batlantirish, iste'mol bozorini tovar va xizmatlar bilan to'ldirish, atrof-muhitni muhofaza qilish, byudjet tushumlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Shunga ko'ra, ko'plab rivojlangan davlatlar kichik biznes faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlashga intiladi.

Kichik biznes – bozor iqtisodiyoti sub'ektlari tomonidan amalga oshiriladigan faoliyat bo'lib, ularning asosiy maqsadlari o'zlarining va qarz mablag'lari xisobidan

tovarlar ishlab chiqarish yoki xizmatlar ko'rsatish orqali foyda olish va o'z korxonasining keyingi rivojlanishi ta'minlashga qaratilgan faoliyatdir [6].

O'zbekistonning mustaqillik yillaridan to xozirgi kunlarigacha bo'lgan o'tgan yillarga nazar tashlasak, dastlabki yillarda yurtimizda kichik biznes yo'nalishi qo'shni davlatlarga nisbatan sekin rivojlangani, ko'rsatkichlar sezilar-sezilmas darajada bo'lgani, katta-katta bizneslar ma'lum insonlar qo'lida bo'lib, aholining asosiy qatlami ularning qo'l ostida ishlaganini ko'ramiz. Oddiy odamlar uchun tadbirkorlik uddalab bo'lmas mashaqqatdek ko'ringan. Yuqori boj to'lovlari, yer olish, korxona ochishdagi qator to'siqlar, korrupsion xolatlar, mahalliy xokimliklarning o'zbilarmonligi, bir amallab biznesni yo'lga qo'yib olganda ham, har kuni eshik qoqadigan soliqchilarga dosh berish oson bo'lmagan. Buning natijasida, odamlar tadbirkorlik qilishdan ko'ra, "och qornim, ting qulog'im" qabilida ish tutishni afzal bilgan.

Bugun Yangi O'zbekiston iborasini faxr bilan aytayotganimiz bejiz emas. Boisi, so'ngi yillarda amalga oshirilgan ulkan islohotlar odamlarning o'z imkoniyatlaridan keng foydalanish, istalgan sohada yangiliklar yaratishga qo'rqmay qadam tashlash, eng muhimi, mustaqil tadbirkor sifatida o'zini sinab ko'rish imkoniyatini beryapti. Bu borada, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2019 yil Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasida "Haqiqatan ham, biz faqat faol tadbirkorlik, tinimsiz mehnat va intilish orqali taraqqiyotga, farovon hayotga erisha olamiz" [4], deya ta'kidlagan so'zlari xalqimizga yanada ishonch, kuch berdi.

Keyingi besh yilda kichik va o'rta korxonalar soni ikki baravar ko'paydi. Ularda 10,5 million kishi ishlaydi, bu jami mehnatga layoqatli aholining 74 foizini tashkil etadi. Iqtisodiyotning yarmidan ko'pi, sanoat va eksportning uchdan bir qismi shu tarmoqqa to'g'ri keladi [5].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasini amalga oshirishga oid davlat dasturining asosiy maqsadi xalqimizning kundalik hayotida ijobiy o'zgarishlarga erishishni ta'minlashga yo'naltirilganligi bilan e'tiborlidir. Unga ko'ra yalpi ichki mahsulot o'sish sur'atini 6 foizdan kam bo'lmagan darajada bo'lishi, iqtisodiyotga 275 trillion so'm kredit resurslarini yo'naltirish, shu jumladan, 41 trillion so'mlik mikromoliya xizmatlari ko'rsatilishini ta'minlash, banklar tomonidan taqdim etiladigan kredit stavkalarini bozor mexanizmlari asosida 2-3 foiz bandga pasaytirish ko'zda ko'zda tutilgan [2].

Bu yuksak vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishda tadbirkorlik – biznes milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omili, deb belgilangan. Xususan, "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash dasturi" doirasida 2024 yilda kompleks qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlarini amalga oshirish orqali kamida 200 mingta yangi tadbirkorlik sub'yektlari, shu jumladan, 90 mingta korxona va 110 mingta yakka tartibdagi tadbirkorlar faoliyati yo'lga qo'yilishi, yangi ish o'rinlarini yaratish orqali 5 million aholining bandligini ta'minlash uchun zarur sharoitlar yaratilishi belgilangan bo'lib, bu borada samarali ishlar amalga oshirildi [3].

Jahon tajribasi asosida tadbirkorlik sub'yektlariga ko'maklashish bo'yicha kompleks tizimni yaratish maqsadida «Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi» aksiyadorlik jamiyati tashkil etildi. Hozirgacha Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi faqat kichik tadbirkorlik sub'yektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlab kelardi. Ushbu farmon bilan o'rta tadbirkorlik sub'yektlari ham bu

imkoniyatdan foydalanadigan bo'ldi. Endi yangi xizmat turlari joriy etilib, mavjudlari yanada kengaytirildi. Bu tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda ulushdor bo'lib kirish, banklarga resurs ajratish, portfel kafilliklar taqdim etish kabi bir qator yangi xizmat turlarini joriy etish imkoniyatini berdi.

Yuqoridagilar bilan bir qatorda, O'zbekistonda Prezident qarori asosida 2024 yil 1 fevraldan boshlab "Tadbirkorlik sub'yektlarining barqarorlik reytingi" ham tashkil etildi [1]. Reytingga ko'ra, tadbirkorlar faoliyati davri, rentabellik darajasi, to'lov intizomi, aholi bandligidagi o'rni va ish haqi kabi 23 ta mezon asosida 4 ta toifa belgilangan. Bu ko'rsatkichlar soliq, adliya va sud organlari ma'lumotlari asosida shakllanatiladi. Har bir tadbirkor o'z o'rni va bahosini aniq vaqtda bilib borishi mumkin bo'ladi.

Reytingi yuqori tadbirkorlar uchun barcha soliq tekshiruvlari bekor qilinadi, qo'shilgan qiymat solig'i miqdori bir kunda va boshqa soliq turlari bo'yicha ortiqcha to'lov uch kunda qaytarib beriladi. Mahsulotlarni import qilishda va sotishda qo'shilgan qiymat solig'ini bojxona va soliq organlarida o'zaro hisobga olish imkoniyati yaratiladi. Kim oshdi savdolarida olingan davlat aktivlari va yer uchastkalari qiymatini bo'lib to'lash muddati 3 yildan 5 yilgacha uzaytiriladi. Bunda kamida 15 foiz miqdorida dastlabki to'lovni bir yo'la amalga oshirilganda qolgan summaga yillik foizlar hisoblanmaydi.

Bunday reyting shuning uchun ham muhimki, endi tadbirkorlar faoliyatiga soliqchilar emas, elektron tizim baho beradi. Kelgusida subsidiya, imtiyoz va preferensiyalar ushbu reytingdan kelib chiqib beriladi. Ko'rsatkichi past bo'lganlar intizomli tadbirkorlar safiga kirish va ko'proq imkoniyatga ega bo'lish uchun harakat qiladi.

Yana bir tomoni, bu reyting tadbirkorlarga o'z hamkorlari to'g'risida ishonchli ma'lumot beruvchi himoya tizimiga aylanadi. Ya'ni shubhali shartnomalar va insofsiz raqobatga chek qo'yilib, "yashirin" iqtisodiyot qisqaradi.

Kichik biznes sohasiga yaratilgan shart-sharoitlar, yuqorida keltirilgan chora-tadbirlar natijasida 2024 yil yakunlari bo'yicha kichik biznes sub'yektlari tomonidan 753 226,9 mlrd so'm miqdorida qo'shilgan qiymat yoki iqtisodiyotdagi yalpi qo'shilgan qiymatning 54,3 foizi yaratilgan. Shundan foizi qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi, 12,6 foizi sanoat, 10,1 foizi qurilish tarmoqlari va 43,4 foizi xizmatlar sohasiga to'g'ri kelgan. Kichik biznes sub'yektlari ulushi iqtisodiyotning asosiy tarmoqlari bo'yicha qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida 95,8 foiz, qurilishda 78,4 foiz, xizmatlar sohasida 49,8 foiz va sanoatda 25,9 foizni tashkil etgan. Kichik biznesning YAIMdagi ulushi 2023 yildagi 51.2 foizdan 2024 yilda 54.3 foizga oshgan [7].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-39-son qarori "Tadbirkorlik sub'yektlarining barqarorlik reytingini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2024 yil 23 yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-158-son Farmoni "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida. 2023 yil 11 sentyabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-37-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi "O'zbekiston – 2030"

strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”.

4. Prezident Sh.M. Mirziyoyevning 2019 yil Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi. 28.12.2018 y.
5. Sh.M. Mirziyoyev “Buncha katta mablag‘ ilgari hech qachon bo‘lmagan”. Prezident - kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash haqida. <https://www.gazeta.uz/oz/2025/03/19/small-business/>.
6. M. E. Jo‘raxanov. “Analiz deyatelnosti sub'yektiv malogo biznesa i chastnogo predprinimatelstva Respubliki Uzbekistan i puti razvitiya”. AndMI Mashinasozlik ilmiy-texnika jurnali. 2024 yil № 4 219-226 betlar.
7. <https://www.uzdaily.uz/uzc/2024-yilda-o%CA%BBzbekiston-yalpi-ichki-mahsuloti-11496-milliard-dollarini-tashkil-qildi/>.

К ВОПРОСУ МЕТОДОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ В УСЛОВИЯХ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЁТНОСТИ (МСФО)

Джаббаров Анвар Мухаммадсалиевич

соискатель ТГЭУ, г.Ташкент

Экономические отношения, направленные на интегрирование, унифицирование и стандартизацию учетно-налогового пространства, приобретают особую актуальность в современных условиях развития Нового Узбекистана, в которых постепенно формируется тенденция предъявления к учетно-аналитическим информационным ресурсам требований достоверности, оперативности, своевременности, квантифицируемости, объективности.

Трансформация и современная модернизация экономической системы Нового Узбекистана постепенно приводит к изменению всех экономических системообразующих факторов и принципов, обуславливает необходимость смены фундаментальных научных установок экономического развития и применения экономических категорий, составляющих основу современных социально-экономических отношений в условиях внедрения международных стандартов финансовой отчетности. Такой экономической категорией выступает **добавленная стоимость**, формирование которой на микроуровне должно базироваться на принципах современного счетоводства, закрепленных в международных стандартах финансовой отчетности, а на макроуровне – на принципах системы национальных счетов (СНС). При предоставлении экономическими субъектами статистической отчетности, отвечающей требованиям СНС (выделение показателя добавленной стоимости отдельной строкой), появится возможность оценить вклад конкретного субъекта в общей сумме валового внутреннего продукта.

Актуальность формирования и применения показателя добавленной стоимости на микро и макроуровне в условиях внедрения международных стандартов финансовой отчетности обусловлена как внешними (усиление интеграционных учетных процессов, сохранение конкурентоспособности отечественных экономических субъектов на мировом рынке), так и внутренними (увеличением расходов на внедрение МСФО, увеличение рыночной капитализации за счет повышения прозрачности деятельности экономического субъекта) факторами.

Таким образом, проблема формирования и распределения добавленной стоимости с точки зрения организации эффективного учета стоимостных показателей и сопоставления с требованиями системы национального счетоводства остается до конца непроработанной. Разработка сложных и многоаспектных вопросов информационно-учетного обеспечения СНС необходимыми экономическими показателями, формирующимися в учетной микросистеме, во взаимосвязи возможна посредством применения системного подхода, как эффективного средства интегративных построений.

Стоимость продукции экономического субъекта с учетно-аналитических позиций рассматривается при использовании таких понятий как себестоимость, добавленная стоимость и стоимость реализации. Себестоимость продукции представляет выраженные в денежной форме затраты на ее производство и реализацию и складывается из следующих элементов: материальные расходы; расходы на оплату труда; суммы начисленной амортизации и прочие расходы.

Добавленная стоимость в экономической теории не получила однозначного общепризнанного толкования. В настоящее время существуют две противоречивые теории: классическая концепция прибавочной стоимости (А. Смит, Д. Рикардо, К. Маркс) [1], где источником новой стоимости является так называемый прибавочный труд наемных работников, и концепция факторов производства (Ж.Б. Сэй, Дж. Б. Кларк), которая говорит о том, что в создании стоимости участвуют труд, капитал и природа, но не раскрывает механизма ее формирования и применения. На наш взгляд, добавленную стоимость можно определить, как часть стоимости продукта, которая создается в организации (рис. 1).

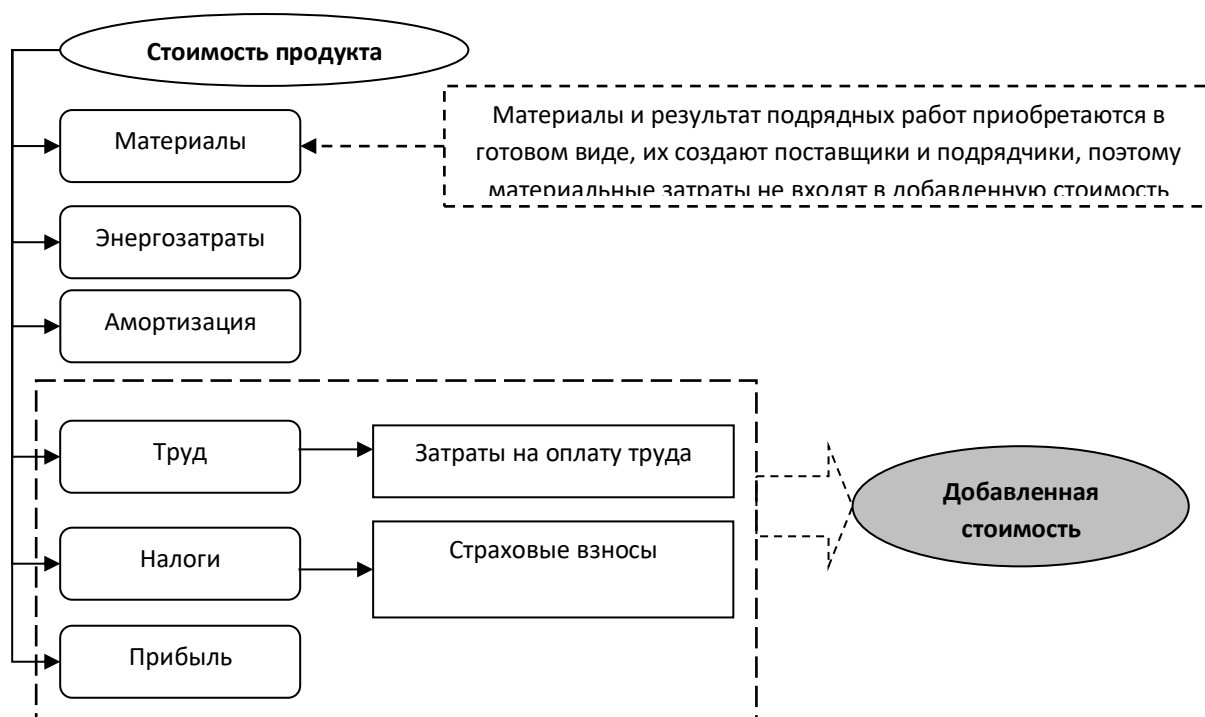

Рис.1. Элементы, формирующие добавленную стоимость

Добавленная стоимость – это экономический расчетный показатель, используемый для характеристики объема производства, который получается в результате исключения из стоимости отгруженной продукции затрат на оплату потребленных в процессе производства предметов труда. В добавленную стоимость, созданную экономическим субъектом, не включается стоимость потребленных

материальных ресурсов, в образовании которых данный экономический субъект не принимал участие.

На микроуровне целесообразно не включать амортизацию в добавленную стоимость, поскольку она всегда находится в составе себестоимости. С точки зрения информационного обеспечения ее следует извлекать из учетных данных и показывать отдельной строкой в составе полученных доходов как самостоятельный элемент выручки, предназначенный для возмещения износа основных средств. Таким образом, добавленную стоимость можно рассматривать как совокупность детерминант, которые составляют долю работников, долю экономического субъекта и долю государства (рис.2).

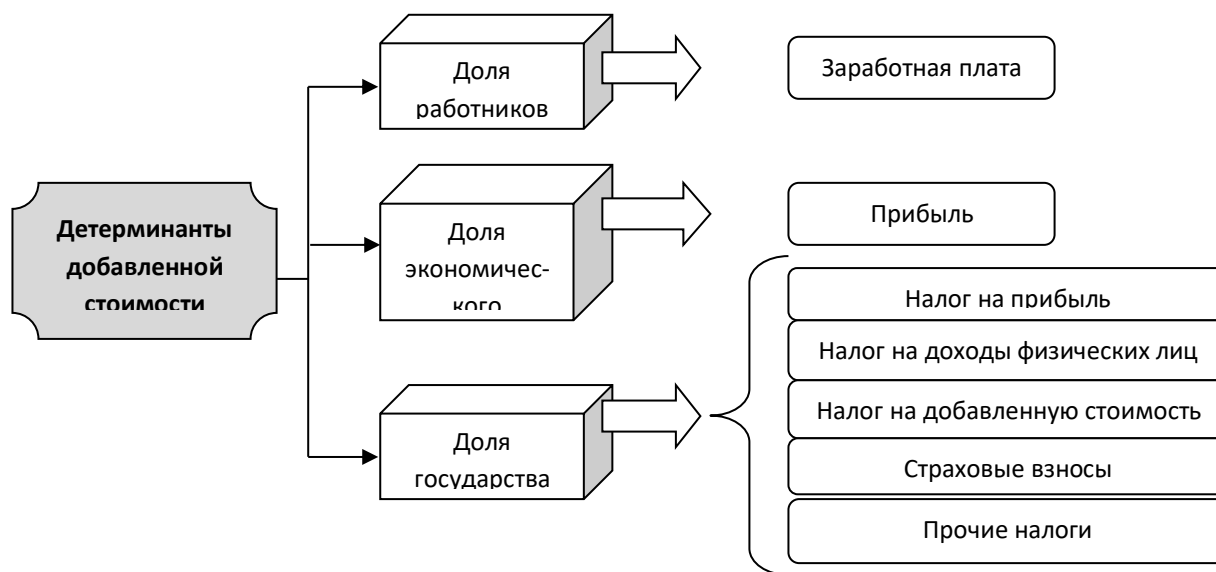

Рис.4. Структурные элементы добавленной стоимости экономического субъекта

Таким образом, значение добавленной стоимости обусловлено тем, что с одной стороны, данный показатель зависит от эффективности деятельности экономического субъекта и экономически стимулирует работников, а с другой стороны он является важным источником формирования бюджетных статей, поэтому в росте добавленной стоимости должны быть заинтересованы не только экономические субъекты, но и само государство.

Литература

1. Петти У. Антология экономической классики. / Петти У., Смит.А., Рикардо Д.- М: Эконом-ключ, 1993.
2. Кларк Дж. М. Распределение богатства. – М.: ГЕЛИОС АРВ, 2000.

QISHLOQ XO'JALIGIDA INNOVASION JARAYONLAR RIVOJLANISHINI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH

Aitmuratova Miyrigul Jalgasovna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

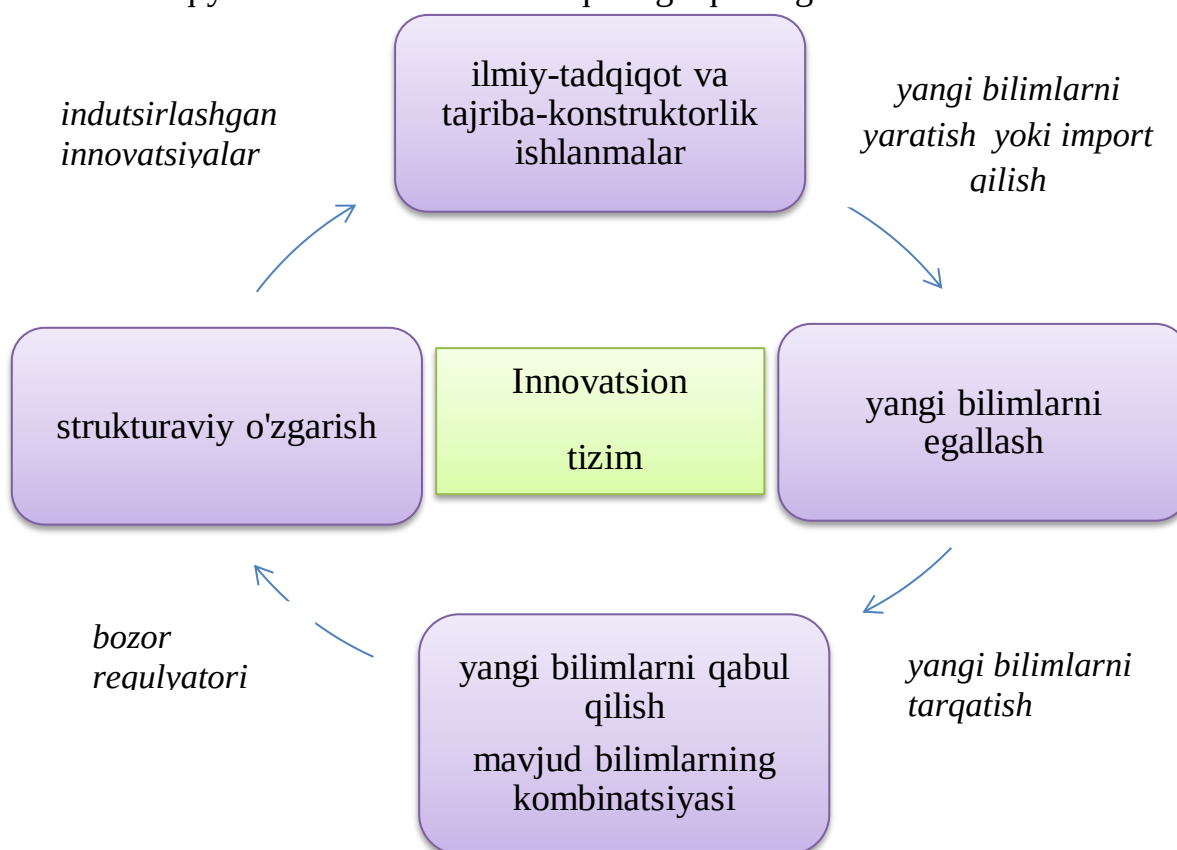
e-mail: mirkaajtmuratova@gmail.com. tel: (+998)91-268-86-68

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish sohasining barcha tarmoqlari va yo'nalishlarining zamonaviy rivojlanish bosqichining o'ziga xos jihati shundaki, ilmfan, texnika va ilg'or tajribalar yutuqlarini o'zlashtirish asosida ishlab chiqarishni uzluksiz yangilash imkonini beradigan innovatsion jarayonlar asosida ilmiy-texnik taraqqiyotni jadallashtirish zarurligi yuzaga kelgan. Shu bilan birga, innovatsion jarayonlar doimiy ravishda davlat tomonidan muvofiq innovatsion siyosat orqali tartibga solinishi lozim. Ushbu siyosatning amalga oshirilishi agrosanoat ishlab chiqarishini tizimli va tobora taraqqiy etayotgan tarzda tashkiliy, iqtisodiy, texnik va texnologik jihatdan yangilash hamda uning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Xalqaro standartlarga muvofiq innovatsiya deganda bozorga kiritilgan yangi yoki takomillashtirilgan mahsulot, amaliy faoliyatda qo'llaniladigan yangi yoki takomillashtirilgan texnologik jarayon ko'rinishida mujassamlangan innovatsion faoliyatning yakuniy natijasi tushuniladi. Innovatsiyalar innovatsiya jarayoni kabi tushuncha bilan chambarchas bog'liq. Innovatsion jarayon-bu ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishning yangi usullarining texnologik jarayonining yangi yoki takomillashtirilgan mahsuloti shaklida iste'molchi tomonidan yangi g'oyani olishdan foydalanishgacha bo'lgan ketma-ket ishlar majmui[1]. Davlat innovatsion siyosatdan tashqari boshqa yo'nalishdagi siyosatlari bilan innovatsiyalarga ta'sir qiladi hamda davlat va xususiy sektorda innovatsiyalarni yaratish va joriy etishni rag'batlantiradi. Ular kengroq umumiy asos siyosatlarini, jumladan, makroiqtisodiy va tarkibiy siyosatlarni, shuningdek, atrof-muhit yoki xavfsizlik standartlari qoidalarini o'z ichiga oladi.

Qishloq xo'jaligi sohasida qishloq, atrof-muhit, yer, suv va qishloq xo'jaligi siyosati qishloq xo'jaligining innovatsion tizimlari uchun ayniqsa muhimdir, chunki bular tarkibiy o'zgarishlarga, tabiiy resurslarning sifati va mavjudligiga, investitsion salohiyatga va ishlab chiqaruvchilarning ishlab chiqarish tizimlarini tanlashiga, shu jumladan kengaytirish va tartibga solish orqali ta'sir qiladi. Qishloq xo'jaligidagi innovatsiyalar dinamikasini ko'rsatilgan(1-rasm).

Innovatsion siyosat davlat ilmiy-tadqiqot institutlarini moliyalashtirish (xodimlarni ish haqi, moddiy-texnik ta'minoti), shuningdek, shuningdek, loyihalar va dasturlar, soliq imtiyozlari, konkurs asosidagi grantlar va davlat-xususiy sherikchilik shaklidagi moliyalashtirish orqali xususiy ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalarini qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga qamrab oladi. Shu bilan birga, hukumat siyosati ilg'orlik markazlari, tarmoqlarini tashkil etish va faoliyat yuritishni qo'llab-quvvatlaydi va hamkorlik uchun platformalarni taqdim etadi[2]. Hukumatning qishloq xo'jaligidagi ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalar, ta'lim va bilimlarni kengaytirishda ishtiroki ba'zi tadqiqotlarning jamiyat manfaati, yaratish va amalga oshirish o'rtasidagi uzoq muddatli uzilishlar hamda qishloq xo'jaligi oziq-ovqat

mahsulotlari sektoridagi turli sub'ektlarning parchalanishi natijasida yuzaga kelgan bozor muvaffaqiyatsizliklarini barataraf qilishga qaratilgan.

1-rasm.Qishloq xo'jaligida innovatsiyalar dinamikasini illyustratsiyasi²

Bozor va tizimli nosozliklarni bartaraf etishda davlat sektorida ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalarni kuchaytirish va yo'naltirish bilan bir qatorda, xususiy sektor tomonidan innovatsiyalarni yaratish va joriy etishni, shu jumladan, umuman iqtisodiyotda innovatsiyalarni o'zlashtirishga yordam beradigan tartibga solish, risklarni boshqarish vositalari va sherikchilik asosida rag'batlantirishdan iborat. Bu innovatsiyalar sohasida davlat va xususiy sektorning tegishli rollarini yaxshiroq aniqlash va hamkorlarni innovatsion tizimlarga yaxshiroq integratsiya qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Манцевич И.В. Роль государства в развитии инновационных процессов в агропромышленном комплексе. <https://cyberleninka.ru/article>.
2. Agricultural innovation systems: a framework for analysing the role of the government © OECD 2013.

²O'rganishlar asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

ЎЗБЕКИСТНДА СПОРТ МЕНЕЖМЕНТИ ТИЗИМИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Эркабоев Жалолиддин Эркабой ўғли

Ўзбекистон Миллий университети мустақил изланувчиси

Янги Ўзбекистон иқтисодиёти ривожланиши шароитида турли соҳаларда ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг миқдор ва сифат кўрсаткичлари ўртсидаги ўзро мутаносибликни таъминлашга қаратилган ислохотларга устуворлик қаратилиб келинмоқда. Жумладан, мамлакат миллий спорт менежменти тизимида ҳам бу борада кенг кўламли ишлар амалга оширилиб, аҳолининг кенг қатламини мутазам равишда жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишини таъминлаш билан биргаликда, спорт таълими муассасаларида фаолият юритётган тренер ва мутахассисларнинг таркибида олий маълумотлиларнинг улушини оширган ҳолда, спорт машғулотларини ташкил этишда шуғулланувчиларга нисбатан креатив фикрлаш ҳамда индивидуал ёндашув асосида уларни спортга бўлган қизиқишларини кучайтириб, аҳолининг турли ижтимоий гуруҳларини мунтазам равишда спорт билан шуғулланишини таъминлашга эришилмоқда.

Сўнгги йилларда мамлакат миллий спорт менежменти тизими амал қилишининг сифат кўрсаткичларини такомиллаштириш борасида амалга оширилган чора-тадбирлар натижаларини таҳлил қилишни лозим топдик. Тадқиқотлар натижасида Янги Ўзбекистон шароитида 95,6 фоиз ҳолатда миллий спорт менежменти самарадорлиги спорт турларини оммалаштириш бўйича чора-тадбирлари тренер ва мутахассислар сифат кўрсаткичларининг яхшиланиши ҳисобига таъминланган бўлиб, тренер ва мутахассислар сифат кўрсаткичлари 1,0 фоизга ортганда, аҳолини жисмоний тарбия ва спорт билан қамрови даражаси кўшимча 1,4 фоизга ортганлиги аниқланди. Ушбу ҳолат спорт соҳасида фаолият юритаётган тренер ва мутахассисларнинг сифат кўрсаткичларини тавсифловчи параметрларни таҳлил қилиш асосида миллий спорт менежменти тизими сифатини такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклифларни ишлаб чиқиш мумкинлигини англатади.

Мамлакат миллий спорт менежменти тизимида олий маълумотли мутахассисларга бўлган талабни қондиришда Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети ва унинг филиалига қабул квоталари ошириб борилмоқда. Жумладан, 2019-2024 йилларда мазкур университетнинг бакалааврият босқичи кундузги бўлимига қабул квотаси 20,0 фоизга ортган ҳолда бугунги кунда 1 500 тага етган бўлса, унинг магистратура босқичига ҳам қабул квотаси сони 20,0 фоизга ортиб, бугунги кунда университетнинг магистратура босқичига қабул қилинганлар сони 120 тани ташкил этади (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети ҳамда унинг филиалига қабул кўрсаткичлари³

Кўрсаткичлар номи / йил	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Ўзгариш, фоизда
Бакалавриат	1250	1300	1350	1400	1450	1500	+20,0
Магистратура	100	120	120	120	120	120	+20,0
Сиртки	650	650	650	650	650	650	—
Махсус сиртки	550	550	550	550	550	550	—

Шунингдек, университетнинг сиртки бўлимига таҳлил этилаётган даврда ҳар йили қабул қилинган талабалар умумий контингенти 1 200 тани ташкил этиш, уларнинг 54,2 фоизи сиртки таълими ва 45,8 фоизи махсус сиртки таълимида талабаликка қабул қилинганлар ҳисобланади (1-жадвал). Бундан кўриниб турибдики, кейинги йилларда мамлакат миллий спорт менежменти тизимида олий маълумотли мутахассисларга бўлган талабни қондириш бўйича мамлакат таълим тизимида ҳам тегишли чора-тадбирлар ишлаб чиқилган. Ушбу ҳолат мамлакатда ёшлар ва спорт соҳасидаги сиёсат ўзаро мутаносиликда олиб борилаётганлигини яна бир бор исботлайди.

Таҳлилларга кўра, Янги Ўзбекистон шароитида сўнгги йилларда миллий спорт менежменти тизими сифатини такомиллаштириш борасида кенг кўламли ислохотларда унинг персонали таркибида олий тоифадаги, халқаро даражада спорт соҳасидаги “КРІ” талабларига мос келадиган тренер ва мутахассисларни тайёрлаш орқали соҳада олий тоифадаги мутахассисларга бўлган эҳтиёжни самарали қондиришга қаратилган чора-тадбирларга устуворлик қаратилиб келинмоқда. Мазкур йўналишда амалга оширилаётган чора-тадбирлар мамлакат спорт соҳасида сўнгги йилларда эришилаётган ютуқларда ўз аксини топмоқда. Бу эса миллий спорт менежменти тизимида фаолият юритувчи персонал таркибини такомиллашуви ҳисобига унинг сифат кўрсаткичлари яхшиланиб бораётганлигини англатади.

Таклиф этилаётган Спорт турларини ривожлантириш республика марказлари фаолиятини ташкилий хусусиятлари қуйидагича бўлиши мақсадга мувофиқ, ҳисобланади:

- Спорт турларини ривожлантириш республика марказлари (Марказлар) Ёшлар сиёсати ва спорт вазирлиги тизимидаги давлат муассасалари шаклида сақлаб қолинади ҳамда Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади;

- марказлар фаолияти тегишли спорт федерация (ассоциация)лари фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, миллий терма жамоалар учун спортчилар тайёрлаш тизимини мувофиқлаштириш ҳамда бу борадаги ишларни тизимлаштириш ва натижадорликни таъминлашга йўналтирилади;

³ Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги маълумотлари асосид тузилган

- хуудлардаги ихтисослаштирилган спорт мактаблари Марказларнинг захира спортчиларни тўғридан-тўғри етказиб берувчи хуудий тузилмаси сифатида фаолият юритади;

- Марказларга спорт турлари бўйича амалдаги тренерлар контингенти доирасида фақатгина миллий терма жамоа бош тренери, катта тренери ва тренерлари фуқаролик-хукукий шартнома асосида жалб этилишига рухсат берилади;

- Марказлар бошқа ходимларининг иш ҳақлари республика олий спорт маҳорати мактаблари ходимлари учун белгиланган амалдаги миқдорларда сақлаб қолинади ва уларга, шунингдек, тренерларга устамалар фақатгина Олимпия ва Паралимпия, Осиё ва Параосиё ўйинлари, олимпия ва паралимпия спорт турлари бўйича жаҳон чемпионатлари ва кубоклари, Осиё ва Параосиё чемпионатлари ва кубоклари ғолиб ва совриндорлари учун тўланади. Бунда, айрим спорт турлари бўйича табақалаштирилган тўлов тизими жорий этилади, шунингдек, истисно тариқасида жамоавий спорт турлари бўйича хуудий Осиё чемпионатлари ҳам ҳисобга олинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Демидовец В.П. Теоретические основы менеджмента: Методические указания по практическим занятиям для студентов специалистов 1-26 02 02 «Менеджмент». Минск: «Белорусский Государственный Технологический университет» - 2008. 46 с.;
2. Тейлор Ф.У. Принципы научного менеджмента: Пер. с англ. А.И. Зак; Науч. ред. и предисп. Е.А. Кочерина. – М.: Журнал «Контроллинг», 1991. – 104 с.
3. Ўзбекистон Республикаси Спорт вазирлиги маълумотлари
4. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги маълумотлари

Пути эффективного использования в Узбекистане возможностей финансирования инвестиционных проектов посредством секьюритизации активов

Акимниязов Тимур Базарбаевич

Национальный Университет Узбекистана им.М.Улугбека,

Ст.преподаватель кафедры “Финансы и кредит”

Экономического факультета tima.akimniyazov@mail.ru

Современная тенденция развития экономик различных стран базируется на различных принципах и подходах, главным образом ориентированных на наличие тех или иных условий для более стабильного роста, а также финансовой ситуации в среднесрочной перспективе.

Возрастает роль инновационных технологий, которые включают в себя различные решения и инновации, направленные на энергоэффективность, использование возобновляемых источников энергии, улучшение энергетической эффективности, разработка и использование экологически чистых материалов и технологий, а также повышение энергетической эффективности в различных отраслях экономики.

Кроме этого одной из главных задач является сокращение выбросов парниковых газов и уменьшение загрязнения окружающей среды. Это особенно актуально в свете изменения климата и глобального потепления, которые становятся все более серьезной проблемой для нашей планеты.

Инновационные технологии помогут снизить негативное воздействие на окружающую среду, а также создают новые возможности для развития экономики. Инвестиции в эту сферу способны стимулировать инновации и создание новых рабочих мест, а также обеспечить устойчивый экономический рост.

Ещё одним важным аспектом является новый инструмент - эффективное использование возможностей финансирования инвестиционных проектов посредством секьюритизации активов, который является важным элементом развития экономического потенциала.

Возможности секьюритизации активов

Секьюритизация - привлечение финансирования с помощью выпуска ценных бумаг, обеспеченных активами, которые приносят стабильный доход. Такими активами могут быть права требования кредитора по ипотечным и автокредитам, договорам лизинга, роялти от использования патентов, платежи от сдачи в аренду офисных помещений. Идея этой финансовой операции состоит в том, чтобы превратить неликвидный актив в ликвидный, который торгуется на рынке. Альтернативный вариант - провести секьюритизацию, то есть выпустить долговые ценные бумаги (облигации), которые будут обеспечены этими активами.

Инициатор секьюритизации (оригинатор) может самостоятельно провести эмиссию ценных бумаг либо создать специализированную компанию (SPV, сокращение от special purpose vehicle - «компания специального назначения») и уступить ей права на базовый актив. И уже эта фирма выпустит облигации, деньги от продажи которых перейдут материнской компании. При секьюритизации компания определяет активы, под залог которых хочет выпустить облигации, и объединяет их в отдельный портфель. Обычно эмитент выпускает несколько классов облигаций (траншей) - младший, средний и старший. Ожидаемые убытки от портфеля концентрируются в младшем транше, который, как правило, является самым мелким. Доход у этих бумаг будет самым высоким, поскольку сопряжён с наибольшим риском потерять вложения. В старших траншах убытки от портфеля считаются маловероятными, инвесторы часто покупают эти бумаги за счёт займов.

Сделки секьюритизации получили распространение в 70-х годах XX века. Поначалу такой способ финансирования использовали американские банки, а гарантией выступали договоры ипотечного займа. Сумма кредитов на жильё велика, а выдаются они на очень длительный срок. Поэтому рано или поздно банк-заимодавец сталкивался с нехваткой ликвидности. Секьюритизация позволяла ему получить более дешёвое финансирование.

Здесь необходимо подчеркнуть, что первая среди стран СНГ сделка по секьюритизации активов была осуществлена в Казахстане. Так, в октябре 2003 г. Народный сберегательный банк Казахстана (Халык-банк) привлек 100 млн долл.

в рамках программы секьюритизации входящих платежей. Для проведения сделки была учреждена специальная инвестиционная компания (SPV) Halyk Remittances Finance Company Limited, которой были проданы права на существующие и будущие платежи Халык-банка, поступающие от банков-корреспондентов в США и странах Западной Европы. В рамках секьюритизации были использованы такие меры кредитной поддержки, как многократное превышение ожидаемых поступлений над выплатами (избыточное обеспечение) и образование резерва.

Заключение

Исходя из вышеизложенного, можно отметить, что для внедрения и развития

секьюритизации необходимо создать необходимую нормативно-правовую базу по сделкам финансирования инвестиционных проектов посредством секьюритизации активов, а также применить в этой сфере имеющийся мировой опыт.

Это ведет к созданию новых технологических решений, которые могут быть коммерчески успешными и привлекательными для инвесторов.

Можно констатировать, что развитие инноваций в управлении и внедрение новых видов финансирования посредством секьюритизации способствует развитию экономики и повышению конкурентоспособности страны на мировом рынке, а также устойчивому росту социально-экономических показателей и в целом, благополучия населения.

Список литературы:

1. Деньги. Кредит. Банки: учеб. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. В. В. Иванова, Б. И. Соколова. М.: Проспект. 2008. 848 с.
2. *Иванов В. В., Канаев А. В., Соколов Б. И., Топровер И. В.* Теории кредита. СПб.: Изд. СПб. ун-та. 2007. 410 с.
3. *Казаков А.* История секьюритизации // Рынок ценных бумаг. 2003. № 19. С. 62–65.
4. *Миллер Р. Л., Ван-Хуз Д. Д.* Современные деньги и банковское дело: учебник. 3-е изд. / пер. с англ. М.: ИНФРА-М. 2000. 856 с.
5. *Мишкин Ф. С.* Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков: учеб. пособие для вузов / пер. с англ. / под ред. М. Е. Дорошенко. М.: Аспект Пресс. 1999. 820 с.
6. *Разумова И. А.* Ипотечное кредитование: учеб. пособие. 2-е изд. СПб.: Питер, 2009. 304 с.
7. *Фалькнер С. А.* Бумажные деньги Французской революции (1789–1797). М.: Редакционно-издательский отдел ВСНХ. 1919. 328 с.
8. *Цешковский А.* Кредит и оборотные его средства / пер. с франц. / под ред. К. В. Трубникова. СПб.: Тип. брат. Пантелеевых. 1893. 273 с.
9. *Akerlof G. A.* The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism // The Quarterly Journal of Economics. 1970. Vol. 84. № 3.

RISKS OF THE ENTERPRISES OF TEXTILE INDUSTRY AND THE WAYS OF THEIR MINIMIZATION

Raxmanov Muxammadeldor Abduvaxidovich

Andijan institute of agriculture and agrotechnologies

The activities of textile enterprises, like those of entities in other industrial sectors, are not free from risks today, caused by factors of the internal and external environment. Risk analysis is focused on the future and is inextricably linked to forecasting and planning the company's activities, risk assessment is necessary in the process of managerial activity, since "risk" literally means "making a decision, the result of which is not known" [1]. The development of the textile industry in the 21st century indicates the presence of breakthrough innovations that have become the basis for further growth in the types and quality characteristics of products in this field of application.

Risk analysis is focused on the future and is inextricably linked to forecasting and planning the company's activities, risk assessment is necessary in the process of managerial activity, since "risk" literally means "making a decision, the result of which is not known" [1]. The development of the textile industry in the 21st century indicates the presence of breakthrough innovations that have become the basis for further growth in the types and qualitative characteristics of products in this field of production.

The technological renewal of the industry is focused on obtaining new textile materials that can be used in priority sectors of the economy (space, defense industry, energy, construction), the use of nanotechnology in the modification and finishing of natural and synthetic materials to give them new unique properties.

Innovation has opened up a global market, creating huge opportunities for the whole world, but it has also increased the high risk factors for businesses due to the growing competitiveness of enterprises, both nationally and internationally.

Textile and light industry enterprises are faced with many events that can have a negative impact, a positive impact, or possibly both. Negative impact events characterize the risks that may prevent the creation of new value or the destruction of existing value. Events with a positive impact can compensate for a negative impact or provide other opportunities in which a fact will occur that will positively affect the achievement of goals. Risk is the possibility of losses resulting from the specifics of various natural phenomena and types of human activity.

In order to minimize unpleasant consequences, companies should study and take measures to minimize risk. Risk minimization procedures should be reviewed periodically to ensure threat control and risk prevention through a well-defined risk management structure. Business risk management (risk management) deals with risks and opportunities that affect the creation or maintenance of an enterprise's target, so it should be the central part of its strategic management. In general, risk management is a strategic process that helps and supports management decision-making in conditions of uncertainty at the strategic and operational levels in companies of any field of activity. A better understanding and management of all risks that may affect the company will lead to increased productivity and competitive advantages, especially

when risks are assessed and controlled, dangers and threats are identified, as well as opportunities and benefits

The key in the enterprise's risk management system is the choice of a method to minimize the consequences of risky management decisions. Risk identification is an iterative process carried out throughout the entire life cycle of a company. Currently, the methods available for risk identification can be divided into traditional and innovative (Table 1). In the practice of risk management, it is difficult to focus on using any one method of risk identification. Experts and decision makers use traditional methods in a comprehensive manner, and the application of innovative approaches depends on the specific goal facing the company.

The result of the risk identification stage is to obtain a risk profile a specific firm, which includes a description of the types of risk inherent to the enterprise in the time interval under study [4]. Without going into detail, the set of risks affecting the company's activities can be expressed by the presented group, which takes into account the most important areas of risk management (Fig. 2 – grouping of risks of textile industry enterprises)

Strategic risks are risks associated with the specifics of activities in a particular industry. For the textile industry, they include the following figures

- The risk of competitors introducing technological innovations.
- The risk of fluctuations in the prices of the company's products (variability of consumer preferences)
- The risk of volatility in prices for natural raw materials.
- Personnel risks, including the qualification of employees, their safety, the quality of management in the organization, etc.
- Technical risks, both operational (trouble-free operation of equipment) and competitive (use of the most modern equipment)

Financial risks: As the term itself suggests, this is the risk associated with financial losses when managing a company. Their minimization is carried out by methods of avoidance and risk compensation. The use of insurance both in a specialized form and on the basis of exchange -traded instruments makes it possible to reduce the price consequences for the financial flows of the enterprise. Monitoring of daily financial transactions is an integral part of monitoring the financial condition of the company.

Legal risks are the current or future risk of loss of income, capital, or losses due to violations or non-compliance with internal and external legal norms: laws, regulatory enactments, rules, regulations, regulations, and constituent documents.

They're about The estimates obtained are compared with the company's strategy in order to identify, what risks can affect the immediate goals and assess the degree of riskiness, taking into account the requirements of the law, expenses and interests of investors. When developing a risk management strategy, attention should be paid to the risk tolerance of LPR.

Thus, in order to minimize risks for enterprises of the textile industry, it is necessary to compile a risk passport for a particular company and determine the optimal risk management method based on visualization of the risk level depends on its source of occurrence using the risk field.

REFERENCES

1. Koshechkin S.A. Kontseptsiya riska investitsionnogo proekta. [Elektronnyy resurs]. - Rezhim dostupa: <https://www.cfin.ru/finanalysis/koshechkin.shtml>
- 2 Tekhnologicheskaya platforma "Tekstil'naya i legkaya promyshlennost'" [Elektronnyy resurs].
- 3 Kadarova J., Durkáčová M. Risk management in industrial companies // Applied Machine Intelligence and Informatics (SAMi), 2012
- 4 Luskatov N.D. Otsenka vybora metoda upravleniya predprinimatel'skimi riskami pri realizatsii dorozhnykh projektov:
- 5Luskatov N., Luskatova O. Using of neural net works for risk-management of state investment pro-jects // Life Science Journal. – V. 11, Is. 7, 2014. P.434...443.

Kichik biznesni rivojlantirishda innovatsiyalarning ahamiyati

Alijonova Kumushxon Erkinboy qizi

Andijon Davlat Texnika Instituti assistenti

Kichik biznes va tadbirkorlik sohalari iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlaridan biri bo'lib, asosan mamlakatning iqtisodiy o'sish sur'atlari, aholi bandligi holati, yalpi ichki mahsulotning tarkibi va sifatini belgilaydi. Kichik biznesni rivojlantirish iqtisodiyotni moslashuvchan aralash shaklida shakllantirishga, raqobatbardosh bozor mexanizmini yaratishga va yirik, o'rta hamda kichik hajmdagi mahsulotlarni davlat tomonidan tartibga solishga qaratilgan global tendensiyalarga javob beradi. Kichik biznes bozor iqtisodiyotining asosi bo'lib, o'zining moslashuvchanligi va kichik o'lchamdagi korxonalari bilan bozorni boshqarishda muhim o'rin tutadi.

Shuning uchun ham kichik biznes mamlakat iqtisodiyotining eng dinamik tarmog'ini tashkil etadi, chunki u o'zining nisbatan kichik hajmiga qaramasdan, yangi ish o'rinlarini yaratishda, raqobatni oshirishda va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda alohida ahamiyatga ega. Kichik biznesning asosiy ustuvorliklaridan biri innovatsion rivojlanishga bo'lgan qiziqishdir. Innovatsiyalar, ayniqsa texnologik yangiliklar kichik biznesning samaradorligini oshiradi va raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

Kichik biznesning iqtisodiy o'sishdagi roli bir qator amaliyotlar va masalalarga bog'liq. Bular orasida yangi mahsulotlar ishlab chiqarish, raqobatbardosh narxlarini taklif etish, yangi bozorlarni o'zlashtirish va xalqaro darajada raqobat qilish imkoniyatlari bor. Kichik biznesning rivojlanishi iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni oshirishga xizmat qiladi, shuningdek, yangi ish o'rinlari yaratadi va inson resurslarini malakasini oshiradi.[1]

Innovatsion rivojlanish kichik biznesning raqobatbardoshligini oshirishda juda muhim omil hisoblanadi. Schumpeter va Porter singari iqtisodchilar innovatsiya va raqobat ustunligini korxonalarining asosiy omili sifatida ta'kidlaydilar. Innovatsiyalar yangi mahsulotlar va xizmatlar yaratish orqali bozorda tezroq moslashishga imkon beradi. Kichik bizneslar uchun innovatsiyalar raqamli texnologiyalar va yangi ishlab chiqarish jarayonlarini o'z ichiga olgan yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu tarzda, texnologik innovatsiyalar kichik biznesning yangi bozorlarni zabt etish, mahsuldorlikni oshirish va foyda ko'rish imkoniyatlarini kengaytiradi.[2]

Masalan, raqamli transformatsiya, internet savdosi va elektron tijorat sohalarida kichik bizneslar uchun imkoniyatlarni oshiradi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar kichik biznesga yanada samarali ishlash, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar bilan aloqalarni yaxshilash imkonini beradi. Bu jarayonlar ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi va yangi biznes modellarini yaratish uchun turtki bo'ladi.

Tarmoqlararo hamkorlik va innovatsion tarmoqlar kichik biznesning rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Chesbrough tomonidan ilgari surilgan ochiq innovatsiya modeli kichik biznes subyektlariga tashqi hamkorlik orqali yangi g'oyalarni qabul qilish va ularga asoslangan innovatsiyalarni tatbiq etishda yordam beradi. Bunday yondashuvlar, o'z navbatida, kichik bizneslar uchun yanada yuqori sifatli mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatlarini yaratadi. Innovatsion tarmoqlar, klasterlar va tarmoqlararo hamkorlik kichik biznesning o'sishiga hissa qo'shadi. Masalan, shaharlar va mintaqalarda yaratilgan innovatsion parklar va klasterlar yangi tadbirkorlar uchun imkoniyatlar yaratadi va biznes faoliyatini rivojlantirishda yordam beradi. Bu tarmoqlar orasidagi hamkorlik, yangi texnologiyalarning integratsiyasi va innovatsiyalarni tatbiq etish imkoniyatlarini yaratadi.[3]

Kichik biznesning innovatsion rivojlanishi bir qator omillarga bog'liq. Bu omillar orasida davlat tomonidan ko'rsatiladigan qo'llab-quvvatlash, texnologik taraqqiyot, moliyaviy resurslar, malakali kadrlarning mavjudligi va iqtisodiy barqarorlik muhim o'rin tutadi. Innovatsiyalarni joriy etish uchun ushbu omillarning samarali uyg'unligi va bir-biriga ta'siri muhim ahamiyatga ega.

Masalan, davlat tomonidan kichik biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlari va stimullar kichik korxonalarning innovatsion faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, moliyaviy resurslarning etishmasligi kichik biznesning innovatsion faoliyatini sekinlashtirishi mumkin. Shuning uchun, kichik biznes uchun kreditlar, subsidiyalar va moliyaviy yordam dasturlari mavjud bo'lishi zarur.

Kichik bizneslar innovatsiyalarni joriy etishda muhim ahamiyatga ega. Innovatsiyalar hajmining oshishi kichik biznes sub'ektlarining raqobatbardoshlik va samaradorlikni oshirish imkoniyatlarini yaratadi. Bu, o'z navbatida, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiyotga foyda keltirishga yordam beradi. Innovatsiyalar hajmining oshishi mahalliy va xorijiy investorlarni jalb qilishga yordam beradi va bu o'zgarishlar iqtisodiy o'sishga katta hissa qo'shadi. Misol uchun, kichik biznesning innovatsion faoliyatining o'sishi yangi mahsulotlar va xizmatlar yaratish imkoniyatlarini yaratadi. Bu o'z navbatida, raqobatni kuchaytiradi va bozorning sifatini yaxshilashga yordam beradi. Innovatsiyalarni tatbiq etish kichik biznesni barqaror o'sishga olib keladi.[4]

Innovatsiyalar kichik biznesni o'sishga va iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlashga yordam beradi. Kichik bizneslar innovatsion yechimlarni joriy etish orqali yangi bozorlar va xizmatlar sohalariga kirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa iqtisodiy o'sishning yangi yo'llarini ochadi va iqtisodiy barqarorlikni oshiradi. Shuningdek, yangi texnologiyalar va ishlab chiqarish jarayonlari kichik biznesning global bozorlarga chiqishini ta'minlaydi. Innovatsiyalar, shuningdek, kichik biznes uchun raqobatbardosh bo'lishda zarur vosita hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, yangi mahsulotlar ishlab chiqarishni, bozorni diversifikatsiya qilishni va yangi xizmatlarni taqdim etishni osonlashtiradi.[5]

Kichik biznesning innovatsion rivojlanishi iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Innovatsiyalar hajmining oshishi va innovatsion jarayonlarning tezlashishi kichik biznesni yanada raqobatbardosh va samarali qiladi. Shu bilan birga, kichik biznesning innovatsion faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun hukumat, moliyaviy tashkilotlar va tadbirkorlik sektorining hamkorligi zarur. Kichik biznesning innovatsiyalari iqtisodiy o'sish va yangi ish o'rinlarini yaratishda asosiy vositalardan biri bo'lib, mamlakat iqtisodiyotining mustahkam tayanchini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Гусев А.К., Жеребцов В.И. Малый бизнес и инновации: основные проблемы и пути решения.
2. Кичик бизнес ва хусусий тadbirkorlik дарслик. Д.С. Қосимова. 2020-й.
3. Кичик бизнес ва хусусий тadbirkorlik дарслик. Балтабаев М., Қосимова, Эргашходжаева Ш.Ж., Самадов М. 2015-й.
4. Нэреш К. Малхотра. Маркетинговые исследования. Практическое руководство. – М.: Издательский дом Вильямс, 2007. – 1200 с.
5. Qosimova M.S., Abduhalilova L.T. Marketing tadqiqotlari. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2012. - 189 b.

SANOAT KORHONALARIDA INNOVATSION FAOLIYATNI RIVOJLANTRISH OMILLARI

Irisov Jahongir Xursanbekovich

Andijon Davlat texnika instituti "Buxgalteriya hisobi va Menejment"
kafedrası asistent o'qituvchisi jahongirmirzo0078@gamil.com

Zamonaviy iqtisodiyotda innovatsion faoliyat korxonalarning barqaror rivojlanishida, raqobatbardoshligini ta'minlashda va yangi bozorlarni egallashda muhim rol o'ynamoqda. Ayniqsa, Prezidentimiz aytganidek "Bugungi kunda bizning asosiy vazifamiz – bu innovatsion taraqqiyot yo'li bilan borish, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish va shu orqali raqobatbardosh iqtisodiyotni yaratishdan iborat." [1] sanoat tarmoqlarida ilm-fan va texnologiyalarning tezkor rivojlanishi korxonalarni doimiy yangiliklar izlash va joriy etishga undamoqda. Sanoat korxonalari uchun innovatsion faoliyat — bu faqat yangi mahsulot ishlab chiqarish emas, balki ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish, resurslardan samarali foydalanish va ekologik barqarorlikni ta'minlash demakdir. O'zbekistonda ham sanoatni modernizatsiya qilish, innovatsion iqtisodiyotga o'tish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Innovatsion rivojlanish vazirligi, "Yangi O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ko'plab dasturlar ishlab chiqilgan va bu korxonalarni innovatsion faoliyatga keng jalb qilish imkonini bermoqda. Ammo amaliyotda hali ham innovatsion faoliyatning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan bir qator omillar mavjud. Mazkur maqolada sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi hamda ularni yengib o'tish bo'yicha takliflar bildiriladi. Innovatsion faoliyatni ilmiy jihatdan tahlil qilishda mavjud ilmiy adabiyotlar, qonunchilik bazasi, strategik hujjatlar va xalqaro tajriba asosiy manba hisoblanadi. Quyida ushbu yo'nalish bo'yicha o'zbek va xorijiy adabiyotlarning asosiy yo'nalishlari tahlil etiladi. Mahalliy

adabiyotlar tahlili. O'zbekistonda innovatsion faoliyat va innovatsion boshqaruv masalalari bo'yicha so'nggi yillarda bir qancha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Xususan, Abduqodirov A.A. o'zining "Innovatsion iqtisodiyot: nazariy asoslari va rivojlanish tamoyillari" nomli monografiyasida innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishning muhim tamoyillarini ochib bergan. U o'z tadqiqotlarida raqobatbardoshlikni oshirishda innovatsion faoliyatning o'rnini chuqur tahlil qiladi. Tursunov D.I. tomonidan ishlab chiqilgan "Innovatsion menejment" darsligida innovatsion jarayonlar, texnologik rivojlanish, yangi mahsulotlar yaratish va ularni bozorga chiqarish strategiyalari keng yoritilgan. Muallifning fikricha, innovatsion menejment ishlab chiqarish jarayonining ajralmas qismiga aylanishi lozim. G'. Tadjibayeva esa O'zbekiston sanoatida texnologik modernizatsiya va intellektual mulkni boshqarish masalalariga e'tibor qaratgan. U o'z tadqiqotlarida ilmiy-texnik salohiyat va innovatsion infratuzilmaning rivojlanishini asoslab beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlarida innovatsion taraqqiyot strategiyasi, sanoat tarmoqlarini modernizatsiya qilish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha qator vazifalar belgilab qo'yilgan. Masalan, "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da innovatsiyalar alohida ustuvor yo'nalish sifatida qayd etilgan. Innovatsion rivojlanish vazirligi, Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi, hamda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan e'lon qilingan ma'lumotnoma va tahliliy hisobotlar amaliy holatni chuqur o'rganish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Xorijiy adabiyotlarda innovatsiyalar nazariyasi keng ko'lamda o'rganilgan bo'lib, ushbu sohaga oid yondashuvlar, metodologiyalar va statistik tahlil usullari rivojlangan. Shu jumladan, Yozef Shumpeterning asarlari innovatsiyalar iqtisodiyotdagi rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi ekanligini asoslab beradi. U innovatsiyani "yaratuvchi buzilish" (creative destruction) deb atab, eskirgan texnologiyalar o'rniga yangi texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy o'sishning manbai ekanligini ta'kidlaydi. Piter Druker innovatsiyani boshqaruv tizimi sifatida ko'rib chiqadi va uni strategik rejalashtirishning ajralmas qismi sifatida baholaydi. Uning fikriga ko'ra, har qanday tashkilot innovatsiyalarni faol ravishda rivojlantirmasa, asta-sekin raqobatdoshligini yo'qotadi. M. Porter esa innovatsion ustunlikni raqobat strategiyasi bilan bog'lab o'rganadi. Uning "Milliy ustunlik" konsepsiyasida davlatlar va korxonalar o'z raqobatbardoshligini saqlab qolish uchun doimiy yangiliklar yaratishi zarurligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, OECD tomonidan ishlab chiqilgan "Oslo Manual" (2005, 2018) hujjati innovatsion faoliyatni o'lchash va baholash uchun xalqaro standart hisoblanadi. Ushbu qo'llanma innovatsion jarayonlarning turlari (mahsulot, jarayon, marketing, tashkiliy) hamda ularni baholash uslublarini o'z ichiga oladi. Shuningdek, AQShdagi MIT (Massachusetts Institute of Technology), Stanford University va boshqa ilmiy markazlar innovatsion menejment, texnologik transfer va sanoatdagi innovatsion o'sish bo'yicha eng dolzarb ilmiy ishlanmalarga ega. Mahalliy va xorijiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, innovatsion faoliyatni rivojlantirish ko'p omilli va tizimli yondashuvni talab qiladi. Mahalliy adabiyotlar O'zbekistonning real iqtisodiy sharoitlariga moslashtirilgan holda innovatsion rivojlanish yo'llarini taklif etadi, xorijiy manbalar esa ilg'or nazariy va amaliy yondashuvlar bilan boyitilgan. Shu bois, ushbu ikki yondashuvni uyg'unlashtirish, ya'ni xalqaro tajribani lokal sharoitga

mos holda tatbiq etish orqali sanoat korxonalarida innovatsion boshqaruvni yanada samarali tashkil etish mumkin bo'ladi. Tursunov D.I. tomonidan ishlab chiqilgan "Innovatsion menejment" darsligida innovatsion jarayonlar, texnologik rivojlanish, yangi mahsulotlar yaratish va ularni bozorga chiqarish strategiyalari keng yoritilgan. Muallifning fikricha, innovatsion menejment ishlab chiqarish jarayonining ajralmas qismiga aylanishi lozim. G'. Tadjibayeva esa O'zbekiston sanoatida texnologik modernizatsiya va intellektual mulkni boshqarish masalalariga e'tibor qaratgan. U o'z tadqiqotlarida ilmiy-texnik salohiyat va innovatsion infratuzilmaning rivojlanishini asoslab beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlarida innovatsion taraqqiyot strategiyasi, sanoat tarmoqlarini modernizatsiya qilish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha qator vazifalar belgilab qo'yilgan. Masalan, "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da innovatsiyalar alohida ustuvor yo'nalish sifatida qayd etilgan. Innovatsion rivojlanish vazirligi, Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi, hamda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan e'lon qilingan ma'lumotnoma va tahliliy hisobotlar amaliy holatni chuqur o'rganish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, innovatsiyalar korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishda, mahsulot sifati va ishlab chiqarish samaradorligini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Biroq, innovatsion jarayonlarning samarali tashkil etilishi ko'plab omillarga bog'liq. Birinchidan, inson kapitalining sifati, ya'ni malakali kadrlar va ularning yangiliklarga ochiqqligi asosiy omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ilmiy-texnik salohiyati yuqori bo'lgan sanoat korxonalarida innovatsion faoliyat samaradorligi yuqori bo'ladi. Ikkinchidan, korxonalar moliyaviy resurslar bilan yetarli darajada ta'minlanganda innovatsion g'oyalarni amalga oshirish imkoniyatlari kengayadi. Afsuski, ko'plab korxonalarda investitsiyalar yetishmasligi, investitsiya kiritishda bazi biq to'siqlar innovatsion faoliyatni rivojlanishiga tasir ko'rsatmoqda. Uchinchidan, davlat tomonidan innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash siyosati, imtiyozlar va grant dasturlari mavjudligi muhim ahamiyatga ega. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, hukumat tomonidan beriladigan rag'batlantiruvchi chora-tadbirlar innovatsiyalarni jadallashtirishda muhim turtki bo'ladi. To'rtinchidan, ilmiy-tadqiqot institutlari bilan sanoat korxonalari o'rtasidagi hamkorlik darajasi ham innovatsion faoliyat rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish, xususan, avtomatlashtirish va sun'iy intellekt asosidagi ishlab chiqarish jarayonlari innovatsion rivojlanishning zamonaviy yo'nalishlari sifatida ko'rilmogda. Bu texnologiyalarni joriy qilish uchun esa texnik infratuzilmaning holati va raqamli savodxonlik darajasi katta ahamiyatga ega. Shu bois, innovatsion faoliyatni rivojlantirishda kompleks yondashuv, ya'ni yuqoridagi barcha omillarni uyg'unlashtirish orqali sanoat korxonalarining innovatsion salohiyatini oshirish mumkin. Tadqiqot davomida sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirishda muhim omillar, mavjud muammolar va xorijiy tajriba asosida shakllangan ilg'or yondashuvlar o'rganildi. Quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

1. Innovatsion faoliyatni rivojlantirishda yetarlicha resurslar mavjud, biroq ularning samarali boshqarilishi va strategik yo'naltirilishi hali to'liq shakllanmagan.

2. Korxonalarda innovatsion boshqaruv tizimining sustligi innovatsion g'oyalarni amaliyotga tatbiq qilishda kechikishlarga olib kelmoqda. Bu esa raqobatbardoshlik darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

3. Texnologik modernizatsiya va raqamli texnologiyalarning joriy etilishi bo'yicha qadamlar mavjud, biroq ko'plab kichik va o'rta biznes subyektlari bunday imkoniyatlardan yetarlicha foydalana olmayapti.

4. Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, innovatsion infratuzilmani rivojlantirish (texnoparklar, inkubatorlar, innovatsion markazlar) orqali sanoat innovatsiyalarini jadal rivojlantirish mumkin.

5. Yosh mutaxassislar va ilmiy salohiyatga ega kadrlarning innovatsion loyihalarda ishtiroki past, bu esa ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini zaiflashtiradi.

6. Grafik va diagrammalarda ko'rsatilganidek, so'nggi yillarda innovatsion faoliyatga ajratilayotgan mablag'lar ko'paymoqda, ammo ularning maqsadli ishlatilishi darajasida muvozanat yo'q.

Zamonaviy korxonalarda innovatsion faoliyatni rivojlantirish omillari quyidagi grafikda innovatsion faoliyatni rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar ko'rsatilgan:

Foydalangan adabiyotlar ro'yhati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari (ayniqsa, "Innovatsion rivojlanish strategiyasi 2030"). (Sh.M. Mirziyoyev, *Innovatsion rivojlanish strategiyasi – 2030, qaror asosida) [1]
2. Jo'raev M., Murodov A. – "Innovatsion iqtisodiyot asoslari" – Toshkent, 2019.
3. Ahmedov M., Qudratov A. – "Korxonalarda innovatsion faoliyatni boshqarish" – T.: Iqtisodiyot, 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari (ayniqsa, "Innovatsion rivojlanish strategiyasi 2030").
5. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi hisobotlari va rasmiy axborotlari.
6. Drucker, P. – "Innovation and Entrepreneurship". HarperBusiness, 2006.
7. Schumpeter, J. – "The Theory of Economic Development". Harvard University Press, 1934.

8. OECD – “Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data”. 4th Edition, 2018.
9. Tidd, J., Bessant, J. – “Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change”. Wiley, 2021.
10. World Bank Group – “World Development Report” (turli yillardagi innovatsiyaga oid bo‘limlari).

Mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo‘llari va usullari
Alijonova Kumushxon Erkinboy qizi
Andijon Davlat Texnika Instituti assistenti

Mehnat resurslaridan samarali foydalanish har bir davlat va tashkilotning iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Mehnat resurslari iqtisodiyotning eng asosiy omili bo'lib, ularning samarali ishlatilishi va rivojlanishi jamiyatning farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda ishlab chiqarishning samaradorligi va iqtisodiy o'sish ko'p jihatdan mehnat resurslarining sifatiga va ulardan foydalanish samaradorligiga bog'liqdir. Shu sababli, mehnat resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlash uchun ilmiy asoslangan metodlar va yondashuvlarni ishlab chiqish zarur. [1]

Shu o'rinda yurtimizda iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga sanoat korxonalari faoliyatining ta'siri salmoqlidir. Sanoat korxonalarini rivojlantirish uchun, eng avvalo, mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish dolzarb vazifadir. Mehnat resurslari takomillashuvi o'z navbatida korxonalarda maxsulot sifati yaxshilanishiga, mehnat unumdorligi oshishiga korxonaning raqobatbardoshligi oshishi natijasida bozorda o'z o'rniga ega bo'lishiga va boshqa ko'plab ko'rsatkichlarning ijobiy o'zgarishiga ta'sir qiladi. Shuning uchun ham mehnat resurslarini boshqarish kundankunga muhim ahamiyat kasb etib bormoqda, chunki sanoatlashish davridagi kabi va jamiyatni axborotlashtirish davrida ham "kadrlar hamma narsani hal qiladi". Mehnat resurslarining ta'rifi ikki so'zdan iborat - mehnat va resurslar. Eng avvalo, "resurslar" so'zining ma'nosiga alohida e'tibor berib o'tsak;. T.F.Efremovning izohli lug'atida yozilishicha: «Resurslar bu -mavjud bo'lgan, ammo faqat zarurat bo'lganda foydalaniladigan vositalar yoki biron bir narsaning manbaidir.»[2] Entsiklopedik lug'atda quyidagi ta'rif berilgan - "Resurslar (fransuzcha manbadan - yordamchi vosita) - pul, zaxiralar, qadriyatlar, imkoniyatlar, mablag' manbalari, daromadlar (masalan, tabiiy resurslar, iqtisodiy resurslar)". Biznes lug'atiga ko'ra, "Resurslar" so'zining ma'nosi quyidagicha. Resurslar - mablag'lar, tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarishga sarflanadigan imkoniyatlar.

Mehnat resurslari – bu ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonida faol ishtirok etayotgan, iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan inson resurslari hisoblanadi. Ularning tarkibiga quyidagilar kiradi:

- Ishchi kuchi: Faqat mehnatga qodir bo'lgan shaxslar.
- Kadrlar resurslari: Yuqori malakali va tajribali ishchilar.
- Ta'limli kadrlar: Ta'lim olish jarayonida bo'lgan yoki o'z mahoratini oshirayotgan shaxslar.

• O'rta va kichik malakali ishchi kuchi: Oddiy texnik ishlar uchun talab qilinadigan ishchilar.

Mehnat resurslarining turli xil shakllari va ularning iqtisodiy faoliyatga qo'shadigan hissasi har bir mamlakatning iqtisodiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mehnat resurslarining samarali boshqarilishi, ularni qayta tarqatish va malaka oshirish sohasidagi innovatsiyalar hamda texnologik taraqqiyot samaradorlikni oshirishda muhim omil hisoblanadi. [3]

Mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligiga bir qator omillar ta'sir qiladi:

• Mehnatga bo'lgan talab va taklif: Bozorda mehnat resurslariga bo'lgan talab va taklif mehnat samaradorligini aniqlovchi muhim omildir. Agar mehnat bozorida ish kuchi kam bo'lsa, ishchilarni yuqori samarali ishlashga rag'batlantirish osonroq bo'ladi.

• Ta'lim va malaka: Mehnat resurslarining malakasi va tajribasi ulardan foydalanish samaradorligiga bevosita ta'sir etadi. Yaxshi ta'lim va malakali ishchilar ishlab chiqarishning samaradorligini oshiradi.

• Texnologik taraqqiyot: Yangi texnologiyalarning joriy etilishi, avtomatizatsiya va raqamli transformatsiya mehnat samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega.

• Mehnat sharoitlari va ijtimoiy kafolatlar: Ishchilar uchun qulay mehnat sharoitlari va ijtimoiy kafolatlarning ta'minlanishi mehnat samaradorligini oshiradi. Ishchilarning xavfsiz va sog'lom sharoitlarda ishlashlari o'z navbatida ularning ish faoliyatini yaxshilaydi.

Mehnat resurslaridan samarali foydalanishning bir necha yo'llari mavjud:

• Malaka oshirish va ta'lim: Mehnat resurslarining samaradorligini oshirish uchun ta'lim va malaka oshirishga katta e'tibor qaratish zarur. Malakali kadrlar yangi texnologiyalarni o'zlashtira olishadi va ishlab chiqarish samaradorligini oshiradilar. Mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish dasturlari ishlab chiqarishning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

• Mehnat jarayonlarini avtomatlashtirish va raqamlashtirish: Texnologik taraqqiyotning eng samarali usullaridan biri mehnat jarayonlarini avtomatlashtirishdir. Ishlab chiqarish jarayonlariga raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki ishchilarning ish yukini kamaytiradi.

• Motivatsiya tizimini rivojlantirish: Mehnat samaradorligini oshirish uchun motivatsiya tizimi muhim o'rin tutadi. Ishchilarni rag'batlantirish, ularning mehnatiga adolatli baho berish va mukofotlash tizimi samarali mehnatni ta'minlaydi.

• Mehnat sharoitlarini yaxshilash: Ishchilarni xavfsiz sharoitda ishlashini ta'minlash ularning samaradorligini oshiradi. Ergonomik mebel, ish joyidagi texnik xavfsizlik choralari va ishchilarga ko'rsatiladigan ijtimoiy kafolatlar mehnatning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Davlatning mehnat resurslarini samarali boshqarish bo'yicha siyosati muhim ahamiyatga ega. Bu borada quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim:

• Ishsizlikni kamaytirish va yangi ish o'rinlarini yaratish: Davlatning ish o'rinlari yaratish, mehnat bozori muvozanatini ta'minlashdagi faol ishtiroki mehnat resurslarining samarali ishlatilishiga yordam beradi.

- Soliq va mehnat qonunchiligini yangilash: Mehnat qonunchiligini takomillashtirish, ishchilarning huquqlarini himoya qilish va soliq tizimining oddiylashtirilishi ish joylarining barqarorligini ta'minlaydi.

- Ijtimoiy va iqtisodiy dasturlar: Davlat tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy va iqtisodiy dasturlar (masalan, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish) mehnat resurslarining sifatini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak.[5]

Mehnat resurslaridan samarali foydalanishning iqtisodiy ta'siri jiddiydir. Mehnat samaradorligining oshishi milliy yalpi mahsulotning o'sishiga, yangi ish o'rinlarining yaratishiga va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Bundan tashqari, yuqori samarali mehnat resurslaridan foydalanish davlat byudjetiga tushumlarni oshiradi, eksport salohiyatini kuchaytiradi va umumiy iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantiradi. [6]

Mehnat resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiyotning barqaror o'sishiga katta hissa qo'shadi. Buning uchun malaka oshirish, avtomatlashtirish, motivatsiya tizimi va ijtimoiy kafolatlarni kuchaytirish zarur. Davlat siyosati va ilg'or texnologiyalardan foydalanish mehnat resurslarining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Mehnat resurslaridan samarali foydalanish faqat iqtisodiy rivojlanishga emas, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Abdurahmonov Q.X, Abdurahmonov X.X "Mehnat resurslarini boshqarish" darslik. Toshkent 2014, 7-8-betlar.
2. Armstrong M. Human resource management practice-Kogon page limited, 2020.
3. Deyneka A., Bepalko V Upravleniye chelovecheskimi resursami.-Litres, 2021.
4. Kibanov A.Ya. Kadrlar menejmenti: darslik / ED. Va I. Kibanov. - m.: Infra-M, 2009. 284 p.
5. Smit, J. va Teylor, R. (2023). *Texnologik innovatsiyalarning mehnat unumdorligiga ta'siri*. Jurnal ning Mehnat Iqtisodiyot , 14(3), 45-58.
6. Braun, P. (2022). *Ishchi kuchini rivojlantirish va tashkiliy samaradorlik*. Boshqaruv Ko'rib chiqish , 35(4), 67-80.

Organizational-technical and socio-economic analysis of the mechanism for forming a competitive small business model in modern enterprises

Ibragimov Ulmas Raxmanovich

PhD student at Namangan State Technical University

Organizational-Technical Analysis- Components of a Competitive Small Business Model. A well-structured small business model integrates key elements that enable sustainable operation: Value proposition: Clear differentiation from competitors by addressing specific customer needs. Customer segmentation: Identification of target markets to focus marketing and sales strategies. Revenue mechanisms: Diverse income streams to ensure financial stability. Key activities and resources: Streamlined operations, skilled labor, and strategic partnerships. Channels and customer relationships: Effective distribution systems

Role of Digital Transformation- Technological advancement significantly enhances operational efficiency and scalability. The integration of digital tools

includes: Cloud computing and IoT: Improving access to data and real-time monitoring. ERP and CRM systems: Optimizing internal management and customer retention. E-commerce platforms: Expanding market reach and lowering entry barriers. These technologies empower small businesses to compete on a global level with reduced cost and increased innovation.

Organizational Structure and Management- Modern small businesses benefit from flexible and adaptive organizational structures. Characteristics include: Flat hierarchies: Enabling quick decision-making and open communication. Project-based teams: Facilitating innovation and specialized task execution. Remote work adaptability: Expanding talent acquisition beyond geographical limits.

Socio-Economic Analysis Employment- Generation and Social Inclusion, Small enterprises are essential in reducing unemployment and promoting social equity. Generate localized employment; Engage marginalized groups (e.g., women, youth, people with disabilities); Contribute to regional development and community.

Economic Resilience and Contribution- Small businesses significantly contribute to GDP and economic diversification. Their ability to: Adapt to market fluctuations; Stimulate competition; Reinforce supply chains makes them critical to economic recovery, especially in the aftermath of global disruptions such as pandemics or financial crises.

Strategic Recommendations- To develop and sustain competitive small business models, the following strategic actions are recommended, Capacity Building, Strengthen entrepreneurial education and managerial training. Infrastructure Investment: Improve digital infrastructure and logistics. Policy Support, Streamline regulatory frameworks and provide tax incentives. Access to Finance: Promote microfinance, venture capital, and crowdfunding platforms. Innovation Hubs, Encourage business incubators and accelerators for startups.

Conclusion. The formation and development of competitive small business models in modern enterprises demand a holistic approach that balances organizational-technical improvements with socio-economic strategies. By leveraging digital tools, adopting efficient management structures, and addressing social and economic barriers, small businesses can thrive in competitive markets. Policy makers, business leaders, and educational institutions must collaborate to foster an enabling environment that nurtures innovation, sustainability, and growth.

References

1. Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2010). *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*. John Wiley & Sons.
2. OECD. (2022). *SMEs in a Green Recovery: Strengthening Resilience and Building Back Better*. OECD Publishing.
3. World Bank. (2021). *Small and Medium Enterprises (SMEs) Finance: Closing the Gap*. Retrieved from <https://www.worldbank.org>
4. Porter, M. E. (2008). The Five Competitive Forces That Shape Strategy. *Harvard Business Review*, 86(1), 78–93.
5. European Commission. (2022). *Annual Report on European SMEs 2021/2022: SMEs and the Recovery Process*. Brussels: EU Publications Office.

6. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W.W. Norton & Company.

TIJORAT BANKLARIDA INNOVATSION BOSHQARUV STRATEGIYALARINI TADBIQ ETISH MASALALARI

Dadajonova Martabaxon Mahmudovna

Andijon Davlat texnika instituti iqtisod fanlari nomzodi dotsent

Mamajonov Fayzullo Zafarjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti, doktoranti

Mamlakatimizda banklarning innovatsion faoliyatini takomillashtirishga alohida e'tibor berilib, uning taraqqiyotini ta'minlash maqsadida 2020-2025-yillarga mo'ljallangan "O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonida bank tizimining barqarorligini oshirish, iqtisodiyotni kredit bilan ta'minlashda banklarning ishtirokini kengaytirish bank xizmatlari sohasida vazifalar belgilab berildi[1]. Respublikamizdagi tijorat banklarida innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirish iqtisodiyotdagi keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirish muhim iqtisodiy ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, mamlakatimizni yangilash va modernizatsiya qilish bo'yicha iqtisodiyotimiz tarmoqlari va sohalarida olib borilayotgan islohotlar sharoitida amaldagi xizmatlar sifatini oshirish, yangiliklarni amaliyotga tadbqiq eitshni faollashtirishni talab etmoqda.

Iqtisodiyotda zaruriy tarkibiy o'zgartirishlarni amalga oshirmasdan, bank mahsulot va xizmatlarni diversifikatsiyalamasdan va texnologik jihatdan yangilamasdan turib, jahon moliya bozorida mustahkam o'ringa ega bo'lish mushkul. Innovatsion bank xizmatlarini amaliy tadbqiq etish, kuchli raqobat mavjud bo'lgan hozirgi sharoitda, to'g'ridan-to'g'ri yangi bank xizmatlarini va mahsulotlarini ishlab chiqishda yangicha tamoyil va strategiyalarini amalda joriy etish dolzarb masaladir.

Zamonaviy bank sohasida raqobatning kuchayishi, mijozlar talablarning oshishi va texnologiyalarning tez rivojlanishi innovatsion boshqaruv strategiyalarini muhim qilmoqda. Banklar yangi texnologiyalarni qo'llash orqali operatsion samaradorlikni oshirishi, xavflarni kamaytirishi va mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatishi mumkin [2].

Bir muncha vaqt avval mijozlar bank xizmatlaridan foydalanish uchun bankka tashrif buyurishi, bank xodimiga murojaat qilishi kerak edi. Bu esa insonning eng qimmat resursi vaqtini yo'qotishiga sabab bo'lar edi, chunki ba'zi bank xizmatlaidan foydalanish bir necha soatdan bir necha kunga ham cho'zilishi mumkin edi. Avvallari mijozlar bunga rozi bo'lishgan bo'lsa hozir birgina bank xizmatidan foydalanish uchun buncha ko'p vaqt sarflashni xohlashmayapti. Shu sababli banklar yangi yechimlar va mijozlarga qulayliklar yaratishga intilmoqdalar. Bugungi kunda tijorat banklari uchun sun'iy intellekt (AI) ni joriy etish bir qancha muammolarga yechim bo'lmoqda. Mijozlar uchun bir nechta bank xizmatlaridan masofadan turib foydalanish imkonini yaratmoqda. Bularga misol qilib online kredit rasmiylashtirish, bank plastik kartasini ochish, plastik kartani masofadan bloklash kabilarni keltirish mumkin.

Banklar sun'iy intellekt (AI) va katta ma'lumotlar (Big Data) tahlilidan foydalanib, mijozlarga shaxsiylashtirilgan xizmatlar ko'rsatmoqda. Masalan, AI asosidagi chatbotlar 24/7 mijozlarga javob beradi [3]. Bu kabi xizmatlar mijozlarga qulayliklar yaratib, mijozlar oqimini oshirayotgan bo'lsa, banklar uchun resurslarni tejashga, bu orqali xizmatlarni arzoroq qilish va foydasini oshirish imkoniyatini bermoqda.

FinTech hamkorliklari va ochiq bank platformalari - Ochiq API (Open Banking) yordamida banklar FinTech kompaniyalari bilan integratsiyalashib, yangi to'lov tizimlarini ishlab chiqmoqda [4]. Bu esa banklarga bi qancha resurslarni tejash imkonini berib, mijozlarga qulayliklar yaratmoqda. Shu orqali mijozlar sonini oshirish va mavjud mijozlarni saqlab qolish imkoniyatini taqdim etmoqda.

Blockchain va smart – kontraktlar - Kredit shartnomalarini avtomatlashtirish va operatsiyalarning shaffofligini ta'minlash uchun blockchain texnologiyasidan foydalaniladi [5].

Innovatsion strategiyalarning bank faoliyatiga ta'siri operatsion samaradorlikni oshirishdir. (masalan, AI yordamida kredit riskini tahlil qilish). Tijorat banklarida kredit ajratilayotganda eng dolzarb muammolardan biri riskni baholash hisoblanadi. AI yordamida bu tez, oson aniqroq va arzonroq bo'ladi. Chunki AI Kredit so'rovchilarning kredit tarixi, moliyaviy ahvoli, daromadlari va qarzdorligini algoritmlar orqali tez tahlil qiladi.

AI tizimlari shubhali operatsiyalarni, bir vaqtda bir necha banklarga yuborilgan so'rovlarni avtomatik tarzda aniqlaydi. Yuz orqali yoki ovoz orqali tanish funksiyalari orqali kredit so'rovchini tez fursatda identifikatsiya qilish orqali firibgarliklarni oldini olishda katta imkoniyatlar berishi mumkin.

O'zbekiston tijorat banklari innovatsion strategiyalarni rivojlantirish orqali moliyaviy sektorning raqobatbardoshligini oshirish va xizmatlar samaradorligini yaxshilash imkoniyatiga ega. Kelajakda quyidagi yo'nalishlar asosiy strategik ustuvorlik sifatida belgilanishi lozim:

Birinchidan, blokcheyn texnologiyalarining keng joriy etilishi tranzaktsiyalarning xavfsizligi va shaffofligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa bank tizimida firibgarlikning oldini olish va operatsion samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalaridan foydalanish bank xizmatlarini shaxsiylashtirish, mijozlarning moliyaviy xatti-harakatlarini tahlil qilish va kreditlash jarayonlarini avtomatlashtirishga xizmat qiladi. Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan tizimlar mijozlarga tezkor va aniq tavsiyalar berish orqali xizmatlar sifatini oshirishi mumkin.

Uchinchidan, fintech kompaniyalari bilan hamkorlikni kengaytirish innovatsion bank mahsulotlarini yaratish va xizmatlarni diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Bank va fintech startaplari o'rtasidagi integratsiya orqali yangi moliyaviy xizmatlar va innovatsion echimlar ishlab chiqilishi bank tizimini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

To'rtinchidan, ochiq bank tizimi (Open Banking) tamoyillarini joriy etish bank ekotizimining moslashuvchanligini oshiradi. Bu mijozlarga bir nechta moliyaviy xizmatlarni yagona platforma orqali taqdim etish imkonini berib, bank xizmatlarining integratsiyalashuv jarayonini tezlashtiradi.

Beshinchidan, raqamli to'lov tizimlarini takomillashtirish mijozlar uchun qulay va tezkor tranzaksiyalarni ta'minlashga yo'naltirilgan. Bu bank xizmatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash va raqamli to'lov infratuzilmasining rivojlanishini jadallashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganimizda, O'zbekiston tijorat banklari innovatsion strategiyalarni tadbiq etish orqali bank-moliya sektorining samaradorligini oshirishi va raqobatbardoshligini mustahkamlashi mumkin. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, fintech kompaniyalari bilan hamkorlik qilish, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar texnologiyalaridan foydalanish hamda ochiq bank tizimini rivojlantirish bank xizmatlarini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatini beradi. Innovatsion strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish bank tizimining mustahkamlanishiga, moliyaviy xizmatlarning ommaviylashishiga va mijozlarga yanada qulay imkoniyatlar yaratishga xizmat qiladi. Shu sababli, tijorat banklari zamonaviy texnologiyalarni joriy etishga va innovatsion yondashuvlarni shakllantirishga e'tibor qaratishi lozim. Bu nafaqat bank sektorining rivojlanishiga, balki O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror o'sishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2020-2025-yillarga-mo-ljallangan--Ozbekiston-Respublikasining-bank-tizimini-isloh-qilish-strategiyasi <https://bank.uz/uz/news>
2. Karimov, S. va Abdullayev, A. (2017) "O'zbekiston bank tizimining rivojlanish tendentsiyalari." Iqtisodiyot va boshqaruv jurnali, №3.
3. Mirzaev, B. T. (2018) "Raqamli iqtisodiyot sharoitida bank xizmatlarini modernizatsiyalash." Moliya va kredit jurnali, №4.
4. Abdullaeva, M. R. (2019) "FinTech texnologiyalari va ularning bank sektoridagi ta'siri." Zamonaviy moliya va bank ishi, №2.
5. Xolmirzayev, N. T. (2020) "Sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalaridan banklarda foydalanish perspektivalari." Innovatsion loyihalar va investitsiyalar jurnali, №6.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BARQAROR IQTISODIY O'SISHNI TA'MINLASHDA BYUDJET-SOLIQ SIYOSATINING ROLI

Hamidova Shahzoda Odiljanovna

Andijon davlat texnika instituti, assistent.

shhzdhamidova@gmail.com

Tel: 99891 494 80 07

Raqamli iqtisodiyot dunyoning barcha mamlakatlari uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Internet, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), blokcheyn va narsalar interneti (IoT) kabi texnologiyalar iqtisodiyotning barcha sohalarini, shu jumladan, soliqqa tortish jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Raqamli iqtisodiyot – bu iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalarni raqamli texnologiyalarni qo'llash asosida amalga oshirish tizimi hisoblanadi. 1995 yilda amerikalik dasturchi Nikolas Negroponte "raqamli iqtisodiyot" terminini amaliyotga kiritgan va hozirda bu atama butun dunyodagi siyosatchilar, iqtisodchilar, jurnalistlar, tadbirkorlar – deyarli barcha tomonidan qo'llanilmoqda. 2016 yilda Butunjahon banki dunyodagi raqamli iqtisodiyotning ahvoli haqida ilk marta ma'ruza e'lon qilgan.

Nufuzli xalqaro tashkilotlar olib borgan tahlillar natijasiga ko'ra, raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotni kamida 30 foizga oshirish imkoniga ega bo'lib, xufyona iqtisodiyotga barham berishda ham muhim rol o'ynaydi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish sharoitida soliqqa tortish tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Buning natijasida soliq sohasida mutlaqo yangi — adolatli, shaffof va izchil tizim yaratildi. O'tgan yetti yilda soliq tizimini isloh qilishga qaratilgan bir qator muhim hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, yangi tahrirdagi Soliq kodeksining qabul qilinishi, unda to'g'ridan-to'g'ri qo'llanuvchi normalarning joriy etilishi, soliqlar sonining 13 tadan 9 taga kamaytirilishi va 2026-yilga borib soliq yukini 25 foizgacha kamaytirish hamda 120 milliard dollarlik investitsiyalarni jalb etish kabi maqsadlar belgilangan.

Ma'lumki, soliqlarni joriy etish, ularni undirish mexanizmlarini shakllantirish va amalga oshirish, shuningdek, bu jarayonlarni raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirish kabi harakatlar yig'indisi soliq siyosatini tashkil etadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida ushbu siyosat nafaqat an'anaviy fiskal boshqaruv vositasi, balki davlat moliyasini zamonaviylashtirishning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Bugungi kunda soliq siyosati faqatgina iqtisodiy-moliyaviy boshqaruv bilan cheklanmay, balki sun'iy intellekt, Big Data, blokcheyn kabi ilg'or texnologiyalar orqali shaffoflikni ta'minlash, soliq ma'lumotlarini tahlil qilish va samaradorlikni oshirish imkoniyatlarini ham o'z ichiga oladi. Aynan raqamli yechimlar yordamida jamiyatda yaratilgan yalpi ichki mahsulot va milliy daromadning ma'lum qismini davlat manfaatlari yo'lida markazlashtirilgan raqamli budjet tizimlariga samarali va o'z vaqtida jalb qilish imkoniyati kuchaymoqda.

Soliq siyosati raqamli iqtisodiyot muhitida fiskal va byudjet siyosati yo'nalishlarini aniqlashda strategik vositaga aylanmoqda. Agar davlat iqtisodiy faollikni oshirish va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish maqsadida soliq yukini kamaytirs, bunda raqamli byudjet tizimlari orqali daromadlar va xarajatlarni muvozanatli boshqarish zarur bo'ladi. Shu orqali davlat iqtisodiyotdagi o'sishni qo'llab-quvvatlaydi, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi va moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni yo'lga qo'yadi.

Iqtisodiy taraqqiyotni rivojlantirish bu sohaga oid nazariy va amaliy masalalarni chuqur o'rganishni taqozo etmoqda. Chunki hududlarning tabiiy-iqtisodiy salohiyati va imkoniyatlaridan samarali foydalanish mamlakatda iqtisodiy o'sishning asosiy vositasi hisoblanadi. Iqtisodiy barqaror o'sish jamiyatning rivojlanish yo'lini va taraqqiyot darajasini belgilaydi. Iqtisodiy o'sish, eng avvalo, tovar va xizmatlar miqdorining ortishi va o'zgarishida namoyon bo'ladi. Keng ma'noda bu, jamiyatda takror ishlab chiqarish hajmining ortishi, ishlab chiqaruvchi kuchlar rivojlanishi va aholining turmush darajasining yaxshilanishi bilan ifodalanadi.

Shuningdek, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda byudjet-soliq siyosatini to'g'ri va ishonchli boshqarish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Bu borada ko'plab iqtisodchi olimlar ilmiy-amaliy tadqiqotlar olib borib, o'z nazariyalarini amaliyotga tatbiq etganlar. Iqtisodiy o'sish mexanizmlari o'rganilib, maxsus modellar yaratilgan. Zamonaviy iqtisodiy nazariyada iqtisodiy o'sishning asosi qisqa muddatli ko'rsatkichlardan ko'ra, uzoq muddatli istiqbolda ishlab chiqarish hajmi va ishlab chiqaruvchi kuchlarning o'sishi bilan bog'liq bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy o'sish nazariyasi XVIII asr o'rtalarida Angliyadagi sanoat inqilobi natijasida shakllangan. Bu davrda aholining real daromadlari 10 barobar oshgan. XX asr boshlarigacha iqtisodiy o'sish bo'yicha yetarli statistik ma'lumotlar mavjud bo'lmagan. Iqtisodiy o'sish nazariyasining asoschisi sifatida Yozef Shumpeter tan olinadi. Shuningdek, Saymon Kuznets, Fernan Brodel, Teodor Shults, Gari Bekker, Maykl Porter, Nikolay Kondratev kabi olimlar ham o'z hissasini qo'shgan. Angus Meddison esa real YIM va iqtisodiy o'sishni baholash bo'yicha muhim tadqiqotlar olib borgan.

Iqtisodiy o'sish ekstensiv va intensiv turlarga bo'linadi. Ekstensiv o'sish – ishlab chiqarish resurslari hajmining ortishi (mehnat, kapital, resurslar) hisobiga yuzaga keladi. Intensiv o'sish esa texnologiyalarni modernizatsiya qilish, ilm-fan yutuqlarini ishlab chiqarishga joriy etish orqali mehnat unumdorligini oshirish bilan bog'liq.

O'zbekiston mustaqil taraqqiyotining ilk bosqichidanoq ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning ichki omillariga tayanib, izchil iqtisodiy siyosat olib bordi. Yuqori texnologiyali sanoat tarmoqlarini yaratish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, xomashyoni qayta ishlash orqali qo'shimcha qiymat yaratish kabi yo'nalishlar ustuvor etib belgilandi.

Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha quyidagi natijalar qayd etildi:

- qat'iy pul-kredit islohotlari natijasida inflyatsiya darajasi 9–11% atrofida saqlanmoqda;
- samarali byudjet-soliq siyosati tufayli mamlakat byudjeti profitsit bilan yakunlanmoqda;
- iqtisodiyotni modernizatsiya qilish natijasida raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish va tashqi savdo balansining ijobiy ko'rsatkichi ta'minlanmoqda.

Iqtisodiy o'sish milliy iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanish dinamikasi bo'lib, u mikro va makro darajada yuz beradi. Mikroiktisodiy o'sish – bu korxona yoki tarmoq doirasidagi natijalar bilan bog'liq bo'lsa, makroiqtisodiy o'sish umumiy iqtisodiy salohiyatni bildiradi.

Tadqiqotlar asosida quyidagi taklif va xulosalar ilgari suriladi:

- hududiy resurslar taqsimoti va infratuzilmani rivojlantirish asosida iqtisodiy rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish;
- iqtisodiy o'sishning inklyuzivligini ta'minlash, kambag'allikni kamaytirish dasturlarini amalga oshirish va muvofiqlashtirish;
- ijtimoiy ta'minotning minimal standartlarini belgilash va aholi daromadlarining tabaqalashuvini chuqur tahlil qilish.

O'zbekiston iqtisodiyotini barqaror, jadal va mutanosib rivojlantirish, ishlab chiqarishni texnik va texnologik jihatdan yangilash, eksport salohiyatini oshirish orqali barqaror iqtisodiy o'sish yo'lida quyidagilar ustuvor yo'nalish sifatida belgilanadi:

- yetakchi tarmoqlarni modernizatsiya qilish, mahsulot raqobatbardoshligini oshirish;
- zamonaviy ilm-fan va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish;
- mintaqaviy ishlab chiqarishni rivojlantirish va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish;
- resurslarni tejaydigan texnologiyalarni qo'llash va eksport imkoniyatlarini kengaytirish.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, ushbu maqola orqali byudjet-soliq siyosatining raqamli iqtisodiyot sharoitida barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi o'rni yanada dolzarb ahamiyat kasb etayotgani ko'rsatib berildi. Raqamli texnologiyalar — sun'iy intellekt, Big Data, blokcheyn, IoT kabi ilg'or yechimlarni soliqqa tortish tizimiga keng joriy etish orqali iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini raqamlashtirish, moliyaviy oqimlar ustidan shaffof nazoratni ta'minlash va xufyona iqtisodiyotning oldini olish imkoniyati yuzaga kelmoqda.

Shu orqali mamlakat iqtisodiyotini barqaror, jadal va muvozanatli rivojlantirishga, iqtisodiy tarmoqlar va korxonalarni chuqurlashtirish, texnik va texnologik yangilanishlar asosida ularning samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishga erishiladi. Raqamli transformatsiya sharoitida byudjet-soliq siyosatini ilg'or yondashuvlar asosida takomillashtirish, eksport salohiyatini kengaytirish, tarmoqlarni diversifikatsiya qilish O'zbekistonda uzoq muddatli va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning asosiy ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017 - 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son
2. Sarev V.V. (2004) "Investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligi reytingi." -SPb; Pyotr, - 19 b.
3. Zaynalov J. R. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik / J.R. Zaynalov, S.S. Aliyeva, Z.O.Axrorov, Z.J. Rasulov va boshq. - T: 2020. – 370 b.
4. Abdusamatovna, B. N. (2022). WAYS OF DEVELOPING SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN UZBEKISTAN. Finland International Scientific Journal of Education. Social Science & Humanities, 10(12), 690-695.
5. Abdusamatovna, B. N. (2023). THE ROLE OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN THE DEVELOPMENT OF OUR COUNTRY. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(5).

OLIY TA'LIM TIZIMIGA INNOVATSIYALARNI JORIY ETISH ORQALI-SIFATLI KADRLAR TAYYORLASH

Valiyev Abdugulom Soyibovich

Xamkorbank ATB Korporativ mijozlarni jalb qilish boshkarmasi boshlig'i

Mamlakatimizda inson erkinligi tamoyillariga rioya qilishnini ta'minlash, jamiyatni ma'naviy yangilanishi, jahonning taraqqiy etgan mamlakatlari qatorida xalqaro hamjamiyatga qo'shilishni ta'minlaydigan demokratik huquqiy davlat va ochiq fuqarolik jamiyati qurish ishlari jadal sur'atlarda kechmoqda.

Mamlakatimiz ta'lim tizimini isloh etish "O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", Davlat ta'lim standartlari hamda Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev rahnomaligida ishlab chiqilgan 2017–2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirish harakatlar strategiyasining beshta ustuvor

yo'nalishlarida hamda Prezidentimizning Oliy majlisga yo'llagan murjaatnomalarida o'z aksini topgan.

Amalga oshirilayotgan barcha islohotlar ta'lim tizimi samaradorligini oshiriga xizmat qilishi, asosiy maqsad tizimidagi kamchiliklarni bartaraf

etish bilan cheklanib qolmasdan, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Har bir davlatning iqtisodiy taraqqiyoti, iqtisodiy mustaqilligi, mamlakat aholisining turmush darajasi, qolaversa aholining ish bilan bandlik darajasi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning qay darajada rivojlanganligi bilan bog'liqdir, desak xato bo'lmaydi. Bu holat esa faol tadbirkorlarning iqtisodiy erkinligini rag'batlantirish darajasining rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Innovatsion faoliyatni dunyo mamlakatlari eng asosiy ustuvor yo'nalish sifatida tan olgan. Jamiyat taraqqiyotini jadallashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim omillaridan biri – bu samarali innovatsion siyosatni amalga oshirish, ilmiy-texnika taraqqiyoti yutuqlariga asoslangan yangi, ilg'or texnologiyalar, mehnatni tashkil etish va boshqarish yangi shakllari hamda yirik ixtirolar natijalarini joriy qilish ekanligi ayni haqiqat.

“Innovatsiya” “yangilikning joriy etilishi” bilan sinonim emas, balki yangi bilimlar, yondashuvlar ko'rinishidagi yangiliklarning joriy etilishi jarayoni bilan bog'liq hodisadir.

Mazkur izohdan kelib chiqadiki, “innovatsiya faoliyati” – bu faoliyat turi ham, sohasi ham bo'lmay, balki uning tasnifidir. Innovatsiya sohasi mavjud bo'lmaydi, chunki har qanday faoliyat va har qanday soha, agar unga yuqori talabliligi bilan ajralib turuvchi natijaga (masalan, ijtimoiy, bozor, mudofaa kabi) erishish uchun yangiliklar (masalan, bilimlar, texnologiyalar, qo'llanmalar, yondashuvlar kabilar) joriy etilsa, innovatsiyali bo'lishi mumkin. innovatsion faoliyat) – pirovard natijasi mahsulot, xizmat, ishlab chiqarishni tashkil etish, boshqarish shakli, texnologiyalarning yangi turlarini yaratish yoki mavjudlarini Demak, innovatsiya – yangi g'oyalar (texnologiyalar, buyumlar, turmush tarzining yangi shakllari, ta'lim, boshqarish, mehnat, xizmat ko'rsatish, fan, axborot) demakdir.

Innovatsiya takomillashtirishdan iborat bo'lgan faoliyat. U innovatsiyalarni yaratish, o'zlashtirish va keng joriy etish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Oldindan ko'ra bilish, asoslangan tavakkalchilik va strategik boshqaruv tadbirkorlikning ajralmas qismidir. Shuning uchun innovatsion tadbirkorlik zamonaviy ishlab chiqarishni rivojlantirish omiliga aylanadi.

Bizning fikrimizcha, innovatsion tadbirkorlik faoliyatining yaxshi ko'rsatkichlari va natijalariga ega bo'lish uchun oliy o'quv yurtlari makromuhitning tashqi omillari haqidagi axborotga, ya'ni teskari aloqaga ega bo'lishi kerak. Ushbu axborot strategik audit o'tkazish paytida tavakkalchilik menejmenti tizimida shakllantirilishi mumkin.

Oliy o'quv yurtlarining innovatsion faoliyatini ilmiy jihatdan o'rganish davomida turli xil muammolar ushbu sohada ishlatiladigan asosiy tushunchalarni talqin etish davomidayok ko'zga tashlandi. Buning asosiy sababi__shuki, biz uchun birinchidan, “innovatsion faoliyat” va ayniqsa “oliy o'quv yurtlarining innovatsion faoliyati” degan tushunchalarning o'zi nisbatan olganda yangilikdir. Ilmiy adabiyotlarda “innovatsion faoliyat” tushunchasi mazmunan ilm-fan sohasida yaratilgan yangi g'oya asosida

ishlab chiqarilgan mutlaqo yangi, yoxud takomillashtirilgan ilmiy ishlanmalar hisoblanadi.

Hozirgi kunda ta'lim sohasi o'quv yurtlarida ish yuritish bevosita va bilvosita iqtisodiy liberalizatsiya va globalizatsiya omillari ta'siri ostida transmilliy darajaga chiqmoqda. Ushbu tendensiyalar ta'lim sohasida o'quv jarayonini o'zgartirmasligi, uni prinsipial yangi marraga va taraqqiyot ufgiga olib chiqmasligi mumkin emas.

Har qanday zamonaviy oliy o'quv yurti muayyan uch komponent – omillar, vositalar va texnologiyalar bo'lishini talab qiladi. Faqat shu uch komponent bo'lgandagina o'quv jarayonini boshlash hamda bozorda aniq talab bo'lgan mutaxassislarni va ta'lim xizmatlarini tashkil qilish mumkin.

O'quv jarayoni ta'minoti uchun uch komponent bir qator talablarga javob berishi kerak:

- o'quv soatlarining kerakli hajmi, ya'ni nafaqat o'quv jarayonini tashkil qilish, balki kelgusida o'quv hajmini oshirish imkonini beruvchi uning miqdoriy ifodasi;

- xizmat ko'rsatish omillari, vositalari va texnologiyalarining tegishli sifati, ya'ni o'quv jarayonida foydalanish uchun optimal holati;

- vaqt va joy birligi – o'quv jarayonida foydalanish imkonini beruvchi barcha komponentlarning bir vaqtning o'zida chegaralangan joyda bo'lishi.

Ta'lim xizmati omillari, vositalari va texnologiyalaridan foydalanish uchun mas'ul va ulardan foydalanish huquqiga ega shaxs yoki shaxslar guruhining (vakolatli shaxslar) bo'lishi.

O'quv jarayonida komponentlarning qatnashish darajasiga nisbatan boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun kerakli to'liq vakolatga ega muvofiqlashtiruvchi markaz bo'lishi kerak. Muvofiklashtiruvchi markaz oliy o'quv yurtining innovatsion salohiyatiga tayangan, oliy o'quv yurtining innovatsion salohiyati esa shu tashkilotning yangilikni qabul qilishiga bog'liq bo'ladi. O'z navbatida, bu quyidagi omillarga bog'liq bo'lgan kompleks ko'rsatkichdir: shaxsiy-psixologik, ichki yoki tuzilmali va tashqi. Tashkiliy-boshqaruv va ijtimoiy-psixologik sohalarida innovatsion faoliyatni amalga oshirishga to'sqinlik qiluvchi hamda ko'maklashuvchi omillarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Ilmiy muassasa hamda oliy o'quv yurtlarida innovatsion faoliyatning mezon va ko'rsatkichlari, innovatsion tadbirkorlik oliy o'quv yurtini rivojlantirish omili ekanligi isbotlanib, oliy ta'lim tizimi innovatsion faoliyatning subyekti va mamlakat ilmiy-texnik salohiyatining manbai ekanligi ochib berildi.

Foydalanilgan abadiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. T, 2023.
2. Lex.uz (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlar to'plami, 2016-y., 23-son, 280-modda)
3. Axliddinov SH.R. Maktabni boshqarish san'ati.-T. "Fan" nashryoti, 2006
4. To'raqulov X.A. pedagogik tadqiqodlarda axborot tizimlari va texnologiyalari.-T. "Fan" nashryoti, 2006

Korxonalarda boshqaruvning zamonaviy usullarini joriy etishdagi ba'zi muammolar

Baymanova Mavlyuda Djurayevna
Angren universiteti katta o'qituvchi

Hozirgi davrda globallashuv jarayonlarining chuqurlashuvi, raqobatning kuchayishi, raqamli transformatsiya, mijoz talablarining o'zgarishi va ekologik muammolar korxonalarini boshqarish jarayonida an'anaviy yondashuvlardan voz kechib, korxona rahbariyatidan yangicha yondashuvlarni joriy qilishni talab qilmoqda. Ma'lumki, respublikamizda bozor munosabatlarining joriy etilishi natijasida iqtisodiyot tarmoqlarida xususiy mulkchilikka asoslangan tadbirkorlik tuzilmalari jadal rivojlanmoqda. Davlat va xususiy sektor korxonalarida xo'jalik faoliyatining ijobiy natijalari boshqaruv darajasi va sifati bilan uzviy bog'liq ekanligini hayotning o'zi isbotlab turibdi. Shuning uchun mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan korxonalarda boshqaruvning strategik yo'nalishlarini aniq belgilab olish, uning tarkibiy tuzilishini muvofiqlashtirish va boshqaruvning samarali mexanizm va zamonaviy ilg'or usullarini har bir korxona faoliyatiga xos bo'lgan jihatlar asosida tashkil etish hamda muntazam takomillashtirib borish rivojlanishning asosiy garovi bo'lib xizmat qiladi.

Har bir korxonada undagi ichki bo'lim va bo'linmalardagi turli jarayonlar, me'yorlar, yechim qabul qilish, kommunikatsiya, texnologiya, xodimlar, tashkiliy madaniyat kabilar ta'sirida boshqaruvning o'ziga xos tizimi shakllanadi [1]. Bugungi kunda korxonalar boshqaruvida strategik rejalashtirish, innovatsion boshqaruv, inson resurslarini boshqarish, raqamli transformatsiya jarayonlari kabilar bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud bo'lib, ularning sabablarini aniqlash va zamonaviy boshqaruv yondashuvlari asosida yechimlarini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy iqtisodiyotda malakali strategik boshqaruv har qanday tashkilot yoki korxona muvaffaqiyatining asosiy sharti bo'lib, yaxshi o'ylangan uzoq muddatli va muvaffaqiyatli strategiyani ishlab chiqish, strategiyani ko'zlangan natijalar va maqsadlarga erishish uchun amalga oshirish kompaniyani kelajakka tayyorlaydi, rivojlanishning yo'nalishlarini belgilaydi [2]. Biroq ko'plab korxonalarda uzoq muddatli strategik rejalashtirishga yetarli e'tibor berilmaydi. Natijada, korxonalar qisqa muddatli foyda ortidan quvib, rivojlanish uchun zarur infratuzilma va kadr salohiyatini shakllantira olmaydi. Bozor tahlili, SWOT-analiz, raqobatchilar monitoringi kabi metodlardan foydalanilmasligi strategik noto'g'ri qarorlar qabul qilinishiga olib keladi.

Jahon tajribasi innovatsiyalar zamonaviy iqtisodiyotning barqarorligi va yuqori sur'atlarda rivojlanishini hamda uzoq muddatli raqobatdoshlikni ta'minlashning asosiy omili ekanligini ko'rsatmoqda. Iqtisodiy rivojlanishning innovatsion modeli ishlab chiqarishda ilmiy texnik bilimlar va yangi texnologiyalarning keng qo'llanilish holatini nazarda tutadi. Dunyoning iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarida yalpi ichki mahsulotning 70-85 foiz qo'shimcha o'sishi yangi bilimlar, joriy etiladigan texnologiyalar, kadrlar tayyorlash va ishlab chiqarishni tashkil etish hisobiga ro'y beradi. Innovatsiya zamonaviy rivojlanishning asosi bo'lsa-da, ba'zi korxonalarda innovatsion boshqaruvda sustlik kuzatilmoqda, hali-hanuz an'anaviy texnologiyalar va uslublarga tayanilmoqda. Innovatsiyalarni qabul qilishdagi muammolar odatda

moliyaviy cheklovlar, kadrlarning malaka yetishmovchiligi va rahbariyatning konservativ qarashlari bilan bog'liq.

Korxonalar boshqaruvidagi navbatdagi muammo inson resurslarini boshqarishdagi qiyinchiliklar bilan bog'liq bo'lib, ushbu sohadagi muammalar ko'plab zamonaviy korxona va tashkilotlarda xodimlar motivatsiyasi pastligi, ijtimoiy kafolatlar zaifligi, karyera rivojlanish yo'llari aniq belgilanmaganligi hamda yuqori malakali mutaxassislarni jalb qilish va ushlab qolishdagi qiyinchiliklarda namoyon bo'ladi.

Raqamli transformatsiya sharoitida axborot texnologiyalarini joriy etmasdan korxonani samarali boshqarish mumkin emas. Bugungi kunda innovatsion iqtisodiyotning muhim resursi bo'lgan raqamli texnologiyalar kompyuter texnologiyalari va tegishli dasturiy ta'minotdan foydalanishga asoslanadi. Tashkilotlar va birinchi navbatda iqtisodiyotning real sektori korxonalarining samarali ishlashining eng muhim sharti ular tomonidan zamonaviy kompyuter va axborot tizimlaridan foydalanishdir. Korxonani raqamlashtirish zamonaviy ishlab chiqarish usullariga asoslangan holda texnologik jarayonlarni va boshqaruvning barcha darajalarida qaror qabul qilish jarayonlarini, boshqarish sifatini keskin o'zgartiradi va korxona faoliyati samaradorligi va barqarorligini oshirish uchun eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Shunga qaramasdan ayrim korxonalarda raqamlashtirish jarayonlari noto'g'ri yo'lga qo'yilganligi: resurslarini rejalashtirish tizimlari noto'g'ri tanlanganligi yoki yetarlicha o'rgatilmagan xodimlar bilan ishlanayotganini ko'rish mumkin, natijada bu tizimlar samarasiz bo'ladi.

Boshqaruvni yaxshilash, mavjud muammolarni bartaraf etish uchun korxona va tashkilotlar boshqaruviga ish jarayonlarini avtomatlashtirish, vaqt va resurslar tejashga xizmat qiladigan resurslarini rejalashtirish tizimlari (ERP, SAP, Oracle, 1C) ni, ishlab chiqarishda isrofgarchilikni kamaytirishni ta'minlaydigan Lean, tezkor moslashuvchanlikka asoslanadigan Agile tizimlarini, real vaqt rejimidagi ma'lumotlarga asoslanib qarorlar qabul qilimog'i uchun esa Big Data, Business Intelligence (BI) va analitika vositalarini faol joriy etishni talab qiladi.

Adabiyotlar

1. Siddikov A.A.: "Korxonalarda boshqaruv usullarini qo'llash", Journal of marketing, business and management(jmbm)/ Volume 2, ISSUE 5 (September) ISSN: 2181-3000 Page 2/5

2. Xonbabayev Sh.D., Qosimxo'jayev Z. H., Abdiyev D.O., Sharipov Sh. M.: Korxona va tashkilotlarni boshqarishda strategik menejmentning nazariy asoslari International scientific and practical conference "innovative management in the education system: international and national concepts", may 16, 2024

ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА УЛАР ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Одина Махмудова

Андижан давлат техника институти “Бухгалтерия хисоби ва Менежмент”
кафедраси ассистенти

Ўзбекистон республикасида эркин иқтисодий зоналарни маҳаллий минерал хом-ашё ресурсларни чуқур қайта ишлаш асосида юқори қўшимча қийматга эга рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминлайдиган замонавий корхоналар ташкил этиш, республика ҳудудларининг ишлаб чиқариш ва ресурс салоҳиятидан комплекс ва самарали фойдаланиш, шу аснода янги иш ўринлари яратиш ва аҳоли даромадини ошириш учун хорижий, аввало, тўғридан- тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг муҳим омили сифатида ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Натижада ҳудудларни ривожлантириш ва янги иш ўринлари яратиш, аҳоли даромадларини кўпайтиришда эркин иқтисодий зоналар ҳиссасини ошириш, лойиҳа бўйича бошқариш тамойиллари асосида эркин иқтисодий зоналарда, кластер ёндашувлардан кенг фойдаланган ҳолда ушбу зоналар иштирокчилари ўртасида яқин кооперация алоқаларини йўлга қўйиш имконияти вужудга келди.

Маҳаллий хомашё ва материаллар асосида рақобатбардош тайёр маҳсулотлар ва бутловчи буюмлар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш бўйича юқори технологияли замонавий корхоналар ташкил этилди, етакчи хорижий компания ҳамда корпорациялар иштирокида юқори технологияли замонавий инновацион ишлаб чиқаришларни ташкил этиш учун кенг имкониятлар пайдо бўлди. Бу эса ўз навбатида хорижий инвестициялар, авваламбор, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича энг қулай шароитлар яратиш, эркин иқтисодий зоналар, уларнинг жозибадорлиги ва уни баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш зарурлиги, ҳамда унинг назарий асосларини баҳолашда муҳим аҳамият касб этади.

Хорижий тадбиркорларга бериладиган имтиёзларнинг характери одатда қуйидагилардан иборат:

- зоналар ҳудуди мамлакатнинг божхона чегараларидан чиқарилади ва уларнинг ташқи дунё билан савдоси импорт божлари ва тарифсиз экспорт-импорт чекловларидан озод қилинади;

- ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун зарур бўлган барча нарсалар чекловлардан озод қилинади;

- хорижий иштирокчиларни даромад солиғидан озод қилиш ва миллий қонунчиликка мувофиқ хорижий фирмаларга нисбатан мавжуд бўлган бошқа солиқ мажбуриятлари бўйича имтиёзлар бериш;

- чет эл капитали иштирокидаги аралаш корхоналар учун имтиёзли солиқ режимини яратиш;

- ҳудудда яратилган ишлаб чиқариш объектларини ҳуқуқий рўйхатдан ўтказиш тартибини соддалаштириш;

- ерни имтиёзли ставкаларда ижарага бериш;

- яратилаётган корхоналар учун зарур инфратузилмани қўллаб-қувватлаш, шу жумладан транспорт, чет элликлар учун уй-жой ва офис жойларини таъминлаш;

- қўшма корхоналарга имтиёзли кредитлар бериш;

- валюта чекловларининг йўқлиги ва фойдани экспорт қилишда ҳар хил тўсиқларни олиб ташлаш;

- устав капиталининг талаб қилинадиган даражасини пасайтириш;

Эркин иқтисодий мақомга эга ҳудудларни аниқлашга ёндашувларни тизимлаштириш, эркин иқтисодий зоналар мамлакатнинг иқтисодий маконининг бир қисми бўлиб, унинг элементлари (субъектлари) ўртасидаги алоқалар ва муносабатлар турларининг яхлитлиги ва хилма-хиллиги билан ажралиб турадиган мураккаб тизимга эга эканлигини аниқлашга имкон берди.

Жаҳон тажрибаси ва амалиётида ҳар бир мамлакатнинг ўз миллий иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича ўзига хос тажриба ва анъаналар мавжуд. Ҳозирда ривожланган мамлакатларнинг иқтисодиётини тараққий этишига асос бўлган усуллардан бири бу мамлакатда маълум бир ҳудудни ёки бутун бир кичик мамлакатлар ўз иқтисодиётини эркин иқтисодий зонага айлантириб ривожланиш сари қадам қўяётганлигидадир. Эркин иқтисодий зоналарни асосан муайян бир давлатнинг маълум бир минтақаси ёки алоҳида бир ҳудудида ташкил этиш иқтисодий жиҳатдан самарали ҳисобланади. Аммо ҳудуди ва маъмурий бошқарув тизими унча катта бўлмаган алоҳида давлатларнинг бутун иқтисодиёти эркин иқтисодий зоналарга айлантирилган ҳоллар ҳам учраб туради. Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишдан асосий мақсад қисқа муддатларда мамлакатни ривожланган жаҳон ҳамжамияти аъзолари қаторига қўшиш ва хорижий инвестицияларни жалб этишни тезлаштиришдан иборат. Ушбу зоналарнинг ташкилий тузилиши ва номланиши турлича бўлсада, уларни ташкил этишдан асосий мақсад имкон қадар хорижий инвестицияларни, замонавий техника ва технологияларни жалб қилиш ҳисобига мавжуд иқтисодий, молиявий ва ижтимоий муаммоларни бартараф этиш ва жаҳондаги ривожланган давлатлар қаторидан ўрин олиш орқали аҳоли турмуш даражасини яхшилашдан иборатдир.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, эркин иқтисодий зоналар ташкил этилиши натижасида мамлакатга қўплаб инвестицияларни оқиб келиши кузатилади, мамлакат ташки иқтисодий фаолияти янада ривожланиб, ташқи савдо, экспорт импорт операциялари янада риволанади. Бу эса мамлакат иқтисодиётини янада барқарорлаштириб, уни ривожла- нишига олиб келади.

Бунинг учун авваламбор:

- эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишда ҳудудларни, муҳандислик-коммуникация, йўл-транспорт ва жойлашув манзилени тўғри танлаш;

- ҳудудлар имкониятидан келиб чиққан ҳолда эркин иқтисодий зоналар фаолияти йўналишини ва истикболини белгилаш;

- эркин иқтисодий зоналарда кластер ёндашувлардан кенг фойдаланган ҳолда зоналар иштирокчилари ўртасида яқин кооперация алоқаларини йўлга қўйиш;

- чет элда ва мамлакат ваколатхоналарида эркин иқтисодий зоналар манфаатларини кўзловчи, инвесторларни жалб этиш учун информацион тадбирларни ўтказиш;

- оммавий ахборот воситалари ва интернет саҳифаларида мамлакатда ташкил этилган эркин иқтисодий зоналар имкониятлари ҳамда салоҳияти бўйича жозибадорлигини ифодаловчи рекламаларни кучайтириш талаб этилади.

Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва уларнинг самарадорлигини баҳолашда юқорида келтирилган баҳолаш мезонларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Мамлакатда эркин иқтисодий зоналарнинг ташкил этилиши унинг иқтисодиётини ривожланиши, экспорт салоҳиятини ошириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, аҳоли турмуш фаровонлигини ошириш ва иқтисодиёт барқарорлиги, энг асосийси жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашиб ўз мавқеига эга бўлишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентнинг «Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-4853-сонли Фармони 26.10.2016 й. Lex. uz

2. McCalla R.J. The Geographical Spread of Free Zones Associated with Ports // Geoforum 21 (1) (1990): 123-128.

3. Baraga H.C. Prospects for Free Zones Under FTAA // Paper presented at the Integration in the Americas Conference, Latin American and Iberian Institute, University of New Mexico, 02 April 2006.

4. С. В. Приходько, Н. П. Воловик Особые экономические зоны /; Консорциум по вопр. приклад. эконом. исслед., Канад. агентство по междунар. развитию [и др.]. - М. : ИЭПП, 2007. - 268 с

5.Смординская П.А., Капустин А.С. Свободные экономические зоны: мировой опыт и российские перспективы. Вопросы экономики. 2012. № 27, с. 126-140

6.<http://www.biznes-daily.uz/ru/birjaexpert/49677-erkin-iqtisodiy-zonalarhududida-soliqlar-va-bojxona-tulovlari-imtiyozlarining-ahamiyatli-jihatleri>

ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ВА УНИНГ ШАКЛЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИ

Абдурауф Абдуллаев

Андижан давлат техника институти “Бухгалтерия ҳисоби ва Менежмент”
кафедраси профессори иқтисодиёт фанлари доктори,

Камола Усмонова магистрант

Бугунги кунда мамлакатимизда таркибий ўзгаришлар ва юксак технологияларга асосланган замонавий тармоқлар ва ишлаб чиқариш соҳаларини модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш, иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини жадал ривожлантириш учун бошқарув услублари ва механизмларини такомиллаштириш заруратга айланмоқда.

Тарихий ривожланиш жараёни, таҳлили шуни кўрсатадики, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегияси ва тактикасини танлаш ҳўжалик юритиш амалиётининг асосий, шунингдек, ўта мураккаб масалалари сирасига киради. Глобаллашув шароитида мамлакатнинг рақобатбардошлигини ошириш, иқтисодий салоҳиятини юксалтириш, инновацияларни кенг жорий этиш ва мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш даражасига баҳо бериш мақсадида ишлаб чиқариш жараёнларини миқдор ва сифат жиҳатидан чуқур таҳлил этишни тақозо этади.

Замонавий иқтисодий ривожланишда муҳим аҳамиятга эга бўлиб бораётган рақамли иқтисодиёт энг долзарб иқтисодий ва ижтимоий муаммоларни самарали ҳал қилишга қаратилган бўлиб, у жамият аъзоларининг фаровонлигини ошириш, камбағалликни тугатиш, инсонни ҳар томонлама ривожлантириш, меҳнат ва ижтимоий ҳаёт жараёнлари даражаси инсонлар эҳтиёжларини янада тўлароқ қондирилишига қаратилиши лозим.

Иқтисодий ривожланишнинг юқори сифатига эришишни таъминлаш рақамли иқтисодиёт фани томонидан ўрганилаётган мураккаб вазифалардан бири ҳисобланади. Мақсадга эришиш учун зарур бўлган барча ишлаб чиқариш омиллари, капитал тузилмасини модернизациялаш ва ижтимоий муносабатлар тизими жамият ижтимоий-иқтисодий ва институционал тараққиётини ҳамда ҳаёт сифатини кўп жиҳатдан белгилаб беради.

Олимлар эътибори марказида иқтисодиётни узоқ муддатли барқарор ривожланиш йўлига олиб чиқувчи иқтисодий фаолиятни интеллектуаллаштириш жараёни шартлари ва омилларини аниқлаш ҳамда таҳлил қилишнинг назарий- методологик асосларини ишлаб чиқиш, инновацион технологиялар, рақамли иқтисодиётдан самарали фойдаланиш мотивациялари тизимини шакллантириш вазифаси турибди. Ўсиб бораётган эҳтиёжлар, шунингдек ижтимоий ишлаб чиқаришнинг технологик усули ва тузилмасида фундаментал трансформациялар жараёни юзага келмоқда. Янги имкониятлар пайдо бўлиши билан ривожланишни ҳаракатлантирувчи кучлари шаклланмоқда: булар, ўсиб боровчи маҳсулдорлик шarti, мультипликатив тармоқ самаралари, интеллектуал технологиялар ва интеллектуал рента.

Жиддий тизимли ўзгаришлар мувозанатсизлик, беқарорлик ва ноаниқлик шароитида иқтисодий ривожланишнинг янги йўналишларини асослаш

заруратини белгилаб беради. Ижтимоий ишлаб чиқаришнинг технологик асоси ва интеллектуал иқтисодиёт ижтимоий қурилмасидаги ўзгаришларнинг ўзаро боғлиқлиги:

- биринчидан, ижтимоий муносабатлар тизимини тубдан ислоҳ қилиш,
- иккинчидан, содир бўлаётган ўзгаришларнинг миллий ва жаҳон иқтисодиётлари фаолияти натижаларини белгилаб берувчи моҳият мезони сифатида талқин қилинади.

Фикримизча, иқтисодий тизимнинг чуқур тузилмавий ўзгаришларини, иқтисодий феъл-атвор ва ресурс базаси трансформациясини тақозо этувчи янги ижтимоий-иқтисодий муносабатлар иқтисодий ривожланишнинг замонавий сифатини белгилаб беради

Замонавий, интеллектуал иқтисодиётда рақамли иқтисодиётни шакллантириш мураккаб жараён бўлиб, кўплаб омилларга боғлиқ ва уларнинг эконометрик таҳлили рақамли иқтисодиётни оқилона бошқариш ҳамда тартибга солиш имконини беради. Рақамли иқтисодиёт тузилмасида ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчилар, сотувчилар ва харидорлар муносабатлари “рақамли” муҳитга асосланади. Яқин келажакда унинг ҳаётий фаолияти, иқтисодиёти ва бошқаруви, фан ва техниканинг асосий соҳалари янги шакл ва мазмунга эга бўлади. Рақамли технологияларни, рақамли сўзлашувларни ҳаётга кириб келиши келажакдаги дунёнинг ўзига хос хусусиятларидан биридир.

Давлат бошқаруви, иқтисодиёт тармоқлари, ижтимоий соҳа ва халқнинг кундалик ҳаётида ахборот-коммуникация технологияларини изчил жорий этиш бўйича олиб борилаётган кенг кўламли ишлар алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари ҳажмининг (117,3 %) ошишига олиб келди. Айтилганда АКТ соҳаси мамлакат ЯИМ нинг 2,2 фоизини ташкил этади [5].

Республикаимиз салоҳиятини таҳлил этиш ва макроиқтисодий кўрсаткичларни эконометрик моделлар орқали ривожланиш тенденцияларини аниқлаш ва прогнослаш натижасига асосланиб шуни таъкидлаш зарурки, 2030 йилга бориб рақамли иқтисодиётнинг ЯИМ даги улушини 30 фоизга етказиш тармоқнинг йиллик ўртача ўсиш суръатини 15 фоиздан юқори даражада ривожлантириш зарур бўлади. Бунинг учун республикада илмий салоҳият, моддий ва номоддий ресурслар етарли.

Ҳозирги пайтда Европа иттифоқи давлатларида 22 фоиз банк хизматларидан фойдаланувчилар Facebook, Amazon компанияларидан электрон- молия хизматларини сотиб олмоқдалар. Хитойда “рақамли хизматлар”нинг ЯИМдаги улуши 30 фоизгача етиб бормоқда, йиллик ўсиш эса 11 фоизни ташкил этмоқда. Бугун ва келажакда рақамли ахборотлар иқтисодий ўсишнинг 10-11 фоизини ташкил этиши башорат қилинмоқда.

Келажакда инновацияларга асосланган иқтисодиётни ривожлантиришга туртки беришга қодир инновация институтларини ташкил этиш кўзда тутилмоқда. Бундай институтлар йирик ва кичик бизнесда турли давлат дастурлари, шунингдек, венчур жамғармалари шаклида намоён бўлади. Давлат инновация сиёсатини самарали амалга ошириш учун бу каби институтларни ташкил этишга қатъий эҳтиёж бор.

Демак рақамли иқтисодиёт бу бизнес ёки кундалик ҳаётий воқелик бўлишидан қатъи назар, ахборотни тўплаш ва саралаш ҳамда уни билим каби бошқаларга беришни англатиб, уни интеллектуал маҳсулот сифатида фойдаланиш имконияти юзага келади. Илмий-техник ишланмалар ва технологияларни тижоратлаштириш воситалари қуйидагилардан:

- консултатив инжиниринг-шартномалар асосида муҳандислик-технологик хизматлар кўрсатиш, тадқиқотлар ўтказиш, ишланмалар, лойиҳалашни амалга ошириш, ишлаб чиқаришни ташкиллаштиришга кўмаклашиш;

- технологик инжиниринг -технологияларни ишлаб чиқиш ёки такомиллаштириш билан боғлиқ хизматлар кўрсатиш, техник ҳужжатларни бериш;

- комплекс инжиниринг - шартнома асосида аниқ саноат объектини ишга туширишда юқорида кўрсатилганларнинг барчасини қамраб олувчи хизматлар комплексини кўрсатиш;

- ташкилотлар билан томонларнинг ускуналари ва ходимларидан фойдаланиш, ҳар бир томон ўз ишларини бевосита молиялаши асосида қўшма дастурларини бажариш учун битимлар тузиш кабилардан иборат бўлиши мумкин.

Юқорида келтириб ўтилган воситалардан кенг фойдаланиш мамлакатимиз иқтисодиётини рақамлаштириш жараёнин янада жадаллаштириш ва шу орқали манфаатдор томонлар ўртасида зарур ахборот алмашинув тузимини янада яхшилаш имкониятини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. How big is China's Digital economy?, Bruegel, Working Paper, Issue 04, 17 May, 2018.
2. China's Digital Economy a Leading Global Force. MGI Discussion Paper, August, 2017.
3. Паньшин. Цифровая эканамика: Особенности и тенденции развития. - М. 2018.
4. Электронная эканамика. М. 2017, авторский коллектив.

TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARINING IJTIMOY-IQTISODIY TAHLILI

Baxromov Azizbek Alisher o'g'li

Farg'ona davlat texnika universiteti tayanch doktoranti

aliwerovichazizbek@gmail.com

To'qimachilik sanoati bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyotida muhim o'rin egallab, nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlashda, balki aholini ish bilan ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikni saqlashda ham katta rol o'ynamoqda. Ushbu maqolada aynan to'qimachilik sanoatining ijtimoiy va iqtisodiy ko'rsatkichlari asosida tahlili amalga oshiriladi.

To'qimachilik sanoati — har qanday mamlakat iqtisodiyotida strategik ahamiyatga ega bo'lgan tarmoqlardan biri hisoblanadi. Bu soha o'zining ko'p tarmoqli tuzilmasi, yuqori bandlik darajasi, eksport salohiyati va hududiy rivojlanishga

qo'shadigan hissasi bilan alohida ajralib turadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun to'qimachilik sanoati iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri bo'lib, u nafaqat yalpi ichki mahsulot (YaIM)ning oshishiga, balki aholi farovonligining yuksalishiga ham xizmat qiladi.

Avvalo, to'qimachilik sanoatining ijtimoiy jihatdan katta ahamiyatga ega ekanini ta'kidlash joiz. Bu tarmoq odatda mehnat talab qiluvchi sanoat turlari qatoriga kiradi. Ya'ni, ishlab chiqarish jarayonlarining ko'pchilik bosqichlari qo'l mehnatini talab qiladi, bu esa o'z navbatida katta hajmda ish o'rinlari yaratilishini ta'minlaydi. Ayniqsa, ayollar va yoshlar orasida to'qimachilik sanoatiga talab yuqori bo'lib, ularni doimiy daromad manbai bilan ta'minlash imkonini beradi. Qishloq joylarida ham to'qimachilik korxonalarining ochilishi, aholining migratsiyasini kamaytirib, joyida barqaror yashash va ishlash imkoniyatini yaratadi [1].

Iqtisodiy jihatdan qaralganda, to'qimachilik sanoati mamlakat yalpi sanoat ishlab chiqarishida sezilarli ulushga ega bo'lib, unga bog'liq bo'lgan tarmoqlarning ham rivojlanishiga turtki beradi. Masalan, to'qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun xom ashyo (paxta, ipak, jun va hokazo) yetishtirishdan tortib, uni qayta ishlash, tayyor mahsulotni ishlab chiqarish, uni qadoqlash, tashish, ichki va tashqi bozorga yetkazib berishgacha bo'lgan butun zanjir bo'ylab minglab insonlar band bo'ladi. Bu esa ko'plab kichik va o'rta biznes subyektlarining shakllanishi va rivojlanishiga zamin yaratadi[2].

Shuningdek, to'qimachilik sanoati eksport salohiyatiga ham ega. Dunyo bozorida doimiy talabga ega bo'lgan to'qimachilik mahsulotlari — ip-gazlama, kiyim-kechak, to'qilgan matolar, gilamlar, texnik to'qimalar va boshqalar orqali mamlakat chet el valyutasini jalb qilishi mumkin. Bu esa davlatning valuta zaxiralarini mustahkamlash, tashqi savdo balansini ijobiy tomonga o'zgartirish va xalqaro iqtisodiy reytinglarda ijobiy o'sishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, sifatli va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish orqali mahalliy brendlarning nufuzi oshadi[3].

To'qimachilik sanoatining rivojlanishi mahalliy xom ashyolardan keng foydalanishga turtki bo'ladi. O'zbekistonda, masalan, yirik paxtachilik salohiyatiga ega bo'lganligi sababli, to'qimachilik sanoatining ichki imkoniyatlari nihoyatda yuqori. Bu esa paxtani chetga xom ashyo sifatida emas, balki qayta ishlangan, qo'shilgan qiymati yuqori bo'lgan mahsulotlar ko'rinishida eksport qilish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Ya'ni, paxtani ipga, ipni gazlamaga, gazlamani esa tayyor kiyim-kechakka aylantirish orqali qo'shimcha qiymat yaratiladi.

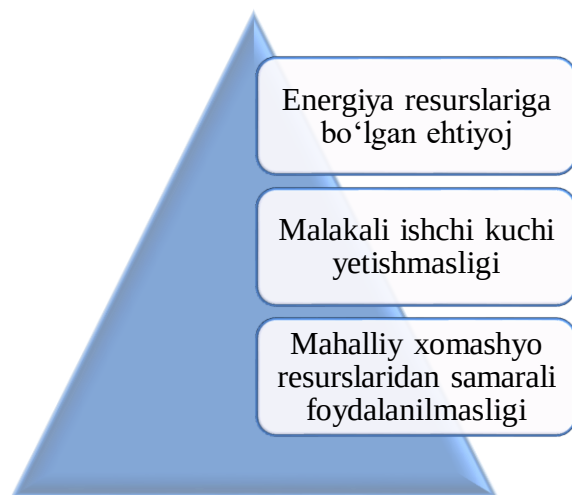
To'qimachilik sanoati, shuningdek, ilm-fan va innovatsiyalarga asoslangan yondashuvni ham talab qiladi. Bugungi kunda global raqobat sharoitida faqat arzon ishchi kuchiga tayanib bo'lmaydi. Yangi texnologiyalarni joriy etish, zamonaviy tikuv va to'qimachilik uskunalaridan foydalanish, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish kabi yo'nalishlar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, sohada malakali kadrlar tayyorlash, ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlik qilish, dizayn va marketing sohalarini rivojlantirish orqali tarmoqning raqobatbardoshligini ta'minlash zarur.

To'qimachilik sanoati ayniqsa ayollar va yoshlar bandligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan chekka hududlarda tashkil etilgan kichik tikuvchilik sexlari orqali mahalliy aholi o'z ish o'rniga ega bo'lmoqda. Bu esa nafaqat daromad manbai, balki ijtimoiy barqarorlik omili hamdir. Bunga misol tariqasida Andijon,

Namangan, Buxoro viloyatlarida tikuv-trikotaj klasterlari orqali minglab ish o'rinlari yaratilgan. "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" doirasida to'qimachilik loyihalari orqali subsidiyalar ajratilmoqda.

Korxonalarining samaradorligi ishlab chiqarish hajmi, mahsulot tannarxi, foyda miqdori va eksport hajmi bilan baholanadi. Raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar ichki bozorni to'ldiribgina qolmay, xorijiy bozorlar uchun ham jozibali hisoblanadi.

To'qimachilik sanoati korxonalarida bir qancha muammolar tahlil qilib chiqildi va eng asosiy uchta muammoni quyida berilgan rasmda ko'rishimiz mumkin bo'ladi.

1-rasm. To'qimachilik sanoati korxonalaridagi muammolar

Kelgusida to'qimachilik sanoatini yanada rivojlantirish, iqtisodiy samaradorligini oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy holatini takomillashtirish uchun quyidagilarga e'tibor qaratish lozim. Ushbu holatlarni tahlil qilish natijasida to'qimachilik sanoati korxonalaridagi muammolar organib tahlil qilindi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.X.X. Jo'rayev. Sanoat tarmoqlarining iqtisodiy tahlili. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
2. Bobojonov N.A. Korxona iqtisodiyoti va tahlili. – Toshkent: "IQTISODCHI", 2020.
3. Baxromov Azizbek Alisher o'g'li. (2023). INCREASING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF TEXTILE INDUSTRY ENTERPRISES THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9(9), 144–146.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirishning zamonaviy yo'llari va xorij tajribasi tahlili.

Abdumajidov Inomjon

Andijon davlat universiteti 1-kurs magistanti

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi global moliyaviy tizimlarda yangi davrni boshlab berdi, bu esa buxgalteriya hisobi va audit sohasida an'anaviy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Zamonaviy texnologiyalar—internetning keng tarqalishi, mobil qurilmalar va raqamli platformalar—moliyaviy

ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash, saqlash va tahlil qilish imkonini berib, biznes jarayonlarini soddalashtirdi va shaffoflikni oshirdi. O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Masalan, 2024 yilga kelib raqamli xizmatlarning umumiy iqtisodiyotdagi ulushi 10% dan oshib, bu ko'rsatkich 2030 yilga 20% ga yetishi rejalashtirilgan (O'zbekiston Respublikasi Raqamli Iqtisodiyotni Rivojlantirish Strategiyasi, 2023). Buxgalteriya hisobi va audit sohasi ham ushbu o'zgarishlardan chetda qolmadi. Agar 2010-yillarda O'zbekistonda buxgalteriya hisobi asosan qo'lda yoki oddiy dasturlar (masalan, "1C") yordamida yuritilgan bo'lsa, bugungi kunda korxonalar avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etishga o'tmoqda. Shu bilan birga, auditorlik faoliyatida real vaqt rejimida tekshiruvlar o'tkazish va xavf-xatarlarni aniqlash uchun raqamli vositalarga ehtiyoj ortib bormoqda. Xorijiy tajribalar—masalan, AQShda blokcheyn asosidagi moliyaviy hisobot tizimlari yoki Xitoyda sun'iy intellektga asoslangan audit platformalari—O'zbekiston uchun muhim o'rnak bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ammo O'zbekistonda raqamlashtirish jarayoni hali boshlang'ich bosqichda bo'lib, bir qator to'siqlar mavjud: malakali mutaxassislarning yetishmasligi, infratuzilmaning cheklanganligi va moliyaviy resurslarning kamligi. Shu sababli, ushbu maqola raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirishning zamonaviy usullarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, xorijiy tajribani O'zbekiston sharoitlariga moslashtirish yo'llarini tahlil qiladi. Maqola davomida raqamli texnologiyalarning afzalliklari va muammolari muhokama qilinadi hamda mahalliy kontekstga mos takliflar ishlab chiqiladi.

Materiallar va metodlar: Tadqiqotda bir nechta ma'lumot manbalari va metodlardan foydalanildi. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining 2019–2024 yillarga oid hisobotlari, Statistika Agentligining raqamli iqtisodiyot bo'yicha ma'lumotlari va Xalqaro Moliya Korporatsiyasi (IFC) tomonidan taqdim etilgan tahlillar asosiy manba sifatida ishlatildi. Xorijiy tajribani o'rganish uchun AQSh, Xitoy, Germaniya va Buyuk Britaniyada chop etilgan ilmiy maqolalar, shuningdek, nufuzli audit firmalarining hisobotlari (PwC, Deloitte, EY, KPMG) tahlil qilindi. Masalan, AQShning "American Institute of Certified Public Accountants" (AICPA) nashrlari va Xitoyning "Digital Economy Development Report 2024" hisoboti xorijiy tajribani chuqur o'rganishda muhim rol o'ynadi.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida quyidagi usullar qo'llanildi:

Adabiyotlar tahlili: Raqamli texnologiyalarning buxgalteriya hisobi va auditga ta'siri bo'yicha 50 dan ortiq ilmiy manba ko'rib chiqildi.

Statistik ma'lumotlarni solishtirish: O'zbekiston va xorijiy davlatlarda raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi raqamli ko'rsatkichlar (foizlar, o'sish sur'atlari) asosida taqqoslandi.

Tajriba sinovi (Case Study): AQShda "EY Helix", Xitoyda "Ant Financial" va Germaniyada "Siemens" kabi muayyan korxonalar tajribasi batafsil o'rganildi.

So'rovnoma: O'zbekistonda raqamli texnologiyalardan foydalanish holatini aniqlash uchun Toshkent, Samarqand va Andijondagi 10 ta yirik korxonada (banklar, ishlab chiqarish va savdo kompaniyalari) so'rov o'tkazildi. So'rovda 50 nafar buxgalter va auditor ishtirok etdi. So'rovnoma 5 ballik Likert shkalasi asosida tuzilib, quyidagi savollarni qamrab oldi:

“Korxonangizda raqamli hisob tizimlari qanchalik qo'llaniladi?”

“Malaka oshirish imkoniyatlari yetarlimi?”

“Raqamlashtirish qanday muammolarni keltirib chiqarmoqda?”

So'rov natijalari SPSS dasturida qayta ishlanib, foizli ko'rsatkichlar shaklida taqdim etildi

Qo'shimcha ravishda, 5 nafar ekspert (2 nafar buxgalter, 2 nafar auditor va 1 nafar IT mutaxassisi) bilan chuqur suhbatlar o'tkazildi. Ushbu suhbatlar O'zbekistondagi mahalliy muammolarni aniqlash va xorijiy tajribani moslashtirish imkoniyatlarini baholashda sifatli ma'lumotlar bilan boyitdi.

Natijalar tahlili

Raqamli texnologiyalarning buxgalteriya hisobi va auditga ta'siri

Raqamli iqtisodiyot buxgalteriya hisobi va audit jarayonlarini tubdan o'zgartirmoqda. Quyidagi texnologiyalar ushbu sohada eng muhim o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda:

Sun'iy intellekt (AI): AI moliyaviy tranzaksiyalarni tezkor tahlil qilish, xatolarni aniqlash va kelajakdagi moliyaviy tendensiyalarni bashorat qilishda qo'llaniladi. Masalan, AQShda “KPMG Clara” platformasi AI yordamida audit jarayonlarini 30% ga tezkorlashtirib, xatolarni aniqlash darajasini 95% ga yetkazdi (KPMG, 2024). O'zbekistonda “Kapitalbank” va “Hamkorbank” kabi yirik banklar AI asosidagi dasturlarni sinovdan o'tkazmoqda, ammo so'rov natijalariga ko'ra, bu texnologiya faqat 15% korxonalarda qo'llaniladi. AI'ning afzalliklari orasida tranzaksiya xarajatlarini 20% ga kamaytirish va hisobot tayyorlash vaqtini 25% ga qisqartirish bor.

Blokcheyn: Blokcheyn moliyaviy operatsiyalarni o'zgarmas va shaffof tarzda ro'yxatga olish imkonini beradi. Xitoyda “Ant Financial” blokcheyn yordamida moliyaviy hisobotlarni tekshirish xarajatlarini 25% ga qisqartirib, auditorlik jarayonlarida inson xatolarini 40% ga kamaytirdi (Ant Group, 2023). O'zbekistonda “TBC Bank” 2024 yilda blokcheyn asosidagi pilot loyihani boshladi, ammo keng qamrovli joriy etish infratuzilma va qonunchilikdagi cheklovlar tufayli sekin kechmoqda.

Katta ma'lumotlar (Big Data): Big Data yordamida auditorlar katta hajmdagi moliyaviy ma'lumotlarni tahlil qilib, xavf-xatarlarni aniqlashda aniqlikni oshiradi. Germaniyada “Siemens” Big Data tahlilini ichki auditda qo'llab, samaradorlikni 40% ga va xavf-xatarlarni aniqlashni 50% ga oshirdi (Siemens, 2024). O'zbekistonda bu texnologiya yirik ishlab chiqarish korxonalarida (masalan, “UzAuto Motors”) sinovdan o'tkazilmoqda, lekin so'rovda respondentlarning 70% i “malakali mutaxassislar yetishmaydi” deb ta'kidladi.

Bulutli hisoblash: Bulutli platformalar real vaqt rejimida ma'lumotlarga kirish va ularni saqlash imkonini beradi. Buyuk Britaniyada “Sage” platformasi kichik bizneslar uchun buxgalteriya xarajatlarini 20% ga arzonlashtirdi va ma'lumotlarni qayta ishlash tezligini 30% ga oshirdi (Sage, 2024). O'zbekistonda “MyBuh” va “1C Online” kabi mahalliy bulutli yechimlar 2024 yilda 20% korxonalarda qo'llanildi, ammo qishloq hududlarida internet tezligining pastligi (o'rtacha 10 Mbit/s) bu jarayonni sekinlashtirmoqda.

Jadval 1: Raqamli texnologiyalarning ta'siri (Xorij va O'zbekiston)

Texnologiya	Xorijdagi ta'sir (foiz)	O'zbekistondagi ta'sir (foiz)	Asosiy to'siqlar
AI	Xatolarni 95% aniqlash	15% korxonada qo'llaniladi	Malaka yetishmasligi
Blokcheyn	Xarajatlarni kamaytirish	25% Pilot loyiha bosqichida	Qonunchilik cheklovlari
Big Data	Xavf aniqlashni oshirish	50% 10% korxonada sinov	Mutaxassislar kamligi
Bulutli hisoblash	Xarajatlarni arzonlashtirish	20% 20% korxonada qo'llaniladi	Internet infratuzilmasi

Xorijiy tajribaning asosiy yo'nalishlari

Xorijiy mamlakatlarda raqamli texnologiyalar buxgalteriya hisobi va auditda quyidagi yo'nalishlarda qo'llanilmoqda:

AQSh: AQShda “EY Helix” platformasi Big Data va AI’ni birlashtirib, yirik korxonalarning moliyaviy hisobotlarini tekshirishda 98% aniqlikka erishdi (EY, 2024). Platforma real vaqt rejimida 1 milliondan ortiq tranzaksiyani tahlil qilib, audit vaqtini 35% ga qisqartirdi. Shu bilan birga, AQShda “Triple-Entry Accounting” tizimi sinovdan o'tkazilib, moliyaviy operatsiyalarni tekshirishda xatolarni 45% ga kamaytirdi.

Xitoy: Xitoyda raqamli iqtisodiyot YaIMning 40% ini tashkil etadi (China Digital Economy Report, 2024). “Didi Chuxing” kompaniyasi AI asosidagi monitoring tizimi orqali har kuni 10 million tranzaksiyani tahlil qilib, hisobot tayyorlash xarajatlarini 30% ga qisqartirdi. Blokcheyn esa “JD.com” tomonidan yetkazib berish zanjirlarida qo'llanilib, moliyaviy hisobotlarda shaffoflikni 60% ga oshirdi.

Yevropa Ittifoqi: Germaniya va Fransiya blokcheyn asosidagi “Triple-Entry Accounting” tizimi joriy etilib, moliyaviy operatsiyalarni tekshirishda inson xatolarini 50% ga kamaytirdi (EU Blockchain Observatory, 2024). Buyuk Britaniyada “Xero” platformasi bulutli hisoblash yordamida kichik bizneslar uchun buxgalteriya jarayonlarini 25% ga tezkorlashtirdi.

Jadval 2: Xorijiy tajribaning asosiy ko'rsatkichlari

Davlat	Texnologiya	Ta'sir (foiz)	Qo'llaniladigan soha
AQSh	AI + Big Data	Aniqlik 98%	Yirik korxonalar auditi
Xitoy	AI + Blokcheyn	Xarajatlarni kamaytirish	30% Transport va yetkazib berish
Germaniya	Blokcheyn	Xatolarni kamaytirish	50% Ishlab chiqarish auditi
Buyuk Britaniya	Bulutli hisoblash	Tezlikni 25% oshirish	Kichik va o'rta biznes

O'zbekiston uchun moslashuv imkoniyatlari

O'zbekistonda raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi 2024 yilda 35% ni tashkil etdi (so'rov natijalari). So'rovda respondentlarning 60% i malakali kadrlar yetishmasligini, 45% i internet infratuzilmasining zaifligini va 30% i moliyaviy

resurslarning kamligini asosiy muammo sifatida ta'kidadi. Xorijiy tajribani hisobga olgan holda, quyidagi imkoniyatlar mavjud:

Bank sektorida blokcheyn: "TBC Bank" tajribasidan kelib chiqib, banklarda blokcheyn joriy etilsa, tranzaksiya xarajatlari 20% ga kamayadi va shaffoflik 30% ga oshadi. Masalan, yiliga 1 million tranzaksiyani qayta ishlashda \$5 million tejaladi.

Kichik bizneslar uchun bulutli tizimlar: "MyBuh" platformasi kengaytirilib, 50,000 ta kichik korxonaga yillik \$15 subsidiya berilsa, raqamlashtirish darajasi 15% ga oshadi. Bu esa hisobot tayyorlash xarajatlarini 10% ga qisqartiradi.

Big Data sinovi: "UzAuto Motors" kabi yirik korxonalarda Big Data tahlili joriy etilsa, ichki audit samaradorligi 25% ga oshadi va xavf-xatarlarni aniqlash 30% ga yaxshilanadi.

Jadval 3: O'zbekiston uchun moslashuv imkoniyatlari

Texnologiya	Joriy etish sohasi	Kutilayotgan ta'sir (foiz)	Xarajat (million \$)
Blokcheyn	Banklar	Xarajatlarni 20% kamaytirish	10
Bulutli hisoblash	Kichik biznes	Raqamlashtirishni 15% oshirish	0.75
Big Data	Yirik korxonalar	Samaradorlikni 25% oshirish	5

Raqamli iqtisodiyot buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish uchun keng imkoniyatlar ochmoqda. O'zbekistonda 2024 yilga kelib xorijiy sayyohlar soni 7.5 millionga, ichki turizm 5.5 million sayohatga yetdi, bu esa moliyaviy hisobot va auditning zamonaviy usullarga bo'lgan ehtiyojini oshirdi. Xorijiy tajriba, xususan, AI, blokcheyn va Big Data'dan foydalanish O'zbekiston uchun foydali model bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ushbu jarayonni jadallashtirish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

AI asosidagi tahlilni kengaytirish: Banklar va yirik korxonalarda AI'ni joriy etib, hisobot xatolarini 25% ga kamaytirish.

Blokcheynni sinovdan o'tkazish: Davlat korxonalarida pilot loyihalar orqali tranzaksiya shaffofligini 30% ga oshirish.

Infratuzilmani rivojlantirish: Qishloq hududlarida internet infratuzilmasiga 300 million dollar sarmoya kiritib, raqamli xizmatlardan foydalanishni 20% ga ko'tarish.

Malaka oshirish: Buxgalterlar va auditorlar uchun raqamli texnologiyalar bo'yicha 1000 ta trening tashkil etib, malakali kadrlar ulushini 50% ga yetkazish.

Kichik bizneslarni qo'llab-quvvatlash: 50,000 ta kichik korxonaga bulutli hisob dasturlari uchun yillik \$15 subsidiya ajratib, raqamlashtirishni 10% ga oshirish.

Adabiyotlar

1. Ant Group. (2023). *Blockchain in Financial Reporting: Efficiency and Transparency*. Beijing: Ant Financial Research Division.
2. China Digital Economy Report. (2024). *Annual Report on Digital Economy Development in China*. Beijing: National Bureau of Statistics of China.
3. Deloitte. (2023). *The Future of Auditing: Leveraging AI and Big Data*. London: Deloitte Insights.

4. EU Blockchain Observatory. (2024). *Triple-Entry Accounting: A New Era for Financial Transparency*. Brussels: European Commission.
5. EY. (2024). *EY Helix: Transforming Audit with Data Analytics*. New York: Ernst & Young Global Limited.
6. KPMG. (2024). *KPMG Clara: AI-Powered Auditing Solutions*. Amstelveen: KPMG International.
7. PwC. (2023). *Digital Transformation in Accounting: Global Trends and Insights*. London: PricewaterhouseCoopers.
8. Sage. (2024). *Cloud Accounting for SMEs: Cost Reduction and Efficiency Gains*. Newcastle: Sage Group plc.
9. Siemens. (2024). *Big Data in Internal Auditing: A Case Study*. Munich: Siemens AG.
10. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi. (2024). *Moliyaviy hisobot va audit bo'yicha yillik hisobot 2019-2024*. Toshkent: Moliya Vazirligi Nashriyoti.
11. O'zbekiston Respublikasi Raqamli Iqtisodiyotni Rivojlantirish Strategiyasi. (2023). *2030 yilgacha raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasi*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi.
12. O'zbekiston Respublikasi Statistika Agentligi. (2024). *O'zbekiston iqtisodiyotidagi raqamli transformatsiya statistikasi*. Toshkent: Statistika Agentligi Nashriyoti.
13. Xalqaro Moliya Korporatsiyasi (IFC). (2023). *Digitalization of Financial Systems in Emerging Markets*. Washington, DC: International Finance Corporation.
14. Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing Management* (15th ed.). London: Pearson Education.
15. American Institute of Certified Public Accountants (AICPA). (2024). *The Role of Technology in Modern Accounting*. New York: AICPA Publications.
16. Tashkent, R. (2023). *Raqamli texnologiyalar va O'zbekistonda moliyaviy hisobot*. Toshkent: Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Nashriyoti.
17. Kamilov, A. (2022). *O'zbekistonda buxgalteriya hisobi va auditning zamonaviy muammolari*. Toshkent: Iqtisodiy Islohotlar Tadqiqot Instituti

Strengthening the Future: Strategies for Enhancing Stability and Efficiency in Uzbekistan's Grain Enterprises Through Technology, Policy Reform, and Sustainable Practices

Kurbanova Dildora Abduraxmanovna

Toshkent davlat texnika universiteti (i.f.f.d. (PhD))+99893 5561391

Technological advances serve as a cornerstone to improve the efficiency of grain companies in Uzbekistan, fundamentally transforming production processes and improving performance and quality. Innovations in machines, such as the introduction of precision agricultural technologies and modern harvesting equipment, have shown potential for significant productivity gains. For example, Tlebubayev and Syzdykov [1] state that the adoption of advanced machinery not only simplifies operations, but also minimizes waste and hand-in-hand costs, thus increasing technical efficiency. In

addition, the integration of information technologies, including agricultural management software and satellite images, allows grain producers to make data-oriented decisions. This approach enables farmers to optimize resource allocation, manage the health of crops proactively, and provide more accurate performance results.

The ideas extracted from the farm panel company's research emphasize the importance of technical efficiency as a facilitating factor directly linked to the implementation of modern agribusiness technologies [2]. These studies illustrate that farms characterized by advanced technological adoption exhibits greater resilience to market fluctuations and environmental challenges. Consequently, technology investment becomes not only an option, but a prerequisite for achieving a sustainable competitive advantage in the grain sector. In addition, the current technological scenario allows the use of mobile applications for market analysis and weather forecast, which can significantly help farmers adapt to climate variations, thus increasing both stability and productivity.

In addition, the Uzbekistan innovation ecosystem is supported by collaborative structures between research institutions and agricultural companies. This synergy promotes the development of localized technologies adapted to the exclusive agricultural conditions of the region, which can be particularly critical of increasing productivity and ensuring food security. Research institutions have been fundamental to disseminate knowledge and facilitate access to technological innovations, promoting not only agricultural efficiency, but also promotes a culture of continuous improvement among grain producers.

The implementation of these technologies, however, depends on appropriate political structures that encourage investment and provide incentives for farmers to adopt new practices. Recent analyzes highlighted the need for reforms directed in the agricultural sector to support comprehensive technological integration. These reforms should focus on ignoring barriers such as limited access to finance, inadequate infrastructure, and insufficient training for farmers in modern agricultural techniques - bearers who historically prevented technological capture.

In the broader context, technological advances in agribusiness are also closely linked to sustainable agricultural practices. For example, precision agriculture techniques not only optimize the use of resources, but also contribute to greener agricultural practices such as reduced fertilizer rates and water application. This integration of sustainability into the technological structure is essential to ensure the longevity of grain companies, as it aligns profitability with ecological administration. In short, the advancement of technology in the Uzbekistan grain sector is a key strategy for improving companies' efficiency and stability, establishing a basis for prosperity in the country's agricultural landscape., Political reforms work as a pivotal catalyst to improve the stability of cereal companies in Uzbekistan. The agrarian sector has undergone significant political changes aimed at revitalizing agricultural productivity and stabilizing the economic landscape. Such reforms are essential to meet the systemic challenges that the sector has been confronted, in particular ineffectures in production and obsolete practices. Recent empirical studies point out that these policy changes have been an integral part of attracting investments oriented towards agricultural modernization and improving infrastructure [3]. Reforms are not only looking for to

improve immediate agricultural production, but also focus on sustainability and long-term resilience, indicating a change to a strategic framework that recognizes the complexities of modern agricultural requirements.

Among these reforms, the revision of land use policies is distinguished as a critical measure to achieve greater agricultural efficiency. The introduction of policies that encourage a more equitable distribution of land and ensure secure permanence rights has been essential [4]. These changes optimize not only the use of land, but also allow farmers to invest in improving productivity, which facilitates a transformation to more sustainable agricultural practices. The emphasis on the categorization of resource classes improves the accuracy of the allocation of production resources, which is vital given the various agricultural needs and the variable conditions between the different regions of Uzbekistan. In this context, coherent and integrated political frameworks are essential to cultivate a productive environment conducive to the operational success of cereal companies.

In addition, the establishment of mechanisms for supporting research and the dissemination of innovative agricultural practices is a central component of the political landscape in Uzbekistan. By promoting collaboration between government organizations, university institutions and the private sector, these reforms aim to disseminate knowledge and technology to farmers. This partnership model is designed to guarantee that the progress of agricultural techniques and technological innovations are effectively translated into practical applications in the field. The presence of these executives not only stabilizes cereal companies, but also encourages a culture of continuous improvement and adaptability in the agricultural sector.

Furthermore, the role of international trade agreements and incentives for foreign investment is essential in this landscape of policies reform. Reforms that facilitate easier access to international markets allow cereal companies to diversify their product offers and reduce dependence on local consumption. Policies that simplify export procedures and provide financial incentives can considerably improve the competitiveness of cereal companies on the world market. This has the potential not only to stabilize the production of local cereals, but also to raise the profile of Uzbekistan as a player of the international agricultural arena.

In summary, recent political reforms in the agrarian sector of Uzbekistan represent a multifaceted approach aimed at improving the stability and efficiency of cereal companies. The integration of land use reforms, the classification of resources, collaborative executives for the dissemination of innovation and the facilitation measures collectively contribute to the construction of a robust agricultural environment. These efforts underline the imperative for continuous assessments and adjustments in political applications to support the momentum of growth and efficiency in the cereal sector. Sustainable agricultural practices are increasingly recognized as vital for the stability and long-term resilience of cereal companies in Uzbekistan. The integration of these practices responds not only to environmental concerns, but also responds to increasing demand for food production in a sustainable manner. Research indicates that the adoption of sustainable practices can create an adaptive agricultural system which is both solid and economically viable. For example, Chen and Ryoo [5] argue that sustainable agricultural innovations in Uzbekistan effectively mix traditional

agricultural methods with contemporary scientific practices. This integration results in the improvement of food security and the promotion of ecological balance, thus resolving current and future agricultural challenges.

Moreover, specific sustainable practices, such as crop rotation, organic farming, agroforestry and integrated pest management have drawn attention to their effectiveness in improving soil health and crop productivity. The advantages of these strategies extend beyond simple agricultural production; They positively influence ecosystem services, which are essential to maintain biodiversity and soil fertility. By taking advantage of local ecological knowledge and modern innovations, cereal companies can develop a more resilient framework that reduces vulnerabilities linked to climate change and fluctuating market conditions [6].

In addition, the impact of lasting strategies on cereal processing companies has a convincing case for their wider adoption. Recent studies indicate that sustainable treatment techniques, which emphasize energy efficiency, waste reduction and resource conservation, can considerably improve the competitiveness of cereal companies in the region [6]. The transition to sustainability is aligned not only with the global environmental objectives, but also provides the basics of the establishment of a robust agricultural sector which meets national and international standards.

The collaborative intersection of sustainable practices with technological progress and political reforms advocates an integrated approach to improve the resilience of cereal companies. Decision-makers are encouraged to create incentives that promote the adoption of these practices, including financial support, training programs for farmers and regulatory managers who facilitate sustainable agricultural initiatives. This multifaceted approach underlines the need to align agricultural policies on sustainability objectives to promote a more stable and more efficient cereal production sector in Uzbekistan. In doing so, the country can position itself to meet both the immediate challenges of agricultural productivity and the overall environmental imperatives, ultimately obtaining a synergistic model for sustainable agriculture.

Thus, the interaction of sustainable agricultural practices, combined with technological and political initiatives, lays the basis for improving the efficiency and stability of Uzbekistan cereal companies. Such strategic integration can lead to a resilient agricultural framework capable of meeting the challenges posed by an evolving climate and by expanding market requests, ultimately supporting the sustained development of the sector.

BIBLIOGRAPHY

1. Tleubayev, A., & Syzdykov, Y. (2025). Technical Efficiency of Wheat Production in Central Asia: Empirical Evidence From Kazakhstan. *Journal of Asian and African Studies*, 00219096251318251.
2. Takeshima, H., Djanibekov, N., Abduvalieva, N., Mirkasimov, B., & Akramov, K. (2024). Resilience in technical efficiency and enabling factors: insights from panel farm enterprise surveys in Kazakhstan and Uzbekistan. *Applied Economics*, 1-23.
3. Sheripbaeva, U., Galimova, F., & Dekhkanova, N. (2023). Importance of new reforms in the agrarian sector in the stability of the economy. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 389, p. 03094). EDP Sciences.

4. Abduvasikov, A., Khurramova, M., Akmal, H., Nodira, P., Kenjabaev, J., Anarkulov, D., ... & Kurbonaliyev, Z. (2024). The concept of production resources in agricultural sector and their classification in the case of Uzbekistan. *Caspian Journal of Environmental Sciences*, 22(2), 477-488.
5. Chen, X., & Ryoo, J. (2025). Sustainable Agricultural Innovation in Uzbekistan Through the Helix Models. *Asian Business Research Journal*, 10(1), 1-10.
6. Yessakhmetova, L., Dzholdasbaeva, G., Saurukova, A., Sauranova, M., & Alibekova, A. (2024). ASSESSING THE EFFICIENCY OF THE EFFECT OF INNOVATIONS ON THE DEVELOPMENT OF GRAIN PROCESSING ENTERPRISES. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 130(13).

QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARINI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING XORIJIY TAJIRIBASI

Kdirbaev Amir Marat uli

e-mail: kdirbaevamir8@gmail.com tel: (+998) 99-242-33-00

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Dunyoning aksariyat mamlakatlarida hukumatning iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri qishloq xo'jaligini korxonalarini rivojlantirishni davlat tomonidan tartibga solish hisoblanadi. Bu yo'nalish doirasida aniq qonunchilik hujjatlar qabul qilinadi va ular asosida nafaqat qishloq xo'jaligini tarmoqlarining, balki agrobiznesning barcha yo'nalishlari hamda qishloq hududlarini barqaror rivojlantirishni ta'minlovchi samarali dasturlar ishlab chiqiladi. Qishloq xo'jaligini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmi iqtisodiy va moliyaviy instrumentlardan turli shaklda foydalanishda xilma-xillikka ega bo'lib, ularning amal qilish tamoyillari ayrim mamlakatlarda o'xshash bo'lsa-da, qo'llanish usullari va ko'lami jihatidan o'ziga xos xususiyatga ega. Bu farqlar mamlakatlarning qishloq xo'jaligi rivojlanishining milliy xususiyatlari, ishlab chiqarish kuchlari darajasi, jahon agrar bozoridagi o'rni va boshqa omillar bilan belgilanadi. Yevropa ittifoqi mamlakatlarida qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmi quyidagilarni o'z ichiga oladi[1]:

- ishlab chiqarish rentabelligini ta'minlovchi bozor narxini tartibga solish;
- subsidiyalardan maqsadli foydalanishga bog'liq to'lovlar;
- ekish maydoni hajmiga bog'liq to'lovlar;
- turli xil kompensatsiya to'lovlari;
- ekologik talablarga rioya qilmagan qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga nisbatan jarima sanksiyalarini qo'llash.

Bundan tashqari, jahon tajribasi qishloq xo'jaligini davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash bo'yicha bozor mexanizmlari bilan integratsiyalashgan shakl va usullardan foydalanish zarurligini ko'rsatmoqda. Bularga amortizatsiya siyosati, imtiyozli kreditlash bilan uyg'unlashgan lizing mexanizmlaridan foydalanish, tijorat strukturalari bilan hamkorlikda risklarni sug'urta qilish, ayrim qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilar guruhlariga kompensatsiya va subsidiyalar berishda

proteksionizmni bartaraf etish, jumladan, davlat budjeti investitsiyalarini tanlovsiz taqsimlash amaliyotini yo'q qilish kiradi. Ushbu chora-tadbirlarning barchasi qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining barqaror va samarali rivojlanishiga xizmat qiladi[2].

AQShda qishloq xo'jaligi va agrosanoat kompleksining boshqa tarmoqlarida investitsiya jarayonini tartibga solish qishloq xo'jaligi mahsulotlari va daromadlariga narxlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat dasturlari, davlat inspeksiyasini tashkil etish va umummilliy standartlar tizimi orqali amalga oshiriladi. Davlat mamlakat ichida oziq-ovqat va xomashyoga bo'lgan talabni shakllantirishda, shuningdek, qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportini rag'batlantirishda faol ishtirok etadi. Qishloq xo'jaligi va agrosanoat kompleksi boshqa sohalarining muvaffaqiyatli rivojlanishiga xissa qo'shish orqali, davlat oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi xomashyosining past narxlari orqali butun mamlakat aholi uchun ijtimoiy himoyani amalga oshiradi. AQSH qishloq xo'jaligi siyosatining asosiy maqsadlari yuqori sifatli qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish darajasini oshirish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini ham ichki bozorda, ham xorijda qo'llab-quvvatlash, mamlakat aholisining muvozanatli ovqatlanishini ta'minlashdan iborat. Shu munosabat bilan AQSH qishloq xo'jaligini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini shakllantirish va faoliyat yuritish tajribasi, ayniqsa, uning istiqbolli yo'nalishlarini belgilash mahalliy amaliyotda katta qiziqish uyg'otmoqda. Shuni ta'kidlash joizki, AQSh qishloq xo'jaligida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan narxlarning ikki turi mavjud: maqsadli (kafolatlangan) va garov (garov stavkalari). Qishloq xo'jaligini subsidiyalash bo'yicha AQSh tajribasi alohida e'tiborga loyiqdir. AQSh budjetining qishloq xo'jaligiga xarajatlari iqtisodiy vaziyatga bog'liq: inqiroz yillarida ularning ahamiyati keskin oshadi, barqarorroq davrlarda davlat subsidiyalari darajasi sezilarli darajada pasayadi.

Avstriyada agrar soha korxonalari moliyaviy qo'llab-quvvatlashda imtiyozli kreditlashning ikki turi mavjud: qishloq xo'jaligiga investitsiya krediti va maxsus qishloq xo'jaligi krediti. Fransiyada bir necha turdagi imtiyozli kreditlar mavjud: fermer xo'jaligini rivojlantirish, modernizatsiya qilish, chorvachilikni rivojlantirish va o'simlikchilikning ayrim turlarini ishlab chiqarish uchun, shuningdek, yer kreditlari. Shu bilan birga, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida fermerlar qishloq xo'jaligi sug'urtasi bo'yicha subsidiya olish huquqiga egadirlar. Davlat tomonidan sug'urtaga keng ko'lamda qo'llab-quvvatlash, masalan, Fransiyada amalga oshiriladi. U yerda yirik qishloq xo'jalik ofatlaridan yetkazilgan zararni qoplash uchun Milliy kafolat fondi tashkil etilgan. Fond mablag'lari 50% davlat budjeti hisobiga va 50% fermerlar tomonidan to'langan sug'urta badallari hisobiga shakllantiriladi. Ispaniyada esa davlat sug'urta badallarini to'lash uchun 20% dan 50% gacha subsidiya ajratadi.

Qishloq xo'jaligiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishda ham davlat tomonidan tartibga solish muhim o'rin tutadi. So'nggi yigirma yil ichida ko'pgina davlatlar xorijiy investitsiyalar uchun mavjud bo'lgan aksariyat cheklovlarni bekor qilgan va ularni jalb etishga doir chora-tadbirlarni ishlab chiqish va joriy etishga alohida e'tibor qaratmoqda. Xususan, aksariyat mamlakatlar xorijiy kompaniyalarga kapital qo'yilmalarining huquqiy himoyasini, eng ko'p qulaylik rejimini, teng munosabatni, shuningdek, foydani erkin o'tkazish, kapitalni repatriatsiya qilish va nizolarni adolatli hal etishni kafolatlaydi[3]. Olib borilgan o'rganishlar turli ilmiy ishlarning qisqacha mazmuni shuni ko'rsatadiki, xorijiy mamlakatlarda qishloq

xo'jalik korxonalarini investitsiya faoliyatini qo'llab-quvvatlashning bilvosita shakllari alohida rivojlanib bormoqda. Davlat tomonidan tartibga solish darajasida fermerlarni imtiyozli kreditlash amalga oshiriladi. Ko'pgina mamlakatlarda qishloq xo'jaligi korxonalarining moliyaviy ahvolini barqarorlashtirish uchun qishloq xo'jaligini kreditlash bo'yicha maxsus dasturlarni qabul qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar

3. Frolova O.A. Vasileva S. Yu.Gosudarstvennoe regulirovanie selskogo xozyaystva: zarubejnyy opyt. <https://cyberleninka.ru/article>.

4. Frolova, O. A. Razvitie form xozyaystvovaniya v mnogoukladnoy agrarnoy ekonomike: Monografiya. – Knyaginino, 2010. – 190 s.

5. Kulov, A. R. Gosudarstvennoe regulirovanie investitsionnoy deyatelnosti v agrarnoy sfere ekonomiki zarubejnyx stran. Ekonomika selskoxozyaystvennyx i pererabatyvayushix predpriyatiy. – 2011. – № 7. S. 82 – 83.

MOLIYAVIY SAVODXONLIK DARAJASINING BANK-MIJOZ MUNOSABATLARIGA TA'SIRI

Badalov Mirjamol Mirgiyazovich

“Ipoteka bank” ATIB Olmazor filiali boshqaruvchi o'rinbosari

Bugungi raqamli iqtisodiyot va bozorda kuchayib borayotgan moliyaviy integratsiya sharoitida fuqarolarning moliyaviy savodxonlik darajasi nafaqat ularning shaxsiy farovonligini belgilovchi asosiy omillardan biriga, balki bank tizimi bilan samarali o'zaro hamkorlikni shakllantiruvchi hal qiluvchi omilga aylangan. Ayniqsa, moliyaviy xizmatlar ko'lamining kengayib borishi, raqamli bank xizmatlarining jadal rivojlanishi va kreditga bo'lgan talabning ortishi fonida, aholining moliyaviy qarorlar qabul qilishdagi xatti-harakatlari chuqur tahlilni talab qiladi. Tijorat banklari bilan mijozlar o'rtasidagi munosabatlar ishonch, shaffoflik va moliyaviy ong darajasiga asoslanadi. Moliyaviy savodxonlikning past darajasi kredit shartlarining noto'g'ri talqin qilinishi, ortiqcha qarzga botish, moliyaviy firibgarliklarga uchrash xavfini oshiradi. Aksincha, yuqori darajadagi moliyaviy savodxonlik esa mijozlarga bank xizmatlarining mohiyatini to'g'ri anglash, o'z huquq va majburiyatlarini bilish, shuningdek, raqobatbardosh moliyaviy qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Shunday ekan, ushbu mavzu orqali moliyaviy savodxonlik darajasining bank-mijoz munosabatlariga qanday bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatishi ilmiy asosda o'rganilishi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Jahon banki (World Bank) va Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarga ko'ra, moliyaviy savodxonlik – bu “moliyaviy tushunchalarni bilish va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash uchun zarur bo'lgan qarorlar qabul qilish qobiliyati” deb ta'riflanadi.

OECD (2022) hisobotiga ko'ra, global miqyosda moliyaviy savodxonlik darajasi o'rtacha 60% atrofida bo'lib, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko'rsatkich 40–50% oralig'ida ekani aniqlangan. O'zbekistonda esa Markaziy bank va Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC) tomonidan 2021-yilda o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, aholining moliyaviy savodxonlik darajasi 37% ni tashkil etgan. Bu esa bank

xizmatlarini to'liq va samarali foydalanishda muammolarning mavjudligini ko'rsatadi. Nazariy jihatdan, moliyaviy savodxonlik va bank-mijoz munosabatlari o'rtasidagi bog'liqlik *inson kapitali* va *axborot asimmetriyasi* nazariyalari orqali izohlanadi. Inson kapitali nazariyasiga ko'ra, shaxsning bilim va ko'nikmalari uning iqtisodiy xatti-harakatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy savodxonlik esa ushbu inson kapitalining tarkibiy qismi bo'lib, foydali moliyaviy qarorlar qabul qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bundan tashqari, G.Akerlofning "Axborot asimmetriyasi nazariyasi" ga binoan, bank va mijoz o'rtasidagi ma'lumotlarning notekis taqsimlanishi ishonchsizlik, moliyaviy shartnomalarning noto'g'ri talqin qilinishi va moliyaviy xatolarning ko'payishiga olib keladi. Moliyaviy savodxonlik darajasining past bo'lishi mijozlar tomonidan kredit shartlarining to'g'ri tushunilmasligiga, noto'g'ri moliyaviy qarorlar qabul qilinishiga, va natijada bank tizimiga bo'lgan ishonchning susayishiga olib keladi.

Masalan, AQShda moliyaviy savodxonlik davlat siyosatining ajralmas qismiga aylangan. Bu yerda moliyaviy ta'lim bolalikdan boshlanadi, har yili aprel oyida "Financial Literacy Month" e'lon qilinib, butun mamlakat bo'ylab turli ta'lim va axborot kampaniyalari o'tkaziladi. Banklar va moliyaviy institutlar esa mijozlar bilan ishlashda moliyaviy bilim darajasini oshirishga qaratilgan maxsus trening va maslahat xizmatlarini taklif etadi. Bu yondashuv natijasida, mijozlar ko'proq ongli va o'z manfaatini himoya qiluvchi subyektga aylanadi, bank tizimiga esa ishonch ortadi.

Malayziya tajribasiga nazar tashlansa, u yerda moliyaviy savodxonlikni oshirish davlat, xususiy sektor va nodavlat tashkilotlar hamkorligida amalga oshirilmoqda. Mamlakatda "Financial Education Network" deb nomlangan maxsus tarmoq tashkil etilgan bo'lib, u aholining turli qatlamlari uchun moslashtirilgan darsliklar, video darslar, mobil ilovalar va simulyatsiyalar orqali moliyaviy bilimlarni oshirishga xizmat qiladi. Bu tizim bank-mijoz munosabatlarida shaffoflikni, shartnoma madaniyatini va xizmatlardan faol foydalanishni kuchaytirdi.

Qozog'istonda ham oxirgi yillarda moliyaviy savodxonlikni oshirish milliy strategiya darajasiga ko'tarildi. Maktab va oliy o'quv yurtlarida moliyaviy ta'lim bo'yicha alohida kurslar yo'lga qo'yilgan, tijorat banklari esa o'z mijozlari uchun interaktiv vebinarlar, ommaviy moliyaviy testlar va konsultatsiya xizmatlarini taklif qilmoqda. Natijada, qishloq joylardagi aholining ham bank xizmatlaridan foydalanish faolligi oshgan.

Yuqoridagi davlatlar tajribalari asosida ko'rishimiz mumkinki, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda mijozlar tomonidan moliyaviy bilimlarning egallanishi – ularning moliyaviy institutlar bilan o'zaro munosabatlarida muvozanat va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Masalan, Banklar assotsiatsiyasi (ABA)ning 2023-yildagi hisobotida qayd etilishicha, moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan mijozlar o'rtasida kreditlar bo'yicha muammoli to'lovlar 22% ga kam kuzatilgan. Bu esa nazariy qarashlarning amaliy jihatdan ham tasdiqlanganini ko'rsatadi.

2021-yilda IFC va Markaziy bank tomonidan O'zbekistonda o'tkazilgan keng ko'lamli so'rov natijalariga ko'ra, aholi moliyaviy savodxonligi 37% darajada bo'lib, bu Markaziy Osiyo mintaqasidagi eng past ko'rsatkichlardan biridir. Aynan shu past

ko'rsatkich bank xizmatlaridan foydalanishda qator muammolarga olib kelgan. Masalan, so'rovda qatnashgan aholining:

- 48% i kredit shartlarini to'liq tushunmasligini bildirgan;
- 39% i moliyaviy huquqlarini bilmasligini tan olgan;
- 52% i esa bankdan kredit olayotganda faqat xodimning aytganlariga

asoslangan holda qaror qabul qilishini bildirgan.

Bu ko'rsatkichlar shuni anglatadiki, aholining moliyaviy savodxonligi past bo'lgani sayin ularning bank bilan aloqasida axborot asimmetriyasi kuchayadi, bu esa noto'g'ri qarorlar va ishonchsizlikka olib keladi.

➤ *Moliyaviy savodxon mijozlar va muammoli kreditlar bog'liqligi:* 2023-yildagi American Bankers Association hisobotida qayd etilishicha, AQShda moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan mijozlar orasida to'lovni o'z vaqtida bajarmaslik holatlari 22% ga kam uchraydi. O'zbekistonda esa 2022-yil yakunlariga ko'ra, mikrokredit olgan fuqarolarning 33% i bir oy yoki undan ko'proq muddatda to'lovni kechiktirgan. Aynan shu guruhda moliyaviy savodxonlik darajasi o'rtacha 30% dan past bo'lgani aniqlangan.

➤ *Omonat xizmatlaridan foydalanish darajasi:* OECD 2022 hisobotiga ko'ra, moliyaviy savodxonlikning oshishi omonat xizmatlaridan foydalanuvchilar soniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonda 2023-yilda aholi orasida omonat ochganlar ulushi faqat 24% ni tashkil qilgan bo'lsa, bu ko'rsatkich Qozog'istonda 37%, Rossiyada 46% ni tashkil etgan.

➤ *Raqamli bank xizmatlaridan foydalanish:* 2023-yilda Digital Finance Survey natijalariga ko'ra, moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan foydalanuvchilar orasida mobil bankingdan foydalanish darajasi 78%, past darajadagilar orasida esa atigi 42% bo'lgan. Bu esa raqamli xizmatlar orqali bank-mijoz munosabatlarining kengayishi to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy bilimlarga bog'liqligini ko'rsatadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, moliyaviy savodxonlik darajasining bank-mijoz munosabatlariga ta'siri bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va statistik tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, moliyaviy bilim va ko'nikmalar nafaqat shaxsiy moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi, balki bank tizimining samaradorligi va ishonchliligi uchun ham hal qiluvchi omildir. Bugungi tez o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitda bank institutlari va mijozlar o'rtasidagi aloqalar murakkablashib borayotgan bir paytda, moliyaviy savodxonlik darajasi ushbu munosabatlarning sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Shunday qilib, O'zbekistonda moliyaviy savodxonlik darajasi va bank-mijoz munosabatlari o'rtasidagi kuchli o'zaro bog'liqlik mavjudligi ushbu yo'nalishda doimiy ilmiy izlanishlar va amaliy chora-tadbirlarni talab etadi. Aholining moliyaviy madaniyatini oshirish orqali nafaqat bank sektorining ishonchliligi va barqarorligi ta'minlanadi, balki makroiqtisodiy muvozanatga ham ijobiy ta'sir ko'rsatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. Chicago: University of Chicago Press.
2. Akerlof, G. A. (1970). The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. Quarterly Journal of Economics, 84(3), 488–500.

3. OECD (2022). Global Financial Literacy Survey Report. <https://www.oecd.org>
4. IFC & Central Bank of Uzbekistan (2021). Financial Capability and Inclusion Survey in Uzbekistan. <https://www.ifc.org>
5. American Bankers Association (2023). Financial Literacy and Delinquency Report. <https://www.aba.com>
6. <https://www.cbu.uz>

Iqtisodiyotni rivojlantirishda erkin iqtisodiy zonalarda foydalanish imkoniyatlari

Iminova Odinaxon Shavkatbekovna

Turon universiteti Andijon filiali magistrant

Erkin iqtisodiy hudud xo'jalik yuritishning nisbatan yangi shakllaridan biri bo'lib, xalqaro maydonda 1950 – yillarning oxiri va 60 – yillarning boshlarida paydo bo'lgan. 1970 - yillarning o'rtalariga kelib esa jaxon maydonida keng ommalasha boshladi. Bunday hududlar dastlab sanoat ishlab chiqarishi rivojlangan mamlakatlar hisoblangan – AQSH, Yaponiya, Germaniya va Buyuk Britaniyada keyinchalik esa Polsha, Vengriya, Bolgariya kabi mamlakatlarda tashkil yetildi. Jaxon tajribasidan ma'lumki erkin iqtisodiy hududlar dastlab daryo va dengiz portlarida, xalqaro aeroportlarda, temir va avtomobil yo'llariga yaqin joylarda, sayyohlik va alohida olingan sanoat markazlarida tashkil yetilgan. Chunki tovar moddiy boyliklarni chet el bozorlariga olib chiqishda va chet el investitsiyalarini iqtisodiyotga jalb yetishda erkin iqtisodiy hududlarning roli muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqning farovonligi, xayotning ko'rkamlashib borishi, ko'p jixatdan shu mamlakat erkin iqtisodiy hududlarining tashkil etilishi va muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishi bilan bog'liqdir. Chunki bunday holatlarni iqtisodiyoti rivojlangan va erkin iqtisodiy hududlar tashkil etgan mamlakatlar faoliyatida ko'plab kuzatish mumkin. Nega-ki qaysi mamlakatda chet el investorlari va tadbirkorlar faoliyati uchun keng imtiyozlar yaratilsa, ularning o'zlarini tiklab olishlari uchun amaliy yordam berilsa va imkoniyatlar yaratilsa – investitsiya miqdori ham, tadbirkorlikning ishchanlik qobiliyati ham o'sha yerda yuqori bo'ladi.

Erkin iqtisodiy hudud xaqida tushuncha birinchi marta 1973 yil 18 maydagi Kioto konvetsiyasida berilgan. Unga ko'ra **erkin iqtisodiy hudud deb – mamlakatning bir qismini ya'ni tovarlar importi va eksportini, bojxona va soliq cheklovlarisiz olib kirish mumkin bo'lgan hududga** aytiladi.

Xozirgi kunda dunyoda 5000 dan ortiq turli ko'rinishdagi erkin iqtisodiy hudud mavjud. Bular orasida ayniqsa, Xitoy, AQSH, Janubiy Koreya, Rossiya davlatlari tajribasi alohida ko'rsatish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi 1996 yil 25 aprelda qabul qilingan "Erkin iqtisodiy hudud to'g'risida"gi qonunning 1 – moddasida esa quydagicha tarif berilgan: - **"Erkin iqtisodiy hududlar deb – mintaqani jadal ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirish uchun ichki va tashqi kapitalni, istiqbolli texnologiyalar va boshqaruvga oid tajribalarni jalb etish maqsadida tuziladigan, aniq belgilangan ma'muriy chegaralari va alohida xuquqiy tartiboti bo'lgan maxsus ajratilgan hududga** aytiladi".

O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy hududlarni barpo etish ishlari ilk bor "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonun 1996 yil 26 aprel kuni qabul qilinishidan boshlandi. Shundan so'ng, "Jizzax erkin iqtisodiy hududi" (1996 yil), "Samarqand" xalqaro turizm bo'yicha maxsus ochiq iqtisodiy hudud (1997 yil) va Nukus shahrida erkin ishlab chiqarish hududi (1998 yil) barpo etildi. Ammo qonunni amaliyotda joriy etish bo'yicha yetarli meyoriy hujjatlar ishlab chiqilmaganligi bu sohada zarur bo'lgan tajriba va bilimning yetarli darajada bo'lmaganligi hamda infrastukturalarning zaifligi kabi omillar bunday erkin iqtisodiy hududlarning samarali ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Jahon iqtisodiyotidagi 2008 yildagi inqirozdan keyin ilk bor O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy hududlarni barpo etish bo'yicha ishlar Janubiy Koreya bilan hamkorlikda muhokama etildi va «Navoiy» erkin iqtisodiy zonasi tashkil etildi.

Hozirda O'zbekistonda 22 ta erkin iqtisodiy zona faoliyat yuritmoqda. Ularda ro'yxatdan o'tgan rezidentlar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.10.2016 yildagi PF-4853-son Farmoni, Soliq kodeksiga asosan:

yer solig'i, daromad solig'i, yuridik shaxslar mulk solig'i, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovi, shuningdek, Respublika yo'l jamg'armasi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi ta'lim va tibbiyot muassasalarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish jamg'armasiga majburiy ajratmalaridan;

bo'shab qoladigan mablag'larni yangi korxonalarni tashkil etish, shuningdek, mavjud ishlab chiqarishlarni modernizatsiyalash, rekonstruksiya qilish va texnik, texnologik qayta jihozlash, kengaytirish, ishlab chiqarish binolarini qurish, o'z ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun zarur xom ashyo va materiallar xarid qilishga maqsadli yo'naltirgan holda o'z ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun olib kiriladigan uskunalar, xom ashyo, materiallar hamda butlovchi buyumlarni, mahsulot eksport qilinganda vujudga keladigan qo'shilgan qiymat solig'ining manfiy summasi qaytarilmasligi huquqi bilan bojxona to'lovlaridan (bojxona rasmiylashtiruv yig'implaridan tashqari);

mamlakatimizda ishlab chiqarilmaydigan va loyihalarni amalga oshirish doirasida O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi huzuridagi «Loyihalar va import kontraktlarini kompleks ekspertiza qilish markazi» DUKning tovarlar ro'yxatini kompleks ekspertiza qilish natijalari bo'yicha ijobiy xulosasi bo'lgan taqdirda chetdan keltiriladigan qurilish materiallarini bojxona to'lovlaridan (bojxonada rasmiylashtirish yig'implari bundan mustasno) ozod etilgan.

Erkin iqtisodiy zonada imtiyozlar, kiritilgan investitsiyalar hajmiga qarab, 3 yildan 10 yil muddatgacha, jumladan:

300 ming AQSH dollaridan 3 million AQSH dollarigacha hajmdagi investitsiyalar — 3 yil muddatga;

3 million AQSH dollaridan 5 million AQSH dollarigacha hajmdagi investitsiyalar — 5 yil muddatga;

5 million AQSH dollaridan 10 million AQSH dollarigacha hajmdagi investitsiyalar — 7 yil muddatga;

10 million va undan ko'p AQSH dollari hajmdagi investitsiyalar so'nggi 5 yilda amaldagi stavkalardan 50 foiz kam hajmdagi daromad solig'i va yagona soliq to'lovi stavkalari qo'llangan holda — 10 yil muddatga beriladi.

EIZda ishtirok etayotgan korxonalar erkin iqtisodiy zonalar faoliyati davomida eksportga yo'naltiriladigan mahsulotlar ishlab chiqarish uchun olib kelinadigan xom ashyo, material va butlovchi buyumlar uchun bojxona to'lovlari to'lashdan (bojxona rasmiylashtiruvini yig'implaridan tashqari) ozod etiladi.

Erkin iqtisodiy zonalar milliy iqtisodiyotga integratsiyalashuv darajasi bo'yicha quyidagilarga ajratiladi:

- Milliy iqtisodiyotga integratsiyalashgan zonalar. Mo'ljal: zonaga kirmagan milliy iqtisodiyot tarmoqlari bilan aloqalarni rivojlantirish, ular eksport ishlab chiqarish muammolarini yechish, ishlab chiqarish texnologik darajasini ko'tarish, mahsulot sifatini oshirish, ichki iste'molni qoniqtirishda ko'maklashish.
- Anklav (eksportga yo'naltirilgan).

O'zbekiston uchun hozirda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etishda eksport masalasi ustuvor yo'nalishga aylandi va 2025 yil 16-fevral kungi Prezidentimiz Sh.Mirziyayev tomonidan o'tkazilgan videoselektorda ushbu vazifa qo'yildi. Eksportga ishlovchi dastlabki bunday zona Namanganda tashkil qilinib, to'qimachilikka ixtisoslashishi belgilab olindi.

Shuningdek hozirda turzim va sanoatni rivojlantirish masalalarida ham erkin iqtisodiy zonalaridan foydalanish dolzarblikka aylanmoqda va istiqbolda Andijon viloyati Xonobod shahrida turistik, viloyatning Buloqboshi innovatsion tumani va Xo'jaobod tumanlarida sanoat va turistik yo'nalishlarda erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilishi rejalashtirilmoqda.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalarini 2020-2025 yillarda rivojlantirish konsepsiyasi. Manba: O'zbekiston Respublikasi investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi ma'lumotlari asosida. Manba: <https://mift.uz>

2. Danko T.L. Svobodniye ekonomicheskkiye zoni v mirovom xozyaystve// INFRA-M.-1998. S:168.

3. Mirzaliyeva S.S. Erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirishning xorij tajribasi: I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya Avtoreferati . Toshkent. TDIU, 2001. 8-bet.

4. Karimqulov J.I. Erkin iqtisodiy hududlarga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rivojlantirish yo'nalishlari. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. TMI. 2019 yil. 24 b.

5. Mannopova Sh. Investitsion faollikni ta'minlashning nazariy-uslubiy asoslari "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy jurnali. №2, aprel, 2021 yil. 6-bet.

6. I.Z.Makhammatibrokhimovich. "Ways to develop population statistics and improve employment indicators in the republic of Uzbekistan". Journal of education, ethics and value 3 (2), 55-57, 2024.

IMPROVING THE PRICE DISCOVERY PROCESS OF STOCKS IN DEVELOPING FINANCIAL MARKETS

Jumaboyev MansurAhmadjon ugli

postgraduate student (Master's lever) of Tashkent State University of Economics,

Kengesov Diyorbek Umidovich

postgraduate student (Master's lever) of Karakalpak State University named after Berdakh

In the architecture of modern financial markets, the process of price discovery occupies a central role, serving as a barometer of asset value and a guidepost for capital allocation. It is through this mechanism that markets interpret and integrate a multitude of signals - economic data, corporate performance, investor sentiment - into the dynamic valuation of securities. For developed markets, this process is underpinned by deep liquidity, advanced trading infrastructure, and a mature regulatory environment. In contrast, developing financial markets often struggle with structural and institutional weaknesses that impair the accuracy, efficiency, and timeliness of stock price formation.

The imperfections inherent in such markets - ranging from limited market participation and poor dissemination of information to insufficient oversight - can distort price signals, misallocate resources, and erode investor trust. Consequently, the need to improve the price discovery process in these markets is not merely a technical endeavour; it is a strategic imperative for ensuring sustainable financial development and economic growth.

Main part. The Vector Error Correction Model (VECM) analysis reveals that stock prices in developing markets exhibit a statistically significant long-run relationship with key macroeconomic indicators such as GDP growth, interest rates, and inflation. However, the adjustment speed toward equilibrium is relatively slow, indicating inefficiencies in the integration of fundamental information into market prices [1].

Using Hasbrouck's Information Share Model, we observe that the primary stock exchanges in countries like Uzbekistan, Kazakhstan, and Georgia contribute less than 40% to the information share of stock prices, compared to over 80% in developed markets such as Germany and the UK [2]. This suggests that informal, off-exchange, or speculative transactions may play a disproportionate role in the price-setting process.

Furthermore, Qualitative interviews and policy content analysis reveal a convergence of institutional challenges:

- Weak investor protection laws and inconsistent enforcement discourage long-term investment [3].
- Asymmetric information flows between institutional and retail investors persist, often exacerbated by low levels of financial literacy.
- Regulatory bodies, though present, frequently lack the autonomy, technical resources, or market surveillance capacity to detect and respond to manipulative trading practices [4].

Additionally, respondents emphasized a cultural reliance on bank deposits as a savings vehicle, which dampens stock market participation. This contributes to a

narrow investor base, reducing diversity in market expectations, a key driver of price discovery [5].

The absence of high-frequency trading platforms, algorithmic trading systems, and real-time reporting structures in many developing economies is a significant constraint. Evidence from developed markets demonstrates that electronic trading improves both the speed and precision of price formation [6]. In contrast, many Central Asian exchanges continue to operate under hybrid or partially automated systems that inhibit transparency and trading efficiency.

However, promising reforms are underway. Uzbekistan's recent initiatives, such as the implementation of blockchain for securities registration and the establishment of a centralized investor portal, signal a shift toward digitization. These efforts, if scaled and sustained, could dramatically improve market efficiency and price responsiveness.

Conclusion. The price discovery process, an essential pillar of efficient capital markets, remains underdeveloped in many emerging economies. Through rigorous quantitative modelling and qualitative interpretation, this study reveals that developing markets, such as Uzbekistan, continue to grapple with weak information dissemination mechanisms, shallow liquidity, and limited technological infrastructure. These deficiencies lead to slower market responses to fundamental changes, greater volatility, and reduced investor confidence.

The findings underscore a need for comprehensive market modernization, not only in terms of technology and trading platforms but also within the institutional frameworks that govern investor rights, regulatory oversight, and corporate transparency. Comparative analysis with developed markets demonstrates that price discovery efficiency is directly correlated with structural robustness, investor diversity, and regulatory autonomy.

Despite these challenges, the study also identifies signs of momentum, especially in Uzbekistan and similar markets, where digital initiatives and capital market reforms are gaining traction. These efforts, if systematically supported, hold the promise of narrowing the gap between emerging and developed financial systems.

References

1. Bekaert, G., & Harvey, C. R. Emerging markets finance. *Journal of Empirical Finance*, 10(1–2), 3–55, 2003.
2. Hasbrouck, J. One security, many markets: Determining the contributions to price discovery. *Journal of Finance*, 50(4), 1175–1199, 1995.
3. La Porta, Rafael, et al. "Legal Determinants of External Finance." *The Journal of Finance*, vol. 52, no. 3, 1997, pp. 1131–50. <https://doi.org/10.2307/2329518>.
4. Solijonov M.Sh. Issues of Capital Market Development in Uzbekistan. *International journal on economics, finance and sustainable development (electronic)*: Vol. 5 No. 3, 2023, pp. 1-6.
5. Jeffrey Wurgler. Financial markets and the allocation of capital. *Journal of Financial Economics*: Volume 58, Issues 1–2, 2000, pp. 187-214, ISSN 0304-405X, [https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(00\)00070-2](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(00)00070-2).
6. Hendershott, Terrence J. and Jones, Charles M. and Menkveld, Albert J., Does Algorithmic Trading Improve Liquidity? *Journal of Finance*, Vol. 66, 2010, pp. 1-33, WFA 2008 Paper, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1100635>

TIJORAT BANKLARIDA BOSHQARUVNING NAZARIY ASOSLARI

Sultonov Mavlonjon Tursunboyevich

ADU. "Iqtisodiyot" kafedrası katta o'qituvchi

Sharobiddinov Dilyorbek Doniyorbek o'g'li

ADU. "Turizm" yo'nalishi talabasi

Jahonda iqtisodiyoti rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda bank tizimining o'рни, ta'siri va ahamiyati juda kata hisoblanadi. Shu boisdan bank tizimining faoliyati o'ziga xos korporativ boshqaruvni talab etadi.

Bu esa, banklarning barqarorligini va raqobatbardoshligini ta'minlash hamda faoliyat samaradorligini oshirishda, korporativ boshqaruvning huquqiy va institutsial asoslarini xalqaro talablarga mos holda takomillashtirishni taqozo etadi.

Iqtisodchi olim O.I.Lavrushin «Bank faoliyati muayyan uziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu o'ziga xos xususiyatlar quyidagilar bilan bog'lik:

- 1) bank ishlab chiqarish sohasida emas, balki ayirboshlash sohasida ishlaydi;
- 2) bank - bu muayyan ma'noda savdo instituta hisoblanadi;
- 3) bank - bu tijorat korxonasi;
- 4) bankning faoliyati tadbirkorlik tavsifga ega;
- 5) bank - bu nafaqat tijorat korxonasi, balki jamoat instituti ham», deb izohlaydi.

Yuqoridagi iqtisodchi olimlarning fikrlarini o'rganar ekanmiz, barcha ta'riflar uziga xos tarzda bank tizimini ochib bergan va bu tizim keng qamrovliligini, ushbu ta'riflarning barchasi o'rinli ekanligini kurishimiz mumkin.

Iqtisodchi olim G.I.Prosvetovning fikricha, «Bank menejmenta bu - bank moliyaviy resurslarini bank barqarorligini ta'minlash maqsadida boshqarishdir», deb izohlasa, A.V.Tavasiyev esa, «Bank menejmentini bank faoliyatining barcha jarayonlari, munosabatlarining oddiy boshqaruvi», deb ta'riflaydi. Yana bir rus olimasi YE.P.Suskayaning ta'rificha, bank menejmenti «Bankni boshqarish jarayonida maqsadga erishish va uni amalga oshirish usullarini ishlab chiqish»dir.

– tijorat banklarining resurslarini barqaror moliyaviy mablag'lar hisobidan shakllantirish va ularning depozit siyosatini samaradorligini oshirish;

– banklarning moliyaviy resurslari tarkibida qimmatli qog'ozlarni emissiya qilish orqali jalb qilinayotgan mablag'lar hajmini oshirish;

– milliy valyutaning xarid qobiliyatini mustahkamlash va aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchini yanada oshirish;

– bank oborotidan tashqaridagi mablag'lar hajmini zarur darajada kamaytirish, tovarlar va xizmatlar bozorida bahoning barqarorligini ta'minlash kabi masalalar shular jumlasidandir.

Respublikamizda bank tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning muhim natijasi yirik tijorat banklarning korporativ boshqaruvga asoslangan aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirilishi bo'ldi.

Korporativ boshqaruvning banklar rivojlanishidagi muhim rolini quyidagilarda ko'rish mumkin:

1. Moliyalashtirish manbaalarini olish imkoniyatini rtyuaytiradi. Bu esa, investitsiya, iqtisodiy o'sish, ish bilan bandlikni oshiradi.

2. Kapital qiymatini pasayishi va bankning yuqori baholanishiga olib keladi. Bu o'p, yavbatida, investitsiya va iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi.

3. Operatsion faoliyatning yaxshilanishiga ta'sir etadi, bu resurslarning yaxshiroq joylashishi, samarali boshqaruv, boylikning yaratilishini kengaytiradi.

4. Davlat va firma darajasidan past risk, o'z navbatida kamroq bankrotlik, kamroq moliyaviy inqirozlar bo'lishini ta'minlaydi.

5. Ulushlar bilan yaxshiroq munosabatlarni ta'minlaydi, umumiy muhitni yaxshilanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Tijorat banklari, odatda, korporatsiyalarning bir turi hisoblansada, ular quyidagi o'ziga xosliklarga ega bo'ladi:

- banklarning faoliyatini baholash va risklilik darajasini baholash qiyin;
- banklarda turli – tuman manfaatdorlar (ko'pchilik depozitorlar va aksiyadorlar)ning mavjudligi monitoring yuritishni rag'batlantirmaydi;
- banklar yuqori leveredjga ega, ko'pgina qisqa muddatli talablar yuqori riskli bo'lib, bankni osongina bankrot qilishi mumkin;
- banklar yuqori darajada tartibga solish obekti hisoblanadi. Bankrotlik juda katta xarajatlarni keltirib chiqaradi, tizimli jihatdan muhimligi uchun tartibga solish keng qamrovli bo'ladi va banklarning ayrim faoliyati chegaralanadi.(mahsulotlar ishlab chiqarish, filiallar ochish), qarzlarin klassifikatsiyalash va zaxira talablari bo'yicha talablar qo'yiladi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, ko'pchilik hollarda banklar uchun tartibga solish qonunlarga nisbatan muhim hisoblanadi.

Biz bank menejmentining boshqaruv jarayoni tarkibiga kiruvchi bank faoliyatini boshqarishga to'xtalib o'tmoqchimiz.

Bank faoliyatini boshqarishni ko'rib chikish jarayonida - barcha operatsiya turlarini boshqarish (aktiv va passivlarni boshqarish, likvidlilik va b.);

- maxsulot va xizmatlarning raqobatbardoshligini oshirish;
- maxsulot va xizmatlarni bozorga chiqarish;
- innovatsion faoliyat;
- barcha yo'nalish, bo'lim va filiallar bo'yicha bank siyosatini asoslab berishga to'xtalib o'tishimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. О.Ю.Рашидов “Пул, кредит ва банклар”, 2021. 320 бет.
2. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: учеб.пособие/ Вешкин Ю.Г.,Авагян Г.Л.-:Магистр,2017.-350 с.
3. Банковский менеджмент: учебник, под ред, Е.Ф. Жукова Юнити-Дана 2012 г. 319 с.
4. Тавасиев А.М. Банковский менеджмент.// Деньги и кредит, 2009 г.№3- 61с
5. Усоскин В. Современный коммерческий банк: управление и операции. М: Антидар, 1998-320 с.

XIZMATLAR SOHASIDA SAMARALI BOSHQARUV USULLARIDAN FOYDALANISH

Adxamov Iftixor Xusanboyevich

Xamkorbank ATB Korporativ mijozlarni jalb kilish va sotish bulimi bosh mutaxassisi

Zamonaviy dunyoda xizmatlar sohasi iqtisodiyotning eng istiqbolli va jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi va uni menejment tamoyillariga tayangan holda faoliyatni tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ko'rsatilayotgan bozor xizmatlari turlarining ro'yxati juda xima-xil bo'lib, bular savdo va transport xizmatlaridan tortib moliyaviy, sug'urta va turli xil vositachilik xizmatlaridan iborat.

Xozirgi vaqtda xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanish darajasi jamiyatning ilg'or rivojlanishning mezoniga aylandi.

Xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirish va modernizatsiya qilish aholining turmush darajasini, investitsion muhitni va biznesni rivojlantirishni yaxshilaydi.

Mamlakatimizda amalga oshirilgan islohotlar ko'rsatilgan bozor xizmatlarining o'sish sur'ati 8,1 foizga oshishiga olib keldi. 2018 yil yanvar-iyul oylarida dastlabki ma'lumotlarga ko'ra ko'rsatilgan xizmatlar hajmi 78662,3 mlrd.so'mga teng bo'ldi. Ko'rsatilgan xizmatlar umumiy hajmida eng katta ulush transport xizmatlar (30,1 %), savdo xizmatlari (27,5 %), moliyaviy xizmatlari (14,0 %), aloqa va axborotlashtirish xizmatlari (6,9 %) tashkil etadi.

Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha memorchilik, muxandislik izlanishlari, texnik sinovlar va tahlil sohasidagi xizmatlar (36,0 %), moliyaviy xizmatlar (33,2 %), aloqa va axborotlashtirish xizmatlari (16,9 %),sog'liqni soqlash sohasidagi xizmatlar (14,7 %) bo'yicha yuqori o'sish sur'atlari qayd etildi.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha xizmatlarning statistik hisobi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 26 fevraldagi "2016-2020 yillarda xizmatlar sohasini rivojlantirish dasturi to'g'risida"gi 55-son qarori bilan tasdiqlangan Xizmatlar sohasini rivojlantirish dasturiga muvofiq amalga oshiriladi.

Xizmatlar hajmining oshishi bir qator omillarning ta'siri bilan izohlanadi, jumladan: bozorda yangi turdagi xizmatlarning paydo bo'lishi, masalan, kredit kartalari orqali to'lovlar, Internet-savdo, yangi savdo markazlari, ovqatlanish korxonalari, mehmonxonalarning tashkil etilishi, ta'lim xizmatlarini kengaytirish, dam olish sohasidagi tanlovning kengayishi kuzatilmoqda.

Zamonaviy iqtisodiyotda xizmatlar sohasining tutgan o'rnini ushbu sohada iqtisodiy o'sishga asos bo'ladigan muhim omillar shakllantirilishi bilan izohlanadi. Bular aynan, yangi ilmiy ma'lumotlar, aqliy kapital, axborot texnologiyalari, moliyaviy xizmatlar sektori, konsalting va b.q.

Innovatsion xizmatlarning xilma-xilligiga qaramasdan, elektron ilovalarning ish samaradorligi Internet-texnologiyalarga bog'liqligini ham inobatga olish kerak. Yaqin kelajakda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining topshirig'iga binoan Internetga ulanish tezligini 2018 yilning o'zida kamida to'rt barobar oshirish, uni 2020 yilgacha MDH davlatlari darajasiga yetkazish hamda Internetga kirish narxini pasaytirish rejalashtirilgan.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy rivojlanishning eng muhim qonuniyatlaridan biri bu iqtisodiy o'sishning milliy iqtisodiyotda xizmatlar o'rnining oshib borishi bilan o'zaro bog'liqligidir.

Milliy iqtisodiyotni isloh qilish jarayonlari nafaqat xizmatlar sohasida yuqori ko'rsatkichlarga erishishga, balki uni yanada rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga yordam beradi.

Xizmatlar tarkibining sifat jihatdan kengayishi yangi ish o'rinlarini yaratish, investitsion faoliyatni faollashtirish, ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish va samarali boshqaruv usullarini joriy qilish uchun zarur bo'lgan xizmatlar sohasiga xorijiy kapitalning kirib borishini oshirish hamda soliq va pul-kredit siyosatini takomillashtirish imkonini beradi.

MINTAQADA SANOAT ISHLAB CHIQRISHI TENDENSIYALARI TAHLILI

Axmadjonov Mashxurbek Maxmudovich

Xamkorbank ATB Korporativ mijozlarni jalb qilish va sotish bulimi yetakchi
mutaxassisi

Mustaqillik yillarida O'zbekiston va uning mintaqalarida iqtisodiy soha, ayniqsa, sanoat sohasida juda katta o'zgarishlar ro'y berdi. Jumladan, 2020-2024 yillarda iqtisodiy o'sish 27,6%ni tashkil etib, sanoatning YAIM tarkibidagi ulushi ham katta o'zgarishlarga duch kelmoqda. Masalan, 2024 yilda sanoatning mamlakat YAIM dagi ulushi 29,1 % ni tashkil etgan bo'lsa, 2020 yilda bu ko'rsatkich 28 % ga tushdi. Keyingi 2021 yilda esa sanoatning mazkur ko'rsatkichi 28,1 % ga teng bo'lib, 2022 yilda uning o'sishida katta sur'atlar kuzatilmaydi (28,9 %), kelgusi 2023 yilda esa sanoatning YAIM dagi ulushi 30,2 % ga yetishi kutilmoqda. Shunday qilib, sanoatning ulushi ortib borishi kuzatilib, ayrim mintaqalarning deyarli barcha YaHM da sanoatning ulushish o'sishi mamlakat YAIM tarkibida sanoat ulushi o'sishidan tezroq sur'atda o'sdi.

Andijon viloyatida ham sanoat ishlab chiqarishi rivojlanishini tubdan o'zgartirdi. Quyidagi 1-jadvalda O'zbekiston Respublikasi va Andijon viloyatini iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari keltirildi.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasi va Andijon viloyati YAIM (YAHM)ning 2015-2024-yillarda o'zgarish dinamikasi (mlrd. so'm)

Hududlar	2015 y	2017 y	2019 y	2021 y	2023 y	2024 y
O'zbekiston Respublikasi	210183,1	302536,8	510117,2	734600,0	162800,0	189452,0
Андижон ВИЛОЯТИ	6227,1	10243,0	19078,9	26300,0	35700,0	41275,0

Sanoat ishlab chiqarishi mamlakat iqtisodiy rivojlanishining ustuvor tarmog'i bo'lib sanaladi. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi sobiq ittifoq davrida xom-ashyo bazasi sanalib kelinar, bu ayniqsa paxtachilik sohasida juda kuchli namoyon bo'lar edi. Bunday siyosat respublikada sanoat ishlab chiqarishi rivojlanishi uchun imkon bermas edi. Mustaqillika ega bo'lingach esa, O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi yo'nalishi tubdan o'zgardi. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda industrial rivojlanish o'z yo'liga tushib

olgan bo'lib, bugungi kunda mamlakatda sanoatning yuzdan ortiq tarmoqlari faoliyat ko'rsatadi. Mamlakatdagi sanoat ishlab chiqarishi sohasidagi o'zgarishlarni 2- jadvalda ko'rish mumkindir.

O'zbekiston Respublikasi Farg'ona vodiysi viloyatlari kesmida tahlili qilinganda Farg'ona viloyatida 2024 yilda 27805,3 mlrd. so'mlik, Namanganda esa 14584,8 mlrd. so'mlik, Andijon viloyatida 35916,2 mlrd. so'mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarilgan. Shuningdek, 2010-2024 yillar oralig'ida Andijon viloyatida ishlab chiqarish sanoat hajmi ortgan. Namangan viloyatida esa bir muncha sekinroq o'sgan. Farg'ona viloyatida ham sanoat tarmog'i ishlab chiqarish darajasi o'tgan yillarga qaraganda tezroq o'sish amalga oshirilgan. Natijada 2010-2024 yil oralig'ida 4,5 barabarga oshgan.

2-jadval

O'zbekiston Respublikasining jami sanoat ishlab chiqarish hajmini Farg'ona vodiysi viloyatlari bilan qiyosiy tahlili (mlrd.so'm)

Hududlar	2000 y	2010 y	2015 y	2020 y	2022 y	2024 y
O'zbekiston Respublikasi	1888,9	38119,0	97598,2	322535,8	368740,2	451633,9
Andijon	155,7	4701,4	9744,6	33122,3	36376,5	35916,2
Namangan	67,8	1007,0	2861,8	8818,1	11011,9	14584,8
Farg'ona	248,4	3265,5	7170,2	18661,2	21701,2	27805,3

Shuning uchun mintaqada sanoatning chuqur o'ylab chiqilgan tuzilmaviy o'zgarishi dasturini ishlab chiqish zarur bo'lib turibdi. Mintaqa sanoati tuzilmasini o'zgartirishda avvalambor, qaysi tarmoqlarga e'tibor qaratish lozimligini aniqlab olish zarurdir. Bunda ayniqsa, ekportga yo'naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqariladigan tarmoqlar muhim o'rin tutib, bunda birinchidan, sanoat mahsulotlarini mahalliy resurslar hisobidan ishlab chiqarishga; ikkinchidan, mahalliy sanoat ishlab chiqarishida innovatsion texnologiyalarni rivojlantirishga; uchinchidan, qayta ishlash sanoatini oyoqqa turg'azishga; to'rtinchidan, mintaqalarda ishlab chiqarilayotgan sanoat tovarlari narxlariga teng bo'lishini saqlab qolishga intilish lozim bo'ladi. Tahlillarimiz ko'rsatishicha, respublikada 2000 yilda YaHMda sanoat mahsulotlarining ulushi atigi 9,5 foizni, 2005 yilda 10,8 foizni, 2015 yilda 12,8 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2024 yilga kelib esa 27,3 foizni tashkil etdi. Bu respublikada ko'plab yangi sanoat korxonalari qurilib, ishga tushirilishi, rekonstruktsiya qilinishi, modernizatsiya va texnologik yangilanishi bilan bog'liqdir. Shuningdek, o'rganilayotgan yillarda sanoat mahsulotlarining o'sish sur'ati ham ta'minlangan. Bunga asosan yengil sanoat, kimyo sanoati hamda boshqa sohalardagi o'sish hisobiga erishilgan. Andijon viloyatida 2015 yildan boshlab sanoat umumiy ishlab chiqarishida ayrim sohalarning yetakchilik pozitsiyalarini egallab borishi kuzatiladi. Jumladan, bu davrdan boshlab mintaqada sanoatida kimyo sanoati yuqori salmoqqa ega bo'la bordi. 2021 yilda respublika sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmida qurilishi materiallari 4,3 foiz, tog'-kon sanoati 1,09 foiz, boshqa sohalar 9,2 foiz ulushga ega bo'lgan. Yuqori darajada qayta ishlanadigan mahsulotlarni ishlab chiqarish hisobiga iqtisodiy o'sishning yuqori ko'rsatkichlariga erishish yaqin istiqbol davrlarida mintaqada iqtisodiy rivojlanishining ustuvor yo'nalishiga aylanishi lozimdir.

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotidagi deindustrializatsiyalash yoki milliy sanoatdagi destruktiv holatlar haqida qayta ishlovchi sanoat tarmoqlarida qo'shilgan qiymat ulushining pasayishi kabi barqaror tendensiya ham guvohlik beradi. Agarda 2000 yilda mazkur sohada mamlakatimiz YAIM ning 19,3% atrofidagi qismi yaratilgan bo'lsa, 2024 yilga kelib bu ko'rsatkich 17,4% ga tushib qoldi. Taqqoslab ko'rish uchun masalan, bu ko'rsatkich Xitoyda 33% ni, Janubiy Koreyada 28% ni, Indoneziyada esa 25% ni tashkil etadi va h.k. Mamlakatda ishlab chiqarilayotgan sanoat mahsulotlarining katta qismi past texnologik ukldga xos bo'lgan mahsulot sifatida tasniflanadi va jahon bozorlarida ularning raqobatbardoshligi ham pastdir.

HUDUDIIY ELEKTR TARMOQLARI KORXONALARINING RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH ASOSIDAGI TASHKILIY- IQTISODIY MEXANIZMI

Rustambekov Xurshidbek Mashxurbekovich

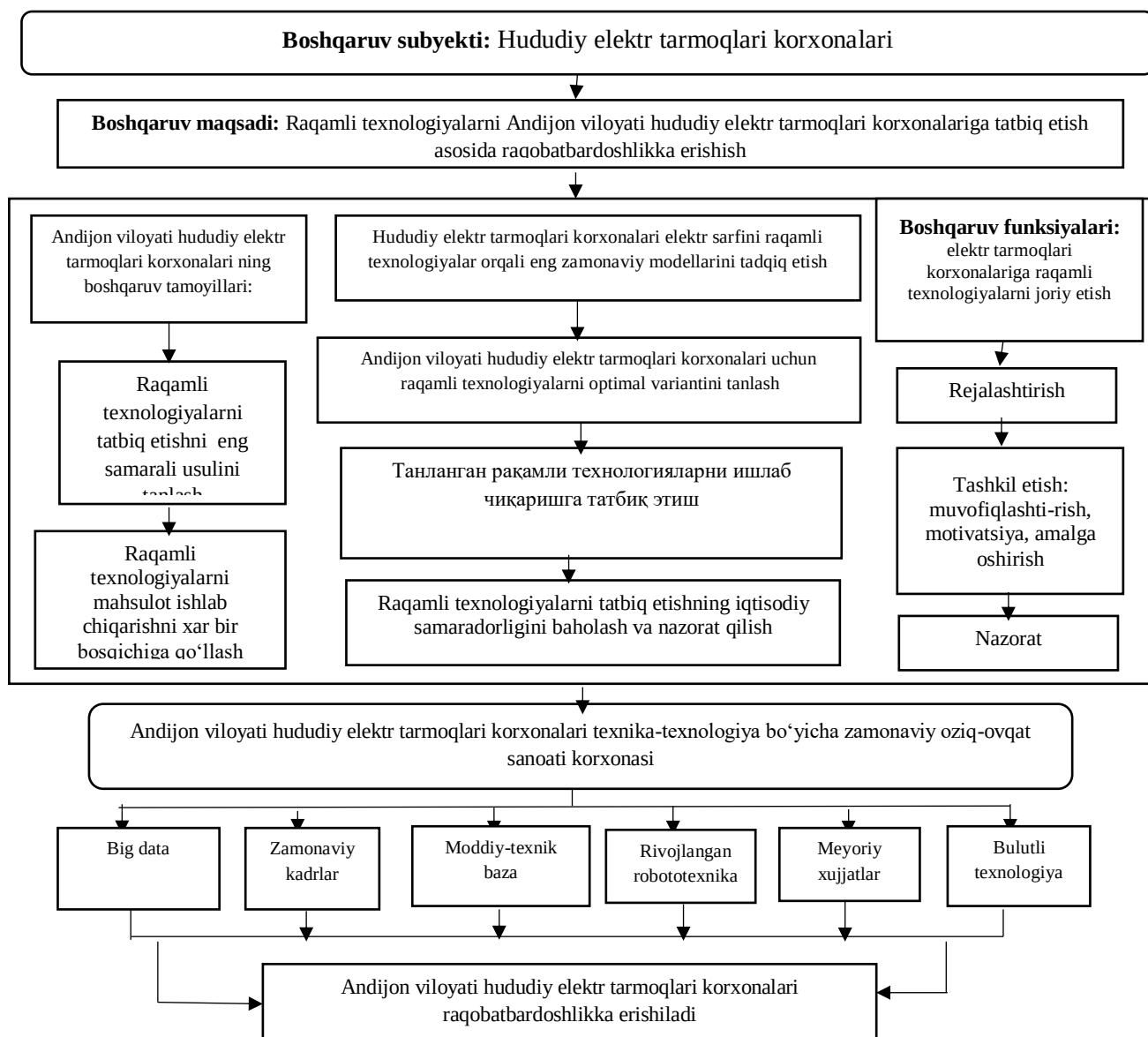
Xamkorbank ATB Korporativ mijozlarni jalb kilish va sotish bulimi yetakchi
mutaxassisi

Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonolari faoliyatini boshqarish uchun CPM, BPM, EPM tizimlari mavjud - bu boshqaruvni rejalashtirish, amalga oshirish, nazorat qilish va tahlil qilish jarayonlari to'plami bo'lib, biznesga strategik maqsadlarni aniqlashga imkon beradi, so'ngra mavjud resurslardan maqbul foydalangan holda belgilangan maqsadlarga erishish uchun faoliyatni baholaydi va boshqaradi. Bu biznes qiymatini boshqarish tamoyillari asosida qurilgan boshqaruv tizimidir [1, -c. 5].

Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida raqamli texnologiyalarni qo'llash – bu ishlab chiqarish jarayonlaridagi eng muhim omili hisoblanib, katta hajmli raqamli ma'lumotlarni tezkor ravishda qayta ishlash va tahlil qilish imkoniyatini yaratadi, shuningdek, an'anaviy boshqaruv shakllari bilan taqqoslaganda ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalariga raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning dastlabki bosqichi strategik boshqaruv maqsadlarini aniqlashdir. Boshqaruv prinsiplari mahsulot hayotiy siklining barcha bosqichlarida raqamli texnologiyalarni joriy etishga asoslanadi. Asosiy yo'nalishlarni aniqlash o'z navbatida raqamli texnologiyalarni tatbiq etishning iqtisodiy samaradorligini baholash hamda ma'lumotlarni qayta ishlashda tizimli raqamli ishlab chiqarish konsepsiyasiga asoslanib amalga oshiriladi.

Hududiy elektr tarmoqlari korxonalarining raqamli texnologiyalarni joriy etish asosidagi tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi keltirilgan («1-rasmga qarang»).

1-rasm. Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalariga raqamli texnologiyalarni joriy etishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi

Tizimli raqamli ishlab chiqarish konsepsiyasi elektr mahsulotlarini loyihalash hujjatlarida, texnologik, logistika, texnik xizmat ko'rsatish, marketing, iste'molchilar bilan aloqalar jarayonlarini amalga oshirishda, ishlab chiqarishni rivojlantirishda yagona virtual muhit yaratishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, ushbu jarayon orqali korxonada yagona axborot muhitini yaratishga hamda moliyaviy-texnologik xatarlarni (risklarni) baholashda avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimi imkoniyatlaridan keng foydalanishga zamin yaratadi.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish muddatlarini qisqartirish, elektr mahsulotlari sifatini oshirish, tannarxni kamaytirish kabi natijalarda aks etadi.

Korxonalarining raqamli transformatsiyalashuvi maqsadlar va resurslar cheklanishining ko'p darajali matritsasi, raqamli avtomatlashtirish platformasi va

mahsulotlari, ishlab chiqarishning tutash raqamli (Digital Twin) tizimini rivojlantirish, virtual stendlarni ishlab chiqish, ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan ko'p darajali matritsaga asoslangan mahsulotlarni loyihalashda prinsipial asos bo'lib xizmat qiladi.

Tutash raqamli (raqamli egizak) biznes jarayonlari va biznes modellarining raqamli o'zgarishi uchun asosdir. Raqamli egizak, bu, avvalo, 3D statsionar bo'lmagan chiziqli qisman differensial tenglamalar tomonidan tavsiflangan murakkab ko'p tarmoqli matematik modellar oilasini ishlab chiqish va qo'llashga asoslangan, yuqori darajadagi texnologiya va loyihalashtirish jarayonidir.

Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida yuqori texnologiyalardan foydalanish sifatida ishlab chiqarish resurslarini maqsadli bozorda raqobatbardosh mahsulotga, texnik xususiyatlar jihatidan tubdan yangi yoki mavjud analoglarga taqqoslaganda mahsulotga aylantirish jarayoni uchun zamonaviy bilimlar va dizayn ishlanmalarini uyg'unlashtirish jarayonlari talqin etiladi.

Yuqori texnologiyali mahsulotlar takomillashtirilgan yoki prinsipial jihatdan yangi, texnik jihatdan murakkab, maqsadli bozor mahsulotlarida yoki xizmatlarida raqobatdosh bo'lib, ularni ishlab chiqarish ilmiy-tadqiqot ishlanmalari, innovatsion raqamli texnologiyalarni amalga oshirish natijalari, resurslardan samarali foydalanish va korxonaning yuqori malakali xodimlarining vakolatlariga asoslanadi [2, C.9].

Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni amalga oshirish - bu rivojlangan "intellektual tizimlarga asoslangan" mehnat vositalari va yuqori malakali ishchi kuchidan foydalanish asosida raqamli texnologiyalarni tatbiq etish, maqsadli bozorda raqobatbardosh mahsulot va xizmatlarni yaratishning innovatsion jarayoni sanaladi.

Ishlab chiqarishni raqamli o'zgartirish sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yangi raqamli texnologiyalar va menejmentning yangi usullaridan foydalanishda faol bo'lgan korxonalar raqobatdoshlariga qaraganda o'rtacha 26 foizga ko'proq foydaga ega bo'ladi, raqamli texnologiyalarga katta mablag' sarflagan, ammo boshqaruvga yetarlicha e'tibor qaratmagan korxonalarda, moliyaviy natijalari 11 foizga pastroq, faqat boshqaruvni modernizatsiya qiladigan konservativ tashkilotlar ortiqcha 9 foiz foyda oladilar, ammo raqamli texnologiyalarni joriy etish natijasida ular natijani uch baravarga oshirishi mumkin, rivojlanish strategiyasini hali ishlab chiqmagan boshqa korxonalar bilan taqqoslaganda 24% ga kam moliyaviy ko'rsatkichlarga ega bo'ladi [3, -pp. 6].

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozimki, Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlarida raqamli transformatsiya jarayonlari zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy etish, yangi biznes modellarini raqamli iqtisodiyot sharoitlariga moslashtirish va ishlab chiqarishni tashkil etish, shu tufayli ishlab chiqarish jarayonlarini o'z ichiga olgan biznes jarayonlari sifat jihatidan takomillashtiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Электронные ресурсы <http://www.comnews.ru>
2. Амелин С.В., Щетинина И.В. Организация производства в условиях цифровой экономики. Организатор производства. 2018. Т. 26. № 4. С.7-16
3. What is a digital enterprise and how to become it? - www.docflow.ru/news/analytics/detail.php?ID=32175

Fermer xo'jaliklarining mamlakat iqtisodiy o'sishini ta'minlashdagi roli.

Turg'unov Izzatillo Bekzodbek o'g'li

Muhandislik iqtisodiyot va boshqaruv fakulteti

Elektron pochta: turgunovizzatillo70@gmail.com

Fermer xo'jaliklari mamlakat iqtisodiyoti va qishloq xo'jaligining ajralmas qismi bo'lib, ularning rivojlanishi iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biridir. O'zbekiston hududida qishloq xo'jaligi qadimdan asosiy tarmoqlardan biri hisoblangan bo'lsa-da, uning rivojlanishi turli davrlarda turlicha kechgan. SSSR davrida qishloq xo'jaligi markazlashgan rejalashtirish va kollektiv xo'jaliklar – kolxoz va sovxozlar tizimi asosida olib borilgan. Bu tizim qishloq xo'jaligini keng ko'lamda rivojlantirishga xizmat qilgan bo'lsa-da, fermerlik faoliyatining erkin rivojlanishiga to'siq bo'lgan. Davlatning qat'iy nazorati va rejalashtirilgan ishlab chiqarish tizimi tufayli qishloq xo'jaligi mahsulotlarining samaradorligi past bo'lib, fermerlarning mustaqil faoliyat yuritishi deyarli imkonsiz edi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach (1991-yil), qishloq xo'jaligi tizimini isloh qilish va uni bozor talablariga moslashtirish zarurati tug'ildi. Shu sababli, mustaqillikning dastlabki yillarida davlat tomonidan qishloq xo'jaligini rivojlantirish, mulkchilik shakllarini o'zgartirish hamda fermer xo'jaliklarini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. 1998-yilda fermer xo'jaliklari haqida qonun qabul qilinib, ular rasmiy maqomga ega bo'ldi. Shu tariqa, kolxoz va sovxozlar tugatilib, yerlar fermerlarga ijaraga berildi. Bugungi kunga kelib, O'zbekistonda fermer xo'jaliklari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining asosiy bo'g'ini bo'lib, ular paxtachilik, g'allachilik, bog'dorchilik, chorvachilik va boshqa sohalarda faoliyat yuritmoqda. Fermer xo'jaliklari nafaqat mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga, balki eksport hajmini oshirishga ham katta hissa qo'shmoqda. Shu boisdan, fermerlarni qo'llab-quvvatlash va ularning samaradorligini oshirish mamlakat iqtisodiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlari, oliy ta'lim muassasalari tomonidan chop etilgan ilmiy maqolalar, Jahon banki va FAO kabi xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda mustaqil tahlil markazlari va iqtisodiy tadqiqot institutlari tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlar foydalaniladi. Tarixiy taqqoslash metodi yordamida SSSR davridagi va mustaqillikdan keyingi qishloq xo'jaligi siyosati o'rganiladi. SSSR davrida qishloq xo'jaligi markazlashgan holda boshqarilgan va davlat mulkida bo'lgan bo'lsa, mustaqillikdan so'ng fermer xo'jaliklari tashkil etilib, bozor iqtisodiyoti asosida rivojlana boshladi. Ushbu ikki davr qiyosiy tahlil qilinadi. Statistika tahlili orqali qishloq xo'jaligi sohasidagi ko'rsatkichlar, jumladan, fermer xo'jaliklari sonining o'sishi, ish o'rinlari yaratishdagi hissasi, qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksporti va ichki bozordagi o'rni kabi ma'lumotlar asosida iqtisodiy tahlil amalga oshiriladi. Ekspert tahlili doirasida soha mutaxassislari, iqtisodchilar, fermerlar va agrar soha bo'yicha olimlar bilan suhbatlar va intervyular o'tkazish orqali mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi. SWOT-tahlil asosida fermer xo'jaliklarining iqtisodiyotdagi roli va ularning rivojlanish istiqbollari baholanadi. Kuchli jihatlar sifatida resurslardan unumli foydalanish va milliy iqtisodiyotdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Zaif jihatlar qatoriga investitsiya yetishmovchiligi va iqlim

muammolari kiritiladi. Imkoniyatlar qismida yangi texnologiyalar va davlat dastaklari o'rganiladi, tahdidlar esa bozor talabining o'zgarishi va global iqlim o'zgarishi bilan bog'liq bo'ladi. Ushbu metodlar asosida olib borilgan tadqiqot fermer xo'jaliklarining iqtisodiyotga ta'sirini to'liq o'rganish va ularning rivojlanishiga ko'mak beruvchi tavsiyalar ishlab chiqishga yordam beradi.

NATIJALAR QUYDAGI HOLATLARDA BAYON ETILADI:

1. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va oziq-ovqat xavfsizligi

Fermer xo'jaliklari mamlakatda asosiy qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtiruvchi subyektlar hisoblanadi. Ularning faoliyati tufayli aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyoji qondiriladi va oziq-ovqat xavfsizligi ta'minlanadi. O'zbekistonda fermer xo'jaliklari tomonidan yetishtirilgan g'alla, paxta, meva-sabzavot va boshqa mahsulotlar ichki bozorni barqaror ta'minlab, importga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi.

2. Bandlikni ta'minlash va daromad manbai

Fermer xo'jaliklari qishloq hududlarida aholi bandligini oshirish va yangi ish o'rinlari yaratishda muhim rol o'ynaydi. Qishloq xo'jaligi sohasida ishlaydigan aholi sonining ortishi bilan daromad manbai ham kengayadi, bu esa mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mahalliy fermerlarning daromadi ortishi qishloq hududlarining rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

3. Eksport salohiyatini oshirish

Fermer xo'jaliklari tomonidan yetishtirilgan mahsulotlar ichki bozorga xizmat qilish bilan birga, eksport hajmini oshirishga ham katta hissa qo'shadi. O'zbekiston meva-sabzavot, g'alla, paxta va boshqa mahsulotlarni Rossiya, Xitoy, Yevropa mamlakatlari hamda Markaziy Osiyo davlatlariga eksport qilmoqda. Bu esa xorijiy valyuta tushumini oshirib, mamlakatning savdo balansini mustahkamlashga yordam beradi.

4. Sanoat bilan bog'liqlik va ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirish

Fermer xo'jaliklari qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirib, uni qayta ishlovchi korxonalar uchun xomashyo bilan ta'minlaydi. Masalan, paxta-to'qimachilik sanoati, oziq-ovqat sanoati va farmatsevtika tarmoqlari fermerlar yetishtirgan mahsulotlarga tayanadi. Bu esa iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

5. Texnologik innovatsiyalar va samaradorlikni oshirish

Zamonaviy fermer xo'jaliklari ilg'or texnologiyalarni qo'llash orqali hosildorlikni oshirishga intilmoqda. Yangi sug'orish tizimlari, agrotexnik usullar va texnologiyalar qishloq xo'jaligida resurslardan samarali foydalanishga imkon beradi. Buning natijasida ishlab chiqarish xarajatlari kamayib, mahsulot sifati oshadi.

6. Ekologik barqarorlik va tabiiy resurslardan samarali foydalanish

Fermer xo'jaliklari yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish orqali ekologik muvozanatni saqlashga xizmat qiladi. Ekologik toza mahsulotlar yetishtirish, organik dehqonchilik va suv tejovchi texnologiyalar qo'llash orqali atrof-muhitga ta'sirni kamaytirish mumkin.

MUHOKAMA:

Fermer xo'jaliklari qishloq xo'jaligi sohasida asosiy ishlab chiqaruvchi subyektlar sifatida qaralib, ularning samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilinadi. Davlat

tomonidan taqdim etilayotgan imtiyozlar va investitsiya imkoniyatlari fermerlar uchun qanday sharoit yaratishi, ilg'or texnologiyalarni joriy etish natijasida hosildorlik va samaradorlik qanday oshayotgani muhokama qilinadi. Shuningdek, fermer xo'jaliklarining barqaror rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar, jumladan, tabiiy resurslardan foydalanish, ekologik barqarorlik va bozor talabi kabi jihatlar ham tahlil qilinadi. SWOT-tahlil natijalari asosida fermer xo'jaliklarining kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, ularning bozor iqtisodiyotida yanada mustahkam o'rin egallashi uchun qanday choralar ko'rilishi lozimligi yuzasidan takliflar bildiriladi.

Taklif: Qishloq xo'jaligida foydalaniladigan yerlarni qish mavsumi kelganida yerlar dam oladi, shu vaqt ichida yerdan unumli foydalanib parnda go'shtini yetishtiruvchi korxonalar bilan birgalikda dam olayogan yerga 3-4 oyli davr ichida ko'chma parnda yetishtiruvchi toviqxonalar barpo etib tovuq go'shtini yetishtirish kerak va bu orqaliy qishloq xo'jaligiga ham qoshimcha daromad aholi bandligini taminlash va mamlakat iqtisodiga ijobiy tasir krsatadi.

Fermer xo'jaliklari mamlakat iqtisodiy o'sishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ular qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish orqali oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaydi, yangi ish o'rinlari yaratadi va aholining daromadlarini oshiradi. Shu bilan birga, fermer xo'jaliklari eksport hajmini kengaytirib, xorijiy valyuta tushumini ko'paytirish va sanoat tarmoqlarini xomashyo bilan ta'minlash orqali iqtisodiy barqarorlikka xizmat qiladi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ekologik muvozanatni saqlash va tabiiy resurslardan samarali foydalanish fermer xo'jaliklarining samaradorligini yanada oshiradi. Shu sababli, ularni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish bo'yicha davlat tomonidan samarali siyosat yuritilishi mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining barqaror bo'lishini ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Alimov A.A., Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va innovatsion rivojlantirish yo'llari. – T.: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, 2019.
2. Karimov I.A., O'zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o'tish yo'li. – T.: O'zbekiston, 1993
3. G'ulomov S.S., Fermer xo'jaliklarini rivojlantirishning iqtisodiy asoslari. – T.: Iqtisodiyot, 2017. – 198 b.
4. Xo'jaqulov B.X., Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. – T.: Universitet, 2016.
5. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi, Qishloq xo'jaligini rivojlantirish strategiyasi 2020-2030. – T.: Qishloq xo'jaligi nashriyoti, 2020
6. Doniyorov H.T., Fermer xo'jaliklari va iqtisodiy o'sish omillari. Jamiyat va boshqaruv jurnali, Toshkent, 2021 yil, № 3
7. Mustafqulov M., Qishloq xo'jaligi va innovatsiyalar. Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, Samarqand, 2022 yil, № 1.
8. FAO (BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti) hisobotlari, 2021. www.fao.org
9. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Qishloq xo'jaligi statistik ma'lumotlari, 2022. www.stat.uz

TIJORAT BANKLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNING JARAYONLARI.

Sultonov Mavlonjon Tursunboyevich

ADU. "Iqtisodiyot" kafedrası katta o'qituvchi.

Toshtemirov Muzaffarbek Qodirali o'g'li

ADU. "Turizm" yo'nalishi talabasi

Mamlakatimizda bugungi kunda davlat va jamiyat qurilishi tizimini tubdan takomillashtirishga doir Yettita yo'nalishni o'z ichiga olgan «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni qabul qilinishi, ushbu muhim hujjat ijro mexanizmini namunalı tarzda yo'lga qo'yish, uni amalga oshirishda samaradorlikni ta'minlash yuzasidan tegishli vazirlik va tuzilmalar keng ko'lamli sa'y-harakatlar olib borishni talab etmoqda.

Iqtisodchi olimlardan O.Y.Rashidovning fikricha, "Bank tizimi-tashkiliy tuzilma sifatida yirik tizim bo'lib - mamlakatning iqtisodiy tizimiga kiradi. Bu shuni bildiradiki, banklarning faoliyati va rivojlanishi moddiy va nomoddiy ne'matlarni ishlab chiqarish, muomala va iste'mol qilish bilan bog'lik xolda ko'rib chiqish zarurdir" deb ta'rif beradi.

Rossiyalik olimlar Y.G.Veshkin, G.L.Avagyan "Bank – bu kredit tashkiloti bo'lib, u quyidagi bank operatsiyalarini amalga oshirishning alohida huquqiga ega: jismoniy va yuridik shaxslarning pul mablag'lariga qo'yilmalarni jalb etish, o'z nomidan va o'z hisobidan ushbu mablag'larni qaytarib berish, to'lash, tezkor bajarish, jismoniy va yuridik shaxslarning bank hisob raqamlarini ochish va yuritish sharti bilan joylashtirish", deb ta'kidlashgan.

Hozirgi kunda tijorat banklarida boshqaruv samaradorligini oshirish, unda bir qator yangi boshqaruv modellarin joriy etish bo'yicha qator ilmiy-tadqiqotlar o'tkazilgan. Mazkur tadqiqotlarda boshqaruv sifatini oshirish, uning nazoratini tashkil etish va takomillashtirish kabi yo'nalishlarga asosiy urg'u berilgan.

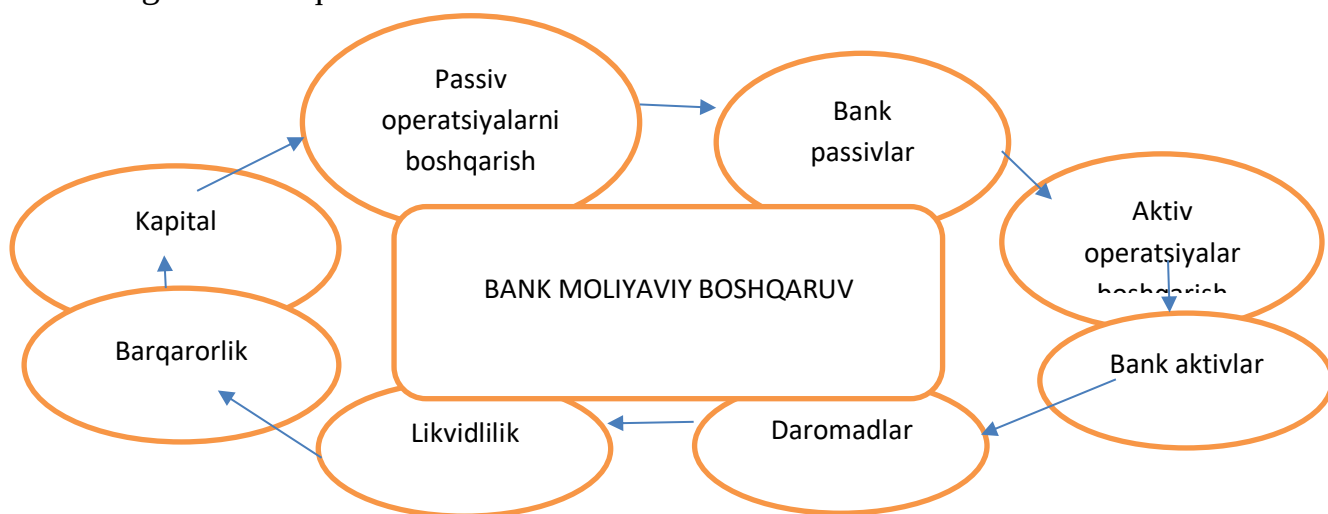
Xususan, V.Usoskin tijorat banklarini samarali boshqarishda quyidagi vazifalarga alohida e'tibor berish kerakligini ta'kidlaydi:

- majburiy rezervlarni shakllantirishda jalb etiladigan mablag'lar qismidan tashqari bankka daromad keltirmaydigan mablag'lar salmog'ini kamaytirish;
- tijorat banklari tomonidan bank aktiv operatsiyalarini rivojlantirishga yo'naltirishga kerakli kredit mablag'lar ulushini oshirish;
- jalb qilingan "arzon" resurslar hisobiga bank daromadini oshirish.

Professor A.A.Omonov "mamlakat iqtisodiyotini yangilash va modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklarining resurslarini shakllantirish hamda ularni samarali boshqarish bilan bog'liq bo'lgan bir qancha masalalarga to'xtalib o'tadi:

"Korporativ boshqaruv" tushunchasi tijorat banki faoliyatini boshqarishda Kengash a'zolari va boshqa rahbar xodimlar tomonidan amalga oshiriladigan asosiy faoliyat hamda qoidalar majmuasi tushuniladi. Shu bilan birga korporativ boshqaruv konsepsiyasi biznes yuritish etikasining andozalari va aksiyadorlarga bo'lgan munosabatlarda mas'uliyat hissi hamda bank faoliyat ko'rsatayotgan jamiyat talablarini e'tiborga olishni o'z ichiga oladi.

Yuqoridagi iqtisodchi olimlarning ta'riflarini quyidagi chizmada asosi keltirib berishga harakat qildik.

1.1.1-rayem. Tijorat banklarining boshqarish jarayonlarining uzviyligi.

Banklarda korporativ boshqaruv muhim ahamiyatga ega va ushbu boshqaruv bankning iqtisodiy natijalariga ta'sir etadi. Banklar jamiyatning jamg'armalarini to'playdi va ularni joylashtiradi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda banklar firmalar uchun juda muhim tashqi moliyalashtirish manbai hisoblanadi. Shuningdek, banklar moliyaviy bozorlarga to'g'ridan – to'g'ri chiqish imkoni yo'q firmalarning korporativ boshqaruv samaradorligiga ta'sir qiladi. Ushbu banklardan qarz oladigan firmalarning korporativ boshqaruvida qatnashish bilan aks etadi.

Banklarning o'zlari ham korporatsiya hisoblanadi. Korporativ boshqaruv banklarni baholash va ularning kapitali qiymatini hisoblashga ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, Korporativ boshqaruv banklar faoliyatiga, moliyaviy vositachilik xarajatlari va shu orqali ushbu bankdan qarz oluvchi firmalar capital qiymatiga ta'sir qiladi. Korporativ boshqaruv banklarning risklarni boshqarishiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Bankning moliyaviy operatsiyalari hamda ichki va tashqi muammolarini yechish bankning korporativ boshqaruv tizimiga bog'liqdir. Boshqaruv tizimining oldida bank tizimidagi muammolarini xal qilish maqsadi turadi, bu esa uzviy ravishda bankning aktiv operatsiyalarini boshqarish tarkibiga kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. О.Ю.Рашидов “Пул, кредит ва бакнлар”, 2021. 320 бет.
2. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: учеб.пособие/ Вешкин Ю.Г.,Авагян Г.Л.-:Магистр,2017.-350 с.
3. Банковский менеджмент: учебник, под ред, Е.Ф. Жукова Юнити-Дана 2012 г. 319 с.
4. Тавасиев А.М. Банковский менеджмент.// Деньги и кредит, 2009 г.№3-61с

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA IJTIMOY HIMOYA TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH YO'LLARI.

Mahammatov Hasanboy Jalolidin o'g'li

Andijon davlat texnika instituti "Iqtisodiyot" yo'nalishi

4-kurs 110-21 guruh talabasi

Zamonaviy davrda davlatlar ijtimoiy himoya tizimlarini samarali va adolatli faoliyat yuritishi uchun zamon talablari darajasida modernizatsiya qilmoqda. Xususan, raqamli texnologiyalarni joriy etish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali ijtimoiy himoya tizimini yangi bosqichga olib chiqish bugungi kunning muhim vazifasidir. Modernizatsiya ostida nafaqat yangi texnik vositalar joriy etilishi, balki boshqaruv va xizmat ko'rsatish jarayonlarining tubdan yangilanishi tushuniladi. O'zbekistonda ham ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish va innovatsion g'oyalar asosida takomillashtirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar boshlandi. Ushbu jarayon ijtimoiy yordam va xizmatlarni aholiga yetkazib berishda shaffoflik va tezkorlikni ta'minlash, manzillilikni oshirish hamda resurslardan oqilona foydalanishga qaratilgan.

Ijtimoiy himoya tizimini zamonaviylashtirish yo'lida eng avvalo yagona muvofiqlashtiruvchi institut tashkil etildi. 2023-yil 1-iyunda Prezident farmoni bilan O'zbekiston Respublikasi Prezident huzurida Milliy ijtimoiy himoya agentligi tashkil qilindi[1]. Ushbu yangi idora ijtimoiy himoya sohasidagi tarqoq funksiyalarni birlashtirib, tizimni boshqarishning mutlaqo yangi modelini joriy etish vazifasini olgan. Agentlik tuzilgach, qisqa fursatlarda sohada mustahkam huquqiy baza shakllantirildi: bir necha oy ichida ijtimoiy himoya bo'yicha 2 ta qonun, 3 ta prezident farmon va qarorlari, 10 dan ortiq Vazirlar Mahkamasi qarorlari qabul qilindi. Bu hujjatlar ijtimoiy himoyani raqamlashtirish, yordam va xizmatlarni manzilli yetkazish, yangi mexanizmlarni joriy etish uchun asos bo'lib xizmat qilmoqda. Masalan, mahallalar darajasida ijtimoiy yordam ko'rsatish tizimini tartibga soluvchi qarorlar qabul qilinib, 2023-yilda 208 ta tuman (shahar)da "Inson" ijtimoiy xizmat markazlari tashkil etildi. Har bir mahallada ijtimoiy xodim lavozimi joriy etilib, ehtiyojmand oilalar bilan bevosita ishlash tizimi yo'lga qo'yildi. Bu kabi strukturaviy o'zgarishlar ijtimoiy himoya tizimini odamlar ehtiyojiga yaqinlashtirish va muammolarni joyida hal etish imkonini bermoqda.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish. Ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilishning asosiy ustunlaridan biri raqamlashtirish hisoblanadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda ijtimoiy sohada bir nechta muhim raqamli tizimlar yaratildi va tatbiq etildi. Ulardan eng ahamiyatlisi – "Ijtimoiy himoya yagona reyestri" axborot tizimidir. 2021-yildan boshlab ushbu yagona elektron baza orqali kam ta'minlangan oilalarni ro'yxatga olish va ularga nafaqa tayinlash amaliyoti yo'lga qo'yildi[3]. Natijada fuqaro oldin kam ta'minlangan maqomini olish uchun turli idoralardan 30 ga yaqin ma'lumotnoma to'plash zaruriyati bekor bo'ldi[3]. Endilikda oilaning daromad va ahvoliga doir zarur ma'lumotlar turli davlat bazalaridan elektron tarzda jamlanib, ariza beruvchining holati avtomatik ravishda baholanadi. Bu esa xizmat ko'rsatish jarayonini bir necha barobar tezlashtirdi va ortiqcha byurokratik to'siqlarni olib tashladi.

Endilikda mazkur Yagona reyestr orqali fuqarolarning daromadi va turmush sharoitiga doir 56 turdagi ma'lumot tegishli idoralar bazalaridan elektron shaklda jamlanib, yordamga muhtojlik darajasi avtomatik tartibda baholanmoqda. Natijada ijtimoiy nafaqa tayinlash jarayonida inson omili minimallashtirilib, shaffoflik ta'minlanmoqda. 2023-yilda esa ijtimoiy himoya sohasida yana bir innovatsion loyiha – "E-Case" elektron platformasi ishga tushirildi[1]. "Yagona milliy ijtimoiy himoya tizimi" doirasida yaratilgan ushbu modul orqali 29 ta vazirlik va idoraning 74 xil ma'lumotlari integratsiyalashgan holda tahlil qilinib, ehtiyojmand oilalarning hayotiy vaziyatini chuqur o'rganish va individual reja asosida ularga ko'mak berish imkoniyati yaratildi. Misol uchun, "E-Case" tizimi yordamida 2023-yilda mahallalarda 14 926 ta oila bo'yicha elektron "ish" ochilib, ijtimoiy xodimlar tomonidan ularning muammolarini o'rganish va hal etishga qaratilgan jami 86 540 turdagi ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatildi[1]. Bu raqamlar yangi raqamli yondashuvlarning real natija berayotganidan dalolat beradi.

Ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilishning yana bir muhim yo'nalishi – "ijtimoiy karta" tizimini joriy etishdir. 2024-yil 18-iyulda qabul qilingan PQ-267-son Prezident qaroriga muvofiq, aholiga ko'rsatiladigan barcha ijtimoiy to'lovlar, nafaqa va xizmatlarni yagona "ijtimoiy karta" axborot tizimi orqali integratsiyalashgan holda boshqarish belgilandi[2]. Ushbu tizim doirasida har bir fuqaro uchun "ijtimoiy karta" joriy etilib, unga fuqaroning ijtimoiy holati va huquqlariga oid barcha ma'lumotlar birlashtiriladi. "Ijtimoiy karta" ma'lumotlar bazasi fuqarolar va davlat organlari taqdim etgan ma'lumotlar, shu jumladan, fuqarolarning biometrik ma'lumotlari asosida shakllantiriladi va yuritiladi[2]. "Ijtimoiy karta"ni mamlakatdagi rezident tijorat banklari moliyaviy agent sifatida bepul chiqarib berishi ko'zda tutilgan. Fuqarolar ushbu kartani olish uchun Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz), maxsus mobil ilova, "Inson" ijtimoiy xizmat markazlari yoki banklar orqali murojaat qilishi mumkin[2]. Mazkur innovatsion mexanizm fuqarolar uchun ijtimoiy xizmatlardan foydalanishni yengillashtirib, "bir darcha" tamoyilini to'laqonli joriy etishga xizmat qiladi.

Yana bir jihat – tizimni modernizatsiya qilish jarayonida kadrlar salohiyatini oshirish va yangi vositalardan unumli foydalanish uchun innovatsion ta'lim yondashuvlari joriy etilmoqda. Jumladan, Milliy ijtimoiy himoya agentligi huzurida ijtimoiy xodimlarning malakasini oshirish bo'yicha onlayn o'quv platformasi ishga tushirildi[1]. Xalqaro tashkilotlar ko'magida yo'lga qo'yilgan ushbu E-learning tizimi orqali ijtimoiy himoya sohasi mutaxassisleri zamonaviy bilim va ko'nikmalarni masofadan turib egallamoqda. Natijada, joylardagi ijtimoiy inspektor va xodimlarning kasbiy salohiyati ortib, yangi joriy etilayotgan tizimlardan samarali foydalanish imkoniyati kengaymoqda.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar asosida modernizatsiya qilish borasida sezilarli qadamlar qo'yilmoqda. Yagona elektron bazalar va platformalarning joriy etilishi ijtimoiy yordam taqsimotida tezkorlik va adolatni oshirdi. Masalan, "Ijtimoiy himoya yagona reyestri" va "E-Case" moduli tufayli ehtiyojmand fuqarolarni aniqlash hamda ularga ko'mak berish jarayonlari bir necha barobar tezlashdi. "Ijtimoiy karta" tizimi esa barcha ijtimoiy to'lovlar va imtiyozlarni yagona elektron tizimga

integratsiyalash orqali fuqarolarga yengillik yaratmoqda. Ushbu yangiliklar natijasida ijtimoiy himoya yordamlarining qamrovi kengayib, tizimda shaffoflik hamda samaradorlik sezilarli darajada oshdi. Albatta, tizimni to'liq raqamlashtirish jarayonida aholining barcha qatlamlari yangi imkoniyatlardan teng foydalana olishini ta'minlash, raqamli tafovutni kamaytirish va ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash kabi masalalar ham e'tibordan chetda qolmaydi. Umuman olganda, ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha O'zbekistonda amalga oshirilayotgan raqamli islohotlar ijtimoiy adolatni ta'minlash, aholining turmush farovonligini yuksaltirish va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishga xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/press-releases/xmt-unicef-va-jahon-bankining-ijtimoiy-himoya-agentligining-tashkil-etilishini> – Milliy ijtimoiy himoya agentligi tashkil etilgani bo'yicha XMT, UNICEF va Jahon bankining bayonoti (2023-yil 1-iyun)
2. <https://lex.uz/docs/-6672121> – "Ijtimoiy karta" axborot tizimini joriy etish to'g'risida, Prezident qarori PQ-267-son, 2024-yil 18-iyul.
3. <https://yuz.uz/uz/news/ijtimoiy-himoya-yagona-reestri-axborot-tizimi-sinovdan-muvaffaqiyatli-otib-oz-ishini-boshladi> – "Ijtimoiy himoya yagona reyestri" axborot tizimini joriy etish bo'yicha xabar (2021-yil 27-yanvar).

O'ZBEKISTONNING RAQAMLI IQTISODIYOTGA O'TISHIDA XAVFSIZLIK MASALALARI

Qodirov Maruf Odil o'g'li

Andijon davlat texnika instituti "Iqtisodiyot" yo'nalishi
4-kurs 112-21 guruh talabasi

Jahon iqtisodiyoti raqamli texnologiyalar asosida tezkor rivojlanmoqda. Bu jarayon O'zbekiston iqtisodiyotini ham qamrab olib, mamlakatning global raqamli iqtisodiyotga integratsiyalashuvini tezlashtirmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasining qabul qilinishi bu boradagi ishlarning davlat siyosati darajasida olib borilayotganini anglatadi [1]. Raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonida yuzaga keladigan eng dolzarb masalalardan biri xavfsizlik muammolari bo'lib, bu davlat, biznes va fuqarolar uchun teng ravishda muhimdir.

O'zbekiston raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng qo'llash bilan birga, axborot xavfsizligini ta'minlash borasida ham qator choralarni amalga oshirmoqda. Ammo raqamlashtirish jarayoni bilan birga kiberjinoyatchilik, axborot xavfsizligiga tahdidlar va shaxsiy ma'lumotlar himoyasi bilan bog'liq muammolar ham kuchaymoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati va Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligining hisobotlariga ko'ra, mamlakatdagi kiberhujumlar soni 2023-yilda 2022-yilga nisbatan 45 foizga oshgan [2][3]. Ushbu holatlar davlat tashkilotlari va moliyaviy institutlarga jiddiy zarar yetkazmoqda.

Xavfsizlikka oid muammolar orasida eng dolzarbi shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi va himoyasi hisoblanadi. So'nggi yillarda elektron davlat xizmatlari ko'lami kengaygani sababli, millionlab fuqaro haqidagi shaxsiy ma'lumotlar davlat

axborot tizimlarida saqlanmoqda. Bunday holatda ma'lumotlar xavfsizligi masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada 2022-yilda "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi va uning ijrosi ustidan nazorat mexanizmlarining kuchaytirilishi ijobiy qadam bo'ldi [4].

Yana bir muammo – raqamli ko'nikmalar va kiberxavfsizlik bo'yicha yetarli bilimga ega bo'lmagan kadrlar yetishmovchiligidir. Raqamlashtirish jarayonlari tezlashgani sababli, nafaqat IT-mutaxassislar, balki barcha sohaga oid mutaxassislarning raqamli savodxonligini oshirish muhim ahamiyatga ega bo'lib qoldi. Shu sababli, davlat tomonidan 2023-yilda 500 mingdan ziyod davlat xodimlari uchun raqamli savodxonlik va kiberxavfsizlik bo'yicha maxsus o'quv kurslari tashkil etildi [2].

Kiberxavfsizlik infratuzilmasini rivojlantirish ham dolzarb masalalardan biridir. 2023-yil yakunlari bo'yicha O'zbekistonda 20 dan ortiq davlat va xususiy sektor ob'ektlari kiberxavfsizlik markazlari bilan ta'minlandi. Xususan, davlat organlari tizimida yagona kiberhimoya tizimi tashkil etilib, hujumlarning oldini olish va tahlil qilish jarayonlari avtomatlashtirildi. Bunday markazlar kiberxavfsizlik bo'yicha hodisalarni aniqlash va tezkor chora ko'rish imkonini bermoqda [3].

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotga o'tish bugungi kunda jadal davom etmoqda. Mamlakat tomonidan bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan tadbirlar, qabul qilinayotgan dasturiy hujjatlar, shuningdek, davlat-xususiy sherikchiligi asosida olib borilayotgan loyihalar yuqori natijalarni ko'rsatmoqda. Ayniqsa, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, elektron tijoratning kengayishi, raqamli moliyaviy xizmatlarning rivojlanishi va raqamli infratuzilmani takomillashtirish mamlakat iqtisodiyotini jahon standartlariga moslashuviga yordam bermoqda.

Biroq, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi muammolar ham mavjud. Xususan, aholining raqamli savodxonligini oshirish, axborot xavfsizligi xavflarini kamaytirish va infratuzilma bo'yicha hududlararo tafovutlarni bartaraf etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Kelajakda mamlakatning raqamli iqtisodiyot yo'nalishidagi muvaffaqiyati ushbu masalalarning samarali yechilishiga bog'liq bo'ladi.

Yaqin istiqbolda davlatimizning raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirayotgan chora-tadbirlari O'zbekistonni Markaziy Osiyoda raqamli innovatsiyalar bo'yicha yetakchi davlatlardan biriga aylanishiga imkon yaratadi. Shuningdek, xalqaro tajribalarga asoslangan holda raqamli iqtisodiyotni yanada yuqori sifat bosqichiga olib chiqish, bunda xorijiy tajribalarni samarali qo'llash zaruriyati ham yuzaga keladi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. <https://lex.uz/docs/5669748> - "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi, Prezident qarori PQ-5278-son, 2021-yil 5-oktabr.
2. <https://mitc.uz/uz> - O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi rasmiy sayti (2023).
3. <https://dxx.uz> - O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati rasmiy sayti, kiberxavfsizlik hisobotlari (2023).

4. <https://lex.uz/docs/6245337> - "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2022).

O'ZBEKISTONDA OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING AYRIM MASALALARI

Shermuhamedov Shohruhmirzo Oybek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti K-112-21-guruh

E-mail: shermuhamedov243@gmail.com

Ma'lumki, oziq-ovqat sanoati milliy iqtisodiyotning oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaradigan keng tarmoqli sohasi hisoblanib, uning tarkibida go'sht-sut, yog'moy, baliq mahsulotlari, un-yorma, meva-sabzavot konservalari, turli-tuman ichimliklar, shakar, non va boshqa oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqaradigan korxonalarni o'z tarkibiga birlashtirgan. Kishilik jamiyatining rivojlanishi davomida tabiat yaratib bergan ne'matlardan foydalangan. Jahon aholisi sonining ortib borishi oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini ortishiga olib keldi. Bugungi kunda dunyo mamlakatlari oldida turgan asosiy vazifalardan biri sifatli oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirish va uning xavfsizligini ta'minlash masalasidir. Hozirgi kunda insoniyatning tabiatga nisbatan salbiy munosabatda bo'layotganligi, unga antropogen ta'sirning kuchayib borishi, rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar o'rtasidagi oziq-ovqat bilan ta'minlash darajasining nomutanosibliigi, iqlim o'zgarishlari kabi qator salbiy omillarni keltirishi mumkin. Chuchuk suv, o'rmonlar, biologik xilma-xillik keskin sur'atlarda kamayib bormoqda. Tuproq unumdorligi pasayib, yerlarning meliorativ holati yomonlashib bormoqda. Natijada, bugungi kunda jahon aholisining 1/10 qismi, yoki qariyb 800 milliondan ortig'i to'yib ovqatlanmayotgan bo'lsa, 2050-yilga borib bu miqdor 2 mlrd. kishiga yetishi kutilmoqda. Ularning 12,9 foizi rivojlanayotgan mamlakatlarda yashaydi[1].

Mazkur holat mamlakatlar aholisini oziq-ovqat bilan yetarlicha ta'minlash bilan birga oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash kabi dolzarb muammoni yuzaga keltirmoqda. Besh yoshgacha bo'lgan bolalar o'rtasidagi o'limning 45 foizi aynan to'yib ovqat yemaslik va ekologik jihatdan toza bo'lmagan oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilish natijasida kelib chiqmoqda. Jahon iqtisodiyotining globallasuvi va keskin raqobatchilik, aholi sonining muttasil ortib borishi, xususan, "2050 yilga borib jahon aholisi 10 milliard kishiga yetishi natijasida aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, qishloq xo'jaligi sohasida intensiv tarzda xomashyo yetishtirish, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchi tarmoqlarni hududiy tarkibini takomillashtirish, yangi ishlab chiqarish shakllaridan foydalanishni taqozo qilmoqda.

Bu o'z navbatida, oziq-ovqat xavfsizligini taminlash, oziq-ovqat sanoati tarmoqlarini joylashtirish o'rni va usulini to'g'ri tanlashni hamda raqobatbardosh, ekologik toza iste'mol mahsulotlari ishlab chiqarish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish va boshqarishda klaster tizimidan samarali foydalanishni talab etadi[2]. Yuqoridagilardan kelib chiqib mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning quyidagi qismlarini ajratib ko'rsatish mumkin: yetarli xavfsiz va to'yimli oziq-ovqatning doimiy mavjudligi; aholining barcha ijtimoiy guruhlari uchun tegishli hajm

va sifatli oziq-ovqat mahsulotlarining mavjudligi; milliy oziq-ovqat tizimi va iqtisodiy mustaqilligi (oziq-ovqat mustaqilligi). ishonchlik, ya'ni milliy oziq-ovqat tizimining mavsumiy, ob-havo va boshqa o'zgarishlarning mamlakatning barcha hududlari aholisini oziq-ovqat bilan ta'minlash qobiliyati; So'ngi yillarda O'zbekistonda aholini ekologik toza va sifatli oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishda oziq-ovqat xavfsizligini taminlash, uning xomashyo bazasini yanada mustahkamlash, qayta ishlash sohasini modernizatsiya qilish, respublikaning eksport imkoniyatlarini oshirish bo'yicha keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirildi. Natijada mahalliy xomashyo asosida ichki iste'mol talablari ta'minlanib, aholi ehtiyojlaridan ortgan mahsulotlarning bir qismini jahon bozoriga eksport qilish orqali muhim iqtisodiy samaraga erishilmoqda. Mamlakatni sifatli oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirish, import hajmini kamaytirish va ekologik toza mahsulot tayyorlash hamda oziq-ovqat xavfsizligini taminlash maqsadida bir necha chora tadbirlar ishlab chiqilmoqda. O'zbekistonda ayni paytda oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talab oshmoqda, aholi soni o'sishi bilan kishi boshiga iste'mol ko'paymoqda. Binobarin, so'nggi yillarda mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlari sifatini va eksport salohiyatini oshirishga bo'lgan qarashlar tubdan o'zgardi va hozirda davlat siyosatining asosiy vazifasiga aylanib ulgurdi[3-4].

Bu esa sifatli oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish, mazkur tarmoqni rivojlantirish va hududiy tarkibini takomillashtirishda klaster tizimidan samarali foydalanishni taqozo etadi, shu orqali mamlakatda ekologik toza iste'mol uchun yaroqli mahsulot tayyorlanadi natijada oziq-ovqat xavfsizligi taminlanadi. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi yalpi ichki mahsulotning qariyb 27 foizini to'g'ri keladi. Mamlakatdagi jami aholining 30 foizdan ortig'i mazkur tarmoqda band. Bugungi kunga qadar qishloq xo'jaligida 20 million gektardan (O'zbekiston umumiy yer maydonining 45%) ortiq yer, jumladan, 3,2 million gektar sug'oriladigan ekin maydonlarida aholi ehtiyojlari uchun oziq-ovqat mahsulotlari, iqtisodiyot tarmoqlari uchun zarur xomashyo yetishtirilmoqda. Hozirgi vaqtda 180 dan ortiq turdagi qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari 50 dan ortiq mamlakatga eksport qilinmoqda. Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishning klaster usuli yo'lga qo'yilib, u keng rivojlanmoqda. Qishloq xo'jaligi yer maydonlarining 62 foizini paxta-to'qimachilik, 8 foizini chorvachilik va 7,5 foizini meva-sabzavotchilik hissasiga to'g'ri keladi[5].

Jumladan, oziq-ovqat xavfsizligini tadqiq qilishda mehnat resurslari komponentini ta'minlash uchun quyidagilar zarur: O'zbekistonning 2030-yilgacha bo'lgan davrga mo'ljallangan aholining demografik o'sishini o'rgangan holda tegishli chora-tadbirlarni kiritish; Qishloqlarda malakali ishchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga doir davlat mexanizmini ishlab chiqish; Melorativ tadbirlarni davom ettirish dehqonchilik qiladigan yerlarning tabiiy unumdorlik darajasi pasayishi natijasida hosildorlik pasaymoqda yillar kesimida farq kattalashmoqda bu farqni bartaraf etish uchun hukumatlar va qishloq xo'jaligi institutlari ekinlar hosildorligini oshirish strategiyasi va tuproq unumqligini oshirishga qaratilgan dasturlarni doimiy ishlab chiqishlari va amaliy yechim topishlari kerak [6].

Aholining oziq-ovqat bilan ta'minlanishini yaxshilashda iqtisodiy himoya mexanizmlarning qo'llanilishiga qishloq xo'jaligini subsidiyalash, oziq-ovqat mahsulotlarining ayrim turlarining arzonlashtirilishi, bozorni himoyalash orqali

fermerlarga sharoit yaratib berish kabilar kiradi. Masalan, sobiq Ittifoq davrida un va go'shtning arzonlashtirilishi oqibatda iste'molda go'sht va non mahsulotlarining keskin oshishiga olib kelgan. Bu davrda Sobiq Ittifoqda non iste'moli aholi jon boshiga 150-160 kg dan to'g'ri kelib, u jahon o'rtacha ko'rsatkichidan bir necha barobar ortiq bo'lgan. Hozirgi kunda ham respublikamiz aholisining asosiy ozuqa mahsulotlari: un, yog' va shakar bilan maxsus arzonlashtirilgan narxda ma'lum me'yorlarda ta'minlanayotganligi bunga misol bo'la oladi. Aholining oziq-ovqatga bo'lgan talabini aniqlash eng avvalo oziq-ovqat ratsioni va yillik aholi jon boshiga to'g'ri keladigan kaloriyalar hamda xalqaro va mintaqaviy me'yorlar bo'yicha jon boshiga to'g'ri keladigan o'rtacha indeksleri orqali aniqlash mumkin. Oziq-ovqat mahsuloti turlari o'rtacha kunlik iste'mol me'yorlari bo'yicha tavsiyasiga ko'ra 18-59 yoshdagi erkak kishi kuniga 2767 kkal, ayol kishi esa 2514 kkal qiymatidagi oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamlakatimiz oziq-ovqat xavfsizligini taminlash tug'risida O'zbekiston respublikasi prezidenti 16.01.2018 yil PF 5303 son farmoni.
2. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami: Kompleks geografik tadqiqotlar; innovasiya va amaliyot: -Andijon, 2022.
3. Soliyev A. Iqtisodiy geografiya: nazariya, metodika va amaliyot. – Toshkent: Kamalak, 2013.
4. Давидова Д. Т. Суғуртада ахборот коммуникация технологиялари ва улардан фойдаланиш мезонлари //models and methods for increasing the efficiency of innovative research. – 2023. – Т. 2. – №. 23. – С. 56-62.
5. Алматаев Т. О., Давидова Д. Т., Султанов А. А. Пути эффективной организации интеграции сотрудничества высшего образования и промышленности //Universum: технические науки. – 2023. – №. 9-2 (114). – С. 38-41.
6. D.T.Davidova. Yashirin iqtisodiyot va uni o'zbekistonda raqamlashtirish jarayoni//AIQI O'zbekistonda iqtisodiyotni raqamlashtirish va biznesni qo'llab-quvvatlash jarayonlarini rivojlantirish muammo va yechimlar xalqaro konferensiya. 2024, 9-10 oktyabr, 53-57 betlar

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUB'YEKTLARINI HOZIRGI HOLATI

Aliyev Zuxriddin

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

Kichik biznes - bu odatda kichik miqyosdagi korxonalar bo'lib, ular o'z faoliyatini cheklangan resurslar bilan amalga oshiradi. Ularning daromadlari, ishchilar soni va ishlab chiqarish hajmi katta korxonalarga nisbatan kichikroqdir. Kichik biznes ko'pincha mahalliy bozorni qamrab oladi va o'z mijozlariga shaxsiy xizmat ko'rsatishga qaratilgan.

Xususiy tadbirkorlik esa, shaxsiy mulk asosida faoliyat yurituvchi sub'yektlarni anglatadi [1]. Bu, asosan, tadbirkor tomonidan boshqariladigan va uning shaxsiy

mablag'lari hisobiga tashkil etilgan korxonalar yoki tashkilotlardir. Xususiyl tadbirkorlikning asosiy maqsadi foyda olishdir.

Kichik biznes va xususiyl tadbirkorlikning bir qator asosiy xususiyatlari mavjud:

✓ Kichik biznes va xususiyl tadbirkorlik sub'yektlari o'z faoliyatlarini mustaqil ravishda olib boradi. Ular o'z qarorlarini qabul qilishda erkinlikka ega bo'lib, o'z strategiyalarini ishlab chiqadilar.

✓ Kichik bizneslar tezkor o'zgarishlarga moslashishi mumkin. Ular bozor talablariga javob berishda, yangi mahsulotlar yoki xizmatlarni taklif qilishda tezkor harakat qilish imkoniyatiga ega.

✓ Kichik bizneslar ko'pincha mijozlarga shaxsiyl yondashuvni taklif qiladi. Bu ularning raqobat afzalliklaridan biridir, chunki ular mijozlar bilan yaqin aloqada bo'lish imkoniyatiga ega.

✓ Kichik bizneslar ko'pincha mahalliy jamoalarga yordam berish va ijtimoiyl mas'uliyatni bajarishga qaratilgan. Ular mahalliy iqtisodiyotga hissa qo'shib, ish o'rinlarini yaratadilar.

✓ Kichik bizneslar yangi g'oyalarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ular ko'pincha yangi mahsulotlar yoki xizmatlar ishlab chiqishga intilishadi va bu orqali bozorni yangilashga hissa qo'shadilar.

Kichik biznes va xususiyl tadbirkorlikning bir qator muhim funktsiyalari mavjud:

➤ Kichik bizneslar ko'plab ish o'rinlarini yaratadi. Ular iqtisodiyotning turli sohalarida faoliyat yuritadi va shu orqali yangi ish joylarini taqdim etadi.

➤ Kichik bizneslar mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo'shib, mahalliy jamoalarning farovonligini oshiradi. Ular mahalliy resurslardan foydalanib, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi.

➤ Kichik bizneslar ko'pincha yangi g'oyalar va innovatsiyalarni amalga oshirishda faol ishtirok etadi. Ularning moslashuvchanligi va ijodkorligi yangi mahsulotlar yoki xizmatlarni yaratishda yordam beradi.

➤ Kichik bizneslarning mavjudligi katta korxonalar uchun raqobat muhitini yaratadi. Bu esa narxlarni pasaytirish va xizmat sifatini oshirishga olib keladi.

➤ Kichik bizneslar ko'pincha mahalliy jamoalarga yordam berish va ijtimoiyl mas'uliyatni bajarishga intilishadi. Bu ularga ijtimoiyl obro'ni oshirishga yordam beradi.

Kichik biznes va xususiyl tadbirkorlik mamlakatimiz iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u nafaqat ish o'rinlarini yaratish, balki iqtisodiy o'sishni ta'minlashda ham muhim rol o'ynamoqda. Hozirgi kunda kichik biznes va tadbirkorlik sohasida ko'plab ijobiy o'zgarishlar ro'y bermoqda, ammo bir qator muammolar ham mavjud [2].

O'zbekistonda kichik biznes va xususiyl tadbirkorlik sohasida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlari ishlab chiqilgan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-yanvarda qabul qilingan "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash" kompleks dasturi doirasida turli moliyaviyl va texnik yordamlar taqdim etilmoqda [3].

- Kichik biznesga ko'maklashish markazlari tomonidan o'qitish jarayonini tashkil etish;
- moliyaviyl qo'llab-quvvatlash vositalaridan foydalanish yo'nalishlari va tartibi;
- tashabbuskorlarga konsultativ xizmatlar ko'rsatish tartibi;

Bu dasturlar orqali tadbirkorlar uchun kreditlar, grantlar va boshqa moliyaviy resurslar ajratilmoqda. Shuningdek, soliq imtiyozlari va boshqa rag'batlantirish mexanizmlari ham mavjud.

Kichik biznesning asosiy tarmoqlari qatoriga savdo, xizmat ko'rsatish, qishloq xo'jaligi va ishlab chiqarish kiradi [4]. Ushbu sohalarda kichik korxonalar faoliyat yuritmoqda va ularning soni yildan-yilga ortib bormoqda. Kichik biznesning o'sishi mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda, ish o'rinlari yaratilmoqda va mahalliy ishlab chiqarish rivojlanmoqda. Biroq, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida bir qator muammolar ham mavjud. Ularning eng muhimlari quyidagilardan iborat:

✓ Kichik tadbirkorlar ko'pincha banklardan kredit olishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Kichik biznes uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni olishda kafolatlar va yuqori foiz stavkalari muammolar keltirib chiqaradi.

✓ Mamlakatda tadbirkorlik madaniyati rivojlanayotgan bo'lsa-da, hali ham ko'plab insonlar uchun bu soha noaniq va xavfli hisoblanadi. Tadbirkorlikka qiziqishni oshirish uchun ta'lim tizimida tadbirkorlik asoslarini o'rgatish zarur.

✓ Kichik biznes egalari ko'pincha murakkab soliq tizimidan shikoyat qilishadi. Soliq to'lovlari va hisobot berish jarayonlari murakkabligi, shuningdek, huquqiy tartibotlar tadbirkorlar uchun qiyinchilik tug'diradi.

✓ Kichik bizneslar ko'pincha katta korxonalar bilan raqobatlashishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Katta kompaniyalar o'zlarining resurslari va texnologiyalari bilan kichik tadbirkorlarni bosim ostida qoldirishi mumkin.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish istiqbollari juda keng. Birinchidan, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlari davom ettirilishi zarur. Bu dasturlar orqali tadbirkorlarga yanada ko'proq moliyaviy yordam berilishi, soliq imtiyozlari taqdim etilishi va o'zaro hamkorlik imkoniyatlari yaratilishi kerak. Ikkinchidan, ta'lim tizimida tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni joriy etish muhimdir. Yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularga zarur bilim va ko'nikmalarni berish orqali yangi avlod tadbirkorlarini tayyorlash mumkin. Uchinchidan, raqamli texnologiyalarni joriy etish kichik biznesning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Internet va raqamli platformalardan foydalanish orqali tadbirkorlar mahsulotlarini keng auditoriyaga taqdim etishi mumkin.

Yana bir muhim jihat - xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini oshirishdir. Kichik bizneslar uchun eksport imkoniyatlarini yaratish, xalqaro savdo aloqalarini rivojlantirish orqali ularning raqobatbardoshligini oshirish mumkin.

Umuman olganda, O'zbekistondagi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida ijobiy o'zgarishlar mavjud bo'lsa-da, hali ham hal qilinishi lozim bo'lgan muammolar mavjud. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, ta'lim tizimini takomillashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali bu sohani rivojlantirish mumkin. Kichik biznesning barqaror o'sishi mamlakat iqtisodiyotini mustahkamlashga yordam beradi va aholi farovonligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.J.Ishmuxamedov, A.A.Abdurasulov. Kichik biznes va tadbirkorlik: O'quv qo'llanma. –T.: O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnika instituti, 2018, -143 bet.

2. Boltabayev M., Qosimova M., Ergashxodjayeva Sh., G'oyibnazarov B., Samadov A., Otajonov Sh. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik: Darslik. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. - T.: TDIU, 2019. -333 bet.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 20.01.2024 yildagi 37-son
4. U.P. Umurzakov, A.J.Toshboyev. Kichik biznes va tadbirkorlik / o'quv qo'llanma. Toshkent: «Sano-standart», 2014. - 480 bet

TIJORAT BANKLARINING IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Umurzakova Zamira Salijanovna

Andijon davlat texnika instituti "Iqtisodiyot" kafedrası dotsenti

Madaminov Bunyodbek Mansur o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-kurs "Iqtisodiyot" yo'nalishi talabasi

Iqtisodiy rivojlanish har bir davlat uchun ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonni jadallashtirishda moliyaviy tizimning, ayniqsa tijorat banklarining o'rni nihoyatda muhimdir. Tijorat banklari pul resurslarini jamlash, kreditlash, investitsiyalarni moliyalashtirish kabi mexanizmlar orqali iqtisodiyotni rag'batlantiradi. Tijorat banklari iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri bo'lib, ular moliyaviy vositachilik funksiyasi orqali jamg'armalarni investitsiyaga aylantirish, tadbirkorlikni moliyalashtirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish, iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash, aholining moliyaviy xizmatlarga bo'lgan kirish imkoniyatini kengaytirish, regionlar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosiblikni kamaytirish, eksport-import operatsiyalarini moliyalashtirish, makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash, pul-kredit siyosatini amalga oshirishda Markaziy bank bilan hamkorlik qilish, inflyatsiyani tartibga solish, tashqi investitsiyalarni jalb etish va moliyaviy inklyuziyani ta'minlash kabi ko'plab yo'nalishlar orqali iqtisodiy tizimda ijobiy ta'sir ko'rsatadi, shuningdek, soliq tushumlarining oshishi, korrupsiya va norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish va raqobatbardosh muhitni shakllantirish kabi omillar ham banklarning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Shuningdek, tijorat banklari milliy iqtisodiyotning strukturaviy o'zgarishlariga moslashishda ham faol rol o'ynab, strategik tarmoqlarni, xususan, sanoat, qishloq xo'jaligi, xizmat ko'rsatish va qurilish sohalarini moliyalashtirish orqali iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshiradi, bunda ayniqsa kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash orqali ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish, bozorga kirishini osonlashtirish va mahsulotlarining raqobatbardoshligini ta'minlashga yordam beradi, shu bilan birga bank tizimining raqamlashtirilishi va innovatsion xizmatlar, jumladan, mobil ilovalar, onlayn kreditlash, elektron to'lovlar kabi texnologiyalarni rivojlantirish orqali iqtisodiy jarayonlarning tezkorligini, shaffofligini va ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi, bu esa o'z navbatida fuqarolar va tadbirkorlarning bank tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlab, moliyaviy barqarorlik va ijtimoiy-iqtisodiy farovonlikka olib keladi, ayni paytda banklar

tomonidan amalga oshirilayotgan investitsiya dasturlari, korporativ mijozlarga xizmat ko'rsatish strategiyalari va xorijiy hamkorlik aloqalari milliy iqtisodiyotni xalqaro tizimga integratsiyalashuviga zamin yaratadi.

Tijorat banklarining iqtisodiy rivojlanishga ta'siri

1. Kapitalni samarali taqsimlash: Banklar resurslarni raqobatbardosh sohalarga yo'naltirib, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

2. Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash: Mikro, kichik va o'rta korxonalarni kreditlash orqali yangi ish o'rinlari yaratiladi.

3. Moliyaviy barqarorlik: Pul muomalasini tartibga solish orqali inflyatsiyani nazoratda saqlashga yordam beradi.

4. Investitsion muhitni yaxshilash: Bank tizimining barqaror ishlashi xorijiy investorlar uchun ishonchli muhit yaratadi.

Tijorat banklari zamonaviy iqtisodiy tizimning ajralmas bo'lagi bo'lib, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Ular moliyaviy vositachilik orqali jamg'armalarni jalb qilish, resurslarni iqtisodiy samaradorlik bilan taqsimlash va investitsiya loyihalarini moliyalashtirish kabi funksiyalarni bajaradi. Bu jarayonlar iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Tijorat banklari aholining va yuridik shaxslarning bo'sh mablag'larini depozit shaklida to'plab, ularni ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, savdo va boshqa sohalarga yo'naltiradi. Shunday qilib, mablag'lar faol iqtisodiy aylanishga kiradi va iqtisodiyotda likvidlikni ta'minlaydi. Ayniqsa, kichik va o'rta biznes subyektlarini moliyalashtirish orqali banklar yangi ish o'rinlarining yaratilishiga, innovatsion faoliyatning kengayishiga va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga xizmat qiladi.

Banklar kreditlash faoliyati orqali turli sohalarning barqaror ishlashiga ko'maklashadi. Yirik sanoat loyihalarini, infratuzilma ob'ektlarini va eksport yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarni moliyalashtirish orqali ular iqtisodiy o'sish sur'atlarini tezlashtiradi. Bundan tashqari, bank tizimi orqali to'lov va hisob-kitob tizimi tartibga solinadi, bu esa ichki bozordagi pul aylanmasini muvozanatda ushlab turishga yordam beradi.

Tijorat banklari jamiyatdagi iqtisodiy jarayonlarning yurak urishi kabidir. Ular iqtisodiyotning turli tarmoqlarini moliyalashtirish, pul oqimini tartibga solish va moliyaviy xizmatlar ko'rsatish orqali iqtisodiy rivojlanishni ta'minlaydi. Shu boisdan, bank tizimining samarali ishlashi va rivojlanishi milliy iqtisodiy xavfsizlik va farovonlikning asosi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy veb-sayti – www.cbu.uz
2. Levine, R. "Finance and Growth: Theory and Evidence". – NBER Working Paper, 2005.
3. G'ulomov S.S., Abdukarimov M.A. "Bank ishi asoslari". - T. Iqtisodiyot 2019.
4. Xodiev B.Y., Ortiqxo'jayev Sh.R. "Pul-kredit siyosati va bank ishi". - T.: IQTISOD-MOLIYA, 2020.
5. Mishkin, F.S. "The Economics of Money, Banking and Financial Markets". - Pearson, 2018.
6. Qodirov A.A., Karimov B.B. (2020) Moliya asoslari. - Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

7. Xalikov Sh.Sh. (2022). Bank ishi. - Toshkent: Iqtisodiyot va moliya

**O'ZBEKISTONDA ISHLAB CHIQARISH SAMARADORLIGINI
OSHIRISHDA INNOVATSION USULLAR VA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ISTIQBOLLARI**

Xakimov Nasibulloh Baxtiyor o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-kurs talabasi

O'zbekiston sanoat sektori 2022–2024-yillarda barqaror o'sish ko'rsatkichlarini namoyish etdi. Biroq, ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirish uchun haligacha foydalanilmayotgan imkoniyatlar mavjud. Quyida sanoat ishlab chiqarish samaradorligini yuksaltirish, bo'sh resurslardan foydalanish hamda investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha aniq takliflar keltiriladi. Har bir taklif mavjud statistik ma'lumotlar, 2022–2024-yillardagi ko'rsatkichlar va tahliliy mulohazalarga tayangan holda asoslanadi[1].

Texnologik modernizatsiya va raqamlashtirish: O'zbekistonda so'nggi yillarda sanoatga katta investitsiyalar kiritilmoqda – so'nggi 6 yilda sanoatga jalb qilingan investitsiyalar hajmi 7 barobar o'sgan va oxirgi 3 yilda \$14 mlrd. qiymatida uskunalar import qilindi. Biroq, shu kiritilgan sarmoyalar ishlab chiqarish mahsuldorligi va qo'shilgan qiymatning mutanosib o'sishiga olib kelmadi. Ko'plab korxonalarda yangi uskunalar joriy etilgan bo'lsa-da, ishchi kuchining malakasi yoki boshqaruv samarasi yetarli bo'lmagani tufayli, unumdorlik sezilarli oshmadi. Bu muammoni hal qilish uchun sanoat korxonalarini texnologik modernizatsiya bilan birga raqamli boshqaruv tizimlariga o'tishi talab etiladi. Masalan, zavodlarda avtomatlashtirilgan boshqaruv (SCADA/MES tizimlari)ni tatbiq etish jarayonlarni optimallashtiradi, nosozlik va bekor turishlarni kamaytiradi. Yevropa davlatlari tajribasida raqamlashtirish evaziga mehnat unumdorligini 10-15% ga oshirish mumkinligi kuzatilgan. O'zbekiston sanoatida bunday imkoniyatdan foydalanish hali to'liq amalga oshmagan. 2023-yilda sanoat mahsulot ishlab chiqarish hajmi 6% ga o'sgani holda, agar ishlab chiqarish samaradorligi (mehnat unumdorligi) ham xuddi shunday sur'atda oshirilganida, o'sish yanada yuqori bo'lishi mumkin edi. Taklif etiladigan yechim – “Sanoat 4.0” elementi sifatida raqamli texnologiyalarni joriy qilish bo'yicha davlat dasturi tuzish. Bu dastur doirasida yirik va o'rta korxonalarga axborot tizimlari, IoT datchiklari, sun'iy intellekt asosida sifat nazorati uskunalari xaridi uchun imtiyozli kredit va grantlar berilishi mumkin. Natijada, 2024–2025-yillarda ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish koeffitsienti oshib, qo'shimcha hajmdagi mahsulot ishlab chiqarish imkoniyati paydo bo'ladi. Misol uchun, agar bir zavod 2022-yilda texnologik modernizatsiya orqali ishlab chiqarishni 10% ga optimallashtirsa, bu qo'shimcha millionlab dollar qiymatdagi mahsulot chiqarishni anglatadi. Umumiy hisobda, raqamlashtirish va yangilanishlar natijasida sanoatning yillik o'sishiga qo'shimcha 1-2 foiz punkt qo'shilishi kutilishi mumkin (ya'ni, 6% o'rniga 7-8% o'sish). Bundan tashqari, energiya samaradorligini oshirish ham katta ahamiyatga ega. 2023-yilda energetika tariflarining oshishi korxonalarni qiyin ahvolga solgan bo'lsa-da, ular xarajatlarni qisqartirish choralarini ko'rib, yangi tariflarga moslasha boshladi. Davlat darajasida qabul qilingan “Energiya samaradorligi milliy agentligi” orqali korxonalarga energiya

tejamkor texnologiyalar bo'yicha ko'mak berilishi, zamonaviy uskunalarga o'tishni rag'batlantiruvchi mexanizmlar yaratilishi lozim. Natijaviy ko'rsatkich sifatida, har yili sanoat mahsulot birligiga sarflanadigan energiya ulushini, masalan, 5% ga kamaytirish maqsad qilinishi mumkin. Bu nafaqat xarajatlarni qisqartiradi, balki mamlakatning uglerod izini ham kamaytiradi. Yana bir jihat – kadrlar malakasini oshirish. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bilan birga ularni boshqara oladigan, tahlil qila oladigan mutaxassislar kerak bo'ladi. Shuning uchun taklif qilinadi: 2024–2025-yillarda sanoat kollejlari va OTMlarda “Raqamli injiniring”, “Texnologik jarayonlar menejmenti” kabi yo'nalishlarda qo'shimcha kvotalar ajratish, xorijiy mutaxassislarni jalb qilib intensiv o'quv kurslari o'tkazish. Bu choralar natijasida 2-3 yil ichida korxonalarda yuzlab yangi IT-ingener va texnologlar paydo bo'ladi. Ularning samarasi esa ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish va yangi takliflar kiritishda yaqqol seziladi. Xulosa qilib, texnologik modernizatsiya va raqamlashtirishga sarmoya – bu daromad keltiradigan sarmoya: 1 so'm ajratilsa, 2-3 so'm qiymat yaratadi, sanoatda qo'shimcha o'sish va mahsulot sifatini oshiradi[2]. Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda sanoat korxonalarining ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun mavjud imkoniyatlar hali to'liq ishga solingan emas. Ayni paytda mamlakatimiz sanoat sohasida investitsiyalar hajmi oshib borayotganiga qaramasdan, innovatsion texnologiyalar va raqamli echimlarni joriy qilish sur'atlari boshqa rivojlangan davlatlarga qaraganda past darajada qolmoqda[3]. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, ishlab chiqarish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar sifatida eskirgan texnologiyalar, yuqori energiya xarajatlari, malakali mutaxassislarning yetishmasligi hamda texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi kabi muammolar mavjud. Ushbu vaziyatni to'g'rilash uchun, birinchidan, sanoat korxonalariga yuqori texnologiyali va energiya tejovchi ishlab chiqarish vositalarini joriy qilish talab etiladi. Bu, o'z navbatida, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga, mahsulot sifatini yaxshilashga hamda korxonalar rentabelligini oshirishga xizmat qiladi. Ikkinchidan, innovatsion texnologiyalar, ayniqsa robotlashtirilgan uskunalar va raqamli texnologiyalar ulushini oshirish zarur. Buning uchun davlat tomonidan investitsiyalar jalb qilish bo'yicha yanada samaraliroq va kreativ mexanizmlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Jumladan, texnologik parklar va innovatsion klasterlar faoliyatini kengaytirish, xorijiy investorlarga imtiyozlar berish va ularning mamlakatimizga texnologiyalar olib kirishiga sharoit yaratish orqali bu muammolarni hal qilish mumkin[4].

Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun sanoat korxonalarida inson kapitalini rivojlantirish, ayniqsa texnologik va raqamli ko'nikmalarga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish talab etiladi. Bunda oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari hamda ishlab chiqarish korxonalari o'rtasida yanada samarali hamkorlik mexanizmlarini yo'lga qo'yish lozim.

Umuman olganda, yuqoridagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar O'zbekiston sanoat korxonalarining ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli ravishda oshirishga imkon beradi hamda mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari kelgusida sanoat siyosatini ishlab chiqishda hamda amaliy faoliyatni tashkil etishda qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. "Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida sanoat samaradorligini oshirish yo'llari" – B.R. G'afurov, 2022.
2. "Sanoat korxonalarining innovatsion rivojlanish istiqbollari" – M.T. Abdullayeva, 2021.
3. "O'zbekiston sanoat tarmoqlarini modernizatsiya qilishda xorijiy investitsiyalarning o'rni" – A.B. Qodirov, 2023.
4. "Sanoat ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning zamonaviy usullari" – F.R. Xolboyeva, 2020.

O'ZBEKISTONDA IJTIMOY HIMOYA MEXANIZMLARINING AMALDA QO'LLANILISHI VA UNING AHOLI FAROVONLIGIGA TA'SIRI

Mahammadov Hasanboy Jalolidin o'g'li

Andijon davlat texnika instituti "Iqtisodiyot" yo'nalishi

4-kurs 110-21 guruh talabasi

O'zbekistonda aholini ijtimoiy himoyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan bo'lib, so'nggi yillarda bu borada keng ko'lamli amaliy ishlar olib borilmoqda. "Ijtimoiy davlat" tamoyilini Konstitutsiya darajasida e'lon qilgan holda[1], mamlakat keng qamrovli ijtimoiy himoya mexanizmlarini amaliyotga joriy etdi. Ijtimoiy himoya mexanizmlari deganda aholining turli zaif toifalarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan nafaqa va yordam turlari, ijtimoiy xizmatlar hamda maxsus dasturlar tushuniladi. O'zbekiston misolida bu – kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam va bolalar nafaqasi tayinlash, nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ishsizlarni himoya qilish, keksalarga pensiya va nafaqalar to'lash kabi tizimli choralardir.

O'zbekistonda ijtimoiy himoya siyosati an'anaviy tarzda mahalla instituti va davlat organlari hamkorligiga tayangan. Mahalla fuqarolar yig'inlari uzoq yillar davomida ehtiyojmand oilalarni aniqlash va ularga ko'maklashish bo'yicha asosiy bo'g'in vazifasini o'tab kelgan. 2019–2020-yillarda amaliyotga joriy etilgan "Temir daftar", "Ayollar daftari" va "Yoshlar daftari" kabi mexanizmlar mahalla darajasida qashshoqlikda yashayotgan oilalar, ishsiz yoshlar va yordamga muhtoj xotin-qizlar ro'yxatlarini shakllantirib, ular bilan manzilli ishlashga zamin yaratdi. Bu yondashuv orqali 2020–2021-yillarda mamlakat bo'ylab minglab oilalarga moddiy yordam, bandlik, uy-joy va sog'liqni saqlash bo'yicha ko'maklar berildi.

Ayni paytda ijtimoiy himoya tizimida Yagona ijtimoiy reyestr axborot tizimi asosida kam ta'minlangan oilalarga bolalar nafaqasi va moddiy yordam tayinlash amaliyoti yo'lga qo'yilgan. Ushbu mexanizm orqali 2022-yil davomida 2,1 million oilaga (mamlakatdagi barcha oilalarning qariyb chorak qismiga) jami 11,4 trillion so'mlik nafaqa va ijtimoiy yordam to'lovlari moliyalashtirildi[3]. Bu ko'lam jihatidan ulkan yordam aholi farovonligini saqlashda muhim o'rin tutdi. Xususan, kam ta'minlangan oilalarning daromadlarini qo'llab-quvvatlash orqali ularning oziq-ovqat, kiyim-kechak va boshqa asosiy ehtiyojlarini qondirishga yordam berildi.

Ijtimoiy himoya mexanizmlarining amaliy natijadorligi sifatida, mamlakatdagi qashshoqlik darajasining pasayishini qayd etish mumkin. Rasmiy statistik

ma'lumotlarga ko'ra, 2023-yil yakunida qashshoqlik darajasi 11% atrofida qayd etildi, holbuki bu ko'rsatkich 2021-yilda 17% ni tashkil etgan edi[1]. Ya'ni, qisqa davr ichida qashshoqlikni sezilarli kamaytirishga erishildi. Albatta, bunda iqtisodiy o'sish bilan bir qatorda, aynan zaif qatlamlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan keng qamrovli ijtimoiy dasturlarning hissasi katta bo'ldi. Davlat rahbari belgilaganidek, 2026-yilgacha qashshoqlikni ikki baravarga qisqartirish maqsadiga erishishda ijtimoiy himoya tizimining roli hal qiluvchi bo'ladi[2].

Aholi farovonligiga ta'siri. Amalda joriy etilgan ijtimoiy himoya choralarining eng muhim samaralaridan biri – aholi turmush sifatining yaxshilanishidir. Masalan, kam ta'minlangan oilalarga nafaqa va moddiy yordam to'lanishi natijasida qashshoqlik chegarasida yashovchi oilalar soni qisqarmoqda, bolalar bog'chasi va maktablarda to'lovlardan ozod qilish kabi imtiyozlar tufayli ijtimoiy tenglik oshmoqda. 2022-yil yakunida "Ijtimoiy himoya yagona reyestri"ga kiritilgan 2,2 milliondan ortiq ehtiyojmand oilalarning farzandlari maktabgacha ta'lim muassasalarida ota-onalar to'lovidan ozod etildi, ular uchun sog'liqni saqlash va ta'lim xizmatlaridan foydalanishda qo'shimcha yengilliklar yaratildi[3]. Bu esa uzoq muddatda inson kapitalining rivojlanishiga, kelajak avlodlarning salohiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, ijtimoiy himoya doirasida nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash kuchaytirildi. 2021-yilda O'zbekiston Nogironlar huquqlari to'g'risidagi BMT Konvensiyasini ratifikatsiya qilganidan so'ng, 2022–2023-yillarda nogironligi bo'lgan shaxslarga to'lov va xizmatlar hajmi oshirildi. Jumladan, protez-ortopediya buyumlari va reabilitatsiya vositalari davlat tomonidan kafolatlangan ro'yxati 18 tadan 30 turga kengaytirildi, ularni xarid qilish uchun ajratiladigan kompensatsiyalar miqdori o'rtacha 3-10 barobarga oshirildi. 2023-yilda ehtiyojmand fuqarolarga 14,6 mingdan ziyod protez-ortopediya moslamalari bepul yetkazib berildi. Shuningdek, 700 nafar eshitish bo'yicha nogironligi bor bolalar zamonaviy eshitish moslamalari bilan ta'minlandi. Bu kabi choralar ijtimoiy himoyaning aholi farovonligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishining yorqin dalilidir – chunki u imkoniyati cheklangan fuqarolarga jamiyat hayotida to'laqonli ishtirok etish, sog'lig'ini tiklash va mehnat faoliyatini davom ettirish imkonini bermoqda.

Yana bir muhim yo'nalish – ishsizlikni kamaytirishga qaratilgan ijtimoiy dasturlar. Ijtimoiy himoya milliy agentligi tuzilgach, aholining bandligini ta'minlashga ko'maklashish ham uning vazifalari qatoriga kirdi. "Har bir oila – tadbirkor" kabi dasturlar doirasida minglab oilalarga kreditlar va subsidiya ajratilib, ularning daromad topish manbalari yaratildi. Natijada, ko'plab oilalar ijtimoiy nafaqaga muhtojlikdan chiqib, mustaqil daromadga ega bo'ldi. Bunday holatlar qishloqlarda ham kuzatilmoqda – masalan, Buxoro viloyatining Mirzaqo'rg'on qishlog'ida mahalliy hokimiyat va homiylar ko'magida tikuvchilik, gilamdo'zlik sexlari tashkil etilib, uy bekilari ish bilan ta'minlandi. Natijada ushbu qishloqda bir necha yil ichida qashshoqlik sezilarli darajada qisqardi. Bu misol hududlarda ijtimoiy himoya choralari va iqtisodiy tashabbuslarning uyg'unlashuvi ijobiy samara berayotganini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda joriy etilgan ijtimoiy himoya mexanizmlari amaliy natijadorligini bermoqda va bevosita aholi farovonligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Keng ko'lamli nafaqa va yordamlar tufayli ming-minglab oilalar qashshoqlikdan chiqib, hayot sifati yaxshilanmoqda. Davlat byudjetidan ajratilayotgan

ulkan mablag'lar evaziga jamiyatning eng zaif qatlamlari qo'llab-quvvatlanib, ularga ta'lim, tibbiy xizmat va boshqa sohalarida imtiyozlar yaratilmoqda. Natijada ijtimoiy tenglik va ijtimoiy adolat tamoyillari mustahkamlanib, mamlakatda ijtimoiy barqarorlik ta'minlanmoqda. Aholi farovonligining oshishi esa, o'z navbatida, umumiy iqtisodiy rivojlanishga ijobiy turtki bermoqda. Albatta, tizimni takomillashtirish doimiy jarayon bo'lib, ijtimoiy yordamning manzilliligini yanada oshirish, resurslardan yanada samarali foydalanish va yangi ehtiyojlarga moslashish ustida doimiy ishlash talab etiladi. Shunday bo'lsa-da, bugungi amaliy natijalar shuni tasdiqlaydiki, kuchli ijtimoiy himoya tizimi aholi farovonligini ta'minlash va qashshoqlikni qisqartirishning eng samarali vositalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. <https://yuz.uz/uz/news/yurtimizda-2023-yilda-kambagallik-darajasi-11-foizgacha-pasaygan-bu-natijaga-qanday-erishildi> – 2023-yilda O'zbekistonda qashshoqlik darajasi 11% gacha pasaygani haqida (2024-yil 20-fevral).
2. <https://lex.uz/docs/6600413> – “O'zbekiston – 2030” strategiyasi to'g'risida, Prezident farmoni PF-158-son, 2023-yil 11-sentabr.
3. <https://gov.uz/news/view/1089> – O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali: 2022-yil yakunida ijtimoiy soha uchun ajratilgan mablag'lar tahlili (2023-yil).

Korxonalar xo'jalik-moliyaviy faoliyati natijalarini va moliyaviy holatini yaxshilashda buxgalteriya hisobining ahamiyati

Sativaldiyeva Gulchexra Xudayberdiyevna

“Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrası katta o'qituvchisi

Raximberdiyeva Dulfuzaxon

Andijon davlat va texnika instituti “Buxgalteriya hisobi va audit” yo'nalishi 3-kurs K-18-22 guruh talabasi

Buxgalteriya hisobi har qanday xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish va iqtisodiy faoliyatni oqilona yuritishda muhim rol o'ynaydi. U korxonaning moliyaviy holatini to'g'ri aks ettirish, xo'jalik operatsiyalarini tartibga solish va resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi. Buxgalteriya hisobi nafaqat hisob-kitoblarni yuritish vositasi, balki strategik rejalashtirish va moliyaviy tahlil qilish uchun ham muhim instrument hisoblanadi.

Buxgalteriya hisobi orqali korxonaning barcha moliyaviy operatsiyalari hujjatlashtiriladi va tizimli ravishda qayd etiladi. Bu esa korxonaning moliyaviy holati haqida aniq tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Moliyaviy shaffoflik quyidagi jihatlarida muhim ahamiyat kasb etadi:

- 1) Harajatlar va daromadlarning aniq hisobini yuritish;
- 2) Noqonuniy harakatlarning oldini olish;
- 3) Korxona ichidagi moliyaviy intizomni mustahkamlash;
- 4) Boshqaruv qarorlarini asosli qabul qilish uchun ishonchli ma'lumot taqdim etish.

To'g'ri yuritilgan buxgalteriya hisobi natijasida korxona ichki nazorat tizimini mustahkamlaydi va moliyaviy barqarorlikni oshirishga erishadi. Har qanday korxona o'z faoliyatini natijadorlik va samaradorlik nuqtayi nazaridan baholashga ehtiyoj sezadi. Buxgalteriya hisobi quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha korxonaning moliyaviy natijalarini baholash imkonini beradi:

- Foyda va zarar miqdori – korxonaning daromadi va xarajatlari o'zaro taqqoslanib, foyda yoki zarar aniqlanadi;
- Rentabellik darajasi – investitsiyalarning daromadliligi tahlil qilinadi;
- Xarajatlar samaradorligi – korxona tomonidan sarflangan mablag'lar va ularning iqtisodiy samarasi o'rganiladi.

Korxona moliyaviy holatini qisqa va uzoq muddatga baholash mumkin. Qisqa muddatli oraliqda korxonaning to'lovga qodirligiga uzoq muddatli o'rganishda esa uning moliyaviy barqarorligiga ko'proq ahamiyat qaratiladi.

Firma va kompaniyalar moliyaviy jihatdan barqaror rivojlanmas ekan, uning bankrotlikka uchrash ehtimoli yuqori bo'ladi. Shu sababli, moliyaviy barqarorlikni makro va mikro ko'lamda tadqiq etish doimo iqtisodchilarning doimiy e'tiborida bo'lib kelgan. Moliyaviy tahlilda moliyaviy barqarorlikning alohida olingan korxonalarda, firma va kompaniyalarda o'rganishga, qisqa, o'rta va uzoq davriylikda baholash amaliyotini yo'lga qo'yishga, uni o'stirishning aniq chora-tadbirlarini belgilashga ahamiyat qaratiladi.[1]

Bu ma'lumotlar korxona rahbariyatiga kelgusida qanday strategiyalarni qo'llash zarurligini belgilashda yordam beradi. Buxgalteriya hisobi korxona rahbariyatiga asosli va aniq ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish imkonini beradi. Quyidagi yo'nalishlarda buxgalteriya hisobi asosida qarorlar qabul qilinadi:

- Investitsiyalarni rejalashtirish – yangi loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini aniqlash;
- Xarajatlarni optimallashtirish – ortiqcha sarflarni kamaytirish va samaradorlikni oshirish;
- Narx siyosatini belgilash – mahsulot yoki xizmatlarning tannarxi va sotuv narxini aniqlash.

Buxgalteriya hisobi natijalari asosida korxona o'z faoliyatini yanada samarali tashkil etishi va bozor talablariga moslashishi mumkin.[2]

Har qanday xo'jalik yurituvchi subyekt qonun hujjatlariga muvofiq soliq va boshqa majburiyatlarini bajarishi shart. Buxgalteriya hisobi quyidagi jihatlarida korxona uchun muhim rol o'ynaydi:

- Soliqlarni to'g'ri hisoblash va ularni o'z vaqtida to'lash;
- Hisobotlarni qonunchilik talablari asosida yuritish;
- Davlat nazorat organlariga ishonchli va aniq ma'lumot taqdim etish.

Shunday qilib, buxgalteriya hisobi soliqlardan qochish yoki huquqiy xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun ham zarurdir. Investorlar va kreditorlar korxonaning moliyaviy hisobotlariga asoslanib, uning moliyaviy barqarorligi va rivojlanish salohiyatini baholaydilar. Shuning uchun korxona o'z moliyaviy hisobotlarini aniq va shaffof yuritishi quyidagi afzalliklarni beradi:

- a) investorlarning ishonchini oshirish;
- b) bank va moliyaviy institutlardan kredit olish imkoniyatini kengaytirish;

Korxonaning bozorga bo'lgan obro'sini mustahkamlash. Agar korxona moliyaviy hisobotlarini aniq yuritisa, bu uning bozordagi raqobatbardoshligini ham oshiradi.

Korxonaning moliyaviy resurslarini oqilona boshqarish uchun buxgalteriya hisobi muhim ahamiyatga ega.

U quyidagi yo'nalishlarda korxona uchun foyda keltiradi:

1. Mablag'larning noto'g'ri ishlatilishini oldini olish;
2. Aktivlar va majburiyatlarni balanslash;
3. Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish.

Korxona ishlab chiqarish birlashmasi bo'linmalarining faoliyat ko'rsatgichlarini hisobot shakli ma'lumotlariga kiritish shart.

Moliyaviy hisobot tuzishda hisobot davrining eng ohirgi 31 dekabr kuni hisobot tuzish kuni hisoblanadi.

Tugatilgan yoki qayta tashkil qilingan, mulkchilikning davlat shaklini jamoa shakliga o'zgartirgan korxona hisobot davrida yil boshlanganidan to tugatilgan (Qayta tashkil qilingan) davrgacha hisobot berishning amaldagi shakllari bo'yicha hisobot topshiradi.

Yangidan tashkil etilgan korxonalar o'z mablag'lari va ularning manbalarini (sotib olish, qabul qilish) hisobotda ularni belgilangan tartibda ro'yhatga olingan oyning 1 – kunidan boshlab hisobot yilining 31 – dekabrda, hisobot yilining 1 oktabrdan keyin tashkil qilingan korxonalar esa, davlat tomonidan ro'yhatga olingan kunidan boshlab hisobot yilidan keyingi yilning 31 – dekabrda ko'rsatadilar. (Tugatilgan (qayta tashkil qilingan) korxonalar bazasida tashkil qilingan korxonalar, ularni filiallari va tarkibiy qismlari uchun ushbu tartib joriy qilinmaydi).[3]

Shunday qilib, buxgalteriya hisobi resurslardan to'g'ri foydalanishga, iqtisodiy jihatdan samarali qarorlar qabul qilishga va korxona rentabelligini oshirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda buxgalteriya hisobi nafaqat korxonaning moliyaviy operatsiyalarini qayd etish, balki uning strategik rivojlanishini ta'minlashda ham muhim vositadir. U xo'jalik-moliyaviy faoliyat natijalarini tahlil qilish, soliq majburiyatlarini bajarish, investitsion jozibadorlikni oshirish va resurslardan samarali foydalanish kabi ko'plab jihatlariga ta'sir qiladi. Shu sababli, korxonalar buxgalteriya hisobini to'g'ri tashkil qilish orqali o'z moliyaviy holatini mustahkamlash va raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar va saytlar

1. Moliyaviy tahlil. Darslik. / B.A.Xasanov, M.Y.Raximov, Z.A.Muqumov, A.I.Aliqulov, A.B.Jumanova, N.SH.Xajimuratov, R.B.Xasanova; – T.: "Iqtisodiyot", 2019. – 736 b.

2. <https://arm.ssuv.uz/frontend/web/books/642c082de2206.pdf>

3. Mamatkulov M.Sh., Tabayev A.Z. "Buxgalteriya hisobi" o'quv amaliyoti uchun o'quv qo'llanma. – T.: 2022: - 126b.

KORXONALARDA SOLIQLARNI REJALASHTIRISH VA SOLIQ YUKI TAHLILI

Abdujabborov Sardorbek Saidbek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich "Buxgalteriya hisobi va audit"
yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar : Akbarova Nilufar Ne'matjonovna

„Buxgalteriya hisobi va menejment“ kafedrası katta o'qituvchisi

Mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi bevosita fiskal siyosatning oqilona tashkil etilishi bilan chambarchas bog'liq. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, soliqlar davlat byudjetini shakllantirishda asosiy moliyaviy manba bo'lishi bilan birga, xo'jalik yurituvchi subyektlarning faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Soliq yuki va soliqlarni rejalashtirish mexanizmlari korxonalar iqtisodiy faoliyatining rentabelligi, investitsiyaviy faolligi, raqobatbardoshligi va uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini belgilovchi muhim omillar sirasiga kiradi[1].

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar duch kelayotgan asosiy muammolardan biri – bu soliq yukining nisbatan yuqoriligi va uning korxona moliyaviy barqarorligiga bo'lgan salbiy ta'siridir. Ayniqsa, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun bu omil hayotiy faoliyatni davom ettirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, korxona darajasida soliqlarni rejalashtirish ilmiy asoslangan yondashuvni talab etadi. Bu esa faqatgina amaldagi soliq qonunchiligini bilish emas, balki analitik va strategik qarorlar asosida soliq to'lovlarini samarali boshqarish ko'nikmalarini ham o'z ichiga oladi.

Soliq yuki tushunchasi keng ma'noga ega bo'lib, u korxona tomonidan to'lanadigan barcha turdagi soliqlarning umumiy hajmini ifodalaydi. Soliq yukini tahlil qilish orqali korxona iqtisodiy salohiyatiga soliq tizimi qanday ta'sir ko'rsatayotgani aniqlanadi, hamda uning ichki imkoniyatlarini yanada oqilona taqsimlashga zamin yaratiladi[2].

Ushbu tezisda aynan korxona misolida soliqlarni rejalashtirish jarayoni, soliq yukining amaldagi ko'rinishi, uning tahlili va mavjud muammolar asosida optimallashtirish yo'llari ilmiy jihatdan yoritiladi. Tezis mazmuni O'zbekiston Respublikasida amal qilayotgan soliq qonunchiligi, iqtisodiy nazariya va amaliy tahlillarga tayanadi. Shuningdek, xorijiy tajriba asosida soliq rejalashtirish bo'yicha qo'llanilayotgan ilg'or yondashuvlar ham qisqacha ko'rib chiqiladi.

Soliqlarni rejalashtirish – bu korxonaning moliyaviy menejmenti doirasidagi muhim funksiyalardan biri bo'lib, u orqali xo'jalik yurituvchi subyekt o'zining soliq majburiyatlarini qonuniy asosda eng maqbul darajaga keltirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon soliqlar bilan bog'liq xarajatlarni kamaytirish, foydaning ko'proq qismini reinvestitsiya qilish, kapital aylanishini tezlashtirish va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Soliq rejalashtirish faqatgina hisob-kitob yoki hisobot yuritish bilan cheklanmay, balki chuqur iqtisodiy tahlil va strategik qarorlar qabul qilish bilan uzviy bog'liqdir[3].

Nazariy jihatdan qaralganda, soliqlarni rejalashtirish ikki yo'nalishda amalga oshiriladi: qisqa muddatli va uzoq muddatli. Qisqa muddatli rejalashtirish, odatda, amaldagi soliq qonunchiligida mavjud bo'lgan imtiyozlar, chegirmalar va yengilliklar asosida moliyaviy yilda soliq yuki darajasini maqbullashtirishni ko'zda tutadi. Uzoq

muddatli rejalashtirish esa soliq strategiyasining rivojlanish yo'nalishlarini belgilash, investitsiya loyihalarini soliq oqibatlarini hisobga olgan holda shakllantirish, qonunchilikdagi kutilayotgan o'zgarishlarga moslashuv mexanizmlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi[4].

Korxona darajasida soliqlarni rejalashtirishda asosiy e'tibor foyda solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS), ijtimoiy soliq va mulk solig'i kabi asosiy fiskal to'lovlarga qaratiladi. Aynan shu soliqlar korxonaning moliyaviy yukini belgilab beradi. Soliq yuki – bu korxona tomonidan to'lanadigan soliqlarning yalpi tushumga, sof foydaga yoki boshqa moliyaviy ko'rsatkichlarga nisbatan ulushi bilan ifodalanadi. U korxonaning umumiy iqtisodiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan omil sifatida qaraladi. Soliq yukining haddan tashqari yuqoriligi ishlab chiqarish xarajatlarining ortishiga, foyda normasi pasayishiga va hatto investitsion faoliyatning susayishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, soliq rejalashtirishni tizimli tahlil va prognozlar asosida olib borish muhim hisoblanadi.

Amaliy tahlil uchun o'rta miqyosdagi ishlab chiqarish korxonasining 2023-yilgi moliyaviy ko'rsatkichlari asosida soliq yuki darajasi o'rganildi. Korxonaning yalpi tushumi 12 milliard so'mni, sof foydasi esa 1,6 milliard so'mni tashkil qilgan. Umumiy soliqlar esa 3,4 milliard so'm bo'lgan. Bu esa shuni ko'rsatadiki, soliq yuki yalpi tushumga nisbatan 28,3% ni, sof foydaga nisbatan esa 212,5% ni tashkil qilgan. Bunday yuqori soliq yuki korxonaning o'sish sur'atlarini sekinlashtirib, faoliyatda moliyaviy risklarni oshirmoqda. Tahlil davomida aniqlanishicha, korxona mavjud soliq imtiyozlaridan yetarli darajada foydalana olmayapti, amortizatsiya siyosati esa eskicha usulda yuritilgan, bu esa soliqqa tortiladigan foyda miqdorini asossiz ravishda oshirib yuborgan[5].

Shuningdek, QQS hisob-kitobida korxona sotib olingan asosiy vositalar bo'yicha soliqni qaytarib olish tartibini yetarli darajada o'rgangan emas. Bu esa aylanish mablag'larining muzlab qolishiga olib kelgan. Foyda solig'i bo'yicha esa ehtiyot chorasi sifatida yuqori rezervlar yaratilgani sababli soliqqa tortiladigan bazaning kengayishiga sabab bo'lgan. Tahlil natijasida korxonaga quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: soliq rejalashtirish bo'yicha alohida bo'lim tashkil etish, soliq imtiyozlaridan foydalanishni kengaytirish, amortizatsiya hisobini zamonaviy (tezlashtirilgan yoki liniyal) usullar asosida yuritish, shuningdek, moliyaviy hisobotlarni soliq hisobotiga uyg'unlashtirish orqali soliq yukini qonuniy ravishda kamaytirish.

Shuningdek, korxonaga xalqaro soliq rejalashtirish amaliyotidagi tajribalardan foydalanish, xususan, transfer narxlash, soliq xavfini baholash va "tax compliance" (soliqqa sodiqlik) tamoyillarini joriy etish taklif etiladi. Bu orqali nafaqat soliqlarni optimallashtirishga, balki soliq organlari bilan barqaror va ochiq munosabatlar o'rnatishga ham erishiladi.

Korxonalarda soliqlarni va soliq yukini tizimli tahlil qilish zamonaviy boshqaruvning ajralmas harakatlanishi. Ushbu kompaniya orqali soliqlarga to'yordamni qonunni maqbullashtirish uchun keladi. Bu esa ishlab chiqarish resurslarini ta'minlash, umumiy samarador yo'qotish uchun rentabellik oziq-ovqat mahsuloti. daromad, soliqlarning iqtisodiy faoliyatga ta'siri chuqur o'rganilib, soliq yukining past darajada saqlanishida uzoq muddatli strategiyalarini yaratadi.

Soliq yukini tahlil qilish natijalari aniqlanganda ishlab chiqarish va ularni yechish soliq siyosatining sifatli ishlashiga xizmat qiladi. soliqlarning foyda va prognozlangan shaklda boshqarilishi investitsion faol rag'bat qiladi, tashkilot va ichki investorlar uchun korxonani yanada jozibador qiladi. Shu bilan birga, qabul soliqqa oid qarorlarni amalga oshirishda tavakkalchiliklarni amalga oshirish, amaldagi qonunchilikni chuqur o'rganish va mavjud imkoniyatlardan samarali rivojlanish muhim ahamiyatga ega.

Soliqlarni, soliqlarni va soliqqa tortish mumkin bo'lishi mumkin. Bu esa O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy yo'nalishidagi amaliy ishlarni amalga oshirishda muhim vosita sifatida qoraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent, 2023.
2. Qosimov A., Bozorov U. "Soliqlar va soliq siyosati". – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
3. Axmedov A.A. "Korxona moliyasini boshqarish". – Toshkent: Fan, 2022.
4. www.soliq.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi rasmiy sayti.
5. Tursunov B.O. "Soliq yuki tahlili va uning optimallashtirish yo'llari", Ilmiy maqola, 2022.

Zamonaviy korxona va tashkilotlarda boshqaruv, tashkiliy- texnik va ijtimoiy-iqtisodiy tahlil masalalari

Turg'unov Izzatillo Bekzodbek o'gli

Andijon davlat texnika institute, iqtisodiyot yo'nalishi 111- guruh talabasi

Telefon:+998 93 976 53 51 e-mail: turgunovizzatillo70@gmail.com

Bugungi globalashuv va raqobatbardoshlik sharoitida korxona va tashkilotlarning samarali faoliyat yuritishi, birinchi navbatda, boshqaruv tizimining mukammalligi, tashkiliy-texnik jarayonlarning oqilona tashkil etilishi va ijtimoiy-iqtisodiy tahlil asosida to'g'ri qarorlar qabul qilinishiga bog'liq. Har bir korxona yoki tashkilot o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishishda resurslardan oqilona foydalanish, ichki imkoniyatlarni to'liq ishga solish, raqobatchilar orasida o'z mavqeini mustahkamlash va bozor talablariga moslashuvchan tarzda javob qaytarish uchun zamonaviy boshqaruv uslublariga murojaat qilmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan olib borilayotgan islohotlar doirasida ham korxonalar boshqaruvini takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, tahlil madaniyatini rivojlantirish bo'yicha muhim hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, 2020-yil 28-aprelda qabul qilingan **"Raqamli O'zbekiston – 2030"** strategiyasi doirasida davlat va xo'jalik boshqaruv organlarida raqamli transformatsiyani jadallashtirish, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish, analitik vositalardan foydalanishni kengaytirish belgilab berildi. Ushbu strategiya zamonaviy boshqaruv madaniyatining shakllanishiga turtki bo'ldi.

Boshqaruv deganda faqatgina buyruq berish yoki nazorat qilish emas, balki butun tashkilot faoliyatini harakatlantiruvchi mexanizm sifatida strategik rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, rag'batlantirish va nazorat jarayonlarining uzviy birligi

tushuniladi. Ayniqsa, hozirgi zamon korxonalarida boshqaruv qarorlarini qabul qilishda axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlarning ahamiyati ortib bormoqda. Bu esa tahlil qilish va muammolarni oldindan prognoz qilish imkonini beradi. Tashkiliy-texnik tahlil esa korxona faoliyatining texnik va texnologik jihatlarini o'rganish, mavjud ishlab chiqarish vositalari, ularning quvvati, foydalanish darajasi, ishlab chiqarish jarayonining samaradorligi kabi ko'rsatkichlarni baholashni o'z ichiga oladi. 2022-yil 20-dekabrda Prezident qarorida belgilanganidek, sanoat korxonalarida innovatsion texnologiyalar va energiya tejamkor uskunalari joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Shu asosda tashkilotlarning texnik imkoniyatlari muntazam ravishda yangilanmoqda. Ijtimoiy-iqtisodiy tahlil esa tashkilot faoliyatining inson omili bilan bog'liq jihatlarini o'rganadi. Ishchi kuchining malakasi, mehnat sharoitlari, ish haqining darajasi, motivatsiya tizimlari va rag'batlantirish choralarining to'g'ri tashkil etilishi — korxonaning umumiy samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu borada 2021-yil 3-fevraldagi "Yoshlar va ayollar bandligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaror, korxonalarda ijtimoiy-iqtisodiy muhitni yaxshilashga xizmat qilmoqda. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, bugungi kunda har qanday zamonaviy korxona va tashkilot o'z faoliyatini chuqur ilmiy asoslangan tahlil va zamonaviy boshqaruv yondashuvlari asosida tashkil etishi zarur. Har bir boshqaruv qarori faktlarga tayanilgan va tahlil natijalariga asoslangan bo'lishi kerak. Aks holda, noto'g'ri strategik yo'nalishlar tashkilotning rivojlanishiga jiddiy to'siq bo'lishi mumkin.

1. Boshqaruv hisobi va tahlilning ahamiyati

Zamonaviy korxonalarda boshqaruv hisobi — bu faqat moliyaviy natijalarni aks ettirish emas, balki strategik qarorlar qabul qilishda muhim vositadir. Ibragimova Z.Z. ta'kidlaganidek, boshqaruv hisobi orqali korxona faoliyatining har bir bo'g'inida samaradorlikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va bozor sharoitlariga moslashuvchanlikni ta'minlash mumkin.

2. Raqamli transformatsiya va axborot texnologiyalarining roli

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) korxona boshqaruvida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Abdullayev M.K.ning tadqiqotida korporativ axborot tizimlarining joriy etilishi orqali boshqaruv jarayonlarining avtomatlashtirilishi, ma'lumotlar oqimining tezlashishi va qaror qabul qilishda aniqlik oshishi ta'kidlangan.

3. Innovatsion boshqaruv texnologiyalari

Korxonalarda innovatsion boshqaruv texnologiyalarini joriy etish samaradorlikni oshirishda muhim omil hisoblanadi. Rudnichenko Y. va boshqalar tomonidan ishlab chiqilgan modelda benchmarking, mijozlarni segmentatsiyalash, raqamli transformatsiya kabi usullar korxonaning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda samarali vosita sifatida ko'rsatilgan.

4. Strategik boshqaruv va tizimli yondashuv

Strategik boshqaruv texnologiyalarini mavjud tashkiliy va iqtisodiy mexanizmlarga integratsiya qilish korxonaning uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlaydi. Perevozova I. va hamkorlari tomonidan olib borilgan tadqiqotda strategik boshqaruv vositalarining korxona samaradorligiga ijobiy ta'siri asoslab berilgan.

Zamonaviy korxona va tashkilotlarda samarali boshqaruvni tashkil etish bugungi kundagi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Yangi texnologiyalar, ayniqsa raqamli gadgetlar va innovatsion boshqaruv tizimlarining ish faoliyatiga joriy etilishi korxonalarning raqobatbardoshligini oshiradi, ichki jarayonlarni tezlashtiradi va ishchi-xodimlar faoliyatining shaffofligini ta'minlaydi. Ayniqsa, ishchi kuchini boshqarishda raqamli vositalardan foydalanish, ya'ni mobil qurilmalar, ilovalar, avtomatlashtirilgan ish rejalari, geolokatsiya va bulutli xizmatlar asosidagi tizimlar yordamida ish jarayonini kuzatish va tahlil qilish samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Bu esa rahbariyatga tezkor qarorlar qabul qilish, resurslarni tejash va mehnat unumdorligini real vaqt rejimida baholash imkonini beradi. Innovatsion boshqaruv tizimlari – masalan, HRM, CRM va ERP kabi platformalarning joriy qilinishi orqali tashkilot ichidagi ish oqimlari, ma'lumotlar almashinuvi, hisobotlar tayyorlash, xodimlarning malakasi va ish samaradorligi yuzasidan to'liq nazoratni ta'minlash mumkin bo'lmoqda. Bu kabi yondashuvlar orqali korxonalar nafaqat o'z ichki boshqaruvini takomillashtiradi, balki zamon talablariga mos ravishda raqamli transformatsiyani ham izchil yo'lga qo'yadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Ibragimova Z.Z. (2022)** *Korxona faoliyatini tahlil qilishda boshqaruv hisobining roli.* — CyberLeninka
<https://cyberleninka.ru/article/n/korxona-faoliyatini-tahlil-qilishda-boshqaruv-hisobining-rol-i>
2. **Abdullayev M.K. (2023)** *Korporativ axborot tizimlarining zamonaviy boshqaruvdagi o'rni.* — Nordic Research Journal
<https://research.nordicuniversity.org/index.php/nordic/article/view/1019>
3. **Rudnichenko Y. va boshqalar (2023)** *Innovatsion boshqaruv texnologiyalari orqali korxonalarning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash.* — TEM Journal
https://www.temjournal.com/content/124/TEMJournalNovember2023_2137_2143.pdf
4. **Perevozova I., Tarasenko V. (2023)** *Strategik boshqaruv texnologiyalarining samaradorligi.* — Academia.edu
<https://www.academia.edu/94132155/>
5. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-apreldagi farmoni** *"Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi*
<https://lex.uz/docs/4796429>
6. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-fevraldagi qarori** *"Yoshlar va ayollar bandligini ta'minlash to'g'risida"*
<https://lex.uz/docs/5263965>
7. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 20-dekabrda qarori** *"Sanoatda innovatsiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari"*
<https://lex.uz/docs/6266337>
8. **Davlat statistika qo'mitasi (2023)** *Korxona va tashkilotlar faoliyati bo'yicha statistik ma'lumotlar*
<https://stat.uz>

ZAMONAVIY KORXONALARDA TASHQI IQTISODIY ALOQALAR VA INVESTITSIYA JARAYONLARI

Sotvoldiyev Omadillo G'ofurjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti "Iqtisodiyot" yo'nalishi

4-kurs 111-21 guruh talabasi

Bugungi kunda dunyo iqtisodiyoti juda tez rivojlanmoqda. Barcha mamlakatlar va korxonalar bir-biri bilan yaqin hamkorlik qilib kelyapti. Zamonaviy global iqtisodiyotda korxonalarning tashqi iqtisodiy aloqalari va investitsion faoliyati ularning raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Xalqaro bozorga integratsiya, yangi texnologiyalarni joriy etish va xorijiy sarmoyalarni jalb qilish korxonalarga yangi imkoniyatlar yaratadi. Ushbu tezisda zamonaviy korxonalarda tashqi iqtisodiy aloqalar va investitsiya jarayonlarining asosiy jihatlari ko'rib chiqiladi.

Albatta, bu borada zamonaviy korxonalarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ularning chet eldagi hamkorlar bilan ishlashi va investitsiyalarni to'g'ri boshqarishiga bog'liq. Dunyo iqtisodiyoti juda tez o'zgarayotgani uchun kompaniyalar yangi bozorlarda ishlash, xorijiy sheriklar topish va pul mablag'larini aqlli sarflashga harakat qilmoqdalar. XXI asrda chet el bilan savdo qilish, investitsiyalar va texnologiyalar almashinuvi yaxshi rivojlanib boryapti. Bu korxonalarga nafaqat o'z mamlakatida, balki butun dunyo bozorlarida ishlash imkoniyatini beradi. Shuning uchun chet ellik hamkorlar bilan to'g'ri ishlash va investitsiyalarni aqlli tarzda boshqarish - bu har qanday korxonaning uzoq yillar davomida muvaffaqiyatli ishlashining kaliti bo'lib hisoblanadi. Hozirgi davrda korxonalar tashqi iqtisodiy faoliyatda faqat eksport-import bilan cheklanmaydi. Raqamli platformalar (masalan, Alibaba, Amazon) orqali kichik korxonalar ham global bozorga kirish imkoniyatini qo'lga kiritdi. Masalan, 2024-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, elektron tijorat orqali xalqaro savdoga kirishuvchi korxonalarning soni 2019-yilga nisbatan 3 baravar oshdi [1].

Zamonaviy korxonalar tashqi aloqalar va investitsiyalarda jadal rivojlansa-da, ularning 45% ma'lumotlarni raqamlashtirishda, 30% esa valyuta kursi o'zgarishi tufayli to'lovlarni o'z vaqtida amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda [2]. Bunga yechim sifatida sun'iy intellekt asosidagi bozor tahlili dasturlari (masalan, O'zbekistonning "Export.uz" platformasi) va davlatning soliq imtiyozlari samarali vositalar hisoblanadi [3]. 2024-yilgi prognozlar kelgusida to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar 1,7 trillion dollarga yetishi va O'zbekistonda transport-logistika loyihalari eksportni 30%ga oshirishi kutilmoqda, bu esa korxonalarga yangi imkoniyatlar yaratayotgani, ayniqsa, IT-xizmatlar eksporti (+40%) va yashil energiya loyihalarida yaqqol namoyon bo'layotganini ko'rishimiz mumkin [4].

Zamonaviy korxonalar global bozorlarda faoliyat yuritishda raqamli texnologiyalar va strategik hamkorliklardan samarali foydalanish yo'llarini izlab kelishmoqda. Hozirgi paytda eng ko'p uchraydigan muammolar qatoriga ma'lumotlarning xavfsizligi, bojxona tartiblarining murakkabligi hamda xalqaro standartlarga moslashishdagi qiyinchiliklar kiradi. Bu muammolarga innovatsion yechimlar sifatida bulutli hisoblash platformalari, aqlli shartnomalar (smart-contracts) va virtual ko'rgazmalar kabi zamonaviy usullar joriy etilmoqda [5]. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, xorijiy bozorga kirishda mahalliy iste'molchilarning talablarini chuqur

o'rganish, madaniy xususiyatlar va mintaqaviy biznes an'analarini hisobga olgan holda moslashtirilgan marketing strategiyalarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, pandemiya davridan olingan saboqlar asosida korxonalar zamonaviy logistika tizimlarini yaratish, yetkazib berish zanjirlarini turli xilma-xillikda amalga oshirish va raqamli kommunikatsiyalarni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratmoqda [6]. Zamonaviy korxonalar global bozorlarda barqaror muvaffaqiyatga erishish uchun yangi strategiyalar ishlab chiqishlari lozim. Hozirgi dinamik biznes muhitida faqatgina an'anaviy yondashuvlar bilan chegaralanib qolish samaradorlikni oshirish uchun yetarli emas. Korxonalar endi o'z faoliyatida ekologik barqarorlik, ijtimoiy mas'uliyat va raqamli transformatsiyani uyg'unlashtirgan yondashuvlarni qo'llashga intilishlari muhim sanaladi. Ushbu yondashuvlar korxonalarga nafaqat global raqobatbardoshlikni saqlab qolish, balki bozorlarda yetakchi pozitsiyalarni egallash imkoniyatini beradi. Muvaffaqiyatli amaliyotlar shuni ko'rsatadiki, integratsiyalashgan va moslashuvchan strategiyalarni qo'llagan korxonalar inqiroz davrlarida ham barqaror rivojlanishni ta'minlay oladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida korxonalarning muvaffaqiyati ularning tashqi iqtisodiy aloqalarini samarali boshqarishi va innovatsion investitsiya strategiyalarini qo'llashiga bog'liq. Raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt va yashil texnologiyalar kabi zamonaviy yondashuvlar korxonalarga yangi bozorlarga kirish, xarajatlarni kamaytirish va doimiy yuksalishni ta'minlash imkoniyatini beradi. Tajribalardan kelib chiqib aytish joizki, faqat an'anaviy usullarga tayanib qolgan korxonalar global raqobatda orqada qoladi. Aksincha, texnologik yangiliklarni qo'llash, mahalliy bozor talablarini hisobga olish va strategik hamkorliklarni rivojlantirish orqali korxonalar uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishishlari mumkin.

Shunday qilib, kelajakda korxonalar uchun asosiy omil - bu doimiy innovatsiyalar, moslashuvchanlik va global tendensiyalarga vaqtida munosabat bildirish qobiliyati bo'lib qoladi. Faqatgina izchil rivojlanish strategiyasi va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish orqali korxonalar global bozorlarda o'z o'rnini mustahkamlab, barqaror o'sishni ta'minlay oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Statista. Global Digital Economy Report 2024. Hamburg: Statista GmbH 2024.
2. IMF. Global Financial Stability Report. Washington, DC: International Monetary Fund 2024.
3. Export.uz. O'zbekiston eksportining raqamli transformatsiyasi. Toshkent: IT Park 2024.
4. O'zbekiston Respublikasi Investitsiya va tashqi savdo vazirligi. 2023 yil investitsiya hisoboti. Toshkent 2024.
5. Hasanov S. Xalqaro iqtisodiy aloqalar. Toshkent: Iqtisodiyot universiteti 2021.
6. Karimov J. Investitsion loyihalarni menejmenti. Toshkent: TDYU 2020.

KICHIK BIZNESNING YANGI ISH O'RINLARI YARATISHDAGI O'RNI Muxtorjonov Azamatjon

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: "Iqtisodiyot" kafedrasi dotsenti M.Jo'raxonov

Kichik biznes iqtisodiy rivojlanishning muhim komponenti sifatida mamlakatlar va mahalliy jamoalarda ish bilan bandlikni ta'minlashda muhim vazifani bajaradi. Kichik bizneslar, odatda, iqtisodiyotning asosiy poydevori sifatida qabul qilinadi, chunki ular ko'plab ish o'rinlarini yaratish, innovatsiyalarni amalga oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular, odatda, yangi g'oyalar va mahsulotlarni taklif qilishga qodir bo'lgan innovatorlardir. Kichik bizneslar ko'pincha yirik korxonalar tomonidan e'tibordan chetda qoladigan niş bozorlariga xizmat ko'rsatadilar [1]. Bu esa, o'z navbatida, mahalliy jamoalar uchun yangi ish o'rinlari va imkoniyatlar yaratadi. Masalan, biror qishloq yoki kichik shahar hududida ochilgan yangi kafe yoki do'kon, nafaqat o'z xodimlarini ish bilan ta'minlaydi, balki mahalliy yetkazib beruvchilar va xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratadi.

Yirik korxonalar ko'pincha bir yoki bir necha sohalarga qaratilgan bo'lsa, kichik bizneslar turli xil mahsulot va xizmatlarni taklif etish orqali iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishga yordam beradi. Bu holat, iqtisodiy inqirozlar yoki bozor o'zgarishlariga nisbatan mahalliy iqtisodiyotning barqarorligini oshiradi. Kichik bizneslar har xil sohalarda faoliyat yuritganligi sababli, ular iqtisodiy shoklarga qarshi turish qobiliyatini oshiradi.

Kichik korxonalar ko'pincha yangi texnologiyalar va uslublarni joriy etishga tayyor bo'lishadi [2]. Ularning moslashuvchanligi va tezkor qarorlar qabul qilish qobiliyati yangi mahsulotlar va xizmatlarni tezda ishlab chiqishga imkon beradi. Bu esa, o'z navbatida, iqtisodiy rivojlanishga olib keladi. Innovatsiyalar esa, ish o'rinlari yaratish jarayonini kuchaytiradi va raqobatbardosh muhitni shakllantiradi. Shuningdek, kichik bizneslarning mahalliy iqtisodiyotga ta'siri bevosita ijtimoiy barqarorlikka ham bog'liqdir. Kichik bizneslar mahalliy aholi uchun ish o'rinlari yaratish bilan birga, ularning ijtimoiy hayotini ham yaxshilaydi. Ish bilan bandlik darajasi oshgan sari, mahalliy jamoalarda iqtisodiy farovonlik va barqarorlik ta'minlanadi. Bu esa, o'z navbatida, jinoyatchilik darajasining pasayishi va ijtimoiy muammolarni kamaytirishga yordam beradi.

Davlat siyosati ham kichik bizneslarni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Davlat tomonidan yaratilgan qulay sharoitlar, soliq imtiyozlari va moliyaviy yordam dasturlari kichik bizneslarning rivojlanishini rag'batlantiradi. Bunday dasturlar orqali kichik bizneslar o'z faoliyatlarini kengaytirish va yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Kichik biznes iqtisodiy rivojlanishning ajralmas qismi bo'lib, u mamlakatlar va mahalliy jamoalarda ish bilan bandlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning innovatsion qobiliyati, iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlashdagi o'rni va mahalliy ijtimoiy barqarorlikka qo'shgan hissasi kichik bizneslarning ahamiyatini yanada oshiradi. Shu sababli, davlat va jamiyat tomonidan kichik bizneslarni qo'llab-quvvatlashga e'tibor qaratilishi zarurdir.

Kichik bizneslar turizm, qishloq xo'jaligi va servis sanoati kabi tarmoqlarda ish o'rinlari yaratishda muhim rol o'ynaydi [3]. Ushbu sohalar orqali kichik bizneslar nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, balki mahalliy aholi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Biroq, bu jarayonda ijobiy va salbiy ta'sirlar ham mavjud. Quyida ushbu tarmoqlardagi kichik bizneslarning ish o'rinlari yaratishga bo'lgan ta'siri misollar bilan ko'rib chiqiladi.

Turizm. Turizm sohasida kichik bizneslar, masalan, mehmonxonalar, restoranlar va ekskursiya xizmatlarini ko'rsatuvchi firmalar, mahalliy iqtisodiyotga sezilarli darajada hissa qo'shadi. Ular sayyohlarni jalb qilish orqali ish o'rinlarini yaratadi. Misol uchun, O'zbekistondagi Samarkand va Buxoro shaharlarida kichik mehmonxonalar va kafelar sayyohlar uchun qulay sharoitlar yaratadi. Bu xizmatlar nafaqat ish o'rinlari yaratadi, balki mahalliy madaniyatni saqlash va rivojlantirishga ham yordam beradi. Biroq, turizmning ortib borishi ba'zan mahalliy aholi uchun salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Masalan, sayyohlar sonining ko'payishi natijasida narxlarning oshishi yoki resurslarning haddan tashqari iste'moli sodir bo'lishi mumkin. Bu holat mahalliy aholining hayot darajasini pasaytirishi va ularning turmush sharoitlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Qishloq xo'jaligi. Qishloq xo'jaligida kichik bizneslar, masalan, oilaviy fermalar va dehqonchilik bilan shug'ullanadigan korxonalar, mahalliy oziq-ovqat ta'minotini oshirish va ish o'rinlari yaratishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda kichik fermer xo'jaliklari ko'plab ish o'rinlarini yaratib, mahalliy aholini oziq-ovqat bilan ta'minlaydi. Bunday fermerlar ko'pincha organik mahsulotlar ishlab chiqarishga e'tibor berib, iste'molchilar orasida sog'lom ovqatlanish madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, qishloq xo'jaligida kichik bizneslar ham ba'zi salbiy ta'sirlarga ega bo'lishi mumkin. Masalan, intensiv qishloq xo'jaligi amaliyotlari erning unumdorligini pasaytirishi va ekologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, kichik fermerlar ko'pincha moliyaviy resurslardan kam ma'lum bo'lganligi sababli, bozorning o'zgarishlariga tezda moslasha olmaydilar, bu esa ularning barqarorligini tahdid ostiga qo'yadi.

Servis sanoati. Servis sanoatida kichik bizneslar, masalan, tozalash xizmatlari, go'zallik salonlari va avtomobil xizmat ko'rsatish markazlari, ish o'rinlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu sohalar ko'pincha yuqori darajadagi ish o'rinlarini taklif etadi va xizmat ko'rsatish sifatini oshirishga yordam beradi. Misol uchun, O'zbekistonda go'zallik salonlari va spa xizmatlari ko'rsatish orqali yangi ish o'rinlari yaratilmoqda, bu esa mahalliy aholi uchun qo'shimcha daromad manbai hisoblanadi. Biroq, servis sanoatidagi kichik bizneslarning ham ba'zi salbiy tomonlari mavjud. Masalan, raqobatning kuchayishi ba'zida sifatni pasaytirishi yoki xodimlar uchun ish sharoitlarini yomonlashtirishi mumkin. Kichik bizneslar ko'pincha past maoshlar taklif qiladi va xodimlarning mehnat huquqlari to'g'risida e'tibor bermasligi mumkin. Bu esa ishchilar orasida qoniqarsizlikni keltirib chiqarishi va ularning barqarorligini tahdid ostiga qo'yishi mumkin.

Umuman olganda, turizm, qishloq xo'jaligi va servis sanoati kabi tarmoqlarda kichik bizneslarning ish o'rinlari yaratishga bo'lgan ijobiy va salbiy ta'sirlari mavjud. Ijobiy tomoni – yangi ish o'rinlarini yaratish va mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishdir. Salbiy tomoni esa – ekologik muammolar va ish sharoitlarining yomonlashuvi kabi

masalalardir. Shu sababli, kichik bizneslarni qo'llab-quvvatlashda davlat va jamiyat tomonidan muvozanatli yondashuv zarurdir.

Kichik bizneslar iqtisodiy o'sish va ish o'rinlari yaratishda muhim rol o'ynaydi[4]. Ularning ahamiyatini yanada oshirish uchun bir qator takliflar va tavsiyalarni ko'rib chiqish zarur.

Birinchidan, kichik bizneslarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish kerak. Davlat va moliya institutlari tomonidan kichik bizneslar uchun qulay kredit shartlari, subsidiyalar va grantlar taqdim etilishi lozim. Bu, o'z navbatida, tadbirkorlarning yangi loyihalarni amalga oshirishiga va ish o'rinlarini yaratishga yordam beradi.

Ikkinchidan, ta'lim va malaka oshirish dasturlarini rivojlantirish zarur. Kichik biznes egalari va ularning xodimlari uchun treninglar, seminarlar va master-klasslar tashkil etish, ularning malakasini oshirishga va raqobatbardoshligini kuchaytirishga yordam beradi. Bu, shuningdek, yangi texnologiyalarni joriy etish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash imkonini beradi.

Uchinchidan, kichik bizneslarni qo'llab-quvvatlash uchun mahalliy hamjamiyatlar va davlat organlari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish muhimdir. Mahalliy hokimiyatlar tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqishi va amalga oshirishi kerak. Bu dasturlar doirasida kichik bizneslarga bozorni o'rganish, marketing strategiyalarini ishlab chiqish va xarajatlarni optimallashtirish bo'yicha maslahatlar berilishi mumkin.

To'rtinchidan, kichik bizneslar uchun raqamli transformatsiyani rag'batlantirish zarur. Internet va raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali kichik bizneslar kengroq auditoriyaga chiqishlari, mahsulotlarini onlayn sotishlari va xizmatlarini taklif etishlari mumkin. Davlat tomonidan raqamli infratuzilmani rivojlantirish va tadbirkorlarga raqamli savodxonlik bo'yicha treninglar o'tkazish muhimdir.

Beshinchidan, ekologik barqarorlikni ta'minlashga e'tibor qaratish lozim. Kichik bizneslar ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishga va resurslardan samarali foydalanishga yo'naltirilishi kerak. Bu nafaqat atrof-muhitni himoya qilishga, balki yangi ish o'rinlarini yaratishga ham yordam beradi.

Kichik bizneslarning ish o'rinlari yaratishdagi ahamiyatini oshirish uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlash, ta'lim, hamkorlik, raqamli transformatsiya va ekologik barqarorlikka e'tibor qaratish zarur. Bu yondashuvlar orqali biz kichik bizneslarni rivojlantirib, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashimiz mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kichik bizneslar iqtisodiyotning asosiy poydevori bo'lib, ularning muvaffaqiyati nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki ijtimoiy farovonlikka ham bevosita ta'sir qiladi. Ularni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish orqali biz barqaror va farovon jamiyatni yaratishga yordam bera olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. E.Egamberdiev, X.Xo'jaqulov. "Kichik biznes va tadbirkorlik" O'quv qo'llanmasi Toshkent Moliya instituti. Toshkent 2003 y. 175 bet.
2. Yo.Abdullaev. "Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari". 100 savolga - 100 javob – T.: Mehnat, 2002.
3. A.Vahobov. "Iqtisodiy yangilanish yo'lidan". – j. O'zbekiston iqtisodiyot axborotnomasi. Ekonomicheskij vestnik Uzbekistana № 9, 2002.

4. E.Egamberdiev. "Kichik biznes va tadbirkorlik". Ma'ruza matni. – T.: TMI, 2000.

Qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoatining tarkibi va uning milliy iqtisodiyotdagi o'rni.

Umirova Gulmira Shodiboy qizi

Jizzax politexnika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoati iqtisodiyotning real sektorining muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tarmoq turli xil qurilish va infratuzilma obyektlarini barpo etish uchun zarur bo'lgan materiallarni ishlab chiqarishga ixtisoslashgan korxonalar faoliyatini qamrab oladi.

Qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoatini quyidagi izchil jarayonlarni o'z ichiga oluvchi iqtisodiy faoliyatlar majmuasi sifatida ifodalash mumkin: xomashyoni qazib olish va tayyorlash; materiallarni qayta ishlash va tayyor mahsulotni ishlab chiqarish; tayyor mahsulotni bozorga yetkazib berish.

Tayyor mahsulotni bozorga yetkazib berish bosqichida ishlab chiqarilgan qurilish materiallari sifat tekshiruvidan o'tkazilib, omborlarga joylashtiriladi va keyin iste'molchilar yoki qurilish obyektlariga transport orqali yetkazib beriladi.

Qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoati mahsulotlarini quyidagi turlarga ajratish mumkin: asosiy qurilish materiallari; yordamchi qurilish materiallari; dekorativ materiallar; maxsus qurilish materiallari.

Asosiy qurilish materiallari qurilishning asosiy jarayonlarida ishlatiladigan materiallarni o'z ichiga oladi. Jumladan, sement qurilishning poydevoridan tortib beton mahsulotlarini yaratishga qadar keng qo'llaniladi, g'isht va bloklar devor va inshootlarni qurishda ishlatiladi, beton esa asosiy konstruksiya va yo'l qurilish materiallari sifatida ishlatiladi.

Qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoatini tasniflash ushbu tarmoqni iqtisodiy va texnologik nuqtai nazardan samarali tahlil qilishga imkon beradi. Qurilish materiallari sanoati mahsulotlarini turli omillarga ko'ra quyidagi 1-jadvalda ifodalangan shaklda tasniflash mumkin.

1-jadval

Qurilish materiallari sanoati mahsulotlari tasnifi⁴.

Mezoni	Guruhlar
Materialning kelib chiqishiga ko'ra	- Tabiiy materiallar (qum, ohaktosh, granit)
	- Sun'iy materiallar (sement, keramika, g'isht)
Ishlatilish maqsadiga ko'ra	- Konstruktiv materiallar (beton, g'isht)
	- Himoya materiallari (issiqlik izolyatsiyasi materiallari, suv o'tkazmaydigan materiallar)
	- Pardoqlash materiallari (bo'yoqlar, keramika plitalar)
Texnologik jarayoniga ko'ra	- Issiqlik bilan qayta ishlangan materiallar (keramika, g'isht, shisha)

⁴ Tadqiqotchi tomonidan tuzilgan.

	- Mexanik qayta ishlangan materiallar (qum, tosh mahsulotlari)
	- Kimyoviy qayta ishlangan materiallar (bitum, bo'yoqlar, yelimlar)
Qo'llanilish sharoitlariga ko'ra	- Ichki foydalanish uchun materiallar (devor qoplamalari, pol qoplamalari)
	- Tashqi foydalanish uchun materiallar (fasad pardoqlash materiallari, yomg'irga chidamli qoplamalar)
Ekologik jihatdan	- An'anaviy materiallar (standart qurilish materiallari)
	- Ekologik toza materiallar (qayta ishlangan materiallar, tabiiy zararli moddalarni chiqarmaydigan mahsulotlar)

2017-yil 1-yanvardan joriy qilingan "O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy faoliyat turlarining umumdavlat tasniflagichi"da qurilish materiallarining alohida tasnifi keltirilmagan⁵. Qurilish materiallari sanoat mahsulotlarining turli guruhlari tarkibiga kiritilgan bo'lib, ushbu tasnifdan alohida qurilish materiallari tasnifini shakllantirishning imkonini yo'q. 2016-yil oxirigacha mamlakatimizda amalda bo'lgan "Kichik biznes subyektlariga tegishli bo'lgan korxonalar va tashkilotlar klassifikatsiyasi"da qurilish materiallari sanoatining alohida ishlab chiqarish faoliyatlari guruhlari keltirilgan⁶. Ushbu klassifikator hozirgi vaqtda amalda bo'lmasa-da, qurilish materiallari ishlab chiqarish faoliyatining tarkibiy turlari to'g'risida to'liq tasavvur qilish va ular asosida tahlillar qilishga imkon beradi. Ushbu faoliyat turlarining har birida bir necha xil alohida qurilish materiallari ishlab chiqariladi (2-jadval).

2-jadval

Qurilish materiallari sanoatining iqtisodiy faoliyat turlari tasnifi va mahsulotlar tarkibi⁷.

№	Faoliyat turlari	Mahsulotlar nomlari
1.	Sement xomashyosini qazib olish	Kalsit, ohaktosh, gips xomashyosi
2.	Sement ishlab chiqarish	Portland sement, kalkortsement va boshqa sement turlari
3.	Asbest sement sanoati	Asbestsement listlar, trubalar, detallar
4.	Yumshoq tom yopish va gidro-izolyatsiya materiallari sanoati	Ruberoid, pergamin, to'l kabi bitumli tom yopish materiallari, porizol, izol
5.	Yig'ma temir-beton va beton konstruksiyalari sanoati	Shpal, tyuring, truba kabi beton plitalar, beton ustunlar, beton devorlar, yo'l betonlari va beton buyumlar

⁵ Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 24-avgustdagi 275-son "Iqtisodiy faoliyat turlarini tasniflashning xalqaro tizimiga o'tish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/docs/-3019918>.

⁶ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 11-oktyabrdagi 439-son "Kichik tadbirkorlik (biznes) sub'ektlariga tegishli bo'lgan korxonalar va tashkilotlar klassifikatsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qaroriga 1-ilova <https://lex.uz/docs/246536>.

⁷ Tadqiqotchi tomonidan tuzildi.

6.	Devor bloklarini ishlab chiqarish	Silikat beton, shlakobeton, penobeton, gazobeton va tabiiy toshdan devor bloklari
7.	Qurilish g'ishtlari va keramik plitkalar ishlab chiqarish	G'isht, konstruktiv keramika plitalari, kafel va keramika materiallari
8.	Keramika xom ashyosini qazib olish	G'isht gili, keramika xom ashyosi
9.	Qurilish keramikasi ishlab chiqarish	Fasad uchun yupqa qatlamli keramik g'ishtlar va keramika plitalari
10.	Qurilish-texnik chinni, fayans va yarim chinni buyumlar sanoati	Lavabolar, sanitar buyumlar, fayans plitalari
11.	Polimer xomashyosidan qurilish materiallari ishlab chiqarish	Linoleum, penopolistrol plitalar, plastik eshiklar, plastmassa trubkalar, polimer tom yopish materiallari
12.	Noruda qurilish materiallari sanoati	Kaolin, slyuda, grafit, qum, shag'al va chaqiq tosh
13.	Qoplama materiallari uchun tabiiy toshlarni qazib olish	Marmar, granit, oniks, va boshqa tabiiy toshlar
14.	Tabiiy toshdan qoplama materiallari ishlab chiqarish	Marmar, granit, oniks va boshqa tabiiy toshlardan qilingan plitalar, ustunlar, to'sinlar va maxsus buyumlar
15.	Tabiiy va sun'iy g'ovak to'ldir-gichlar uchun xomashyo qazib olish	Vulqon shlaklari, keramzit jinslari (loy yoki gil)
16.	Tabiiy g'ovak to'ldirgichlarni qayta ishlash va sun'iy g'ovak to'ldirgichlar ishlab chiqarish	Shlakli toshlar, keramzit, polistirol granulari, ko'pikli shisha

Qurilish materiallari sanoati bir qator xususiyatlari bilan boshqa tarmoqlardan ajralib turadi. Uning alohida xususiyatlari sifatida ushbu tarmoqning xomashyo resurslarni qayta ishlashga ixtisoslashganligi, kapital, energiya va innovatsiyalarga talabchanligining yuqori ekanligi, logistika tizimiga bog'liqligini misol qilib ko'rsatish mumkin.

Qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoati xomashyoni qayta ishlashga ixtisoslashgana tarmoqlardan biridir. Ushbu tarmoqda mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini oshirish imkoniyatlari mahalliy xomashyo bazasining yetarli ekanligi sharoitida yanada yuqori bo'ladi.

Kichik biznesda xorijiy investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish Zokirov Kamronmirzo Tohirjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

**Ilmiy rahbar: Dadaboyeva Marguba Mamasoliyevna
i.f.f.d.(PhD), dotsent, Andijon davlat texnika instituti**

Kichik biznes mamlakat iqtisodiyotining asosiy ustunlaridan biri bo'lib, bandlik, innovatsiyalar va mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ammo moliyaviy resurslarning yetishmovchiligi ushbu sohaning barqaror o'sishiga to'sqinlik qiladi. Xorijiy investitsiyalar kichik biznesni rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi, chunki ular qo'shimcha kapital, ilg'or texnologiyalar va global tajribalarni jalb qilish imkonini beradi. Ushbu maqolada kichik biznes uchun xorijiy investitsiyalarning ahamiyati, ularning samaradorligini baholash usullari hamda investitsiya samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilinadi.

1. Kichik biznesga xorijiy investitsiyalarning ahamiyati

Xorijiy investitsiyalar kichik biznesga quyidagi asosiy jihatlar bo'yicha foyda keltiradi:

Moliyaviy resurslarning ko'payishi – xorijiy kapital kichik biznes korxonalarining rivojlanishiga yordam beradi.

Texnologik yangilanish – xorijiy investorlar tomonidan ilg'or texnologiyalar va innovatsion boshqaruv tizimlari joriy etiladi.

Xalqaro hamkorlik imkoniyatlari – xorijiy investitsiyalar biznesni xalqaro bozorga chiqishga va yangi mijozlarni jalb qilishga yordam beradi.

Ish o'rinlari yaratish – investitsiyalar natijasida yangi korxonalar ochiladi va mahalliy ishchilar uchun bandlik imkoniyatlari kengayadi [1].

2. Investitsiyalarning samaradorligini baholash

Xorijiy investitsiyalarning samaradorligini aniqlash uchun turli moliyaviy va iqtisodiy ko'rsatkichlar qo'llaniladi:

1. Investitsiyalarning Rentabelligi (ROI)

Bu ko'rsatkich investitsiya kiritish natijasida olingan foyda darajasini ifodalaydi [2]:

$$ROI = \frac{\text{Foyda}}{\text{Investitsiya miqdori}} \times 100\%$$

Agar bu ko'rsatkich yuqori bo'lsa, demak, investitsiya muvaffaqiyatli amalga oshirilgan.

2. Sof Hozirgi Qiymat (NPV)

NPV investitsiya kiritilgan loyihaning kelajakdagi pul oqimlarini bugungi qiymat bilan baholash uchun ishlatiladi [2]:

$$NPV = \sum \frac{CF_t}{(1+r)^t} - I$$

bu yerda:

- t-yildagi pul oqimi,
- diskont stavkasi,
- vaqt davri,
- dastlabki investitsiya miqdori.

Agar $NPV > 0$ bo'lsa, loyiha foydali hisoblanadi.

3. Ichki Rentabellik Normasi (IRR)

Bu ko'rsatkich investitsiya loyihasining rentabelligini baholash uchun ishlatiladi. IRR qiymati qanchalik yuqori bo'lsa, investitsiyaning daromadliligi shunchalik yaxshi bo'ladi [3].

3. Investitsiya samaradorligini oshirish yo'llari

Kichik biznesda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni ko'rish lozim [3]:

1. Soliq imtiyozlarini joriy etish – xorijiy investorlar uchun qulay investitsiya muhitini yaratish.

2. Huquqiy asoslarni mustahkamlash – investitsiya jarayonining shaffofligi va huquqiy himoyani ta'minlash.

3. Korxonalarni innovatsion rivojlantirish – xorijiy kapitaldan samarali foydalanish uchun texnologiyalarni modernizatsiya qilish.

4. Infratuzilmani rivojlantirish – investorlar uchun qulay ishlab chiqarish va logistika sharoitlarini yaratish.

4. Kichik biznesda xorijiy investitsiyalarning amalga oshirilishiga misollar

Xorijiy investitsiyalar muvaffaqiyatli jalb qilingan kichik biznes loyihalarining ba'zi misollari quyidagicha:

O'zbekistondagi IT-startaplar – so'nggi yillarda xalqaro venchur kapitali jalb qilinib, yangi innovatsion startaplar ishga tushirilmoqda.

Qishloq xo'jaligi sohasida xorijiy hamkorlik – Yevropa va Osiyo davlatlarining qishloq xo'jaligi texnologiyalariga sarmoya kiritishi natijasida fermer xo'jaliklari rivojlanmoqda.

Turizm va mehmonxona biznesida investitsiyalar – xorijiy kompaniyalar tomonidan mehmonxonalar va dam olish maskanlari barpo etilmoqda.

Xorijiy investitsiyalar kichik biznesning barqaror rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Investitsiyalarning samaradorligini oshirish uchun huquqiy asoslarni mustahkamlash, biznes muhitini yaxshilash va ilg'or texnologiyalarni joriy etish zarur. Shu bilan birga, investitsiya loyihalarining natijalari moliyaviy ko'rsatkichlar orqali baholanib borilishi lozim.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Усмонов, Ш. Инвестиция фаолияти ва унинг иқтисодий самараси — Т.: Иқтисодиёт ва малия. 2020 й.
2. Қосимов, А. Тадбиркорлик фаолияти ва инвестицияларни бошқариш. — Т.: Ўзбекистон миллий университети нашриёти. 2018 й.
3. Рахимов, М. Ишлаб чиқаришда инвестицияларнинг роли ва аҳамияти. — Т.: Экономика ва менеджмент. 2019 й.

REZERVLAR VA ULARNING TOVAR-MODDIY ZAXIRALARGA TA'SIRI

Tursunov Behzod

Andijon davlat texnika instituti
Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi 4-kurs talabasi

Tovar-moddiy zaxiralar har qanday iqtisodiy faoliyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlashda, bozor talabini qondirishda va korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Tovar-moddiy zaxiralar, asosan, xom ashyo, yarim tayyor mahsulotlar va tayyor mahsulotlardan iborat bo'lib, ularning har biri ishlab chiqarish jarayonining turli bosqichlarida muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2020-yil 30-iyun kuni 3259-raqami bilan ro'yhatdan o'tgan O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standarti (4-sonli BHMS) "Tovar-moddiy zaxiralar" buyrug'i ham O'zbekiston Respublikasida tovar-moddiy zaxiralari ham mamlakatimizda muhim ahamiyat kasb etishi isbotidir [1].

Har qanday ishlab chiqarish jarayoni uchun zarur bo'lgan materiallar va resurslar doimo mavjud bo'lishi kerak. Agar zaxiralar yetarli bo'lmasa, ishlab chiqarish jarayoni to'xtab qolishi mumkin. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini pasaytiradi va korxonaning moliyaviy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, avtomobil ishlab chiqaruvchi korxonalar uchun zaxiralarning yetarli darajada bo'lishi, xususan, xom ashyo va muhim qismlar (masalan, dvigatellar yoki elektron komponentlar) ishlab chiqarishni uzluksiz davom ettirish imkonini beradi.

Bozor talabining o'zgarishi doimo kuzatiladi va korxonalar bu o'zgarishlarga moslashishi kerak. Zaxiralarning mavjudligi, korxonalarga tezda javob berishga va mijozlarning talablarini qondirishga yordam beradi. Masalan, mavsumiy talabning oshishi yoki yangi mahsulotning bozorga chiqishi kabi holatlar zaxiralarni boshqarishni talab qiladi. Agar zaxiralar yetarli darajada bo'lmasa, kompaniya raqobatda orqada qolishi mumkin. Bundan tashqari, tovar-moddiy zaxiralar xarajatlarni boshqarishda ham muhim ahamiyatga ega [2]. Zaxiralarni samarali boshqarish orqali korxonalar xarajatlarni kamaytirishi va foydani oshirishi mumkin. Masalan, zarur bo'lgan zaxiralarni vaqtida sotib olish, narxlarning oshishini oldini olishga yordam beradi. Shuningdek, zaxiralarni optimallashtirish orqali saqlash xarajatlarini kamaytirish mumkin. Bu esa korxonaning umumiy rentabelligini oshirishga xizmat qiladi.

Zaxiralarni boshqarishda zamonaviy texnologiyalar va axborot tizimlarining roli ham muhimdir. Hozirgi kunda ko'plab korxonalar ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlaridan foydalanmoqda. Ushbu tizimlar zaxira holatini real vaqtda monitoring qilish imkonini beradi va zaruriyatga qarab zaxiralarni yangilashni osonlashtiradi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonini samarali boshqarishga yordam beradi va bozor talablariga tezkor javob berishga imkon yaratadi. Shuningdek, tovar-moddiy zaxiralarning boshqarilishi korxonaning strategik rejalashtirish jarayonida ham muhim ahamiyatga ega. Korxonalar zaxiralarning optimal darajasini belgilash orqali resurslarni yanada samarali ishlatishlari mumkin. Bu esa raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

Rezervlar, korxonalar va tashkilotlar tomonidan kelajakdagi ehtiyojlarni qondirish maqsadida saqlanadigan zaxiralardir. Ular ishlab chiqarish jarayonida yoki xizmat ko'rsatishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan turli xil holatlarda muhim ahamiyatga ega. Rezervlar iqtisodiy faoliyatning uzluksizligini ta'minlash, risklarni kamaytirish va bozor talabini qondirishda muhim rol o'ynaydi.

Rezervlarning asosiy vazifalaridan biri – ehtimoliy muammolarni oldini olishdir. Har qanday korxona yoki tashkilot uchun kutilmagan vaziyatlar, masalan, xom ashyo yetkazib beruvchilar bilan bog'liq muammolar, tabiiy ofatlar yoki boshqa noxush holatlar yuzaga kelishi mumkin [3]. Bunday vaziyatlarda rezervlar yordamida ishlab chiqarishni davom ettirish, xizmat ko'rsatishni uzluksiz amalga oshirish imkoniyati mavjud. Misol uchun, oziq-ovqat sanoatida, oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash uchun rezervlar zarur bo'ladi, chunki talab va taklif o'rtasidagi noaniqliklar tufayli mahsulotlar yetishmasligi yoki ortiqcha bo'lishi mumkin. Rezervlar xarajatlarni boshqarishda ham muhim rol o'ynaydi. Korxonalar o'z zaxiralarini samarali boshqarish orqali xarajatlarni kamaytirishi va foydani oshirishi mumkin. Masalan, agar korxona zaxiralarning optimal darajasini belgilasa, u narxlarning oshishini oldini olishga yordam beradi. Shuningdek, zaxiralarni vaqtida yangilash orqali saqlash xarajatlarini kamaytirish mumkin. Bu esa korxonaning umumiy rentabelligini oshirishga xizmat qiladi.

Rezervlar, shuningdek, bozor talabini qondirishda ham muhim ahamiyatga ega. Bozor talabining o'zgarishi doimo kuzatiladi va korxonalar bu o'zgarishlarga moslashishi kerak. Zaxiralarning mavjudligi korxonalarga tezda javob berishga va mijozlarning talablarini qondirishga yordam beradi. Masalan, mavsumiy talabning oshishi yoki yangi mahsulotning bozorga chiqishi kabi holatlar zaxiralarni boshqarishni talab qiladi. Agar zaxiralar yetarli bo'lmasa, kompaniya raqobatda orqada qolishi mumkin. Bundan tashqari, rezervlar strategik rejalashtirish jarayonida ham muhim ahamiyatga ega. Korxonalar o'z rezervlarini boshqarish orqali resurslarni yanada samarali ishlatishlari mumkin. Bu esa raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Strategik rejalashtirishda rezervlarning optimal darajasi belgilanishi zarur, chunki bu korxonaning kelajakdagi rivojlanishini ta'minlaydi.

Zamonaviy texnologiyalar va axborot tizimlari rezervlarni boshqarishda ham muhim rol o'ynaydi. Ko'plab korxonalar ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlaridan foydalanmoqda. Ushbu tizimlar zaxira holatini real vaqtda monitoring qilish imkonini beradi va zaruriyatga qarab zaxiralarni yangilashni osonlashtiradi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonini samarali boshqarishga yordam beradi va bozor talablariga tezkor javob berishga imkon yaratadi. Shuningdek, rezervlarni boshqarishda korxonaning ichki va tashqi muhitini tahlil qilish zarur. Ichki omillar, masalan, ishlab chiqarish quvvati, xodimlar malakasi va texnologik jarayonlar rezervlarni belgilashda muhim ahamiyatga ega. Tashqi omillar esa bozor tendensiyalari, raqobatchilar faoliyati va iqtisodiy sharoitlarni o'z ichiga oladi. Bularning barchasi rezervlarni samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etadi.

Xulosa qilib aytganda, rezervlar korxonalar va tashkilotlar tomonidan kelajakdagi ehtiyojlarni qondirish maqsadida saqlanadigan zaxiralardir. Ular ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlash, risklarni kamaytirish va bozor talabini

qondirishda muhim rol o'ynaydi. Rezervlarni samarali boshqarish orqali korxonalar xarajatlarni kamaytirishi, foydani oshirishi va raqobatbardoshligini oshirishi mumkin. Zamonaviy texnologiyalar va axborot tizimlari esa bu jarayonni yanada samarali qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi moliya vazirining buyrug'i, 30.06.2020 yilda ro'yxatdan o'tgan, ro'yxat raqami 3259.
2. I.Ismanov, N.Toshmamatov, S.Buzrukhanov. Moliyaviy hisob va hisobot: Darslik – T.: Sano-standart, 2019. - 560 b.
3. B. Isroilov, Buxgalteriya hisobi nazariyasi: Darslik - Toshkent: Tafakkur , 2020. - 240 b

TIJORAT BANKLARINI MARKETING STRATEGIYASI VA BOSHQARISH SAMARADORLIGI TAXLILI

Mo'ydinov Ozodbek Olimjonovich

ADU. "Iqtisodiyot" kafedrasida o'qituvchi.

Akramov Abbos Anvar o'g'li

ADU. "Turizm" yo'nalishi talabasi

Jahonda tijorat banklari faoliyati bilan bog'liq risklarni har tomonlama baholash – bank tizimini ishonchli-ligi va barqarorligini oshirish, banklar faoliyatini shaffofligini ta'minlash, bank faoliyatining barcha ishtirokchi tomonlarini qonuniy manfaatlarini to'liq himoya qilishning zaruriy shartidir. Bu esa korporativ boshqaruv tizimini tijorat banklari barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, korporativ boshqaruv tamoyillari asosida jahonning "2021-yilda 73 ta yirik bozorida ro'yxatga olingan 8000 ga yaqin kompaniya barqarorlik ko'rsatkichlarini oshkor qildi".

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda aktivlarining majburiyatlarga nisbati hamda kreditlarning depozitlarga nisbati kabi ko'rsatkichlarni hisoblash va ularni nazorat qilib borish muhimdir. Tahlil natijalariga ko'ra bank tizimida aktivlarning majburiyatlarga nisbati 115-120 foiz atrofida bo'lmoqda. Bu ko'rsatkich bizga bank tizimi aktivlarining katta qismi majburiyatlardan tashkil topganligini bildirmoqda.

Shuningdek, kreditlar qo'yilmalarining depozitlarga nisbati orqali biz banklar tomonidan ajratilgan kreditlarning depozitlar bilan ta'minlanganlik darajasini aniqlashimiz mumkin. Ya'ni tijorat banklarida barqaror resurs manbayi sifatida depozit bazasi olinadi. Aynan bank ajratayotgan kreditlar barqaror manbalardan amalga oshirilishi lozim. Shundan kelib chiqqan holda bank tizimida ajratilayotgan kreditlarning depozitlarga nisbati 2022-yil 1-yanvar holatiga 209,0 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yil 1-yanvar holatiga bu ko'rsatkich 180,0 foizni tashkil qilgan. Bu orqali biz kredit qo'yilmalarining tarkibida depozit resurslarining hissasi oshganligini ko'rishimiz mumkin.

Mulkchilik shakliga ko'ra banklardagi holatni tahlil qiladigan bo'lsa, unda davlat ulushi mavduj banklarda kredit qo'yilmalarining depozitlarga nisbati 2022-yil 1-yanvar holatiga 268,7 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yil 1-yanvar holatiga bu

ko'rsatkich 239,6 foizni tashkil qilgan. Bundan ko'rishimiz mumkinki, davlat ulushi mavjud banklar ajratayotgan kreditlarining katta qismi barqaror bo'lmagan resurslardan ketmoqda. Ya'ni kreditlarning atiga 30 foizi depozitlar hisobiga amalga oshmoqda.

1-jadval.

O'zbekiston Respublikasi bank tizimining taqqoslama ko'rsatkichlari,

Ko'rsatkichlar	01.01.2022-y.			01.01.2023-y		
	Jami	Shundan:		Jami	Shundan:	
		davlat ulushi mavjud banklar	davlat ulushi bo'lmagan banklar		davlat ulushi mavjud banklar	davlat ulushi bo'lmagan banklar
Aktivlarning majburiyatga nisbati, foizda	119,0	18,9	1 19,1	116,7	116,6	117,0
Aktivlar	444 922,5	362 421,9	82 500,6	556 746,3	435 135,6	121 610,7
Majburiyatlar	374 004,9	304 726,7	69 278,2	477 180,8	373 216,4	103 964,4
Kredit qo'yilmalarining depozitlarga nisbati, foizda	209,0	268,7	89,2	180,0	239,6	80,5
Kreditlar	326 311,6	280 073,6	46 311,9	390 048,9	324 680,8	65 368,2
Depozitlar	156 111,8	104 248,0	51 941,8	216 737,5	135 534,4	81 203,1

Kapitalida davlat ulushi mavjud bo'lmagan tijorat banklarida esa vaziyat ancha yaxshi holatda. Xususan, 2022-yil 1-yanvar holatiga kapitalida davlat ulushi mavjud bo'lmagan banklarda kredit qo'yilmalarining depozit-larga nisbati 89,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yil 1-yanvar holatiga bu ko'rsatkich 80,5 foizni tashkil qilgan. Bundan ko'rishimiz mumkinki, kapitalida davlat ulushi mavjud bo'lmagan banklarda kredit qo'yilmalar to'liq depozit manbalardan amalga oshirilmoqda va bu kabi banklarda transformasiya riski juda past darajada.

Bankning innovatsion marketing strategiyasi mijozlarga (asosiy, istiqbolli, potensial) va mahsulotlarga (hozirgi va yangi) strategik e'tiborni o'z ichiga oladi. Marketingni rejalashtirish marketing tadqiqotlarini o'tkazish, marketing rejasini ishlab chiqish, munosabatlarni rivojlantirish dasturini tuzish, shuningdek, har bir menejer uchun shaxsan individual rejani tuzishdan iborat.

Marketing strategiyasi bank sektoridagi marketing kredit resurslari bozorini o'rganish, maqsadli audi-toriyaning moliyaviy holatini tahlil qilish va shu asosda banklarga depozitlarni jalb qilish imkoniyatlarini, bank faoliyatidagi o'zgarishlarni bashorat qilishga qaratilgan. Korxona va tashkilotlarga istalgan bankda o'z hisob raqamlarini ochishga ruxsat berilgan zamonaviy sharoitda bank sohasida raqobat darajasi oshib bormoqda. Marketing mijozlar bazasini va bank xizmatlari ko'lamini kengaytirish uchun qulay shart-sharoitlarni ta'min-lashga qaratilgan bo'lib, mijozlarga ma'lum bir bankda hisob varaqa ochishdan manfaatdor bo'lish imkonini beradi. Xizmat ko'rsatish sohasida banklar aviakompaniyalardan keyin ikkinchi bo'lib marketingdan foydala-nadilar va birinchi navbatda, marketingning

alohida elementlarini faol qo'llashni boshladilar, keyin esa, mar-keting va strategik rejalashtirishning to'liq konsepsiyasiga o'tdilar.

Shunday qilib, respublika tijorat banklari korporativ boshqaruv tizimining yanada samaradorlini oshirish orqali respublikaning barcha hududlaridagi turli xil mijozlarning bank xizmatlariga bo'lgan talablarini keng miqyosdagi xizmatlar ko'rsatish yo'li bilan qondirib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

6. О.Ю.Рашидов “Пул,кредит ва банклар”, 2021. 320 бет.
7. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: учеб.пособие/ Вешкин Ю.Г.,Авагян Г.Л.-:Магистр,2017.-350 с.
8. Основы банковского дела: учебное пособие,под ред. О.И.Лаврушина.-М.: Кнорус. 2008.-384 с.
9. Sobirjonova D., Sulaymonova B. Menejment. O'quv qo'llanma.-T.: Iktisod va moliya,-2018.212-6.

MAMLAKATIMIZ IQTISODIYOTINI RUVOJLANTRISHDA TADBIRKORLIK SUBYEKTNING O'RNI

Sobirjonov Ilhomjon

Andijon davlat texnika instituti

Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Katta o'qituvchi Bo'stonova Nilufar Adusamatovna

Mamlakatimizda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish,tadbirkorlik subyektlariga keng imkoniyatlarni yaratish, imtiyozlar berish, ularning faoliyatini liberallashtirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarning yangi bosqichiga o'tildi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, unga keng iqtisodiy erkinlik berish bilan tavsiflanadi. Shu jihatdan, hozirgi kunda respublikamizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor berilmoqda. Bu sohasini rivojlantirish masalasi davlatimiz iqtisodiy siyosatining strategik vazifasi sifatida qaralmoqda .

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yilning 22-dekabrida mamlakatimiz parlamenti – Oliy Majlisga taqdim etgan. Taraqqiyotimizning yangi bosqichi bo'lgan 2017-yilda amalga oshirilgan asosiy ishlar yakuni va O'zbekiston Respublikasining 2018-yilda ijtimoiy – iqtisodiy rivojlantirishning eng ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Murojaatnomada ta'kidlaganidek: “ Biz 2018-yilni Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab – quvvatlash yili, deb e'lon qilgan ekanmiz, kelgusi yili faol tadbirkorlikni rivojlantirish e'tiborimiz markazida bo'ladi. Bu sohani qo'llab – quvvatlash, biznes subyektlarini jadal va barqaror rivojlantirish yo'lidagi to'siq va g'ovlarni bartaraf etish bo'yicha zarur choralar ko'riladi[1]”.

Tadbirkorlik subyektlari milliy mahsulotlarni xalqaro bozorlarga olib chiqish orqali eksport hajmini oshiradi. Bu esa davlatning savdo balansini yaxshilashga va milliy valyutani mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kuchli tadbirkorlik muhiti xorijiy va mahalliy investorlarni jalb qilishga yordam beradi. Yangi biznes loyihalarining amalga oshirilishi investitsiyalar hajmini oshiradi va mamlakatga yangi texnologiyalar, bilimlar va tajribalarni olib keladi[2].

Jahon banki ma'lumotiga ko'ra, O'zbekiston 2017 yilda raqobatbardosh va inklyuziv bozor iqtisodiyotini barpo etish bo'yicha muhim islohotlar jarayonini boshladi. Asosiy islohotlar valyuta kursini liberallashtirish, import tariflarini pasaytirish, tanlangan tovar va xizmatlar narxlarini erkinlashtirish, monopoliyaga qarshi qo'mitani tashkil etishdan iborat bo'ldi. Ushbu dastlabki sa'y-harakatlar xususiy sektorni rivojlantirish, ko'proq va yaxshi ish o'rinlari yaratish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi[3].

Darhaqiqat, mamlakatimizda tadbirkorlikni, ayniqsa kichik va o'rta biznesni rivojlantirish, faoliyatida kelib chiqayotgan muammo va to'siqlarni bartaraf etish bo'yicha kompleks choralar ko'rilayapti. Bunda Prezidentimizning tadbirkorlar bilan ochiq muloqoti o'ziga xos o'ranga ega.

Ochiq muloqot ushbu jihatlar atroflicha muhokama qilinib, galdagi ustuvor vazifalarni hal etishning aniq takliflari o'rta tashlandi. Agar raqamlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ochiq muloqot arafasida 2021 yilda 15 mingdan ortiq, 2022 yilda 12 mingdan ziyod, joriy yilda esa 6 ming ta murojaat kelib tushgan. Demak, muammolar yechimini topgan sari murojaatlar soni ham kamayib bormoqda[4].

Ko'rilgan chora-tadbirlar va muhim qarorlar qabul qilinishi natijasida o'tgan so'nggi bir yil davomida kichik tadbirkorlar soni 40 ming taga ko'paydi va ularning umumiy soni 490 ming tani tashkil qilyapti. O'rta tadbirkorlar soni esa 2 ming taga oshib, hozirda ularning soni 10 ming taga yetdi. Yirik korxonalar soni ham o'tgan qisqa davrda 400 taga ko'paydi. Endi ularning umumiy soni 1500 ta bo'ldi[5].

Xulosa qilib aytganda, hamjihatlikda amalga oshirilayotgan islohotlar mavjud qiyinchiliklarga qaramay o'z samarasini berib kelayapti. Kichik va o'rta biznes, xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi yangi ish o'rinlarini tashkil qilish, fuqarolarning daromadlari va farovon yashashini ta'minlashga alohida hissa qo'shmoqda. Mazkur jarayonlarning muvaffaqiyati va yuqori samarali bo'lishida belgilab berilgan islohotlar strategiyasining aniq va izchil amalga oshirilganligi mustahkam asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi, 22.12.2017
2. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hisobotlari.
3. Abdusamatovna, B. N. (2022). WAYS OF DEVELOPING SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN UZBEKISTAN. Finland International Scientific Journal of Education. *Social Science & Humanities*, 10(12), 690-695.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi.
5. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev raisligida tadbirkorlar bilan o'tkazilgan ochiq muloqot 20 avgust 2021 yil.
6. Odiljanovna, H. S. (2024). INNOVATIVE DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES. IMRAS, 7(5), 295-298.

BANK KREDITLARINI OLIISHDA BIZNES REJANING AHAMIYATI

Arziboyeva Ravzahon Sattarovna

Andijon davlat texnika instituti "Buxgalteriya hisobi va menejment" kafedrası
o'qituvchisi, ilmiy rahbar

Luqmonov Shukrullo Raxmatjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv fakulteti Bank
ishi va auditi 4-kurs talabasi

Tadbirkorlar va kichik biznes egalari uchun tashqi moliyalashtirish manbalariga ega bo'lish ko'pincha o'sish va barqarorlik sari tashlanadigan ilk muhim qadam hisoblanadi. Mavjud moliyaviy imkoniyatlar ichida bank kreditlari eng keng tarqalgan va ishonchli manbalardan biri hisoblanadi. Biroq, bankdan kredit olish oddiy rasmiyatchilik emas - bu jarayon puxta tayyorgarlik, ochiqlik va, eng asosiysi, ishonchli biznes-rejani talab qiladi.

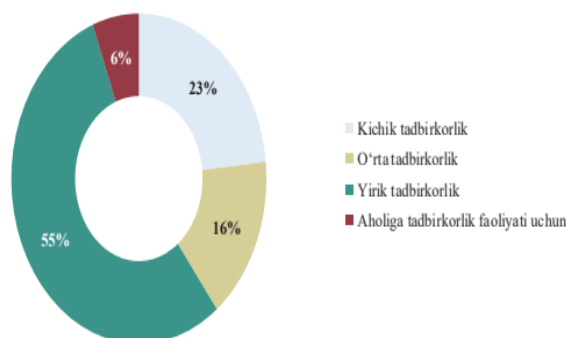
Banklar va boshqa moliyaviy tashkilotlar biznes-rejani shunchaki hujjat emas, balki qaror qabul qilishda asosiy vosita sifatida ko'radilar. Yaxshi tuzilgan biznes-reja tadbirkorning kredit olish imkoniyatini sezilarli darajada oshiradi. Bu reja orqali tadbirkor o'zining moliyaviy barqarorligini, bozorni tushunishini va kreditni qaytarish salohiyatini namoyish etadi.

Kreditni olish uchun yoziladigan biznes-reja batafsil, ishonarli va tuzilmasi jihatidan puxta bo'lishi lozim. Ushbu hujjat qisqacha xulosasi, bozor tahlili, moliyaviy tahlillar hamda olingan kredit qanday ishlatilishi va qanday qaytarilishi haqida aniq ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak. Biznes-reja ustida ishlash puxta tadqiqot va strategik rejalashtirishni talab etadi. Bu esa biznes imkoniyatlari va kreditorlar oldidagi ishonchliligini namoyon qilishda muhim rol o'ynaydi.

Yaxshi yozilgan biznes-reja kreditni tasdiqlatish imkoniyatini oshiradi va biznesning kuchli jihatlari hamda moliyaviy strategiyasini samarali tarzda ifodalaydi. Kredit olish uchun tuziladigan biznes-reja bu – kompaniyaning qarz olish va uni qanday qaytarish rejasidir. U kompaniya maqsadlari, moliyaviy tahlilari va har bir bosqichdagi muvaffaqiyatli strategiyalarni batafsil bayon qiladi.

Shuningdek, agar tadbirkor biznes-rejani mustaqil yozishga qiynalsa, bu borada professional biznes-reja yozuvchi mutaxassislar xizmatidan foydalanishi mumkin bo'ladi.

2023-yilda toifalar kesimida tadbirkorlik faoliyatiga ajratilgan kreditlar ulushi

Markaziy hisobotidan malumki Hisobot yilida kichik va o'rta tadbirkorlikni, shu jumladan, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, xotin-qizlar va yoshlarning tadbirkorlik tashabbuslarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash maqsadlari uchun **573** mingdan ortiq loyihalarga jami **73 trln** so'm miqdorida kredit mablag'lari ajratildi. Ushbu loyihalarining asosini biznes reja tashkil etadi.

Biznes rejaning ahamiyati quyidaglarda namoyon bo'ladi:

1. *Biznes barqarormi?*

Banklar sizning biznesimiz real va barqaror model asosida tashkil etilganligiga ishonch hosil qilmoqchi bo'lishadi. Biznes-reja daromad qanday olinishi, xarajatlar qanday nazorat qilinishi va vaqt o'tishi bilan raqobatbardoshlik qanday saqlanishi aniq ko'rsatilgan bo'lishi kerak. Shuningdek, reja biznesning bozor muammolari, iqtisodiy o'zgarishlar va tarmoqdagi raqobatlariga bardosh bera olishini isbotlashi zarur.

2. *Mahsulot yoki xizmatga talab bormi?*

Kreditorlar eng avvalo biznes haqiqatda qanday muammoni hal qilayotgani yoki bozordagi ehtiyojga qanday javob berayotganini baholaydilar. Kuchli biznes-rejada bozor tadqiqotlari va raqobatchilar tahlili bo'lishi kerak. Bu orqali bizning mahsulotimiz yoki xizmatimizga talab borligi va biznesning o'sish salohiyati aniq isbotlanadi.

3. *Biznesni kim boshqarmoqda?*

Eng yaxshi g'oya ham tajribasiz rahbarlik ostida muvaffaqiyatsizlikka uchrashi mumkin. Shu sababli, banklar rahbariyat tarkibining malakasi va tajribasiga katta e'tibor qaratadi. Biznes-rejada asosiy shaxslarning ko'nikmalari, tajribasi va rollari aniq ko'rsatilgan bo'lsa, bu biznes ishonchli qo'llarda ekanini bildiradi.

4. *Moliyaviy tahlillar qanday?*

Bank qaror qabul qilishda eng ko'p moliyaviy tahlillarga ba bashoratlarga tayanadi. Kredit beruvchilar oldingi va keyingi uch yillik daromad va xarajatlar hisobotlarini, pul oqimlari prognozlarini hamda balanslarni ko'rishadi. Bu raqamlar nafaqat foyda olish imkoniyatini, balki kreditni qaytarish, kundalik xarajatlar va bo'lajak sarmoyalarni qoplash qobiliyatini ham ko'rsatishi kerak.

5. *Kredit qanday ishlatiladi?*

Agar kredit mablag'larining qayerga va qanday maqsadda sarflanishi aniq ko'rsatilgan bo'lsa, banklar uni tasdiqlashga moyil bo'ladi. Mablag'lar uskunalar sotib

olish, faoliyatni kengaytirish, xodim yollash yoki yangi mahsulotlar ishlab chiqish uchun ishlatiladimi — har qanday holatda, bu investitsiya biznesning o'sishiga va foydaliligiga qanday hissa qo'shishi rejada aniq ko'rsatilishi kerak.

6. Xatarlar qanday va ular qanday boshqariladi?

Har qanday biznes muayyan xatarlar bilan yuzlashadi. Banklar esa tadbirkorning bu xatarlarni oldindan ko'ra olganini bilishni xohlaydi. Kuchli biznes-rejada xatarlarni boshqarish bo'limi bo'lishi zarur. Unda bozor o'zgarishlari, ta'minot zanjiri uzilishlari, tartibga soluvchi qonunlardagi o'zgarishlar yoki texnologik yangiliklar kabi tahdidlar va ularga qanday chora ko'rilishi aniq yozilishi kerak.

7. Kredit qanday qaytariladi?

Banklar oxir-oqibat o'z pullarini qaytarib olishlariga ishonch hosil qilmoqchi bo'ladilar. Shuning uchun biznes-rejada kreditni qaysi muddatda, qanday daromad manbalari orqali va qanday kafolatlar evaziga qaytarilishi aniq ko'rsatilgan bo'lishi zarur. Bu ma'lumotlar bankka kredit xavfsizligini va tadbirkorning majburiyatlariga sodiqligini baholashda yordam beradi.

8. Biznes bank talablari bilan mosmi?

Ko'pgina banklar kredit ajratishda aniq mezonlarga ega bo'ladilar: tarmoq turi, kredit miqdori, geografik joylashuv yoki kredit reytingi kabi. Ana shu mezonlarni hisobga olgan holda tuzilgan biznes-reja sizning puxta tayyorgarligingizni ko'rsatadi va kredit tasdiqlanish ehtimolini oshiradi.

Xulosa qilganda, banklar biznes-rejani kredit oluvchining tayyorgarligi, javobgarligi va muvaffaqiyatga erishish salohiyatini baholashning eng ishonchli vositasi sifatida ko'radilar. Reja — tadbirkorning orzusi bilan kreditorning ishonch istagini bog'laydigan ko'prikdir. Qanchalik to'liq, real va ma'lumotlarga asoslangan reja bo'lsa, bankning uni xavfsiz va foydali sarmoya sifatida ko'rish ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Yo'ldoshev N. Q., Sh Y. S., Zaxidov G. Menejment asoslari va biznes reja //T.: Fan va texnologiya. – 2016. – T. 244.
2. Elyor E. BIZNES REJA TUZISH-MUVAFFAQIYATLI BIZNES YARATISHNING KALITI //PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 7-10.
3. <https://businessyield.co.uk/business-planning/bank-business-plan/>
4. <https://businessyield.co.uk/business-planning/bank-business-plan/>

KORXONALARGA INVESTITSİYALARNI JALB ETISH VA ULARNING AHAMIYATI

Sotvoldiyev Omadillo G'ofurjon o'g'li

Andijon davlat texnika institute "Iqtisodiyot" yo'nalishi

4-kurs 111-21 guruh talabasi

Hozirgi zamon bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligi va raqobatbardoshligini ta'minlashda investitsiyalar muhim rol o'ynaydi. Investitsiya – bu nafaqat moddiy resurslarni, balki ilmiy-texnikaviy

yangiliklar, innovatsiyalar, zamonaviy boshqaruv usullarini ham o'z ichiga oluvchi keng qamrovli tushunchadir. Aynan investitsiyalar korxonalarining texnik qayta qurollanishi, ishlab chiqarish hajmining oshishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi va iqtisodiy o'sishning jadallashuviga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda investitsion muhitni yaxshilash, xorijiy va mahalliy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Investitsiya – bu rivojlanish, bu yangi ish o'rinlari, bu – xalqimiz farovonligi demakdir" [2]. Ushbu g'oya asosida davlat tomonidan qabul qilinayotgan islohotlar iqtisodiyotni liberallashtirish va korxonalarni modernizatsiya qilishga qaratilgan.

Iqtisodchi olim A. Abduqodirovning fikricha, investitsiyalarni jalb etishda eng muhim omillar qatoriga korxonaning ochiqqligi, moliyaviy barqarorligi hamda uzoq muddatli strategik rivojlanish rejasiga ega bo'lishi kiradi [3]. Bu omillar nafaqat investorlarning ishonchini mustahkamlashda, balki korxonaning barqaror faoliyat yuritishida asosiy rol o'ynaydi. Zero, har qanday investor, avvalo, sarmoya kiritayotgan subyektning moliyaviy holati, biznes modeli va istiqboldagi o'sish imkoniyatlariga e'tibor qaratadi. Shuning uchun ham ochiq va shaffof moliyaviy hisobdorlik, doimiy ravishda yangilanib boruvchi rivojlanish strategiyasi, korxonaning tashqi iqtisodiy aloqalardagi faolligi investorlar uchun muhim mezon hisoblanadi. Shuningdek, zamonaviy investitsiya muhiti global talablarga mos keladigan boshqaruv tamoyillarini, ya'ni korporativ boshqaruv, risklarni tahlil qilish, axborot xavfsizligi va ekologik barqarorlikni ham o'z ichiga oladi. Bunday sharoitda korxonaning strategik rejalari nafaqat ichki rivojlanishga, balki tashqi bozorlarga chiqish, yangi texnologiyalarni joriy etish va yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu esa, o'z navbatida, xorijiy investorlar uchun qo'shimcha ishonch uyg'otadi, chunki ular uzoq muddatli va barqaror hamkorlikka intilishadi. Korxonaning ochiqqligi deganda, moliyaviy va operatsion ma'lumotlarning oshkoraligi, jamoatchilik va manfaatdor tomonlar bilan samarali muloqot yuritilishi tushuniladi [4]. Investitsion faoliyatga oid barcha axborotlarning ochiq manbalarda muntazam yoritilishi, hisobotlarning xalqaro standartlarga muvofiq tayyorlanishi investorlar uchun xavf-xatarlarning kamayishi va ishonchning ortishiga olib keladi.

Investitsiyalarning ahamiyatini quyidagi asosiy yo'nalishlarda ko'rish mumkin:

1. Innovatsion rivojlanish – zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish orqali mahsulot sifatini yaxshilash.
2. Raqobatbardoshlikni oshirish – xorijiy bozorlarga chiqish imkoniyatini yaratish.
3. Ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik – yangi ish o'rinlari yaratish orqali aholining bandligini ta'minlash.
4. Moliyaviy mustahkamlik – korxonaning o'z mablag'lari bilan bir qatorda tashqi manbalarni jalb qilish imkoniyati [5].

Amaliy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, investitsiyalarning mavjudligi korxona boshqaruv tizimini ham sifat jihatidan o'zgartiradi. Chunki investorlar korxonaning faqat hozirgi holatini emas, balki uning ichki tuzilmasi, risklarni boshqarish strategiyasi va o'sish salohiyatini ham baholaydi. Shu sababli, investitsiyaga muhtoj korxonalar o'z faoliyatini tahlil qilish, moliyaviy ochiqlikni ta'minlash, korporativ boshqaruv standartlarini joriy qilishga intiladilar. Bu esa, bevosita bo'lmasa-da,

korxonaning ichki muhitini sog'lomlashtirishga olib keladi. Bundan tashqari, investitsiyalar hisobiga joriy etilgan zamonaviy uskunalar va texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonining avtomatlashtirilishini, mahsulot sifatining oshishini va energiya tejamliligini ta'minlaydi. Ayniqsa, global bozor sharoitida ekologik va texnik standartlarga javob beradigan ishlab chiqarish tizimi investitsiyalarsiz shakllanmaydi. Bu holat korxonaning xorijiy bozorlarga chiqishi, xalqaro tanlovlarda ishtirok etishi va brend sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Yana bir muhim jihat – bu inson resurslariga investitsiya kiritish imkoniyatining paydo bo'lishidir [1]. Investitsiya jalb qilingan korxona o'z xodimlarining malakasini oshirish, ularni qayta tayyorlash va zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish uchun zarur infratuzilmani yaratishga harakat qiladi. Natijada, korxonada mehnat unumdorligi ortadi, xodimlarning motivatsiyasi kuchayadi va bu holat umumiy samaradorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa o'rinda aytish mumkinki, investitsiyalarning mavjudligi korxonaning ichki boshqaruv tizimini takomillashtirish, moliyaviy ochiqlikni ta'minlash va zamonaviy boshqaruv tamoyillarini joriy etish uchun zamin yaratadi. Bu esa, nafaqat investorlar ishonchini oshiradi, balki korxonaning ichki salohiyatini ham sezilarli darajada mustahkamlaydi. Inson kapitaliga, zamonaviy texnologiyalarga va infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar esa ishlab chiqarish samaradorligi va mahsulot sifatining oshishiga xizmat qiladi. Shu bois, har qanday korxona o'zining uzoq muddatli rivojlanish strategiyasida investitsiyaviy resurslarni jalb etish va ularni samarali boshqarishni asosiy yo'nalish sifatida belgilashi lozim. Investitsiyalar korxonaning bugungi barqaror faoliyati uchun asos bo'lsa, ertangi kunining muvaffaqiyatini ta'minlovchi tayanch omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

7. Mirziyoyev Sh.M. – Yangi O'zbekiston strategiyasi, Toshkent: "O'zbekiston", 2021.
8. Prezident.uz – Rasmiy veb sayt.
9. Abduqodirov A.A. – "Investitsiyalar iqtisodiyotni rivojlantirish omili sifatida" Toshkent, 2020.
10. Yo'ldoshev Q.X. – "Iqtisodiyot nazariyasi" Toshkent, 2019.
11. World Bank Group – Doing Business Reports (2018–2020).

BANK TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH MASALALARI VA BU TARMOQDAGI KAMCHILIKLAR, ULARNI HAL ETISH YO'LLARI

Zaylobidinov Zarifjon

“Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruvi” fakulteti 4 kurs Iqtisodiyot yo'nalishi K-78-
21 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: "Iqtisodiyot" kafedrasi ass.Olchinboyev.O

Hozirgi kunda iqtisodiyot tarmoqlarining o'zgarishi, ushbu jarayonlarning raqamlashuvi, mobillashuvi, sohaga sun'iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi bilan bog'liq muhim davmi boshdan kechirmoqda. Hozirgi kunga kelib dunyo yalpi ichki mahsulotining (YAIM) qariyb chorak qismi raqamli sektorga to'g'ri kelmoqda.

Bunday sharoitda jahon miqyosida iqtisodiyotni rivojlantirish zamrati yanada oydinlashadi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari, barcha sohalarda bo'lgani kabi bank va moliya sohasiga ham keng joriy etilgan. Mamlakatimiz aholisi raqamli banklarning mobil ilova dasturlari orqali istalgan vaqtda kartadan kartaga pul o'tkazishi, soliq, kommunal to'lovlarni amalga oshirish, kreditlarni to'lash, onlayn omonat va mikroqarzlarini rasmiylashtirish, onlayn valyuta konversiyalarini amalga oshirish va boshqa masofaviy bank xizmatlaridan foydalanmoqda. Ushbu maqola orqali raqamli bank o'zi nima, an'anaviy banklardan farqlari, O'zbekistondagi birinchi raqamli banklar, raqamli banklarning afzalliklari va qulayliklari, bank va moliya sohasi rivojlantirish bo'yicha bajaralidagigan chora-tadbirlarni ko'rib o'tamiz

Raqamlashtirilishdan foydalangan holda banklar mijozlarga takomillashtirilgan xizmatlarni namoyon eta oladi va ularga bu qulaylik yaratadi va vaqt sarfini tejashga yordam beradi, vaholanki, inson xatolari sonini kamaytiradi va shu tariqa mijozlarning sodiqligini oshiradi hamda raqamlashtirish mijozlarga naqd pulsiz operatsiyalarni osonlashtirish orqali ham foyda keltiradi. Shuning uchun ham bugungi kunda raqamli texnologiyalarni samarali qo'llash orqali banklarda xizmat ko'rsatish jarayonlarini yaxshilash, banklarning raqamli transformatsiyasini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Dunyoda raqamli texnologiyalardan foydalanadigan banklar soni muttasil ortib bormoqda. Hozir Yevropa raqamli bankingni rivojlantirish bo'yicha AQSHdan oldinda, Fransiya, Germaniya, Niderlandiya va Ispaniya kabi mamlakatlarda elektron banklar soni ikki baravar ko'p, Norvegiya, Finlyandiya va Shvetsiyada banklarning 95 foizi mijozlar bilan o'zaro aloqada, (70%) tranzaksiyalar va moliyaviy banking orqali xizmatlar ko'rsatish orqali bunga Evrozona qonunchiligi katta yordam beradi, bu butun Evropa Ittifoqida raqamli bank xizmatlarini ko'rsatishni osonlashtiradi. Revolut, Londonda joylashgan faqat ilovalar banki, mijozlarni jalb qilishda sezilarli o'sishni ko'rsatdi. 2018-yil fevral oyida 1,5 million mijozdan bank 2022-yil noyabriga kelib 25 millionga va 2023-yil noyabriga kelib 35 millionga yetdi. 2024-yil noyabrida Revolut 50 million mijozga yetib, Yevropadagi eng yirik raqamli bank sifatida o'zini namoyon qildi. Ushbu o'sish traektoriyasi Wise kabi boshqa raqamli banklar bilan parallel bo'lib, 2024 yil martiga qadar mijozlar soni 12,8 millionga yetdi. Revolutning kengayganini uning ilovalarni yuklab olish ko'rsatkichlarini ham oshdi, bu 2019 va 2023 yillar oralig'ida boshqa raqamli banklarga nisbatan sezilarli darajada yuqori o'sishni ko'rsatdi.

So'nggi yillarda ko'plab raqamli banklar o'zlarining mijozlar bazasini jadal sur'atlar bilan kengaytirayotgan bo'lsa-da, g'ayrioddiy o'sish bilan tanlangan global liderlar guruhi paydo bo'ldi. Raqamli bankning faqat uchta quvvati 100 milliondan ortiq foydalanuvchilarning ajoyib bosqichiga erishdi: WeBank, Rakuten va Nubank. Ushbu raqamli bank gigantlari nafaqat o'zlarining katta foydalanuvchilar bazalari bilan, balki sezilarli moliyaviy yordam bilan ham ajralib turadi. Rakuten va Nubank global bozordagi eng yaxshi kapitallashtirilgan raqamli banklarr qatoriga kirib, katta venchur kapitalini jalb qilishda alohida e'tiborga sazovor bo'ldi.

Banklar uchun raqamli transformatsiyani ko'rib chiqishda turli qiyinchiliklar va qiyinchiliklarni hisobga olish kerak. Bu moliyaviy institutlarga kiberjinoyatchilikka

qarshi kurashda va operatsiyalarni yaxshilashda yordam beradigan kuchli sarmoyaga aylanishi mumkin. Raqamli texnologiyalarni joriy qilishda bir qancha muammolar yuzaga keladi. Asosiy masalalar texnik infratuzilmaning yetarli darajada takomillashmaganligi va ayrim hududlarda internet bilan bog'liq muammolar va yangi texnologiyalar uchun zarur bo'lgan uskunalarning mavjud emasligi inobatga olsak, kiber hujumlar xavfi va mijozlarning shaxsiy ma'lumotlari bilan xavfsizlik masalalari, shuningdek IT sohasida yetuk mutaxassislarni yetishmasligi hamda bank hodimlarining raqamli texnologiyalardan foydalanish malakasining pastligi va aholining ham raqamli savodxonligi pastligi shular jumlasidandir.

Bu masalalarga qaramay yurtimizda ham raqamli iqtisodiyotga katta urg'u berilmoqda va bank tizimida ham o'z aksini topmoqda. Prezidentning "O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni imzolanganach, bank tizimiga chakana bank xizmatlariga ixtisoslashgan "raqamli" banklar va bank bo'linmalarini tashkil etish hamda innovatsion bank texnologiyalaridan foydalangan holda mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yana-da kengaytirish vazifasi yuklatilgan. Shunga ko'ra, O'zbekistonda 2020 yilda "Anorbank" va "TBC bank"lar raqamli bank sifatida ro'yxatga olindi.

Bugungi kunda raqamli bank sanalmish "Anorbank" va "TBC bank"lar ham o'z mijozlariga mobil ilovalar yoki statsionar kompyuterlar orqali to'liq raqamli xizmatni taqdim etmoqda. Bu shuni anglatadiki, raqamli bank mijozi 24/7 tizimida bank xizmatlaridan foydalanishi mumkin. Ya'ni, raqamli bank tizimida mijozga mobil dasturi, mobil dasturga asosan esa yuqori texnologiyali IT-infratuzilma bilan ta'mirlangan bank operatsiyalarining yuqori moslashuvchanligi taqdim etiladi.

Xulosa qiladigan bo'lsak raqamli texnologiyalar bank tizimining kelajagini belgilaydi. Uni muvaffaqiyatli joriy etish nafaqat banklarning raqobatbardoshligini, balki butun moliyaviy tizimning barqarorligini oshiradi. Ammo bu yo'lda mavjud muammolarni tizimli ravishda bartaraf etish zarur. Ularni hal qilish orqali bank tizimi yanada samarali, innovatsion va mijozlar ehtiyojiga mos ravishda rivojlanadi. Raqamli bank xizmatlarini rivojlantirishda texnik bazani modernizatsiya qilish, tezkor internet tarmoqlarini rivojlantirish, xavfsizlik tizimlarini zamonaviylashtirish, kadrlar salohiyatini oshirish, aholi orasida raqamli savodxonlikni oshirish va huquqiy bazani takomillashtirish masalalariga yechib topish orqali ishlar amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar va saytlar ro'yxati.

1. A.A. Mamatov, T.T. Jo., rayev, Erkayev A.N. Innovation iqtisodiyot. –T.: 2019, 122-125 betlar.
2. G'.M. Porsaev, B.Sh. Safarov, D.Q. Usmanova. Raqamli iqtisodiyot asoslari. (Darslik) –T.: «Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi», 2020. 56-58-betlar
3. Sh.Abdullayev, —Bank ishi Darslik. – T.: Toshkent|Iqtisodiyot moliya, 2017. 159-bet.
4. Dashdevs.com
5. Depozit.uz

IQTISODIY O'SISHVAUNING RIVOJLANISH OMILLARI, IJTIMOIY-IQTISODIY MODELLARI

Ismoilov G'olibjon

Andijon Texnika Instituti talabasi Ismoilovgolibjon13@gmail.com

Har bir mamlakat va uning olib borayotgan iqtisodiy siyosatining asosiy maqsadi aholi turmush darajasini yaxshilash, ishlab chiqarish infratuzilmalari faoliyatini takomillashtirish va pirovardida iqtisodiyoti baquvvat bo'lgan jamiyat barpo etishdan iborat. Barqaror rivojlanishga erishish mamlakatdan kuchli iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishni, iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirishni, iqtisodiyotni modernizatsiya va diversifikatsiya yo'nalishlarini kengaytirish va shu kabi qator shartlarni talab qiladi. Xalqning turmush darajasini oshirish, erkin va farovon hayotni qurishda milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini va jamiyat a'zolarining daromadlarini muntazam oshib borishini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy o'sish muayyan davr mobaynida mamlakatda tovar va xizmatlar ishlab chiqarish darajasining ijobiy o'zgarishidir. Boshqacha qilib aytganda, iqtisodiy o'sish bu milliy iqtisodiyotda muayyan davr davomida (odatda bir yil) mahsulotlar ishlab chiqarish hajmining oshishidir. Mamlakatimizda iqtisodiy o'sishga erishish kafolati sifatida barqaror iqtisodiy o'sishga erishish tamoyillari, qonunlar va olib borilayotgan tizimli chora-tadbirlarni ko'zda tutishimiz mumkin

Iqtisodiy o'sish tushunchasi keng qamrovli bo'lganligi sababli ko'plab olimlar turlicha ta'riflar bilan izohlaganlar. Shodmonov va boshqalar (2017) o'zlarining "Iqtisodiyot nazariyasi" kitobida Gegelning ta'rifini quyidagicha keltirib o'tishgan, ya'ni "taraqqiyot muayyan bir narsa, voqea hodisa va jarayonlarning ma'lum tomonga, ya'ni pastdan yuqoriga, oddiyligidan murakkablikka tomon yo'naltirilgan harakatining bir ko'rinishidir". Bundan tashqari Islomov va Egamovlar (2005) o'zlarining "Iqtisodiy ta'limotlar tarixi" kitoblarida iqtisodiyotning asoschilari bo'lgan ko'pgina olimlarning qarashlari va fikrlarini berib o'tishgan. Ularning bu kitobida A. Smit, F. Kene, D. Rikardo va shu kabi iqtisodchilarning nazariyalari, olib borgan tadqiqotlari keltirilgan. Misol uchun A. Smit o'z asarlarida asosiy o'ringa mamlakatning iqtisodiy rivojlanishini qo'yadi. Bunga erishish uchun turli xil nazariyalarni ishlab chiqadi.

SH.SH. Shodmonov, .U.V G'ofurov "Iqtisodiy o'sish" o'quv qo'llanmasida ayrim iqtisodchi olimlarning iqtisodiy o'sishga bergan ta'riflarini keltirib o'tgan. Misol uchun, rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy o'sish tarixini tadqiq etish uchun 1971-yilda Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan amerikalik mashhur iqtisodchi Saymon Kuznets iqtisodiy o'sishga: "Xo'jalikning aholining tobora ko'proq va xilma-xil ehtiyojlarini tobora samaraliroq texnologiyalar yordamida va ularga mos tushadigan institutsional va mafkuraviy o'zgarishlar yordamida ta'minlaydigan qobiliyatining uzoq muddatli ortishi" degan ta'rif bergan

Tadqiqot maqsadlariga erishish uchun quyidagi usullardan foydalanildi: Yalpi ichki mahsulot va uning tarkibiy qismlari bo'yicha statistik ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasining rasmiy saytidan olingan holda, muallif tomonidan Excel dasturi orqali chizma va jadvallar tayyorlandi. Ma'lumotlar tahlili jarayonida taqqoslama va solishtirma usullardan foydalanilgan holda ma'lumotlar

chuqur tahlil qilindi. Bundan tashqari jadval va chizmalardan olingan ma'lumotlar tahlilning umumlashtirish va aggregatlash usullari orqali natijalar olindi.

Iqtisodiy o'sish tushunchasini tahlil qilishda iqtisodiy o'sish omillari va faktorlarini ko'rib chiqish zarur. Iqtisodiy o'sish omillar iqtisodiy o'sish turlariga qarab guruhlanadi. Misol uchun iqtisodiy o'sishning ekstensiv va intensiv omillari ishlab chiqarishda bevosita qatnashadigan resurslar, ishchi kuchi, xomashyo, asbob-uskunlarning miqdori va sifatiga qarab ajratiladi.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida olib borilgan islohotlar orqali iqtisodiyotning barqaror o'sishi ta'minlandi, makroiqtisodiy va moliyaviy barqarorlik mustahkamlandi, iqtisodiyot va uning ayrim sohalari o'rtasidagi mutanosiblik kuchaydi; bozor mexanizmining tarkibiy qismlari qaror topdi va uning infratuzilmalari vujudga keltirilib, rivojlantirildi. Mamlakatimizda iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini ta'minlanish maqsadida quyidagi jarayonlarning amalga oshirilishiga katta e'tibor qaratildi:

- keng ko'lamdagi tizimli bozor islohotlarini izchil amalga oshirish; - xorijiy investitsiyalarni jalb qilish chora-tadbirlarini kuchaytirish;
- iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish; - ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va yangilash;
- eksportga ixtisoslashgan yangi tarmoq va korxonalarni barpo etish;
- kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirishga qaratilgan, har tomonlama puxta o'ylangan siyosatni amalga oshirish.

Iqtisodiy o'sish negizida iqtisodiyotdagi yetakchi tarmoqlarning rivojlanishi turadi. Iqtisodiy o'sish ishlab chiqarishning ilg'or tuzilmasiga, yuqori mehnat unumdorligi darajasiga, ichki va tashqi bozorda talab katta bo'lgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga, mahsulotni qulay bozorlarda sotishga tayanadi.[1]

Boshqacha aytganda, iqtisodiy o'sish mahsulot ishlab chiqarishning real hajmini muttasil qo'paytirib borish va ayni paytda jamiyat taraqqiyotida texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy tavsiflarning yaxshilanib borishini anglatadi. Iqtisodiy o'sishni aniqlash va hisoblashda mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining eng umumiy ko'rsatkichi bo'lgan yalpi ichki mahsulot (YAIM) asos bo'lib xizmat qiladi va iqtisodiy o'sishning muayyan davr mobaynida real YAIM hajmining ijobiy tomonga o'zgarishini ko'rsatadi. Iqtisodiy o'sish sur'atlari YAIM o'sish sur'atlarida o'z aksini topadi. Iqtisodiy o'sish mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishining umumiy holatini ifodalaydi. Real YAIM hajmining o'zgarishi mamlakat iqtisodiyoti holati va dinamikasi to'g'risida ma'lumot bersada, iqtisodiy o'sishni to'liq aks ettirmaydi. Mas, mamlakat aholisining o'sish sur'ati 3% ni, real YAIM ning o'sish sur'ati ham 3% ni tashkil etdi. Bunday holatda, garchi YAIM hajmi o'sgan bo'lsada, kishilarning daromadlari o'zgarmay qoladi. Shu sababli iqtisodiy o'sishni to'laroq aks ettirish uchun boshqa bir ko'rsatkich — aholi jon boshiga ishlab chiqarilgan real YAIMning o'zgarishi qo'llaniladi. Real YAIM hajmining o'zgarishi umuman mamlakat iqtisodiyotining muayyan davr oralig'idagi rivojlanishini ifodalasa, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan real YAIM hajmining o'zgarishi iqtisodiy rivojlanishga kishilar turmush darajasi orqali baho berishga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasida 2023-yilda joriy narxlarda hisoblangan YaIM hajmi 888 341,7 mlrd so'mni tashkil etdi. 2022 yil darajasiga nisbatan real o'sish sur'ati 5,7 foizni tashkil etdi. YAIMda sanoat mahsulotlarining ulushi 484,7 trln

so'mga (+5,2 foiz), xizmatlar ko'rsatish - 343,3 trln so'mga (+8,5 foiz), mahsulotlarga sof soliqlar - 60,3 trln so'mgacha oshdi. [2]

Iqtisodiy o'sishning ekonometrik modellari so'nggi yillarda rivojlanib, takomillashib borayotganligi hechkimga sir emas. Iqtisodiy o'sishni tahlil qilish jarayonida biz tahlil qilayotgan tadqiqotimizni chuqurroq o'rganishimiz va u bilan bog'liq zarur ma'lumotlarga ega bo'lishimiz mumkin. Misol uchun, iqtisodiy o'sishning asosiy ko'rsatkichi bo'lgan YaIM tahlilini olib qaraydigan bo'lsak, ushbu ko'rsatkichni o'sishi uchun qaysi omillar ta'sir qilishini va ta'sir darajalarining bir-biridan qay darajada farq qilishini va kelgusi davrlardagi prognoz ko'rsatkichlari haqida ma'lumotlarga ega bo'lishimiz mumkin. Makroiqtisodiyotda iqtisodiy o'sishni tahlil qilishda iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi va unga ta'sir qiluvchi omillar, faktorlar chuqur tahlil qilinishi lozim, shundagina kutilayotgan natijalarning ishonchlilik darajasi yuqori bo'ladi. Iqtisodiy o'sishda zanjirli hamda bazis usullaridan ham foydalaniladi. Bu orqali ma'lum bir davrga nisbatan yoki o'tkan yillarga nisbatan o'sish yoki kamayishi va uning tahlili amalga oshiriladi. Ekzogen va endogen o'zgaruvchan ko'rsatkichlar ham tahlil doirasida muhim hisoblanadi. Har qanday model (nazariya, tenglama, grafik), u qanday ko'rinishda bo'lishidan qat'iy nazar, real borliqning sodda va abstrakt ko'rinishi hisoblanadi, chunki tadqiqot o'tkazishda barcha elementlarni bir vaqtning o'zida barchasini hisobga olish mushkul masala hisoblanadi. Shuning uchun har qanday makroiqtisodiy modelni absolut deb hisoblash xato bo'ladi. Bunday makroiqtisodiy modellar barcha mamlakatlar uchun bir vaqtning o'zida har biriga mos kelmaydi. Lekin bunday «umumiylashtirilgan» modellar orqali bandlik, ishlab chiqarish, inflatsiya, investitsiya, iste'mol, foiz stavkasi, valuta kursi kabi ichki (endogen) iqtisodiy ko'rsatkichlarni boshqarishning kompleks muqobil usullari aniqlanishi mumkin. Model tashqarisida aniqlanuvchi yoki belgilanuvchi tashqi (ekzogen) o'zgaruvchan ko'rsatkichlar qatoriga esa hukumatning fiskal (soliq-budjet) va Markaziy Bankning pul-kredit siyosati instrumentlarini – davlat xarajatlaridagi o'zgarishlar, soliqlar va pul massasi kabilarni kiritishimiz mumkin [3]

Mamlakat iqtisodiyotida yaratilgan YAİM ishlab chiqarish omillari — yer, kapital va mehnat resurslarining o'zaro ta'sirida shakllanadi. Bular iqtisodiy o'sishning miqdoriy omillariga kiradi (mas, foydalanilayotgan ekin maydonlarni kengaytirish YAİM o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi). Ushbu omillarni ishlab chiqarish jarayoniga kengroq jalb etish natijasida yuz beradigan iqtisodiy o'sishekstensiv o'sish deb ataladi. Iqtisodiy o'sishning sifat omillari ham mavjud bo'lib, ularga mehnat, kapital va yer (tabiiy) resurslari unumdorligi kiradi. Sifat omillari hisobiga yuz beradigan iqtisodiy o'sish intensiv o'sish deb yuritiladi. Ishlab chiqarish omillarining cheklanganligi ekstensiv o'sishning imkoniyatlarini chegaralaydi. Shu sababli resurslar cheklanganligi sharoitida intensiv o'sish samarali hisoblanadi. Fantexnika taraqqiyoti ham intensiv iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Keyingi yillarda bir qator ijtimoiy qo'rsatkichlar iqtisodiy o'sish sharti va natijasi tarzida qaralmoqda. o'sish sohasida — bandlikning yukobiy dinamikasi; taqsimot sohasida — aholining real daromadlari va boshqalar bir qator ko'rsatkichlar dinamikasi; ayirboshlash sohasida — savdo va umumiy ovqatlanish moddiy bazasining rivoji, chakana savdo aylanmasi dinamikasi; iste'mol sohasida — iste'molning va noishlab chiqarish jamg'arishning o'sishi

shunday ko'rsatkichlarga kiradi. Iqtisodiy o'sishning asosiy ijobiy tomoni — uning ishlab chiqarish va iste'mol tuzilmasi o'zgarishlariga ta'sir ko'rsatishidir.

Mamlakatimiz iqtisodiyotining tabiiy xususiyatlari, uning mineral va xom ashyo, ishchi kuchi resurslari bilan yaxshi ta'minlanganligi, iqtisodiyotimizning chet el mamlakatlari iqtisodiyotiga chuqur integratsiyalashganligi, jahon pandemiyasi iqtisodiy inqirozining o'z ta'sir kuchini hali yo'qotmaganligini hisobga olgan holda O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlovchi yo'llar sifatida quyidagilarni sanab o'tishimiz mumkin:

- Ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik yangilash va diversifikatsiya qilish ishlarini davom ettirish;
- Sanoat mahsulotlari orasida yuqori qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan mahsulotlar turini ko'paytirish va sifat jihatidan xalqaro talablarga javob beradigan darajaga yetkazish;
- Qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, qishloqxo'jaligi xomashyosini chuqur qayta ishlovchi va raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqaruvchi mahalliy sanoat korxonalari faoliyatini rivojlantirish, oziq-ovqat xavfsizligi masalalarini halqilish uchun qishloqlarda mustahkam baza, infratuzilma va kommunikatsiyalarni yaratish;
- Faol investitsiya siyosatini olib borish, muhim strategik ahamiyatga molik loyihalarni amalga oshirish, asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmini, avvalo to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hisobidan oshirish;
- Iqtisodiyotda soliq yukini kamaytirish, natijada vujudga kelgan bo'sh pul mablag'larini oqilona qayta taqsimlash;
- Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni hamda xizmat ko'rsatish va servis sohasini rivojlantirishni rag'batlantiruvchi choratadbirlarni davom ettirish va natijada uning YaIMdagi ulushini yanada oshirish;

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 2022-yil 17-maydagi "Tibbiyot muassasalari xodimlarini moddiy qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirishni kuchaytirish choratadbirlari to'g'risida"gi PF-136-son sonli qarori.
2. <http://stat.uz>.
3. SH.SH. Shodmonov, .U.V G'ofurov Iqtisodiy nazariya. Ma'ruzalar matni.- T:"Fan va texnologiya" nashr-2018.
5. <http://uza.uz/oz/politics>.
6. <http://www.doingbusiness.org/data>.

AKSIYADORLIK JAMIYATLARINI SHAKLLANTIRISH HAMDA ULARNING HUQUQIY TARTIBGA SOLISH

Maribjonov Botirjon Ikromjonovich

Andijon Davlat Texnika instituti, "Buxgalteriya hisobi va menejment"
kafedraasi assistenti. e-mail. botirjonmaribjonov@gmail.com

Akramov Asadbek Nodirbek o'g'li

Andijon Davlat Texnika instituti, Muhandislik iqtisodiyoti va
boshqaruv fakulteti, Moliya va moliyaviy texnologiyalar
yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Bozor tamoyillariga asoslangan jamiyatda aksiyadorlik jamiyatlarini (AJ) shakllantirilishi bu jamiyat iqtisodiyotini rivojlanishning muhim vositalari yoki yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ular jamiyatda yoki ma'lum bir ma'muriy hududning yirik sanoat va moliyaviy tuzilmalarni shakllantirilishiga hamda turli investisiyalarni jalb qilishga, shuningdek, zamonaviy korporativ boshqaruvni takomillashtirishga xizmat qiladi. Mamlakatda aksiyadorlik jamiyatlarining faoliyatini huquqiy tartibga solish esa ularni jamiyatda samarali ishlashi, ta'sischi va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish hamda AJ barqarorligini ta'minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Aksiyadorlik jamiyati — bu yuridik shaxs bo'lib, u o'zining ustav kapitalini tegishli va ma'lum qiymatga ega bo'lgan aksiyalarga bo'lish orqali shakllantiriladi. Jamiyatning aksiyadorlari tomonidan ushbu aksiyalarga egalik qilish huquqiga asosan jamiyat faoliyatida ishtirok etadilar va dividend ko'rinishda foyda oladilar.

Bugungi kunda aksiyadorlik jamiyatlari quyidagi turlarga bo'linadi. Jumladan, 1.Ochiq turdagi aksiyadorlik jamiyati (OAJ) – bu aksiyalari ochiq bozorga chiqariladigan va mamlakatning har qanday shaxslar tomonidan sotib olishi mumkin bo'lgan jamiyat. 2.Yopiq turdagi yoki mas'uliyati cheklangan aksiyadorlik jamiyati (MCHJ) – bunda jamiyatning aksiyalari ma'lum bir cheklangan jismoniy yoki yuridik shaxslar doirasida taqsimlangan bo'lib, jamiyat aksiyalari ochiq bozorlarda erkin tartibda sotilmaydi.

Odatda aksiyadorlik jamiyatlari, yirik korporatsiyalar, banklar, sug'urta kompaniyalari va boshqa yirik sanoat sub'yektlari shaklida tashkil etiladi. Aksiyadorlik jamiyatlarini tashkil etish yoki korxonalarini yangidan shakllantirish uchun quyidagi bosqichlar bajarilishi kerak. Ta'sis hujjatlarini tayyorlash uchun ta'sischi tomonidan yoki ushbu huquqqa ega bo'lgan ma'lum bir shaxslar tomonidan quyidagi tegishli hujjatlar tayyorlanadi. Jumladan, **Ustav fondi** – bu jamiyatning asosiy faoliyat yo'nalishlarini va boshqaruv tizimini belgilovchi hujjatdir. **Ta'sis shartnomasi** – bu ma'lum bir ta'sischi o'rtasida tuziladigan hujjat bo'lib, bunda jamiyatning aksiyalar taqsimoti va boshqaruv tamoyillarini belgilaydi. Davlat ro'yxatidan o'tkazish uchun ariza – bu soliq organlari va davlat reyestriga aksiyadorlik jamiyatini kiritish uchun taqdim etiladi. Davlat ro'yxatidan o'tkazish – bu aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan tegishli davlat organlariga ta'sis hujjatlari va boshqa zarur bo'lgan ma'lumot to'plami (pakasi) taqdim etiladi. Davlat ro'yxatidan o'tkazilgandan so'ng aksiyadorlik jamiyatlari yuridik shaxs maqomiga ega bo'ladi va belgilangan tartibda qonuniy faoliyat yuritishlari mumkin.

Aksiyadorlik jamiyatlarining faoliyati amaldagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solinadi. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida aksiyadorlik jamiyatlarining faoliyatini boshqarish va himoya qilish bo'yicha bir nechta me'yoriy hujjatlar mavjud. Jumladan, Qonunchilik palatasi tomonidan 2014 yil 18 fevralda qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasining "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi O'RQ-370-son bilan ro'yxatga olingan Qonuni. Ushbu qonun aksiyadorlik jamiyatlarini tashkil etish, yuritish va tugatish tartiblarini belgilaydi. Fuqarolik kodeksi – AJlarning huquqiy maqomi, shartnomalar tuzish va moliyaviy faoliyat yuritish qoidalarini belgilaydi. Shuningdek, Qonunchilik palatasi tomonidan 2014 yil 24 oktyabrda qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasining "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi O'RQ-387-son bilan ro'yxatga olingan Qonuniga asosan – korxona yoki aksiyadorlik jamiyatining tegishli aksiyalarni muomalaga chiqarish va investision faoliyatni tartibga soladi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tizimi yaxshi yo'lga qo'yilishi lozim. Boshqaruv quyidagi tuzilmalardan iborat. Aksiyadorlar umumiy yig'ilishi – bu aksiyadorlik jamiyatining eng yuqori boshqaruv organi hisoblanadi. Kuzatuv kengashi – bu jamiyatning strategik qarorlar qabul qilish va direktorlar faoliyatini nazorat qilish. Ijro organi – bu jamiyatning joriy faoliyatini boshqarish. Audit qo'mitasi – bu jamiyatning moliyaviy faoliyatini nazoratini amalga oshiradi. Bundan tashqari, davlat tomonidan korporativ boshqaruvga oid qoidalar belgilangan bo'lib, ular aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan.

Bugungi kunda aksiyadorlik jamiyatlarining asosiy rivojlanishi quyidagi omillar bilan bog'liqdir. Jumladan, raqamli transformatsiya – bu zamonaviy AKTlarning joriy etilishi, aksiyadorlik jamiyatlarining samaradorligini oshiradi. Investorlarni jalb qilish – bu jamiyatning faoliyatini tubdan yangilashda yoki yangi maxsulot ishlab chiqarishda chet-el investisiyalarini keng jalb qilish orqali korxonalarining iqtisodiyoti samarali rivojlantirilmoqda.

Dunyoning yetakchi davlatlaridan biri AQSH modeli. AQSH aksiyadorlik jamiyatlari uchun yirik bozorlarni yaratib bergan davlatlardan biridir. Bu yerda korporativ boshqaruv tizimi judayam rivojlangan bo'lib, aksiyadorlar va ijro organlari o'rtasidagi munosabatlar aniq qilib belgilangan. Yirik aksiyadorlik jamiyatlari "Securities and Exchange Commission" (SEC) tashkiloti tomonidan doimiy ravishda nazorat qilinadi. Yevropa modeli. Germaniyada jamiyatni ikkita boshqaruv kengashi tizimi mavjud – bu kuzatuv kengashi aksiyadorlarning manfaatlarini himoya qilsa, boshqaruv kengashi esa jamiyatning kundalik faoliyatni olib boradi. Xitoy modeli. Bunda davlat ulushi katta bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari ko'p uchraydi. Bunday aksiyadorlik jamiyatlari ko'p hollarda davlatning strategik sohalarida ya'ni, energetika, transport, tyelekommunikatsiya sohalarida faoliyat yuritadilar.

Aksiyadorlik jamiyatlarini samarali faoliyat yuritishlari uchun korporativ boshqaruvining quyidagi jihatlari yanada takomillashtirish lozim. Jumladan, kuzatuv kengashining mustaqilligini oshirish – bunda kengash a'zolari orasida mustaqil a'zolar bo'lishligini ta'minlash orqali aksiyadorlarning manfaatlarini himoya qiladi. Ochiqlik va hisobdorlikni oshirish – bunda aksiyadorlar muntazam ravishda jamiyatning moliyaviy hisobotlari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'lishligini ta'minlaydi. Ichki nazorat tizimlarini yanada kuchaytirish – bunda korrupsion holat va mablag'larni

noto'g'ri yoki maqsadsiz boshqarishning oldini olish uchun mustaqil auditorlik tizimini rivojlantirilishi kerak. Aksiyadorlar bilan muloqot mexanizmlarini yaxshilash – bunda aksiyadorlar yig'ilishini o'tkazilishida shaffoflik tamoyillariga va aksiyadorga o'z fikrlarini bildirish imkoniyatini yanada oshirish mexanizmini ishlab chiqish lozim. Aksiyadorlik jamiyatlarining rivojlanishida raqamli texnologiyalardan keng foydalanishni tashkil etish, ya'ni blokcheyn texnologiyasi – bu aksiyadorlik jamiyatlarida aksiyalarni qayd qilish va ularga egalik qilish jarayonlarini elektron tarzda yuritishni tashkil etishga yordam beradi.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan kelib chiqib quyidagicha xulosa qiladigan bo'lsak, aksiyadorlik jamiyatlari iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, ularning faoliyati mamlakatning iqtisodiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda aksiyadorlik jamiyatlari iqtisodiyotni liberallashtirish va investision faollikni oshirishda ham muhim rol o'ynamoqda. Aksiyadorlik jamiyatlarining o'sishi va barqarorligi fond bozorining rivojlanishiga ham bog'liq. Shuning uchun xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, aksiyalarni xalqaro birjalarga chiqarish va investorlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish muhim hisoblanadi. Kelajakda aksiyadorlik jamiyatlarining barqaror o'sish va iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash uchun ham yangicha islohotlarni davom ettirish hamda ularni huquqiy imkoniyatlarini oshirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni 2014 yil 18 fevralda qabul qilingan "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi O'RQ-370-son bilan davlat ro'yxatiga olingan.
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni 2014 yil 24 oktyabrda qabul qilingan "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi O'RQ-387-son bilan davlat ro'yxatiga olingan.
3. Xudoyqulov.X.X., "Aksiyadorlik jamiyatlarining kapital qiymatini baholashda chegirmaviy pul oqimlar usulidan foydalanishdagi muammolar". Toshkent;2020.
4. Yusupov.Sh.B., "Aksiyadorlik jamiyatlarning moliyaviy xavfsizligini baholash". Toshkent;2020.
5. Abdujabborova M., "Xo'jalik sub'yektlari moliyaviy hisobotlarining tahlili". 2019.
6. Maribjonov.B.I., "Sanoat korxonalarida moliyaviy tahlil o'tkazishning o'ziga xos xususiyatlari". 2024.

Korxonalarda resurslarni samarali boshqarishning zamonaviy konsepsiyalarini joriy etishning ahamiyati

Baymanova Mavlyuda Djurayevna

Angren universiteti katta o'qituvchi

Razakova Dildora Ulug'bek qizi 3-bosqich talabasi

Iqtisodiyotimizning asosiy tarmoqlarida ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish nafaqat korxonalarda texnik va texnologik qayta jihozlashlashni yanada

jadallashtirish, zamonaviy, moslashuvchan texnologiyalarni keng joriy etish, xalqaro sifat standartlariga o'tish, balki boshqaruv tizimida ham zamonaviy usullarni qo'llash bilan bevosita bog'liqdir. Har bir korxona, tarmoq, hudud yoki umuman mamlakat iqtisodiyotida ilmiy-texnik bilimlar va yangi texnologiyalarni keng qo'llash bilan birga innovatsion boshqaruv faoliyati yaxshi yo'lga qo'yilsagina barqaror iqtisodiy o'sish va rivojlanish ta'minlanadi. Su bois bugungi kunda korxonalar boshqaruvida zamonaviy konsepsiyalarni joriy etish katta ahamiyatga egadir.

Resurslarning cheklanganligi sharoitida korxona resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlaydigan boshqarish tizimini joriy etish va uni doimiy takomillashtirib borish xo'jalik subyektlarining asosiy vazifalaridan biridir. Bugungi kunda korxonalar resurslarini samarali boshqarish bo'yicha amaliyotda TQM (Total Quality Management – Umumiy Sifat Boshqaruvi), JUST-IN-TIME (o'z vaqtida), RP (Resource Planning – resurslarni rejalashtirish), ERP (Enterprise Resource Planning – korxona resurslarini rejalashtirish), CSRP (Customer Synchronized Resource Planning – resurslarni mijozlar bilan sinxron rejalashtirish), CR (Continuous Replenishment – uzluksiz to'ldirib borish) kabi ko'plab konsepsiyalar muvaffaqiyatli qo'llanilib kelinmoqda [1]. "Lean Production" (Tejamkor ishlab chiqarish) ham boshqaruvning shunday zamonaviy konsepsiyalaridan biri hisoblanadi. "Lean production" - bu tejamkor fikrlash falsafasi bo'lib, bu yondashuv resurslarni tejash va yaxshi natijalarga erishish imkonini bildiradi.

"Lean production" (tejamkor ishlab chiqarish) atamasi birinchi bor amerikalik iqtisodchi Jon Krafchik tomonidan kiritilgan bo'lib, 1988 yilda Toyota kompaniyasining ishlab chiqarish uslubini ifodalash uchun ishlatilgan. Ba'zi adabiyotlarda "Lean Production" atamasi TPS (Toyota Production Systems), ya'ni "Toyota ishlab chiqarish tizimi" deb ham ataladi [2]. O'tgan asrning 50-yillarida Toyota kompaniyasining ishlab chiqarish tizimini yaratgan Tayiti Ono «Tejamkor ishlab chiqarish» konsepsiyasining asoschisi hisoblanadi.

"Lean production" (tejamkor ishlab chiqarish) resurslardan samarali va tejamkor foydalanishga qaratilgan ishlab chiqarish tizimi bo'lib, ishlab chiqarish jarayonida mavjud bo'lgan har qanday isrofgarchiliklarni, ya'ni resurslardan (materiallar, vaqt, ishchi kuchi) foydalanishdagi keraksiz sarflarni bartaraf etishga qaratilgan hamda ishlab chiqarish jarayonlarini rejalashtirish va optimallashtirish, mahsulot sifatini oshirish maqsadida jarayonlarni doimiy ravishda nazorat qilish, mavjud materiallarni va resurslarni maksimal darajada foydalanish, barcha ishchi va xodimlarni jarayonlarni yaxshilashda ishtirok etishga jalb qilish kabi tamoyillarga asoslanadi. Faoliyat yuritishda qattiq tartibga solishga yo'naltirilgan boshqa boshqaruv texnologiyalaridan farqli ravishda ushbu yondashuv barcha darajalardagi xodimlarning o'z ijodiy salohiyatini namoyon etishlariga asoslanadi hamda ularni optimallashtirish jarayoniga jalb etish imkonini beradi. Uni boshqaruv faoliyatiga joriy etish uchun tejamkor ishlab chiqarish falsafasi avvalo korporativ madaniyat va tafakkur shakliga aylanishi lozim [3].

Hozirgi davrda "Lean production" resurslarni samarali boshqarish va mehnat unumdorligini oshirish bo'yicha dunyoda eng mashhur uslub sifatida dunyoning ko'plab mamlakatlari kompaniyalari boshqaruv faoliyatiga keng joriy etilgan. Boshqaruvning bu zamonaviy konsepsiyasini barcha korxonalarda tatbiq etish

bo'yicha davlat tomonidan tegishli chora-tadbirlari ko'rib, rag'batlantirib ham boriladi. Jumlagan, AQShda 1988 yildan boshlab Savdo vazirligi huzuridagi Standartlar va texnologiyalar milliy instituti qoshida tashkil etilgan dastur doirasida amalga oshirilayotgan faoliyatning 60 foizidan 80 foizigacha bo'lgan qismi Lean va tejamkor ishlab chiqarishni tatbiq etishdan iborat. Davlatning salmoqli ta'sir choralari natijasida bugungi kunda mamlakatdagi kompaniyalarning uchdan ikki qismidan ko'prog'i bu uslublardan muvaffaqiyat bilan foydalanib kelmoqda. Buyuk Britaniya Sanoat vazirligi qoshida ham "Lean production" uslublarining tatbiq etilishini davlat byudjeti tomonidan moliyalashtirish orqali qo'llab-quvvatlovchi hamkorlik tashkiloti mavjud. Mazkur uyushma faoliyatining 90 foizi "Lean production" dasturlarini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan. Rossiyada esa "Lean" texnologiyalari xususiy biznes bilan bir qatorda davlat korporatsiyalarida ham keng qo'llanmoqda va salmoqli natijalarga erishmoqdalar.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib shuni ta'kidlash kerakki, bugungi kunda respublikamiz korxonalarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va yuqori sifatli mahsulotlar ishlab chiqarish hamda ularning raqobatbardoshligini ta'minlashga "Tejamkor ishlab chiqarish"ning zamonaviy uslublarini keng tatbiq etgan holda erishish mumkin. Bunda "Tejamkor ishlab chiqarish" prinsiplarini respublikamizdagi barcha sanoat korxonalariga tatbiq etilishi bo'yicha davlat dasturini qabul qilish va tegishli davlat tuzilmalarini tashkil etish, bu sohada konsalting xizmatlarini yo'lga qo'yish, yangi uslublarni tatbiq qilib, o'z samaradorligini oshirishga harakat qilayotgan korxonalarga davlat ko'magini berish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar:

- 1.Yoziyev G'.L., Madatov F.X.: "Lean production: korxona resurslarini boshqarishning zamonaviy konsepsiyasi sifatida", "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 2, 2017- yil.
- 2.Mamatov S.: "Lean menejment: qishloq xo'jaligi korxonalarini samarali boshqarishning zamonaviy konsepsiyasi", Tadbirkorlik va pedagogika. Ilmiy-uslubiy jurnal, № 1, 2023- yil.
3. Nurimbetov R.I., Mamanazarov O. Sh., Djumaniyazov U. I., Farmankulova G. R.: Uy-joy fondini boshqarishni takomillashtirishda tejamkor ishlab chiqarish kontsepsiyasidan foydalanish istiqbollari, "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5, 2018 yil

INNOVATSION INVESTITSİYALAR OQIMINI TA'MINLASH YO'LLARI

Ziyoiddinov Abbosbek Bahtiyorjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: -Iqtisodiyot kafedrası assistent o'qituvchisi Sharafuddinova

Madinaxon Isomuddin qizi

Zamonaviy globallashtirish sharoitida mamlakatlarning iqtisodiy o'sishi va barqaror rivojlanishida innovatsion investitsiyalar muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, texnologiyalar tez rivojlanayotgan bir davrda yangi bilimlar va innovatsion yechimlarga asoslangan

investitsiyalar raqobatbardoshlikni ta'minlash vositasi sifatida ko'rilmogda. O'zbekiston Respublikasi ham so'nggi yillarda innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hamda iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish borasida qator ijobiy islohotlarni amalga oshirmogda.

Innovatsion investitsiyalar – bu ilm-fan va texnik taraqqiyotga asoslangan loyihalarga qaratilgan moliyaviy resurslar bo'lib, ular orqali ishlab chiqarish jarayonlari modernizatsiya qilinadi, yangi mahsulotlar yaratiladi va xizmatlar sifati oshiriladi. Bunday investitsiyalar intellektual mulkka, raqamli texnologiyalarga, yashil energiya manbalariga va boshqa zamonaviy yo'nalishlarga yo'naltirilgan bo'ladi. Innovatsion investitsiyalar tadbirkorlik muhitini yaxshilaydi, yangi bozorlar ochilishiga turtki bo'ladi va iqtisodiyotda yuqori qo'shimcha qiymat yaratadi[1].

Innovatsion investitsiyalarni jalb qilish – bu zamonaviy iqtisodiyotning yadro elementlaridan biridir. Ular nafaqat texnologik yangilanish, balki umumiy iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qiladi. O'zbekiston uchun ushbu investitsiya turini rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib, buning uchun huquqiy, institutsional va iqtisodiy asoslar shakllantirilmogda. Kelgusida xalqaro hamkorlik va ilmiy salohiyat asosida innovatsion faoliyatni kengaytirish orqali barqaror rivojlanish ta'minlanadi.

Innovatsion investitsiyalarni jalb qilishda quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

- Qonunchilikni liberallashtirish: Investorlarga huquqiy kafolatlar, litsenziya va ro'yxatga olish tartiblarini soddalashtirish.
- Soliq va bojxona imtiyozlari: Innovatsion faoliyat bilan shug'ullanuvchi subyektlarga preferensiyalar berish.
- Innovatsion infratuzilma: Texnoparklar, ilmiy markazlar, IT-inkubatorlar tashkil etish va ularni moliyaviy qo'llab-quvvatlash.
- Kadrlar tayyorlash: Innovatsion g'oyalarni amalga oshira oladigan yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash.
- Xalqaro hamkorlik: Chet el tajribasidan foydalanish, qo'shma loyihalar orqali bilim almashish.

Davlat investitsiya faoliyatini tartibga solish bilan birga bevosita o'zi ham ishtirok etadi. Bunda:

- davlat investitsiya dasturlarini qabul qilish va ularni respublika budjetidan moliyalashtirish;
- yirik investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun to'lovlilik, muddatlilik va qaytarib berish asosida respublika budjetining markazlashgan investitsiya resurslarini taqdim etish;
- investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun jalb etilgan kreditlar uchun davlat kafolatini taqdim etish;
- investitsiya loyihalarining davlat kompleks ekspertizasini olib borish;
- mahalliy va xorijiy investorlar uchun konsessiyalar taqdim etish kabilar bilan investitsiya faoliyatida qatnashadi.

Investitsiya faoliyatini davlat tomonidan tartibga solishda quyidagi usullardan foydalaniladi:

- investorlarning erkin faoliyat yuritishlari uchun huquqiy asoslarni yaratish, mustahkamlash, takomillashtirib borish;
- pul-kredit siyosati orqali;

- valutasiyosati orqali;
- amortizatsiyasiyosati orqali;
- narx siyosati orqali;
- dotatsiyalar, subsidiyalar tizimi orqali;
- budjet-soliq siyosati, jumladan, fiskal siyosat, soliqlardan imtiyozlar berish, soliq kreditlari orqali;
- davlat kafolatlari tizimi orqali;
- xorijiy va mahalliy investorlarning huquqlarini himoya qilish orqali;
- ayrim tarmoq, soha, hududlar va ulardagi obyektlarni davlat o'z nazoratida saqlab qolish, investitsiyalashorqali va boshqalar[2].

O'zbekistonda so'nggi yillarda investitsion muhitni yaxshilash, iqtisodiy erkinlikni oshirish va texnologik rivojlanishga erishish maqsadida muhim qadamlar qo'yildi. IT-Park, Innovatsion rivojlanish vazirligi, turli xorijiy grantlar va fondlar orqali innovatsion "start up" lar qo'llab-quvvatlanmoqda[3]. Shuningdek, Raqamli O'zbekiston – 2030 strategiyasi asosida raqamli transformatsiya yo'lga qo'yilgan. Kelgusida xalqaro hamkorlikni kengaytirish, raqobatbardosh "start up" ekotizimini rivojlantirish va innovatsion infratuzilmani yanada mustahkamlash rejalashtirilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yakubov M., Raximov I. "Investitsiyalar iqtisodiyoti". T.: Iqtisodiyot, 2021.
2. A.U. Burxanov, Sh.X. Muminov, X.X. Xudoyqulov «Investitsiyava Innovatsiyalar» Toshkent 2021
3. www.innovations.uz – Innovatsion faoliyat va texnoparklar haqida ma'lumotlar.

ISHCHI HODIMLARNI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISHGA ZAMONAVIY YONDASHUVLARDA KOMMUNIKATISYANING ROLI

Mirxoshimov Biloliddin Sirojiddin o'g'li

Andijon davlat texnika instituti "Menejment" yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Maxramova Nigora Yuldashevna

Andijon davlat texnika instituti "Buxgalteriya hisobi va menejment" kafedrasida katta oqituvchisi

Hozirgi zamonaviy davr korxona va tashkilotlari boshqaruvida har kuni katta miqdordagi ma'lumotlar almashinuviniga ehtiyoj sezishlari tabiiy holga aylanib ulgurdi. Tashkilotlarning har qanday ko'rinishdagi boshqaruv strukturalarida hoh-u chiziqli bo'lsin, hoh shtabli yaxshi aloqa va ma'lumotlar almashinuvi tizimiga ehtiyoj mavjud bo'lmoqda va zamonaviy menejment tizimlarining eng murakkab va bosh og'riq muammolaridan biri ham aynan yaxshi shakllangan kommunikatsiya tizimlarini yaratishdan iborat bo'lib qolmoqda. To'g'ri va tizimli shakllantirilgan kommunikatsiya tashkilotlar boshqaruvida ko'plab qulayliklar yaratadi, hamda samaradorlikni oshirishga katta ta'sir ko'rsatadi, misol uchun: samarali ichki kommunikatsiya ish jarayonlarining muvofiqligi va xodimlar o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ammo afsuski, aksincha bo'lgan holatlarda ya'ni yaxshi shakllanmagan kommunikatsiya tizimi orqali tashkilotlar boshqatuvida ko'plab ko'ngilsizlik holatlari yuzaga kelishi va bular tashkilotlarning samarali faoliyatiga katta ta'sir ko'rsatishi ham bor gap.

Zamonaviy kommunikatsiya tizimlarida haligacha o'z javobini topmagan murakkab muammoli holatlar talaygina bo'lib, ularning to'g'ri mantiqli javoblarini topish uchun kundan-kunga yangi g'oyalar ishlab chiqilmoqda, amaliyotga tadbiq etilmoqda va samaraliligi o'rganilmoqda. Zamonaviy O'zbek tashkilotlari boshqaruvidagi kommunikatsiya tizimlarining og'riqli muammolaridan biri bu "Teskari aloqa" ning yo'qligi hisoblanadi.

Teskari aloqa (feedback) — bu ishchi va rahbariyat o'rtasida olib boriladigan samarali kommunikatsiya tizimining muhim qismlaridan biridir. Har bir samarali kommunikatsion tizim to'rtta asosiy qismdan iborat bo'ladi:

1. Kirish (axborotlarni qabul qilish jarayoni)
2. Ishlov berish (axborotlarni "decodlash" jarayoni)
3. Chiqish (axborotlarni kerakli manzillarga yetkazish jarayoni)
4. Teskari aloqa (axborotlarni qabul qilgan manzillardan ushbu axborotlar yuzasidan qayta axborotlarni qabul qilish jarayoni)

Hozirgi zamonaviy o'zbek tashkilotlarida "Feedback" (teskari aloqa) tizimi ancha sust ishlamoqda va buning ortidan korxonalarda bir qator muammoli holatlar yuzaga kelmoqda, misol uchun:

1. Xodimlar o'z ishini nima uchun qilayotganini va uning zamirida o'ziga va tashkilotga qanday foydalar borligini to'liq tushunib yetmaslik holatlari yuzagi kelmoqda, bu esa ularning ishga bo'lgan qiziqishlarini pasaytirmoqda
2. Rahbariyat tomonidan hodimlar mehnatini qay darajada qadrli ekanligini ko'rsatuvchi holatlar kamligi, bu esa ularning motivatsiya tushib ketishiga olib kelmoqda
3. Teskari aloqaning sustligi, rahbarlarning xodimlar ehtiyojlarini o'rganmagan holda qarorlarni qabul qilishiga va buning ortidan xodimlarning qarashlari, maqsadlariga zid bo'lgan qarorlar ijrosini talab qilishmoqda, bu esa xodimlarning rahbariyatga bo'lgan norozilik kayfiyatini oshirishiga olib kelmoqda

O'zbekiston sharotidagi korxona va tashkilotlarda "Feedback" (teskari aloqa) tizimining rivojlanmaganligiga bir qancha sabablarni keltirishimiz mumkin. Avvalo eski "avtoritar" tizimning ildizlari hali ham ayrim rahbarlarda mavjudligi buning ortidan, hodimlarning erkin fikrlashiga to'siqlar yuzaga kelishi, rahbarning fikri doimo mutlaq haqligi, tanqidiy "Feedback" lar rahbarga bo'lgan hurmatsizlik deb qabul qilinishi kabi vaziyatlar ko'ngilsizlik holatlarni yuzaga keltirmoqda. Mentalitetimizdagi "Kattalarga (rahbarlarga) qarshi chiqmaslik" va "Qarshi fikr – adovat" kabi yozilmagan qoidalarining mavjudligi ham teskari aloqalarning shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bundan tashqari ko'plab tashkilotlarda zamonaviy kommunikatsiya tizimlaridan keng qo'llanilmaslik va o'z ichki "eco" tizimiga mavjud emasligi ham teskari aloqa tizimini juda ham sekin ishlashiga olib kelmoqda.

Ushbu og'riqli muammolar ishchi xodimlarni boshqarishda qator kamchiliklarni keltirib chiqarmoqda, "kadrlar qo'nimsizligi", "ish koefitsienti pastligi", "Motivatsiya yo'qligi", "Rahbariyatga bo'lgan norozilik kayfiyati" shular jumlasidan. Bu turdagi muammolar xodimlar boshqaruvida ko'plab ziddiyatlarga olib keladi va ba'zi holatlarda tashkilotning inqirozga yuz tutishiga ham olib keladi.

Ushbu muammolar yechimida biz turli hil usul va uslublardan foydalangan holda aniq yo'nalishlarni belgilab olishimiz muhim hisoblanadi, ularni esa biz muammolarning asl sabablari nimalarda ekanligini topgan holda belgilab olishimiz mumkin.

Avtoritar tizim muammosi – Mutlaq hukmronlik va cheklangan so'z erkinligi. Asosiy sabablari eski davr boshqaruv tizimidan qolgan an'analar hamda milliy mentalitet. Albatta ushbu muamoga tezlikda hal bo'ladigan "Salla o'rniga Kalla" ni keltiruvchi qarorlar bilan emas balki uzoqni ko'zlovchi tahliliy qarorlarni qabul qilish orqali yechim izlash yaxshiroq samara keltiradi. Yechim sifatida esa rahbarlar va xodimlar o'rtasida to'g'ri teskari aloqani shakllantirishga qaratilgan "seminar-traing"larni tashkil qilish orqali "Feedback" berish madaniyatini shakllantirishimiz mumkin bo'ladi. Dastlabki holatlarda har haftada xodimlar tomonidan anonim tarzida ijobiy va tanqidiy "feedback" larni olishni yo'lga qo'yish hamda ularni tahlili va ijrosini amalga oshirishni yo'nalishlar qatoriga qo'shishimiz mumkin.

Kommunikatsion "eco" tizim muammosi – O'zaro aloqalar cheklanganligi va maxsus aloqa kanallari shakllantirilmaganligi. Asosiy sabablari zamonaviy texnologiyalardan foydalanish o'rniga hali ham qog'ozdan foydalanilayotgani. Yechim sifatida ichki aloqa tizimlari uchun maxsus platformalarni yaratish yoki mavjud platformalardan foydalanishni yo'lga qo'yish. Misol uchun: Telegram ijtimoiy tarmog'ida hodimlar fikrlarini qabul qiluvchi bot yaratish ham "Feedback" tizimi uchun yaxshigina samara keltiradi.

To'g'ri yillar davomida shakllangan xalqning mentalitetini bu turdagi qadamlar bilan o'zgartirish qiyin hisoblanadi, bu uchun ham ko'plab vaqt talab qilinadi. Shu sababli dastlab qadamlarni o'z milliyligimizga hos tarzda tashlashimiz ham maqsadga muvofiq hisoblanadi, misol uchun: "Bir payola choy" ustida bo'lib o'tadigan norasmiy yig'lishlarni tashkil qilish va ushbu jarayonda hodimlarni tanqidlariga quloq solish, hodimlarning individual fikrini emas jamoaviy tanqidlarni eshitish jarayonida "an'anaviy" tarzda ish olib boruvchi rahbarlarning ham qarashlarini o'zgartirish osonroq bo'ladi.

Mark Hortsmanning "Effective Manager" kitobida shunday deyilgan "Yuqori samaradorlikka erishish uchun rahbarlar xodimlar bilan muntazam ravishda ularning ish faoliyati haqida suhbatlashishlari zarur. Bu muloqotlar orqali xodimlar o'z ishlarining natijalarini tushunadilar va kerakli o'zgarishlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar." Ushbu fikrlardan ko'rinib turibdiki "teskari aloqa" xodimlar boshqaruvida muhim rol o'ynaydi uning rivojlanishi esa tashkilot uchun faqat va faqat samara keltiradi. To'g'ri inson tabiatan tanqidlarga nisbatan salbiy munosabat bo'ladi, tanqidlar uning "tan olinish" ehtiyojiga qarama-qarshi harakat hisoblanadi ammo o'sishni va o'rganishni hohlagan har bir rahbar tanqidlarni to'g'ri qabul qilishni va ular bo'yicha o'z ustida ishlashni o'rganishi zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. R. X. Alimov, O'.T.Xayit matov, A.F.Xakimov, G.T.Yulchieva, O. X.Azamatov, U.A.Otajanov "Axborot tizimlari" O'quv qo'llanma - T.: TDIU. 2013 Elektron hujjat: <https://library-samdukf.uz/wp->

<content/uploads/2023/03/21-Axborot-tizimlari-2013-oquv-qollanma-R.X.Alimov-va-bosh-5.pdf>

2. Mark Hortsman, "Effective Manager" Elektron hujjat:

<https://oceanofpdf.com/authors/mark-horstman/pdf-epub-the-effective-manager-download/>

QURILISH MATERIALLARI KORXONASINI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHISHIGA OLIB KELADIGAN OMILLARNI TAVSIFLANISHI

UMIROVA GULMIRA SHODIBOY QIZI

Jizzax politexnika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Bugungi tez o'zgarayotgan bozor talabi sharoitida ishlab chiqarish samaradorligiga bir qator omillar o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Bu esa qurilish sanoatida samaradorlikni oshirishda uning manbalariga alohida to'xtalib o'tishni talab etadi. Birinchi yo'nalishda mehnat omili asosiy manba bo'lib, uning malaka ko'nikmasi samaradorlikni ta'minlaydi. Ikkinchi yo'nalishda investitsiyalar, texnologiyalar transferi orqali ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish ta'minlanadi. Shu bilan birga qurilish sanoat korxonalarida samaradorlikni ta'minlash uzoq muddatli faoliyatga asoslanib, mavjud resurslardan foydalanishni yaxshilash hisoblanadi.

Shunday bo'lsada, qurilish korxonalar faoliyatiga ichki va tashqi omillar bilan birga moddiy resurslar ta'minoti, innovatsion faoliyat va mahsulotlar sifati ham ta'sir qiladi. Jumladan, Sh.N.Zaynutdinov va R.I.Nurimbetovlar "ishlab chiqarish samaradorligi ichki va tashqi omillarni o'zaro bir-biriga bog'liqligini o'rganib, bunda makroiqtisodiy barqarorlik, valyuta munosabatlari, eksport salohiyatini oshirish, resurslardan samarali foydalanish, boshqarish xorijiy usullarni tatbiq etish, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni tashkil etish va diversifikatsiyalashga alohida e'tibor qaratish zarurligi" [2] asoslangan.

N.I.Rustamov sanoat korxonalarini ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi ichki imkoniyatlardan samarali foydalanish va ishlovchilar manfaatdorligini oshirishni «aylanma harakat modeli»ni ishlab chiqqan [3].

O.Rodionov samaradorlikka ta'sir etuvchi omillarni ishlab chiqarishni avtomatlashtirish, xodimlar malakasi, ishlab chiqarish infratuzilmasi, mahsulot sifatini boshqarish, ishlab chiqarish jarayonlarini kuzatish, ishlab chiqarishni bozorga moslashtirish, nazorat, javobgarlik hamda rag'batlantirishga ajratib guruhga umumlashtirgan holda o'rgangan [4].

B.O.Tursunov esa o'zining tadqiqotlarida sanoat korxonalarida ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish darajasini qarab o'tgan [6]. U samaradorlikni ta'minlashda mahsulot ishlab chiqarish hajmi hamda ishlab chiqarish quvvatlaridan mutanosib foydalanish asosida ishlab chiqarish vositalaridan maksimal darajada foydalanishga alohida e'tibor qaratgan.

Ishlab chiqarish va bozor aloqalarini sanoat korxonalar iqtisodiy samaradorligiga ta'sirini D.A.Fedin [10], M.B.Chirkova [11], G.Stigler [12], YE.K.Chirkunova [13], N.I.Morozkolar [14] iste'molchilar talabalari, ichki va tashqi bozordagi raqobatdan

kelib chiqib ishlab chiqarishni tashkil etish va mahsulot hajmiga bog'liqligi hamda mahsulotlar realizatsiyasi va yetkazib berish shart sharoitlariga bog'liqligi asoslanganlar.

Yuqoridagi tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqarish samaradorligini ta'minlashda davlat iqtisodiy siyosatining o'rni, geografik va iqtisodiy omillar, ishlab chiqarishni rivojlantirish strategiyalari va infratuzilmalar, investitsiya va innovatsiya, ishlab chiqarishni tashkil etish darajasi, ishlab chiqarish va bozor hamda ta'minot omillari baholangan.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. В.Ю.Глебов “Управление эффективностью промышленных предприятий на основе кооперации их деятельности”. Автореферат. дис. канд. экон. наук. М., 2012 г. 21 ст.

2. Ш.Н.Зайнутдинов, Р.И.Нуримбетов “Ресурсная база и потенциал производство Узбекистана: использования и эффективность (Региональный аспект)” статья. Бюллетень науки и практики — Bulletin of Science and Practice научный журнал (scientific journal) №10 2017 г. <http://www.bulletennauki.com>

3. Н.И.Рустамов. Саноат тармоқларини ички имкониятларидан самарали фойдаланиш асосида ривожлантириш мавзусидаги (PhD) диссертацияси Автореферати. Тошкент – 2018 йил. 7-11бетлар.

4. О.Родионов “7 шагов к повышению эффективности производства: опыт Компании «ГРАЙН»” статья. Деловой портал «Управление производством» 2020 год.

5. А.М.Кадилов Саноат корхоналарининг иқтисодий барқарорлигини

BO'YOQ ISHLAB CHIQARISH KORXONALARIDA YASHIL MARKETING FAOLIYATINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH

Abduvaliyev Asadbek

Andijon davlat texnika Instituti Menejment yo'nalishi 4-kurs talabasi

Dadajonova Martabaxon Mahmudovna

Andijon davlat texnika instituti iqtisod fanlari nomzodi, dotsent,

Bugungi global iqtisodiyotda korxonalar faqatgina daromad olish bilan cheklanmay, ijtimoiy mas'uliyat va ekologik barqarorlik kabi omillarni ham hisobga olishi kerak. Shuning uchun zamonaviy marketing strategiyalarida yashil marketing (Green Marketing) tushunchasi alohida o'rin tutadi. Yashil marketing – bu atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan mahsulotlar ishlab chiqarish, ekologik toza texnologiyalarni qo'llash va iste'molchilarga ekologik ongini singdirish orqali barqaror biznes yuritish tamoyillarini o'z ichiga oladi. Korxonalarda yashil marketing texnologiyalaridan keng foydalanish atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va iste'molchilarning ekologik toza mahsulotlarga bo'lgan talabini qondirishda muhim rol o'ynaydi. Yashil marketing strategiyalarini joriy etishning asosiy maqsadi nafaqat korxonaning rentabelligini oshirish, balki ekologik barqarorlikni ta'minlash, mijozlarga sifatli va ekologik xavfsiz xizmat ko'rsatish, ularning sadoqatini oshirish hamda korxonani barqaror brend sifatida shakllantirishdir.

Yashil marketing faoliyati bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar, nazariy qarashlar va amaliy tajribalar ushbu yo'nalishning global miqyosda dolzarbligini yaqqol namoyon etadi..

Shuningdek, BMTning "2030-yilgacha Barqaror Taraqqiyot Maqsadlari", Yevropa Ittifoqining yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha strategiyalari, va Xalqaro marketing assotsiatsiyasining tavsiyalari yashil marketing amaliyotlarini ishlab chiqishda muhim nazariy manba hisoblanadi[1].

Ko'plab korxonalar ekologik talablarni bajargandan ko'ra, jarima to'lashni arzonroq va qulayroq yo'l deb bilishadi. Sababi oddiy: ekologik tozalovchi texnologiyalar, filtrlar, chiqindi suvni tozalash inshootlari o'rnatish katta investitsiya talab qiladi. Jarimalar esa bir martalik va ko'pincha eng kam darajada belgilanadi - bu esa korxona uchun "iqtisodiy jihatdan" foydaliroq bo'lib chiqadi.

Yana bir muhim jihat — nazorat organlarining sust faoliyati. Ekologik nazorat bilan shug'ullanuvchi tashkilotlar (masalan, Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish qo'mitasi) ayrim hollarda faqat formal tekshiruv bilan cheklanadi yoki mavjud muammolarga ko'z yumadi. Bu holat korxonalarda javobgarlik hissining sustligiga olib keladi va oqibatda ekologik muammolar kuchayib boradi[2].

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, chiqindilarni to'g'ri boshqarish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali nafaqat atrof-muhit himoyalaniadi, balki korxona iqtisodiy jihatdan ham foyda ko'radi. Masalan, Qlayers kabi kompaniyalar tomonidan ishlab chiqilgan avtomatlashtirilgan bo'yoqlash robotlari va purkagichlarni to'liq nazorat qiluvchi tizimlar ortiqcha bo'yoq sarfini kamaytirish, ifloslanishni oldini olish va sifatni oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bunday yondashuvlar bo'yoq chiqindilarini qayta ishlash va qayta foydalanishga imkon beradi[3].

Quyidagilarni taklif qilamiz:

Korxonalar darajasida:

- Bo'yoq chiqindilarini alohida yig'ish va xavfli chiqindilarni utilizatsiya qilish bo'yicha zamonaviy uskunalar joriy etilishi.
- Ekologik toza texnologiyalar (past VOCl bo'yoqlar, qayta ishlanadigan materiallar) bosqichma-bosqich tatbiq etilishi.
- Chiqindilarning minimal darajada hosil bo'lishi uchun innovatsion ishlab chiqarish liniyalari, avtomatlashtirilgan tizimlar (masalan, Qlayers robotlari) joriy qilinishi.

Davlat va nazorat organlari darajasida:

- Ekologik qonunchilik kuchaytirilishi va amalda bajarilishi qat'iy nazorat qilinishi.
- Korxonalar uchun ekologik tozalikka erishganlik bo'yicha soliq imtiyozlari yoki grant dasturlari yo'lga qo'yilishi.
- Jarima tizimidan tashqari, chiqindini kamaytirishga qaratilgan rag'batlantiruvchi mexanizmlar ishlab chiqilishi.

Jamiyat va iste'molchilar darajasida:

- Ekologik toza mahsulotlarga nisbatan ijtimoiy ong va talab oshirilishi.
- Yashil mahsulotlarni targ'ib qilish orqali iste'molchilar ekologik mas'uliyatli tanlovga undalishi.

Xulosa qilib aytganimizda yashil marketing - bu bugunning emas, balki kelajakning strategiyasidir. O'zbekiston bo'yoq sanoatida bu yondashuvni tizimli ravishda joriy etish orqali sanoatni barqaror rivojlantirish, ekologik muammolarni bartaraf etish va xalqaro standartlarga mos faoliyat yuritish mumkin. Endilikda, korxonalar raqobatbardoshlikni nafaqat narx va sifat orqali, balki ekologik xavfsizlik darajasi orqali ham belgilashi kerak. Bu nafaqat iqtisodiy ehtiyoj, balki ijtimoiy mas'uliyatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.G.L.Bagiev i dr. Marketing.-M.Piter, 2005.
- 2.N.D. Eriashvili, K.Xovard, YU.A. Shipkin. Marketing M: YUNITI-DANA 2000.
- 3.M.N.Guseva, I.Z.Kogotkova. Marketing v stroitelstve.Moskva «Knijnbiy mir» 2011.

BANK XIZMATLARI SAMADORLIGI OSHIRISH MAQSAD VA VAZIFALARI

Mo'ydinov Ozodbek Olimjonovich

ADU. "Iqtisodiyot" kafedrası o'qituvchi.

Baratov Muhammadsalim Baxtiyorjon o'g'li

ADU. "Turizm" yo'nalishi talabasi.

Boshqaruv strukturasi menejmentning asosiy tushunchalaridan biri bo'lib, menejerlarning ishlari xo'jalik bo'linmalari o'rtasida vakolatlarning taqsimlanishnishi, boshqaruvning maqsadi, funktsiyalari, jarayonlari bilan chambarchas bog'liqdir. Struktura asosida barcha boshqaruv jarayoni harakatlanadi va unda boshqaruvning jami pog'ona, toifa va mutaxassisligidagi menejerlar qatnashadi.

Strukturani boshqaruv tizimining qovurasiga o'shatish mumkin. Shu tufayli rahbarlar boshqaruv strukturalarini yaratishda va tanlashda boshqarish usullari va tamoyillariga asoslanishlari kerak.

"Boshqaruv strukturasi" - deganda tashkilotning bir butun bo'lib faoliyat olib borishi va rivojlanishni ta'minlaydigan tartibli ravishda barqaror o'zaro bog'liq bolgan elementlar tushuniladi"

Qo'yilgan maqsadga erishish, boshqaruv qarorlarini qabul qilish, boshqaruv qarorlarini qabul qilish, boshqaruv faoliyatini taqsimlash va kooperatsiyalash ham boshqaruv strukturasi orgali aniqlanadi.

Bankni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari:

- HR, axborot texnologiyalari, tavakkalchilik, ALM va g'aznachilik, moliya, ichki nazorat va komplaens, operatsiyalar va biznes-jarayonlardagi operasion model bilan bog'liq qo'shimcha strategik tashabbuslar bank biznes modelida zaruriy keng ko'lamli o'zgarishlarni amalga oshirish va Strategiyaning samarali amalga oshirilishiga erishish imkonini beradi.

- Rivojlanish strategiyasi doirasida Transformasiyani amalga oshirish.

Tijorat banklarida korporativ boshqaruvida bank xizmatlari samadorligi oshirish maqsad va vazifalari asosida "Mikrokreditbank" aksiyadorlik tijorat bankining **korporativ boshqaruvining** rivojlantirish strategiyasi 2021-2025 yillarda Strategiyaning amalga oshirish doirasidagi 2021-2025 yillar tashabbuslarining yuqori

darajadagi amalga oshirishga harakat qilingan. Unda “Yo'l xaritasi” bankni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari:

- HR, axborot texnologiyalari, tavakkalchilik, ALM va g'aznachilik, moliya, ichki nazorat va komplaens, operatsiyalar va biznes-jarayonlardagi operatsion model bilan bog'liq qo'shimcha strategik tashabbuslar bank biznes modelida zaruriy keng ko'lamli o'zgarishlarni amalga oshirish va Strategiyaning samarali amalga oshirilishiga erishish imkonini beradi.

- Rivojlanish strategiyasi doirasida Transformasiyani amalga oshirish

- O'zbekistonda bank tizimida “Davlat ulushiga ega tijorat banklarida transformatsiya jarayonlarini yakunlab 2026-yil yakuniga qadar bank aktivlarida xususiy sektor ulushini 60 foizgacha yetkazish”⁸ kabi qator vazifalar belgilab qo'yilgan. Islohotlar doirasida tijorat banklariga aholining ishonchini mustahkamlash, tadbirkorlik sub-yektlari bilan to'laqonli hamkorlik munosabatlarini o'rnatishda zamonaviy marketing strategiyalarini maqsadli qo'llash, aholi va xo'jalik subyektlarining bank tizimiga ishonchli institutsional hamkor sifatida qarashlarini mustahkamlash, aholining bo'sh pul mablag'laridan samarali foydalanish kabi vazifalar amalga oshirilmoqda.

- Bank marketingi marketingning ixtisoslashgan sohasi bo'lib, u bank xizmatlari bozorida yuzaga kelgan va rivojlanayotgan raqobat asosida paydo bo'lgan. Bank marketingi konsepsiyasi rivojlangan mamlakatlarda yangi raqobatchilarning paydo bo'lishi, bozor imkoniyatlarining cheklanib borishi va raqobatning kuchayishi tufayli moliyaviy sektor va bilvosita bank sektorining sezilarli o'sishidan keyin rivojlandi.

1-jadval,

Tijorat banklarida korporativ boshqaruvida bank xizmatlari samadorligi oshirish maqsad va vazifalari.

Mijozlar segmenti	Mikrokichik o'rta biznes	Jismoniy shaxslar	Moliyaviy xizmatlarga minimal darajada kirgan shaxslar	Korporativ biznes
Strategik ustuvorliklar	1. Servis va xizmat ko'rsatishni o'zgartirish; 2. Mijozlarni batafsil segmentasiyasini o'tkazish va tijorat banklarining har bir segmentiga yondashuvlarni	1. Raqamli moliyaviy xizmatlar va kafolat siz kreditlashni rivojlantirish	1. Mikromoliyalash bo'yicha alohida sho'ba korxona – mikromoliya tashkilotini (keyingi o'rinlarda-bank) tashkil etish.	1. Kreditberishda tartibga solinadigan yondashuv bilan joriy korporativ mijozlar bazasini saqlash, 2. Tranzaksiya biznesining

⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026-yillarga mo'jallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni.

	ishlab chiqish			rivojlanishi;
Strategik tashabbuslar	1. Mikrobiznes mijozlari uchun paketli takliflarni ishlab chiqish; 2. Kichik biznes mijozlari uchun modulli takliflarni ishlab chiqish 3. O'rta biznes mijozlari uchun individual takliflarni ishlab chiqish 4. "Biznes Onlayn" kredit mahsulotini takomillashtirish 5. Internet-banking xizmatlarini kengaytirish 6. Aloqa markazini rivojlantirish	1. Jismoniyshaxslar uchun "Onlayn mikrokredit" kredit mahsulotini yangilash; 2. Tranzaksiya xizmatlarini kengaytirgan holda jismoniyshaxslar uchun mobil ilovani ishlab chiqish, 3. Kartadagi mablag'lar qoldig'i bo'yicha foizlarni hisoblash mahsulotini ishlab chiqish, 3. Savdo va xizmat ko'rsatishning format-xizmat modelini yaratish (filiallar, bo'limlar, rollar)	1. Mikromoliyalash bo'yicha alohida tarkibiy bo'linmani yaratish varivojlantirish. (Yaratilayotgan bankning asosiy vazifasi "tadbirkorlar fabrikasi"ni shakllantirishdir, bunda mijozlar moliyalashtiriladi, moliyaviy savodxonlik oshadi va biznes rivojlanib, mijoz kattalashgan sari bunday mijozlar Bankda xizmat ko'rsatishga o'tadilar.)	1. Xizmat ko'rsatishning yangilangan modeli. (Filiallarda korporativ mijozlar bilan ishlash bo'yicha menejerlar, yangilangan mahsulot taklifini ishlab chiqish), 2. Korporativ mijozlar uchun individual takliflarni ishlab chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. О.Ю.Рашидов "Пул, кредит ва банклар", 2021. 320 бет.
2. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: учеб. пособие/ Вешкин Ю.Г., Авагян Г.Л. -: Магистр, 2017. - 350 с.

INNOVATION RAQAMLI BIZNES MODELLARI

Abdullayev Baxodir Abdugafforovich, PhD, doktorant, "Buxgalteriya hisobi va menejment" kafedrası. Andijon davlat texnika instituti

Bugungi jadal rivojlanayotgan raqamli landshaftda biznes muvaffaqiyatining asosi borgan sari samarali raqamli biznes modellarini qabul qilish va amalga oshirishga bog'liq bo'lmoqda. Biz butun dunyo bo'ylab sanoatni o'zgartiruvchi raqamli inqilob yoqasida turibmiz, bu modellarni tushunish tadbirkorlar, biznes va siyosatchilar uchun nafaqat foydali, balki zarurdir.

Biznes modeli innovatsiyalari bo'yicha yetakchi Aleks Ostervalder "Raqamli asr bizning biznesni qanday tasavvur qurishimiz va rivojlantirishimizni o'zgartirdi. Endi har qachongidan ham ko'proq imkoniyatlar raqamli sohadir" deb ta'kidlaydi [1]. Ushbu bayonot raqamli iqtisodiyotning ta'sirining mohiyatini qamrab olgan bo'lib, raqamli platformalar va texnologiyalarga o'tishni ta'kidlaydi, bu esa biznesning qiymat yaratish usullarini qayta belgilaydi.

Raqamli biznes modellari samaradorlikka erishish va mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash uchun texnologiyadan foydalanish bilan tavsiflanadi. Ko'pincha jismoniy aktivlar va chiziqli o'sish strategiyalariga tayanadigan an'naviy biznes modellaridan farqli o'laroq, raqamli modellar yanada moslashuvchan ishlash, tez mijozlarga noyob xizmat takliflarini qilish uchun internet, bulutli hisoblash, katta ma'lumotlar va boshqa raqamli texnologiyalardan foydalanadi.

Biznes modellarining tarixiy evolyutsiyasi

An'naviy biznes modellaridan raqamli biznes modellariga o'tish - bu innovatsiyalarni buzilishlarga qo'llab raqamli muhitga moslashishdir. Ushbu o'tish keskin emas, balki bosqichma-bosqich evolyutsiya bo'lib, biznes operatsiyalari va strategiyasining landshaftini o'zgartirgan muhim bosqichlar bilan belgilandi.

Internet paydo bo'lishidan oldin biznes modellari asosan jismoniy aktivlar, geografik chegaralar va ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi aniq ajratish bilan belgilanadi. Ford va General Electric kabi kompaniyalar ishlab chiqarish samaradorligi va tarqatish tarmoqlarini optimallashtirish orqali o'z sohalarida ustunlik qilishdi. Qiymat taklifi oddiy edi yani, aniq mahsulotlarni iste'molchilarga jismoniy joylar va vositachilar zanjiri orqali yetkazib berish edi.

1990-yillarning boshida World Wide Web-ning joriy etilishi raqamli biznes modellari tomon birinchi katta siljishni belgiladi [2].

Raqamli biznes modellarini aniqlash

Raqamli biznes modeli nima ekanligini tushunish uchun shunchaki raqamli mahsulot yoki xizmatlardan foydalanish kerak. U kompaniyalarning raqamli asrda qanday qilib qiymat yaratishi, yetkazib berishi va egallashini qamrab oluvchi keng qamrovli asosni o'z ichiga oladi.

Tim O'Reilli raqamli biznes modellari haqida keng tasavvurni taklif etadi. U biznesning tarmoq effektlaridan foydalanish va foydalanuvchi tomonidan yaratilgan kontentdan foydalanish muhimligini ta'kidlaydi. "Oxir-oqibat, muvaffaqiyatli Internet xizmatlari biznesni yaxshilashga yordam beradi. Bu ko'proq foydalanuvchilarni ishtirok etishga undaydigan xizmatlardir" [3].

Muvaffaqiyatli raqamli biznes modellariga misollar

Raqamli landshaft ajoyib muvaffaqiyatlarga erishish uchun raqamli biznes modellari kuchidan foydalangan kompaniyalar misollariga boy. Bu yerda biz ushbu modellarning turli sohalaridagi ko'p qirraliligi va ta'sirini ko'rsatadigan bir nechta muhim holatlarni ko'rib chiqamiz.

Amazon onlayn kitob do'koni sifatida boshlangan, lekin tezda "Hamma narsalar do'koni" bo'lishga intilib, takliflarini kengaytirdi [4]. Uning raqamli biznes modeli xarid qilish tajribasini shaxsiylashtirish, ta'minot zanjirini samarali boshqarish va qulaylik, tanlov va raqobatbardosh narxlarni ta'kidlaydigan noyob qiymat taklifini shaxsiylashtirish uchun murakkab algoritmlardan foydalanadigan yirik elektron tijorat

platformasi atrofida aylanadi. Amazonning tezkor jo'natish va raqamli kontentni taklif qiluvchi Prime a'zolicini joriy etish uning obuna xizmatlari orqali qiymat yaratish va qo'lga kiritishga innovatsion yondashuviga misol bo'ladi.

Uberning raqamli biznes modeli an'naviy taksi xizmatlari sanoatini o'zgartirdi [5]. Mustaqil haydovchilarni yo'lovchilar bilan bog'laydigan platforma yaratish orqali Uber taksilarga qulay, ishonchli va ko'pincha hamyonbop muqobil taklif etadi. Talabga qarab real vaqt rejimida tariflarni sozlaydigan uning dinamik narxlash modeli raqamli biznes narxlar strategiyasini optimallashtirish va mijozlar ehtiyojini qondirish uchun ma'lumotlar tahlilidan qanday foydalanishi mumkinligini ko'rsatadi.

Spotify oylik abonent to'lovi evaziga katta qo'shiqlar kutubxonasidan cheksiz foydalanishni ta'minlovchi oqim xizmatlarini taklif qilish orqali odamlarning musiqaga kirish va undan zavq olish usullarini o'zgartirdi [6]. Ushbu model nafaqat zamonaviy iste'molchining raqamli kontent va qulaylikka bo'lgan afzalliklarini qondirdi, balki qonuniy va foydalanuvchilarga qulay platformani taqdim etish orqali musiqa qaroqchiligi muammolarini ham hal qildi.

Airbnb jismoniy shaxslar o'z mulklarini sayohatchilarga ijaraga beradigan platforma yaratish uchun raqamli texnologiyadan foydalanadi [7]. Ushbu model nafaqat mulk egalari uchun yangi daromad oqimini taqdim etdi, balki butun dunyo bo'ylab sayohatchilarga noyob va arzon turar joy variantlarini taklif qildi. Airbnb biznes modeli birlashish iqtisodiyotiga misol bo'ladi, bunda asosiy e'tibor resurslarni raqamli platformalar orqali samarali almashishga qaratilgan.

Ushbu misollar raqamli biznes modellarining xilma-xilligini va ularning an'naviy tarmoqlarni buzish qobiliyatini ta'kidlaydi. Texnologiyadan foydalangan holda, ushbu kompaniyalar raqamli biznes modellarining transformatsion salohiyatini namoyish qilib, qiymat yaratish va yetkazib berishni qayta belgilab oldilar.

Ushbu amaliy tadqiqotlar raqamli biznes modellari amaliyotga qanday tatbiq etilishi va ularning turli sohalarga ta'siri haqida aniq tushuncha beradi. Ular, shuningdek, raqamli asrda innovatsiyalar va raqobatlashmoqchi bo'lgan tadbirkorlar va korxonalar uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, innovatsion raqamli biznes modellariga o'tish o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqarsa-da, bu o'zgarishlarni qabul qilishga tayyor bo'lganlar uchun imkoniyatlar dunyosini ochib beradi. Ushbu o'tishni boshqarishning kaliti raqamli iqtisodiyot dinamikasini tushunish, to'g'ri texnologiyalardan foydalanish va innovatsiyalar va mijozlarga yo'naltirilganlikni ustuvor deb hisoblaydigan tashkiliy madaniyatni rivojlantirishdan iborat.

Ushbu o'zgarishlarga faol moslashadigan, samarali raqamli biznes modellarini tushunish va amalga oshirishga sarmoya kiritadigan korxonalar nafaqat omon qoladi, balki rivojlanadi. Raqamli transformatsiya sayohati uzluksiz va unga aniq qarash, o'rganish va moslashish istagi hamda innovatsiyalarga sodiqlik bilan kirishganlar ertangi iqtisodiyotning yetakchilari bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yati

1. Digital Body Language: How to Build Trust and Connection, No . - eBay. <https://www.ebay.com/itm/126380013397>.
2. "Digital Body Language: How to Build Trust and Connection, No . - eBay." <https://www.ebay.com/itm/126380013397>.

3. Tim O'Reilly, Web 2.0 Guru, on harnessing Collective Intelligence." 14 okt. 2008, <https://brainstation.io/magazine/tim-oreilly-web-2>.
4. The Everything Store: Jeff Bezos and the Age of Amazon - Goodreads." 15 okt. 2013, <https://www.goodreads.com/book/show/17660462-the-everything-store>.
5. How Uber's Ride-Sharing Model Disrupts Urban Transportation." 29 yanv. 2024, <https://medium.com/the-modern-scientist/how-ubers-ride-sharing-model-disrupts-urban-transportation-f6847fa1cd89>
6. The Evolution of Spotify: Revolutionizing Music Consumption." 15 avg. 2023, <https://medium.com/@zacharywestonintech/title-the-evolution-of-spotify-revolutionizing-music-consumption-50ce9dac81a2>.
7. The Real Effects of Sharing Economy: Evidence from Airbnb." https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/71376/Mao12_The_real_effect.pdf?sequence=1

USING THE BENEFITS OF THE DIGITAL ECONOMY AT MODERN ENTERPRISES IN UZBEKISTAN

Xasanbekova Jabarjad Xasanbek girl

department "Economics" group 24-04

Kokand University Andijan branch, Uzbekistan

The digital economy is becoming a key driver of growth and competitiveness of enterprises around the world. Uzbekistan does not remain aloof from this global trend, actively introducing digital technologies in various areas of business. Thanks to government initiatives, such as the Digital Uzbekistan - 2030 strategy, the country's enterprises gain access to modern tools that optimize production, improve management and expand sales markets. This article discusses the key benefits of the digital economy for Uzbek enterprises and examples of their successful application.

Optimization of production processes. One of the main advantages of digitalization is automation and increased production efficiency. The introduction of Industry 4.0 technologies, such as the Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI) and cloud computing, allows enterprises to:

- Reduce costs by automating routine operations.
- Improve the accuracy of product quality control.
- Reduce equipment downtime through predictive analytics.

For example, projects to digitalize production chains are already being implemented in the oil, gas and chemical industries of Uzbekistan, which helps to increase the volume of raw material processing and reduce energy consumption.

Development of e-commerce and digital payments. The digital economy opens up new sales channels for enterprises. Uzbekistan is seeing rapid growth in online trading, which is facilitated by:

- Development of payment systems (for example, the introduction of Mobile ID and digital wallets).
- Simplification of logistics processes thanks to digital platforms.
- Expanded access to international markets through electronic trading platforms.

According to data, the volume of digital services exports from Uzbekistan in 2023 reached \$57.2 million, which indicates the growing integration of local companies into the global digital economy.

Improved data management and analytics. Modern enterprises are increasingly using big data and artificial intelligence to make management decisions. In Uzbekistan, this is manifested in:

- Implementation of ERP systems (enterprise resource management). - Using cloud services for storing and processing data.
- Development of predictive analytics systems in retail and logistics.

For example, IT companies, residents of IT Park Uzbekistan, are actively developing business solutions, including document automation and CRM systems, which allows enterprises to reduce costs and increase customer focus.

Digitalization of human resources. Qualified specialists are needed for successful business transformation. Large-scale educational programs are being implemented in Uzbekistan, such as:

- "One Million Programmers" - training in IT specialties.
- Creation of IT academies and technology parks for personnel training.
- Cooperation with international companies in the field of digital technologies.

This allows enterprises to find highly qualified employees and implement innovative solutions.

State support and benefits. The Government of Uzbekistan actively supports the digitalization of business, providing various benefits and stimulating innovation in the IT sector. [5]

Tax incentives for IT companies

IT Park residents in Uzbekistan enjoy the following tax preferences: [6]

- Exemption from all types of taxes: Resident companies are exempt from paying income tax, value added tax (VAT), property tax and other mandatory payments until January 1, 2028. Law No. 3PY-1014 dated December 24, 2024 extended tax incentives for IT Park residents.

- Reduced income tax rate: The income of employees of such companies is taxed at a fixed rate of 7.5%, which is lower than the standard rate. [7]

- Exemption from customs duties: IT Park residents are exempt from paying customs duties when importing goods for their own needs.

Financing startups and innovative projects

Various funds and programs have been created in Uzbekistan to support startups and innovative enterprises:

- IT Park Ventures Venture Fund: Launched in December 2024, this fund provides investments and soft loans to startups that have attracted investments from international venture funds with a capitalization of more than \$50 million. The maximum investment amount is \$100 thousand, and soft loans are up to 300 million soums without collateral.

- Investment Fund for Promising Pharmaceutical Projects: Created in January 2025 with a capital of \$100 million to finance startup projects in the pharmaceutical industry.

- State Targeted Fund for Support of Youth Entrepreneurship: Established in February 2025 to assist young entrepreneurs in implementing their business ideas.

Development of digital infrastructure

As part of the Digital Uzbekistan 2030 strategy, measures are being implemented to improve the digital infrastructure:

- Expanding Internet coverage: it is planned to increase the level of connection of settlements to the Internet from 78% to 95%, including an increase to 2.5 million broadband ports and the laying of 20 thousand km of fiber-optic communication lines.

- Development of mobile communications: modern mobile communication technologies are being actively introduced to ensure high-quality and fast access to the Internet.

These measures contribute to the creation of a favorable environment for the development of the digital economy and increase the competitiveness of Uzbek enterprises at the international level.

Thanks to this, enterprises gain access to modern technologies and can compete at the international level.

Conclusion. The digital economy provides significant advantages for enterprises in Uzbekistan: from optimizing production to entering global markets. Successful cases of introducing digital technologies in industry, trade and management demonstrate that the country is moving in the right direction.

Further development of digitalization, supported by government initiatives and educational programs, will allow Uzbek companies to strengthen their positions in the global economy.

Prospects: In the coming years, we expect further growth of digital startups, increased use of AI and blockchain, as well as increased integration of Uzbekistan into global digital supply chains.

References

1. Goasduff L. The 4 Trends That Prevail on the Gartner Hype Cycle for AI, 2021 / L. Goasduff // Gartner [site], 2021. - URL: [gartner.com/en/articles/ the-4-trends-that-prevail-on-the-gartnerhype-cycle-for-ai-2021](https://www.gartner.com/en/articles/the-4-trends-that-prevail-on-the-gartnerhype-cycle-for-ai-2021) (access date: 04/08/2025).

2. Multi-Publisher Statement March 31, 2022 // Mailchimp, 2022. - URL: [mailchi. mp/4851e2a74119/joint-publisherstatement](https://mailchimp.com/4851e2a74119/joint-publisherstatement) (accessed 04/08/2025).

3. Eraliyev A.A. Organization of industrial production. <https://scholar.google.com/scholar?cluster=13477543892519390089&hl=en&oi=scholar>

4. Eraliyev A.A. Digital economy is the key to increasing the country's economic growth. Magazine: International scientific review. 2019

- https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=FQfDodcAAAAJ&citation_for_view=FQfDodcAAAAJ:zYLM7Y9cAGgC

5. Embassy of the Republic of Uzbekistan in the Federal Republic of Germany. https://www.uzbekistan.de/frontend/web/news/153?language=ru&utm_source=chatgpt.com

6. https://tax-legal.uz/it-park/?utm_source=chatgpt.com

7. https://gratanet.com/ru/news/uzbekistan-has-developed-a-special-program-for-it-companies-and-specialists-in-the-field-of-information-technology?utm_source=chatgpt.com

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ISHLAB CHIQRISH VA XIZMAT KO'RSATISH SOHALARIDAGI O'RNI

Ma'rifov Asadbek Doniyorbek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti, "Menejment" yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Shiddat bilan rivojlanib borayotgan kundalik hayotimizda raqamli texnologiyalar shu darajada katta o'rin egalladi-ki, ular bo'lmasa biror-bir ishni bajarishimiz yokida amalga oshirishimiz murakkab holatga kelib qoldi. Shuning asnosida, raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida ham keng tadbiiq etilmoqda. Bu jarayon o'z navbatida ish ko'lamini oshirish, samaradorlikka erishish kabi masalalarini hal etishda muhim o'rin tutadi. Ammo "Tangani ikkinchi tomoni" deyilgandek, bu raqamli texnologiyalar ham o'z navbatida salbiy holatlarni namoyon qilmoqda. Bunga yaqqol misol tariqasida nafaqat o'zbekiston balki butun jahon miqyosida raqamli texnologiyalardagi ma'lumotlarning ishonchliligi, yaxlitliligi va xavfsizligini ta'minlash eng og'riqli nuqta sifatida qaralmoqda. Nima uchun og'riqli nuqta? Chunki hozirgi kunda ma'lumotlar oqimi shu darajada ko'p-ki ularni xavfsizligini, ishonchliligini ta'minlash mushkul vazifa hisoblanadi. Va shunga qo'shimcha sifatida AI (sun'iy intellekt) va avtomotlashtirilgan ma'lumotlarni berilishi va shunga ishonib qolish natijasida, kelgusida qilinishi lozim bo'lgan qarorlarni no'to'g'ri qabul qilib qo'yishlikda o'z aksini ko'rsatmoqda. Hammaga ma'lum bo'lgan kiberxavfsizlik masalasini esa, aytmasa ham bo'laveradi. Ana endi bu holatlarni ishlab chiqarish sohasida qanday ahamiyat kasb etishi haqida aytadigan bo'lsak, sanoat korxonalarida aynan raqamli texnologiyalar bilan ishlash mobaynida ko'p uchraydigan muammo bu - tizimlar o'rtasida ma'lumot almashinuvi yaxshi tashkil etilmaganligi yoki umuman yomon holatda ekanligida. Bu holatni bitta qilib aytganda **integratsiya muammolari** deb yuritiladi. Bundan tashqari sanoat korxonalarida ishlab chiqarish jarayoni tobora avtomotlshtirilmoqda – sensorlar, IoT qurilmalar va SCADA tizimlari yordamida katta hajmdagi ma'lumotlar yig'iladi.

Biroq:

1. Sensorlar no'to'g'ri yoki ishdan chiqqan bo'lishi;
 2. Tizimlar o'zaro to'liq integratsiyalashmagan bo'lishi;
 3. Ma'lumotlarni real vaqt rejijmida to'liq va to'g'ri holatda kelmasligi;
- va buning natijasida:

1. Mahsulotning sifatidagi muammolar kech aniqlanadi.
2. Qayta ishlov va chiqindilar ko'payadi.
3. Mijozga yetkazilgan mahsulot sifatsiz bo'lishi ham mumkin.
4. Sifat bo'limi esa ko'p vaqtni ma'lumot tekshirishga sarflab yuboradi, uning tahliliga emas.

Bu muammolarni bartaraf etishda juda ko'p olimlar izlanishlar, tadqiqotlar olib bormoqda va berilayotgan yechimlar "zaharni, zahar kesadi" talqinida aynan raqamli

texnologiyalarga bog'lashmoqda. Lekin men bu muammolarga keltirishim mumkin bo'lgan yechim sifatida shuni aytishim mumkin-ki, korxonalar mahsulot ishlab chiqarishni avtomotlashtirilgan holda bajarsin, biroq mahsulot ishlab chiqarilgandan so'ng uning sifat nazoratiga kelganda, aynan inson omilini bo'lishi qaysidir ma'noda bu kabi muammolarni samarali yechimi sifatida qaralmoqda. Chunki inson omiliga asoslangan sifat nazorati, ayniqsa kichik va o'rta sanoat korxonalarida anchagina qulay bo'lib ular jarayonga moslashuvchan, o'z intuitsiyasiga ega va ijodkorlik tomonlama sifat ko'rsatkichlarini yaxshilashi mumkin chunki ishlab chiqarilayotgan mahsulot robotga emas, insonlarga sotiladi. Ammo, bu holat aytib o'tilganidek kichik va o'rta korxonalarda samaraliroq deyilgan bo'lsa, yirik korxonalarga nisbatan bu jarayonni **"Inson+Texnologiya"** kombinatsiyasi asosida ideal sifat nazorati modelini ham yaratish mumkin deb o'ylayman. Hozirgi kunda ko'plab yirik sanoat korxonalari hali ham sifat nazoratida inson omiliga tayanmoqda, ayniqsa murakkab va yuqori darajada aniqlik talab qiladigan jarayonlarda. Misol uchun,

- Avtomobil ehtiyot qismlarini ishlab chiqaruvchi korxonalar: divigatel qismlari montajidan oldin **qo'lda o'lchov** amalga oshiriladi va tekshiriladi. Bu esa, yig'ishdagi muammolarni 20% kamaytiradi.

- Smartfon ishlab chiqaruvchi korxonalar: mahsulotlarni tashqi ko'rinishi va estetikasi muhim bo'lganligi sababli, **avtomotlashtirilgan va qo'lda tekshiruv** usullarini birlashtiradi. Bu yondashuv mijozlar tomonidan qaytarilgan mahsulotlar sonini 15% gacha kamaytiradi. Va bu holat, yuqorida keltirib o'tilgan **"Inson+Texnologiya"** kombinatsiyasiga mos tushadi.

- Samaliyot ishlab chiqarishda, ayniqsa inson xavfsizligi kabi muhim bo'lgan komponentlar uchun, **qo'lda tekshiruv** usullari hali hanuz ishlamoqda.

Yuqorida keltirib o'tilgan ma'lumotlarga asoslangan holda shuni aytishim mumkin, bugungi raqamli davrda ko'plab sanoat korxonalari raqamli texnologiyalardan foydalanayotgan va avtomotlashtirilgan tizimga o'tayotgan bo'lsa-da, inson omiliga asoslangan sifat nazorati va uning boshqaruvi hali ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Shu sababdan ham ishlatilayotgan texnikalarimiz har doim ham aniq yoki mukammal ishlay oladi deyolmaymiz. Ularga ishonib qolish esa, mana shunday muammolarni keltirib chiqaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
[https://www.samdu.uzPDF15\) 5A234101–RAQAMLI IQTISODIYOT. pdf](https://www.samdu.uzPDF15) 5A234101–RAQAMLI IQTISODIYOT. pdf)
2. Texnoman<https://www.texnoman.uz>Raqamli iqtisodiyot nima?
3. library-samdukf.uz<https://library-samdukf.uzPDF>Raqamli iqtisodiyot - SamDUKF – Kutubxona;
4. api.infocom.uz<https://api.infocom.uzPDF>"RAQAMLI IQTISODIYOT" ILMIY-ELEKTRON JURNALI – InfoCom
5. Arxiv.uz<https://arxiv.uz>Sifatni boshqarish nazariyasining rivojlanish bosqichlari;
6. Namangan davlat universiteti<https://namdu.uzPDF>sifatni boshqarish;
7. TDIU<https://ebook.tsuye.uz>sifat menejmenti - ebook.tsuye.uz;

Маҳаллий қурилиш корхоналари рақобатбардошлигини оширишнинг устувор йўналишлари

Қаххоров Шохрухбек Шавкатжон Ўғли
Андижон Давлат Техника Институтини
иқтисодиёт кафедраси ассистенти

Янги Ўзбекистон шароитида республиканинг турли ҳудудлари, жумладан, Андижон вилоятида ҳам кенг қўламли қурилиш ишлари амалга оширилиб келинмоқда. Хусусан, “вилоят халқ депутатлари 440 минг аҳоли учун турар жой, ижтимоий ва хизмат кўрсатиш соҳаси объектлари, кичик саноат ва яшил ҳудудларни ўз ичига олган “Янги Андижон” шаҳрини Андижон туманининг адирликлари ҳудудидаги ўзлаштирилмаган 4,0 минг гектар ер майдонини ажратилиши, шаҳар қурилиши босқичма-босқич амалга оширилиши ва унинг биринчи босқичида 121,0 минг аҳоли учун кўп қаватли турар жойлар, ижтимоий соҳа, савдо ва хизмат кўрсатиш объектлари, шунингдек, кичик саноат зонаси қурилиши белгиланганлиги” [1] нафақат вилоят балки республика қурилиш саноати корхоналари томонидан ишлаб чиқарилаётган товар ва хизматларни бўлган талабни рағбатлантириш механизми сифатида баҳоланади. Ҳукуматнинг тегишли қарорлари асосида янги турдаги замонавий шаҳарсозлик амалиётига ўтилиши маҳаллий қурилиш корхоналари томонидан ишлаб чиқарилаётган товар ва хизматларнинг сифатини халқаро стандартлар тизимига интеграциялаш заруриятини уйғотади.

Замонавий иқтисодий муносабатлар тизимида инновациялар рақобат учтунлигига эришишнинг муҳим омилларидан бири сифатида намоён бўлиши билан биргаликда, корхона томонидан ишлаб чиқарилаётган товар ва хизматларнинг сифат кўрсаткичларини такомиллаштириб, уларни ишлаб чиқариш харажатларини кескин камайтириш имконини беради.[2] Ушбу вазиятни инобатга олган ҳолда қурилиш корхоналари томонидан ишлаб чиқарилаётган товар ва хизматларни соҳага оид бўлган халқаро стандартлар тизимига мослаштириш ва бунда инновацион фаолликни ошириш керак бўлади.

Фикримизча, кейинги йилларда мамлакатда замонавий шаҳарсозлик асосида қурилиш ишларини амалга ошириш босқичлари бўйича ишлаб чиқилган режаларга мос равишда қурилиш саноати корхоналари фаолиятини ривожлантириш, улар томонидан ишлаб чиқарилаётган товар ва хизматлар сифат ҳамда нархларини халқаро стандартлар тизимига босқичма-босқич мослаштириб бориш керак бўлади.[3] Ушбу мақсадга эришишда биринчи галда қурилиш корхоналари ресурсларини режалаштириш (Enterprise Resource Planning – ERP) амалиётига ўтиш керак бўлади. Бунда қурилиш ресурслари миллий классификатори асосида нархлар электрон платформасини шакллантириш керак бўлади.

“ERP” тизимида қурилиш ресурслари миллий классификатори асосида нархлар электрон платформасини шакллантиришда қурилиш бозорида товар ва хизматлар нархини шаклланиши, уни тартибга солиш, соҳани назорат қилиш ҳамда уни қўллаб-қувватлаш жараёнида Қурилиш ва уй-жой коммунал хўжалиги, Иқтисодиёт ва молия вазирликлари, Товар-хом ашё биржаси,

Божхона, Солиқ қўмиталари, Тадбиркорлик субъектлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика, Ўзбекистон техник жиҳатдан тартибга солиш агентликлари каби давлат мутасадди ташкилотлари ва органлари 3.3-жадвалда келтириб ўтилган чора-тадбирларни тегишли тартибдаги босқичларда белгиланган муддатларда амалга ошириши керак бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ““Янги Андижон” шахрини барпо этиш ишларини самарали ташкил этишга доир чора-тадбирлари”тўғрисида”ги ПҚ-5180-сонли қарори, 12.07.2021 й.

2.Baxtiyorov B.B. Sanoat korxonalari innovatsion boshqaruvining tashkiliy iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish. I.f.d. (DSc) diss. avtoref. Andijon – 2023. – 61 bet

3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Qurilish>

ПОВЫШЕНИЕ РОЛИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Gulomova Mashxuraxon
Qo‘qon universiteti Andijon filiali

В современном мире искусственный интеллект (ИИ) становится одним из ключевых факторов, определяющих конкурентоспособность и устойчивое развитие предприятий. Технологии ИИ, такие как машинное обучение, обработка больших данных, компьютерное зрение и нейронные сети, активно проникают в экономику, трансформируя традиционные бизнес-модели и создавая новые возможности для роста.

Актуальность внедрения искусственного интеллекта (ИИ) для предприятий Узбекистана обусловлена рядом факторов, связанных с текущими экономическими и технологическими реалиями страны. В рамках стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030» правительство активно продвигает цифровизацию всех сфер экономики, включая промышленность, сельское хозяйство, здравоохранение и финансы. Искусственный интеллект играет ключевую роль в этой трансформации, предоставляя предприятиям инструменты для повышения эффективности, снижения издержек и улучшения качества продукции и услуг.

Для предприятий Узбекистана ИИ открывает возможности для автоматизации производственных процессов, что особенно важно в условиях растущей конкуренции на внутреннем и внешнем рынках. Например, использование технологий машинного обучения и анализа данных позволяет оптимизировать цепочки поставок, прогнозировать спрос и минимизировать потери. В сельском хозяйстве ИИ помогает прогнозировать урожайность, управлять ресурсами и мониторить состояние почвы и культур.

Кроме того, внедрение ИИ способствует развитию новых бизнес-моделей и созданию инновационных продуктов, что повышает конкурентоспособность узбекских компаний на международной арене. Это особенно важно для экспортоориентированных предприятий, стремящихся выйти на новые рынки.

Однако для успешного внедрения ИИ предприятиям необходимо преодолеть ряд вызовов, включая нехватку квалифицированных кадров, необходимость значительных инвестиций и адаптацию к новым технологиям. В этой связи государственная поддержка, включая образовательные программы и создание благоприятной нормативно-правовой базы, играет важную роль.

Одной из ключевых сфер применения ИИ является оптимизация бизнес-процессов. С помощью алгоритмов машинного обучения предприятия могут анализировать большие массивы данных, прогнозировать спрос на продукцию, оптимизировать логистику и минимизировать издержки. Например, интеллектуальные системы управления цепочками поставок способны не только отслеживать и анализировать текущие процессы, но и предлагать решения для повышения их эффективности.

Не менее важной областью является персонализация клиентского опыта. Сегодня компании используют искусственный интеллект для анализа потребностей и предпочтений своих клиентов. Благодаря этому внедряются чат-боты, персонализированные рекомендации и автоматизированные системы поддержки, что помогает не только удовлетворять запросы потребителей, но и увеличивать их лояльность.

В производственных процессах ИИ открывает возможности для автоматизации, увеличения производительности и внедрения инноваций. Автоматизированные линии, управляемые ИИ, снижают влияние человеческого фактора, минимизируют риски брака и повышают качество продукции. Кроме того, технологии предиктивного анализа позволяют прогнозировать неисправности оборудования, что сокращает простои и увеличивает срок службы техники.

На стратегическом уровне ИИ играет важную роль в принятии решений. Используя аналитические инструменты, руководители предприятий могут оценивать риски, определять наиболее перспективные направления развития и разрабатывать долгосрочные планы. Это позволяет предприятиям оставаться гибкими и адаптироваться к быстро меняющимся условиям рынка.

Внедрение ИИ также способствует развитию новых форм занятости. Возникают профессии, связанные с разработкой, внедрением и обслуживанием интеллектуальных систем. Это требует переподготовки кадров и создания образовательных программ, направленных на развитие навыков, необходимых для работы с передовыми технологиями.

Однако стоит отметить, что внедрение искусственного интеллекта сопровождается определёнными вызовами. Компании сталкиваются с необходимостью значительных инвестиций, адаптации к новым технологиям и соблюдения этических норм в использовании ИИ. Несмотря на эти трудности, предприятия, которые эффективно интегрируют ИИ в свою деятельность, получают значительные преимущества, включая снижение издержек, повышение эффективности и укрепление позиций на рынке.

Одним из значимых направлений развития искусственного интеллекта (ИИ) на предприятиях становится его интеграция в области экологического управления. Современные компании активно используют ИИ для анализа

влияния производственных процессов на окружающую среду, оптимизации использования ресурсов и минимизации отходов. Интеллектуальные системы помогают не только экономить природные ресурсы, но и обеспечивать соблюдение экологических стандартов, что особенно важно в условиях повышения требований к устойчивому развитию.

Применение ИИ также активно расширяется в сфере безопасности на производстве. Технологии машинного обучения и компьютерного зрения позволяют выявлять потенциальные риски и предотвращать аварии на производственных площадках. Камеры, оснащённые системами искусственного интеллекта, могут анализировать движения сотрудников, отслеживать соблюдение правил безопасности и сигнализировать о нарушениях в реальном времени. Это способствует созданию безопасной рабочей среды и снижению уровня травматизма.

Кроме того, искусственный интеллект всё чаще используется в области финансового управления. Аналитические алгоритмы позволяют предприятиям оценивать финансовые потоки, прогнозировать изменения на рынке и разрабатывать более точные стратегические планы. Внедрение таких решений помогает снизить затраты и повышает прозрачность финансовой деятельности.

Не стоит забывать и о роли ИИ в маркетинге. Системы анализа данных помогают компаниям изучать поведение потребителей, разрабатывать персонализированные рекламные кампании и повышать уровень вовлечённости клиентов. В результате компании получают возможность более эффективно адаптироваться к запросам рынка и укреплять свои позиции в условиях высокой конкуренции.

Искусственный интеллект открывает для предприятий широкие горизонты возможностей, способствуя их технологической трансформации и адаптации к вызовам цифровой эпохи. Внедрение ИИ не только повышает эффективность и конкурентоспособность, но и создаёт предпосылки для устойчивого роста и развития. Компании, способные использовать потенциал искусственного интеллекта, становятся лидерами своих отраслей и вносят вклад в формирование экономики будущего.

Таким образом, искусственный интеллект становится неотъемлемой частью экономического развития предприятий Узбекистана, способствуя их технологической трансформации и укреплению позиций в условиях цифровой экономики. Его внедрение позволяет не только повысить производительность и оптимизировать процессы, но и открыть новые горизонты для роста, соответствуя требованиям цифровой эпохи. Успешная интеграция ИИ становится ключевым фактором конкурентоспособности в современном бизнесе. Это делает тему особенно актуальной для бизнеса, стремящегося к устойчивому росту и инновациям.

Использования литературы

1. Nicholson C. EU blocks new Russian research deals and payments / C. Nicholson // Research Professional News [site], 2022. — URL: researchprofessionalnews.com/rr-news-europe-politics2022-3-eu-blocks-new-russia-researchdeals-and-payments (access date: 24.11.2024).

2. Ayvazyan D. Budushchee injenerii: chto takoe generativnyy design i kak ego ispolzovat / D. Ayvazyan // RB.RU [site], 2022. — URL: rb.ru/opinion/generativnyj-dizajn/ (date of reference: 24.11.2024).

3. Goasduff L. The 4 Trends That Prevail on the Gartner Hype Cycle for AI, 2021 / L. Goasduff // Gartner [site], 2021. — URL: gartner.com/en/articles/the-4-trends-that-prevail-on-the-gartnerhype-cycle-for-ai-2021 (access date: 24.11.2024).

4. Multi-Publisher Statement 31 March 2022 // Mailchimp, 2022. — URL: mailchi.mp/4851e2a74119/joint-publisherstatement (accessed 11/24/2024).

5. Eraliyev A.A. Organization of industrial production. <https://scholar.google.com/scholar?cluster=13477543892519390089&hl=en&oi=scholar>

6. Eraliyev A.A. Digital economy is the key to increasing the country's economic growth. Magazine : International scientific review. 2019

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=FQfDdcAAAAJ&citation_for_view=FQfDdcAAAAJ:zYLM7Y9cAGgC

ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИ КОРХОНАЛАРИНИ РАҚОБАТБАРДОШЛИК ТАҲЛИЛИ МАСАЛАЛАРИ

Бахритдинов Шерзодбек Баҳодирович

Андижон давлат университети Иқтисодиёт кафедраси мустақил
тадқиқотчиси, b.sherzodbek.b@gmail.com, tel. 97-270-57-05

Шунингдек, корхоналарда меҳнат унумдорлиги бўйича рақобатбардошлик даражасини таҳлил қилишда иш ҳақи харажатлари самарадорлигини баҳолаш керак бўлади. Иқтисодий адабиётда корхоналар рақобатбардошлигини оширишда ҳодимларнинг иш ҳақи ҳажмини ошириш ҳисобига корхонада ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтириш мумкинлиги илмий жиҳатдан ўз исботини топган. Ушбу ҳолатни инобатга олиб, рақобатбардошлиги даражаси қиёсий таҳлил этилаётган корхоналарда иш ҳақи харажатлари самарадорлиги бўйича кўрсаткичларини қиёсий таҳлил қилдик.

Таҳлил этилаётган озиқ-овқат саноати корхоналарининг меҳнат унумдорлиги бўйича рақобатбардошлиги кўрсаткичлари бўйича амалга оширилган баҳолаш натижалари ҳам “Асака иссиқ нон” МЧЖ корхонаси бошқа корхоналарга нисбатан рақобатбардош эканлигини кўрсатди.[1] Ёлланма ишчиларнинг маҳсулот ишлаб чиқариши бўйича “Ўктамжон орзуси” ХК қолган корхоналарга нисбатан нисбий устунликка эгаллиги аниқланди.

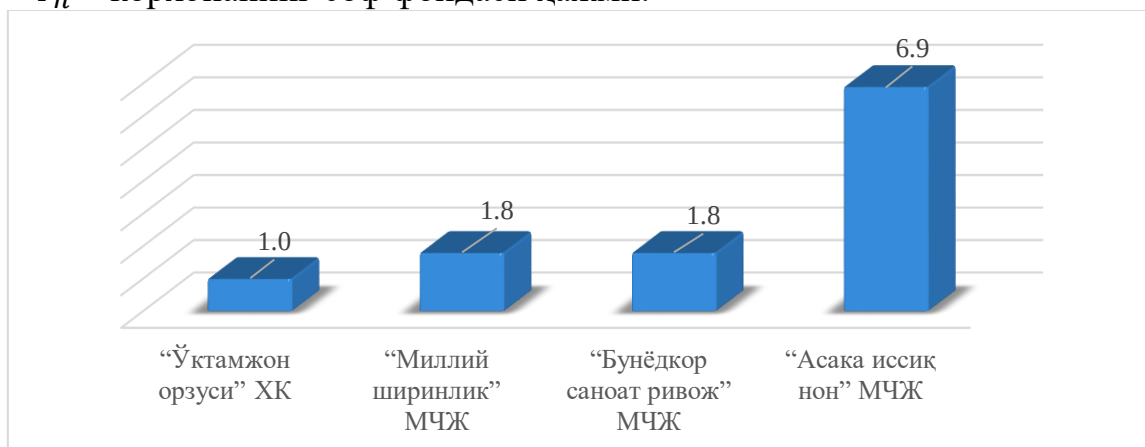
Рақобатбардошлиги даражаси қиёсий таҳлил этилаётган корхоналар фаолияти бўйича умумий хулосаларни шакллантиришда аввал корхоналарнинг иқтисодий фаолияти самарадорлиги кўрсаткичларини ҳам баҳолашни лозим топдик. Бунда корхонанинг маҳсулот сотишдан олган даромади билан унинг соф фойжаси ҳажмлари ўртсидаги нисбатларни баҳолаш талаб этилади ва қуйидаги (1) формула орқали ҳисобланади:

$$E_{EA} = \frac{I_{ps}}{P_n} \quad (1)$$

Бу ерда:1

I_{ps} – корхонанинг маҳсулот сотишдан олган даромади ҳажми;

P_n – корхонанинг соф фойдаси ҳажми.

1-расм Озиқ-овқат саноати корхоналарининг иқтисодий фаолияти самарадорлиги (2015-2023 йиллар бўйича ўртача)

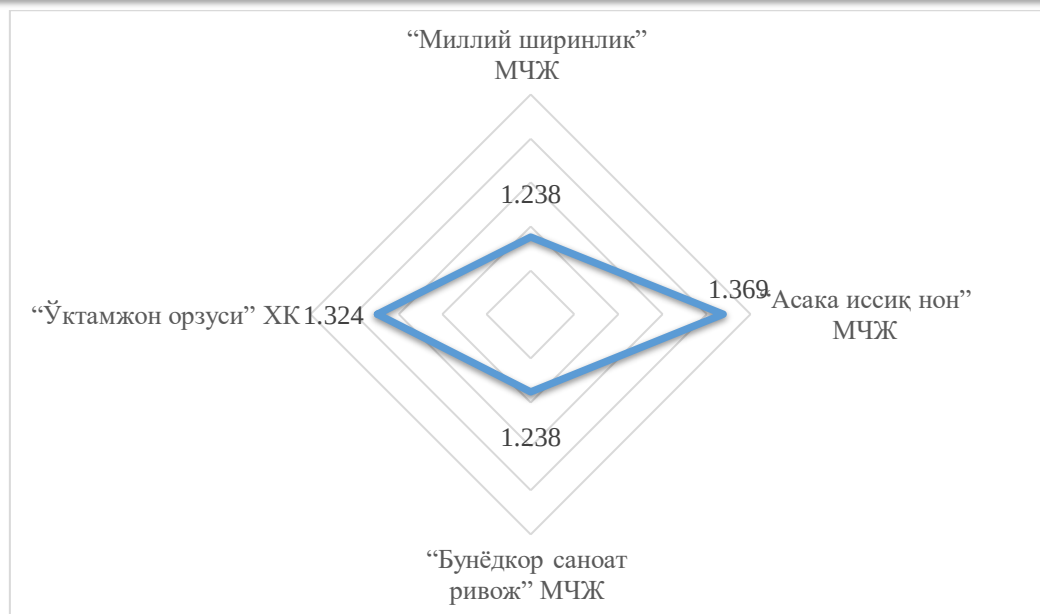
Ўтказилган ҳисоб-китобларга кўра, “Асака иссиқ нон” МЧЖ корхонасининг иқтисодий фаолияти самарадорлиги “Ўктамжон орзуси” ХК га нисбатан 6,9 мартага, “Миллий ширинлик” МЧЖ билан “Бунёдкор саноат ривож” МЧЖ корхоналарига нисбатан эса 3,8 мартага юқорилиги аниқланди (1-расмга қаранг).[2]

Андижон вилоятида хўжалик фаолияти юритаётган корхоналарнинг умумий рақобатбардошлик кўрсаткичларини баҳолашда юқорида ҳисобланган барча кўрсаткичларнинг ўрта геометрик қийматини баҳолаш талаб этилади ва бунда қуйидаги (2.5) формуладан фойдаланилади:

$$C_{EL} = \sqrt[n]{E_1 * E_2 * E_3 * ... * E_i} \quad (2)$$

Бу ерда “ $E_1 * E_2 * E_3 * ... * E_i$ ” рақобатбардошлик даражасини баҳолашнинг таркибий кўрсаткичлари бўлиб, “ n ” бу таркибий компонентлар сони, яъни “ i ” га тенг ҳисобланади.[3] Демак, биз томонидан амалга оширилган рақобатбардошлик даражасини баҳолишнинг таркибий компонентларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги (2.6) формула асосида ҳисоб китобни амалга ошириш керак бўлади:

$$C_{EL} = \sqrt[5]{E_p * E_{PC} * E_{WP} * E_{LC} * E_{EA}} \quad (3)$$

2-расм. Озиқ-овқат саноати корхонарининг 2015-2023 йиллар бўйича ўртача рақобатбардошлиги даражаси

Озиқ-овқат саноати корхоналарининг 2015-2023 йиллар бўйича иқтисодий фаолияти натижаларига асосланган ҳолда уларнинг рақобатбардошлик даражалари қиёсий таҳлилини ўтказиш мақсадида амалга оширилган ҳисоб-китобларга кўра, "Асака иссиқ нон" МЧЖ нинг рақобатбардошлик даражаси (1,369) бошқа корхоналарга нисбатан юқорилиги билан ажралиб туради. Шу билан биргаликда, "Ўктамжон орзуси" ХК рақобатбардошлик даражаси (1,324) бўйича "Миллий ширинлик" МЧЖ билан "Бунёдкор саноат ривож" МЧЖ корхоналарига нисбатан нисбий устунликка эга ҳисобланади (2-расмга қаранг).

Корхоналар рақобатбардошлигини қиёсий таққослаш мақсадида фойдаланилган услубиёт корхоналарнинг хўжалик фаолияти бриташида ички имкониятларидан фойдаланиш самарадорлигини баҳолашга асосланганлиги, уни амалиётда қўллаш нисбатан осонлиги билан характерланади. Бу турдаги баҳолаш амалиётида маҳаллий корхоналар фаолиятида мунтазам фойдаланиш асосида корхонанинг ички имкониятларидан фойдаланиш ҳолатини мунтазам мониторинг қилиб бориш орқали, муаммоли вазиятлар вужудга келган тақдирда уларни ўз вақтида самарали ҳал этишга эришилади. Бу эса корхоналарнинг узоқ муддатли бозордаги фаолиятини таъминланишида муҳим аҳамият касб этади.

Умуман олганда, рақобатбардошлик даражаси таҳлил этилган корхоналар ўртасида "Асака иссиқ нон" МЧЖ бошқа корхоналарга нисбатан корхонанинг ички имкониятларидан фойдаланиш бўйича мутлоқ устунликка эга бўлса, "Ўктамжон орзуси" ХК нисбий устунликка жга бўлганлиги билан характерланади. Шу билан биргаликда, "Миллий ширинлик" МЧЖ билан "Бунёдкор саноат ривож" МЧЖ корхоналари фаолиятида уларнинг ички имкониятларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга қаратилган чоратadbирларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш талаб этилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Корхоналар раҳбарияти томонидаан тақдим этилган маълумотлар асосида муаллиф томонидан ҳисобланган.
2. Абдуллаев А.Г. (2024). ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИ КЛАСТЕРЛАРИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ МИНТАҚАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. Экономика и социум, (4-1 (119)), 719-726.
3. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-o/oziq-ovqat-sanoati-uz/>

IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE ECONOMY OF UZBEKISTAN

Gulomova Musharrafxon Rafikjon girl

department "Economics" group 24-04

Kokand University Andijan branch, Uzbekistan

Digitalization plays a key role in the economic development of Uzbekistan, ensuring modernization and integration into global processes. It contributes to the growth of gross added value in the field of information and communication, which reflects increased efficiency and the introduction of innovative technologies. Investments in the IT sector have increased significantly in recent years, which creates the basis for sustainable economic growth.

The creation of IT parks and the development of digital infrastructure stimulate the export of IT services, which has grown tenfold, strengthening the country's international position. This also contributes to the creation of high-paying jobs and the development of human capital. The introduction of e-government simplifies citizens' access to public services, increasing transparency and ease of interaction.

Digitalization is becoming an important driver of economic growth, improving the competitiveness of Uzbekistan on the global stage. It opens up new opportunities for business, innovation and investment, which makes it relevant and necessary for the sustainable development of the country's economy.

Digitalization has a significant impact on the economy of Uzbekistan, leading to its modernization and accelerated growth. In recent years, there has been a significant increase in investment in the IT sector, which contributes to the development of digital infrastructure and innovative technologies. The increase in gross added value in the field of information and communication reflects increased efficiency and active implementation of innovations.

The creation of IT parks contributed to the rapid growth of IT services exports, which increased tenfold, strengthening the international position of Uzbekistan. This, in turn, opens up new prospects for local companies and specialists. In addition, digitalization has created thousands of high-paying jobs, which contributes to the development of human capital in the country.

Transparency and convenience for citizens are ensured through the introduction of e-government, where most public services are provided through the interactive services portal. This increases the availability of public services and makes them more

convenient for users. In general, digitalization is becoming a key factor in increasing the competitiveness of Uzbekistan and its economic growth.

Digitalization in Uzbekistan is becoming a key driver of economic growth and development. This process is penetrating various sectors of the economy, creating new opportunities, increasing efficiency and improving interactions between citizens, businesses and the state.

Investments in the IT sector of Uzbekistan have increased significantly, which has contributed to the formation of a favorable digital infrastructure. In recent years, the gross added value in the field of information and communication has increased significantly, which indicates the introduction of innovative technologies and digital solutions. Achievements in this area underline the country's desire to modernize the economy and create a sustainable digital ecosystem.

IT parks play a special role in digitalization, having become centers of innovation and an incentive for the export of IT services. The export of digital services has grown tenfold, which has strengthened Uzbekistan's position in the international arena. IT parks also contribute to the creation of new jobs, providing high-paying employment and forming a modern generation of professionals. Another important area of digitalization is e-government, which ensures the availability and transparency of public services for citizens. More than half of the services are already provided online, which significantly simplifies interaction and reduces bureaucratic barriers.

Thus, digitalization not only modernizes the economy of Uzbekistan, but also strengthens its sustainability, competitiveness and dynamic development. This process is an important step towards integrating the country into the global digital economy. Uzbekistan is confidently moving towards creating a society where technology becomes the foundation for success and progress.

Digitalization also contributes to increased innovation activity in Uzbekistan. Government initiatives, such as startup and innovation project financing programs, support young entrepreneurs by providing them with resources to develop and implement new technologies. As a result, unique digital products and services appear in the country that not only meet domestic needs, but also attract the attention of international markets.

In addition, digitalization plays an important role in the development of human capital. The introduction of educational programs on IT and technology, the creation of trainings and hackathons help prepare a new generation of specialists. This not only increases the professional qualifications of the population, but also contributes to the creation of high-tech jobs that stimulate economic growth. Hackathons are intensive events where participants, united in teams, work on solving specific problems or creating innovative projects in a limited time, usually from 24 to 72 hours. They are often held in a competition format, where teams present their ideas and developments to a jury, which selects the winners.

In Uzbekistan, hackathons have become a popular tool for developing IT skills and stimulating innovation. For example, as part of educational initiatives such as the Future Skills Uzbekistan project, hackathons help participants apply theoretical knowledge in practice by creating real products such as Telegram bots, online courses or mobile applications.

In addition, hackathons are often organized to solve specific problems in various fields, such as agriculture, education or resource management. For example, the Hack4DigitalVillages hackathon aimed to develop digital solutions for farmers, including greenhouse management and efficient use of water. Participation in hackathons allows participants to develop teamwork, creative thinking and project management skills, as well as gain valuable experience in interacting with experts and mentors. This makes hackathons an important element in training a new generation of specialists ready for the challenges of the digital economy.

Particular attention is paid to the development of digital infrastructure. Expanding Internet coverage, introducing 5G technologies and creating IT hubs in the regions provide equal opportunities for access to technologies for all segments of the population. This, in turn, helps to reduce the digital gap and stimulates the active participation of regions in the national digital economy.

Digitalization is becoming an integral part of the social and economic life of Uzbekistan. It transforms traditional approaches and creates conditions for more effective interaction between citizens, businesses and the state. Thanks to this, the country is moving towards sustainable and long-term development, where technology plays a key role in building a modern society.

In conclusion, it can be noted that digitalization is an important step towards modernizing the economy of Uzbekistan. It opens up broad opportunities for increasing the efficiency, transparency and competitiveness of all industries. Thanks to investments in the IT sector, development of digital infrastructure and creation of IT parks, the country is demonstrating confident progress towards integration into the global digital economy.

Export of IT services, implementation of e-government and support of innovative projects testify to Uzbekistan's strategic approach to development. These changes not only strengthen the country's position on the world stage, but also contribute to improving the quality of life of citizens and creating new prospects for business. Digitalization is becoming an important driver of sustainable economic growth, making it a key element of the country's long-term development strategy.

References

1. Boyle, G. (2012). Renewable Energy: Power for a Sustainable Future. Oxford University Press.
2. International Renewable Energy Agency (IRENA). (2020). Renewable Energy and Jobs: Annual Review. Retrieved from <https://www.irena.org>
3. Spurlock, C. C. (2018). Renewable Energy in Emerging Markets: Challenges and Opportunities. Elsevier.
4. Timmons, D., Harris, J. M., & Roach, B. (2014). The Economics of Renewable Energy. Tufts University.
5. World Bank. (2021). Scaling Up Renewable Energy in Developing Countries: Opportunities and Challenges. World Bank Research Report.
6. Eraliev A.A. Increasing the role of motivating factors in ensuring the fulfillment of production indicators at enterprises. Magazine: Colloquium-journal, Part 2 (Warsaw, Poland) 2022/5/12

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=FQfDodcAAAAJ&citation_for_view=FQfDodcAAAAJ:QIV2ME_5wuYC

7. Study of the digital economy of Uzbekistan.
<https://www.gazeta.uz/ru/2021/05/05/research>

Қурилиш корхоналари рақобатбардошлигини ошириш бўйича давлат дастурларининг иқтисодий механизми самарадорлиги ошириш

Қаххоров Шохрухбек Шавкатжон Ўғли
Андижон Давлат Техника Институтининг
иқтисодиёт кафедраси ассистенти

Жаҳон ҳўжалигининг глобаллашуви шароитида миллий иқтисодиётнинг турли тармоқлари, жумладан, қурилиш саноати корхоналари рақобатбардошлигини оширишга қаратилган давлат дастурларининг иқтисодий механизмини такомиллаштириш ҳисобига, улар фаолиятини қўллаб-қувватлашга қаратилган чора-тадбирларнинг самарадорлигини оширишга эришиш мумкин бўлади. Жумладан, Президент Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганларидек, “ҳозир юртимизда ишлаб чиқарилаётган 170 номдаги қурилиш материалдан 97 таси бўйича ички талаб қопланган. Лекин, бозор тўлиқ ўрганилмасдан, шунга ўхшаш лойиҳалар яна режаланган. ... Сўнгги етти йилда мамлакатимизда қарийб 100 миллиард долларлик қурилишлар бўлган. Бу соҳадаги ишлар ҳажми йилига ўртача 7-8 фоиз ўсмоқда. Дунёда қурилиш индустрияси кун сайин ривожланаяпти, янги технология ва инновациялар амалиётга кириб келаяпти. Лекин юртимизда ҳалигача эскича стандарт ва ёндашувлар сақланиб қолмоқда”.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан республика бўйича жами 701 та ишлаб чиқариш корхоналарини қамраб олган ҳолда ўтказилган сўровнома натижаларига кўра, бугунги кунда корхоналар рақобатбардошлигини оширишда уларнинг мавжуд имкониятларидан фойдаланиш самарадорлигига салбий таъсир кўрсатиб келаётган қуйидаги муаммолар мавжуд эканлиги аниқланган:

- солиқ юкининг прогрессив равишда ўсиб бориши – бунда корхона томонидан ишлаб чиқариш ҳажми, жумладан, у томонидан ишлаб чиқарилган товар ва хизматларнинг бозор айланмаси ҳажми ортиши ҳисобига даромадлар ва ҳаражатлар ўртасидаги нисбатларнинг ижобий ўзгариш тенденциясига эришиши шароитида унга нисбатан белгиланган солиқ ва мажбурий йиғимлар ҳажми ҳам ортиб бориши назарда тутилади. Жумладан, корхоналар рақобатбардошлигини оширишда мотивацион ёндашув асосида улар фаолиятини молиявий рағбатлантириш мақсадида иш ҳақини ошириш ҳам корхона учун қўшимча солиқ юкининг ортишига олиб келади.[1] Бу эса корхона фаолиятида унинг соф фойдаси, жамғармаси ҳажмининг камайиши билан биргаликда, ички инвестицион имкониятларига салбий таъсир кўрсатади. Шунингдек, бундай шароитда корхона томонидан ишлаб чиқарилган товар ва хизматларнинг бозор нархи билан унинг қиймати ўртасига нисбат ортиб, қиммат нархларда бозор тақлифини шаклланишига олиб келади.[2] Товар ва хизматларнинг бозор

нархининг ошиши уларнинг бозор айланмаси ҳажмига салбий таъсир кўрсатиб, корхона кўриши мумкин бўлган даромадлар ҳажмининг камайишига олиб келади. Ушбу ҳолат корхоналар рақобатбардошлигини оширишнинг иқтисодий механизми самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади.

- маҳаллий корхоналар фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлашга қаратилган дастурларнинг иқтисодий механизми самарасиз ташкил этилганлиги – давлат томонидан маҳаллий ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятини ривожлантириш, жумладан, уларнинг рақобатбардошлигини ошириш бўйича преференциялар ажратиш, имтиёзли кредитлаш механизмлари корхоналар хўжалик фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича чора-тадбирларни молиялаштириш харажатларини етарли даражада қоплаш имконини бермайди.[3] Шунингдек, имтиёзли кредитлаш механизми орқали таклиф этилаётган молиявий хизматлар нархлари (яъни, кредит фоизи) қимматлиги ва корхона фаолиятида қўшимча молиявий мажбуриятларни вужудга келишига олиб келади. Жумладан, турли преференция ва имтиёзли кредитлаш механизми орқали корхоналар хўжалик фаолияти самарадорлигини ошириш жараёнида турли бюрократик ҳамда коррупцион ҳолатларнинг кучайган. Ажратилаётган преференция ва имтиёзли кредитлаш механизми орқали корхоналарга таклиф этилаётган молиявий хизматлар улар фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича лойиҳаларнинг ўрта ҳисобда 1/4 улушига тенг бўлган қисмидан ортмаслиги;

- банкчилик хизматлари нархларининг қимматлиги – тижорат банкларининг одатий шаклдаги (яъни, имтиёзсиз кредит) кредит хизматлари кўрсатиш билан боғлиқ бўлган молиявий хизматлари сезилаарли даражада баланд бўлган фоиз ставкаси асосида кўрсатилиши. Жумладан, бу турдаги хизматлардан фойдаланиш жараёнида корхоналарнинг улар томонидан талаб этилаётган кредит ресурслари учун тегишли тартибдаги гаров таъминтини амалга оширишлари учун имкониятларининг чекланганлиги. Гаров таъминоти билан боғлиқ бўлган муаммолар асосан кичик корхоналар фаолиятида кенг кузатилиб, корхоналарнинг ривожланиш имкониятларидан фойдаланиш самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, тижорат банклари томонидан ишлаб чиқариш корхоналарига нисбатан таклиф этилаётган кредитлаш ва депозит хизматлари нархлари ўртасидаги нисбат ҳам бир биридан фарқ қилиб, депозит хизматлари кредитлаш амалиётига нисбатан арзонроқ нархларда кўрсатилиши, хусусий сектор вакиллариининг тижорат банклари хизматларидан фойдаланиш имкониятларини чеклашга олиб келади. Бу эса корхона ривожланиш салоҳиятидан ўз вақтида самарали фойдаланиш ҳисобига унинг рақобатбардошлигини ошириш имкониятларини чекланишига олиб келади;

- меҳнат бозорида замон талабларига мос келадиган касбий компетентлик талабларига мос келадиган кадрларнинг етишмаслиги – корхона фаолиятига янги ҳодимларни ишга ёллашда уларнинг тегишли тартибдаги ишлаб чиқариш амалиёти билан боғлиқ бўлган касбий компетентлиги талаб даражасида эмаслиги маҳсулот ишлаб чиқариш самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади. Шунингдек, бундай шароитда ҳодимларнинг касбий компетенлигини ошириш

учун корхона томонидан маълум бир даражада уларнинг малакасини ошириш бўйича ишларни амалга ошириш керак бўлиб, бу ҳам корхона учун ортиқча харажатларнинг шаклланишига олиб келади.

Хулоса қилиб шуни айтасак боладик, кадрлар касбий компетенлик даражаси билан боғлиқ муаммо корхона учун бир томонидан ишлаб чиқарш жараёнлари самарадорлигига салбий таъсир кўрсатиб, у билан боғлиқ қўшимча харажатларни шакллантирса, иккинчи томондан ходимлар малакасини ошириш бўйича харажатларни амалга оширишни талаб этади. Бу ҳам корхона рақобатбардошлигини оширишнинг иқтисодий механизми самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Курилиш соҳасидаги долзарб масалалар муҳокама қилинди. Президент Ш.М. Мирзиёев раислигида курилиш индустрияси ва курилиш материаллари тармоғини ривожлантириш чора-тадбирлари муҳокамаси бўйича видеоселлатор йиғилиши. 23.09.2024 й. <https://president.uz/uz/lists/view/7564>

2. Baxtiyorov B.B. Sanoat korxonalari innovatsion boshqaruvining tashkiliy iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish. I.f.d. (DSc) diss. avtoref. Andijon – 2023. – 61 bet

3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Qurilish>

ERKIN IQTISODIY HUDUDLARDA BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJ TAJRIBALARI

Mutalibov Muhammaddiyor Donyor o'g'li

Andijon davlat texnika instituti "Iqtisodiyot yo'nalishi" 4-kurs talabasi

Erkin iqtisodiy hududlar (EIH) davlatlar iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va eksport salohiyatini kuchaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Bu hududlarda faoliyat yurituvchi korxonalar uchun buxgalteriya hisobini yuritishning aniqligi va shaffofligi eng muhim omillardan biridir. Xitoy tajribasi: maxsus iqtisodiy hududlar va buxgalteriya hisobining avtomatlashtirilgan tizimlari. Xitoyda erkin iqtisodiy hududlar, xususan Shenzhen, xalqaro buxgalteriya standartlariga (IFRS) asoslangan hisob yuritish tizimlarini joriy qilgan. Bu hududlarda: -raqamli hisob-kitob dasturlari; -davlat soliq xizmatlari bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'langan elektron hisob-faktura tizimi; -sun'iy intellekt asosida risk tahlil tizimlari joriy qilingan. Bu esa davlat nazorati ostida hisoblarning shaffofligini ta'minlab, investorlar uchun ishonchli axborot manbasini yaratadi.[1]

Birlashgan Arab Amirliklari (BAA) dunyodagi eng qulay biznes muhitlaridan birini yaratgan davlatlardan biri sanaladi. Mamlakat hududida 40 dan ortiq erkin iqtisodiy hududlar (Free Zones) faoliyat ko'rsatmoqda. Ularda soliq yuki deyarli yo'q darajada past bo'lsa-da, moliyaviy hisob yuritish va audit tizimida juda qat'iy talablar joriy etilgan. Ayniqsa, Dubay, Abu-Dabi, Sharja kabi amirliklardagi iqtisodiy zonalarda buxgalteriya hisobining shaffofligi va nazorati yuqori darajada tashkil etilgan. BAA tajribasi: soliq yuki past, lekin hisobda qat'iylik. Birlashgan Arab Amirliklarida soliq stavkalari past bo'lishiga qaramay, buxgalteriya hisobini yuritishdagi talablar ancha qat'iy. Har bir EIHda: -xalqaro moliyaviy hisobot

standartlari (IFRS) asosida yuritiladigan hisob;-yil yakunida majburiy auditorlik tekshiruvi;-real vaqt rejimida moliyaviy monitoring tizimlari mavjud. Bu tajriba soliq yuki yengil bo'lishi bilan birga shaffoflik va hisobdorlikni qanday saqlash mumkinligini ko'rsatadi.[2]

Global miqyosda raqamlashtirish jarayoni iqtisodiyotning turli sohalarida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, Janubiy Koreya va Singapur davlatlari bu borada ilg'or tajribaga ega bo'lib, raqamli buxgalteriya transformatsiyasi orqali biznes muhiti shaffofligi, soliqlarni boshqarish va audit samaradorligini sezilarli darajada oshirishga erishgan. Janubiy Koreya va Singapurda raqamli buxgalteriya transformatsiyasi. Janubiy Koreya va Singapurda EIHLarda hisob yuritishning barcha bosqichlari raqamlashtirilgan. Bu mamlakatlarda quyidagilar e'tiborga loyiq: "e-Tax" elektron soliq tizimi orqali avtomatik buxgalteriya integratsiyasi;- korporativ moliya axborotining davlat platformasiga uzluksiz uzatilishi;- fintech xizmatlar bilan buxgalteriya tizimining uzviy bog'liqligi.[3-4]

Xorijiy tajribalarni O'zbekistonga moslashtirish imkoniyatlari Erkin iqtisodiy hududlarda buxgalteriya hisobini takomillashtirish borasida xorijiy davlatlar – xususan, BAA, Xitoy, Janubiy Koreya va Singapur tajribalari ko'plab jihatlari bilan O'zbekiston uchun o'rnak bo'la oladi. Biroq, har bir mamlakatning iqtisodiy, institutsional va texnologik infratuzilmasi har xil bo'lganligi sababli, ushbu tajribalarni moslashtirilgan holda joriy etish muhim hisoblanadi. O'zbekistonda EIHLarda hisob tizimini takomillashtirishda quyidagi xorijiy yondashuvlarni joriy etish mumkin: Elektron buxgalteriya platformasi: Soliq organlari, Davlat statistika qo'mitasi va tijorat banklari bilan integratsiyalashgan yagona axborot tizimi. Xalqaro standartlarga o'tish: EIHLarda faoliyat yurituvchi yirik korxonalar uchun IFRSga bosqichma-bosqich o'tish mexanizmini ishlab chiqish. Raqamli audit tizimlari: Davlat nazoratining zamonaviy texnologiyalar yordamida amalga oshirilishi.[5-6]

Xulosa qilib aytganda dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, erkin iqtisodiy hududlarda samarali buxgalteriya hisobini yuritish korxonalarning barqaror ishlashi, investorlar ishonchini oshirishi va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston ham bu boradagi ilg'or tajribalarni o'rganib, o'z tizimini takomillashtirishi lozim. Uning maqsadi moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda tahlil qilish, ularni tartibli ravishda qayd yetish, ma'lumotlarni foydali va tushunarli moliyaviy hisobot (balans, daromadlar to'g'risidagi hisobot) bo'yicha guruhlash va tartibga solish va talqin qilish jarayonida yordam berishdir. Demak, raqamlashtirish natijasida yuzaga kelgan jiddiy texnik o'zgarishlar, shuningdek, iqtisodiy makonda axborot salohiyatining o'sish jarayonini rag'batlantirish, buxgalteriya hisobini modernizatsiya qilish buxgalteriya hisobi metodologiyasi va tashkil etilishini takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Buxgalteriya hisobidagi raqamli imkoniyatlar har yili tan olinib, ommalashib bormoqda va integratsiyalashmoqda. O'zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligi ko'p jihatdan raqamli formatga o'tishga bog'liq. Bizning fikrimizcha, kelajak texnologiyalari faqat inson imkoniyatlarini kengaytirishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xitoy Xalq Respublikasining Shenzhen EIH rasmiy hisobotlari — www.sz.gov.cn
2. UAE Free Zones Guide. (2023). Financial and Taxation Framework in UAE Free Zones. Dubai Chamber of Commerce.
3. Kim, H. J. (2022). *Digital Accounting in South Korea's Free Economic Zones*. Journal of Emerging Markets, Vol. 12(1), pp. 33–49.
4. Ministry of Finance of Singapore. (2023). Smart Accounting and e-Tax Integration. — www.mof.gov.sg
5. Абдуллаев, Б. (2021). “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит тизимини рақамлаштириш масалалари”. — Иқтисодиёт ва таълим, №3, Б. 25–29.
6. Тожиев, А.Х. (2020). “Эркин иқтисодий ҳудудларда солиқ ҳисоби ва унинг самарадорлиги”. — Молия ва бухгалтерия, №6, Б. 18–23.

АНДИЖОН ВИЛОЯТИДАГИ ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИ КОРХОНАЛАРИНИ РАҚОБАТБАРДОШЛИК ТАҲЛИЛИ

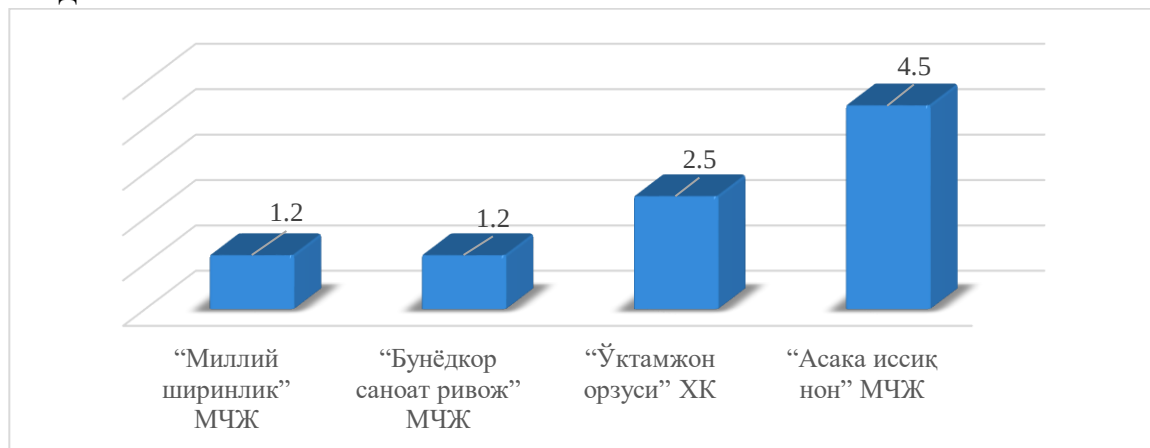
Бахритдинов Шерзодбек Баҳодирович

Андижон давлат университети Иқтисодиёт кафедраси мустақил
тадқиқотчиси, b.sherzodbek.b@gmail.com, tel. 97-270-57-05

Корхоналар маҳсулот ишлаб чиқариши даромдлилиги нуқтаи-назаридан рақобатбардошлиги даражаси “Миллий ширинлик” МЧЖ, “Бунёдкор саноат ривож” МЧЖ ва “Ўктамжон орзуси” ХК каби корхоналарида паст бўлганлиги улар фаолиятида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатлари “Асака иссиқ нон” МЧЖ корхонасига нисбатан юқори бўлаётганлигини англатади. Бу эса рақобатбардошлик даражаси таҳлил этилаётган корхоналар ўртасида “Асака иссиқ нон” МЧЖ корхонаси бошқаларга нисбатан маҳсулот ишлаб чиқариш харажатлари оптималлиги жиҳатидан нисбий устунликка эга эканлигини кўрсатади. Бу турдаги нисбий устунлик корхонада маҳсулот ишлаб чиқаришининг даромадлилиги юқори бўлганлиги ҳисобига унинг бир бирлик маҳсулот ишлаб чиқаришдан оладиган даромад ёки фойда нормаси бошқа корхоналарга нисбатан юқори бўлишидан далолат беради. Бундай нисбий устунликка эга бўлган корхоналарнинг ички инвестицион имкониятлари бошқа корхоналарга нисбатан жадал суръатларда ортиб, корхонанинг молиявий имкониятлари нисбатан тезроқ кенгайишига хизмат қилади.

Рақобатбардошлик даражаси таҳлил этилаётган озиқ-овқат саноати корхоналари кўрсаткичлари 2015-2023 йиллар бўйича ўрта ҳисобда қиёсий таққосланаётганлигини инобатга олган ҳолда, ишлаб чиқариш харажатлари самарадорлиги кўрсаткичини ҳам 2015-2023 йиллар бўйича ўрта даражасини баҳоладик.[1] Ҳисоб-китобларга кўра, қиёсий таққосланаётган озиқ-овқат саноати корхоналари ўртасида “Асака иссиқ нон” МЧЖ корхонасида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатлари самарадорлиги (4,5 коэффициент) кўрсаткичи “Ўктамжон орзуси” ХК га нисбатан 1,8 мартага, “Миллий ширинлик” МЧЖ

билан “Бунёдкор саноат ривож” МЧЖ корхоналарига нисбатан эса қарийб 3,8 мартага юқори эканлиги аниқланди (1-расмга қаранг). Ушбу ҳолат корхоналар маҳсулот ишлаб чиқаришини даромадлилиги нуқтаи-назаридан рақобатбардошлигини баҳолаш бўйича олинган хулосалар тўғри эканлигини исботлайди.

1-расм. Озиқ-овқат саноати корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш харажатлари самарадорлиги кўрсаткичи (2015-2023 йиллар бўйича ўрта ҳисобда)

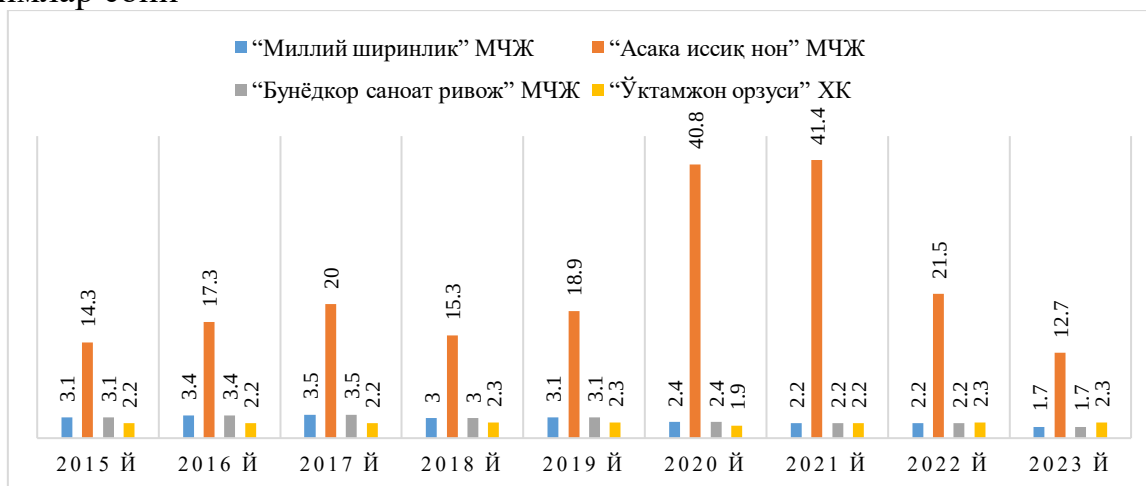
Шу билан биргаликда, корхоналар рақобатбардошлигини баҳолашда меҳнат унумдорлигини баҳолашдан ҳам фойдаланилади. корхон фаолияти ривожланиб боргани сари, маҳсулот ишлаб чиқариш жаражаёнида иштирок этаётган ҳар бир ёлланма ишчига тўғри келадиган ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми бўйича кўрсаткичларни таҳлил қилиш талаб этилади.[2] Одатда ушбу кўрсаткич бир ишчига тўғри келадиган ишлаб чиқарилган маҳсулот сони сифатида баҳоланади ва қуйидаги (1) формула орқали баҳоланади:

$$E_{WP} = \frac{P_{ms}}{W_{ipp}} \quad (1)$$

Бу ерда:

P_{ms} – корхонада ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми, бирликда;

W_{ipp} – корхонада маҳсулот ишлаб чиқаришда банд бўлган ёлланма ҳодимлар сони

2-расм. Озиқ-овқат саноати корхоналарида ҳар бир ишлаб чиқариш жараёнида иштирок этаётган ишчига тўғри келадиган ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми (минг бирликда)

Ҳисоб китобларга кўра, 2015-2023 йилларда таҳлил этилаётган озиқ-овқат саноати корхоналари ўртасида “Асака иссиқ нон” МЧЖ корхонсида ҳар бир ишлаб чиқариш жараёнида иштирок этаётган ҳодимлар жон бошига тўғри келадиган ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми бошқа корхоналарга нисбатан сезиларли даражада юқори бўлганлиги билан биргаликда, юқори даражадаги динамик ривожланиш тенденциясига эгаллиги билан ажралиб туради.[3] Шу билан биргаликда, “Ўктамжон орзуси” ХК да ушбу кўрсаткич таҳлил этилаётган бошқа озиқ-овқат саноати корхоналарига нисбатан барқарор бўлганлигини кўришимиз мумкин (2-расмга қаранг).

Таҳлилларга кўра, 2015-2022 йилларда “Миллий ширинлик” МЧЖ билан “Бунёдкор саноат ривож” МЧЖ корхоналарида ҳар бир ишлаб чиқариш жараёнида иштирок этаётган ишчилар жон бошига тўғри келадиган ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми 45,5 фоиздан, “Асака иссиқ нон” МЧЖ да эса ушбу кўрсаткич 11,7 фоизга қисқарган бўлса, “Ўктамжон орзуси” ХК да 4,7 фоизга ортан. Ушбу ҳолат “Ўктамжон орзуси” ХК фаолиятида ҳодимларнинг меҳант унумдорлиги кўрсаткичи бошқа корхоналарга нисбатан юқори эканлигини кўрсатди.

Фойдаланилган адабиётлар

4. Корхоналар раҳбарияти томонидаан тақдим этилган маълумотлар асосида муаллиф томонидан ҳисобланган.
5. Абдуллаев А.Г. (2024). ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИ КЛАСТЕРЛАРИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ МИНТАҚАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. Экономика и социум, (4-1 (119)), 719-726.
6. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-o/oziq-ovqat-sanoati-uz/>

ILM-FAN VA INNOVATSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSİYALARNING ASOSIY OMIL SIFATIDAGI AHAMIYATI

Umidjon Hoshimov

Innovatsion rivojlanish agentligi Boshqarma boshlig'i, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

Kirish. Ilm-fan va innovatsiyalar zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, yuqori turmush darajasini, yaxshi salomatlikni, kuchli milliy raqobatbardoshlikni va global inqirozlarga javob berish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ular qashshoqlik, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanishni ta'minlash, iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish kabi murakkab muammolarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Shu munosabat

bilan, davlat va xususiy investitsiyalar tadqiqot va ishlanmalar uchun muhim element bo'lib, yangi bilimlar, texnologiyalar va yechimlarni yaratishga hissa qo'shadi.

Ilm-fan va innovatsiyalarning yuqorida ta'kidlangan ahamiyatiga qaramay, ushbu sohaga investitsiyalarning maqbul darajasi va taqsimlanishi doimiy muhokama va tadqiqot mavzusi bo'lib qolmoqda. Yetarli bo'lmagan yoki samarasiz investitsiyalar ilmiy taraqqiyot sur'atini sekinlashtirishi, texnologik yutuqlarning kechikishiga olib kelishi va mamlakatning raqobatbardoshligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu munosabat bilan quyidagi asosiy tadqiqot savoli tug'iladi: iqtisodiyotning turli tarmoqlari va sohalariga turli hil shakllarda amalga oshiriladigan investitsiyalar ilm-fan va innovatsiyalarning rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatadi va bu qanday ijtimoiy-iqtisodiy natijalar bilan bog'liq?

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi fan va innovatsiyalarni rag'batlantirishda hal qiluvchi omil sifatida investitsiyalarning asosiy rolini tahlil qilish va ta'kidlashdir. Bu investitsiyalarning ilmiy kashfiyotlarga, texnologik taraqqiyotga va bilim talab qiladigan tarmoqlarning o'sishiga hissa qo'shishining turli usullarini o'rganishni o'z ichiga oladi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot fan va innovatsiyalar iqtisodiyoti va siyosatiga oid mavjud adabiyotlarni har tomonlama tahlil qiladi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD), AQSH Milliy ilmiy jamg'armasi (NSF) va Jahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO) kabi nufuzli manbalardan olingan statistik ma'lumotlar sarmoya va tadqiqot va innovatsiyalar ishlab chiqarishi o'rtasidagi tendentsiyalar va korrelyatsiyalarni aniqlash uchun tahlil qilinadi. Aniq misollar keltirish uchun ilm-fan va innovatsiyalarga strategik investitsiyalar kiritish orqali sezilarli muvaffaqiyatlarga erishgan mamlakatlar yoki sohalarining tegishli misollarini ko'rib chiqish mumkin.

Ma'lumotlarning asosiy manbalari milliy va xalqaro tashkilotlarning rasmiy statistik ma'lumotlari (masalan, NSF Fan va muhandislik statistikasi milliy markazi, OECDning asosiy fan va texnologiya ko'rsatkichlari), global innovatsiya hisobotlari (masalan, WIPO Global Innovatsiya indeksi) va Scopus, Web of Science va PubMed kabi ma'lumotlar bazalarida indekslangan ilmiy nashrlar bo'ladi.

Asosiy natijalar (yoki kutilgan natijalar). Ushbu tadqiqot fan va innovatsiyalarga investitsiyalar darajasi hamda ilmiy-texnika taraqqiyotining asosiy ko'rsatkichlari o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlikni ko'rsatishi kutilmoqda. Investitsiyalar hajmining oshishi turli fanlar bo'yicha ilmiy nashrlarning hajmi va sifati oshishiga olib keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hatto kichik miqdordagi dastlabki moliyalashtirish ham ilmiy faoliyat unumdorligini oshirishda samarali bo'lishi mumkin.

Talabnomalar va berilgan patentlar bo'yicha patent faolligining oshishi tadqiqot va ishlanmalarga investitsiyalarning yuqori darajasi bilan bog'liq bo'lishi kutilmoqda. Ilmiy-tadqiqot ishlariga ko'proq sarmoya kiritadigan mamlakatlar yuqori sifatli patentlarni ishlab chiqarishga moyildirlar.

Investitsiyalar, sun'iy intellekt, biotexnologiya va barqaror energiya kabi sohalarida yangi va rivojlanayotgan texnologiyalarning asosiy drayveri sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Davlat tomonidan moliyalashtirilgan tadqiqotlar tarixan inqilobiy texnologiyalarning rivojlanishiga olib kelgan.

Ilmga asoslangan tarmoqlarning o'sishi va raqobatbardoshligi ilmiy-tadqiqot va

tajriba-konstruktorlik ishlari hamda innovatsiyalarga barqaror investitsiyalar yo'naltirilishiga ijobiy bog'liqligi mavjud. Bunday yuqori texnologiyali tarmoqlar yalpi ichki mahsulotga (YaIM) sezilarli hissa qo'shadi hamda ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEM) sohalarida mutahassislarning katta qismini ish bilan ta'minlaydi.

Masalan, COVID-19 pandemiyasi davrida mRNK vaksinalarining tez ishlab chiqilishi fundamental tadqiqotlarga yo'naltirilgan doimiy investitsiyalarning muhimligini namoyon etdi. Shuningdek, internet sanoatining rivojlanishi ham uzoq muddatli ilmiy investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini ko'rsatdi. Janubiy Koreya va Germaniya kabi mamlakatlar YaIMga nisbatan ilm-fan va innovatsiyalarga yuqori sarmoyasi bilan global innovatsion reytinglarda yuqori o'rinlarni egallamoqda.

Munozara va xulosalar. Kutilayotgan natijalar ilmiy kashfiyotlar va innovatsiyalarni rag'batlantirishda moliyaviy investitsiyalarning hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. Taqdim etilgan ijobiy bog'liqliklar va misollar shuni ko'rsatadiki, investitsiyalar nafaqat xarajat, balki taraqqiyot uchun strategik imperativdir. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ilm-fan va innovatsiyalar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillari ekanligi va bu faoliyatni boshlash, qo'llab-quvvatlash va sezilarli natijalarga muvaffaqiyatli aylantirish uchun ko'p jihatdan moliyaviy resurslarga tayanadi.

Shunday qilib, investitsiyalar, shubhasiz, ilm-fan va innovatsiyalar rivojlanishining asosiy omili degan xulosaga kelishimiz mumkin. Moliyalashtirishning kengayishi va strategik maqsadli yo'naltirilganligi ilmiy samaradorlikning oshishiga, texnologik ishlab chiqarishning o'sishiga va bilimga asoslangan iqtisodiyotning rivojlanishiga olib keladi. Tadqiqot va ishlanmalarga barqaror sarmoya kiritish mamlakatlar global miqyosda raqobatbardosh bo'lib qolishi, dolzarb ijtimoiy muammolarni hal etishi va fuqarolarining yashash tarzini yaxshilashi uchun zarurdir.

Ushbu tadqiqot natijalari innovatsiyalarga asoslangan iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va milliy ustuvorliklarni hal qilishga intilayotganlar uchun muhim amaliy ahamiyatga ega. Taqdim etilgan natijalar fan va texnologiyaga davlat va xususiy sektor investitsiyalarini ko'paytirish va ularning ta'sirini maksimal darajada oshirish uchun ushbu resurslarni taqsimlashni optimallashtirishga qaratilgan takliflarni ishlab chiqish uchun ishlatilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Science and Innovation: The Under-Fueled Engine of Prosperity - The Aspen Economic Strategy Group, accessed May 2, 2025, <https://www.economicstrategygroup.org/wp-content/uploads/2021/11/8-Jones.pdf>
2. Science and the economy: policy briefing - Royal Society, accessed May 2, 2025, <https://royalsociety.org/-/media/policy/publications/2024/science-2040-economic-value-of-science.pdf>
3. The role of science, technology, and innovation in reinforcing the 2030 Agenda and eradicating poverty in times of multiple crises - UNCTAD, accessed May 2, 2025,
4. The Role of Science and Technology in Socio-Economic Sustainable Development - MDPI, accessed May 2, 2025,
5. Global Innovation Index 2024-WIPO, accessed May 2, 2025,

<https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/en/>

6. Global Innovation Index 2024 - Global Innovation Tracker - WIPO, accessed May 2, 2025, <https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/en/global-innovation-tracker.html>

7. Why Basic Science Matters for Economic Growth - International Monetary Fund (IMF), accessed May 2, 2025, <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2021/10/06/blog-ch3-weo-why-basic-science-matters-for-economic-growth>

PLENER YIG'ILISHI		
U.M.Turdialiyev	Ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish masalalari	3
S.R.Aliyev	Oliy ta'lim muassasalari boshqaruv va o'quv jarayoniga kredit tizimini tadbiq etish masalalari	5
Nosirov Ilhom Abbosovich	Yangi imkoniyatlar - kichik va o'rta biznes sub'ektlarida buxgalteriya xisobini rivojlantirish tendentsiyalari	8
Муйдинов Джамалдинович	Эркин Рақамли технологияларни кичик ва ўрта корхоналар фаолияти аудитини ўтказишга таъсири	10
Ismanov Ibroxim Nabiyeovich	“Yashil” iqtisodiyot konsepsiyasi nuqtai nazaridan iqtisodiy tahlilning zamonaviy yondashuvlari	13
Abdul Jalil Mahama	The complexity of evaluating islamic finance performance in non-islamic economic environments	21
Umarov Ilxomjon Yuldashevich	Korxonaning eksport salohiyatini oshirishda sifat menejment tizimining ahamiyati	24
Sarimsaqov Doniyor Xomidovich	Sanoat korxonalarini innovatsion rivojlanish strategiyasini qo'llab-quvvatlash	27

1-SHO'BA. RAQAMLI IQTISODIYOTDA BUXGALTERIYA HISOBINING USLUBIY VA TASHKILIY MASALALARI

Bekbosinov K.K.	Raqamli iqtisodiyot sharoitida boshqaruv va buxgalteriya hisobi	29
Jumanova Venera Arepbaevna	Qoraqalpog'iston Respublikasi tibbiy xizmatlar bozorida raqobat muhiti holatini tahlil qilish	31
Илмидин Ерматов	Роль управленческого анализа в повышении эффективности современных предприятий Узбекистана	36
Mamajonov Akramjon Turgunovich	Buxgalteriya hisobining raqamli transformatsiyasi: O'zbekistondagi amaliy muammolar va yechimlar	38
Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich	Oziq-ovqat sanoatida qiymat zanjirini takomillashtirish zaruriyati	40
Sobirov Zahiriddin Mirzoxid o'g'li	Bozor iqtisodiyoti sharoitida buxgalteriya hisobining an'anaviy shakllarini takomillashtirish imkoniyatlari	44
Sotvoldiyev Alisher Muxtorova Oyshaxon	Aktivlarni baholashda ishlatiladigan strategiyalar va ularning samaradorligi	45
Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich Muxidinov Ayubbek Nuritdinovich	Asosiy vositalar hisobini yuritishning ahamiyati va uning asosiy vazifalari	49
Илмидин Ерматов	Организационная структура бухгалтерского учета в условиях цифровой трансформации	52
Baxromov Azizbek Alisher o'g'li	Raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobining uslubiy va tashkiliy jihatlarini tahlili	55
Bo'stonova Nilufar Abdusamatovna	Kichik biznes sub'ektlarida buxgalteriya hisobining yuritilishi	57

Иззаев Ф.	Яширин иқтисодиётни бартараф этишнинг солиқ омиллари таъсирчанлигини ошириш йўналишлари хусусида	61
Jamolxonova Muxlisa Nasrullo qizi	Buxgalteriya hisobi va audit sohasida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo'yicha xorij tajribasi	63
Mamutova Amina Raxmetovna	Qurilish korxonalarida moliyaviy natijalar tahlili	65
Mavrulov Ravshan Nematjonovich	Raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobining tashkiliy tuzilmasi va unga ta'sir etuvchi omillar	68
Mitillaev Ibroximjon Tursunpulatovich	Davlat sektorida budjetdan tashqari mablag'lar sarflanishi hisobi va amaliyotini takomillashtirish	70
Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich	Xizmat ko'rsatish sohasining iqtisodiy mexanizmini mohiyati va nazariy asoslari	74
Shukurov Umidbek G'ulomjon o'g'li	Raqamli iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish xarajatlarini uslubiy hamda ilmiy-nazariy asoslari	77
Тошпулатова М.И	Отличительные принципы учета выручки по НДСУ РУЗ и МСФО	79
Umarov Ilxomjon Yuldashevich Raxmonov Muxammadeldor	Raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobining uslubiy va tashkiliy masalalarini takomillashtirish	82
Ташпулатов Гиёс Тохирович	Баҳоловчи ташкилотлар рейтингини баҳолаш ва рэнкингини аниқлаш механизмнинг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш	85
Усманова Зулфия Мусаевна	Совершенствование методов управления на современных предприятиях	87
Абдурауф Абдуллаев Ойбарчин Абдуғофурова	Корхоналар фаолиятини бошқаришда бухгалтерия ҳисоби ахборотларидан фойдаланишнинг услубий ва ташкилий жиҳатлари	90
Иззаев Ф.	Яширин иқтисодиёт турларини фарқлаш мезонлари ва МДХ давлатларига хос белгилари хусусида	92
Umarov Ilxomjon Yuldashevich Toshpo'latov Asron	Buxgalteriya hisobi va auditga raqamli texnologiyalarni tadbiq etish yo'llarini takomillashtirish	95
Abdug'ofurova Oybachin Maxmudjon qizi	Ishlab chiqarish korxonalarida xarajatlar hisobi va tannarxni kalkulyatsiya qilish	99
Usmonova Kamola Quvonchbek qizi	Hisob sikli va moliyaviy hisobot tayyorlash tartibi	101
Абдурауф Абдуллаев Гулмира Рахматжонова	Рақамли иқтисодиёт шароитида корхоналарда бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш	103
Adaxamjonova Muxayyoxon Anvarbek qizi	Valyuta scheti bo'yicha operatsiyalar auditi	107
Islombek Rasulov	Kichik biznes subyektlarida buxgalteriya hisobi va soliqqa tortish xususiyatlari	109
Isroilov Muhammadyusuf Azizbek o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida buxgalteriya hisobining tashkiliy va uslubiy asoslarini modernizatsiya qilish yo'llari	111
Luqmonov Shukrullo Raxmatjon o'g'li	Biznes reja- muvaffaqiyatli biznesning kaliti	114
Ismoilov Shukurbek	Ichki va tashqi auditning o'rni va o'zaro bog'liqligi	116

Ismoilov Oyatillo	Tijorat banklarining operatsion xarajatlari, ularning tarkibi va bank faoliyatiga ta'siri	119
Ma'rufjonov Ro'zimuhammad Davronbek o'g'li	Innovatsion rivojlanishda tijorat banklarining o'rni: "ipak yo'li" banki misolida	122
Maxsudov Mirjalol	Mikrokreditlash tizimining aholi ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishdagi o'rni	123
Muxtorova Husnidaxon Farhodjon qizi	Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirishning xorij tajribalari	124
Qoraboyev Xurshidbek Xusanboy ogli	Baholarni shakllantirishda xarajatlar yondoshuv metodining xususiyatlari	126

2-SHO'BA. BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDITGA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISH

Muftaydinov Kiyomidin	Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash jarayonida moliyaviy richaglardan foydalanish imkoniyatlari va ularning omilli tahlili	129
Yusupova Malika Botiraliyevna	Taraqqiyot va strategik boshqaruv hisobi	134
Сарсенбаев Бахитжан Абдулгазиевич, Ибрагимов Анвар Мухтарович	Искусственный интеллект как инструмент управления финансовыми рисками	136
Ташпулатов Гиёс Тохирович	Баҳоловчи ташкилотлар рейтингини баҳолаш ва рэнкингини аниқлаш механизмининг ижтимоий ва иқтисодий таҳлили масалалари	138
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi	Qo'shma korxonalarda boshqaruv hisobi ahamiyati va dolzarbligi	141
Jamolxonova Muxlisa Nasrullo qizi	Audit sohasida raqamli transformatsiya va avtomatlashtirishning ahamiyati	144
Bo 'stonova Nilufar Abdusamatovna	Raqamli texnologiyalar asosida asosiy vositalar hisobini avtomatlashtirish imkoniyatlari	146
Сативалдиева Г.Х.	Применение цифровых технологий для совершенствования бухгалтерского учета	148
Muftaydinov Bobir	Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashning moliyaviy mustahkamligi bilan bo'liq omillarini tahlil qilish usullari	152
Khamidova Shakhzoda Odilzhanovna	Innovative development and improvement of management in textile and knitwear industry enterprises	155
Илмидин Ерматов	Психология управления: влияние лидерских качеств на организационное поведение в узбекистане	158
Ruzieva Dilnoza Abdusamatovna	Raqamli transformatsiya sharoitida buxgalteriya va auditda zamonaviy raqamli texnologiyalarning integratsiyasi	161

Azamatov Po‘lat To‘lqunovich	O‘zbekistonda moliyaviy xavfsizlikni ta‘minlashda fiskal siyosatdan foydalanish ustuvor yo‘nalishlari	163
Hamidova Shahzoda Odiljanovna	Raqamli iqtisodiyot sharoitida barqaror iqtisodiy o‘lishni ta‘minlashda byudjet-soliq siyosatining roli	165
Nasimov Fazliddin Sirojevich	Vazirlik va idoralar ichki audit xizmatlari tomonidan axborot texnologiyalaridan foydalanishni rivojlantirish	168
Axmadjonov Sodik Solievich	Raqamli iqtisodiyot sharoitida mahalliy byudjetning ahamiyati	170
Tursunov Ulug‘bek Sativoldiyevich, Muxidinov Ayubbek Nuritdinovich	Asosiy vositalarni baholash va ularning harakatini hujjatlashtirish	175
Абдусаломова Гулчехра Мирзо кизи	Халқаро стандартлар талаблари асосида акциядорлик жамиятларининг молиявий ҳисоботини такомиллаштириш	177
Raxmatjonova Gulmira Erkinboy qizi	Asosiy vositalar hisobi yuzasidan turli talqinlar	179
Mamasoliyev G‘ayratbek Maxamadyusupovich, Mamadaliyeva Muattarxon No‘monjon qizi	Buxgalteriya hisobi va auditga sohasiga raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning ahamiyati	181
Юлдашев Хушнидбек Сойибжон ўғли	Нодавлат олий таълим муассасалари молиявий маблағлардан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари	183
Сотволдиев Алишер, Анварова Дилдора	Ўзбекистон республикаси марказий банкнинг валюта сиёсати: муаммолар ва ечимлар	186
Malika Botiraliyevna Yusupova, Kobilova Kamola	Boshqaruv hisobining funksiyalari va vazifalari	188
Rustamov Sultonbek	Byudjet tashkilotlarida moliyaviy natijalar hisobi	190
Komilov Omadjon Xursandbek o‘g‘li	Naqd pulsiz hisob-kitob tizimi va ularning elementlari	192
Sharobiddinov Ahrorbek Qosimjon o‘g‘li	Maqsadli fondlar mablag‘larini olishda buxgalteriya hisobining o‘rni	194
Jabborova Oydinoy	Elektron xizmatlarni rivojlanishida iqtisodiy omillar o‘rni	197
Xakimjonov Azizbek O‘tkirjon o‘g‘li	Tijorat banklarining daromadlari va xarajatlari tahlili	199
Erkinov Mirzoxid Baxtiyor o‘g‘li, Odilbekov Shahbozbek	Korxonalarda kapital qo‘yilmalar hisobi va auditi	200
Usmonov Ozodbek Mansurjon o‘g‘li, Odilbekov Shahbozbek	Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida mahsulot sifatini baholash va buxgalteriya nazorati mexanizmlari	202
Ashuraliyeva Mashhura Sayidvali qizi	Tijorat banklarida amortizatsiya qilinadigan aktivlar hisobini yuritish	204
Qodirova Mehribonu Masirjon qizi	Tijorat banklarida majburiyatlar hisobi	206
Odiljonov Asadbek Axmadjon o‘g‘li	Moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotning xalqaro standartlarga moslashtirilishi	207

Mahmudova Mubina	Raqamli texnologiyani joriy etish tovar-moddiy zaxiralar qiymatini baholash usullarining samaradorligini oshirish yo'llari	209
Sativaldiyeva Gulchexra Xudayberdiyevna, Zokirova Shaxnozabonu Salohiddin qizi	Sanoat ishlab chiqarish korxonalarida asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini oshirish masalalari	213

3-SHO'BA. RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDITNI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJ TAJRIBALARI

Nasiba Ergasheva	Autsorsing xizmatlari ning sifatini baholash	214
Umurzakova Mo'tabarxon Nodir qizi	Zamonaviy korxona va tashkilot hodimlarini tibbiy sug'urtalash	219
Tajekeev Ziynatdin Kobeysinovchi	Auditorlik tekshiruvda tahliliy amallar qo'llashda trend tahlilining xususiyatlari	221
Dadajonova Martabaxon Mahmudovna	Davlatning o'z hududida xalqaro kompaniyalar faoliyatiga yondashish prinsiplari	223
Холикова Дурдона Бунёджон кизи	Цифровая трансформация бухгалтерского учёта и аудита: зарубежный опыт и перспективы в условиях цифровой экономики	226
Majidov Amirxon Abdumalik o'g'li	"When real estate is sold his legal status"	229
Mavrulov Ravshan Nematjonovich	Raqamli iqtisodiyot va buxgalteriya hisobi sohasidagi kadrlar tayyorlash: xorijiy tajribalardan foydalanish	231
Кдырбаев Амир Марат улы	Совершенствование аудита сельского хозяйства в условиях цифровой экономики	233
Urinboyev Abrorbek Maxmudjonovich	Tijorat banklari tomonidan kichik biznesni mikrokreditlash tizimi takomillashtirish	235
Akbarova Nilufar Ne'matjanovna	O'zbekiston respublikasida iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayonida bank tizimidagi o'zgarishlar tahlili	238
Mamutova Amina Raxmetovna	Qurilish tashkilotlarida investitsiya loyihasi tannarxini shakllantirish	240
Irisov Jahongir Xursanbekovich	Innovatsion boshqaruv asosida korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish	243
Сативалдиева Г.Х.	Необходимость целесообразной системы информационного обеспечения управленческого учёта в условиях цифровизации	246
Ibragimov Ulmas Raxmanovich	Socio-economic and organizational-technical analysis of the mechanism for developing a competitive small business model in modern enterprises	249

Qobilov Muxammad Ayubxon Yusufjon o'g'li	Banklarda moliyaviy xavfsizlik kategoriyasining vujudga kelishi	251
Zokirov Muhammadali Qodirjon o'g'li	O'zbekistonda buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	253
Yusupova Malika Botiraliyeva, Rustamov Javlonbek	Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, afzalliklari va xalqaro tajriba	255
Allamberganova Sayera Farxadovna Kaljanov Dauletijar Baxtiyar uli	Audit tekshiruvda tahliliy amallarni qo'llashda kreativ usullar	258
Raxmatjonova Gulmira Erkinboy qizi	Asosiy vositalar buxgalteriya hisobini yuritishning me'yoriy-huquqiy asoslari	260
Lutfullayeva Gulshanoy Bohodirjon qizi	Raqobatbardoshlik va innovatsiyalar sharoitida tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi zamonaviy omillar	262
Iminov Zafarjon Maxammatibroximovich	Aholi bandligini baholashda xorijiy davlatlar ilg'or tajribalaridan foydalanish	264
Адхамов Ифтихор Хусанбоевич	Экономическая выгода в развитие химической промышленности узбекистана	269
Axmadjonov Mashxurbek Maxmudovich	Sanoat 4.0 ga o'tgan korxonalar boshqaruvi samaradorligini oshirishning innovatsion yondoshuvlari	272
Rustambekov Xurshidbek Mashxurbekovich	Andijon viloyati hududiy elektr tarmoqlari korxonalarida raqamli texnologiyalar orqali qayta tiklanuvchi muqobil energiya manbalaridan foydalanishda	275
Valiyev Abdugulom Soyibovich	OTMda yuqori malakali kadrlar tayyorlash menejmenti samaradorligini oshirishdagi taklif va tavsiyalar	279
Ubaydullayev H.N.	Xalqaro valyuta fondini jahon iqtisodiyotiga ta'siri	283
Begiyeva Mahliyo Muzaffarbek qizi	Kadrlar siyosati va mehnatni tashkil etishning xorij tajribalari	285
Madaminov Bunyodbek Mansur o'g'li	Tijorat banklarining xizmatlari va ularning iqtisodiy tizimdagi ahamiyati	288
Rustamov Javlonbek	Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari va ularning ahamiyati	290
Obidov Sanjarbek	Barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan investitsiyalarning korxona samaradorligiga ta'siri	292
Ubaydullayev H.N.	Xalqaro valyuta fondining tashkil topilishi va rivojlanishi	297
Murodov Jamshidbek	Moliyaviy bozorlarni banklarning investitsion faoliyatiga ta'siri	299
Isroilov Ikromjon Ismoiljon o'g'li	Xalqaro standartlarni turli mamlakatlarda joriy qilish tajribasi	302

Ermatov Muhammadamin Akmaljon o'g'li	Buxgalteriya hisobiga raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning ahamiyati va istiqbollari	304
Mutolibov Abdulloh	Raqamli texnologiyaning ta'limdagi ahamiyati	306
Yigitaliyeva Muxlisaxon Doniyorjon qizi	Tijorat banklarida moliyaviy resurslarni tashkil etishning roli	308
Murodov Jamshidbek	Bank investitsiyalarining milliy iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyati	309
Allakov Yo'ldoshbek Xamza o'g'li, Odilbekov Shahbozbek	Xalqaro tajriba: rivojlangan mamlakatlarning oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va nazorat tizimi	313
Karimov Shahzodbek Mannobjon o'g'li	Korxonaning ishlab chiqarish quvvatini oshirish yo'llari	315
Rasuljonov Abdubosit	Sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorlikni ta'minlash	317
Dadajonova Martabaxon Mahmudovna Qutbidinov Shohjahon Azizbek o'g'li	Innovatsiyalarni boshqarishda xorij tajribasidan foydalanish	321
Ne'matjonov Mirjalol	Raqamli iqtisodiyot sharoitida mahsulotning raqobatbardoshligini takomillashtirish	323
Yusupova Malika Botiraliyevna Jamoliddinova Surayyoxon Sardorbek qizi	Ustama xarajatlarni taqsimlashning an'anaviy usullari: xalqaro tajriba va bizning amaliyot	327
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Xusanova Ruhshona Umidjon qizi	To'qimachilik sanoatida mahsulot tannarxini kamaytirishning tashkiliy-iqtisodiy masalalarini xorij tajribasi asosida tahlil qilish	330

4-SHO'BA. ZAMONAVIY KORXONA VA TASHKILOTLARDA BOSHQARUV, TASHKILIY-TEXNIK VA IJTIMOY-IQTISODIY TAHLIL MASALALARI

Baxriddinov Nodirbek Zamirdinovich	Innovation faoliyatni soliq imtiyozlar yordamida moliyaviy rag'batlantirish	332
Abdullayev Mirzohid G'ayiberdiyevich	Sanoat korxonalarida personalni innovatsion boshqarish tizimini takomillashtirish	334
To'xtabaev Abdurashid Tursunovich	Zamonaviy tashkilotlarda rahbar kadrlar uchun buxgalteriya hisobi tizimini o'qilona tashkil etishning dolzarbligi masalalari	337
Лямкина Виктория Александровна	Значимость оценки влияния «предпринимательского университета» на социально-экономическое развитие региона	341
Tuychiyev Abduraxmon G'ofurovich	Moliya tizimining mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishdagi roli	343
Raxmatulla Ergashev	Kambag'allikni qisqartirish imkoniyatlari	347

Алиева Эльнара Аметовна	Роль инновационной деятельности в создании и развитии эффективных зелёных технологий	352
Saliev Bahodir Kamilovich	Korxonalar iqtisodiy solohiyatiga ta'sir etuvchi omillarni tahliliy modelashtirish	356
Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich	Xizmat ko'rsatish sohasida resurslardan samarali foydalanish yo'llari	359
Ибрагимов Улмас	Особенности конкурентоспособной модели малого бизнеса	362
<u>Qodirov Ural Safar o'g'li</u>	<u>Milliy iqtisodiyotda risklar darajasini tahlil qilish zarurati</u>	364
Xudayberdiyev Otabek	Improving the efficiency of innovation implementation in entrepreneurship	366
Mirzaxalikov Bobir Baxtiyorovich	Kambag'allikni qisqartirish bo'yicha davlat dasturlari bajarilishida halqaro moliyaviy institutlar ishtiroki	368
Bekchanov Xalmurza Tursinbayevich	Agrosanoat majmuasini tashkiliy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirish asoslari	370
Даврон Кесимов	Соғлиқни сақлаш соҳасида хусусий тиббиётнинг аҳамияти	374
Зафар Мирзаев	Саноат корхоналарида иқтисодий ўсишга таъсир қилувчи омиллар	378
Норқобилов Жаҳонгир	Автотранспорт воситаларидан фойдаланишни баҳолаш	381
Shukurov Umidbek G'ulomjon o'g'li	Uy xo'jaliklarining daromadini ko'paytirish-kambag'allikni qisqartirish omili	384
Azimov Olimjon Orifovich	Zamonaviy korxonalar faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy tahlili va investitsion dasturlarni boshqarish orqali mintaqa innovatsion salohiyatini kengaytirish yo'llari	386
Н.Саидахмедов	Ўзбекистонда саноат klasterlari фаолиятини ташкил қилиш ва ривожлантиришнинг ҳуқуқий - меъёрий асосларини такомиллаштириш	389
Djabbarov Anvar Muxammadsaliyevich	Qo'shilgan qiymat solig'i ma'murchiligini takomillashtirish masalalari xususida	391
Baxodir Abdullayev Abdugafforovich	Innovatsion raqamli texnologiyalarni turli sohalarga qo'llash	393
Игитов Журабек Кузобекович	Корпоратив қимматли қоғозлар орқали инвестиция жалб қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмлари	396
Mamanazarov Tajimirza Abduvosievich	O'zbekistonda asosiy fondlardan foydalanishni iqtisodiy samaradorligi taxlili	398
Primqulov Marufjon Mirkomilovich	Chorvachilikni rivojlantirishda ozuqa ekinlarini yetishtirishda yerlardan samarali foydalanishning xuquqiy asoslari	400
Rahmonov Nodirjon Rahmonjon o'g'li	Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy korxonalarning tashkiliy-texnik tahlili	402

Dadajonova Martabaxon Maxmudovna	Mehnat mazmuni va professional vazifalar tahlili	406
Axunov Muhammadamin Abduvasitovich	O'zbekistonda yosh kadrlar tayyorlashda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni	408
Jo'raxonov Muzaffar Eskandarovich	Kichik biznes rivojlantirish milliy iqtisodiyotni rivojlanishining asosiy omili	410
Djabbarov Anvar Muxammadsaliyevich	К вопросу методологии формирования и применения добавленной стоимости в новом узбекистане в условиях международных стандартов финансовой отчетности (МСФО)	413
Aitmuratova Miyrigul Jalgasovna	Qishloq xo'jaligida innovation jarayonlar rivojlanishini davlat tomonidan tartibga solish	416
Эркабоев Жалолиддин Эркабой ўғли	Ўзбекистонда спорт менежменти тизимининг такомиллаштириш устувор йўналишлари	418
Акимниязов Тимур Базарбаевич	Пути эффективного использования в Узбекистане возможностей финансирования инвестиционных проектов посредством секьюритизации активов	420
Raxmanov Muxammadeldor Abduvaxidovich	Risks of the enterprises of textile industry and the ways of their minimization	423
Alijonova Kumushxon Erkinboy qizi	Kichik biznesni rivojlantirishda innovatsiyalarning ahamiyati	425
Irisov Jahongir Xursanbekovich	Sanoat korhonalariida innovatsion faoliyatni rivojlantrish omillari	427
Alijonova Kumushxon Erkinboy qizi	Mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llari va usullari	431
Ibragimov Ulmas Raxmanovich	Organizational-technical and socio-economic analysis of the mechanism for forming a competitive small business model in modern enterprises	433
Dadajonova Martabaxon Mahmudovna Mamajonov Fayzullo Zafarjon o'g'li	Tijorat banklarida innovatsion boshqaruv strategiyalarini tadbiq etish masalalari	435
Hamidova Shahzoda Odiljanovna	Raqamli iqtisodiyot sharoitida barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda byudjet-soliq siyosatining roli	437
Valiyev Abdugulom Soyibovich	Oliy ta'lim tizimiga innovatsiyalarni joriy etish orqali - sifatli kadrlar tayyorlash	440
Baymanova Mavlyuda Djurayevna	Korxonalarda boshqaruvning zamonaviy usullarini joriy etishdagi ba'zi muammolar	443
Махмудова Одина	Эркин иктисодий зоналарни ташкил этиш ва улар фаолиятини ривожлантириш масалалари	445

Абдурауф Абдуллаев Камола Усмонова	Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида рақамли иқтисодиёт ва унинг шаклланиш жараёнлари	448
Baxromov Azizbek Alisher o'g'li	To'qimachilik sanoati korxonalarining ijtimoiy-iqtisodiy tahlili	450
Abdumajidov Inomjon	Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirishning zamonaviy yo'llari va xorij tajribasi tahlili	452
Kurbanova Dildora Abduraxmanovna	Strengthening the future: strategies for enhancing stability and efficiency in uzbekistan's grain enterprises through technology, policy reform, and sustainable practices	457
Kdirbaev Amir Marat uli	Qishloq xo'jaligi korxonalarini davlat tomonidan tartibga solishning xorij tajribasi	461
Badalov Mirjamol Mirgiyazovich	Moliyaviy savodxonlik darajasining bank-mijoz munosabatlariga ta'siri	463
Iminova Odinaxon Shavkatbekovna, magistrant	Iqtisodiyotni rivojlantirishda erkin iqtisodiy zonalarda foydalanish imkoniyatlari	466
Jumaboyev MansurAhmadjon ugli, Kengesov Diyorbek Umidovich	Improving the price discovery process of stocks in developing financial markets	469
Sultonov Mavlonjon Tursunboyevich, Sharobiddinov Dilyorbek Doniyorbek o'g'li	Tijorat banklarida boshqaruvning nazariy asoslari	471
Adxamov Iftixor Xusanboyevich	Xizmatlar sohasida samarali boshqaruv usullaridan foydalanish	473
Axmadjonov Mashxurbek Maxmudovich	Mintaqada sanoat ishlab chiqarishi tendensiyalari tahlili	474
Rustambekov Xurshidbek Mashxurbekovich	Hududiy elektr tarmoqlari korxonalarining raqamli texnologiyalarni joriy etish asosidagi tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi	476
Turg'unov Izzatillo Bekzodbek o'g'li	Fermer xo'jaliklarining mamlakat iqtisodiy o'sishini ta'minlashdagi roli	479
Sultonov Mavlonjon Tursunboyevich, Toshtemirov Muzaffarbek Qodirali o'g'li	Tijorat banklarida korporativ boshqaruvning jarayonlari	482
Mahammatov Hasanboy Jalolidin o'g'li	Raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar asosida ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish yo'llari	484
Qodirov Maruf Odil o'g'li	O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotga o'tishida xavfsizlik masalalari	486
Shermuhammedov Shohruhmirzo Oybek o'g'li	O'zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning ayrim masalalari	488

Aliyev Zuxriddin	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarini hozirgi holati	490
Umirzakova Zamira Salijanovna Madaminov Bunyodbek Mansur o'g'li	Tijorat banklarining iqtisodiy rivojlanishga ta'siri	493
Xakimov Nasibulloh Baxtiyor o'g'li	O'zbekistonda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda innovatsion usullar va raqamli texnologiyalarni qo'llash istiqbollari	495
Mahammatov Hasanboy Jalolidin o'g'li	O'zbekistonda ijtimoiy himoya mexanizmlarining amalda qo'llanilishi va uning aholi farovonligiga ta'siri	497
Sativaldiyeva Gulchexraxon, Raximberdiyeva Dilfuzaxon	Korxonalar xo'jalik-moliyaviy faoliyati natijalarini va moliyaviy holatini yaxshilashda buxgalteriya hisobining ahamiyati	499
Abdujabborov Sardorbek Saidbek o'g'li	Korxonalarda soliqlarni rejalashtirish va soliq yuki tahlili	502
Turg'unov Izzatillo Bekzodbek o'gli	Zamonaviy korxona va tashkilotlarda boshqaruv, tashkiliy- texnik va ijtimoiy-iqtisodiy tahlil masalalari	504
Sotvoldiyev Omadillo G'ofurjon o'g'li	Zamonaviy korxonalarda tashqi iqtisodiy aloqalar va investitsiya jarayonlari	507
Muxtorjonov Azamatjon, M.Jo'raxonov	Kichik biznesning yangi ish o'rinlari yaratishdagi o'rni	509
Umirova Gulmira Shodiboy qizi	Qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoatining tarkibi va uning milliy iqtisodiyotdagi o'rni.	512
Zokirov Kamronmirzo Tohirjon o'g'li	Kichik biznesda xorijiy investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish	515
Tursunov Behzod	Rezervlar va ularning tovar-moddiy zaxiralarga ta'siri	517
Mo'ydinov Ozodbek Olimjonovich, Akramov Abbas Anvar o'g'li	Tijorat banklarini marketing strategiyasi va boshqarish samaradorligi taxlili	519
Sobirjonov Ilhomjon, Bo'stonova Nilufar Abdusamatovna	Mamlakatimiz iqtisodiyotini ruvojlantirishda tadbirkorlik subyektning o'rni	521
Luqmonov Shukrullo Raxmatjon o'g'li, Arziboyeva Ravzaxon Sattarovna	Bank kreditlarini olishda biznes rejaning ahamiyati	523
Sotvoldiyev Omadillo G'ofurjon o'g'li	Korxonalarga investitsiyalarni jalb etish va ularning ahamiyati	525
Zaylobidinov Zarifjon	bank tizimida raqamli texnologiyalarni joriy qilish masalalari va bu tarmoqdagi kamchiliklar, ularni hal etish yo'llari	527
Ismoilov G'olibjon	Iqtisodiy o'sishvauning rivojlanish omillari, ijtimoiy-iqtisodiy modellari	530
Maribjonov Botirjon Ikromjonovich	Aksiyadorlik jamiyatlarini shakllantirish hamda ularning huquqiy tartibga solish	534

Baymanova Mavlyuda Djurayevna, Razakova Dildora Ulug'bek qizi	Korxonalarda resurslarni samarali boshqarishning zamonaviy konsepsiyalarini joriy etishning ahamiyati	536
Ziyoiddinov Abbosbek Bahtiyorjon o'g'li, Sharafuddinova Madinaxon Isomuddin qizi	Innovatsion investitsiyalar oqimini ta'minlash yo'llari	538
Mirxoshimov Biloliddin Sirojiddin o'g'li	Zamonaviy yondashuvlar asosida ishchi hodimlarni boshqarishning kommunikatsiya tizimini muammolari va yechimlari	540
Umirova Gulmira Shodiboy qizi	Qurilish materiallari korxonasini iqtisodiy samaradorligini oshishiga olib keladigan omillarni tavsiflanishi	543
Dadajonova Martabaxon Mahmudovna Abduvaliyev Asadbek	Bo'yoq ishlab chiqarish korxonalarida yashil marketing faoliyatini tashkil etish va boshqarish	544
Mo'ydinov Ozodbek Olimjonovich, Baratov Muhammadsalim Baxtiyorjon o'g'li	Bank xizmatlari samadorligi oshirish maqsad va vazifalari	546
Abdullayev Baxodir Abdugafforovich	Innovatsion raqamli biznes modellari	548
Xasanbekova Jabarjad	Using the benefits of the digital economy at modern enterprises in uzbekistan	551
Ma'rifov Asadbek Doniyorbek o'g'li	Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson omilining sifat menejmentiga ta'siri	554
Qaxxorov Shoxruxbek Shavkatjon Ugli	Маҳаллий қурилиш корхоналари рақобатбардошлигини оширишнинг устувор йўналишлари	556
Гуломова Машхурахон	Повышение роли искусственного интеллекта в экономическом развитии современных предприятий	557
Бахритдинов Шерзодбек Баходирович	Озиқ-овқат саноати корхоналарини рақобатбардошлик таҳлили масалалари	560
G'ulomova Musharrafxon	Impact of digitalization on the economy of Uzbekistan	563
Qaxxorov Shoxruxbek Shavkatjon Ugli	Қурилиш корхоналари рақобатбардошлигини ошириш бўйича давлат дастурларининг иқтисодий механизми самарадорлиги ошириш	566
Mutalibov Muhammaddiyor Donyor o'g'li	Erkin iqtisodiy hududlarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishning xorij tajribalari	568
Бахритдинов Шерзодбек Баходирович	Андижон вилоятидаги озиқ-овқат саноати корхоналарини рақобатбардошлик таҳлили	570
Umidjon Hoshimov	Ilm-fan va innovatsion faoliyatni rivojlantirishda investitsiyalarning asosiy omil sifatidagi ahamiyati	572

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT AMALIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR (KONFERENSIYA MATERIALLARI)

*Muharrir: O.Abdullayev
Dizayner: J.Qobilov*

“OMADBEK PRINT NUMBER ONE” MCHJ

Andijon shahri, Boburshox ko`chasi, 39 a uy.

Nashriyot litsenziya raqami: № 156677.

2023-yil 7-noyabrda berilgan.

Tijoriy takliflar uchun: 99-906-90-71

Bosmaxonaga 2025 yil 02 mayda berildi.

Bosishga 2025 yil 06 mayda ruxsat etildi.

Bichimi 84x108 1/16. Hajmi 36,7 bosma taboq.

Times New Roman garniturası,
ofset qog`ozi, ofset usulida chop etildi.

Buyurtma 233 Adadi 50 dona.

Ushbu kitobning hech bir qismidan mualliflarning yozma ruxsatisiz elektron yoxud bosma shaklda tijoriy maqsadlarda foydalanish uchun chop etish hamda internet, ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatish mumkin emas.

Mualliflik huquqlari qonun bilan himoya qilinadi.

“OMADBEK PRINT NUMBER ONE” MCHJ

bosmaxonasida chop etildi.

Andijon shahar Boburshox ko`chasi, 39 a uy.

O`zbekiston Respublikasi Prezidenti adminstratsiyasi

huzuridagi Axborot va ommaviy

kommunikatsiyalar agentligining **19.02.2025** dagi

627268 raqamli guvohnomasi.

